

سەرجهمی بهرهمی

**حوسین حوزنی**

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی



زنجیره‌ی روژنپییری

\*

**خاوه‌نی ئیمتیان: شهوکه‌ت شیخ یه‌زدین**

**سهرنووسهر: به‌دران ئه‌همه‌د هه‌بیب**

\*\*\*

ناوونیشان:

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس، شهقامی گولان، هه‌ولتیر

سەرجهمی به رهه می

# حوسین حوزنی

کۆکردنه وه و له چاپدانی:

دهزگای ئاراس

به سه ره ره رشتی:

د. کوردستانی موکریانی

هینانه سه ره رینووسی نوێی کوردی:

مه محمود زامدار

پیداچوونه وهی:

عه بدوللا زهنگه نه فه خره دین ئامیدیان

**به رگی دووهم**

ناوی کتیب: سه ره جه می به رهه می حوسین حوزنی - به رگی دووهم

کۆکردنه وه و له چاپدانی: دهزگای ئاراس

به سه ره ره رشتی: د. کوردستانی موکریانی

هینانه سه ره رینووسی نوێی کوردی: مه محمود زامدار

پیداچوونه وهی: عه بدوللا زهنگه نه + فه خره دین ئامیدیان

بلاوکراوهی ئاراس - ژماره: ۵۵۸

ده ره هینانی هونه ریی ناوه وه: ئاراس ئه کره م

پیت لیدان: نسار عه بدوللا

سه ره ره رشتی چاپ: ئاوپه حمانی حاجی مه محمود

چاپی به که م، هه ولیر - ۲۰۰۷

له کتیبخانه ی گشتی هه ولیر ژماره (۳۸۴) ی سالی ۲۰۰۷ ی دراوه تی

میترووی

## میرانی سۆران

کرده وهی

داماو (هوسین هوزنی) موکریانی

لهسه ر ئه رکی چاپخانه ی کوردستان چاپکراوه وه کهسی دی

مافی چاپکردنه وی نییه

چاپی دووهم

چاپخانه ی کوردستان

هه ولیر

۲۵۷۴ کوردی (۱۹۶۲)

میژووی

# میرانی سوران

گردنوهی

داماو ( حسین حزنی ) هوگریانی

له سهر نه‌رکی چاپخانه‌ی کوردستان جابکراره  
وه که‌سی دبی مانی جابکردنوهی نیه

﴿ چاپی دووه‌م‌بین ﴾

چاپخانه‌ی کوردستان

هه‌ولیز

۲۵۷۴ گوردی ( ۱۹۶۲ )

## پیشہ کی

میٹرووی میرانی سۆران کہ یادگاری میٹرووی نویسی بہناوبانگ و گہورہ و گران، داماو (حوسین حوزنی) موکریانی برامہ و لہ ۱۹۳۵ لہ رواندزی لہ چاپخانہ ی خۆماندا چاپکرا بو، لہ رووی تہ و وہ کہ نزیکہ ی بیست سالیکہ ی ہیچی نہ ماوہ و داخوایش زۆرہ، بہ پیوستم زانی کہ بۆ سوودی گہل و نیشستیمان جاریکی تریش بہ چاپی بگہ یئمہ و ہ سوپاسی مامۆستا محمەد مہ و لوودی دہ کہم کہ بہرگیکی لہ میٹرووی میرانی سۆرانہ کہ ی خۆی دامۆ کہ لہ رووی و یہ و ہ دووبارہ چاپکرایہ و ہ.

ہہرچتیکہ کہ چاپی نوئ کریتہ و ہ پیوستہ تا ہہر تہ اندازہ یہ کی کہ لہ توانادا بی، پۆخت ترو ریک و پیکتر بکریت. لہ و رووہ و منیش لاپہرہ ی ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹ و لاپہرہ ۱۲۱ یش لہ دیری حہ و تہ و ہ تا خواری و ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴ م بہ چہ ند و یئمہ یہ کہ و ہ خستونہ تہ سہری. داخہ کہم زۆرترینی تہ و ناگادارییانہ ی کہ لہ مہ و دوا پیدایا و ہ دستکە و تون بۆ یہ گہ لیکیان لہ شوینی تایبہ تی خویمان دانہ ندان، چونکو کہ تہ و نام دستکە و تن چاپی دووہ می میٹرووی میرانی سۆران دووبہ شی پتر چاپکرا بو؛ لیم ببورن.

لہ چاپی یہ کہ میندا لہ داوینی لاپہرہ ۶۹ دا چہ ند دیریک پیریہ. ہہ و لمدایا کہ لہ چاپی دووہ میدا تہ و کہم و کووریہ ی نہ میتنی. داخہ کہم دستنوسہ کہ ی برام نہ دۆزیہ و ہ.

تہ و دوو جارہ ئیمہ تہرک و رنج بہ چاپی میٹرووی میرانی سۆرانہ و ہ دہ کیشین. دہ زانن کہ پاداشت و خەلات و بہراتی یہ حیابہ گ و لہ علی خانہ دایکی ئیسماعیل بہ گ بۆ ئیمہ چی بو؟

کہ ئینگلیزان لہ سالی ۱۹۴۷ دا دامایا برامیان دہرماندا و کرد، تہ وانیش خانوہ کہ ی ئیمہ کہ لہ رواندزی بۆ خۆمان و چاپخانہ کہ مان دروست کردبو و ۳۰۰ دیناری تیچوو بو و تہ و سا لہ رواندزیدا یہ کہ مین خانوو بو، لییان داگیرکردین و بہ ہرہ شہ ی کوژتن و برین بہ ۱۰۰۰ دیناران لہ دستیان دہرہ یتام.

گ. موکریانی

## پیشہ نگاری میرانی سۆران

دہ مویست بہ دوو رودریژی میٹرووی میرانی سۆران و رواندز لہ چاپ بدہم و بہ گہ لیک و یئمہ کیو و شار و قہ لہ و کۆنگرہ و پردہ کان و ئاساری سۆران بیرازیمہ و ہ، بہ لام ہہرچہ ندہ تہ قہ لام دا بۆم ریک نہ کہ و ت. ہیندیک چت بوونہ بہرہ لست، لہ بہر تہ و ہ پیم نہ کرا دریتہ بہ میٹرووی بنہ مالہ ی گہ و رہی کوردی سۆران بدہم کہ لہ ہہ موو لاپہرہ یہ کی دیریک (میٹرووی) یاندا ہہ زاران سہر بہ رزی و گہ ردن فیازی کوردی تیدایہ و شایانی ہہ موو سپاسیک و پیداہہ لگوتنیکن. تنۆکی رہش و رہخنہ لہ سہر ہیچ لاپہرہ یہ کیاندا پیدایا نابۆ و یہ کسہرہ بہ ئازادی و ئارہ زوویکی خاوتنہ و ہ، بہ بی دەسیسہ فہرمانرہ و اییان کردوہ.

نہ شیم کہ میتک سہر بہوردی تہم خاکہ پیروزہ و رہنگینہ بنوسم، بہم نامیلکہ کورتہ بریمہ و ہ. ئومیتد دہ کہم رۆژتیک بی، بہ دریتی پەرتوویکی زۆر گہ و رہ بہ ناوی «رواندز» و ہ چاپ بکری، چونکو شایانی سپاسہ.

لہ زانا و گہ و رہ کانی کورد دہ پاریمہ و ہ تہم نامیلکہ بچوو کہم بہ دلکی خاوتنہ و ہ پسند بفرموی و لہ کہ موکورتی و خواریچی ببورن و بمبہ خشن.

داماو (حوسین حوزنی) موکریانی

میلله تی تیره راهی دواوه که له خاکی سۆرانه وه شوژش و فیتنه یان خسته خاکی جزیره و زاخۆوه. له م نامیلکه بچوکه دا به دریتی ناگونجی که بتوانم لیبی بدویم، به لام سۆران زۆر له میترتره بووه.

له دواي ئه وه که عیسا قه لای ئاوانی گرت، کاروباری به رزیوو؛ رۆژ به رۆژ سه رکه وت و هیزی پتربوو، به نازایی و رهشیدی هه موو خاکی سۆرانی خسته ده ست و به سه ریدا زآل بوو. شاری هه ریری کرده پایته خت و به فه رمانه وایی رایبوارد، تا مرد.

### شا عه لی به گ کوری (میر عیسا)

که بابی مرد له سه ر ته ختی فه رمانه وایی دانیشت و به حوکمرانی سۆران و کامه رانی و نازادی به سه ری برد. که مرد چوار کوری له پاش به جیما: عیسا، میر بوداغ، میر حوسین، میر سه یدی. له پیتش مه رگی خۆیدا خا که که ی به سه ریاندا به ش کرد بوو، هه ره که به به شی خۆی قایل بوو و خۆیان له به شی برای دیکه نه ده که یاند. هه ریر که پایته ختی بوو. دایه عیسا ی کوره گه وه ی خۆی.

### میر عیسا کوری شاهه لی به گ

که بابی چوو، به کۆمه کی برا و گه وه کانی سۆران بوو به میری سۆران و له ته ک براکانیدا زۆر به خۆشی ده ژیا و به چاکی رایانده بوارد. له دواي چهنه سالتیک له گه ل پیربوداغی فه رمانه وایی بابان شه ری کرد و له مه یداندا کوژرا. هه روه کو له میتروو ی حوکمدارانی باباندا به دریتی لیبی دواين، هه ریر و خاکی سۆران پشوو بوون و زۆر خراب تیکچوون.

### پیر بوداغ کوری شاهه لی به یگ

له سه ر خاکی خۆی دانیشتبوو، که بابی مرد چوو ه سه ر ناحیه ی سوما قلق (سماقو لی) که له ده ست نیلحاسیانی قزلباشاندا بوو؛ گرتی و خسته یه سه ر خاکی خۆی. زۆر چاک فه رمانه وایی کرد و له گه ل خه لکی به خۆشی رایبوارد، هه تا چهنه سالتیک به و ده ستوره ژیا، له پاشان به نامرزشی یه زدان شادبوو. که مرد ۲ کوری به جیه یشت: میر سه یفه دین و میر حوسین.

### میر سه یفه دین کوری پیر بوداغ

له دواي بابی له سه ر خاکی میراتی دامه زرا و به فه رمانه وایی رایبوارد. به لام زۆر نه ژیا و مرد.

## به ندی بیکه مین

### میرانی سۆران له که لو سه وه هه تا میر عه لی به گ

بیکه مین پیاویتی که به مهاله ی میرانی سۆرانی دامه زراند «که لو س» ناو، گه وره بیکی کورد بوو. که لو س له نیو عه شیره ت و نیشتمانی خۆی وه ده رکه وت و له دیخ هه ودیانیدا که نه مرۆکه ش نه و دپیته هه ر هه یه و دوو سه عاتیک له باکووری رواندز به ره به رۆژتاوا هه لکه وتوو و ماوه. له وده مه دا له سه ر ناحیه ی «ئاوان» بووه که نه مرۆ «دۆلکه و دۆله مه ی» ی پیته لیبین.

که لو س له هه ودیان به شوانی ده ژیا مه ر و بزنی ده له وه راند. که مرد ۳ کوری ناوداری به جیمان: عیسا، شیخ وه یس، ئیبراهیم. عیسا ناوبانگی پیاو ته ی و به خشش و زرنگی بلا و ببوو ه، هه موو که س خۆشیان ده ویست. له شوانی هه رچییه کی ده ست بکه وتایه به سه ر کو رو کالی ئاوا ییدا به خشی ده کرد؛ به وه لاو و کو ره نازا کانی هه ودیان له ده وری کو ببوونه وه، سه رنزمی و گه ردنکه چی به خشش و پیاو ته ی وی بوون و له فه رمانی ده رنه ده چوون.

وا هه لکه وت له وده مه انه دا دوژمنیکی گه وره لینگ ی دا سه ر فه رمانه وایی نه و خا که. عیسا ها وده نگه کانی خۆی کو کرد نه وه و چوونه سه ر نه و دوژمنه. له و چوونه دا به عیسا یان گو ت «میر». که گه یشتنه باله کان خه لکه که له نازایی و ره شیدی عیسا ورد بوونه وه و به جار یکی که وتنه ژیر فه رمانییه وه و به میری خۆیان هه لباژارد و نه ماره تیان بو دامه زراند و لینگیان دا سه ر قه لای ئاوان. نه وانه ی له قه لا دا بوون قه لا به ندیان کردن. عیسا قه لای وه ته نگ هینا و به شه ر و کوژتار قه لای گرت.

شه ره فنا مه ده لی: «چونکه عیسا له سه ر به ردی سوور را وه ستا و به به ردی سوور قه لای گرت، بو یخ نه وانه یان ناونا سۆران نه و عه شیره ته به سۆران ناوبانگی ده رکرد».

به لام و ابرانم نه و نیوه زۆر له میتره. له چاخی حکومه ته نییری و تیکلات په لای سه ردا هه ر هه بووه و ناوی پایته خته که ی نییری شاری «سوور» بوو که «تیکلات په لای سه ر» رووخان دی و ۱۲ شازاده ی نییری به دیل گرتن. «ابن الاثیر» له «الکامل» دا له

## میر حسین کوری پیربوداغ

له دواى مردنى برائى له سهر كورسى فه رمانه وایى سۆران دانیششت. به لآم ئه ویش زۆر خوښی له فه رمانه وایى نه چیژت و راگیراوه نه بوو. كه مرد ۷ كورى له پاش به جیمان. میر سه یفه دین - كه كورى گه وړه ی بو- له جیگای دانیششت و ناحیه ی سماقولى خسته ژیر دهستیبه وه. هه روه كو له هاتوودا به دریژی لى ده دویین.

## میر سه یدى

میر سه یدى كوره بچووكى شا عه لى بوو. له نىو هه موو كوردستاندا به به خشنده یى و نازایى ناویانگى كردبوو؛ به زرنكى و ره شیدى هه لیدابوو. له دواى مردنى بابى له «شه قباد» (شه قلاوه) فه رمانه واییده كرد. بو تۆله ئه ستانده وه ی میر عیسا له پیربوداقى بابان ته قه لای دا و كه وته بزوتنه وه. به شه ر و كوژتار پىشى پیگرت و پیربوداقى كوژت. خاكى برائى كه هه ریر بوو خسته وه ژیرده ستى خوڻى. به كه مه چاخىك خاك و شار و قه لای هه ریر و مووسل و كه ركوك و ده وروپشتیانى به جارىك گرت و خسته وه ژیر فه رمانى خوڻى و بوو به فه رمانه وایىكى نازاد و سه ره خوڻى ئه و خاكه.

میر سه یدى كه هه موو خاكى بیژراوى گرتن و ته پلى ئیستقلالى سۆرانى لیدا، به كه یف و شادمانى و خوڻى گه لىك سالان فه رمانه وایى كرد. كه مرد میر عیزه دین شىر و میر سلیمان و میر سه یفه دین ناو ۳ كورى له دواماره. میر سه یفه دین به جوانه مرگى مرد. میر عیزه دین شىر له چاخى بایدا له سهر خاكى هه ریر فه رمانه وایى كرد.

سالى ۹۴۱هـ سولتان سلیمانى قانونى رۆم له ته وریزه وه به زستان شپزه ببوو خوڻى گه یانده سۆران. به په ریشانى گه یشته هه ولیر. زستانه كه ی له وى رابوارد. له به هاردا به رقى هه ستاوى، میر عیزه دین شىرى خنكاند و خاكى هه ولیر و هه مووى دا حوسین به گى داسنى كه میرزاده یه كى یه زیدى بوو و هه موو خاكى سۆرانى له هه ولیر گریدا.

كه عیزه دین شىر كوژرا، میر سلیمانى براشى مردو ۳ كورى له دوا به جیما: قولى به گ، میر عیسا، میر سه یفه دین. به لآم له خاكى سۆران به جارىك ئه و بنه ماله ده رچوو كه وته ده ست بیانى و داسنیبانه وه.

## میر سه یفه دین كورى میر حوسین كورى پیربوداغ

له رابردوودا گوتمان: كه خاكى «سماقولى» خسته ده ست. له دواى ئه وه كه سله یمانى قانونى خاكى سۆرانى دا به میر حوسینى داسنى، چهند جارن له نىوانى میر سه یفه دین و ئه ودا شه ر و كوژتار كرا. له دوامیندا میر سه یفه دین نه شیا خوڻى راگرى، هه لات و په نای برده به ر بیگه بیكى ئه رده لان كه یارمه تى بكات؛ ئه ویش له ترسى سولتانى رۆم رووى نه دایین.

میر سه یفه دین به ناچارى و نائومیدى گه راوه خاكى سۆران و ده سته پیاویكى شه ركه ر و نازای پىكه ونا و به په نهانى له گه ل هه موو خه لكى سۆراندا گفستوگو و په یمانى كرد و رىككه وت و بو لبردى ئه و داسنیبانه بوونه یه ك دل و یه ك قسه و هه وادار. میر سه یفه دین به و هیزه ی كه هه ببوو هه لمه تى برده سهر هه ولیر.

میر حوسین كه له وه ئاگادار بوو به له ز گه یشته هه ولیر. هه ر دوو لا به گز یه كتریدا چون و كوژتارىكى قورسیان لىك كرد. میر حوسین ته نگه تاو بوو و هه لات. له و شه رده دا ۵۰۰ كه س كوردى داسنى كوژران و مالى و چه ك و پىوستیبه كى قورس كه وته ده ست میر سه یفه دین.

له دواى ئه وه میر سه یفه دین به زۆرى شىرى تیژى خوڻى، هه موو خاكى سۆرانى گرته وه، به نازادى و سه ره خوڻى فه رمانه وایى سۆرانى دامه زرانده وه.

میر حوسین ئه گه رچى چهند جارن له شكرى برده سهرى، هه ر به شكاوى و په ریشانى ده گه راوه. له هه موو شه ره كاندا باوى میر سه یفه دین بوو.

كه ده نكى شكانى میر حوسین گه یشته سولتانى رۆم، خواستیبه ئه سته مبول و ده سته جى له وى خنكاندرا. سولتانى رۆم فه رمانى دا به هه موو میر و فه رمانه واکانى كوردستان كه گه له كوومه گى له میر سه یفه دین بكن و بچنه سهرى و به سزای بگه یین.

گه وړه و ئومه رایانى كورد هه ر چهنده ته قه لایان دا و چوونه سهرى هه ر به شكاوى گه رانه وه. چهند جارن گه له كوومه گیان لى كرد، ده ره قه تى نه هاتن. به بى گه یشته دلخواز و ئاره زووى رۆمییان ده شكاندران. له هه موو شه ر و كوژتاره كانى میر سه یفه دین و میرانى كوردستاندا، هه ر میر سه یفه دین سهر ده كه وت و به سه ریاندا زال ده بوو، ئه و جا به بى به ره لست و ره نج و به فه رمانه وایى رابوارد و دامه زراوه (شه ره فنامه).

میر سه یفه دین كه به نازادى له سهر فه رمانه وایى خوڻى راگیراوه بوو، یوسف به گى

برادوست که به «غازی قران» نوابانگی کرد بود، به فریاد فیل که وته بن چنگییه وه و خه له تاندی و فریوی دا که پرواته نهسته مبول. له پاش گه لیک دهسایس هه لیگرت و بردی. نه گهرچی هیچ تنگی و بی دهسه لاتی میر سه یفه دینی ناچار نه کرد بو که په نا بو سولتانی روم بیا، به لام فریودانی غازی قران له خسته ی برده دهره وه؛ دنا چند جارن له شکر ی روم و میر و بهگ و فرمانر هوی کورد به له شکر ی کوردستانه وه چونه سهری و پیتی نه ویران، له دوامیندا به دوو قسه ی یوسف بهگ فریوی خوارد و چوو و به دهستی خوی خوی برده پیش قه ناره و مهرگ.

میر سه یفه دین که گه یشته نهسته مبول سولتانی روم، سلیمانی قانونی دهستبه جی و به بی پرسیار و لیکولینه وه گرتی و خنکاندی و به داریدا کرد، له بری خه لات پت له مل و به سیداردها هه لاسرا (شهره فنامه).

دیسان خاکی سوزان تووشی شیرزه یی بووه و دوو چار به نه بوون و ویرانی کراوه، له دوی نه و سهرکه و تنه، ژیر کهوت و چوو.

### قولی بهگ کوری سلیمان بهگ کوری میر سیدی بهگ

که داسنیی به سهر خاکی سوزاندا زالبوون، قولی بهگ دهستی له نیشتمان بهردا و په نای برده بهر شا ته هماسی سه فه وی.

له خه لکی سوزان دهسته پیاویک کوبونه وه و به په نهانی پیاویان نارد کن قولی بهگ و بو گه رانه وی خاکی خوی هانیاں دا و نهوازش و دلخوشییاں داوه و گپرایانه وه خاکی سوزان. بو حکومتی عوسمانی قاقه زبان نووسی که خاکی سوزانیاں بداته وه. سولتانی روم باوه ری پی نه هات، به لام له خاکی به سره شاری سه ماوه ی پیدا. قولی بهگ چوو له سهری دانیشنت.

که میر سه یفه دین و میر حوسینی داسنی کوزران، سولتان حوسینی نامیدی له تهک سولتانی روم موخابه ری کرد و بو قولی بهگ خواهیشتنه ندی نواند که خاکی سوزانی بدنه وه. له لایه ن سولتانی رومه وه خاکی ههریری پی دراوه.

قولی بهگ نزیکه ی ۲۰ سالان له و خاکه دا فرمانر هوی کرد. که مرد دوو کوری له دوا به جیما: سلیمان بهگ - بوداغ بهگ.

قولی بهگ پیاویکی زرنگ و تیگه یشتوو و دهگه ل خه لکی سوزان زور به میهره بان ی بوو. شاری شه قلاوه ی کرده کوستان و رازاندییه وه، به هاوین ده چوو نه وی.

### میر بوداغ کوری قولی بهگ

که قولی بهگ مرد، میر بوداغ له جیگای وی دانیشنت و له سهر شه قلاوه تالای سهر به خوی هه لدا. به لام پیاوه دوو روو و دوو زمانه کان که و تنه نیوانی ههردوو بریا نه وه و پشویان تیختن. له زیانه وه کار که و ته شیر و خه نه جهره وه و کوشتاریکی قورسیان لیک کرد. میر بوداغ نه شیا له پیش سلیمان بهگ راهستی، هه لات و په نای برده بهر سولتان حوسینی فرمانر هوی نامیدی. چند رژیکی له ناکری چاوه نویری یارمه تی بوو، له وی دانیشنت. مهرگ گه یشته سهری و له ناره زوی خست و نه یه یشت بگاته دلخوازی و له ناکریدا ناژترا.

### سلیمان بهگ کوری قولی بهگ

له دوی بابی بوو به فرمانر هوی سوزان و له ههریر دانیشنت. که میر بوداغی برای هه لات، خاکی نه ویشی خسته دهست خوی و له شکر یکی کورده وه و له بهر دوژمنایه تی پیشوو چوو سهر کوردی زهرزا.

نه و له شکره ۱۳ هزار شه پرکه ر بوو که بر دیه سهریاں. له دوی شه ر و کوزتار، پایته ختی زهرزا که شتو بوو گرتی. ۵۰ که سی گه وره و سهر وکانی به دلیل نارد ههریر و ۵۰۰ که سی زهرزای کوزتن. مال و مندال و خیزانی ناردنه ههریر. نه وانه ی له شیر ی میر سلیمان رزگار بوون، هه لاتن و په نایان برده لای سولتان مرادی عوسمانی.

سولتان ویستی که توله له میر سلیمان بکاته وه، به لام بوی نه کراو له دهستی نه هات. میر سلیمان که زهرزای سهر نه رم کرد، به و هیزه وه لینگی دا سهر قزلباشان و تالانی کردن و گه لیکیشی لی به دلیل گرتن. نه و تالان و دیله ی به دیاری بو سولتان مراد به ری کرده نهسته مبول. به وه له تهک روما بناغه ی ناشتی و دوستایه تی دامه زراندا.

له دوی نه وه چوو سهر قویاد بهگی ناموزای، که له لایه ن خویبه وه له سهر «تهرک» داندرا بوو، له گه ل سهر کیشی و روو له میر سلیمان وه رگه راندن خه ربک بوو، بزوزی ده کرد و ته مای فرمانر هوی له سهر دا بوو. سالی ۹۹۴ هه له شکر ی ناژوته سهر قویاد بهگ و کوشتاری لیکرد و نزیکه ی ۱۴ که سی له خزمانی قویاد بهگی کوزتن و گه راه ههریر. به وه شان و شه و که تی قویادی شکاند و بلاوی کرده وه.

به و سهرکه و تنه سلیمان بهگ زور بهر زیوو و به سهر هه موو فرمانر هوی اکانی دراوسیپاندا



زالبوو، به دیاری و پیشکش دان سهریان بو چه ماندن و له ترسی سلیمان بهگ له لهرزیندا بوون. سلیمان بهگ به وجوده ته پلای نازادی و سهر به سستی لیدا و به سهر به خوی له سهر خاکی سۆرندا فرمانهوا بوو.

له «حه سه ناوا» ی ئه رده لان، بیته عوله مای به ناوبانگ مه لا حه بدهری باپیره گه ودهی بنه ماله ی حه بدهری ماوه ران و هه ولیتر و به غدا و مه لا ئه بویه کری باپیره گه ودهی مه لا گچکه (مه لا ئه فهندهی مه لا ئه بویه کری) هه ولیتری و ئه حمده ئه فهندهی ئه عیان که هه ردو وکیان کانیهی فهزل و هونه ر و زانستی کوردستان، بردنیه خاکی سۆران. مه لا حه بدهری له هه ریر و مه لا ئه بویه کری له هه ولیتر دامه زراندن. له و دوو زانا کوردانه عیلم په ردهی به ست و کوردستان هه تا ئه مپه ر له وانه فیتری زانستی بوون و گه لیک زانایان پیته یاندن.

ناوونیشان و ئاساری سلیمان بهگ هه تا ئه مپه ر که ش له کوردستاندا هه رماوه و به دهنگ و خو شخوانیهی و پنه هه لگوتن به به یتهی سلیمان بهگ ده بیترئی که پیاویکی دادگه ر و تیته یشتوو و نازا و به ناوبانگ بووه. هه تا مرد سهر به خۆ فرمانه وایی کرد و گۆره که شی له هه ولیتره.

### - عه لی بهگ کوری سلیمان بهگ

له پاش بابی بوو به فرمانه وای سۆران. به قسه ی شه ره فنا مه له سالی ۱۰۰۵ هـ دا فرمانه ووا بووه، به لام مردنی له ئیمه دیار نه کراوه.

خانزاده خاتوونی خوشکی سلیمان بهگ بوته فرمانه ووا. قه لایه کی له ناحیه ی بالهک و ره ژه ه لاتی رایات هه ر ماوه، له لای بانه مان و له پشت هه ریرئی قه لای ماوه. قه لای بنه ی هه ریر زۆر گه وده و سه خته و دیواره کانیهی له جیهی خۆیه تی. ئیستاش به ناوی خانزادی سۆرانه ووه ناو ده برین و له بهیت و هه لبه ستاندا خانزاد و له شگری له کاردان. له ئاساری عه لی بهگ گه لی عه لی بهگ و ریگا و پرده کانی هه ر ماون.

### به ندهی دووه مین

#### له مسته فا به گه ووه هه تا میر مه مه دهی گه وره ۱۰۳۲-۱۲۲۹ هـ

«نه عیما»، که میژوونوسی تورکانه، ده لئی فرمانه وای سۆران مسته فا بهگ له هه موو بزوتنه وده یهک و له هاتوچوونی له شگری عوسمانیدا بز سهر شاره زوور و سنووری ئیران ده گه لدا بوو و له چهنده سه فه ری به غدا یه دا پیاوانه شه ری کرد بوو.

به لام له سه فه ری نه سوو ح پاشای سهر عه سه کری رۆم، که پیاویکی دلره ق و زالم بوو، مسته فا بهگ یاریده ی نه کرد و نه چووه کنی. له گه ل کوری ته ویل که به سهر به غدا زال بوو ریته که وت و به مه رج بوو به هه واداری. له به ره ئه ووه گوئی نه دایه فرمان و قسه ی نه سوو ح پاشا و بوچوونه سهر به غدا به هیتدی نه گرت.

سالی ۱۰۳۲ سهر داری رۆم، حافزی ئه حمده پاشا بوچوونه سهر به غدا له شگری ئاژۆت. شا عه باسی شای ئیران له ده رته نگ راهه ستابوو؛ چاوه نۆری بزوتنه وده ی رۆمیانی ده کرد.

حافز پاشا ئه مه ی به ئه سه ته مبول راکه یاند که کاروباری به کر سویاشی جارئ و امینیت نهک په لاماری بدرئ؛ چونکو ترسی ئه وه مان له پیشه وده یه که بیزوینه ووه، شا عه باس لینگمان ده داته سهر و دوامینی ئیشمان شپه رزه ده بی.

قسه که ی حافز پاشا له سهر داری رۆم خو ش نه هات و په سند نه کرا و فرمانی دایی که لینگ بداته سهر به غدا و بیگریته.

حافز پاشا ناچار بوو له کوردستاندا دهستی به له شکر خرکردنه ووه کرد و کۆمه کی له هه موو فرمانه ووا و ئه میرانی کوردستان خواست. له ولاشه ووه سهر داری رۆم له دیار به کر و خز و ئه رغه نی له شکر یکی کۆکرده ووه و به له شکره ووه چووه مووسل.

سه یدئ خانی میری عیما دییه، کورپکی خۆی و له شگری بادینانی هه لگرت و چووه مووسل. بوستان پاشا که به گله ر به گی که رکوک بوو، له کوردی شاره زوور و بابان و ئه و ده روپشته سوپاهیکه ی شه رکه ری پیته وده نا و چاوه نۆری ده کرد.

سەیدى خانى مىرى عىمادىيە كە خالى مستەفا بەگ سۆران بو، وەلامى داىە مستەفا بەگى بەلەشكرى سۆرانەو، يارمەتى لەشكرى عوسمانى بكات.

مستەفا بەگ، بەسوپاھى خۆيەو چوۋە كەركوك. بوستان پاشا لەشكرى شارەزوروشى خستە ژىر فەرمانى مستەفا بەگەو وە نارديە بەغدا.

مستەفا بەگ كە بەسەركردەيى لەشكرى ئاژۆتە سەر بەغدا «ئەبدال بەگ» (خان ئاودەل)ى كورى عىزەدين شىرى سۆرانى كرده نايبى خۆى و روويان لە بەغدا كرد. لە نزيك «امام اعظم» چادريان هەلدا. لە نيوانى كورد و بەكر سوپاشيدا گەليك قاقەز و ئيلچى هاتووچوونى كرد، بەلام بەبى سوود ماو.

بەكر سوپاشى بەشەو بەسەر لەشكرى كوردانى دادا و شەرپ و كوژتارىكى قورسى ليكرن. لەو شەرپەدا كوردىكى زۆر بەكوژت چوون. بۆ سەبەينى دەستەپياويكى ئازاى نارده مەيدانەو و هەردوو لا بۆ كوژتار ئامادە بوون و هەتا ئيوارە لە يەكترىان كوژت و لە دواى ئيوارە هەردوو لا گەرانەو.

پۆژى دووهمين هەروەها كوژتار بو. ئەو پۆژە لەشكرى بەغدا تەنگەى بەكوردان هەلچنى و شپرزەى كردن. لەو شەرپەدا مستەفا بەگ لە مەيدانىدا بەكوژت چوو. بەهەزار دەرەسەرى جەنازەكەيان رزگار كرد و هەليان گرت و روو بەخاكي سۆرانىان برد و دايانەو دەستى داىكى.

لەولاو سەردارى رۆم لە كەركوكەو بەلەز روو بەبەغدا پەلەى كرد. سلەيمان پاشاى والى كەركوك لە رېگايى نەخۆش كەوت. كور حوسين پاشا، مىرى سۆران ئەبدال بەگ (خاون ئاودەل)، حاكمى خز و شەرەفخان، حاكمى ئەكىل مەئموون خان، حاكمى تەرجيل ئىبراهيم بەگ، حاكمى پالوو حەسەن بەگ، حاكمى ئەرغەنى سەرزىل عەلى بەگ، حاكمى خەربووت ئىبراهيم بەگ، حاكمى عىمادىيە سەيدى خان، ئەو ۹ فەرمانپەرەو و مىرمانى كورده بەسوپاھى كوردانەو چوونە بەغدا.

بوستان پاشا بەلەشكرى كوردى شارەزورەو كەوتە پيش، ئەبدال بەگى سۆران كەوتە جەرگەى سوپاھەو و بەجارتكى لە بەرامبەر بەغدايەدا ريزبوون و دەستيان بەشەر كرد.

لەو شەرپەدا گەليك كورد بەكوژت چوون. سوپاشى بەماملەت لەگەل عوسمانى رېككەوت و لەسەر بەغدا ماو، لەشكرى كورد لە دواى گەليك قوربانيدان گەراو. (نعىما - جلد ۲ - لا پەرە ۲۸۰).

لە مستەفا بەگ و مىر ئەبدال ئەوئەندەمان دەستكەوت كە گوترا. لە دواى ئەوان مىرى سۆران كەوتە ژىر پەردەى نەزانينەو؛ چونكە لەگەل دراوسپكاندا شەروشوپان نەبوو و دەگەل رۆم و ئىيراندا ماملەت و كۆمەگيان رووى نەداو؛ بەتايبەتى كەسپكيش سەربەوردپانى رانەگرتوو. جا لەبەر ئەو مېژوو سۆران داپۆشراو.

بەلام هيندە تىگەيشتووم كە لە دواى مستەفا بەگ و مىر ئەبدال بەگ، خاكي سۆران تووشى گەليك هەلگيى و وەرگيى و بى هيزى بوو و گەليك خاك لە دەست مىرمانى سۆران دەرخواو؛ بابان بەسەرياندا زالبوون و قەلاى رواندزيشيان لە دەستدا نەماو. بەلام ئەوئەى لە زمانى خەلكى رواندز و كتيبە دەسنويسراوكان و هينديك گوتە و قسەى پير و زاناکانم دەست كەوتبى ئەمانەن كە لە هاتوودا ديتە گوتن؛ ئەويش بەراستم وەرگرتوو كە دەيانلتم.

### مىر ئۆغز كورى عەلى بەگ كورى سلیمان بەگ كورى شافولى بەگ

ئەم مىرە لە دواى عومەر بەگى مىرى سۆران بو بەمىر و لەسەر فەرمانپەرەوايى سۆران دامەزراو. لە پاش عومەر بەگ قەلاى «دووئين»ى گرت و ئاوەدانى كردهو. لەو دەمەدا لە لاين حكومەتى بابانەو و تەنگ هيترا و هەريرى لە دەست دەرخوا و بۆ خۆپارازتن جگە لە قەلاى رەواندز چيدىكەى شك نەدەبرد كە پەناى بۆ ببات. ئەويش لە دەست خەلكى بيانيدا بو. ناچار لەگەل رواندزبان موخابەرەى كرد و بەپەنھانى پەيمانى لى وەرگرتن و كردنيە هاودەنگى خۆى و بۆ يارىدەدان ئامادەى كردن.

بەكۆمەگى و يارمەتيدانى «شەمام» ناو ژنيكى كوردى رواندز گەليك هەوادارى پەيداكرن. لە دوو لاو لەشكرى ئاژۆتە سەر رواندز بەبى ئەوئەى دەست دريژەكانى بيانى ئاگادار ببن، بەپشتسيوانى ئەهالييهو رواندزى گرت و دوژمنەكانى گرتن و كوژتنى، كاروبارى تيدا دامەزراند و بۆ يادگارى لە رۆژھەلاتى قەلاى رواندزدا دوو كۆنگەرەى بەناوى «شەمام» دروستكرن. ئەو كۆنگەرە ئىستاش لەو كۆنگەرە يەكيتيان ماو و پتي دەلن كۆنگەرەى شەمام.

لە دواى ئەو مىر ئۆغزدۆلى ئاكوپان و دەشتى سۆرانى گرت و رواندزى كرده پايتەخت. ئەو يەكەمىن جارە شارى رواندز كرا بەپايتەختى سۆران. مىر ئۆغز هەتا سالى ۱۲۰۷ فەرمانپەرەوايى كرد و بەئامرزشى بەزدان شاد بو.

## ئەحمەد كورې ئۆغز

ئۆغز بەگ كە مرد، ئەحمەد بەگى كورې گەورەى لەسەر تەختى فەرمانرەوايى دانىشت. هيندىك لە سەر كردهى سوپا تەماى شۆرشيان هەبوو، بەزۆر و بەبەخشىش نەوازشى كردن و فیتنەى كوژاندهوه.

لە سالى ۱۲۱۵دا رۆژتيكى ئەحمەد بەگ چووبووه سەرسا كە لەسەر رېنگاي جنديانە و ئىستاش قشلهى لىبە، لە سەيران بوون و دەگەل «شەنگى بەگ»ى دەرگەلەيى رېمبازى و شەر ناخيتوى دەكرد. لەناكاو دلئى راوہستا و مرد و بەرپۆتە خواری. شايبى بوو بەشەين، جەنازەكەيان هەلگرت و لەسەر تەپەى دارى سەيدى، كە لەكانى گەرمۆكانە، نازتەيان.

سالى ۱۹۲۸ى زايىنى من چووم گەرام و گۆرەكەى لەوئى بوو دۆزيمەوه. لەسەر كىتل و بەردى گۆرەكەى ئەمانە نويسرا بوون خوتىندمەوه. لە كىتلى لای پىيانى ئەمەيه: «الدوام لله. هذا قبر المرحوم المغفور له أحمد بگ ابن أوز بگ رحمه الله. توفي في سنة الف ومائتين وخمسة عشرة من الهجرة».

لە كىتلى لای سەرى ئەم شىعرانە بە فارسی نووسرا بوون:

يارب بەصفا ساز گوزين دار سلامت

باز آيدو برهاندم از چنگ ملامت

ئەوانە پىنج شىعەرن و لە بەردى باشوور و باكورى گۆر (قبر)ەكەدا ئەم دوو شىعەرانەى شىخى سەعدى نووسراون «اى كرىمى كە از خزانه غيب» هەتا دوايى (سنە ۱۲۱۵).

ئەو قەبر و بەرد و كىتلە ئەمرۆكەش وەكو خۆبەتى و ماوه.

«ئۆغز بەگى كورې مەحمود بەگى كورې ئەحمەد بەگى كورې سولتان مەحمود بەگى كورې خان ئاودەلئى كورې يەزدىن شىرى كورې ئۆغز بەگى كورې عەلى بەگى كورې سلەيمان بەگ».

ئەمەم لە كىتیبىكى دەستنوس وەرگرت كە لە دەورى ئۆغز بەگدا بەجوۆرە نووسرا بووكە ئەحمەد بەگ لە سالى ۱۲۱۵ مرد، خەلك كۆمەلەيان بەست و ئۆغز بەگيان كرده مىرى سۆران و هەموو پىبوسىتیبەكى فەرمانرەوايىيان بۆ رېكخست. بەلام پىباوتىكى ئاينپەرورە و بەنوئىژ و رۆژووتىكى زۆربوو. هەموو دەمى لە مزگەوتدا رايدەبوارد و لەگەل مەلا و فەقى ئەستان و دانىشتنى هەبوو و نەدەپەرژايە سەر فەرمانرەوايى.

بەلام ئەحمەد بەگ كورې چاك و نازاي لە پاش بەجىما. سلەيمان بەگى كورې عەلى بەگى سىلاخسۆر كە ئەمرۆكە بىتكە پىباوى رواندزە، نەتەوهى ئەو ئەحمەد بەگەيهيه.

نازانم لەبەرچى بووه كە كورانى ئەحمەد بەگ نەبوونە مير و ئۆغز بەگ هەلپژاردراوه.

مير ئۆغز بەگ ۶ كورې ناودارى هەبوون و خاكى خۆى بەدەستورى هاتوو بەسەردا بەشكرد بوون. هەوديان و شىتتى و دۆلەمەرى بۆ تەمەرخان. سىدەكان و خاكورك و پىرەسنى بۆ يەحىيا بەگ. دەشتى سۆران و باپشتىيان بۆ بايز بەگ. رواندز و ئاكۆيان و بالەكان بۆ مستەفا بەگ كە كورې گەورەى بووه. مير ئەحمەد و مير حەسەن كە كورە بچووكى بوون، لە مال خەرىكى خوتىندن بوون. ئەوانە هەرىبەكە لەسەر خاكىكى كە بابى پىيدا بوون دانىشتبوون و فەرمانرەوايىيان دەكرد. سالى ۱۲۱۸ مير ئۆغز بەگ مرد.

## مستەفا بەگ كورې ئۆغز بەگ

كە ئۆغز بەگ مرد، بەكۆمەگى و يارمەتى خەلكى رواندزەوه، مستەفا بەگ بوو بەمىرى سۆران. براكانى بەبرا گەورە و مير پەسندىان كرد و كاروبارى فەرمانرەوايىيان بۆ پىكەيتنا و دامەزراندرا.

مستەفا بەگ هەرچەندە پىباوتىكى زىنگ و ئازابوو، بەلام لە بەرامبەر شۆرش و سەركىشى براكانى لى بزىبوو. گەلىك تەقەلايدا نەشبا كاروبارى فەرمانرەوايى رېكخا، چوونكو براكانى هەرىبەكەى لە گۆشەبەكى سۆراندا بزۆزىان دەستپىكرد بوو و هەردەمه و بەبەهانەبەكى پىتويان دەنواند.

مستەفا بەگ نەيدەويست، بەخوتنرژتن پىشيان پىبگرت، ئەوانىش لە وەر نەدەمان، وايشيان لە تام بردبووه دەرەوه.

سالى ۱۲۲۰ تەمەرخان بەگ لەتەك سلیمان بەگى بابانى حاكىمى كۆبى و هەرىدا بناغەى دۆستايەتى دامەزراند و بۆچوونە سەر رواندز هانىدا و داواى يارمەتى لى كرد، بەمەرجى ئەوه تەمەرخان بكريتە مىرى سۆران، لەسەر ئەوه پەيمانىان گرتدا.

سلیمان پاشا بەسپايەوه چووه پىش. مىرى رواندز تواناي پىش بەدوژمنگرتنى نەبوو و پىشوى نيوانى بى هىز و ناتەوانى كردبوو. چەند كەسىكى كە لە دەستدا بوو خزاندیه رواندزەوه و هاوارى لە براكانى كرد، كەسيان يارمەتییان نەكرد. سلیمان پاشا لەولاوه روو بەرواندز هاژوتى و گەيشته شارى «ئالانە» كە ئەمرۆكە دىبەكە لە چۆمى خەلىفان. لەشكرى بابان لەوى هەلدا.

میر مستهفا هرچه نده ته قه لای دا و له ملا و له ولا داوای یارمه تی کرد و خه ربک بوو پتوبستی شهر پیکه وه نی؛ به لام بوی ریک نه که وت. ناچار و نائومید بوو دهستی له گیانی به ردا و سه ری خوئی هه لگرت و به شه و له «گه لی کونه به رف له کیوی کوره که وه سه رکه وت و په نای بۆ سه لیمان پاشا برد که دوژمنی بوو، یان بیگری یان بیبه خشی. له ریگادا پاسه وانان ده نگیاندا و گوتی: (ناردراوی مستهفا به گم قاقه زم بۆ پاشا پتیه). به و شه وه بردیانه چادری پاشا.

سلیمان پاشا که لیتی وردیووه، پیاویتی لاجاک و زانای که وته به رچاو. به میهره بانی و نه وازش جیدانیشتنی نیشاندا و لیتی پرسی تو کیتی و ناوت چییه؟ گوتی مستهفا به گم و سه رهوردی خوئی بۆ گپراوه.

سه لیمان پاشا زور داما و لیتی پرسی: نه ترسای هاتیه لام؟ گوتی: له پیاوهدتی و گوره بی بنه ماله بییت دلنیا بووم و به میهره بانی و دلپاکی و به خشنده بییت شادمان بووم که هاتم. له سه ره تا دوایی به سه ره اتووی خوئی گپراوه.

پاشای بابان زور پیاوانه و جوامیرانه په را (خزمت) ی کرد و نه و شه وه به میوانداری و که یف ده گه لی به سه ری برد. سه یین به خه لات و دیاری گه لیک ده ستگیری و مه رج و په یانی له ته کدا گریدا و ناردیوه رواندز و بۆ خوئی گه پراوه کوی.

### مستهفا بهگ و شهری بابان

مستهفا بهگ به و ده ستوره رایوارد و هه تا سالی ۱۲۲۷هـ به نازادی فه رمانه وایی کرد. دیسان براکانی له ته که حوکمداره کانی باباندا ده ستیان کرده وه.

سلیمان پاشا له و ساله دا بوو به حاکمی کوی و هه ریری. له گه ل ناوره حمان پاشای بابان شه ریان کرد بوو. ناوره حمان پاشا چو بووه خاکی نه رده لان. سه لیمان پاشا که لینی ده ستکه وت و له رژی ۲۰ی مانگی په جه بدا له شکرى ناژوته سه ر قه لا و شاری رواندز، له رژه ه لاتی شار و له ده ستی سه رسا شاری ته نگه تاو کرد.

مستهفا بهگ به وه هیچ ته نگه تاو و په نجیده نه بوو، پستی به قه لای سه خت و دۆل و خه رهند و گه لی رواندزه وه ده روازه له سه ر خوئی گری دا و دانیش. هه موو رژی هه لمه تیان ده برد و به به رد و گولله و تفه نگ ده گه راندرانه وه، نزیکى مانگیکی به و ده ستوره رابوروا و شه ر و شوړش راگیرا و بوو.

له مانگی شه عباندا ناوره حمان پاشا له ولاوه هیزی گرتبوو، په لاماری خاکی شاره زووری

دابوو. سلیمان پاشا که له وه گه یشت، ناچار بوو ده ست له رواندز به ردا ت و خوئی بگه یینته خالید پاشا له ده ست ناوره حمان پاشادا ته نگه تاو کرا بوو. له شکرى هه لگرت و گه پراوه.

مستهفا بهگ ۱۰۰ که سی نازای ریکخست و ناردی له گه لی «میگر» و «بیجان» دایمه زانندن و ریگا ته نگ و سه خته پیاده ری بیانه ی گرت. له شکرى بابان هه موو سوارنه سپی چاک و پوخته و پر چهک بوون. چه کی ده ستیان رمب و شیر و خه نجه ر و ده مانچه و قه ره بینا و تفه نگى بازنه زیر و زیو بوو. نه یان توانی له ریگای گه لی و ته نگ و سه ختی میگردا شه ر بکن، هه رکه س رکیفی له نه سپ دا و سه و که وت و گرانبار و چهک و بارووت و دانه و پله به کی قورسیان به جیه یشت. هه مووی که وته ده ست مستهفا بهگ، به و جوړه له شکرى بابان گه پراوه خاکی خوئی.

هه موو خه لکی رواندز نه م سه ره ورده ی له مه ودوا زانی که سه یدئ مستی ناو پیاویتی رواندزی که نو که ری مستهفا بهگ بوو، له سه ره نه شکه وت (شکه فت) ی «کونه قه پچی» له سه نگه ردا ده بی، له وده مه دا سواره بیکی بابان سواری نه سپیکی بوزی تیکسمر او بووه و رمبیتیکی سه ره به توپز و کولینگه دار و به توپی له ده ستدا. کاله یه کی شه مامه به ندی نه وریشم چنی له پتدا، ده ری و ده مه و قویانی ماوتی زه ردی له لینگدا، شیریتیکی کالان زیوی ده سته و گوپکه زیری به ته نیشتیدا هه لاسرا و، جووته ده مانچه یه کی قه ره بیانی جه وه رداری به قه لپوزی زیندا، تفه نگیتی شه سخانه ی بازنه زیر له پیش، شالیتیکی تورمه ی گرانبه های له سه ره نالانده؛ ده رماندان و گولله و ساچمه و چه شنی و په ر و به رده ستیدانی به ملا و به ولادا به ریوته وه. که مبه ره یه کی زیوی له پشته، خه نجه ریتیکی قونچک زیر به پشته وه، به له نجه ولار له سه ره لار کیفیتک لار سوار بووه و زور به شوخوشه نگی جله وی نه سپی شل به ردا وه ته وه و ده پروا و له ناکاو له کوسپه یه ک سه ر ده که وی. له پرکا سه یدئ مستی بانگی ده کا و تپی ده خوړی، مه ر و تفه نگت بۆ هات.

سواره ی لاجاکی بابان ده لئی باوه که ی رانک له پی، توخوا نه مه مه که. به خوا که مه ری زیری خیزانم به دوو هه زار ریال و کوفیه و کاشانه یان به پینج سه د ریال و لاو له رزانه و ده رزی سه ره به رکیان به هه زار ریال و چه کمه ی زه ردیان به ده ریال کراون، تو هه موو به رگی به رت دوو ریال ناهیتنی. چون من ده کوژی. نه وه ده لئی و رکیف له نه سپ ده دا و بوی ده رده چی و سه رده که وی. هه تا سه یدئ مستی تفه نگی داده گریته وه و تیزه و به رده ستی له سه ره دادنه ی و قامکی پیدا دینی، سوار له به ر چاوان ون ده بی.

مستهفا بهگ بهم جوړه گه لیکي مال دهستکوت و گه پراوه. بهلام زور پښ نه چوو له گه ل براکاني تیکچوونهوه. ته مه رخان و میر یه حیا چوند جارن هلمه تیان برده سهر رواندز و نیو بازاریان تالان کرد و جهور و نه زیهت و تازاری خه لکیان ده کرد. بایز بهگ له ته کیانا ریککوت و پشتی له مستهفا بهگ کرد. مستهفا بهگ پښ هیز بوو.

چوند جار مستهفا بهگ ویستی به کیک له براکاني بکاته میر و بو خوی به گوشه گیری دانیشتی، بهلام بووک شازهمان خیزانی که ژنیکی به هوش و تیگه یشتوو و زانا بوو، نه بهیشت و پیی گوت چوار کوپت هه یه و میر محمه د گه وره یانه و له جوړه میترگ دانیشتوو، بیکه به میر و لیبگه ری.

مستهفا بهگ دهستبه جی میر محمه دی خواسته ره رواندز و به شه و نه وهی بو گیتراوه، به مرچی نه مه بابی خوی له هیچ کاریک نه گه یه نیت، میرایه تی ده کا. مستهفا بهگ ترسا له وهی میر محمه د هه موو براکاني بکوژی، له بهر نه وه نه یکرده میر.

سالی ۱۲۲۹ مستهفا بهگ بیزار بوو، بانگی میر محمه دی کرد و له سهر دهستی گه وره و ریش سپی و چاوه شان به سی مه رج میر محمه د بوو به میر. مستهفا بهگ چوه نا کوپان و قه لای «دمدم» ی دروست کرد و تییدا دانیشت، هه تا سالی ۱۲۳۸ له وی مرد، جه نازه کیان هیناوه رواندز و له گه رده گه ردی نازتیان.

## به اندی اسپه بین

### میر محمه د نه میری مه نسوور کوپی مستهفا بهگ ۱۲۲۹-۱۲۵۴

هه وره کو گوترا مستهفا بهگ به پراو و ته گبیری گه وره کان به ۳ مه رجان که میر محمه د خواستبووی، بوو به میری رواندز.

میر محمه د سالی ۱۱۹۸ هه رواندز هاتوته جیهانه وه. دایکی ناوی بووک شازهمان بوو. له کن ماموستای تاییه تی خوتندوویه تی، مه لای به ناوبانگی کوردستان مه لا نه حمه د ناده می (دیلزهیی) که له باله کان بوو، به تاییه تی مستهفا بهگ بر دیه رواندز و قوتابخانه یه کی بو دروست کرد که نه مریو که ش نه و مزگه وته دیواره کانی ماوه که له باشووری (قیبله) قه لاتی لؤکان و له ده ری شوهری قه لای پیشوو بوو، له وی دانا و له گه ل په وره شی میر محمه د خه ریک بوو.

میر محمه د که له خوتندن سهر که وت، له لایه ن بابیه وه ناردرایه سهر دیتهاتی دؤلی گه ران، جوړه میترگ، دؤلی هه وتیان و سه رچیا. له و خاکانه دا به ره عیه تپه روه ری رایده بوارد.

له سالی ۱۲۲۸ میر مستهفا له ده ست براکاني بیزار بوو، ناردیه دووی میر محمه د که بیکاته میری رواندز. میر محمه د ۳ مه رچی له ته کیا کرد، نه و جا میریه تی خسته گه ردن:

یه که م- مستهفا بهگ ۶۰۰۰۰ ریال و بووکشازهمان ۳۰۰۰۰ ریال، که ده کاته ۹۰ هزار ریالی بده نی.

دووه م- مستهفا بهگ خوی له کرده وه و ئیشوکاری محمه د بهگ نه گه یه نیت.

سیبیه م- باوکی له رواندز بجیتته گوندی نا کوپان دانیشتی.

مستهفا بهگ ترسا که میر محمه د هه موو برا و خزمه کانی بخنکینتی، گوتی:

پتویست نابینم و گه پراوه چوه جوړه میترگ.

سالی دووه م مستهفا بهگ بیزار بوو، ناردیه دووی میر محمه د و کلیلی خه زینه و مال و

قه‌لای پیتدا و ۶۰ هزاری خوئی و ۳۰ هزاری بووکشازهمانی پیتدا و له‌سه‌ر ده‌ستی سه‌رۆکان کردیه میر و باری کرد و چووئه ئاکۆبان دانیشتن، هه‌تا سالی ۱۲۳۸ مرد.

میری گه‌وره زۆر تیگه‌یشتوو و زانا و زرنگ بوو، به‌له‌ز ده‌ستی به‌پیکه‌یتانی پیتویست و چه‌ک و جه‌به‌خانه ریک‌خستن کرد و سێ چوار هزار ریالی دا به‌چه‌ک و دوو هزار پیایوی نازای کردنه سوپا و به‌چه‌ک و جه‌به‌خانه رازاندییه‌وه و نزیکه‌ی هزار سواره‌بیتکی قۆچاخیشی راگرت و به‌شیر و ئه‌سیی چاک و جلو به‌رگی جوانی کردن. له به‌رامبه‌ر رواندز له‌سه‌ر ته‌په‌یه‌ک که له باکووری شاره، قه‌لاییتیکی زۆر سه‌خت و توند و بلندی دروست کرد و ناوی نا «ئیتچ قه‌لا» (ئه‌مڕۆش ئه‌و قه‌لایه ماوه) به‌تۆپ و تفه‌نگ و سوپا پری کرد بوو.

له مانگی ره‌جه‌بی ئه‌و ساله‌دا ده‌ستی کرده بناغه دامه‌زراندنی قه‌لا و شووره‌ی دوری رواندز. دوو کۆنگه‌ره‌ی له رۆژئاوای شار و له‌سه‌ر ته‌په‌یه‌یک دامه‌زراند. ئه‌م شیعه‌ فارسییه‌ی له ده‌روازه‌که‌یان نویسی:

دو کنگر را نهادم بر دو پیکر

رواندز شد روپین دژ، بار دیگر

ئه‌مڕۆ ئه‌وانه خرابه‌ن. له رۆژه‌لاتی شار کۆنگه‌ره‌بیتکی پیتشو شه‌مام و بیتکی دیکه‌ی دروستکردن و ناوینان جووت کۆنگه‌ره‌ی شه‌مامی، که ئه‌مڕۆکه‌ش کۆنگه‌ره‌بیتکی ماوه.

له دوری شار دیوار و شووره‌ی بینا کرد و به‌سێ ده‌روازه‌ی دامه‌زراند. ده‌روازه‌یه‌ک له‌سه‌ر خه‌ره‌ند و ده‌روازه‌ی به‌شووره له‌سه‌ر ده‌روازه‌که‌ کۆنگه‌ره‌ی دروستکردن. هه‌ر ده‌روازه‌بیتکی کونگه‌ره و بوج و سه‌نگه‌ری لێ دامه‌زراندن و به‌چه‌ک و سوپا پری کردن. به‌وجۆره رواندزی زۆر توندکرد. ویستی له باشووری (قیبله) قه‌لاوه بیهری. خه‌ره‌ند که رۆژه‌لاتی شاره له‌گه‌ل گه‌لی خاله‌ره‌ش بیگه‌ینیته‌وه یه‌ک و بیدری، که ناوی خه‌ره‌ند و چۆمی رواندزی پیتدا هاتوچوو بکه‌ن. ئه‌مڕۆکه‌ جیگای ماوه، به‌لام ته‌واوی نه‌کرد.

له دواي ئه‌وه که ئه‌و کاره گه‌ورانه‌ی پیکه‌یتا و دیوار و شووره و قه‌لا و کۆنگه‌ره‌کانی ریک‌خست و به‌چه‌ک و سوپا دايمه‌زراندن، گه‌لیک سوارانی بلباسی برده کن خوئی و کردنیه سواره‌ی تایبه‌تی و جیره‌ی بۆ برینه‌وه و له‌سه‌ر ریتیاندا پاسه‌وانی دانان که که‌س ریتگری و خراپه نه‌کات.

له هه‌موو کاریتکی که کردوویه‌تی ئه‌مه زۆر گه‌وره و به‌جی بوو که میری گه‌وره بۆ ئاگاداری و تیگه‌یشتنی خاکی خوئی، پیایوی چاک و خرابی دانا بوو. ره‌شه‌له‌ک، ژن و پیایو پیکه‌وه راوه‌ستان و کۆمه‌له‌سه‌ستن، له مزگه‌وت دانیشتن بێ په‌رستش، به‌جاریک

لابران. ره‌عیه‌ت و ئه‌هالی شار و دپه‌ات و سوپا بێ په‌رده ده‌چونه کنی، که‌سیتک نه‌ده‌بووه رابه‌ری چونه‌کن میر. خاوه‌ند پیشه و کار و عوله‌ما له‌لای زۆر خۆشه‌ویست بوون. له گه‌رۆک و فه‌قی و ئه‌وانه‌ی بۆ کاروئیش ده‌چونه دپه‌ات و له هیلکه‌فرۆش و چه‌رچی و دۆم پیایوانی هه‌لبێژارد بوون. رۆژ به‌رۆژ چی بکرا بایه و کێ هاتوچۆی بکرد بایه پیتیان راده‌گه‌یانند. بۆ ئه‌و جۆره پیایوه قسه گیتره‌وانه جیره‌ی بۆ گرتی دابوون. له‌ناو بازرگان و عوله‌ماش پیایوی تایبه‌تی هه‌بوون و ئاگادارییان ده‌کرد. رۆژ و شه‌وی کێ برۆیشته‌بایه‌ته رواندز میر ده‌یزانییه‌وه و هیچی لێ ون نه‌ده‌بوو.

### کوژتنی عه‌بدوڵلا ئاغای خه‌زینه‌دار

عه‌بدوڵلا ئاغای خه‌زینه‌دار که له لای مسته‌فا به‌گ بوو، له‌لای میری گه‌وره‌ش بوو به‌خه‌زینه‌دار. گه‌لیک هاتوچۆی ته‌مه‌رخانی مامی میری ده‌کرد. میر محه‌مه‌د جاریکی پیتی گوت: «عه‌بدوڵلا چاوه‌ش زۆرم خۆش ده‌وتی و حه‌ز ناکه‌م دلته بشکیتیم، چیدیکه هاتوچۆی ته‌مه‌رخانی مامم مه‌که». عه‌بدوڵلا ئاغای په‌یمانیدا که نه‌چی. جاری دووه‌م دیسان چوو، که گه‌راپه‌وه میر بانگی کرد و گوتی: عه‌بدوڵلاغا زۆر حه‌قت له‌سه‌ر باهم هه‌یه من حه‌ز ناکه‌م ژیری بێ و ده‌سته‌له‌گره‌.

سیتییه‌مین جار به‌هیتندی نه‌گرت و چوو هه‌ودیان، له گه‌رانه‌وه‌دا بوو به‌میر راگه‌یاندر که عه‌بدوڵلاغا چوو و گه‌راوه‌.

میر له په‌نجه‌ره‌وه ته‌ماشای کرد له گه‌لی گیانه‌هاویژ دیته‌خوار. فه‌رمانیدا به‌مامیس چاوه‌ش و سوراو چاوه‌ش، بچن عه‌بدوڵلاغا بگرن و ببه‌نه کنی.

هه‌ردوو که گه‌یشتنی بانگیان کرد: خه‌نجه‌ردانێ عه‌بدوڵلاغا. عه‌بدوڵلاغا خه‌نجه‌ری نه‌دان. مامیس چاوه‌ش گوتی: حه‌ولا کار له‌کار ترازاو، بیان ده‌تگرین و بیان ده‌تکوژین. عه‌بدوڵلاغا شه‌رمی به‌خوئی بوو خه‌نجه‌ریان بداتی، ره‌شاغای خواست و خه‌نجه‌ری دا بێ.

ره‌شاغا هه‌م سه‌رکرده‌ی سوپا و هه‌م گه‌وره و قسه ره‌وای شاری رواندز بوو. عه‌بدوڵلاغا و خه‌نجه‌ری برده لای میر. رۆژی ۲۱ی شه‌والی سالی ۱۲۲۹ عه‌بدوڵلاغا گه‌را.

میر به‌عه‌بدوڵلاغای گوت: چه‌ند جار رام ئه‌سپاردی گوئی دیری و قسه بیستیت نه‌کرد و خۆت له پیناوی ته‌مه‌رخان نا. ئه‌وه‌ی پیتگوت و نارديه زیندانه‌وه. ژن و مندالی عه‌بدوڵلاغا به‌له‌ز چونه ئاکۆبان و هاواریان برده به‌ر مسته‌فا به‌گ که فریای عه‌بدوڵلاغا که‌وی.

میر به حهسه ن مهملوکی میر غهزه بی گوت: به شهو له زبنداندا عهبدوللاغا بخنکینتی و بهسپداره ی داكات. ئەوه بیته مین پیاویکه میر کوژتی و بهداریدا کرد.

سبهینتی زوو، مستهفا بهگی بابی میر گهیشته رواندز. عهبدوللاغای بهدارهوه دی و زۆر دلگیربوو. بهمیری گوت: عهبدوللاغای هی کوژتن نهبوو. میر گوتی: هۆ باب مهرجی من و تو چی بو؟ مستهفا بهگ بهرهنجیده بی و دلگیری گهراوه تا کوژیان.

عهبدوللاغایان لهو بهری پردی رواندز لهسه ریتگیای بایشتیان ناژت. کوژتنی عهبدوللاغا بوو به ناوبانگیتی زل بو میر و بههه موولاییکه وه دهنگیداوه. دۆست و دوژمن داچله کین و سله مین و وه جتینه وه. سامی میر بهسه ره موو دراوسپیکاندا شکا و مامهکانی کهوتنه ترسوله رزه وه.

### چوونی میر بو سهر مامهکانی له سالی ۱۲۳۰ی کۆچیدا

میری گهوره و زانا، که بناغهی فه رمانره وایی له رواندز دامه زراندا، خۆی توند کرد و شاری کرده قه لاییکتی سهخت و دژوار، چهک و پتوبست و سوپا گهیشته پایهی دلخواز. بو ئەوه که میر بتوانی گهوره بچ، له خاکی خۆیدا بی نازار و نیش بژی، له پیش هه موو چتیکیدا لابردنی مامه سهر رهقهکانی خسته پیش. بو سه ره کهوتن و بهئاره زوو شادبوون، ده بی مامهکانی بکاته پایهی ژیر پی تابتوانی سه ره کهوی. بو ئەوه له شکر و پتوبستی ساز کرد و به دلاییکتی رقاوییه وه رۆژی بیته می موحه ره می ۱۲۳۰ له شکر له رواندز دره خست و به ۲ ههزار پیاده ی نازاوه چووه سهر «هه ودیان».

میر که گهیشته سهر چۆمی باله کییان فه رمانی دا پردیکی ۱۸ گلی دامه زراندا. له شکر له نیوانی هه ودیان و باله کییاندا هه لیدا. له ولاره ته مه رخان چووه پیشی.

له دوا ی شه ر و کوژتار، ته مه رخان ته نگه تاو کرا و هه لات و روو به شیتنه چوو. میر به کوژتار کهوته دووی هه تا له قه لای شیتنه ی په ستاوت و له دووی نه بووه وه.

ته مه رخان قه لابه ندیی کرد. میر ده وه ی قه لایدا، هه ردوو لا بو کوژتاری به کتر تیده کۆشان. میر شهو و رۆژ قه لای ناو باران ده کرد و هه لمه تی ده بردی، ته مه رخان به رامبه ری کرد و له کۆنگه ره وه به تفه نگ ده یانگه پرا نه وه پاشی.

قه لای شیتنه زۆر توند و قایم و سهخت بوو و گرتنی زۆر دژوار بوو. میر زۆر ته زیه تی کیشا، له پاشان فه رمانیی دا له بورجی رۆژتاوای لای قیبله وه لغومیان لیدا و کۆلیان و پریان کرد له بارووت و ناوریاندا، به جاریک بورجی هه لته کاند و به ریداره خواری.

رۆژی ۲۸ی موحه ره م بورج که کهوت له شکر ی میر به خه نجه ر و قه ره بینا کهوتنه ژووره وه و هه تا نیواره له نیو قه لادا شه ربوو. گه لیک پیاو کوژتا و خوتنیکتی قورس رژاندره. ته مه رخان و مه حموود به گی کوری به دیل گیران. له لایه ن مه ره وه، محه مه داغای شیتنه کرا سه رکرده ی شیتنه و چه ند که سیکتی بو به جیه بشت و بو خۆی و دیلهکانی گه رانه وه رواندز. شه وی بیته مینی ره بیعی به که م میر فه رمانیدا به حه سه ن مه ملوکی میر غه زه ب که ته مه رخان و مه حموود به گی کوری بخنکینتی. ئەو شه وه هه ردوو کوژران و به داریدا کران. سبهینی بر دیانه سه ر ریتگیای پردی رواندز و ناژتیانن.

من بو خۆم سالی ۱۹۲۷م چوومه شیتنه. ئەو قه لایه و بورجهکانی که رووخاندره بوون دیتمن. ئەمرو ئەو قه لایه ویرانه، به لام جینگایه کی زۆر سه خته. خه لکی شیتنه و ئەحمه دخان نه ته وه ی ئەو محه مه داغایه ن که میری گه وره کردبوویه گه وره ی شیتنه.

پیاوه گه ورانی ناوایی، سه ره به وردی میتووی شه ر و گرتنی ته مه رخان و قه لاده وره دان و بورج رووخاندن و کوژتاره که یان بو گه پرامه وه. به لام له م نامه یه دا ناگونجی درێزه ی پی بده م، به کورتی له مه لیخام ئەو به هورده وه رگرت که له سه ره وه گوتران. به وه دلنیا بووم نه ک به قسه ی ئەهالی شیتنه.

له دوا ی ئەوه قاقه زتیکتی بو میری رۆست و یه کتیک بو یه حیا به گی مامی نارد که به قسه ی خا و فریونه خوون. گوناھی خو بان له گه ردنی خو بان بی. میری رۆست به هه ره شه وه لایمی داوه.

میری گه وره ۳ جارن له شکر ی برده سهر رۆست، سه رنه کهوت و به شکاوی گه راره. هه تا جاری سپیهم زۆر شه رزه کرا و هه تا زتیه که سه عاتیک له رۆژه لاتنی رواندزه وه یه، هه لیان بری.

له دوا ییدا میر ۱۰۰۰ پیاده یه کی نازایدا به ئەحمه د چاوه ش ناو سه رکرده ییکتی نار دیه سه ر رۆست. ئەحمه د چاوه ش به فیل میری رۆستی گرت و هینایه کن میری گه وره. رۆژی دووه می ره بیعی به که م، میر ئەویشی خنکاند و له لای مام و برازی ناژت.

له دوا ی کوشتنی میری رۆست له شکر ی ناژوته سه ر میر یه حیا به گ. له نزیک سیدهکان به رهنگاری یه کدی بوون و ده ستیان به کوژتار کرد. له دوا ی دوو رۆژ شه ر و کوژتار، میر محه مه د مامی ته نگه تاو کرد و شکاندی و هه لیبیری هه تا له سیدهکانی خزاندا.

میر یه حیا دووباره له شکر ی کۆکرده وه و له قه لای سیدهکاندا قه لابه ندیی کرد. میر

محهمه د قه لای دهوره دا و به گهرمی هه لمه تی برده سهر .

میر په حیا ناچار بوو خوئی به دهسته وه دا. میر په حیا و عوسمان به گی کوری به زنجیر کرای ناردرانه رواندز. له رواندز له به ندا بوون. شه ویک که لینیان دهستکه وت و له به ند رزگار بوون روو به باشور (قبیله) چوون.

له دهرزه به ردان له بهر تاریکی شه و شپرزهی خو بان، باب و کور لیک هه لبران. میر په حیا ریگی سهره وهی گرت و له بهر سهرای حکومته تی ئیستا گلکه ندی خوئی تیدا دهشاریته وه، که عوسمان به گی کوری بگاتی و دهر بازن و برۆن.

عوسمان به گ له ریگی پیاده رو به گه لی خاله ره شدا ده چی و هه تا ده گاته ناوی خاله ره ش و بابی نابینیت و ده گه ریته وه.

له و ده مه دا پی دهر زاندری که هه لاتوون. سهره ننگ و پاسه وانان ده که ونه دوویان. په حیا به گ ده بین، به لام چاو ده قوچین و دهرۆن. حه سه ن مه لوک ده گاته په حیا به گ و چاوی پی ده که وی، ده لی: میران هه سته. نه ویش ده پارپته وه. حه سه ن مه لوک تفه نگیکی پیوه دهنی و بر بنداری ده کا و ده یگری.

سهره ننگ و نوکهران ده گهنی و ده بیبه نه خواره وه، له وده مه دا عوسمان به گ به دواوی بابیدا ده گه ریته وه، له بهر دهرزه به ردان نه ویش ده گرن و ده یان به نه وه به ندیخانه.

میر محهمه د فهرمووی هه ردوویان بکوژن. هه ردوویکی ده کوژن و به دارباندا ده که ن. له پاش شه و روژیکی له لای ته مه رخان ده یان نیژن. کیلی عوسمان به گ له ته په ی دار سه بدی من بو خویم دیومه و ئیستاش ماوه و له سه ریشی نووسراوه.

میری گه وره به وانه کاروباری خاکی سو رانی بو ریکی ده که وی؛ درک و به ره له ست و کو سیه ی گه وره ی له خاکیدا نامیینی و به نازادی ده ست به فهرمانه وایی ده کا. له دواوی سالیکی ده که ویته سهر هه وس و ناره زوی خاک فره کردن و فهرمانه وایی پتر و گه وره کردن، بو گه یشتنه نه و ناره زوه پیوست ساز ده کات.

### چووینی میر و له شکر کیسانی بو سهر برادوست و لیستان سالی ۱۲۳۱

میر کاروباری خاکی سو رانی که دامه زراند، له شکر کی هه لگرت و چووه سهر برادوست و قه لای «هه رکیلا» ی دهوره دا که مه حمود به گی کوری سه لیم خان به گی له سه ر بوو.

مه حمود به گ که له وه ناگادار بوو، به له ز له شکر کی کو کرده وه و دهر وازی له سه ر خوئی گریدا و به قه لای به ندی بو خو پارازتن دانیشته.

میر که گه یشته سهر قه لای دهوره یدا و له هه ر چوارلاوه به توپ و تفه ننگ و ناو باران ته نگی به قه لای به ندی ده کان هه لچنی. مه حمود به گ زور به نازایی پتشی پیگرت.

روژی سیبه می شه رو چووه سهر دیواری قه لای و بانگی میری کرد و گوتی: «خودا به ردان نیسه، نه م ناده مزادانه له پیناوی من و تو دا بچن و تو بیسه مایه ی نه م خوین ریژی و کوژتاره. نه گهر راستت ده وی و مه ردی به ته نهایی و هره مه بدانه وه، منیش دیمه پیش و خه نجر و ده مانچه ی به کتری داده گرین، هه ر کامیکمان سهر که وت، خاک و میلله ت بو نه و بیت. ئیدی هینده نه زیه تدان بو چیبه، یا من تو، یا تو من ده کوژی و نه م به ندی خودایه رزگارین».

میر له بری جوابی، فهرمانی دا به سوپای به گهرمی هه لمه ت به ن و پیوا نه په لاماری قه لای به دن و ده بی نه مرۆ قه لای بگری.

مه حمود به گ له دیواری قه لای سیبه ی تفه نگی له میر گرت و گولله یه کی بو هاویژت و له شالی تورمه ی سهر و پیچی میریدا و دوو که لی لی بلند کرد. مه حمود به گ به ده نگیکی به رزه وه گوتی: «ها من خولامی له علی خانیمه». میر بیستی و پرسیری کرد داخوا نه و له علیخانه خوشک، دایک، ژن یا خود ده زگیرانی مه حمود به گ که به ناوی نه وه له خوئی خوئی.

گوتیان نه؛ ناوی تفه نگی که یه تی.

نه گه چی گولله له شالی میزه ری که وت به لام زینده ی نه گرت و هه ر له شالدا ما بووه وه. مه حمود به گ به و ده ستوره زور به دلبران و نازایی شه ری کرد. به ته رده ستی و پیوا نه له پیش میر راوه ستا و به رامبه ری و کوژتاری لی کرد.

میر هه رچه نده کو شیا چاره یه کی نه دوزیه وه که بتوانی قه لای بگری، ناچار به فیل روو به دپی «گردکال» گه راوه تا کو مه حمود به گ و آ تیگا میر هه لات.

له وده مه دا سه لیم خان که له قه لای کانی ره ش داده نیشت، زانیبه وه که میری سو ران په لاماری مه حمود به گی کوری داوه، که وته ته قه لای و تالو که وه. ده سته له شکر کی شه رکه ری هه لگرت و به په له روو به چومی «به رازگر» چووه خواری. که گه یشته سهر چومی ویستی له «پردی زهراتی» پیه ریته وه، ته نها دوو دار له سه ر پرده که ما بوون. له تاوی کوری گوتی نه دایی و به چه کمه وه به سه ر نه و دوو داراندا په ریبه وه و خوئی گه یانده قه لای «هه رکیلا». مه حمود به گ بو پیشوازی چوو و دهر گای کرده وه.



له لایهن میره وه به پنهانی چهنه پیاویک له دوور و نزیکه قهلا داندرابون. به گورجی په یامیان دا به میر که قهلا کرایه وه. له رۆژی ۲۱ی مانگی ره بیعی دووم، میر به پرتاوی لینگیدا سهر قهلاهی ههرکیلا و به زۆر گرتی و مه محمود بهگ و سه لیم خانیشی شکاند.

میر که قهلاهی ههرکیلاهی گرت، لینگیدا سهر قهلاهی «سارداو». هسه ن بهگی برادۆستی به له شکر و هیزبیه وه له وئ خرابوو و به رامبهری ناماده بوو.

میر که گه یشته سهریان، ته نگه تاوی کردن. برادۆستی پیاوانه به گزیدا چون و له ههر دوو لاهه گه لیک ناوداری کورد کوژران. برادۆستی پالنه وانانه قولیان له شهر هه لکرد و میری رواندزیان وه تنگ هینا و تیکیان وه پیچا. هسه ن بهگ به چهنه پیاویک وه هه لمه تی برده سهر میر، بۆ خۆی به قسه ی ناحهز و رهق له میر خوری.

میری دلیری خود په سندی نهرم و ره وشت چاکه زمان خاوین بانگی هسه ن بهگی کردو و گوتی: «هۆ میران، له رۆژی مه یانداریدا جوامیری و پالنه وانانی چیه؟ ده ستوربد و کوشش و شیر وه شانندن و هه لمه ت و خه نجه ربازی. بۆ زمانیکی درێژ هه لده پری، قسه هاویژی و پروپوچ و لاف و گه زاف دووره له ره وشتی گه وره و دلیر و پالنه وانان. خۆت راگره ئه و بۆت هاتم». میر که ئه وهی گوت، ده ستیدا قه ره بیناکه ی و هه لمه تی برده سهر هسه ن بهگ.

پیاوه کانی میر له پشته وه ده ستیریژیکی تهنه گیان کردی. میر که نزیک بووه جووته قه ره بیناکه ی له په ره ی سینگی هسه ن بهگ ئاوردا، چهنه پیاویکی هسه ن بهگ ته مای بزووتنه و هیان بوو، میر قه ره بینایه کی دیکه شی به وانه و نا و لینگیدا سهریان و به تهنه نگ ئاوربارانی کردن و کوژتنی.

شکسته که وته له شکره هسه ن بهگ، له شکره میر به کوژتار که وته دوویان، هه تا له قه لای په ستاوتن، کوژتاری لینگیدن.

که برادۆستی شکان زۆر که میان خویان له قه لای ساروودا خزانده و هی دیکه کوژران. میر قه لای ده ورده دا و له هه موولا بییکه وه وه تنه گی هینا و هه لمه تی برده سهری. هه تا رۆژی دووه می جه مادی یه کم، نه ردیوانیان به دیواری قه لاه و نا. له شکره میر پالنه وانانه سهر که وتن و به کوژتار چونه نیو قه لاه و ده روزه یان کرده وه. له دوا ی ئه وه چهنه به گزاده و پیاوی ناوداری برادۆست نامانیا ن خواست و ناماندران.

میر هه موو خاکی برادۆستی گرت و پیاوی خۆی له سهر دانا و له قه لاکاندا سهرۆک و

له شکره دامه زرانده. قه لای سارووی کرده ناوچه ی سهره نگیی خۆی و ده سته سوپاهیکی له ژیر فه رمانی نه حمده سهره ننگدا نارده سهر قه لای «که کله»، بۆ خۆشی به له شکره وه چوو ه سهر خاکی مه رگه وه ر و شنۆ؛ به شه رگرتنی و له شکره روو به لاجان ئاژۆت.

که گه یشته نزیک خیللی لیتان، ته مای ده ست بزوی و سهر کیشییان نه بوو، میر خۆی تی نه گه بانندن و رۆیشت هه تا له قه لای «نه لووس» تیپه ری.

به گزاده ی عه شیره تی لیتان به خه لکی قه لای گوت که به ده نگیکی به رزه وه «قه بوو قه بوو» بکه ن، که بۆ له شکره شکاو ئه وه ده بیژری.

میری رواندز له وه زۆر دلگیر و ره نجیده بوو، له قینا له شکره گه رانده وه و پرووی له قه لای نه لووس کرد. به گزاده و میلله تی لیتان قه لاهه ندییان کرد، میری رواندز سچ شه و سچ رۆژان قه لای ده ورده دا. رۆژی ۱۵ی جه مادی دووم قه لای گرت و گه وره و بچووک و نیرومی و ورد و مه زنی کوژتن. ئه و قه لایه شی رووخاند و تیکیدا.

شیخ یوسفی شه مسه دینی بو رهانی موکری له وده مه دا مندال و شیره خۆره بوو. دایکی و ئه و رزگار بوون و ئه و منداله بچووکه ی برده سابلانغ و به خیتی کرد هه تا بووه به و پیاوه ی که له شهرق و غه ربدا نیویانگی په یدا کرد و پیته گه یشت، میری رواندز له دوا ی ئه وه له مانگی ره جه بدا گه یشته وه رواندز.

میر له خاکی برادۆست، کانی مس و قورقوشم و مه عده نی دیکه ی په یدا کردن که بتوانی لوله توپ و گولله دابریژی؛ له وانه گه لیکه ی بارکرد و هینا یه رواندز. میر له دوا ی ئه و هه موو شهر و خاک گرتنه، له شکره جیره خۆری گه یانده ۶ هه زار شهر که ره و به چهک و به رگ رازاندنیه وه.

له و پیش گوتمان که میر له خاکی برادۆسته وه، نه حمده سهره نگی به له شکره یکی ریکه که وتوه وه نارده سهر قه لای که کله. نه حمده سهره ننگ به «نه حمده بدیری» ناویانگی کرد بوو. قه لای که کله له ژیره ده سته هسه ن بهگی شیروانیدا بوو، که نه حمده بدیری گه یشته پیته شه وه، هسه ن بهگ به له شکره وه چوو پیته شیروانی زۆر به مه ردی شهریان کرد. له و شهره دا چهنه پیاوی ئازا و ناوداری سوژان به کوژت چون. نه حمده بدیری که وه کو پلنگ و ابوو، له هه لمه ت بردن پاش نه ده که وت و چیپه بوو، فه رمانی دا به له شکره خۆی که به خه نجه ر و قه ره بینا وه هه لکو تنه سهر مه ته ریز و سه نگره ی شیروانییه کان. سوژانی مه ردانه بۆ پیته شه وه په لاماریاندا و شالوویان برد، به کوشتار و خوتیریژی که وته

نیو سەنگەرانهوه و تەنگەیان بەحەسەن بەگ هەلچنی و لە سەنگەریان دەره‌پەڕاند و ڕوو بەقەلای کەکلەیان هەلبێری و پەستاوتیانە نیو قەلآوه و دەورە قەلآیاندا.

حەسەن بەگ لە نزیک قەلآوه سەنگەری گرت و بەرامبەر بەئەحمەد بدیری ڕاوەستا و شیرانە شەری کرد. ئەحمەد بدیری لە پەلاماردان و کوژتار لیکردنیان ڕانەدەوێستا.

ڕۆژی ٧ی مانگی جەمادی یەکەمی ساڵی ١٢٣٧، ئەحمەد بدیری لە مەیدانی شەردا کوژرا. لەشکری میر لە شەڕ سارد نەبوونەوه، دەستبەجێ سەرکردەییکیان هەلبژارد و لەهەر چوار کەنارەوه لینگیاندا سەر حەسەن بەگ و تەنگەتاویان کرد و لە سەنگەریان هەلکەند و دەریانپەڕاند. حەسەن بەگ خۆی هاوێژتە نیو قەلآوه و دەروازەی لەسەر خۆی داخست.

لەشکری سۆزان دەورە قەلآیان لە چەمبەردا و ٨ ڕۆژ لەسەرەک ئەوان لە دەرهوه و شێروانییش لەسەر دیوارانەوه شەریان کرد. سۆزانییەکان لەژێر قەلآوه کاریزیان لێدا و پریان کرد لە بارووت. ڕۆژی هەشتەم قەلآیان دەورەدا و بارووتیان ئاوردا و دیواری قەلآیان بەرداوه، حەسەن بەگ و باب و مامی بەدیل گیران و ناردراوه ڕواندز.

خاکی شێروان و هەموو قەلآ سەختەکانی گیران و سەرکردە و سوپای سۆزانی لەسەر داندرا و قەلآی کەکلەشیان دووبارە دروستکردەوه.

کە ئەحمەد بدیری دۆڵەمەری کوژرا، عەبدوڵلاغا سەرھەنگ کە ئاکۆبی و باپیره گەورە حەمەعەلیاغا ڕواندزی کە پەنێسی بەلەدیە ڕواندز بوو، کرا سەرکردە قەلآی لەشکری سۆزان و هەموو شەڕ و کوژتار و گرتنی قەلآکانی شێروان و بەدیل گرتنی حەسەن بەگ لەوهوه بوو. عەبدوڵلا سەرھەنگ کە شێروانی بەتەواوی گرت دایمەزراندەوه. پیاوانی ئازای خۆیان لەسەر جیگا سەختەکان دانا و مزگینی گرتنی شێروان و دیلەکانی بۆ میر ناردە ڕواندز.

میری گەورە گوتی: «بەراستی شێروان گیرا و بوو بەخاکی ئیمە. بەلام پیاویکی ناودار و گرانبەهای وەک ئەحمەد بدیریشمان لەسەر دانا و لە دەستمان چوو کە سەد شێروانی دینا».

عەبدوڵلا سەرھەنگ کە لە دواي هەموو کاروباری شێروان ریکخستن گەرایەوه ڕواندز، ئەودەمە عەبدوڵلاغا بوو بەعەبدوڵلا سەرھەنگ و بەکلای لباد و دروشمی سەرھەنگیی خەلات کرد. هەموو سەرکردە و سەرۆک و سوپاھییەکانی بەخەلات دلخۆشی داوه و کوری

ئەحمەد بدیری کردە سەرکردە دۆڵەمەری و قەلآی شیتنە.

لەو ساڵەدا وەستا رەجەب ناو کوردێکی وەستاکار و دانا کە لە تۆپ دارژتندا دەکوژشا، چونکە پیاویکی زانا و کاریین بوو بەدوو لا زۆر چاک سەرکەوت. لوولە تۆپی دارژتن و گولەشی دروست کرد. زۆر شایانی سپاس و پێداھەنگوتنە. ئەمڕۆکە نمونە قەلآی کردەوه و کاری ئەو گەورە زانا و خاوەند پێشەبە لەبەر چاومانە و لوولەتۆپەکانی کە دایژتوووە لەبەر دەرگای سەرای ڕواندز داندراون. بەراستی شایانی شانازییە کە لە جیگایەکی وەک ڕواندزدا لوولە وای لێ دایژرابێ. کانی مز و ئاسن و ئەوانە بۆ ئەو بەکار بێ لە ڕواندزدا بۆ ریکخراوه. هەر لەو ساڵەدا سەید حەسەنی رەشوانی لە مانگی زیلحیحەدا

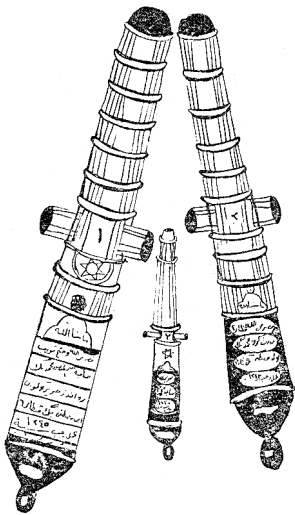
ناردە سەر زێبار. عەزۆ ئاغا سەبتی و جەوہراغا نیو قەلآی کە گەورە زێبار بوون، بەلەشکرەوه چوونە پێش سەید حەسەن و رێگیان پێ گرت. سەید حەسەن هەرچەندە تەقەلآی دا نەشیا بۆ پێشەوه بچیت، بەلام دەرگای فرۆفیلی لەسەر کردەوه و پەیمانی لە تەکیانا کرد و گرتنی و بردنیە لای میر. بەوه لایەکی خاکی زێبار کەوتە ژێر فەرمانی میرەوه.

ئەو دوو گەورە کوردانە زێبار بەئاسوودەبی دانەنیشان و بۆ پشێوی و شۆرش تەقەلآیاندا. میر هەرچەند پەند و نەسحەتی کرد و بەسەریاندا هات بێ سوود بوو، لە دوایدا ژەهراوی دانێ و کوژتانی.

هەر لەو ساڵەدا میر محەمەد لەتەک عەباس میرزای نایبوسەلتەنەدا پەیمانی گرتا و ناردراوی بۆ تاران

بەری کرد و لەگەڵ فەتالی شای فاجاردا گرتی دۆستی و پیکهاتیان بەست و ناردراوه کە گەراوه.

هەر لەو ساڵەدا میر محەمەد ناردی لە ورمیو «خان گیلدی» وەستاکار و چەمخاسازی برده ڕواندز تا خەنجەر و دەمانچە دروستکات.



بو ( ۴- تهنیگر (چوار قرۆش بوو) ۵- جلق (سج چارهگه قرۆش بوو) ۶- خودابهنده (چارهگه غروشیك بوو) ۷- شایی (نیو غرۆش بوو) كه سهد غرۆش لیرهیهکی زتیری عوسمانی بووه. ئەوانه هیندیك زتیر و هیندیك زیو و هیندیكیش مس بوون، بهلام چكۆله و ئەستووربوون. من بۆ خۆم تهنیا جلق و خودابهندهی میری رواندزم چاوپتیکهوت، مس بوون. تهنیگریش زیو بوو بهپانی بهقهده قرۆشی تورک بوو، ئەستوورایی بهقهده چاریگه مهجیدی دهیی.

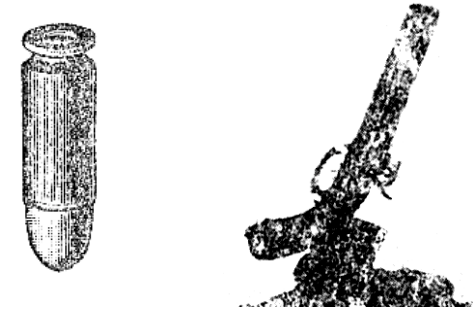
ئەو سج دراوانه ئیستاش له لامه، بهخهتی فارسی زۆر خۆش له لایبکیهوه «الامیر المنصور محمد بیگ» و له لایهکی تریشهوه «ضرب فی رواندن» ی لی نووسراوه. بهلام سالیان سواوه و دیار ناکهن. مهلیخا کهمه نزومی تهئریخی میری، بهدهستووری سهروهوه ناوی دراوهکان دهبیترئ، لهو سالهدا لیئدراون.

سالی ۱۲۳۲ میر سوپاهی جیرهخۆزی گهیانده ۱۵ هزار؛ ۵ هزار پیادهوه ۱۰۰۰۰ سواره بهچهک و بهرگی تاییهتی رازاندنیهوه. بۆ سهرههنگان رانکوچۆغه ی ئاوربشمچن، مهزهه ی خهتیکی سپی و یهکی رهش له بهرکردن و کلاوی لبادی له لای گوئی راستی بهدریژی بستیک به بهرداوهیی له سهرنان؛ ئەوه دروشمی سهرههنگی بوو.

بۆ پیاوی سوپاهی رانکوچۆغه ی زهرد و کلاوی لبادی رهنگ خاکی بوو، چهک دهمانچهیهکی قهرهبینا و تفهنگی ئەستی و بهرد و بارووت و ساچمه و گولله دانی شاخی و چهوریدان و سفره دهمانچهیان پیبوو و هیندیك رموزیشیان ههبوو. سواره وهک سهرههنگ رانکوچۆغه ی به لهکی پی ئاوریشم و جووته دهمانچه ی قهرهبینای بهقه لپووزی زینییهوه هه لئوسراو هه ریهک شیریک به ته نیشتییهوه و تفهنگی کورتی رهشۆکی بازنه زیویان پیبوو.

میر و سهرههنگی سهرههنگان و کارپه ریز، شالی تورمه یان له سهردهنا. میر کهولئی سهمووره و سهرههنگ و ئەوانی دیکه پهستهکی دریژی ههتا ئەژنۆیان له بهر دهکرد. بۆ پهراي میر، چوار کهس ئیشک ئەغاسی ههبوون، بهتۆیزی زیو له پیش میر دهچوون. له سهرادا هه ر ئەوان ریتگای ژوووه دیان ههبوو، پاشماوهی میر و کۆنه بهرگی میر بۆ ئەوان بوو. میر که به پیتیان بچووبایه مزگهوت، هه ر چوار بهتۆیزی زیووه له پیشی دهرویشتن.

میری گهوره له و سالهدا دهستی کرده مزگهوت و مهدرسه و قهلا و پرد ئاواکردن. ۹ پردی له سه ر رووبار (چۆم) ی رواندز دروستکردن: ۱- رواندز ۲- خه لکان ۳- هه واره کۆن



### دامهزراندن و ئاواسی

میری گهوره سالی ۱۲۳۱ له گه رهکی کاولۆکان کارخانه ی شیر و خه نجه ر و تفهنگ و لوله تۆپ و گولله ی دروستکردن و دارپتن و زیرنگه ری و دارتاشی، بۆ کالانه ی شیر و خه نجه ر و په ره وه ی تۆپ و چتی پیوستی دیکه شی دامهزراند و خسته ی ژیر گه رانیکی ریککهوتوو له چه مبه ریکدا گه ران، تۆپ و گولله دارپتنی خسته ژیر فه رمانی وهستا په جهب. دارتاشی و خه نجه ر و تفهنگ و ده مانچه دروستکردنی خسته دهست «خان گیلدی» و به دهستووری خواره وه فه رمانه وایی خسته قالیبکی زۆر جوان و دامهزرا، هه ر کار و پیشه و ئیشیکی دایه دهست زانا و خاوهندی خۆی. سه ردار و گه وره و میری هه مووان، میر مه نسوور محمه د به گ، میری رواندز، ره سوول به گی برای میر کارپه زتیر و سه ره رشتی هه موو کاریک. ئەحمه د به گی برای میر سه ره ههنگی سه ره ههنگان. حه مه دی شتروانی مامیس، سوواو، عه بدوللای ئاکویی، خدری حه مه دی، سۆفی ئاغای، که ئەوانه شهش کهس بوون کران به سه ره ههنگ و له ژیر فه رمانی ئەحمه د به گیدا ده گه ران. وهستا په جهب فه رمانه وای تۆپخانه و جبه خانه. خان گیلدی گه وره ی خه نجه رکه ر و زیرنگه ران، وهستا برایی ماویلی سه ر ميعماری بینا و وهستای دیواران، حاجی مسته فاغا گه وره ی بازرگانان (خه لکی هه نار ه باتاس و سورچی بوو) ئەوانه به و دهستووره ی دامهزراندن و هه ر کهس له کاری خۆیدا ته قه لایدا و دهستی به ئیش کرد. له حه فته ی جاریک کۆ ده بوونه وه، ئەگه ر چتیکی زل به دهسته وه بوایه لیتی دهوان و له سه ری ریک ده که وتن و پتیکیان دینا. له دواي ئەوه هه ر کهس ده چووه سه ر ئیشی خۆی. (مهلیخا).

له رواندز میر محمه د ئەم حهوت رهنگه دراوهشی هه بووه که بۆ خۆی له سککه ی داوه: ۱- یوزلغ (پازده قرۆش بووه) ۲- ربال (یازده قرۆش بووه) ۳- قرۆش (حهوت غورش

۴- بهر سرین ۵- چۆمه ریخن ۶- ئۆمه راوه ۷- ناوپردان ۸- دهر به ندى شیوه زور ۹- رایهت. جگه له مانه له سههر چۆمى رۆست دوو پردى دروستکردن: (چۆمى بالووک) «سمیلان». له سههر چۆمى باله کییان پردیکی دامه زراندا، له سههر چۆمى خهلیفان له زارگه لى عه لى بهگ پردیک و له ناشى ئاوه له ئاغا پردیکی له و ساله دا ته واو بوو. له سههر چۆمى بهرازگر پردیکی زۆر سهخت و جاکى دامه زراندا. دروستکردن.

ئه و پردانه ئه مپۆش ماون و به ده سه تووریکى فه ننى و جوانن، هه مووی به گه چ و به ردی تراشاو دامه زرانداوه. هیندیك له گه و ره و موهه ندى سه كانى به ریتانى که له و با به ته وه ده گه لیان دوام، ئه و ده سه تووریه ان په سند کردوه و له چلۆنى دامه زراندى پایه كانى واقما بوون و له سهختى و پایه دارى و گه چه که ی و به رده كانى سه ریان سوپما بوو؛ چونکو ئه وه سه د و هینده ساله یه پردى دروست کردوه، ئه مپۆکه وه کو تازه دامه زراندا بۆ وایه و گێچى هه ر سپى ماوه ته وه.

میر له ناوچه ی رواندز له پشت قه لاتى لوکانه وه شووره بیکی ئه ستور و بلندی بینانا و له تهک شووره ی قه لای لیکداوه. له رۆژئاواى قه لاه بۆ خۆی و سه رای فه رمانه وایى خانووبه ریه کی گه لیک گه و ره ی دروست کرد. له لای رۆژهه لاته وه له سههر خه رهند شووره بیکی و پردیک و مزگه وتیکى سهختى دروستکرد. له سههر پرده که کونگه ره و له ده رگای مزگه وت کونه مه ته ریز و سه نکه ره ی تیدا دامه زراندا. هه ر چوار که نارى به قه لاه و شووره سهختکرد و پری کرد له سوپا و تۆپ و جه به خانه. له که له کین و له بیجان نزیک رواندز و له سیده کان و هه ودیان و رۆست قه لای دروستکردن، له سههر هه ریه ک له و قه لایانه پیاوی په سندی خۆی له سه ردانان. له گه لى میگره وه ئاوی به جوگه دا کیتشا نیو قه لای رواندزه وه. ئه مپۆش شارى رواندز ئه و ئاوه به کار ده بن.

ئه و هه موو کار و ئیش و بینایانه ی که گو تران به سه س سالان دوایان هات و دروستکران. هه موویان ده سه تکارى وه ستا برايم ماویلین. له دواى جوگه کیتشان مزگه وتیکى زلی له نیو شارى رواندزدا دروست کرد. ئه مپۆکه ش دیواره كانى ماون. هه ر له و ساله دا بايزه گی ترسا و چوه ئه سه ته مبول و په نای برده بهر سولتان مه حمودى رۆم.

سالى ۱۲۳۳ له کارخانه ی رواندز لوله تۆپ دارپژرا و پینگه یشت. مه لیخا ده لى که: لوله تۆپ دارپژرا و به ته واوی له قالب ده رخرا، وه ستا ره جه ب مزگینى دا به میر که پینگه یشت. میر ده سه ته به جى هه زار ریال زیری بۆ وه ستا ره جه ب و بۆ هه ر شاگردیک سه د

ریال و بۆ وه ستا ره جه ب شالیکی تورمه و که ولکی سموره و ئه سپیکى زۆرچاکى به پیشکەش بۆ نارد و رای ئه سپارد که بیته خزمهت. میر رانه وه ستا وه ستا ره جه ب بیت، هه ستا به پیتیان چوو، له بهر رکیتى وه ستا ره جه بدا رۆیشت هه تا گه یاندىانه سه را و ریزی لینا و سپاسی کرد.

له رواندز نزیک ۲۲۲ دانه لوله تۆپ دارپژراوه. دوو قه نتار و چوار قه نتار و شه ش قه نتاریشان هه بووه.

سالى ۱۹۲۶ سه يد تاها ئه فه ندى قایقماى رواندز که له هاتوودا لى ده دوین، سى لوله تۆپى له چۆمى رواندز و له ژیر پردى ده رخست که له ده وری تورکاندا فری درابوونه نیو رووباره وه. هه رسیکى هینانه گه ره کی قه لات و له پیش ده رگای سه رای دانان و ئیستا که ش هه ره ه ن: ۱- دوو قه نتار و ۲- چوار قه نتار ۳- شه ش قه نتاره و له سه ریان نووسراوه. یه که م که دوو قه نتاره سالى ۱۲۳۴ه، هی دووهم که چوار قه نتاره سالى ۱۲۴۲ و هی سیه م که شه ش قه نتاره سالى ۱۲۴۴ دارپژراون و له سههر هه رسیکیان ناوی میری رواندز ئه میری مه نسوور محمه د به گ نووسراوه. له هاتوودا نمونه ی نیشان ده درى.

له و ساله دا میر به میرزا محمه دى وه قایع نیگار و سه رنووسه رى گوت که هه موو کرده وه و سه رهوردی میر بنووسیته وه. ئه ویش به فارسى و به شیعر ده ستى کرده نووسینه وه. هه تا دوامینى ره سوول پاشای تیدا یه که سالى ۱۲۲۸ هه تا دوامینى ره سوول پاشای گوتوه و ناوی نا «مه لیخا». ئه و کتیبه له کن گه لیک که سى رواندزی هه بووه؛ به لام له هاتنى رووس و موهاجه رته ی خه لکی رواندز له نیوچووه. ته نیا نوسخه بیکم ده سه تکه وت و بۆ نووسینه وه ی ئه م په راوییه (کوردو میرانى سووران) زۆر به کارم هات؛ چونکو به دریزی سه رهوردیان باس ده کات.

میری گه و ره که پینووستى فه رمانه وایى پینک هینا و چه ک و ئالاتى ریکه خست، حکومه ته به جوو که که ی خسته شکلی حکومه تیکى زۆر جوانه وه، بۆ فه رمانه وایى ده ستور شویتیکى تاییه تی دانا.

سالى ۱۸۲۶م / ۱۲۳۴ه بانگی ئازادى بلند کرد و جارى سه ره خۆی کیتشا و ناوی خۆی نا «میری مه نسوور» فه رمانه و «میری سووران» به هه ره شه هه موو فه رمانه وایى و دراوسیکانى له زاندا. قاقه زیکى مه حمود پاشای بابان که بۆ عه باس میرزا

نایبوسه‌لته‌نهی نووسیپوو چاوم پیکه‌وت و ئیستا لامه که له ده‌ست میری رواندز شکایه‌ت ده‌کا و هاوار ده‌باته به‌ر نایبوسه‌لته‌نه.

میری گه‌وره به‌داد و ره‌عبه‌تپه‌روه‌ری و سوپاخواهی و مه‌مله‌که‌تداری ناویانگی کردوو و له هه‌موو لاییکه‌وه خاوه‌ند پیشه و کاری تپدا کوک‌ردنه‌وه و به‌خه‌لات و روودان نه‌وازش کران.

ئاسایش و ئەمنییەت بە‌جاریک که‌وته نیو خاکییه‌وه. ره‌وشت و خوویپیکی چاک و په‌سندی هه‌بوو، دزی و ریگری و خراپه‌ نه‌ما، که‌س به‌چاوی خراپه‌ ته‌ماشای که‌سی نه‌ده‌کرد. به‌و ره‌وشته‌ خاکی رواندز گه‌یشته به‌رزترین پایه. میر محمه‌د له‌ دوای ئەوه که‌ سێ ساڵ له‌ ریکی خاک و سوپا خه‌ریک بوو، پتیوست و چه‌کی ئاماده‌ کرد، سالی یه‌که‌م به‌په‌نهانی به‌هه‌مه‌ خاکه‌ دراوسیپه‌کاندا پیوانی زانی ده‌ناردن که‌ چاواروی بو‌ بکه‌ن و خه‌لکی بو‌ دل‌خوشتی بده‌نه‌وه. له‌گه‌ل گه‌وره و سه‌ردار و عه‌شایره‌کاندا به‌په‌نهانی موخابه‌ری ده‌کرد و ده‌یک‌ردنه‌ هاوده‌نگی خوێ، ده‌گه‌ل گه‌وره‌کانی هه‌ری و هه‌ولیر و کوپیی پیکه‌تیبان په‌یدا کرد بوو، په‌یمانان له‌ ته‌کیا گری‌ دابوو.

سالی ۱۲۳۸ میر محمه‌د له‌شکری هه‌لگرت و له‌ناکا و لینگی دا سه‌ر شاری هه‌ری که‌ پایته‌ختی بابویا‌پیرانی بوو و له‌ ده‌میکی دووره‌وه له‌ ده‌ست باباندا ده‌گه‌را. هیتی بابان نه‌شیان خو‌ له‌پیشی راگرن و به‌بێ شه‌ر، سوپاشی و سه‌ردار سوپاهه‌کان له‌شکری خو‌یان روو به‌کوپیی گه‌رانده‌ دواوه.

میری گه‌وره به‌بێ شه‌ر هه‌ری گرت و دایه‌زاند و له‌ دوای سێ رۆژان چوو هه‌ سه‌ر خو‌شناو. عوسمان به‌گی سه‌رکرده‌ی له‌شکری میری خو‌شناو ده‌چیته‌ پیش. له‌ دوای شه‌ر و کوژتاریکی قورس، میرانی بایز به‌گ که‌ گه‌وره و میری خو‌شناو ده‌بێ، به‌په‌یمان سه‌ر بو‌ میر محمه‌دی میری رواندز ده‌چه‌میته‌ و به‌سوینه‌ عوسمان به‌گ ده‌به‌خشی و ده‌بیاته هه‌ری. له‌ مانگی ره‌بیعی دووه‌می سالی ۱۲۳۸ هـ دا خنکاندی؛ ئەوه له‌ خه‌لک زۆر گران هات.

میر له‌ دوای ئەوه له‌شکری هه‌لگرت و چوو هه‌ سه‌ر قه‌لای دپه‌ره‌. سوپاشی بابان که‌ له‌وه ئاگادار بوو، هه‌لات و چوو کوپیی، به‌بێ شه‌روشت و کوژتار قه‌لای دپه‌ره‌ که‌وته ده‌ست میر. له‌وه ده‌مه‌دا که‌ میر له‌شکری روو به‌هه‌ری ئازۆت، ئیلی حه‌یده‌ری ماوه‌ران که‌ نه‌یانده‌ویست ته‌قه‌یان تیکه‌ویت، پیواه‌کانیان چوو هه‌ولیر.

که‌ میر دپه‌ری گرت، حه‌یده‌ریه‌کان تیکه‌یشتن میر هه‌ولیریش ده‌گری، ته‌مایان بوو بو‌ مووسل هه‌جهره‌ت بکه‌ن، به‌لام میر له‌ته‌ک عوله‌ما و گه‌وره‌کانی هه‌ولیردا ریکه‌که‌وتبوو و په‌یمان ده‌گه‌ل کردبوون. له‌وده‌مه‌دا میر جگه‌ له‌ سوپاهی خو‌ی له‌شکری خو‌شناو سورچی و زراری و کوپیشی له‌گه‌ل بوو و هه‌مووی له‌ دپه‌ره‌ کوپبوونه‌وه و رۆژ به‌رۆژ پتر ده‌بوون.

له‌ گه‌وره‌ عوله‌مایانی هه‌ولیر، مه‌لا عوسمان و مه‌لا ره‌سوول و ئاغا و ئەعیانی شار به‌عقوب ئاغا کوپبوونه‌وه و هه‌موو گه‌وره و عوله‌مایانی هه‌ولیریان بو‌ پرسبار و پیکه‌تی، کردنه‌ هاوده‌نگ. به‌هۆگری وه‌لامیاندا به‌میر و بو‌هاتنه‌ هه‌ولیریان نارد هه‌موو. میری گه‌وره به‌دا‌بوده‌ستگایه‌وه هه‌ستا و چوو هه‌ولیر، به‌لام زۆر به‌دواری قه‌لای گرت. خدیه‌گی کوپری بایزه‌گ که‌ خه‌زورزای بوو، کردیه‌ حاکمی هه‌ولیر. رۆژی ۲۰ ی ره‌مه‌زانی ئەو ساڵه‌ هه‌ولیری که‌وته ده‌ست.

میر محمه‌د که‌ کاروباری دامه‌زاند، ئەوانه‌ی به‌راوه‌ژووی ئەو بوون به‌خوشتی و توندی رامی کردن و میله‌ته‌که‌ی هۆگری خو‌ی کرد و ده‌گه‌ل گه‌وره‌کانی کوپری ده‌بیدا ریکه‌که‌وت و له‌ته‌ک عه‌شایری عه‌ره‌بی ته‌ی و جبوردا موخابه‌ری نواند. هیتدیگ له‌ دزه‌بی سه‌ریان بو‌ نه‌چه‌ماند و هیتدیگ له‌ عاره‌بیش هه‌ره‌شه‌یان لی‌ کرد.

رۆژی پازده‌ی زحیجه‌، میر له‌شکری پیکه‌وه‌ ناو له‌ژیر فه‌رمانی ره‌سوول به‌گی برای خو‌یدا ناردیه‌ سه‌ر دزه‌بی و عاره‌بان و له‌ دپه‌ی که‌ندیناوه به‌رامبه‌ر به‌یه‌کتر راوه‌ستان و له‌ دوای شه‌ر و کوشتاریکی قورس، ته‌نگه‌ به‌ره‌سوول به‌گ هه‌لچنرا.

له‌شکری زراری که‌ سه‌ید حه‌سه‌نی ره‌شوانی سه‌رکرده‌یان بوو، که‌وتبوونه‌ نیو عه‌شیره‌ته‌وه و تالانییان ده‌کرد. به‌وه ره‌سوول به‌گ بێ هیزبوو و شکا. له‌شکری سو‌ران بوو به‌دووبه‌ش: به‌شیکیان بو‌ رزگارکردنی ره‌سوول به‌گ رووبه‌رووی دوژمن شه‌ریان ده‌کرد، به‌شی دووه‌میان له‌گه‌ل ره‌سوول به‌گدا گه‌رانه‌وه. به‌جوژه‌ ره‌سوول به‌گ له‌ مه‌یدانیدا رزگار بوو. مانگی موچه‌ره‌می سالی ۱۲۳۹ له‌شکری سو‌ران روو به‌هه‌ولیر گه‌راوه.

ره‌وشتی ره‌سوول به‌گ و ابوو، رۆژی شه‌ر له‌بن قه‌لپوزی زینه‌وه به‌په‌نهانی قوولایی زنجیری له‌بن به‌رگه‌وه له‌ خو‌ی گری‌ ده‌دا که‌ له‌ ئەسپ به‌ر نه‌بیته‌وه خواری. سه‌ید حه‌سه‌نی ره‌شوانی له‌وه ئاگادار نه‌بوو، حه‌زی له‌ ره‌سوول به‌گ نه‌ده‌کرد. له‌ هه‌لاتندا گه‌یشته‌ جوگه‌یه‌ک، که‌ هه‌سپی ره‌سوول به‌گ ته‌کانی دا خو‌ی و بازیدا سه‌ید حه‌سه‌ن سه‌ره‌رمیکی گه‌یانده‌ که‌مه‌ره‌ندی ره‌سوول به‌گ که‌ له‌گه‌ل ته‌کانی ئەسپ به‌ریته‌وه. به‌لام چونکو خو‌ی

گری دابوو، ئەسپ بازیدا و رەسوول بەگ هیچ باکی نەبوو و بەرووی سەید حەسەنیشیدا نەداو.

سەید حەسەن لە خۆی دزدۆنگ بوو، کە نزیک بەهەولتەر بوونەوه هەللات و کەوتە کێوان و دەستی بەسەرکێشی کرد.

رەسوول بەگ سەرپهۆردەکە ی بۆ میر محەمەد گێراو. میر محەمەد لەو سەرپهۆردە دلگێر و رەنجیدە بوو، لە سەرکردەکانی لەشکری «قوچاخلی» ناوی ناردە کن سەید حەسەن کە بیگریت و یان بیکوژیت.

قوچاخلی بەفیل چوو کە وای نواند کە تۆراو و پەنای بۆ بردوو. چەند رۆژتیک واماو، رۆژتیک لە جلیدبازیدا قەرەبەینایتکی بەموورە پشستی سەید حەسەنەوه ناو وایزانی کوژتی و هەللات و چوو لەی میر.

میر بەوه کە رەسوول بەگ بەشکاوی گەراو زۆر رەنجیدە و دلتنەنگ بوو. لەشکریتکی دیکە دووبارە کوژدەوه و لەژێر فەرمانی رەسوول بەگدا ناردیە سەریان. لە دواى شەر و کوژتار، شیخ حەموودی رەئیسى عەرەبیان بەدیل گرت و ناردیانە هەولتەر و کوردەکان سەرکەوتن و هەموو عەشایری ئەو دەوروپشستەى خستە ژێر فەرمانیەوه و گەراو هەولتەر و لە مانگی جەمادی دوو دا گەیشتەوه لەی میر.

میر محەمەد کە لەوه سەرکەوت و هەموو خاکی هەولتیری هینایە ژێر فەرمانەوه، لەگەڵ محەمەد پاشای والی کەرکووکدا موخابەرەى کرد و بۆ گرتنی خاکی بابان پیکەوه ریککەوتن. کە لەوه پشت توندبوو بەگەرەکانی پردی رايگەیان و پەیمانى دەگەڵ کردن. رۆژی ۱۰ مانگی رەجەب رەسوول بەگ چوو سەرپردی و گرتی و لە ۲۰ مانگدا کاروباری تیدا دامەزراند، (عەودى کاکەرەش) ی کردە حاکمی پردی و لە دوامین مانگی رۆژوودا گەراو هەولتەر.

میری گەرە لەگەڵ دامەزراندن و ریکخستنی ئەو خاکە خەریکبوو، لە دوامینی ئەو سالەدا لەسەر چۆمی دێرە، پرووشە، لە دوتین، هەولتەر، بانەمان، دێرە، قوشتەپە، پردی و لە چەند جیگایەکی تر قەلای زۆر سەخت و بلندى دروستکردن، لە نزیک ریی پردی قەلایەکی دامەزراند و هەولتەر و پردی بەقەلای توند کرد. سنوور و تخووبی لە زبى گوێرەوه هەتا زبى پردی و بەرەوخوارەوه هەتا نزیک چیاکان خستە دەست. لەودەمانەدا قاقەزیتکی لە هەباساگای دیوکرى و یەکیکی لە سەرەنگی فاجارن وەرگرت. کە

حکومەتى فاجار لە محموود پاشای بابان دلگێرە و هیزی ناداتی، ئەمرۆ و سبەینیبەک لەشکری فاجار روو بەسلیمانی دەبزوئ، کە محموود پاشا دەرکەن.

میر ئەو دوو قاقەزانەى بۆ گەرەى خوشتناو و کوێی ناردن و لەتەک عولەمای کوێی بناغەى پیکەتى و پەیمانى دامەزراند و بەگەرمی موخابەرەى دەگەڵ کردن. بەپەنھانى دلای هەمووانى کیشا وەلای خۆی و گەرە و بچووکى کوێی ببوونە هەوادارى. لەو بابەتەشەوه محەمەد پاشای کەرکووکى بەپەیمان راگرتبوو.

«قاقەزیتکی محموود پاشا بۆ نایبوسەلتنە» بەدوووردیترى لەو بابەتەوه چاوم پیکەوت کە لە دەست میری رواندز و چا و راو و بزوتنەوهى بۆ سەر کوێی، شکایەتى لەلای عەباس میرزا دەکرد. وام بۆ دیار بوو کە ئەو قاقەزەى هەباس ناغای دیوکرى لە لایەن بداغخانى حاکمی موکری بۆ میری رواندز ناردرا بوو. میر محەمەد و نایبوسەلتنە سوێند و پەیمانان لەتەک یەکترا هەبوو، مەسەلەن: ئەگەر میر پرواتە سەر پاشای بابان، نایبوسەلتنە یارمەتى بابانەکان نەکات و گۆشەگیر راوەستى و یا ئەویش لەلای پیکەوه پرواتە سەر سلیمانى. بەلام «مەلیخا» لە پەیمان و مەرجى میر و عەباس میرزاو نادوئ.

قاقەزى محموود پاشا بۆ عەباس میرزا وا نیشان دەدات. میری گەرە کە کاروبارى هەولتیری دامەزراند، لە مانگی سەفەرى سالى ۱۲۴۳ هەستا چوو سەر کوێی. لەشکری بابان بەبى شەر لە کوێی دەرکەوتن و لە ریکەى دووکانەوه روو بەسلیمانى گەرانەوه. میری رواندز بەشادی چوو شاری کوێی گرتی و رۆژی ۱ مانگی رەبیعی یەکەم گەیشتە نیو کوێی. وەتمان بەگى ئامۆزای خۆی کردە حاکم و لەسەرى دانا، عولەما و ئاغانیانى کوێی بەخەللات و بەرات شادکردن. گەرەى گەردیبیان عەباس ئاغا و سەرۆکی دزەبیان قەرەنى ئاغانى خەللاتکردن و بەکەیفوشادمانى ناردنیەوه. لە دواى ئەوه میر قەلای کونگەرە و سەنگەر و بورجى شاری دروستکردن و لەنیو شاردا قەلاییتکی سەختى دامەزراند.

لە مانگی جەمادی دووی ئەوسالەدا، میر محەمەد چوو سەر رانییە و گرتی، سەرۆکانى بەبە ئەویشیان وەکو خاکەکانى دیکە بەجیهیتشت و گەرانەوه سلیمانى.

میر بۆ بەرھەلستى لە دەرەندى رانییە، لە دەرآوى دووکان و لەسەر گردى «کەتى سارکەبى» و لە دوو قەمچووغەدا قەلای و شوورەى دروستکردن، لە پاشان لەتەک محموود پاشای بەبەدا پاسخیدا و ریککەوتن و پەیمانان گرتدا. تخووبى سووران و بەبە قەمچووغە

بوو. بۆ له شکر و دانه و پیلله، شووره بیهک و شهش کونگه ره ی له وی دروست کرد. به ده ستوریکی باش دایه زراند.

مه محمود پاشای به به له بهر دوزمینی خۆیه خۆیی نیتوانیان نه ده بهر ژا سهر نه وه که بشی پیش به سیتلاوی سوپای جهنگاوهر و رهشیدی میری رواندز خۆی رابگری و له بهرام بهر نه وه هموو ههلمه تی بهک له دوویبهک توانای بزوتنه وه ی نه بوو.

عه بدوللا پاشای به به له سه رده شهت دانیشته بوو، چاوه نوپری که لینی ده کرد، له لای کرماشانه وه تهنگه تاو کرا و تخوویی شله ژان، ناچاری نه وه بوو که به خۆپارازتن و شه پ نه کردن پاشه و پاش له شکره که ی بگپرتته وه و له گه ل میری رواندزدا ریککه وی.

میر محمه دی دلیر که له گرتنی کوپیی و رانیبه ناسووده بوو، به که یفوشادمانی روو به رواندز گه راوه. پایته خته که ی وه کو رۆژ تیشکی به خته وه ری دره وشایه وه و پرشنگی ده دا. رواندز رۆژی وا خۆش و به که یفی به خۆیه وه نه دیبوو. میر له بهرام بهر نه وشه یه ی به به کان که ده یانگوت: «حوکمداران به به و کوپیی و ههریر» توپیککی دارژت و نه م وشانه ی له سه ر نویسی: «نصر من الله وفتح قریب» (نه میری مه نسوور محمه مه به گ موته سه ریفی رواندز و کوپیی و ههریر). له سالی ۱۲۴۴ دا نه توپانه به و دروشم و ناوه دارپژران. نه مرۆکه توپیککی به و ناوه له رواندز و له بهر ده رگای سه رادا هه یه، که سالی ۱۲۴۵ دارپژراوه و نه وه ی سه ره وه شی که له سه ر نووسراوه، به که یکه له و ۳ توپانه ی که له پیشدا بیژران. میر نه و جا له ته ک حکومه تی فاجاری ئیترانیدا په یمانی گریدا و فه رمانی نه ماره تی رواندزی به نازادی بۆ ناردرا.

حکومه تی ئیران و خانی موکری و خانی چاری (چهری) و خانی هه کاری بهک له دوا ی بهک پیروژنامه یان بۆ نارد. حکومه تی به غدا و مووسل که وتنه نه ندیشه و ترسه وه. داود پاشا، مه لا محمه مه ناو عالیمیکی گه وره ی کورد که خه لکی خه تی بوو و به «مه لای خه تی» ناو ده بری، نه مرۆ نه ته وه ی نه و له رواندز هه ن و عالیمن، به دیاریبه وه ناره لای میر که له ته کیا ریککه ویت که بۆ رۆژی ته نگی، خۆی پێ پرگارکات.

داود پاشا چونکو له ته ک مه محمود پاشای به به دا نیتوانی ناخۆش بوو، له بهر نه وه که میری رواندز نه و خاکانه ی لی گرت پیروژیایی لیکرد.

که مه لا محمه مه دی خه تی هاته رواندز، چونکو هه ر خه لکی نه و خاکه بوو، له لای میر مایه وه و بوو به شیخولئیسلا م و موفتی حکومه تی سو ران و هه مه کاره ی میر و باوه ر پێ هاتووی وی.

سالی ۱۲۴۴ عه لی به گی میری کوردی داسنی، عه لی اغای نه لقووشی کوژت.

مه لا یه حبابی مزووری که گه وره و زانا و عالیمی کوردی مزووری و برازای عه لی اغا بوو، بۆ تو له نه ستاننده وه ی مامی له عه لی به گ، له نیوه ی نه وساله دا هه ستا په نای برده بهر میری گه وره. له رواندز له لایه ن میر محمه مه د و مه لای خه تی میوانکرا و به نه وازش و میهره بانی په یمان و دلخۆشیان داوه.

له دوا ی گه یشتنی مه لا یه حیا به رواندز، سه عید پاشای ئامیدی له ئیسماعیل پاشای برازای ره نجیده بوو و په نای برده بهر میری رواندز که یارمه تی بدات. به میهره بانی و دهستی ریتلینان میوانداری کرا و په یمانی پیدرا و له میر میوان بوو. مه لا یه حیا و سه عید پاشا به گه رمی میریان هانده دا و ده یانخسته سه ر هه وه سی گرتنی ئامیدی و چوونه سه ر داسنی. ده ستیان هه لنه گرت هه تا میری گه وره ی دوور نه ندیش مه رچی له ته کا گریدان و ده گه لیان ریککه وت و په یمانیدا. نه وانیش به په نهانی و بۆ هاو ده نگ و ناشنا و هه واداران خۆیان ده نووسی و ئاماده ی رۆژی پیتوستیان کردن.

به چا و راوی میری بادینان و مه لای گه وره ی مزووریبه وه، گه وره و بچووککی خاکی بادینان بوونه هه واداری میری رواندز و چاوه نوپری هاتنی بوون.

میر محمه مه د بۆ چوونه سه ر بادینان و داسنی خۆی ساز کرد و چهک و پیتوستی پیکه وه نا و ئاماده بوو.

له وده مه دا گه وره و عوله ماکانی به غدا له ده ست حکومه تی نوکه رباب (کوله مه) وه رزیبوون و له گیان بیزار کرا بوون. ناوبانگی ره شیدی و دینداری و ره عیه ته په روه ری میری رواندزیان بیستبوو. قاقه زیان بۆ میر نارد و بۆ هاتنه سه ر به غدا یان هاندا. جگه له وانه له گه لیک جیگایانی دیکه وه پیشوازی میریان ده کرد و ناردراویان به گه رمی ده ناره لای میر. گه لیک که سی دیکه ش په نایان بۆ میر بردبوو و داوا ی کو مه گی و یارمه تی یان لی ده کرد. (مه لیخا).

سالی ۱۲۴۷ میری گه وره له شکرکی قورسی هه لگرت، له زنی بادینان په ریبه وه و لینگی دادا سه ر خاکی کوردی داسنی و کوژتاریکی بی ژماری لیکردن. عه لی به گی میری داسنی، به له شکرکی داسنیبه وه چووه پیشی، له دوا ی شه ر و کوژتاریکی قورس ته نگه به عه لی به گ هه لچنرا و ره پیتچکدرا و هه لات و مال و مندالی خۆی هه لگرت و چووه تووری عابدین، له نیتو کیتو و لیته وار و دو ل و ده ره کاندای گه لیک خۆیان شارده وه و پتریان

روو به مووسل هه لاتن (القضية الكردية - معروف چياووک). مير به شه و کوژتار که وته سه ريان و له گردی کوینجک گه یشته عهلی بهگ و ده وره بیدا و ته نگه تاوی کرد له پاش که میتک کوژتار عهلی بهگ به په میان خوئی و مال و مندالی به ده سته وه دا. میر ده سته به جی باری کردنو ناردنیه پایته ختی خوئی که رواندز بوو.

میر له دواي ئه و سه رکه و تنه روو به مووسل جلهوی سوورانده. محهمه د به گی والی مووسل که وته ته قه و ترسی لی په بیدا بوو. پردی ده جلهوی روو خاند و بوج و سه نگر و قه لای مووسلی توند کرد و ده رگای قه لای له سه ر خوئی گریدا و قه لای به ندیی کرد.

میر دپهات و ناواییه کانی ده وره پشته مووسلی لووس و تالان کرد و هه رکه سیپک بو به رامبه ری پاره ستابیه سه ری نهرم ده کرد. له ویتوه له شکر ی روو به نامیدی ناژوت، میر که گه یشته نامیدی به توندی قه لای ده وره دا. میر مووسا پاشا قه لای به ندیی کرد و ده روزه ی له سه ر خوئی داخست و بو به رامبه ری له و قه لای بوج و کونگره ی پر له سوپا و چه ک کردن. خه لکی نامیدی به دلپاکی سویندیان بو خوار که شه ری بو بکه ن.

میری گه وره له لاییکه وه به گه رمی قه لای نامیدی له چه مبه ردا بوو، خه ریکی بوو، له لایه کی دیکه وه ده سته له شکر یکی له ژیر فرمانی شالی به گی خرمیدا ناره سه ر زاخو و دسته له شکر یکی شه ری سه ر کرده یی ره سوول به گی برای ناره سه ر ژه نگار و گرتیان. له دواي سن مانگ ده وره دان و وه ته نگ هینانی قه لای نامیدی خه لکه که ی ته نگه تاو بوون و مردن و گرانی و نه بوونی که وته نیویان و له ته ک میردا ناردراو و قاقه زیان له هاتوچوون دابوو. به مه رجی بی ته زیه تی و تالان و نه کوژتن مامله تیان کرد و شار و قه لایان به ده سته وه دا.

میر له دواي دامه زاننده وه ی ناسووده گی و ریکیی، میر مووسا پاشای کرده حاکمی نامیدی و ده سته له شکر یکی دایی. (مه لیخا).

هه روه که دوو سن سال له مه و پیتش له لایه ن هیندییک مونه وهرانی کورده وه بووم ناردرا، چند قاقه زیکیی میری رواندز له ته ک محهمه د عهلی پاشای میسر و له جوابه که شی و ا ده رده که وئ له دواي گرتنی نامیدی و زاخو و ژه نگار په میانی یارمه تیدانی به کدیان گریداوه، که محهمه د عهلی پاشا و له شکر ی روو به سووریا و ناده نه بچنه خوار، میریش له ویتوه روو به ماردین و دیار به کر له شکر یکی بکات. ئه و موخابه راته له مانگی تشرینی ۱۲۴۷هـ / ۱۸۳۱م دا بووه.

میری گه وره له مانگی مایسی ۱۸۳۲ دا ئه و خاکانه ی گرت. له دواي ئه وه میر و

محهمه د عهلی پاشا له ته ک به کتردا ناگادار بوون. ئیبراهیم پاشای میسر له ته مووزی ۱۸۳۲م دا که گه یشته «حومس»، قاقه زیکیی بو میر نارد، له ده روه ی مووسل به میر گه یشت.

میر له دواي ئه وانه سال تیوه ر نه سووراوه که له شکر ی برده سه ر ئاکری. ئیسماعیل پاشا له ژیر فرمانده ی پساغای زیباریدا له شکر ی ناره پیتشه وه و جیگا ته نگ و دوول و شیوه کانی توند گرت. له شکر ی میر به هه لمه ت بردن په لاماری زیباریانی دا و کوژتار و خوینریتی گه رم بوو. زیباری ته نگه تاو کران و هه لچنران، هه تا له کووچه باغی ئاکری په ستاوتران. زیباری خوین گه یانده قه لای و له کووچه کاندان شه ر کرا.

روژی دووه می شه له خزمانی میر محهمه د شالی به گ له رانی به دوو جی بریندار کرا و له له شکر ی میر گه لیک کوژرا.

میر به وه ده سته هه لنه گرت و ئاکری ده وره دا. نریک مانگیک له ده وره ی قه لای شه ر کرا و هه رچند میر له کوژتاردا به ده ست زیباریانه وه ته نگه تاو کرا بوو، ناره زووی کیشوه رگیری میری دلیری راگرتبوو.

پساغای زیباری پیویکی ره شید و ناوداری ئه ر ژه نگ بوو، به گه رمی هه لمه تی ده برد و قه لای به خیتو ده کرد. له پیوانی میر گه لیک ناودار و نازا کوژران.

میر فرمانی دا که به شه و لینگده نه سه ر قه لای و بیگرن. سوپاهی سوژان به شه و شاربان ته نگه تاو کرد. پساغا بویان ده رکه وت، نریک ده که س له چاوه شانی میر کوژران و له شکر ی میر ته نگه تاو بوون. عه بدوللا سه ره نگی ئاکوی ده ست به خه نجه ر فرمانی دا به چاوه شه کان پالی پیوه نین و له پشتیه وه بن ئه گه ر سه ر وهر سوپینی بیکوژن. یه ک له دواي یه ک ۱۲ چاوه ش زنجیریان به ست و عه بدوللا سه ره نگیان خسته پیتشه وه و پالیان پیوه نا و بو قه لایان سه رخست.

به و ده ستوره عه بدوللا سه ره نگی نریک دیواری قه لای بوو، پساغای زیباری له سه ر را بویان چوه خواری. عه بدوللا سه ره نگی سیره ی تفه نگی گرتبوو ده چوه پیتش. پساغا که نریک بووه وه، عه بدوللا سه ره نگی ته قه ی له تفه نگی هینا و له سینگی پساغای دا و خستی و لینگی گرت و هاویتییه خواره وه و بانگی کرده میر مزگینی بی قه لای ئاکری گیرا. میر فرمانیدا له هه موو لاییکه وه هه لمه تیان برده قه لای. زیباری روویان له هه لاتن کرد.



میری گهوره که له بادینان گهراوه لهشکری مونتهزهم و ریککهوتوی گه یانده ۳۰ هزار کاهس ؛ ۱۰ هزار سواره و ۲۰ هزار پیاده. میر ۳ خهزینهداری هه بوون:

۱- فقهی نهحمه دی خه تی - خهزینهداری به تاییه تی دراوی میر بوو.

۲- فقهی وسووی جوله میرگی - خهزینهداری خه رج و خهراج و مالیه و باج بوو.

۳- محهمه د شاتر - خهزینهداری مالی تالان و زهوتکراو بوو.

جیره و نان بههژار و عوله ما و بی دهسه لاتان له خهزینهداری بیکه مین ددرا. جیره ی سه رهنگ و سوپا و بینادانان و ناوه دانکردن له خهزینهداری دووهم ددرا. خهلات و بهخشیش و نیشان له هی سییهم ددرا. بهو جوهر نومووریک چاکی دامه زرانند. هر که سهی دهفته ری هاتن و لیوه رگرتنی به تاییه تی هه بوو، هه موو رۆژی دهنوسرا. میرزا محهمه دی مونشی وه قایع نیگار (رۆژنامه نووس) بوو، هه رچیه ک رووی بدایه دهینووسی و دهیکرده کتیب (مهلیخا).

میری گهوره له دوای دامه زراندن و ریکخستنی ئاکری چووه سه ر زیبار که له سه ر ئاکری بوو نهویشی به شه ر گرت. که هه موو خاکی ئاکری که وته ژیر په نجه وه، له شکری ئاژوته سه ر جزیره و له دوای گه لیک شه ر وشۆر، به مالیه ی نازیانی ته نگه تاو کرد. جزیره ی گرت و چووه سه ر قه لای «نه رخ». له پاش زۆر شه ر و کوژتار قه لای نه رخیسی گرت و روو به مووسل جله ی سوورانده وه و له «حه تاره» به سه ر کوردی داسنی دادا و کوژتاریکی قورسی لیکردن و له ویتوه چووه سه ر نه لقووش.

دانیشتووه کانی نه لقووش بو شه ر تاماده بوون. میری گهوره به کوژتار که وته سه ریان و شیر ی تینان و گیانله به ریککی نه هیشت و هه مووی کوژتن.

که نه لقووشی پوچ کرده وه، چووه سه ر «دیر هورمز» که په به نی لی داده نیشتن. په به نه کان و دانیشتووه کان خوین شارده وه، که میک له زانا تیگه یشتووانی په به نه کان (ره بان) چوونه لای میر. میر له کوژتار پاراستنی، بو به خیتوکردنی په به ن و دیر هورمز هیتندیک له شکر و سه ر کرده یه کی خووی به جیه یشت و بو خووی چووه سه ر مووسل. والی مووسل چونکو نه ده شیا به گژیدا بچی و به رامبه ر به له شکری سوژان راوه ستی، پردی ده جله ی تیکدا و قه لای له سه ر خووی گریدا و قه لابه ندیی کرد. میر ده وه پشته ی مووسلی تالان کرد و بو ده وه دان له شکریکی له ده وه ی مووسل به جیه یشت و بو خووشی به له شکریکی قورسه وه چووه سه ر زاخو و دهوک و نامیدی و گرتنی و مووسا پاشای

له سه ر دانا و له شکر و قورخانه و پتوبستی بو به جیه یشت و دووباره چووه سه ر جزیره که له دوای نه وه ده ستیان به سه ر کیشی کردبوو، به زۆر و کوژتار گرتیه وه.

«مهلیخا» ده گپرتیه وه که پیاویکی ره سوول به گی برای میر، به زۆر سه وه ته تریه کی له باغه وانه کانی جزیره نه ستاند بوو، نه و باغه وانه چووه لای میر و شکایه تی کرد. میر گوتی: نه و پیاوه ی که تری له تو نه ستاندووه ده یناسی؟ باغه وانه که پیاوه که ی له نیو له شکر دۆزییه وه و نیشانی میری دا. میر ده ستبه جی فه رمانی دا پیاوه که یان خنکاند.

ره سوول به گ چووه لای که تکای لی بکات و بیبه خشی میر گوتی: «ره سوول دادگه ری خو م ناکه مه فوته بهر و به روانکه ی نوکه ریککی سه وه ته دز و تکای برام».

میر له دوای نه وه جزیره ی خسته ده ست و دایه زرانند و لینگی دا سه ر ماردین و نوسیبین و نه و خاکانه ی گرتن و له شکر و پیاوانی باوه ر پیتها تووی خو ی له سه ر دانان و له سالی ۱۲۴۹ روو به نامیدی گهراوه. له وی دیسان چند قاقه زیکی محهمه د عه لی پاشای میسری پیگه یشت و له عیراق و ده وه ی فوران و خاکانی ده ره وه ش قاقه زی گهوره و پیاوه ناوداره کانی بو چوو که له ته کیاندا ریککه وی.

میر که چووه سه ر ماردین و نوسیبین و ده ور پشتیان، خه لکی نامیدی گه له کو مه کیان له میر موسا کرد و ده ریا په راند و سه عید پاشایان له جیگه ی وی کرده گهوره و له ده وه ی کوپونه وه. میر له وه ئاگادار بوو، به لام پیش چوونه سه ر نامیدی لینگی دا سه ر مووسل و ده وریدا و ته نگه تاوی کرد و دیهات و ناوایی ده ور پشته ی تالانکرد و روو به نامیدی ئاژوتی.

میر که گه یشته نزیک نامیدی نه هالی و سه عید پاشا ده رگای قه لایان له سه رخو گریدا و قه لابه ندیان کرد. میر نزیک سی مانگ له ده وه دانی نامیدی و شه ر و کوژتاردا بوو و له هه ر چوار که ناروه وه ته نگه هه لئنا و ده ستی کرده هه لمهت بردن.

شار گرانی لی په یدا بوو، نه خووشی تیگه وت، دانیشتووه کانی قه لا ته نگه تاو بوون و پیاویان نارده کن میر و داوای مامله تیان کرد. به مه رجی سه عید پاشا به ده سه ته وه دان، میر په نای دان و له مال و گیان رزگار بوونی کردنه په یان. خه لکی نامیدی سه عید پاشایان به ده ست میره وه دا و له سه ختی ی رزگار بوون.

میر که چووه نیو شاروه، نه وانیه مایه ی نه و شوپشه بوون به سزای گه یانندن. ره سوول به گی برای کرده حاکمی نامیدی. میر که کاروباری نامیدی و نه و خاکانه ی ریک خست و

دایم‌زrand، له‌هەر جی‌گایه‌کدا له‌شکر و پیاوی باوهر پتهاتوی له‌سهردانان و هه‌مووی له رواندز گرتدان. ئەوجا دیسان پرووی له مووسل کرد و به‌توندی ده‌وره‌یدا و توپی لی گرتدا و دهستی به‌هه‌لمه‌ت بردن کرد و مووسلی له چه‌مه‌ردا.

سه‌عید پاشای کوری یاسین ئەفه‌ندی که والی مووسل بوو، نه‌ده‌شیا له به‌رامبه‌ری شه‌ر بکا و ئەو هه‌یزه‌ی نه‌بوو که پیش به‌له‌شکری خوتین ریتی نازای سۆران بگری و پروبه‌پرووی هه‌لمه‌تی پلنگانه‌ی میر خۆراگری، ناچاربوو که خۆی بخاته به‌ریه‌ختی میری گه‌وره‌و. قاقه‌زی بۆ نووسی و پیاوانی گه‌وره‌ی نارده‌ کن. له دوا‌ی پیکهاتن، سه‌عید پاشا بۆ خۆشی هه‌ستا چووه لای میر و به‌پیشکەش و دیارییدان و پارانه‌وه له ته‌کیا مامله‌تی کرد و فه‌رمانی والیه‌تی مووسلی بۆ سه‌عید پاشا نووسی و دایب و خه‌لاتی کرد و نارديه‌وه سهر مووسل.

له دوا‌ی ئەوه میر به‌مال و چه‌ک و قورخانه و تالان و دیل و گیراوێکی قورسه‌وه پروو به‌رواندز گه‌راوه. نزیک ۲ هه‌زار که‌سی داسنی به‌دیله‌گرتبوو، بردنیه‌وه رواندز. له کیش و ژنی داسنی که ۵۰۰ پتری پت بوو، گه‌لیکی به‌گه‌وره و سه‌رهاتی مووسل به‌خشی و به‌ئاگاکانی هه‌ولتیر و کۆب و رواندزی دان. له‌و شارانه ئەم‌رۆکه زۆر ماون که نه‌نکیان داسنی بووه و میر له گه‌رانه‌وه‌یدا پتی دابوون و ماره‌یان کردبوون.

میری داسنی عه‌لی به‌گ و نزیک ۲ هه‌زار دیلی له‌پیشدا نارده‌بوونه رواندز. مه‌لیخا ده‌لتی که میر گه‌راوه رواندز ئیخسیریکی که له رواندز کۆکرا‌بوونه‌وه له ۱۰ هه‌زار پیاو و ژن پترتر بوون.

له دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ی میر بۆ رواندز، ژنی عه‌لی به‌گی داسنی که‌لین ده‌گری و کۆمه‌له‌یه‌کی زلی داسنی خپ ده‌کاته‌وه و ده‌چیتته سه‌ر قه‌لای ژه‌نگار. بابه‌کراغای ئیشک ئەغاسی میر به‌سوباشی له‌سه‌ر ژه‌نگار داندرا‌بوو. ره‌شه‌ی سوباشی و بابه‌کراغا به ۳۰ که‌س له‌شکری سۆرانه‌وه له قه‌لادا بوونو ئاگیان له بزوتنه‌وه‌ی داسنی نه‌بوو، بیتباک دانیشتبوون. داسنییه‌کان په‌لاماریان دان و له‌هه‌ر چوار که‌ناره‌وه ئەو خانوه‌ی سۆرانیی تیدابوون ئاوریان تیبه‌ردا، له‌وده‌مه‌دا پیاویکی بابه‌کراغا بۆ سه‌ر ئاو چووبوو له ده‌ره‌وه بوو، که‌وایزانی هه‌لات و پروو به‌رواندز بۆی ده‌رچوو. جگه له‌و پیاوه که‌سیان رزگار نه‌بوون و هه‌مووی سووتان. باوه‌کراغا و ره‌شه‌ سوباشی و ۲۹ که‌س سووتاندان.

کابرای هه‌لاتوو که گه‌بشته رواندز، به‌میری راگه‌یاند. میر ۵۰۰ سواره‌ی به‌له‌ز بۆ

ژه‌نگار نارد. لیشاوی داسنی هه‌تا نزیک مووسل هاتبوون، له‌شکری سۆران که گه‌بشتی، ده‌ستیان به‌کوژتار کرد و داسنییه‌کانیان ته‌نگه‌تاوکردن و نزیک ۷۰۰ تن (که‌س)یان لی به‌دیله‌گرتن و چوونه ژه‌نگار و ئومووریان دامه‌زراندوه‌وه، به‌له‌ز مزگینیان دا به‌میری گه‌وره. له دوا‌ی دامه‌زراندنه‌وه‌ی کاروباری ژه‌نگار، له مانگی ره‌مه‌زانی سالی ۱۲۵۰دا گه‌رانه‌وه شاری رواندز.

میری گه‌وره ئەو پشیتی و شه‌ر و شوپشهی داسنی له عه‌لی به‌گی میری داسنی ده‌زانی و گوتی ئەو هانی داو. بانگی کرده‌ کن خۆی و پتی گوت: ئەمه‌ سڤ ساله‌ به‌ریز و خۆشه‌ویستی له رواندز دانیشتوو هیشتا ده‌ست له فیتنه ئەنگیزی هه‌لناگری.

عه‌لی به‌گی میری داسنی پتیدا هه‌لکالا و گوتی: «من بۆ مه‌لاکه‌ خوبنیک ناچاریم». میری گه‌وره دلگیربوو و رقی هه‌ستا و ده‌ستبه‌جی فه‌رمانیدا عه‌لی به‌گیان کوژت و ۳ رۆژ لاشه‌که‌یان به‌پردی رواندز هه‌لاوه‌سی و له دوا‌یدا ناژتیان.

وه‌کو له پیاوه پیره‌کانی رواندزم بیستوهه، عه‌لی به‌گ گه‌لێک رهند و لاوچاک و مه‌رد و شوخ بوو. شایانی کوژتن و خنکاندن نه‌بوو، به‌لام میری گه‌وره به‌ده‌سه‌سه‌ی مه‌لا دینداره‌کان له عه‌لی به‌گی خواستبوو که مووسلمان بڤ. عه‌لی به‌گیش به‌قسه‌ی میری نه‌کرد.

ئیسماعیل پاشا پروو به‌چیاکان هه‌لات و له‌سه‌ری مانگی ئەیلوولی سالی ۱۸۳۲دا ئاکری که‌وته ده‌ست میری گه‌وره.

ئیسماعیل پاشا که هه‌لات میر که‌وته سه‌ری و له کتوه‌کانی نزیک ئاکری ده‌وره‌یدا. ئیسماعیل پاشا و زیباریه‌کان وه‌کو پلنگی رق هه‌ستا و پروو به‌میر گه‌رانه‌وه و ده‌ستیان به‌په‌لامار و هه‌لمه‌ت بردن کرد.

مه‌لیخا له‌و شه‌رده‌دا وا ده‌گیریتته‌وه که: میر ده‌سته و پتیه‌ندی له گۆشه‌یه‌ک دابه‌زی بوون و ته‌ماشای شه‌ریان ده‌کرد. محمه‌د شاتری قلیانداری میر قه‌ننه‌یه‌کی بۆ میر تی کرد بوو و دابوویی و بۆ خۆشی به‌پتیه‌وه راوه‌ستابوو، گولله‌ تفه‌نگی زیباریان هات و له سه‌ره‌قلیانه‌که‌یدا، گولله‌ی دووه‌م و هی سیتیهم له باس قه‌ننه‌یدا و له نزیک ده‌ستی میر که‌وت، هی چواره‌م له لای راستی میر له زه‌ویدا.

محمه‌د شاتر گوتی: میرم تیره جیگای دانیشتن نییه هه‌سته با سواریین. میر خۆی نه‌شله‌ژاند و شلوئی نه‌بوو و به‌سه‌ر خۆی نه‌هیتا، فه‌رمانی به‌سوپا دا به‌گه‌رمی هه‌لمه‌ت

بیهنه سهر دوژمن و دهست بهخه نجره بکه ونه سهربان. لهشکری سۆران ئیسماعیل پاشایان تهنگه تاوکرد و خوینتیکی قورس ریژرا. ئیسماعیل پاشا ناچاری ههلانن بوو.

میر که چوو سهر بادینان له ژیر فه رماندهی شا موراد به گدا لهشکری ناره سهر لاجان و خاکی موکری. شا موراد بهگ چوو لاجانی گرت و له گوندی نه لئوس و په سوئی قه لای دروستکردن. له کۆنه لاجان گوندی «جهران» کۆنه قه لایه کی هه بوو تازهی کردهوه. له ولاره فه تح عه لی شای فاجار ئه مریدا به نایبو سه لته نه که پرواته سهر شا موراد بهگ. له ولاره ئه مریدا به خوسره و خانی والی کوردستان و محهمه د خانی سهره هنگی فه و جی ته وریز که پیش به لهشکری سۆران بگرن. له وده مه دا شا موراد بهگ چوو بووه سهر سندووسی و له گرتند ابو که لهشکری فاجار گه یشته سهری.

سالی ۱۲۴۷ له گوندی «مه حمه دشه» لهشکری کوردی موکریان و سنه و مه راغه و ته وریز له بهرامبه ری راوهستان. له دوی شهر لهشکری ته وریز شکا، مال و ئه سپا بیکی زۆر که و ته دهست شا موراد بهگ و گه راوه په سوئی (ته ئریخی فاجار به).

سالی ۱۲۵۰ که محهمه د شای فاجار له سهر ته ختی ئیران دانیشت، میر بناغه ی ناشتی له ته کبیا دامه زاندا و ری که و تن. له سهر ئه و ری که و تنه میر لاجانی به ردا. له و ساله دا دووباره شه ری نیوانی سۆران و داسنیان رویداوه؛ ئه ویش ئه مه یه که دپته گوتن:

میر که عه لی بهگی کوژت، ژنی عه لی بهگ تکای له میر کرد که لاشه ی عه لی بهگ بباته وه یه زیدخان. ئه ویش بو پیکه اتنی داسنی و سۆران جه نازه کی به ۲۵ سواراندا ناره ژهنگار.

ژنی عه لی بهگ بو تۆله سه نندن ئه و ۲۵ که سه ی به کوژتندا.

سه یده سه نه ی ره شوانی بو ئه وه ی میر عه فوو یکا به لهشکروه چوو سهر یه زیدیان و کوژتاری لی کردن و ژنی عه لی بهگیشی به ئیخسیری ناره «گرمامک» و له پیش لهشکری میردا به دار یاندا کرد.

میر له رواندز به لهشکروه روو به ژهنگار چوو، له ریگا تووشی لاشه ی ئه و ژنه و چهند که لله سه ری یه زیدیان بوو. که پرسی کرد، پشیمان گوت: سه یده سه نه تۆله ی ئه ستانده وه و له وده مه شدا به ۲ هه زار ئیخسیری یه زیدیه وه هاتنه کن میر.

میر به خشی و روتبه ی سهره هنگی دایه وه و گه راوه رواندز. سالی ۱۲۵۱ ئیسماعیل پاشای ئامیدی موخابه ره ی له تهک میر کرد که بیکاته حاکمی دهۆک. میر لیی بهورد و

ناردیه کن ره سوول بهگی برای که له دهۆک دایمه زرتینی. ئه ویش بر دیه دهۆک و ئومووری بو ری که خست.

له وده مه دا سه عید بهگی ئاکرتیش به خشرا و به حاکمی ناردرا ئاکرتی. میر حافظ عه لی پاشای والی به عدا ی خسته تر سه وه. عه لی پاشا ۲ سال له وه پیش روتبه ی پاشایی و میری میرانی به خه لاته وه بو میر محهمه د نارد و ده کۆشا له ته کبیا ری که و ی (مه لیخا).

حکومه تی عوسمانی، محهمه د پاشای ئینجه به یراقداری به لهشکروه ناره مووسل و قاقه زی له پاشای کوردستان و والی به عدا و مووسل و دیار به کری نویسی که کۆمه گی به یراقدار بکه ن.

عه لی پاشا یاریده ی دا و گه یان دیه مووسل. میر ئه مریدا به ئیسماعیل پاشا و سه عید پاشا و ره سوول بهگی برای که به لهشکروه بچه سهر به یراقدار. له ولاره به یه قدر کۆمه گی له ئه هالی مووسل خواست و به لهشکروه له مووسل ده رکه وت و روو به ئامیدی ئاژۆت و ههر دپهات و ئاویبه کی کوردی که و ته پیش کوژتاری لی کرد.

له وده مه دا ئیسماعیل پاشا چوو بوو بو ئاواکردنه وه ی قه لای «نیراه» که له شیمالی شه رقی ئامیدی به. ره سوول بهگ و زۆر لهشکریش چوو بوون. به یراقدار چوو به بی شهر ئامیدی گرت و پری کرد له عه سکه ر و گه راوه مووسل و له دپی «کر عه ره ب» دانیشت و ناردیه دووی هه موو روئه سای شیخان، ئه وانیش به بی ترس هاتنه کنی.

لهشکری به یراقدار ده وه ی روئه ساکانی کوردی دان و گرتنی و کوژتنی و ژن و مندالیشیان به دیل بر دنه مووسل.

به یراقدار لهشکری کۆکرده وه و بو چوونه سهر رواندز ئاماده بوو. ئیسماعیل پاشا «جورنه قه ب» ناو پیاو و یک له خیلی زیبار، ناره «گردی حه مه عه ره ب» (تل جومر) که بچی به یراقدار بکوژی. چوو به شه و پاریزی برده چادری به یراقدار، پیاو و یک نووستبوو به خه نجره دایگرت و هه لات. به یراقدار نه بوو که کوژتی میوانتیکی بوو.

به یه قدر که روو به رواندز هات، میر لهشکریکی له ژیر فه رمانی ره شید به گدا ناره پیشی. ئه گه رچی عوله مایان نه یانده هیشته شهر له گه ل تورکان بکا، ئه حمه د بهگی سهره هنگ قبوولی نه کرد و گوتی: ده بی شهر بکری. لهشکری میر له نزیک زتی بادینان پیشیان به تورک گرت و له دوی شهر به یراقداریان شکاند و گه لیک تالانیان که و ته دهست و گه رانه وه رواندز.

میر ۳ هزار که سی نازای بۆ ئیسماعیل پاشا ناردە نامیدی، بەلام بەیراقدار زووتر چووہ نامیدی و قەلای توند کرد و نامادەبوو.

ئیسماعیل پاشا قاقەزی بۆ ئەهالی نامیدی و مەلا یەحیا نوسی که یاریدە دۆژمنی کورد نەدەن و سەر لە ئیتاعەتی گەورە میللەت پیچانەو و خۆ بەقوریانی دۆژمن کردن دووری مروەتە و بوونە سەبەبی خوینی موسلمان ریتن بۆ ئیمانییە. چۆن دەبی لەبیر بکری که ژن و مندالی کورد لە دەست دۆژمناندا لە مووسلدا دەفرۆشترین.

ئیسماعیل پاشا بەجوۆرە موخابەرەیکە دوورودریژی لە تەک ئەهالی نامیدیدا کرد و قەلای دەورەدا و وەتەنگی هینا و نامیدی گرت و دامەزراندەو.

بەیراقدار لەولاو لەشکری لە مووسل هەلگرت و روو بەنامیدی چوو. ئیسماعیل پاشا کەوایزانی چوو لە «عین توتای توت» راوەستا و دەست بەکوژتار کرا. لە دواي شەپ بەیراقدار بەشکاوی روو بەمووسل هەلات. کورد بەکوژتار کەوتنە دوویان و مال و ئەسپاییکی قورسیان بەتالان گرت و بەشادمانی گەرانەو.

جاری دووہم بەیرەقدار لەشکری هەلگرت و روو بەنامیدی چوو، ئیسماعیل پاشا لە شێخان چووہ پیشی و بەگژیدا چوو. لە دواي گەلیک شەپ بەیراقدار هەلات و خۆی گەیانە مووسل.

ئیسماعیل پاشا مزگینی ئەو هەمووانە بەدیارییەکی چاکەو بۆ میر ناردە رواندز و بۆ خۆشی گەراو دەوێ و رەسوول بەگی برای میر لەسەر نامیدی داوەزراندەو و ۶۰۰ پیاوی نازای لەکن بوو. میر کە زانی تورک رۆژ بەرۆژ هەلمەت دەبەن و دەست هەلناگرن، قاقەزی لە محەمەد شای فاجار نوسی و بەسەفیری خۆیدا ناردیە تاران کە یارمەتی بکات و بەلەشکر و جەبەخانە دەستی بگریت.

محەمەد شا جوابی داوہ کە هەر دەمیەک بخوازیت کۆمەگی دەکات. حکومەتی ئاستانە بەپیتی سیاسەتی ئەو دەمە کە ئیتفاقی لەگەڵ حکومەتە گەورەکان کرد، حکومەتی پروس رووی لە شکستە و ئیران بپهتیز و غەوغای نیوانی خویان و مەسەلە ی داوای سەلتەنەت و زلیلە سولتان و شازادەکانی دیکە لەپیشەو بوو، گەلیک ئەسپایی تر هەبوو، ئەو ی بەکەلین زانی کە لەشکر بنیترتە سەر کوردستان و بەتایبەتی میری رواندز بخاتە ژیر پەنجەو.

بۆ گەیشتنە دلخوازیان لەپیشدا مەنشوریکە سولتان محەموودی عوسمانی بەناوی

خەلافەتی ئیسلامیەو بە عولەمایان ناردرا. بۆ مەلا یەحیای مزووری و بۆ مەلا محەمەدی خەتی و مەلا عزرائیلی جزیری و بۆ هەریەک مەنشوریکە پر لە نایەت و حەدیس رەوانە کرا و بەناوی خەلافەتەو گوتی مەلایەکانی کوردستان پر لە با کرا.

### ناویدی و دەسیسە

سەدری ئەعزەمی پیشووی والی سیواسی ئەودەمە، مستەفا رەشید پاشا کە ناوبانگی بە «دیبلۆماتلی» پەیدا کردووە ناردرا بە کوردستانی شیمالی. لە دواي ئیجراي زولم و ئیستیداد رووی لە جزیرە کرد و لەوتیوہ چووہ سەر «زاخۆ». سەرکرەیکە پاشای رواندز شاری بەدەستەو نەدا، لە دواي موخابەرە و هاوار لە رواندز کردن، تورک وەتەنگیان هینا. ئەو سەرکرە کوردە غیرەتی هەلنەگرت شار بەدەست تورکەو بەدا و روو بەرووبار لە پەنجەرەو خۆی هاویشتە خوارەو و خنکا. لە دواي ئەو تورک زاخویان گرت.

لەوتیوہ مستەفا رەشید پاشا روو بەتاکری چوو. «پیریال چاوەش» کە سەرەنگی لەشکری سۆران بوو لە قەلادا بۆ بەرامبەری راوەستا. تورک دەورەیاندا و دەستیان بەدیوار سمین کرد. پیریال چاوەش بەشەر نەپهتشت دیواری لەسەر کونکری و ۳ مانگ خۆی پاگرت. زبیار و خیلی تاکری خیانەتیان کرد؛ ئەویش ناچاربوو بەشەو قەلا بەربدا و بەرەو رواندز هەلات.

حکومەتی ئاستانە ئەمریدا بوو بەوالی دیارەکر و بەغدا و مووسل کە یاریدە مستەفا رەشید پاشا بەدەن و لە سیواس و مووش و بتلیس و ئەرزەرومیشەو دەسکەر بۆ دیبلۆماتلی چوو. بەیراقداریش بەلەشکری مووسلەو چووہ کنی و لە تاکریوہ روو بەحەریر لە زێ دەرباز بوو.

میر قەلای رواندز و ریگیانی بەسویا توند کرد و لە رواندزەو بەلەشکریکە ۴۰ هەزار کەسییەو چووہ دەشتی حەریر و بەلەز قاقەزیکە بۆ محەمەد شای فاجار نارد کە یارمەتی بکات.

میر لە ژیر فەرمانی سەرەنگ ئەحمەد بەگی برای خۆیدا لەشکری ناردە پیش رەشید پاشا و لەسەر زێ شەپکی خویناویان کرد و زۆر کوژتار کرا.

بەرستی کوردەکان پلنگانە شەریان کرد و بەگەرمی هەلمەتیان بردە سەر دۆژمنیان. بەلام چونکە ژیر پایە ئیش لە دەست مەلا و فەقییەکاندا کلۆر کرابوو، شەپ لەگەڵ رۆمیاندا بیسوود بوو، مادامە میری گەورە بەبێ فتوای مەلاکان کاری نەدەکرد، ئەو رۆژە

ههتا ئیواره تۆپ و تفهنگ لهههردوولاهه کاری دهکرد و بهشهویش ههر پایهدار بوو.

مستهفا پاشا که لهپیشدا تهفهکوری کردبوو، بهراوهژوووروی دا و ناچار بوو بهشهو پاشهوپاش بگهڕیتتهوه. بهههر جوړتیک بوو له زئی پهپهوه و روو بهمووسل رۆیشت و ههلات. تالان و ئهسپابیتیکی زۆر کهوته دهست کوردهکان و گهراوهه ههریر.

مستهفا پاشا که گهیشته مووسل فهرمانیکی ساختهی بۆ مهلا محهمهدی خهتی نووسی و قاقهزتیکی پر له ئایهت و ههدیس که ئالهتی دهستی تورک بوو بۆ میللهتی کورد کوژتن بهکاریان برد و بۆمیری گهورهیان نارد که بیخهلهتین.

مهلاهی خهتی چونکه پهروهرسی دهستی داود پاشای گورجی زادهی والی بهغدا بوو، لهو جوژه مهنشوور و فهرمانه ناگادار بوو، دهزیهجی تهرویجی کرد و فتوای دا که شهپر لهگهڵ سهلاتینی «ساتیر»ی ئالی عوسمان دا بۆ دین و تهلاق و باوهپری پهخههی ههیه. دلی کوردی ههژاری لهشهپر خاوکردهوه.

حاجی قادری کوری برابیم ئاغای ئیشیک ئاغاسی میری گهوره بهزبانی خۆی بۆی گپرامهوه که میر ئهحمهدی برای میری گهوره لهگهڵ مهلا محهمهدی خهتی له مهجلیسدا بهکیشه هاتن. ئهحمهد بهگ رووی له ههموو لهشکر کرد و گوتی (ههرکس ههواداری شهپری رۆمی (عوسمانی) یانه بکهوپیته لای منهوه و ههرکس شهپر ناکات بکهوپیته لای مهلاهی خهتیوه. سهرههنگ و لهشکر ههمووبه جارێک کهوتنه پشت ئهحمهد بهگ و چهند فهقییهیهک لهلای مهلا و میری گهوره مانهوه. لهگهڵ ئهوهشا میر گهراوه رواندز و له ههموولایبیکهوه هیزی خۆی خر کردهوه. ئهحمهد بهگ و ۳ ههزار کهس له ههربر مانهوه و چاوهنۆری دم و گهراپی دهوران بوون.

مستهفا رهشید پاشا له مووسل لهشکری مووسل و بهغدا و دیاربهکر و سیواسی ههڵگرت و له پێگای ئاکرتیوه روو بهشیروان و مزووری بۆ چونه سهر رواندز ئاژۆتی.

بایزهگی «باپشتی» که چهند سال لهوهپیش چووبوه ئهسته مبول بهراپهیری لهگهلی چوه رواندز و بهوهوه موخابههری لهتهک کوردهکاندا کرد. حافظهلی پاشای والی بهغداش، بههتیرتیکی زۆروه له بهغدا بێ دهركهوت و روو بهههولتیر خوشی.

مستهفا رهشید پاشا له ئاکرتی که: دهركهوت فهرمانیکی ههلبهستی بهعهارهپی و پر له ئایات و ههدیس بۆ میر نارد رواندز. بهکورتی ئهههی خوارهوه تهرحمهیهتی:

«بهشهرت و عههد و میساق و پهیمانی خولهفایانی راشیدین بیت که لهگهڵ

موسلماناندا کردویانه، ئهمینت دهکهم که ههر چتیکی ئیوه پیتان ناخۆش بیت، له ههقتاندا ئیجرا ناکه و هیچ بیدلی و ناگوزارتیکی له ئیوه خۆش نهبیت له ئیمهوه بۆ ئیوه روونادات. ئارهزوومان ههر ئهوهندهیه که ئیوه بکهونه ژیر سبیهی «ظل الله» ئه میری موئمینین که زاتی ئهقهدهسی شاهانهیه. ئهوجا له ههموو بهلا و موسیبهت رزگار دهبن و له دنیا و ئاخیرهتدا بهئاسوودهیی و کهیف خۆشی دهژین. شهرت و عههدتیکی خهلافهتی ئیسلامی که لهگهڵ ئومهراپانی ئیسلامی کردوه، ئهمنیش ئهوه پهیمانهتان لهگهڵ گری دهدهم که ئهمین بن و نهترسین. ئهمن بهشهفهقهت و عدالتهت ئیوه وهکو ئهولادی خۆم لهژیر بالی مهرحمهتدا بهخپو دهکهم و بهنیشان و خهلات، فهرمانی میری میرانی ئهمارهتی سۆزانتان بۆ تهسدیق دهکهم. ههر چیهکت بوی و ههر پیتوبستهکت رووبدا دهیده و له ههموو تهنگانهیهک یارمهتیتان دهکهم و بهسهر دوژمنتاندا زال دهکهم. ئهوانهش له دواي هاتنتان بۆ بابی عالی دهکهوپیته ئیجراتهوه».

که ئهوه فهرمانه گهیشته رواندز، میر ههموو سهرههنگهکانی لهشکری کوکردنهوه و مهلا محهمهدی خهتی خواسته حزوور. لهشکر و ئههالی بهجارێک گوتیان: چوونتان له دواي نهبوونی ئیمهیه.

مهلاهی خهتی ههستا خوتبهیهکی دووردریژی خوتندهوه و فتوای دا ههرکهسپیک شهپر لهگهڵ لهشکری عوسمانی بکا بهبی ئیمان دهمری و له ژیانیدا تهلاقی دهکهوی. ئهوه خوتبهیه لهو رۆژهدا تهئسیری بهخشی و بوو بهمایهیی بێ هتیربوونی میر و ناچاری کرد که خۆی تهسلیم بهتورک بکا ههروهکو کردی.

لهولاه رهشید پاشا نریک بووه وه ههتا گهیشته دهشتی سۆران. چادر و خهراگی ههڵدا و دیسان قاقهزتیکی بۆ میری گهوره و بهکیکیشی بۆ مهلا محهمهدی خهتی نارد رواندز و تهئمیناتیکی زۆری دا بهمیری گهوره و بهشهرف و همیهتی دهولهتی خۆی دلی ئاسوده کرد و دووباره پهیمانی لهتهکیا گرتدا که حکومهتهکهی پێ بداتهوه و بیکاته میری میران و روتبهی پاشایهتیشی بۆ تازهکاتهوه.

مهلا محهمهدی خهتی بریاری دا که میری گهوره بپرواته لای مستهفا رهشید پاشا. میری گهوره و مهلا بهپهنهانی لهشکر و سهرههنگهکانهوه موخابهریان لهگهڵ کرد. میر ئهحمهدی برای دهکاته وهکیلی حکومهتهکهی و مهلا و چهند سوارێک ههڵدهگری و دهچیتته کن مستهفا رهشید پاشا و بهحورمهتهوه پیتسوازی لی کرا.

مستەفا رەشید پاشا سوپاسی بۆ مەلای خەتی دەکا و پیتی دەلێت بەشەرەف سویند بی بەشادی میر دەنیرمەوه سەر حوکمداری خۆی. مەلا ئەسەدی خەیلانی زاده و حاجی قادری ئیشیک ئاغاسی زاده که له بابی خۆیان بیستوو دەلێن میر باری ۲۰۰ ئیستر دراوی دا بە مستەفا پاشا و بەو جۆرە میر دەخالەتی بە مستەفا پاشا کرد و لەسەر پەیمانی ئەو خۆی تەسلیم کرد و ناردرا ئەستەمبوول و عەفوی سولتان مەحمودی بۆ ئیستاد کرد و لەسەر عەهدیکی پیتی دابوو، روتبە میبری میران و پاشایەتی بەفەرمانەوه بۆ ئەستاند و بۆ گەڕانەوه بۆ رواندز ئەمری وەرگرت.

لەودەمانەدا مستەفا رەشید پاشا مرد. دوژمنی مستەفا پاشا که عەلی رەزا پاشا والی بەغدا بوو، بەلەز وەلامیدا بە ئاستانە ئەگەر میر محەمەد پاشا بگەریتەوه رواندز، عیراق لە دەست دەچیت و ئیدارە حکومەت و شیرازە ئیش تیک دەچیت.

میر لەودەمانەدا روو بە تەرەبزووون لە ئاستانە دەرکەوتبوو. بابی عەلی ئەمریدا بە والیبەکان، لە تەرەبزووون یاسیواس بەشەو ئیعدام و گوم کرا.

سەینێ مەلا عەزیزی موفتی رواندز که ئامۆزای پاشا بوو لە گەلی چوو بوو ئاستانە، لە بازاردا دیتی پۆستی خەز و دەمەر قۆیان و تورمە میبری میر لە دەست دەلال دایە، ئەوانیش بەلەز بۆ کوردستان دەچنەوه.

## بەندی چوارەمین

### میر ئەحمەد کوری مستەفا بەگ

میر که چوو ئەستەمبوول میر ئەحمەدی کردە جێنشینی خۆی. که مەلا عەزیزی موفتی و پیاوانی میر بەهەلاتن گەڕانەوه رواندز، سەر بەوردیان بۆ سەر هەنگان گێراوه. میللەت کۆبوونەوه و میر ئەحمەدیان کردە میری رواندز.

میر ئەحمەد بە «میر ئەحمەد لاله» ناویانگی کرد بوو. لە میر ئەحمەد گەورەتر سلیمان بەگی برای بوو، لە لای کاولۆکان دادەنیشت. هەوای حوکمداریی کهوتە سەر. شەویک لە گەورە بازگان حاجی ئیلیاس و لە سەر هەنگان عەبدوڵلا سەر هەنگی ئاکۆبی و چەند پیاوی گەورە رواندز بەمیوانی بانگ کردە مالتی خۆی. لە دوا نانخواردن دەرگای گالەدا و گوتی میری رواندز بۆ برا گەورەیه، دەبی هەمووتان ری بدەن.

ئەوان هەرچەند تەقەلایاندا بی فایده بوو. هەستان که برۆن دەرگایان بەبەستراوی دیت، لەسەربانی قەلاجاریان کیشا دەورە دەوری میر سلیمان بەگ. میر ئەحمەد بەلەشکرەوه دەورە قەلایدا، لە دوا ۲ رۆژ شەر و کوژتار، سلیمان بەگ ئالای تەسلیمی هەلدا. میر ئەحمەد پیاوانی ناردە ژووورەوه. سلیمان بەگی ماویلی دەچیتە پێشەوه که سلیمان بگرت، سلیمان دەست بەخەنجەر بۆی دیت، لەودەمانەدا پاشەوپاش و لە سەربان بەردەبیتەوه. لە سەرەوه سلیمان بەگ بەگولله دایدەگری.

میر ئەحمەد پیاوانی نارد و گرتیان. عەبدوڵلا سەر هەنگ و حاجی ئیلیاس و هەوالانی گیران، بەلام لە دوا پیدا عەبدوڵلا سەر هەنگ بەبی گوناھ کوژرا و ئەوانی دیکە بەریوون. بووکشازەمانی دایکی میر تکای بۆ سلیمان کرد و پرگار بوو؛ بەلام حەپس کرا.

عەبدوڵلا سەر هەنگ پیاویکی قارەمان بوو، لە خزمەتی میر محەمەددا زۆر پەرای کرد. قەلای ئاکری و جزیرە ئەو گرتی. بیکە پایە لەشکری رواندز و لە کوردی ئاکۆبانی حاریس ئاغابوو. که کوژرا ۳ کوری بەجێ هیشت: برایاغا، حەمەداغا، داوداغا. سەرۆکی شارەوانی رواندز محەمەد عەلیاغا که ئەمرۆکه هەیه کوری برایاغا.

که عەبدوڵلا سەر هەنگ کوژرا، عایله و براکانی باریان کردو چوونە شنۆ و لەگەڵ

ته‌ره‌فدارانی سلیمان به‌گ ریک‌کوتن و له‌ته‌ک مه‌حمود به‌گی کوری عوسمان به‌گدا که ناموزای میر نه‌حمه‌د بوو به‌هیزیکه‌وه چونه سهر میر نه‌حمه‌د. له دواى شهر و کوژتاریکی زور به‌شکاوای پروو به‌شنو گه‌رانه‌وه.

ره‌سوول پاشا که له نامبیدی گه‌راوه رواندز، ناردی نه‌و عایله‌یه‌ی برده‌وه و هه‌ردوو برایانی چه‌پسکردن. له پاش ۲ سالان به‌ریدان. نه‌مردک‌ه‌ش نه‌و عایله‌یه‌ه هه‌ر ده‌ستدریژن.

له دواى میر محمه‌د نیوانی سلیمان به‌گ و میر نه‌حمه‌د به‌پشوی راده‌بووران. نه‌حمه‌د پاشای بابان چوو سهر مهرگه و قه‌مچووعه و رانیه و کوبه‌ی گرتن و خیلای مه‌نگور و چناران و خوشناو و پیران و خه‌له‌کان و بیتوتینی خسته‌ژیر حوکمییه‌وه. شاری هه‌ولیر به‌ده‌ستیه‌وه که‌وته هست «محمه‌د مه‌سره‌می» ی. ئاکری و زاخو و دهوک که‌وته دست نیسماعیل پاشا؛ ته‌نها نامبیدی له ده‌ست ره‌سوول پاشادا ماوه.

سه‌عید پاشای ئاکری له‌شکرکی له خیلای زبیار و شیروان هه‌لگرت و پروو به‌رواندز چوو. میلله‌تی باله‌کیان له‌شکران دایب و چونه «گه‌رووی چه‌نگه» که له شیمالی پرواندزه. «گیاناوژ» بشیان گرت که له‌سهر پتی رواندز و باپشتیان دایه و چونه خوار بو سهر پرواندز.

له لایهن میر نه‌حمه‌ده‌وه ده‌ست به‌به‌رامبه‌ری کرا، له دوو کونگه‌ره‌ی رۆژتاوای شار و ئیچ قه‌لاوه به‌تۆپ ئاوربارانیان کردن و زور سوپاهی سه‌عید پاشایان کوژت. ده‌سته‌پیاوه‌ی رواندز له دوو قۆله‌وه چون و پشتی دوزمنیان گرت. سه‌عید پاشا شکا و هه‌لات.

میر نه‌حمه‌د ۲ سال حوکمداری کرد، به‌لام له‌به‌ر شوپش له حوکومه‌تی خو‌ی کامه‌ران نه‌بوو. میر که رۆژی جومعه‌ه بچووبایه‌ مزگه‌وت له ده‌روازه‌ی سه‌راه‌یه‌وه هه‌تا ده‌رگای مزگه‌وت دوو ریز له‌شکر راده‌وه‌ستان و زور سه‌رۆک و سه‌ره‌نگ له‌گه‌لیدا سوار ده‌بوون و له‌نیو خو‌یان ده‌گرت و ده‌یانبرده‌ مزگه‌وت و ده‌گه‌رانه‌وه. میر نه‌حمه‌دیش به‌و ده‌ستووهره رۆژی هه‌ینی سواربوو گه‌بیشه‌ه سهر پردی خه‌ره‌ند که به‌پردۆکه‌ی مه‌لا نه‌حمه‌دی مه‌لا سلیمان ده‌ناسری.

مه‌حمود به‌گی کوری عوسمان به‌گ که سه‌ره‌وردی بابوایپیری گوترا، بو تۆله‌سه‌ندنه‌وه له رواندز چاوه‌نۆری که‌لین بوو. له مالی «ئه‌للا به‌گ» ناو و له‌پشت په‌نجه‌روه سیره‌ی تفه‌نگی گرتبوو. میر نه‌حمه‌د که گه‌بیشه‌ه نیو ده‌رگای پرد، کولله‌یه‌کی له مووره‌ی یشتیدا و له نه‌سپی به‌رداوه. له‌شکری ده‌وره‌ی خانووی ئه‌للا به‌گیان دا و چونه ژووهر. مه‌حمود

به‌گ ۶ دیکه‌شی بریندارکرد و ئینجا کوژرا. میر نه‌حمه‌د که زامدار بوو بردیانه مال و ده‌رمانیان کرد.

سه‌ره‌نگ کۆبوونه‌وه و له‌شکران ساز کرد و نه‌میری به‌گزاده کوژتنیاندا. ۳ رۆژ له‌نیو شادا کوژتاریان له به‌گزاده کردن؛ رۆژی سییه‌م نه‌حمه‌د به‌گ گیانی دا و به‌به‌هشت شادبوو. له دواى ناژتنی نه‌حمه‌د به‌گ، سه‌ره‌نگه‌کان له‌شکران نارده‌ ده‌روه و هه‌ر به‌گزاده‌یه‌کیان ده‌ستکه‌وت کوژتیان.

### سلیمان به‌گ کوری مسته‌فا به‌گ

که میر نه‌حمه‌د مرد، سه‌ره‌نگ و گه‌وره‌ی له‌شکر و شار خرپوونه‌وه و سلیمان به‌گیان له چه‌پس ده‌رخست و کردیانه میری سۆران. چند رۆژیک راینه‌بوارد که ده‌ستی به‌تۆله‌ه نه‌ستانده‌وه و نه‌زیه‌دانی ژیرده‌ستان کرد. پیاویکی زنجیره‌وانی میر نه‌حمه‌د هه‌بوو، گرتی و ئیعدامی کرد. که له چه‌پسدا رۆژیک زووتر برده‌ویه‌ته ژووهره‌وه، رقی نه‌وه‌ی لی هه‌لگرتبوو. که بوو به‌میر یه‌که‌مین جار نه‌و پیاوه بی گوناوه‌ی کوژت.

خه‌زینه‌ی حوکومه‌تی کیشایه‌ مالی خو‌ی و تواندیه‌وه‌و کردنیه‌ سنده بو پاشه‌رۆژ به‌کاربیت.

سه‌ره‌نگه‌کان که ته‌ماشای بزوتنه‌وه‌ی سلیمان به‌گیان کرد، شایانی میری نه‌بوو، چونه کنی و پتییان گوت که ده‌بی چاو له گوناوه‌ی پیشوو بپزشی و له‌گه‌ل دراوی خه‌زینه‌ خیانته‌ نه‌که‌ی؛ چونکه نه‌و هه‌ردوو‌کانه بناغه‌ی چه‌سپاندنی حوکمپرانیی تۆن. سه‌ره‌نگان هه‌رچه‌نده‌ کوژشان نه‌شیان پیش به‌سه‌لیمان به‌گ بگرن و چاره‌یان نه‌کرد، له دوامینیدا گرتیان و خستیان به‌پسه‌وه.

### حوکداری به‌گه‌ل (جمهوریت)

میلله‌ت که سلیمان به‌گیان چه‌پس کرد، له سه‌ره‌نگه‌کان و گه‌وره‌کانی رواندز کۆمه‌له‌یه‌ک خرپوونه‌وه و حوکومه‌ته‌که‌یان کرده «گه‌لی» و به‌گه‌ل ئیداره‌یان ده‌ست پیکرد و له‌ته‌ک ره‌سوول به‌گدا بناغه‌ی هاتووچۆیان دامه‌زراند.

له‌وده‌مه‌دا نیوانی سه‌عید پاشا و مه‌لا یه‌حیای مزووری تیکچوو بوو، به‌مال و منداله‌وه هه‌لات و پروو به‌به‌غدا رۆیشت. سه‌عید پاشا بنچه‌نگی له فه‌سادی چۆل بوو، له‌ته‌ک ره‌سوول به‌گدا موخابه‌ره‌ی کرد و به‌مامله‌ت ریک‌کوتنه‌وه. ره‌سوول به‌گ ئاله‌ت و

موهیمات و لهشکریتیکی که هه بیوو پتیکی خست و نامیدی ته سلیم به سه عید پاشا کرد. له مانگی ره بیعی یه کی سالی ۱۲۶۰ له نامیدییه وه پروو به پرواندز بزووت. که نزیک پرواندز بوو، نه هالی و سه ره ننگ و له شکر پیشوازیان کرد.

دهوره ی سه ره ننگه کان که به گهل حوکمرانییان ده کرد ۲ سال و ۲ مانگ بوو، گهل پیک چاکه یان بو میللهت هه بوو. داد و ناسووده گی و نه منیهت له دهوری میری گه وره چاکتر نه بوو ایه که متر نه بوو. هه ر دوژمنیتیکی بنه ماله ی سوژان بوو به زور پروو چیان کرده وه و قه لای پرواندز و دهوره و پشتیان زور چاک به خیتو کرد و له گهل ره عیهت و له شکر یاندا گهل پیک میهره بان و داد ره سبون. له دهوری نه واندا مه لای خه تی له رووکه وتبوو و له نیو میلله تدا ریزی نه ما بوو؛ ناچار باری کرد و چوو گوندی خه تی که له نیو هه رووتی دایه.

### ره سوول پاشای کوری مسته فا به گ

ره سوول پاشا که گه راه پرواندز، ۶۰۰ نه فهر له شکر خوی هه بوو و ۱۰ توپ و بارووت و جه به خانه یه کی له ته کدا بوو؛ دهستی به دامه زراننده وه ی حوکمداری کرده وه. له دوا ی چهن دیک به قسه ی موفسیدان یه که خوشه ویست و نازا و مودده بییری ئیش و سوپا که «حه مدی شیرین» بوو به بهانه یه کی پروو چی گرت و خنکاندی. زوری پینه چوو له سه ره ننگه کان «حه مدی سؤفی» ناوی گرت و هه ر دوو چاوی ده رینا. له دوا ی چهن دیک دیکه یه که خوشه ویست و پیوانی میر که «حه مه د شاتر» ی نیو بوو گرتی و لووس تالانی کرد.

به وجوره ره سوول پاشا سه ره ننگه کانی ئیشوکار گوزاری هه مووی ره نجیده کردن و نه زبه تیدان.

ره سوول پاشا که له ئومووری خوی په رزایه سه رکاری ده ره وه، له گهل نه حمه د پاشای بابان موخابه ره ی کرد و پیوانی زانا له نیوانی هه ر دوو لادا هاتوو چوونیان کرد؛ له دوا ییدا پیکه اتن. ره سوول پاشا «فاتیمه خان» ی خوشکی خویدا به حوسین به گی برای نه حمه د پاشا، نه و جا دوستی و ناشنایه تی بوو به خزمایه تی. نه حمه د پاشا خاکی دیره و هه ریری به بی شه ر داوه به ره سوول پاشا.

ره سوول پاشا له گهل حوکمداری خوی خه ریکبوو، بو تو له نه ستاننده وه له باله کبیه کان که یاریده ی سه عید پاشایان دابوو، له شکر سازکرد و به ناوی راو، چوونه گوندی باله کییان. نه هالی پیشوازیان کرد. ره سوول پاشا نه مریدا هه رکه سپیک دهستی تفه ننگ

بگری له گوند ده رکه ویت.

نه هالی بی هوش ئاگیان له پاش و پیشی کار و کرده وه ی خویان نه بوو. نیرینه له ئاوا ییدا نه ما و هه موو ده رکه وتن. ره سوول پاشا پی گوتن بو شاره زایی ریگا بکه ونه پیش له شکره وه. باله کیسه کان به گورانی و که یف که وتنه پیش، هه تا له گوندی دوور که وتنه وه. له شکر دهوره ی دان و شیلنگه تفه نگیکی کردنی و زوریان لی کوژتن و هی ماوه گیران و دهسته به سه خسته یانیه پیش سینگی نه سپه وه و پروو به گوند جله ویان سوورانده وه. گوندی لووس تالان کرد و گه راه پرواندز.

له دوا ی تالان و کوژتاری باله کییان، ره سوول پاشا بو تو له کرده وه له «سه لیم خان» ی سه روکی سه رچیا ۳۰۰ که سه شه رکه ری له ژیر فه رمانی سه ر کرده ی جو له می رگی «مورادخان» دا نارده سه ر قه لای که له کین. مورادخان به شه ر دهوره ی قه لای دا. له ته ک خویان نه ر دیوانی بر دیوو؛ به دیواری قه لایه وه نا. له شکر خسته سه ره وه. سه لیم خان ئاگادار نه بوو، هه ر هینده ی زانی دوژمنی گه یشته سه ری، ده ست به خه نجه ر پروو به وان چوو، نه یانه یشت بگاته پیشه وه به تفه ننگ کوژتیا ن و خه نجه ر و تفه ننگه کیان بو ره سوول پاشا نارد.

عه لی به گی کو سه، که سه ر کرده ی میری خوشناو بوو، له پیشدا نه بوو به بو نه ی ته سلیم کردنی هه ریر به نه حمه د پاشای بابان. له لایه نه حمه د پاشا وه حاکمی هه ریری کرد بوو. ره سوول پاشا نه و رقه ی له دلدا بوو، سه ر کرده ی له شکر خه یلانی نارده سه ر میری کو سه که له قه لای «دیره» داده نیشت. به شه و له شکر یان برد و قه لایان گرت و میری کو سه و چهن د سه ر کرده یه ک و چهن د نو که ریان لی کوژت و به شادی گه رانه وه پرواندز. له دوا ی نه وه ره سوول پاشا له ژیر فه رمانی (قوچاخلی) دا له شکریتی نارده سه ر محه مه د مه سرده ی حاکمی هه ولیر، که له دوا ی میری گه وره خیانه تی کرد بوو له ته ک رو میاندا ریککه وتبوو. قوچاخلی که چوو له شه رقی شیمالی قه لای هه ولیر تووشی مه سره ف بوو. له دوا ی که میک شه ر مه سره فی بریندار کرد و گه راه پرواندز.

«ناموور ئاغای باوه خه له» له خیلی زاری له فیتنه و شوړش رانه ده وه ستا. ره سوول پاشا نار دیه سه ری و له دوا ی چهن د شه ر پیک کوژتیا ن.

له کوژتنی نه حمه د به گ (میر نه حمه د لاله) دا دوو ئاموزای خوی که «ئومه ربه گ» و «ئاحنا به گ» بوون ده ستیا ن تیدابوو. له ترسی ره سوول پاشا به ماله وه هه لاتی بوون و



چووبوونه خاکی مه‌رگه‌وهر که له نزیک شنۆیه، ره‌سوولّ پاشا چه‌ندجاران پیاوی ناردە سەریان که بیانکوژن؛ به‌لام وه‌بەر نەده‌که‌وتن.

بایز به‌گی باپشتی چونکه له دەوری میری گه‌ورەدا هه‌واداری رۆمیان بوو، چوو بووه ئەسته‌مبوولّ و له‌گه‌لّ ره‌شید پاشادا گه‌راپه‌وه. ئەو رقه هەر له دلی ره‌سوولّ پاشادا مابوو، ناردی لووس تالانی کرد. چونکه پیربوو نەیکوژت، به‌لام به‌مالّ و مندالّ و کولفه‌ته‌وه بۆ هه‌ولیری نه‌فی کرد. موّلك و مالّی بایز به‌گ و ئاحنا به‌گ و ئۆمه‌ر به‌گی زه‌وتکردن و دانیه پیاوانی خۆی.

ره‌سوولّ پاشا به‌و جوّزه کولّی دلی خۆی به‌هه‌مووان دارژت و هه‌ریه‌ک له ناحه‌زانی به‌دەرد و ئەزیه‌ت گرفتار کرد. که له‌وانه ئاسووده بوو له‌گه‌لّ له‌شکر ریک‌خستن و په‌عیه‌ت نه‌وازی و ئالەت و پیوست پیکه‌وه‌نان خه‌ریک بوو. هه‌تا سالّی ۱۲۶۸ به‌نازادی و موسته‌قیللی حکومه‌تی سوّرانی ئیداره کرد و به‌چاکی رایبوارد. له‌و ساله‌دا حکومه‌تی عوسمانی له‌شکرکی قورسی ناردە عیراق و هه‌ولیر و که‌رکووک و ئاکری و ئامیدی و زاخۆ و دهۆکی پر له‌عه‌سکه‌ر کرد. خه‌لاتی میری میرانی و پوتبه‌ی پاشایه‌تی له‌لایه‌ن نامیق پاشای والی به‌غداوه بۆ ره‌سوولّ پاشا ناردرا و له‌سه‌ر خاکی رواندز و هه‌ریر وشیروان و باله‌ک و برادۆست کرا به‌میری میران و فه‌رمانی بۆ ناردرا. له‌ دوا‌ی چه‌ندیک حکومه‌تی عوسمانی مه‌نشوو‌ریکیان بۆ ره‌سوولّ پاشا نارد که ده‌بی سالّی ۸۰ هه‌زار رپالّ بدات به‌حکومه‌تی تورک.

ره‌سوولّ پاشا که وردبه‌وه و ته‌ماشای راست و چه‌پی ئومووری خۆی کرد، ناچاربوو که ئەو دراوه بخاته عه‌ده‌وه و ده‌فعی شه‌ر بکات هه‌تا هیزیک په‌یدا ده‌کات. چه‌ند سالّیک له‌ژیر ئەو قه‌یده‌دا بوو، به‌لام ئاقچه‌پیک و پولّیکی لێ نه‌دا.

نامیق پاشا قاقه‌زیککی بۆ نووسی و داوای دراوه‌که‌ی لێ کرد، ره‌سوولّ پاشا به‌هانە‌ی گرت و نه‌یدا. سالّی سیه‌م دووباره نامیق پاشا مه‌نشوو‌ر و هه‌ره‌شه‌به‌کی بۆ نارد و داوای ۲۴۰ هه‌زار رپالّی لێ کرد. ره‌سوولّ پاشا له‌زی له‌کار کرد و به‌نه‌دان جوابی داوه و گوئی چۆن دراو ئەدا.

سالّی ۱۲۷۲ نامیق پاشا له‌شکرکی قورسی ناردە سه‌ر ره‌سوولّ پاشا و ئەم‌ریدا به‌مووسلّ و هه‌ولیر که به‌له‌شکه‌وه یارمه‌تی بکه‌ن. ئەو له‌شکه‌ر که له‌هه‌ولیر ده‌رکه‌وت روو به‌رواندز چوو. له‌ده‌شتی هه‌ریر له‌شکرکی ره‌سوولّ پاشا پیشی پیگرت و له‌ دوا‌ی شه‌ر

و کوژتار قه‌وه‌تی کوردی هه‌ریر و دیره و دووبینیان به‌ردا و چوونه رواندز.

ره‌سوولّ پاشا ده‌روپشتی رواندزی توند کرد و گه‌رووی گه‌لی عه‌لی به‌گ و رینگای په‌نگینه و کونه‌به‌فر و کوپه‌ک و گه‌رووی بیجانیان به‌له‌شکر و توپ توندکردن و سه‌نگه‌ری تیدا دامه‌زراندن. ره‌سوولّ پاشا و مالّ و مندالّ و خه‌زینه و گرانباری له‌ رواندز ده‌رخست و به‌چه‌ند سه‌ره‌نگ و هیزه‌وه ناردیه قه‌لای «سیده‌کان». له‌شکرکی نامیق پاشا له‌سپیلک سه‌رکه‌وت و هه‌موو خیلّی کوردی له‌گه‌لّ خۆی بردبوو. که گه‌یشه‌ته چۆمی خه‌لیفان به‌راپه‌ری شه‌ره‌زایانه‌وه له‌کویره رینگایه‌کی که له‌شکرکی ره‌سوولّ پاشا نه‌یانگرتبوو له‌شکرکی ئازۆت روو به‌رواندز رۆیشت. که له‌پیاده ری سه‌رکه‌وت له‌شکرکی ره‌سوولّ پاشا سه‌راسمان، ره‌سوولّ پاشا که‌وای بیست، میلله‌ت و ئەهالی بانگکرد و گوئی من له‌شار ده‌رده‌که‌وم با کوژتار نه‌که‌ویتته نیو شه‌ره‌وه. مادامه‌کی خیلّی کورد خیانه‌تیان کرد من شه‌ر ناکه‌م و ئیوه‌ش برونه‌ پیشوازی عه‌سکه‌ری رۆم و به‌مامله‌ت بیانه‌ینه‌نیو شه‌ره‌وه. ره‌سوولّ پاشا و ده‌سته و دایره‌ی سواریون و چوونه «سیده‌کان» و له‌ته‌ک حکومه‌تی ئیراندا موخابه‌ری کرد.

له‌ ئەهالی رواندز چه‌ند گه‌وره‌به‌ک له‌گه‌لّ نامیق پاشادا موخابه‌ریان کرد و به‌مامله‌ت رۆژی ۱۵ جه‌مادی دوهم ۱۲۷۲ رۆژی جومعه‌ی دوا‌ی ئیواره له‌شکرکی رۆمی گه‌یشه‌ته نیو رواندزه‌وه. چون له‌سه‌رسا خیتیه‌تیان هه‌لدا و له‌نیو شارددا ده‌ستیان به‌ته‌شکیلات کرد. که‌نعان پاشا ناو تورکیکیان کرده موته‌سه‌ریفی رواندز و عه‌سکه‌ریکی زۆری لیدانا. هه‌ر له‌و ساله‌دا ته‌لگورافی برده رواندز و دایره‌ی نفوس و گومرگ و په‌دیف و مه‌ئمووران و مه‌کته‌بیکی ره‌سمی ئیبتدائیشی تیدا دامه‌زراندرا.

ره‌سوولّ پاشا که گه‌یشه‌ته سیده‌کان له‌ته‌ک ئیراندا موخابه‌ری کرد، وه‌لیعه‌هدی ئیران له‌شنۆ جینگای نیشاندا. ره‌سوولّ پاشا هه‌تا سالّی ۱۲۷۷ له‌شنۆ مایه‌وه و له‌ دوا‌ییدا له‌گه‌لّ نامیق پاشای والی به‌غدا موخابه‌ری کرد و به‌وه‌عد و په‌یمان له‌شنۆ ده‌رکه‌وت، مالّ و عایله‌ی سه‌ره‌نگ و ده‌سته و له‌شکرکی ناردە رواندز، بۆ خۆی و عایله‌که‌شی روو به‌که‌رکووک چوون.

ته‌قیه‌دین پاشای موته‌سه‌ریفی که‌رکووک به‌حورمه‌ته‌وه پیشوازی کرد و له‌گه‌ره‌کی ئیمام قاسم ده‌سته خانوبه‌ره‌بیکی زۆر چاکی پیدا. ره‌سوولّ پاشا که عایله‌که‌ی دامه‌زراند، چووه به‌غدا. نامیق پاشا له‌ دوا‌ی ئیحه‌ترام گرنتی کردیه موته‌سه‌ریفی مه‌رکه‌زی به‌غدا.



وینهی رهسول پاشا برای میری گهره (محهمهد پادشای رهواندز) و پادشای هره  
دوایی کوردستانی سۆران له بهگی دیپلیدا<sup>(۱)</sup>

۵ سالان میوانی وهلیعههد بوو و ریزیکی زۆری گیرا و له دواییدا لهسه رتکای  
عوسمانیان و ئیرانی چوو بهغدایه و له نزیک مهیدانیدا له ناو ئه و خانوهی دادهنیش  
که چاپخانهی رۆژنامهی عیراقی له سهردهمی ئیحتیلالدا تیدابوو و له بهغدایه  
گهرهکیکیشیان بهناوی وی نا و ۵ هزار قورۆشیشیان جیره بۆ برپهوه.

رهسول پاشا موتهسه ریفیهتی بهغدا کر دووه و له ۱۲۷۲هـ دا بۆ هاوکاری شه ری  
رووسان بهفرمانداری چۆته ئه رزه رۆم و پایه ی «رۆم ئیل بهگله ر بهگی» دراوه تی و دووباره  
به ئه رزه رۆمیدا له ۱۲۷۵ بۆ سه ردانی خزم و که سوکاره کانی ها توته به غدایه و ماوه یه کی

(۱) داخی گرانم! ههرچه نده به سوین وینه ی به هه شتی محهمهد پادشای رواندزیدا زۆرم هه ول و ته قه لا  
داوه. دهستم نه کهوت. به لان سوپاس بۆ خودا که وینه ی رهسول پاشا و ئیحسان به گ و ره شید به گی  
کوره کانی رهسول پاشام دهست کهوتن.

رهسول پاشا دوو سال لهسه ر ئه و وه زبفه یه مایه وه، له و ده مه شدا ئه سه هد پاشای ئاکری  
برایه به غدا و ده سته سه ر بوو.

سالی ۱۲۸۱ نامیق پاشا بوو به موشیری مابهین و چوو ته سه ته مبول و رهسول  
پاشاشی له گه ل خۆی برد. له دوا ی سالی تیک رهسول پاشا کرایه والی شاری «وان» و  
نزیک ۱۰ سالان له وان والی بوو.

سالی ۱۲۹۲ بوو به والی ئه رزه رۆم و له وی ژنی هیتنا و مائی ریک خست.

سالی ۱۲۹۴ بۆ شه ری رووس ئیشتراکی عه سه کهری ته حمهد موختار پاشای کرد.  
رهسول پاشا سالی ۱۲۹۸ له ئه رزه رۆم مرد. ئیحسان به گ و چه ند کوری دیکه ی له پاش  
به جیما. له ژنی رواندزی که «بووک رابی» ی خوشکی حاجی مسته فا ئاغای رواندز بوو،  
۳ کوری و له گه ل کیژیکی به جیهیشت و له که رکوک مانه وه.

کوری گهره ی ئه سه هد به گ که بابی عه بدوللا موخلیس به گ بوو، که ئه مرۆکه عه بدوللا  
موخلیس به گ له هه ولیره. کوری ناوه نچی ناوی فه تاح به گ بوو که بابی ئامینه خانی  
دایکی، که ریم به گی قایقماه، ئه مرۆکه ئامینه خان ماوه، کوری بچوکی ناوی ره شید به گ  
بوو؛ چوو ئه رزه رۆم و له وی مرد. له موقابیل ئه رازی و مولکی رهسول پاشا، حکومه تی  
عوسمانی سالی (۷۵۰۰) قورۆشی بۆ ئه ولادانی رهسول پاشا برپه وه.

رهسول پاشا پیاویکی تیگه یشتوو و زنگ و نازا و مودده بیر و وربا بوو، گه لیک  
په رای بۆ کوردی سۆران کرد؛ به لام زه مانه نه یه یشت سه رکه وی. له میری گهره به تو له تر و  
رق ته ستورتر بوو. له پاش ۹۰ سال ژبان به نامورزشی خودا شادبوو. حکومه تی سۆران  
به و ئینقرازی هات و رواندز چه ند سالی تیک موته سه ریف نشین بوو، له دواییدا بوو قایقام  
نشین. هه روه کو له ها توودا لیتی ده دویتین.

رهسول پاشا له پاش میر محهمهد پاشای برای ۷ سالان پاشایه تی کر دووه، هه رچه نده  
تورکان هه ر ساله ی داوا ی ۴۰ هه زار لیسه خه رجیان لی ده کرد، نه دیدانی له دواییدا  
له شکرکیکی زۆری عوسمانیانی هاته سه ر و له پاش چه ند لیکدانیکی، چه ندین جار  
له شکرکی تورکانی تیکشکاند و زیانیکی بئ نه ندازه ی پیگه یاندن.

دیسان عوسمانیه کان مه لاکانیان له ژیره وه هاندا و ئه وانیش ده هولیان به ناوی ئاین و  
خه لافه تی ئیسلامیه وه لیدا و ده ستیان به چاوپا و فتوا ی نا ره وا کرد. رهسول پاشاش  
چاوپاوی مه لایه کان کاریکی وای لیکرد، ده سته ی له شه ر هه لگرت و رووی له ئیران کرد و

تیدا ماوه تهوه و له دواييدا بهرېنگای حيجاز تېدا چۆته نهسته مېبولئې و کرا بهوالی ولاتې وان و دواى سې سالان به تارزه زووی خوځى وازى له واليه تې هېنا و پرووى له نهرزه پړوم کرد. هه رچه ننده په سوول پاشا له خېزانى به رايبى نهو چوار کورانه شى هه بوون نه سعه د بهگ - فه تاح بهگ - په شيد بهگ - بارام بهگ، سه ره راى نه وهش له وى خانه وادهى «وجنه زاده» کان پادشايان کرده زاواى خوځيان و له خېزانى دووه مېشى کورپکى بوو ناوى نا «ئېحسان بهگ».

په سوول پاشا له يارمه تى شه رى ۹۳ دا پايهى وه زاره تى فه خرى دراوه تى و له وه به ولاوه ئيتر ههر له نهرزه پړوم دانېشت و له سالى ۱۳۰۱ هه ر له وى کوچى دوايبى کردووه.

### نهوه کانى په سوول پاشا

نه سعه د بهگ کورپه هه ره گورهى په سوول پاشا، خوځنده وارپکى پېشکه وتوو بوو؛ په وشه نېسېرېکى پايه به رز بووه، داخه کم له ۱۲۷۵د له زېتى به غدايه دا خنکاوه و له لاي شېخ عومهرى سه هره وهردى شار دراوه ته وه و ته نها عه بدوللا موخليس به گى کورپ به يادگار به جېه پېشتووه.

فه تاح بهگ کورپى دووه مى په سوول پاشا له ۱۲۴۷ هه ر پواندز له دايکبووه و له به غدايه له لاي موفتى زه هاوى و ماموستايانى تاييه تى خوځنده وارپه کى به رزى دهست خستووه و له نووسېنى گشت شېوه خه تېکيدا خوځنووسېکى بې هاوتا بووه و شاره زاييه کى ته واوېشى به سه ر زانستى مېژوو و نه رناسى (جوغرافيا) و وېنه گه ريه تى و پزېشکيه تى (طبايه) کورده وارپتې و نېشانه نه نگېتېدا هه بووه. ديوانپکى زور به رزېشى به زمانى کوردى و فارسى و عه ربهى هه يه.

فه تاح بهگ قائم مقاميه تى «سنجار» و «چه لدر» و که ي خودايه تى وان و نهرزه پړوم و سه ردارپتې «کو ميسيو نى سرکى» پارېسى که له نه ياله تى شاره زوورپدا دامه زراند بوو کردووه. له دواييدا بووه به قائم مقامى سه لاحيه - کفرى و خانه قين و سوق نه لشي ووخ و سه ماوه و کراوېشه ته سه روکى وېکه وتن (تحقيقات) و سه ردارى کو مه لهى باربووى قاتوقرى ليدر اوه کانى نه نه دوول و سه روکى دادگای سزای به سره و بگېرى (مدیر) ده فته رى خاقانى به غدا و به رپوه به رى زانيارى به غدايه و له جقاتى (مجلس) گه و ره شدا نه ندامه تى کردووه و له چاخى پادشايه تى باوکيدا که ي خودا و نووسه رى فارسى بووه. له دواييدا له بهر نه خوځى ده چپته نهسته مېبولئې له ۱۳۰۵ کوچى دوايبى کردووه.

په شيد بهگ: کورپى سېيه مى په سوول پاشا له ۱۲۴۸ى کوچيدا له پواندز ها توتته مه يدانى ژيانه وه. هه رچه ننده خوځنده وارپه کى زور به رزېشى بووه، له خزمه تى باوکى خوځى به ده ر هېچ جوړه فه رمانپکى ترى نه دېتووه، نه وېش له سالى ۱۳۱۸ى کوچيدا له نهرزه پړوم تېدا کوچى دوايبى کردووه.

بارام بهگ: کورپى چواره مېنى په سوول پاشايه و له ۱۲۵۰ى کوچيدا له پواندز له دايک بووه و له گه لې زانستى و زماناندا شاره زا بووه. داخه ناچې که سه ره هوردي به ته واوى و به روارى کوچى دوايبى دهست نه که وت.

ئېحسان بهگ: کورپى پېنجه مېنى په سوول پاشايه. له پاش نه وهى که له خوځندندا به هره يه کى زور و پوختى وه به رکه وت، کرا به نه ندامى ئېستېئاف و مه جليسى ئيداره و گه لپک فه رمانانى گرنگى دېتووه و ماوه يه کيش موديرى رېنگاى ناسنى نيوانى شام و حيجاز بووه و له سه ر تېچاندى شو فاران له ۱۳۱۸د برديانه نهسته مېبولئې و تا سه رده مى مه شرووتيه ت به ناوى ده ربه ده رى له وېدا راگيراره. له دواى شه رى پېشوودا هه ر له وى کوچى دوايبى کردووه.



وېنهى ئېحسان بهگى کورپى په سوول پاشايه له بهرگى دېلييدا

عبداللہ موخلیس بہگ: کوری نئے سعہد بہگی کوری رہسول پاشایہ لہ ۱۲۷۵ لہ  
 بہغداہدا ہاتوتہ ناو گیتیہوہ. زانیاریہ کونہکانی لہ لای ماموستایانی تایبہتی  
 فیربوہ و لہ پاش کچی دوایی باوکی بہمالہوہ چوتہ کہرکوک و لہ ۱۲۹۸ لہ  
 قہلمی تہحریراتی موتہسہریفیہ تدا کاری کردوہ؛ تا گہیشتوتہ پایہی مودیری  
 تہحریرات و لہ سالی ۱۳۰۷ دا بہناوی مہمورریہتی لیکولینہوہ (تحقیقات) چوتہ  
 کوئی و رواندزی. لہ دواہیدا چہند جارتیکی لہ سہلاحیہ و مہعمورہ و قہلادزی و  
 رانیہ و شوینانی تردا قایمقامیہتی کردوہ و لہ گہل محمہد فازیل پاشای چہچاندا  
 بہسہفہر چوتہ لاجانی و لہ ۱۳۲۵ دا لہ مووسل کراوہتہ مہعاوہنی مہکتوبچی، تا  
 ئیحتیلال. چہندین مہدالیای لہ خزمہتدا وەرگرتوہ و لہ پاش ئیحتیلال مالہکہی  
 گویتہوہ ہولیر و لہ ۱۹۲۴ دا لہ بہغداہدا بوہ نئندامی مہجلیسی تہئسیسی و لہ  
 ۱۹۲۵ دا بوہ بنوینہری (نائب) ہولیر. ئہوجارہ مالہکہی گویتہوہ بہغداہی و لہ  
 لہ ۱۹۴۱ دا کچی دوایی کردوہ و تہنہا یہحیا بہگی لہ پاش بہجماوہ.



وینہی بہہشتی عبداللہ موخلیس بہگی  
 کوری رہسول پاشایہ

۷- یہحیا بہگ: کوری بہہشتی عبداللہ موخلیس بہگی لہ ۱۳۰۶ ای کچییدا لہ  
 کہرکوکئی پئی ناوہتہ کوری ژبانہوہ. چہند جوره زانیاریہکی لہ قوتابخانہ کونہکان و  
 لہ لای ماموستایانی تایبہتی تا جامی خویندوہ و شہش مانگیشی لہ ئہعدادیدا  
 خویندوہ و لہ ۱۳۲۰ دا بوٹہ سہرنوسہری دادگای نیزامیہی کہرکوک و رواندز و  
 رانیہ تا سہردہمی ئیحتیلال. لہ پاش ماوہیہک بی ئیشی بوٹہ مودیری ناحیہی دیرہ و  
 حہریر و مودیری مالی کوئی و سہرنوسہری موحاسیبی ہولیری و مودیری  
 تہحریرات. ۱۱ سالانیش لہ رانیہ و مہخمور و کوئی و مہرکہزی سلہیمانیدا  
 قایمقامیہتی کردوہ و دووجارانیش لہ ہولیر و سلیمانیدا کراوہتہ و ہکیلی  
 موتہسہریف. ئیتر لہسہر ئارہزوی خوئی وازی لہ فہرمانی دولہتی ہیناوہ و لہ  
 ہولیری دانیشٹ و خہریکی رنہیوہینانی سامانی خوئی بوہ، بہلان ئیستا چہند  
 سالیکہ بہمالہوہ چوتہ بہغداہی. داخہکم ئہو بنہمالہ خانہدانہ ہیچ کہسیک بہیادگار  
 لہ پاش خوئی بہجئ ناہیلی.



وینہی یہحیا بہگی کوری بہہشتی عبداللہ موخلیس بہگی کوری  
 نئے سعہد بہگی کوری رہسول پاشای برای محمہد پاشای رواندزیہ

## ناوداران

\* وهستا رهجهب: له ۱۲۷۰ی کۆچیدا کۆچی دوايي کردووه و کورپتيکی مستهفا ناوی له پاش بهجیماوه. مستهفاش کورپ بووه و ناوی ناوه نهوړۆز. حاجی نهوړۆزیش ۸ مندالی بووه: نهجیب، محهمه، عهبدوهرهحمان، شیخ سلیمان، سالح و زوله یخا. هه تا ئیستا لهوانه تهنها شیخ سلهیمان و سالح ماون.

## ههندی سه رههورد

میر محهمه پاشای رواندزی که بهاندانی مهلای خهتی و مهلا یه حیای مزووری و مهلا عزرائیلی جزیری پهلاماری برده سهر دپهاتهکانی شیخان و دهستی بهیهزیدی کورتنی کرد، دواي کورثاریکی بی ئەندازه مالیکی زۆر و ههزاران ژن و کچی یهزیدیان بهتالان هیتا. له تیهه رینیدا خۆی له «ئهلقووش» نهگه یاند که هه موویان فهله بوون؛ بهلان له گه پانه ویدا لهسهه ئاره زووی مهلا ناوبراوهکان له ۱۵ نازاری سالی ۱۸۳۲دا کورثاریکی بی جی و نارپه وای لیکردن و سچ پیای زۆر گه ووهی ئایینیش له وهه رایه دا کورثان.

لهوکاته دا «مه تران یوسف نه دۆ» شیخان گرت و ویستیان بیکورن؛ گوتی چه ز ده کهم له پیتش کورتنمدا پادشا ببینم. که بردیانه لای محهمه دا شا به کوردی گوتی شاهم ئیمه بۆچی ده بی له دهست زولم و زۆری تورکاندا پیاریزی رین، بهلان لهسهه رده می پادشایه کی دادگه ری وهکو تۆدا که ی ره وایه که ئیمه تووشی نازار و کورثار و تالان بین.

پادشا زۆر په شیخان بۆوه و دهسته جی فه رمانی دا کهس نه کورن و نه وهه موو ژن و کچ و مالیکی که بهتالان برابوون دایه وه بهمه تران یوسف نه دۆ و بههوی ویه وهه موو به مال و خاوهندهکانی خۆیان که یشتنه وه. ئیستر پادشای رواندز هه نه ده می نه وهه ریمه ی بهله شکره وه بهجه هیتشت و بهره و رواندزی گه رایه وه.

کاتیکی که پادشا بهله شکره وه بهنزیک دیی «حه تارا» دا تیده په پری ته ماشای کرد داوه ت و په شبه لهک و شایی و زه مزه مه ی حهوت بووکان بوو. له بهر گه رمی به زموره زمی، هوشیان له وه نه بوو که به پیربانه وه بچن و یا ریزبان لئ بگرن و یا چ هیتز و سوپایه ک گه یشتوته ناوایی وان.

پاشا پرسى خه لکی نه و دیته چین؟ هه ر که پتی گوترا یه زیدین، دهسته جی فه رمانیدا که تالانیا نکه ن و بیانکورن. له ویتش دواي کورثاریکی قورس مال و ژن و کچیکی زۆربان بهتالان ببرد.

میری میران به بی نه وهی که بی ره له وه بکاته وه که نه و بیچارانه هه ر چیه کی هه ن خۆ کوردن، له سهه ره یچ و خورایی و به بی تاوان شایی و زه مزه مه و خۆشی لیکردنه شین و شه پۆر.

هه رچه نده محهمه د پاشا ده وله تیکی نازاد و پیتشکه و تووی کوردی دامه زراند و میژووی کوردانیسی تازه کرده وه، کاتیکی که نه و توپ و هه موو جۆره چه کیکی له رواندزی دا دارپشت و دروستیکردن، تورک و عه جه مان سه ریان له فیشه گ دروستکردنیش ده رنه ده چوو؛ به لکو تورکان چه کیان له نه لمان و عه جه مانیش له رووسانیان ده کړی. سه ره رای نه وه ش میر محهمه د پاشا تاوانی زۆره و چاویان لئ نا پۆشری.

نازانم میر بو سوودی چ دوزمنیکی کورثاری له برا یه زیدیه کورده کان کرد و هه زاران مال و نامووسی وانی بهتالان برد و به سهه ر نه م و نه ویدا به شیه وه، له کاتیکی که میر خه ربکی راوانی تورکان بوو، بۆچی به بی شه ر و بی جی کورثاری له فه لهکانی نه لقووش کرد که هه زاران ساله له کوردستانیدا به خۆشی و نارامی ژیاون. خوا فه رموویه تی: «لاتجادلوا أهل الكتاب إلا بالتي هي أحسن» و اتا: له گه ل خاوه ند کتیبان به شیه وه یه کی جوان نه بی پیله بازی مه که ن. جا به بی تاوان چۆن ره وایه بکورثین.

دهستووری ده وله تی محهمه د پاشا قورثان و هی عوسمانیان به پیتچه وانیه قورثان بوو، که مه لا سهه ر به تورکه کان ده بانگوت: تفهنگ به تورکه وه نان زبانی بو تاین و ته لاق هه یه، ده بوو میر چه ند مه لایه کی تری خودا په رست کۆکاته وه و لییان بپرسیت قورثان یا هه دیسه کانی پیغه مه به ر له کامه شویندا قۆلبان بو نه وه کیشا وه که تورک په لامار به ریتته سهه ر کوردان و بیانکورثی خه زایه. بهلان کوردان بو پاریزگاری خۆیان ده ست بوه شین کافر ده بن و ته لاقیان ده که وئ؟ گه وره ترین تاوانی میر نه وه بوو که مه یدانیدا مه لایان خۆیان تیکه ل به کاروباری ده وله ت بکه ن.



## بەندی پێنجەمین

موتەسەریف و قائمقامەکانی تورک که له دواى میرانی سۆران له رواندز فرمانەرە واییان کردوو ئەمانەى هاتوون:

موتەسەریف: ۱- کەنعان پاشا ۲- ئەسرار پاشا ۳- کى بوو نەزاندراو ۴- بەھرام پاشا.

ئەم بەھرام پاشایە رۆژتیک دەچیتە گوندی باپشتیان و چاوی بەکیژی بايز بەگ دەکەوئ و داخوازی دەکات. بايز بەگ دەیداتى. لەووه عەبدوڵلا پاشای برای بايز بەگ سەر دەکەوئ و دەگاتە پایەى پاشایەتى.

له قائمقامەکانەوه رەواندز خرایه سەر خاکی شارەزوو.

۱- قەدرى بەگ: کەم مایەوه.

۲- عوسمان شەوقى: پیاویکی تورکپەرۆەر بوو.

۳- حەلیم ئەفەندى: بەرەوشت چاکی و پیاوہتى ناسراوہ.

۴- عارف حیکمەت بەگى ئالووسى: له سالى ۱۳۰۸ - ۱۳۰۹ قائمقام بوو، پیاویکی زانا و تىگەیشتوو و بەکەلک بووہ.

۵- عەبدوڵلا بەگى بەبە: کوردی سلیمانی له سالى ۱۳۰۹ - ۱۳۱۲ له رواندز قائمقامىکی خودپەسند و بەدەعیە و هیچ نەکەربوو.

۶- مەجید پاشای خەلکی کفرى، زۆر بەغیرەت و ئازا و رەشید و بەکردهوہ بوو. هەتا سالى ۱۳۱۶ قائمقامى کرد.

۷- عەزیز سەبرى بەگ. کوردی دیاربەکر، ئەھالی رواندز، نەیاندەویست و بەعەزل کردنیاندا.

۸- سەعید بەگى عەفەجان زۆر تىنەگەیشتوو له ئومووروکاری ئیدارە نەزانوو. میللەت نەیاندەویست. سالى ۱۳۱۷ - ۳۲۰ له کانی رەش رىگەیان پىتگرت و پرووتیان کردوہ.

۹- ( ) له سالى ۱۳۲۰ - ۱۳۲۲ قائمقام بوو. له کاروباردا سست و بىدەسەلاتبوو.

۱۰- مستەفا پاشای ئەسلان زادە: خەلکی شام بوو، له دەورەى ئەودا فوئاد بەگى زابتنى تورکی خەلکی کەرکووک لەلایەن دوو پیاوی ئاغاوہ کوژرا. خەلکی رواندز و ئەشراف و گەرەکان تووشى چەرمەسەرى بوون. هەموو گەرەکانى رواندز بەگىراوى ناردرانە کەرکووک و لەوتیوہ رەوانەى دیاربەکران. سالى ۱۳۲۲ - ۱۳۲۴ لەویدا بەگىراوہی مانیوہ. لەو رۆژوہ رواندز تووشى وێرانى و شپىزەبى و نیفاق و تىکچووون بوو. کوژرانى فوئاد بەگ بوو بەمایەى یەکتەر له ناو بردنى خوێی و نەگبەت. هەتا ئەمڕۆکەش له کایە داہ. مستەفا پاشا لەسەر ئەو شۆرشە له سالى ۱۳۲۳ عەزل کرا.

۱۱- توفیق بەگ: هەموو گەرە و سەردار خىلەکانى کوردی سەر نەرمکردن و سالى ۱۳۲۴ لا برا

۱۲- عىرفان بەگ: کوردی دیاربەکر بوو. سالى ۱۳۲۴ بوو بە قائمقامى. لەمەودا مەشرووتیەتى عوسمانى ئیعلان کرا، ئەویش له مەیدانى رواندزدا خوتبەبەگى بو خەلکەکە خویندەوہ کە میللەت ئازادە. گلوپىکی له رواندز دامەزراند و له دواى سالىک گەرەوہ دیاربەکر.

۱۳- مستەفا نەجات بەگ: بى کەلک و بى ئىدارەبوو. بەکەیف رایدەبوارد.

۱۴- عومەر ئاسەف بەگ: بىدەسەلات بوو. ئەھالی رواندز سامیان لى شکابوو، له دايرەى حکومەتدا لىیاندا

۱۵- حەسەن حوسنى بەگ: چاکەى له دەست نەھات.

۱۶- عەلى نىازى بەگ: سالى ۱۹۱۴ بوو بە قائمقام. شەرى جیھان له دەورەى ئەمدا دەسپىکرا. سالى ۱۹۱۶ له رواندز دەرچوو.

۱۷- مەزھەر بەگ: نەيارى کورد بوو. بەفەلاقە و دارکاری و لىدان گەرەکانى کوردی ئەزبەت دەدا.

۱۸- شەفیع بەگ.

۱۹- شەوکەت بەگ.

۲۰- عەلى نەشەت بەگ: رەعیەت ئازادەر و دوزمنى میللەت بوو.

۲۱- مەسعود بەگ: له ئیدارە دوور و خەرىکی کەیف بوو. کەوتە دەورى ئىنقىلاب و زەمانى مەئموورانى بەرىتانى بەسەر داھات.

\*\*\*

له دواى ميچهر نۆبيل ۳ كەس يەك له دواى يەكتر به موعاوانى حاكىمى سياسى ئىداره‌ى قه‌زاي پرواندز داندان كه A. P. O ى ئىنگليزى بوون.

له سالى ۱۹۱۹د «كاپتان كرك» به موعاوانى حاكىمى سياسى قه‌زاي پرواندز دامه‌زاندرا. به لام كاپتان كرك وه‌ختيكي هات و گه‌يشته پرواندز، پرواندزى له حاله‌ تىكى شپرزهبى و خرابى و تىكچوونيدا چاوپيڤكه‌وت.

هه‌راى شيخ مه‌حمود كوردستانى شله‌ژاند بوو. كورده‌كان سه‌ريان بو حكوومه‌ت نه‌ده‌چه‌ماند. نه‌مانگانه‌ى ئاغاكان و نه‌موساعه‌دانى زراعييه‌ ده‌يه‌تانه ژير ئيتاعه‌وه. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا هه‌ميسان «نورى نه‌فه‌ندى كورپ باويل ئاغا» ناو سه‌رۆكيكى پولىسان له‌نيو شارى پرواندز وا سه‌ركيشى ده‌كرد.

له‌لايه‌كى ديكه‌شه‌وه له‌لاى ناميدى (عيماربه‌) هه‌را و شه‌ر و شو‌رش ده‌ستى پيكرابوو و حاكيميكي به‌ريتانيايان كوژتبوو. جا له‌به‌ر نه‌وه كاپتان كرك پيى نه‌كرا و نه‌بتوانى خو‌ى له‌ پرواندز رابگرئ و بمينيته‌وه.

كاپتان كرك خواستى كه پرواندز به‌ريدات و لىي ده‌ركه‌وئ، به‌لام گه‌وره و سه‌رهاته‌كانى پرواندز نه‌يانده‌ويست شاره‌كه‌يان به‌بج حكوومه‌ت و حاكم بميني، له‌به‌ر نه‌وه گه‌ليتك له‌به‌ر كاپتان كرك پارانه‌وه و تكايان ليكرد نه‌چئ و به‌جيان نه‌هيليته‌ت.

۱۰ مانگى ئاغستوسى سالى ۱۹۱۹ ميچهر كرك ناچاربوو پرواندز به‌ردا و له‌گه‌ل ده‌سته و دايره‌ه و هيزه‌كه‌ى خو‌يدا چوه باتاس.

هيته‌دى پينه‌چوو، كه گه‌وره و كاربه‌ده‌ستانى پرواندز، چوه‌نه لاي كاپتان كرك و خواهيشتيان لئ كرد كه بگه‌رپته‌وه پرواندز.

كاپتان كرك نه‌يده‌ويست بيته‌وه پرواندز، به‌لام هه‌ر هيته‌دى پيكر «حاجى نه‌ورؤز نه‌فه‌ندى» كرده وه‌كيلى خو‌ى و چند مه‌ئموورتيكى بو دامه‌زاند كه ياربه‌دى بده‌ن.

جگه له شيخ محمه‌د ئاغاي مه‌لا شه‌ره‌فى وه‌لاش كه پاسى رپگاي ئيرانى ده‌كرد، مانگانه‌ى هه‌موو ئاغاكانى برى. (لاپه‌ره - ۱۹۴)

ئيواره‌ى ۱۰ كانوونى يه‌كه‌مى سالى ۱۹۱۹ ميچهره‌هاى چوه پرواندز. رؤزى دووه‌مين گه‌وره‌كانى شارى بانگ‌كردن و پياوانى وه‌كو شيخ محمه‌د اغاي وه‌لاش و حاجى نه‌ورؤز نه‌فه‌ندى و كه‌ريم به‌گى كورپى نه‌حمه‌د نه‌فه‌ندى و محمه‌د عه‌لى ئاغا و خه‌ليفه‌ ره‌شيدى برى بده‌وه. (لاپه‌ره ۲۰۸)

## به‌ندى شه‌هين

### حكومدارى مه‌عاوانى حاكمانى سياسى ئىنگليز له پرواندز

هه‌روه‌كو ميچهره‌هاى له كتيبه‌ گرانبه‌هاكه‌ى خو‌ى «دوو سال له كوردستان» دا گوتوويه‌تى، نه‌وه‌ى كه له پرواندز دواوه به‌كورتى وه‌رمانگيپرا كه ده‌ليته‌:

له پيش شه‌رى جيهاندا پرواندز نزيكه‌ى ۱۰ هه‌زار سه‌ر پيا و ژن و بازارتيكى گه‌وره و چند مزگه‌وتى تيداوو. (لاپه‌ره ۱۹۲).

له سالى ۱۹۱۶ پرواندز له‌لايه‌ن پروسه‌كانه‌وه گيرا و هينديك نه‌رمه‌نى و ئاسورى و عه‌جه‌ميان له‌گه‌لدا بوو. گه‌ليتك خراپه‌يان كرد و زبانيكى قورسيان له خاكى پرواندزدا و شاره‌كه‌شيان، جگه له دوو سئ خانوو كه كردبوويه‌نه سه‌را، هه‌موويان سووتاند.

به‌رامبه‌ر به‌وه هه‌موو خراپه‌يه‌ى كه كرا، هه‌موو خيلاتى پرواندز و هه‌ولپير و كوئىي كوئبوونه‌وه و چوه‌نه پيش رووس و هه‌لمه‌تيان برد و به‌زؤر پروسه‌كانيان له پرواندز ده‌رپه‌راند و پرواندزيان گرته‌وه.

به‌لام زؤرى پينه‌چوو توركه‌كانيش پرواندزيان به‌ردا و لىي ده‌ركه‌وتن و پرواندزيان بي حكوومه‌ت به‌جيه‌تشت. له پاش ده‌رچوونى تورك له پرواندز، نه‌وه‌نده‌ى پينه‌چوو، ميلله‌ت و نه‌هالى پرواندز تيكر مشه‌خت (مه‌اجر) بوون و هيجره‌تيان كرد.

وا ديار ده‌كات له سالى ۱۹۱۸د نه‌هالى له سه‌دا بيستى نه‌ماوه يا ته‌نها له شارد ا سه‌دا بيستى ماونه‌ته‌وه.

له كانوونى يه‌كه‌مى سالى ۱۹۱۸د ميچهرنؤبيل بو ئيداره‌كردنى قه‌زاي پرواندز كرايه موعاوانى حاكىمى سياسى. له دواى داگيركردنى ئىنگليز، نه‌وه پياوه يه‌كه‌مين حاكيميكي ئىنگليزه كه له‌سه‌ر قه‌زاي پرواندز داندراوه.

ميچهرنؤبيل كه گه‌يشته پرواندز به‌ته‌رده‌ستى ئيشوكارى حكوومه‌تى خسته ده‌ست خو‌ى و مه‌ئموورانى خو‌جتيى دامه‌زاند و ئيداره‌ى ناحيه‌كانى دايه ده‌ست ئاغاكان و مانگانه‌ى بو برى بده‌وه.

میجهرنزیل له چاگی خویدا یوسف بهگی برای بهگوکی کردبووه سهروکی ناو دهشت که حاجی نهوروز نهفندی کرا بهحاکمی رواندز، یوسف بهگ کهمیک بی هیزبوو و له توانایی کهوتبوو. له بهر نهوه ههلوتهقه لای دا که بیته حاکم (لاپه ره - ۲۰۸).

له ۱۲ی کانوونی یه که می ۱۹۱۹ میجهرهای دهلی: له دیوه که می خوم دانیشتبوم، دهنگه دهنگیکم بیست و ههراوهوریابه کم کهوته بهر گوئی. پرسیارم کرد. گوتیان یوسف بهگ له سهر چند مه پیک به شهر هاتوو و بهگژ تاغایه کی باپشتیاندا چوو.

ههردوو کم بانگ کردن. یوسف بهگ له سهر نهوه که تاغاکه قسه ی خوئی تهواوکا رانه وهستا و به ده میدا چوو، منیش خوم لی توندکرد و توره بووم. یوسف ههستا که بروا، فهرامندا به سهد عهلی سهر پولیس که بیگریت، نهویش دهسته جی یوسف بهگی گرت و له دیویکی کرد.

دوباره فهرامندا به سهد عهلی سهر پولیس که له نیوه شه ودا یوسف بهگ هه لگرن و رهوانه ی کانی وهتانی بکن که له شکر بهزبوو، له ویشه وه بو ههولتری بهریکن.

له نیوه شه ودا یوسف بهگیان ده رخت که بیسه، هاواری کرد. بوئه وهی دهنگی ده رنه که وئ و نه قیژینج به مشکیه که ی سهری ده میان بهست. تومز نه شیاهه نه فسهس بخواته وه و خنکا.

له پاش نهوه که یوسف بهگ بهو دم بهستنه خنکا، به پنهانی له کانی وهتانی ناژترا. (لاپه ره - ۲۱۳ - ۲۲۰)

میجهرهای دهلی: که رژی ۱۵ی کانوونی بیته می سالی ۱۹۱۹ هه موو تاغا و گه وره کانم کوکرده وه و هورگه یه کم دامه زرانده. نیسماعیل بهگی کوره زای عه بدوللا پاشام کرده حاکمی قه زای رواندز و هه موویانم به قورنان سوئندا که یاریده ی بدن و پشتیوانی بکن. به مجوره کاروباری رواندز ریک خراوه و گه رامه وه ههولتری. (لاپه ره ی ۲۲۳).

ههر له سهره تای به هاری مانگی مارتی سالی ۱۹۲۰ له رواندز و ده وره پشتیدا شویش و پشتیوی دهست پیکرا.

بارزانی و زیباریه کان به سهر ئاکری (عقر) یان دادا و تالانیان کرد.

عه شیره تی سورچی بادینان و سورچی سووران ریک که وتن و له دهشتی هربر پیک گه یشتن و بیکیان گرت و چونه سهر رواندز.

کاپیتان «هوجنسه» له رواندز به ۱۰۰ که سپیک و دهسته و پیوه ندیبه وه ههستا له گه ل

عه بدوللا پاشا و نیسماعیل بهگ و هه واداره کانیان که وتنه ریگا و بو وه لاش چوون و له وپوه بو دهره ندی رانیه و کوینی رژیشتن و گه یشتنه ههولتری.

رژی ۱۳ی نهیلوولی سالی ۱۹۲۰ شیخ مه زو و شیخ عه بدوللا سورچی گه یشتنه رواندز و داگیریان کرد. به وجوره نهوه ی له دهست رووس و نه رمه نی و ناسووری رزگار ببوون، نه مجاره له دهست سورچیه کاندان تووشی نه زیهت و نه بوونی بوون. (لاپه ره - ۳۲۴).

بهم رهنه رواندز له حاله تیکی زور سخت و پشتیویه کی گه لیک ناخوشدا بوو و ههر رژه له دهستی کدا پیبهست ده کرا.

### سهد تاها نه فندی

سهره به هاری سالی ۱۹۲۳ دا سهد تاها نه فندی نهوه ی شیخ عه بدوللا ی نهیری له لایه ن حکومتی به ریتانیا وه کرا به قایمقامی رواندز. به دهستووریک که م که مه رواندز رووی له ناوه دان بوون کرد.

سهد تاها نه فندی چاپخانه ی من و گوژاریکی له رواندز دامه زرانده که گوژاری «زاری کرمانجی» بوو. ناردی ماکینه یه کی ههنگوبن و ماکینه یه کی جووجه له دهره ی تان و که رسته ی ئاوریشمی هیتایه رواندز. قوتابخانه یه کیشی بو مندالان دامه زرانده و رژی به رژی رواندز روو به ناوه دانی ده چوو.

مانگی شویاتی سالی ۱۹۲۴ من که چوومه رواندز زور کم خانوبه ره مابوون و کاولوک به جاریک ویران ببوو، به لام به که مه چاخیک نه منیهت و ناسایش رووی له رواندز کرد و ناسووده گی که وته خاکی سوئانه وه، قه لات ناوه دان کرا و دوکان و بازاری تیدا بینانرا و خه لک دامه زراوه. له دیهاته کاندان مودیری ناحیه و مه کته ب داندران، ریگای ئوتوموبیل دهست پیکرا. (۱۳) ی مانگی تشرینی دووه می سالی (۱۹۲۸) سهد تاها نه فندی به مه تزو نیهت چوو ئیران و له وئ مایه وه. که ریم بهگی کوری نه حمده نه فندی قه زای رانیه به وه کیلی ناردرا رواندز، حکومتی کی مه ده نی له رواندز دامه زرانده و پولیسی ره سمی و ئیداره یه کی قانونی ریک خرا.

(۲۹) ی مانگی کانوونی دووه م سهد تاها نه فندی له تاران وه نیستی عفا ی کرد، رژی (۲۳) ی شویات و هزاره تی داخلیلیه ی عیراق بو ته حویلی که ریم بهگ فه رمانی دا. که ریم بهگ هیتنده بو سهر که وتن و به رزبوونی رواندز نه کوشا، ته نها به سویره تی کی که موکورتی



بۆرى ئاۋ بۆ نىبو شارى پرواندز پاكيشرا و چند مه كته بىنك هينرايه پروو. له مانگى ئه بيلولى سالى (۱۹۳۰) دا كه رىم بهگ بۆ كوئى و رەزا بهگ له شارباژيره وه ناردرايه پرواندز. مانگى نىسانى (۱۹۳۴) رەزا بهگ ته قاعد كرا. ناجى بهگى هورمىزى بوو به قايمقام، به لام زۆر نه ماوه كه بتوانى تا ئاره زوى چند خزمه تىكى كه هه بىسو به جى بىنى. قايمقامى غه بىورى ئىستاكه مان موراد بهگ له دوای ناجى بهگ هاته پرواندز، له و رۆژه وه، قەزا له قەزا دوور و ئاسوده يه، هه رچهنده رهوشتى دادخوآزى و ره عبه تپه روه رى و دلسوۆزى ده نوئى و به چاكترين شىوه و ته گبىر بۆ ئاوه دانى هه رىمى پرواندز و پيشكه وتنى تا بشتوانى ته قه لا ده دات، ئاوات و دلخوآزى ئىمه ش ئه وه به كه بۆ په راي گه ل و نىشتمان پايه دار و راهه ستاو بىت.

داماو حوزنى موكرىانى

### سەرنج (۱)

دوای موراد بهگ عه بدولقادر ره شىد و پاش وىش شىخ حه سه نى تاله بانى، ئىتر له دوای وىش ئه وانى خواره وه يهك له دوای يه كترىدا له رواندزىدا بوونه قايمقام:  
سه عىد بهگ - مه ردان بهگ - ئه حمه د ده بوونى - عه لى سه روه ت - عه بدولقادر ره شىد (دوو باره) - ئىسماعىل حه قى - عارف تاله بانى - داود سه لمان - بورهان بهگ - سامى عه لى - جه لال سه عىد - فايق توفىق - سدىق عه بدولقادر - عومه ر مىران - بايزاغا - فه وزى بهگ - به دره دىن عه لى - عه بدو ساحب غه رباوى.

### سەرنج و توھمار (۲):

مىر محه مه د پاشاى پرواندز له لايه ن مندا لانه وه ته نها كچىكى (رابى) ناوى بووه و به س، ئه وىش له هه ره تى جوانى و جحىلىدا له پيش ئه وهى شوو بكات كه بىستى توركان مىر محه مه د پاشاى باوكيان شه هىد كرده وه، ده سته جى له تاوان ره وانى پاكى بۆ لاي گىيانى پاكى باوكى فرى. له بابته مىر محه مه د پاشاى پرواندزى كه به (مىرى كۆره) ناوبراوه چه ندىن بىروراى به پىتچه وانى يه كتر هه ن. پىره مىرده كانى پرواندز له و لايه نه وه دوو ده سته ن: ده سته يه كيان ده لىن: له رووى ئه وه وه كه ياساى مىرى گه وره قورنان بوو، هه ركه سىكى به چاوئىكى ناپاكييه وه ته ماشاى ناموسى ئه م و ئه وى بكردايه چاوى ده رده هىنا بۆيه (مىرى كۆره) يان پىگوتوه. ده سته يه كىش له سه ر ئه وه ن كه: بنه ماله ي مىرى گه وره چونكو له بنچينه دا له مه ر گوندى كۆرئ، بوون هه ر به مىرى كۆرئ ناوبراوه. كه وابجى له كرك كردندا (ته له فوز) رىبى گه وره به هه له گچكه كراوه ته وه. له پارچه قاقه زىكى كۆندا كه ته نها به روارانى مېژووى زۆرى تىدايه و ئىستا له لامه وا نووسراوه: هاتنى محه مه د پاشا و ته مه ر پاشاى كوئى بۆ سه ر ئه حمه د پاشا و شه ر كردن وان له خواره وه ي گلّه زه رده و كوژرانى ته مه ر پاشا و گىران و كوئىكرانى محه مه د پاشا به ده ستى ئه حمه د پاشا و مردنى ئه حمه د پاشا له (۱۷)ى مانگى رۆژووان له قه راخى سالى (۱۱۹۲) دا لام وايه كه ئه و محه مه د پاشا يه هه ر مىرى گه وره يه، ئه گه ر هه وىبىت بىروراى منىش له م بايه ته وه ئه وه يه: نه ته وه ي كوردان چند سه ده يه كى ناوى (مىر) يان له جياتى پادشا به كار هىناوه. له سه رده مى مىر محه مه د و پيشترىش له هه موو شوئىبىكى كوردستانىدا مىر زۆربوون، به لان له رووى ئه وه وه كه مىر محه مه د پاشا جارى سه ربه خوئى و ئالائى نازادى كوردستانى هه لداووو به خاوه ن تاج و ته خت و سكه كه و پوول و پاره و

سويا و هه موو جوړه چه کيکي له رواندز داده پرشت، بهو هوپانه وه گوږي پيشکه وتني له هه موو ميره کاني کوردستان بردبوو. له گشتيان به ده سته لاتر و به هيزتر و پر شانوشکو تر و گه وره تر بوو، بوږي (ميری گه وره) يان پښ ده گوت. هه وره کو هه موو لايه کيش دهيزان نه وده مي پيتي (گ) نه بوو هه به (ک) دهنوسرا و پيتي (ه) له دواي وشانه وه نه بيا به له جياتي سهر (فه تخه) به کار نه ده برا، که وایه (گه وره) به (کوره) نووسراوه و به هه له ش کرکي پښ کراوه و راستيبه که ي ميری گه وره به نه ک ميری کوړه.

### سهر پنج (۳):

به گزاده کاني رواندز و باپشتيان و بادليان و ده رگه له، لهو بنه ماله به رزن؛ به لان ئيسماعيل به گي کوري سه عيد به گي کوري عه ولا پاشاي کوري به کر به گي هي گوندي باپشتين، زور له پيش مير محهمه د پاشايدا له خانه واده ي سوزان جوږي بوونه ته وه.

### به روار (تاريخ) اني ميژوويي و پتويست

- مير محهمه د پادشا له ۱۱۹۸ ي کوچيدا له رواندزي له دايک بووه.
- مير محهمه د پادشا له ۱۸۲۶ ز دا ته پلي نازادي و سهر به خزي ليډا.
- مير محهمه د پادشا له ۱۲۲۹ کوچيدا له سهر ته ختي پادشايي داناشت.
- مير محهمه د پادشا له ۱۲۴۷ ي کوچيدا به له شکره وه په لامارتيکي نارواي برده سهر برا کورده به زيديه کان و کوژتاري ليکردن.
- مير محهمه د پادشا له ۱۲۴۶ ي کوچيدا شاري هه وليري گرت.
- مير محهمه د پادشا له ۱۲۴۸ دا شري له گه ل ژبياريان کرد.
- مير محهمه د پادشا له ۱۲۳۱ دا له رواندزي کاولوکاندا کارخانه ي توپ دارژتن و چه ک دوستکردني دامه زراند.
- مير محهمه د پادسا ۱۲۵۰ ي کوچيدا بناغه ي دوستايه تي له گه ل محهمه د شاي قاجار دامه زراند.
- مير محهمه د پادشا له ۱۲۵۲ ي کوچيدا خزي به ده ست تورکانه وه دا و چووه نه سته مېوول و له گه رانه وده دا شهيد کرا.
- کوچي دوايي مه لا به حياي مزووري بيتگانه په رست له ۱۲۵۴ ي کوچيدا.
- شري به درخان پاشا له گه ل تورکان له ۱۲۶۲ ي کوچيدا.

- له دايکبووني شېخ عه بدولقادي کوردي گه يلاني له ۱۷۰۴ ي کوچيدا، ته مه ني ۹۱ سال و له ۱۷۶۰ ي کوچيدا کوچي دوايي کردووه.
- کوچي دوايي شېخ عه بدوللای هه وليري له ۱۲۵۲ ي کوچيدا.
- کوچي دوايي حاجي مه لا عومره نه فنه دي باوکی مه لا نه فنه دي هه وليري له ۱۳۰۹ ي کوچيدا.
- کوچي دوايي سلیمان به گي غازي کوري سلیمان به گي به به له ۱۰۸۸ ي کوچيدا.
- گراني له سالي ۱۲۷۶ ي کوچيدا.
- رشانه وه چاوقولکه (تاعون) له چاخي دهوله تي بارام پاشادا له ۱۱۵۲ ي کوچيدا.
- رشانه وه (تاعون) ي گه وره و گراني ۱۷۱۱
- چاوقولکه (تاعون) له دواي قاتوقريه کي زور سخت ۱۲۴۳
- هيلنج و رشانه وه ۱۲۵۹.
- رشانه وه ي جاري چواره م ۱۲۴۶.

### سهر پنج (۴):

له دواي وده رگه راني دهوله تي سوزان، رواندز ماوه يه کي به نه ياله ت مایه وه، له پاشان بوو به قه زايه کي ۵۵ گوند و ۳ ناحيه و خرايه سهر سنجاقي شاره زوور و بوو به يه کيک له قه زايه کاني شاره زوور؛ به لان له سهرده مي حکومه تي مونته ده ده دا بوو به قه زايه ک و خرايه سهر ليواي هه وليري.

### سهر نه ژميري پيشوو و ئيستاي رواندز

به پيتي ليسته يه کي «قاموس الاعلام» به رگي ۴ و لاپه ره ۲۸۸۸ نه وده مي رواندز ۱۰ هزار که س بوو. سالي ۱۹۳۵ له سهر نه ژميري شاري رواندز دا ۲۱۷۶ که س بوون و قه زا به هه موو ناحيه کانيه وه ۳۸۳۴۲ سهره.

شاري رواندزي له پيشدا له خواره وه له سهر رووباري بوو. که په رهي نه ستاند، سهره وه ش ناوه دانکرايه وه که به قه لات دهناسري. ئيستا مزگه وتيک و ته کيه و خانه قايه ک و ۹ چاپخانه و ۲ گه راج و ده سته دوکانتيک و چاپخانه و مه کينه ي پاکه ت دوستکردن و چهندين خانو و سهر و قوتابخانه ي کوپ و کچان و گوهرک و بروسکه و چه په ر (پوسته) و نه خوشخانه و به يته ري لتيه و له زورترين مالاندا باخچه ي جوان هه يه.

شاری ئەمرۆکە ی رۆاندزێ له هی پیشوو گەلیک جوانتر و خوشتر و خانوو بەره کانبشی گوشادترن. له کاولۆکانیشدا چەند مالتیکی لێیه. قایمقام کەریم بەگ ویستی کۆنه شار ئاوهدان بکاتهوه، به لām داخه کهم سهری نهگرت.

### موتەسەریفەکانی لیوای هەولێر

که هەولێر کهوتە ژێر ئالای عیراق و بوو بە «لیوا» و رۆاندزیش کرایه قەزایه کی ئەم لیوایه، ئەحمەد ئەفەندی کورێ عوسمان ئەفەندی که پیاویکی گەوره و له یه که بنه ماله خانه دانەکانی هەولێره، ئەمرۆکەش له مه جلیسی پیرانی عیراقیدا ئەندامه، بوو به موتەسەریفی هەولێر. له دوا ی مه جید ئەفەندی یه عقووبی که رکوکی. له پاش ویش چه مید ئەفەندی موسلی و جه لال به گی بابانی سلیمانی و له دوا ی وانیش مه محمود فه خری میللی که رکوکی و له دوا ی وانیش پایه بهرز ئەحمەد توفیق بهگ بوو به موتەسەریف و خاکی سۆرانی به دلپاکیه تی و میهره بانی و ژێر ده ستپه روه ری و نیشتمانپه رستی و داد و مرۆیه تییه وه روناک و ئاوه دان کردوه. ئەمرۆکه هه موو دانیشتووانی لیوای هەولێر سوپاسی ده کهن و له دادپه روه ری و نیشتمانپه رستی وی سوپاسبژێر و خوشحالن.

میژووی میرانی سۆران به ناوی پیروزی وی و له سه رده می پر فه ریدا که به خشلی چاپی یه کهم رازاوه ته وه مایه ی سه ربلندی و به خته وه رییه.

ئەم پایه رزانه ی که له دوا ی ئەحمەد توفیق بهگ له لیوای هەولێریدا تا سالی ۱۹۶۲ کراونه ته موتەسەریف ئەمانه ن:

- ۱- سالح زه کی بهگ ۲- مسته فا یه عقووبی ۳- مسته فا قه رده اخی ۴- سه عید قه زاز
- ۵- شیخ حه سه نی تاله بانی ۶- ره شید نه جیب ۷- جه مال عومه ر نه زمی ۸- نه جمه دین
- سایب ۹- عه بدولحه لیم سنه وی ۱۰- ئیسماعیل حه قی ۱۱- مسته فا یه عقووبی ۱۲- خالید نه قشبه ندی ۱۳- عه لئه دین مه محمود ۱۴- به دره دین عه لی.

**کوردستانی موکریان**

**یا**

**ئاتروپاتین**

تازەریایجان

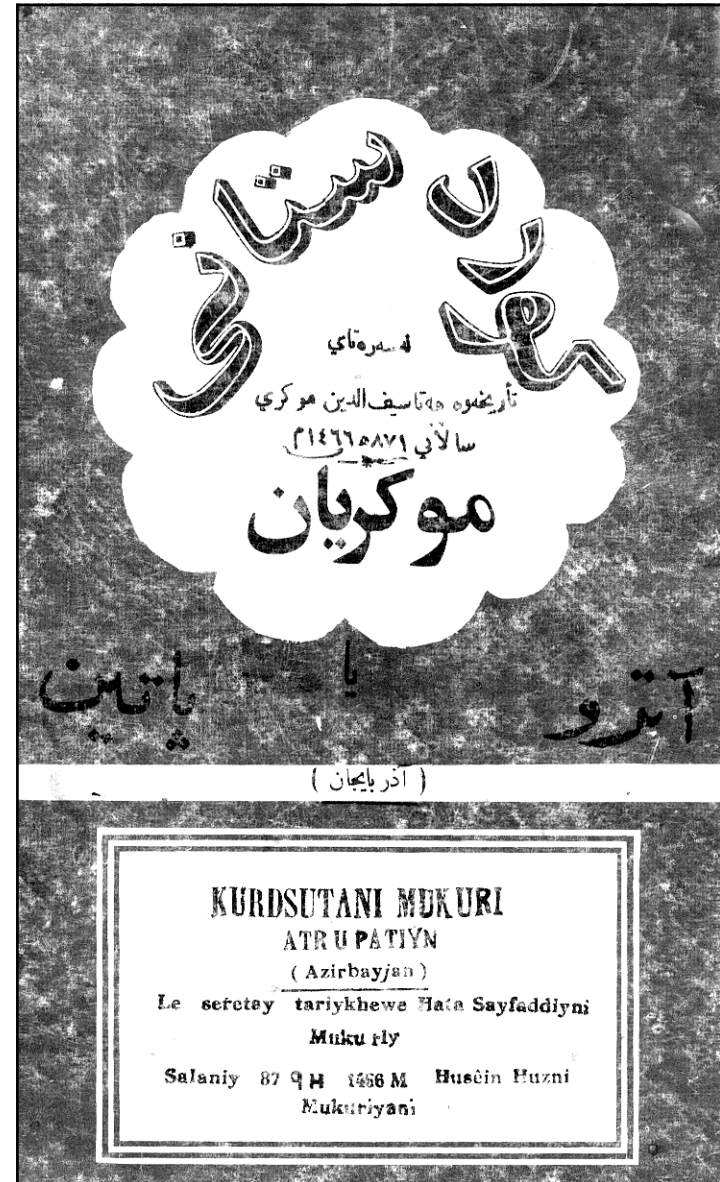
کردهوهی

**هوسین هوزنی**

له سه‌ره‌تای تاریخه‌وه هه‌تا سه‌یفودین موکری

سالانی ۱۴۶۶ / ۵۸۷۱ م

چاپی بێکهم



له دواى سوپاس، گه‌لیک میژووی کوردانمان به‌سیپاره‌یی چاپ و بلاوکردنه‌وه. به‌لام ئاره‌زوومان ئەمه‌بوو، به‌چاکی له میژووی کوردستانی موکریان ئاگادار ده‌بین. که وردبوینه‌وه به‌بێ زانیینی ته‌ئریخی «ئاتروپاتین» له خاکی موکریان گه‌یشتن زۆر دژواره؛ ناچار به‌تیکه‌لاوی ئەم کتیبه‌مان ده‌ست پێ کردوو و ناومان لێنا «کوردستانی موکریان» یا «کردی ئاتروپاتین».

نوویسه‌ر بۆ گه‌یشتنه‌ دل‌خواز ۱۵ سال پتر خه‌ریکی کۆکردنه‌وه‌ی داوه پۆو هه‌ودای بلاو و له‌ملا و له‌ولا که‌وتووی په‌راگه‌نده و په‌ریشانی ئەو بوو. هه‌ر هه‌ودا و پۆتیکی له‌لاییکه‌وه که‌وتبوو، گه‌رم کرده‌وه و لیکم گرتیدا و گه‌یانمه‌وه یه‌کدی. بۆ ئەوه دوو چتی زۆر زل له‌به‌رچاوم بوو:

۱- نوویسه‌ر هه‌ی میژووی کوردستانی موکریان به‌هۆی گه‌لی کتیب و نوویسه‌راوانی رۆژه‌ه‌لات و رۆژتاوا و ته‌ماشاکردن.

۲- یه‌کسه‌ره له سه‌رچاوه‌کان (منبع) وردبوونه‌وه و کۆکردنه‌وه‌ی ئەو سه‌رچاوه بلاوانه‌ی که هه‌ریه‌ک به‌لاییکدا په‌رشبوون. وا نه‌بووه که ئەوه‌ش یه‌ک‌یک لێی دوابێ. هه‌رییک به‌پێی هه‌لکه‌وتنی و به‌سه‌ر داها‌تنی له هه‌زاران سه‌ره‌ورداندا دێرێک له هه‌ی کوردستانی موکریان ده‌ستکه‌وتبێ، که به‌پێی ها‌تن و چوونی خۆیان لێی دوابن و باسیان کردبێ.

هه‌روه‌کو له ده‌ورانی گه‌لیک دووری پێش ئیسلا‌میدا، ئاسووری و کلدانی و میسری و یۆنانی و رۆم له ها‌تووچوون و شه‌ر و کیشسه‌یاندا له کوردانی ئاتروپاتین و له ده‌وری ئیسلا‌مدا میژوونوویسه‌کان به‌هۆی هه‌لکه‌وتن و شه‌ر و زالبوون و ها‌تووچوون و رابینه و ئاسایش و داوا یارمه‌تی و پشتیوانی، له کتیبه‌کانی خۆیاندا سه‌ره‌وردیان نوویسه‌بوونه‌وه و هیندییک میژوو یا جوغرافیای ئەقوام و خاکی ئاتروپاتین و ئاسیایان که نوویسه‌بووه له ریزی ئەقوامی ئاریانیدا له کورد که دوابن، کوردی ئاتروپاتین که‌وتۆته به‌رچاو، ئەویش زۆر به‌وردیینی نه‌بێ نابیندری و ئەویش زۆر پچرپچر و بلاو و شه‌رزه‌یه.

ئه‌وانه‌ی گوتراو ئەوه‌نده بلاو و شه‌رزه و بێ سه‌روه‌رن و که‌موکورت ده‌تواندری بگوتری که ها‌توونه‌ته پایه‌ی له بیریچوونه‌وه و ونبوون. بۆ کۆکردنه‌وه و پێکه‌وه‌نووساندنیان په‌نج و ئەزه‌به‌ت و ماندوو‌بوونیکی زۆر و به‌سه‌ری‌دنێکی دووردریژی ده‌وی. له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا چه‌ند هه‌زاران کتیب که به‌زمانانی لیک جودا له عه‌سرانی پێش ئیسلا‌مه‌وه تا ئەم‌رۆکه

نوویسه‌راونه‌وه و هه‌یچ کام‌پکیان نه‌کراونه کوردی و کۆکردنه‌وه‌ی ئەو هه‌موو کتیب و نوویسه‌راونه‌ش له هه‌یز و ته‌وانایی و به‌ده‌سته‌لاتی ئیمه به‌ده‌ره و ده‌موچاخ و سه‌رمایه‌ش نه‌هه‌تلهر و ده‌ست و زمان گه‌رتده‌ره، که په‌رده‌ی که‌موکورتی لایرێ و له‌سه‌ر به‌چه‌که‌بێکی جوان و خاوین و توند رێکخه‌ری و کتیبکی شایان و به‌ریز بێته پێشه‌وه. ده‌ورو عه‌سه‌ره‌کانی رابردوو، ئیستا زۆرچاک له‌به‌رچاوانن که له چی ته‌مومژ و تاریکیدا تواندراوه. ئەم مه‌علووماته‌ی ته‌ئریخیه، کۆکرتیه‌وه و ئەم کتیبه بنوویسه‌ریته‌وه و بخه‌ریته روو (به‌بێ ئەوه‌ی ک ئاشکرا بووبێ موه‌فه‌قیبه‌ت تا چ پایه‌یه‌ک روو داوه).

ئهمه‌ش نادیار نییه که ته‌نها که‌سێک نه‌شی و له ته‌وانایدا نییه، میژووی ئەو هه‌موو عه‌سه‌ر تاریک و شه‌رزه و بلاوه‌ی کورد کۆکاته‌وه و بیکاته په‌راوی (کتیب)؛ نوویسه‌ریش له‌وه ئاگادار و دل‌نیا‌یه. به‌لام گوتراوه «ئه‌گه‌ر هه‌مووش نه‌زاندا با هه‌مووش به‌رنه‌دری». له‌به‌رئه‌وه ته‌قه‌لا درا به‌هه‌ر جۆرێک بوو. هه‌موو ئەزه‌به‌ت و سه‌رئیشه و ناگوزیرێکم خسته مل؛ هه‌رچی له‌ده‌ست ها‌ت کۆششم کرد ئەم کتیبه له رۆژی ناسینی ته‌ئریخه‌وه تا ئەم‌رۆکه به‌پایانم گه‌یانم و کردممه ۳ به‌ش:

به‌شی بێکه‌م له ناسینی ته‌ئریخه‌وه تا ده‌وری سه‌یفودین موکری سالی ۸۷۱ هـ ۱۴۶۶م به‌شی دووهم له‌و ته‌ئریخه‌وه تا دوابی ها‌تنی حا‌کمانی موکری به‌شی سه‌ییه‌م هه‌تا ئەم‌رۆکه‌یه.

نوویسه‌ر زۆرچاک ئەمه‌ی زانیوه که ئەم کتیبه له که‌موکورتی و له چه‌وت و خواری نه‌پاریزراوه. تیگه‌یشته‌وه‌کان به‌چاوی میهره‌بانی که وردبهنه‌وه، ئەو گونا‌هه له ئیمه ناگرن و ده‌یه‌اوێژنه سه‌ر که‌چی زه‌مانه و ده‌ست نه‌رۆیشتن. پشتیوانی له خوا ده‌خوازم.

رواندز - کانونی دووهم - ۱۹۳۸

حوسین حوزنی

له پوڅه لاتی موکریاندا دوو ریزه کیوه هلکه وتوون، په کیان ناوی «بهرده سیر» ه و هی دووه میان رشته ی موکریانه. له بهرام بهر وه وه کو به کدی هلکه وتوون. گه رووی چومی «چه خه توو» لیکي پچریون. رشته ی کیوی بهر ده سیر چومی «ته ته هوو» در یوبه تی و کردو و به ته دوو له ت. کلکه ی نه و ریزه شاخه به ناوی کیوی «کورت هک» ده ناسری و هه تا شاری سابلخ و جنووی گولی ورمی راکشاوه. در یژی کیوی بهر ده سیر، له شیمالی غه ریه وه بو جنووی شهرقی به که میک خوار بوونه وه رووی به پوڅه لاتی در یژ بووه و راکشاوه.

نه و ریزه کیوانه شایانی نه هه میه ته بو به شکردن و هلکه وتنی. به راستی هه موو ناوه کانی کوردستان له و ریزه کیوانه هه لده قولن و له ویتوه به به شکردن دینه خواره وه. دامینی پوڅه لاتی نه و کیوانه روو به سه ره و ژیری، هه موو نه رمایی و به ریخ خوش و ئاسان و چایه ر و له وه پاش و جوان و زور به رزه و به گه رووی ریپه وی چومی چه خه توو دواپی دیت. نه و کیوانه ده کشینه سه ر چومی چه خه توو و دامینی دواپی پی دی. که نه و چومه که وتوتوه دامینی نه و کیوه وه، له پوڅه لاتی نه و، گه لی «گه روو» ی چه خه توو و چومی «زی» (زاب) ه.

شاخی به رز و کیو قوچه کانی سه ر ته پله و که لله سه ره به رزه کانی نه و ریزه کیوه نه مانه ن که دینه گوتن. شوان، بریان، پالانسه ر، دالانپه ر، شیرنستان، کورد ته ک، کیوی یاقوباغا، مله ی کتله شین.

ریساری زتی گه وره روو به پوڅه لاتی له جینگا به کلکی کیوه کانه وه یه، نه ویش له ریزه کیوی بهر ده سیر هلکه وتووه. زتی گه وره روو به پوڅه لاتی ده چیتسه خواره وه، به لام سه رچاوه کانی نه م چومه ش هه ر سه ری نه و کیوانه یه که لیبی هه لده قولن. شاخ و قوچه و به رزی نه وان نه مانه ن «کیوی ته کلوو» که گه لی و چومی چه خه توو له چومی سه قز که قولکی چومی چه خه تووه لیکي جوئی ده کات و ده یچرتنی.

کیوه کانی که له خاکی موکریان هلکه وتوون، نه وانیش کلکه ی پیچ و چین به چینی خواروخیچی و مله کانی کیوی بهر ده سیر که به نپو خاک و زه وی نه و پارچه دا به هه موو لایبیکدا بلا بوته وه و راکشاوه و قوچه به رزه کانی نه و بوون که له سه ره وه گوتران. کیوی ته کلوو و کیوی «وه نه وشه» له نیوانی چومی «خالو» و چومی ته ته هوودا هلکه وتووه. کیوی «پارشان» له نیوانی چومی خالو و چومی ته ته هوو دایه، کیوی «سورمتان» له شیمالی سه رچاوه ی ته ته هوو دایه.

## به ندی ییکه مین

جوغرافیای کوردستانی موکریان و شیوه و پوهشتو

ده ستور و زمان و خوویان

زه وی و خاکی نه مپو که ناوی موکریانه، خاکیکي زور به پیت و بهر که ت و حاصلخیزه و که وتوتوه جنووب و جنووی شهرقی و شهرق و جنووی غه ربی گولی «ورمی» وه؛ به لام له پیتسه به خاکیکیان گوتوه که خاکی مادی بچووک بووه؛ نه مپو که نه یاله تی نازربایجانی تیرانی پی ده لین، هه ره کو له هاتوودا دینه گوتن.

**کیوه کانی موکریان:** نه و کیوانه ن که له شیمالی غه ربی بو جنووی شهرقی راکشاون و ریزه کیویکن به چاکی بهرام بهر به کیوه به رزه کانی زاگروس راوه ستاون و لیک گریدراون و پیکه وه نووساون. له پیکه وه بوونی رشته ی زاگروس پیکه وه و له نیوانی به کدا راکیشراون. به هوی شیو و دوله گه وره کان و چومه کانه وه لیک پچراونه وه و بوونه ته دوو که رت و بوون به دوو کیو.

**کیوه کانی پوڅه لاتی:** گه لیک توند و سهخت و دژوارن. له پوڅه لاتی نه وه نرم و ئاسان و بهر پی خوشن. به به رزی نیوه نجی کیوه کان ۳۲۰۰ مه تر دهن و سه ر قوچه و ته پله سه ری نه و رشته یه که له نیوانی مه زرای «شنو» و «ئالان» دایه و به ک ییکه و لیک نه پچراوه و هلکه وتوه نه مانه ن: چپای رهش، کیوی سپی، بارزین، کانی خولا، قه ندیل، باقر، حاجی برایم. جگه له وانه چند شاخی قوچی دیکه ش هه ن که سالی دوازه مانگ و پترین مانگانی سال نه و کیوانه به به فر داپوشراون و کویتستانیکی زور خوش و ره نگین و جوانن.

له نیوانی گه ردنی کتله شین و ئالاندا، رشته کیوه کانی موکریان، خاوه ند ریکوییکي و یچویکی زور جوان و خاویتن. راکیشراویان له شیمالی غه ریه وه بو جنووی شهرقی خوار بوته وه و ریز راوه ستاون. لیک پچراونه ویان له «ئارات» وه له گه ل کیوه کانی «زه هاو» و «لوپستان» ه.

به پیتی ئەوه ده توانین کیتوه کانی موکریان بکهینه دووبهش. یه کیکیان: چیا گه وره کانی که له شیمال و شیمالی غه ربی بۆ جنووب و جنووبی شهرقی راکشاون و هه موویان خاوه ند قوچکه و شاخ تیشه ی زۆر بهرز و بلند و پیز و ناسراو و به ناوبانگ و دیارن.

هی دووهم: چین و پینچو خواری کیتوه کانی دووهمن که له رۆژئاواوه بۆ رۆژهه لات لای کیتوه کانی گۆریوه. ئەم کیتوانهش له ژیر ته ئسیری ته نگه تاو کردنی زۆرگران و سهختی ئاورپرتینی کیتی «سه هه ند» دا وهرگه راوه و راگیراوه. لای دووهمی ئەوانهش دیسان تووشی گه لپک ئەمدیو و ئەودیو، وهرگه ران و گۆران بووه.

### چۆمه کانی کوردستانی موکریان:

له کوردستانی موکریاندا بۆ رۆیین و چوینی ئاوه کان ده تواندری دوو لایان بۆ دابندرئ. یه کیکیان لای شیمالی رۆژهه لات که چۆمه کانی ئەولایه عیباره تن له چۆمی چه خه توو و ته ته هوو؛ هی لای دووهمی لای جنووبی غه ربی، ته واو رۆژئاواوه که پیتی ده بیترئ کانی زتی (زاب) بچووک، که ناوی پیشووی «کیالووی» و به کوردی زتییه.

چۆمه کانی موکریان چونکه کیتوباره و بهرزوزم و بلند و نهویه، له دوو لاهه له رۆیین و خشاندایه؛ یه کیکیان شیمال و دووهمیان جنووبی غه ربییه. چۆمه کانی شیمالی بۆ گۆلی ورمی و چۆمه کانی جنووبی غه ربی به هۆی زئی (کیالووی) یه وه ده روات و ده رپرتیه دیجله وه.

**حه زه ی ورمی:** له بهرئه وه ی که سه رچاوه ی چۆمه کانی له کیتوه بهرز و به فراوییه کانی به رده سیتر و چلچاوه هه لده قولین، چۆمه کانی هه موو ده می پر له ئاون و پرن و ریگای رۆیشتنی ئاوی ئەو چۆمانه، چونکو شوهره کات نییه و به سه ر خاک و زهوی جواندا ده خوشن، ئاوی چۆمه کانی شیرین و روون و سووکن. گه وره تری ئەو چۆمانه، چۆمی چه خه توو و ته ته هوون.

چه خه توو ناوی قه دیمی چۆمی زتیرین (زه رین رود) ه. له دهوری مه غۆله کاندای ناوی گۆردراوه و کراوه ته مه غۆلی و پیتیان گوتوه چه خه توو. ئەو چۆمه به درپژایی ۲۴۰ کیلومه تره که نزیک ۳۷ فرسه خه له چلچاوه و سه رچاوه وهرده گری. له جنووبه وه بۆ شیمال ده خشی و ده رواته خواره وه. به شی به رزی ئەو چۆمه، چۆمی خوهره یه. به شی موهمی له لای چه په وه چۆمی سه قزه که ئاوی کانییه کانی کیتی به رده سیترن و روو به سه قزه چه خه خواره وه. له دوا ئاودیری و تیرا کردنی ئەو خاک و زهوییه به بانی مه دیدانیکی

فهره به رین داده گریت و ده روا و تیکه ل به چۆمی چه خه توو ده بی و قولتیکی گه وره داده مه زرتینی.

**چۆمی چه خه توو:** له و جیگایه که له گه ل چۆمی سه قزه ده گه نه به کدی تا جیگای تیکرژانیان، له لای چه بییه وه قولتیکی دیکه ی زلی نییه. به لام له لای راسته وه ی هه موو ئاوه کانی کیتیانی «قودا، سارۆ» ده چنه خواری و تیکه ل به و ده بنه وه. قولانی دیکه به ناوی «له یلان، سارۆق» له دامینی سه هه نده وه دینه خوار و له هه وشاره وه سه ره وژیر ده بن و نزیک تیکه ل بوون تیکه ده رپرتین و له گه ل چه خه توو ده بنه یه ک چۆم و بۆ گۆلی ورمی ده خشن؛ ناوی چه خه توو ده که ویته سه ر. له شه رقی شیمالی و شیمالی شاری میاندا و سه ره وژیر ده روا و ده رپرتیه گۆلی ورمیوه.

ئاوی ئەو چۆمه گه لپک خووش و شیرین و پر سووده و هه موو خاکی دراوسیکانی که به سه ر خاکیدا ده روا، نیستفاده یه کی قورسی لی ده کهن، بۆ کردار و باخ و باخچه و شیناوه ردی، به ند و جۆگه ی گه وره یان هه لبه ستوه و به کاری ده بن. به لام ئاوی ئەو چۆمه پتری بۆ کورده کانی «ساین قه لا» خیر ده داته وه. ئەوان له هی دیکه پتر زه و یوزاری له بهر ده کهن و به کاری ده هیتن، به ند (سه د) ی زۆر زلیان لی هه لگر تووه و به سه ر ئەو خاکه حاصل خیزه دا بلاویان کردۆته وه و ئاودیری ده کهن.

**چۆمی ته ته هوو:** ئەو چۆمه ناوی پیشووی بالارود، رووباری بالا بووه. له سه رچاوه وه تا کو ده رپرتیه گۆلی ورمیوه کورته و که م ئاوتریشه له چۆمی چه خه توو. ئەو چۆمه له گه لیکی زۆر قوول و ته نگه وه ده چیت و پیزه کیتی کورته ک و به رده سیتر له یه ک ده پچرتینی و ده رواته خواره وه. له لای چه په وه چۆمی «رهش» که چۆمی سابلاخه و له گه ل چه ند چۆمی بچوکی دیکه له جنووبه وه بۆ شیمال ده چنه خواره وه و له نزیک تیکرژانیان تیکه ل ده بن و ده چنه گۆلی ورمیوه.

ئەو دوو چۆمه زلانه که چه خه توو و ته ته هوو یا به ناوی خوایان چۆمی زتیرین و رووباری بالابن، له بهر شیرینی و خوشتاویان و بی خوئی و سویر نه بوونیان ماسی زۆر گه وره و زل و چاکیان تیدایه، به لام له بهر گوینه دان و خو تینه گه یان دنیان و بی خو لی ماندوو کردنی ئەهالی ئەو ده وروپشته ی هه ردوو چاک نه یان کردوو به پیشه و راوه ماسی لی ناکهن؛ به دبه ختانه له و گه نجینه پر پیزه سوو ده مند نابن.

**حه زه ی دیجله:** ئاوی به شی جنووبی غه ربی کوردستانی موکریان که سه رچاوه یان له زۆر



کیوانهوه دهردهکەوی و دەرپرا و یهکدی دهگرنهوه و چۆمی زێی (کیالووی) بچووک دادهمهزرتین و کۆدهبنهوه و بهلیشاو له کێوهکانی جنووبی غهربیهوه دهچیتته خوارهوه و دەرپرات.

قوولێ و پر ئاوی کیالووی: له سههرتادا له تهپلهسههری (مهیدان) که ۳۱۴۰ گهز بهرزه، سهراچاوهکانی کانی سهراچاوهیهتی که هینده بهرزه. ئهوه بهشه له بهربوونی کیوی «لگبن» که ۱۵۶۰ گهز بهرزه و له لای چهپهوه گهلبیگی بلند و بهرز ههلهکهوتوه که چۆمیکه پیتی دهلتین چۆمی لگبن. له دواي ئهوه که له کێوهکهوه دهچیتته خوارهوه و بهلای جنووبدا پیچ دهخوا و خوار دهبیتهوه، له دۆلێکی خواروهریندا پان دهبیتهوه و له نزیک دپیی «کاسهکهران» تیکهله بهچۆمی لاین دهبی و دهچیتته خوارهوه. گهلیک چۆمی بچووک له راست و چۆیی خویانهوه ههلهگر و دهست بهرۆیین دهکهن.

که دهگاته سهردهشت له ناحیهی سهردهشت که له بهرزیدا له ههزار گهز کهمتر نییه و دهچیتته خوارێ. لهویدا بهکیالووی دهلتین «گارفین». ئهوه چۆمه له سههرتادا چۆمی مهیدان که له کێوهکانی غهربی سابلاخ دپته خوارێ پیتی دهلتین چۆمی مهیدان. لهوهبهرهو خوار پیتی دهلتین چۆمی لگبن. له لای راستهوه چۆمی «لاوین» که لهگهله چۆمی لگبن تیکهلبوون، که چوهو خوار پیتی دهلتین چۆمی «ترکەش». که نزیک سهردهشت بوو پیتی دهلتین: «کهلوو». لهوه چوهو خوار «گارفین» ی پتی دهلتین. که کهوته دهشتی دیوی کوردستانی عیراقهوه پیتی دهلتین زێی کۆیی، بهلام ههموو ناوی زێی کیالووی یاخود زابی بچووک.

چۆمی کیالووی که گهیشته ناحیهی سهردهشت زۆر توند و تیزهوتیکی وایه که له دهوری ۱۶ فرسهنگدا ۵۶۰ گهز بهرهو ژێر دهچیتته خوارهوه. له دوایدا که له ناحیهی سهردهشت تیپهاری، دووباره روو بهرۆژئاوا دهخشی و له کێوه گهوره و بهرزهکانی رۆژئاوای دهرهبندی ئالان و جنووبی دهشتی ههولیر تیدهپهاری و تیکهله بهدیجله دهبی.

**قوولێ گهورهی چۆمی کیالوو:** چۆمانی «پهزاوه» و چۆمی «لاوین» و چۆمی «مسین» و رووباری بچووک و چۆمی گچکۆلهکانی دیکهیه. له سنووری رۆژئاوای جنووبی سنۆوه روو بهرۆژهلاتی جنووبی دهخشن و دهچنه خوارێ و تیکهله بهیهکدی دهبن و کۆدهبنهوه و چۆمی (کیالووی) زابی بچووک دادهمهزرتین و دەرپۆن.

ههروهکو له پیتیدا گوتران چۆمی مهیدان (مهیدان بهلهک) و چۆمی لگبن دهبن و ویلی و لاتان دهبن و دهست له زیدی (وطن) خویان بهردههن و بهری خویان دهدهنه خاکی

گهرمین و دهشت و چۆلان. له لای راستیهوه قوولێ گهورهتری چۆمی کیالووی چۆمی «بانه»یه. له دواي خاکوزهوی بانه ئاودێر و تیراوکردنی دهچیتته خوارێ و له نزیک سههر دهشت له شیمالی ریتیازی «ئالان» تیکهله بهکیالووی دهبی و لهویدا کیالووی زۆر بهگهورهیی دەرپرات.

دۆل و گهلی بهرزى زێی کیالووی له دوو لاهه دوو ریزه کیوی بهرزى داگیر کردوه. ئهوه چۆمه ماددهی نهرمی و سستی و شلی کێوهکانی دهگهله خویدا بردوه و له دۆلی نیوانی دوو کیوی تیک پهستاوتوه و سههرلهنوێ لهو تیک پهستاوتوه، ریتی چوینی بوخوی کردۆتهوه. له بهشی نیوهنجیدا فرهییکی زۆره و سههرهژتیری و لیژی و خواری گهلیک لهسهه خۆتره و نهرم و هیمن دهخشی و له چوونی دا باشه.

لهو مهیدانی چوویی کیالوویدا که ئاوهکانی تیکهله دهبی و له کێوه بهرزهکانهوه بوی دهچیتته خوارهوه و کۆدهبنهوه و بهبیتهکی و کوومی دەرپۆن، ههریهک لهراستی خوی ریزهی گرتوه و دەرپرا ههتا دهگهنه زین. پاناییکی فره و شایانی چاندن و کرداری پهیدا کردوه. ئهوه بهکانی زێرین کرداری موکریان ئهژماردراوه و بهمهعهدهنی تهلا و بوگهلیک ئیشی بهکهلهک بهکاری دهبن.

**خاکی کوردستانی موکریان:** بهو خاکه دهلتین که کهوتۆته نیوانی گۆلی ورمی و سنه و گهرووس و زابی گهوره و دیاله و کێوهکانی ههورامانهوه. بهلام ئهمرۆ له جنووب و له جنووبی غهربی گۆلی ورمیوه بهسههر سنووری ئیران و عیراقدا تاکو دهچیتته شاخهکانی ههورامان، له شهرقهوه بو شیمالی شهرقی بهپشت تیلهکو و ساین قهلادا دهخشی، لهبهههراغهوه تاکو دهگاته رۆژهلاتی جنووبی گۆلی ورمی. خاکی موکریانی ئهمرۆ، ئهوه خاکی خاکی مادی بچووک، ئاترۆپاتهگان (۴۰۰ سال ق.م)هوه و هیچ جوئی نهبووه و بچووک نهکراوتهوه. که تهماشای خهریتهی پیش میلادی عیسا بکری، شاری سابلاخ ناوچهی موکریانه. له رۆژهلاتیهوه سهقز، له جنووبیهوه سهردهشت، له جنووبی رۆژهلاتی بانه، له رۆژئاوای شیمالییهوه سنو، له شیمالهوه گۆلی ورمی، له رۆژهلاتی شیمالییهوه ساین قهلا داخیلی موکریانی ئهمرۆکهیه؛ ههروهکو له باسی چۆم و کێوهکاندا باسکران.

له دهوری مادیهکاندا بهو خاکهیان گوتوه «مادی بچووک» و له پاشا بهخاکی ئاترۆپاتهگان (نازربایهجان) ناوئراوه که ئهمرۆکه بهموکریان ناودهبری.

## ئابووری (اقتصاد) کوردستانی موکریان:

کوردستانی موکریان خاک و سهر زهویبکی زۆر پوخت و به پیتز و کردار و پر سووده. کینو و دهشت و دۆل و ته په و گرد و شینو و نهوال و کهل و مله و لاشیوه بهرزونزم و بلندنهویه کانی، شین و خویش و به چایهر و جوان و په نگینه و هه موو جیگای کیلگه و چاندن و به کاربردن و شایانی تیدا کۆشان و ته قه لادانه.

چۆم و جۆگه و رووبار و به نده پر ئاوه کانی شایسته ی به کارهینان و به خوړایی نه چوینه. بۆ چاندن و جووت و په نجبه ری، کانی گهوههر و خاکی زیرووییه. بۆ گهنم و جۆ و دانه ویله و میگه له مه پر و چار و پیتز به خیتوکردن بی وینه و ئاماده یه؛ خاکه کاشی بۆ پیتز یانندن و به خیتوکردن زۆر په سند و سازه بۆ ئیشوکار و کهم تیدا ماندوو بوون.

**کان (معدن):** کانی گرانبه ها و به سوود و پر به ههری بی ژماره. لیره وار، میشه، جهنگه ل، دارستانی گه لیک هه یه و خاکی ئاماده یه بۆ ناژنتی داری به بهر و چاک و هه موو په نگی زۆره. بۆ پیتز یانندی گیای کیمیایی و گیای خواردن و گیای سه نعه تی گه لیکه و به تاییه تی بالنده و پیتز (حیوانات) ی کیتی بۆ راوکردن هینده هه یه نایته ژماره وه که له کهول و پیتز و گوشت و په پر و تووکی ئیستفاده ییکی قورس ده کری.

به راستی کوردستانی موکریان، چاکترین خاک و زهوی و ئاوی هه یه بۆ به کاربردنی و تیدا کۆشان و به پیت و پیتز و به سوودترینی خاکی کورده کانی دیکه به. دهستی ته بیعه ت له دروستکردن و پتکخست و دانانی کانی گرانبه ها له و خاکه دا کورتی و له چه ری نه نواندوه، زۆر به دلسوژی سهروه ت و چتی به قیسه تی تیدا داناوه و به کهم بزوتن و هیندیپک روو تیکردن و توژیک ماندوو بوون، هه موو چتیکی ده داتی. پیاو زۆر کهم ته قه لا بدا و توژیک بۆ ماندوو بی و هیندیپک خه ریکی بی، له هه موو خاکه کانی دیکه پتری ده داتی؛ دانه ویله و چاندنی زۆر چاکی لی په بدا ده کا و زۆر تیدا دارا و به خته وهر ده بی. نه گهر له کیتوه کانی بهرز و سارد و له گرد و شاخه فینکه کانیدا مه ریزن و چاوپر و ئه سپ و گا به خیتوکا و داری لی بچه قیتندی، ئاوو خاک و هه وای هینده ساز و ئاماده و به سووده، زۆر سهروه ت و سامانی بی ده به خش و دهوله مهندی ده کا. به لام کۆشش و ته قه لایه کی که می له سه ر بکا و تیدا بجوولیت و بیزوی و بۆ دهستی ته بیعه تی نه هیتلی زوو به ئاره زوو ده گا.

نه گهرچی گه وره و خاوه ند مولک و دپهاته کانی کوردستانی موکریان له به خیتوکردن و

به کاربردنی ئه و خاک و ئاووه وایه چاویان نه قووچاندوه، به لام به چاکی حه قی به کاربردنیان پیتنه داوه. هه رچه نده زۆر حه ز له ئاوه دانی و خاکه پرستی و چاندن و کردار و باخو باخچه و شیناوه ردی ده کن. له گه ل ئه وه شدا خاکی موکریان جیگای بی کردار و چۆلی زۆره و به بی ئاوه دانکردن ماوه ته وه. گه لیک خاکی هیتشتا نه کیلدراره و ماوه ته وه و دهستی لینه دراره، هه ر له ژیر دهستی ته بیعه ت دایه؛ وه کو گه نجینه و گه نجوور داپوشراوه.

سهروه ت و حیشمه ت و سامان و مه پر و حه یواناتی «ماد» یه کان که لا په ره کانی میژوو به باسکردنیان پر کراوه، له سایه ی ئه و خاک و ئاووه وایه ی موکریانه وه بووه که پیتی ناویانگیان به دونه یادا کردبوو و پیتی بوون به ده وه لته و حکوومه ت.

خاکی کوردستانی موکریان چونکو له گه لیک عه سرانی خراپدا به سه ری بردوه له گه لیک گه ران و سووانی زمانه دا دووچار به وه گه ران و تیکچوون و که وتن و په ریشانی و شپه زه بیسه کی زۆر بووه؛ به سه ریبه کدا که وتوو و له وردبوون و سه ره و ژیریدا ئه مدیو ئه و دیویکی زۆری بی کراوه.

مه عده نانی به سوود و گرانبه ها و به قیسه تی بۆ ده رخست زۆر سووک و ئاسانه. هه رچه ند بۆ کاربردن و هینانه دهستی له گه لیک زه مانه وه ئاماده یه، به لام گه لیکیش ماوه که هیتشتا دهستی لی نه دراره.

**ئه و مه عده نانی به ئاسانی ده رده که ون:** پتریان نه وعی به ردن، به رده ئه ستی - به رده قسل - به رده گیتج - گلی سپی - به ردی خوئی - به ردی مه رمه پر - به ردی سماته - به رده بازار؛ ئه و به رده نانی به ئاسانی له ده ستدان، ئه وه بوون. به لام ئه و مه عده نانی به ئه زیه ت و دژواری ده ست ده که ون ئه مانه ن: په ژی به رد - گوگرد - زه رنیخ - ته لق - مومیایی - مس - قورقوشم - زیر.

**ئاوی مه عده نی:** ئاوی مه عده نی گراو له خاکی کوردستانی موکریاندا زۆرن، له نزیک سابلاخ و له که ناری رۆژئاوی شار، گراویکی پر سوود و به کاری هه یه. له ژیر ئه و گراوه که بووه به به رد، مه رمه ریکی زۆر روون و خاوین و جوان په بدا ده بی. وه کو شووشه روونه؛ له په نجهری مزگه وته کاندان له بری شووشه به کاریان بردوه. بۆ کیلی به گزاره و حاکمه کانی موکریان کراون به کیل. ئه و گراوه ئاوه که ی بۆ گه لی نه خووشی به کار ده بن.

ئاوی گۆلی ورمی مه عده نییه. لای جنووبی خاکی خوئیلین که شیمالی موکریان و خاکی موکریان، سالی میقداریکی بی ژمار خوئی لی هه لده گیری و ده فرۆشری. له پیشدا ئاغا و خاوه ند مولکه کانی موکریان ده ستیان به سه ردا گرتبوو و به قیسه تی زۆر کهم، به بار

دهیانفرۆشت. به لّام له دواییدا ئینحیسار کرا و بۆ کوردستانی موکریان زۆر به سووده.

**گیایانی کیمیایی:** کوردستانی موکریان دارای داری لپره‌واری خاوه‌ند سوود و ه‌کو: به‌رو، مازوو، گپوژ، گوپژ، تاوک، بادام، به‌لالووک، بناوه و گه‌لپک داری دیکه‌ش ه‌هن له لپره‌واره‌کاندا که سوودمه‌ند و به‌که‌لکن.

مازوو گه‌لپک به‌که‌لکه بۆ کورده‌کان و به‌پپزه. بۆ ده‌باغ به‌کاری ده‌هن و تیجاره‌تیکی زۆری له‌سه‌ره. داری مازوو چوارده به‌ران ده‌دا.

**گیایانی کپوی:** تیبی و سه‌نه‌تی له‌نیو میسه و دارستان و لپره‌واره‌کاندا گه‌لپکن. له داریش به‌ولاره گیای خۆرسک و کپوی بۆ تیب و سه‌نه‌تی زۆرباش و به‌که‌لکی هه‌یه. بۆ کیمیا و سه‌نه‌ت و تیب به‌کارده‌برین و له شیر و شیر و ره‌گی دار و گیاکانی کپوی ئیستفاده‌بیتیکی بۆ ژمار ده‌کری، به‌تایبه‌تی گه‌زۆ زۆر به‌کار ده‌هن. ئه‌وه ماده‌بیتیکی شیرینه که ده‌که‌وتته سه‌ر گه‌لا و به‌رگی داره‌کانی لپره‌وار. له‌ویش چاکتر و به‌که‌لکتر بنیشت؛ شیرهی داری قه‌زوان و «داره‌هن»، به‌بریندارکردنی داره‌که شیر ده‌رده‌خا و ده‌بیتته بنیشت.

که‌تیره: شیره‌گیای کپویی که پیتی ده‌لین «گوپنی». که بریندار کرا شیر له جیگای برینه‌که دپته‌خوار. ئه‌و که تیره‌یه تیجاره‌تیکی قورسی له‌سه‌ر ده‌گه‌رئ و بۆ ده‌روه ده‌چیت و به‌کار ده‌برئ.

«سه‌هلاب» که به‌گیایه و ده‌رده‌خه‌رئ و له‌پاش به‌ئاو و ئاور زه‌رد ده‌کری و وشک ده‌کریته‌وه. ئه‌ویش زۆر به‌که‌لکه بۆ کورده‌کان. توجار ده‌بیه‌نه ئه‌وروپا، سالی له‌وانه باروبارخانه‌ی قورس بارده‌کری و بۆ ده‌روه‌ی کوردستان ده‌نبردئ.

**دارانی ده‌ستچین:** داری ده‌سچین و به‌به‌ر و بچ به‌ر له کوردستاندا هپنده زۆرن، نایینه ژمار، به‌لام ئه‌وه‌ی ئیمه زانیومه‌نه ئه‌مانه‌ن:

**دارانی به‌به‌ر:** سیر، ئالوالوو، گیللاس، قه‌یسی، توو، ترش، سماق، هه‌نجیر، هه‌نار، هه‌رمج، سنجوو، پسته، فندق، هه‌لوچه، بادام، هولوو، خۆخ، شه‌فتالوو، گوپژ، ترئ. به‌تایبه‌تی جۆره‌ تریبه‌کی زۆر له موکریاندا هه‌یه نایینه ژماره، به‌لام من ناوی ئه‌و چهند جۆرم زانیوه، لپره‌دا لیدوانی بچ که‌لک نه‌دیترا بۆی بای ده‌که‌م: خه‌لیلی، گه‌زه‌نگی، مایه‌میو، ده‌سته‌چن، حوسینی، ریشی باب، تولوخ، چاوکوته‌که، شیر، کشمیشی، بۆلمازوو، ساحیبی، سه‌رقولکه.

**دارانی بچ به‌ر:** چنار، په‌لک، چناری جه‌وه‌ه‌ردار، گه‌ز، بۆز، بیی، ئه‌رغه‌وان، بیدمشک، شه‌نگه‌بی، ره‌شه‌بی.

**حه‌یوانات:** له‌به‌ر ئاووه‌ه‌وا و له‌وه‌ری باش کوردستانی موکریان هه‌یوانی که‌وی و کپوی زۆرن. ئه‌و خاکه هه‌موو جۆره هه‌یواناتیکی لچ په‌روه‌ده‌ده‌بی. جا چ کپوی بچ و چ که‌وی بچ، چاکی پپده‌گه‌بیتت. هه‌یواناتی که‌وی زۆر به‌که‌لک بچ مه‌ر و بز.

له‌سه‌ر قوچکه و ته‌پۆلکه سه‌ره‌کانی کویستانه‌کان و هه‌تا دامینی خواره‌وه‌ی شین و پر له‌وه‌ر و چایه‌ر خۆش و پر گیایه. پترینی دیهات مه‌روپزن به‌خپو ده‌کن، به‌روون و په‌نیر و خوری و مه‌ره‌ز و موو فرۆتن به‌ری ده‌چن. مه‌ره‌ز و خوری و موو ده‌رپسن و به‌ته‌نین و کر و به‌رگ و داخه‌ر و به‌خۆداده‌ر به‌کاری ده‌هن.

**چاکترین هه‌یواناتی که‌وی:** پپرۆ و چارۆیه که ئه‌سپ و ماین و گا و مانگا و گامیش و که‌ل و ئیستر و که‌ره. له کوردستانی موکریاندا ئه‌و هه‌یواناتانه تۆوی زۆرچاکیان به‌خپوکراوه و جنسیان زۆر په‌سند و هه‌لبژێردراوه.

له کپو و ده‌شت و دۆله‌کانی موکریاندا هه‌یواناتی کپوی گه‌لپک جۆری هه‌ن: پلنگ - گورگ - رپوی - چه‌قه‌ل - چواله‌که - کوره‌به‌ش - که‌متیار - به‌راز - ورچ - ده‌له‌ک - که‌رویشک - سمۆره. گه‌لپک هه‌یواناتی دیکه‌شی هه‌ن که ئه‌هالی راویان ده‌کن و له پپست و گوشت و پپویان ئیستفاده‌ده‌کن، به‌تایبه‌تی له که‌ول و پپسته‌کانیان زۆر ئیستفاده‌یان هه‌یه و تیجاره‌تیکی قورسی له‌سه‌ره، که بۆ خاکی ئه‌وروپا ده‌برین.

**زمان و شپوه‌ی کوردی موکریان:** زانا و گه‌وره‌کانی کوردناس و به‌تایبه‌تیبه‌کانی کوردئاگا، له باب‌ه‌ت زمان و شپوه‌ی کورده‌کانی موکریان‌وه گه‌لپکیان گفتوگۆ لچ کردوو و هه‌ریه‌ک به‌باوه‌ری و تیگه‌یشتنی خۆی لپی داوه و به‌راستی کردویانه‌ته مویاحه‌سه و گفتوگۆیه‌کی عیلمی زۆر به‌قیمه‌ت و حه‌قی راسته‌قینه‌که‌بان پپداون.

حه‌سن پیرنیا له کتیبی ئیرانی قه‌دیم و له فه‌سلی دووه‌می ته‌مه‌ددونی «ماد» ی دا له «دارمیس تیتیر» ی موته‌ته‌بیعی ئیرانی نه‌قل ده‌کا که کتیبی موقه‌ده‌سی زه‌رده‌شتیان ئاویستا به‌زمانی مادی نوویسراوه‌ته‌وه، ده‌لپت: به‌هه‌رجوړیک بچ، شکیکی نییه که زمانی مادی له‌گه‌ل زمانی پپشووی پارسیدا نزیککی یه‌کدی بوون و زۆرکه‌م له‌گه‌ل یه‌کدیدا ته‌فاوه‌تیان بووه، هه‌روه‌کو له ده‌وری «ئیسترابۆن» دا مادی و پارسی به‌ئاسانی له یه‌کتری گه‌یشتون، گه‌لپک له عوله‌ماکان به‌وه‌ دلنیا، که زمانی کوردی ئیستا که زمانی مادی بووه.

تئسیقلۆیه یدیای ئیسلام له زمانى كورد دواندا ده‌لێت:

زمانى موكرىانى كرمانجى تا بانه و سه‌قز ده‌روا و له‌وه به‌ولاوه ناچیت. له‌ جنوبى ئاوى چه‌خه‌توو و خوړخوړه و تېله‌كو به‌ولاوه شېوه‌ى كوردستانى سنه ده‌ست پێده‌كا هه‌تا ده‌گاته سنه. ئه‌رده‌لانییه‌كانیش هه‌تا پایه‌یه‌ك زمانه‌كه‌یان شېوه‌ى موكریانییه، گه‌رچى له‌مه‌وپێش نزیک بووه له‌ زمانى هه‌ورامان، به‌لام له‌به‌ر تېكه‌لاوى ئه‌رده‌لانییه‌كان له‌ عه‌شایرانى موكریان و دانیشتنى عه‌شایرى موكریان له‌ خاكى ئه‌رده‌لاندای بوته‌ مایه‌ى وه‌رگه‌رانى زمانى ئه‌رده‌لانى به‌شېوه‌ى موكریانى. هه‌ر به‌و ده‌ستوره‌ تا ئه‌ندازه‌یه‌ك زمانى ئه‌رده‌لانى ئه‌مڕۆ له‌ شېوه‌ى پێشوی خۆى لایداوه و بوته‌ شېوه‌یێكى جوان و وێجوى موكریان.

گه‌وره (موسسه‌ شریق) رۆژه‌لاتناسه‌كانى كوردان له‌ بابته‌ زمانى كوردیه‌وه گه‌لیك دواون و بیریان له‌ زمانه‌كانى ئێران و زمانى دیکه‌ کردۆته‌وه و خستویانه‌ته‌ مه‌یدانى باس و خواسه‌وه. هیندیك به‌وه باوه‌ریان کردوو كه‌ زمانى كوردى و پارسی له‌ ده‌ورێكى زۆر له‌مێژدا یه‌كبوون، به‌لام كه‌م كه‌مه‌ هه‌رچوو و له‌ یه‌كدى جوئ بوته‌وه و دووركه‌وتۆته‌وه. له‌سه‌ر خه‌تیكى ئاشكرا و دیار و زانراو، روویان له‌ به‌رزبوون و سه‌ركه‌وتن کردوو، تاكو گه‌یشتۆته‌ پایه‌یه‌كى وا كه‌ ئه‌مڕۆ خۆیان نواندوو و خۆیان نیشانداوه و له‌به‌رچاوان. جا كه‌وا بوو به‌پێى ئه‌وه ناتواندرئ ببیژرئ كه‌: شېوه‌ى كوردى شېوه‌یه‌كى فارسییه و یه‌كبوون و لێك دووركه‌وتوونه‌وه.

به‌پێى ئه‌مه كوردى له‌ زمانى ئێرانى جوئ بوته‌وه و هه‌ریه‌ك له‌مانه‌ چهند شېوه‌یێكىیان لى پهدا بووه، ده‌بیندرئ و دیته‌ به‌رچاوان كه‌ له‌ ولاتى ئێراندا فارسی چهند جووره شېوه‌یه‌كى تایبه‌تى هه‌یه، به‌لام له‌ بنه‌چه‌كدا هه‌موویان فارسین؛ نه‌ موكریانى و نه‌ لوړى و نه‌ به‌ختیارى و نه‌ بلووجى و نه‌ گوژان و نه‌ كه‌لهوړى و نه‌ كرمانجى شیمالى و غه‌ربى و نه‌ شېوه‌ كوردیه‌كانى دیکه‌ و نه‌ زازایی و نه‌دونبلى و ئه‌وانه‌ن. هه‌روه‌ها كوردیش زۆر شېوه‌ى هه‌ن و خواهند داراییكى به‌رزن و خۆیان نواندوو و شېوه‌یه‌كى سه‌ریه‌خۆن. موده‌قیق و زانای مێژوو (تاریخ)ى كورد «مێجهر ئه‌دمۆندس» له‌ مه‌قاله‌یێكى دا كه‌ كراوه‌ته‌ سېپاره و له‌ چاپدراوه و بلاوكراره‌ته‌وه ده‌لێت: ئیدی به‌چاكى و خاوینى و ته‌واوى ئاشكرا بووه كه‌ زمانى كوردى شېوه‌یه‌كى فارسی نییه. زمانىكى پاك و خاوینى و پالاوتوى «ئارى»یه و به‌تایبه‌تى هه‌لبژاردراوى و تایبه‌تیێكى سه‌ریه‌خۆى هه‌یه.

هه‌موو وردبینه‌كان و زانا و تیگه‌یشتوو زمانزانه‌كان له‌گه‌ل زمانى كوردى خه‌ریكبوون و

تێیدا سه‌ركه‌وتوون، له‌وه كه‌ ئه‌م هه‌موو شېوه‌ى زمانى كوردى داخوا كامه‌یان بنه‌چه‌ك و ئه‌ساسن بو ئه‌وانى دیکه. له‌وه‌دا گه‌لیك ماندوووبوون و واق ماون، به‌لام له‌پاش گه‌لیك ته‌دقیقات، زۆر به‌چاكى تیگه‌یشتوون و باوه‌ریان کردوو و به‌وه دلنیابوون كه‌ به‌پێى ئه‌تنو‌غرافى و جو‌غرافى و رېوايه‌ت و ده‌نگه‌ ده‌نگ و زمان و عه‌نعنه‌ناته‌وه، كوردى موكریانى (سابلاخ) دارای ئه‌و هه‌موو مه‌رج و ئه‌وساف و شرووتانه‌یه و زۆرچاك خۆى نواندوو و شایان و په‌سند كراوه كه‌ ئه‌مڕۆ ببیته‌ نمونه‌ بو ناسین و زانینی ره‌گه‌ز (عرق)ى بنه‌چه‌كه‌ى (أساس) زمانى كوردى. چونكو ئه‌و هه‌موو ئه‌وساف و شرووتانه‌ى تێدايه كه‌ ئیسپاتى بنه‌چه‌كه‌ى خۆى بكا.

به‌چاكى به‌مه‌ باوه‌ر كراوه كه‌ زه‌رده‌شت له‌ خاكى موكریان له‌ شارى سه‌رده‌شتى ئه‌مڕۆ هاتۆته‌ دونیا و به‌زمانى دواى ماد قسه‌ى کردوو. مێژوونویسه‌كان گوتویانه‌ له‌ سنوورى به‌ره‌و ژوورترى ولاتێك هاتۆته‌ سه‌ر زه‌وى كه‌ ئه‌مڕۆ به‌خاكى موكریان ناسراوه. شېوه‌ى ئه‌و زمانه‌ كه‌ «زه‌ندا وێستا»ى كتیبى موقه‌ده‌سى پى نوویسراوه‌ته‌وه، هه‌ره‌ نزیکترینى شېوه‌ى موكریان وه‌ یاخود یه‌كسه‌ره‌ زمانى موكریانییه. زانا و عوله‌ماكان به‌گه‌رمیه‌وه به‌وه دلنیابوون و باوه‌ریان کردوو، هه‌روه‌كو گوترا.

حه‌سه‌ن پیرنیا له‌ كتیبى ئێرانى قه‌دیما گوتویه‌تى كه‌ كتیبى زه‌رده‌شت به‌زمانى مادى بووه و زمانى مادى ئه‌ورۆژه، زمانى كوردى ئه‌مڕۆكه‌یه. عوله‌ما و زاناكانى ئاوروپا و گه‌وره‌كانى دینى زه‌رده‌شتیانى ئه‌مڕۆكه‌ كه‌ له‌ ئێران و هیندستان، ئه‌وانه‌ى سه‌ره‌وه ته‌سدیق ده‌كهن و به‌وه قه‌راربان داوه كه‌ زه‌رده‌شت له‌ خاكى موكریانى ئه‌مڕۆكه‌ له‌ دایكبووه و به‌زمانى مادى بچووك قسه‌ى کردوو و كتیبى موقه‌ده‌سى به‌و زمانه‌ بووه كه‌ زمانى موكریانه.

زمانىكى ئه‌و كوردانه‌ى له‌ خاكى دیجله‌ و زبى بادینان (زبى گه‌وره) و شه‌تى ئه‌ده‌هم و سېرواندا كه‌ قسه‌ى پێده‌كهن، شېوه‌یه‌كى بى‌گرئ و خاوینى و پاك و به‌رز و جوانیان هه‌یه. له‌ بابته‌ ئیشكالى ژماره‌ى كه‌لیمات و وشه‌وه زۆر ده‌وله‌مه‌ند و دارای گه‌لیك لوغه‌ته؛ ئه‌وه شېوه‌ى موكریان و زمانى موكریانییه.

مامۆستای تیگه‌یشتوى زمانى كوردى «مێجهرسۆن» ده‌لێت: ئه‌و شېوه‌ و زمانه‌ى كورد قسه‌ى پى ده‌كا پێیان ده‌لێن كوردى، له‌و زمانانه‌ى كوردى كه‌ له‌ كوردستاندا هه‌ن و به‌كار ده‌برین شېوه‌ى زمانى موكریانى زۆر به‌ئه‌هه‌میه‌ت و به‌رزه. جگه‌ له‌ شېوه‌ى موكریان،

زمانی «زازا» زۆر ئەهه‌میه‌تی هه‌یه و به‌زمانیکی وا په‌وان و خاوین قسه ده‌که‌ن که زمانی «ئاری» بێکی پالاوتووی بێ قریژ (چلک) ه‌وه‌کو زمانی موکریان وایه. جگه له زمانی موکریانی ئەو خاوینی و پاکییه که له زمانی زازادا هه‌یه له زمانه‌کانی دیکه‌ی کورددا نییه، ئەو ئیسپات ده‌کا که زمانی کوردی موکریانی به‌رزتر و خاوینتر و چاکتر و پالاوتوتری کوردییه.

هه‌موو شێوه‌ی زمانه‌کانی کوردی که تیره‌کانی دیکه‌ی کورد قسه‌ی بێ ده‌که‌ن، له‌بابه‌ت وشه‌وه له وشه‌ی بیانی تیکه‌لاوی هه‌یه و جگه له کوردی زمانی دیکه‌شی تیکه‌ل بووه و له جیگای کوردی وشه‌ی بیانی جیی گرتووه، به‌لام پالاوتوو کرا و خاوین و بێ گریتری ئەو شێوه و زمانانه‌ی که کورده‌کان قسه‌ی بێ ده‌که‌ن و به‌کاری ده‌بن، له هه‌مووان په‌سندتر و جوان و خۆشتر زمانی سابلاخ (ساوجبولاغ موکریان) و شێوه‌ی موکریانه. چونکه ئەو زمانه‌ خاوه‌ند وشه‌یه‌کی زۆری بنه‌چه‌کویه و زۆر مه‌ردانه وشه و لوغه‌ته ئه‌سلییه‌که‌ی ئه‌ساسیی راگرتوو و له موقابیل ئەو هه‌موو سه‌رده‌مه و ده‌رگه‌ران و ئینقیلابانه‌ی به‌سه‌ریدا هاتوو و وشه‌ی بنه‌چه‌که‌ی خۆی به‌خێو کردوو و به‌کاری ده‌بات. وشه‌ی کۆنه هه‌ره پیشینه‌کانی ده‌کو بووه رایگرتوو و له ده‌ستی نه‌داوه و به‌پێچه‌وانه‌ی تیره‌کانی کورد خۆی نواندوو.

تیره‌کانی دیکه‌ی کورد هیندیک وشه‌ی عه‌ره‌بی و تورکی و کلدانی تیکه‌لاو بووه و وشه‌ی بنه‌چه‌که‌ی خۆیان له ده‌ست داوه و وینان کردوو. به‌لام موکریانی به‌هه‌موو راوه‌ستانیکه‌وه به‌رامبه‌ر به‌هه‌موو هه‌لمه‌تیکه‌ی نه‌یار، وشه هه‌ره کۆنه‌کانی خۆی گرتوو و به‌ری نه‌داوه، هه‌روه‌کو خاک و نیشتمانه‌که‌ی به‌جیی نه‌هیشتوووه و به‌ری نه‌داوه. به‌و جۆره‌ش شێوه‌که‌ی هه‌ر به‌خێو کردوو و وشه‌کانی به‌رنه‌داوه، ئەگه‌رچی له هه‌موو تیره‌کانی دیکه‌ی کورد پتر له ژیر بێ پان کراوه‌ته‌وه. هه‌روه‌کو هیندیک کورد به‌گۆم ده‌لێن دنکر که تورکییه و یان «به‌حر» که عه‌ره‌بیه‌ی «بووز» که تورکییه، به‌لام موکریانی پیتی به‌سه‌هۆل ده‌لێن «جه‌مه‌د» که عه‌ره‌بیه‌ی یان «بووز» که تورکییه، به‌لام موکریانی پیتی ده‌لێت: سه‌هۆل. هیندیک به‌پا‌پۆر ده‌لێن گه‌می، به‌لام موکریانی پیتی ده‌لێت: «که‌شتی» و به‌لی‌خوره‌که‌ی ده‌لێ: «که‌شتیه‌وان». هیندیک به‌زه‌وی ده‌لێن عه‌رز، عه‌ره‌بیه‌که‌ی «أرض»، به‌لام کوردی موکریان ده‌لێت زه‌وی. هیندیک به‌بالنده ده‌لێن «طیر» که عه‌ره‌بیه‌ی، به‌لام موکریان پیتی ده‌لێت «بالنده».

به‌و جۆره کوردی موکریان شێوه و وشه و بنه‌چه‌که هه‌ره‌کۆنه‌که‌ی خۆی زۆرباش به‌خێو کردوو، ئەگه‌ر میسالی بۆ ئەوه بێندریته‌وه، ده‌بێ ته‌ئلیفاتی تایبه‌تی بۆ بکری، له‌به‌رئه‌وه ئەو چهند وشه‌ی سه‌ره‌وه‌مان به‌ئموونه نیشاندا و باسمان کرد.

ئه‌وانه‌ی به‌وشه و شێوه‌ی موکریانی بناسرتین و که‌موکورتی شێوه‌ی موکریانیان به‌خێو کردبێ، شارانی هه‌ولێر و رواندز و رانیبه و قه‌لا‌دزی و کۆبی و لیوای که‌رکووک و چه‌مچه‌مال و سلێمانی و هه‌له‌بجه و شارباژێر و پینجوبین و سوورداشه له خاکی کوردستانی عێراقدا ئەگه‌رچی شێوه‌ی بنه‌چه‌که‌ی بیانی شێوه‌ی موکریه، به‌لام هیندیک وشه‌ی بیانی تیکه‌وتوو و وه‌کو موکریانی ئەم‌رۆکه به‌پاکی و خاوینی نه‌ماوه؛ به‌تایبه‌تی زۆر وشه‌ی تورکی که‌وتۆته‌ نیو وشه‌کانی سلێمانییه‌وه. له‌گه‌ل ئەوه‌شا شێوه‌ی موکریانی خۆیان هه‌ر به‌خێو کردوو، به‌ئنده‌زهییک ته‌نها وشه‌کانیانیان که‌میگ گۆردراوه.

به‌لام خاکی موکریانی ئەم‌رۆکه که شاری سابلاخ و سنۆ و سه‌رده‌شت و بانه و سه‌قز و ساین قه‌لان، زۆرباش وه‌کو له‌سه‌روه‌ه گوترا، وشه و شێوه‌ی موکریانی به‌خێو کردوو و له‌نیو ئەواندا وشه تیکه‌نه‌چوو. به‌لام شێوه‌ی که‌میگ که نزیک به‌ئنده‌لان بووبی، سه‌قز و ساین قه‌لایه، ئەویش به‌ئنده‌زهییک زۆر که‌م شێوه‌یان فه‌رقی کردوو، به‌لام وشه‌کانیان هه‌ر له جیی خۆیان جیگیرن و نه‌بزووتون.

### په‌وشت و ده‌ستووری کوردستانی موکریان:

کورده‌کانی کوردستانی موکریان، خاوه‌ند په‌وشتیکی باش و خاوین و چاکن. هه‌موویان ته‌ببعه‌ته‌ن زرنگ و وشیار و تیگه‌یشتوو و بیریژ و قسه‌زان و زمان ناوه‌ر و به‌فه‌راسه‌ت و عاقلن. زۆرکه‌میان ده‌که‌وتیه به‌رچاو که گیژ و کاس و هێر و تینه‌گه‌یشتووین. ئەگه‌ر له په‌وشت و کرده‌وه‌یان ورد بیریته‌وه، ته‌ماشای ده‌کری له هه‌موو تیره‌کانی دیکه‌ی کورد هه‌لێاردراون. کوردی موکریان له‌گه‌ل خۆبندن و عیلم و خه‌تخۆشی و فه‌ن زۆر به‌هه‌وه‌س و به‌کۆشه‌وه‌ن، زۆرکه‌م ده‌بێندری که نه‌یخۆبندبێ و خه‌تی خۆش نه‌بێ. له‌به‌رئه‌وه‌یه کوردیکی موکریان که چوه‌ نیو کورده‌کانی دیکه‌وه به‌بێ ئەوه‌ی بناسری و ناوی بزاندری پیتی ده‌بێژری «میرزا» یه‌عنی ئەمیرزاده؛ چونکه له‌پێشدا ته‌نها ئەمیرزاده‌کان ده‌یانخۆبند. ئەوه ئیسپاتی ده‌کا که هه‌موو کوردستان ناگاداران و زانیویانه و باوه‌ریان کردوه به‌وه که کوردی موکریان هه‌موو خۆبندهارن و کاتب و عالیم و زانا و شاعیر و می‌شک روون و وربان.

بۆ بەرگ و داخەر و پێخەف و نیومال، روحی خانەوادەییەتی، لە هەموو کەسیک پتر پێشکەوتوون. بەرگی زۆرچاک و گرانبەها و پێخەف و داخەری زۆرچاک بەکار دەبن. هیچ پیاو و ژن و کوڕ و کچی ئەوان نابیندری کە بەرگی ئالووال و جوانیان لە بەر نەکردبێ. دەچییه هەر ژووری خانووێکی کوردی موکریانەوه، نییه مافووری گرانبەها و بەرە و لباد و جاجم و مەوج و پێرکی زۆر چاک نەبیندری.

لە مالهەو زینەت و جوانکردنی بالەخانە و کۆشکەکانیان بە پەنجەرەیی شووشە بەند جوان پازاندراوەتەوه. هەرکەس بە پیتی دارایی خۆی نیو مالتیکی پوختە و باشی پێکەوه ناوه، هەر ئیشوکاریک بکا، ئیوارە دەچتە نیو خانووێکی خاوتین و دەرگاوبانیکی جوانەوه. خانوو بەرهکانیان گەورە و پچوووک بێ بەزەوق دروستکراون. خواردن و خۆراکی زۆر بە لەزەت و باش و چەور و خۆش نەبێ نایخۆن ئەگەر کەمیش بێ.

کوردی موکریان بە تەبیعیەت حەز لە باخوواخچە و گوڵ و گوڵزار دەکەن و گەلیک ئەهەمیەتیان پێداوه و زۆر پێشیان خستووه، بە تاییەتی ئەهالی سابلاخ گەلیک ئارەزووی دەکەن و باخوواخچە و داری چاکیان لە دەور و پشت و رۆژئاوا و شیمالی شار پێکەیانندووه. لە نیو هەموو حەوشی خانوو بەرە و مالتیدا باخچە و گوڵزار دامەزراندراوه.

تەرزێ خانوو بەرە و بینایان زۆر جوان و گەورە و مەحکەمە. دیوارەکانیان یا خشتی سوور و قسڵ و یا مۆرە، بە لام پتریان خشتی سوور و قسڵ و گێچە و نیو حەوشەکانیان بەردەر پێژە.

هەر دێ و ئاوەدانێک لە دێهات و مەحال و ناحیەکانی کوردستانی موکریان تەماشای بکری، لە لایەن خاوەند مولکەکانەوه مەدرەسە و قوتابخانە بۆ خۆتندن و تەحسیلی علوم دامەزراندراوه. لە بابەت علومێ پێشوو بە ناوچەیی عیلم داندراوو. هەر عالیم و مەلاییکی چاک هەبوایە دەیان بەرە لای خۆیان. مەدرەسە و مزگەوت و قوتابخانەیی رێکوپێک و باشیان هەبوو. لە نەفسی شاری سابلاخ سێزده مەدرەسەیی زۆر گەورە و قوتابخانەیی بە ناوبانگ هەبوو. گەورەکانی موکریان زۆریان، جگە لە کوردی و فارسی و عەرەبی، زبانی فرەنگستانیش دەزانن و خۆتندنیان هەر لە مالتی خۆیان بووه. لە گەڵ ئەوهشا ئەدیب و عالیم و شاعیر و خۆش خەت و زانا دەبن و لە عیلمدا سەردەکەون.

گەورەکانی موکریان زۆر لە گەڵ چاندن و باخ پەرور دەکردن خەریکن. گەنم و جو و برنج و دانەوێڵەییکی بێ ژمار پێدەگەیتن. لە سالی ۱۹۲۶م وە چەو نەدری قەندیان دەست پێ

کردووه و دەچییتن. زۆر مونتەزەم فێری پەرور دەکردنی بوون. لە چۆمی مەجیدخان هەتا دەگاتەوه قەرەداخ شیمالی شاروتیران، هەموو دەستی بە چەو نەدر چاندن کردووه. تووتن پێکەیانندن گەیاندرراوەتە بەرزترین پایە و سەرخواه.

ئەهالی شاری سابلاخ بۆ تێجارەت و کرپن و فرۆتن و داد بەستاد لە هەموو کەسیکی دیکە پێشکەوتووترن. شارەکانی ئیران و رۆسیا نییه کە کوردیکی سابلاخی لێ نەبێ و بە تێجارەت و بازرگانی خەریک نەبێ. کوردی سابلاخ بە تاییەتی و هەموو کوردی موکریان هێندە لە گەڵ بازرگانی و کرپار و تێجارەت هەو سەدارن و حەزی لێدەکەن، سەد هێندە لە مەئوریهت و ژێردەستی دلگیرن و نەفرەت دەکەن. لە مندالییهوه بە کرپن و فرۆتن ئالووده دەبن، ئەوهش پتر بۆ خۆتندن و نووسین هانیان دەدا، تاکو دەفتەر و نووسین لە دەست خۆیاندا بێ نەک بیانی.

کوردی موکریان بە جارێک خاوەند عیزەتی نەفس و حەمیەت و پیاو تین و میهمانپەزیر و غەریب نەواز و دەستگیری کەوتوو و هەژار و لیتقەوماوانن؛ هەر فەلاکەت و کێشە و نەبوونی پێک بە سەر کوردی موکریاندا هاتی، لەو رۆیەوه بووه، هەر وەکو لە داها توودا باس دەکرتن. هەر لیتقەوماویک و دەستەنگ و داماوێک پەنای بۆ بردن، پەنایان داوه و دەستیان گرتووه. بۆ پشتیوانی و پیتوبستی چی بووبێ بە جێیان هێناوه و یارمەتی و کۆمەکیان کردووه. ئەگەر لەو رێگایەشدا مال و بوون و نەبوونی دانا بێ بەری نەداوه. ئەو خوورەوشتە لە کوردی موکریاندا نەبێ لە کوردەکانی دیکەدا ناکەوێتە بەرچاو.

کوردی موکریان لە گەڵ ئەوهشا کە خوورەوشتیان تێجارەت و بازرگانی و کرپارە، گەلیک بە بەخشش و کەرەم و نانوخوانن و بە مەسرف و دەست بلاون. ئەویش هەموو بۆ میوانداری و پیاو تەتی، دەنا سەفاهەت و ئەعمال و پێشەیی خراپیان نییه. لە گەڵ مەشرووباتی ئەلکولیدا بێ هەوسن و حەزناکەن نزیکتی چتی دیکەش بن. خواردن و چاو تووتن و بەرگیان زۆر دەچییت.

هەموو دلپاکن و رۆوخوش و ناوچاو خاوتین و تیرن و غەیبور. لە پیاو تەتی و بەخشین و دەستگرتندا گرژی و منەت نیشان نادەن و پێیان عار و کورتی و بەدەنەژادیه.

کوردی موکریان بە جارێک پیاو ژن و مندالیان بە ئەندام جوان و سوور و سپی و شیرین و شوخوشەنگ و قەشەنگن. ناحەزییان زۆر نەدیترراوه. هەموو بە جارێک دەنگخۆشن و قسە نەزم دەکەن و گۆرانی دادەنێن. هەموو کوردستان دەنگ و خووشخوانی و نەزم لە وان

فیر دهبن. ته بیعت دهنگ و ناوازی خوش کردوون و تهبعی مهوزوون و شاعیرن. ئەمڕۆکه هەر نەزمیکی خوش و ناودار و تەر و باشی له کوردستاندا بی هی موکریانە. شایر و شاعیری غەرا و بەناوبانگیان لی هەلکەوتوو. ناووهوا و خاکەکه بەتەبیعت پیتیان دەگەتیت.

**سابلاخی موکریان:** شاری سابلاخ له دواي ئەوه که شیریهگی موکریانی له دەست شاعری سەفەویدا هەلات، دێهاتەکانی سووتاند و هەلات و گەراوه، سالی ۱۰۳۹ ئەو شارە ناوهدانکراوێتەوه. بەلام له دەوری نادرشادا شاریکی گەورەبووه. ئەو شارە هەرجیتی دانیشتنی حاکمانی موکریان بووه.

ئەو شارە له نیوانی ۴ کێودا هەلکەوتوو، رۆژەلاتی شار کیتی «داسا مەجید»ە، جنووبی شار کیتی «عەلیاباد»ە، رۆژاوی شار «مەیدان بەلەک»ە، شیمالی غەربی شار کیتی «خەزایی»ە. شیمالی رۆژەلاتی شار کیتی «قولقولاخ»ە. کلکەکی قولقولاخ که کلکی بەگزانە، روو بەرۆژاوا دەروا و چۆمی سابلاخ له کیتی خەزایی دەچرتیتەوه.

شاری سابلاخ له پاناییتی نیوانی کیتی شامەجید و عەلیاباد و ئەوانەدا هەلکەوتوو. چۆمی سابلاخ له جنووبەوه بوو شیمال دەچیتە خوار. که کهوتۆتە رۆژاوا و رۆژاوی شیمالی، کیتی خەزایی و مەیدانی له دەستی شاری سابلاخ پچریوتەوه.

شاری سابلاخ خاوەند باخچەیهکی زۆرە. بەدریژی چۆمی «رەش» ئەمبەرەوبەر باخ و باخچە و مێشەودارە، هەتا دەچیتە خانەگی وسوکەند، لەو چۆمە ناودیر دەکرتن.

لەو چۆمە له پردی سوورەوه هەتا خواری شاری سابلاخەوه، چوار بەند (سەدی زۆر گەورە) لی هەلبەستراوه که هەر بەندیک چۆمی بەجاریک پێدادەچی. له وسوکەند و قونقەلا و دارەلەک دیسان یەک له دواي یەک بەندی لی هەلبەستراوه و هەموو مەحالی شاروێران ناودیر دەکا.

سابلاخ ۱۳ مزگەوت و ۲ تەکیە و ۱ خانەقای هەیه که ئەمانەن: ۱- مزگەوتی دارۆغە ۲- مزگەوتی سوور (جامیعه) ۳- مزگەوتی حاجی ئەحمەد ۴- مزگەوتی مەلایەحیا ۵- مزگەوتی قازی ۶- مزگەوتی سەید بایزید ۷- مزگەوتی سەید نزامی (مزگەوتی گورگان) ۸- مزگەوتی هەباساغا ۹- مزگەوتی رۆستەم بەگ ۱۰- مزگەوتی شا دەرویش ۱۱- مزگەوتی تازه ۱۲- مزگەوتی قیبلە ۱۳- مزگەوتی بازار.

تەکیەکان: ۱- تەکیە خەلیفە مەحموود (سەید قادر)، ۲- تەکیە گولبایا.

خانەقای نیروی له مزگەوتی هەباساغا یه و خانەقای سەیدی زەنبیلی له مزگەوتی حاجی ئەحمەدە. هەموو ناوهدانن و مەدرەسەیان هەیه، بەلام نوێژی جومعه له مزگەوتی سوور دەکرت. سابلاخ ۴ حەمامی هەیه: ۱- حەمامی میرزا رەسوولی لەشکری ۲- حەمامی پۆتی ۳- حەمامی شوجاعدهوله ۴- حەمامی هەباساغا. حەمام و مزگەوتی هەباساغا، هەباساغای دێبوکری دروستی کردوون و زور گەورە و خوشن. کنیشتەیهکی جوان و کلیسەتیکیشی لێیه. سابلاخ خاوەند کاروانسەرا و تیمچە و راستەبازار و مەیدان و دوکان و چایخانەتیکیشی زۆرە، هی بەناوبانگیان، مەیدانی «ئارد»ی و مەیدانی «حەمەخرچە» و مەیدانی «داران» و مەیدانی ئاسنگەران و مەیدانی زیرینگەران و مەیدانی رەژی فرۆتن و مەیدانی مەنگوران.

کاروانسەرا بەناوبانگەکانی: ۱- کاروانسەرای کەرمیخان ۲- کاروانسەرای توتن ۳- کاروانسەرای نەراقیان ۴- کاروانسەرای (مووسلیان) ۵- کاروانسەرای قازی ۶- کاروانسەرای میرزا رەحمەت، چەند کاروانسەرای بچووکى دیکەش هەن. دوکانی گەلیکن، له دەوری شاهنشاهی پەهلەوی دا جادهتیکى دووردریژ له پردی سوورەوه بوو سێ ئاشان بەسەر بەستینی رەنگریزاندا، بەکووچەى جوولەکاندا ئەمسەرە و ئەوسەر کیشراوه و دروست کراوه و له دەست دایه له بەستینی چۆمییهوه بەسەر خریدا راست بوو باخی قیبلە بکیشری، نەقشەى دانراوه.

**باخە بەناوبانگەکانی سابلاخ:** ۱- باخی مەجیدخان ۲- باخی سەیفودین خان ۳- باخی گوتزی ۴- باخی زیخی ۵- باخی قۆری ۶- باخی قۆبی ۷- باخی حەسەنخان ۸- باخی قازی ۹- باخی سیسە ۱۰- باخی قیبلە و نزیک ۵۰ باخی دیکەش هەن.

له سابلاخ ناوی کاریز و کانى و چالاو دەخۆنەوه و له ناوی چۆمیش ئیستفاده دەکەن. کاریزی بەناوبانگ و پر ناویان چوارن که له قیبلەوه بوو ناو شار چوو و مزگەوت و حەمامەکان بەکاری دەبن. بەلام له زۆر مزگەوت و مالهکاندا کاریز و بیروی خۆیان هەیه. شاری سابلاخ ۱۰ گەرەکن: ۱- گەرەکی چۆمی ۲- گەرەکی مزگەوتی سوور ۳- گەرەکی حاجی حەسەنیان ۴- گەرەکی قەلا ۵- گەرەکی رزگەیان ۶- گەرەکی جوولەکان ۷- گەرەکی خری ۸- گەرەکی ئەرمەنیان ۹- گەرەکی قۆلەقەبران ۱۰- گەرەکی قیبلە.

قەبرستان (گۆرستان) لەبەرداشامەجیدەوه بەدریژی گۆرستانی مووسلمانانە، له لای قیبلەوه قەبری بەگزانە، له قیبلەى شار، گومبەزى بوداقخان و کەرمیخان و پیاوه

گهوره‌کان و حاکمه‌کانی موکریانه، له رۆژئاوای جنووبی شار و له‌سه‌ر که‌لکی قۆرخی قه‌برستانه، له‌سه‌ر رێگای گراوان و پردی سوور قه‌برستانی جووله‌کانه، له رۆژهه‌لاتی شار و له‌پشت سی‌ ئاشان قه‌برستانی ئه‌رمه‌نیانه.

ئاساری قه‌دیم له‌ سابلاخ زۆرن، به‌لام ئه‌وانه‌ی به‌ناوبانگن ئه‌مانه‌ن: ۱- کۆشکی «فه‌قره‌قا» که له‌ نزیک دێی ئیندرقاشه ۲- «به‌رده‌ کونتی» له‌ خوار دێی و سووکه‌نده‌ویه، ۳- گردی «قولی» له‌ خوار دریا‌زه‌وه‌ که‌وتۆته‌ نیوانی قونقه‌لا و دریا‌ز ۴- گردی «له‌جی» سی‌ گردن و نیو سه‌عات له‌ خوار ئیندرقاشن ۵- کۆنه‌ شار (شارویران) له‌ شیمالی ئیندرقاش گوگته‌په‌ له‌ رۆژهه‌لات و له‌ رۆژئاوای له‌جی شیمالی (گاپیس) و کیچاوا، جنووبی ئیندرقاشه. ئه‌و کۆنه‌ شاره‌ که‌وتۆته‌ نیوه‌راستی ئه‌وانه‌وه، ۶- قه‌لای سارم له‌ رۆژهه‌لاتی سابلاخ به‌سه‌عاتیک دوور له‌سه‌ر کیوئیکی زۆر به‌رزه، دێی لاجین له‌ جنووبی ئه‌و کیوئیه‌ ۷- قه‌لای «موتاوا» له‌ ده‌شتی کۆنه‌ لاجان دایه: دێی «جه‌ران» له‌سه‌ر ئه‌و قه‌لایه‌یه و ئاساری ماوه. ۸- گردی «هۆلاکۆ» له‌سه‌ر چۆمی چه‌خه‌توو له‌ رۆژهه‌لاتی میانداواوه‌یه. له‌گه‌لیک جیگای دیکه‌شی ئاسار هه‌نه.

به‌لام شار ویران (کۆنه‌شار) کۆنه‌ پایته‌ختی مادی بچووک (پرسپه) بووه. له‌ هاتوودا باسی ده‌کری که‌ ده‌وریکێ زۆر گه‌وره‌ی به‌سه‌ر بردوووه.

له‌ ئاسارانی تازه «مزه‌گه‌وتی سوور» و «پردی سوور» هی حاکمه‌ کورده‌کانی موکریان و پردی میانداوا له‌سه‌ر چۆمی ته‌ته‌هو، هی حاجی ره‌سوولی گه‌وره‌ سابلاخی و پردی قه‌ره‌قشلاخ هی مه‌ولانا سادقن. هه‌روه‌کو له‌ جیی خۆباندای لیبان ده‌دوئین. له‌ دێی بۆکان و قه‌ره‌گوئیزو ئینچکه‌ی شیخان، ئاساری قه‌دیمه‌ هه‌ن. له‌ ئینچکه‌ بورجی رۆژ و مانگ له‌ لایه‌ن شیخه‌کانی ئه‌ویوه‌ کراون.

## ئه‌شیره‌ته‌کانی کوردی موکریان

### کوردی راوه‌ند و شوول و شاهین:

له‌ ده‌وری ئسلامیه‌تدا، له‌ سالی ۱۹ هیجری «هورمزان»ی حوکمداری ئه‌هواز داوای یارمه‌تی له‌ کوردانی موکریان و کوردی دیکه‌ی کرد. له‌شکرێکی قورسی کورد له‌ عه‌شیره‌تی شوول - سولدز - شاهین - راوه‌ند له‌ خاکی موکریانه‌وه‌ به‌هاواریه‌وه‌ چوون. له‌ دزپوول (دزفول) پیتی گه‌یشتن. نه‌وبه‌خت له‌ شاهنامه‌ی په‌هله‌وی، جلدی یه‌که‌می لاپه‌ره‌ی ۱۰۱ به‌م شیعه‌ی خواره‌وه‌ لیبان داوه‌ که‌ ده‌لی:

ز کوردان شاهین و راوه‌ند و شوول  
بسی لشکر آمد سوی دیزوپول

هه‌ر له‌و لاپه‌ره‌یدا فه‌ره‌ه‌نگۆکیکی کردۆته‌وه‌ و ده‌لیت:

شوول - سوول - سولدز - سولدز عه‌شیره‌تیکی گه‌وره‌ی کوردن که له‌ خاکی بانه و سه‌قز و رۆژئاوای ئه‌و خاکه‌دان.

له‌وه‌وه‌ وامان بۆ ئاشکرا بوو که ئه‌و خاکه‌ نیوانی مه‌حالی زارزا شنۆ و سه‌قز و بانه‌یه. ئه‌م‌رۆکه‌ مه‌حالی سندووس (سلدوز) له‌ شیمالی غه‌ربی سابلاخ و رۆژهه‌لاتی شاری شنۆوه‌ هه‌لکه‌وتوووه‌ و به‌ناوی ئه‌و کوردانه‌وه‌ بووه.

عه‌شیره‌تی شاهین له‌ خاکی گولباخی ئه‌م‌رۆکه‌دا بوون. عه‌شیره‌تی «زوردلان» له‌ نزیک کرماشان و هه‌رسیندا بوون. ئه‌رده‌لان له‌ مانه‌یه، ئه‌ویش هه‌ر له‌سه‌ر کوردی شوول بوون. عه‌شیره‌تی کوردی راوه‌ند له‌ خاکی ئیستای مه‌راغه و گه‌رمه‌رو و کیوی سه‌هه‌ند و گه‌وگان و دیکه‌گاندای دانیشتون. حوکومه‌تی راوه‌ند که له‌ به‌ندی چواره‌میننی ئه‌م‌کتیبه‌دا باس ده‌کری له‌و عه‌شیره‌ته‌ن. بانه‌ماله‌ی سه‌لاحه‌دینی ئه‌یووبی که له‌ شام و میسر حوکمداریان کردوووه‌ له‌ عه‌شیره‌تی راوه‌ندن.

ئه‌و عه‌شیره‌ته‌ پیاوانی زۆر گه‌وره‌یان لێ هه‌لکه‌وتوووه: «ئین ره‌ه‌ندی»ی به‌ناوبانگ و خاوه‌ندی «خه‌مسه‌»ی شیخی شیرازی له‌و عه‌شیره‌ته‌ کورده‌ن. که ئه‌بو موسلیمی خوراسانی له‌گه‌ل مه‌روانی ئه‌مه‌وی شه‌ری کرد و له‌گه‌ل سه‌فح پاسخی دا به‌هۆی کورده‌کانی راوه‌نده‌وه‌ بوو. نه‌وبه‌خت له‌ شاهنامه‌ی په‌هله‌وی جلدی سیپه‌مدا ده‌لیت:

سبه جامه‌گان از سران ره‌وه‌ند

همان جنگ جویان کوهس سه‌ند

هرآنکس که دینش بود خرمی

کز ایران شمارد سراسر زمی

### ئه‌شیره‌تی کوردی بانۆکی:

له‌ ده‌وری حوکومه‌تی ئه‌مه‌ویدا کوردی موکریان گه‌لیک چووبه‌ونه‌ نیو سوپاهی ئه‌مه‌ویه‌کانه‌وه‌. سالی سه‌د و سی و دووی هیجری که حوکومه‌تی ئه‌مه‌وی دوایی هات، ئه‌و عه‌شیره‌ته‌ کوردانه‌ له‌ فه‌له‌ستین و شامه‌وه‌ روو به‌کوردستان گه‌رانه‌وه‌ و له‌ قه‌لای «قه‌لب» ئیماره‌تیکی بچووکیان دامه‌زراند و یازده‌ قه‌لای گه‌وره‌ به‌ناحیه و دێهاتیه‌وه‌



خستیانه دست خوځان. ئەم ههشت عه‌شیره‌ته بوون که شه‌ره‌فنامه و «کوردلەر» باسی کردوون و لییان دواوه، که له کوردی خاکی موکریان بوون و له له‌شکری «مروان الحماری» دوامین خه‌لیفه ئەمه‌ویدا خزمه‌تیان کردووه:

۱- بانۆکی، ۲- هویدی، ۳- دل‌خیزان، ۴- بوجیان، ۵- زیلان، ۶- بسیان، ۷- زکزیان، ۸- به‌رازی. ئەم ههشت عه‌شیره‌ته له‌سه‌ر قه‌بیله و تیبیره پتربوون و هه‌موویان ئابینی داسنییان هه‌بووه. له‌و خاکی که گرتیان تا نزیک سالی هه‌زاری هیجری ئیماره‌تیان هه‌ر ما‌بوو، به‌ناوی ئیماره‌تی سلیمانیه‌وه ناوده‌بران؛ چونکه به‌که‌مین ئەمیرتکیان که له قه‌لای قه‌لب دانیش و ده‌ستی به‌ئیماره‌ت کرد ناوی سلیمان بوو.

### ئه‌شیره‌تی رۆژه‌کی:

له‌ خاکی موکریانه‌وه عه‌شیره‌تی بلباس و قه‌والیس که نۆزده قه‌بیله بوون، باریان کرد و چوونه نزیک شاری «خۆی»ی له جیگا‌یه‌که پیتی ده‌لێن تاو (تاب) دانیشتن و کۆبوونه‌وه و هه‌وای کیشوه‌رگتریان که‌وته سه‌ره‌وه. روو به‌خاکی بدلیس چوون و حاکمیتکیان بۆ خوځان دانا. بدلیس و جزۆیان گرت و ده‌ستیان به‌فه‌رمانه‌وایی کرد. ئەوانه به‌سێ قۆل داندراون:

۱- بلباس، ۲- قه‌والیس، ۳- هه‌زۆ. بلباس ده‌ قه‌بیله ۱- گه‌له‌چیری، ۲- خریلی، ۳- باله‌کی، ۴- خیاره‌تی، ۵- کۆری، ۶- پریشی، ۷- سه‌کری، ۸- کارسی، ۹- بیدوری، ۱۰- پلاکوردی.

عه‌شیره‌تی قه‌والیس نۆ‌قه‌بیله‌ن: ۱- زه‌ردوزی، ۲- وانداکی، ۳- پرتافی، ۴- کورده‌کی، ۵- سه‌ه‌ره‌وه‌ردی، ۶- کاشاگی، ۷- خالیدی، ۸- واستوده‌کی، ۹- عه‌زیران.

عه‌شیره‌تی هه‌زو پینج تیره‌ن: ۱- قیانی، ۲- بایکی، ۳- موده‌کی، ۴- زوقیسی، ۵- زیدان.

حه‌سه‌ن درێژ (ئوزن حه‌سه‌ن) له سه‌ره‌تای حکومه‌ته‌که‌یدا چوو سه‌ر به‌دلیس. ئەمیر ئیبراهیم حاکمی به‌دلیس به‌رامبه‌ری کرد. ده‌وره‌دانی به‌دلیس سێ سالی کیشا، له هه‌موو ئەهالی شار و له‌شکری به‌دلیس ئەمیر ئیبراهیم و شه‌ش پیاو‌ر‌گاریبوون؛ ئەمیر ئیبراهیم ناردرا قه‌زوین.

له‌ دوا‌ی مردنی حه‌سه‌ن درێژ، یه‌عقوب به‌گی کوری له‌به‌رئه‌وه له عه‌شیره‌تی رۆژه‌کی له‌به‌دلیس هه‌ر سه‌رکیش بوون و شه‌ریان ده‌کرد، ئەمیر ئیبراهیمی کۆرت. له ئەمیر ئیبراهیم سێ کور به‌جیمان که حه‌سه‌نعه‌لی و حوسینعه‌لی و شامحه‌مه‌د ناویان بوو.

له عه‌شیره‌تی رۆژه‌کی محمه‌د ئا‌غای که‌له‌وکی که سه‌ره‌ات و زانای ئەو عه‌شیره‌ته بوو، له‌به‌ر پشتیوی که‌وتبووه له‌شکری مه‌ری سپییه‌وه. هه‌موو ده‌می کورده‌کانی ده‌بزاوت که بچنه‌وه سه‌ر به‌دلیس و بیگره‌وه. له دوامیندا حه‌سه‌نعه‌لی و حوسینعه‌لی کورانی ئەمیر ئیبراهیمی له قه‌زوینه‌وه برده خاکی هه‌کاری، هه‌ردوو میرزاده‌کان کۆرتان. محمه‌ما‌غا گه‌راوه قه‌زوین.

شامحه‌مه‌دی کوری سێیه‌می ئەمیر ئیبراهیمی هه‌لگرت و چوو سه‌ر به‌دلیس، به‌کۆمه‌کی عه‌شیره‌تی رۆژه‌کیه‌وه به‌دلیسی له پاش ۲۱ سا‌ل له ده‌ست ئاقوینلوه‌کان ده‌رخسته‌وه و حکومه‌تی تیدا دامه‌زراند. ئەو بیست و چوار عه‌شیره‌ته که له «تاو» کۆبوونه‌وه و به‌ناوی رۆژه‌کی ناویانگیان ده‌رکرد و له حکومه‌تی به‌دلیسدا زۆر خزمه‌تی کوردیان کرد و بنه‌ماله‌ی حاکمی به‌دلیس که شه‌ره‌فخانی خاوه‌ندی شه‌ره‌فنامه‌یه له بنه‌ماله و حاکمانی به‌دلیسه، که ئەو عه‌شیره‌ته خزمه‌تی کردوون. له‌وان پیاوانی گه‌وره‌یان له حکومه‌تی عوسمانی و سه‌فه‌ویدا پینگه‌یشتوون و خزمه‌تی زۆر گه‌وره‌یان لێ رووداوه.

له رۆژی که ئەو عه‌شیره‌ته گه‌وره کورده‌ی موکریانه که‌وته‌نه خاکی به‌دلیسه‌وه و حکومه‌تیکی گه‌لیک جوانیان له‌وی دامه‌زراند، هه‌تا ده‌وری سو‌لتان سلیمانی قانونی زۆر ئیشتی گه‌وره‌شیان له‌و خاکه‌دا نیشاندا و به‌زۆری بازووی خوځان له‌و خاکه‌دا سه‌ربه‌رزبوون. هه‌ر سو‌لتان و پاشایانی جیهانگیر که چوینه ئەو خاکه‌وه، هه‌تا عه‌شیره‌تی رۆژه‌کیان دل‌تیا نه‌کردبێ و به‌لوتف و میه‌ره‌بانی دل‌خۆش نه‌کرا‌بان، ئەو خا‌کانه بۆ که‌س نه‌ده‌بوونه مال و ئاسوده نه‌ده‌مان.

سو‌لتان سلیمانی قانونی به‌قه‌هر و غه‌زه‌ب که چوو سه‌ر به‌دلیس، حاکمه‌کانی کوردی به‌دلیس هه‌لاتن و په‌نایان برده‌به‌ر حکومه‌تی ئێران.

عه‌شیره‌تی بلباس و بایکی و زیدان و مۆدکی سێ سا‌ل شه‌ر و کۆرتاریان له‌گه‌ل رۆم کرد و نه‌یان‌ه‌یشت ئاسوده دانیشن. له دوامیندا حکومه‌تی عوسمانی جاری شه‌ری عموومی به‌سه‌ردا کیشان. له هه‌موو لاییکه‌وه له‌شکری ئومه‌رایانی کورد و عوسمانی به‌هه‌موو هینزکیان‌ه‌وه چوونه سه‌ریان. له‌گه‌ل ئەوه‌شدا پیتیان نه‌وێران و ده‌ره‌قه‌تیان نه‌هاتن.

ئەمیر و ئا‌غازاده‌کانی رۆژه‌کی نه‌ده چوونه به‌ر ده‌رگای هیج حاکمیتکی کوردستان. زۆر غه‌یوور و ئازا و زرنگ و زانا و تیگه‌یشتوو بوون.

پیاوانی زۆر گه‌وره‌یان هه‌بوو. ده‌رویش مه‌حموودی گه‌له‌چیری زۆر شاعیر و ئەدیب و

زانا و تیگه‌یشتوو بوو. چوو له لای سولتان سلیمانی قانونی، سولتان زوری خوشویست و کردیه نه‌دیمی خوی و هه‌میشه هه‌م مه‌جلیسی بوو. له پاشان کردی به «کیتابدار» ی به‌تایبه‌تی سولتانی.

حه‌بده به‌گی برزای ده‌رویش مه‌حمودی گه‌له‌چیری چوو له لای سولتان سلیمانی قانونی له‌به‌ر نازایی و ره‌شیدی و زرنگی و ناویانگی مه‌ردانه‌گی، سنجایی عه‌شیره‌تی «جیهانه‌گی» و «محالی پالو» ی به‌ئیقتاع پیدایا. زه‌مانیکی دوور خوی و نه‌ته‌وه‌ی له‌سه‌ری بوون.

ئیبراهیم به‌گی کوری قه‌له‌نده‌راغای بلباس چوو که‌وته سیستانه‌وه. له ده‌وری سه‌فه‌وییه‌کاندا له لای محمه‌دخانی حاکمی سیستان دامه‌زرا؛ له پاشان چوو سه‌ر خاکی بلووچستان. له پاش چهند شه‌ر و کوژتاریک که له هه‌مواندا سه‌رده‌که‌وت و بلووچه‌کانی ده‌شکاند، به‌زوری بازوی خوی بلووچستانی گرت و خسته‌یه ژیر فه‌رمانی خۆبه‌وه. عه‌شیره‌تیکی زوری له بلباس برده‌ئه و خاکه‌وه. ئیستاش له به‌لوجستاندا مه‌نگۆر و بلباس و عه‌شیره‌تی دیکه‌ی کورد له‌و خاکه‌دا هه‌ن که به‌هۆی ئیبراهیم به‌گه‌وه چوو نه‌ئوی و له‌وئ دامه‌ززان و هی‌ز و ته‌وانایان تیدا پیداکرد. ئیبراهیم به‌گ له سالی ۱۰۰۰ هیجری دا له بلووچستان مرد.

### عه‌شیره‌تی بشنه‌وی:

له سالی ۱۵۰ هیجری، عه‌شیره‌تیکی زلی کوردستانی موکریان له محالی زه‌رزاهو پوو به‌خاک و کتیه‌کانی هه‌کاری پوشتن. له وان حکومه‌تی کوردی بشنه‌وی له دیاره‌که‌ر و خه‌لات له عه‌سری سییه‌می هیجریدا دامه‌زراندرا. له خاکی هه‌کاری دا ئومه‌رایانی هه‌کاری له‌و عه‌شیره‌ته‌ن که به‌بشنه‌وی ئه‌شنه‌وی - شنه‌وی، ناویانگیان کردوو که به‌ناوی حاکمانی هه‌کاری (حه‌کاری) ده‌ناسرین.

### عه‌شیره‌تی کوردی موکریانی ئیستا:

کوردی موکریانی ئیستا به ۲۰ عه‌شیره‌ت دینه ژماره‌وه و هه‌ر یه‌ک له‌م عه‌شیره‌تانه زور قه‌بایل و به‌ره‌باییان لێ جوئ ده‌بیته‌وه. به‌لام ئیتمه‌ لیته‌دا هه‌ر له عه‌شیره‌ته‌ راسته‌قینه‌که ده‌دوین که ئه‌مانه‌ن: ۱- به‌گزه‌یی، ۲- دیبوکی، ۳- حه‌سه‌ن خالی، ۴- مه‌نگور، ۵- گه‌ورک، ۶- مامه‌ش، ۷- پیران، ۸- زه‌رزا، ۹- تیله‌کو، ۱۰- چارداوه‌پوو، ۱۱-

باشوکی، ۱۲- ئومه‌ریل، ۱۳- باریک، ۱۴- ورمزیار (هورمزیار)، ۱۵- سیت، ۱۶- سی له‌که‌یی، ۱۷- به‌خته‌چی، ۱۸- گه‌لباخی، ۱۹- گوزان، ۲۰- شقاق.

### عه‌شیره‌تی به‌گزه‌ده:

له بنه‌ماله‌ی حاکم و میرانی کوردی موکریان. هه‌موو خاوه‌ند مال و حه‌شه‌م و موک و نه‌ملاک و دیهات و سامانیکی زورن. گه‌لیک پیاوانی ناودار و زرنگ و نه‌دیب و گه‌وره‌یان هه‌نه که له داها‌توودا به‌هه‌لکه‌وتی سه‌ره‌په‌ورده‌ ناویان ده‌برین و باسیان ده‌که‌م.

### عه‌شیره‌ت دیبوکی:

نه‌ته‌وه‌ی ئالورئاغا و شالورئاغان. دیبوکی که له رۆژاوی جنووبی شاری سابلآخه پیگه‌یشتوو و بوونه‌ته عه‌شیره‌تیکی گه‌وره و زه‌به‌ر ده‌ست و دارا و ده‌وله‌مه‌ند و خاوه‌ند موک و سامان. ئه‌وانه‌ش به‌چوار به‌ره‌باب ده‌ناسرین: ۱- هه‌باسا‌غایی، ۲- سلیمان‌غایی، ۳- حه‌مه‌داغایی، ۴- مارفاغایی.

۱- هه‌باسا‌غایی: که له ئیندرقاش و کارتیه و عه‌مبار و سه‌راو و سه‌رچاوه‌ داده‌نیشن. هه‌باسا‌غا سی کوری هه‌بوو: ۱- قادراغا ۲- هه‌باسا‌غا ۳- ئه‌حه‌داغا.

هه‌باسا‌غا له ده‌وری زه‌فه‌روده‌وله‌ خنکاندرا. قادراغای کوری له‌لای حکومه‌تی فاجاران زور به‌قیمه‌ت و خوشه‌ویست بوو. هه‌باسا‌غا که برا گه‌وره‌ بوو، پوتبه‌ی میرئاخوری شای پیدرا، سه‌ره‌په‌ردیان له دوامینی ئه‌م کتیه‌دا باس ده‌کری.

۲- سلیمان‌غایی: له قونقه‌لا داده‌نیشن، خدرئاغای کوری سلیمان‌غا پیاویکی زرنگ و نازابوو. له دوا‌ی ئه‌و کوری حه‌سه‌ناغا له‌جیی بابی دانیشن؛ که مرد. ئیستا کوری ئه‌و باپیرا‌غایه، زور ده‌وله‌مه‌ند و زرنگ و نازایه.

۳- مارفاغایی: حاجی ئه‌حه‌مه‌داغای حاجی ئیلخانی کوری مارفاغایه. ۳ کوری زور ناودار و به‌کاری هه‌یه که ئه‌مه‌رۆکه‌ موکریان به‌وان ده‌ناسرین: ۱- عه‌لیا‌غا ۲- مه‌حمودا‌غا ۳- حاجی بایزا‌غا. له‌م کتیه‌دا له زور جیگایانی به‌نده‌کانی دوا‌ی ۹ - ۱۰ - ۱۱ دا ناویان ده‌برین و سه‌ره‌په‌ردیان باس ده‌کری.

۴- حه‌مه‌داغایی: چوار به‌ره‌بابین که ئه‌مه‌رۆکه له ئیندرقاش و گیتچا داده‌نیشن و ده‌سترۆیی و به‌کاره‌ن؛ به‌لام نه‌ک وه‌کو مارفاغایی.

لە عەشیرەتی ھەرە پێشوو موکریان دێنە ژمارەو. بەبەنەمالە ئاغا و خاوەند مولک دەژمێردرین. لە دێھاتی رۆژھەلاتی شاری سابلاخ لە عیساکەندی و مووساکەندی و بورھان و ئەو جیگایانە دادەنیشن. ئیستا بێدەست، بەلام دەستی ریزیان لێ دەندری.

عەشیرەتی مەنگور و گەورک و مامەش و پیران بەلباس ناودەبرین و دەناسرین. عەشیرەتیکی زۆر لەمیژی کوردستانی موکریان. ھەموودەمیک لە کێو و شاخ بەرزەکانی رۆژاوا و جنووبی شاری سابلاخ دادەنیشن.

بەگەورەکانی مەنگور دەلێن «کادەرویشی» یا «مەزن». بەگەورەکانی گەورک دەلێن «کەلشیری» یا «خدری خدران». بەگەورە پیران دەلێن مەزن، بەگەورە مامەش دەلێن مەزن یا رەئیس. لە ھاتوودا سەرپھوردی مەزن و گەورەکانی ھەر چوار عەشایەر باس دەکرین.

عەشیرەتەکانی دیکە لەژێر ئیدارە و گەران بەگژادە و دێبوکریدا دەژین. گەلباخی و چارداو پروو گەورە و مەزنی خۆیان ھەیە. بەلام بەراستی جگە لەم چوار عەشیرەتی بلباسە، چارە عەشیرەتەکانی دیکە لە ژێر فەرمان و گەورە بەگژادە دێبوکری دان و ھەریەک بەبلاوی لە محالیک دانیشتون.

عەشیرەتی پێدەر و نورەدینی لە دەوری حاکمانی موکریاندا عەشیرەتیکی زۆر گەورە و بەھیزی موکریان بوون، بەلام ئەمڕۆکە لە خاکی خۆیاندا زۆر بەھیز و دەولەمەندن. لە سایە بەکراغای گەورەیانەو بەرێکی و مۆتەفییق لەژێر ئیدارە عیراق دان، لە خاکی موکریاندا نین و سەرپھەخۆ عەشیرەتیکی ناودار و غەیبور و ھەمیەتەند و گەورەن.

ھەر ٣ عەشیرەتانی سووسنی و ملکەری و بەراجی کە لە لای سەردەشت دادەنیشن لەسەر عەشیرەتی موکریان؛ بەلام چونکو ئەمڕۆکە لە خاکی پێدەر دادەنیشن و ھیندیکیان تێکەڵ بەکۆمەڵی گەورک بوون، بۆیە لە لیستە عەشایرانی موکریاندا باس نەکران. بەلام پەوشت و بەرگ و شپۆی زمانیان لە عەشایرەکانی موکریان دوورنەکەوتۆتەو و لەژێر تەئسیری زمانیکدا دەژین.

نورەدینی و پێدەربیش ھەرۆھا لە ھاتوودا لەگەڵ ھەلکەوتوو سەرپھوردان دێنە باسکردن.

خاکی موکریان ئەمڕۆ کە بە ١٨ ناحیە (مەھال) دانراوە. عەشایرانی کە لە سەرۆھ لێی دواين لەم مەھالاندا دانیشتون. ھەندی مەھالیش بەناوی عەشیرەتیکی لێ دامەزرانە ناوبانگی کردووە:

١- مەھالی شازادە، ٢- ئاخچەیی وان، ٣- جانمەرد، ٤- موکریان، ٥- مەجیدخان، ٦- داشکستان، ٧- بەی، ٨- فەیزوللا بەگ، ٩- تیکانتەپە، ١٠- ھەوشار، ١١- گەورک، ١٢- سەردەشت، ١٣- مەنگور، ١٤- لاجان، ١٥- کۆنە لاجان (پیران)، ١٦- زەرزا، ١٧- سندوز (سولدز - سلدوز)، ١٨- شار و پیران.

**قەسەبە ی موکریان:** خاکی موکریان ئەمڕۆکە ھەشت شاری ھەیە، ناوچە ی موکریان شاری سابلاخ: ١- سابلاخ (مەھاوا)، ٢- سەردەشت، ٣- بانە، ٤- بۆکان، ٥- ساین قەلا، ٦- میانداو، ٧- نەغەدە، ٨- شۆ (ئەشوند).

**دەشتی موکریان:** خاکی موکریان ئەمڕۆکە چوار دەشتی زۆر گەورە ھەیە، کە ھەریەک لە دەشتانە بەناو جوێ دەبنەو: ١- دەشتی شارو پیران، ٢- دەشتی لاجان، ٣- دەشتی سندوس، ٤- دەشتی میانداو.

**دەشتی لاجان:** بەدەشتی مامەش و لای غەربی جنووبی بەکۆنە لاجان یا دەشتی پیران ناودارە.

**دەشتی سندوس:** بەدەشتی نەغەدە و لای رۆژاوا بەدەشتی زەرزا و لای شیمالی بەدەشتی «کەنار دەریا» ناودەبرێ.

**دەشتی میانداو:** بەشامات، بەتالوو، بەحاجی ھەسەن ناودەبرێ و بەگەزلین لای شیمالی غەربی و بەکەلی رەزاخان لای جنووبی شەرقی ناودەبرێت.

**شەرقی میانداو:** نیوانی چۆمی چەخەتو و چۆمی تەتەھوو، بەدە دەشتی گامیش و گۆلی ورمی و شیمالی میانداو بەدەشتی مەلکەندی، لەمەوپیش شیمالی میانداو بەخاکی «مەقدەم» و جنووبی بەخاکی «دەھدەم» دەناسرا.

دەورۆپشتی بۆکان دەشتی ھەیە، بەلام زۆر بچووکە کە پێی دەلێن: دەشتی «ناچیت» یا «وشتەپە».

خۆبانهوه. به ته‌واوی خاکی سۆمه‌ر و ئاکادیان که‌وته ده‌ست و به‌سه‌ریدا حوکم‌پانیان کرد. بیکه‌مین فه‌رمان‌په‌وای گوتی «ئاننا‌تۆم» له‌ قه‌رنی ۳۱ی پینش می‌لاد له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عیلام شه‌ری کرد.

«ئاننۆ - بانینی» پادشای گوتی له‌ قه‌رنی ۲۸ی پینش می‌لاد له‌گه‌ڵ «گوتی پاته‌سی» پادشای لا‌غاش به‌شه‌ره‌هات و گرتی و خسته‌یه ژێر فه‌رمانی خۆبه‌وه. ئه‌و پادشایه‌ش گوتی بوو که له‌ ئاکاد و بابیله‌ستان حوکم‌پانی ده‌کرد.

له‌ ئاساری ئاسوور که له‌ قه‌رنی (۱۳) سینه‌ده‌می پینش می‌لاددا. حکومه‌تی ئاسوور ئیحتیاج‌چیکێ ژۆریان به‌میله‌ته‌کانی لوللو و گووتی بووه و داوای یارمه‌تیه‌کی ژۆریان لی‌ کردوون و ئه‌وان فریایان که‌وتوون. نیشتمانی میله‌ته‌تی گوتی (کوتی) پێزه‌ کیتی زاگرو‌س (کوردستان) بووه.

له‌ قسه‌ و گوته‌ی رۆژه‌لاتناس و زاناکان وا تیده‌گه‌ین که‌ ناوی: کورتییوی، کاردۆخ، کاردۆخۆی، کوردۆئه‌ی، کورداییا، کاردا، کورتی، گوتی، کوتی، غوردی، کارداک، غوردیا، غوردویای، سیرتی، غوردۆئه‌نی، کارداویه، کارداویه، کارتاویه، هه‌موویان، له‌گه‌ڵ ویکنه‌چوونیشیان به‌کیتکن.

پرو‌فیسۆر «سپایزه‌ر» و موسه‌شه‌ریق «دراوه‌ر»، کوردی ئه‌مپرو و کاردۆخ کوردو‌خۆی. ئه‌کسه‌نه‌فۆن و «کاردا‌ی» سۆمه‌ره‌کان ده‌که‌نه‌وه‌به‌ک و هه‌موویه‌کن و فه‌رقیان نییه‌.

### ۳- کاسی - کاسۆ:

ئه‌و قه‌ومه له‌ لای رۆژا‌وای خاکی کیتی کوردستان (زاگرو‌س) و له‌ رۆژه‌لاتی لای دیج‌له‌ داده‌نیشتن و به‌کردار و چاندن و جووت خه‌ریکبوون. «رب النوع»ی گه‌وره‌ی ئه‌وان، خودای رۆژ ناوی «سورباش» بوو. ئه‌وه له‌فزی ئارامیه‌یه. ئه‌و میله‌ته‌ ئنقرازی به‌حکومه‌تی حامورابی دا و لینگی‌دا سه‌ر «هیت»ه‌کان و له‌ بابیلی ده‌رکردن و بناغه‌یه‌کی حوکمداری و سه‌لته‌نه‌تی له‌ خاکی بابیله‌ستان «سۆمه‌ر» و ئاکاددا دامه‌زراند. ناوی حکومه‌تی کاسیه‌کان «کاردونباش» بوو. شه‌ش عه‌سه‌ر ئه‌و سه‌لته‌نه‌ته‌ گه‌وره‌یه به‌خۆشی رایبوارد و بابیلی به‌خیتو کرد.

له‌ ده‌وری سه‌لته‌نه‌تی کاسیدا حکومه‌تی ئاسوور له‌ که‌لین و ده‌رفه‌تدا به‌رزبوو، که‌ ئه‌و حکومه‌ته‌ نه‌زاندرا بوو. دووجار له‌ ۱۲۷۵ و له‌ ۱۱۰۰ ق.م لینگیان دا سه‌ر بابیل و گرتیان؛ به‌لام بۆیان راگی‌راو نه‌بوو. له‌ پاش هه‌موو شه‌ر و کوژتار، به‌شکانی ئاسوور

## به‌ندی دووه‌مین

### فه‌لی یه‌که‌م

لوللو - لوللوپوم - گوتی - کوتی - کاسی - کاسۆ

له‌ ئه‌قوامی ئاریانی که له‌ کیتوه‌کانی زاگرو‌س دانیشتوون

### ۱- لوللو یا لوللوپوم:

ئه‌م قه‌ومه له‌ قه‌رنه‌کانی زۆر پینشووه‌وه له‌ خاکی زه‌هاو و شه‌ره‌زوردا دیتراون؛ به‌لام له‌ که‌یه‌وه له‌ قه‌ومی هیندی جو‌یبوونه‌وه و که‌وتبوونه‌ ئه‌و خاکه‌وه نه‌زاندراوه، هه‌ر هینده‌مان بۆ ئاشکرا بووه. له‌ پینش ئه‌واندا میله‌ته‌تی گوتی له‌ کیتوه‌کانی زاگرو‌سدا هه‌بوون، لوللو‌ه‌کان تیکه‌ل به‌و میله‌ته‌ی گوتی بوون که‌ ئه‌وانیش ئاریانی بوون و له‌و خاکه‌دا زینده‌گانیان ده‌کرد. ئاساریک که له‌ که‌رکووک ده‌ستکه‌وتوه لیمان دیار ده‌کا که ئه‌و میله‌ته‌ خاکی «هالمان»یشیان گرتوه و به‌سه‌ریدا زالبوون.

ئه‌و میله‌ته‌ له‌ قه‌رنی هه‌ژده‌ و نۆزده‌ی پینش می‌لاددا له‌ خاکی ئاسوور حوکمداریان کردووه، عه‌سه‌ری سینه‌ده‌مین له‌شکری ئاسوور و لوللو پیکه‌وه‌بوون. له‌ ده‌وری «ئاشوور ناسریال»ی دووه‌مدا خاکی لوللو گه‌لیک ئاوه‌دان و پر له‌ میله‌ته‌ بووه. له‌ سنعه‌ت و کار و پیشه‌ی چاک زۆر پینشکه‌وتوون. پادشای ئاسوور پیاوه‌ کارکه‌ر و سنعه‌تکاره‌کانی لوللو بردۆنه‌ته‌ ئاسوورستان و ئیشی پێ‌کردوون. له‌وانه‌وه میله‌ته‌تی ئاسوور فیتری سنعه‌ت و پیشه‌ و کاربوون. ئه‌و قه‌ومه به‌ته‌دقیقاتی پرو‌فیسۆر «سپایزه‌ر» ده‌بنه‌ باپیره‌ی کورده‌کانی «لوپ».

### ۲- گوتی - کوتی:

میله‌ته‌تی گوتی کۆمه‌له‌یه‌کی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی قه‌ومی ئاریانی دانیشتووی کیتی زاگرو‌سه‌ و له‌گه‌ڵ سۆمه‌ر و ئاکاد شه‌ریان کرد و «نارامسین»ی فه‌رمان‌په‌وای به‌ناوبانگی ئاکادیان شکاند و حکومه‌ته‌که‌یان لی‌گرت. حوکمداره‌کانی «لا‌غاش»یشیان خسته‌ ژێر فه‌رمانی

دوامینی شه‌رهات.

له سه‌لته‌نه‌تی کاسیدا نیوانی بابیل و میسر گه‌لیک دۆستی و ئاشنایه‌تی په‌یدا بو و پیتکه‌وه به‌خۆشی رایانوارد.

بۆ کیشانی عه‌رابه (ئه‌رابه) کاسییه‌کان ئه‌سپیان به‌کاربرد و بوو به‌ره‌وشت.

له ده‌وری سه‌لته‌نه‌تی کاسیدا «شوتروک ناخونتا» پادشای ناوداری عیلام بابلی گرت و هه‌موو چتمه‌کی گرانبه‌های ئه‌و شاره‌ی برده شووش؛ له‌وانه په‌یکه‌ری «نه‌رامسین» بوو، له پاش سبی سال گه‌راندر اوه بابیل. په‌یکه‌ری خودای گه‌وره‌ی بابلییه‌کان مردۆک بوو.

هه‌لمه‌ت و په‌لاماردانی عیلام سه‌لته‌نه‌تی کاسی (کاردۆنیاش) ی خست و تیکیدا، کاسییه‌کان له پاشان گه‌رانه‌وه کوردستان (ایران باستان - حسن پیرنیا - مدخل سلسله‌ی سیوم - لاپه‌ره ۱۲۴).

ئه‌حمده‌ره‌فییق له ته‌ئریخی عمومی جلدی ۱ و لاپه‌ره ۱۶۱ - ۱۶۲ دا باسی کاسییه‌کان ده‌کا و ده‌لی: قیصر، یعنی شمدگی کوردلر، کاسۆکان، په‌عنی کورده‌کانی ئیستا هه‌موو ده‌میک ره‌وشتی خۆیان به‌ختیو کردبوو. ئه‌و کاسییه‌کانه له ره‌ژه‌ه‌لاتی دیجله دانیشتون و به‌نفوز بوون. له سالی ۱۸۱۴ ی پینش میلاددا لینگیان دا سه‌ر حوکمداری په‌که‌مین و تازه‌ی بابیل که «ئیلۆ مایلو» بوو، له ناویان برد و پووچیان کرده‌وه و ئه‌و حکومه‌ته‌یان تیکدا.

کاسییه‌کان هه‌رکه به‌سه‌ر بابیلستاندا زالبوون، خاکپکی که حامورابی گرتبووی، که‌مه‌که‌مه که‌وته ژیر ده‌ستی کاسییه‌کانه‌وه. له دوامیندا حکومه‌تی نه‌زاندراو له «الاسار، قلعه‌ الشرق» هاتبوه روو. ئاسوریه‌کانی بۆ جنووب ئاژۆت و کاسییه‌کانی شکاند و ئه‌قوامی سامی سه‌رکه‌وتن.

ئاکاده‌کان به‌میلله‌تی کاسۆ (کاسی) یان گوتوه «کاشش» و له کتیبه موقه‌ده‌سه‌کاندا به‌«کوش» ناوبراون. کاسییه‌کان که حکومه‌ته‌که‌یان تیکچوه، گه‌رانه‌وه کیتی زاگرو (کوردستان).

له عه‌سری هه‌و ته‌مین پینش میلاددا «سنا خریب» چوه سه‌ر میلله‌تی کاسی و شه‌ری له‌گه‌لدا کردن. له ده‌وری هه‌خامه‌نشیدا بۆ هاتووچوینی بابیل و هه‌مه‌دان (ئه‌کباتان) هه‌موو سالیکی دراویکی قورسیان به‌باجیی پتگا له پادشایانی هه‌خامه‌نشی ده‌ستاندا. ئه‌سه‌که‌نده‌ر چوه سه‌ریان و شه‌ری له‌گه‌لا کردن. سه‌رداری رۆما «ئه‌نتیفۆنۆس» به‌ناو

عه‌شیره‌تی کاسایدا چوو و له «پۆلی ته‌نگ گه‌لوو» تپه‌پری.

میلله‌تی ماد (میدیا - مادا) که چونه کیتی زاگرو، له‌گه‌ل کاسییه‌کان پتکه‌وتن. ئه‌وده‌مه کیتی زاگرو نیشتمانی کاسی (کاسۆکان) بوو. له ره‌ژاواوی گۆلی ورمی و له کیتوه‌کانی هه‌کاری ئه‌مرۆ که میلله‌تی کوردو (کوردۆخ) هه‌بوون، له لاییتی سه‌لماس و خۆی و له ره‌ژه‌ه‌لاتی گۆمی وان پارچه خاکپک به‌ناوی کوردو (کاردا) ناویانگی کردبوو که له هاتوودا باسیان ده‌کری.

## فەسلە دووھەم

ماد و ھەخامەنشی و ئەسکەندەر و جینشینانی ئەسکەندەر

### ۱- دەولەتی ماد

بۆئەوێ بنەچەکە و باپیرەکانی رابردوی کوردی موکریان و میژووی زۆر لەمەوپێشی کوردستانی موکریان بزانی و تیتی بگەین کە لە کەییەو ئەو خاکە لە دەست ئەو کوردانەدا بوو، بەکورتی ناچارین ھیندیک لە میللەتی ماد و ماننای و گام میرو و خاک و نیشتمانەکیان بدوین و کەمیکیش باسی میللەتی نەھری (نەیری) بکەین و دەورەکانی ھەخامەنشی و ئاشکانییەکان و ساسانییەکان بخەینە پێش چا، تاکو کەم تا کورتیک بەسەر میژووی خاکی موکریاندا ئاگادار بین.

**ماد:** ئەم باسە لە بەرگی بیتکەم و فەسلە بیتکەم و لاپەرە ٦٨ ی ئیرانی باستان تەئلیفی ھەسەن پیرنیا وەرگیراوە:

مادیەکان: ئارین و باپیری کوردەکانی موکریانی ئەمڕۆکەن؛ بەلام کەنگی ھاتوونە ئیران نەزاندراوە و وەکو ئاریانیەکانی دیکە نەگەیاندرائووە تە زانی کە کەی ھاتوونە خاکی ئیران. مادەکانیش ھەروا نامەعلوومە، بەلام ئەوئەندەمان بۆ ئاشکرابوو کە ھاتوون لە غەربی خاکی ئیران و لە کێوھەکانی زاگرۆس جێگیربوون و لەو خاکەدا قەومی «کاسی» لەمیژبوو ھەبوو و لە یەک رەگەزی ئاریانی بوونیان بۆ شوپەییە؛ ھەرۆکو لە دوامینی فەسلە ئەم بەندەدا بەدریژی لێی دەدوین.

«تینگلات پالاسەر» ی حوکمداری ئاشوور سالی ١١٠٠ ق.م لەشکرکێشی کردۆتە سەر ئەو خاکە کە لە پاشان بوو بەخاکی ماد. لە زاگرۆس و یان لە کێوھەکانی کوردستان تێپەری. بەلام لە نووسراویکی دا ناوی مادی نەبردوو. «شەلمانەسەر» لە دواي ئەو، سالی ٨٤٤ ق.م بۆ سەر حکومەتی نەھری کە ئیستاکە بەکوردستان ناوئەبرئ، لەشکری برد و چوو نێو ئەو خاکەو. ئەو خاکە لەو پێش لەبن فەرمانی حکومەتی بابیلدا بوو. ئەمیرەکیان ناوی مەردۆک (مەرودمیک) بوو. ئاسوورییەکان کە نزیکبوونەو، ئەو ئەمیرە ھەلات و چوو نێو لێرەوارەکانەو و گەنج و مائی بەجێھێشت بۆ ئاسووریەکان کە تالانی کەن. لەپاش ئەو پیاویکی کوردی کاسی کە لە رەگەزی میللەتی نەھری بوو، بەوالیەتی لەسەر ئەو خاکە داندرا کە ناوی «یانزۆ» بوو. لەپاش چەندیک یانزۆ پستی بەمیللەتە کە قایم بوو و سەرکێشی کرد.

سالی ٨٣٨ ق.م شەلمەنەسەر چوو سەریان. یانزۆی کاسی و نەھرییەکان ھەلاتن و ٢٨ ئەمیر پادشای نەھری بەدیل گیران و برانە پایتەختی ئاسوور. لە دواي ئەو لەشکرە شەرکەرەکی ئازۆتە سەر خاکی «ئامادای» و «خرخار»، کە ئەو جێگایانە بەنزیکی کرماشانی ئەمڕۆ دەناسرین.

«شەمس ئەداد» ی حوکمداری ئاسوور جینشینانی شەلمەنەسەر، ناوی مادی بردوو کە چوو سەری و گرتوویە و باجی لێ ئەستاندوو و زۆر شارانی مادی خراب کردوون، لەو ھوا دەردەکەوێ کە ئەو خاکە گەلیک ئاوەدان و بەنفوس بوو.

ئەداد نیراری سێھەمی ئاسووری سالی ٨١٠ ق.م چوو سەر ماد. تیگلات پالاسەری چوارەم سالی ٧٤٤ ق.م لەشکری برده سەر ماد و ھەلمەتی دا. لەبەر دۆژمنایەتی یەکدی و شەری ناوخبوی و لیک بلابوون، یەکە یەکە شکاندان و زۆر خاکیان لێ گیرا و خسترا سەر خاکی ئاسوور. ٦٠٠٠٠ پیاویان لە ماد بەدیل گرت. لە مەر و گا و بز و ئەسپ و ئیستر و گامیش و وشتر، مینگەلیکی زۆری بۆ ژماریان بەتالان برده پایتەختی ئاسوور و کوژتاریکی قورسیشیان لە میللەتی ماد کرد.

سالی ٧٣٧ ق.م مادیەکان بەدەست ئاسووریەکانەو تووشی کوژتار و تالان و بەدیل چوونیک زۆربوون. دیلی مادیەکان گەیاندرانە پایتەخت، مادیەکان وایان بەسەرھات لە ژبان ئاومیدبوون و دەستیان لە زیندەگانی بەردا.

سالی ٧٢٢ ق.م سارگۆنی دووھم کە چوو سەر فەلەستین، دیلیکی بۆ ژماری لە ئیسرایلییەکان ناردە خاکی ماد و داھەزراندن. لە دواي ئەو بەچەند سالیکی سارگۆنی دووھم چوو سەر میللەتیک کە لە جنووبی گۆلی ورمی دادەنیشان؛ ئاری نەژادو خزم و ھەمەرەگەزی مادیەکان بوون کە پێیان دەگوتن مانتای (ماننی). ئەو خاکە ئەمڕۆکە خاکی موکریان و مەحالی سابلاخە. سارگۆن بەگزیاندا چوو. پاشای ماناییەکان کە ناوی «دەیانۆککو» بوو بەدیل گیرا و ناردرا بە سووریا و لە شاری «حەما» داندرا. جێگە یەحیرەتە ئەو پادشایە کە گیرا نەکوژا و بەحورمەتەو بەخێو کرا.

گەلیک لە میژوونووی سەسەکان گوتوویانە دەیانۆککو بیتکەمین پادشای مادییە کە لەسەر تەخت دانیشتوو. ئاسوورییەکان بەو خاکەیان دەگوت و لاتێ دەیانۆککو. لە پاش ئەو ی کە گیرا و براپە حەما بەخاکی جنووبی گۆلی ورمی، یان گوتوو: «بەیت دیا ئۆککو».

لەپاش ئەو شکان و پەریشانییە مادیەکان، ٢٢ ئەمیر و پادشاهی ماد چوون و کەوتنە

بهر پیتی حوکمداری ئاسوور و به سویندخواردن سهریان بۆ چه ماند.

له وده مانه دا سالی ۷۲۳ - ۷۰۱ ق.م سناخریب بۆ سارگوونی بابی نوویسی که میلله تیکی شه پرکه و نازا که ناویان گام میرا (گامیرا) به هه لمه تی برده سهر خاکی وان. «ئه رگیشی دووم» ی پادشای وان له دهستیان ته نگه تاوه و ناتوانی به رامبه ریان بکات. ئاسوور به کان به و میلله ته بیان گوتوه «گامیرا»، له تهوراتدا «جوومه ر» و یۆنانه کانیش پییان ده لئین «کیمرۆ»، ئه وانه له ره گه زی ماد و خزمی ماننای و له نه ژادی ئاری و زۆر جهنگیی و زه به رده ستن.

له ده ربای «ئازۆف» و له ریگای قه فقازوه و چون و هه لمه تیان برده سهر حکومه تی وان. ئه و میلله ته سیلاحشۆر و سوارچاک و شیبیرباز و به ته ن و مه ن و زل و به هیز و شه پرکه رن. زه مانیکی دووردریژ ئاسوور باریان ته نگه تاو کرد. به یارمه تی و کۆمه گی و پشتیوانی براکانی میلی خۆیان که ماد و ماننای و سگ بوون، هه لمه تی شیرانه بیان ده برده سهر ئاسووری. له پاشان روو به ئاسیای سوغرا چون.

ئه وانه ئه و کوردانه ی کوردستانی شیمالی ئه مپۆکه ن که به کرمانج ناو ده برتین. به لام مادی و ماننای «باسیل نیگاتین» ئه م تیره کورده به «ماندایمانج» (ئۆمان ماندا) ناو ده با که له ده وروپشتی وان زۆر له میژتر جیگیر ببوون و ئه و خاكانه بیان کرد بوو به نیشتمانی خۆیان. له خاکی ئاتورر پاته گانه وه لینگیان ده دا سهر ده وله تی ئاسوور و تالان و کوژتاریان لیده کردن.

کیمرۆ بیه کان له پاشان چونه ئه ترافی وان و ئاسیای سوغرا و دهسته ییکیشیان بۆ جنوب چون و له مان (ماننای) دامه زران و حکومه تیکیان دامه زرانده که تهورات به و حکومه ته ده لیت «ئاشگناز»؛ چونکو ئاشکوزا ناوی کوری کیمرۆ بووه و له نوویسراوه کانی ئاسووریدا نیوی ئه و پیاوانه بیان به «ئاشکوزا» برده وه.

پرووسای دووم کوری ئه رگیشی حوکمداری وان بۆ به ره لستی و پیشگرتن به میلله تی کیمرۆ سه نگه ر و قه لای دروست کرد. قه لای «تۆپراق قه لای» ی نزیک ئه رزه رۆم به کیتکه له و قه لایانه که بۆ پیشگرتنی ئاشکوز کیمرۆکان دروست کرد.

هه رچه ند گه لیک سالان ئاسوور ئه سپی له نیو خاکی ئه و میلله ته دا داژوت، له لیک جویبوون و نه یاری ناوخوای ماد و ماننای و کیمرۆ و نه مریه کان ئیستفاده ی کرد و حکومه تی خۆی گه وره کرد، به لام له پاشان ئه و برایانه پیکه وه پشتیان پیک گرت و

دهستیان دایه شییر و له هه رچوار لاهه په لاماری ئاسوور باریان دا و گه وره به کی نازادیان له خۆیان کرده پادشا و کۆبوونه وه که ئه مه به «کشات ریت». کشات ریتی ماد کۆمه لیکی له ماد و کیمرۆی و ماننی و سگ کۆکردنه وه و لنگی دا سهر قه لای (کی شاشۆ) که له نیوه راستی خاکیدا و له نزیک گۆلی «ورمی» به وه بوو.

گه وره ی مادیه کان «مامی تیاریش» و گه وره ی سگه کان «سپاکا» بوون. له ژیر فه رمانی ئه و گه ورا نه دا کۆبوونه وه. له شه رپیکدا ئاسووری له ده ست ئه واندا شکان. سالی ۶۷۲ ق.م هه موو تیره کانی ئاری بیژراو، بوونه به ک و بۆ لابر دنی ئاسوور ریککه وتن.

سگه کان که له خاکی نازربایه گان حکومه تیان دامه زرانده «ئاسوور حیدین» ی ئاسوور ئه وانی کرده هه واداری خۆی و کچی خۆی دا به «بارتاتۆی» پادشای سگ. به وه ئاسوور توانیان پیش به شوێشی کیمرۆکان بگرن. له سهر ئه وه کیمرۆکان روو به ئاسیای سوغرا چون.

ئه وه بزمان دیار ده کا که حکومه تی ماد و سگ له خاکی نازربایه گاندا هه بوون. ماد له جنووبی گۆلی ورمی و سگ له شیمالی گۆلی ورمی بوون، به لام ئاسوور بۆ به ره ی کاری خۆی تۆی خرابی و نیفاقی له نیوان ئه و دوو برایه دا چاندبوو، به وه ئینقرازی خۆی دواخت؛ ده نا له کۆمه لایه تی ئه وان ئاسوور تیک ده درا.

سالی ۷۶۴ ق.م ئاسوور حیدین لنگی دا سهر رۆژه ه لات و ئه میری ئه و ی و چه ند که سیکی به دیل گرت. له به رئه وه زۆر له ئه میرانی ماد به دیاری و پیشکه شه وه چونه لای و سهریان بۆ چه ماند.

خاکی مادی ئه و وه خته هه مه دان و کرماشان و هیندیک له کوردستان و ئاوربایه گان بوون. که وا بوو لاییکی شیمالی غه ربی حکومه تی ئارات بوو که پایته ختی شاری وان بوو. جنووبی ماد، کلدان و عیلام بوون، به لام له دوا بیدا که حکومه تی دامه زرانده فره بوو.

زۆری و ئیستبدادی ئاسوور میلله تی کوردی مادی ناچار کرد که حکومه تیکی گه وره دامه زرینی. شه روشووری ماد هه موو ده میک له گه ل ئاسووردا بوو. که که لئین و ده رفه ت و ده ده ست مادیه کان ده که وت، لنگیان ده دا سهر ئاسوور. که ته نگه تاو ده کران ئاسوور له شکری ده برده سهریان و ده یکوژتن و شار و دیهات و ئاوی لی خراب ده کردن.

مادیه کان له پیش زه مانیکی دووردریژه وه به ئاریانی ناوئرابوون. له دوا بیدا بۆ خۆیان

ناوی خوځان نا ماد. ئەو مادپانەش شەش تیبیرەبوون:

۱- بوز ۲- پارتاکون ۳- ئیستیروخات ۴- ئەبیزانت ۵- بۆدین ۶- موغ.

مادپەکان گەلێک دەوڵەمەند و خاوەند مەرۆمالات و ڕەوێ ئەسپ و بارگەر و وشتر و ئیستر و گا و گیل و میگەلە مەرۆبزن بوون. بەحشمەت و دەوڵەت و سامان، ناویانگیان کردبوو. ئەسپی ماد لە هەموو ئەسپی دۆنیا بەناویانگتر بوون و بۆ تەن و مەن و خوێشەزی بێ وینەبوون.

حەسەن پیرنیا لە تەئریخی ئێرانی قەدەیدا لە ماد کە دەدوێ دەلیت: مادپەکان لە مەملەکەتی خوځان کە ئازەربایەگان (ئاترۆپاتەگان) و کوردستان و خاکی دیکەیه، دامەزران و بوونە شارستانی. ئەگەرچی لە یەک جوتیوون، بەلام لەپاش ئەو کۆبوونەوه، لە وەختی تەنگانی و هەلمەتی دۆژمندا دەبوون بەیەک و جوود و پیتشیان بەسلاوی دۆژمن دەگرت.

لەو وە ومان بۆ دیار دەکرێ کە مادپەکان لە شکلی ڕەوێندا هەر تیبیرەیهک لە ژێر فەرمانی مەزنی خوځاندا شەریان کردوو. لە پاشان ئەو مەزنانە بەئەمیر و یا بەپادشا ناوێران.

مادپەکان بەوانەیان گوتوو: «کشات ریت». مومکینە ئەو ناو ناوی پادشا بووب، داریوشی گەورە لە نوویسراوی بیستووندا گوتویەتی: «فەرارەتیش» ی ماد دەیگوت «من کشات ریت» ی ماد. ئەو دەلیلە کە مادپەکان بەپادشا یا ئەمیریان گوتوو: «کشات ریت». چونکە لە گەلێک جیگای دیکەش کە دەکەوتیتە بەرچاومان، بەو مەعناوە تێدەگەیتندری کە کشات ریت یەعنی پادشا.

«کیتزیاس» مۆئەریخی یۆنانی لیستە ی پادشایانی مادی بەو جۆرە نوویسیوەتەوه: ۱- ئاریاکیس (۲۸) - ۲- مائۆداکس (۵۰) - ۳- سۆسارمیس (۲۸) - ۴- ئارتی کاس (۵۰) - ۵- ئاریانیس (۲۲) - ۶- ئارتاپۆس (۴۰) - ۷- ئارتینیس (۲۲) - ۸- ئاس تی بۆراس (۴۰) - ۹- ئاسپنداس (۲۵) - ۱۰- ئاس تی گاس (۳۵ سال) حوکمران بوون.

بەلام میژوونوویسەکانی ئاسار و عولەماکانی دواي موحەقیقەکان بەدەستووری خواڕووه، سەرپهورد و شەر و میژووی پادشاکانی مادیان نوویسیوەتەوه کە ئیمە لێردا لیتی دەدوین، هەرچەندە ئارەزوومەندین لەم کتیبە (پەراوی) یەدا کە مەتر سەرپهوردیان بخەینە بەرچاو.

ئیسستبداد و جهور و ئەزبەتدانی ئاسووربەکان میللهتی مادی تەنگەتاو کرد و ناچاری کردن کە بەرامبەر بەو زولمە ی لیبیان دەکرێ کۆبەنەوه و لەژێر باری ئیسستبدادی ئاسوور دەرکەون و ببنە میللهتیکی فەرمانرەوا و حاکم و تۆلە ی ئەو هەموو ئەزبەتە لە ئاسوور بکەنەوه کە لیبیان دەرکرا.

ئەو وای بەمادی کرد هەتا بوونە فەرمانرەوا و بوونە پادشا و بوونە شاهەنشاه. میللهتەکانی دەروپشتی خوځان خستە ژێر حوکمی خوځانەوه و هەتا دەریای ڕۆم حوکمران بوون.

ئەو هەش بەهۆی تیبیرە و میللهتە بلاوه کۆکراوەکانەوه و دەدەستکەوت. هەر وەکو لە پیتشدا لیتی دواين، ماد و نەمری و کیمپۆ و ماننی و کاسی و سگەکان کە هەموو بەبلاوی و پارچە پارچە، بەزبللەت لەژێر پەنجە ی بابیل و نەینەوادا گوزەرانیبیان دەرکرد، ئەگەر وشیار نەبوونایەتەوه و تۆوی نیفاقیکی کەوتبوو نێوانیان هەلیانەقەندبا و کۆنەبوونایەوه و بەدلیکی خاوتین دەستیان بەیەکدی نەگرتبا، لەژێر باری زبللەتی ئاسوور دەرئەدەکەوتن و شاهنشاهییان دانەدەمەزراند.

### کشات ریت - یان پادشایانی ماد

«دەیانۆکۆ» بێکەمین پیاوتیکە بەکشات ریت (پادشا) ی مادی ناویانگی کردوو. هیندیک لە عولەمایان دەلێن ئەو هەر پادشای ماننی (کوردستانی موکریان) کە ئاسوور بۆ خاکی سووربە سوپگومی کرد و لە حەما داینا. هەر وەکو لە پیتشدا لیتی دواين، ئاسووربەکان لە دواي سوپگومکردنی بۆ حەما ناوی مەملەکەتەکە ی ئەویان بە «بیت دەیانۆکۆ» ناوێردوو، بەلام هیندیک لە عولەمایانی دیکە دەلێن خاکی ئەو هەمەدان بوو.

لە لایەن یۆنانیبەکانەوه ئەو پادشایە بە «دیۆکس» ناوێراوه، سالی ۶۵۵ ق.م مرد. لێردا دەبێ کەمی و ردیبینی بکری، وادیار دەرکرا کە ئەو پادشایە ئەمیرتیکی کوردی موکریان بوو و لە جنووی دەریاچە ی ورمی حوکمرانی کردوو، چونکە هەلمەتی ئاسوور بۆ سەر خاکی ئەو، ومان نیشان دەرکرا کە ئەو خاکی موکریان بێ نەک هەمەدان.

فراوهرتیش: لە سالی ۶۵۵ - ۶۳۳ ق.م فەرمانرەوایی کردوو. میللهتی ڕۆژھەلات کە لە ڕەگەزی خوێ بوون کە مەکەمە کۆی کردنەوه و خستنیەژێر فەرمانی خوێهوه. میللهتی «پارس» دیسان کەوتە ژێر فەرمانیبەوه. فراوهرتیش بەگەرمی تەقەلای دا کە لەژێر



پهنجهی ئاسوور خۆی و میلله ته که ی پرزگار کات. له شکری کیشا و چووه سه ر نهینهوا، له نزیک ههولپیر، که به دهست «ئاسوور نابو» گیرا و کوژرا. ئەو شه ر و کوژتاره سالی ۶۳۳ ق.م روویدا، به لآم بی سوود بوو نه که یشته دلخوازیکی که هه بیوو.

هووه خشته (که یکسار): له شکانی بابی ده رسی وه رگرت و میلله ته که ی به سوارچاکی و سیلاحشۆری وه سه ر خست و به گژ ئاسووریدا چوو و شاری نهینهوا ی دهوره دا. به لآم به ده ختانه میلله تی سیت (سگ) له قه فقازه وه هه لمه تیان برده سه ر ئاتوریاته گان (موکریانی ئەمرۆ) که شیمالی خاکی مادبوو.

هووه خشته به ناچاری گه راوه پایته خت و له شکری برد و له شیمالی گۆلی ورمی پیشی به سیت گرت و شه ریکی قورسی له گه لا کردن. به لآم خۆی شکا و شه رته سه خته کانی سیته کانی په سندرکن. له وه وه خاکی کوردستان تووشی شیرزیبی و کوژتار و تالان بوو. ۲۸ سال خاکی مادی بچووک (کوردستانی موکریان) ژیرپی و پیپهستی کوژتار و تالانی سیت بوو.

سالی ۶۱۵ ق.م هووه خشته سه رکرده کانی سیتی میواندارکردن و هه مووی کوژتن. له دوای ئەوه سیته کانی له خاکی خۆی ده رکرد. لهو ساله دا به دوژمنایه تی ئاسوور له گه ل «نه بو پۆلاس سار» که داوای پادشایه تی ده کرد ریککه وت. له دوای ئەوه نهینهوا ی دهوره دا. پادشای ئاسوور له نیبو قه سری شاهیدا خۆی و گه نج و مال و مندال و ژن و حه شه می خۆی سووتاند. ئاسوور و خاکی ئاسیای سوغرا هه موو که وتنه ژیر فه رمانی مادیه کانه وه و گه وره بوون و بوونه پادشا.

پادشای ماد کچی خۆیدا به «به ختونه سر» و کردیه پادشای بابیل.

ئاستیاک (ئه ژده هاک) له دوای بابی بوو به پادشا؛ به لآم له بهر بی موپالاتی، زوو ده وله تی ئەو که وت و کوژی پارس بوو به پادشا. مادیه کان بو خۆیان سه ریان له ژیر فه رمانی ئەژده هاک ده رخست و کوژیان کرده پادشا له سالی ۵۵۰ ق.م.

### خاکی ماد:

عیبارهت بوو له نازه ربا یه گان و هیندییک له کوردستان و عیرا قی عه جه م. به لآم که رووی له گه وره بی کرد، له چۆمی هالیس تا کو باخته ر و له گۆلی خه زه ر تا کو پارس و خوزستان بوو.

(ماد) دوو بوون: مادی گه وره و مادی بچووک. مادی گه وره له عیرا قی عه جه م بوون،

مادی بچووکیش له خاکی نازه ربا یه گان (کوردستانی موکریان) دابوون، که به خاکی ئاتوریاته گان، ولاتی ده یائوککو، خاکی مانای، ماننی، مان، ماندا، مه ندان، دهناسری و ناوبراوه؛ ماندا - مه ندان ئەمرۆکه تیبه ره بیکی گه وره ی خیلی هه رکی.

### ۲- کهوتنی ده وله تی ماد - ده بی چۆن به راوردی له کهوتنی ده وله تی ماد بکه یین؟

کورتی ته مه نی ئەم ده وله ته و به تالوکه کهوتنی، بوته مایه ی پیشوی سه ر سوورانی میژوو و دیریکنویس و رۆژه لاتناسه کان. ۵۶ سال له نیوانی ۶۰۶ - ۵۰۵ پیش میلاددا هه یه. ئەوه نده بو سه لته نه تییک درێژ و بو ته مه نی ده وله تییک زۆر کورته. ئەگه رچی له و باه ته وه سه رچاوه کانی پیشوو و تازه چی تیدا نییه لیمان ئاشکراکا، به لآم سه ره بو ردیکی که موکورت که له ماده کانه وه که وتوته ده ستمان، بو چلونی که وتیان سه ر رسته یه ک له ده ستدا نییه. به گوتنی: هیرۆدوت و ئەکسه نه فۆن و میژوونوویسه کان، و امان تیده گه بییتیت که کوژشک و خانووبه رهی چهنه نهۆم و باخو باخچه و راو و نیچیری و پان و درێژ و پیوستانی به تایبه تی بو راو داندرا بوون. له بهر ده رگای پادشایانی ماد، هه زاران پیشکار و نوکه ری به به رگی ره نگا وره نگ و سوور و که سک و ئالووالا و که مبه ره ندی زێر و بازو به ند و ملوتیک زێر و به گه وه هر و پیوستی هه موو جوژه سه ما و یاری بو که یفوشادی له ده رباری شاهه کانی ماد ده بیندرا و به چاکی وه کو ده رباری ئاسووریه کانی ده نوواند.

ئوه و امان نیشان ده دا که له پاش کیشوه رگی پری هووه خشته ر پیاوانی ده ربار و کاربه ده سته کانی ماد له نیبو شه پۆلی شایی و که یفدا ده سووران؛ به وه تووشی ته نه په روه ری و بیده سه لاتی و پشت ساردی و کار نه دیتن بیوون. له شکریان و سه رداره کانی ماد له ده وری سه لته نه ت درێژی دوامین پادشای ماددا سستیان تیکه وتبوو و په وشتی جه نگا وهری و مه ردا نه گی و دلیریان ون کردبوو؛ جا بو یه وایان لیته ات و نه شیان له پیش کو سپه یه کی تازه ی پارس (پارسییه کان) ی که له کیتو گه وره بیوون و به زینده گانی سه خت به ری چو بوون خۆیان رابگرن و به رامبه ربیاب بکه ن.

پارسییه کان له دوای زالبوونیان به سه ر ماددا به رگ و په وشتی خۆرا زانده وه و زینده گانی و ته نه په روه ربیاب له ماده کان وه رگرت؛ به وه که وتنه شایی و زه ما و نه ده وه. له ئیشو کاردا سست بوون و په وشتی نازایی پیشوویان له ده ستدا، له بهر ئەوه بوو ئەسکه نده ر له پیش شه ری «ئلیس سووس» دا به ده سته له شکریکی خۆی گوت که: «برۆن زینه تی ئەم ژنانه (مه به ست سه رداره کانی پارس بوو) بر فین».

ئەسكەندەر بۆ خوشى لە شەرى «گۆگامیل» لەبەر چل رۆژ مانەوى لە بابىل تووشى ئەو سىستىيە بوو. ئەسكەندەر ئەگەر زوو نەچووبايە، تووشى شپىزەبى دەبوو. دەورى پاش ئەسكەندەر كەوتن و سىستى يۆنانى و سلووكىيەكانىش لەو پروووه بوو كە لەو پىش ماد و پارسەكانىشى پىكەوتن.

گەلپىك لە دىرىك و مېژوونوويسەكان بەمە دلنەيان كە دەولەتى مادى ئارىيانى وەرگەرايە سەر دەولەتى هەخامەنشى (پارس)ى ئارىيانى، جودايىيەك نەكەوتە تەشكىلاتى دەولەتەوه. دەولەتى ماد يان شاهنشاهى ئەژدەهاك لە دەست كوروشدا تىكەنەچوو، بەلام رەنگى گۆرا لە تىبىرەپىكى ئارىيانى بۆ تىبىرەبەكى ئارىيانى و لە پىاوپىكى ئارىيانى بۆ پىاوپىكى ئارىيانى دەورە كرا. ئەژدەهاكى دوامىن ئىمپىراتۆرى مادى ئارىيانى لەسەر كار لاچوو، كۆروشى ئارىيانى كەوتەسەر كارى ئىمپىراتۆرى ئارىيايىهوه. نەقشەپىكى هوهوخشتر كىشابووى كە بچىتەسەر دراوسىكانى و بىانگىرى، لە پاشان ئىمپىراتۆرى دواى ئەو لە دەست هات و خستىيانە روو. مېژوونوويسەكانى يۆنانى و عىبرى و تەتەبوعاتى تەئرىخى ئىرانى قەدىم تەرجومەى فەرەنگى لەسەر ئەوه يەك قسەن كە گوترا. ئەمەشيان نىشان داوه كە لە دواى كەوتنى ماد بەقەرنىك ئەو ناوه هەرمابوو.

جوغرافىيان و دىرىك نوويسەكانى پىشوو مادىيان بە ۲ [دەستە] داناون:

۱- مادى گەورە لە عىراقى عەجەم؛ ۲- مادى بچووك لە تازەربايەگان و پارچەبەكى كوردستاندا فەرمانرەوا بوون. هيندىك عولەما گوتوويانە ماد سى بوون؛ ۳- مادى رازى (رەى) بوون. بەلام ئەو داواى دوايىيە بەخۆى نىيە، چونكو لەودەمەدا رەى لەسەر خاكى مادى گەورەبوو. مادى گەورە لە رۆژەهلاتەوه هەتا گۆلى خەزەر بوو. دەروازەى ئەو دەربەندە دەروازەبەكى ئاسنى هەبوو كە لە نىوان مادى گەورە و پارتو (پارت)دا هەلكەوتبوو.

لە دەورەى ساسانىدا بەمادىيان دەگوت «ماى». لە دەورى ئىسلامىشدا بە «ما» ناوبراوه كە جەمەكەى «ماهات» بوو؛ هەرەكو ماە نەهاوند و ماە بەسەر. لە رۆژئاواى خاكى ئىراندا، گەلپىك جىگا و دىهات ناويان ماره؛ وەكو: مارتاوا (مارتاباد). عولەماكان گوتوويانە: مار لە ماى لە مادەوهيه.

«ويكتۆر لانگلو» كە نووسىنى مېژوونوويسەكانى ئەرمەنى كۆكردوونەوه دەلئى: ماد بەزمانى ئەرمەنى ماره. بەپىشوو ئەژدەهاكى دوامىن سەلتەنەتى مادىيان گوتووه: «ويشتا بازونك» كە مەعنای ئەوه بەكوردى هەژدەياها زادەكانە.

### ۳- تەمەددونى دەولەتى ماد

لە بابەت تەمەددونى مادەوه ئاسارىكى و دەست نەكەوتووه كە بتوانىن پتر لە تەشكىلات و ئىجتىماعى و كردهويان بدوين. ئەگەر لە كتيب و نوويسراوهكانى پىشياناندا چىتىكىش هەبى كەمە. تاكو ئىستا لە پادشايانى ماد نوويسراو و ئاسارىكى و دەست نەكەوتووه. ئەوهى كە نزيك باوهپىكى چاك بى ئەمەيه: لە پىش گەورەبوون و دامەزراندنى دەولەتى مادى گەورەدا، هەريەك لە تىبىرەكانى ماد بەمۆستەقىللى ژياون. لە دواى دەولەت دامەزراندنىيان و هيز پەيداكردن و گەورەبوونى ماد، بلاويان كۆبووهوه و بەگەورەكان و ئومەراكان هيزيان پتر كرد. بەلام نازاندري كە ئومەرايانى خۆجىيى بەجاريك لە نىوانيدا لايرا بن. لە دواى كەوتن و نەمانى دەولەتى ماد، لەو خاكە ئەبالەت و ولات و شاران لەئىز فەرمانى مېرەكانى خۆجىيىدا بوون. لە بنەمالەياندا حكومەت هەر پراگىراو يەك لە دواى يەك هەر پاىەداربوون، ماد زۆر لەو پىش ۲ بەش بوون: ۱- بەشى شەركەر. ۲- بەشى گەورەكان. لە قەرنەكانى دوايىدا بەشى رووحانى و رەنجەريشيان لەسەر زىادكردن و بوونە ۴ بەش. لە چاغى مادەكان ئەو ۴ بەشه هەرەهەبوون.

مۆغ: مۆغەكان تايىفەپىك بوون لە ماد كە بەشى رووحانىيان دامەزراندبوو. وا ديار دەكرى كە مەزەبى مادەكان مەزەبى رەسمى مۆغەكان بوو. ناتواندى بىتەگوتن كە مەزەبى زەردەشت لەودەمەدا لە ماد بلاوبۆتەوه يان نە؛ چونكو ئارىيانى لەو پىش رووناكىيان دەپەرست. دەشىين بلىين كە رۆژپەرستان لە مەزەبى مادەكاندا هەبووه.

هەموو موحەقىقەكان بەوه باوهپريان كرددوه كە زەردەشت لە ماد چۆتە باختر. وا تەسەور دەكەن كە مۆغەكان سىحر و جادووگەرييان تىكەل بەمەزەب كرددوه. زەردەشت ويستوويه رىكى خاتەوه، لەبەرئەوه كە مۆغى لىبوون، هەستا چوو باختر و بەهرەمەندى دەستكەوت.

«دار مسس تىتەر» ئىراناسى زانا دەلئى: ئاوتىستا لە دەورى مادەكاندا نوويسراوهتەوه. «نۆللكە» دەلئى: ئەگەر نوويسراوانى پادشاكانى ماد دەستكەون و ابزانم لە بابەت زمان و نوويسىنەوه زۆر وه پادشايانى پارس بچىت.

زانا و محققەكان دەلئىن: زمانى ماد زۆر نزيك بەزمانى پارسى پىشوو بووه و ماد و پارس زۆر بەئاسانى لە زمانى يەكدى گەيشتون. «دارمسس تىتەر» دەلئى: زمانى كوردى ئىستا لە زمانى ماد موشتەققە. هيندىك عولەما گوتوويانە: زمانى پشتوو يان پەختوويى

(نه فغانی) یش له زمانى ماد موشته ققه.

**له بابته سه نایعی ماد:** مه علوماتی کهم له دهستدایه؛ چونکو خانوو بهره و قهسری نهو عهسره هیچ نه ماوه. به لّام له ئاسار، که میټک که دهسکه وتوه دپته گوتن. زانا و عوله ماکان ده لّین مبعمارى ماد له هی هه خامه نشیه کان ناحه زتر و له هی پیش هاتنی ئاریانییه کان بۆ ئیران جوانتریووه. ماده کان دهستوری مبعماریان له مبعمارانی وان پایته ختی ئورارتو (ئارارات) وهرگرتووه. نهو ئاسارانیه ماد که دوزراونهوه نه مانهن:

۱- شیریکی بهرد له نزیك هه مه دان، نه م شیره تا سالی ۹۳۰ میلادی راوه ستابوو، ئیستا که وتوه و شکاوه (نۆلده که).

۲- له نزیك سه رپردی زه هاو گۆرټیک به دوکانی داود ناو له بهرد هه لقه ندراره. له وی شکتی پیاویکی ماد له بهرد و بهرگی مادی له بهره برسومیکی له دهست دایه که دهسته که په لک و پوی داره و به گه لای خورما پیچراوه. له چاغی په رستش، به دهسته وه دهگیری.

۳- گۆرټیکه له نزیك کرماشان هه ره که نهو گۆره «فروه ر» ی له سه ره لقه ندراره.

۴- له لورستان گۆرټیکه نزیك سه رپرد پیتی ده لّین «وتاخی فه رهاد»؛ به لّام ناته واوه.

۵- له دبی ئیسه حا قوه ند نزیك کرماشان، گۆرټیکه پیاویک له چاغی په رستشدا له بهرد هه لقه ندراره.

جگه له وان هه ش «پولی بیوس» ده لّین له هه مه دان قه سرتیکی زۆر گه وره هه بووه. له هه مه دان گه لیک ئاساری دیکه ش ده سته که وتوون، به لّام چونکو بینا و خانوو ئاساری ماد له خشتی خاو (کال) و گل و قور بووه و زۆری پینه چووه له ناوچوووه و نه ماوه. نه گه ره له بهرد و خشتی سوور ئاساریشیان به جی هیشته بی له که وتنی ده وله ته که یاندا و نکراون، به لّام نه مه مان زۆر چاک لی ئاشکرا بووه که پادشایانی هه خامه نشی هه موو چتیکیان له ماد وهرگرتووه و ره وشت و ته رتیباتی ده وری هه خامه نشی هی ماده کان بووه. نه مه گه واییکی راسته که چتیکى ده وری ماد یان هه خامه نشی ده بینین، نازانین کامیان هی ماد و کامیان هی هه خامه نشیه کانن.

هیردۆت و سترابون نوویسیویانه که هه خامه نشی چلۆنی بهرگیان له ماد وهرگرتووه. کلاوی لبادی (ته پله) و که وای ئاودامین و که وش، له وانیه که پارس له مادیان وهرگرت. پراشیک و ئویبیرت و وینگلیر که رۆژه لاتناسی به ناوبانگن له و رڼگاپه دا

زۆر ماندوو بوون و ده لّین ته مامی مه ده نییه تی هه خامه نشی و ئاسار و کرده وه و ته رتیباتیان، هی ماد بوونی بی شکه. ماده کان ده یانه ویست بگه نه ده ریا؛ زۆر کۆشان. نه ژده ها که له پیش شه ری له گه ل کۆروشدا ده ستی هه لمه تی بۆ بابیل هه تا سووریا برد و گه یشته هه ما (حماة - حماه). رۆژ به رۆژ ده وله تی بابیلی خسته بووه هه ره شه وه. ده وله تی ماد هیز و قودره ت و ته وانای هه رته نه نگیزی خۆی بهرز کرد و دراوسپکانی ترساند.

#### ۴- ده وله تی هه خامه نشی

پارسییه کان ئاری نه ژان، به لّام نه زاندراره که نگی هاتوونه خاکی ئیران. له نوویسراوهکانی ئاسور و ده رده که وی هه ره که مادیه کان ده وریکی دوور دیت له فه رمانی ئاسور دابوون. یه کتیک له پاشایانی ئاسور به خۆی نازیوه که (۲۸) که سی له ئومه رای پارسی خسته ته ژیر فه رمانی خۆیه وه. له ده وری «سه رگۆن شه لمه نه سه ر» پادشای ئاسور که له ۷۲۱ - ۷۱۳ ق.م فه رمانه وایی کردووه، له ده وری ئاسور حید دین که تا ۶۶۷ ق.م حوکمران بووه. پادشا و ئومه رایانی پارس ده ستینیشانی نه وان بوون، له دواى نه وه پارس له به ند و زبلله تی ئاسوری رزگار بوون و که وتنه ژیر فه رمانی برا مادیه کانیه وه.

پارسه کان شه ش تیبیره ی شاری و دینشین و چوار تیبیره ی ره وه ند و چادرنشین بوون.

شه ش تیبیره کان نه مانهن: ۱- پاساگاردی ۲- مه ره فی ۳- ماسپیان ۴- پانتالی ۵- درووی ۶- ژرمن. چوار تیبیره ی ره وه نده کانیش نه مانهن: ۱- ساگارتی ۲- مه رو ۳- دروویک ۴- دائین.

بنه ماله ی هه خامه نشی له زاده گانی تیبیره ی پارس گاردیه کان بوون. دوو به ره باب له وانه پادشایان کردووه؛ چونکو دارا ده لّیت: من نۆیه مین پادشای هه خامه نشیم.

**کۆروشی پادشای هه خامه نشی:** له پاشان به سه ره خاکی ماددا زال بوو و نهو حکومه ته ی تیکدا، به لّام شکل و ته رتیباتی حکومه تی ماد تیک نه درا. سالی ۵۵۰ ق.م که سالی نۆیه مینی حوکمداری کۆروش بوو، هه مه دانى پایته ختی ماد به ده ست کۆروش گییرا. له دواى نه وه کۆروش هه موو خاکی ماد و موسته عمه ره کانیشی خسته ده ست خۆی و مادی بچووک (کورده ستانی موکریان) یش که وته ژیر فه رمانییه وه.

کۆروش سالی (۵۲۹ ق.م) مرد. له دواى کۆروش «که م بووجیه» ی کوری له سالی ۵۱۹ - ۵۲۲ ق.م حوکمرانی کرد. بۆ کوردی ناتورپاته گان نه میریکی خۆی داندرآ. که

که مبوبوجیه مرد «کتومات» ناو موغیتک ناوی خوئی نا «بردیا» برای که مبوبوجیه و له سه ر تهختی پارس دانیشئت. له کورد زۆر بوون به هه واداری و مادی بچووکیش قبوولی کرد. دارای گه وره سالی ۵۲۱ ق.م کتوماتی گرت و کوژتی و بو خوئی بوو به پادشا.

**داریوش - دارا:** که خاکی مادی گه وره ی گرت ناوی خوئی نا پادشای مادی بچووک. کورده کان که لئین و دهر فه تیان ده سته کوه و هه ستانه سه رخویان و «فراوهرتیش» ناو گه وره زاده یه کی خوئیان کرد به پادشا و له سه ری کوپوونه وه. له شگری ماد که له گه ل دارادا چووبوونه سه ر بابیل، سه رکیشیان کرد و چوونه لای فراوهرتیش و هتیزیان پیتا.

داریوش سه ر کرده یه کی سوپاهی خوئی که مادی بوو نارد سه ریان که نه و شوپرشه تیک بدات. له نیوانی هه ردوو لادا چهند شه ر و کوژتار کرا، به لام بی سوود ماوه. مادیه کان سه ر که وتن و دارا ته نگه تاو کرا.

له دوا ی نه وه داریوش فه رمانی دا شه ر نه کری. چه ندیکی پیچوو سه ر کرده یه کی نه رمه نی نارد سه ر فراوهرتیش، نه ویش له دوا ی دوو جار شه ر کردن شکاندر ا. له دوا ی نه وه سه ر کرده یه کی پارسی نارد سه ریان، نه ویش دوو شه ری کرد و شکا و په ریشان کرا.

داریوش که بابیلی گرت و لینگی دا سه ر ماد و له دوا ی شه ر و کوژتار مادی شکاند. فراوهرتیش هه لات و له پاشان گییرا و بردیانه هه مه دان و به داریدا کرد و کوژتی. داریوش نه وه ی له نه قشه ی بیستوون دا به ته فسیلی نوویسیوه و ده لئ: فراوهرتیش به خوئی گوت: من پادشا (کشات ریت) ی ماد م. گرتم و زبانیم بری و کوژتم.... له وه نه قشه یه دا وینه ی فراوهرتیشی تیدایه و به رگی له به رگی کوردی نه مپرو ده چی. له وده مه دا بوو «چیتره ته خماه» له ساگارتی سه ری بلند کرد و گوتی: من نه وه ی هووه خشته ری ماد م. داریوش چووه سه ری و گرتی و بردی له هه مه داندا سالی ۵۲۱ ق.م به داریدا کرد.

له سالی ۵۵۰ - ۳۳۱ ق.م، ۱۲ که سه له هه خامه نشییه کان له سه ر خاکی مادی گه وره و مادی بچووک (کوردستانی موکریان) دا پادشایه تیان کردوه. له هه موو شه ر و کوژتار و سه فه ریکدا مادیه کان له سوپاهی هه خامه نشییه کاندا به دل تیکوژشاون و پیای گه وره و سه ردار سوپاهیان بووه. به لام وه نه بوون زۆر خو شه ویست بن له لایه ن پارسه کان، نه گه رچی یه ک په گه ز و یه ک نه ژادیش بوون، به لام هه زیان لی نه ده کردن.

هه رچه نده میژوونوو یسه کان ده لئین: حکومه تی ماد که تیکچوو و حکومه تی پارس دامه زرا و جیشینی مادی کرد، فه رقیکی نه که وته ته شکیلیات و ئیداره وه، به لام من وام

بو ئاشکرا بووه، به پیتی حکومه ته کانی ئیستا ئیساتی موده عام ده کات که پارسییه کی کیوی و شار و ناوه دانی نه دیتووی دوینی که ژیرده سستی مادی بووی و نه مپرو که بووبیته حاکم، چون به رامبه ر به مادیه کان بوغز و غه ره زیان نه کیشاوه. هه روه کو ماد به سه ر ئاسوردا زال بوون چیان به ئاسور کرد، پارسیش که به سه ر ماددا زال بوو نه وه ی کردوه. موعامه له ی داریوش له نه قشه ی بیستووندا که له حه ق کورده مادیه کاندا کرد و به مه سه له ی فراوهرتیش و چیتره ته خمه ه بو مان ئاشکرا ده کا که چی به کورده مادیه کان کردوه و تووشی چ نه زیته و کوژتار بوون. هه ر به و جوژه ماد (کورد) دیسان که چاوی به خوئی که وت، دوینی که حاکم و ئیمپراتور بوو و نه مپرو که ش ژیرده ست و فه رمانبه ره، نه وه له لاییکه وه و له لاییکی که شه وه بزووتنه وه ی پارسیه کان و موعامه له ی داریوش و هه خامه نشییه کان که له حه ق گه وره کانی خوئیاندا چاوپیکه وت، به بی شک برنیان ده کولاه و له دلئان ده گرت. بو یه له شه ری نه سه کنه ده ردا نه و میلله ته نازایه ی ماد هیچ کومه گی داریوشی دوا بیان نه کرد. نه وه بی شوپه یه که داریوشی گه وره له دوا ی یه کدی به چه ندیک ۹ پادشای نه وان بگری و چاویان ده ریئیت و زمانیان بری و به داریاندا کا و نه وان هه هیچ دلگیر نه بن. فه ن قبوولی ناکا و ته ئریخیش چاوی لی ناقوو چیئیت. هه روه کو له نوویسراوه کانی بیستوونی داریوش و په سه مه کان وردده بیینه وه، بو مان حه ل ده بی. که وایه کورد گه لپک نه زیته و په ریشانی به ده ست داریوشه وه کیشاوه؛ له به ره وه له شه ری نه سه کنه ده ردا هیچ یاریده یان نه داوه.

#### ۵- نه سه کنه نده ر

نه سه کنه نده ر کوری فلیبی ماکدونییه. نه وه ل که سیک که له ماکدونییه (مقدونییه) دا بوو به پادشا فلیب بوو. سالی ۳۵۹ تا ۳۳۶ ق.م له گه ل یونان و دراوسیکانیا شه ری کرد. له پاشان له ژیر فه رمانده ی دوو سه ردار ی خویدا له شگری نارد سه ر پادشاکانی هه خامه نشی. له شه رپیکدا سالی ۳۳۶ ق.م کوژرا.

نه سه کنه نده ر له دوا ی بابی له سه ر تهخت دانیشئت و که وته سه ر هه وای پیشونایی بابی. له دوا ی نه وه ئیران که وتبووه شوپرش. نه سه کنه نده ر یونانی دامه زانده وه و چووه سه ر داریوش.

له به هاری سالی ۳۳۴ ق.م نه سه کنه نده ر له ده ربه ندی ده رده نیل تپه ری و له که ناری مه رمه ره له گه ل له شگری پارس - که هه مووی مادبوون - شه ری کرد. به و جوژه خشا و

چووه‌پیش. له هه‌ولتیر شه‌ری له‌گه‌ل داریوش کرد و شکاندی و که‌مکه‌مه به‌گه‌رمی ئەو خاکانه‌ی گرت. سالی ۳۳۰ تا ۳۲۳ ق.م خاکی کوردستان که‌وته ژتیر فه‌رمانی ئەسکه‌نده‌وه، به‌لام حکومه‌تی مادی بچووک له‌و چاغه‌وه دامه‌زاندراوه.

سالی ۳۲۵ ق.م ئەسکه‌نده‌ر چووه سهر خاکی کورده‌کانی کاسی. له شه‌پدا سهردار سوهاهیتی کوزرا. ئەسکه‌نده‌ر که به‌سه‌ر ئەواندا زال بوو بۆ، روح دلخۆشیی دانه‌وه‌ی «هیقیس تیۆن» که سهرداره‌که‌ی بوو، سه‌ری هه‌مووانی بری و کردنیه قوربانی روحه‌که‌ی. میژوونوویسه‌کان ئەو سهربه‌وردیه به‌دلگیری و ئەسه‌فه‌وه باس ده‌کن. ئەو مه‌سه‌له وه‌حشه‌تکاره‌ی ئەسکه‌نده‌ر «پلۆتارک - ئەسکه‌نده‌ر به‌ندی ۹۴» و هه‌سه‌ن پیرنیا (ایرانی باستان) به‌حیره‌ته‌وه لیتی دواون.

### ئاسره‌پات

له دوا‌ی ئەوه خاکی کوردستان (مادی بچووک) که‌وته ده‌ست ئەسکه‌نده‌ر، هه‌روه‌کو مه‌رز و بوومه‌کانی دیکه ئەو خاکه‌شی کرده «خشه‌شه‌ریوان» که به‌یۆنانی «ستراب» و به‌عه‌ره‌بی (والی) بی؛ هه‌موو خاکی ژتیره‌ستی که پارچه پارچه کرد و کردنیه حکومه‌تی بچووک. والیه‌کانی. پتر له ماده‌کان دانا؛ زۆریشیان ئاریایی نه‌ژادبوون. له جنووبی غه‌ری گۆلی ورمیوه هه‌تا سه‌ری چۆمی ئاراس و به‌سه‌ر چۆمی ئاراسدا هه‌تا ده‌ریای خه‌زه‌ر و له ده‌ره‌ندی خه‌زه‌روه به‌قه‌زوین و زه‌نگاندا روو به‌هه‌مه‌دان پروا و ئەرده‌لان و خاکی کوردستانی موکریان و که‌میتک خاکی بابان و سۆران و له سه‌رووی کیوه‌کانی هه‌کاربشی له‌گه‌لدا بی، کرا به‌حکومه‌تیتک که له‌وه‌پیش به‌مادی بچووک ناوبراوه. پایته‌ختی «په‌رسپه‌ه» بوو. پیاوتیکی کورد که ناوی (ئاسره‌بات) بوو، له‌سه‌ری کرا به‌حوکمدار (خشه‌شه‌ریوان). زۆر له میژوونوویسه‌کان گوتوویانه وه‌جه‌ی ته‌سمیه‌ی ئاتورپاته‌گان له‌و حوکمداره‌وه بووه که ناوی (ئاسره‌پات) بوو. خاکیکی له ژتیر فه‌رمانی ئەودا بوو به ئاسره‌پات - گان ناونرا. له چاغی ساسانیان دا به «ئاسره‌پاتگان - ئاتورپاته‌گان» ناوده‌برا؛ چونکو به‌و ناوه‌وه ئاته‌شگه‌ده‌ییکی گه‌وره له‌و خاکه‌دا هه‌بوو. به‌لام راستیه‌که‌ی هی بیکه‌مینه. له پاشان به‌ئازربایه‌گان و ئازربادنجان ناوی گۆردرا.

له دوا‌ی مردنی ئەسکه‌نده‌ر کورده‌کان ئیستفاده‌به‌کی قورسیان کرد، ئەو خاکه دیسان هه‌ر به‌حکومه‌تی ماوه و به‌ناوی مادی بچووک ناوبانگی کرده‌وه. خاکی ئاسره‌پات (ئاتورپاته‌گان) به‌نازادی حاکمی خۆی له‌سه‌ر ماوه.

کورد له چاغی دوا‌ی ئەسکه‌نده‌ر «سلووکی» یه‌کاندا راسته‌وراست بوون به‌ته‌وایفولمووک. هه‌ر پارچه زه‌ویه‌ک له ده‌ست ئەمیر و حاکمیتی خۆجیتیدا ماوه. له کیتی زاگروس سی حکومه‌تی میلله‌تی کورد و له ئاسره‌پات - (ئاتورپاته‌گانیش) حکومه‌تیتی زۆر قه‌شه‌نگی تیتدا دامه‌زاندراوه. هه‌رکه پیشوی له نیوان سلووکی روویدا، کورده‌کانی ئاتورپاته‌گان له ژتیر فه‌رمانی سلووکی ده‌رکه‌وتن. کوردۆخ له لاییکه‌وه و کاردای سیربیش له لاییکه‌وه له سلووکی بچراوه‌وه.

خوله‌فا: جینشینه‌کانی ئەسکه‌نده‌ر که ۹ که‌س له سالی ۳۱۲ - ۱۶۴ ق.م حوکم‌انیان کردووه خاکی ئەسکه‌نده‌ریان کردۆته چهند حکومه‌تیتک. ته‌نها کوردستانی ئازربایه‌گان به‌موسه‌قیلی ژیاوه؛ سی ئەماره‌تی دیکه‌ی کوردیش له روودابوون.

حکومه‌تی ئاتورپاته‌گان، هه‌تا چاغی ئاشکی شه‌شه‌م (میهردادی ئەوه‌ل) پادشای ئاشکانی هه‌ر له شه‌وکه‌ت و گه‌وره‌بیدا ماوه. ئەو گه‌لیک جه‌وری له خۆجیتیه‌کان کرد و خاکه‌که‌ی خسته ژتیر حوکمی خۆیه‌وه و حکومه‌تی ئاتورپاته‌گانی تیتکدا. هه‌روه‌کو له هاتوودا دی.

چاغی ئەسکه‌نده‌ر بۆ هه‌موو کورده‌کان به‌هه‌مووانی و بۆ کوردی ئاتورپاته‌گان به‌تاییه‌تی ده‌ورتیکی ره‌ش و نه‌گبه‌تیتیکی بی پایانبیش بوو، به‌لام له دوامیندا به‌دامه‌زاندنی حکومه‌تی ئاتوره‌پات دلخۆشی کورده‌کانی داوه و مه‌منوونی کردن؛ ئەوه‌بوو به‌مایه‌ی دووباره دامه‌زاندنه‌وه‌ی حکومه‌ته‌که‌یان. پایته‌ختی ئەو حکومه‌ته «فراده ئەسپه - په‌رسپه‌ه» بوو، هه‌روه‌کو له‌مه‌وه‌پیش لیتی دوا‌ین.

## فەلسەئە

كوردۆخ؛ كاردا؛ هالدى؛ سىرتى؛ نازارتيا؛ كرچخ؛ كارتاوى

### ۱- كوردۆخ - كوردۆك:

حەسەن پىرنىي مىژوونوويسى بەناوبانگى ئىران لە كىتەبى دووهمى ئىرانى باستان دەورەى ئەوئەلى پارسى دارىوشى دووهم لاپەرە ۹۸۹د لە نوويسىنى ئەكسەنەفۆن پاشەوپاش گەرانهوئەى دەهەزار كەسىدا، كىتەبى ۳ فەسلىدا باسى دەكا: يىكەمىن سەربهوردى زۆر زل و گەورەى دوامىن سەلتەنەتى دارىوشى دووهم روويداوه، دووهمىن پشپوى و سەركىشى و شۆرشى كوردۆخ (كوردۆك)ەكان بووه. ئەمانە لە كىتەبەكانى لای بەرەوژوورى دەستە چەپى تىگر (دېجلە)دا جىنشىن بوون و زەندەگانىيان دەکرد و بەهتیز و تەوانا بوون. (زاناکان بەگەرمى ئەوانە دەكەنە باپىرە گەورە و نىياكانى كوردەكانى ئەمروكە).

ئەكسەنەفۆن دەلتى: پادشای پارس بە ۱۲۰۰۰ لەشكرى سوپاهى جەنگىي نازاوه چووهسەر كوردۆخەكان تاكو سەرى شۆرش بەرپاكەرەكان نەرمكا و ئەو مىللەتە بخاتە ژىر فەرمانى خۆبەوه، بەلام نازايى و جەنگاوهرى كوردۆخەكان و سەختى و توندى كىتەبەكانى نىشتمانىيان و ئەزىتە كىشانى لەشكر لە دۆل و گەلى و دەربەندە تەنگ و سەختەكانى كوردستاندا پادشای پارسى لەو چوونه سوودمەند نەکرد. لەگەل ئەو شاكە تووشى ئەزىتە بوو، بەهەرىهەكى دەستەكەوت. ئەو لەشكرە قورسە زۆر بەشپىرەبى گەرپاوه، چەندجار ئەو پادشايە تووشى ئەو سەفەرەبوو، بەلام هەر لە دەست كوردۆخەكاندا بەشكاوى و پەرىشانى دەگەرپاوه و پىيان نەدەوتىرا.

لەووه بوئمان ئاشكرا دەبى كە كوردۆخەكان حكومەتەتەكى باشيان هەبووه، پادشا و يان ئەمىرەتەكان ئەوانى كۆكردۆتەوه كە هەلمەت بەرن و پىش بەلەشكرى پادشای پارس بگرن و دارىوش شپىرە بگەن.

### ۲- كاردۆ:

زۆر لە زانا و تىگەيشتووهكانى رۆژەهەلاتناسانى فەرەنگستان و ئىنگلىز و ئەلمان و فەرەنسا و ئامرىكان تىكۆشان و ماندووبوون؛ لە بابەت هاتن و چوون و موهاجەرەت و كەلىمەى «كورد»ەوه دووچار بەئىختىلاف و تىكەلاوى بوون. ئەوئەبى دوور لە تىگەيشتن بىت و حەل نەكرابى. ئەوئەبى عولەمايانى ئەمروكە سەرى كۆبوونهوه و

رەتكەوتوون ئەمەيه: كورد لە پىش چوونىيان بۆ ئەو خاكەى كە ئەمروكە نىشتمانىيانە مىللەتەتەكى ئارىيانى (كورد)ى دىكە لەو خاكەدا هەبووه، ئەوانىش بە«كاردۆ» ناوراون. كاردۆكان خاوەند مەدەنىيەت و شوپىتەكى ناسراوبوون. براكانىيان كە چوونه نىبووانەوه تىكەل بەخۆيان كوردوون و ناوى خۆيان لەسەر ئەوان داناوه، چونكە لە رەگەزەتەك بوون و بوونەتە بەك مىللەت.

لە پارچە بەردىكى دوو هەزار سال لەمەوپىشدا كە دۆزراوه، ئاسوربىهەكان بەجىيان هەيشتووه. لەوئەدا لە مىللەتە كادا (كارداك) داواه، تەرجهەمەى ئەو بەردەكە كراوه تووشى دوو پىتى «كا» بوون كە لە سەرەتای وشە و لە دوامىنیدا نىشان دراوه و دووبارە كراوهتەوه. وا دەزاندرى «كادا» وەكو كوردە و «كارداك» وەكو «كوردەكان» دىتە بەرچاوه. خاك و جىگای دانىشتنى كادا لە تخووبى گۆلى وان بەلای جنووبىدا درىژۆتەوه. گەلەك قەلا و جىگایيانى سەخت و توندیان هەبووه، ئاسارىيان لەو خاكەدا تا نزىك قەرنى پىنجەم و شەشەمى هىجرى هەر مابوو.

لە نەقشەى حەسەن پىرنىيا لە ئىرانى باستاندا ورمى و شۆ و خۆى و سەلماسى ئەمروكەشى دەكەوتتە سەر. كەوابوو خاكى هەكارى و برادۆست و موكرىيان و سووران و دنبلى و مەحمودى قەرنى دەبەمى هىجرى گرتووه. خاكى جىزىر و بوئانىشى لەسەر بووه هەرەكو دىتەگوتن.

مەملەكەت و خاكى كاردۆ «كاردا» بووه. لە مەنقولات و ئاسارى «تىگلات پىلىسەر» پادشای ئاسوور و شەرکردنى لەگەل مىللەتە «كورتى» و ئىشارەت دان بەوه، ئىسبات دەكا كە كورتى لە كوئى هەبوون و بەهتیزبوون كەوا شەرى لەتەكبىاندا كوردووه. لەو دەورە و لە دەورى پىش ئەوئەبى ناوى گوتى براوه كە خاوەند مەدەنىيەت و جىگای بەرز و دارابىهەكى بەهتیزبوون، هەرەكو بەتايەتە لىتى دواين.

ئەكسەنەفۆن لە كىتەبى «ئاناباسىس» و بەشى چوارەم فەسلى سى قەتەعەى بەكەم گەرانهوئەى دەهەزار كەسىدا كە لە گەرانهوئەى خۆى داواه، زۆر بەنازايى و رەشىدى و دلپىرى بەكاردۆكانىدا هەلگوتووه.

لەپاش ئەوه ناوى (كاردۆ) لە كىتەبەكانى بوئانىدا بەگەرمى دەكەوتتە بەرچاوان، دىربىكنوويس و موئەلىفەكانى بوئان خاكى كاردۆيان لە ژىر ناوى كاردۆدا بردووه. جىگا و نىشتمانى كاردۆ لە كەنارى لای چەپى تىگر (دېجلە)و كەوتۆتە دەوروشتى كىوانى جودى (كودى - گوتى).

«تارامی» یه‌کان ئەو دەروویشت و سیلسیله‌ی کیتی «جودی» یان به «بیس کاردۆ» و هه‌موو خاکی نیوانی دیجله و فوراتیان به‌کارتا (کاردۆ) و ئەرمه‌نییه‌کان به‌کوردۆخ و عه‌ره‌به‌کان به «کرداء» وه یان به «کوردای» بیان ناوبردوووه. له کتیبی «فتوح البلدان - بلاذری» لاپه‌ره ۱۷۶دا به‌کرداء (کوردای) ناوی بردووون.

ئێستراپۆنی جوغرافیایانی یۆنان له کتیبی ۱۶ و فەسلێ یه‌که‌م و قیتعه‌ی ۲۴دا ده‌لی: میلله‌تی گوردین که له نه‌ژادی کاردۆن له به‌شیکێ سه‌خت و به‌زێ که‌ناری چۆمی دیجله‌دا، جیگایان گه‌لێک توند وه‌کو ساریزا و ساتالکا و قه‌لای پیناکایان هه‌یه. ئەم قه‌لایه له‌سه‌ر گوردیک به‌شکلی سێگۆشه‌بیدا دامه‌زاندراوه.

له‌وه به‌ولاوه، وه‌ی کاردۆ که‌مبووه‌ته‌وه. به‌لام مێژوونوویسه‌کانی ده‌وری ئیسلام خاکی کاردۆیان به‌جزیره‌ی عومه‌ر و چهند عه‌سریکیش به‌بوختان (بۆتان) یان ناوبردوووه.

مێژوونوویسه‌کانی یۆنانی و ئەرمه‌نی، مه‌مله‌که‌ت و خاکی کاردۆیان زۆر به‌ئاوه‌دانی و نفوس باس کردوووه؛ ده‌لێن: ۳ شاری زۆر گه‌وره‌ی خۆشیان هه‌بووه: ۱- ساریزا - ۲- پیناکا - ۳- سانالکا. ئەم ۳ شارانه له‌که‌نار چۆمی دیجله‌ بوون.

هه‌روه‌کو ئەکسه‌نه‌فۆن له کتیبی ئانا‌بایسیس، به‌شی چواره‌می، فەسلێ سێیه‌مدا، دوورودرێژ له کاردۆ و نیشتمانی کاردۆ داوه. کاردۆ له‌ عه‌سری ئەرده‌شیری دووه‌می هه‌خامه‌نشیدا، پادشای هه‌خامه‌نشییان په‌سند نه‌کردوووه و نه‌که‌وتوووه‌ته‌ ژێر فه‌رمانیانه‌وه. به‌ئازادی و سه‌ربه‌خۆیی ژیاون و له‌وه‌پێشیش هه‌ر ئازاد بوون.

کتیبه‌کانی ئەرمه‌نی و امان نیشان دده‌ا که تیگرانی دووه‌می پادشای ئەرمه‌نی، له‌ قه‌رنی یه‌که‌مین پێش میلاددا، له‌شکری بردۆته‌ سه‌ر خاکی کاردۆ.

له‌ ساڵی ۱۱۵ی پێش میلاددا «مانی ساوۆس» ی پادشای کاردۆ، که‌وته‌ ژێر فه‌رمانی ئەرمه‌نستانه‌وه و فه‌رمانبه‌رداری تیگرانی کرد.

خاکی کاردۆ یه‌عنی نیشتمانی میلله‌تی کاردۆ، هه‌ر جیگای خۆیان بووه، هه‌رچه‌ند که‌ که‌وتبه‌ ژێر فه‌رمانی بیانیانیشه‌وه، به‌لام ره‌وشت و خوو و زمان و ده‌ستووری نه‌ژادیان له‌ ده‌س نه‌داوه و بۆ ئازادی کۆشاون و له‌ رێگای سه‌ربه‌خۆبیدا ته‌قه‌لایان داوه. بۆ ئازادی ده‌ستخستن و رزگاربوون په‌له‌یان کردوووه و ده‌ستیان که‌وتوووه.

وته که‌لیمه‌ی کاردۆ به‌زمانی سۆمه‌ به‌مه‌عنای ره‌شیدی و دلاوه‌ری و ئازایی هاتوووه.

### ۳- خالیدی - هالیدی

له‌ نیوانی وه‌ی کاردۆ و خالیدیدا به‌وێچوون و شیوه‌ پتر نزیکی لێکچوون و مو‌شابه‌هه‌تی ته‌واویان له‌گه‌ڵ یه‌کدا هه‌یه. سس خالیدی به‌زمانی سۆمه‌ری و خالیدی به‌زمانی ئاسووری ئۆراتویان ئوراشتو نوویسراون. به‌زمانی عیبرانی ئارات و به‌زمانی یۆنانی (کاردۆ) یان ناوبردووون. ئەوانه هه‌ر ئەو میلله‌ته‌ن که له نزیک قه‌رنی نۆیه‌می پێش میلاددا له (ئاثره‌پاتگان) هوه‌ روو به‌گۆلی وان چوون و له‌ جنووبی ئەو ده‌ریاچه‌به‌دا دامه‌زران و ده‌وله‌تیکێ خۆیی و ئازادیان هه‌بووه. له‌ مه‌ده‌نییه‌تدا زۆر به‌رزبوون. ئەو ده‌وله‌ته هه‌تا قه‌رنی شه‌شه‌می پێش میلاد به‌شانوشه‌وه‌که‌ت و مه‌ده‌نییه‌تیکێ قورسه‌وه‌ خۆیان نوواندوه. ئەکسه‌نه‌فۆن له کتیبی «کوروپدیا - ته‌ریبه‌ی کۆروش - جلدی ۳ی فەسلێ یه‌که‌م» دا ده‌لێ: له‌ سه‌ره‌تای قه‌رنی شه‌شه‌می پێش میلاددا، میلله‌تیکێ تازه‌ نوتی ئاری (وا ده‌زاندی که‌ میلله‌تی ئەرمه‌ن بووبی) هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر خاکی وان و میلله‌تی هالیدیان روو به‌کیوه‌کان هه‌لبێی.

**خالیدی - کاردۆ:** ده‌وله‌تی قه‌ومی ئاریانی خالیدی - کاردۆ، به‌ده‌ست میلله‌تی ئەرمه‌نی ئاریانییه‌ و ئینقرازیان هات.

ئاساری ۳ قه‌رنی هی ئەو خالیدیانه که له خاکی خۆیاندا له‌ دوایان به‌جیماوه، له‌ دوای شه‌ر و کوژتار و شو‌رش هه‌لاتن.

کشانه‌وه‌ی میلله‌تی خالیدی - کاردۆ بۆ کۆیان: خالیدی - کاردۆ له‌ خاکی شیمالی گۆلی وان که ولاتی «تریبزند» که «تره‌بزوون» ی ئەمرۆکه‌یه‌ دامه‌زران و له‌وێ مانه‌وه و کردیانه جیگا و نیشتمانی خۆیان. ئەو خاکه له‌ چاغی ده‌وله‌تی دووه‌می شه‌رقی بیزانسدا به‌خیلات (ئالختات - ئەخلات) ناوبراون، ئەمرۆکه‌ش له‌ لای غه‌ربی شیمالی گۆلی وان شارێک هه‌یه که ناوی خللات (ئه‌خلات)ه. له‌ قه‌رنی پینجه‌م و شه‌شه‌می هیجریدا له‌ گۆلی وان هه‌تا تره‌بزوون به‌ولاتی ئەخلات ناوده‌برا.

زه‌وی و خاکیکی زۆر له‌وه‌پێشی کاردا یان کاردۆ، نیشتمانی کاردۆ - هالیدی بووه؛ ئیستاش ئەو خاکه لانکی په‌روه‌شی ئیلات و عه‌شایری کورده. پیتی کاردۆ و کورد پێک گه‌یاندووێکی وه‌هایه که هه‌ردووکی لێک گرتداوه، که کورده‌کانی ئەمرۆ نه‌ته‌وه‌ی ئەو کاردۆبانه‌ بوونی به‌بێ شک نیشان بدات، ئەمرۆکه‌ به‌کورده‌کانی ئەو خاکه‌ ده‌بێژێ کوردۆ.

کاردۆ - هالیدییه‌کان له‌ سه‌رچاوه‌ به‌رزه‌کانی چۆمانی دیجله‌ و فورات و ئاراسدا

جیگیربوون و ده‌ورپشتی ئەو خاکانەشیان هەموو خستبوو ژێردەست و دەستووری خۆیانەوه. شاری توشپا (وان)یان کردبوو بە پایتەخت. «احمد ره‌فییق تاریخی عمومی لاپەرە ۳۴۶ی جلدی یەكەم» دەلێ: بەكەم دەمێك ڕوو بەرۆژەهەلات و جنووبی گۆلی وان كیشوهرگیبیران کردوو. میلله‌ته‌كه‌ی بلند بالا و به‌هیز و ته‌وانا بوون. هیندیکیان شوان و جوتیار و بازرگان بوون.

مەعبوودە‌كه‌یان ناوی «هالیدی» بوو. هه‌روه‌كو بو‌خودای رۆژ و با په‌رستشیان ده‌کرد، بو‌ هالیدی‌ش ئەو په‌رستشە هه‌بوو. ئەم‌رۆكه‌ش له‌نیو ئەو كوردانه‌ی شیمالیدا عه‌شیره‌تیکی زۆر گه‌وره‌ به‌ناوی عه‌شیره‌تی هالیدییه‌وه هه‌یه. له‌ ئەدوار و قه‌رنه‌كانی دوا‌ی ئیسلامییه‌وه تاكو ئەم‌رۆكه‌، له‌و خاكانه‌دا ئەو ناوه‌ به‌گه‌رمی ده‌كه‌وێته‌ پێش چاوان.

بنه‌ماله‌ی ئەمیره‌كانی جزیره‌ له‌ سه‌ره‌تای ئیسلامییه‌وه هه‌تا قه‌رنی دوامین و سێزده‌مینی هه‌جری ئەو بنه‌ماله‌یه‌ له‌و خاكه‌دا فه‌رمانه‌ه‌وابوون، به‌عه‌شیره‌تی خالیدی یان به‌بنه‌ماله‌ی میرانی خالیدی ناسراون، له‌و بنه‌ماله‌یه‌ ئەم‌رۆكه‌ ئەوی ماون به‌كوپانی به‌درخانیه‌یان بنه‌ماله‌ی به‌درخانی ناویانگیان هه‌یه. ئەوانه‌ بنه‌ماله‌ییکی كوردی خالیدین كه‌ ئیتمه‌ لێی ده‌دوێن و له‌ كتیبه‌ی ئومه‌رایانی كورددا ناوبراون.

#### ۴- سیرتی

كۆمه‌له‌ییکی زلی رۆژه‌ه‌لاتناس و دیربكنووسه‌كانی كوردی ئاوروپای وردبێن و موحه‌قیقه‌كانی ئەله‌مان وه‌كو هارتمان و نۆلده‌ك و ویسباخ له‌ دوا‌ی گه‌لیك لیوردبوونه‌وه و ته‌حقیقات و ته‌ه‌بوعات و پشكینی قورس، لوغه‌ت و شیوه‌ی په‌نگاوه‌نگ و ده‌ستووری به‌جیه‌تینی كوردی ته‌رزی ئەدای و به‌راورد‌كردنه‌وه‌ییکی زۆر، وایان بو‌ ئاشكرا بووه و پیتی دنیابوون كه‌ شیوه‌ی كورد و كاردۆ له‌گه‌ل شیوه‌ی زمانه‌كه‌یان به‌ته‌حقیق گه‌یاندره‌وه كه‌ یه‌كن. ئەو زانیانه‌ به‌پیتی نوویسرا و كتیبه‌كانی یۆنانی پێشوو، به‌بوونی نه‌ژادی ئاریانی -كه‌ سیرتی بن- ئیشاره‌تیان داوه و پیتی دنیابوون و باوه‌ریان کردوو كه‌ سیرتی كوردن.

«ئیسترابۆن»ی جوغرافیا نوویسی یۆنانی له‌ دوو جیگای كتیبه‌كه‌یدا باسی میلله‌تی سیرتی کردوو و میسالی به‌هیندیك شیوه‌ و لوغه‌تیان هیناوه و به‌ئاشكرا میلله‌تی سیرتی ئاریانی نه‌ژادبوونیانی باس کردوو. بێكه‌مینیان: له‌ كتیبه‌ی ۱۱ فه‌سلێ ۱۳ قیتعه‌ی ۳ له‌ ریزی ئەژماردنی ئەو قه‌ومانه‌دا كه‌ له‌ خاکی ماد دانیشتون، له‌ دوو قه‌وم

دواوه‌ كه‌ یه‌كێکیان سیرتی و دووه‌میان مه‌رده. دووه‌میان له‌ كتیبه‌ی ۱۵ كه‌ به‌تایبه‌تی ه‌ی هیندستان و ئیترانه، قیتعه‌ی ئەوه‌ل فه‌سلێ سێیه‌م له‌ ریزی ئەو میلله‌تانه‌ی كه‌ له‌ خاکی ئیتران دانیشتون باسی میلله‌تی سیرتی و مه‌ردی کردوو و هه‌ردووكانی به‌ئاریانی نه‌ژاد داناوه.

وامان بو‌ دیار ده‌كری كه‌ هه‌ردوو ك تیبه‌ی مه‌رد و سیرتی له‌ خاکی پارس دانیشتون، له‌ پاشان ڕوو به‌رۆژاوا چون و له‌سه‌ر زه‌وی رۆژاوا‌ی خاکی ماد دامه‌زراون كه‌ موكریان یان ئازربایه‌گانی ئەم‌رۆكه‌ بێ. ئەوه‌مه‌ش وه‌كو ئیستا ئەو خاكه‌ هه‌ر كوردی تێدابووه. به‌ناوی سیرتی ئەم‌رۆكه‌ش عه‌شیره‌تیکی كورد له‌ خاکی نیوان جۆله‌میرگ و باشكالاندا هه‌ن (هه‌كاری). شاریك به‌وناوه‌ له‌نیوان دیاره‌كه‌ر و به‌دلیسدا به‌ (سیرتی) هه‌رماوه‌ كه‌ به‌كوردی سیرت و به‌عه‌ره‌بی سه‌رته‌.

زانا و رۆژه‌ه‌لاتناسه‌كانی فره‌نگستان له‌ دوا‌ی لێكدانه‌وه‌ و وردبینی و به‌راورد‌كردن و سه‌رنجدانیکی قوول له‌ كتیبه‌كانی ئوسترابۆندا گه‌یشتنه‌ پایه‌ییکی وا كه‌ له‌ قه‌رایینی «فقه‌ اللغة» دا به‌ختیاری و كورد هه‌ره‌كن و سیرتییه‌كان باپیره‌ گه‌وره‌یانن. موهاجیره‌كانی سیرتی باپیره‌ گه‌وره‌ی ئەو كوردانه‌ی رۆژاوا‌ی خاکی مادن.

وه‌كو له‌ قسه‌ی عوله‌ماكان ورد ده‌بینه‌وه، وامان بو‌ دیار ده‌كری كه‌ له‌ قه‌رنی پێنجه‌م و شه‌شه‌می میلاددا سیرتی ده‌ستی به‌هه‌جرت کردوو و به‌گه‌ل و كۆمه‌له‌ ڕوو به‌رۆژاوا‌ی ئازربایه‌گان چون و له‌و خاكه‌دا هه‌لگێر و وه‌رگێرێکی زۆریان پێكراوه. وام بو‌ ئاشكرا ده‌بێ كه‌ له‌ دوا‌ی تێكچوونی ده‌وله‌تی ماد، كورده‌كانی سیرت له‌گه‌ل هه‌خامه‌نشی رێك نه‌كه‌وتوون و له‌ ئازربایه‌گان و كێوه‌كانی موكریاندا كه‌مێك خۆیان گرتوه‌وه. له‌ سه‌له‌ته‌نه‌تی دارای گه‌وره‌، ئیشتراکی فراوه‌رتیشیان كرد. دارا كه‌ مادی بچووك (كوردستانی موكریان)ی گرت ده‌بێ سه‌ریان بو‌ نه‌چه‌ماندبێ و بو‌ كێوه‌كان هه‌جرتیان كردبێ؛ به‌لام به‌پیتی زانیینی خواره‌وه، وا ده‌رده‌كه‌وی له‌پاشان كه‌وتوونه‌ ژێر فه‌رمانی داراوه. میژوونوویسه‌كان لێی دواون و ده‌لێن: سیرتی له‌ قه‌رنی پێنجه‌مدا به‌گه‌له‌ له‌ خاکی مادی بچووكه‌وه ده‌ستیان به‌هه‌جرت كرد. له‌ چاغی پادشاكانی ماددا دلێری و پاله‌وانی و جه‌نگاوه‌ری سیرتی كیشوهرگیبیری كرد. له‌ چاغی هه‌خامه‌نشییه‌كه‌انیشتدا ڕوو به‌رۆژاوا چون و تووشی گه‌لیك نه‌قل و نقول بوون. ئەوه‌ره‌ و ئەمبه‌ره‌ی سیرتی و كه‌شماكه‌شه‌ی كه‌: به‌سه‌ریاندا هاتوو، له‌ ئەدوارانی موخته‌لیفه‌ی ئیتراندا ئەوه‌ هه‌ر هه‌بووه.

«عه‌لی ئەسه‌غه‌ر شه‌میمی» له‌ جوغرافیا‌ی كوردستاندا ده‌لێ: سیرتی به‌تایبه‌تی له‌



لهشکرکەشی ماد بۆ سەر ئاتینە و له سالی ٤٩٠ - ٤٨٠ی پێش میلاددا له لشکرکەشی داریوشی گه‌وره بۆ زالکردنی ده‌وله‌تی خۆی ده‌ستی هاوێژته‌ ده‌ریای مه‌دیترانه و ده‌ریای ره‌ش. سالی ٤٩٠ که له‌شکری برده‌ سه‌ر یۆنان هه‌تا نزیک پایته‌ختی ئاتینە چوو.

سالی ٤٨٠ خشايرشای کورپی داریوش بۆ گرتنی ئەو خاکانه‌ی بابی خه‌ریکی گرتنیان بوو. سوپاهێکی قورسی کۆکرده‌وه و چوه‌ سه‌ر ئاتینە و گرتی و ئاوری تێبه‌ردا.

ئەو شه‌ر و کوژتارانە‌ی له‌ ته‌ئریخه‌کانی فه‌ره‌نگستاندا که به‌جەنگی «میدی» ناوه‌برێن، هه‌موو له‌شکر و جه‌نگاوه‌رانی سیرتییه‌کان بوون، که روو به‌ئاسیای غه‌ریی هه‌لمه‌تیان برد و دوژمنیان به‌زاند، له‌و خاکه‌دا جینگیره‌بوون و مانه‌وه. له‌ هه‌لاتن و شان و گه‌رانه‌وه‌دا له‌ کیتوه‌ به‌رز و سه‌خته‌کانی رۆژاوا‌ی ئاسیادا بۆ خۆپارازتن و مه‌رومالات به‌خیوکردن، خۆیان راگرت و دامه‌زران. له‌پاشان له‌و خاکه‌دا دانیشتن و بوونه‌ خۆجی و خاوه‌ند زوی و مولک و ئەملاک.

چونکو گه‌رانه‌وه‌یان دژوار و دوژمنیان به‌هێز و زه‌به‌رده‌ست بوون، له‌به‌رئه‌وه‌ ناچارمان که جینگای خۆراگرتن سه‌خت بکه‌ن، هه‌تاکو تێیدا بپارێزرین. له‌دواییدا که ته‌ماشایان کرد خاکێکی خۆشه‌ و بۆ به‌رپێچوونیش ده‌ست ده‌دات، له‌به‌رئه‌وه‌ جارێک بۆی دانیشتن و کردیانه‌ نیشتمان و زێد.

چونکو سیرتی زۆر ئازا و زرنگ و په‌شید و دلێر و سیلاحشۆر و به‌ته‌ن و مه‌ن و هه‌لبژارده‌ بوون، قه‌بایل و تیبیره‌ خۆجێیه‌کانی ئەو خاکانه‌یان به‌جارێک نه‌بوو کرد و له‌ وان ناویکیان نه‌هێشت. ئەو شاخ و کیتو و ئاوی و شارانه‌یان خسته‌ ده‌ست. دانیشتوه‌کانی که‌نار و نزیک دیجله‌شیان کرده‌ ژێرده‌ست و فه‌رمانبه‌ری خۆیان؛ زۆری پێنه‌چوو ئەوانیشیان له‌نیو خۆیاندا پوچ کرده‌وه. ئەو هه‌موو ده‌ربه‌ده‌ری و هه‌لگێت و وه‌رگێپیه‌ی که به‌سه‌ر سیرتیادا هات، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شا په‌وشت و خوو و ده‌ستووری نه‌ژادیان هه‌ر راگیرابوو، هه‌یچ په‌وشت و ده‌ستووریکیان له‌ خۆجێیه‌کان وه‌رنه‌گرتوه‌، جگه‌ له‌چتی سوودمه‌ند و ئیشوکاری و پێچوو نه‌بی.

سیرتی سه‌ره‌تای هه‌یج‌ه‌تیان له‌ خاکی موکریانی ئەمرۆکه‌وه‌ بووه. به‌سه‌ر گۆلی ورمیدا چوونه‌ ئه‌رمه‌نستان و به‌سه‌ر خاکی ئەویدا زالبوون و هه‌یزیان په‌یدا کرد و خاکێکی پان و به‌رنبه‌شیان وه‌ده‌ست خست.

دیریکنوویس و میژوونوویسه‌کانی ئه‌رمه‌نی ناوی پێکه‌وه‌ی و وێچوونیی کورد و

کوردی‌یان بۆ خاکێک هه‌لبژارده‌وه‌ که ئەوان تێیدا دانیشتون. له‌ ئەوه‌ڵ و نیوانی ولاتی ئه‌رمه‌نستاندا له‌ هه‌موو جینگایاندا وته‌ی کورد و کوردی‌یان چهند باره‌ کردۆته‌وه‌. دیسان له‌ نوویسینی میژوونوویسه‌کانی ئه‌رمه‌نی وا ده‌رده‌که‌وێ که هه‌لمه‌ته‌به‌ره‌کانی کوردۆ زۆر به‌له‌ز جینگیره‌بوون و دانیشتون و دانیشتوه‌کانی پێشوی ولاتی «کرچج» یان له‌نیو خۆیاندا توندۆته‌وه‌؛ به‌تایبه‌تی له‌نیو ئەواندا بێکه‌تی و خۆشه‌ویستی و ربه‌شه‌ی نه‌ژادی و میلیه‌ت زۆر گه‌رم بووه. جا له‌به‌ر ئەوه‌ هه‌ردوو زۆر زوو پێکهاتن و ناخۆشیان دیاری نه‌کردوه‌.

## ه - ئازارتیا

بێکه‌مین تیبیره‌بێکی که له‌ کوردی سیرتی جوێ بووه‌وه‌ و روو به‌رۆژاوا‌ی ئازربایه‌گان رۆیشت تیره‌به‌ک بوون پێیان ده‌گوت «ئازارتیا» یا «ئاساگارتیا»، ئەم تیبیره‌به‌ له‌ پێشا له‌ رۆژه‌ه‌لاتی خاکی پارسدا دانیشتون. له‌ چاغی حکومه‌تی ئاسووریدا چوونه‌ سه‌ر خاکی ماد و له‌وێ جینگیره‌بوون. له‌ چاغی کیشوه‌رگیری کۆروش و داریوشی گه‌وره‌دا، یه‌عنی له‌ قه‌رنی پێنجه‌م و شه‌شه‌می پێش میلاددا ئازارتیا له‌ سیرتی جوێ بووه‌وه‌ و ده‌ستیان به‌هه‌یج‌ه‌ت کرد. له‌ خاکی موکریانه‌وه‌ چوونه‌ هه‌ولێر (اربیل). چونکو ئەو خاکه‌ به‌رزترین و خۆشترین و حاسلات خه‌زێنی که‌ناری دیجله‌ بوو، بۆ تێدا دانیشتیان په‌سندکرد و له‌ خاکی موکریانه‌وه‌ باریان کرد و چوونه‌ هه‌ولێری پێشوو.

له‌ سه‌ره‌تای حوکمرانی داریوشی گه‌وره‌دا سه‌ریان بۆ نه‌چه‌ماند و به‌رامبه‌ری له‌شکر و سوپای داریوشیان کرد و کوژتاریکی قورسیان له‌ داریوش کرد. داریوش به‌شه‌ر و کوژتار به‌سه‌ریاندا زال بوو و ده‌ستی جه‌ور و سه‌تمی به‌سه‌ریاندا درێژ کرد. چهند سپه‌هبودان و سه‌ردار و پادشای سیرتی گرتن و بردنیه‌ پایته‌خته‌که‌ی خۆی و کوژتانی. هه‌ریه‌ک له‌و گه‌ورانه‌ی سیرتی که‌ گرتوونی و به‌ چ جوړیک کوژتونی له‌ نه‌قشه‌ی بێستوندا نوویسراوه. شکل و قیافه‌ت و په‌نگ و بۆی په‌یکه‌ری پادشای «ئاساگارتیا» به‌به‌رحه‌سته‌یی له‌ بێستوندا هه‌لقه‌ندراوه. راسته‌وراست وه‌به‌رگ و په‌نگی کوردی ئەم‌په‌رۆکه‌ ده‌چیت. ده‌ستووری به‌رگ و راوه‌ستانی هه‌روه‌کو کوردیکی ئەم‌په‌رۆکه‌ وایه‌. کوردی سیرتی تووشی گه‌لێک کوژتار بوون.

له‌ دوا‌ی ئەوه‌ شه‌رکه‌ر و ئازا و لێهاتوه‌کانی ئاساگارتیا له‌ چاغی نیوان تیکچوونی ئومه‌راکانی سلوکیدا پاش ئەسکه‌نده‌ر یاریده‌یاندا و ئیشتراکی شه‌ریان کردن، له‌گه‌ڵ

ئومەراکاندا بەراستی دەستیان دا، لە گەلیک جیگایاندا سەرکەوتن و ناوونیشانیان پەیدا کردوو و جیگایەکی بەرزبان دەست خست.

## ٦- کرچخ

لە سەرەتای قەرنی دوامینی شەشی میلادی و لە نزیک دەرکەوتنی ئیسلامیدا قەبیلە یەکی زلی «کرچخ» بەشیکێ زۆری لە جنووبی غەربی و جنووبی ئەرمەنستان گرت و خستیە ژێر فەرمانی خۆیەوه. ئەو خاکە بەناوی خاکی کرچخ ناوبرا.

لە تەئریخی ئەرمەنیاندا خاکی کرچخ بەو خاکەیان گوتووە کە کوردەکان لە سەری بوون. لە زمانی ئەرمەنییدا کرچخ بەمەعنا کوردە. ئەو ناحیە و خاکە ی کە بەو ناوێوە لە تەئریخی ئەرمەنییدا نوویسراوە، ئەمڕۆکە بەخاکی خۆی و سەلماس و ورمی ناو دەبرێن. لە مەنابیعی ئەرمەندا ئەو جیگایە وەک وولات (لواء - ئەیالەت) یک بوو. لە تەئریخی ئەرمەنیان دا سێ لیوای زۆر گەورە بەو ناوێوە ناسراون:

### ١- کوردۆخ ٢- کوردزیخ ٣- کاراتۆنیخ.

دێسان دێریک و مێژوونوویسەکانی ئەرمەنی و رۆمی لە قەرنی چوارەمی میلادیدا، خاکی کوردۆیان لە هەموو جیگایە کدا بەتۆریخ ناو بردوو.

## ٧- کارتاویە - کارتاوی

جگە لەوانەش لە سیرتی تیسیرە یەکی دیکە هیجرەتیان کردۆتە رۆژاوی خاکی موکریان کە بە کارتاوی ناوبراون. لە نوویسراو و دێریکەکانی ئارامیدا ئەو ناوێ دێتە بەرچاومان. مێژوونوویسەکان کە باسی ئەو تیسیرەیان کردبێ بە «کرتاوی» ناویان بردوون و نوویسیویان و بەبەنە چەکە ی کوردیان داناون.

لە سوریا و لە خاکی عەنتاب و حەلەبدا عەشیرە تێکی زل بەو ناوێوە هە یە.

ئەمیرێکی ئەوان کە ناوی عەبدورەحمان بەگی «قەرتاوی» بوو لە حەلەب دۆست و ئاشنام بوو. لە شەری جیهاندا لە پیناوی میللەتە کە یا پوچ کرایەوه. ئەو بنە مالا یە، بەعەشیرەتی «کرتاوی» یا «قەرتاوی» یان ناو بردوون. ئەم سەر بەهۆرە لە کتیبێکی دیکە مدا کە نوویسیومە تەوه بەناوی «کوردی سوریا» وە ناوێراوه و بە دوور دێژی لیتی دوام، بەلام هیشتا چاپ نە کراوه. بە پیتی ئەوانە وا باوەر دەرکێ کە موهاجرەتی تیسیرەکانی کورد بۆ ئاسیای غەربی بە گەرمی، یەک لە دوا یەک بوو.

## بەندی سیپههین

### فەلسی یە کەم

١- ئاشکی لە ٦، میهرادی یە کەم سالی ١٨٠ ق.م کە بوو بە فەرمانرەوای پارت، بە پیتی شوینی «فری یاپیت» ئاشکی کەلای دەر بەندی خەزەری لە حکوومەتی ئاتوریاتە گان گرتبوو، ئەویش لە دوا ییدا چوو سەر خاکی مادی پچووک (کوردستانی موکریان).

میللەت چونکو رۆحی ئازاد پەستی هەبوو، بۆ بەرامبەری کەوتنە ژێر ئالای پادشاکەیان و بە گژ میهرادا چون. لە دوا ی خوتن پێژی یەکی زۆر، میللەتی ئاتوریاتە گان شکان. میهراد بە کورتار کەوتە نیویانەوه و خاکی ئاتوریاتە گانی هەموو بە شەر گرت و حکوومە تێکی چەند سەد سالی خۆجیبی پوچ کردەوه و کردیە ئە یالە تێکی ژێر دەستی خۆی.

کوردەکان سەریان بۆ چەماند، بەلام کوردی کێوێکانی جنووب و رۆژاوی گۆلی ورمی بۆ خۆگرتن مانەوه و نە کەوتنە ژێر فەرمانی میهرادەوه، ئە گەرچی میهراد روو بە خاکی ئەرمەنستانی ئاژۆت.

سالی ١٣٨ ق.م بە مردنی میهراد میللەتی مادی پچووک کە لێتیان دەست خست و دەستیان بە سەر بڵندبوون کردەوه.

«ئانتیوخوس سی» دە حوکمداری سلوکی چوو سەر سووریا کە بچیتە سەر پارت (ئاشکانی)؛ بەلام رێک نە کەوت، فەرهادی دووهم ئاشکی ٧ زوو فریا کەوت.

لەوهدا میللەتی ئاتوریاتە گان چاکتر کە لێن گیسیربوون، ئەمما زۆری پێنە چوو سگ (سیتە) کان بە گژ فەرهادا چون؛ ئەوجا لەو شەر و شوێنەدا کورد ئیستفادەیان کرد و حکوومەتە کە ی لە دەست چوو یان وە دەست خست. ئالای ئازادییان هە لکردەوه و لە ژێر پەنجە ی پارتەکان دەر چون.

٢- سالی ٧٧ ق.م تیگرانی پادشای ئەرمەنستان بە کۆمەگی حکوومەتی «پونت» چوو سەر خاکی ئاتوریاتە گان (کوردستان) و تالانی کرد. لە بەرئەوهی کە لە شکرێکی قورسی

پی بو، حکومتی ناتورپاته‌گان پیی نه‌ویرا و نه‌شیتوانی داوای یارمه‌تی له سه‌دروگی ناشکی ۱۰ بکا؛ چونکو پیر و بیتهیز بوو.

تیگران به‌بی ره‌حمی به‌سهر ئه‌و خاکه‌دا له‌شکری ناژۆت و به‌کوژتار گرتی و خستیه ژتیر فه‌رمانی خو‌یه‌وه و حکومتی خو‌جیبی مادی پچووکی تی‌کدا.

ئه‌م تیگران له‌ پیشدا له‌ لای میهرادی دوهم گره‌و بوو، له‌ دواییدا به‌ریدا و کردیه والی ئه‌رمه‌نستان، ئه‌ویش له‌ که‌لیندا بوو، هه‌تا به‌سهر خاکی کورده‌کانی دادا.

### ۳- رۆم و ناتورپاته‌گان

«دۆن زیس» ناو سه‌ردار سوپاهیکی فه‌رهادی چوارهم ناشکی ۱۴، سالی ۳۷ ق.م هه‌لات و چوه‌ لای مارک ئانتوانی گه‌وره‌ی رۆم که‌ والی میسر بوو؛ بو‌گرتنی خاکی پارت هانیدا. ئه‌ویش به‌ سه‌ده‌ هزار له‌شکری ئازا و شه‌رکه‌روه‌ لینگییدا سه‌ر مادی پچووک (کوردستانی موکریان) و به‌شه‌ر و کوژتار که‌وته‌ نیوی و هه‌لمه‌تی برده‌سهر پایته‌خت که‌ به‌په‌رئاشپا (فراده‌ئاسپا) بوو که‌ له‌پاشان به‌پرسپه‌ه ناو‌نراوه‌.

حه‌سه‌ن پیرنیا له‌ ته‌ئریخی ئیرانی قه‌دیم و ئیرانی باستاندا ده‌لی: ئه‌و شاره‌ له‌ جنووبی شه‌رقی گۆلی ورمیوه‌ بووه‌ که‌ له‌وه‌پیش که‌می‌ک لیبی دوا‌ین. له‌شکر و سوپای رۆم که‌ گه‌یشته‌ سه‌ر ئه‌و خاکه‌ به‌تالان و کوشتار نزیک پایته‌خت بووه‌وه‌. میلیله‌تی مادی پچووک له‌ژیر ئالای پادشای خو‌یابندا بو‌ شه‌ر ناماده‌بوون و قه‌لا به‌ندیان کرد. به‌لام پادشاکه‌یان له‌ ته‌ئریخی حه‌سه‌ن پیرنیادا باس نه‌کراوه‌ که‌ ناوی چ بووه‌.

مادی پچووک، کورد بوونی بی‌شکه‌. هه‌روه‌کو ره‌وشتی کوردان که‌مه‌ری خزمه‌تیان بو‌ به‌خیوکردنی نیشتمانه‌که‌یان و پارازتنی پایته‌ختی حکومته‌که‌یان گرتیدا و دلیرانه‌ تیکۆشان و هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر له‌شکری رۆم و تیکیانه‌وه‌ پیچان و ته‌نگه‌یان پیته‌لچن‌ین و کوژتاریکی قورسیشیان لی‌کردن و ده‌هه‌زار که‌س له‌ سوپاهی رۆم له‌ ده‌ست ماد (کورد)ه‌کانی ناتورپاته‌گاندا کوژران. له‌پاش ئه‌و سه‌رکه‌وته‌ له‌ باروبنه‌ و گه‌نجینه‌ی رۆمیان دا و تالانیان کرد.

ئانتوان و له‌شکره‌که‌ی زۆر په‌ریشان و شپه‌زه‌ بوون. هی ماوی زۆر به‌ئه‌زیه‌ت خو‌بان رزگار کرد و هه‌لاتن و روو به‌کیوه‌کانی رۆژه‌لاتی ورمی و سه‌هه‌ند و لای ته‌وریزدا رۆیشتن. دوو رۆژ له‌و کیوانه‌دا مانه‌وه‌، له‌پرتکا پاله‌وانه‌کانی ماد گه‌یشته‌ سه‌ریان و رۆژی سێهه‌م ده‌ستیان به‌کوژتاریان کرد، هه‌تا گه‌یاندیان هه‌رچۆمی ئاراس هه‌شت هه‌زار

که‌سی دیکه‌شیان له‌ رۆمی کوژت.

سه‌ره‌تای سالی ۳۶ ق.م رۆم به‌هه‌موویه‌وه‌ نۆزده‌ رۆژ له‌ خاکی ناتورپاته‌گاندا ما؛ به‌لام ۱۸۰۰ کوژتاری دا و به‌شپه‌زه‌یی و بلاوی هه‌لات. هه‌رچه‌نده‌ مال و بار و چه‌ک و پیویست و پیرویان هه‌بوو هه‌موو به‌تالان که‌وته‌ ده‌ست ماده‌کان (ایران قه‌دیم - حه‌سن پیرنیا لاپه‌ره ۱۳۳).

له‌ دوا‌ی ئه‌و شه‌ره‌ به‌دوو سال، جارێکی دیکه‌ش رۆم له‌شکری برده‌ سه‌ر خاکی ناتورپاته‌گان؛ به‌لام شکا و تالانیکی قورسی که‌وته‌ ده‌ست ئاشکانیه‌کانه‌وه‌. له‌وه‌ به‌شیکه‌ی که‌م درا به‌پادشای مادی پچووک. ئه‌و پادشایه‌ به‌و به‌شه‌ دلنیا نه‌بوو، ئه‌مما له‌ دلێ گرت و پشوووی خو‌ارده‌وه‌ و له‌به‌ر فه‌رهادی ئاشکانی ده‌نگی نه‌کرد. له‌ پاشان به‌په‌نه‌انی وه‌لامی دا به‌مارک ئانتوانی گه‌وره‌ی رۆم و په‌یمانیشی له‌گه‌ل گرتیدا که‌ یارمه‌تی بدات بچنه‌ سه‌ر خاکی پارت (ئاشکانی).

مارک ئانتوان چتی وای له‌ خه‌ودا نه‌ده‌دی که‌ به‌ئاشکرا بو‌ی وه‌دیه‌ات. زۆر زوو به‌بی‌ خو‌گرتن له‌زی کرد و له‌شکری ناژۆته‌ سه‌رخاکی ئه‌رمه‌نستان و هه‌مووی گرت و پیته‌ستی کرد. سالی ۳۳ ق.م گه‌راوه‌ میسر و له‌وتیه‌ دووباره‌ چوو له‌سه‌ر چۆمی ئاراس و له‌گه‌ل پادشای مادی پچووک دیده‌نی کرد و په‌یمانیان گرتیدا و پیکه‌هاتن. پارچه‌یه‌کی نزیک تخووبی ناتورپاته‌گانی له‌ خاکی ئه‌رمه‌نستان دای به‌پادشای مادی پچووک. ده‌سته‌ له‌شکرێکی رۆمیسی دایچ که‌ ئه‌و پارچه‌ خاکه‌ی ئه‌رمه‌نستان بو‌ پادشای مادی پچووک به‌خیو بکری.

مارک ئانتوان له‌به‌ر نیوان تیکچوونی له‌گه‌ل «ئوکتای نووس» ناچاری گه‌رانه‌وه‌ بوو و ده‌ستی له‌و سه‌فه‌ره‌ به‌ردا.

فه‌رهادی ئاشکانی که‌لینی ده‌ست خست و هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر خاکی مادی پچووک و به‌شه‌ر گرتی و پادشای مادی پچووکی به‌دیل برد و ئه‌و حکومته‌ته‌ی تی‌کدا و تالانی کرد. به‌لام زۆری پینه‌چوو دیسان کورده‌کان (مادی پچووک) خو‌بان کوژده‌وه‌ و حکومته‌که‌یان دامه‌زرانده‌وه‌. ئه‌مما نه‌زانرا ئه‌و پادشایه‌ی مادی پچووک که‌ به‌دیل گیرا چی لی‌هات و له‌ پاش ئه‌و سالی ۳ ق.م کچی کرا به‌پادشا. هه‌ر هینده‌ ده‌زاین سالی ۱ ق.م ئه‌رده‌وانی سێهه‌می ئه‌شکی ۱۸ له‌سه‌ر ناتورپاته‌گان به‌ناوی مادی پچووکه‌وه‌ حوکمرانی ده‌کرد. سالی ۱۶م چوه‌سه‌ر «وانان» و به‌شه‌ر ده‌ری کرد و بزخوی له‌سه‌ر ته‌ختی پارت دانیشتن.

#### ۴- کتیبی موقه ددهسی زهرته شتیان و موغ

له دهوری پیشوو ههتا دوامینی حکومته تی ئاشکانی، موغ له حکومه تدا روکنیکی گهوره و ههمه کارهی ئیشی سه لته نهت و روحانی و دینی و فیرکردنی میللهت بوون. ئاشکانی و حکومه تی مادی پچووک مه جلیسی گه وره یان هه بوو، له ئیشکال و کاری زۆر سه ختدا کۆده بوونه وه. ئه و مه جلیسه به ناوی «موغستان» ناوده برا. وه کو مه جلیسی ئه عیانی ئه مرۆکه ی عیراق، هه موو ئیشوکاری گه وره له و مه جلیسه دا هه ل ده کرا، ئه ویش هه موو گه وره کانی موغ کۆده بوونه وه. له دوا ی فه رهاد سالی ۶م، ئاشکی ۱۶ که مرد موغستان کرا. داوایان له حکومه تی رۆم کرد که شازاده بیکیان بۆ بنیرن تا له سه رته ختی پارت دانیشیت.

رۆمه کان «وانان» ناو، پیاویتیکیان بۆ ناردن که به ئاشکی ۱۷ ناونراوه، هه تا سالی ۱۶م پادشایی کرد. له و سالی هه دا ئه رده وانی سییه م که له سه ر خاکی ئاتورپاته گان فه رمان په وایی ده کرد لینگیدا سه ر «وانان» و ده ری کرد.

«بلاش» ی به که م ئاشکی ۲۲ له سالی ۵۵م کتیبی موقه ددهسی زهرته شتیانی و کتیبی «دین کورد» و کتیبی «ئاویستا» شی کۆکردنه وه. هه رچه ند ئاشکانییه کان روویان له دین نه بوو، به لام بلاش زۆر دینداربوو.

ئه و کتیبانه ی دینی زهرته شت له چاغی زالبوونی ئه سکه نده ری گه وره دا له ده ستچوو بوون. به بلاوی له ده ست هیندییک که س و له زاری هیندییک موغدا مابوون، کردنیه کتیب. ئه ما له چاغی ئه رده شیری بابه کاندای زۆرچاک کۆکرانه وه. بلاش له و رپگایه دا زۆری ته قه لای دا، هه تا بۆ پیکهات.

له چاغی ئاشکی ۲۲ دا و له سالی ۶۳م میلله تیک له ئاریان که ناوی «ئالان» بوو له گه ل گورجی ریککه وتن و لینگیاندا سه ر خاکی مادی پچووک و تالانیان کرد و کوزتاریکی قورسیان له میلله تی ئاتورپاته گان کرد.

بلاش بۆ پیش به ئالانییه کان گرتن داوای یارمه تی له حکومه تی رۆم کرد، به لام رۆم یاریده ی نه دا. میلله تی ماد گه لیک ئه زیه تی له ده ست ئه وانه دی و تالانیکی زۆریان که وته ده ست ئالانییه کان و له و خاکه ده رچوون. (حسن پیرنیا - ایرانی قدیم - لاپه ره ۱۳۸).

جاری دووه م ئالان له سالی ۱۳۵م لینگیان دا سه ر خاکی مادی پچووک و ده ستیان

به تالان و راوړووت کرد. بلاشی دووه م، ئاشکی ۲۴ دراویتی قورسی دا به ئالانکه کان که خاکی ئاتورپاته گان و میلله تی ماد له شه ری ئه وان بپارێزرتن. ئالانکه کان به بی کیشه له و خاکه ده رکه وتن.

#### ۵- چوونینی رۆم

##### جاری چواره م بۆ سه ر ئاتورپاته گان

سالی ۱۶۱م بلاشی سییه م ئاشکی ۲۵، چوه سه ر خاکی ئه رمه نستان و سووریه؛ له و لاره سه ردارای رۆم به له شکره وه چوو پیشی پچ گرت و شکاندى. بلاش زۆر به شپه زه بی هه لات. رۆم به و هپزه وه رانه وه ستا، هه لمه تی برده سه ر ئاورپایه گان و په لاماری دا بی که بیگری، به لام له رینگادا چاو قولکه که وته نیو له شکر رۆمه وه. سالی ۱۶۵م به ناچاری گه رانه وه.

له سالی ۱۹۷م دا خاکی ئاتورپاته گان که وته ژیر فه رمانی ئه رده وانی پینچه مه وه. براییکی ئه و که ناوی بلاشی پینجه م بوو له بابیل داده نیشت، هه موو ده می نیوانیان به شه ر و کوزتار راده برا. میلله تی مادی پچووک (ئاتورپاته گان) لییان بیزار ببوون، له به رئه وه حکومه تی ئه رده وان روو به که وتن ده چوو. له چاغی ئه م پادشایه دا ئه رده شیری پاپه گان ده رکه وت و له سالی ۲۴۴م دا ئه رده وانی کوزت و به سه ر خاکی مادی پچووکدا زالبوو. کورده کان له و ده وره دا تووشی گه لیک کیشه و هاتووچوون و شه ر و کوزتار بوون. خاکی ئاتورپاته گان له ده وری ئه رده واندا زۆر به پیشیوی رایبوارد.

## فەلسەئە دووھەم

۱- شەرى ئەردەشپىر (تارت خشتەر) پاپەگان لەگەڵ كوردى ماسپۆس

كارنامەى ئەردەشپىر لە مېللە تىكى كورد دووھە كە لە كىيوى ماسپۆس موستەققىيل بوون و پادشا و تەختيان هەبوو و بەسەرەخۆبى و ئازادى ژيان. بەلام كىيوى ماسپۆس لە كۆى بوو، ناوى پادشاى كوردان چى بوو، پايتەختى ئەو پادشاى چ شارىك بوو، باس نەكراو. بەلام بەپىي شەرىكەى ئەردەشپىر و هەلاتنى لە دەست كورد، وا دەردەكەوى كىيوكانى رۆژاوى موكرىان بووى، كە هەلاتوو روو بەدەشت گەراو تەو و راستە وراست كىيوكانى نىوانى گۆمى ورمى و هەولپىر بوو. لەو رەشتەبەك لە دەستدا نىبە كە بىتە مایەى لپدانن.

كارنامەى ئەردەشپىر بەمجزرە لەو شەرى دووھە كە سالى ۲۲۶م ئەردەشپىر بەسوپاھىكى قورسەو لەنگى دا سەر كوردەكانى ماسپۆس كە بەموسستەققىيللى راپاندهبوارد. كوردان لەژىر فەرمانى پادشاى خۆباند كۆبوونەو و هەلمەتبان بردهسەر دوژمنيان و كوژتارىكى قورسيان لە لەشكرى ئەردەشپىر كورد و ئەردەشپىريان تەنگەتاو كورد و شكانديان و هەليانبرى و بەكوژتار كەوتنە دووى. لەو لەشكرە قورسە كە ئەردەشپىر پىي بوو، تەنها سى هەزار پىيادە و هەزار تىرەندازى لى رزگاربوو؛ هى دىكەى هەموو كوردەكان كوژتيان. بەلام كوردەكان زوو گەرانەو؛ زۆر بە دووبدا نەچوون كە دوایى پى بدن. هەركە گەرانەو تالانىكى دەستيان كەوتبوو بەشيان كورد و هەرىكە چوونە مالى خۆيان و بى باك پشتىندى ئاسوودەكيبان لى كردهو و دانىشتن. ئەردەشپىر بەشپرزەبى كەوتە دەشتىكەو، بەك و دوو بلاوكانى كۆكردنەو و هەل دەهات و بەدەشت لە دوورەو تروسكەى ئاورى چاوپىكەوتبوو؛ رووى لەو ئاورەكرد. كە نزيكبوو هەو تەماشای كورد شوانە مەر دلەو پىنى ئەو شەو ئەردەشپىر لەسەر خاكى وشك خەوت و مەتالى كرده سەرىن و برسى و تونى ماو. تونواپەتى و برسايەتى پەكى خستبوو، چو لایدا كن شوانە.

لەسەر شوانى مېگەلەكەى پرسى كە لەو خاكەدا جىگايەكى وا هەيە ئەمشەو مېگەلە مەرەكەم (مەبەستى لەشكرە شكاو و پەشپەكەى بوو) بتوانى ئاسوودە بى و منىش شوانى ئەم مەرەم. شوانەكە گوتى چوار فرسەنگ دوور لپرە جىگايىكى وا هەيە ئەگەر بتوانى بگەبىن، لەوى ئاسوودە دەبى و دەشتى ماندووى خۆتانى تىدا بحەسپننەو. ئەردەشپىر كۆشا و لەملا و لەولا لەشكرە شكاوەكەى كۆكردنەو و تەماشای كورد ئەوى نەكوژرابوون و

مابوون و لە دەورى كۆبوونەو سى هەزار پىيادە و هەزار تىرەندازبوون، هەمووى خستەو سەرىك و برنىە ئەو جىگايە كە شوانەكە پىي گۆتبوو. كە تەماشای كورد خاكىكى خۆش و بەئاو و لەوهر و سازگار و بەچاو جوان و رەنگىنە؛ لەوى لەشكرەبەزى كورد. ناردى لە خەلكى ئاواپى كۆكردنەو و دلخۆشى دانەو و دراوى بەسەردا بەخشىنەو. بۆ پشكىنى كوردەكان چەند كەسكى لەوان ناردە نىوانى كوردەكانەو.

لە رووى چارەپەشى و بەدبەختىەو، كورد كە دوژمنى شكاند، بەبى باكى هەركەس چوونەو مالى خۆيان و بلاوەيان كورد بوو. ئەو كە بەئەردەشپىر راگەباندرا، بەبى خۆگرتن ئەردەشپىر لەشكرەكەى رىكخست و لىنگىدا سەريان و دەستى بەكوژتارى كورد كورد. لە هەموو لایىكەو كوردى هەلپىر و تەنگەى پىهەلچىن، هەتا گەبىشتە پايتەختەكەيان هەمووى كوژتن. پادشا یا ئەمىرەكەى كوردانى بەژن و مالىو، بەكەس و كارو خزم و خوتش و دەبى و ندىو بەدىل گرتن و بۆ خاكى پارس سەرگومى كردن. هەموو كوردى كىيوى ماسپۆسى قەتلوعام كورد و ئاواپىهەكانى سووتاند.

ئەردەشپىر لە دوای دامەزراندنى حكومەتى ساسانى، هەموو خاكى كوردستانى كەوتە ژىر فەرمانەو و كىيى زەندەو تىستا و دىن كوردى كۆكردەو. دىنى زەرتەشتى كرده دىنى رەسمى حكومەتەكەى و بۆ موغ و هىرىز و مۆبەدەكان جىگايىكى بەرزى دانا و لە حكومەتى دا كوردنەبىرەو. ئاتەشكەدە و پىرانەكانى ئاودانكردەو و ئاورە كوژاوەكانى هەلايساندەو. قشونى جاويدانى دارپوشى ژياندهو؛ قانونىكى شەش مادەى بۆ حكومەتەكەى دانا. ناوچە بۆ حكومەت و لاوردنى پادشا و ئومەرا لە خاكى خۆدا، كۆكردنەو كىيى زەرتەشت، دانانى «تەنسەنامى» (هپرىدانى هپرىز)، دىنى زەرتەشتى رەسمى دىنى حكومەت، وەسىەتنامەى رابردووان و بەشكردنى ئەهالى بەچەند تەبەقە و روتبە و مەنسەب بۆ موزەفانى حكومەت و قشونى جاويدان زندووكردنەو و جەزا سووك كردن.

## ۲- ئاتورپاتەگانى و رۆم

گالىرىوس گەورەى رۆم سالى ۲۹۶م لىنگىدا سەر گۆشەبىكى خاكى ساسانىيەكان و بەسەر «حەران» دا زالبوو. بەلام نىرسى (نىرسىيە) پادشاى حەوتەمى ساسانى چووە پىشيان لەشكرى رۆمى شكاند. تىرداد شازادەى ساسانى و گەورەى رۆم خۆيان هاووتتە فوراتەو و رزگاربوون.

سالی دووم گالیریوس له لاییکه وه هلمه تی برده سهر خاکی تاتوریاته گان، له شه په دا نیرسی بریندارکرا. به ماملت شهر دوابی هات و مهرجه سه خته کانی روم که نه مانه بوون، نیرسی به ناچار پیسندی کردن، که نه پینج ولاته بدریته روم: «قه لای زنتا» که قه لایکی سه ختی تاتوریاته گان بوو له گه له نهو په یمانانه که وته دهست رومه وه، که له ناوهراستی دیجله هه لکه وتووه. پینج ولاته کان نه مانه ۱- نهرزن که له ولاتی بدلیسه ۲- مووک ۳- زابدی ۴- رهیمه ۵- کاردو (کوردو). نه خاکی کاردویه وه کوله نه قشهی تیران قدیم حسن پیرنیا دایه، خاکی موکریانی نه مرؤ به دریا ییبه وه له گوشه ی جنوبی دریاچه ی ورمی روو به غرب پروا. گه وهر و مهرگه وهر و خاکی هکاری له گه لدا بی و له شهرقی سابلآخه وه، سه قز و بانهش داخیل بی که به خاکی کاردو ناوبراوه. به ههر جوریک بی زورچاک بومان دیارنه کراوه، به لام کیتیانی نیوانی دریاچه ی ورمی و مووسل و هه ولیر به کاردو ناسراون. نیرسی سالی ۲۹۷ م نهو مهرجانه ی موزکرد و خاکه کانی بیژراوی دا به روم.

ههروه کوله میژووی تاتوریاته گانی دهوری ساسانی ورد دهینه وه، مادی پچووک ناکه ویتته بهرچاو. خاکیکی له شه ره فنا مه دا به خاکی کوردو یا کاردو ناوبراوه، له شوینی مادی پچووکدا کاردو دهینه یین. وا دیاره نه خاکی نازربایه گانی نه مرؤ، لهو دهوره دا خاکی کاردو بووه و شهری نه رده شیر له گه ل کوردی ماسیوس ده بی له کیتوه کانی جنوب و غربی سابلآخ بوون، که قه ندیل و کورته کی نه مرؤ که بن.

حه سه ن پیرنیا له کتیبی «ایران قدیم» دا ده لی: روم له پاش نهو په یمانه خاکانی نازربایه گان و تیسفونی وه بهر هه ره شه کردن دابوو، موعا هده و په یمانی واپیس تا نه وده مه له گه ل پادشا و نه میره کانی تاربیانی نه ژاددا نه کرابوو.

نهو پینج ولایه تانه ی بیژران که که ووتنه ژیر فرمانی رومه وه، هه موو کورد بوون؛ هه روا له دهست رومدا مانه وه، هه تا سالی ۳۶۳ م شاپووری گه وره به چنده شه ریکی له گه ل رومدا کردی و سه رکه وت، نهو خاکانه ی خسته ژیر فرمانی حکومه تی ساسانییه وه.

به راستی شه ست و شه ش سال خاکی کاردو و کورده کانی دیکه له ژیر حوکمی رومدا بوون، به لام روتیک سه ربان نه چه ماند و شورش و پشوی لهو خاکه دا هه نه برآ، چونکه نومه راکانی روم عیسایی و کاردو کانیش زهرته شتی بوون و پیکه وه نه ده گونجان و ریک نه ده که و تن.

سالی س ۳۸۲ م خاکی کوردستان و نازربایه گان له ژیر فرمانی شازاده کانی خویان

دابوون و نهرمه نستان شازاده کانی ناشکانیانی له سهر داندرآ.

له سالی ۳۹۹ م دا دینی عیسایی که وته خاکی کوردستان و تیرانه وه. به زدیگوردی به که م مهیدانی دا به وه دینی عیساییه که لهو خاکه دا بلاویته وه؛ به لام کورد نه یانده ویست. «داس» نیو کوردیک له لای ورمی نهو دینه ی گرت و بوو به مویه شیر.

سالی ۴۲۰ م به هرام گور له نازربایه گانه وه له شکرکی قورسی هه لگرت و هه لمه تی برده سهر روم. له ولآوه روم که و تبووه نهرمه نستانه وه. دینی عیساییش له نهرمه نستاندا کرابوو به دینیکی ره سمی و «مه سرووب» ناوخته و نوویسراوی بو نهرمه نی دانابوون و له دینی زهرته شتی و شپوه ی تاربیانی دوور که و تنه وه یان ده ویست. به لام زور نه چوو دووباره نهو دینه لآبروه و روم ده رکران.

لهو دهوردا «هه یاتیله» په یدابوون، له شه ر و شورشی نه واندآ کورد زور له ناوچوون. به کوششی «واهان» فرمانرپه وای نهرمه نستان دینی عیسایی له خاکی نهرمه نستان و گورجستاندا له سالی ۴۳۰ م بووه دینی ره سمی.

سالی ۵۰۱ م دینی مه زده ک کوری بامیداد بلاویتوه و که وته خاکی نازربایه گانه وه. کورد زور که میان نهو دینه یان په سند کرد. لهو ساله دا شورش و شه ری «هه یاتیله» کوردی زور شپره کرد.

### ۲- به هرامی چوبین

نه م پادشایه کورده له بنه ماله ی گورگین میلاد و له گه لیک عه سرانه وه به سهر گوشه یه کی خاکی نازربایه گان دا پادشاییان کردوه؛ بو خوشی زور نازا و به ناوبانگ و ره شید بووه، پادشاکانی ساسانی هه موو ده می نه ندیشه یان لی کردوه.

به هرام کوری میهره بان (میهران) که خاوه ندی خاکیک بوو له گوشه ییکی نازربایه گاندا. سالی ۵۸۸ م خان تورک لینگی دا سهر گوشه ییکی خاکی تیران. به هرام چوبی به شه ر به سه ربدا زالبوو و خانی تورکی کوزت و له شه ری دووه مدا کوری خانی تورک به دیل گیرا و به هرام زور ناوبانگی کرد و ۲۵۶ باری وشتر زیر و گه وه هری به تالان ده سته که وت و بو هورمزی کوری نهوشیره وانی به دیاری نارد.

هورمز نه به ویست به هرام سه رکه وئی. بو شه ری روم به هرامی نارد بچیت و نه گه رپته وه. به هرام چوه «لازیبکا» (لازستان) له دوا ی شه ر و کوشتر به هرام له وئی شکا.

## فەلسەئە

### كيشوهرگييري غازيباني ئىسلام

له شهري نيوانى ساسانيان و غازيباني ئىسلامدا، كورد به شيكى زور گه وري له شكري ساسانيان له دهستدا بوو. به گهرمى يارمه تى حكومه تى ساسانيان ۱۵۵، له بهرئه وه له م فهسله دا شهري سه ره تايى و دواميني غازيباني ئىسلام و شكاني كورد و گرتنى هينديك خاك و ههشت شهري ئىسلام و يه زديگوردا چهند شهري ئىسلام و كورده كان بدويم كه ئه مه له هاتوودا دپته گوتن.

سه ره تاي شهري غازيباني ئىسلام و كورد و موجهيدانى ئىسلام، يه زديگوردا له دهوري به هرامى چوپين و خوسره وى په رويز دهستپيده كا. خاكي كوردستان به هه مووه تى و كوردستاني نازربايه گان و ده ورو پشت به تاييه تى، له بهر هه ره شه و هه لمه تى غازى و موجهيدانى ئىسلامدا بوون، هه تا به جاريك به سه ره ئه و خاكانه دا زالبوو، هه روه كو دپته باسكردن.

**۱- شهري دو قار:** له سالى ۶۰۴ - ۶۱۰م له دهوري په رويزدا كه مو كورت ده ستي پي كرد، به لام ئه مه سه رمه شق و تا قيكردنه وهى هپزى ساسانيان و نازابى غازيبان بوو كه ده ست پي كرا.

**۲- شهري زنجير:** سالى ۱۱۲هـ / ۶۳۲م خاليد ئيبن وه ليد چوه سه ر خاكي نيوانى خه ليجى فارس و كو يت. هورمز سه رحه ددارى ساسانى چوه پيش به گزياندا چوو، له شه ردا هورمز كوژرا، خاليد ده ستي به گرتنى خاكاني تخووبى كرد. له دو اييدا «موسه ننا بن حاريسه ي شه يباني» كرده جي نشيني خو ي. ئه و يش ريزى لي گرت و گه ليك شار و خاكي سنورى خسته ده ست.

**۳- شهري پرد:** سالى ۱۱۳هـ يه زديگورد له شكريكي قورسى له ژيتر سه ردارى روسته م فه رخ هورمزدا نارده پيش. له و لاه سه ركرده ي به ناوبانگى ئىسلام «ابو عوبه يده مه سعود سه قه فى» له كه له ك پردى له سه ر فورات دروست كرد و په ربه وه و به گز روسته مدا چوو. ئه سپى ئىسلام چونكو پيل (فيل) يان نه دي بوو، له دپتنى فيل سه له مينه وه و نه چوونه پيش. ئه بو عوبه يده ناچار به پي تيان شه ري كرد. ئه سپى غازيبان هه لانن. فيلى سپى روسته م ئه بو عوبه يده خسته ژيتر خو ي و بريندارى كرد. له و شه ردا موسه ننا كوژرا، ئيرانى سه ركه وتن و ئىسلام شكان.

هورمز به مه كه يف خو شبوو. به رگى ژنان و دؤ خدانه و ته شى و شان هى بو نارد. له شكرو سوپاهى به هرام به وه دلگيربوون و سه ركيشيان كرد و چوونه تيسفون گرتيان. هورمز هه لات و له لايهن (بيستام - ويستاخم) ي خزميكي خو به وه كوژرا.

سالى ۵۹۰م به هرام له سه ره ته ختى شاهى دانىشت. خوسره وى په رويز په ناي بو روم برد و گه راوه سه ر نازربايه گان و گرتى و شو ريش كه وته نيو كوردستانه وه. به وه كه به هرام له خاكي نازربايه گاندا كه خاكيكى پيرو زى زه رته شتيان بوو، شه ري له گه ل خوسره و كرد و ميلله ت يارمه تى نه دا و شكا و هه لات.

ئه و به هرامه ئيمه به كوردى ده ناسين له بهرئه وه كتى بيكي تاييه تيم بو نوو سيوه ته وه، ته ماشاى ئه و كتى به بفه رموي كه ناوى «شاهنشاهيكي كورد» ه.

كورد له سالى ۲۲۶ - ۶۳۲م له گه ل حكومه تى ساسانى و روم به كيشه و ژيتر كه وتن و سه ركه وتن به سه ريان ده برد. هه نديك جار نازاد و سه ربه خو ده بوون و هه نديك جارن ده كه وتنه ژيتر ئيداره ي پادشايانى ساسانييه وه و هه نديك جارن روم به سه رياندا زال ده بوو؛ هه روه كو له رابردوودا به كورتى لى دو اين. هه تا زه وورى ئىسلامى، غازيباني ئىسلام خاكي نازربايه گان و باقى كوردستانيان گرت و كورديش وه كو باقى ئه قوامه كانى ئاسيا كه وتنه ژيتر فه رمانى خه لافه تى ئىسلامه وه، هه روه كو له هاتوودا به ته فسيل باس ده كرى.

۴- شهری بوهیب: ئیسلام مەردانە بەگژ ئییرانیاندا چوو. ئەوی لە شەری پرد لە دەستیان دابوو، گێراییانەو.

۵- شهری قادسیه: سەرکردەیی بەناوبانگی ئیسلام «سەعد وەقاس» بەلەشکرێکی قورسەووە چوووە سەر عیراق. پۆستەم فەروخ هورمز بە ۱۲۰ هەزار شەریکەری ئازاوە پێشوازی سەعدی کرد. سالی ۱۴/ ۶۳۶م چوار شەو و چوار پۆژ لەسەر یەک شەری کرا. شەوی پۆژی پینجەم کە بە «لیلة الھری» (لورەیی سەگ) ناو دەبرێ و شەوی پەشی ئییرانی و بەختەووەری ئیسلامە، موحاھیدانی ئیسلام بەشەویخوون ھەلمەتیان برد؛ لەشکرێ پۆستەم شکا و ھەلات. پۆستەم خۆی ھاوئێژتە فوراتەووە کە بەمەلە دەریاز بێ، «حەلال بن عەلقەمە» کەوتە دووی و گرتی و کوژتی و کەللەسەرەکەیی بەرمدا کرد و چوو لەسەر تەختی پۆستەم دانیشت. لەو شەریەدا «دەرەفشی کاویانی» و بایی دووسەد هەزار دینار گەوھەر و مائ و چتی گران بەھای بێ ژمار کەوتە دەست موحاھیدانی ئیسلام. ئەو ھەموو گەوھەرانیان بە ۵۰۰ دینار فرۆت.

موحاھیدانی ئیسلام لە دواي ئەو سەرکەوتنە چووونە سەر شاری تیسفۆن (تاقی کیسرا) کە پایتەخت بوو؛ بەشەری گرتیان. یەزدیگورد ھەلات و تالانیکێ زۆر قورس کەوتە دەست ئیسلامان. مافووری بەناوبانگی بەھارستان و زێر و گەنجیکێ ھیندە زۆر بەتالان گێرا کە مێژوونوویسان لە ژمارەیی عاجزن. ئیسلام زێر و کافووریان نەدەناسی.

۶- شهری جەلەولا: سالی ۱۶/ ۶۳۷م یەزدیگورد چوو بوو «حەلوان» کە شارێکی بەناوبانگی کوردستانی شارەزور بوو. سەعد وەقاس لەشکرێکی قورسی دا بەھیشام بن عەتەبە و قەعقاعی بن عەمرو، لە جەلەولا بەگژ کوردەکانی کە یاریدەیی یەزدیگوردیان دەدا چووون. یارمەتی گەیشتە کوردەکان و بەتازایی تیکۆشان، بەلام لەدوا ییدا کورد شکان و ئیسلام سەرکەوتن. سەرکردەیی کوردان میھرائی ناو بوو. لەو شەریەدا ئیسلام سەد هەزار ئەسپی مادی و تالانیکێ زۆریان دەستکەوت.

لە دواي ئەو سەعد ویستی بۆ پێشەووە ھەلمەت ببات، بەلام خەلیفەیی دووھم بۆی نوویسی «بین النھرین» بۆ ئیمە کافیبە. حەسەن پیرنیا لە «ایران قدیم - لاپەرە ۱۹۹» دا دەلی: ئەیکاش لە کێوھکانی کوردستاندا دەریەندیک بوو، نەلەشکرێ ئییران و نەعەرەب لەوئ دەریاز دەبوون. ھیچ ھینزیک لەوئ تینەدەپەری، بۆیە خەلیفە فەرمانی چووونە پێشەووەیی بەسەعد نەداو. سالی ۱۶ھ لەگەڵ خاکە نەرم و دەشتایی «بین النھرین» و شارەزور خەریکبوو.

۷- ئەھواز: سالی ۱۹ھ / ۶۴۰م هورمزانی پادشای خوزستان داوای یارمەتی لە کوردەکانی موکریان (نازربایەگان) و ھەمەدان و کرماشان کرد. لەشکرێکی قورسی لە دزپول کوژدبوو. لە کوردی موکریان سێ عەشیرەتی زۆز زل و گەورەیی کورد، کە کوردی راوھند و شوول و زوردلان بوون، چووون بەگژ غازیباندا چووون. کوردی شاھین و گیل بەھاواری هورمزانیەو چووون. «نەوبەخت - شاھنامەیی پەھلەوی - جلدی یەکەم - لاپەرە ۱۰ - ۱۱ - ۳۱» بەدریژی لەو دواوە کە کوردەکان چووونە کۆمەگی. ئەو چوار شیعرییە، کە دوو شیعری لە لاپەرەیی ۱۰ - ۱۱ دوو شیعری لە ۳۱ دایە، بۆ نمونە لێرەدا دەینوویسم کە باسی کوردەکانی شاھین و راوھند و شوول و ھەرسین و کەنگاوھەر و زوردلان و گیل کردوو و لە فەرھەنگیدا جیگای ئەو کوردانەشی نیشان داو کە تیبیدا دانیشتوون و نیشتمانیان بوو:

ز کوردان شاھین و راوھند و شوول  
فراوان بیامد سوی دیزوپول  
زھرسین و کنگاور و زوردلان  
یکی لشکر ئامادەشد از یلان

\*\*\*

صف ھرمزان را سواران گیل  
سوی میسرە باسیە زنجیر پیل  
سپھدارشان گیلوی صف شکن  
ھمە کورد پر زور شمشیر زن

شیخ ئەحمەد حەللان لە «الفتوحات الاسلامیة» لاپەرە ۱۱۶ لە جلدی یەکەمدا لەو شەری دواوە و دەلی هورمزانی «واستعان بالاکراد فکتب عتبه بذلك الی عمر»، هورمزانی کۆمەگی لە کوردان خوازت، عەتەبەش ئەو بۆ عومەر نوویسی. عومەری ئیبن خەتاب خەلیفەیی دووھەم.

لە نێوانی هورمزانی و ئیسلامدا کوژتاریکی قورس کرا، کورد زۆر کوژران و ھی ماوی شکان و ھەلاتن و بەشپرزەیی و پەرتیشانی لە مەیدان دەرکەوتن. بەلام لە دواي ھەژدە مانگ دەورەدان و شەری و کوژتار ئەو سەرکەوتنە بۆ ئیسلام روویدا. هورمزانی بەدیل گێرا و برا بۆ مەدینە. لەدواي سالیکی لە مەدینە هورمزانی بەدەستی ئەو حەفەسی کوری عومەر کوژرا.



**۸- شهری نه‌هاوهند:** له سالی ۲۱هـ / ۶۴۲م ږویدا. یه‌زدیگورد له‌وی له‌شکرکی قورسی له کورد له‌سهرخوی کۆکردبۆوه، لهو سالددا نه‌عمان بن موقربن به‌له‌شکره‌وه چوهه حهلوان که بچیتته «رهی». له‌وی گرداوه‌ری یه‌زدیگورد که به‌نه‌عمان گوترا هه‌تا چوهه‌سهر نه‌هاوهند، له‌ولاوه یه‌زدیگورد له‌شکرکی زۆری دا به‌فه‌یروزان و نارديه پیشوازی نه‌عمان. نه‌و له‌شکره‌سی هه‌زار که‌سی کوردی له‌گه‌ل بووه، له‌مه‌یدانی شه‌ردا نه‌عمان له‌ دواي چهند شه‌ر و کوژتار کوژرا. حوزه‌یغه له‌جی نه‌عمان سه‌ردار سوپاهی کرد و شه‌ری راگرت، له‌و شه‌رانه‌دا گه‌لیک له‌ کورد له‌ خویندا که‌وتن و هی رزگار بوو به‌په‌ریشانی ږووی له‌ هه‌لاتن کرد و شکا. یه‌زدیگورد له‌ دواي نه‌و شپه‌زه‌ییه‌ خوی نه‌گرت و هه‌لات. سالی ۳۱هـ / ۶۵۲م یه‌زدیگورد کوژرا.

له‌ دواي نه‌و شه‌ر و کوژتاران کورده‌کان داچله‌کین و له‌ کیتوه به‌رز و سه‌خته‌کانی نیشتمانیان خزان. بۆ خو‌پاراستن له‌گه‌ل کۆبوونه‌وه و به‌رامبه‌ری خه‌ریکبوون. موجاهیدانی ئیسلام له‌ دوویان نه‌بوونه‌وه و له‌ هه‌موو لاییکه‌وه بۆیان چوون، هه‌روه‌کو له‌ هاتوودا لیتی ده‌دوین.

یه‌کیک له‌ شاعیرانی نه‌وده‌مه‌ی کوردان له‌ قیتعه و هه‌لبه‌ستیکیدا نه‌و شه‌ر و کوژتاره‌ی ته‌مسیل کردوه. ئیمه‌ سالی ۱۹۲۹ له‌سه‌ر پارچه هه‌مبانیک نه‌م چوار شیعره‌مان ده‌ستکه‌وت؛ له‌ مچه‌له‌لی «زاری کرمانجی» دا به‌دیرتی نه‌شرمان کردبوو نه‌مه‌یه‌ که‌ ده‌بیترئ:

هورمزگان رمان، تاتیران کوژان  
هۆشان شاره‌وه گه‌قهره گه‌قهره‌کان  
زۆر کرنه‌ عه‌ره‌ب کوردی نه‌خاپوور  
گه‌نانه‌ پاله‌ به‌شی شاره‌زوور  
ژن و که‌نیکان وه‌دیل په‌شینیان  
مه‌رد نازا تلین ژ ږووی هه‌وی نان  
په‌وشی زه‌رده‌شت مایه‌ وه‌بیت ده‌س  
به‌زی کاناکا هورمز وه‌ هیچ که‌س

نه‌و چوار شیعره‌ لوغه‌تی کوردی نه‌و سه‌رده‌مه و شه‌ری غازییانی ئیسلام له‌گه‌ل کوردی خاپوور و شاره‌زوور و شکانی کورد له‌ ده‌ستیان و زه‌رده‌شتی بوونی کورده‌کانی نه‌و

خاکانه‌مان به‌چاکی بۆ ناشکرا ده‌کا و شه‌ره‌کانی له‌ هاتوودا میژوو نوویسه‌کان لیتی دواون و «ابن اثیر» و «دحلان» و «طبری» و غه‌یره باسی کردوون نه‌و چوار شیعره‌ ته‌ئیدید ده‌که‌ن.

ده‌حلان له: «الفتوحات الاسلامیه جلدی یه‌ک - لاپه‌ره ۱۱۴»، دا ده‌لت: سالی ۱۶هـ ږه‌بی بن نه‌فکه‌ل و ئینولهیسه‌مه له‌ دواي گرتنی مووسل چوه‌نه‌سه‌ر کیتوه‌کانی شیمال و ده‌روپشتی مووسل، هه‌موو قه‌لاکانی کوردانیان گرت (ثم فتحت بقية اعمال الموصل وجميع معاقل الأكراد وسار الجميع للمسلمين) نه‌وه به‌شی خاپوور و هه‌کاری و ماردین و ئاکره‌ن.

هه‌ر له‌و سالددا موجاهیدان هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر کیتوه‌کانی کوردستانی ده‌روپشتی شاره‌زوور و ده‌ستیان به‌گرتن کرد.

**۱- شه‌ری ماسیبدان:** نازین کوری هورمز له‌ کورده‌کان له‌شکرکی ږیک خستبوو، شاری «ماسیبدان» ی کردبۆوه له‌شکره‌ز و خه‌ریکی هیتز فره‌کردن بوو. سه‌عد وه‌قاس له‌شکرکی دا به‌ «زورار بن خه‌تاب» و نارديه سه‌ر ماسیبدان. له‌ ده‌شتی ماسیبدان نازین پیشی پی گرت و ده‌ست به‌کوژتار کرا. نازین به‌دیل گیرا، زورار ده‌سه‌به‌جی سه‌ری ږی. کورد شکان، شه‌ر و کوژتار که‌وته لای سیروان، کورد هه‌لاتن.

**۲- شه‌ری دینه‌وه‌ر و سیمه‌:** سالی ۱۷هـ نه‌بو مووسا که‌ له‌ شه‌ری نه‌هاوهند سه‌رکه‌وت، له‌و سالددا چوهه سه‌ر دینه‌وه‌ر (که‌ شاریکی زل و گه‌وره‌ی کوردان بوو. به‌بی شه‌ر مامله‌ت کرا و دینه‌وه‌ر که‌وته ده‌ست نه‌بو مووسا. له‌وتوه چوهه سه‌ر شپروان. نه‌و شاره‌ش به‌مامله‌ت گیرا. له‌وی نه‌بو مووسا پینج ږۆژ دانیشته‌ت. سائی کوری نه‌قره‌عی سه‌قه‌فی نارده سه‌ر شاری سیمه‌ که‌ پایته‌ختی «میهریجان قه‌زه‌ف» بوو، به‌مامله‌ت نه‌ویش گیرا.

**۳- سالی ۲۲هـ «بکی»** ناو سه‌رکرده‌ییکی ئیسلام له‌ کیتوه به‌رزه‌کانی جرمه‌یدان سه‌رکه‌وت که‌ بچیتته سه‌ر نازربایه‌گان. له‌ولاوه نه‌سفه‌ندیاری کوری فه‌روخ هورمز پادشای نازربایه‌گان به‌له‌شکره‌وه چوهه پیشی. هه‌رچه‌نده کورده‌کان له‌ شه‌ره‌کانی گوتراودا داچله‌کی بوون و له‌ شه‌ر ماندوو بیوون، به‌لام دیسان بۆ نه‌سفه‌ندیار له‌شکریان کیشا و چوه‌نه پیش بکی، له‌ دواي گه‌لیک شه‌ر و کوژتار، کورد شکان؛ ئیسلام سه‌رکه‌وتن و نه‌سفه‌ندیار به‌دیل گیرا و که‌وته ده‌ست بکی و به‌ئیحترامه‌وه راگیرا. له‌ دواي بکی عه‌ته‌به‌ بن فرقه له‌ جی بکی دانیشته‌ت. به‌هرامی کوری هورمز چوهه پیش و به‌گژی داچوو، له‌ دوايیدا شکا و هه‌لات. له‌ دواي نه‌و شه‌ره به‌مامله‌ت نه‌سفه‌ندیار به‌ردرا.

۴- سالی (۵۲۳) عهززه بن قهیس که لهسه ره هلوان بوو، چوو سهه شاره زوور و نهیتوانی بیگریت. عهته به بن فرقه لهشکری بردهسه ره دواى شهه و خوینترتین به ماملته گیرا؛ وهکو هلوان قهه رار درا.

له چووینی کپوهکانی قهنیدیل و باله کدا موجهیدانی ئیسلام نزیک شهه ههزار کهسیان به دوو پشک مرد. کوردی سامغان، داراباد، به جزیه و خهراج مامله تیان کرد؛ به لام کوردیکی بی ته ژمار لهو شهه رانه دا کوژران. دهحلان له «الفتوحات الاسلامیه» جلدی یهک لاپه ره ی ۱۳۷ دا ده لیت: «وقتل خلقاً کثیراً من الأکراد».

۵- سالی (۵۲۳) ساریه بن زهنیم لهشکری بردهسه کوردهکان له نساو دارابگرد؛ ده وره یان دان، نهوانیش یارمه تیپان له کوردان خوازت و کوپونه وه و کوردهکانیش کوپونه وه لهسه ریان و ئیسلامه کانیان ته نگه تاو کرد و تووشی ترسیکی گه وره یان کردن.

دهحلات له «الفتوحات الاسلامیه» جلدی یهک - لاپه ره ۱۴۰ دا ده لیت: «فزل علیهم وحاصرهم ماشاء الله ثم أنهم أستمدوا وجمعوا وجمعت إلیهم الأکراد... فداهم المسلمین أمر عظیم».

کورد لای کپوهکانی گرتبوو، ئیسلام له دهشت دا بوون، له هه موو لاییکه وه ته نگه به ئیسلام هه لچنرابوو. رۆژی ههینی (جومعه) بوو، عومه ره خهلیفه له مه دینه لهسه ر مینبه ره خوتبه ی خوتیند، له پرتیکدا هاواری کرد: «یاساریه بن زهنیم الجبل یاساریه الجبل الجبل» که هه ی ساریه ی کوری زهنیم بو کپوه هه ی ساریه کپوکپوو. گویا لهو شهه رده دا ساریه گویب لهو دهنگه ی خهلیفه بووه که له مه دینه لهسه ر مینبه ره هاواری کردووه، له به ره نه وه پشتی داوه ته کپوو و کوردهکانی شکاندووه.

نهو سهه ره بوورده لاپه ره یه کی زوری کتیبی ته ریخی ئیسلامی پر کردو ته وه و میژوو نوویسهکانی سوننی به باوه رتیکى ته واوه وه نه وه یان نووسیوه. له دواى نه وه ساریه که گویی لهو دهنگه بوو پشتی دا کپوو و کوردهکانی شکاند و تالانیکى قورس و گه وه رتیکى زور گران و قورس که وه دهست موجهیدانی ئیسلامه وه.

۶- سالی ۵۲۳ نه بو موسا چوو سهه نهو کوردانه که له پیرۆز و نه هرتیره و نه هواز و مه نازیر کوپونه وه. مانگی ره مه زان له نیوانی نه هرتیره و مه نازیر پپیان گه بشت. کورد شهه و کوژتاریان گه رم کرد، له دواى خوینترتیکى بی ژمار گه لیک کورد کوژران و نه بو موسا ته نگه ی به کورد هه لچنی و شکاندنی و ره پیتی نان، هه تا له کپوه به رز و جیگا سهختهکانی په ستاوتن.

۷- سالی ۵۲۳ سه له مه بن قهیس نه لئه شهجه عی چوو سهه کوردهکان، کوژتاریکی قورسی له کورد کرد و هه مووی قه تلوعام کردن. دهحلان ده لیت «قطع النسل» ی کردن. به لام گه وه ره رتیکى «سهفت» ی گه لیک گرانیان له گه ل مال و نه ملاک و نه قدینه دهستکهوت.

### موجهیدانی ئیسلام له کوردستانی نازربایه گاندا

که کوردستان و هه موو خاکی ئیران له سه ره تای ئیسلامییدا که وه دهست غازی و موجهیدانی ئیسلام، نهو غازیانه ده گه ل بلا و کردنه وه ی دین، هه ره خاکیکی ده یانگرت، به گه رمی لیتی داده مه زان و تییدا جیگیر ده بوون. هه ره خاک و زه و بیکی خوش و به رچاو جوان بوایه، ده یانکرده نیشتمانی خوینان. لهو خاکانه ی که به گه رمی تییدا دانیشتون، خاکی نازربایه گان پتری تیپزا و به فره یی تییدا دانیشتن: نه ویش له بهر سی چت بوو:

۱- نهو خاکه ناوچه بیکی دینی زهرتشت و جیگای ئاته شهکه ده ی گه وره و پتری جیتی موغ و پیوانی گه وره ی نهو دینه بوو. موجهیدانی ئیسلام پتر له وه ته قه لایان داوه میلله تی نهو خاکه زووتر بخه نه دهست و دینی ئیسلامی تییدا جیگیرکن. له میژوووه کاندای دیتته به رچاومان له دهوری خهلیفه ی سییه مدا نه شهه ب بن قهیس گه لیک پیوانی نه هلی عهتا و دیوانی بردو ته نهو خاکه و لهو شارانه دایمه زانندوون، تاکو ره وشتی ئیسلامییه ت نیشان به میلله ت بدن، هه روه کو له داهاتوودا باسی ده که یین.

۲- میلله تی خاکی نازربایه گان به ئاسانی و به خووشی بو موجهیدان سهه ری فه رمانبه ریبیان نه چه ماند. به خوینترتیکى زور قورس و بی ژمار نهو خاکه کراوه ته وه. سالی ۵۲۳ حوزه یفه ی یه مانى لینگى دا سهه رهو خاکه، لهشکری نازربایه گان که کوردهکانی شول و راوه ند و شاهیتن و زور و دلان بوون، وهکو باسیان رابرد، له شه ری یهک له دواى یهکی نه هواز و قادوسیه و نه وانه و له شه ری دوامینی «واجرد» دا به شپرزهبی و ماندوو یه تی و په ریشانی گه رابونه وه و هیشته پشوو یان نه خواردبووه. ترس و نه ندیشه ی موجهیدانی ئیسلامیان هه ره له دلدا بوو و داچله کی بوون، ناچارى نه مان خوازتن بوون، له گه ل حوزه یفه ی یه مانى ئاشتییان به ست و گریب فه رمانبه ریبیان گری دا. به لام رق و نه کیشان له دلایاندا ده جو شا. له که لیتندا بلند ده بوون و شهه و کوژتاریان دهست پی ده کرده وه و بو ده رکردنی دوژمن ته قه لایان ددها و کوژده بوونه وه و پشیوی و

نه یاری و سه رکیشی و کوژتاریان داده مه زرانده وه. جا له بهرئه وه موجاهیدانی ئیسلام لهو خاکه دا زۆر ماندوو ده بوون.

خاکی کوردستانی نازربایه گان لهو خاکانه به که به زۆر و خوینپێژی گیراوه و ئهم خاکانهش حوکمیکی تاییه تیبیان له سه ره ده کری، وه کو ئه و خاکانه له لایه ن عه ره به وه به «البلاد والأراضي المفتوحة عنوة» ناو ده بری، که بۆ ئه وهش ده ستوریک هه به. ئه و جا میلله ته کانی ئه و خاکه له ده شته کانه وه ده که و تنه کتوپاره کان و شاخ و کپوه به رزه کانی سه خت و دژواری ده و روپشتی و نیوانی خاکی نازربایه گان، بۆ خو پارازتن تیبیدا دانیشتن. وه کو کتیوانی موکریان، سه هه ند و قه ندیل، دالانه پ، کورته ک و کتیوانی پشت خو ی و سه لماس، ماکو و موغان و گه یلان و وتال شستانیان ده خسته ده ست. که که میک تنه گه تاو بکرایان به ره و ژوور تریش ده چوون، ئه و جیگایانه یان ده گرت و تیبیدا به نازادی و سه ره خو یی و دارای خو یان تیدا ده نواند. حکومه تی خو جیتی خو یان داده مه زرانده وه، هه ره به کیشه و شه ر و کوژتار رایانده بوارد.

جا له بهر ئه وه موجاهیدانی ئیسلام دلنیا نه بوون بۆ به خیتو کردنی ئه و خاکه و پارازتنی هیزبان له شه ر و کوژتاری کورده کان و هه موو ده میک به نا چاری بۆ پاس و راگرتن، هیزیکی قورسیان له و خاکه داده نا. «طبری» له جلدی پینجه م، لاپه ره، ٤٥، دا ده لی: هه موو ده می شه ش هه زار شه رکه ری جه نگی له کو فوه وه ده ناردا خاکی نازربایه گان و به هه ر چوار سال جاریک ده گوژدران.

٣- خو شی و خو ره می خاک و ئاو وهه وا و می رگ و شینایی و چیمه ن و کویتستان و گه رمه سیری لیک نزیك و له وه ر و چایه ری زۆری کپوه به رزه کان و ناو ده شتی و سه ره چاوه ی کانیوا ی سارد و پر ئاو و جو ی و جو یباری جوان و قه شه نگ و چۆم و جو گه و رووباری پر له ئاوی شیرن و بی ژماری خاکی نازربایه گان که بۆ ژبان و زینده گانی و گوژه رانی ئیلات و ره وه ند چاکترین و پر پیت و پیتزترینی خاکانی سه ره زوی دنیا دیته ئه ژمارده وه؛ جا له بهرئه وه موجاهیدانی ئیسلام ئه و خاکه یان که گرت و به سه ریدا زال بوون، به که م ده میک له هه موو لاییکه وه قه بیله و عه شیره ته کانی «تاتیك» به ده سه ته و پۆل یه ک له پاش یه کدی روویان تی ده کرد و جیگه ربوون و به سه ره ئه و خاکه دا ده ستیان راگرت. له به سه ره و یه مه ن و کو فوه و سووریا وه بۆی چوون، یه عقووبی له «البلدان» دا لاپه ره ٢٧٢ دوورودرێژ له وه دوا وه و ده لی: «ثم نزلها العرب لما افتتحت» که موسلمانه کان نازربایه گان یان گرت چوون تیبیدا دانیشتن.

ئه حمه د کیسه ره وی به خشی دو وه می «شه هریاران گمنام» له «پلازه ری» ئه ویش له «واقید» ناو و ئه رده بیلی وه رده گری: وه ختیک که نازربایه گان که وته ده ست موجاهیدانی ئیسلام، له کو فوه و به سه ره و شام و که لیک خاکی دیکه وه، قه بایل و عه شایری عه ره ب چوونه خاکی نازربایه گان. هه ره کۆمه له یه ک به پیتی له ده ست هاتنیان پارچه خاکیکیان خسته ده ست و له سه ری دانیشتن و هیندیك به کرین زهویان پهیدا کرد و له خو جیتی کانیان کری و خوا هه ند زه و یوزاره کان و خوا هه ندی دیهات و خاکه کان بۆ خو پارازتن و گوژه ران، دیهات و زه و ییه کانی خو یان پی ده دا و بۆ خو شیان به سه پانی و ره نه جبه ری باخچه و باخه وانی و جووت به ندی و خزمه تکاری له لایان داده مه زراندران و زینده گانیان له گه لیاندا ده کرد. ئه مه جومله یه کی پلازه ریبه که به عه ره بی لێره دا بۆ شه هید ده نیووسینه وه که ده لی: «اخبرني واقد أن العرب لما نزلت ازربایجان نزلت اليها عشایرها من المضربین والشام و غلب كل قوم على ما أمکنهم، وإتباع من العجم الأرضيين والجنات اليهم القرى للخفارة فصار أهلها مزارعين لهم».

له ده وری خه لافه تی عوسماندا، ئه شه سه بن قه یس به و الیگه ری ناردرایه سه ره نازربایه گان. کۆمه له ییتی زلی له ئه هلی عه تا و دیوان برده ن نازربایه گان: «ئه وانه ی عه ره ب بوون سالانه یان له بیت المال، ده درایه که له شاران و ئاویاندا بگه رین و شرووت و ده ستووری ئیسلامی فیری خه لک بکه ن». جاری دو وه ئه شه سه له ده وری خه لافه تی عه لی دا کۆمه له ییتی قورسی له وانه برده ن نازربایه گان و له شار و دیهاتانی ئه رده ویتلدا دایه زراندن. (فتوح البلدان - لاپه ره ی ٣٣٦ - ٣٣٧).

«ابو الفرج» له جلدی ١١ و لاپه ره ٥٩ ی «اغانی» دا له شه ره شوژی نیوانی به نی ته غله ب و به نی قه یس دوا وه. ته غله ب نارديه به نی ته غله ب موهاجیرانی که له نازربایه گان بوون «شعیب بن ملیل» به دوو هه زار سواره وه یارمه تی کرد. ئه وه دیار ده کا له وه ده دا عه شیره تی عه ره ب له و خاکه دا چه ند زۆریوه و به تیکه لاوی له گه ل دانیشتوه کانی خو جیتی ئه ژماردراون.

کیسه ره وی له یه عقووبیه وه وه رده گری که جگه له کیشه رگیری سه ره تای ئیسلامیه ت، له قه رنی دو وه می هیه ریشدا عه شیره تیکی زۆر چوونه نازربایه گان. ئه بو جه عه ره ی خه لیفه ی عه باسی که یه زیدی کوپی حاته م سه له می کرده والی نازربایه گان، یه زید له و عه شیره تانه ی عه ره ب که له گه ل خو ی برده ن ئه و خاکه، عه شیره تی زۆر قورس بوون و له

به سراوه هه‌لی گرتن. «ره‌واد بن موسه‌نای نه‌زدی» له ته‌وریز و «بز» و «مور کوری عه‌لی تائی» له «نزیز» دانا، نه‌و شارانه نزیک نه‌رده‌وێل هه‌لکه‌وتوون و «همدان الطائی» برد له میانه‌ دامه‌زراند و قه‌بیله‌کانی به‌مه‌نی به‌هه‌موو لایه‌کدا بلا‌و‌کرده‌وه.

قه‌بیله‌ی «نزار» «هی نجد و حجاز» بوون و «صفو بن لیث العتبی» و ئامۆزای نه‌و که «بعیث بن حلبس» بوون به‌هه‌موو خاکه‌کانی ئازربایه‌گاندا ده‌سته‌لاتیبیان هه‌بوو، «یعقوبی» جلدی ۲ لاپه‌ره ۴۶ به‌دوورودریژی له‌وه دواوه.

کیسه‌روی له «شه‌ریارانی گمنام» به‌خشی دووه‌مدا به‌دریژی له‌وه دواوه و یه‌ک به‌یه‌ک باسی حوکمداره‌کانیان ده‌کا که له‌و شارانه‌دابوون به‌حوکمران و فه‌رمانه‌وا. ئیمه‌ لیته به‌کورتی لییان ده‌دوین، چونکو له‌ خاکی ئازربایه‌گاندا حوکمرانی و سه‌رکیشیان کردووه. مه‌به‌ستی ئیمه‌ش له‌م کتیبه‌دا له‌ کورد دوانیش بی‌ به‌مونا‌سه‌به‌ت. نه‌و خاکه‌ چونکو له‌ ده‌ست کورددا بووه و نه‌وان به‌سه‌ریدا زالبوون، ده‌بی ناوی شار و نه‌و حوکمرانانه‌ی «تاتیک» نه‌ژاد بیهم تاکو سه‌ریه‌ورد کورت نه‌می‌تیت.

**۱- مه‌ره‌ند:** دێبه‌کی بچووک بوو «حلبس» ی بابی «بعیث» چوو له‌وێ دامه‌زرا و گه‌وره‌ی کرد و «محمد» ی کوری نه‌و له‌ دواپی کۆشک و باله‌خانه و خانووبه‌ره و قه‌لای لی بینا ناو کردیه‌ شاریکی گه‌وره و مه‌حکه‌م له‌ سالی ۲۳۵ هه‌ دواپی هات.

**۲- ته‌وریز (تبریز):** روادی کوری «مثنی‌الازدی» لی‌ی دانیش‌ت. له‌ دواپی نه‌و «وجنا» ی کوری ره‌واد له‌گه‌ل براکانی خانووبه‌ره و کۆشک و سه‌را و قه‌لایان لی‌ی دروست کرد. ده‌ورپه‌ستی شاریان به‌شووره و بوج توند کرد و کردیانه‌ شاریکی زۆر گه‌وره. سالی ۲۳۵ هه‌ دواپی هات.

**۳- میانه و خه‌لباسه:** «همدان الطائی» لی‌ی دامه‌زرا. له‌ پاش نه‌و «عبدالله» ی کوری «جعفر الهمدانی» له‌سه‌ری دانیش‌ت و کردیانه‌ شار.

**۴- به‌رز:** خاکی و شاریک بوو له‌لایه‌ن «الطائی» یه‌کانه‌وه بیناکراوه. نه‌مپۆ نه‌و جیگایه‌ له‌ خاکی موکریان دایه. به‌محالی هه‌وشاریان هه‌وشاری ساین قه‌لا ده‌ناسری و به‌ناوی «به‌رز»، شاریک له‌وێ هه‌ر هه‌بووه، به‌لام قه‌لاییکی لی‌ی دروست کرا و خه‌لکیکی زۆری تیدا هاندرا و بوو به‌مه‌مله‌که‌تییکی زۆر ئاوه‌دان.

**۵- سه‌راب:** میلله‌تی کنده‌ له‌وێ جیگیربوون و کردیانه‌ جیگای سه‌رکیشی و ده‌سته‌لاتی خو‌بان.

**۶- نریز:** دێبه‌ک بوو کۆشکیکی کۆنی کاولبووی لی‌ی بوو، «مور» ی کوری «عمر» موصلی طائی» چوو له‌وێ خانووبه‌ره و ئاواپی تیدا دامه‌زراند. له‌ دواپی نه‌وه کورپه‌کانی زۆر زل و گه‌وره‌یان کرد، بازاری «جابره‌وان» که نزیک نه‌وێ بوو گرتیان و گه‌وره و ئاوه‌دانیبیان کرد. سالی ۲۶۱ هه‌ دواپی هات.

خاکی ئازربایه‌گان له‌ ده‌ست حوکمران و نه‌میر و پادشاکانی خو‌جیبی ده‌رچوو بوو. له‌و خاکه‌دا هه‌ر شاریک، که وه‌کو گوترا، پیاویکی بیانی له‌سه‌ر دامه‌زرا بوو. ته‌نها له‌ شاری ورمی و خوی و سه‌لماس و شتۆ و گه‌لیک له‌ محالی موکریان و لاجان و نه‌و ده‌ورپه‌شته‌دا نه‌میر و پادشایه‌کی که ما‌بوو، صدقه‌ کوری عه‌لی کوردی بوو و براکانی له‌گه‌لیدا به‌بی‌ه‌تی له‌و شاری ورمیبه‌دا دامه‌زرا‌بوون - هه‌روه‌کو له‌ هاتوودا به‌دریژی باسی ده‌کری - حوکمرانیان ده‌کرد. (فتوح البلدان - پلازه‌ری - لاپه‌ره ۳۳۸ - ۹۳۳).

کیسه‌روی به‌دوورودریژی که له‌ زه‌مان زالی و سه‌ره‌بوردی پادشایانی ئازربایه‌گانی نه‌و ده‌وره دواوه ده‌لی: خو‌جیبی‌ه‌کان زمانی عه‌ره‌بییان نه‌ده‌زانی، به‌لام بازرگان و خاوه‌ند مولک و دێهات زۆر چاک له‌ عه‌ره‌بی تیده‌گه‌یش‌تن.

نه‌سته‌خری و «ابن حوقل» له‌ خسوس زمانی ئازربایه‌گانه‌وه زۆرپاش و ئاشکرا دواون و ده‌لین: خو‌جیبی‌ هینده‌ تیکه‌ل به‌وان نه‌ده‌بوون. له‌ خاکی موغاندا شلکه‌ ناویک ده‌ستی به‌سه‌رکیشی کرد، به‌لام نه‌ژادی نه‌زان‌دراوه.

«مه‌هلل تمیمی» عه‌ره‌بی به‌نی ته‌میم له‌ ئازربایه‌گاندا ده‌ستی به‌شو‌رش و سه‌رکیشی کرد. خه‌لیفه «هارون الرشید» «حرش» ناو پیاویکی کرده‌ والی ئازربایه‌گان و چووه‌سه‌ر «مه‌هلل» له‌ دواپی کوزتار «مه‌هلل» هه‌لات و هیزه‌که‌ی بلا‌بو‌وه.

نه‌وانه‌ له‌و رۆژه‌وه که چونه‌ خاکی ئازربایه‌گان هه‌ریه‌ک له‌و خاکه‌ که تیبیدا بوون، ده‌ستیان به‌سه‌رکیشی کرد، هه‌تا ده‌وری خه‌لیفه مه‌ئمووندا یه‌ک له‌ دواپی یه‌کدی گیران و برانه‌ به‌غدا و سه‌رکیشییان له‌و خاکه‌ پرا و روو به‌خۆشی ده‌چوو. کیسه‌روی له (شه‌ه‌ریارانی گومنام) (به‌خشی دووه‌م - چاپی ته‌هران ۱۳۰۸) یه‌زدیگوردیدا به‌دریژی باسیان ده‌کا.

وادیار ده‌کری که هیزی کوردی ره‌وند له و ده‌مه‌دا له سه‌هه‌ند و مه‌راغه بووه و له سه‌رکیشی خویره‌می بوون. (ئه‌بو مسلیم) به‌وان پشت گه‌رم و دلنیا‌بووه که له پاسوخیدا پییان نازیوه.

له و چوار شیعه‌ری پیشووی ده‌وری هورمزان که داوای کورده‌کانی شول و شاهین و پاره‌ندی کردووه یاریده‌ی بدن، کوردی پاره‌ند له خاکی لاجان و شنو و نریک ورمی و ده‌ورپشتی مه‌راغه‌دا بوون. له داوای ئه‌وه که موجاهیدانی ئیسلام به‌توندی خاکی نازربایه‌گانیان گرت، کورده‌کانی پاره‌ند ده‌ستیان به‌هیجرت کرد و هیندیک له‌وان چوونه خاکی ئه‌رمه‌نستان و ئاران و ثانی، هیندیک چوونه خاکی هه‌ولیر و هیندیک له خاکی نازربایه‌گاندا ماونه‌وه.

ئه‌وانه‌ی چوونه خاکی ئه‌رمه‌نستان و ئاران و ثانی، له گه‌نجه و ئاران حکومه‌تیکیان دامه‌زاندوه به‌فه‌زلوونیان، یا شه‌دادیان ناوبانگیان کردووه. ئه‌حمه‌د کیسه‌ره‌وی له (شه‌ربارانی گومنام) به‌خشی دووم، لاپه‌ره ۲۲ ده‌لی: خانه‌دانی محمه‌د کوری شه‌داد که حوکمرانی ئاران و پادشایی ئه‌و خاکی دامه‌زاندوه و پینج کهس له و بنه‌ماله‌یه پادشا بوون، به‌«شه‌دادیان» ناوبانگیان کردووه، کوردن و له تییره‌یه‌کی ناوداری کوردی ره‌وده‌ین که به‌ره‌ودیان ناوده‌برین.

ره‌ود ئیل و عه‌شیره‌تیک کوردبوون له خاکی شنو و ئه‌و جیگایانه‌دا دانیشتون و به‌هه‌زبانیش ناوده‌بران. ئه‌مه‌ره‌دیانه تییره‌کیشیان به‌زلی و فره‌یی له خاکی نازربایه‌گاندا مابوون و تییره‌یه‌کی زلیان له خاکی ئه‌رمه‌نستاندا جیگیر بیوون. ئیبینی ئه‌سیر ئه‌م تییره کورده‌ی به‌چاکترین و ئه‌شرافترینی کورده‌کان ئه‌ژماردووه. سولتان سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی له و تییره‌یه بوون.

له و تییره‌ی ئاران، له شاری دوینه‌وه باپیره گه‌وره‌ی سه‌لاحه‌دین چووه مووسل. نه‌جمه‌دین ئه‌یوبی کوری له تکریت دانیشت و له پاشان له میسر و شام بوون به‌سولتان.

دوکتور ئه‌حمه‌د بیلی له کتیبی «حیة صلاح الدین الایوبی» لاپه‌ره‌ی ۳۵ که له سه‌ره‌وردی سولتان سه‌لاحه‌دین داوه ده‌لی: ئه‌و بنه‌ماله‌یه که میسر و شامی گرت و به‌ده‌وله‌تی ئه‌یوبی ناوبانگی کرد له ئه‌شرافی کوردان، له قه‌بیله‌یه‌ک بوون که به‌ره‌وده‌ی که تییره‌یه‌کی کوردی هه‌زبانی بوون: (عائلة کردية ملکت مصر والشام وعرفت بدولة الایوبیة أو دولة بني ایوب، وهذه العائلة من أشرف الأکراد من قبيلة منهم تعرف

## به‌ندی چواره‌مین

### فه‌رمان‌ره‌وایانی کورد

پاره‌ندیان، هه‌زبانیان، ره‌وادیان، ئه‌حمه‌دیلیان، فه‌زلوونیان

وه‌کو له‌مه‌پیش باسکرا کوردی پاره‌ند له سه‌ره‌تای ئیسلامی و کیشه و شه‌ری موجاهیدانی ئیسلام و یه‌زدیگورد و کیشه‌ورگیران و غازی و ئیسلام و هورمزاندا له‌گه‌ل له‌شکری ئه‌میراندا بوون و شه‌ریان ده‌کرد و زرنگی و نازیی خو‌یان ده‌نوند و له خاکی شنو و سابلاخ و بانه و سه‌قز و ئه‌و مالانه‌دا دارای هیز و ته‌وانایه‌کی و ابوون که هورمزان له سالی ۱۹ ی هیجریدا داوای یارمه‌تی له‌م کوردانه‌ی پاره‌نده کردووه.

له سه‌ره‌تای «سفاچ» و «ابو مسلمی خوراسانی» دا ئه‌و کوردانه‌ی پاره‌ند له و خاكانه و له کیوه‌کانی سه‌هه‌ند و له مه‌راغه‌دا به‌په‌یزی بوونه و بووین و ده‌سه‌لاتی خو‌یان نواندوه و ره‌ژ به‌ره‌ژ له هه‌موو سه‌ره‌وردیکی هه‌لکه‌وتووی خاکی نازربایه‌گاندا شه‌رکه‌ری و نازیی و جه‌نگاوه‌ری کوردانی پاره‌ندمان ده‌که‌ویته پیش چاوان: به‌تایبه‌تی له سه‌ره‌تای ئیسلامه‌وه هه‌تا عه‌سری پینجه‌م و شه‌شه‌م و نیوه‌ی قه‌رنی حه‌وته‌می هیجری کوردی پاره‌ند لاپه‌ره‌کانی میژووی ره‌ژه‌لاتی پر کردووه.

ئه‌م کوردانه هیندیک جار به‌هه‌زبانی و هه‌دیانی و ره‌وادی و به‌پاره‌ندی باس کراوه، گه‌لیک جار کوردی راوادیان به‌تییره‌یه‌کی هه‌زبانی هیناوه‌ته‌وه‌وه و نوویسیوه و هیندیک جاریش هه‌زبانیان کردۆته تییره‌یه‌کی پاره‌ندی.

«ئه‌بو موسلیم له پاسوخیدا بو سه‌فاح» نه‌وبه‌خت له جلدی سییه‌م «شاهنامه‌ی په‌هله‌وی» لاپه‌ره‌ی ۱۳ یدا که له کوردانی پاره‌ند داوه ده‌لی:

سیه‌جامه‌گان باسرانی رَوَند

همان جنگ جویمان کوه سه‌هند

هرآن کس که دینش بود خرْمی

کز ایران شمارند سراسرزمی

بالراوادية من بطون الھذبانية أحد قبائل العجم.)

له قهړنی سټییه مډا به ناوی هدیانی و له قهړنی چواره مډا به ناوی راوادی له نازربایه گاندا پادشایان کردووه و له قهړنی چواره م و پینجه مډا له هه ولیر به ناوی هه زبانی «نمیر موسه ک» حکومتی دامه زانده که پینج کهس له وان فرمانر په واییان کردووه. له نازربایه گاندا «نهمه دیلیان» پادشایان کردووه، نه وانه تییره ییکی نه و کورده راوئنه که له سهره تاي ئیسلامیدا هه بوون.

جگه له وانه ش له پاش دورتیکی دوری دهسته لاتی مواهیدانی ئیسلام له شاری ورمی و نه و دورو پشته دا، پادشایه کی کورد هه لیدا و حکومتی کی خوی کوردی دامه زانده که ناوی سده قه بوو و له فه سلی داهاتوودا باسی ده که یین.

## فهللی یه که م

سده قه ی کوری عه لی - عه لی کوری سده قه - زوره یق کوری عه لی

### ۱- سده قه ی کوری عه لی

وه کو له پتسدا گوتمان: خاکی نازربایه گان له سهره تاي ئیسلامییه وه به هوی هاندانی خه لیفه کانی ئیسلام له هه موولاییتی عه ره بستانه وه به که رمی عه ره ب چوونه نه و خا که وه و تیتیدا دانیشتن و له هه موو شاره کاندا بناغه ی فرمانر په واییه کیان بو خویان دامه زاندا، به لام هه موو ده ست نیشان و فرمانبر خه لیفه بوون و یه که له دوا ی یه که والی له لایه ن خه لیفه وه ده ناردر نازربایه گان. نه و فرمانر په واییه هیندی که جار نه و سهر کیشی و سالو کانه یان ده گرت و هیزه کانیان بلا وده کردنه وه، هه روه کو به کورتی له راپردوودا لیتی دوا یین.

به لام له خو جیتی و کورد له نیوانی نه وانه دا که سیکی له خاکی نازربایه گاندا نالای سهره خوی هه لکرد سده قه ی کوری عه لی کورد بوو، نه ویش به زه به رده ستی و نازی خوی له کیوه کانی نیوان مووسل و نازربایه گان چووه خوار. له گه ل براکانی خوی به سهر شاری ورمی تیان دادا و گرتیان. شارانی خوی و سه لماس و شنو و محالی لاجان و سندوز و موکریانی نه مړه که شیان خسته ده ست و شاری ورمی کرده پایته خت و بوو به پادشای نه م خا که.

ییکه مین پادشا یا میرتیکی خو جیتی که میژوونوویسه کان لیتی دوا بن له و دورده باسیان کردبی سده قه ی کوری عه لی کورد بووه. له گه ل براکانی خوی لینگیان داوه ته سهر ورمی و نه و خا کانه و گرتوویانه. بناغه ی پادشاییه کی خو جیتی تیدا داناوه: (دائرة المعارف الاسلامیه - جلدی یه که - لاپه ره (۶۷۴): (فتح آرمه صدقه بن علی وقد شید فیها عدة قلاع).

کیسره وی له پلازهری وهرده گری که ده لی سده قه کوری عه لی به دهسته شه پر که ر و پیوانی جه نگا وهره وه چووه سهر ورمی. له دوری ابو جه عفر مه نسور خه لیفه ی عه باسی دابوو. له گه ل خو جیتی و دانیشستوانی نه وی شه ری کرد. نه و شاره و دورو پشته ی ناحیه کانی گرت و خستییه ژیر فرمانی خو یه وه.

سده قه و براکانی له نیو شاری ورمی قه سر و کو شک و باله خانه و بینای زور زل زلیان

لڼې دروست کړد و خانووبه‌ره‌ی به‌رز و جوان و به‌دایبان تیدا دانا. دهوره‌ی شاریان به‌شوره و بورج و باروو گرت. دهوره‌ی دیواریان کړده خه‌ندهق و پریان کړد له‌ ناو. له هممولاییکه‌وه خه‌لکیان برده‌ شو و دایاننان و شاریان گه‌وره کړد و رڼکیان خست. له‌شکر و سویا و چهک و پیویستی شهربان تی‌خزاند. به‌که‌م ده‌میک ورمی بوو به‌پایته‌ختیکي گه‌وره و ناوهدان و به‌ناویانگ، زور قه‌شنگ و زور جوان و به‌خانوبه‌ره و کوشک رازاندراره.

سه‌ده‌قه رورژ به‌رورژ زلبوو و شار و دیهاتی دهورویشتی ورمیتی خسته دست رورژاوا و جنوب و شیمالی گومی ورمی به‌دریژیوه هینایه ژیر فرمانه‌وه. له‌ دهوری خه‌لافه‌تی «هارون الرشید» دا شاران خوی و مه‌راغه و سه‌ماس و شنوی بووه. له‌ سه‌شان و هیز و ته‌وانایی پتروو، رووی ده‌سته‌لاتی و ناو و نه‌به‌ردی و هیزی به‌سه‌ر هموو نوم‌ه‌راکانی نازربایه‌گاندا سه‌رکه‌وت. به‌چهک و له‌شکر و تیپ بوو به‌پادشاییکي نازاد و سه‌ره‌خو، که‌سیکی هاونه‌به‌ردی نه‌بوو. پیویستی پادشاهی همووی بو رڼکه‌وتبوو، ده‌ستی هاویژته‌ خاکی دهورویشتی تخووبی مه‌مله‌که‌تی. کپوه‌کانی نیوانی نازربایه‌گان و مووسلی خسته ژیر فرمانییه‌وه، مووسلی وه‌به‌ره‌شه‌دا. «وجنا ازدی» خاوه‌نی ته‌وریز له‌گه‌لیدا په‌یانی دوستی و ناشنایی به‌ست و سویندی بوو خوارد.

نه‌و زلبوون و سه‌رکه‌وتنه‌ی سه‌ده‌قه بو خه‌لیفه کوسپه‌ییکي گه‌وره و جیگای لڼ وردبوونه‌وه و نه‌ندیشه‌ بوو، خه‌لیفه که‌وته ترس و والیگه‌ری نازربایه‌گان و نه‌رمه‌نستانیدا به‌خوزه‌یمه کوری خازم کوری خه‌زیمه. له‌شکر و پیویستی شه‌ری دایه و ناردی. له‌ هموو خاکی نازربایه‌گاندا جگه له مه‌راغه جیگایه‌کی دست نه‌که‌وت بتوانی تیدا له‌شکره‌ز بکا و تیدیدا دانیشتی و رووبه‌رووی سه‌ده‌قه بتوانی بیزوخته‌وه. خوزه‌یمه به‌هر جوریک بوو له‌شکره‌کی گه‌یاند مه‌راغه و به‌له‌ز دهوره‌ی شاری کړده شوره و بورج و باروو، قه‌لایه‌کی سه‌خت و توندی لڼ دروستکړد و تیدیدا دانیشت و ده‌ستی به‌قه‌لایه‌ندی و خو‌پارازتن کړد. دهوره‌ی شوره‌ی شاری کړده خه‌ندهق و پری کړد له‌ ناو.

نه‌م سه‌ره‌هورده‌ی خوزه‌یمه و امان تیده‌گه‌تینیت که سه‌ده‌قه له‌ خاکی نازربایه‌گاندا پادشایه‌کی نه‌به‌رد و نازادبووه، له‌و خاکه‌دا جگه له‌و، چ پادشایه‌کی خو‌جییبی دیکه نه‌بووه.

به‌قسه‌ی کیسه‌روی گویا سه‌ده‌قه کوردی کپوه‌کانی لای مووسل بووه، چوته سه‌ر ورمی و

پادشاهی تیدا دامه‌زراندوه. له‌وه که والی خه‌لیفه به‌تالوکه له مه‌راغه قه‌لای کړده‌وه و تیدیدا دانیشتووه بو‌مان ناشکرا ده‌بی که سه‌ده‌قه گه‌لیک به‌هیز و ته‌وانا بووه، والی نه‌یتوانیوه بچیتته سه‌ری و نه‌شبویتراوه له جیگاییکي بی شوره و قه‌لا له‌شکره‌ز بکا و ته‌وانای نه‌برد و شه‌ری سه‌ده‌قه‌ی نه‌بووه. نه‌وه والی ناچار کړد بخزیتته نیو مه‌راغه‌وه و ده‌رگا له‌سه‌رخوی بگری، تاکو سه‌ده‌قه‌که چوه‌سه‌ری پیی نه‌ویری.

به‌لام وا دیار ده‌که‌وی فرمانه‌راکانی بیانی که هه‌ریه‌ک له شاریکی نازربایه‌گان دانیشتبوون، ده‌بی به‌نه‌یاری سه‌ده‌قه یارمه‌تی والیبیان دایب که‌وا توانیویه بگاته مه‌راغه و دیوار و شوره‌ی شار و قه‌لا دروست بکا.

کورده‌کانی پراوند و سول‌دز و هه‌زبانی به‌چاکی یاریده‌ی سه‌ده‌قه‌یان داوه و بو به‌رزبوونی کوشاون و له‌ ریی نه‌ودا شه‌ریان کردوه و به‌فهرمانه‌روایی خو‌پان ناسیووه. جگه له‌ وندده چ سه‌ره‌هورده‌کانی دیکه‌ی سه‌ده‌قه له‌ ده‌ستدا نییه و له‌وه پتر چ ده‌نگی نه‌زاندراره.

#### ۲- عه‌لی کوری سه‌ده‌قه

سه‌ده‌قه که‌ی مردووه و چون بووه، له‌وه‌ی که گوترا پتر دست نه‌که‌وتووه. هه‌رواش نه‌زاندراره عه‌لی کوری نه‌و سه‌ده‌قه‌به که‌ی بوته‌ پادشا. به‌لام هیندییک له‌ ده‌ستدایه که عه‌لی له‌ دوا‌ی سه‌ده‌قه‌ی بابی بوته‌ پادشای نه‌و خاکانه و دهوری نه‌م پادشایه له‌ لاپه‌ره‌کانی میژوودا به‌بی ده‌نگی به‌سه‌رچوه. دیریک و میژوونویسه‌کان له‌ سه‌ره‌هورد و ئیشیکی نه‌م پادشایه نه‌دواون و له‌ کتیبه‌کاندا ناونه‌براه.

#### ۳- سه‌ده‌قه کوری عه‌لی که به‌زوریق ناسراوه

سه‌ده‌قه‌ی دووه‌م که کوری نه‌و عه‌لییه میژوونویسه‌کان به‌زوریق ناویان بردووه، پیاو‌تیکي نازا و پادشایه‌کی زرنگ و به‌هیز و ته‌وانا و به‌ناویانگ بوو، به‌سه‌ر هموو‌خاکی بابی و باپیریدا فرمانه‌روایی کړد و هموو شار و ناواییه‌کانی کپوی نیوانی نازربایه‌گان و مووسلی گرت و به‌مدیوه و دیوی راست و چه‌پی نه‌و کپوه‌دا زال بوو. به‌پیی و شوینی بابی هه‌ره‌شه‌ی له‌ مووسل کړد و نه‌میره‌کانی دراوسپی داچله‌کاندن. زور توند و لیه‌توو و ره‌شید و نازابوو، هموو نوم‌ه‌راکانی دهورویشت نه‌ندیشه‌یان لڼ ده‌کړد و هموو ته‌نگه‌تاو کردبوون.

زوریق زور گه‌وره و پایه‌به‌رز و جیگا بل‌د و به‌هیزبوو. خه‌لیفه مه‌مومن والی و گه‌وره‌ی نه‌رمه‌نستان و هموو نازربایه‌کانی پیبه‌خشی و هانی دا بچیتته‌سه‌ر بابه‌کی خو‌ره‌می.

## فەلسەئە دووھەم

### ھەدیانییان - ھەزەنیانییان

### دەیسەمی کوری ئیسراھیم

لە دوای ئەو ھەڵبەختی سەدەقە لە خاکی نازربایەگان پەرچراوە، بەکەم دەمەتیک لەو خاکەدا حکوومەتی خۆجێیی کورد دامەزرێوە، بەلام لەنیوانی تیکچوونی حکوومەتی زوربەق و دامەزراندنی حکوومەتی دەیسەمدا - کە نزیک سەد سالییکە - گەلیک چتی گەورە لە خاکی نازربایەگاندا روویداوە، شەروشۆر و پشیتی و کیشە و ھەلمەت و خۆتێرێتیکی بێ ژمار بوو، ئەو ھەڵبەختی یار پەرچراوە بوو بەسەر کوردی ئەو خاکەدا ھاتوو و لە کوردانی ڕاوند (پەوھە) گەلیکیان پەرچراوە و ئاران و ئانی و ئەرمەنستان ھیجرەتیان کردوو.

ئەو کوردانە کە لە دەوری سەرھەتای ئیسلامییە ھەتا قەرنی دووھەمی ھیجرەتی گەل موحاھیدانی ئیسلام لە کیشە و شۆرشدا بوون، وەکو داریکی پیری گەندەلی لێ ھاتبوو، لکویز و شاقولانی بڕابوو. لەناکاوە ھەڵبەختی ھاتوو لە ھەموو لاییکەو ھەلەف و جووزکە ھەڵدا کە لە خاکی ئاران و ھەولێر لکویزی بەرزکرد و لە شام و سووریا و میسر ریشە داکوتاو، لەسەر مینبەران خۆتەیان بەناو دەخویندراو و میلیلەتیکی زل لە ژێر سێبەریاندا ئاسوو ژیان.

ئەو کوردانە ڕاوند وەکو لە پێشدا لێی دواین لە سەرھەتای ئیسلامی یەکە نەبەرد و نەیارانی ئیسلام بوون؛ بەلام لەپاشان بوون بەیەکە موحاھید و گیان فیدا لە ڕێگای ئیسلامیەدا. لە مەیدانی گیانبازی و غەزادا بۆ دینی ئیسلام ئەو ھەمی سینگی خۆی دەکرده مەتال و سوپەر لە پێش ھەڵبەختی ڕادەوھەستا. ئەو کوردانە ڕاوندبوون کە لەشکر و سوپای نەیارانی ئیسلامیان دەشکاند و خۆیان دەنواند و لەسەر مینبەران میسر و شام و یەمەن و حیجاز و ئەرمەنستان و ئاران و نازربایەگان خۆتەیان بەناو دەخویندراو و میلیلەتی ئیسلام لەو خاکاندا دوغای فەتح و زەفەر و نەسرەتانیان بۆ دەکردن.

ئەویش لە ڕووی زنگی و وشیری و نازیی ئەو میلیلەتە کوردەو بوو کە لە دوای دەست لە نیشتمانی خۆبەردانیان، لە خاکی بیانییدا ریشەتی حکوومەتی خۆیان داکوتایەو و بەکەم ئەشخاسییک بەسەر شار و مەملەتەکاندا زالبوون. ھەر وەکو ھیندیکیان لە ھاتوودا

زوربەق لەشکرێکی جەنگی پیکەوھەنا لە ژێر سەرداری سەرکردەییکی بەناوبانگی خۆیدا کە ناوی ئەحمەدی کوری جۆنەید بوو ناردیە سەر بابەک. لە دوای شەر و کوژتاریکی قورس و خۆتێرێتیکی بێ ژمار، ئەحمەد لە دەست خۆرەمیەکاندا کوژرا و گەلیک لە سوپاکە ھەڵبەختی بوون.

سالی ۲۱۱ھ زوربەق لەشکرێکی ھەلگرت و چوو سەر مووسل کە بیگری، چونکە لەو پێشە پاپیریسی ئەو نازەزووی ھەبوو بەلام بۆی نەھات. زوربەق بۆ بەجێھێنانی ئەو نازەزووی لینگە دا سەر مووسل «سید کوری انسی ازدی» حوکمرانی مووسل بوو؛ بەرامبەری لەشکرێ بڕدە پێش. چەندجار لە نیوانیاندا شەرکرا و خۆتێرێرا. زوربەق نەیتوانی بگاتە مووسل. ئەمجارە چل ھەزار پیاوانی جەنگی و نازای ھەلگرت و چوو سەر سەید، لە دوامینی شەر و کوژتاردا سەید بەدیل کەوتە دەست سوپاھی زوربەق و لە دەستیاندا کوژرا. ھیزی سەید پووجراو، دارا و ھەبوونی بەتالان گیرا و چوو مووسل و بەسەریدا زال بوو.

خەلیفە مەئمون کە لەو سەربەھوردە ناگادار بوو، بەدڵ لە زوربەق دلیگر و گەلیک ڕەنجیدە بوو؛ رقی ھەلستا. والیگەری ئەرمەنستان و نازربایەگانی دا بە محەمەد کوری حەمیدی تووسی. لەشکر و سوپا و پتوبستیەکی قورسی پێدا و ناردی کە لە مووسلەو بەجێتە سەر نازربایەگان و سەری زوربەق پانکاتەو و لە نیوانی لایەری، ئەوجا بەجێتە سەر ئیشی خۆی.

محەمەد کوری حەمید بەو ھیزی لە دەستی دابوو چوو مووسل. زوربەق چوو پێشە بێ گرت. ھەردوو لای بەرامبەر یەکدی ڕاوەستان، لە دوای شەر و کوژتار و خۆتێرێتی و چەندجار بەگزییە کدا چوون، زوربەق شکا و لە دوامیندا بەدیل گیرا و لە سالی ۲۱۲ھ دا زوربەق بەدیل کەوتە دەست و محەمەد ناردیە بەغدا.

جگە لەو سەربەھوردی ئەو بنەمالە پادشایە کوردەمان چی دیکە دەست نەکەوت، نازانین زوربەق چی لێ ھات و مال و کەسوکاری لە ورمی چیان بەسەرھاتوو و چۆن دوایی بەو حکوومەتە کوردە دراو و ورمی کەوتە دەست کێو؟ بەلام محەمەد کە چوو نازربایەگان ھەموو سەرکێشەکانی لەو خاکەدا بوون گرتی و ناردیە بەغدا. یەک لەوانە «علی کوری مر الطائی» خاوەندی نریز و دووھ «محمد کوری رواد الازدی» خاوەندی تەوریز و گەلیک لەم سالوکانە دیکە گیران و محەمەد کوری حەمید ناردیە بەغدا.



باس ده‌که‌ین که فه‌زلوونیان و راوه‌ندیان و هه‌زانیان و نه‌حمه‌دیلیان و نه‌یووبیان بن هه‌ریه‌ک له‌سه‌ر خاکیک دامه‌زران و بوون به‌پادشا و سولتان و فه‌رمانه‌وا. نه‌وه‌ی له‌وان پیتشه‌ستی کرد و هاته مه‌یدانه‌وه و به‌سه‌ر خاکی نازربایه‌گاندا زالبوو و پاشایه‌تی کرد، ده‌یسه‌می کوری ئیبراهیمی کوردی هه‌دیانی (هه‌زانی) بوو، که ئیمه له‌م فه‌سه‌له‌دا لیدوانی مه‌به‌ستمانه.

### له پیش ده‌یسه‌مدا

#### نازربایه‌گان

به‌لام له پیش ده‌یسه‌مدا له خاکی نازربایه‌گاندا گه‌لیک که‌س سه‌رکیشیان ده‌کرد و فه‌رمانه‌وا‌ی نه‌و خاکه بوون؛ له‌وانه محمه‌د نه‌فشینی کوری دیوداد و یووسفی برای - که به‌کوران «نه‌بو ساج» ناو ده‌برین - چوونه سه‌ر خاکی نازربایه‌گان. عه‌بدوللای کوری حوسینی هه‌مه‌دانی یه‌مه‌نی له‌و خاکه‌دا بیتکه سه‌رکیش و سالووک بوو و پشیتی و شوژی خستبووه نازربایه‌گانه‌وه. که چووبنی محمه‌دی زانی، چووه پیتی و به‌گژیدا چوو. له پاشان محمه‌د، عه‌بدوللای له شه‌ردا گرت و کوژتی. خاکی نازربایه‌گان و نه‌رمه‌نستان و نارانیان گرت و له‌سه‌ری بوون به‌پادشا و جاری نازادی خو‌بان کیشا. له دوا‌ی نه‌وه دیودادی کوری بوو به‌پادشا. له دوا‌ی دیوداد، یووسفی کوری نه‌بو ساج که نه‌به‌رد و نازاترینی پادشایانی ده‌وری خو‌ی بوو.

گوتمان که یووسف به‌ده‌سته‌لات و نه‌به‌ردترینی پادشایانی نازربایه‌گان و نه‌و جیتگیانه بوو. له دوا‌ی نه‌وه که بوو به‌پادشا و تالای سه‌ریه‌خویی و نازادی هه‌لدا، سه‌ری له فه‌رمانی خه‌لیفه‌ی به‌غدا وه‌رگیرا. سالی ۳۰۷هـ له لایه‌ن خه‌لیفه‌وه مؤنس مظفر ناردرا سه‌ری و له شه‌ردا یووسف گیرا. گه‌لیک له به‌ندی به‌غدا به‌گیراوی ماوه و له زینداندان بوو. له سالی ۳۱۰هـ له لایه‌ن خه‌لیفه‌وه به‌ردرا و گه‌راوه سه‌ر خاکی خو‌ی. پادشایه‌تی نازربایه‌گان و نه‌رمه‌نستان و نارانی هه‌بوو، خاکی «ره‌ی» و «قه‌زین» و «نه‌به‌هر» و «زه‌نگان» یشی پیدرا. چوار سال له‌سه‌ر نه‌و خاکه پانویه‌رین و گه‌وره پادشاهی کرد. سالی ۳۱۴هـ خه‌لیفه بو‌به‌غدا‌ی خوازت که دوژمنی گه‌وره و به‌سام و به‌هیزی خه‌لیفه، میلله‌تی «قه‌رمه‌تی» یان بوون؛ بیان‌شکین. یووسف به‌شانوشه‌وکه‌ت و له‌شکرکی بی ژمار و چه‌ک و پیوستیکی بی پایان، بو‌لابردنی قه‌رمه‌تیان چووه به‌غدا. له شه‌ردا یووسف که‌وته

ده‌ست نه‌بو تاهیری قه‌رمه‌تی و کوژتی.

«ابن الاثیر» و «ابن الحوقل» و کیسه‌روی به‌خشی یه‌که‌م ئینسقلو‌ییدیای ئیسلامی و هه‌ی دیکه‌ش به‌دیرتی له ده‌یسه‌م دوا‌ن و ئیمه له کتیبیتیکی به‌تایبه‌تی چاپکراوماندا باسما‌ن کردوو.

ده‌یسه‌م کوری ئیبراهیمی کورد له له‌شکری یووسف نه‌بی ساجدا سه‌رکرده‌یه‌ک بوو. سالی ۳۰۷هـ که خه‌لیفه‌گرتی و بردیه به‌غدا، ده‌یسه‌م له‌سه‌ر نه‌و خاکه دانیش‌ت و له سالی ۳۱۴هـ دا یووسف که چووه به‌غدا، ده‌یسه‌م جینشین و وه‌کیلی بوو له‌سه‌ر نه‌و خاکانه به‌وه‌کاله‌ت فه‌رمانه‌وا‌یی کرد؛ هه‌روه‌کو له هاتوودا لپی دوا‌ین.

ئیبراهیم بابی ده‌یسه‌م، کورد و له قه‌بیله‌ی هه‌دیانی (هه‌زانی) له نیوانی شنو و سه‌قزدا بوون. له به‌ر هیندیک شپه‌زی نیوانی کوردان له ده‌ست سه‌رکیشه‌کانی خاکی نازربایه‌گان، ئیبراهیم ناچار ده‌ستی له نیشتمانی به‌ردا و چوو بووه لای «هارون البجیلی خارجی» که به‌سه‌ر هیندیک خاکی لای مووسل و هه‌ولیدرا زال بوو. (ته‌ماشای کتیبی ئیمه - میژووی ده‌وری نه‌ماره‌ت - چاپکراوه سالی ۱۹۲۷ - نه‌شری «۶» ی زاری کرمانجی بکری).

سالی ۲۸۳هـ هاروون که به‌ده‌ست «معتضد» خه‌لیفه‌ی عه‌باسی به‌دیل چوو، ئیبراهیمی کوردی بابی ده‌یسه‌م له‌و مه‌یدانه‌ی خو‌تئاوییه‌ رزگار بوو؛ هه‌لات و چووه نیشتمانه‌که‌ی خو‌ی؛ کچی نه‌میری کورده‌کانی شا دلویه‌ی ماره کرد. «ابن مسکویه» ده‌نوس‌ی که: «ئیبراهیمی بابی ده‌یسه‌م یه‌کیک بوو له خاربیجان له‌گه‌ل هاروون خاربیجی به‌ناوبانگ بوو. له دوا‌ی نه‌وه که هاروون کوژرا ئیبراهیم هه‌لات چووه نازربایه‌گان، کچی یه‌کیک له گه‌وره‌کانی کوردی به‌ژنی هینا و ده‌یسه‌م له‌و ژنه بووه.» که گه‌وره بوو، گه‌یشته لای کوری نه‌بی ساج و بوو به‌یه‌کیک له سه‌رکرده ناوداره‌کانی کوری نه‌بی ساج.

کیسه‌روی به‌خشی بیتکه‌م - له لاپه‌ره ۵۸ دا ده‌لی: وه‌ختی رۆژینی یووسف له نازربایه‌گان هیشتا نه‌و خاکه به‌و نه‌سپاردرا‌بوو، ده‌یسه‌می کرده جینشینی خو‌ی یا ته‌نها فه‌رمانه‌وا‌ی نازربایه‌گانی دابوو به‌ده‌یسه‌م.

به‌و جو‌ره ده‌یسه‌م له له‌شکری نه‌بوساجدا سه‌ردار سوپا بوو. به‌پیتی گه‌توگو‌ی میژوو و دیریک نوویسه‌کان و به‌گوته‌ی کیسه‌روی ده‌بی له ته‌نریخی ۳۰۷هـ وه ده‌یسه‌م له لای کوری نه‌بی ساج سه‌ردار و گه‌وره بووبی که‌وا سه‌رکه‌وتوو.

به‌لام كورده‌كاني نازربايه‌گان چونكو له پشيوى و شوپش و ئيستيدادى سه‌ركيشه‌كان ماندوو و بيتزار ببوون و چاويان له نازادى و سه‌ره‌خويى بوو، بارى نه‌باريان له‌سه‌ر شان گرانبوو؛ هه‌ركه ده‌يسه‌م كه‌وته روو. كورده‌كاني نازربايه‌گان به‌جاريك روويان تى كرد و له ده‌وره‌ى كوئوونوه، بۆيه وا زوو بلند بوو و پتگه‌بشت و كورى ئه‌بى ساج باوه‌رى پى هيتابوو، له‌سه‌ر خاكي خۆى كردبوويه وه‌كبل و سه‌ردار سويا. كه كورى ئه‌بى ساج يوسف كوژرا، به‌جاريك ئالاي ئيستيقلالى خۆى هه‌لدا و بوو به‌پادشايه‌كى به‌شان و شه‌ره‌ف و نه‌به‌رد و به‌ناوبانگى نازربايه‌گان و ئاران و ئه‌رمه‌نستان.

كيسره‌وى ده‌لتى: چونكه له‌وده‌مه‌دا كوردان خزم و خوئشى ده‌يسه‌م بوون و له نازربايه‌گاندا زۆر و پر (ئه‌نبوه‌فراوان) بوون و به‌پشتيوانى ئه‌و كوردانه‌وه ده‌يسه‌م زۆرچاك ده‌يتوانى به‌پيروژى و خوئشى پادشايى و حوكمرانى بكا و سه‌ره‌رز و نازادى. بيتزارو چونكه وه‌كو بابى كيشه‌ى خاريجى هه‌بوو و باوه‌رى به‌خه‌لافه‌ت و خه‌ليفه‌ نه‌بوو، كورده‌كانيش هه‌موو پشتيوانىيان كرد، به‌بى ئه‌نديشه‌ ئالاي ئيستيقلالى هه‌لكرد و خه‌ليفه‌ى نه‌ناسى و ده‌ستى به‌مه‌مله‌كه‌تدارى و له‌شكر به‌خيتوكردن و ميلله‌ت نه‌وازى كرد.

سه‌ره‌هوردى ده‌يسه‌م و پادشايه‌تى له‌سه‌ر ئه‌و خاك و زه‌ويه‌ پان و دريژ و زله‌ به‌خوئشى رابوارد؛ تاكو سالى ۳۲۶هـ له‌ هيج كتيب و ئاسارىكدا ده‌نگيگ له‌ ده‌يسه‌مه‌وه نيبه‌. وا ديار ده‌كا به‌بى كيشه‌ ئه‌و چهند ساله‌ى به‌پادشاهى رابواردبوو، بۆيه ميژوو و ديريك نوويسه‌كان لى نه‌دوان. له‌و ساله‌ى گوترا «ابن الاثير وابن مسكويه» له‌ شه‌ر و كيشه‌كاني ده‌يسه‌م له‌گه‌ل له‌شكرى گيلى دواون.

### شه‌ره‌كاني ده‌يسه‌م

#### له‌گه‌ل له‌شكرى گيلى

«تجارب الامم» سالى ۳۲۱هـ ده‌لتى: له‌شكرى كورى پياويكى گيلى له‌ تيبه‌رى گيل، له پيشدا له‌ سه‌ر كورده‌كاني سوپاهى ماكان بوو؛ له‌ دوايى چوه‌ لاي مه‌رداويچ، له‌ دواى كوژراني مه‌رداويچ له‌ لايه‌ن وشمگير برابى مه‌رداويچ كه حوكمرانى خاكي هه‌مه‌دان بوو، له‌وى مال و پيوست و له‌شكرى باشى كوكرده‌وه. سالى ۳۲۶هـ ته‌ماى گرتنى نازربايه‌گاني كرد كه ئه‌و خاكه له‌ ده‌يسه‌م بگريه‌ت؛ چونكه وشمگير دوژمنى ده‌يسه‌م بوو يارمه‌تى له‌شكرى دا.

ئه‌و له‌شكره له‌ عه‌شيره‌تى گيلى كوردى «گيلويه»ى ئه‌مروكه بوو كه له‌ ده‌وره‌ى سه‌ره‌تاي ئيسلام و تا ئه‌مروكه‌ش به‌و ناوه عه‌شيره‌تيكى زلى كورد هه‌ن له‌ كيوى گيلويه.

ده‌يسه‌م له‌ولاوه له‌شكرى كورسى له‌ كوردان گرد كرده‌وه و بو پيش پى گرتنى ئه‌و تالوكه‌ى كرد. له‌ نيوانى دوو مانگدا دوو جاران شه‌ر و كوژتاريان كه‌وته نيوان؛ له هه‌ردوو شه‌ردا ده‌يسه‌م ته‌نگه‌تاو كرا و شكاندرا. له هه‌موو خاكي نازربايه‌گاندا ته‌نها ئه‌رده‌ويل نه‌بى له‌ ده‌ست ده‌يسه‌مدا نه‌ما، له‌شكرى به‌سه‌ر هه‌موو خاكي نازربايه‌گاندا زال بوو.

ئه‌وده‌مه‌ پايته‌خت و گه‌وره‌ترين شارانى نازربايه‌گان ئه‌رده‌ويل بوو. دوو بارووى سه‌خت و توندى هه‌بوو. خه‌لكى ئه‌و شاره‌ش هه‌موو نازا و شه‌ركه‌ر و كورد بوون. كيسره‌وى ده‌لتى: به‌دلپىرى و جه‌نگى و درشت خوئى و هه‌نگامه‌ جوئى ناوبانگيان كردبوو. له‌شكرى ده‌يه‌ويست به‌بى خوئپىرى و كوژتار بيگرى. قاقه‌زيكى بو خه‌لكى شار نوويسى و دلخوئشى دانه‌وه و په‌يمان وه‌عه‌دى چاكي پيدان و له‌به‌ريان پاراوه، به‌لام موغامه‌له‌ى گيليه‌كان له‌گه‌ل خه‌لكى هه‌مه‌دان و به‌دريه‌فتارى ئه‌وانيان بيستبوو، به‌قسه‌ و په‌يمان ته‌فره و فريويان نه‌خوارد. پى خوگرتن و به‌رامبه‌ريان چه‌قاند و راوه‌ستان.

له‌شكرى ده‌وره‌ى شارى گرت. ئه‌رده‌ويليان ده‌ستيان به‌به‌رامبه‌رى و شه‌ر و كوژتار كرد؛ پاله‌وانى و نازايان نيشاندا. ئيش دريژه‌ى كيشا و ميلله‌ت ته‌نگه‌تاو بوو، پياوانى نارده لاي ده‌يسه‌م يارمه‌تبيان لى خوازت. ده‌يسه‌م ده‌سته له‌شكرى كوردى كوكرده‌وه و به‌په‌نه‌ئى چوه‌ نزيك ئه‌رده‌ويل. روژتيكى به‌تايبه‌تى دانا كه ئه‌و له‌ پشته‌وه و ئه‌رده‌ويليان له‌ پيشه‌وه به‌سه‌ر له‌شكرى داوه‌ن. له‌ روژى ژواندا ده‌هزار كه‌س ئه‌رده‌ويليان هه‌موو به‌زوبين و مه‌تال و سوپه‌ر له‌ شار ده‌ركه‌وتن و ده‌ستيان به‌شه‌ر و كوژتار كرد، له‌ولاشه‌وه ده‌يسه‌م به‌ده‌سته له‌شكرى خويه‌وه له‌ پشته‌وه له‌ناكا و لينگياندا سه‌ر له‌شكرىيان. ده‌ستيان به‌قيژه‌ و هاوار كرد.

سوپاهى له‌شكرى سه‌ريان لى شتيا. نه‌يانتوانى خوگرتن، پشتيان له‌ دوژمن و روويان له هه‌لاتن كرد، گه‌ليك پياوانى له‌شكرى له‌ مه‌يداندا كوژران، به‌نوبار و چه‌ك و گرانه‌باريان هه‌موو به‌جيه‌بشت و روو به‌خاكي موغان هه‌لاتن.

موغان پارچه‌يه‌ك بوو له‌ خاكي نازربايه‌گان؛ له سه‌ره‌تاي ئيسلاميه‌وه نازادى خوئان له ده‌ست نه‌دابوو. حوكمرانى موغان به‌«ئه‌سپه‌به‌د» ناو ده‌برا. له‌وده‌مه‌دا كه له‌شكرى په‌ناى

بۆ برد، ئەسپهه بودی موغان بە کورپی «دەلوولە» ناو دەبرا، چوو پیتشوازی لە شگری و بە نوازش خۆی و سەرکرده کانی میوانداری کرد و بردنیه مالی خۆی و زۆری ئیحترام گرتن. لە شگری سەرکرده کانی له میوانداری ئەسپهه بود دانا و بۆ خوشی به پهنهانی روو به خاکی گەیلان رویشت. له دواي چەند رۆژتیک گەراوه، لە شگرستان کورپی خۆی و برازای خۆی، بە ههزار پیاوی شەرکەر و ئازاوه و بە چەک و پیتوستیبیه کی تهواوهی له گەل خۆیدا هینان و له ئەسپهه بودیش لە شکر و پیاوانی وەرگرت و جاری دووهم بۆ شەری دەیسەم هەلمەتی بردهوه سەر ئازربایه گان.

له ولایه دهیسەم پیتشوازی کرد و بە گژیه کدا چوون. دهیسەم تهنگه تاو بوو و شکا، چوو له چۆمی په پیرهوه و ریتگا سهخته کانی له له شگری گرت و که نار چۆمی کرده له شکر به ز.

رۆژتیک لە شگرستان کورپی لە شگری و برازای و چەند پیاوانی ئازای گیلپی، له سی فرسه ننگ دووری له شکر به ز له چۆمی ئاراس بواریکی تهنگیان دۆزیهوه، که تاو له سه ره خۆ ده چوو. له له شگری ئیزنیان ده خوازت که به پرنهوه ئه بهر و به گژ دهیسەم دابچن. شهوی له ناکاو ههستان و چوون و دهسته به کی که رنا و شه پیاووریان له گەل خۆیاندا برد، چەند که سیک به مەله پهرینهوه و به گوریس وه کو پرد له سه ر تاو گریاندا که له شکره که دهستی پی بگرن و پی به پرنهوه، به جوژه هه موو له تاو په پرنهوه. له پریکدا لینگیان دا سه ر له شکر گاهی دهیسەم بوق و که رنایان لیتدا و هاوار و هه رایان دهسته پی کرد و چەند که سیکیان له که نار له شکر به زی دهیسەم کوژت، له شکر کورد سه ریان لی شیا و له ناکاو هه ر کهس له جیی خۆیان بلنديوون و به تاریکی شه و نه شیان دهست بکه نهوه، بار و بارگه و بنه یان به جیهیشت و ریتگای هه لاتنیان گرته پیتش. دهیسەم به ناچاری هه لات، روو به «رهی» چوو که وشمگیر کورپی زیار یارمه تی بدات.

له شگری له دواي ئه وه که دهیسەم شکا خاکی ئازربایه گانی یه ک به یه ک گرت و له سه ری دانیشت و دهستی به سه رکیتشی کرد. به لام له نوویسینی «ابن مسکویه» وا ده رده که وی له شگری به سه ر ئه رده ویلدا زال نه بووه، چونکه شاریکی سه خت و میلله ته که ی جهنگی و ئازا بوو و به جاریک دژمنی له شگری بوون.

دهیسەم که گه یشته ره ی، سه ره بوردی له شگری و یارمه تی کورپی ده لوولە ئەسپهه بدی موغانی بۆ گیراوه و داواي کۆمه گی لی کرد که جاریکی دیکه بگه ریتته وه سه ر حکومه تی ئازربایه گان.

و شمگیر له هه لمه تبردنی له شگری بۆ سه ر ئازربایه گان و زالیی به سه ر ئه و خا که دا، گه لیک دلگیر و توند بوو. پایه داری و دهسته لاتی له شگری له و خا که دا به زیانیکی قورسی خۆی ده زانی؛ له به ر ئه وه خواهشتی دهیسەمی ره وادی و بۆ یارمه تیدان دلنیای کرد. له گەل یه کدیدا په پمانیان گریدا و له شکر تکی پیدا و خه رجی و مه سه رفی له و رۆژی گه یشته «خونج»، که شاریک بوو له نیتوان مه مله که تی ره ی و ئازربایه گاندا بوو، له سه ر دهیسەم بی. که دهیسەم ئازربایه گانی گرت خوتبه ی له سه ر مینبه ره کان به ناوی وشمگیر بخوتینتته وه و سالی سه د هه زار زیر به باج بداته گه نجینه ی وشمگیر و له دواي ده رکردنی له شگری، سوپا که ی بۆ ببردیتته وه ره ی.

دهیسەم ئه وانه ی په سند نه کرد و له شکر و سوپای هه لگرت و روو به ئازربایه گان که وته ری و تالووه کی له گه رانه وه کرد که زوو بگاته سه ر له شگری و له خاکی ئازربایه گان ده ری په ریتنی.

له شکر له وه ئاگادار ببوو که دهیسەم په نای برده تته بهر وشمگیر، له وه که وته بووه ئه ندیشه و ترسه وه. پیلسواری کورپی مالیک که نگری برازای محه مه دی کورپی موسافیر «سالاری» که یه کتیک بوو له سه رکرده کانی له شگری و زۆر خوشه ویست و نزیک بوو و باوه ری پی کردبوو، نارديه سنووران (میانه) که پاسه وانی ریتگا بکا و ئاگاداری ها تووچووان بی.

پیلسواری ناردراییک بۆ «ره ی» ده چوو، خستیه دهست. ته ماشای کرد قاقه زتکی هیندیک سه رکرده ی له شگری بۆ وشمگیریان نوویسی بوو، له ویدا خواهشتی لیبووردنیان کرد بوو و چاوه نۆری جواب بوون، که له شگری به جی بیلین و بچه ژیر ئالای وشمگیره وه. پیلسواری ئه و قاقه زه ی بۆ له شگری نار.

له شکر که له قاقه زی سه رکرده کانی ئاگادار بوو، زۆر ترسا و که وته ئه ندیشه وه. به لام ئه و رازه ی به پهنه ان کرد و ده ری نه خست، که وه لامی ده رکه وتنی دهیسەم سه ری پی درا که ئه و له شکر و وشمگیری پییه و هه لمه ت ده باته سه ر ئازربایه گان. له شگری هه موو سه رکرده کانی خۆی هه لگرت و له بیابانیتکدا وه خریبون. سه ره بوردی پی راگه یاندن و کردیانه راووته دبیر. له دواي گفتوگۆ و قسه یه کی زۆر، هه مووی رازی کردن که دهست له ئازربایه گان به رده ن و بچه سه ر ئه رمه نستان؛ چونکه خاوه ندتکی نه به ردی نییه تالانی بکه ن و مال و سامان و چه ک و پیتوستیه کی قورس دهسته خن و له وه پاش بچه مووسل

و له‌وتیوه به‌تالان و مال ده‌ستخستن بچنه خاکی دیاری «رهبیعه»، دیاربه‌کر.

ده‌یسه‌م که گه‌یشته پیش، که‌وته سهر له‌شگری و ر‌فاندی. تالان و مال‌تیکي زوری لی گرت. له‌شگری جگه له خاکی زوزان و هه‌کاری، ر‌تگایه‌کی ده‌ستنه‌که‌وت، له‌وتیوه پروو به‌مووسل هه‌لات. له ر‌تگایه‌دا ئادوم کوری گورگین چوو هه‌پیشی و به‌فیل له‌شگری گرت و کوژتی.

«ابن مسکویه» به‌دریژی ئه‌و سهر‌به‌ورد و شهر و هه‌لاتن و گرفتاری له‌شگری نوویسیوه. به‌لام «ابن الاثیر» ده‌لیت گه‌وره و سهر‌هاتیکي ئه‌رمه‌نی که ناوی «نیسان» بوو، چوو له‌شگری گرت و کوژتی. نزیکه‌ی پینج هه‌زار که‌س که له‌گه‌لیدا بوون هه‌موو کوژان. ته‌نها له‌شکرستان کوری له‌شگری و چهند که‌سیکی ر‌زگار بوون و چوونه مووسل و په‌نایان بو «ناصر الدوله»ی حه‌مدانی برد.

ده‌سته‌بیک له‌وانه که نزیک پینج سه‌د که‌س بوون له‌گه‌ل پیل‌سوار چوونه به‌غدا، له‌لای «پچکه‌م» که «امیر الامرا»ی به‌غدا بوو دامه‌زران. موده‌تیک له‌وی ماوه. سالی ۳۲۹هـ پچکه‌م کوژرا، وستیان پیل‌سوار له جی ئه‌و دانین، تورکه‌کان نه‌یان‌ه‌یشت و پیل‌سواریان کوژت.

به‌لام له‌شکرستان و ده‌سته له‌شکر‌تیکي که له‌گه‌لیدا ما‌بوو، «ناصر الدوله» له‌شکر و سوپای بو کوژده‌وه و له‌ژیر فه‌رمان‌ره‌وایی حوسه‌ینی ئاموزای خویدا بو یارمه‌تی ناردیه سهر نازربایه‌گان.

«ابن مسکویه» ده‌نوویسی که: به‌ه‌تیزیکه‌وه حوسه‌ین و له‌شکرستانه‌ی جاری دووه‌م ناردیه نازربایه‌گان که ده‌یسه‌م ده‌رکه‌ن. «ابن الاثیر» ئه‌و سهر‌به‌ورده به‌دوو‌رودریژی ده‌نوویسی و ده‌لی: له‌شکر «ناصر الدوله» به‌په‌ریشانی هه‌لات و گه‌راوه مووسل.

«ابن الاثیر» له ر‌یزی ئه‌و ساله‌دا که له‌و سهر‌به‌وردانه دواوه ده‌لی: ئه‌و پیشوی و شو‌ر‌ش‌ه‌ی که رووی له ده‌یسه‌م ده‌کرد، هه‌موو له‌و دیله‌مانه‌وه بوون که له سوپای ده‌یسه‌مدا ئیشیان ده‌کرد. به‌سهر هه‌موو کار و پیشه و ه‌تیزی ده‌یسه‌مدا ئاگادار ببوون.

ئه‌و هه‌موو سهر‌به‌وردانه‌ی بیژرا و هاتوو، به‌دریژی له‌کتیبی «تجارب الامم» سهر‌به‌وردی سالی ۳۲۶هـ دیته به‌رچاوان و «ابن الاثیر» و «ابن مسکویه» هه‌رچه‌نده هه‌موویان له‌و ساله‌دا به‌ته‌فسیل باسیان کردوه، به‌لام ه‌یندیکي ئه‌وه هی سالی دیکه‌یه و له‌گه‌ل یه‌ک سال لی دواون. کیسه‌روی له به‌خشی نوخوستیه لاپه‌ره ۱۰۶۳ ده‌لی: ئه‌و

هه‌موو سهر‌به‌ورده له سالی‌کدا ناگوجی. ده‌بی بل‌ین به‌شیکي هی سالی ر‌ابردوه که میژوو‌نوویسه‌کان له سالی‌کدا لی دواون.

## دشکاوای کوردان له ده‌یسه‌م

### چوونسی ده‌یله‌مان بو نازربایه‌گان

ده‌یسه‌م که به‌سوپاهی وشمگیره‌وه گه‌یشته نازربایه‌گان، دیسان ر‌شته‌ی پادشاهی خسته‌وه ده‌ست خو‌ی و دامه‌زرانده‌وه، ئه‌و له‌شکره که ه‌ینابووی، ناردنیه «ره‌ی»؛ به‌لام ه‌یندیک له‌وانه پ‌شیان خو‌ش بوو نه‌چنه‌وه، له لای ده‌یسه‌م مانه‌وه خزمه‌تی ده‌یسه‌میان له هی وشمگیر پ‌چاک‌تر بوو. به‌لام له بابه‌ت سالانه‌ییکي په‌یمانی دابوو به وشمگیر و خوتبه‌ی له‌سهر مینبه‌ر به‌ناوی وشمگیره خو‌یندنه‌وه‌ی نه‌که‌وته پروو؛ چونکه وشمگیر له‌گه‌ل «سامان»یان و «بویه»یه‌کاندا له ک‌یشه و شهر و پیشویدا بوو ده‌یسه‌م ئه‌و په‌یمانه‌ی به‌ستبووی به‌ه‌یندی نه‌گرت و نه‌یخسته کرده‌وه، چونکه له‌و ترسیکی نه‌ما‌بوو که گو‌ی بداته په‌یمان و مهرج و گوته‌به‌کی له‌گه‌لیدا گرت‌دا‌بوو.

وه‌کو گوتمان «حوسین حه‌مدانی» و له‌شکرستان کوری له‌شکر له لایه‌ن «ناصر الدوله» وه‌لینگیان دا سهر نازربایه‌گان و ده‌یسه‌م ئه‌وانی شکاند و ته‌نگه‌ی پ‌چ هه‌لچنین و ر‌فاندنی. گه‌رانه‌وه و چوونه‌وه مووسل، ه‌یچیان له‌گه‌لیدا پ‌چ نه‌کرا.

له‌وده‌مانه‌دا کوردان له نازربایه‌گاندا ه‌تیزان ئه‌ستاندبوو و پر له‌و خاکه ببوون و له‌شکر و سوپا و کاردار و سهر‌کرده و هه‌مه‌ئیشه و به‌ده‌سته‌لاتی ده‌یسه‌م هه‌موو کوردبوون. خاکی نازربایه‌گان هه‌موو کورد بوون و هه‌رچه‌کی بکرا با به‌وان نه‌بوایه نه‌ده‌کرا. له‌به‌ر ه‌یندیک ره‌وشت و کرداری ده‌یسه‌م که له کوردان خو‌ش نه‌ده‌هات، کورد به‌جاریک لی دلگیر و ره‌نجیده‌بوون.

«ابن الاثیر» ده‌لی: هه‌موو له‌شکر و سهر‌کرده و کاربه‌ده‌سته‌کانی ده‌یسه‌م کوردبوون. ئه‌وه‌ی شه‌ری بکردبا و جه‌نگی و دلیری و نازایی بنواندبا و له ر‌تی نازادی ده‌یسه‌مدا بکو‌ش‌بان کورده‌کان بوون، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا ده‌یسه‌م پ‌تر رووی خو‌شی له دیله‌میان بوو و به‌سهر میلله‌تی خویدا گه‌وره‌تری ر‌اده‌گرتن؛ ئه‌وه‌ش له کوردان گران هاتوو. به‌دل له ده‌یسه‌م پروو گه‌ردان ببوون. ده‌ستیان به‌بیانووگرتن و دل‌ساردی کرد، هه‌ر یه‌ک به‌سهر خاکیکی نازربایه‌گاندا ده‌ستیان ک‌یشا و ه‌ینده گو‌ت‌یری فه‌رمانی ده‌یسه‌میان نه‌ده‌کرد.

دهیسه‌م له و بزوتنه‌وه و کرده‌وهی کوردان هه‌راسان بو، ده‌یه‌ویست پشتیوانیکی به‌هتیز په‌یدا‌کا و سه‌ری کوردان به‌وه نهرمکات و رامیانکاته‌وه. له رووی بی ته‌دبیری و هه‌راسه‌وه، ناردی کۆمه‌له‌ییکی دیکه‌ی ده‌یله‌می خوازته لای خۆی. یه‌کیک له‌وان سالووک (صعلوک) کوری محهمه‌دی برای سالاری مهرزه‌بان بو. خوازتییه نازربایه‌گان و له لای خۆی رایگرت، هه‌روه‌ها عه‌لی ناویکی کوری فه‌زل که له سه‌رکرده‌کانی پچکه‌م بو و ده‌ری کردبو، به‌ده‌سته‌ییکه‌وه له لای مووسل بوون. که‌وتنه‌ری و چوونه لای دهیسه‌م، زۆر به‌که‌یفوشادمانی دلخۆشی داوه و قه‌دری لی گرت. مال و پیتیستی چتمه‌کیکی بی ژماری پتیه‌خشی و رایگرت. به‌پشتیوانی ئه‌وان و ده‌یلمه‌کانی له‌لای بو، پشت توند بو، چهند که‌سیکی گه‌وره و به‌ناوی کوردانی گرتن و خستنیه زیندان و بنده‌وه. ئه‌و شار و خاکانه‌ی له ده‌ستیاندا بو، لیتی ئه‌ستانده‌وه.

به‌لام لی‌ره‌دا دهیسه‌م له‌وه تاگادار نه‌بوو که دامه‌زراندنی حکومه‌ت و بوونه پادشایی له نازربایه‌گاندا به‌پشتیوانی کورده‌وه بو نه‌ک بیانی؛ نه‌یزانی بو هه‌ر که‌س خۆتیش و که‌سی خۆی ره‌نجیده بکا و هتیز بداته بیانی، دوامینی کاری نه‌گه‌ته‌ی و په‌شیمانیه، چونکه گه‌وره‌ییکی میلله‌ت، به‌میله‌ته‌که‌یه‌وه گه‌وره‌یه. که له‌وه میله‌ته‌ پچراوه، بیانی چاو له جیگا و سامانی ده‌که‌ن و هه‌رچیکی لی بکه‌ن به‌زه‌بیان پیتدا نایه. هه‌روه‌کو دهیسه‌م که ده‌یله‌می برده لای خۆی و میله‌ته‌ی خۆی بۆ شکاندن، له دوامیندا سالار مهرزه‌بانیا‌ن بۆ گیانی دروست کرد و له جتی ئه‌ویان کرده پادشا، خاک و نیشتمان و میله‌ته‌که‌ی که‌وته ژیر په‌نجه‌ی ئه‌و دوژمنه‌وه که به‌جیره و مال و دراوی ده‌بیتژی. لاپه‌ره‌کانی میژوو پر له‌وه جینایه‌تانه‌ی گه‌وره‌کانی کوردن که له‌گه‌ل خۆبان و میله‌ته‌که‌یان کردوو‌یانه.

ده‌یله‌م له‌وه حکومه‌ته کورده‌دا به‌جاریک خاوه‌ند ده‌سته‌لات بوون و گه‌یشتنه پایه‌ییکی وا بۆ سالی ۳۳۰ هه‌ دهیسه‌م به‌سه‌ریاندا فه‌رمانی نه‌ده‌پۆی. ده‌یله‌میان که‌مکه‌مه ده‌ستیان به‌هتیندیک جیگایانیشدا کیشا و چهند قه‌لا و سه‌ر ره‌ویان خسته ژیر چاودیری خۆبانه‌وه. پۆژ به‌پۆژ بۆ هتیز و ته‌وانا فره‌گرن ده‌چوون.

دهیسه‌م زۆر دلگیر بو، ئه‌وه‌ی له وه‌زیری خۆی «ئه‌بولقاسم عه‌لی کوری جه‌عفر» ده‌زانی؛ چونکه کیشی باتینی (باطنی) هه‌بوو، ده‌یله‌مه‌کانیش له‌سه‌ر ئه‌و کیشه بوون و دهیسه‌م کیشی خاریجی هه‌بوو.

ئه‌و وه‌زیره‌ی دهیسه‌م که ئه‌بولقاسم عه‌لی کوری جه‌عفر بو، کوردبوو؛ خه‌لکی

نازربایه‌گان بو. پیاویکی زرنگ و وشیار و کارزانا و تیگه‌یشتوو‌بوو.

«ابن حوقل» له چاپی لی‌دن - لاپه‌ره ۲۵۴ ده‌لی: له ده‌وری یووسفی کوری ئه‌بوساجدا کاری باج و مالیاتی نازربایه‌گان و ئاران و ئه‌رمه‌نستان به‌و ئه‌سپاردرا‌بوو. له سالی ۳۳۰ هه‌ له‌نیوانی ئه‌و و دهیسه‌م ناخۆشی په‌یدا‌بوو. ئه‌بولقاسم له خۆی و گیانی دلنیا نه‌بوو و ده‌ترسا و هه‌لات و چووه «تارم».

«ابن الاثیر» ده‌لی: ئه‌بولقاسم و ئه‌و گه‌وره‌ی کوردان که له زیندان بوون، که‌لینیان ده‌ست خستوو و هه‌لاتن بۆ قه‌لای تارم په‌نایان برد و چوونه لای کورانی سالار که وه‌هسودان و مهرزه‌بان و محهمه‌د بوون.

کیسه‌رو‌ی به‌خشی یه‌که‌م لاپه‌ره‌ی ۶۴ ده‌لی: چوونه تارم له ده‌می‌کدا بوو که مهرزه‌بان و وه‌هسودان له محهمه‌دی بابیان روو‌گه‌ردان ببوون. ئه‌وه‌ی به‌دریژی نوویسیوه و ته‌فسیلی پی داوه. به‌سه‌ر دز و گه‌نجینه‌ی محهمه‌ددا ده‌ستیان دریژ کردبوو. ئه‌بولقاسم چووه لای مهرزه‌بان، چونکه مهرزه‌بان یه‌کیک بوو له‌سه‌ر هاتووی باتینی (باطنی) و به‌گوته‌ی «ابن مسکویه» ئه‌بولقاسمیش یه‌که‌ پیاویک بوو «باطنی و باطنیه» تی بلاو ده‌کرده‌وه. به‌وی‌ونه‌یه‌وه مهرزه‌بانی په‌سند کرد و چووه لای. چونکه هه‌ردوو‌کیان کیشی «باطنی» یان هه‌بوو، پتیه‌وه بوونه دۆست و میهره‌بانیا‌ن په‌یدا کرد. مهرزه‌بان ئه‌وی کرده وه‌زیری خۆی و مه‌یدانی دایه‌ به‌بج پهرده کیشی «باطنی» بلاوکاته‌وه و بۆ سه‌رکه‌وتنی ئه‌و کیشه به‌ناشکرا و به‌جیدال ته‌قه‌لا بدات.

ئه‌بولقاسم که‌وته کۆشش و کرده‌وه‌ی هاندانی مهرزه‌بان بۆ چوونه‌سه‌ر نازربایه‌گان و به‌گژ دهیسه‌مدا کردن و ئه‌و خاکه له ده‌ست دهیسه‌م ده‌رخستن؛ له پیت و پیز و خۆشی و دارایی ئه‌و خاکه دوا. به‌وه گه‌یشت که مهرزه‌بان دلنیا کات، ئه‌وجا له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی له لای دهیسه‌م بوون و ده‌یناسین، باوه‌ری پی کردبوون، ئه‌وانه‌ی کیشی «باطنی» یان هه‌بوو له‌گه‌ل دهیسه‌م که له خارجیان بوو، به‌دل دوژمنایه‌تیا‌ن ده‌کرد و ئه‌وانه‌ی که له دهیسه‌م ره‌نجیده و دلگیربوون و قاقه‌زی بۆ نوویسین و دلخۆشی دانه‌وه و بۆ فه‌رمانبه‌ری مهرزه‌بان سازی کردن.

کیسه‌رو‌ی به‌خشی نوخوستین - لاپه‌ره ۶۵ ده‌لی: ئه‌وانه‌ی بیژراو که ئه‌بولقاسم خوازتی و وه‌لامی دانی و بۆ روو‌گه‌ردانی له دهیسه‌م و فه‌رمانبه‌ری مهرزه‌بان نوازشی کردن و دلخۆشی دانه‌وه، هه‌موو ده‌یله‌می بوون. قسه‌کانی ئه‌بولقاسمیا‌ن په‌سندکرد و په‌یمانیا‌ن

دایه که مهرزهبان روو به نازربایه گان له شکرې ناژوت، دست له دهیسه م بهردن و بکهونه ژیر فرمانی مهرزهبانهوه. له وانه یه کتیکیان سالوکی برای مهرزهبان بوو. که له پیتشدا ناوبراو چوو بووه لای دهیسه م و به نیکترام و خوشی و نوازش رایگرتبوو.

مهرزهبان بهو په یمانه دلنیا و بهییز بوو، له شکرې ریکخست و له گه ل نه بولقاسم چوونه سهر نازربایه گان. له ولاره دهیسه م به له شکره پیتی پیگرت و ریزی بوو. به لام له پیتش ته ودا شهریک روویدا، دهیله مانیککی له لای دهیسه م بوون که له دوو هزار کهس پتروون، به جارتیک لیتی جوئیوونهوه و چون گه یشتنه مهرزهبان و له کورده کانیش دهسته یه ک دیسان له دهیسه م پچرانهوه و چوونه لای مهرزهبان. تهوهی به دهوره دهیسه مهوه مان کومه له ییککی زور که میوون. که مری مهردانهگی و گیان سپاردنیان بهست و روو به شهر چوونه مهیدانهوه، به لام له بهدبه ختانه بهری هلمه تیککی مهرزهبانیهان نهگرت و شکان و کوژران و بلاوهیان تیکهوت.

دهیسه م له دواى تهوه کهسی به پشتهوه نهما و له شکره کهی بلاو بووه، ناچار روو به خاکی نهرمه نستان ههلات و په نای برده بهر خاچیک (غاغیق) ی کوری دیرنیک نارجرونی که له سهر پارچه ییککی بچووی نهرمه نستان حوکمرانی دهکرد. پادشای گهوره نهرمه نستان ته ودهمه «باگردونیان» بوو، به لام نه مه له نیتو نیسلام و نهرمه نیاندا زور ناسراو بوو، له سهر خاکی «وان» و «سه تان» هه تا نریک خاکی نه خچه وان حوکمران بوو. له گه ل دهیسه م دوستی و ناشنایه تیککی قورسیان هه بوو؛ له میژیو نیوانیان به خوشی راده برد. که چوو په نای بو برد، غاغیق زوری به خیر هینا و نیکترامی گرت و میوانداری و ناموزگاری نواند، مال و پیوستییککی بی ژماری پیتش کهش کرد. له ولشه وه مهرزهبان چوو هه موو خاکی نازربایه گانی خسته دست خو به وه و به حوکمرانی له سهری دانیش.

«تجارب الامم» سالی ۳۳۰ و «ابن الاثیر» به دریتی له وه دواون و چوون و په نابردنی دهیسه م و زالی و حوکمرانی مهرزهبان له سهر نازربایه گانیان باسکردوه. دیسان له نازربایه گان وه زیری مهرزهبان نه بولقاسم عهلی بوو که خستیه سهر ته وه هه وهسه. هه موو کاروباری حوکمرانی مهرزهبان له دست ته ودا بوو.

### شهری جاری دووهی دهیسه م و مهرزهبان له نازربایه گاندا

وه کو گوترا وه زیر نه بولقاسم، که هه موو کاروباری مهرزهبان به دست ته و پتکوپتک دهخرا، زوری نه کیتشا له گه ل مهرزهبان ناخوشییان لی په پیدابوو، چونکو له نریکان و دهسته

و پیوهندی مهرزهبان چند که سیکیان دوزمنایه تییان له گه ل نه بولقاسمدا هه بوو و نیوانییان تیکچوو بوو، تهوانیش مهرزهبانیهان بو تهوه هان ددا و دهیان بزوت که نه بولقاسم ته زبهت بدا و تووشی چه رمه سهری و ته زبه تی بکات. به هه موو هیزبانته وه بو تهوه تیده کوشان و له کردن و تهقه لادا بوون که نه بولقاسم تووش بکن.

ته بولقاسم له وه که و ته ترسه وه و له گیانی خوئی ترسا. به مهرزهبانی گوت: ته گهر بچیته ته وریز مالتیککی قورست بو کورده که مه وه و له خه لکه که ی گه لیک چتت بو دهستیتم. دهیوست به وونه یه وه له ژیر په نجهی مهرزهبان ده رکه وئی و دووریتته وه. مهرزهبان پیتی فریو خواروو قسه که ی لی په سند کرد و له شکر تیککی دایه جستانی کوری شهرمزن و حه سه نی کوری محمه مد مه هله بی کردنه سهر کرده و له گه لیدا نارذنیه ته وریز.

ته م شهرمزنه که جستانه، له هاتوودا که باسی ده کری، له نازربایه گاندا بوو به پیاو تیککی گهوره و مه هله بی له پاش له به غدا گه یشته پایه ی وه زارتهی خه لیفه و زور ناودار بوو.

«کبیره وی» به خشی نوخوستین له «ابن مسکویه» وه رده گری که ته وریز شاریکی گهوره و دیوار و باروویکی ته ستور و توندی هه بوو. دهوره ی تهو به میشه و داری به بهری بی ژمار رازاندرابووه وه. شاریکی سهخت و توندو قایم و خه لکی ته وئی دلیر و پاله وان و دهوله مند بوون.

که نه بولقاسم گه یشته ته وریز و له گه ل میله ته که ییدا میهره بانی و روو خوشی دست پین کرد. به دخووی و به دره وشتی و سته مکاری و نامیهره بانی دهیله میانی بو باسکردن و پیتی دهگوتن: ته وانه چاکی که سیان ناوئی. جگه له مه که ریشه ی خه لک له بن هه لکه نن و خه لک مال و ویرانکن، چ ناره زویه کی دیکه یان نییه. له لاییکه وه بهو گوتانه خه لکی ته وریزی له دهیله میان هان ددا و به په نهانیش قاقه زی بو دهیسه م نویسی له رابوردی رابردنی خوازت و دواى گه رانه وه ی لیکرد و په یمانی دایه و سوتندی بو خوارد که بگه ریتته وه سهر نازربایه گان و هه رچند دهیله میانیان له ته وریز بیان کوزی. «ابن مسکویه» و «ابن الاثیر» شه ره کانی دهیسه م و مهرزهبان هه موو له سالی ۳۳۰ دا دنوویسن. کیسره وی ده لی: تهو هه موو شو ریشه له سالتیکدا ناگونجی.

ته گه رچی «ابن حوقل» به ناشکرا دهوره دانی ته رده ویتلی به سالی ۳۳۱ هه نویسیوه، له وه وا دهرده که وئی دوو سالی کیتشاهه.

دهیسه م که سالی پار له مهرزهبان شکانی خوارد و هه لات و چووه نهرمه نستان و په نای

برده لای غاغیق، به پنهانی له گه‌ل کوردانی نازربایه‌گان موخابه‌ره و نوویسینی ده‌ستپیتکرد. له گه‌ل دل‌داری و نوازشی کوردان ده‌کوشا که بیان‌خاته‌وه لای خۆی و له ده‌یله‌میان بپچرتته‌وه و بیان‌کاته لاگیری خۆی؛ چونکه تیگه‌بشتبوو نیش له کوپوه لیتی تیکچوو.

کیسه‌روی له به‌خشی نوخوستین لاپه‌ره ۶۷ ده‌لی: چونکو زانیبوی که مایه‌ی تیکچوون و خرابی کاری ئه‌و هه‌ر ئه‌و دوورخستنه‌وه‌ی کوردان و نزیک‌خستنه‌وه‌ی ده‌یله‌میان بوو. ئه‌مه‌ عه‌ینی عیبارته‌ی کیسه‌روویه لیره‌دا ده‌ینویسم: «نهانی به‌کوردان آزرابه‌گان نامه‌نگاشت. به‌دلجوتی ایشان می‌کوشید که دوباره به‌سوی او برگردند. چه دانسته بود که مایه‌ی خرابی ری (؟) همانا دورکردن کوردان و نزیک ساختنی دیلمان بود...». که قاقه‌زی ئه‌بولقاسم به‌و گه‌یشت، زۆر شاد و که‌یفخۆش بوو. جوابی داوه که تا تو ده‌یله‌میان نه‌کوژی باوه‌رت پێ ناکه‌م و لیت دل‌تیا نام.

ئه‌بولقاسم ئه‌و قسه‌یه‌ی له‌گه‌ل ته‌وریزبان خسته‌گفتوگۆوه. به‌پشتیوانی ته‌وریزبان له‌شکری ده‌یله‌میان که له‌وئ بوون کوژتاریان لیکردن و هه‌موو سه‌رکرده‌کانی ئه‌وانیان گرت و خستیاننه‌ زیندانه‌وه. ئه‌بولقاسم بۆ خۆی تالووکه‌ی کرد و چوووه دووی ده‌یسه‌م و برديه ته‌وریز.

ئه‌و قسه‌یه‌ که بلاوبۆوه، ئه‌و کوردانه‌ی که هه‌موو له مه‌رزهبان دل‌گیربوون به‌پۆل چوونه ته‌وریز و سوپاهیککی قورسی کورد له ته‌وریز گردبوه‌وه، له هه‌موو لاییکه‌وه کورد له‌سه‌ر ده‌یسه‌م کوپونه‌وه و کهوتنه‌ ژیر ئالایه‌وه.

مه‌رزهبان له ئه‌رده‌وێل که ئه‌وه‌ی بیست ئه‌بوجه‌عفه‌ر ئه‌حمه‌د ناویکی کرده وه‌زیری خۆی له‌جی ئه‌بولقاسمی دانا و له ئه‌رده‌وێل به‌جیتی هه‌یشت و بۆ خۆشی به‌له‌شکره‌وه روو به‌ته‌وریز چوووه شه‌ری ده‌یسه‌م. له‌ولاوه ده‌یسه‌م به‌ده‌سته له‌شکری کوردانه‌وه چوووه پیتی. هه‌ردوولا بۆ کوژتار ریزبوون. چه‌ندجار ته‌نگه‌تاو بوو، نه‌شیان به‌رامبه‌ری بکات و هه‌لات. ده‌یسه‌م چوو په‌نای بۆ ته‌وریز برد و به‌شکایی گه‌راوه‌ پاش.

ته‌وریزبیاان چونکه ده‌ستیان به‌خوینی ده‌یله‌میان پیس کردبوو، زۆر له مه‌رزهبان ده‌ترسان. به‌دل‌یککی پر هه‌یزه‌وه بۆ یارمه‌تی و پشتیوانی ده‌یسه‌م بل‌ندبوون و ده‌ستیان دایه چه‌ک و شیر و ده‌روازه‌کانی شاریان به‌ست و ئاماده‌ی شه‌ر و کوژتاریوون.

مه‌رزهبان ده‌وره‌ی شاری چه‌مبه‌ردار گرت و ته‌قه‌لای ده‌دا جاریکی دیکه‌ش ئه‌بولقاسم

بکاته‌وه به‌هه‌وادار و لایه‌نگیری خۆی، دل‌خۆشی و نوازش و په‌یمانی بۆ خسته‌پیشه‌وه و قاقه‌زی بۆ نوویسی و سویندی بۆ خوارد و په‌یمان و دل‌نیای به‌چی بی بۆ ده‌رمیان کرد. گوتی هه‌روه‌ختیک بگه‌رتته‌وه کنی له رابردوو چاو بپۆشی. جگه له خۆشی و دل‌نیایی و چاکه چی دیکه له‌وه نه‌بینی.

ئه‌بولقاسم وه‌لامی داوه: «من له ده‌یسه‌م که‌وتمه ترسه‌وه و په‌نام بۆ تو هه‌یناوه، ئیستا بۆ من جگه له دل‌نیایی و له گیان ئه‌مین بوون ئاره‌زوویکم نییه. ئه‌گه‌ر تو له گیان دل‌نیام که‌ی و له ئیشوکار مبه‌خشی و ئازادمه‌کی که له‌مه به‌ولاوه له گۆشه‌ی ته‌نهایی داده‌نیشم، هه‌ل‌ده‌ستم دیمه‌وه لای تو».

مه‌رزهبان ئه‌وه‌ی لی په‌سند کرد و به‌سویند و په‌یمان دل‌نیایی پێدا. له‌وه نیوانه‌دا چونکه ده‌وردانی ته‌وریز درێژه‌ی کیشا ده‌یسه‌م رۆژیک بارووی شاری کونکرد، له‌گه‌ل ئه‌و کوردانه‌ی که له‌گه‌لی بوون و هه‌واداری ئه‌ویان ده‌کرد و ده‌وله‌تخواهی بوون، له شار ده‌رکه‌وتن.

مه‌رزهبان نه‌چوووه دوویان، ترسا نه‌وه‌کو بگه‌رتته‌وه سه‌ر شه‌ر و کوژتار و ته‌وریزی له‌ولاوه له شار ده‌رکه‌ون و پاشوییشی لیبگرن و هه‌لمه‌ت بیه‌نه سه‌ری. ده‌یسه‌م چوو لینگیدا سه‌ر ئه‌رده‌وێل و گرتیه‌وه و له‌سه‌ری دانیشت.

ئه‌بولقاسم له‌شاری ته‌وریز ده‌رکه‌وت و گه‌یشته مه‌رزهبان. به‌لام ته‌وریزبیاان خۆیان گرت و راوه‌ستان. به‌لام لیره‌دا «ابن مسکویه» و هی دیکه و کیسه‌روی ناوویسن ته‌وریز و مه‌رزهبان چیمان له نیواندا رابرد و نه‌زاندران ئه‌و سه‌رکرده‌ی مه‌رزهبان که له ته‌وریز زیندانی بوون، ئه‌بولقاسم له‌گه‌ل خۆی بردوونی یان چۆن رزگاربوون. که ده‌نگی گرتنی ئه‌رده‌وێل به‌ده‌ست ده‌یسه‌م به‌مه‌رزهبان گه‌یشت، مه‌رزهبان به‌شیککی له‌شکری بۆ ده‌وره‌دانی ته‌وریز به‌جیه‌یشت و به‌شیککی له‌گه‌ل خۆیدا برد و لینگیدا و چوووه‌سه‌ر ده‌یسه‌م که له ئه‌رده‌وێل بوو تا ده‌ری بکا.

لیره‌دا ناوی «ئه‌بوله‌ه‌بائی کوردی راوه‌ندی» ده‌بری که خاوه‌ندی خاکی ئه‌هر و ززه‌قان ده‌هاته ئه‌ژماره‌وه و له سالی ۳۴۴ هـ دا بوو به‌باجده‌ری سالار. هه‌روه‌کو به‌تایبه‌تی لیتی ده‌دوین.

## دوره‌دانی نوره‌دوئیل و گرفتاری دهیسه به‌دهست مه‌رزهبان

مه‌رزهبان له‌وه که دهیسه چوه نوره‌دوئیل و تییدا دانیش، زۆر دلگیربوو. چونکه له سه‌ختی و دژواری ئه‌و شاره‌شاره‌زابوو، دژومنی و کینه‌ی نوره‌دوئیلان له‌گه‌ل ده‌یله‌میانیشی لی‌ئاشکرا بوو. وا تیگه‌یشتبوو بۆه دهیسه یان ری داوه و یارمه‌تی ده‌کن، چونکه حزبان له ده‌یله‌میان نه‌ده‌کرد. مه‌رزهبان که گه‌یشته نوره‌دوئیل، شاری ده‌وره‌گرت و وه‌ته‌نگی هه‌له‌ینا. پیاوانی نارده تارم که وه‌هسودانی برای و خزم و خویش یارمه‌تی بکن، بۆ ده‌وره‌دانی شار به‌توندی ته‌قه‌لای ده‌دا.

دهیسه که له نوره‌دوئیل حکومه‌تی دامه‌زرانده‌وه، محمه‌دی کوری ئه‌حمده ناو که به‌نه‌عیمی ناوبانگی کردبوو، له جیی ئه‌بولقاسم کردی به‌وه‌زیری خۆی؛ هه‌موو کاروباری حکومه‌تی خسته ده‌ست. مه‌رزهبان به‌په‌نهانی له‌گه‌ل نه‌عیمی موخابه‌ری کرد و به‌په‌یمان سوپندی دا‌یی که بیکاته وه‌زیری خۆی، به‌مه‌رجی ئه‌وه فریوی خوارد.

ده‌وره‌دانی شار که درێه‌ی کهوتی، دانه‌وێله و تیشوو پرووی له بران کرد. دهیسه له نه‌عیمی خوازت چاره‌بێتک بدۆژیته‌وه و پێگای په‌یداکردنی دانه‌وێله ده‌ستخات و پیتی گوت: «ده‌یی چی بکه‌ین و چۆن ده‌ستی خه‌ین؟ نه‌عیمی پێ گوت: جگه له‌مه که بۆ مامله‌ت، گه‌وره و سه‌رهاتوو و پیره‌مه‌ترده‌کانی شار بنپه‌رنه لای مه‌رزهبان، ئه‌وان بۆ تو ئه‌مان بخوازن، له دوا‌ی ئه‌وه شار به‌دینه ده‌ست مه‌رزهبان، چ چاره و پێگایینکی دیکه له ده‌ستدا نییه». دهیسه چونکه دلشکاو و ناو‌مه‌ید ببوو، قسه‌کانی ئه‌وی په‌سند کرد، گه‌وره‌کانی شاری کۆکردنه‌وه و بۆ ئه‌مان خوازتن نارده‌یه ده‌ریی شار.

به‌لام نه‌عیمی په‌یامی بۆ مه‌رزهبان نارده‌بوو که گه‌وره‌کان گه‌یشتنی نه‌یه‌لیت بگه‌رینه‌وه نیتو شار و له لای خۆیان رایانگرن. که ئه‌و ده‌نگه گه‌یشته خه‌لکی شار بۆ گه‌وره‌کانیان جۆشان و خرۆشان.

دهیسه ناچار له شار ده‌رکه‌وت چوه لای مه‌رزهبان. مه‌رزهبان پێشوازی کرد و زۆر به‌ئیه‌حترامه‌وه نوازی له‌ته‌کدا نواند ئه‌مانی دا و ده‌ستی ریز و گه‌وره‌یی لینا و نه‌عیمی که به‌په‌یمان له‌گه‌لی پیکه‌اتبوو کردیه وه‌زیری خۆی. مه‌رزهبان چوه نیتو شار و مال و دراویکی زۆری له ئه‌هالی ئه‌ستاند. گه‌وره‌کانی شاری هه‌ریه‌ک به‌ئه‌وه‌نده دراو و مال و حتی گرانبه‌ها جه‌ریه‌کردن، به‌جه‌زا و سزاواری ئه‌وه که یارمه‌تی دهیسه‌میان دا‌بوو، فه‌رمانی دا دیواری باروو و شووره‌ی شار به‌ده‌ستی خۆیان خراپکه‌ن.

مه‌رزهبان به‌ره‌له‌ستی نه‌ما و نه‌یار به‌که‌م چاخیک هه‌موو نازربایه‌گان و ناران و ئه‌رمه‌نستانی تا ده‌ربه‌ندی شیروان گرت. حوکمران و پادشاکانی ئه‌و خاکه که‌وته‌ن ژێر فه‌رمانبه‌ریه‌وه، به‌یی گوتن له دوا‌ی کیشه و شوێش کورده‌کانی ئه‌و خاکه به‌جاریک بوونه ژێر فه‌رمانی و باج و خه‌راجیان به‌مه‌رزهبان ده‌دا.

دهیسه که خۆی به‌ده‌سته‌وه‌دا و به‌ئیه‌حترامانه راگیرا، له دوا‌ی چه‌ندیک که له‌لای مه‌رزهبان بوو، خوازتی که به‌گۆشه‌گیری له تارم دامه‌زری و ئاسوده به‌سه‌ری بیا، ئه‌وه‌ی له مه‌رزهبان خوازت که خۆی و مال و مندال و که‌سوکار و خزم و خویشاوه‌ندانی بچیت له دز (قه‌لا) ی تارم به‌یی ده‌خلی دانیشیت، سه‌ره‌رشتی مو‌لک و ئه‌مالکی خۆی بکا و به‌ئیه‌شوکاری کردار رایبوتیت. مه‌رزهبان لیتی په‌سندکرد و به‌که‌سوکار و خانه‌دانی و خزمانییه‌وه نارده‌ی دزی تارم لیتی دانیش. هه‌تا مه‌رزهبان به‌ده‌ست رو‌کنوده‌وله‌ی بووه‌یه گرفتاربوو، دهیسه دووباره گه‌راوه سه‌ر پادشاهی نازربایه‌گان هه‌روه‌کو له داها‌توودا دیتته گوتن و له سه‌ره‌وردی ده‌دوین. (ئه‌وه‌ی له دهیسه و شه‌ری ئه‌و و مه‌رزهبان و ته‌وریز دوا‌ین، له به‌خشی یه‌که‌م «شه‌ریاران گمنام» و «ابن الاثیر» حه‌وادیسی سالی ۳۳۰ و «تجارب الامم» پتری ئه‌م باسه له «شه‌ریاران گمنام» وه‌رگیراوه.

له سالی شوێش و شه‌ری مه‌رزهبان له‌سه‌ر نازربایه‌گان گه‌لیک سه‌ره‌ورد روویداوه مه‌رزهبان ئاسوده نه‌بوو، یه‌ک هه‌له‌مه‌تی رووس بۆ سه‌ر شاری به‌رده‌عه و قه‌تلوعامی مو‌سلمانان له‌و شاره‌دا؛ دووه‌م سه‌ر بلتدکردنی جه‌غه‌ری کوری شکۆبه‌ی گه‌وره و سه‌ردار و فه‌رمانه‌وه‌ی کوردی هه‌دیانی بوو له خاکی سه‌لماس و ور‌میدا. وه‌کو ده‌بیژری.

## جه‌غه‌ر کوری شکۆبه

### کوردی هه‌دیانی

وه‌کو کیسه‌روی له به‌خشی یه‌که‌می «شه‌ریاران گمنام» دا لیتی دواوه، وا تیده‌گه‌یه‌ندری ئه‌م ئه‌میره کورده گه‌وره‌بێکی ناودار و له‌سه‌ر خاکی سه‌لماس فه‌رمانه‌وه‌ایی ده‌کرد و له ده‌وری دهیسه‌مدا زۆر زه‌به‌رده‌ست و بێکه‌ پشتیوانی حکومه‌تی کورد بووه. به‌خۆی و کورده‌کانی هه‌دیانی کۆشان. که دهیسه شکا و هه‌لات، ئه‌و هیتزکی که پیتی بووه گه‌راوه‌ته‌وه خاکی سه‌لماس و له‌گه‌ل دارایی و به‌خیتوکردن و خۆپارازتن خه‌ریکبووه. له‌وه‌ختی خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی دهیسه که بیژرا ئه‌و سه‌ری بۆ مه‌رزهبان نه‌چه‌ماند، بۆ به‌رامبه‌ری و پێش پینگرتن خۆی راگرتووه.



به‌لام له‌وده‌مه‌دا شه‌ری رووس و موسلمانان له شاری به‌رده‌عه روویدا، مه‌رزهبان ناچار به‌له‌شکره‌وه چووه شه‌ری رووس. «به‌خشی به‌که‌م» «شه‌ریاران گمنام» لاپه‌ره ۷۰ - ۸۰ به‌دریژی لینی دو‌اوه. له‌وده‌مه‌دا جه‌عفر که‌لینی ده‌ستخست که‌هتیزیک په‌یداکا و خاکی نازربایه‌گان بگری و بیخاته ژئیر فه‌رمانی خو‌یه‌وه.

ئه‌گه‌رچی ناسروده‌وله‌ی همه‌دانی چاوی له‌گرتنی نازربایه‌گان بریبوو. وه‌کو بیژرا سالی ۳۲۶ - ۳۲۷ له‌شکرستان کوری له‌شکری که‌ په‌نایان بو بردبوو، حوسینی ناموزای خو‌ی له‌گه‌ل خستن و لینیگان دا سه‌ر خاکی نازربایه‌گان و جه‌عفری کوری شکو‌یی پیشی پیگرت و شکاندنی. نوویسیمان که‌ ده‌یسه‌م چوو و شکاندنی و روو به‌موسل گتیرانه‌وه. جه‌عفر له‌گه‌ل ناسروده‌وله‌ی ئه‌مجار ریک که‌وت و په‌یمانی له‌ته‌کدا گرتدا سالی ۳۳۳هـ.

ناسروده‌وله‌ی همه‌دانی کوری حوسین سه‌عید - که‌ ناموزای خو‌ی بوو - به‌له‌شکر و سوپاوه‌ی نارده‌ سه‌لماس و ده‌ستیان به‌له‌شکر کو‌کردنه‌وه کرد. ئه‌گه‌رچی کیسه‌روی ئه‌مه به‌هاندانی ناسروده‌وله‌ی داده‌نی، به‌لام ده‌لیم له‌مه زورچاک تیده‌گه‌ین که‌ کورده‌کانی نازربایه‌گان فه‌رمانبه‌ری مه‌رزهبانان نه‌ویستوه؛ بو‌یه له‌ ده‌میکی وا سه‌خت و دژواربیدا، هه‌موو موسلمانان له‌ خوراسان و چوارگوشه‌ی نازربایه‌گان و خه‌زه‌روه بو‌ غه‌زای رووس چوو بوون به‌هاواری موسلمانه‌کانی به‌رده‌عه‌وه، جه‌عفر له‌ سه‌لماس ئالای سه‌ربه‌خو‌یی هه‌لکرد و له‌گه‌ل دو‌ژمنیکی پیشووی خو‌یدا ریکه‌وت که‌ له‌شکری بو‌ بنیتری و نازربایه‌گان بگریت. ئه‌گه‌رچی ئاگادار بوو به‌سه‌ر کورانی همه‌دانی و ئاره‌زووی گرتنی نازربایه‌گانیشی هه‌بوو، وایشی زانی که‌ کورانی همه‌دانی ده‌ست ره‌ش بوون. بو‌ ئه‌و چتیکی گه‌وره یا ئه‌ماره‌تیک ده‌مینیت که‌وا وه‌لامی دانی به‌هاواریه‌وه بچن.

سالی ۳۳۴ له‌و رۆژانه‌دا له‌شکری رووس له‌ به‌رده‌عه له‌شکری ئیسلامی شکاندبوو و موسلمانه‌کان هه‌لاتبوون که‌ وه‌لامی بزوتنه‌وه‌ی کوردانی هه‌دیانی و یارمه‌تیدانی کورانی همه‌دانی به‌مه‌رزهبان درا. مه‌رزهبان جگه‌ له‌مه چاره‌ییتی که‌ نه‌دو‌زیه‌وه که‌ پینج سه‌د که‌سی ده‌یله‌میان و پینج سه‌د سواره‌ی کورد و دوو هه‌زار هه‌واداری بداته ده‌ست سه‌رکرده‌یه‌ک و ده‌وری «ئه‌رک» بگرن. بو‌ خو‌شی ده‌سته سوپایه‌ک هه‌لگری و بیته سه‌ر کوردانی هه‌دیانی. به‌و جو‌ره بو‌ خو‌ی و له‌شکره‌که‌ی روو به‌ «ئه‌وران» چوون. کیسه‌روی ده‌لی: ئه‌م که‌لیمه له‌گه‌لینک جینگای کتیبی «ابن مسکویه» دا هه‌یه، به‌لام نه‌زاندراوه له‌ کو‌تیه.

وه‌کو گوترا که‌ مه‌رزهبان ده‌سته له‌شکرکی له‌ به‌رده‌عه بو‌ شه‌ری رووس به‌جیه‌یشت و

بو‌خو‌شی لینگیدا سه‌ر کوردی هه‌دیانی، له‌وده‌مه‌دا حوسین همه‌دانی که‌وتبووه پیش له‌گه‌ل مه‌رزهبان که‌م شه‌ریکیان کرد. چونکو زستان بوو، له‌شکری حوسین پتری عه‌ره‌ب بوون و نه‌شیان به‌و به‌فره خو‌یگرن، کشانه‌وه و له‌ شاریکی به‌بورج و باروو له‌گه‌ل کورد دامه‌زران.

مه‌رزهبان له‌به‌ر زستان و به‌فره‌راوه و کوری همه‌دانی له‌ دوای چه‌ندیک وه‌لامی پیدرا له‌لایه‌ن ناسروده‌وله‌وه که‌ زوو بیگاتی، چونکو ئه‌میرولئومه‌رای به‌غدا مردووه و ئه‌و ده‌چیته به‌غدا و ده‌بیته ئه‌میرولئومه‌را. له‌به‌رئه‌وه حوسین گه‌راوه موسل. به‌لام کورد و مه‌رزهبان هه‌روا مانه‌وه هه‌تا سالی ۳۳۷ که‌ مه‌رزهبان و روکنوده‌وله‌ به‌شه‌ر هاتن و مه‌رزهبان به‌دیل گیراوه.

### هاتنه‌وه‌ی ده‌یسه‌م

#### بو‌ سه‌ر نازربایه‌گان

سالی ۳۳۷هـ نیوانی مه‌رزهبان و روکنوده‌وله له‌سه‌ر ئه‌وه که‌ ناردراوی خو‌ی ناردبووه لای موغیزده‌وله، رووی ناردراوه‌که‌ی تاشی بوو، نیوانیان تیکچوو. له‌شکرکی پینج هه‌زار که‌سی هه‌لگرت که‌ سنج هه‌زار کورد له‌ژئیر سه‌رداری شا فه‌یروزی کوری کورده‌ویبه‌دا و دوو هه‌زار ده‌یله‌می له‌گه‌ل خو‌یدا برد و چووه سه‌ر ره‌ی. له‌ولاوه روکنوده‌وله سوپاهیکی له‌ژئیر فه‌رمانی محمه‌دی کوری عه‌بدوپه‌زاقدان نارده‌ پیته‌وه.

ئه‌م کوری عه‌بدوپه‌زاقه «ابن الاثیر» و هی دیکه‌ش له‌ ریژی سالی ۳۳۶دا باسیان کردوه که‌ گه‌وره‌ترین پیاو‌یک ئیرانی بووه. کیسه‌روی ده‌لی: شاهنامه‌ی ئه‌بوومه‌نسور بو‌ ئه‌و نوویسه‌راوه‌ته‌وه که‌ په‌فیقی و فیرده‌وسی ئه‌ویان نه‌زم کردوه.

ئه‌م محمه‌ده چووه پیش مه‌رزهبان و به‌شه‌ر گرتی. له‌ قه‌زوبین شه‌ریان بوو. پینج هه‌زار کورد و ده‌یله‌می له‌گه‌ل مه‌رزهبان شکان و گه‌لیک له‌ سه‌رکرده‌ی مه‌رزهبان کوژران و مه‌رزهبان و سیزده‌ که‌س له‌ سه‌رکرده‌کانی به‌دیل چوون. روکنوده‌وله بردیه‌ ره‌ی، مه‌رزهبانی نارد له‌ دزی سه‌میرۆم که‌ له‌و لای سپاهانه‌وه بوو، خستیانه زبندانه‌وه و سه‌رکرده‌کانیشی هه‌ریه‌ک له‌ لایه‌ک به‌ندکردن.

له‌وانه‌ی که‌ له‌ شه‌ر هه‌لاتبوون، جه‌ستان شه‌رمه‌زن (شرمزن) و عه‌لی کوری فه‌زل که‌ له‌ موسله‌وه ده‌یسه‌م بردبوویه لای خو‌ی - وه‌کو باس کرا - و شا فه‌یروز کوری کورده‌ویه، چوون له‌سه‌ر محمه‌د پیریایی مه‌رزهبان کو‌بوونه‌وه و وه‌هسوودانی برای مه‌رزهبان - که‌ جینشینی برای بوو - له‌ بابی ترسا و هه‌ستا و هه‌لات چووه دزی خو‌ی که‌ له‌ تارم بوو.

به‌لام محمه‌د پیر و بچ ئیداره بوو، دهستی به‌خرابی بوو، ته‌مای گه‌لیک به‌دی کرد. گه‌وره‌کانی ویستیان بیکوژن. محمه‌د هه‌لات و چووه تارم و وه‌هسوودان بابی خوئی گرت له دزی شیسکاندا خستیه زبندانوه، هه‌تا سالی ۳۴۲ له‌وی مرد. که محمه‌د هه‌لات ده‌یله‌میان له‌سه‌ر کوری فه‌زل کۆبوونه‌وه و کردیانه پیتشه‌وای خویمان له نازربایه‌گاندا و به‌فه‌رمانه‌وایی نازربایه‌گانیان دانا. به‌لام له‌و‌لاوه روکنوده‌وله، محمه‌د کوری عه‌بدوپه‌زاقی به‌له‌شکره‌وه ناردده سه‌ر نازربایه‌گان.

وه‌هسوودان که له‌و سه‌ره‌هورده ناگادار بوو، هه‌ستا چووه لای ده‌یسه‌م و نازادی کرد و خه‌لات و پیتوستی و چه‌ک و دراویکی قورسی دایچ؛ چونکو له‌نیوانی کورداندا به‌پادشا و گه‌وره ناسرا بوو و هه‌ر خوشیان ده‌ویست و هه‌واخواهانی ئه‌ویون. ناردیه ئه‌و شارانه کوردان کۆکاته‌وه و پیتش به‌محمه‌دی عه‌بدوپه‌زاق بگری. عه‌لی کوری فه‌زل دیسان ده‌یسه‌می به‌پادشا په‌سند کرد و که‌وته ژیر فه‌رمانییه‌وه. ده‌ستیان به‌له‌شکر کۆکردنه‌وه کرد.

ده‌یسه‌م که نازربایه‌گانی گرت‌وه، چوو له‌ئه‌رده‌ویل دانیشته و پیتوستی پادشاهی ریک خست. ئه‌بو جه‌عفه‌ر کوری عه‌بدو‌ل‌لا که وه‌زیری سالار مه‌رزهبان بوو، له‌وه‌پیتش ده‌یسه‌م کردیه وه‌زیری خوئی. بۆ له‌شکر و سوپا کۆکردنه‌وه ده‌کۆشان که له‌وده‌مه‌دا محمه‌دی کوری عه‌بدوپه‌زاق له «په‌ی» یه‌وه گه‌یشته نازربایه‌گان و رووی له‌ئه‌رده‌ویل کرد. ده‌یسه‌م ئه‌رده‌ویلی بۆ به‌جیه‌تیشته و چووه شاری ورسان (ورثان - ورتان) که شاریکی بچووکی نازربایه‌گان و دوو فرسه‌نگ دوور له‌چۆمی ناراس بوو.

کیسه‌روی ده‌لی: بۆ باج و خه‌راج و کۆکردنه‌وی له‌شکری کورد چوو‌بووه ئه‌و شاره. که محمه‌د چووه‌سه‌ر ئه‌رده‌ویل، مال و پیتوستی شیری ریک خست و کوردانی له‌سه‌ر خوئی گردکرده‌وه و ناماده‌ی چوونه سه‌ر کوری عه‌بدوپه‌زاق بوو؛ هه‌لمه‌تی برده‌سه‌ر. به‌لام گه‌نجینه و بنه و گرانه‌باری خوئی له‌ژیر فه‌رمانی ئه‌بوجه‌عفه‌ری وه‌زیری خویدا به‌جیه‌تیشته. که له‌کیوه‌کانی موغان بچیتته جیگاییکی سه‌خته‌وه و خوئی بیاریزی.

به‌لام ئه‌بوجه‌عفه‌ر به‌په‌وشتی وه‌زیرانی ئه‌و ده‌مه‌ خیاانه‌تی کرد و بنه‌وبارگه و گه‌نجینه‌کانی هه‌لگرت. هه‌روه‌کو وه‌زیره‌کانی ئه‌و ده‌ورانه که گه‌لیکمان دیتته به‌رچاو و به‌تایبه‌تی هی ده‌وری ده‌یسه‌م له‌خیانه‌تدا دوانه‌ده‌که‌وتن و له‌گه‌ل خاوه‌ندی خویمان به‌دنه‌کییان ده‌کرد و ده‌بوونه هه‌واداری دوژمنیان. به‌و بنه و گه‌نجینه‌وه، هه‌ستا چووه

ئه‌رده‌ویل خوئی گه‌یانه‌ده‌ کوری عه‌بدوپه‌زاق و ماله‌که‌ی هه‌موو دایچ.

ده‌یسه‌م له‌و‌لاوه له‌شکری هه‌لگرت، چوو لینگیدا سه‌ر کوری عه‌بدوپه‌زاق له‌شه‌ردا بوو، روژی کوزتار ئه‌و سه‌ره‌هورده‌ی خیاانه‌تی وه‌زیری پچ راگه‌باندا. به‌پایه‌یه‌ک هه‌موو ئه‌ندوه، گه‌رمیان گیری بوو، نائومیدی و دلته‌نگی به‌سه‌ریدا هات و نه‌یتوانی شه‌ر بکات. له‌شکره‌که‌ی ئه‌ویش به‌یه‌ک هه‌لمه‌ت ته‌نگه‌تاو کرا و شکاندا و هه‌لات.

کوری عه‌بدوپه‌زاق له‌ئه‌رده‌ویل فه‌رمانه‌وایی دامه‌زراند و ئه‌بوجه‌عفه‌ری زۆر نوازش کرد و کردیه وه‌زیری خوئی و له‌جیاتی هینانی ئه‌و بنه‌وگه‌نجینه ده‌ستی عیززته‌تی لیتا، به‌لام ده‌یسه‌م پارچه‌ خاکیکی نازربایه‌گانی له‌ده‌ست ما، له‌وی خه‌ریکی کۆکردنه‌وی سوپابوو.

کیسه‌روی به‌خشی یه‌ک - لاپه‌ره ۸۸ ده‌لی: کوری عه‌بدوپه‌زاق وه‌زیریکی له‌وه پیتش له‌خوړاسانه‌وه له‌گه‌ل خوئی هینا بووی کرد به‌سه‌رکرده‌ی ده‌سته له‌شکریک که بچیت له‌هیندیک جیگایانی له‌ده‌ستیاندا بوو خه‌رج و باج کۆکاته‌وه. ئه‌و پی‌اوه‌ش له‌وه که ئه‌بوجه‌عفه‌ری کردبوو به‌وه‌زیری له‌ کوری عه‌بدوپه‌زاق دلگیر و په‌نجیده بوو، له‌وده‌مه‌دا که‌لیتی ده‌سخست و به‌و له‌شکر و ده‌ستگایه‌ی پیتی بوو هه‌ستا چووه لای ده‌یسه‌م. به‌ئیحترام و خوئی و نوازش راگیرا و خه‌لاتکرا.

کوری عه‌بدوپه‌زاق که له‌وه ناگاداربوو، زۆر پیتی ناخۆش بوو، گه‌لیک که‌وته هه‌راس و په‌نجه‌وه. دلی له‌ نازربایه‌گان و فه‌رمانه‌وایی ئه‌و خاکه هه‌لکه‌ندرا و که‌وته ئه‌ندیتشه‌وه. سالی ۳۳۸ ئه‌بوجه‌عفه‌ر وه‌زیری هه‌لگرت و ده‌ستی له‌ نازربایه‌گان به‌ردا و گه‌راوه چووه «په‌ی» و بۆ سالی دوایی، چووه خوړاسان و له‌گه‌ل سامانیان ریک‌که‌وته‌وه.

ده‌یسه‌م که ئه‌و وه‌زیره‌ی چووه لای به‌هیز بوو و له‌شکریکی له‌ کوردان پیکه‌وه ناو لینگیدا سه‌ر محمه‌دی کوری عه‌بدوپه‌زاق له‌خاکی نازربایه‌گانی ده‌رکرد، له‌ دوا‌ی ئه‌وه یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌کدی خاکی نازربایه‌گان و ئاران و ئه‌رمه‌نستانی گرتنه‌وه و گه‌راوه ئه‌رده‌ویلی کرده پایته‌خت و به‌پادشاهی له‌سه‌ر نازربایه‌گان دامه‌زراوه و پیتوستی حوکمرانی ریک خست و دیسان وه‌زاره‌تی خوئی داوه ده‌ست عه‌بدو‌ل‌لا نه‌عیمی، که ناوی له‌پیتشدا گوترا. (تجارب الامم حوادث سالانی ۳۳۹ و ۳۴۲ هـ کیسه‌روی - به‌خشی یه‌که‌م - لاپه‌ره ۸۸).

له‌ دوا‌ی ئه‌وه که ده‌یسه‌م هه‌موو خاکی نازربایه‌گانی گرت‌وه، له‌شکریکی زلی له‌ کوردان هه‌لگرت و چووه‌سه‌ر شارانی نه‌خچه‌وان و دوین (دبیل). له‌ پشیتی نیوانیدا، فه‌زل ناو

کوری جه عفه‌ری حه‌مدانی و ئیبراهیمی کوری زابی به‌سه‌ر ئه‌و دوو خاکه‌دا زال بیوون و سه‌ربه‌خۆ له‌ویدا حوکمرانیان ده‌کرد. ده‌یسه‌م هه‌ردووکی شکاندن و شاره‌کانی له‌ژێر ده‌ست ده‌رخست و خستنییه‌ ژێر فه‌رمانی خۆیه‌وه. کاروباری پادشاهی و فه‌رمانه‌یه‌ی ده‌یسه‌م په‌نه‌قی زیاد کرد و ئیش و فه‌رمانی روو به‌به‌رزبوون پۆیشت. له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه روکونده‌وله بوو به‌خواه‌ندی «په‌ی» له‌لای خوراسانه‌وه خه‌ریکی شه‌ر و زه‌د و خورد بوو له‌گه‌ل «سامانی» یان؛ نه‌ده‌په‌رژایه‌ سه‌ر ئازربایه‌گان و ده‌یسه‌م.

ده‌یسه‌م به‌بێ به‌ره‌ه‌ه‌ست و کۆسپه‌ به‌پادشای ئازربایه‌گان و ئاران و ئه‌رمه‌نستان جیگییر بوو. کوردانی ئه‌و خاکه‌ روویان له‌ ئازادی و ئاسوده‌گی کرد.

له‌ دوای چه‌ندیک عه‌لی کوری میسکی - که سه‌رکرده‌یه‌کی سالار مه‌رزهبان بوو - له شه‌ری قه‌زوبین له‌گه‌ل سالار، به‌دیل که‌وته ده‌ست روکونده‌وله و له‌ به‌ند پزگار بوو. هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر گه‌یلان و کۆمه‌گی پیکه‌وه‌نا.

گه‌لپیک له‌ میژوونوویسان ده‌لێن روکونده‌وله به‌ریدا و له‌شکری دایج و ناردیه‌ سه‌ر ده‌یسه‌م. به‌هه‌ر جوړتیک بچ که گه‌یشته‌ گه‌یلان، له‌گه‌ل ئه‌و ده‌یله‌میانه‌ که لایه‌ن ده‌یسه‌م بوون، موخابه‌ره‌ی کرد. بۆ تیکدانی کاروباری ده‌یسه‌م تیکۆشا. ئه‌و ده‌یله‌میانه‌ی به‌په‌نه‌انی کرده‌ هه‌واداری خۆی و له‌پاشان نزیک به‌تارم بۆوه و نزیک و هه‌سوودان بوو و له‌گه‌لیدا پیکهات. هه‌ردوو لا بۆ پشپوی و تیکچوونی حوکمرانی ده‌یسه‌م ته‌قه‌لایان دا. له‌وده‌مه‌شدا قاقه‌زی سالار مه‌رزهبان به‌وان گه‌یشت که له‌ زیندانی سه‌میروم پزگار بوو به‌سه‌ر ئه‌و دزه‌دا ده‌ستی درێژ کرد. هه‌روه‌ها قاقه‌زانی مه‌رزهبان گه‌یشته‌ هه‌موو ده‌یله‌میان ی تارم و ئازربایه‌گان و ده‌یسه‌م له‌ پزگاربوونی سالار و په‌یام و وه‌لامی عه‌لی و وه‌سوودان بۆ ده‌یله‌میان ی ژێر ده‌ستی خۆی ئاگادار نه‌بوو.

ده‌یسه‌م هه‌روه‌کو له‌ قاقه‌زانی سالار و عه‌لی و وه‌سوودان بۆ ده‌یله‌میان، ئازربایه‌گان بێ خه‌به‌ر بوو، هه‌روه‌هاش له‌ خیانه‌تی نه‌عیمی وه‌زیریش دلنیا‌بوو. ته‌نها دوژمنیکی به‌رامبه‌ری خۆی بدیبا‌یه‌ عه‌لی کوری میسکی بوو. له‌شکرتیکی رتیک خست بۆ چوونه‌ سه‌ر عه‌لی ئاماده‌ بوو. «غانم» ناو، خوارزا (خوشکه‌زا)ی خۆی کرده‌ جینشین له‌گه‌ل وه‌زیر نه‌عیمی له‌ ئه‌رده‌ویڵ به‌جیتی هیشتن، بۆ خۆشی به‌و سوپاهی که پیکه‌ هینابوو چووه‌سه‌ر عه‌لی کوری میسکی و هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر تارم.

به‌لام نه‌عیمی وه‌زیر که په‌وشت و کرداری بوو، بۆ تیکدان و کینه‌جوویی که‌لێنی

ده‌ستکه‌وت. غافی هاندا و بۆ سه‌رکیشی و پشپوی هه‌لایساندن، بزواتی و له‌ خالی خۆی سه‌رکیشی کرد. بۆ خۆشی مال و گه‌نجینه‌ و دارایی و هیزی ده‌یسه‌م که هه‌بوو، هه‌لگیرت و له‌ ئه‌رده‌ویڵ ده‌رکه‌وت و چوو بۆ تارم و گه‌یشته‌ کوری میسکی.

ده‌یسه‌م وه‌ختیک له‌وه ئاگادار بوو، که به‌له‌شکروه‌ی گه‌یشتبووه‌ زه‌نگان، ته‌مای چوینی سه‌ر عه‌لی هه‌بوو؛ ناچار له‌و چوینه‌ ده‌ستی هه‌لگیرت و گه‌راوه. که گه‌یشته‌وه زه‌نگان، ده‌یلمانیان له‌ سوپاهی ئه‌ودا بوون، سه‌رکیش بوون و شوڕشیان هه‌لایساند. ده‌یسه‌م بێده‌سه‌لات ماوه. ناچار رۆژتیک به‌بۆنه‌ی راووشکاره‌وه، هه‌رچه‌نده‌ مال و گه‌نجینه‌ و داراییکی له‌ ده‌ستیدا مابوو، هه‌لگیرت و لێیدا چوو بۆ «به‌رده‌عه». که وردبۆوه‌ کاری خۆی به‌به‌راوه‌ژوو ئیشی سه‌لته‌نه‌تی واژگون چاوپیکه‌وت. پیاوانی دل‌سۆزی خۆی ناره‌ده لای دێرنیق کوری غاغیق ئارجرونی که له‌وده‌مه‌دا له‌جیتی بابی بیوو به‌پادشای «وان» و ئه‌و خاکانه‌ و ناردیه‌ لای برای ئه‌و، ئه‌بوسه‌هل هه‌مازاسپ و ناردیه‌ لای ئاماس (عه‌باس)ی کوری سنباد باگرتونی پادشای ئه‌رمه‌نستان عیباره‌تی عه‌ره‌بی «ابن مسکویه» ئه‌مه‌یه: «وکان أنفذ الی أرمینیه‌ من یوطی» له‌ نیات ملوکها من ابن الدیرانی واین جاجیق واخیه‌ حمزه‌ و ابن سباط و غیره‌م...» و جگه‌ له‌وانه‌ش قاقه‌زی بۆ حوکمرانه‌کانی دیکه‌ش نوویسی و له‌گه‌لیندا په‌یمانی به‌ست و بناغه‌ی دۆستی دامه‌زراند که هه‌رده‌مییک ته‌نگه‌تاو و ناچاربوو، په‌نایان بۆ بیا و ئه‌وانیش یارمه‌تی بدن.

له‌وده‌مه‌ وه‌لام به‌ده‌یسه‌م درا که عه‌لی کوری میسکی به‌ده‌سته‌ له‌شکرتیکی که‌مه‌وه ته‌مای چوونه‌سه‌ر ئه‌رده‌ویلی کردوو. ده‌یسه‌م له‌ به‌رده‌عه‌وه بۆ شه‌ری عه‌لی که‌مه‌ری به‌ست و گه‌راوه‌ و به‌گژیدا چوو؛ هیشتا ئیشی شه‌ری دوامینی نه‌هاتبوو. ده‌یسه‌م له‌ پزگاربوونی سالار و یه‌ک قسه‌ی ده‌یله‌میان له‌گه‌ل سالاردا هوشیار نه‌ببۆوه. که ده‌یسه‌م نزیک به‌ئه‌رده‌ویڵ بووه‌ جگه‌ له‌ جوستان کوری شه‌رمه‌زن که پبێ په‌یمان و قه‌راری توند پراگرتبوو که که‌سێک له‌ ده‌یله‌میان له‌لای ده‌یسه‌م نه‌مان.

هه‌موو چوون و گه‌یشتنه‌ عه‌لی کوری میسکی. به‌لام کوری شه‌رمه‌زن هه‌واداری ده‌یسه‌م بوو، له‌سه‌ر ئه‌وه هه‌رماوه.

له‌و شه‌ره‌دا جه‌ستان به‌دیل که‌وته ده‌ست ده‌یله‌میان. ده‌یسه‌م و ده‌سته‌ له‌شکرتیکی کورد که هه‌واداری بوون و ده‌وله‌ت خواهی، روو به‌ئه‌رمه‌نستان هه‌لاتن. له‌وی به‌ربوونی سالار مه‌رزهبانی بیست که گه‌یشته‌ ئازربایه‌گان و ئه‌رده‌ویلی گرت و به‌سه‌ر هه‌موو گه‌نجینه‌ و

دزان و مالی دهیسه‌مدا دهستی کیشا.

سالار له‌شکرکی له‌ژیر فه‌رمانی عه‌لی کوری می‌شکیدا به‌دوای دهیسه‌مدا نارده نهرمه‌نستان. دهیسه‌م چونکو له‌خوی رانه‌دهدی به‌رام‌به‌ریان بکات، ناچار له نهرمه‌نستانه‌وه چوره مووسل و له‌وتیوه چوره به‌غدا (تجارب الامم، سه‌ره‌وردی سالی ۳۴۳، شهریاران گنم، کیسه‌روی، به‌خشی به‌که‌م، لاپه‌ره ۹۶).

سالار مه‌رزهبان به‌سه‌ر هه‌موو خاکی دهیسه‌مدا زال‌بوو و ناوی پادشاهی نازربایه‌گانی به‌خوبه‌وه ناوه، هه‌تا سالی ۳۴۶هـ - که سالی مردنیه‌تی - له‌و خاکه‌دا فه‌رمان‌ه‌وایی کرد.

### دوامین جار پادشاهی و هه‌لاتنی دهیسه‌م بو نهرمه‌نستان

هه‌روه‌کو گوترا دهیسه‌م که هه‌لات و چوره نهرمه‌نستان کوری غاغیق زور حورمه‌تی گرت و له‌شکری بو‌کو‌کرده‌وه که بگه‌ریتته‌وه سه‌ر نازربایه‌گان؛ به‌لام چونکو هیتیکی وای نه‌بوو، ناچار بنه و گه‌نجینه و داراییکی هه‌بیوو له نهرمه‌نستان به‌جیه‌یتشت و هه‌ستا چوره مووسل. له‌وتیوه چوره به‌غدا و په‌نای برده‌به‌ر خه‌لیفه و له‌گه‌ل موعیزوده‌وله دهیده‌نی کرد. له‌میوانخانه‌ی موعیزوده‌وله میوانداری کرا.

موعیزوده‌وله چونکو سالار مه‌رزهبان دوژمنی روکنوده‌وله‌ی برای بوو، به‌نه‌یاری نه‌و دهیسه‌می زور به‌ئیحترامه‌وه راگرت. دیاری و پیشکه‌ش و مالیکی بی ژماری دایین. سالی په‌نجا هه‌زار دینار جیره‌ی بو‌بره‌وه که هه‌تا ده‌گه‌ریتته‌وه نازربایه‌گان گوزهرانی پی بکات. هه‌موو جاری قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کرد و پیتی ده‌گوت: «ئه‌بوسالیمی برام». کیسه‌روی له به‌خشی به‌که‌م، لاپه‌ره ۹۷دا ده‌لئ: ئه‌بوسالیم کونیه‌ی دهیسه‌م بوو پیتی درابوو.

دهیسه‌م نزیک سالییک له به‌غدا ماوه. «ابن الاثیر» ده‌لئ: چاوه‌نۆری ئه‌و په‌یمان به‌بوو که موعیزوده‌وله پین دابوو که سوپاهی بداتنی و یارمه‌تی بکات و بگه‌ریتته‌وه سه‌رخاکی خوی. «ابن مسکویه» ده‌لئ: دهیسه‌م هه‌موو جارئ ده‌یگوت: «خۆشتر و به‌که‌یف و شادمانیتر زینده‌گانیکی که کردوومه، ئه‌و رۆژانه بوو که له به‌غدا پیتی ده‌ژام و رامده‌بوارد».

دهیسه‌م چاوی له‌وه‌بوو که موعیزوده‌وله یارمه‌تی بکات و بینیریتته‌وه نازربایه‌گان که دیسان له‌وئ به‌پادشاهی دامه‌زیتته‌وه و خاکی خوی بگرتته‌وه ده‌ست خوی. به‌لام چونکو سالی ۳۴۳ روکنوده‌وله له‌گه‌ل سالار مه‌رزهبان له «ره‌ی» په‌یمانی ناشتی و خۆشیان به‌ست و کچی مه‌رزهبانی له‌ خوی ماره‌کرد، به‌ژنیی برده‌ی لای خوی، دهیسه‌م تیگه‌یشت که ئه‌و ئومیده‌ی به‌موعیزوده‌وله هه‌بوو برا و موعیزوده‌وله‌ی په‌یمانی خوی ناباته سه‌ر. هه‌ستا

ده‌ستوری له موعیزوده‌له خوازت و گه‌راوه چوره مووسل که به‌لکه‌م ناسروده‌وله پشتیوانی بکات. له‌وتیش که له ناسروده‌وله نائومید بوو، هه‌ستا چوره حه‌له‌ب. له‌گه‌ل سه‌یفوده‌وله‌ی حه‌مدانی برای ناسروده‌وله‌دا گفتوگۆی کرد. سه‌یفوده‌وله زور به‌حورمه‌ته‌وه رایگرت. دهیسه‌م چه‌ندیک له‌وئ ماوه.

کوردانی نازربایه‌گان که هه‌واداران و ده‌ولت خواهه‌کانی دهیسه‌م بوون، به‌گه‌رمی قاقه‌زیان بو دهیسه‌م ده‌نارد و هه‌واداری خۆیان و دل‌خۆشی دانه‌وه‌ی دهیسه‌میان ده‌نووسی. له‌وده‌مانه‌دا مه‌رزهبان چووبوو ده‌ربه‌ندی خه‌زهر له‌گه‌ل شوپش و شه‌ری میلیله‌تی ئه‌و خاکه خه‌ریکبوو. کورده‌کانی نازربایه‌گان وه‌لامیان دا به‌دهیسه‌م و له‌وه‌یان ناگادارکرد و بو گه‌رانه‌وه‌ی ئه‌و بو سه‌ر نازربایه‌گان و شیاریان کرده‌وه.

سه‌یفوده‌وله له‌وه ناگادار کرا که سالار له‌گۆشه‌ییکی نازربایه‌گان خه‌ریکی شه‌ر و کوژتاره و که‌لینه بو‌چوونه سه‌ر نازربایه‌گان. سالی ۳۴۴ سه‌یفوده‌وله له‌شکرکی بو دهیسه‌م ریک‌خست و ده‌سته له‌شکرکی له‌ کوردانی له‌سه‌ر کوپۆوه. به‌و هیتزه‌وه چوره سه‌ر خاکی نازربایه‌گان. کوردانی هه‌دیانی و راوه‌ند و هه‌زبانی له‌شکریان بو‌کو‌کرده‌وه و چون به‌بی شه‌ر خاکی سه‌لماسیان گرت و بینای حکومه‌تیان تیدا دامه‌زراند و خه‌ریکی کوژشه‌وه و هیتز و پتیوست پیکه‌یتان بوو.

له‌وده‌مه‌دا سالار مه‌رزهبان له شوپشی ده‌ربه‌ندی خه‌زهر رزگاربسوو و به‌سه‌رکه‌وتن گه‌راپۆوه. که گه‌یشته ئه‌رده‌وتیل له‌شکری هه‌لگرت و چوره سه‌ر دهیسه‌م. ده‌ست و پتیه‌نده‌کانی دهیسه‌م ده‌ستیان له‌شه‌ر به‌ردا و بوونه لایه‌نگیری مه‌رزهبان و دهیسه‌میان به‌جیه‌یتشت.

دهیسه‌م ناچار و نائومید هه‌لات روو به‌نهرمه‌نستان رۆیی و په‌نای برده‌به‌ر دیرنیک ئارجرونی که دۆستی پتیشوو و هه‌واداری خوی بوو و له‌چوونه مووسلیدا مال و گه‌نجینه‌ی له‌لای ئه‌و به‌جیه‌یتشت بوو. به‌هه‌موو حورمه‌ت و که‌یفه‌وه پیشوازی دهیسه‌می کرد.

مه‌رزهبان قاقه‌زی بو دیرنیک نووسی که دهیسه‌م بگریت و بیداته پیاوانی ئه‌و که بیبه‌نه لای مه‌رزهبان. دیرنیک ئه‌و خیانته‌ی به‌خوی ره‌وا نه‌دی و نه‌یکرد. له‌نیوانیدا گه‌لیک جار هاتوو‌چوون و نووسراو و گفتوگۆ کرا. دوامین به‌مه‌ قه‌راردرا که دیرنیک دهیسه‌م بگری و له‌لای خوی رایگری.

که دیرنیک دهیسه‌می گرت و خسته‌یه زیندانه‌وه. مه‌رزهبان فه‌رمانیکی سه‌خت و

دزان و مالی دهیسه‌مدا دهستی کیشا.

سالار له‌شکرکی له‌ژیر فه‌رمانی عه‌لی کوری می‌شکیدا به‌دوای دهیسه‌مدا نارده نهرمه‌نستان. دهیسه‌م چونکو له‌خوی رانه‌دهدی به‌رام‌به‌ریان بکات، ناچار له نهرمه‌نستانه‌وه چوره مووسل و له‌وتیوه چوره به‌غدا (تجارب الامم، سه‌رهوردی سالی ۳۴۳، شهریاران گنم، کیسه‌روی، به‌خشی به‌که‌م، لاپه‌ره ۹۶).

سالار مه‌رزهبان به‌سه‌ر هه‌موو خاکی دهیسه‌مدا زال‌بوو و ناوی پادشاهی نازربایه‌گانی به‌خوبه‌وه ناوه، هه‌تا سالی ۳۴۶هـ - که سالی مردنیه‌تی - له‌و خاکه‌دا فه‌رمان‌ه‌وایی کرد.

### دوامین جار پادشاهی و هه‌لاتنی دهیسه‌م بو نهرمه‌نستان

هه‌روه‌کو گوترا دهیسه‌م که هه‌لات و چوره نهرمه‌نستان کوری غاغیق زور حورمه‌تی گرت و له‌شکری بو‌کو‌کرده‌وه که بگه‌ریتته‌وه سه‌ر نازربایه‌گان؛ به‌لام چونکو هیتیکی وای نه‌بوو، ناچار بنه و گه‌نجینه و داراییکی هه‌بیوو له نهرمه‌نستان به‌جیه‌یتشت و هه‌ستا چوره مووسل. له‌وتیوه چوره به‌غدا و په‌نای برده‌به‌ر خه‌لیفه و له‌گه‌ل موعیزوده‌وله دهیده‌نی کرد. له‌میوانخانه‌ی موعیزوده‌وله میوانداری کرا.

موعیزوده‌وله چونکو سالار مه‌رزهبان دوژمنی روکنوده‌وله‌ی برای بوو، به‌نه‌یاری نه‌و دهیسه‌می زور به‌ئیحترامه‌وه راگرت. دیاری و پیشکه‌ش و مالیکی بی ژماری دایین. سالی په‌نجا هه‌زار دینار جیره‌ی بو‌بره‌وه که هه‌تا ده‌گه‌ریتته‌وه نازربایه‌گان گوزهرانی پی بکات. هه‌موو جاری قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کرد و پیتی ده‌گوت: «ئه‌بوسالیمی برام». کیسه‌روی له به‌خشی به‌که‌م، لاپه‌ره ۹۷دا ده‌لئ: ئه‌بوسالیم کونیه‌ی دهیسه‌م بوو پیتی درابوو.

دهیسه‌م نزیک سالییک له به‌غدا ماوه. «ابن الاثیر» ده‌لئ: چاوه‌نۆری ئه‌و په‌یمان به‌بوو که موعیزوده‌وله پین دابوو که سوپاهی بداتنی و یارمه‌تی بکات و بگه‌ریتته‌وه سه‌رخاکی خوی. «ابن مسکویه» ده‌لئ: دهیسه‌م هه‌موو جارئ ده‌یگوت: «خۆشتر و به‌که‌یف و شادمانیتر زینده‌گانیکی که کردوومه، ئه‌و رۆژانه بوو که له به‌غدا پیتی ده‌ژام و رامده‌بوارد».

دهیسه‌م چاوی له‌وه‌بوو که موعیزوده‌وله یارمه‌تی بکات و بینیریتته‌وه نازربایه‌گان که دیسان له‌وئ به‌پادشاهی دامه‌زیتته‌وه و خاکی خوی بگرتته‌وه ده‌ست خوی. به‌لام چونکو سالی ۳۴۳ روکنوده‌وله له‌گه‌ل سالار مه‌رزهبان له «ره‌ی» په‌یمانی ناشتی و خۆشیان به‌ست و کچی مه‌رزهبانی له‌ خوی ماره‌کرد، به‌ژنیی برده‌ی لای خوی، دهیسه‌م تیگه‌یشت که نه‌و ئومیده‌ی به‌موعیزوده‌وله هه‌بوو برا و موعیزوده‌وله‌ی په‌یمانی خوی ناباته سه‌ر. هه‌ستا

ده‌ستوری له موعیزوده‌له خوازت و گه‌راوه چوره مووسل که به‌لکه‌م ناسروده‌وله پشتیوانی بکات. له‌وتیش که له ناسروده‌وله نائومید بوو، هه‌ستا چوره حه‌له‌ب. له‌گه‌ل سه‌یفوده‌وله‌ی حه‌مدانی برای ناسروده‌وله‌دا گفتوگۆی کرد. سه‌یفوده‌وله زور به‌حورمه‌ته‌وه رایگرت. دهیسه‌م چه‌ندیک له‌وئ ماوه.

کوردانی نازربایه‌گان که هه‌واداران و ده‌ولت خواهه‌کانی دهیسه‌م بوون، به‌گه‌رمی قاقه‌زیان بو دهیسه‌م ده‌ناردو هه‌واداری خۆیان و دل‌خۆشی دانه‌وه‌ی دهیسه‌میان ده‌نووسی. له‌وده‌مانه‌دا مه‌رزهبان چووبوو ده‌ربه‌ندی خه‌زهر له‌گه‌ل شوپش و شه‌ری میلیله‌تی نه‌و خاکه خه‌ریکبوو. کورده‌کانی نازربایه‌گان وه‌لامیان دا به‌دهیسه‌م و له‌وه‌یان ناگادارکرد و بو گه‌رانه‌وه‌ی نه‌و بو سه‌ر نازربایه‌گان و شیاریان کرده‌وه.

سه‌یفوده‌وله له‌وه ناگادار کرا که سالار له‌گۆشه‌ییکی نازربایه‌گان خه‌ریکی شه‌ر و کوژتاره و که‌لینه بو‌چوونه سه‌ر نازربایه‌گان. سالی ۳۴۴ سه‌یفوده‌وله له‌شکرکی بو دهیسه‌م ریک‌خست و ده‌سته له‌شکرکی له‌ کوردانی له‌سه‌ر کوژتاره. به‌و هیتزه‌وه چوره سه‌ر خاکی نازربایه‌گان. کوردانی هه‌دیانی و راوه‌ند و هه‌زبانی له‌شکریان بو‌کو‌کرده‌وه و چون به‌بی شه‌ر خاکی سه‌لماسیان گرت و بینای حکومه‌تیان تیدا دامه‌زراند و خه‌ریکی کوژشه‌وه و هیتز و پتیوست پیکه‌یتان بوو.

له‌وده‌مه‌دا سالار مه‌رزهبان له شوپشی ده‌ربه‌ندی خه‌زهر رزگاربسوو و به‌سه‌رکه‌وتن گه‌راپه‌وه. که گه‌یشته ئه‌رده‌وتیل له‌شکری هه‌لگرت و چوره سه‌ر دهیسه‌م. ده‌ست و پتیه‌نده‌کانی دهیسه‌م ده‌ستیان له‌شه‌ر به‌ردا و بوونه لایه‌نگیری مه‌رزهبان و دهیسه‌میان به‌جیه‌یتشت.

دهیسه‌م ناچار و نائومید هه‌لات روو به‌نهرمه‌نستان رۆیی و په‌نای برده‌به‌ر دیرنیک تارجرونی که دوستی پتیشوو و هه‌واداری خوی بوو و له‌چوونه مووسلیدا مال و گه‌نجینه‌ی له‌لای نه‌و به‌جیه‌یتشت بوو. به‌هه‌موو حورمه‌ت و که‌یفه‌وه پیشوازی دهیسه‌می کرد.

مه‌رزهبان قاقه‌زی بو دیرنیک نویسی که دهیسه‌م بگریت و بیداته پیاوانی نه‌و که بیبه‌نه لای مه‌رزهبان. دیرنیک نه‌و خیانه‌ته‌ی به‌خوی ره‌وا نه‌دی و نه‌یکرد. له‌نیوانیدا گه‌لیک جار هاتوو‌چوون و نوویسراو و گفتوگۆ کرا. دوامین به‌مه‌ قه‌راردرا که دیرنیک دهیسه‌م بگری و له‌لای خوی رایگری.

که دیرنیک دهیسه‌می گرت و خسته‌یه زیندانه‌وه. مه‌رزهبان فه‌رمانیکی سه‌خت و

هه‌ڕه‌شه‌یه‌کی قورسی بۆ دێرینق نارد که ده‌بێ ده‌یسهم به‌ده‌سته‌وه‌ بدات.

دێرینق که هیچ چاره‌ی نه‌ما، ده‌ستی له‌ دامپنی حه‌مییه‌ت به‌ردا و پیاویکی وا گه‌وره و پادشایه‌کی وای گرت و دایه‌ ده‌ست دوژمنانی. که ده‌یسهم میان گرت و بردیانه‌ نازربایه‌گان و دایانه‌ ده‌ست سالار مه‌رزهبان، به‌بێ ره‌حمی و به‌غه‌داری و ئیستیداد موعامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ کرد و هه‌ردوو چاوی ده‌یسهمی هه‌لقه‌ند و به‌کوێری خسته‌یانه‌ زیندانه‌وه.

«ابن مسکویه» له‌ جیگایه‌کدا ده‌نویسه‌: سالار له‌ دوا‌ی کوێکردن، ده‌یسهمی کوژت. له‌ جیگایه‌کی دیکه‌دا ده‌لێ: سالی ٤٢٦ له‌ دوا‌ی مردنی سالار، خویشانی سالار چون له‌ زیندان ده‌یسهمیان کوژت، تاکو شوێش هه‌لنایسته‌ت. «ابن الاثیر» ده‌لێ: له‌ دوا‌ی مردنی مه‌رزهبان، ده‌یله‌مییان چون له‌ زینداندان کوژتیان.

کیسه‌وه‌ی له‌ به‌خشی به‌که‌م «شه‌ریاران گنهام» و له‌ لاپه‌ره ١٩٨١ ده‌سه‌وه‌ی خواره‌وه‌ی ده‌یسهم له‌ محمه‌د بن زه‌که‌ریای قه‌زوینی ده‌گه‌یته‌وه‌ که له‌ کتیبی «عجائب المخلوقات» دا که ناوی چۆمی ئاراس ده‌با، له‌ زمان ده‌یسهمی ده‌نویسه‌ و ده‌لێ: ده‌یسهمی کوێ ئیبراهیم خاوه‌ند و پادشای نازربایه‌گان گوتی من له‌گه‌ڵ له‌شکر و سوپای خۆم به‌سه‌ر پردی ئاراس تیده‌هه‌رین. که گه‌یشه‌ نیه‌وه‌راستی پرده‌که، ژنیک هاته‌ به‌رچاوم مندالیک له‌ باوه‌ش خۆی گرتبوو، له‌ناکا و ئیسترتیک لوشکه‌ی له‌ و ژنه‌دا و له‌ پردی فرییدایه‌ خواره‌وه‌. منداله‌که‌ی له‌ باوه‌شی په‌ری، چونکو له‌ و سه‌ر پرده‌وه‌ تا ئاوه‌که‌ نیه‌وانی زۆره، دره‌نگ گه‌یشه‌ته‌ ئاوه‌که، جاریک نقووم بوو و سه‌رکه‌وته‌وه‌ و رزگاربوو. له‌ و به‌ردانه‌ی له‌ نیه‌و چۆمی دابوون تووشی ئیسه‌وژانیک نه‌ببوو. له‌ و نیه‌وانه‌دا هه‌لۆیه‌که‌ له‌ و هه‌لۆیانه‌ی که زۆر به‌په‌ری له‌ که‌نار چۆمی له‌ به‌رد و شاخه‌کاندا هه‌یلانه‌یان کردووه‌، چو منداله‌که‌ی له‌سه‌ر ئاوه‌لگرت و رفاندی روو به‌هه‌یلانه‌ی خۆی؛ منیش ده‌سته‌ پیاویکم به‌دوایدا نارد. له‌ ده‌شت و چۆلیک هه‌لۆکه‌ دیته‌ خواره‌وه‌ ده‌سه‌رازی منداله‌که‌ ده‌په‌چرێ و پیاوه‌کان ده‌گه‌نه‌ سه‌ری لیبی له‌ هه‌للا ده‌دن. هه‌لۆ ده‌ستی له‌ مندال به‌ردا و فری و چوو، ئه‌وانیش که گه‌یشه‌ته‌ منداله‌که‌ ته‌ماشایان کرد زندوویوو ده‌گریا. هه‌لیان گرت و هه‌ینایانه‌وه‌ و دایانه‌وه‌ به‌دایکی خۆی.

#### هوکمرانی خۆجی نازربایه‌گان له‌ ده‌وری ده‌یسهمدا

لیسته‌یه‌کی کیسه‌وه‌ی له‌ به‌خشی به‌که‌م، «شه‌ریاران گنهام» لاپه‌ره ١٠٢ - ١٠٦ یدا لیبان دواوه‌. ١٣ که‌س بوون که له‌ داهاتوودا ئیسه‌ به‌کورتی باسیان ده‌که‌ین. هه‌ر

کامیکیان کوردبوون ناویان به‌کورد ده‌به‌ین. که کیسه‌وه‌ی له «ابن حوقل» و «مروج الذهب» و هی دیکه‌ی وه‌ریگرتووه‌.

١- شروان شاه ئه‌حمه‌د کوێ محمه‌د ئه‌وه‌بان له‌ گه‌وره‌تری پادشایان ئه‌و جیگایانه‌ داناوه‌. سالی ٣٣٢ به‌گه‌وره‌تری پادشای کیوانی قه‌وقاز (قفقاز)یان هه‌یناوه‌ته‌ ژماره‌وه‌. جگه‌ له‌ شیروان به‌سه‌ر ئاران و خاکی موغاندا زالبوو.

٢- ئه‌بو عه‌بدوله‌لیک خاوه‌ند شه‌کی: گۆیا ئه‌م پیاوه‌ له‌ و بنه‌ماله‌ بووه‌ که له‌سه‌ر ده‌ربه‌ند فه‌رمانه‌وه‌ییان هه‌بووه‌. ئه‌وه‌ تا سالی ٣٢٧ پادشایی کردووه‌. له‌ دوا‌ی عه‌بدوله‌لیک کوێ ئه‌و ئه‌حمه‌د بوته‌ جینشین. گۆیا له‌ نیوانی ٤٠ سالدا ٥ جار له‌ پادشاهی که‌وته‌وه‌ و دووباره‌ گه‌راوه‌ته‌وه‌ سه‌رته‌خت. به‌لام له‌ میژوونوویسه‌کان ئاشکرا نییه‌ که ئه‌م ئه‌حمه‌ده‌ بۆ خۆی عه‌بدوله‌لیک بووه‌، یا کوێ عه‌بدوله‌لیک بووه‌.

٣- سنخارب خاوه‌ندی [؟] گۆیا ئه‌م ناوه‌ هی بنه‌ماله‌ی هوکمرانیکی ئه‌رمه‌نییه‌نه‌. میژوونوویسه‌کان به‌ «سناری» ناویان بردوون. «سنار»یان کوومه‌له‌یه‌کی ناسراو بوون، له‌سه‌ر دینی عیسانی بوون.

٤- خاوه‌ندی جرزان گورجستانه‌. به‌زمانی پێشوی ئاریانی به‌و میله‌ته‌یان گوتون «وراج» و به‌خاکی نیشتمانی ئه‌وانیان گوتووه‌ «وراجان» به‌ده‌ستووری زاندرا و گرچان یا گرژان بووه‌ که له‌ پاشان بوته‌ گورجان و جرزان.

٥- سه‌غیان کوێ موسا: موسا یا مووسس ناو له‌ و ده‌وره‌دا له «ئودی» و له‌ ده‌وروشتی ئاران دانیشه‌تووه‌

٦- ئه‌بولقاسم ویزوری خاوه‌ندی ویزور: نه‌زانداوه‌ که ئه‌و خاکه‌ له‌ کوێ بووه‌ و سه‌ر به‌وردیشی نادیاره‌.

٧- ئه‌بوله‌ه‌یجا راوه‌ندی کورده‌ و ئه‌م ئه‌بوله‌ه‌یجایه‌ بنه‌چه‌که‌ی ساریانی ده‌رخست و لایبرد و به‌سه‌ر هه‌موو خاکی نازربایه‌گاندا پادشایی کرد. له‌ هاتوودا باسی ده‌که‌ین که ناوی ئه‌و حوسین بووه‌ و له‌ و ده‌وره‌دا له‌سه‌ر خاکی ئه‌ه‌رو رزقان (خووی، سه‌لماس) فه‌رمانه‌وه‌ وابوو.

٨- ئه‌بولقاسم خیزانی: کورده‌ و خیزان شاریکه‌ ئه‌مه‌رۆش به‌و ناوه‌وه‌ له‌ نیوانی به‌دلیس و وان دایه‌. شه‌ره‌فنامه‌ حاکمانی ئه‌و خیزانه‌ [له] تالانی (١٠٥٠ هـ) باس ده‌کا. ئه‌گه‌رچی خیزانیان به‌خاکی ئاران داناوه‌، به‌لام ده‌بێ نه‌یانزانیبی. خیزان ئه‌رمه‌نستان

بووه نهک ناران؛ چونکو نزیک (وهستان) بووه.

۹- کورانی دیرانی: خانه‌دانی تارجرونی که له «وان» و «وه‌سطان» تا نزیک نه‌خچه‌وان حوکمرانییان ده‌کرد، فرمانروایانی ئه‌و بنه‌ماله که له‌وده‌مه‌دا ناویان هه‌بووه. هه‌روه‌کو له سه‌ره‌هوردی ده‌یسه‌مدا لینی دواوین. دیرنیق کوری غاغیق (خاچیک) و برای ئه‌و هامازاسپ که کونییه‌ی ئه‌بوسه‌هل و میژوونوو یسه‌کان به «حه‌مزه» ناویان بردووه له هیندیك جینگایان دا فرمانروایی هه‌بووه.

۱۰- کورانی سه‌نبد: خانه‌دانی باگراتونی بوون. له دوامینی قهرنی سییه‌می هیجریه‌وه بناغه‌ی فرمانروایان دامه‌زاند بوو و گه‌وره‌ترین پادشایانی ئه‌رمه‌نستان بوون. سه‌نبد دووه‌مین پادشای ئه‌م بنه‌ماله‌یه‌یه. له‌گه‌ل یوسف ئه‌بی ساج شه‌ری کرد و له‌وه‌پیش له‌گه‌ل محمه‌د ئه‌بی ساجدا گیروگرفتیان زۆر بوو. له دوامیندا به‌ده‌ست یوسف گورفتار و نابود بوو. له‌به‌رئه‌وه ناوبانگی کرد و ئه‌و بنه‌ماله به‌کورانی سنبد ناوده‌برین.

له سالی ۱۳۴۴ د پيشه‌وا و گه‌وره‌ترینی پادشای ئه‌و بنه‌ماله‌یه «ئاشوود» ی سییه‌م کوری «ئاباس» بوو. ئاباس دوو سال له‌وه‌پیش مردبوو دوو کوری له‌پاش به‌جی‌مابوو: «ئاشوود و مووشیخ». ئاشوود گه‌وره‌تر بوو کرا به‌جینشینی بابی. له‌پاش هه‌وت سال ئاشوود له شاری ثانی و مووشیخ له شاری قارس له‌سه‌رته‌خت دانیشتون. ئه‌و بنه‌ماله‌یه لی‌ره‌بوون به‌دوو به‌ره‌باب.

۱۱- جه‌عفه‌ر کوری شکۆیه: کوردی هه‌دیانی له‌لای سه‌لماس و به‌سه‌ر خاکیکدا حوکمران بوو؛ وه‌کو له پیشدا گوترا.

۱۲- سناخرب: خاوه‌ندی خاچین. خاچین ناوی دز (قه‌لا) یه‌ک بوو له ئارچاخ (قه‌ره‌باغی ئیستا). سناخرب یا سنگریم و فرمانروایانی دیکه‌شیان هه‌بوون.

۱۳- سالار مه‌رزهبان ده‌یله‌می: که به‌ره‌ه‌لست و دوژمنی کورد و ده‌یسه‌م بوو - وه‌کو سه‌ره‌هوردی بیژرا - له سالی ۳۳۰ دامینیدا به‌سه‌ر خاکی نازربایه‌گاندا زالبوو و شه‌ش سال به‌ئه‌ساره‌ت و دره‌ده‌ری و ده‌ سال به‌پادشای نازربایه‌گان رایبوار. سالی (۳۶۶) مانگی ره‌مه‌زان به‌نه‌خۆشی مرد و کوری ئه‌و جه‌ستان و ئیبراهیم و ناسر و که‌یخوسه‌وی له دوا‌دا به‌جیمان. هه‌روه‌کو له هاتوودا باسی کورانی سالار دیته‌ گوتن.

## نازربایه‌گان له‌پاش ده‌یسه‌م

### حوکمرانی کورانی سالاری ده‌یله‌می

که مه‌رزهبان مرد، نیوانی وه‌هسودانی برای مه‌رزهبان و کورانی سالار مه‌رزهبان تیکچوو. له‌سه‌ر میراتی سالار ده‌میان تیکنا. چونکو سالار له پیش مردنیدا وه‌سیه‌تی کردبوو به‌په‌نه‌انی دزداره‌کانی تیگه‌یاندبوو، جه‌ستانی کوری جینشینه. به‌ناشکراش ئه‌نگوسته‌ویله‌ی خۆی دابوو به‌وه‌هسودانی برای که پاش مردنی سالار ئه‌و جیگیر بی. له‌سه‌ر ئه‌وه تیکچوو و وه‌هسودان هه‌لات و چوو تارم و جه‌ستان بوو به‌پادشای نازربایه‌گان.

زۆری پینه‌چوو کورانی سالار به‌فه‌سادی مامیان و به‌دیره‌وشتی خۆیان روویان له به‌راوه‌ژووی کرد. له لاییکه‌وه جه‌ستانی کوری شه‌رمه‌زن به‌سه‌ر لاییکی خاکیدا زالبوو و له لای دیکه‌یه‌وه مامی خراپی ده‌کردن.

له‌و نیوانه‌شدا کوردان که‌لینیان ده‌ستخستبوو، هه‌ریه‌ک له جیگای خۆی بلندیبوون. له‌لاییکه‌یه‌وه ئه‌بو عه‌بدو‌للا نه‌عیمی که وه‌زیری جه‌ستان بوو، له پیشیوی ئیشوکاری جه‌ستانی کوری سالار و گه‌وره‌بوونی جه‌ستانی کوری شه‌رمه‌زن ده‌گه‌را.

له‌وده‌مه‌دا ئیبراهیمی کوری سالار له‌سه‌ر ئه‌رمه‌نستان بوو. ئه‌بو عه‌بدو‌للا قاقه‌زی بز نارد و رووبه‌رووی براکانی هانیدا. جه‌ستانی کوری شه‌رمه‌زن که له‌سه‌ر ورمی بوو کردیه هادونه‌گی و پیکه‌وه لینگیاندا سه‌ر خاکی مه‌راغه و گرتیان.

جه‌ستانی کوری سالار له‌به‌رده‌عه بوو؛ گه‌راوه ئه‌رده‌ویل و قاقه‌زی له ئیبراهیم برای خۆی و کوری شه‌رمه‌زن نوویسی و قاقه‌زی بو نه‌عیمی نوویسی و نوازی کردن.

کوری شه‌رمه‌زن گه‌راوه ورمی و له‌گه‌ل نه‌عیمی ده‌ستیان له ئیبراهیم به‌ردا. ئیبراهیم تیگه‌یشت که فریو درا هه‌ستا گه‌راوه ئه‌رمه‌نستان (ناران).

کوری شه‌رمه‌زن و نه‌عیمی شاری ورمییان توند کرد و باروویان تازه‌کرده‌وه و قه‌لایان لی بیناکرد و پرپان کرد له چه‌ک و پیویست. ئه‌وجا روویان له هه‌ردوو براکان یه‌عنی: جه‌ستان و ئیبراهیم کورانی سالار وه‌رگیترا و هیجیان نه‌ناسین.

جه‌ستان و ئیبراهیم کورانی سالار تیگه‌یشتن فریوی دوژمنیان خواردووو پیکه‌اتنه‌وه. ته‌مای چوونه سه‌ر کوری شه‌رمه‌زنیان کرد، له‌وده‌مه‌دا له گه‌یلان موسته‌جیریلای عه‌باسی

په‌یدابوو روو به‌نازربایه‌گان چووه خاکی موغان. نزدیک ۵۰۰ که‌سی پیچ بوو. له ورمیتوه گه‌لیکی چوونه لا، کاری موسته‌جیر به‌رزبوو. سوپه‌هسالاری له‌شکری دا به‌جه‌ستان کوری شهرمه‌زن.

جه‌ستان و ئیبراهیم کورانی سالار له‌شکریان برد و چوونه موغان و لینگیاندا سهر موسته‌جیر و شهریان ده‌ست پیچ کرد. له‌شکری کوری شهرمه‌زن شکا و گه‌لیکی کوژتار لی کرا و هه‌لات چووه ورمی. به‌لام موسته‌جیر له ده‌ست کورانی سالاردا گورفتار بوو و مرد. کورانی سالار به‌شادمانی گه‌رانه‌وه.

به‌لام وه‌هسودان مامی کورانی سالار، له خرابی رانه‌وه‌ستا. نه‌وجار ناسر برای جه‌ستان کوری سالاری له برای خرۆشانند. جه‌ستان له نهرده‌ویله‌ دهرکه‌وت و چووه «دز نیی». ناسر نه‌رده‌ویلی که گرت، چو دهره‌وی نه‌و دزه‌ی دا. به‌لام زۆری پیچ نه‌چوو له فروفیلی و هه‌سودان ناگاداریوو، به‌ئیحترامه‌وه په‌یانی به‌جه‌ستان برای دا له قه‌لای دهرخست، به‌شادمانی هه‌ردوو گه‌رانه‌وه نه‌رده‌ویله‌.

له‌به‌ر نه‌بوونی پوول و دانه‌ویله‌ و پیوستی له‌شکر هه‌ردوو برا ته‌نگه‌تاو بوون؛ دایکیان هه‌لگرت و چوونه تارم و په‌نایان بو مامیان برد که ده‌ستیان بگری. نه‌ویش زۆر به‌سووکی و به‌دنامی هه‌رسیکی گرتن و خستنیه‌ زیندانه‌وه. له‌شکر و پیوانی له‌گه‌لیان بوون کردنیه هه‌واداری خوئی و ئیسماعیلی کوری خوئی کرده پادشای نازربایه‌گان و کوری شهرمه‌زن به‌له‌شکریه‌وه خوازت و کردیه سوپه‌هسالار.

سالی ۳۵۰ ئیبراهیم کوری سالار له نهرمه‌نستانه‌وه چووه مه‌راغه، بو شهری ئیسماعیل له‌شکری هه‌لگرت. وه‌هسودان له تارم که نه‌وه‌ی بیست، جه‌ستان و ناسر و دایکی نه‌وانی هه‌رسی کوژتن و نه‌وه‌ی له‌گه‌لیان له نازربایه‌گانه‌وه چووبوون، کوژتنی. له‌دوای نه‌وه قاقه‌زیتی بو جه‌ستان کوری شهرمه‌زن و حوسین کوردی راوه‌ندی (نه‌بوله‌یجا) - که ناوی دیتسه‌گوتن - نوویسی بوچوونه سهر ئیبراهیم هانی دان و یارمه‌تیشی بو ناردن و بو ئیسماعیل کوری خوئی نوویسی له‌نهرده‌ویله‌وه بچیتته سهر ئیبراهیم تاپوچی بکاته‌وه.

سالی ۳۵۲ ئیبراهیم وردبووه که به‌رامبه‌ری نه‌و هه‌موو دوژمنه‌ی پیچ ناکری له مه‌راغه‌وه روو به‌جیگای خوئی هه‌لات. کوری شهرمه‌زن گه‌یشته مه‌راغه و بنه و مالی ئیبراهیمی تالان کرد و شاری مه‌راغه‌شی گرت.

ئیبراهیم له‌شکری کوژده‌وه که بچیتته‌سهر ئیسماعیل. سالی ۳۵۳ له‌ناکا و ئیسماعیل

کوری وه‌هسودان مرد. ئیبراهیم که‌لینی له ده‌ست نه‌دا و لینگی دا سهر نه‌رده‌ویله‌ و گرتی. شهرمه‌زن کوری می‌شکی نه‌یتوانی خوئی بگری روو به‌تارم هه‌لات. ئیبراهیم به‌له‌شکره‌وه چووه سهر تارم. وه‌هسودان بو ده‌یله‌مان هه‌لات. ئیبراهیم تارمی گرت و له خرابی و تیرانکردن رانه‌وه‌ستا، له‌پاشان گه‌راوه نازربایه‌گان.

وه‌هسودان له‌شکری کوژده‌وه و له‌گه‌ل شهرمه‌زندا نارویه سهر نازربایه‌گان. چند جار له‌گه‌ل ئیبراهیمدا شهر و کوژتاری کرد. له دوامیندا ئیبراهیم هه‌لات، ته‌نیا سواره گه‌یشته «ره‌ی» و په‌نای برده‌به‌ر روکنوده‌وله‌ی بوه‌ویه.

روکنوده‌وله کچی سالار مه‌رزهبانی له‌پالدا بوو زۆر حورمه‌تی ئیبراهیمی گرت. له‌و ساله‌دا له «ره‌ی» شهرتیک روویدا؛ ئیبراهیم زۆر به‌چالاک‌ی هونه‌ری نواند. سالی ۳۵۵ بوو ئیبراهیم یارمه‌تی درایی و روکنوده‌وله له‌شکریکی له‌ژتیر فه‌رمانی وه‌زیر «ئین عه‌مید مه‌عرووف» دا له‌گه‌ل نارده سهر نازربایه‌گان و له‌سه‌رته‌ختی حوکمرانی نازربایه‌گانی داناوه. به‌لام نه‌زاندراره له‌ دواي هه‌لاتنی ئیبراهیم نازربایه‌گان له‌ژتیر فه‌رمانی پیوانی وه‌هسودان بوودا یا نا؟ چونکو که‌سیک پیشی به‌ئیبراهیم نه‌گرتوه. کیسه‌ره‌وی له به‌خشی یه‌که‌م، «شهریاران گمنام» لاپه‌ره ۱۱۷ ده‌لی: فه‌رمانه‌ره‌ویانی خو‌جیتی سهرانی کوردان و جه‌ستان و شهرمه‌زن به‌قسه‌ی ئین عه‌مید، سهریان بو فه‌رمانی ئیبراهیم چه‌ماند. له‌ دواي نه‌وه ئین عه‌مید که نازربایه‌گانی بو دامه‌زرانده‌وه، گه‌راوه «ره‌ی».

به‌پیتی نه‌وه که کتیبه‌کانی میژوو لیی دواون، له‌مه‌ پتر له سهربه‌وردی ئیبراهیم چتیک له ده‌ستدا نییه، به‌لام له‌ دواي ئیبراهیم نه‌بوله‌یجای کوری نه‌و، چه‌ندیک به‌حوکمرانی رایبواردوه وه‌کو باسی ده‌که‌م.

له سهربه‌وردی سالار و کورانی سالار دواين، به‌لام حکومه‌تی نازربایه‌گان به‌راستی بو نه‌وانه‌ ساغ نه‌ببۆوه. کورده‌کان به‌گه‌رمی له به‌رامبه‌ری نه‌وانه راده‌ه‌ستان و سهریان بو فه‌رمانیان نه‌ده‌چه‌ماند. هه‌روه‌کو «ابن مسکویه» له بابته‌ چوینی ئین عه‌مید بو یارمه‌تی ئیبراهیم و گه‌رانه‌وه‌ی بو «ره‌ی» له زمانی ئین عه‌مید وهرده‌گری که له‌وده‌مه‌دا له «ره‌ی» بووه و له‌گه‌ل ئین عه‌مید گه‌فتوگۆی کردوه. له هیتی خاک و پیت و به‌ره‌که‌تی کردار و ده‌سته‌لاتی کوردان له خاکی نازربایه‌گاندا دواوه.

«ابن مسکویه» ده‌لی: ئوستاد ره‌ئیس «ئین عه‌مید» له پیش هه‌موو چتیکدا له‌وه ترسی هه‌بوو که دواي گه‌رانه‌وه‌ی له نازربایه‌گان بو ره‌ی، شارتیک له‌و خاکه له‌ ده‌ست



ئیبراهیمدا نه‌مینیت. کورد هه‌موو خاکی نازربایه‌گانیان گرتبوو و به‌سه‌ر هه‌موویاندا زال ببوون.

«ابن مسکویه» ده‌لئ: گفتوگۆیه‌کانی ئوستاز ئیبن عه‌مید وه‌کو وه‌حیی ئاسمانی که‌مه‌نکیش به‌خه‌تا نه‌چوو، له‌ دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌بان له‌ نازربایه‌گان حالئ ئیبراهیم که‌ روو به‌چاکی چوو بوو و مه‌مله‌که‌تی که‌وتبووه نه‌زم و رێکیبیه‌که‌وه. زۆر نه‌چوو هی دیکه‌ ته‌مایان له‌و خاکه‌ کرد و گرتیان.

کیسه‌روی له‌ به‌خشی ییکه‌می «شه‌ریاران گمنام» و له‌ لاپه‌ره‌ی ۱۲۱ له‌ نوویسینی «ابن مسکویه» دواوه که‌ له‌ زمانی ئوستاد ئیبن عه‌میدیان وه‌رگرتوو ده‌نوویسی که‌ له‌ نوویسراوه‌کانی «ابن مسکویه» و له‌و قسانه‌ی که‌ له‌ زمانی ئیبن عه‌مید ده‌گێریته‌وه، ئه‌م مه‌تلّه‌به‌ گه‌لیک جارن دووباره‌ی کردۆته‌وه که‌: کوردان له‌ نازربایه‌گاندا گه‌لیک زۆر و به‌ده‌سته‌لات و چیره‌بوون. عیباره‌تی فارسییه‌که‌ی کیسه‌روی بۆ موسته‌نه‌داتی ته‌ئریخی ئه‌مه‌ی هاتوو: «در نوشته‌های ابن مسکویه و در نقلهائی که او از زبان ابن عمید می کند، این مطلب تکرار شده که کوردان در ازربایه‌گان فراوان و چیره بودند». هه‌ر له‌ دوا‌ی ئه‌و عیباره‌ته‌ کیسه‌روی بۆ خۆی ده‌لئ: که‌ زۆری و فراوانی کوردان له‌ نازربایه‌گاندا له‌ هه‌موو ده‌ورێکدا هه‌ر هه‌بووه (فراوانی کوردان در ازربایه‌گان دره‌ر دوره‌ بووه‌ است).

لیته‌دا به‌و قسانه‌ و امان بۆ دیار ده‌کری که‌ کورد له‌ خاکی نازربایه‌گاندا به‌هێز و ده‌سته‌لات و زۆر و زۆردار بوون و له‌وه‌مه‌شدا ئه‌بوله‌ه‌یجا حوسین -که‌ له‌پێشدا ناوی گوترا- له‌ رۆژاوا‌ی نازربایه‌گان، بناغه‌ی حوکمداری دامه‌زراندبوو و کورده‌کانی له‌ژێر ئالای خۆیدا کۆکردبوونه‌وه. ئیبن عه‌مید و مسکه‌ویه که‌ چوو بوونه‌ نازربایه‌گان، ئه‌بوله‌ه‌یجا حوسین به‌فه‌رمانه‌وه‌ی «ئه‌هرو و زرقان» یان دی بوو.

«ابن مسکویه» له‌و حوسین راوه‌ندی (راوادی) خاوه‌ندی ئه‌هرو و زرقان دواوه و به‌بێ لێکدانه‌وه «ابن مسکویه» و «ابن عمید» ئه‌و حوسین خاوه‌ندی ئه‌هرو و زرقانیان به‌کورد ناوبردوو.

به‌بێ شک حوسین ئه‌بوله‌ه‌یجا کورد بووه که‌ ئه‌و دوو گه‌وره‌ی ته‌ئریخ نوویس به‌کوردیان داناوه که‌ بۆ خۆشیان چاویان پیکه‌وتوووه و چوونه‌لای و بۆ فه‌رمانه‌ری ئیبراهیم، نوازشیان کردوو (هه‌روه‌کو گوترا).

کیسه‌روی ده‌لئ گۆبا «ئیبن عه‌مید» و «ئیبن مسکه‌ویه» دیسان دووچار به‌ئیشتیبا‌ه

بوون که‌ ئه‌بوله‌ه‌یجیان به‌کورد داناوه و مه‌قسوودی هه‌ردووکیان چیره‌گی و ده‌سته‌لاتی و گه‌وره‌بوونی ئه‌وه؛ چونکو ئه‌بوله‌ه‌یجا له‌ پاش گرفتاری ئیبراهیم له‌ جیتی ئه‌و بۆته‌ پادشای نازربایه‌گان و له‌ ده‌وری ئیبراهیمیش دا به‌هێز و زۆردار بووه. به‌لکه‌م گرفتاری ئیبراهیم هه‌ر به‌ده‌ست ئه‌و بووه. عیباره‌تی فارسییه‌که‌ی کیسه‌روی ئه‌مه‌یه: «گویا ابن عمید و ابن مسکویه نیز دچار اشتباه معروف گردیده‌اند ابوالهیجرا کرد می پنداشته‌اند و مقصود هردوو چیرگی اوست. زیرا ابوالهیجرا که پس از دستگیری ابراهیم به‌جای او، پادشاه ازربایگان می شود، معلوم است که در زمانی ابراهیم نیز چیره و زورمند بوده‌است، بلکه بایدگفت که گرفتن و بندکردن ابراهیم جز به‌دست او نبوده‌ است».

لیته‌دا ئیسه‌ که‌ لیتی ورد ده‌بینه‌وه، زۆرجوان و ئاشکرا بۆمان دیار ده‌کری و له‌و سه‌ره‌بوردانه‌ی بنه‌ماله‌ی سالار و کورده‌وه‌کانیان را ده‌بینین و باش تیده‌گه‌ین که‌ ئه‌وه‌مه‌ نازربایه‌گان سه‌رانسه‌ر کورد و خاکی نازربایه‌گان هه‌موو له‌ژێر ده‌ستی کورداندا بووه. کیسه‌روی له‌ به‌خشی ییکه‌م، لاپه‌ره‌ ۱۱۷ یدا که‌ ده‌لئ: خولاسه‌ی ئه‌و شه‌رحانه‌ ئه‌مه‌یه که‌ ئوستاز ره‌ئیس «ابن عمید» چوو نازربایه‌گان و له‌ مالیاتی ئه‌و خاکه‌ دواوه... گوتویه: به‌لام مالێک که‌ له‌ نازربایه‌گان ده‌گاته‌ ئیبراهیم گه‌لیک که‌مه‌. بۆچی؟ چونکو ئیبراهیم به‌ته‌ن ئاسایی و خۆشی له‌ لای ژنان ده‌ژی و هیچ ده‌میک ناپه‌رژیته‌ سه‌ر نه‌زم و سامانی ولات و کوردان که‌ به‌سه‌ر هه‌موو گۆشه‌ییکێ ولاتدا ده‌ستیان هه‌یه‌ و به‌ده‌سته‌لاتن، هه‌ریه‌ک له‌وانه‌ بۆ خۆیان مالیات وه‌رده‌گرن. فارسییه‌که‌ی جومله‌ی باسی کوردی ئه‌مه‌یه: «چه ابراهیم باتن آسانی و خوشی پیش زنه‌ازبسته، هرگز به‌نظم و سامان ولایت نمی پرداخت و کردان که به‌گوشه‌های ولایت دست یافته‌ بوده‌اند، هرکدام برای خود مالیات می گرفت».

ئین عه‌مید پیاویکی چاترین زانا و گه‌وره‌ترین وه‌زیر بووه و «ابن مسکویه» ته‌ئریخ نوویسی به‌ناوبانگ که‌ له‌ ده‌سته‌لات و هێزی کورد له‌ نازربایه‌گاندا دواون و حوسین کوری محه‌مه‌د راوه‌ندی (راوادی) یان به‌کورد باسکردوو، زۆرباش ئه‌مه‌ ئیسپات ده‌کا که‌: کورد سه‌ریان بۆ ده‌یله‌م نه‌چه‌ماندوووه و له‌گه‌ل ئازادی خۆیان خه‌ریکبوون. هه‌رکه‌ سالار مه‌رزهبان مردوووه، زوو ئه‌بوله‌ه‌یجا حوسین جیتی ده‌یسه‌می گرتۆته‌وه و حکومه‌تی دامه‌زراندوه و له‌سه‌ر هه‌موو خاکی نازربایه‌گان بوو به‌پادشا، وه‌کو له‌ فه‌سلئ سییه‌مدا دیته‌ گوتن.

له‌ سه‌ره‌وردی ئیبراهیمدا دوو چتمان بۆ ئاشکرا ده‌بێ: یه‌که‌میان ئه‌مه‌یه سه‌رکه‌ش و فه‌رمانه‌وه‌اکانی کورد زۆردارتر بوون له‌ ده‌وری ئه‌ودا هێز و ته‌وانایان پتر کردوووه و به‌سه‌ر

دهیله میاندا زالبون له دوامیندا ئیبراهیمیان گرتووه و له دزیکدا خستوویانه ته زبندانوه و بو خویان به سهر خاکی خویاندا بوون به پادشا.

دووه میش سه ره بوردی ئیبراهیم و ههتا سالی ۳۶۹ زیندوومانی ئهوه که به تن ئاسایی له گهژن و کهیف به سهری بردووه، نهک وهکو سالار مهرزه بان به مهیدانداری و شه.

له دوامینی بنه ماله ی سالاریان ئه بوله یجا کوری ئه ئیبراهیمه بووه له سهر دوین ماوه و چۆته یاریده دانی مووشیغ خاوه نندی قارس - که له وه پیتش ناوی بیتر - له گهژ سنباد کوری ئاشوود کوری ئاباس نیوانی تیکچوو. سالی ۳۶۷ داوای یارمه تی له ئه بوله یجا کوری ئیبراهیم سالار کردووه و له پاشان سالی ۳۷۰ یا ۳۷۱ هه موو موئکی له دست چوو. گویا ههتا سالی (۳۷۲) مانگی شهوال زندوو بووه. (کیسه روی، شهاریان گنم، به خشی به کهم، لاپه ره ۱۲۱ - ۱۲۲ - ۱۲۳).

### سالار ئیبراهیم

#### کوری مهرزه بان کوری ئیسماعیل کوری وهسودان

ئهم سالار ئیبراهیمه نه وهی ئه و ئیسماعیله یه که وهسودانی بابی له تارم ناردیه ئه رده و پیل و کردیه پادشای ئازربایه گان له جیگای کورانی سالار مهرزه بان که ناسر و جهستان بوو داینا. هه روه کو له سه ره بوردیاندا باس کراوه که سالی ۳۴۹ بوو به پادشا و به مه رگی خوی مرد. به لام له مهرزه بان کوری وهسودان که بابی ئه م ئیبراهیمه یه ئاگادارن و ئه مانه ش به بنه ماله ی ده یله میانی گنگریان ناوده برتن نهک «سالاریان».

به لام کورانی وهسودان چونکو برازای سالار مهرزه بان بوون، هه ر به سالاریان ناوبراون و سه ره بوردی ئه م ئیبراهیمی کوری مهرزه بانیش ئاگاداری له ده ستدا نییه، هه ر هیند «ابن الاثیر» له ریزی سالی سه ره بوردی فه خروده وله ی بووه یه دا سالی ۳۸۷ له م ئیبراهیمه داووه که به سهر خاکی زهنگان و ئه بهه ر و سه هره وردا ده سته لاتی بووه. قه لا به ناوبانگه کانی ئیبراهیم دزی «سه ر جیهان» یه عنی له خاکی موکریاندا ساین قه لای ئه مرۆ که بووه.

کیسه روی له به خشی به که می «شهاریان گنم» لاپه ره ۵۰ یدا ده لی: دزی سه ر جیهان له نزیک ساین قه لای ئیستادا له خه مسه بووه (یکی از دزهای معروف او «سرجهان» بود، در نزدیکی ساین قلعه ی کنونی در خمسه). چونکو ئه م سالار ئیبراهیم ده یله مییه به سه ر هیندیک خاکی کوردستانی موکریاندا زالبوو. ده مه وی هه رچه ند سه ره بوردیکه

دهستم که وتیی لئی بدویم.

«ابن الاثیر» سالی ۴۲۰ باسی نه کردووه که ئیبراهیم سالار چی کردووه، به لام مسته وفی له «نزهة القلوب» دا که میک له شه ری ئه و قه زوینیانه داووه و ده لی: له به ر شه ر بارووی قه زوین خراپکرا، به لام له و ساله دا مه حموود غه زنه وی چوو بووه «ره ی» و مه جدوده وله ی گرتوو.

«ابن الاثیر» ده لی: کوری ئه و مه سعوده به سهر خاکی زهنگان و ئه بهه ردا زالبوو، له دوا ی گه رانه وه ی سولتان مه حموود له «ره ی» یه وه بو خوراسان له نیوانی سالار ئیبراهیم و مه سعوددا شه ر و کوژتار روویداوه و ئیبراهیم له ده ست مه سعوود گرفتار بووه و به دیل چوو.

«ابن الاثیر» ئه و سه ره بوردی دووردریژ نوویسیوه ته وه. ئیمه ئه م سه ره بوردی له «ابن الاثیر» و کیسه روی و به یه قی وه رده گرین که له م جیگایه دا ده نیویسمه وه و به کورتی لئی ده دویم:

یه مینوده وله سولتان مه حموود کوری سه بوکته گین که «ره ی» گرت و خستیه ژیر فه رمانی خوی وه، مهرزه بان کوری هه سه نی خه ئه میل - که یه کیک بوو له شازاده کانی ده یله م - په نای بو سولتان مه حموود بردوو. مه حموود بو چوونه سه ر خاکی سالار ئیبراهیم له شکر دایه و به پیتی کرد که ئه و خاکه له سالار بگری.

مهرزه بان هه ستا چوو سه ر سالار و هیندیک له ده یله مییان، چوونه لای و له وده مه شدا مه حموود روو به خوراسان گه راوه. سالار لینگیدا سه ر قه زوین و له گهژ ئه و له شکره که یه مینوده وله له ویتی دانابوو، شه ری کرد. خه لکی شار یارمه تی سالاریاندا. خه لکیکی زور له سوپاهی یه مینوده وله کوژرا و هی ماوی ته نگه تاوکران و هه لاتن. له دوا ی ئه وه سالار چوو په نای برده ئه و کتیوان و چۆمانه که له نزیک سه ر جیهاندا هه لکه وتبوون (ده روپشتی چۆمی چه خه توو).

مه سعوود کوری سولتان مه حموود له «ره ی» که ئه و وه لامه ی پیدرا، به تالوکه هه لمه تی برده سه ر سالار. له نیوانی هه ردوولادا گه لیک شه ر و کوژتاری چه ندجاره روویدا و له هه مواندا سه رکه وتن له لایه ن سالاره وه بوو.

به لام مه سعوود ریگای فروفیلتی گرت. کۆمه له یه کی له سوپاهیانی سالاری هه لخه له تاندن، مال و دراوی بو ناردن، ئه وانیش له هه موو چتی په نهانی سالار

مه‌سعوودیان ناگادار کرد و ده‌سته له‌شکرێکی مه‌سعوودیان له‌ ڕێگایێکی ناشاره‌زاوه‌ برده‌ پشت سه‌ری سالار. ڕۆژی یه‌که‌می ڕه‌مه‌زان ته‌و ده‌سته له‌شکره‌ له‌ پشته‌وه‌ و مه‌سعوود له‌ پێشه‌وه‌ بۆ سالار چوون و هه‌لمه‌تبان برد.

سالار به‌وه‌ سه‌ری له‌ شێوا و ڕووی له‌ هه‌لاتن کرد. له‌شکره‌که‌شی هه‌ر یه‌ک به‌ لایه‌کدا هه‌لاتن و بلاوه‌یان کرد. سالار بۆ خۆشی له‌ جیگایێک په‌نه‌ان بوو. ژنه‌ لادێیه‌ک جیگای ته‌وی به‌مه‌سعوود نیشاندان. مه‌سعوود پیاوانی نارد و گرتیان. له‌گه‌ڵ خۆیدا برديه‌ دزی (قه‌لا) سه‌ر جیهان که‌ له‌ ده‌ست کورپی سالاردا بوو؛ لیتی خوازت دز به‌ده‌سته‌وه‌ بدات، ته‌ویش نه‌یدا. مه‌سعوود هه‌موو دزه‌کانی سالاری گرت و ماڵ و دارایی سالاری هه‌موو تالانکرد. له‌سه‌ر کورپی سالار که‌ له‌سه‌ر جیهان بوو، هه‌روا له‌سه‌ر گه‌وره‌کانی کورد که‌ له‌و نزیکانه‌ بوون، خه‌رجیکی دانا که‌ سالانه‌ بیده‌نه‌ گه‌نجینه‌ی مه‌سعوود.

کیسه‌روی له‌ به‌خشی یه‌که‌م و لاپه‌ره‌ ١٥١ ده‌لی: «مه‌سعود دزه‌ی دیگر و سراسر خاک سالار را بامال هایش تصرف نموده برپسر او درسرحهان و بر بزرگان کردان - که در آن نزدیک ها بودند - مالی قرار داد، که سالانه بپردازند».

ته‌و قسه‌ی کیسه‌روی زۆرچاک بۆمان ناشکرا ده‌کا که‌ له‌و ده‌مه‌دا گۆشه‌یه‌کی کوردستانی موکریان که‌وتۆته‌ ده‌ست سالار و هه‌موو خاکی موکریان سه‌رانسه‌ر کوردی تیدا بووه‌ و ته‌و کوردانه‌ خاوه‌ند ده‌سته‌لات بوون. که‌ مه‌سعوود وه‌کو خه‌رجی له‌سه‌ر کورپی سالار دانا به‌و جوژه‌ش له‌سه‌ر گه‌وره‌کانی کوردی داناوه‌ که‌ له‌ نزیک سه‌ر جیهان گه‌وره‌بوون. لێره‌دا که‌وا ته‌هه‌مییه‌ تێکیان پێدراوه‌ دیار ده‌کرێ که‌ هه‌ریه‌ک له‌وانه‌ دارای مولک و خاک و میللته‌ بوون که‌ وه‌کو کورپی سالاریان داناون و له‌ ڕێزی پایه‌ی ته‌ویان هێناوه‌ ته‌ ته‌ژماره‌وه‌. دیاره‌ شه‌ری کورپی مه‌حموود له‌گه‌ڵ سالاردا گه‌لیک جار بووه‌ هه‌تا شکاندوویه‌. له‌ عیباره‌ تێکی کیسه‌روی له‌ به‌یه‌قی ده‌گێرێته‌وه‌ که‌ ده‌لی: له‌ زستانێکدا چهند ئاره‌زوو گه‌یینه‌ جێ؛ وه‌کو: شه‌ر له‌سه‌ر جیهان و گرتنی سالاری تارم و له‌ کورپی کاکۆدان و سوپاهان گرتن. «دریک زمستان بسیار مراد به‌حاصل آمد چون جنگ به‌سر جهان و گرفتن سالار طارم و پس از آن زدن پسر کاکو و گرفتن سپاهان». له‌ دوا‌ی ئیبراهیم، سالاری کورپی بوته‌ فه‌رمانه‌وا. کیسه‌روی (شه‌ریاران گمنام) و ناسر خوسه‌روی به‌دریژی له‌ بنه‌ماله‌ی ده‌یله‌میانی کونگریان و سالاریان دواون.

## فهللی سییه‌م

### ئه‌بوله‌ه‌یجا حوسین کورپی مه‌مه‌د

#### کورپی راوادیان

له‌ فه‌سلتی دووه‌می ته‌م به‌نده‌دا به‌کورتی له‌ ئه‌بوله‌ه‌یجای کورپی راوه‌ندییه‌ دواوین که‌ له‌ ده‌وری مه‌رزهبان سالاری ده‌یله‌میدا له‌سه‌ر خاکی ته‌هر و زرقان فه‌رمانه‌وه‌ی کورپی بووه‌ و له‌ چووینی «ابن عمید» و «ابن مسکویه» بۆ تازریابه‌گان دیسان لیتی دواوین و دووباره‌ کردنه‌وه‌ی جوان نییه‌؛ بۆی لیتی نادوێمه‌وه‌.

«ابن حوقل» له‌ ڕیزی سالی ٣٤٤دا نوویسیویه‌ که‌ ئه‌بوله‌ه‌یجا خاوه‌ندی ته‌هر و زرقان بوو. هه‌ر ساله‌ی په‌نج هه‌زار دینار باجی به‌مه‌رزهبان سالاری ده‌یله‌می ده‌دا. موده‌قیقی ته‌ریخی ده‌یله‌میان سه‌ید ته‌حمه‌د کیسه‌روی له‌ «ئاسوغیک» مێژوونوویسی به‌ناوبانگ وه‌رده‌گرێ و «ابن حوقل» و «ابن مسکویه» دیسان لیتی دواون، که‌ ئه‌بوله‌ه‌یجا کورپی راوادی بووه‌. مه‌مالانی کورپی ئه‌بوله‌ه‌یجا به‌نه‌وه‌ی راوادیان ناویان هێناوه‌.

هه‌روه‌کو له‌ پێشدا لیتی دواوین. ئه‌بوله‌ه‌یجا حوسینی کورپی مه‌مه‌د وه‌هسودان کنگری برای مه‌رزهبان سالار، قاقه‌زێکی وه‌رگرت له‌ سالی ٣٥٠دا که‌ کۆمه‌گی ئیسماعیلی کورپی بدا و بچیتته‌ سه‌ر ئیبراهیمی کورپی مه‌رزهبان که‌ برازای وه‌هسودان و نامۆزای ئیسماعیل بوو. کیسه‌روی له‌ «شه‌ریاران گمنام» به‌خشی دووه‌م - له‌ لاپه‌ره‌ ٣٧دا ده‌لی: ته‌م حوسینه‌ که‌ وه‌هسودان داوای یارمه‌تی له‌ی کرد، ته‌م ئه‌بوله‌ه‌یجایه‌یه‌ که‌ له‌ دواویندا بوو به‌پادشای تازریابه‌گان. کورپی ته‌و ناوی مه‌ملان بوو به‌ناوی بابی حوسین کراوه‌ «مه‌مه‌د». له‌ ڕه‌وشتی زمانی کوردان دایه‌ به‌ «مه‌مه‌د» ده‌لین: «مه‌مۆ - مه‌می - مه‌ملان» پیتی «ح» و «د» فری ده‌ده‌ن به‌ «مه‌م» ناوی ده‌به‌ن، مه‌م چکۆله‌ ده‌که‌نه‌وه‌ و پیتی ده‌لین: «مه‌مل - مه‌ملۆک - مه‌ملان».

حوسینی کورپی مه‌مه‌د (ابو الهیجاء) سالی ٣٧٨ زیندوو و حوکمرانی تازریابه‌گان بووه‌. کیسه‌روی ده‌لی: ئه‌بوله‌ه‌یجا کونیه‌ی حوسین بوو که‌ ته‌و حوسینه‌ی له‌ ده‌وری سالاردا فه‌رمانه‌وه‌ی ته‌هر و زرقان بوو.

هیندییک له‌ مێژوونوویسه‌کانی ته‌رمه‌نی له‌ «دیرینق» ی بنه‌ماله‌ی ئارجرونی کورپی غاغیق (خاچیک - هاییک) ی حوکمرانی واسپۆرگان (وان - ته‌ردوباد - نه‌خچه‌وان) که‌ دواون ده‌لین: غاغیق له‌ دوا‌ی مردنی بابی بوته‌ حوکمرانی واسپۆرگان (ئه‌بوخریب) که‌

سوپه‌هداری خۆی بوو. چونکو پیر و ئوفتاده بوو له سوپه‌هداری خست و یه‌کێکی دیکه‌ی له جیگای ئەو دانا و کردیه سوپه‌هدار که ناوی «سه‌رکیس» بوو. ئەوه له «ئەبوخریب» گران هات و له دلی گرت. به‌په‌نهانی پیاوانی ناردە لای ئەبوله‌یجا‌ی حوکمرانی هیر (خۆی) و زاراوه‌ند (سه‌لماس) و بۆ هه‌لمه‌ت بردنه‌سه‌ر دێرنیق و خاکی ئەنجیواجیک (وستان) هانی دا.

ئەبوله‌یجا له‌شکری برد و چووه‌ سه‌ر خاکی ئەنجیواجیک و هه‌لمه‌تی برده‌ سه‌ر واسپورگان و ده‌ستی به‌کوژتار و تالان کرد. دێرنیق له‌ شه‌ردا به‌دیل گیرا، ئەبوله‌یجا له‌گه‌ڵ خۆیدا برديه‌وه له‌هیر (خۆی) و له‌وی به‌ندی کرد.

ئەبوخریب که‌ ئەوه‌ی کرد، خه‌لکی ئەرمه‌نستان لیتی توره‌بوون و رقیان لێ هه‌ستا و له‌ کلیسه‌کاندا له‌ ره‌حمه‌تیان ناو‌می‌دکرد و ده‌نگیان لێ گۆری. قه‌شه‌کان له‌ کلیسه‌دا جوتیان پێ دده‌ا و تووکیان لێ ده‌کرد.

ئەبوخریب له‌ به‌دکرداری خۆی په‌شیمان بووه‌وه و بۆ رزگار‌بوونی دێرنیق ته‌قه‌لای دا. وه‌لامی دایێ که‌ له‌گه‌ڵ ئەبوله‌یجا بۆ شکار له‌ شار ده‌رکه‌وت. رکیتف له‌ ئەسپ بدا و هه‌لتی. ئەوان له‌ که‌لێن فریای ده‌که‌ون و ده‌پرفیتن.

له‌و رۆژانه‌دا دێرنیق له‌گه‌ڵ ئەبوله‌یجا له‌ هیر که‌ ده‌رکه‌وتن و روو به‌گۆلی ورمی ئەسپی ئاژۆت و هه‌لات. پیاوانی ده‌ست و پێوه‌ندی ئەبوله‌یجا که‌وته‌دوو. ئەبو‌خه‌ریب به‌شیری رووته‌وه له‌که‌لێن بۆیان ده‌ره‌پی و به‌کوژتار تیتیان که‌وت: گه‌لێکی لێ کوژتن. ئەبو‌له‌یجا و ئەوانه‌ی له‌گه‌ڵی مابوون، گه‌رانه‌وه‌ نیو‌شار. ئەبو‌خریب به‌د‌ل‌خۆشی دێرنیقی برده‌وه‌ ئەرمه‌نستان: (کیسه‌روه‌ی، به‌خشی دووه‌م - تاریخی میکایل چامچیان جلدی دووه‌م لاپه‌ره ۸۲۶ به‌دوو‌ر‌دریژی ئەوه‌ ده‌نوویسن).

دێرنیق (دێرنیق) له‌ سالی ۳۳۲ تا ۳۴۹ی هه‌جری حوکمرانی کردوه‌وه. کیسه‌روه‌ی ده‌لتی: له‌و سالی‌دا ناوی ئەبوله‌یجامان له‌ خاکی خۆی و سه‌لماسدا نه‌بیستوه‌وه. له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا نوویسراوانی «ابن حوقل» له‌ ده‌ست‌دان که‌ سالی ۳۴۴ حوکمرانه‌کانی نازربایه‌گان یه‌ک به‌یه‌ک باجیان داوه‌ به‌مه‌رزه‌بان ده‌یله‌می.

میژوونوویسه‌کانی ئەرمه‌نی هه‌رچه‌ند «ئهر» و «هیر» و «رزقان» و «زاراوه‌ند» یان لیک جوی نه‌کردوه‌وه، به‌لام چوونیی ئەبوله‌یجا بۆ سه‌ر ئەنجیواجیک و تالان‌کردنی و هه‌لاتنی دێرنیق له‌ هیزه‌وه‌ روو به‌ده‌ریا، جگه‌ له‌ شاری «خۆی» نه‌بێ جیگایه‌کی دیکه

نه‌بوونی، کیسه‌روه‌ی باسی کردوه‌وه و ده‌لتی: هیر - ئەهر «خۆی» یه‌ و رزقان «سه‌لماس» ه. به‌لام لێره‌دا کیسه‌روه‌ی ده‌لتی: هه‌لمه‌تی ئەبوله‌یجا له‌و سالی‌دا له‌به‌ر بوونی سالار مه‌رزه‌بان رێک ناکه‌وی. ده‌بێ له‌ نیوانی سالی ۳۳۷ - ۳۴۲ی هه‌جری که‌ مه‌رزه‌بان له‌ قه‌لای «سمیرم» دا له‌ به‌ندی دا بووه‌ و حوکمرانه‌کانی نازربایه‌گان له‌و سالی‌دا نازاد و سه‌ره‌خۆ بوون؛ بۆی ئەبوله‌یجا توانیویه‌ بیزو‌یتته‌وه.

#### ۱- پادشاهی ئەبوله‌یجا

#### له‌سه‌ر کورده‌ستانی نازربایه‌گان و ئاران و ئەرمه‌نستان

ده‌وری نیوانی سالی ۳۴۰ تا ۳۶۹ هه‌جری ده‌ورێکی تاریکه‌. ئەوه‌ی له‌و سالی‌دا زۆر له‌و خاكانه‌ دوابی، ئەویش «ابن مسکویه» بووه. به‌ده‌ختانه له‌ سالی ۳۶۹ی ته‌ئریخی «ابن مسکویه» دوابی دیت. بۆیه‌ لاپه‌ره‌ی ته‌ئریخی نیوانی ۳۲۰ و ۳۶۹ زۆر بێ سه‌روبه‌ر و تاریکه‌ و بێده‌سه‌ره‌سه. سالی ۳۲۰ بێکه‌مین میژوونوویسیکی سه‌ره‌بوردی ئەو سالی ده‌ست پێکردوه‌وه «ابن الاثیر» ه که‌ سه‌ره‌بوردی ئەمیر وه‌هسودانی کوردی راوادی باس ده‌کا که‌ پادشای نازربایه‌گان بووه. ئەحمه‌د کیسه‌روه‌ی له‌ به‌خشی دووه‌می «شه‌ریاران گنهام» و لاپه‌ره ۰۴۱ که‌میک ئاگادارمان ده‌کا و ئەو چه‌ند سالی بێژراوه‌ که‌ به‌تاریکی رابوو‌راوه‌ له‌ میژوونوویسانی ئەرمه‌نی (وه‌کو ئاسوگیک دارونیچی) وه‌رگرتوه‌وه. ئیمه‌ش ئەوه‌ ده‌که‌ینه سه‌رمایه‌ و لیتی ده‌دو‌تین که‌ ئەمه‌ی هاتوه‌وه و ده‌ینوویسینه‌وه.

له‌و ده‌وره‌ تاریکه‌دا گه‌لێک چتی زل و به‌ئه‌همیه‌ت رویداوه‌ بۆ ته‌ئریخی کوردی نازربایه‌گان شایانی لێ‌وردبوونه‌وه و پشکنینه‌ که‌ ئەویش که‌وتنی بنه‌ماله‌ی سالاریانی ده‌یله‌می و سه‌رکه‌وتنی کوردی راوه‌ندی و گورفتاری ئیبراهیم سالاری دوامینی سالاریان بوون و هیز و ته‌وانای و فره‌بوونی کوردان له‌ نازربایه‌گاندا.

ئەبوله‌یجا که‌ی بۆته‌ پادشا نادیار و گومه‌، به‌لام هینده‌مان بۆ ئاشکرا بووه‌ که‌ سالی ۳۷۰ تا ۳۷۱ ئیبراهیم سالار گیراوه‌؛ هه‌روه‌کو له‌مه‌وپیش لیتی دواین. به‌قسه‌ی هیندیکی میژوونوویسان ئیبراهیم له‌ ده‌ست ئەبوله‌یجادا گرفتار و پوچ بۆته‌وه. چونکو ئەمه‌ چتیکه‌ ئاشکرا و رووناک که‌ ئەبوله‌یجا راوه‌ندی له‌ ده‌وری حوکمرانی ئیبراهیمدا نه‌به‌رد و زۆردار و به‌ده‌سته‌لات و خاوه‌ند هیز و ته‌وانا بووه. له‌و حوکمدارانه‌یه‌ که‌ له‌ نازربایه‌گاندا ئەوه‌مه‌ بێکه‌مین سه‌ره‌ات و گه‌وره‌ بووبی. هیز و ته‌وانای ئەبوله‌یجا ئیبراهیم نه‌وه‌ی سالاری گرت و بۆ خۆی له‌ جیگای ئەو بوو به‌پادشای نازربایه‌گان. ئەوانه

بۆمان وهدیيار دهخا که ئیبراهیم له سالی ۳۷۰ یان ۳۷۱ گیراوه و ئه بولهبه یجا بۆته پادشای نازربایه گان و ریشه و بنه چه که ی دهیله میانی لهو خاکه دهرخستوو و فرتی داوه و بۆ خۆی له جیتی وان جیگیریبوه.

ییکه مین ئاگاداری ئیمه له پادشاهی ئه بولهبه یجا ئه مه به که له شکری بردۆته سهر ئه رمه نستان و له گه ل ئه بده له ف به شهر هاتوو و شکاندوو به. له پاش ئه وانه به گژ «ئاشوود ئارجرونی» داچوو و به سهریدا زالبوو. ئه وه پتر گه وری کردوو و له کیشوه رگییدا دلیر بووه. پادشایانی ئه رمه نستان باجیان داوه به ئه بولهبه یجا.

ئه بولهبه یجا که کاروباری پادشاهی له نازربایه گاندا ریک خستوو و پشیتی ناوخۆی دهرهم و به رههم کردوو، بناغه ی فرمانرهبایی له خاکی نازربایه گاندا توند کردوو. سالی ۳۷۷ به له شکریکی جهنگی و نازاوه چۆته سهر ئه رمه نستان و باجی چند سالی پاک وهرگرتوو. سهری ئه بده له فی نه رم کردوو.

ئاسوگیک میژوونویسی ئه رمه ن ده لئ: ئه بولهبه یجا کوردی روادی ئه میری نازربایه گان به سهد هه زار له شکره وه لینگی دا سهر ئه بده له ف. سالی ۳۷۷ هه شاره کانی له دست سالار دهرخست و خاکی گوغدنی تالان کرد و چوو سهر شاری دوین و گرتی و باجی سالانه ی رابردوو له ئه رمه نیبه کان ئه ستاند.

پادشای سه نیاد (پادشای باگراتونی، که گه ورتین فرمانرهبایی ئه رمه نستان بو) خه رجوباجی به دیاریکی قورسه وه بۆ نارد و گه لیک پیشکه شی گرانی دایی (ئاسوگیک لاپه ره ۱۸۶).

دووهمین سهر بهوردی ئه بولهبه یجا ئه مه به که له شکری بردۆته سهر واسپۆرگان گرتنی دهست پین کردوو. له سالی ۳۷۸ هه جریدا مه رگ ئیخه گیری بووه و له و ناره زوو هی پاش خستوو.

کیسه روی له به خشی دووم لاپه ره ی ۴۲ له ئاسوگیک وهرده گری و به مجۆره باس ده کا: کورپکی خاوه ندی «خۆی» به چند که سیکه وه چۆته لای ئاباهوئیک (ئمه خاکیکه له کن ئه رمه نییان به و ناوه نوویسراوه؛ خاکی دیاره کر و مووسلی ئه مرۆکه یه. ئه ویش ناوی «باد» کوردی حوکمرانی ئه و خاکه که له لایه ن ئه رمه نییان وه به ئاباهوئیک ناوبراوه بۆ به به و خاکه ش گوتراوه ئاباهوئیک). ئه و کوره ئه میره ی «خۆی» ی چۆته خاکی ئاباهوئیک و گه راره ته وه و له نزیک شاری خۆی که له که نار دێبه ک مندالانی جوان و قه شه نگی

ئه رمه نییان یاری و گه مه یان کردوو، ئه و کوره ئه میره له ئه سپ دابه زیوه و ئه و مندالانه ی گرتوون و سواری کردوون و بردوونی.

سه رکیس ناو پیاویکی ئه رمه نی که ئه وه ی دیوه، به شیری روت که وتۆته دوویان. کوری ئه میری کوردانی کوژتوو و پیاوه کانی هه موو له ت و په ل کردوو، منداله ئه رمه نیبه کانی رزگار کردوو و گه راره ته وه و بردوونیه مالی خۆیان.

خاوه ند شاری خۆی - که بابی کوره که بو - پیاوانی ناره لای ئه بولهبه یجا که تۆله ی بۆ بکاته وه، له بری ئه و چاکه یه شاری «خۆی» پین بدات.

ئه بولهبه یجا ئه و خواهیشته ی په سند کرد و له شکریکی قورسی هه لگرت و چوو سه ر واسپۆرگان. که نزیک بۆوه، له شکری کرده سی به ش که له سی لاوه هه لمه ت به ن. ئه و شه وه نزیک به یانی سوپاهیان که هه ستا ئه بولهبه یجایان له چادری خۆی به مردوویی دیبه وه. ئه و ناره زوو به جی نه هات.

ئه بولهبه یجا زۆر ژباوه و پیر و ئوفتاده ببوو، له سالی ۳۴۴ هه حوکمران ناسراوه. نزیکه ی سی و شه ش سال پادشاهی کردوو.

## ۲- مه ملانی کوری ئه بولهبه یجا

ئه حمده کیسه روی له ئاسوگیک وهرده گری، ده لئ: مه ملان له دوا ی ئه بولهبه یجای بابی بوو به پادشای نازربایه گان.

کیسه روی له و بابه ته وه گه لیک گفتوگۆی کردوو و له مایه ی ناوی مه ملان دوا وه که ئه مه «محمد» ه و به زمانی کورد (زه ری) بۆته مه مل و ئه لف و نوون زایده. له ره وشتی کوردان دایه «محمد» ده که نه مه م یا مه می - مه مۆ. مومکینه ئه لفو نوون بۆ جه مع و ته سغیر هاو ئیتر ابیته سهر مه مل و بوو بیته مه ملان هه ره وه کو: فه زلان و سه هلان و هورمان و فه یرو زان و مرکریان و سۆران. میژوونویسه کان ئه وه یان کردۆته مایه ی گفتوگۆیه کی زۆر، به لام قسه ی هه یج کامیکی میژوونویسه کانمان له لا نه بووه ته ده ستور که لاگیری به کتیکیان بکه یین، بۆین لیدواندن ئه وه مان به بیته نگی رابوارد.

## بینکھمین شہری مہملان

### لہ گہل نہرمہنی و گورجیان

سہرہوردی مہملان جگہ لہ دوو لہشکرکیشی نہیج بۆ سہر نہرمہنستان، چیدیکہمان لہ دستدا نییہ کہ لیرہدا بیکہینہ سہرمایہ. ئەو دوو شہرہی مہملان لہ گہل نہرمہنستان و گورجستاندا زۆر سہرہوردیکی گہورہن؛ چونکو تہنہا ہەر لہ گہل گورج و نہرمہن بہ شہر نہہاتووہ، بہ لکو لہ گہل تہرسا و رۆم و دراوسپکانیشیدا شہری کردووہ و بہ ناوی جیہاد بہ گز چہ لپیاییہکاندا چووہ و موسلمانانی دوور و نزیک یارمہ تیان داوہ و بہاوارپیہوہ چوون و بہ چہک و مال و سہرمایہی خۆیانہوہ کۆمہگیان کردووہ.

ئەو شہرانی مہملان بہ شہری دینی ئەژماردراون لہ رپی ئیسلامدا بۆ جیہاد چۆتہ سہر نہرمہنستان و گورجستان و ئەو شہرانی بہ ناوی غەزا و جہادووہ ناویانگیان کردووہ. بۆیہ ئیسلامہکان لہ ہہموو لاییکہوہ یارمہ تیان داوہ. نہک شہری کیشوہگیری بووہ. جا لہ بہرئووہ مہملان لہ نیو ئومہراکانی ئیسلامدا جیگای بہرزبووہ.

بوئیزی بہ ناویانگی تہوریزی «قہ تران» بہ پارچہ ہلہبہستییکی بہ تاییہ تی بہ ئەمیر ئەبولخسەن شەدادی کوردی راوہند، حوکمرانی ئاران و گہنجہی ہلگوتووہ و باسی ئەمیر و ہہسودانی کوری مہملان، حوکمرانی نازربایہ گانیسی تیدا کردووہ. ئەمہ شیعریکیہ کہ دەلتی:

یکی بگیری چندان کہ داشتی مملان

یکی بگیری چندان کہ داشتی فضلون

بینکھمین جار لہشکرکیشی ئەمیر مہملان بۆ سہر نہرمہنستان بہمجۆرہ بووہ: سالی ۳۸۰ ئەمیرباد کوردی کہ سہرہات و پادشا بہ ناویانگ و غاری و موجاہیدی ناوداری ئیسلام و حوکمرانی دیارہ کر و لاییکی زلی نہرمہنستان و لاییکی موسل بوو. بناغہییکی توندی حوکمرانی لہو خاکہدا دامہ زانڈبوو. لہو سالہدا لہ کہ نار موسل شہری دہکرد لہ ئەسپ بہرہووہ و مرد (تہماشای کتیبی - پیشکەوتن - چاپکراوی ئیمہ بکری لہویدا دووردریژ لیتی دووین).

داویت (داوود) والی نہرمہنستان کہ دەستنیسانی رۆمیان بوو، چووہسہر شار و قہلای منازگرد (مہلازگرد) - کہ یہکە شار و قہلاییکی باد کوردی بوو - دہوریدا و تہنگہی بہدانیشتوانی قہلای ہلچنی و برسپہ تی و نہبوونی میللہ تہکە ی پەرتیشان کرد؛

لہدوا پیدا بہ «ئەمان» خۆیاندا بہدہستہوہ. ئەرمہنیہکان ہہموویانی لہ شار دہرکردن و مال و ئەموالی موسلمانانی خستہ ژیر دہستہوہ.

ئەو بہدردہوشتی و خراپیہی داویت لہ ئەمیرہکانی موسلمانان گران ہات؛ وەلامیان بہداویت دا کہ لہ شار دہرکەوئ و بیداتہوہ دەست موسلمانان. داویت نہیویست و گوئی نہدایین.

لہ ہہموولاییکہوہ موسلمانان خرۆشان و لہژیر ئالای ئەمیر مہملاندا کۆبونہوہ. بہرقہوہ ئەمیر مہملان لینگیدا سہر نہرمہنستان لہ ناحیہی «چاگوبود» - کہ ناحیہییکی ئارات بوو - لہشکرہزیان کرد. لہو لاوہ داویت [لہ] ئەمیرہکانی چہلیپایی کہ ئەمیری گورجستان و نہرمہنستان بوون، بۆ یارمہ تیدان کۆمہگی لیخوازتن. بہپشتیوانی غاغیق باگراتۆنی حوکمرانی «ئانی» و «ئاباس» باگراتۆنی حوکمرانی قارس و باگرات حوکمرانی گورجستانہوہ، لہشکرکی قورسی کۆکردہوہ لہ شاری و لاشگرد «ئالاشگرد» - کہ یہکیک بوو لہ شارہکانی ناحیہی «باگراوہند» - روبروہ پرووی لہشکری مہملان ریزیان گرت.

ئاسۆغیک لہ لاپەرہ ۲۵۷ - ۲۵۸ کہ لہم شہرہ دواوہ دەلتی: موسلمانان ترسان و شہریان نہکرد. شہوی بہ ناحیہی باگراوہنددا بلاوبوونہوہ، ہہموو ئاویہکانیان سووتاند و ہلالتن و گہرانہوہ. بہوجۆرہ پروو بہخاکی خۆیان بہ پەرہگاندہیی بلاوہیان کرد.

ماتیۆسی ئورفہیی کہ میژوونویسیکی دیکہی نہرمہنییہ و ہہروا چامچیان لہ لاپەرہ ۸۷۸ دەلتی: کارمراگیل سہر کردہیہکی داویت کہوتہ دووی شکستہی ئیسلامان، گہلیکی کوژتن و ژنی مہملان لہ شہردا بہدیل گپرا و و بردیہ لای داویت.

ئیمہ لہو شہرہی مہملان و نہرمہنییان جگہ لہ نویسینی ئەو سی میژوونویسانہی نہرمہنی دەستمایہییکی دیکہمان دەست نہکەوت. ئەحمەد کیسەرہویش لہو شہرہ ہەرچیہکی نویسیوہ تہوہ لہوانی وەرگرتووہ.

## دووهمین شەری مەملان

### و لەشکرکێشی بۆ سەر ئەرەمەنستان

مەملان بۆ جیهاد و غەزا ساڵی ۳۸۸ھ جاریکیشا و موسڵمانانی هەموو لاییکی بۆ یاریدەدان خوازتە لای خۆی. لە موسڵمانانی عیراق (مادان) و لە پارس (پارسیا) و خوراسان و جیگایانی دوور لە دەورە کۆبوونەوه. هەموو ئەهالی ئاوریا بە گەوره و بچووکییانەوه کەوتنە ژێر چەکەوه و ئاماده و سازى جیهاد بوون.

ئاسۆغیک میژوونوویسی بەناوبانگی ئەرمانی ئەو جاری جیهاده بەمچۆره دەنوویستی و دەلیت: ئەمیر مەملان دەیهووست بەسەر هەموو خاکی ئەرمانستان و گورجستاندا زال بێ و ئەو کیشوهره بگری و بیخاته ژێر فرمانی خۆیهوه و ئارهزووی ئەوهبوو شاری گارنی (ئەرزه رۆم) لەوه پێش کە رۆم تیکیان دابوو و وێرانیان کردبوو، دیسان ئاوه دانی بکاتهوه و میلیله تی خۆی تیدا دامەزرینیتهوه و بهتۆلهی مزگهوتی گهورهی ئایاهۆنیک (منازگرد - مەلازگرد) کە ئەرمانییهکان تیکیان دابوو، خاک و ناحیهی «دایک» کە هی داویت بوو بچیتته سەری و تالانی کات و کوژتاریان لێ بکا.

بەئومید و ئارهزووهوه جاری جیهادی کیشا و موسڵمانانی بۆ سەر ئەرمانییهکان هاندا. لە تهوڕیز لەشکری کە پیکههنا، لە شار دەرکەوت و لە رینگای «خۆی» یهوه هەلمهتی بردهسەر خاک و شارانی واسپۆرگان، لە ناحیهی ئاباهۆنیک دابهزی و لەشکرهزی کرد و دەستی بۆ گرتنی ئەو خاکه درێژکرد (گۆبا ئەودهمه واسپۆرگان و پادشایانی ئارجروونی لەژێر فرمانی مەملاندا بوون).

داویت خاوهندی «دایک» چونکو پیر و ناتوان بوو، نەشیا بۆخۆی بچیتته مەبدانی جەنگ و شەپهوه، هاواری لە پادشایانی خاچپه‌رستی دراوسێکانی کرد و یارمەتی لێخوازتن و بۆ شەری دینی هانیدان. غاغیک پاشای «ئانی» بە شەش هەزار لەشکری جەنگی ئەرمانی و گورگینی کوری باگارت پادشای گورجستان بە شەش هەزار گورج و ئاباس ئەرمانی پادشای قارس بەهیندێک پیاوانی یارمەتییان کردو بەچەک و پیتووستهوه لەشکرێکی دوازه، سبزه هەزارکەسی بۆ کۆکراوه. داویت لەگەڵ هێزێکی کە بۆ خۆی هەیبوو لەژێر سەرداری جویرائیل ناو پالەوانیکی دلیری ئەرمانییدا ئەو لەشکرە بۆ پێش مەملان ئازۆت. لەشکری تەرساکان لەسەر تەپەییکی لە خاکی ئاباهۆنیک رووبه‌رووی لەشکری ئیسلام راوهستان.

تەرساکان کە [لە] پری و زۆری لەشکری مەملان وردبوونەوه و هێز و تەوانایی ئیسلامیان چاوپیکهوت نەیانتوانی خۆ لە شەر و کیشه بدهن و بچنه مەیدانی کوژتارهوه. جگه له‌بەر خوداپارانهوه چاره‌ی رزگاربوونیان نەدۆزیبەوه. بەرپه‌به‌ری قه‌شه‌کان دەستی نیاز و لاوای کۆپووزاندنەوه‌یان روو بە‌به‌رزایی بلتد کرد و پارانهوه و هەرییک لەسەر خۆی دانا کە لەم تەنگانه‌یه رزگار بن، مالتیکی بێ ژمار بدهنه هەژاران و لە ریتی خودادا دراویکی قورسیان دا بە‌دهست تەنگ و نەداره‌کان و خیر و خیراتیکی زۆریان بە‌خشیبه‌وه.

ئاسۆغیک سەرکەوتنی ئەرمانی لە دوامینی ئەو شەپه‌یدا و شکان و هەلاتنی ئیسلامانی لە رووی تەعه‌سووبی دینییه‌وه باسکردووه. رۆژی دووشه‌مه‌ی نیوه‌ی مانگی پایز لە هەردوو لاهو لەشکر رووبه‌رووی یه‌کدی راوه‌ستان و بۆ شەر و کوژتاری یه‌ک، ریزبوون. هەتا نیوه‌رۆ چەند پالەوانیکی گورجی چونه مەیدانه‌وه، زۆرچاک شەریان کرد و پێنج کەسیان لێ کوژرا. موسڵمان بە‌جاریک هەلمه‌تیان برد و پەلاماریان‌دان. ئەرمانی ناچار سواری ئەسپ بوون و چونه پێشه‌وه و شەر و کوژتاریان دامەزراند.

ئاسۆغیک لە لاپه‌ره‌ی ۲۶۱ و ۲۶۵دا گەلیکی بە‌ئەرمانییه‌کان هەلگوتووه و ئەویش لە‌بەر دو‌عای خیروخیراتی کە کردیان سەرکەوتوون و دەلی: لە خۆین جۆگه پر ببوون و ئیسلام شکان‌درا و کۆمه‌له‌ییکی زۆری ئیسلام لە دەست ئەرمان و گورجیاندا پووچکرانه‌وه و کوژران.

لەو لەشکره‌ زله‌ی مەملان زۆر کەمی رزگار بوو و گیانی لە چنگ دلیرانی ئەرمان و گورج بە‌ده‌برد و هەلاتن. پالەوانه‌کانی ئەرمان و گورج هەتا نزیک دەروازه‌ی ئەرگیش (ئەرگیش) لە دووی شکسته‌یان نەبوونەوه و هەتا رۆژاوا کوژتاریان لێ کردن. لە ئەسپ و ئیستر و چەک و گەنجینه‌ تالانیکی بێ ژماری ئیسلام کەوتە دەست ئەرمانییان. لەشکری جویرائیل بە‌شادی و خۆشی گه‌رانه‌وه جیتی خۆیان.

جگه له‌وه سەره‌وردی ئەمیر مەملان لە دەستدا نییه و ناکه‌وتتته بە‌رچاومان کە لێره‌دا بینوویسینه‌وه. بە‌لام «ابن الاثیر» لە سەره‌وردی ساڵی ۴۲۰دا لە ئەمیر وه‌ه‌سودان ناو دواوه کە کوری مەملان بووه، کە ئیمه‌ له‌ هاتوودا بە‌دریژی لێی ده‌دوین.

### ئەبو ده‌له‌ف ئەمیری گۆشتن

ئەگەرچی ئەم ئەبو ده‌له‌فه کورد نەبووه، بە‌لام چونکو لەسەر گۆشه‌ییکی ئازریا به‌گان حوکمرانی کردووه و هاوسالانی ئەبوله‌ه‌یجا و مەملان بووه، بە‌کورتی کەمێک لەم

لا پهړه په دا سهر بهوردی دهنوویسمه وه. هرچهند سهر بهوردی زور شپزه و پشيو و نادياره، بهلام گویا سالی ۳۷۳د چوته سهر واسپوړگان و تالانی کردوه. ناسوغيک به دريژي لتي دواوه که: له شكري نهو نوسه د کهس بووه، نهوانيش پياده بوون.

ناشود پادشای واسپوړگان له شكريکي له ژير فهرمانی نه بوخریدا نارده پيش نه بو دهلف له ناحیه ی «جواش» له جيگاييک که به «باگيار» دهناسري، دابه زيبيون. له ناکاو پياده کانی نه بو دهلف چونه سهر نه سپه کانی نه رمه نييه کان و هه موویان ليگرتن. به تامان نه رمه نييه کان خوځيان به دهسته وه. له پاشان هه موو نه رمه نييه کانيان کوژتن. نه بوخريب و کريگوريان به ديبل و دهست به ست برد.

له دواي نه وه نوابانگی نه بو دهلف له «دوين» و نهو دهو روپشتانه پيدا بوو و لهو خاکانه دا به حوکمرانی ناوی براوه، له سالی ۳۳۷ نه مير نه بوله يجا چوته شهري دوين و نه رمه نستانی به زور لتي نه ستاندوه؛ ههروه کو له پيشدا باسی کراوه.

نه بو دهلف جار يکي ديکه ش له «دوين» و نهو ناحيانه دا حوکمرانی کردوه. له گه ل خاپيک کاتوليکوس و سهداد پادشای نه رمه نستان په يمانی ناشتی و خو شتی به ستوه.

له م نه بو دهلفه چی ديکه تاگاداری له ده ستدا نييه، بهلام نه بو دهلف نه وهی نه مه له نه خچه وان پادشایه تی کردوه و له هاتوودا به دريژي لتي ددهویم.

### ۲- نه بو مه نسوور وهه سودان کوري مه ملان

هه رچهنده مردنی مه ملان نه زاندر اوه، بهلام نه مه ناشکرا نييه که نه بو مه نسوور له دواي بابی بوته پادشا. ييکه مين ميژوونوويستیک له وهه سودان دواي «ابن الاثير» ه له ريزی سالی ۴۲۰د وهه سودانی به پادشای نازربايه گان ناوردوه؛ نه ویش به هو ی غه زان و چووينيان بو خاکی نازربايه گان باس له وهه سودان کراوه. کيسره وی به خشی دوهم «شهریاران گمنام» ده لتي: نه مير وهه سودان سالی ۴۱۰ له سهر نازربايه گان پادشا بووه. بو يژي به نوابانگ «قه تران» ی ته ورزي سهدا خوانی وهه سودان بووه و له گه لتي جيگاياندا پتي هه لگوتوه و له سهر بهورد و شه رة کانی دواوه. له به رنه ويه ناوی وهه سودان له گه ليک جيگاياندا براوه. بو يه سهر بهوردی ده ست ده که وي له دهوری نه م پادشایه دا چتی زل له نازربايه گاندا رووی دواوه. وهه سودان: ناوی سي حوکمرانن: ۱- وهه سودان جستان، ۲- وهه سودان کنگری (ههردوک دهيله می بوون) ۳- وهه سودانی راوادی که نييمه ليتره لتي ددهويين کوردی راوادی بو.

نه م سي پاشايانه له گه ليک کتیباندا ناوبراون. شاعيريک له قيتعه شيعريکی دا ناوی وهه سودانی کوردی راوادی بردووه، نه مه شيعريکيه:

ز عشقت بس زبان دارم و لاکن بس مرا سود آن

که دیدم روی شاهنشاه ابو منصور وهسودان

له پارچه شيعريکی «قه تران» دا که به وهه سودانی هه لگرتوه، نه مه شيعريکيه:

حبش از عجم و قدوهی شاهان عجم

نسبش از عرب و قبله ی میزان عرب

قه تران دیسان له پارچه شيعريکيدا به وهه سودانی هه لگوتوه و ده لتي:

ستوده اند به فرزانی ملوک عجم

گزیداند به مردانگی ملوک عجم

کيسره وی له ناسر خوسره و ورده گري و ده لتي له خوتبه دا به مجوره ناوی وهه سودان ده بري: «الامير الاجل سيف الدولة و شرف الملة أبو منصور وهسودان ابن محمد مولی امير المؤمنین».

ييکه مين سهر بهورد و هه لکه وتووی زليکی له دهوری وهه سوداندا روويداوه، هاتنی غه زبان بوو بو نازربايه گان. نه م غه زبانه راسته و راست ده تواندري به پيشه وی سه لجووقيان دابندرين، نه گه رچی سی سال بهر له توغرو ل بهگ و براکانی ده ستیان بهو مهاجره ته کردوه و چونه خاکی نازربايه گان.

به قسه ی «ابن الاثير» و «عماد الکاتب» و راوه ندی و «احمد کسروی» و ميژوونوويسی ديکه ش، غه زبان هه واداری سولتان مه حمودی کوری سه بوکته گين بوون. حه دداری له سنووری خاکی خو ی داینابوون. له خاکی خوراسان دانيشتن. بهلام زوری پينه چو له گه ل سولتان مه حمود نيوانيان تیکچوو، به دلگيري ده ستیان کرد به سه رکيشی. پو ل و ده ستیه ان له خاکی نازربايه گان و عيراق و نه رمه نستان و دياربه کر و مهمله که تانی ديکه دا بلا بوونه وه و وهکو سيلاو و ناوری بي تامان به تالان و ويران کردنی ديها ت و ناوای ميليان پيوه نا، ده گه يشتنه هه ر خاکیک خاپوور و خراپيان ده کرد.

به رامبه ر بهو سيلاهوی غه ز، به کيک له پادشاکانی خو جيتي نه شيان پيشی پي بگرن. پادشای واسپوړگان که له بنه ماله ی نارجرونی بوون، له ترسی به دره فتاری و خراپی نهو



تورکانه، دهستیان له کیشوهر و خاکی نیشتمانی خوځیان بهردا و چوونه خاکی سیواس دامه‌زران. شه‌رفروشی و په‌وشتی ناهه‌مواری ئه‌و تورکانه له پایه‌ییکی وا دابوو، حکومه‌تیکی چهند عه‌سره‌ی ئارجرونی له‌به‌ریان هه‌لاتن و دهستیان له خاکی خوځیان بهردا، به‌لام ئیمه‌ ئه‌وه‌ی تایبه‌تی کوردستانی نازربایه‌گان بچ، لیره‌دا لیتی ده‌دویم که مایه‌ی هاتنی غه‌ز و به‌دکرداریان بی له‌م خاکه‌دا.

### جاری ییکه‌م هاتنی غه‌زان بو نازربایه‌گان

بوئه‌مه‌ی که‌میک له‌ سه‌ره‌تای هاتنی غه‌زه‌کان ئاگاداری په‌یدا بکری و بزاندري که‌ی و چوون هاتوونه کوردستانی نازربایه‌گان، له‌ مایه‌ی هاتنیان له‌ هاتوودا دیتته‌ گوتن:

سولتان مه‌حموود کورپی سه‌بوکته‌گین بو به‌خپوکردنی سنووری خاکی خوئی، ده‌سته‌ییک غه‌زبانی برده‌ خاکی خوراسان و له‌وئ داینان. ئه‌و غه‌زانه‌ له‌و خاکه‌دا ده‌ستی جه‌ور و ئیستبدادیان به‌سه‌ر میلله‌تدا درئیکرد. سولتان مه‌حموود له‌و به‌دکرداریه‌یان ره‌نجیده و دل‌گیریو.

غه‌ز که‌ له‌و ئاگاداریوون، روو به‌خاکی کرمان هیج‌ره‌تیان کرد. مه‌حموود بو عه‌لائوده‌وله‌ی کاکه‌وه‌ی نوویسی که‌ خاوه‌ندی سپاهان و هه‌مه‌دان بوو که‌ بیانگریته‌وه و مه‌یدان به‌چوونیان نه‌دا. له‌ دوامینی ئیشدا کار که‌وته شه‌ر و کوژتار.

«غه‌ز» نه‌شیان له‌ به‌رامبه‌ر دل‌یریکی وه‌کو عه‌لائوده‌وله‌ رابوه‌ستن، باریان کرد و روو به‌خاکی نازربایه‌گان رویشتن، به‌لام به‌سه‌ر هه‌ر شار و ئاوبی و خاکیکی سه‌ر رییاندا رویین، تالانیان کرد و خستیانه‌ ژیر پی و به‌خرابی و به‌دکرداری چوونه‌ خاکی نازربایه‌گانه‌وه. سالی ۴۲۰ و ۴۳۲ هه‌ ئه‌و سه‌ره‌بهرده‌ به‌ژان و ئیشه‌ی دل‌کولین، لاپه‌ره‌ی هه‌موو ته‌ئریخه‌کانی دونیای پر کردوو.

وه‌هسودان پاشای نازربایه‌گان به‌ئومیدی ئه‌مه‌ که‌ غه‌ز بکاته‌ کاته‌کی ده‌ستی خوئی و سه‌ری دوژمنی پی بکوئی و نه‌یاریانی خوئی به‌وان پامکا و هیز و ته‌وانای پادشاهی پی پرازینیته‌وه، زورباش به‌خپوی کردن و دل‌خوئی دانه‌وه و ئیحترامی بی پایانی گرتن و له‌ خاکی نازربایه‌گاندا به‌ره‌فاهییه‌ته‌وه دايمه‌زراندن.

دوژمنی گه‌وره‌ی وه‌هسودان له‌وده‌مه‌دا حکومه‌تی کوردی شه‌دای (فه‌زلانی) و رووم و ئه‌رمه‌نی و گورج و هی دیکه‌ش بوون. که‌ وه‌هسودان وا ناچار بوو که‌ تورکی غه‌ز بیاته‌ بن چه‌نگی خو‌یه‌وه و به‌گه‌رمی له‌ خاکی خویدا جیگیریان بکات و هیزیان پی بدات؛ بوئی

به‌ناوبانگ قه‌تران. هه‌لبه‌ستیکی دووردریژی به‌وه هه‌لگوتوو که‌ وه‌هسودان پشتی به‌غه‌زان توند و به‌وانه‌وه پشته‌ستور بووه که‌ له‌ خواره‌وه شیعه‌ فارسیه‌که‌ بو‌مان دیار ده‌کا:

آیا ز کف تو کار ولی همیشه قوی  
آیا ز تیغ تو کار عدو همیشه تباہ  
نه‌باسپاه تو دارد درنگ هیچ حصار  
نه‌با سنان تو گیرد قرار هیچ سپاه  
به‌دین مبارز خرگه‌هیان سخت گمان  
شگفت نیست که بر آسمان زنی خرگاه  
دل ولی بکمان دوتاه راست کنند  
به‌تیر راست روان عدو کند دوتاه  
در آن زمین که تو یک روز رزم ساخته  
پلنگ و شیر به‌خون اندرون کنند شناه

کیسه‌روی ئه‌و شیعه‌ی قه‌تران به‌شاهید نیشان ده‌دا که‌ وه‌هسودان به‌تیره‌ندازی و شه‌رکه‌ری ئه‌و تورکه‌ خه‌رگه‌هیانه‌ پشت ئه‌ستور بووه؛ قه‌تران بوئی به‌و شیعه‌رانه به‌وه‌هسودانی هه‌لگوتوو و باسی موپاریزانی سه‌خت گومان و تیروه‌که‌مانی ئه‌وانی کردوو. قیتعه‌ شیعه‌ییکه‌ی قه‌تران هه‌یه‌ که‌ له‌ گه‌نجه‌ له‌کن ئه‌میر ئه‌بولحه‌سه‌نی له‌شگری کوردی ره‌وادی شه‌دای - که‌ به‌فه‌زلوونیان ناوده‌برین - بووه و له‌وی به‌سه‌ری بردوو. له‌وده‌مه‌دا نیوانی له‌شگری و وه‌هسودان ناخوش بووه. وه‌هسودان به‌پشتیوانی غه‌زان نازیوه. له‌شگری حاجیبی خوئی که‌ به‌ئه‌بولیاسر ناسراوه و یه‌کیک بووه له‌ خو‌شه‌ویستانی قه‌تران، به‌سوپاهییکه‌وه ناردده‌سته‌ییکه‌ی له‌و غه‌زانه‌ له‌گه‌ل خوئی بردوته‌ خاکی ئاران. ئه‌مه‌ چهند شیعه‌ییکه‌ی قه‌ترانه‌ له‌و باب‌ه‌ته‌وه‌ی گوتوو له‌شگری و حاجیبی ئه‌و و غه‌ز دواوه و لیره‌دا ده‌ینوویسم:

که‌را پشت کند گردون چه‌ باشد پشت لشکر  
چه‌ باشد یار لشکر که‌را دولت بود یاور  
ملک چون لشگری باید به‌دار الملک آسوده  
فرستاده‌ به‌هر شه‌ری سری را مریکی همسر

نشاط تازه هر روزه بروی لشکری تازه سر ره هر دمش دیر به عزم دشمن دیگر اگر بگذشت از جیحون گروه ترکمانان را ملک محمود کاورا بود زابل کان در سنجر شگفتی نیست از محمود کایشان را بیاورد او بدان پیلان جنگ آرای و گردان جنگ آور شگفت از حاجبی خسرو که بی پیلان و بی گردان سپاهی را به قهر آورد از این کشور به آن کشور کجا خسرو چنین باشد شاید جز چنان حاجب کجا مهتر چنین باشد شاید جز چنان کهتر ای شاهای که بر شاهان همی زبید ترا نازش ای امیر که بر میران همی زبید ترا مفخر به یک حاجب تو آن کردی که کرد از بیست افریدون به یک چاکر تو آن کردی که کرد از بیست اسکندر سپاهی را کجا بودند پروبال دشمن را بیاوردی به قهر او را شکسته بال و کنده پر زمانی تازش ایشان به شروان اندرون بودی زمانی حمله ای ایشان به آذریایگان اندر نبود از تازش ایشان کسی برچیز خود امین نبود از حمله ای ایشان کسی برمال خود سرور همیشه تازش دشمن از ایشان بود بر هر کس کنون از هیبت ایشان نیارد برکشیدن سر کنون شد یار دشمن غم، کنون شد روز دشمن شب کنون شد نیک دشمن بد، کنون شد خیر دشمن شر تو چون جمشیدی و حاجب ترا مانده ای آصف تو چون پیغمبری حاجب ترا مانده ای حیدر

لیره‌دا وا دهرده‌که‌وی که وه‌هسودان چونکو به‌بردنی غه‌ز، خوئی به‌پشت زل و به‌هیتز زانیوه، بویه نه‌بولحه‌سه‌نی له‌شگری پادشای کورد، تی‌کوشاوه و حاجیبی خوئی ناردوه

به‌زور دسته له‌شکریکی له غه‌ز بردوته لای خوئی تا‌کو به‌رامبه‌ری وه‌هسودان بکات و به‌وان بیترسینئی.

## هه‌لمه‌ت بردنی غه‌زان

### بو‌سه‌ر واسپورگان

کیسه‌روی له میژوونویسی ئه‌رمه‌ن چامچیان، ده‌گی‌رتنه‌وه که سالی ۱۰۲۱ ی میلادی (۴۱۱ - ۴۱۲ ه) تورکانی غه‌ز وه‌کو سیلاویکی توند گه‌یشتی‌بونه نازه‌ربایه‌گان و روویان له ئه‌رمه‌نستان کرد و گه‌یشتنه واسپورگان و ده‌ستیان به‌تالان و بردن کرد. هر جی‌گاییتیکی به‌سه‌ریدا چون، پایه‌مالیان کرد. به‌لام له پیش نه‌وه‌دا غه‌ز بگه‌نه‌ن نزدیک وه‌ستان، سنگریم پادشای تارجروونی که له وه‌ستان یان له «وان» داده‌نیشته که له‌وه ناگاداربوو به‌شاپور (شاپوه) ی سپه‌به‌دی گوت: له‌شکر پیکه‌وه بنی و ده‌میک زووتر بچیته پیش و نه‌یه‌ئی غه‌ز نزدیک بیته‌وه.

شاپور هه‌موو له‌شکری واسپورگانی کو‌کردنه‌وه و له‌گه‌ل داویت - کوره‌گه‌وره‌ی سنگریم - که‌وتنه‌ری. که له دوور چاویان به‌و تورکانه‌که‌وت، زور ترسان. چونکو کو‌مه‌له‌ییتیکی زلیان دی وه‌کوژن پرچیان به‌ردابوه‌وه و که‌وانی زل و سه‌ختیان له ده‌ستدا بوو. ئه‌رمه‌نیان تا‌کو نه‌و رۆژه پیاویان له‌و شکل‌ده‌دا نه‌دی‌بوو. ترس و واهیمه‌یه‌کی قورسیان لی نیشته. شاپور دل‌خوژی ئه‌رمه‌نیانی داوه و بو‌شه‌ر و کوژتار چیری کردن و هانیدان و له پیش تورکان ریزبوون.

تورک له دوور راه‌ه‌ستابوون و به‌تیر شه‌ریان ده‌کرد، کو‌مه‌له‌ییتیکی زلیان له ئه‌رمه‌نی نابودکردن. هیچ تیریکیان به‌خو‌رابی نه‌ده‌چوو. ئه‌رمه‌نی رقیان هه‌ستا و ده‌ماری دل‌بیران بزووت و لینگیان دا سه‌ریان و که‌وان و تیری تورکیان ده‌گرت و به‌شیر له‌تیان ده‌کرد و کو‌مه‌له‌ییتیکی قورسیان لی کوژتن.

نه‌و رۆژه هه‌تا ئی‌واره شه‌رکرا، وه‌ختی شیوان ده‌ستیان له شه‌ر به‌ردا. چونکو له هه‌ردوو لا‌گه‌لیک کوژرابوون. هه‌ریه‌ک روو به‌خاکی خو‌بان گه‌رانه‌وه. (تاریخ چامچیان - جلد ۲ - لاپه‌ره ۹۰۲).

کیسه‌روی به‌خشی دووم لاپه‌ره ۶۵ له چامچیان و مارتان و چهند میژوونویسیکی دیکه‌ی ئه‌رمه‌نی وه‌رگرتوه.

له‌و ساله‌دا نه‌و تورکانه له ده‌روپشتی نه‌خچه‌وان و دوین به‌گژ میلیله‌تی خو‌جی‌بیدا

چون. ئەگەرچی مېژوونوویسەکان ئەو شەرانی تورکیان بەناوی توغروڭ بەگی سەلجوقی نوویسیو، بەلام ئەو شەرانیە بیست ساڵ لە پێش هاتنی توغروڭ بەگ و بریانی دا روویداوه.

وگەر لەمەوپێش گوترا، سنگریم پادشای واسپۆرگان لە شەر و فیتنە تورکان لە هەراسدا بوو، بەراو مەشورەتی گەرەکانی ئەرمەنی لەگەڵ قەیسەری رۆم «واسیل - باسیل» موخابەرە کرد کە دەست لە خاکی واسپۆرگان بەر دەدەن بەمەرجی ئەو خاکی «سیواس» یان بداتن و حکومەتی چەند عەسەری ئارجرونی بگۆژنەوه سیواس. بۆ ئەو داوێت کورە گەرە خۆشی بە سێ سەد باری ئیستر دیارییەوه ناردە قوستەنتەنیە.

قەیسەر داویتی نوازشکرد. هەر وگەر سنگریم ویستبوی، لە سیواس تا کەناری چۆمی فوراتی داوێت. داوێت کە گەرە لای بابی، سنگریم واسپۆرگانی بە چوار هەزار دێ و حەفتا و دوو دز (قەلا) و دە شاری بەجێهێشت و دایە دەست قەیسەر. خۆی و کورانی و بریانی و خزم و خۆیش و گەرە و لەشکر و برێکی چوارسەد هەزار کەس لە میللەتی باربان کرد و چوونە خاکی سیواس. شەریاران گمان، بەخشی دوو، لەپەرە ۶۶ - ۶۷. چامچیان، جلدی دوو، لەپەرە ۹۰۲ - ۹۰۳).

بەوجۆرە پادشاهی ئارجرونیان لە واسپۆرگان دوایی هات و کەوتە خاکی سیواس. لەسەر هاتنی غەز و بارکردنی سنگریم بۆ سیواس و ئەو سەرپهۆردانە لەنیوانی مېژوونوویسەکانی ئەرمەنی و غەرەدا گفتوگۆ و کێشەبەکی زۆرکراوه.

### دەستە ی دوو دەینی ئەزان بۆ ئازربایەگان

غەز لە «رە» بوونە دوو دەستە. دەستەبەکیان کە ژمارەیان هەزار و پێنج سەد کەس بوون و پێشەوایان «قزل» بوو لە رە مانەوه؛ دەستە ی دوو کە زۆر و بەهێز و زلبوون و پێشەوایانی ئەوان: «بوقا» و «گوگناش» و «مەنسور» و «دانا» و هی دیکەش بوون روو بە ئازربایەگان کەوتنەری و ساڵی ۴۲۹ گەیشتنە ئازربایەگان و چوونە لای ئەمیر و هەسودان و بەخۆشی و کەیفوشادمانی راگیران و لە ئازربایەگان داینیشان.

لەمەپێش باسکرا کە بۆیە غەزی بردنە ئازربایەگان تاکو بەهۆی ئەوانەوه بەسەر دوژمنیدا پشتهستورب، بەلام لە دواي ئەو کە غەز لە ئازربایەگاندا جیگیربوون، دەرکردنیا هیندە ئاسان و خۆش نەبوو. بەلام کارپک بوو لە دەست چووبوو.

غەز هەر دەستەبەکی لە گۆشەبەکی خاکی ئازربایەگاندا جیگیربوون. بەپێی

خوورەوشتی خۆیان - کە هەیانبوو - دەستیان بە بەدەرەفتاری و خراپی کرد. هەردەم بۆ تالان و پێگری و جەرەبی لینگیان دەدا سەر خاکی واسپۆرگان و ئەرمەنستان و جیگیانی دیکە و لە نزیک دەورۆشتی خۆیان تالان و جەرەبیان دەستپێکرد.

لەو دەمدا باگارت پادشای ئەبخاز و غاغیق پادشای کاخ، تفلیس کە لە دەست ئەمیر ئەبولفەزل جەعفەردا بوو، دەورەیاندا بوو. برسێتی لەنیوشاردا میللەتەکی وەتەنگهینابوو. موسلمانانی ناردە ئازربایەگان و یارمەتی لێخوازتن. بەلام کە غەز گەیشتنە ئازربایەگان، لە ئەرمەنستان و واسپۆرگان و دەورپشت تالان و بریانیان برۆز پێدا حوکمداری گورجستان و ئەرمەنستان، ناچار لە ترسان دەستیان لە دەورەدانی تفلیس بەردا و گەرەناه. «ابن الاثیر» سەرپهۆردی ساڵی ۴۲۹

و هەسودان کچیککی لە ئومەریانی غەز خوازت، تاکو بەهۆی ئەووه رامیانکا و لە خراپەیان راگری. بەلام غەز هیچ دەمیگ چاویان لە رامبوون و ئاسوودە دانیشتن نەبوو. بەهەموو لایە کدا بلاو دەبوونەوه و تالانیان دەکرد و دەگەرەناه. لە دوامیندا ئەو بەدەرەفتارەشیان لە ئازربایەگان دەستپێکرد. هەر لەو ساڵی ۴۲۹ یەدا لینگیان دا سەر مەرغە و لە کوردانی هەزبانی کوژتاریکی قورسیان کرد. مزگەوتی گەرە «ئادینه» ی شاری مەرغەیان سوتاند.

دەستەبەکی ئەوان کە لە ورمی دامەزراندرا بوون، لینگیاندا سەر کوردستانی هەکاری و دەورپشت و لە کوژتار و تالان و زولم رانەوهستان و دەستیان نەکێشاوه. «ابن الاثیر» لە سەرپهۆردی سالانی ۴۲۰ - ۴۲۹ دەلی: دیل و تالانیکی زۆریان برد. لە هەموو لایە کەوه هاواری کورد لە دەست تورکی غەز و نالە ی ئەرمەن و هی دی لە دەستیان بلتدبوو. ئیش و ژان و ئەزبەت گەیشتنە پایەبەکی واکەس تەوانای خۆگرتن و راوهستانی نەبوو.

### دەرکردنی ئەزان لە ئازربایەگان

ئەزبەت و ئازاری غەزەکان کە برووی ئەستاند و نالە و هاواری کەوتە نیو خەلکەوه، و هەسودان لەگەڵ ئەبولهەجای کوری رەبیبوودەولە ی ئەمیری کوردانی هەزبانی و خوشکەزای و هەسودان و فەرمانرەوای ورمی و دەورۆشتی ریککەوت و پیکەوه گرتی پەیمانیا بەست کە بەیەک دەستی و پشتیوانی یەکدی غەز لە ئازربایەگان دەرکەن.

و هەسودان تا ئەو دەمە پشتیوانی ئەوانی دەکرد و بەوان خۆی بەپشتهستور دەزانی. ئەوجا بێزاری و دلگیری خۆی ئاشکرا ئەکرد و بۆ لابردن و نەبوونکردنیا تیکۆشا.

کورد له هه موو لاییکه وه بو شه و کوژتن و پاککردنه وهی غه زان، خرۆشان و هه لستانه سه ر خو یان. له کوردستان و ده ور و پشتی نه و خاکانه دا نه بوله ه یجا شیر ی له غه زان ناو گه لیک ی بی سه رو شوین و نابوو دکردن. «ابن الاثیر» له سه رهوردی سالانی ۴۲۰ - ۴۲۹ دا به در یژی له وه دوا وه. له م شیعرا نه ی «قه تران» دیار ده که وهی که له نیوانی غه زان و وه سه و داندا شه ریک ی قورس رو ویدا وه و کوژتاریکی بی ژمار کرا وه. نه مه ۵ پارچه شیعی قه سیده که به تی که ده لئی:

تراخیل و رهی ای شاه بسیارند و من دانه  
 رهی را که کم از قلاش و خیلی کمتر از ترکان  
 به جنگ اهنگ تو کردند با پیگان بسا سرکش  
 بر دی باز گردانیدی بر آندامشان پیگان  
 کنون تا از سرایشان تو سایه بر گرفتستی  
 نگه کن تا چه آوردست گردون بر سرایشان  
 همیشه عزم ایشان بود بر تاراج و برکشتن  
 چو باشد عزمشان آن گونه باشد حالشان اینسان  
 هلاک آن گه شود عاصی که بالا گیردش قوت  
 چنان چون مورکر گردد هلاک آن گه که شد پیران

له قه سیده ی خواره وهی «قه تران» دیار ده کړی که شه ری کورد و غه ز له زستاندا بو وه. وه سه و دان سه رکه و تو وه و غه زیان له نازربایه گان ده رکردو وه و به سه ر گه وره کانی غه زدا زال بوون؛ بو نمونه ته و او ی قه سیده که ده نو بیسم:

گوا بس است کریمت را عطای مدام  
 نشان بس است سواریت را نبرد غزان  
 بدان نبرد که چونان کسی نداده خبر  
 وزان گروه نبرده کسی نداد نشان  
 همه تیرفشاندن بسان آرش و گیو  
 همه به تیغ کشیدن چور ستم داستان  
 همی زد وز بتابید تیر چون آتش  
 همی زد وز بتابید تیغ چون سندان

سر سواران گشته علامت شمشیر  
 دل دلیران گشته نشانه ی پیکان  
 فروغ تیغ بدید او میان گرد سپاه  
 چنانکه درشت تاری ستاره ی رخشان  
 سنان گرفته و اندر کمان نهاده خدنگ  
 مبارزان همه بر تافته ز چنگ عنان  
 سپاه باز دهد جان به شاه روز نبرد  
 وزان نبرد سپه را تو یاز دادی جان  
 از آن زمان که جهان بود یک تن تنها  
 که ایستاده به جنگ هزار سخت کمان  
 بدان گهی که هوای تو سوی تورکان بود  
 زهیچ خلق بدیشان نبود ذل و هوان  
 کنون که رأی تو زیشان بگشت یکباره  
 پدید گشت بدیشان عدو هم از ایشان  
 ترا به طبع ملکشان هه ی نهد گردن  
 ترا به طبع ملکشان همی برد فرمان  
 چو میر و مهتر ایشان به زیر حکم توا ند  
 چه باک باشد از این عصیان بر عصیان  
 خدای یگانه بر تو زیان رسید ولیک  
 چو تو به جائی کس ننگرد به سود و زیان  
 به سالها که به تلخیت زد فلک بنیاد  
 به سالها که به نقصانت زد جهان بنیان  
 دو صد خوشیت پدید آمد از یکی تلخی  
 دو صد مهیت بدید آمد از یکی نقصان  
 دلیل آنکه خدای جهان به فضل و کرم  
 نگاهدارتن و جان تست از حد و مکان

ز خاندانت یکی را به جان نبود گزند  
 ز چاکرانت یکی را به تن نبود زیان  
 بدین هوا که دم اندر هو افسرده شود  
 زبخت گشت زمستان به سان تابستان  
 خدا یگانا سال نو و بساط نو است  
 به شاد کامی بنشین و غم زدل نیشان  
 از این سپس نبود کار جز نشاط و شراب  
 از این سپس نبود کار جز کنار بتان

هروه کو میژوونوویسه کان لیتی دواون و «ابن الاثیر» له پیزی سالی ۴۳۰ دا نوویسیویه، دهسته بیگ له غهز له گهل بۆ قاروبه ری و دهسته یه کی دیکه له گهل مه نسوور و گوگتاش روو به هممه دان و دهسته یه ک له گهل ناسغل روو به قه زوین له نازربایه گان ده رکه وتن و چوون. به لام هیشتا دهسته بیگ دیکه شیان له نازربایه گان مابوونه وه و له ژتیر فرمانی وه هسوداندا بوون؛ به لام نه مانه ش ژوری پینه چوو دهستی بیعار بیان درتژ کرد.

له و باب ته وه «ابن الاثیر» له ریزی سالی ۴۳۲ ده نوویسی: وه هسودانی کوری مه ملان له ته وریتژ کومه له بیگی زلی له غهز میوانداری کردنه لای خوئی که خواردیان و خواردیانه وه، سی که سی له گه وره کانی نهوانی گرت و خستیه زیندانه وه و کومه له بیگی زلیشی لی کوژتن.

دیسان ده نوویسی که: نه و غه زانه ی له ورمی مابوونه وه، گردبوون و روو به خاکی هه کاری چوون، تا له گهل کوردی نه و جیگایه شدا به شه ر هاتن. خوین ریتژیکی ژوریان کرد و کوردان شکان. غه زان به سهر چادر و مال و ژن و مندالیاندا زالبوون و روو به کیوان کوردیان هه لبرین. کوردان دووباره گه رانه وه سهریان و به گژباندا چوون و تنگه یان به غه زان هه لچنی و شکاندیانن و هه زار و پینج سهد که سیان له غه زان کوژت. سهد که س له پیوانی ناودار و جهوت نه میری نهوانیشیان به دیل گرتن. غه زان به کیوه کانداندا په رشویلا بوونه وه. نه بوله هه جیای کوری په بیبوونه وه که له وه ناگاداریوو، چوو هه مووی کوژتن و له ناوی بردن.

### جاری سییه م هاتنه وه ی غه زان بۆ نازربایه گان

نه و غه زانه ی سالی ۴۳۰ له نازربایه گان ده رکه وتن روو به قه زوین و په ی و هممه دان چوون. نهوانه له و شارانه و له سپاهان و دینه وه ر و کنکور و جیگیانی دیکه دا سهر بهورد و داستانی ژوریان هه یه، که «ابن الاثیر» و میژوونوویسه کان لیتی دواون. دوامینی نه و داستانانه و هه موو دهسته کانی غه ز له «په ی» له دهوری قزل کویوه که نه میری غه زان بوو. نه ویش له سالی ۴۳۲ دا مرد.

توغرول به گی سه لجووقی و براکانی له وده مه دا پادشاهی خو بان له خوراسان دامه زانده بوو. ئیبراهیم یه نال برای دایکی توغرول به گ بۆ گرتنی «په ی» له شگری کیشا.

غه زان له ترسی ئیبراهیم کویونه وه و روو به نازربایه گان که وه تنه ری. سالی ۴۳۳ گه یشتنه خاکی نازربایه گان، به لام له بهر به دره فتاریگی له و خاکه دا کردبوویان نه شیان خو بگرن. به کومه له روو به نهرمه نستان و جزیره و دیار به ر رویشتن.

له وده مه دا چتیگی که له نازربایه گاندا غه زان روویدا بۆ له ده ستدانییه. به لام کیسره وی قیتعه شیعریگی قه ترانی نوویسیوه که باس له شه ری وه هسودان ده کا له گهل غه زان که له دهشتی سه راب روویدا وه و غه زان شکاندراون و کومه له بیگی زلیشیان لی کوژراوه. قه لایگی (دژ) له ده ستیاندا بووه و وه هسودان گرتوویه. وا ده رده که وی هه موو تورکان له شه ردا یارمه تی یه کدیان کردوه. تورکی مه سعودی و مه موودی و مه وودودی و داودی و هه دیکه بۆ شه ری وه هسودان بوون به یه ک. (قه تران) ده لی:

کمر بستند بهر کین شه ی تورکان بیکاری  
 همه یک رو به خون خواری همه یکدل بجراری  
 به سان کوه ازا نبوهی و چون ریگ از فراوانی  
 چو شیران ازگران زخمی و چون دیوان از سبکساری  
 له شیعری ۷ مینیدا له وه هسودان پادشای نازربایه گان دواوه و ده لی:

چو مالی رایتی خسرو تاری گرد پیدا شد  
 بر ایشان روشن شد به کرداری شب تاری  
 به اندک لشکر اندک کرد مر بسیار ایشان را  
 سپه را شاه دانا به زهم پشتی و بسیاری

له‌دوای ئەوه که کوژتاری لیکردوون و به‌و شه‌پیدا هه‌لگوتوو، له شیعری ۱۱د ده‌لی: چه ارزد غـدر با دولت چه ارزد مکر بادانش  
اگر چه کار ترکان هست غـداری و مکاری  
خداوندا پراکندی زهم پیوسته خلقی را  
چه اززنگان چه از گرگان چه از آمل چه از ساری  
دایر به‌وه که شه‌ر له سه‌راب بووه، ئەمه شیعری (۱۳)یه:

ز تنشان تل‌ها کردی به‌صحرای سراب

اندر

میان تل‌ها کردی ز خو نشان جوی‌ها

جاری

که گوتمان قه‌لاییکی ئەوانیشی گرتوو له شیعری ۱۷یدا ده‌لی:  
دژی را هجری گردون بکردی پشت با هامون  
به‌یک ساعت چنان کـانجا نبـود آن هرگز

انگاری

له‌دوای ئەوه چلۆنی کوژتار و گرتن و نازایی ده‌کاته وینه به‌م شیعری ۲۳ - ۲۴  
به‌وه‌هسودان هه‌لده‌لی و ستایشی ده‌کا و ده‌لی:

چو تو گردون نیاورده چو تو گیتی نپروه‌ده  
توهستی حاجت مردم تو هستی حجت باری  
نکو روی و نکو رأی و نکو دین و نکو دابی  
نکو فر و نکو کیشی نکو فال و نه‌کو کاری  
له شیعری (۲۸)یشدا ده‌لی:

بمان اندر جهان شادان که در جسم جهان جانی  
بزی برمسندی شاهی که شاهی را سزاواری

**جاری چوارهم هاتنه‌وهی غه‌زان بو نازربایه‌گان**

غه‌زان له جزیره و دیاربه‌کر ئاسووده دانه‌نیشان و ئارامیان نه‌گرت و ده‌ستیان بو تالان و  
کوژتار درێژ کرد. له‌گه‌ل نه‌سروده‌وه‌لی کورد خاوه‌ند و پادشای ئەو خاکانه سه‌ر به‌ورد و

داستانی دوورودرێژیان هه‌یه (له کتیبی ئیمه‌دا «پادشایانی کورد» که هیشتا چاپ  
نه‌کراوه) (قراوش)یان شکاندوووه.

ئهمیر قراوش چوو له‌شکرکیشی ده‌ست پێ کرد و له‌شکرکێکی قورسی له‌ کورد و عه‌ره‌ب  
پێکه‌وه‌نا و مانگی رهمه‌زانی سالی ۴۳۵ لینگی دا سه‌ر غه‌زان و کۆمه‌له‌پێکی زل و سی  
سه‌رکرده‌شی لی کوژتن. کۆمه‌له‌پێکی که‌م گیانیان رزگار کرد و هه‌لاتن.

غه‌زان له‌و مه‌یدانه‌دا رزگار بوون و ئیدی له‌ خاکی جزیر و مووسل و دیاربه‌کر خۆیان  
پێرانه‌گیرا و روو به‌ئهرمه‌نستان چوون و له‌وێه گه‌رانه‌وه نازربایه‌گان، که لانه و جیگای  
پارازنتی پێشوویان بوو. له‌وه پتر سه‌ر رسته‌پێک له‌ ده‌ستدا نییه. به‌لام فه‌تح نامه‌پێکی  
قراوش عوقه‌یلی بو ئه‌بوله‌ه‌یجای کوردی کوری ره‌بیبوده‌وله‌ی ناردبوو - که خاوه‌ندی ورمی  
بوو - گوتووێه: «سی هه‌زارم له‌ غه‌زان کوژت». ئه‌بوله‌ه‌یجای له‌ پاسوخدا وتی: «ئهمه  
چتیکی زۆر گرانه، ئه‌ویش ئهمه‌یه که: غه‌زان وه‌ختیک له‌ خاکی خۆم ده‌رکردن، پردیک  
بوو ناچار ده‌بوایه له‌سه‌ر ئەو پرده رابرن. من پیاوێکم له‌سه‌ر ئەو پرده دانا که بیانه‌ژمێرن.  
سی و هینده هه‌زار که‌سه له‌و پرده په‌رینه‌وه. به‌لام له‌ دوای شکان و گه‌رانه‌وه‌یان، جاری  
دووهم که ئه‌ژماردران نه‌ده‌گه‌یشتنه پێنج هه‌زار که‌س. له‌وانه ئەوه ده‌بی هه‌موو کوژرابن،  
یان به‌مه‌رگی خۆیان مردبن.»

ئهو هینده که ئه‌بوله‌ه‌یجای ئه‌ژماردوونی هه‌موو له‌ نازربایه‌گاندا که چوون ئەوه‌ی که  
گه‌رانه‌وه له‌ ده‌ست قراوش و خه‌لکی ئهرمه‌نستان و کوردانی جزیر و دیاربه‌کر رزگار بوون،  
هی دیکه‌یان هه‌موو کوژراون. کیسه‌روی که له‌وه ده‌دوێ ده‌لی: ۳۰۰۰ که قراوش  
کوشتوونی هی دیکه له‌ ئهرمه‌نستان تووشی ئاسیب و کوژتاری بوون، که‌وا ۵۰۰۰ یان  
دوو‌باره توانیویانه بگه‌رینه‌وه نازربایه‌گان، له‌وه پتر سه‌ر به‌وردی غه‌زان و وه‌هسودان له  
ده‌ستدا نییه. له‌مه به‌ملاوه شه‌ری وه‌هسودان و مووسلمانان له‌گه‌ل ئهرمه‌نی و رۆم دیته  
به‌رچاو که له‌سه‌ر شاری به‌رگری روویداوه.

### **شه‌ری مووسلمانان و ته‌رسیان**

شاری به‌رگری گۆبا له‌ شیمالی شه‌رقی ده‌ریاچه‌ی «وان» دابوو. دزیکی هه‌بووه، ئەو  
دزه‌ش له‌ ده‌ست ئه‌بوله‌ه‌یجای کوری ره‌بیبوده‌وه‌ی خوارزای وه‌هسودان و خاوه‌ندی ورمیدا  
بوو. ئه‌بوله‌ه‌یجای له‌گه‌ل خالۆی خۆی - که وه‌هسودان بوو - نیوانیان تێکدرا و دۆستی و  
خزمايه‌تبان بوو به‌دوژمنی. وه‌هسودان له‌گه‌ل رۆمیان په‌یمانی به‌ست که بچیته سه‌ر شاری

به‌رگری. له‌سه‌ر ئه‌وه پادشای رۆم له‌شکرێکی قورسی نارده‌سه‌ر ئه‌و خاکه و گرتیان. ئه‌و وه‌لامه که به‌خه‌لیفه راگه‌یاندر، پیاویکی نارد نیوانی ئه‌بوله‌یجا و وه‌سه‌ودانی ریک‌خسته‌وه و پیکه‌وه ناشتبه‌وه و ده‌ستیان دابه‌یه‌ک و بۆ رزگارکردنی به‌رگری له‌ ده‌ست رۆمیان تیکۆشان. له‌ غازی و موجاهیدانی ئیسلامیان له‌سه‌ر کۆبووه‌وه و گه‌لیک ته‌قه‌لایان دا، به‌لام به‌قه‌سه‌ی «ابن الاثیر» نه‌شیان به‌رگری له‌ رۆم بستینه‌وه.

ئهم ئه‌بوله‌یجایه‌ی کوری ره‌ببوه‌وه‌ی خاوه‌ندی ورمی و گه‌وره و سه‌رداری کوردانی هه‌دیانی (هه‌زیانی) بوو، له‌سه‌ر ئه‌و خاکه پادشا بوو. به‌لام سه‌ره‌تای بنه‌ماله و حوکمرانی ئه‌و ره‌ببوه‌وه‌ی بابی ئه‌و له‌ میژوان دا سه‌ر رسته‌یه‌کی وا ده‌ستنه‌که‌وتوه. ئاگادارییکی له‌وانه له‌ ده‌ستدا بی. نووسراوی «ابن الاثیر» و که‌سیکی دیکه‌ش له‌ بنه‌چه‌که و حوکمرانیان نه‌دواوه. موده‌قیقی به‌ناویانگ سه‌ید ئه‌حمه‌د کيسره‌وی له‌ به‌خشی دووه‌می «شه‌ریاران گنم» ، لاپه‌ره ٨٤ دیسان ده‌لتی: «له‌ سه‌ره‌تای کاری ئه‌بوله‌یجا و بابی ئه‌و، به‌هیچ کلتۆجیک ئاگایی له‌ده‌ستدا نییه و نازاندی له‌ کام بنه‌ماله‌یه و له‌ که‌یه‌وه به‌سه‌ر ورمیدا ده‌سته‌لاتیان په‌یدا کردوه. هه‌روه‌ها ده‌سته‌لاتی ئه‌و به‌سه‌ر به‌رگری، که‌یه‌ک بوو له‌ شه‌ره‌کانی واسپۆرگان و ئه‌ویش ئه‌رمه‌نستان بوو، دیسان نادیار و نه‌زانداوه.

کيسره‌وی دیسان که له‌وه دواوه و له‌ کتیبه‌کانی ئه‌رمه‌نی وه‌رگرتوه و ده‌لتی: له‌ ته‌ربخه‌کانی ئه‌رمه‌نیاندا ئهم داستانه چاکتر شه‌رحراوه له‌ هی «ابن الاثیر». میژوو نووسه‌کانی ئه‌رمه‌نیان خاوه‌ندی «به‌رگری» یان به‌«خدریق» ناو بردوه، له‌ وه‌سه‌ودان و ئه‌بوله‌یجا هیچ نه‌دواون. به‌لام له‌ دوامینی داستان و سه‌ره‌بوردی «خدریق» دا ده‌لتی: «می توان پنداشت که خدریق نام همین ابیلهیجا بوده است...» ده‌تواندی بگوتری خدریق ناوی ئه‌و ئه‌بوله‌یجایه‌ بوو.

کيسره‌وی که له‌ چامچیان وه‌رده‌گری، ئه‌و سه‌ره‌بوره له‌ سالانی ١٠٣٨ - ١٠٣٩ و ٤٣٠ - ٤٣١ هه‌ رویداوه ده‌لتی: له‌م رۆژانه یۆنانیه‌کان خربسلیۆس (نیکوگۆس قاوا سیلاس) ناویکیان له‌سه‌ر خاکی واسپۆرگان کرده حوکمران. ئه‌و هه‌لمه‌تی برده‌ گۆمی ناختامار (وان). شاری به‌رگری زه‌مانیکی دووربوو، موسلمانه‌کان (کورد) له‌ ده‌ست ئه‌رمه‌نیان ده‌رخستبوو گرتیه‌وه. ئه‌میری به‌رگری که خدریق (ئه‌بوله‌یجا) بوو خسته‌یه ده‌ست و به‌ندی کرد و هاویژتیه‌ زبندانه‌وه، له‌ سوپاهی خۆی به‌پاسه‌وانی ده‌سته‌ییکي له‌سه‌ر به‌رگری دانا.

له‌ دواي چه‌ندیک حکومه‌تی یۆنان ئه‌و حوکمرانه‌ی لابر و پیاویکی دیکه‌ی نارده‌ سه‌ر واسپۆرگان و کردیه حوکمران. ئه‌ویش پاسه‌وانه‌کانی له‌سه‌ر به‌رگری لابر و نارديه‌ جینگایه‌کی دوور که بۆ ئه‌سپ و چایه‌ر و له‌وه‌رگا بوو.

خدریق له‌ زبنداندا که‌لتینی ده‌ستکه‌وت، پیاوانی به‌په‌نهانی نارده‌ لای ئه‌و پادشایانی خاکی ئیران که له‌وی نزیکیون و هاواری لیکردن که فریای بکه‌ون. ئه‌وانیش به‌تالوکه له‌شکران گرد کرده‌وه و لینگیاندا سه‌ر به‌رگری. هه‌ر چوار ده‌ره‌ی شاریان گرت و باروویان شکاند و چوونه نیو شه‌ره‌وه. بیست و چوار هه‌زار ئه‌رمه‌ن و یۆنانییان کۆژت و ئه‌میر (خدریق)یان له‌ زبندان ده‌رخست. له‌ولاوه «داجاد» ناو سه‌رکرده‌ی ئه‌رمه‌نی لینگیاندا سه‌ر به‌رگری و ئه‌میر خدریق په‌نای بۆ «ئهرک» برد و هاواری له‌ پادشایانی کوردانی ده‌ورپشت کرد.

ئه‌رمه‌نی له‌وه نه‌زانبون که ئه‌میر خدریق یارمه‌تی خوازتوه. به‌بێ ئه‌ندیشه له‌ که‌یفوشادیدا رایان ده‌بورد. هه‌ر هه‌تنده ئاگاداریبون له‌شکری ئه‌میرانی کوردیان له‌ هه‌ر چوارلاوه گه‌یشته‌سه‌ر و هه‌لمه‌تیان برد و ده‌ستیان کرده کۆژتاریان. موسلمانان هه‌بوو نه‌بووی ئه‌رمه‌نیان تالانکرد و شیري خوین ریشیان تینان و جگه له‌ داجار و ده‌سته‌یه‌ک ئه‌رمه‌نی - که هه‌لاتن - که‌سیک رزگار نه‌بوو. به‌جوژه ئه‌رمه‌نی شکان و کورد سه‌رکه‌وتن. سالی دوايي قه‌یسه‌ری رۆم له‌شکری نارد، به‌رگری له‌ کوردان ئه‌ستانده‌وه. (چامچیان، جلدی دووه‌م، لاپه‌ره ٩١٧ - ٩١٨ شه‌ریاران گنم، کيسره‌وی).

له‌ دواي ئه‌وه وه‌سه‌ودان و ئه‌بوله‌یجای خوارزای چوونه سه‌ر به‌رگری به‌کۆژتار گرتیان‌وه (ابن الاثیر - سالی ٤٣٠ - ٤٣١ هه‌).

### چوونیی ئه‌میر وه‌سه‌ودان بۆ گه‌نجه

ئه‌میر ئه‌بوله‌سه‌ن عه‌لی له‌شگری دووه‌م کوری مووسای کوری راوادی شه‌دادی له‌ سالی ٤٢٥ هه‌ فرمانه‌وه‌ی خاکی ئاران بووه له‌گه‌ڵ ئه‌میر وه‌سه‌ودان نیوانی ناخۆش و پشیتوبو، وه‌کوله پیتشدا گوترا قه‌سیده‌ییکي قه‌تران له‌و بابه‌ته‌وه گوتراوه و له‌و قه‌سیده‌یه‌دا وا ده‌رده‌که‌وی ئه‌وده‌مه قه‌تران له‌ گه‌نجه له‌کن ئه‌میر ئه‌بوله‌سه‌ن بووه. به‌لام له‌ قه‌سیده‌ی هاتووی قه‌تراندا دیاره ئهم چوونیه‌ی ئه‌میر وه‌سه‌ودان بۆ گه‌نجه به‌ناشتی و خۆشی و بۆ بیناغه‌ی دۆستی بووه و له‌وده‌مه‌شدا قه‌تران له‌ گه‌نجه بوو. کيسره‌وی ده‌لتی: وا دیارده‌کا ئهم چوونه بۆ گه‌نجه سالی ٤٢٧ - ٤٣٢ بووه.

نهمه چند شیعی کی قه ترانه:

مهی که سجده برد پیش او مه گردون  
 به نیکوئی بر او نیکوان دیگردون  
 بدان دولاله مصقول دل کند مقتول  
 بدان دو سنبل مفتول دل کند مفتون  
 اگرنوان و نگونست زلف او چه عجب  
 که صد هزار دل است اندرو نوان و نگون  
 ایا بروی جو گلنار خیز و باده بیار  
 ز باده سـاز رخ بود باده گلگون  
 اگر نبیذ به هرجای و هر زمین نهی است  
 به گنجی نیست بر من نبیذ نهی اکنون  
 از آن که گنجی کنون خلد عدن را ماند  
 نبیذ نهی نباشد به خلد عدن درون  
 زمین به دبیه وزر اندرون شده پنهان  
 هوا به عنبر و مشک اندرون شد معجون  
 همان وصال پدیدار گشت در هجران  
 همان بهار پدیدار گشت در کانون  
 زبس نثار که کردند بر زمین گوئی  
 برون فگنده زمین گنج خانه قارون  
 کسی نماند از این فضل در جهان درویش  
 دلی نماند از این راد در جهان محزون  
 اگر به خانه شیر آمد است شید روا است  
 بدانکه خانه شید است شیر بر گردون  
 لهم شیعه و ادرده که وی که چوینی و هسودان بو گه نجه له مانگی دووه می هاوین  
 دابووه. لیره دا نه بولحه سهن به شیر و وهسودان به پرژژ داده نی:  
 کنون که گشت دو خسرو به یکدیگر موصول  
 کنون که گشت دو کوکب به یکدیگر مقرون

دو شهریار قدیم و دو جایگاه قه دیدیم

همان دو خسرو منصور و سید و میمون  
 امیر ابوالحسن و شهریار ابو منصور  
 که نصرت آید و احسان از آن و این بیرون  
 یکی به گوهر شداد و زو به گوهر بیش  
 یکی ز تحنه راواد و زو بملک افزون  
 به بخت این کند آن خیل دشمنان مخذول  
 به خیل آن کند این بخت دشمنان وارون  
 به دلت این بود آنرا همیشه راه نمای  
 به نعمت آن بود این را همیشه راه نمون  
 یکی بگیرد چندان که داشتی مملان  
 یکی بگیرد چندان که داشتی فضلون

نهم شیعه و شیعی سیبیه مینی پیش نهمه دیاری کردووه که نهمیری نه بولحه سهن له  
 گه وهه ری شه دادی بووه و فه زلوان با پیر یا مامی بابی له شگری بووه که دامه زرینه ری  
 بنه مالیه شه دادی فه زلوانیان کوردی راوادیبیه و له کونیه شیان دو اوه که نه بولحه سهن  
 کونیه ی عه لی له شگری و نه بومه نسور کونیه ی وهسودان بووه که له شیعی دوامینی  
 سیبیه مینی دوای نهم شیعه نشان دراوه و له وه که ده لی: «یکی به گوهر شداد زو به گوهر  
 بیش» دیار ده کری. نهمیر نه بولحه سهن زور ده وله مند و خاوند گه نج و مال و دارا بووه و  
 وهسودان مولک و خاکی له نهمیر نه بولحه سهن پتربووه. به لام به گه وهه ر و دراو و گه نج  
 وهکو نهمیر نه بولحه سهن نه بووه. شیعه کانی یهک به یهک ناشکران.

### ویرانبوونی ته ورین به بولهرزه

له میژوونوویسه کان نه وهی له و بولهرزه به دوابی «ابن الاثیر» و «حمدالله مستوفی» و  
 «ناصر خسرو» بوون و به دوورودریژی لپی دواون و قه تران به قه سیده ش باسی کردووه.  
 نه ویش له دهوری نهمیر وهسوداندا بووه؛ بوین ده مه وی لیره دا که میکی لی بدویم. به بی  
 گری سالی بولهرزه له ۴۴۱د بووه، به لام کیسره وی له وه ده وی و قسه ی میژوونوویسه کان  
 به راورد دهکا:

مسته وفی له «مجمع ارباب الممالک» قازی روکتودینی خوئی ده گپرتته وه که له پرژی



چاردهی مانگی سه‌فهری‌ئو ساله‌دا بووه. «ناصر خسرو» ده‌لئ: شه‌وی پینشه‌مهی  
حه‌فده‌ی ره‌بیعی یه‌که‌م و دوای نو‌تژی خه‌وتنان ده‌ستی پی‌کرد. به‌لام له‌و دوانه‌وا  
ده‌رده‌که‌وئ بوله‌رزه‌چهند جاریک روویداوه، چونکو شیعه‌رکانی قه‌ترانیش وامن بو  
دیارده‌کا و له‌سه‌ره‌تای به‌هاردا بووه. یا خه‌زان بووه‌ئویش به‌قسه‌ی کیسه‌روه‌ی نیوه‌ی  
خه‌زان بووه.

«ابن الاثیر» له‌بابه‌ت سه‌ختی و توندی بوله‌رزه‌وه‌ده‌نووسی: «دزو بارووی شار و  
بازاره‌کان و خانوان و پتری سه‌رای پادشاهی ویرانکرد. له‌به‌رئه‌وه‌که‌ئمیر له‌باغیکدا  
جینگای هه‌بوو هیچی به‌سه‌ر نه‌هات و زندوو ماوه».

«ابن المستوفی» له‌قازی روکنودین وهرده‌گرئ و ده‌لئ: هه‌موو شار ویرانبوو. به‌لام  
«ناصر خسرو» ده‌نووسی که‌هیندیگ له‌شار ویرانبوو و هیندیگی تووشی خرابی نه‌بوو.  
کیسه‌روه‌ی ده‌لئ: راسته‌که‌قسه‌ی ناسر خوسره‌و بی؛ چونکو له‌درۆ و گه‌زاف دووره. «ابن  
الاثیر» ده‌لئ: له‌دانیش‌توانی شار‌ئووی له‌ناو‌چوون و ئه‌ژماردراون نزیک (۵۰) هه‌زار  
که‌س ده‌بوون. قازی روکنودین ده‌نووسی: «ابن الاثیر» ده‌نووسی که‌له‌چل هه‌زار که‌م و  
پتری نه‌بوون. ئه‌و سه‌ره‌به‌ورده‌هینده‌له‌ئمیر وه‌هسودان گران هات، وه‌کو‌ئو مردووانه‌له  
خۆی مردبی به‌رگی سوگواری ره‌شی پۆشی و له‌ترسی ئه‌وه‌نه‌وه‌کو سه‌لجووقیان هه‌لمه‌تی  
به‌نه‌سه‌ری، په‌نای بو‌دزیگی له‌دزانی خاکی خۆی برد. له‌هه‌لبه‌ستی قه‌تراندا ده‌رده‌که‌وئ  
که‌ئو سه‌ره‌به‌ورده‌له‌وه‌هسودان و مه‌ملانی کوری زۆرگران بووه‌و ده‌وریکی دوور، له‌که‌یف  
دووری کردووئه‌مه‌چهند شیعه‌ریکه‌ده‌بنووسم:

نبود شهر در آفاق خوشتر از تبریز

به‌ایمی و به‌مال و به‌نیکوئی و جمال

ز ناز و نوش همه خلق بود خوشا خوش

ز خلق و مال همه شهر بود مالا مال

له‌شیعی هه‌شته‌میندا ده‌لئ:

خدا پدید نیارد شهر بهتر از این

فلک به‌نعمت این شهر برگماشت زوال

قه‌تران له‌له‌رزینی زه‌وی و ویرایی شار و ئه‌زیه‌تی خه‌لک ده‌لئ:

به‌نیم چندان کز دل کسی بر آرد قیل

به‌نیم چندان کسی نر آرد قیل

فراز گشت نشیب و نشیب گشت فراز

رمال گشت جبال و جبال گشت رمال

دمیده گشت زمین و خمیده گشت نبات

دمیده گشت بحار و رمنده گشت جبال

بسا سرای که بامش همی بسود فلک

بسا درخت که شاخش بسود هلال

از آن درخت نمانده کنون مگر آثار

از آن سرای نمانده کنون مگر اطلال

کسی که رسته شد از مویه گشته بود چوموی

کسیکه جسته شد از ناله گشته بود چو نال

یکی نبود که گوید به‌دیگری که موی

یکی نبود که گوید به‌دیگری که منال

همه بدیده بدید چو روز رستاخیز

زیبیش رایت مهدی و فتنه و جال

کمال دور کناد ایزد از جمال جهان

کمی رسد به‌جمالی کجا گرفت کمال

چنانکه باید بگذاشتم همی شب و روز

به‌ناز و باده و رود و سرود و غنج و دلال

به‌هر بود دل من ریوده چند نگار

به‌فضل بود دل من سپرده چند همال

بدان همال همی دادمی به‌علم جواب

بدین نگار همی کردمی به‌بوسه سؤال

یکی گروه بزید اندر آمد ز مرگ

یکی گروه پریشان شدند از احوال

رفتگان نشنیدم کنون یکی پی‌عمام

ز مانده‌گان نه‌ببینم کنون بها و جمال

قه‌تران له‌بابه‌ت بوله‌رزه‌ی ته‌وریزه‌وه، گه‌لیک قه‌سیده‌ی هه‌لبه‌ستوون و له‌و چه‌ندجار

دواوه، ئه‌مه‌ش سه‌ره‌تای قه‌سیده‌یه‌که:

آن غیرت چندان نگر از قدرت یزدان

از قدرت یزدان چه عجب غیرت چندان

له‌وه که بوله‌رزه دواپی هاتووه و به‌ماملانی کوری وه‌هسودان ده‌لی:

زمین نگشتی لرزان اگر نسب کردی

به‌حلم شاه ستوده دل و زدوده خصال

چراغ شاهان مملان که پیش تیغ و کفش

یکبست شیر و شکال و کیست سیم و سفال

نم چند شیعه‌ی قه‌تران بو دل‌خوشی دانه‌وی مه‌ملانی هه‌لبه‌ستووه:

خدایگانا کار جهان چنین آمد

گهی نشاط و سرور و گهی بلا و ملال

از آن غمی که گذشته بر تو یاد مکن

وزان بدی که بیاید به سوی تو مسکال

غم گذشته کشیدن بود محال مجاز

غم نیامده خوردن بود مجاز محال

بخواه باده بر آواز مطربان جمیل

بگیر ساغر بر یاد مهتران جلال

«ناصر خسرو» سالی (۴۳۸) چۆته ته‌وریز و شاریکی گه‌وره و ناوهدان و خوشی  
چاوپیکه‌وتووه. نهمیر وه‌هسودان له دواپی بوله‌رزه کوشاوه و شاری ناوهدان کردۆته‌وه. وا  
دیار ده‌کری نزدیک چوار سال له‌گه‌ل دامه‌زراندنه‌وه و ناواکردنه‌وهی خه‌ریکبووه. «حمدالله  
المستوفی» و «قاضی رکن الدین» به‌دوورودریژ له‌وه دواون. کیسره‌وی له‌وانه وه‌رده‌گری.

### شهری وه‌هسودان له‌گه‌ل سپه‌هبدی موغان

کیسره‌وی له به‌خشی دووهم و لاپه‌ره ۹۳ دا له‌م شه‌ره دواوه، نهمیش له شیعه‌ره‌کانی  
قه‌ترانی ده‌رخستووه: خه‌لکی موغان میلله‌تیکی ئازا و دلیر و دانیشتیوی کیوانی  
نازربایه‌گان و گه‌لیک شه‌رکه‌ر و جنگجوویون. له سه‌ره‌تای ئیسلامه‌وه باری که‌سیان  
هه‌لنه‌گرت و به‌ئازادی ده‌ژیان و سپه‌هبدیان له خوویان هه‌ر هه‌بووه. به‌قسسه‌ی «ابن  
خردادبه»: که له سه‌ره‌تای قه‌رنی سپه‌هبدیانا سپه‌هبدیان ناوی «شکله» بووه و له قه‌رنی

چواره‌مدا سپه‌هبدیان «دلۆله» بووه و له ده‌وری وه‌هسوداندا فه‌رمان‌راوییه‌کیان بووه که  
فه‌رمان‌به‌ری وه‌هسودانی نه‌کردووه. وه‌هسودان له‌ژیتر فه‌رمانی کوره‌گه‌وره‌ی خوئی نهمیر  
نهمونه‌سر مه‌ملاندا له‌شکرکی ناردسه‌ر نهم سپه‌هبدو و له دوامینی شه‌ردا سپه‌هبدی  
رامده‌بی و ده‌که‌ویته‌ی ژیر فه‌رمانیه‌وه. له دواپی نهم مه‌ملان دزیک له نهم‌ده‌ویژل دروست  
ده‌کا. قه‌تران له‌و له‌شکرکه‌شیه‌دا له‌گه‌لیاندا بووه. له دواپی گه‌رانه‌وی نهم چند شیعه‌ری  
گوتووه:

من آن کشیدم و آن دیدم از غم هجران

که هیچ آدمی ئی نیست دیده در دوران

کنون وصال همه بر دلم فه‌راموش کرد

خوشا وصال بتان خاصه از پس هجران

چو من بشادی باز آمدم ز لشکرگاه

گشاده طبع و گشاده دل و گشاده زبان

میان هنوز نبودم گشاده کامده بود

زره بسومی من آن سرو قد موی میان

چو لاله کرده رخ اندر کنارم آمد تنگ

کنار من شد از آن چون شگفته لاله‌ستان

قه‌سیده‌بیکی به‌رز و خوشی به‌نهمیر مه‌ملاندا هه‌لکوتووه و ستایشی ده‌کات و له شه‌ر  
و گرتنی نهمیر موغان و دروستکردنی دژ و شکان و هه‌لاتنی دوژمن باس ده‌کا. نزدیک  
بیست و دوو شیعه‌ر نیمه له خواره‌وه شیعه‌ری سه‌ره‌تا و شیعه‌ری نۆزده‌مین و شیعه‌ری بیست  
و دووهمیه‌ی ده‌ینوویسینه‌وه له «داریوم» دواوه که له‌نیوانی ئاران و موغاندا بووه و  
سه‌رناوندی سپه‌هبدی موغان و دروستکردنی دژ له نهم‌ده‌ویژله:

۱- و غاش را بس بیکار اردبیل دلیل

هنرش را بس بیکار داریوم بیان

۱۹- عدو شکسته و آواره باز گشته زجنگ

کمر به‌طاعت بسته سپه‌بد موغان

۲۲- نهمیر گفت بیاید بآردبیل دژی

بناکنند که جاوید ماند آن بنیان

## هاتنی توغروول بهگی سه لجووقی

### بو نازربایه گان و دووامینی کاری وه هسودان

له دواى ئەوه که توغروول بهگ و براکانی خاکی خوراسانیان له سولتان مهسعود گرت و له شاری نیشاپور بناغهی حکومه تی خویان دامه زرانند، له دواى چه ندیگ به سه رری و هه مه دان و سپاهان و زهنگاندا زالبوون. خاکی ده یله م و ده روپشت دیسان که وتنه ژیر فرمانیانه وه. به لام خاکی نازربایه گان تا سالی ٤٤٦ له سه ر خوی ماوه.

له نیوانی سالانی ٤٣٤ تا ٤٤٦ دا نیوانی وه هسودان و توغروول بهگ چون رابووردوو و چی کراوه نه زاندراره و چ په یمانیک له نیوانیاندا گرتدراوه، که وا ١٢ سال ده روپشتی نازربایه گان که وته ده ست توغروول بهگ و وه هسودان، هه روا ماوه. به لام له رابردودا له بابه ت بوله رزه وه له «ابن الاثیر» م وه رگرت که گوتوو یه: ته نها وه هسودان له بوله رزه رزگار بوو ئەویش له ترسی سه لجووقیان په نای بو دژیک برد. له وه پتر ناگاداری له ده ستدا نیبه و دیسان نازاندرو سالی ٤٤٦ به بی شهر و کیشه توغروول بهگ چون چۆته نازربایه گان و وه هسودان پینشوازی کردوو. ده بی له وه پینش نوویسرا و په یمان هه بووی. به نوویسینی «ابن الاثیر» دیارده کا وه هسودان له هه له مه ت بردنی سه لجووقیان بو سه ر نازربایه گان ترسی هه بووه.

«ابن الاثیر» ده لی: که توغروول گه یشته نازربایه گان ته مای چونه سه ر ته ورژی هه بوو. ئەمیر ئەبو مه نسور وه هسودان فرمانی ئەوی قبول کرد و خوتبه ی به ناوی ئەو خوتنده وه و هه ر درا و پولیکی لیبی ویستبوو بو نارد و کوری خوشی بو دلته وایی دا به و. ابن الاثیر سالی (٤٤٦).

جگه له وه ده نگویاسی وه هسودان نیبه؛ به لام جگه له مه له سالی ٤٥٠ «ابن الاثیر» ده نوویس: «له م ساله دا سولتان توغروول بهگ مه ملانی کوری وه هسودانی کوری مه ملان، که گه وه کوری بوو له جیگای بابی له سه ر حوکمرانی نازربایه گانی دانا».

کیسه روی ده لی: له مه وه وا دیار ده کا تا ئەو ساله وه هسودان مردوو. ئەمه ش زور جیگای ئەندیشه و بیره له دیوان و قه سیده کانی قه تراندا باسیکی نیبه؛ ئەگه رچی له دواى وه هسودان به چهنه سالان قه تران هه ر زندوو بووه و به کورانی وه هسودانی هه لگوتوو، به لام باسی مردن یا سه ر گوزشته و به سه ره اتیکی وه هسودانی نه کردوو. هینده ده زاندرو له و سالانه دا بوو، وه هسودان دوژمنی زوربوون و لیبی ترساوه و له نیوانیاندا شه ر روویداوه

ئمه شیعریکی قه ترانه:

اگر گهی حدثانی فتاده ملک ترا

چه بود بس نبود ملک خالی از حدثان

ئوه قیتعه یه کی دوورودرێژه و ئەمه ش شیعری قیتعه یه کی ١٥ شیعرییه که له پینجه میندا ده لی:

گر گهی نگبت رسد ملک ترا چون عادتست

سینه بفروزد زغم زین دشمنت شادان شود

له و قیتعه دا شیعری هه شته می ده لی:

هرچند اندر طابع تو نگبتی بود آن گذشت

زین سپس ملک تو بپیش از ملک نوشروان شود

### ٤- ئەمیر ئەبو نه سری مه ملان کوری وه هسودان

به نوویسینی کیسه روی که باوه ری کردوو وه هسودان سی کوری هه بووه: ١- ئەبو نه سر مه ملان، ٢- ئەبو له یجا مه نوچه هر، ٣- ئەبو لقاسم عه بدوللا. مه ملان برای گه وه و له ده وری با پیدا پینشکاری بووه و ره شته ی هه موو کاریکی له ده ستدا بووه، هه وه کو قه تران ده لی:

به دولت تو همه کار ملک نیکو کرد

نشاط مبانیت فرزند مهترت ملان

پسر چنین بود آنرا که تو پدر باشی

گهر نخیزد نیکو مگر ز نیکو کان

ئوه ی به وه هسوداندا هه لگوتوو و ئەمه ش به مه ملاندا:

تو هستی پیشکار خسرو اما ترا چرخ از شمار پیشکاران

وه کو گوترا توغروول بهگ سالی ٤٥٠ مه ملانی له جیگای وه هسودانی بابی کرده پادشای نازربایه گان، به لام جگه له وه نده که «ابن الاثیر» نوویسیویه هیچ ناگاداریه ک له حوکمرانی و چهنه و چوونی مه ملان نیبه.

کیسه روی ده لی: قه تران هه رچهنه پتری شیعره کانی به مه ملاندا هه لگوتوو، به لام له ده وری پینشکاری مه ملان و حوکمرانی مه ملان له دیوانی قه ترانیشدا هیچ ده ست ناکه وی.

به‌لام له هیندیک قه‌سیده‌دا باسی شهر و کوژتاریک ده‌کا که مه‌ملان له‌گه‌ل دوژمنییدا بووه. ئەویش نازاندی له ده‌وری خویدا بوو یان له ده‌وری باییدا بووه. ئەم شیعره‌ی خواره‌وه وامان بو دیارده‌کا، مه‌ملان که پادشا بووه به‌گژ ئەرمه‌ن و پۆمدا چووه و شکاندوونی:

ندانی چه آید ابر کافرستان ز تیغ و سنان شاهنشاه غازی  
سر پادشاهان انصر ملان که صد بیشه شیر است در ترکتازی  
له دواى چەند شیعریک دە‌لێ:

گه از به‌ردین جفت جنگ و جهادی

گه از به‌ر دل یار بکمان و نازی

له‌م شیعره‌ی خواره‌وه‌ی قه‌تران، وا ده‌رده‌که‌وی که مه‌ملان شاعیر بووه:

گر کذارد نظم بارد لفظ او در نظیم

ور نگارد نشر آرد کلک او در منیر

له قه‌سیده‌یه‌کیدا که ئەمه شیعریکه دیارده‌کری له ده‌وری وه‌هسوداندا مه‌ملان کوپتیکی بووه، به‌لام ناوی چی بووه؟ که‌ی مردووه؟ نادیاره. شیعره‌ی چواره‌م:

ناحشر بقای پسر وجد و پدر باد

کزهر سه جهان را شرف و مفتخر آمد

### ه- ئەبوله‌ه‌یجای مه‌نوجه‌هر

ئەمه گویا کوپری دووه‌مینى وه‌هسودان بووه و له نوویسینی کیسره‌ویدا وا ده‌رده‌که‌وی وه‌هسودان که کوپتیکی داوه به‌توغرول به‌گ، ئەمه بووه. به‌لام له سه‌ره‌وردی ئەم کوپره‌ش هیچ له ده‌ستدا نییه. کیسره‌وی ته‌نها له شیعره‌کانی قه‌تران داوه که به‌مه‌نوجه‌هریدا هه‌ل‌گوتوووه:

شایدار گاه خطب همچون پدر اورا لقب

زانکه دارد چون پدر کردار و گفتار و لقا

ای ترا عدل خوداوند فروختار عجم

زیبیت ملک خریداری خداوند سما

له شیعرکانی قه‌تراندا ئەم شیعره نیشان ده‌دا که مه‌نوجه‌هر له خوراسان بووه:

گر خوراسان خوشتر آمد از وطن اینست رسم

باز بحشادات وطن یزدان بیچون و چرا

چووبینی مه‌نوجه‌هر بو خوراسان له‌به‌رئه‌وه بوو گوترا، به‌لام که‌نگی هاتوته‌وه نازربایه‌گان، دیار نییه و بو‌گه‌یشتنه حوکمرانی چۆن تیکۆشاهه، ئەویش نه‌زانداوه. ئەم شیعره‌ی قه‌تران خوازتنی بوونه پادشای مه‌نوجه‌ره:

جد او را کرد والا کردگار اندر رهی

بس نماید تاجو جد خویشتن والا شود

گه‌لیک له‌وانه دواون، به‌لام هه‌موو نادیاره. به‌لام له شاری «ئانی» مه‌نوجه‌هریکی کورد پادشا بووه که «ابن الاثیر» لیتی دواوه و ئیتمه‌ش له داها‌توودا له‌گه‌ل سه‌ره‌وردی فه‌زلوون کوردی باسی ده‌که‌ین. ده‌بێ ئەم مه‌نوجه‌ره که قه‌تران پێیدا هه‌ل‌گوتوووه هه‌ر ئەو مه‌نوجه‌ره‌ی فه‌زلوونی شه‌دای بووبێ. له‌و شیعرانه‌ی قه‌تراندا هیچ باسی مه‌ملان و سه‌ره‌وردیکی نییه. ده‌بێ له‌و ده‌مه‌دا که قه‌تران ناوی مه‌نوجه‌ره‌ ده‌با، مه‌ملان مرده‌بێ و نه‌مابێ.

دوژمنی مه‌نوجه‌هر نادیاره داخۆ مه‌ملان بووه یان یه‌کیکی دیکه‌یه.

له‌م ده‌وره‌دا که سه‌لجوقییه‌کان ده‌ستیان هاو‌پێژته نازربایه‌گانه‌وه، به‌تاریکی راده‌برێ و ته‌ئریخی نازربایه‌گان رووناک و ئاشکرا نییه. له‌و کتیبانه‌ی له ده‌ستدایه، تا ده‌ورتیکی دوور باسی خاکی نازربایه‌گان به‌بێ ده‌نگی و ته‌ئریخی ئەو زه‌وییه به‌ون و نادیارى به‌سه‌رده‌چێ. له‌به‌رئه‌وه‌یه سه‌ره‌وردی مه‌ملان و مه‌نوجه‌هر و ئەبو خه‌لیل جه‌عفه‌ر که ئەویش مودده‌تیک له‌سه‌ر ئەو خاکه پادشا بووه و قه‌تران لیتی دواوه، به‌جاریک بێ ده‌نگه و له تاریکییه‌کی وا دایه دیار نه‌کراوه.

### ۶- ئەبولقاسم عه‌بدو‌للا

له‌م ئەمیره‌ش ئاگاداری و سه‌ره‌وردی تاریک و نادیار و داپۆشراوه. ته‌نها قه‌تران له قه‌سیده‌یه‌کیدا پێیدا هه‌ل‌گوتوووه و ده‌لێ:

باغ رنگین شده، گوئی که برو کرده گذر

میر أبوالقاسم عبدالله بن وهسودان

هه‌روه‌ها له قاقه‌زێکی که به‌نه‌زم بو‌ئە‌بولیوسر سوپه‌هداری ئارانێ ناردوووه له دواى ناو‌بردنی وه‌هسودان و مه‌ملان، له‌م عه‌بدو‌للا‌یه‌ش دواوه و ده‌لێ:

دگر میر عبدالله ز بهر من  
ازو هرچ خواهی ندارد گران

لهم قه سیده‌ی هاتوودا باسی بهزم و که یفی ئەمیر مهملان دهکا و لیتره‌شدا به ئەمیر  
عه بدوللا و ئەبولوعه مەری گەنجە بیدا هەلگوتووہ. کہ ئەم ئەبولوعه مەره چۆتە تەوریز  
وادەردە که وئ سەرکرده یا پیاویکی گەورە‌ی پادشایانی کوردی شه‌دای حوکمرانی ئاران  
بووه و بۆ پیکه‌یتانی هیتدیگ مه‌سائیلی نیوان دوو حکومه‌تی کورد چۆتە تەوریز و  
به‌رووی ئەو مه‌جلس گیراوه و به‌زم و که یف دامه‌زراندراوه. لەم شیعرا نه‌شدا واده‌ردە که وئ  
ئەمیر عه‌بدوللا تازه له‌ سه‌فه‌ر گه‌راوه‌تووہ و قه‌تران له‌و به‌زمه‌دا بووه که پیتی هەلگوتووہ  
که ده‌لێت:

گر ندیدی بهشت و حور العین  
جام می را چو حوض کوثر دان  
مطربان نشسته در مجلس  
بر یکی سوی امیر عبدالله

اینک این مجلس امیر بین  
ساقیان را بسان حورالعین  
زردو گریان چو عاشق مسکین  
آن خداوند مهتران زمین

### ئەبو ده‌له‌ف - شاهی نه‌خچه‌وان

ئەبو ده‌له‌ف جگه‌ له‌وه‌ی که پادشای گۆشه‌بیتی ئازربایه‌گان بووه، له‌ عیلم و ئەده‌بیاتی  
ئیرانیدا ناوبانگی کردووہ. قه‌ترانی تەوریزی به‌گه‌لێک قه‌سیده‌ پیدای هەلگوتووہ.  
ئەسه‌دی تووسی «گرساسنامه» که بیکه‌مین پیشه‌ و کرده‌وه‌بیتی مامۆستایانه‌ی باش و  
جوانه‌ به‌ناوی ئەبو ده‌له‌ف و به‌فه‌رمانی ئەو دا‌بناوه و ناوی ئەبو ده‌له‌فی زیندوو کردۆتەوه.  
ناوی له‌مه‌ چی چاکتر ده‌بی که گه‌وره‌بیتی وه‌ک نیزامی له‌ دیباجه‌ی «به‌رامنامه» بیدا له  
سه‌خا و به‌خششی ئەو و له‌له‌چهری مه‌حمودی غه‌زنه‌وی دواوه که ده‌لێ:

وزدگر سوی بوالعمر کرد  
تا برون آید از صدف لولو  
دولت و عز میر مملان یاد  
او بدیدار میر عبدالله  
او بشادی و دشمنش غمگین  
تازمین باد شاد باد این از آن  
حاسد آن همیشه چون فرهاد  
ناصح این همیشه چون شیرین

هه‌روه‌کو گوترا، سه‌ره‌وردی دوامینی ژبانی وه‌ه‌سودان و مه‌ملانی کورپی و کورانی

دیکه‌شی به‌تاریکی به‌سه‌رچووہ؛ ئەوه‌ی ده‌ستمان کهوت ئەوه‌بوو که موکورت له‌ پادشا و  
ئەمیرانی کوردی راوادیان دوام و هه‌رچی بیتی له‌ کتیبه‌کانی به‌رده‌ستماندا هه‌بوون  
نویسیومانه‌وه و به‌مه‌ش دواییمان به‌سه‌ره‌وردی راوادیاندا.

به‌لام که می‌کیش له‌ سه‌ره‌وردی ئەبو ده‌له‌فی پادشای نه‌خچه‌وان ده‌دویم. چونکو  
هاوسالانی وه‌ه‌سودان و مه‌ملان و له‌سه‌ر لایبیتی خاکی کوردستانی ئازربایه‌گاندا  
حوکمرانی کردووہ و دۆست و سویندخۆری راوادیان بووه.

نسبت عقربست باقوسی بخل محمود و بذل فردوسی  
اسدی را که بود لف بنواخت طالع و طالعی بهم در ساخت

به‌لام سه‌ره‌وردی بنه‌ماله‌ و ژبان و کرده‌وه‌ی ئەبو ده‌له‌ف له‌ هه‌یج لاپه‌ره‌بیکدا ناکه‌وتیه  
به‌رچاوان. تهنه‌ا ئەحمه‌د کیسه‌ره‌وی له‌ به‌خشی دووه‌می «شه‌رباران گمنام» دا له  
شیعه‌ره‌کانی قه‌تران و ئەسه‌دی وه‌رگرتووہ که کم تا کورتیک ناگاداری ده‌دات. له‌و پدا له  
ئەبو ده‌له‌ف و کورپان و برابانی ئەو دواون و ناویان و ناوی بابی ئەبو ده‌له‌ف باس ده‌که‌ن و  
گۆبا به‌سه‌ر نه‌خچه‌وان و گولتندا حوکمران بووه و له‌ قه‌رنی نیوه‌ی پینجه‌مدا ژباوه. به‌لام  
راستییه‌که‌ی له‌ ده‌ستدا نییه. کیسه‌ره‌وی به‌رووی خه‌یال باسی ده‌کا. گۆبا ئەسه‌دی بابی  
ئەبو ده‌له‌فی به‌ «سه‌فه‌ر» و براکانیشی به‌ «ئیبراهیم» و کورپیشی به‌ «مه‌حمود» ناوده‌بات.  
کیسه‌ره‌وی ده‌لێت: له‌مانه‌ش ناگاه‌ی به‌هه‌یج کلۆجیک له‌ ده‌ستدا نییه.

کیسه‌ره‌وی ده‌لێت: به‌قسه‌ی قه‌تران ئەم ئەبو ده‌له‌فه له‌ دوامینی پادشاهی ئەمیر  
وه‌ه‌سوداندا حوکمرانی ده‌ست کهوتووہ و ئەم دوو حوکمرانانه‌ پیکه‌وه‌ دروستبوون و به‌لکه‌م  
خزم و نزیک‌ی به‌کدی بوون. له‌ رۆژی شه‌ردا له‌گه‌ل دوزمنیان پشت و هه‌یزی به‌کدی بوون.  
قه‌تران له‌لای ئەبو ده‌له‌ف بووه، به‌قه‌سیده‌بیتی درێژ له‌و سه‌فه‌ره‌ دواوه. وا دیار ده‌کات  
وه‌ه‌سودان قه‌ترانی به‌په‌یامبه‌ر ناردۆتە نه‌خچه‌وان. له‌و قه‌سیده‌یه‌دا بیری شه‌ر و کیشه  
کیش ده‌کات که له‌وه‌وپیش ئەمیر وه‌ه‌سودان له‌ ته‌ک دوزمنی خۆیدا کردوو‌یه و ئەبو ده‌له‌ف  
به‌له‌شکری خۆبه‌وه و بۆ یاریه‌دانی ئەو، تالوکه‌ی کردووہ دوزمنیان تیکه‌وه‌ پینچاوه و  
شکاندوو‌بانه. به‌لام چونکه ئەو دوزمنه‌ موسلمان بووه و له‌وه‌مه‌شدا رۆم و ئەرمه‌ن  
هه‌لمه‌تیان داوه‌ته‌سه‌ر ئەبو ده‌له‌ف و وه‌ه‌سودان له‌گه‌لیان ریککه‌وتوون بۆ شه‌ری ته‌رسیان  
پیکه‌وه‌ هه‌لمه‌تیان بردووہ. ئەم دوو شیعه‌ری قه‌ترانه له‌و شه‌ره‌ دواوه:

هزیمت گرفتند کاغاز کردم به‌جای فسون مدح میر مظفر  
خداوند کامل شهنشاه عادل ملک بودلف خسرو بنده پرور

## فەلسە ئىلمى چۆرەم

### پادشايانى ئەھمەدىلىيان لە كوردستانى ئازربايجان

ھەر ھەركو نوويسيمان لە سالى ٤٤٦ دا ھاتنى توغروڭ بەگەوہ بۆ خاكي ئازربايجان تا چل پەنجە سال ميژووي ئەو زەوييە و سەربھوردى پادشايانى خوجيبي ئەم خاكە تاريك و ونە و زۆرچاك دەزانين كە لەم سالانەدا گەلتيك چتى زل لەم خاكەدا روويداوه و لەم سالانەدا بنەمالەبيكي گەورەى پادشايانى كوردى راوادى لەناوچوون و كەوتوون. زۆرياش ئەمەشمان لي ئاشكرايە ئەو بەي كيشە و شەر و ليكدان و ھەلاتن و زالبوون نەبووہ و دواي پتي نەدراوہ، لەگەل ئەو شدا كەموكورت رشتەيەك لەو ھەموو رووداوانە لە دەستدا نيبە و لەو چەند سالەدا چ روويداوه و پادشايانى خوجيبي چۆن ژياون و لەگەل سەلجوقياندا چۆنيان بەسەربردووه و چييان بەسەر ھاتووه و سەلجوقى چۆن بەسەر ئەو ميللەتە و ئەو خاكە زالبوون؛ بي ناونيشان و بي دەنگ و زۆر تاريكە و لە ئيمە ناديارە و ميژوونويسەكان بازيان بەسەر داوہ.

ھەرچەند زۆرچاك دەزانين لەو سالانەدا ئەمير ئەبولخەليل جەعفەر ناو كوردتيك لە خاكي ئازربايجاندا پادشا بووہ. كيسرەوى كە لە نەژادى ئەحمەدىليان دەدوي، قەترانى بوژ نزيك سى قيتعە قەسیدەى ستايش و سوپاھى ئەمير ئەبولخەليل جەعفەرى ھەلبەستووه و بەپادشای ئازربايجان ناودەبا و شەر و كورژتارى لەگەل گورجستان و ئەرمەنيان و چوونى بۆ سپاھان بۆ كن سولتان سەلجوقى باس كر دووہ. لەگەل ئەو شدا لە كتيبي تەئريخەكاندا بەھيچ كلوجتيك ناوى ئەم ئەبولخەليل جەعفەرە نەبراوہ. ئەمە چاكرمان بۆ ئاشكرا دەكا كە كتيبەكانى تەئريخ تا چ پايبەتيك، نادروست و كورت و كەم و بي ئاگاداربوون و بەسەر تەئريخى كورداندا چلۆن بازيان داوہ و چاويان لي قوچاندووه.

لە سەربھوردى ئازربايجاننى ئەو سالانەدا ئەمەمان زۆرياش بۆ ئاشكرا بووہ، كە بەگەرمى عيلانى تورك چرژاوتە ئەم خاكەوہ و جيگايان بەكورد تەنگ كر دووہ. كيسرەوى دەلي: زۆرى پينەچوو كە عيلا تەكانى تورك وەكو سىلاو لە توركستانەوہ روو بەو خاكە چوون و بە فرەبى و زۆرى ھەر دەستەبيكي لەسەر خاكيكى ھەلبژاردوودا دانيشتن.

«ابن الاثير» لە سەربھوردى سالى ٤٥٦ دەلي: كە ئەلپ ئەرسەلان گەيشتە مەرەند يەكيك لە ئەميرانى توركمان كە ناوى تەغەدگين (تەغەنگين) بوو، بەكۆمەلەبيكي زلى عەشیرەتى توركمانەوہ ھاتە لای.

گۆيا قەتران لە پيش ئەوہدا بەگاتە وەھسودان، لەكن ئەبو دەلف بووہ و ئەمەش يەك دوو شيعرى قەسیدەبيكي ئەوہ كە لە شەرى ئەبو دەلف داوہ و ويستوويە لە نەخچەوان بەگەرتتەوہ. ئەم شيعەرى پينجەمىيەتى كە دەلي:

مرا كسل كن شاھا كە از نشستان من

مرا زيان بود و مر ترانباشد سود

بەلام ئەسەدى «گرشاسبنامە»ى بۆ ئەبو دەلف لە سالى ٤٥٨ دا گوتووه. ئەمە دەردەكەوي كە ئەبو دەلف زۆر ژياوہ و چەند سالان حوكمرانى كر دووہ.

ئەسەدى لەو سالەدا چۆتە نەخچەوان. محەمەدى كورى ئيسماعيل كە وەزىرى ئەبو دەلف بوو لەگەل ئىبراھىمى براى ئەبو دەلف بەئەسەدىيان گوتووه بەپەيرەوى فيردەوسى بەناوى ئەبو دەلف داستانيك ھەلبەستى و بنويسيتتەوہ.

ئەسەدى «گرشاسبنامە»ى بە سى مانگ ھەلبەستووه كە نۆ ھزار شيعرە.

لە لايتيكا باسى وەزىرى براى ئەبو دەلف دەكات و گەلتيك بەئەبو دەلف ھەلدەلي. لەو داوہ كە وەزىر و ئىبراھىمى براى ئەبو دەلف لييان خوازتووه، تاكو ئەم داستانە رتيكخات. ئەمە سى شيعرييە كە دەلي:

كە تا جايگە يافتى نخچوان

بدين شاه شد بخت پير جوان

سوار جهان پشت ايرانيان

مە تازيان تاج شيبانيان

ملك بودلف شہرياران زمين

جہان ويرانىيى پاك دين

لە دواميني ئەوہدا بەچەند شيعر لە تەئريخى كتيبەكەى داوہ:

ز هجرت زدور سپهرى كە گشت

شده چارصد سال و پنجا و هشت

بود بيت من سـر سـر نہ هزار

سە مە اندرين كارشد روزگار

له مه دیار ده کړی که له و چند ساله که مه دا خاکی کوردی نازربایه گان پرپوه له عه شیره تی تورک؛ نه گهرچی هیتشتا ده سال نه بپوو، سه لجووقیان ده ستیان هاو پیژته نه و خاکه وه.

به پیتی نوویسینی کیسره وی له قه سیده کانی قه تران و ه رده گری که له وده مانده دا گوتوویه تی؛ گه لیک جیگایانی خاکی نازربایه گان له نه زیهت و نازاری نه وانه له سکالا و گازنده و ناله و هاواردا بوون و له و شیعرانه ی قه تران دیار ده کړی، سه لجووقیان زور به سه ختی نه زیه تی کوردانی نازربایه گانیاں داوه و له به دره فتاری خوداریان نه نواندوه و به زبیاں به دانیشستوان و میلله تی نه و خاکه دا نه هاتوه. له قه سیده په کیدا له گه ل نه بو لخلیل جه عفر پادشای نه وده مه ی نازربایه گانیه تی که کوردبووه و پیتی ده لئی:

گر چه امروز از تو ترکان هر زمان خواهند باج

باز فردا نعمت ترکان ترا گردد مرام

له قه سیده پیتی دیکه یدا به نه بو لخلیل جه عفر دا ه لده لئی:

اگر چه داد ایران را بلای ترک ویرانی

شود از عدلش آبادان چو یزدانش کند یاری

له قه سیده پیتی دیکه یدا ده لئی:

گر نبودی آفت تورکان به گیتی در پدید

بستدی گیتی همه چون خسروان باستان

له قه سیده پیتی دیدا گازنده له گوزهران و زهمانی خوی ده کات و ده لیت:

شده چوخانه زبیر باغم از ترکان

همی خلند به فرمان ها چو زنبورم

به نوویسینی «ابن الاثیر» فه رمانره وایی نازربایه گان له لایه ن ته لپ نه رسه لان یا مه لیکیشاوه دراوه به نه میر قوتبه دینی نیسماعیلی کوری یاقوتی که نه وه ی برای توغرو ل به گ بووه و خوشکی نه ویش زوبه یده خاتون خیزانی مه لیکشا بووه.

له پاش نه وه ش مه ووددی کوری نه ویش چه ندیک حوکمرانی نه و خاکه ی کردوهه. به لام له حوکمران و نه میر و پادشاکانی خوجیبی کوردان ره شته به ک له دستدا نیبه. له وده مه دا کئی زندووبووه و کئی پادشایی کردوهه و گوزهران و ره وشتی نه م سه لجووقیان له گه ل نه واندا

چون و له چ پایه پیتکا پتکیان هه لکردوهه؟ نادیار و ونه.

له دوا ی هه لمه تی سه لجووقیان بز سه ر نه م خاکه و ده ست به سه ردا کبشانیان، ناوی پاشایه کی خوجیبی و کورد که برابج «ابن الاثیر» له سالی ۵۰۱ دا له نه حمه دیل کورد دواوه که باپیر و دامه زرنه ری بنه مالیه پادشایانی کوردبووه که نیمه له م فه سله دا مه به سمان له سه ربهورد و دوانیا نه و به بنه مالیه نه حمه دیلیان ناوده برتین.

«ابن الاثیر» نه م نه حمه دیله به خاوه ندی مه راغه ناوده بات. سه ربهورد و داستانی خوی و چند که سی دوا ی نه و که له «ابن الاثیر» و «کیسره وی» و له هی دیکه مان ده ست که وتوه ده نوویسینه وهه.

«ابن الاثیر» له ریزی سالی ۵۱۰ جلدی ۱۰ و لاپره ۲۱۷ یدا که ناوی نه حمه دیل ده با ده لئی: «نه حمه دیل کوری نیبراهیم کوری وهه سودانی کوردی راوادی، خاوه ندی مه راغه و جیگایانی دیکه ی نازربایه گان».

نه مه بومانی ناشکرا ده کا که: نه حمه دیل نه وه ی وهه سودانی راوادیبه که له فه سلی پیشوودا به درتزی لیتی دواين. به لام نه مه مان بز ناشکرا نه بووه که نه میر نه بو مه نسور وهه سودان له سی کور پتری هه بووی. به لکه م نه م نیبراهیمی بابی نه حمه دیل، نه و کوره بووه که وهه سودان به گره و نارديه لای توغرو ل به گ، له پاشان به هوی خزمهت و کرده وه که له و نیبراهیمه پرویداوه، پادشای سه لجووقیان کوری نیبراهیمی که نه م نه حمه دیله بووی، کردوویانه به حوکمران.

نه مه ش و گوته ی کیسره وی که له نه ژادی نه حمه دیل دواوه. له پرووی بیبر و ویچوون و لی وردبوونه وه یه وه؛ وه نه بی چتیکتی نوویسراوی ته تریخی له و بابه ته وه له ده ستدا بی. ته نها نه وه ی نیمه باوه ریمان بی هینا بی و سه رمایه ی نوویسین و گوتنمان بی، نوویسینی «ابن الاثیر» ه و یه کسه ره به وه م باوه ر کردوه و قسه که ی نه م له هه موو قسان له لا راستتره؛ بویه نه حمه دیل به کورد و به نه ژادی کورد و به بنه مالیه راوادیانی ده زانم و بنه مالیه نه میر وهه سودان دیسان به کوردی راوادیم ناسیوون؛ چونکو «ابن الاثیر» چی وا له عه سری نه حمه دیل دوور نه بووه و به هوی بنه مالیه نه یووبیان و کوردانی هه کاری که «ابن الاثیر» خوی خه لکی هه کاری و له گه ل نه یووبیاندا به سه ری بردوهه، تاکو به چاکی لیتی مه علوم نه بووی و نه بیستی و به ته حقیقی نه گه یان دیب، نه و نه میره ی به کورد و به نه وه ی وهه سودانی راوادی کوردی نه ده زانی.

که و ابو نئیمه یه کسره بهومان باوه رکردوه و به راستی ده زانین و نوویسینی موده قیق و تهئریخ نوویسه کانی دوامین له رووی خه یال و تهسه ورات بووه، که له بابهت نه ژادی نه حمه دیلیان گتوگزیان کردوه، ده نا کوردبوونیان بی گومانه.

ئه گه رچی کیسره وی له به خشی دووه می «شهریاران گمنام» لاپه ری ۱۳۱۵ دورودریژ له وه دواوه و ده لیت: «تا ئمه که ئیمه ناگادارین راوادیان کوردی تیره یه کی هه زبانیان بوون له ئهرمه نستان و ئاران دانیشتون و له نازربایه گاندا له وانه سوخاخیکمان نییه».

به تاییه تی له به خشی دووه می «شهریاران گمنام، گفتار نخستین، پیشینیان خانه دان، لاپه ره ۲۲» دا که له راوادیانی کورد دواوه له حاشیه ی خواره ویدا ده لئ: راوادی (راوادیان) ئیلیکی گه وری کوردبوون و له شنۆ و ئه و ناحیانده دا داده نیشتن و به هه زبانی ناوده بران و ئه م راوادیانی ئاران و ئهرمه نستان تیره یه کی بوون له وانه که له ئهرمه نستان داده نیشتن. به فارسیش ئه مه یه: «ایل بزرگی از کردان در اشنوبه و آن نواحی می نشستند و هذبانی خوانده می شدند. این راوادیان تیره ای از ایشان بودند و در ارمنستان نشیمن گرفته بودند» به بیگومانه ئه م کوردانه له خاکی موکرباندا بوون.

ههروه کو چهند جارێک له فه سه لته کانی رابردوی ئه م کتیبه ماندا گوتوه و دیسان ده لئین: کوردی راوادی مادام له خاکی موکربانی ئه م ژکه دا بوون و تیره بیکیان بۆ ئاران و ئهرمه نستان و تیره به کیان بۆ هه ولیر و ئه و خاکانه ی رۆیشتون و له تیره ی ئاران تیره بیکی لئ جوپۆتوه و چۆته میسر و شام و بناغه ی سه لته نه تی ئه یوو بیانی دامه زاننده وه، ههروه هاش له خاکی نازربایه گاندا تیره بیکی به هیزیان مابوووه که له که لئیتیکدا حوکمرانیان ده ست خویان خستوه و ئه م پادشایانه له م به نده دا لئیان دواوین له م تیره ی راواند (راوادیان) بوون که له خاکی نازربایه گاندا مابوونه وه.

جیگای حیره ته که: کیسره وی ده لئ: له و راوادیانه ی نازربایه گان سوخاخان نییه؛ ئه گه رچی ئه وه ی له سه ره وه مان باس کرد له به خشی دووه می دایه و له به خشی یه که می و له به خشی دووه مدا گه لئیک له کوردانی هه زبانی و پیتشه وا و گه وره و ئه میرانی ئه وان دواوه. ئه میر ئه بوله ه یجای کوری ره بیبووه وه له و کوردانه بووه. کیسره وی به درێژی باسی ئه ویشی کردوه.

به پیتی ئه وانه ی گوترا و به نوویسینی «ابن الاثیر» و به بی لئیکدانه وه و گتوگۆ، هیچ گومانی تیدا نییه که ئه میر ئه حمه دیل کورد و له کوردانی راواند - راوادی - هه زبانی

بووه. به لآم دوورنییه باب و باپیره کانی پادشای نازربایه گان و ئاران و ئهرمه نستان بوون و ئه و رۆژه به خاوه ندی مه راغه ناوبردنیان له تهئریخی «ابن الاثیر» دا ده رده که وی که: سه لجو قیان تا چ پایه یه کی له و خاکه دا کوردیان وه تنگ هه لئیناوه و دووچار به ئه زبه تیان کردوون و به ده ستیکی نامیهره بانانه به سه رباندا زالبوون، که ته نها مه راغه له ده ست پادشایانی چهند سه لته ی کوردیدا ماوه.

### ئه میر ئه حمه دیل کوری ئه میرا هیم کوری وه سووانی کوردی راوادی

یه که مین جار که ناوی ئه م ئه میره کورده له تهئریخدا برابئ «ابن الاثیر» له سالی ۵۰۱ هه دا باسی کردوه. له م سه لته دا نئوانی سوولتان محمه دی کوری مه لیک شا و سه ده قه ی کوری ده بیس ئه میری حیلله تیکچوو، شه ر و کوژتاریکی قورسیان له یه کدی کردوه. له و شه ردا یه که پشتیوان و یارمه تیده ری سوولتان محمه د که بووبئ ئه ویش ئه حمه دیل بووه.

سه ده قه ئه سپئکی زۆر به ناوبانگ و هینده چاکی هه بوو که که س ئه سپئکی وه کو ئه وی نه بووه و زۆر بی مانه ند و بی وینه بووه. له شه ردا ئه و ئه سپه بریندار کرابوو. له دوا ی به کوژتچوونی سه ده قه، ئه میر ئه حمه دیل ئه و ئه سپه ی ده ست که وت و سواری که شتی کرد و ناردیه به غدا. به لآم له رتگا ئه سپه که تۆپی و له ده ست چوو.

«ابن الاثیر» جارێکی دیکه سالی ۵۰۵ له ئومه رایانی ئیسلام دواوه که به یارمه تی ئه تابه ک ته غته کین، خاوه ندی شام، چوونه شه ری فره نگان بۆ «بیت المقدس». که ناوی ئه و ئه میرانه دهنوویسی له ئه میر ئه حمه دیل ده وئ.

«ابن القلانسی» ئه و سه ره بوردیه له سالی ۵۰۴ دهنوویسی و ده لئ: «ئه حمه دیل له هه مووان پتر سوپاهی هه بووه».

له و سه فه رده دا یه کئیک له ئه میرانی - که سه کمان قووتبی بوو - له دوا ی ئیسماعیلی کوری یاقووتی و مه وودودی کوری، ئه بوو به خاوه ندی ته وریژ. دهنوویسن که ئه و نه خو ش که وت و ئه میر ئه حمه دیل چاوی له وه بوو که بمی و ته وریژ له لایه ن سوولتانه وه به م بدری و ئومیدی ده کرد شاره کانی دیکه ی نازربایه گانیشی ده ست که ویتته وه. له به رئه وه بوو به له ز گه راره نازربایه گان که ئه و ئاره زووه ی به سوولتان بنوتئ. «ابن الاثیر» سالی ۵۰۵ و کیسره وی به خشی دووه م لاپه ره ۱۱۴ - چاپی تاران. ابن القلانسی چاپی ئه وروپا لاپه ره ۱۷۴.

به لآم دوامینی ئه و گه رانه وه و بنه چه که ی کار له چ پایه یه کدا بووه، نه یان نوویسیوه و



نه زانداوه داخوا سولتان ته ورتيزی پي داوه يا نه؟ يان دايه ووه به که سيکی دیکه؟

له هممو کتیبی ته نریخه کانداه دپته سهر باسی ته میر، يان پادشایيکی کورد به پي دهنگی و بازدان به سهرده بری نازانين له موته ریخه کانه ووه بووه يان زه مانه و دهوران نه بهیژتون باس بکرتين.

مردنی نه حمه ديل له سالی ۱۰۵۱ ده ده دست فيدايیانی باتینی بوو. چونکو له وده مه دا ئیشوکاری (باتینی) زور به رزیوو و سهرکه وتوو و ده یانتوانی هممو چتیک بکه ن.

میژوو نویسه کان هم داستانه ی کوژتنی نه حمه ديل به ده دست فيدايیانه ووه به مجوره ی دنویسنه ووه که له مانگی موچه رهمی نه و سالداه نه حمه ديل له به غدا بوو رژیک چوه باره گای سولتان مه حمود له تهنیشت نه تابه گی ته غته گین جیگای گرت. له ناکاو دادخواهیک به گریان له ده رگاوه هاته ژوروه ووه و قاقه زیکي له ده ستدابوو، دايه ده دست نه حمه ديل که بیگه نیتیه ده دست سولتان. نه حمه ديل هه تا ده ستی برد قاقه زه که ی لی وهرگرئ، دادخواه - که له «باطنی» يان بوو - کیردیکي له ده ستیدا شار دبووه ووه له نه حمه ديلي دا.

نه حمه ديل به و برینه ووه باتینیه که ی گرت و خستیه سژیر پي خویه ووه، به لام له ده روه «باطنی» یه کی دیکه زوو گه یشته پيش، کیردیکي دیکه ی له نه حمه ديل دا. دانیشتوانی باره گای شیربان کیشا و هه ردوو کیان له توه ت کرد.

له وده مه دا باتینیه کی دیکه گه بشتی و کیردی سیپه می لیدا و ئیشی نه حمه ديلیان ته و او کرد، نه ویشیان له مه جلیسدا کوژت.

«ابن الاثیر» به درتیزی نویسیتی و «ابن القلانسی» ده لئ: «خه لک له و سهر به ورده زور دلگیر بوون له گه ل نه وهدا که نه حمه ديل هیتز و له شکر و سوپا و شه و که تی بی ژمار بوو».

## ۲- ناقسنقهری کوری نه حمه ديل

له دوا ی بابی بوو به پادشاه. به لام بیکه مین جار که ناوی هم پادشاه کورده مان چاوپیکه وتی، سالی ۱۶۵۵ له به غدا له کن سولتان مه حمودی سه لجویقی بووه. له م سالداه توغرو ل به گی برابچوکی مه حمود له تاران، له وهدابوو رووبه رووی برای، سهرکیشی ده ست پي بکا و شوړش هه لایسی نیت و هه لمه ت ببا ته سهر خاکی کوردستانی نازربایه گان.

له وده مه شدا «گونتغدی» نه تابه گی توغرو ل به گ مردبوو. ناقسنقهر له به غدابوو که

نه ووی زانی و له سهر بهوردیان ناگاداربوو، ویستی خوی بگه ییتنه توغرو ل به گ و له جیگای گونتغدی دامه زری و خاکیکی که له ده ست نه ودابوو بیگریته ووه ده ست خوی.

ناقسنقهر به بهانه ی نه ووه که له خاک و زوی نه ودا سهرکیشی و شوړش ده ست پي کراوه، ئیزی له سولتان مه حمود خوازت و سواربوو به تالو که بو نازربایه گان گه راره و له وپوه چوه گه یشته توغرو ل به گ و بو سهر بلندرکدن و روو گه ردانی پتری هاندا و دلپرتی کرد. په یمانی له ته کدا گرت که گه رانه ووه و گه یشته مه راعه ده هه زار له شکری شه رکه ری بو ریکخا و سوپاهیکی پر چه کی بداتی.

توغرو ل به گ قسه کانی ناقسنقهری په سندرکدن و پیکه ووه لینگیان دا سهر نه رده وپل که بیگرن. نه رده وپلییان ده رگیان له سهر گرتدن و رتی چونه نیو شاریان نه دانی. له وپوه روو به ته ورتیزیان ناژوت. له نریک شار بیستیان که سولتان مه حمود سوپاهیکی قورسی نارده ته سهربان و له مه راعه له شکر به زیان کردوه.

نه ووه لامه ترس و نه ندیشه هینه ره په شته ی راووته دبیری لی پساندن و روو به «خونا» که به «خونج» ناسراوه و له نیوانی نازربایه گان و زهنگاندا هه لکه وتوو ناژوتیان تاکو له خاکی نازربایه گان ده رکه ون.

نه میر ناوشتگینی شیرگیر خوداوه ندی «نه بهر» و زهنگان - که نه تابه گی پيشووی توغرو ل بوو - له نه بهر له گه لیدا کزبونه ووه. به بی زانینی نه و، قاقه زیکیان بو سولتان نویسی که له گونا هانی رابردو ببوریت و فه رمانبه رداری نه وبان کردوه. سولتان مه حمود له گونا هانیان بهورد و له رابردو نه دوا و دلخوشی دانه ووه و دلنیا یی کردن.

له دوا ی نه ووه ناقسنقهر بوو به یه که نریکانی و کار له ده ست هاتوو و خوشه ویست و گه لیک پایه رزی سولتان مه حمود بوو و له هممو کاروباری سولتاندا ده ست و ته دبیری به ره و ژورترینی ده ست و ته دبیران بوو.

«ابن الاثیر» له سهر بهوردی سالی ۲۳۵۱ ده هه لاتی ده بیس بن سه ده قه ی نه میری حیلله له هممه دانه ووه دنویسی: «سولتان گوتیبه دوو نه میر که نه حمه ديلي و قزل بوون که ئیوه بوون که بوون به که فیلی ده بیس؛ من نه وم له ئیوه ده ویت. نه حمه ديلي روو به عیراق چوه که پيش به ده بیس و به دره فتاریی نه و بگری و بیباته لای سولتان...» له ووه گه لیک دواوه و له نازیی و ره شیدی نه حمه ديلي و کرده ووی سولتان باس ده کا.

سولتان مه حمود «داود» ناو کوریکي هه بوو کردیه وه لیه هه د و نه تابه گی نه ووی دا

به ناقسنقه‌ر. سالی ۵۲۵ سولتان که له همه‌دان مرد، ناقسنقه‌ر داودی له جیگای مه‌حموود له‌سهر ته‌ختی سه‌لته‌نعت دانا و له همه‌موو خاکی عیراق و عه‌جه‌م و نازربایه‌گان و ناراندان خوتبه و سککه‌ی به‌ناوی خوتندراوه و لیدرا.

مه‌حموود سی برای هه‌بوون: «توغرول - مه‌سعوود - سه‌لجووق». ئه‌وانه هه‌ریه‌ک پادشاهیان بو خۆ ده‌ویست. له‌وده‌مه‌دا گه‌وره و پیگه‌یشتوو و سه‌ره‌اتی سه‌لجووقیان سولتان سنجه‌ریوو؛ ئه‌ویش له خوراسان و ماوه‌رائونه‌هر و خوارزم پادشاهی ده‌کرد.

ناقسنقه‌ر بو ئه‌وه که داود بیاریزیت و له جیگاییکی ئاسووده‌ی دوور له شو‌رشی دانج، ئه‌وی هه‌لگرت و روو به‌نازربایه‌گان رو‌یشت. به‌لام مه‌سعوود له پیش ئه‌وان گه‌یشتبووی و به‌سهر ته‌وریزدا زال ببوو. ناقسنقه‌ر لینگی دا سهری و ته‌وریزی ده‌ورده‌ا و له همه‌موو لاییکه‌وه ته‌نگه‌ی پی هه‌لچنی و له دوامینی ئیشدا، دوامینی مانگی موچه‌ره‌می سالی ۵۲۶ ناشتی که‌وته نیوان و مه‌سعوود به‌سوپاهیکی پی بوو، له‌وتیه‌ روو به‌هه‌مه‌دان چوو.

سه‌ره‌وردی مه‌سعوود و توغرول و سه‌لجووق و خه‌لیفه‌ی عه‌باسی و سنجه‌ر گه‌لیک دووردریژ و به‌لک و پۆیه و به‌تایبه‌تی له کتیبیکدا نه‌بی ناگو‌نجیت. به‌لام له دوامینی کیشه و شو‌رشد پادشاهی بو توغرول ماوه. مه‌سعوود بو گه‌نجه‌ی پایته‌ختی کوردانی شه‌دادیان و سه‌لجووق بو پارس گه‌رانه‌وه. له‌وه‌مه‌موو شو‌رشه‌دا، ناقسنقه‌ر و داود له نازربایه‌گان دانیشتبووون بو ئه‌ستووری و توندی کار و له‌شکر و سوپاهی خو‌بان ده‌کوشان و هه‌موو ئه‌میر و پیاوه ناودار و ئومه‌را به‌ناوبانگه‌کانی سولتان مه‌حموودیان له‌سهر کو‌ببوونه‌وه و رۆژ به‌رۆژ هیژ و ته‌وانایان روو به‌فره‌یی ده‌چوو.

سالی ۵۲۶ی مانگی ره‌مه‌زان، ناقسنقه‌ر له‌شکرکی قورسی له کوردانی نازربایه‌گان کو‌کرده‌وه بو به‌گژ توغرول به‌گدا چوون لینگی دا سهر خاکی هه‌مه‌دان و ده‌ستی کرده کوژتار و تالان.

توغرول به‌گ له‌ولاوه به‌هیژکی له ده‌ستیدابوو، پیشوازی کرد و به‌په‌نهانی له‌گه‌ل سه‌رکرده و سه‌رکو‌ماره‌کانی ناقسنقه‌ردا ده‌رگای موخابه‌ره و دلخو‌شی دانه‌وه‌یانی کرده‌وه. به‌لام ناقسنقه‌ر له‌وه ناگادار نه‌بوو که ئومه‌را و سه‌رکرده‌کانی به‌په‌نهانی په‌یمانیا له‌گه‌ل دوژمنیدا گریداو. به‌بی ترس چووه‌پیش و شه‌ری دامه‌زاند. له گه‌رمه‌ی شه‌ردا سه‌ردار سوپاهه‌کانی جله‌ویان روو به‌توغرول به‌گ و ه‌رسوران و پشتیان له ناقسنقه‌ر کرد و لینی جو‌ببوونه‌وه.

ناقسنقه‌ر له‌وه له هیژ که‌وت و شکا و داودی هه‌لگرت و هه‌لات و چهند پیاوانی دلیر و

سه‌رکو‌مارانی به‌ناوبانگیان کوژران و به‌دیل گیران.

کیسه‌روی له به‌خشی دووه‌می «شه‌ریاران گمنام» و له لاپه‌ره ۱۱۷دا له قه‌سیده‌بیکی دووردریژی عیمادی غه‌زنه‌وی دواوه که له‌وه شه‌ره‌دا بووه و لینی دواوه و هه‌لمه‌تی زبان دریژی برده‌ته سهر پادشای کوردان و به‌عه‌بیده و زه‌رخه‌رید و نو‌کهر بابه‌کانی تورکمان و گورجی نه‌ژاددا هه‌لگوتوه. ئه‌مه‌ شیعری سه‌ره‌تاکه‌یه‌تی که ده‌لایت:

دیدى چه زره بود که از تبغ در شکست

کرده گلو خراش دم از جگر شکست

له‌م قه‌سیده‌یه‌دا سپاسی دوژمنه‌کانی ناقسنقه‌ری کرده‌وه و پیمان هه‌لده‌لی و زبان دریژی و به‌دگویی ناقسنقه‌ری کرده‌وه، ئه‌مه‌ش شیعریکه له‌گه‌ل ناقسنقه‌ریه:

آوازه رسید پیاپی بر آسمان

بازار آقسنقر آشوب خر شکست

ئه‌مه‌ی خواره‌وه‌ش شیعریکه که به‌ئه‌میر بیشگین گورجی نه‌ژادی دوژمنی ناقسنقه‌ریدا هه‌لگوتوه و سپاسی ده‌کا:

از بیشگین که پهلو گیتی است آگهم

کز حمله‌ی دوکشور دریکدگر شکست

ئه‌مه‌ش شیعریکی دیکه‌یه‌تی به‌قه‌راسنقه‌ری عه‌بیدی تورکمانی و دوژمنی ناقسنقه‌ریدا هه‌لگوتوه:

بی شبه‌تی سنان قراسنقر سترگ

آن روز بندچرخ حوادث شمر شکست

له‌م شیعرا نه‌وامان بو ناشکرا بوو شاعیریکی غه‌زنه‌وی حه‌زی له پادشای کوردی ئاریانی نه‌ژاد نه‌کرده‌وه، که‌وا سپاسی عه‌بیدیکی گورجی و تورکمان نه‌ژاد ده‌کات و هه‌لمه‌ت ده‌باته سهر پادشاییکی به‌ناوبانگی ئیسلامی ئاری نه‌ژادی کوردی خاوه‌ند ته‌خت و جاه.

ناقسنقه‌ر که له مه‌یدانی کوژتار ده‌ره‌ری و هه‌لات داودی له‌گه‌ل خو‌ی هه‌لگرت و چوو بو به‌غدا. توغرول به‌گ به‌وه دلگه‌رم بوو ویستی که هه‌لمه‌ت با‌ته سهر کوردستانی نازربایه‌گان.

مه‌لیک مه‌سعوود له گه‌نجه که له‌وه ناگادار بوو، نه‌شیا خو‌ی بگریت و هه‌ستا رووی له به‌غدا کرد و له‌گه‌ل ناقسنقه‌ر ریکه‌ه‌وت و خه‌لیفه‌ی عه‌باسی «المسترشد بالله» که

دوژمنی توغروڼ بوو، په یمانی له ته کیاندا گرت. مه سعودی کرده سولتان و داود وهلیعه هد و ناقسنقه ر نه تابه گ بی. به لآم رسته ی هم موو نیشوکاریکی نه وانی خسته ژیر دهستی ناقسنقه ر و له سهر مینبه ران خوتبه یان به ناو خویندرايه وه. بو چوونه سهر توغرولیش له شکرکی بو ریکخستن و هم موو پیوستیکی پیدان و بو هلمهت بردنیان تالووکهی کرد.

ناقسنقه ر سالی ۵۲۷ مه سعود و داودی هه لگرتن و له به غداوه روو به مه راغه له شکران ناژوت. که گه یشتنه مه راغه، ناقسنقه ر له کوردان و له شکر و سوپا و پیوستی ریکخست و بو شهر و کوژتار سازبوو.

قه ره سنقه ر و بیشگین که له لایهن توغروڼ به گه وه له سهر نازریابه گان بوون، چوونه زهنگان. ناقسنقه ر به له شکر کوردانه وه لینگی دا سهریان و له ویش خوین پی نه گبرا و هه لاتن و چوونه نه رده ویل و قه لابه ندیان کرد. ناقسنقه ر به توندی و سهختی نه رده ویلی دهوره دا و ته نگه ی به قه ره سنقه ر و دهسته برایانی هه لچنی و دوورودریژ شهر و کوژتار دست پیکرا. دهوره دانی قه لا توندکرا. نه رده ویلی و نه وانه ی له نیو شاردان بوون و ته نگ هه لپیران.

له ولوه توغروڼ له شکرکی ناره یارمه تی دهوره دراوان. ناقسنقه ر به دهسته له شکرکیه وه له دهوره نه رده ویل پییان گه یشت و شیر خوتن پیری تینان و دهستی کرده کوژتاریان و دهسته بیکی زلی لچ به دیل گرتن و هی ماوی شکاند و هه لی بری و له پاشا به زور نه رده ویلی گرت و گه راوه سهر نه و که سانه ی له خاکی کوردستاندا هه واداری توغروڼ به گ بوون و دهستی کرده کوژتاریان، هه تا به ته وای خاکی خو ی له وانه پاک کرده وه.

ناقسنقه ر که له خاکی خو ی ناسوده بوو، له شکرکی هه لگرت و چووه سهر هه مه دان و کوژتاریکی قورسی له توغروڼ به گ کرد و ته نگه ی پی هه لچنی و شکاندی و به سهر هم موو خاکی هه مه داندا زالبوو و خاکی دهورویشتیسی هه موو گرت و بناغه بیکی توند و سهختی بو سه لته نه تی مه سعود دامه زراند. به و دهستوره ناقسنقه ر هه موو دوژمنه کانی خو ی له ناوبردن و پوچی کرده وه، به لآم به دهستی خو ی دوژمنیکی وه کو مه سعودی پیگه یاند.

ههر له و روژانه دا [له] هه مه دان له نیو چادری خویدا وه کو نه حمه دیلی بابی فیدایمانی باتینی چوونه نیو چادریه که ی و کوژتاریان. به لآم راسته که ی «ابن الاثیر» ده لی: مه سعود نه و پیساوانه ی هاندابوو که ناقسنقه ریان کوژت. ابن الاثیر سالانی ۵۱۶، ۵۲۳، ۵۲۵

۵۲۷ و ته ریخی (عماد کاتب) چاپی میسر لاپه ره ۱۶۶، ۱۵۱، ۱۵۵، ۱۶۰، ۱۶۱، به دوورودریژی لیتی داوان. به هائودین نه بوتالیب مامی «عماد کاتب» که وه زبری ناقسنقه ر و له وی بوو، زور ناگاداری ده دات که مه سعود ناقسنقه ری کوژتووه.

### ۳- نوسره تودین نه رسه لان ثابه خاسه گی کوری ناقسنقه ر

نه م پادشا کورده له ناسراوان و به ناوبانگ و نازا و دلیر و رهشید و نه یرومه ندانی بنه ماله ی نه حمه دیلیان بوو. ناوی نه رسه لان ثابه شیرشکار و یان شیرگیر و له قه بی خاسه گ و کونیه ی نوسره تودین و نیوی راسته قینه ی «شیرگیر» بوو. له چل سال پتر پادشاهی کردوه و گه لیک به ریز و ده سترژی بووه.

نه م پادشاهه برایه کی دیکه ی هه بووه که ناوی به کوردی نه میر شیرگیر بووه و نه م دوو برایانه ناویان وه کویه ک بوو؛ نه میان تورکی و برای بچوک کوردی بووه. بیکه مین جار ناوی نه رسه لان ثابه له کتیه کانی ته ریخدا که براب سالی ۵۳۰ له به غدا بووه. خه لیفه ی عه باسی «الراشد بالله» له هه موو لاییکه وه له شکر کورده توه که به گز سولتان مه سعود دا بچی.

یه کییک له و نه میرانه که به له شکریه وه به هاواری خه لیفه وه چووه، نه رسه لان ثابه یه که «ابن الاثیر» به «ابن احمدلی» لیتی دواوه. به لآم له وه پاش له م پادشا کورده ده نگیک نییه تا سالی ۵۴۰ «عماد کاتب» له داستانی له شکرکیسی جاو لیدا باسی نه میر شیرگیری کردوه.

نوزبه گ تورکمانی کوری بالنیکار که دوستی سولتان مه سعود و دوژمنی نه م پادشا کورده بوو. سالی ۵۴۱ چووه سهر مه راغه و دهوره پدا. سالی ۵۴۵ سولتان مه سعود بو خو ی به له شکره وه چووه سهر مه راغه و به کوژتار گرتی و قه لاکه ی تیکدا. به لآم زوری پیینه چو که له نزیک قه لای. روژین دز (رواندز) پیکه اتنه وه.

نه رسه لان ثابه چونکو سهره تای ته مه نی جه وانی و ههرزه کاری و یاری بوو، هیتز و دهسته لاتنی تا نه و سالانه له پایه بیکی وادا نه بووه که ده که ویتنه ریزی سهر بهوردی گوته و نوویسینی دیریکزانه کانه وه. به لآم سالی ۵۴۸ به پیتی گوته ی «کیسره وی» و «عماد کاتب» نه رسه لان ثابه زور به هیتز و ته وانا و دارا و ناسراو بووه.

نیوانی نه و و نه تابه ک یولدز خویش و به ناشتی و دوستی رایانواردوه وه. نه رسه لان ثابه له و ساله دا هه ره تی ده سترژیشتن و خوواندن و ناوبانگ کردنی بووه. خاسه گی کوری

بلینکاری که ئەمیریکی نەبەرد و بەدەستەلات و پێچووی سەلجوقیان بوو، مەلیکشای کوری محەمەدی لە تەخت هیناخوا و سولتان محەمەدی لە خوزستانەوه خوازت و لەسەر تەختی سولتانی دانا.

کە سولتان محەمەد بوو بەپادشا یەکە ئیشوکاری سوودمەند و چاکی کە خستبوویە دڵەوه، کوژتنی ئەم خاسبەگە ی خاوەند چاکەبەهێ بوو. کە کوژتی و بەپەسند دیتراوی جەلالەدین دەرگەزینی - کە وەزیری بوو - کە لێ سەرەگە ی خاسبەگە بەدیاری ناردراوە ئازربایەگان بۆ پێش ئەمیر نوسرەتودین خاسبەگە کوری ئاقسنقرە خاوەندی مەراغە و ئەمیر شەمسودین ئەتابەگ یولڈز خاوەندی تەوریز.

وەزیری دەرگەزینی وایدەزانی کە ئەم دوو ئەمیرانە ی ئازربایەگان پێی دڵخۆش دەبن و سوپاسی زانین و تێگەبشتنی ئەو وەزیرە دەکەن کە چتی وای پەسندکردوو و ئەوجۆرە پێگایە بەسولتان دەنوێنێ.

بەلام هەردوو فەرمانرەوایی ئازربایەگان بەدیتنی ئەو کە لێ یە زۆر چاک دڵگیر و پەنجبەدە بوون و وەلامیان دا بەسولتان کە ئەو کارە پیس و بەقەرێژبوو کە کردت. تۆ کە سێکت کوژت کە سوتندت بۆ خواردبوو پەیمانەت لەتەکیدا گرتدبوو و خیرخواهی تۆ بوو. ئیدی لەمە بەملاوە ئیمە کارمان بەتۆ نەما و لیت دلتیا نابین کە بتوانین نزبکت کەوینەوه و باوەرێت پێناکەین.

لەسەر ئەو ئەرسەلان ئابە و یولڈز پێکەوه ناردیانە دووی سلیمان نەوهی مەلیکشایە بچیتە زەنگان، هەردوو ئەمیر بەسوپا و قۆشەنیانەوه چوونە لای و هەلیانگرت و لینگیان دا سەر هەمەدان. سولتان محەمەد هیزی خوگرتنی نەبوو روو بەسپاهان (ئەسفەهان) هەلات. سولتان سلیمان لە هەمەدان لەسەر تەختی سولتانی دانرا. بەلام چونکو پیاویکی بەدرەفتار و خراپ بوو، کە سێکت لیتی دلتیا نەبوو، هەموو کەسی دڵرەنج کرد.

ئەرسەلان ئابە و یولڈز زۆر لە کردەوهی بەگازندە بوون و تەمایان بوو سلیمان بگرن بەلام هەلات و یولڈز گەراوه تەوریز.

ئەرسەلان ئابە ناردیەوه دووی سولتان محەمەد و بەپەیمان لەسەر تەختی دامەزراندەوه و ئیشوکاری پێکەپێنا نەوه. لەو رۆژەوه ئەم ئەمیرە گەورە و نەپرومەندە کورده لایەنی سولتان محەمەدی بەرنەدا و پشتیوانی کرد. سولتان محەمەدیش دیسان ئەرسەلان ئابە و یولڈزی لەلا بەرێز و پایەبەرزبوون و لە هەموو ئومەراکان بلندتر جیگای بۆ دانابوون و خوشی دەویستن و لە قسەیان دەرندەدەچوو.

جغری شا کە ئەمیریکی سەلجوقیان بوو، لەگەڵ ئەتابەگی خۆیدا لە ئازربایەگان دانیشتبوو. ئەرسەلان ئابە لەگەڵیدا ناخۆشیان تیکەوت و ئیش لە زمان و قسەوه کەوتە شیر و کوژتار.

سولتان محەمەد بەلەز ناردی چغری شای هەلگرت و بەئەتابەگیهوه بردنە هەمەدان و نەپههشت لە خاکی ئازربایەگاندا دەستیان هەبێ و هەموو خاکی ئازربایەگانی دا بەئەرسەلان ئابە و ئەویش وەکوو برابان لەگەڵ یولڈز بەشیان کرد و پێکەوه بەئاشتی هەرکەسە و بەشی خۆی خستە دەست. لەو بەشکردنەدا تەوریز بەر ئەرسەلان ئابە کەوت کە خراپە سەر مەراغە. (کیسەرەوی و عماد کاتب دوورودریژ لەوه دواون).

سالی ۵۴۹ ژنی سولتان محەمەد مرد. ئەتابەگ یولڈز و ئەمیر شیرگیر برای ئەرسەلان ئابە بەلەشکرپانەوه چوونە سوکاری سولتان و چەند رۆژتیک لەوی مانەوه. «عماد کاتب» ی میژوونوویس لەوی بووه و دەلێت:

«منیش لە جەرگە ی موشی و زانا و عولەمایاندا لە مەجلیسی سولتان دانیشتیوم کە دیم سولتان چەند نوازی ئەو ئەمیرە کورده و ئەتابەگ یولڈزی کرد و لە چ پایەپێکی بەرزدا ریزی لی گرتن».

سولتان محەمەد سالی ۵۵۴ لە مردندا بوو، کورپکی کە هەبوو دایە دەست ئەرسەلان ئابە. «ابن الاثیر» دەلێت: «پێی گوت دەزانم کە سێکت لە دوا ی من مل ناداته پادشاهی مندالتیکی و بچووک. ئەوه بەتۆ دەسپێرم کە ببیە ئەتابەگی و ببیە یە شاری خۆت و بیپاریزی». ئەوه نیشانمان دەدا کە سولتان محەمەد تا چ ئەندازەپێک باوەری بەو پادشا کورده و لە چ پایەپێکدا لیتی دلتیا بووه، کەوا کورپکی تاقانە ی پێ ئەسپاردوو.

لە دوا ی مردنی سولتان محەمەد، لەسەر تەخت و تاج، شۆرش و پشیتیوی کەوتە نیو شازادەکانی سەلجوقیانەوه. مەلیک شای برای سولتان محەمەد مرد و سلیمان بەدەست ئەمیرەکانەوه نابوودکرا و سولتان ئەرسەلان کوری توغروڵ بەپشتیوانی یولڈز کە مێردی دایکی بوو لەسەر تەختی سەلتەنەت دامەزراندرا، بەلام پادشا و وەزیر و هەمەکاری ئەرسەلان هەر یولڈز بوو، نەیار و دوژمن نەما و هەموو لەناوچوون.

سالی ۵۵۶ ئەتابەگ یولڈز پیاوانی ناردە دووی ئەرسەلان ئابە ی پادشای مەراغە کە بچیتە هەمەدان و فەرمانبەری سولتان بکات.

ئەرسەلان ئابە وەلامی دانەوه کە: لیم بگەرپین و دەستم تینەدەن و منیش پادشاییکم و

له سه لحووقيانيش شازاده يه کم له لايه. که زور رقم هستی منبش نهو ده کم به سولتان و شهري بو ده کم.

وه زيري خه ليفه له به غدا که دوژمنی نه تابه گ يولدن بوو، قاقه زى بو نه رسه لان تابه نوويسی بوو، سوپند و په يمانی دايه که به قسه ی يولدن نه کات، کورده کی سولتان محمه د ده که نه سولتان و له به غدا دا به ناوی نهو خوتبه ده خوینیتته وه. له ولاشه وه يولدن ته نگه تاو بوو و وه لامی داوه به نه رسه لان تابه و سوپندی بو خوارد، به لام بی سوو بوو.

يولدن له ژير سپه هدارى په هله وان کورې خویدا له شکرکی نارده سهر نه رسه لان تابه. له ولاوه نه رسه لان تابه له شکرکیشی کرد. شاه نرمن خاوه ندى واسپورگان که نه وه ی سه گمان قوتی بوو، به له شکر و چه که وه پشتیوانی نه رسه لان تابه ی کرد. نه رسه لان تابه بهو هپزه ی که هه یبوو چوه پيش په هله وان له سهر چومی سپید رود (قرل اوزان) نامبازی په کدی بوون. له دواى کوژتار و خوینرپیته کی قورس، په هله وان ته نگه تاو کرا و شکاندر و هلات و تا هه مه دان خوئی نه گرتته وه.

کیسره وی به خشی دووهم «شهریاران گمنام» له لاپره ۱۲۳ ده لیت: له م شهره دا ناشکر ابو که نه رسه لان تابه تا چ پایه یه که به هپز و نه یرومه ندبوو؛ چونکه کوژتاریکی بیژماری له په هله وان کرد و گه لیکى له وان به دیل گرت و نهو له شکره ی په هله وان پوچ کراوه.

هه ره له و ساله دا نه تابه گ يولدن به گژ نه میر ئینانج خاوه ندى «ره ی» دا چوو و گه لیک کوژتار روویدا. نه رسه لان تابه پینچ هزار پیوانی سواره ی نازا و شه رکه ری به هه موو پیویست و چه کیکه وه نارده یارمه تی ئینانج و لهو شه رده ا فریای کهوت و دوژمنی بو به زاند و به شادکامی له شکره که ی گه راره.

له دواى نهو زوری پینه چوو که يولدن له گه ل نه رسه لان تابه ناشت بووه وه و نیوانیان به خوشی پیکه اته وه. نه ویش له بهر نه مه بوو که لهو ساله دا گورجی به هپز و جه وریانه وه، به سهر کورده کانی تاران و نازریابه گاندا بیوونه هه ره سیکی نه بری پیس، به گهرمی هه لمه تیان ده برده سهر شار و ناویانی موسلمانه کانی نهو خاکانه. له کوژتار و تالان و خرابی و سووکی ده ستیان نه ده پارازت و له به دره فتاری رانه ده وه ستان.

سالی ۵۵۸ په لاماری ته ختگای «دوبن» یان دا که چند سال له ده ست کورده موسلمانه کانی ره ونددا (راوادی) دابوو. کوژتاریکی قورسیان لی کردبوون، کومه له بیکی

زلیان له ژن و مندال به دیل بردبوو، مال و دراویکی بی ژماریان به تالان گرتبوو.

جا که نهو سهر به ورده دل و گیان هپنه ری جگه رسوزه، به نه میر و پادشایانی ئیسلام راگه یشت، دلیان سووتاو و هه ناویان جو شا و ده ماری پیواه تییان که وته بزوتن. يولدن له شکرى هه لگرت و نه رسه لان تابه به هپزیتیکی هه یبوو چوه یارمه تیدانی و له هه موولا بیکه وه نومه راکان له شکریان برد و چوون. به لام يولدن و نه رسه لان تابه پیکه وه هه لمه تیان برده سهر گورجیان و شکانديانن.

«ابن الاثیر» ده لیت: له پاش نهو ه گه لیک کوژتاریان له گورجیان کرد و به خسیره کانیشیان رزگار کرد و به شادمانی گه رانه وه و هه موو موسلمانان بو یان دناوران. به لام چند سالیکی به سهر نه چوو که دیسان نیوانی نه رسه لان تابه و يولدن له خوشیه وه بووه ناخوشی و دوژمنایه تیبیه کی سه ختیان کهوتی. ئیش بوو به شهر و کوژتار و خوینرپیژی. مایه ی نه م بونه یه بوو که سالی ۵۶۳ نه رسه لان تابه کورده که ی سولتان مه حمودى به سولتانی ناوبرد و پیوانی بو لای خه ليفه نارده به غدا که خوتبه و سکه که به ناوی نه م شازاده یه وه ده ست پی بگری. يولدن که له وه ناگادار بوو، له شکریتیکی دا به په هله وانى کورى و نارديه سهر نازریابه گان که به گژ نه رسه لان تابه دا بچیت.

له م شهره دا نه رسه لان تابه به به راوه ژوی هی پيشوو زور پیس شکا و روو به مه راغه هلات و گه راره. په هله وان ده ستی هه لنه گرت و مه راغه ی ده ورده دا و ته نگه تاوی کرد. نه رسه لان تابه ناچار بوو که داواى ماملت بکا و له گه لیدا پیک بی به مه رجی ناشت بوونه وه په هله وان به شادمانی گه راره هه مه دان. (ابن الاثیر - سالی ۵۶۳).

له دواى نهو دهنگیک له نه رسه لان تابه و له خاک و زهوی نهو نییه؛ ته نها «ابن الاثیر» له ریزی سالی ۵۷۰ داسی مردنی نه رسه لان تابه ی کردوو که وه سیه تی کردوو: پادشاهی له دواى نهو بو فله که دینی کورى بیت. به لام لهو چندانه دا چ روویدا وه و نهو شازاده ی سه لحووقی که له لای بووه چی لیها تووه. سهرمایه یه کی نه کم و نه زور له ده ستدا نییه و بی دهنگوباس رویش تووه.

#### ۴- فله که دین کورى نه رسه لان تابه

به پیی وه سیه تی بابی وه کوگوترا سالی ۵۷۰ که بابی مرد، بوو به پادشا و له سهر کورسی دانیشت. به لام دوژمنیکی ره گه زی و خاکی وه کو يولدن و کورى نهو له که لیندا بوون نه یان هیشت خوئی بگری و هه لمه تیان بو برد و په لاماریان دایه.

هر له و ساله دا بولدزبش مرد. په هله وانی کوری بولدز ویستی فه له که دین جیگیر نه بیت و خاکه که ی لی بگریت و شاره کانی نرسه لان تابه بخاته دست خوی. بو نه وه به له شکره وه لینگی دا سر ته ختگاهی فه له که دین که مراغه بوو. فه له که دین چوه قه لای روئین دز (رواندز) و قه لابه ندی کرد.

(کیسره وی به خشی دووه می «شهریاران گمنام» لاپه ره ۱۲۵ و له حاشیه یدا ده لی: رویندز هر نم شاره به که نیستا پتی ده بیژری رواندز. نیکی تین له قاقه زکی تاییه تی خویدا که لیتم پرسیبوو جوابی دامه وه و ده لی ت: «رویندز قه لایه ک بوو له نزیک مراغه؛ مومکینه نیستا نه سهری نه مایع».

نمه ده ستوریکی پیشووی تازه بیه که دز یان به دوز خوتندو و ته وه، ههروه کو نرسه لان دوز و سولدز و قه لادوز و رواندز به راواندوز ناوبردووه.

په هله وان که نزیک مراغه بووه چوه سه سر رواندز. چونکو قه لایکی زور سخت و دژواربوو، هیچی پینه کرا و ناچار روو به شاری مراغه خوی بزوت. قزل نرسه لانی برای خۆشی ناردده سر ته وریز که ده وری بدات.

چه ندیک نه دوو شاره گه وری کوردان، له ژیر ته نگه تاوی تورکماناندا ته نگانه بیان کیشا و بهو ده و ده دانه تووشی نه زیهت و نه بوونی بوون، به لام له دواییدا مراغه بیه کان که کورد و نازادی په رست بوون، نه یانده ویست که دوژمنی په گزی و تیره بی به سه ریاندا زالبی، ده ماری میللهت په رستیان بزوت و بو له شگری په هله وان ده ست به شیر دهرکه وتن و کوژتاریکی قورسیان کرد و دهسته ییکی زلی له شکرانی په هله وانیان به دیل گرتن و بردیانه نیو شاره وه.

قازی مراغه که پیایکی تیگه یشتووی خیرخوابوو، نه وه موو سوپا هیانه ی خه لاتکردن و به ریدان و بو په هله وانی ناردنه وه. په هله وان به وه زور که یفخوش بوو، بو نه وه شادی و ناشتی له گه ل فه له که دیندا هینا پیش و به مهرجی نه وه که ته وریز بو په هله وان بی مامله ت کرا. په هله وان قزل برای خوی ناردده سر ته وریز و دهستی له مراغه به ردا و گه راوه.

ابن الاثیر - جلدی ۱۱، لاپه ره ۱۹۱ نه و نده له و نه میره کورده و کیسره وی هی دیکه ش هه روا دواون، له وه پتر چتیکی دیکه یان له سه رهوردی نه و پادشایه دست نه که و توه).

## ه- عه لانه دین گریا نرسه لان

نم پادشایه به ناوبانگترینی پادشایانی بنه ماله ی نه حمه دیلیانی کوردبوو؛ به دادگوسته ری دستنه وازی و په عیهت و میلله تپه روه ری ناسراوه و له نه ده بیاتی فارسییدا پایه بیکی به رزی هه بووه و لای به ره و ژووری لاپه ری ته تریخی گرتووه. خواجه نیزامی کوردی گه نجی به ناوبانگ «بهرامنامه» ی بو نه و داناوه و به گریا نرسه لان (شیری بچووک) ناوبراوه و یان به «کوریه ی شیر» مه عنای لی دراوه ته وه. چونکی به تورکی نرسه لان یه عنی شیر و گوریا یه عنی چکوله یان نه گه ییو و یان به رخی کوریه هاتووه و به «قه ره سنقر» یش ناوبراوه.

«ابن الاثیر» و هیندیک له میژوونوویسه کان گوتوویانه: نرسه لان تابه که نزیک مردنی بوو، وه سیه تی کرد فه له که دین جینشینی بیت و له م شیعری نیزامیدا وا دهرده که وی که عه لانه دین برای فه له که دینه و برایکی دیکه شی هه بووه. که نیزامی ناوی ده بات و ده لی ت:

از بلندی برادر فلک است

وز زرگی مقابل ملک است

کیسره وی به خشی دووه لاپه ره ۱۲۷ و له میژوونوویسی به ناوبانگ «راوه ندی» و هره گری و دووردریز له چونی عه لانه دین بولای توغرو ل به گی سه لجووقی و شه ری توغرو ل به گ له گه ل خه لیفه دواوه له ریزی قسه دا ده لی ت: «چون آن مصاف شکسته شد، علاءالدین خداوند مراغه به خدمت سلطان رسید و بهمدان دست بوسی کرد و سلطان اورا اعزاز و تمام و اکرام نمود و پسر خود را بر کیارق بدو سپرد».

(که له و مه یدانه دا شکاندرا، عه لانه دین ئیعزاز و ئیکرامیکی ته واوی نه وی گرت. به رکیارقی کوری خوی به و نه سپارد) له شه ر و کیشهی نیوانی خه لیفه و سولتان و نه و سه ره وردانه که به دووردریزی دواوه، ده لی ت:

رؤژی دووه نه تابه گ عه لانه دین گه راوه و چوه مراغه و سولتان روو به نازریابه گان رویشت. (روزی دیگر اتابک علاءالدین به مراغه رفت و سلطان رو به جانب آذربایجان نهاد) و دیسان ده لی ت: له به رنه وه که سولتان کوری خوی دا به عه لانه دین و له قه بی نه تابه گی و خه لاتی پیدا و به نه تابه گ ناوئرا.

له وده مه وه هتا سالی ۶۰۲ عه لانه دین له ته تریخه کاندان به بی دنگی را براوه. له و ساله دا «ابن الاثیر» لیی دواوه که له گه ل موزه فه ره دین کوردی به گته گینی خاوه ندی هه ولیتر

ریتکه و توره و پهیمانی گریداوه که له شکرې بداتی و بچیتته سهر ته تابه گ نه بویه کر په هله وان و له خاکی تازه ربایه گانی ده رکن.

موزه فهره دین به سویاهی کوردانی هه ولیره وه چوه مهراغه و پیکه وه له شکران هه لگرت و بز سهر ته وریزه هه لمه تیان برد. نه بویه کر په هله وان هاواری له «ئیتغمش» کرد که یاریده ی بدات.

له وده مه دا ئیتغمش له «ئالموت» له گه ل ئیسما عیلیان له شهردا بوو، دهستی بهردا و چوه نازربایه گان پیوانی نارد له لای موزه فهره دین وه لایمی دایی که: «ئیمه تومان به پیای و چاک و ره وشت باش و خیرخوا ده ناسی، ئیستا چون هه لمت دینیه سهر خاکی موسلمانان، تو خاوه ندی دینیه کی له و پترت نییه، ئیمه له خوراسانه وه تا هه ولیرمان هه یه. نه گهر ههر شارهی ده پیوامان بوو بیت سچ چوار چندانی تو له شکرمان بو کۆ ده کرتته وه. و اچاکه تو له ریتگایتنکی پییدا هاتوی بگه رتیه وه». موزه فهره دین به وه دلی گۆرا و گهراوه هه ولیر و هه رچهنده ته قه لای دا و نوازشی کرد بچ سوودبوو، شه ری تووش کرد و چوه وه. له دوا ی نه وه ئیتغمش و نه بویه کر چونه سهر مهراغه و ده وریاندا و عه لانه دین تینی به رامبه ری و هیزی شه ری نه وانی نه بوو، ناشتی لی خوازتن و قه لایتنکی پیدان. مامله تیان کرد و ریت که و تنه وه و له جیاتی نه وه قه لایه ش نه بویه کر شاری ورمی و شاری شنوی دایه عه لانه دین. به وه شه ر و کیش به برایه وه (ابن الاثیر - سالی ۶۰۲ و شهریاران گنم به خشی دووم - لاپه ره ۱۲۸).

دیسان سهر بهوردی عه لانه دین بیده نگ به سهر ده چیت. میژوونویسی به ناوبانگی کورد «راوه ندی» که له ده وری عه لانه دیندا بووه و گه لیتک سهر بهوردانی عه لانه دینی له کتیبه ناپابه که یدا (راحه الصدور) باسی کردوه و گه لیتک به عه لانه دیندا هه لده لیت، به لام له پیش مه رگی عه لانه دیندا دوا یی به کتیبه که داوه؛ له ویدا ده لیت: «قورئان سیپاره» ی به ناوبانگ که سولتان توغرو ل به گی سه لجووقی به دهستی خزی نویسیبوویه وه. راوه ندی به و قورئانه دا هه لده لیت و له نویسین و جوانی و خو شخه تی ده ویت و ده لیت: «وآن مصحف بعضی پیش پادشاه عادل علاءالدین خداوند مراغه مانده است. بعضی پیش بگمتر پادشاه اخلات و بعضی پیش نقاشان» (نه و قورئانه هیندیک جارن له لای پادشاهی دادگهر عه لانه دین خاوه ندی مهراغه ماوه ته وه و هیندیک جار له لای بگمتر پادشاهی نه خلات و هیندیک جار له کن نه قاشکاران بووه).

### خواجه نیزامی کوردی گهنبهیی و عه لانه دین

خواجه نیزامی که له گه وره شو عه را به ناوبانگه کانه و کورده و له گه نجبه دانیشتووه، به پیی شیعره کانی دیباچه ی «بهرامنامه» ی زورچاک ناشکرایه که عه لانه دین داوای لیکردوه «بهرامنامه» ی بو هه لبه ستی، نه مه شیعری سهره تابه تی که ده لیت:

چون اشارت رسید پنهانی از سرا پرده ی سلیمانی

بر گرفتم چو مرغ بال گشای که کنم بر در سلیمان جای

له دوا ییدا ده لیت: که داوایان لیکردم و من له کتیبه کانی ته ریح وردبوومه وه و پتر له شاهنامه و ته به ری و هی دیکه دا گهراوه که چتیک شایان ریتکخات و له قسه و زبانانیش هه رچیبه کی له و بابه ته وه بووی گردی کردوونه وه و کتیبه که ی به چوار فه سل داناوه. له و فه سلانه دا له خودا و پیغه مبه ر و له خوتبه ی نه به وی و له دوعای پادشا و نه سیحه تکردن و نه سهرت بز پادشا خوازتن داوه. له دوا ییدا ده لیت:

خسروی تاج نجیش تخت نشان

بر سر تاج تخت و گنج فشان

عمده المملکت علاءالدین

حافظ و ناصر زمان و زمین

شاه گریه ارسلان کشورگیر

به از آلپ ارسلان به تاج و سریر

مهدی کافتاب این مهداست

دولتش ختم آخرین عهد است

هم سر آسمان وهم کف ابر

هم به تن شیر و هم به نام هژیر

کمز بلندی برادر فلک است

در بزرگی مقابل فلک است

نسل آقسنقر مؤید ازوست

اب و جدهم کمال ابجد ازوست

نظم اولاد او بسعد نجوم

در بهدر باد تا ابد منظوم

دو ملک زاده‌ی سپهر سربر

این جهان جوی و آن ولایت گیر

نقشبند طراز افسر و جاه

نصرت الدین ملک محمد شاه

نام او بر فلک ز راه رصدد

گشته «من بعده اسمہ احمد»

در دو قسمت که ملکشان به همست

احمدی و محمدی رقمست

له دواى گه‌لیک به‌وانه‌دا هه‌لگوتن ناوى یه‌کێکیان به «نصرت الدین محمد» و هی دووه‌میان به «فلک الدین ملک احمد» ده‌بات. له کچیک ده‌دووی که به‌بلقه‌یس له‌قه‌بی کردووه و شیعره‌کان زۆر موهومن که ده‌لێت:

چشم شه زیر چرخ مینایی

باد روشن بدین دو بینایی

باد محجوبه‌ی نقاب شبش

نور صبح محمدی نسبش

این چرا باد چرخ باد بجود؟

چون شده ختم امهات وجود؟

در مفاظی خط سلیمانی

عرش بلقیس باد نورانی

به‌وجۆره گه‌لیک به‌کوران و به‌و ژنه‌دا هه‌لده‌لێ و سپاسیان ده‌کات. به‌لام شیعره‌کان زۆر ورده‌کاری تیدا کراون و نادیارن که مه‌به‌س کین؟ هینده‌مان یۆ ئاشکرا بووه که عه‌لئه‌دین دوو کورپی هه‌بووه و نه‌بگوتووه. له‌پاش روو به‌عه‌لئه‌دین گه‌لیک شیعری دیکه‌ی هه‌یه که له‌ دوامینیدا ده‌لێت:

همه عالم تنند و ایران دل

نیست گوینده زین قیاس خجل

چونکه ایران دل زمین باشد

دل به‌ازتن بود یقین باشد

زمان ولایت که سروران دارند

بهترین جای به‌تران دارند

دل توی وین مثل حکایت تست

دل مملکت ولایت تست

هر ولایت که چون توشه دارد

ایزد ازهر بدش نگه دارد

ز آن سعادت که در سرت دانند

مقبل هفت کشور خوانند

پنجمین کشور از تو آبادان

وز تو شش کشور دگر شادان

گه‌لیک له‌و بابه‌ته‌وه دواوه و سپاس و سه‌نای عه‌لئه‌دین و کیشوه‌ری پینجه‌مین که ئازریابه‌گانه ده‌کا و له‌پاش له‌ئه‌سکه‌نده‌ر و ئه‌رستالیس و نه‌وشیره‌وان و بوز رگمپهر و په‌رویز و باربودی ده‌کا و له‌خوی و عه‌لئه‌دین ده‌دوویت و ده‌لێت:

تو کزن ایشان به‌افسری داری

چون نظامی سخنوری داری

ای فلک‌ها به‌خویشی تو بلند

هم فلک‌رای و هم فلک‌پیوند

له‌ دوا‌بیدا به‌ده‌ستوروه‌وه به‌مه‌سنه‌وی خۆیدا چووه به‌عه‌لئه‌دین و کورانییدا هه‌لده‌لێت و له‌قه‌لای روئین دز (رواندز) دواوه:

چو من از قلعه‌ی قناعت خویش

شاه را کنج درکشیدم پیش

در ادا کردن زر جایز

وام دار منست «روئین دز»

وام داری نه‌کسز ته‌ی شکمی

دز روئین بود زنی درمی

میخ زرین که مرکز زمین است

نام «روئین دز»ش زو محکمی است



من که هستم به شهر و کشور خویش  
 بسته دارم کربز گه پس و پیش  
 نامه در مرغ نامه درستم  
 که رساند به شاه و من رستم  
 از پس پانصد ونودو سه قرآن  
 گفتم این نامه را چون نامه وران  
 روز بر چارده زمماه صیام  
 چار ساعت ز روز رفته تمام

کیسرهوی له به خشی دووم، لاپه ره ۱۳۴ دا دهلیت: نیزامی له پاش ته او کردنی  
 کتیبه که ی بۆ عه لانه دینی ناردۆته روئین دز (رواندز) سالی ۵۹۳ ی ۱۴ مانگی رۆژوو  
 سه عات چواری رۆژ به پایانی گه یاندوو.

#### ۶- نه سره تودین محمهد شای کوری عه لانه دین

له شیعه کانی نیزامیدا ئاشکرایه که نه سره تودین محمهد شا وهلیعه هدی عه لانه دین بووه  
 که دهلیت: «نقشبندی طراز افسر و جاه - نصره الدین ملک محمد شاه» و له شیعی  
 دووم و سییه می دووای ته و شیعه ریدا دهرده که وی که فه له که دین ته حمه دی کوری  
 بچوو کترین بووه و عه لانه دین بۆ ههردووکیانی جیگا و مولکی داناوه. که نیزامی دهلیت:  
 «در دو قسمت که ملکشان به همست» ته وه ئاشکرا و دیاره، بۆیه ئیمه له م جیگایه دا له  
 نه سره تودین محمهد ددهوین.

«ابن الاثیر» دهلیت: سالی ۶۰۴ عه لانه دین که مرد کوری ته و مندال بوو که بوو  
 به جینشینی بابی، بیگومانه که ته م نه سره تودین محمهد شایه بووه. له بهرته وه که پادشا  
 مندال بوو، کاروباری فرمانه روهایی له دهست سهردار سوپایه کی عه لانه دیندا دهسورا و  
 رهشته ی گهران به بووو. «ابن الاثیر» گه لیک له دلسوژی و پاکی ته و سهرداره ددهویت و  
 دهلیت: ته و سهرداره بۆ بنه ماله ی ته حمه دپلیان به کار و راست و هه قناس و دلسوژیوو.

«ابن الاثیر» دهنوویسی: که یه کیچک له ئومه رایان له شکری کوکرده وه و سه رکیشی  
 دهست پیکرد. سهردار سوپا که دلسوژی ته حمه دپلیان بوو، له شکریکی ناره سه و  
 به گژیدا چوو و ته نگه ی پیهه لچنی و زار و زه بوون و په ریشانی کرد و بناغه ی  
 فرمانه روهایی کوری عه لانه دینی توند دامه زراند. تین و هیزی بۆ په پیدا کرد و دورژمنی بۆ

نه هیشت. به لام زۆری پینه چوو، له سه ره تای سالی ۶۰۵ دا ته و کوره له نپواندا چوو و مرد.  
 له دوای مردنی ته و پادشایه، بنچینه ی پادشایانی بنه ماله ی ته حمه دپلیان رووی له روخان  
 کرد و که موکورتی و سستی به سه ردا هات و که وته له رزین و له ناوچوون.

«ابن الاثیر» دهلیت: ته بویه کری په هله وان کوری یولندز له هه مسو لاییکه وه دهستی  
 هاویژته خاکی ته حمه دپلیان و ته شقه له و خراپه ی هینا پیش. سهردار سوپا راسته که ی  
 ته حمه دپلیان له قه لای روئین دز (رواندز) دا خو ی گرت. مه راغه و گه لیک شارانی  
 دیکه ش که وتنه دهست په هله وان. ته بویه کر په هله وان گه لیک کوژشا و ته قه لای دا نه شیا  
 روئین دز بگری. کیسرهوی له به خشی دووم «شهرباران گمنام» دا نوویسی «ابن الاثیر»  
 په سند ناکات و به دروستی نازانی و دهلیت: له دوای ته وه ش به چهند سالان ژنیک له سه ر  
 مه راغه و روئین دز پادشاهی کردوو. به لام «ابن الاثیر» یس له وه دووه و باسی ته و ژنه  
 ده کا.

#### ۷- پادشاه به ره و دوامینی ته حمه دپلیان (منهواداد)

له دوای مردنی کوری عه لانه دین - هه روه کوگوترا - ژنیک که گۆیا ناوی «منهواداد» و  
 نه وه ی عه لانه دین یا کچی و یان چتیک ی ته و بووه و گۆیا شیعه کانی نیزامی که به ژنیک ی  
 وا هه لگوتوو وه به به لقیس ناوی بردوو ته م ژنه بووه. دوامین پادشایانی ته حمه دپلیان  
 سالی ۶۰۵ ته م ژنه بوته پادشا، به لام کچی کی بووه؟ به راستی ناوی چی بووه؟ له ئیمه  
 ونه.

«ابن الاثیر» و «کیسرهوی» و گه لیک له ته ئریخ نوویسه کان لیبی دواون و ئیمه ش له  
 ته ئریخی «میرانی سوران» دا باس مان کردوو. بییکه مین جار که له م مه لیکه یه دهنگ په پیدا  
 بووی سالی ۶۱۷ له قه لای روئین دز (رواندز) بووه و هیندییک له میژوونوبسه کان  
 به «مه لیکه منهواداد» ناویان بردوو و له رواندزی ئیستاش له نیو دانیشتوووه کانیدا  
 به داستان له و ژنه باس ده که ن که گۆیا ناوی بولقیا (بولوقیا) بووه و له رواندز پادشاهی  
 کردوو و گه لیک که س ته و داستانه ده زانی و ته و ژنه شایه به بولقیا ده ناسن.

له سالی ۶۱۸ دا مه غۆل هه لمه تیان برده سه ر خاکی نازریابه گان و تالان و کوژتار و  
 ته تک و سووکی کوردانیان ده ستپیکرد و لینگیان دا سه ر شاری مه راغه و ده وره یان دا و  
 خستیانه ته نگانی و سه ختییه وه.

«ابن الاثیر» دهلیت: پادشای مه راغه چونکو ژنیک بوو له رواندز داده نیشت، شاری

مهراغه بی نیگههبان و پاسهوان بوو. سوپایهک نهبوو له شهري مهغولانی بپاریزیت و بهختوی بکات. مهغولان بهئاسانی و سووکی نهو شارهیان گرت و کوژتار و تالانیکي بی ژماریان لی کرد.

«ابن الاثیر» و «نورالدین محمد نسوی» موشی سولتان جهلالودین خوارزمشاه دنوویسن و کیسرهوی له بهختی دووم «شهریاران گمنام» دا نهوش باس دهکات. جهلاله دینی خوارزم شا، بهسهر نازربایهگاندا زالبوو و گرتی. سالی ۶۲۲ کوردی مهراغه قاقهزیان بۆ سولتان نارد لهویدا سکالا و گازندهیان له تالان و کوژتاری گورجیان و جهور و نهزیهتی زۆرمهندان و پادشاهی ژنان کردبوو.

«سیره جلال الدین» چاپی پارس و «ابن الاثیر» چاپی میسر دنوویسن که سولتان له دواي نهو قاقهزه چووو سهر مهراغه و گرتی و ههلمهتی برده سهر روئیندز و چند تهقه لای دا پیتی نهگیرا؛ چونکو قه لاییکي سهخت و دژواربوو. نسوی لاپه ره ۱۵۷ و «ابن الاثیر» سالی ۶۲۷: دوورودریژ لهوه دوان، که جهلاله دین شهش مانگ دهورهی رواندزی دا پیتی نهگیرا. ههر له دهست نهو پادشا ژنه دا ماوه، ههتا چندتیک «سونج» ناو تورکمانیک بهبی شه ر نهو قه لا سهختهی گرت و بنه ماله ی نهحمه دیلیان دواي هات.

ئیمه لهوه پتر که گوتران له بنه ماله ی پاشایانی نهحمه دیلیان ناگادار نین، چونکو ههر لهو ساله دا مهغول بهسهر هه موو خاکی کوردستاندا زالبوو و پیاوانی ناودار و بنه ماله یان نه هیشته؛ به تاییه تی کوردستانی موکریان به جار بک ژیری پی جهور و ئیستبدادی مهغول بوو.

له سهر بهوردان و کوژتاران مهغول که له کوردانی نازربایه گانیان کردوو، دیاره که پادشایانی کورد نهحمه دیلیان به پادشاهی نهو ژنه دواي هاتوو و له دواي نهمه ئیدی ههتا نزیک سه د سال و پتر نه کورد و نه پادشا و گهورانی کورد یه کیک له خو جییان له کوردستانی نازربایه گاندا بهئاسووده یی خو یان نه دیوه؛ به لکه م یه کسه ره نهو خاکه به جار بک پرپووی له مهغول و عه شیره تی تورکمان. چونکو مهراغه بوو به تهختگی ئیلخانیان و له هه موو لاییکه وه تورکمان چرژانه خاکی کوردستانی نازربایه گانه وه.

### تههر و خوارزمیان له کوردستاندا دواي پادشایانی نهحمه دیلیان

خوارزم شا عه لانه دین محمه د کوری ته کش له ماوه راتونه هره وه چووو سهر خاکی خوراسان و ره ی و هیندیک خاکی دیکه ی ئیران و گرتی خستیه ژیر فرمان ره وای خوه وه.

سالی ۶۱۴ چووو سهر جه بهل (عیراقی عه جه م) ئاتابه گ سه عد کوری نکهله خاوه ندی خاکی فارس چووو پیتی و به گژیدا چوو؛ له دوامینی شهردا به دیل گیرا و به مامله ت و په یان بهردرا و گهراوه فارس. له دواي نهوه خوارزم شا چووو سهر ساوا و قه زوین و زهنگان و نه بههر و هه مه دان و له ویتوه چووو نه سپه هان و قوم و کاشان، یهک له دواي یهک هه مووی گرتن. له گه ل نوزبه گی کوری په هله وان خاوه ندی نازربایه گان و ئاراندا موخابه ره ی کرد به مهرجی نه مه په یانی له ته کیدا گرت که له سهر مینبه ران خوتیه به ناوی خوارزم شاه بخوتیند ریته وه. بهوه له چووونه نازربایه گان دهستی هه لگرت.

خوارزم شا روو به به غدا له شکری ئاژوت، سی چوار روژ له هه مه دان دوور که وه ته وه. به فرتیکی قورسی به سه ردا باری، ناچار بوو بهر به گه رمه سیتر پروات. کوردانی هه کاری له گه لیدا بوون، خو یان دزیبه وه و به په نهانی لیتی دوور که وه ته وه. خوارزم شا گهراوه خوراسان، مانگی مه حه ره می ۶۱۵ گه یشته وه ماوه راتونه هر. (ابن الاثیر - جلدی ۱۲ - لاپه ره ۱۴۵).

له ولاره ته تهر لینگیان دا سهر سه مه رقه ند و گرتیان. چه نگیزخان بیست ههزار سواره ی ته تهری نارد ه سهر خوارزم شا و له ناکاو به سه ریان دادا. خوارزم شا به چند که سیکه وه هه لات و ته تهری به دواوه بوو. چووو نیشابوور و ته به رستان و چووو ره ی و هه لات بو هه مه دان و گهراوه مازنده ران. له به حری ته به رستاندا جزیره یهک هه بوو، خو ی له وی کوتا و تپییدا شاردراوه. ههتا مرد ته تهر ههر له دووی نه بوونه وه.

ههروه کو گوترا ته تهر که به دووی خوارزم شاه بوون، گه یشته ره ی و له ناکاو به سه ر شاریان دادا و گرتیان و تالان و کوژتاریان لی کرد و ژن و مندالیان ته تک کرد. که چوو نه هه مه دان له سه ر ریگیان ناوه دانی و شار نه ما تووشی تالان و کوژتار نه بووی. له هه مه دان وه چوو نه زهنگان و له ویتوه لینگیان دا سهر قه زوین، به کوژتار شاریان گرت. نزیک چل ههزار که سیان له قه زوین کوژت و له ویتوه روو به ته ورریزان ئاژوت.

نوزبه گی کوری په هله وان له بهر مهستی و که یف، له وه ناگادار نه بوو. ژنه که ی کچی سولتان توغرو ل بهگ مال و دیاری و دراویکی زوری دا به ته تهران و له سه ر شاری لبردن.

ته تهر رووی له موغان کرد و به تالان و کوژتار بهو خاکه دا سووران. گورجیان له گه ل مه لیک نه شره ف نه بووی و نوزبه گدا ئاشتیان نواند و پیکه اتن. به لام گورجی فریا نه که وتن، که ته تهر که وه نپو خاکیه وه کوژتار و تالانی دامه زراند. زستان له وی

جنگیربوون و به کوژتار به سهریان دهبرد.

سهر به هاری مانگی سه فهر سالی ۶۱۸ گه رانه وه سهر نازربایه گان و گه بیشتنه ته وریتز. نوزبه گ له مال و له دراو و له پیویست گه لیکی پیدان و له سه رخوی لبردن. ته تهر له ته وریتزه وه هلمه تیان برده سهر مهراغه به کوژتار و تالان و ناوایی سووتاندن رویشتن و گه بیشتنه مهراغه. وه کو له پیشدا گوترا چونکو پادشای مهراغه ژن بوو له قه لای روئین دز داده نیشتن. مهراغه له شکر و سوپاهیکی وای نه بوو نیگه هدراری و پاسی بکات. کوردانی نیو شار کوئیونه وه و قه لای به ندیان کرد و بو کوژتار ناماده بوون.

ته تهر چند مه نجه نیقیان له شار گردا و پالیان به هلمه ته وه نا و به کوژتار روژی چواری مانگی سه فهر به شیر که وتنه نیو شار وه.

«ابن الاثیر» ده لیت: هیندیان له نه هالی کوژت که له نه ژمار به دهری، نه وهی به کاریان هات به تالان بردیان و هی ماویان سووتاند. جگه له وانهی خوئیان په نهان کردبوو که س نه ما که نه کوژرین. بو شاریکی ته ختگای کوردانی وه کو مهراغه جوان و خوش هه موو کوردیک ده گریان. نه و شار هه وره به به جاریک ویران کرا.

ته تهر که له مهراغه وه حشه تکارانه ئیشی خوئی دی، روو به هه ولیر هه لمه تی برد. موزه فهر دین خاوه ندی هه ولیر داوای یارمه تی له به دره دین خاوه ندی مووسل کرد و ناماده بوو که دهر به نده تنه گه کان و ریتگا سه خته کانی سه ره ری بگری. له وده مه دا له خه لیفه وه وه لام درا که بگه نه داقووق و پیش به ته تهر بگرن نه و له شکرم بو ناردن، نه گهرچی له شکر خه لیفه ۸۰۰ که سی نیره مووک، «تواشی - خصی» بوون، ته تهر نه چونه نه و خاکه و روو به هه مه دان رویشتن و نه و خاکه ی سهر ریتیان پووچ کرده وه.

نه هالی هه مه دان پینشیان بی گرت و سی روژ له سه ره بک کوژتاریان لیکردن. ته تهر له مانگی ره به جدا روژی چواره م لینگیان دا سهر شار و به کوژتار چونه ژووره وه و شیریان تینان؛ نه ژن نه کچ نه مندال و پیانو رزگار بوون و هه موو کوژران و له پاش تالان کردنی شار، به جاریک ناوریان تیبهر دا و گه رانه وه نازربایه گان.

که هه مه دانیان سووتاند گه رانه وه و چونه سهر نه رده ویل و به شه ر و کوژتار دهوره یاندا و گرتیان و تالان کرد و میلله ته که یان به کوژتار برانده وه و شاریان ویران کرد و روو به ته وریتز رویشتن.

نه میر نوزبه گ له به دره فتاری و مهستی، ناگای له شار و مولک نه بوو، ژن و مندال و

گه نجینه ی ناره شاری «خوی» بو خوئی هه لات و چوه گه نجه و شه مسه دین توغرائی که سهرهات و پیشکه و تووی ته وریتز بوو به نایی خوئی له سهر شاری دانا. شه مسه دین نه هالی کوژدنه وه و قه لا و شووره ی شاری تونکرد و خه نده قانی پرکرد له ناو و بو به رامبه ری ناماده بوون.

ته تهر له وه ناگادار بوون و تیگه یشتن شار به ده سته وه نادریت و وه لامیان دا به شه مسه دین مال و پیویستیان بداتن. له سهر هیندیک چت پیدان برپانه وه و بویان ناردن.

ته تهر رووی کرده «سه راو» دورن دایه تی خوئی نواند و تالان و کوژتاریان لیکرد و روو به شاری «بیلقان» یان ناژوت. روژی مانگی ره مه زانی ۶۲۸ به کوژتار که وتنه شار وه، نه ژن و نه پیانو و نه مندال ما، هه موو کوژران و زگردان و شار ویران کرا. ته تهر له دوا ی نه وه لینگی دا سهر شاری «گه نجه» که ته ختگا و خوشت رینی شارانی ناران بوو. میلله ته که ی نازا و نازاخا بوون و قه لای به ندیان کرد و کوئیونه وه و هه لمه تیان برده سهریان و کوژتاریکی قورسیان له ته تهر کرد و ریتگیان نه دان بکه ونه نیو خاکییانه وه.

ته تهر له خراپه کردن و ویرانی و کوژتاری نازربایه گان و ناران تیربوون؛ په لاماری شیروانیان دا. شاری «شماخی» یان به کوژتار گرت و شیری بی رحمیان له نه هالی کیتشا و هه موویان پوچ کرده وه و له دهر به ند تیبهر پین و خاکی لان و له گز و میلله ته کانی نه و ناوه شیان به و دهره برد و چونه قه پچاق. له دوا ی نه وه که قه پچاقیشیان به و دهره گرفتار کرد، میلله تی قه پچاق هی رزگار بوو روو به شیروان هه لاتن و په نایان برده بهر شیروان شا و له دوا یی به فیل به سهر نه و خاکه دا زال بوون و ویستیان بکه ونه خاکی نارانه وه. نه میری «گه نجه» له «کوشخره» نایی نوزبه گ بوو، راییکردن و کچی نه میره که شی له خوئی ماره کرد. نه وانیش وه کو ته تهر به سهر کوردانی ناراندا بوونه بار و به لا. (ابن الاثیر - سالی ۶۱۹).

سالی ۶۲۲ گورجی لینگیان دا سهر گه نجه ی ته ختگای ناران. نه هالی چونکو نازا و زرنگ و له شه ری گورجیان راهات بوون، بویان دهر که وتن و له دهره وه ی شار کوژتاریکی قورسیان لیکردن و شکاندیانن.

## جەلالەدین خوارزم شا کوری مەمەد کوری تەکش لە کوردستانی ئازربایه‌گان

تەتەر لە خاکی هیندستان کە تەنگەیان بە جەلالەدین خوارزم شا هەلچنی و هەلیانبری. چوو «غەزەین» لەویش خۆی نەگرت و ڕۆیشتە کرمان و لەوێوە چوو بۆ ئەسپه‌هان کە لە دەست غیاسودینی برابردا بوو. لەوێشەوه ڕووی لە خاکی فارس کرد و لەگەڵ ئەتابەگ سەعدی کوری تکلە پیکهات و ڕۆیبه خوزستان و لەوێشەوه بەتان هەتا نزیک بەسەر چوو و گەراوه باقووبه. خەلیفه له ترسان بەغداي توند کرد. له باقووبه‌وه چوو بۆ داقوقا.

کورد قەلایان بەست و ئاماده‌ی شه‌ربوون. خوارزمییان بەزۆر شاریان گرت و کوژتار و تالانیان دەست پێ کرد و زۆرکەم ئەهالی ڕزگاربوون، ڕوو بەتکریت هەلاتن.

خوارزم شا لە داقوقا دامەزرا و دەسته له‌شکرێکی ناردە سەر شارانی «ئەلب» و «رازان» (؟). کورد هەموو ڕوویانکرده تکریت و هەلاتن. له‌نیوانی موزه‌فهرده‌ین خاوه‌ندی هه‌ولێر و جەلالەدیندا ناردراوان هاتوچوونیان کرد؛ تاکو پیکهاتن و مامله‌تیان کرد. دوامینی مانگی ڕه‌بعی دووهم ساڵی ٦٢٢ جەلالەدین لە داقوقاوه ڕوو بە ئازربایه‌گان له‌شکری هه‌لگرت و گه‌یشته مه‌راغه. زۆری پێ خۆشبوو تێیدا دانیشته و دەستی به‌ئاوه‌دانکردن و دامه‌زراندنه‌وه کرد.

جەلالەدین هیشتا له‌خوزستان و ئەو ناوانه‌دا بوو، کە ئەمیر «ئەبیغان» کە بە «تایسی» ناوه‌برا و خالی غیاسودینی برای جەلالەدین بوو، بە پەنج هه‌زار سواره‌وه چوو سەر ئازربایه‌گان تالانی کرد و لینگێ دا سەر ئاران و ئەو خاکه‌شی لوس تالان کرد. زستانی له ئاراندا به‌سه‌ربرد و به‌سه‌ر ئازربایه‌گاندا گه‌راوه؛ دووباره ئازربایه‌گانی تالانکرد و ده‌چوو هه‌مه‌دان کە دوو ڕۆژ جەلالەدین له مه‌راغه بوو ئەوه‌ی بیست. له‌ناکا و لینگێ دا سه‌ری و به‌شه‌وه ده‌وره‌ی دا.

ئەمیر ئەبیغان هەر وایده‌زانی کە جەلالەدین له‌خاکی داقوقایه و هیچ ناگای له‌خۆی نه‌بوو، تاکو ده‌وره‌ی درا. کە چاوی به‌سه‌یوان (چه‌تری) جەلالەدین کهوت دەستی له‌کرده‌وه سست بوو؛ خیزانی کە خوشکی جەلالەدین بوو، بۆ تکا ناردیه پێش جەلالەدین و لیبی به‌ورد و له‌شکره‌که‌ی تیکه‌ل به‌له‌شکری خۆی کرد و گه‌رانه‌وه مه‌راغه.

«ابن الاثیر» ده‌لێت: خەلیفه ناسره‌دین لیبلا بۆی نوویسیبوو کە هه‌لمه‌ت بباته سەر ئازربایه‌گان و ئاران و بگه‌رپێته‌وه هه‌مه‌دان بۆ ئەو بێت. کە جەلالەدین له مه‌راغه دامه‌زرا و دەستی به‌ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ی شار و دیهات کرد. ئوزبه‌گی کوری په‌هله‌وان - کە له مه‌ستی

به‌ولاوه شایسته‌ی هیچ نه‌بوو - فه‌رمانه‌وایی ئازربایه‌گان و ئاران بوو؛ له ترسان نه‌شیا له ته‌وریز خۆی بگه‌ری و هه‌لات چوو بۆ گه‌نجه.

هه‌رچه‌نده کوردستانی ئازربایه‌گان له پەنجە‌ی یۆلدزیان ڕزگاربوون، به‌لام تووشی موسیبه‌تی له‌وه گه‌وره‌تر بوون کە خوارزم شا به‌؛ چونکو مایه‌ی هاتنی ته‌تەر بۆ ئەو خاکه خوارزم شا بوو. وه‌کو گوترا و هه‌روه‌کو به‌کورتی له هاتوودا لیبی ده‌دوێن، دیته به‌رچاو کە خوارزم شا چەندی خرابی کرد و ته‌تەر به‌چ جه‌ور و دورن‌ده‌یی بێ ره‌حمکارانه بزووته‌وه و چ کوژتار و تالانی له کوردستان کرد. (ابن الاثیر)

ئوزبه‌گ کە هه‌لات و ڕوو به‌گه‌نجه ده‌رچوو، جەلالەدین پیاوانی ناردە ته‌وریز و گرتی و گه‌نجینه و مالی ئوزبه‌گی خسته‌ده‌ست. سوپاهییانی خوارزمیان ده‌ستی جه‌ور و تالان و خرابیان درێژکرد. ئەهالی ته‌وریز بۆ جەلالەدینیان نوویسی. ئەویش شانە‌ی بۆ ناردن کە شار دامه‌زرینی و نه‌هیتلیت له‌شکران ئەزیه‌تی میلیله‌ت بدن.

ئەو شانە‌یه کە چوو چتی وای لی خوازتن کە وینه‌ده‌چوو و له‌تین و ته‌وانادا نه‌بوو. میلیله‌تی ته‌وریز هه‌ستانه سه‌رخویان و قه‌لابه‌ندیان کرد و ده‌روازه‌ی شاریان گرتا و خوارزمیه‌کانیان ده‌رکرد. خوارزم شا بۆ خۆی هه‌ستا ڕۆیشته ته‌وریز و پینچ ڕۆژ شاری ده‌وره‌دا. ئەهالی به‌مه‌رج و په‌یمان ئامانیان خوازت.

ژنی ئوزبه‌گ کچی توغروڵ به‌گی کوری سولتان ئەسه‌لان کە بۆ خۆی پادشا و فه‌رمانه‌وا بوو. ئوزبه‌گ له مه‌ستی و به‌دره‌فتاری به‌ولاوه له هیچ ناگادار نه‌بوو. ئەو ژنه له‌لای میلیله‌ت په‌سند و خۆشه‌ویست بوو. جەلالەدین ده‌ستی تینه‌دا و موڵک و ئەملاکیکی به‌تایبه‌تی هی خۆی له شاری «خۆی» و جیگایانی دیکه‌دا به‌هیتلیته‌وه و ده‌ست له هیچ چتیکی ئەو ژنه نه‌دات. جەلالەدین مه‌رجی گرت و په‌یمانی به‌ست و سویندی خوارد و ڕۆژی ١٧ی ڕه‌جه‌بی ٦٢٢ چوو نێو ته‌وریز و به‌سه‌ر هه‌موو ده‌وروپشتیدا زالبوو. (ابن الاثیر)

ژنی ئوزبه‌گ به‌مال و گه‌نجینه و ئەشیای خۆیه‌وه چوو «خۆی» و له‌لایه‌ن جەلالەدینه‌وه سوپا و له‌شکری له‌گه‌ل خست و له‌گه‌وره و ڕیش سپی شار چەند کەسێک سه‌رهات و هه‌لبێژاردەشی له‌ته‌کا ڕۆیشتن و بردیانه «خۆی» و دا‌یامه‌زراند و گه‌رانه‌وه ته‌وریز.

جەلالەدین کە له ته‌وریز له‌سه‌ر کورسی دانیشته، فه‌رمانی دا له میلیله‌ت به‌بێ په‌رده هه‌موو کەسێک بچنه‌کنی و هه‌رچی‌ه‌کی داخوازیان بێ، بۆ خویان بخوازن. گه‌وره و

که یخودا و سهرهاتی شار له لای دانیشتبوون و پیتی گوتن که ئیمه ده مانه وی مهمله که تان تاواکهین و دوژمنی موسلمانان له ناوبه رین. وردبنه وه که مهراغه چی به سهرهات و چۆمان تاوه دانکرده وه. بۆ ئیوهش چاکه و گه لئی چتی به سوود ده کهین.

«ابن الاثیر» ده لیت: له و بابته وه دوو درپژ دلخۆشی نه هالی داوه و مزگینی چاکه و کاری زۆر به سوودی دانی و پیشی گوتن که گورجی له م خاکه دا دوژمنی ئیسلامانه و ده چمه سهریان و پووچیان ده که مه وه.

چهند رۆژتیک له وه به سهرچوو، جه لاله دین له شگری هه لگرت و هه لمه تی برده سهر گورجیان و به کوژتار که وته نیویان و شکاندنی و شار و ئاویانی لیتگرتن و غیاسه دینی برای خۆی له و خاکه دا کرده ئه میر و بۆخۆی گه راوه ته ورپژ.

«ابن الاثیر» ده لیت: ئه وه هه لمه ته ی جه لاله دین بۆ سهر گورجیان، مه به س دلخۆشیدانه وه ی ئومه رایانی ئیسلامی ده ورپشت و خۆ نواندن و به ناسیندان بو، «ابن الاثیر» دوو درپژ له وه باس ده کات.

«ابن الاثیر» ده لیت: جه لاله دین که به گژ گورجیان دا چوو، شه مسه دین توغرائی که سهرهاتی ته ورپژبوو، کۆمه له ی به ست و ده رگای ته ورپژ له رووی جه لاله دین گریده ن و ئوزبه گ ببه نه وه ته ورپژ. شه ره فولولک وه زبری جه لاله دین به له ز ئه و سهر به ورده ی نوویسی و نارديه گورجستان و جه لاله دینی له وه ئاگادار کرد.

جه لاله دین ئه وه ی په نهان کرد تا گورجیانی شکاند؛ ئه و جا به تالوکه گه راوه ته ورپژ و شه مسه دین توغرائی و هاوده نگه کانی گرتن و خستنیه زیندانه وه و دهستی به دامه زرانده وه ی نازربایه گان کرد و توندی نواند.

ههر له وساله دا له دوا ی ئه وه که سهرهات و گه وره کانی گرتن، به هانه جویی کرد و وییچواند که ئوزبه گ جاریک به ته لاق سویندی خواردبوو که خولامیتی خۆی نه کوژیت و له دوا ییدا کوشتبووی و به وه ته لاقی که وتوو و عوله ماکانی خوارزمی فه توای ته لاق که وتنیان دا و ژنی ئوزبه گ که کچی توغرو ل به گ بو له «خۆی» داده نیشت له ئوزبه گیان به ردا و له جه لاله دینیان ماره کرد.

له پاش ئه وه جه لاله دین له شگری نارده سهر ئوزبه گ و خاکی ئاران یان گرت و هه لمه تیان برده سهر «گه نجه» ی ته ختگای ئاران. ئوزبه گ قه لابه ندی کرد و قاقه زی ئامانی بۆ جه لاله دین نارده ته ورپژ و ئامان درا. له چاخی ئه و کیشه و هه رایه دا گورجی و تورکی

قه پچاق و لان و له گز ریک که وتن و له تفلیسدا کۆبوونه وه که هه لمه ت به رنه سهر خاکی نازربایه گان. جه لاله دین به له شکره وه لینگی دا سهر تفلیس و به کوژتار ده وره ی دا. رۆژی ۸ ی ربه یعی ئه وه ل سالی ۶۲۳ به کوژتار تفلیسی گرت و کۆمه له ی گورجیانی په رشوبلاو کرده وه.

«ابن الاثیر» ده لیت: کوژتاریکی بی ژماری کرد و گه راوه ته ورپژ. جه لاله دین مانگی جه مادی دووهم وه لامی پیدرا که ناییی ئه و له کرمان سهر کیشی کردوه، هه ستا چوو ه ئه سپه هان و له نیوانیاندا نوویسین ها توچۆی کرد. جه لاله دین دلنیا بوو، له وده مه دا قاقه زی وه زبری شه ره فولولکی پینگه یشته که مه لیک ئه شرفی ئه یوویی خاوه ندی دیمه شق و جزیر و خه لات له شگری خوارزمیانی شکاند، ئه گه ر فریا نه که ویت بۆ گورجستان و ئاران و نازربایه گان باش نابی.

«ابن الاثیر» ده لیت: جه لاله دین روو به کرمان رویشته؛ له شگری خوارزمیان له تفلیسه وه به تالان و کوژتار و ژن ئه تککردن و مندال زگدرین روو به خاکی ئه رزه رۆم هه لمه تیان برد و به سهر گو شه یه کی خاکی «خالات» دا ده گه رانه وه. ئه میر حاجیب حیسامه دینی ناییی مه لیک ئه شرف پیشی پینگرتن و هه موو تالان و دیله کانی لئ نه ستانده وه. له به ر ئه وه وه زبری بۆ جه لاله دینی نوویسی و ترسا حاجیب پیوه بچیت و روو له نازربایه گان بکات.

جه لاله دین له ئه سپه هانه وه گه راوه. مانگی په مه زانی ئه و ساله گه یشته تفلیس و هه لمه تی برده سهر شاری «ئانی» که ته ختگای دووهمی کوردانی شه دادیان و گه وره ترین شارانی ئه و خاکه بوو. به رقه وه ده وره یدا و دهسته سوپا هیتی نارده سهر شاری قارس مه نجه نیقیان له و دوو شاره گه وره و سه خته گردان. دانیشتوو ه کانی ئه و شارانه مه ردا نه شه ریان کرد. هه تا نیوه ی مانگی شه و ال ده وره دران و به توندی و شه ر به گه رمی بوو، میلله ت به ده ستیانه وه نه دا.

جه لاله دین ناچار به ری دا و چوو ه سهر شاری «ئه بخاز» و به شه ر و کوژتار گرتی. له و پیوه بۆ سهر خالات چوو و لینگی دا سهر «مه لازگرد» و رۆژی شه ممه ی ۱۳ زبلیقه عده قه لایه کی سه ختبوو: دوو رۆژی ده وره دا و رۆژی ۱۵ ی مانگ چوو ه سهر خالات و ده وره ی دا.

میلله تی خالات نه به رد و نازادخوا و ره شیدبوون. قه لا و شاریان توندکرد و بۆ شه ر ئاماده بوون و دلیرانه به گژ خوارزمیان دا چوون و کوژتاریان کرد. له شکریان تا ژیر شووره ی

## لهشکری مهلیک نه شرفی نه یووبی له کوردستانی نازربایه گان و

### شهری جه لاله دین و شکانی

ژنی جه لاله دین که کچی سولتان توغرو و له دهوری میتردی پیشویدا ههر خوی پادشا و به نابه دلی له میتردی نه ستاندر و له جه لاله دین ماره کرابوو، زور به سه ختی و ناگوزبری زبنده گانی ده کرد و دهیه ویست ریگای رزگار بوون بدوزیتته وه. به پنهانی له گه ل حاجیب حیسامه دینی نایی مهلیک نه شرف له خلاتدا گفتوگوبان هه بوو و له دهر فته ده گه ران.

که جه لاله دین که وه کیشی ئیسماعیلیان و ته تهر وه، مانگی شه عباتی سالی ۶۲۴ حیسامه دین به له شکری کوردانی خلات هه لته تی برده سهر گوشه بیکی نازربایه گان. شاری «خوی» و قه لاکانی و شاری مهره ند و ده وروپشتی و شار و قه لاکانی نه خچه وانی هه موو گرت و نه گهر پیوه بریشتبا هه موو خاکی نازربایه گان و ئاران و ده وروپشتیشی زور به ئاسانی ده گرت. چونکو مهلیکه له لای میلله تی نه و خاکه زور خوشه ویست و قسه ره وای بوو، به هوی نه وه وه نه و خاکانه زوو ده گیران. به لام زوو نه که بیان هه لگرت و گه پانه وه خلات و له بهرچی بوو؟ نه و نه ئاره زووی له وه پتر نه کرد و گه پاره خلات، نه زاندر اووه.

جه لاله دین که له شهری ته تهر دلنیا و ئاسوده بوو، وه کوه گوتری: که کوری جه نگیزخان وه لای دابویی و دلنیا کردبوو. «ابن الاثیر» ده لیت: سالی ۶۲۵ گه پاره ته وریتز و چوو سهر خلات و له شکری ریگخت و به کوژتار و تالان رووی تیکرد، هه تا گه یشته دهشتی «مووش» و شار و ئاوی و دیهات و چیا و چول نه ما تالان و کوژتار و نه تک و سووکی به سهر نه هینی و ویرانی نه کا و نه یسووتینی. ژنی نه تک کرد و مندالی زگدری و ئاویانی هه موو سووتاند و له بهر به فر گه پاره وه ته وریتز.

«ابن الاثیر» ده لیت: جاری دووم جه لاله دین له مانگی شه والی سالی ۶۲۶ دا لینگی دا سهر خلات و به کوژتار و تالان ده وهی دا و به دورنده بی بزوتته وه. نه هالی و له شکری خلات زورباش له شه ره وه چون. جه لاله دین چند مه نجه نیقانی لی گرتدا، ههر لایبکی دیوار بکه وتبا، میللهت زوو فریای ده که وتن و چاکیان ده کرده وه. به و جو ره هه شت مانگ شه رو کوژتار راگیر او بوو. میللهت گوشتی هه موو حیوانیکیان خوارد و شاریان به ده سه وه نه دا. رۆژی ۲۸ی جه مادی نه وه لی سالی ۶۲۷ جه لاله دین به شیر شاری گرت و قه تلوعامی کرد و به جاریک شاری ویران کرد.

قه لاله لته تیان برد، به لام له لایهن میلله ته وه لاشه یه کی بی ژماریان لی خرا و به کوژتار پاشه و پاشیان گتیرانه وه. جاری دووم خوارزمیان به گهرمی و یهک و چان شالوویان برد و نه گه پاره وه، تا گه یشتنه نزیک شار دیسان شکاندران.

جاری سیبیم لینگیان دا و به کوژتار که وتنه گوشه یه کی شاره وه و ده ستیان هاویژته ژن و مندال و نه تک و سووکی کردن. میلله تی نازاد په رست له وه رقیبان هه ستا و ده ماریان بزوت و به کوژتار دوژمنیان له شار ده رکرد.

جه لاله دین ده وره دانی توندکرد و میللهت به دلیری شهریان کرد تا کو سهرما و به فر په یدابوو. رۆژی سی شهمه ی ۲۳ زبلحه جه جه لاله دین له ده وره دانی خلات دهستی هه لگرت و روو به نازربایه گان گه پاره. هه ره کو له هاتوودا باس ده کری.

له وده مه دا که جه لاله دین له تفلیس و خلات بوو، میلله تی تورکمانی «نه یوائی» زوربان هینابوو. به سهر شاره کانی خاکانی کوردستانی «نه شته ر» و «ورمی» دا زالبیون و خراپه نه ما بوو که نه یکه ن و داوای خه رجوایجیان له «خوی» ده کرد. به وهش رانه وه ستان به نیتو کوردستانی نازربایه گانه وه بلا و بوونه وه و ریگری و جه رده بی و تالان بیان ده ست پچ کرد. له نزیک ته وریتز توجار و بازرگان بیان رووت ده کرد.

ژنی جه لاله دین که کچی توغرو و نایی نه بوو؛ له ته وریتز قاقه زی بو نوویسی و له سهر بهوردی تورکمانی ئاگادار کرد. جه لاله دین له خلات نه وه له نا کا و لینگی دا سهریان و هیچ ئاگادار نه بوون، هه تا ده وره بیان درا و شیریان لی کیشرا و لاشه بیان لی که وت. جه لاله دین کوژتاریکی بی ژماری لیکردن و هه بوو نه بووی تالان کرد.

«ابن الاثیر» ده لیت: پتر له نیوه یه کی کوژران و هیماوی بلا و برسی و رووت که وتن. جه لاله دین گه پاره ته وریتز و له بهر سهرما له شکری به شاره کانی نازربایه گاندا بلا و کرده وه.

مانگی ره بیعی نه وه لی سالی ۶۲۴ گورچی چونه سهر تفلیس و گرتیبانه وه. جه لاله دین چوو به ها واره وه؛ به لام فریانه که وت. ناچار چوو گه نجه. له وی بوو که زانیبه وه ئیسماعیلیان نه میریکی نه ویان کوژت. جه لاله دین چوو سهریان قه لای (نه له مووت) ی گرت و به کوژتار که وته نه و خاکه وه.

له وده مه دا پتی را گه یاندر که ته تهر گه یشتنه خاکی دامغان که نزیک خاکی «ره ی» یه. چوو هه سهر ته تهر ان و به کوژتار شکانندی و گه پاره ره ی. وه لایمی درایی که ته تهر وه کو لیشاو هاتن.

لهسهر وهحشه تڪارى و دورندينى جه لالهدين كه لهوسهر زهويه دا بهكارى برد و بهبى رهحمانه ميلله تهكهى بهدهستورتيكى جانوهه رانه كوژت و مندال و ژنى زگدرين، مهليڪ نهشدهفى نهبيوبى و كه يقوبادى خاوهندى رۆم و پادشا و نومهرايان و ميلله تى ئيسلامى نهو دهروپيشته، ههموو سوتنديان خوارد و چوونه «سيواس» و لهشكر كيشيان كرد كه لينگدهنه سهر جه لالهدين.

ئه مير عيزه دىنى عومهر كورى عهلى كوردى ههكارى - كه سهردار سوپاهيتكى بهناويانگى مهليڪ نهشرف بوو - بهسوپاهى حهلهب روو بهجه لالهدين ههلمه تى برد و گهيشته «نه رزنجان». بيست و پينج ههزار شهركه رى پيتبوو، لهولاه جه لالهدين بوى چوو له خاكى نه رزنجان كه جىگاهه ك پيتى دهلتين: (باسى حيمار) له گهله عيزه دىن به شه رها ت و شه ر و كوژتاريكى قورس كرا. رۆژى شه مهى ۲۸ى مانگى رهمه زانى سالى ۶۲۷ه عيزه دىن سهر كهوت جه لالهدين شكا و ههلات.

«ابن الاثير» دهلت: خوئى و لهشكر كهى خواره زميان وا ههلاتن كه برا نه ده په رزيايه سهر برا. لهشكر و بار و بنه ههموو په رشويلاو كرا و جه لالهدين بهچهند كه سيكى زۆر كه موه رزگار بوون و بهشپرزهبى خوئان گه يانده كه نار شارى «خوى» و لهوى دابه زين.

مهليڪ نهشرف له دواى نهوه چوهه خلات ته ماشاى كرد دارى لهسهر بهرد نه ماوه و چلوهؤله. جه لالهدين قاقه زى بو نارد و پاراوه و ناشتى ليخ خوازت. بهمهرجى نه موه ههركهس لهسهر نهو خاكه كى كه له دهستى ماوه، مپنيت. په پمان گر تدر و نيوانيان ناشتى و دۆستى تيكهوت و باوه رى و په پمان كه دامه زاندر اوه، مهليڪ نهشرف روو بهژه ننگار «سنجار» و بو ديمه شق گه ر اوه و جه لالهدين لهسهر نازربايه گان دامه زراوه.

ههر لهو ساله دا جه لالهدين چوهه سهر قه لاي روئيندز كه قه لاييتكى سهخت و توندى مهراغه و تهختگاي دووه مى پادشايانى نه حمه ديليان بوو (كه له رابردوو باسكرا) نزيك شهش مانگ دهورهيدا و بوئى نه گيرا. جه لالهدين ناچار ديارى و خهلات و پيشكه شيهه كى قورسى بو نه هالى نارده نيوقه لاهو و دلخوشيبانى داوه.

بهلام ميلله ت بوو بهدووبه ركهى. دهسته يهك ويستيان قه لا بهدهسته وه بدن. دهسته ي دووه نه يانه يشت و نارديانه دووى «سونج» ناو توركمانيك كه چووبوه سهر قه لاي «ساروو» كه هى موزه فهره دىن خاوهندى ههولير بوو. ئه مير عيزه دىنى كوردى حمميدى كه له لايه ن موزه فهره دىنه وه لهسهر نهو قه لايه بوو كوژتى و بهسهر قه لاي ساروودا زالبوو.

نهو سونج توركمانه له عهشيره تى قشبالوو و جهرده يهك بوو، بهبى شه ر قه لايه كى وا سهختى وهكو روئيندزى دهستكهوت. له دواى نهوه برايه كى و له دواى براى خوارزيايه كى لهسهر دانيشت. «ابن الاثير» دهلت: نهو ههموانه له دوو سالدا روويدا. سالى ۶۲۹ ته تهر بهسهريدا زالبوو.

جه لالهدين كه تىگه يشت نه هالى سونجيان برده نيوقه لاهو، دهستى هه لگرت و گه ر اوه ته ورتيز.

### جاری دووه مینى هاتنه وهی ته تهر بو کوردستانی نازربايه گان

جه لالهدين كه له دهست ئه مير عيزه دىنى ههكارى له نه رزنجان ههلات و په ريشان كرا ئيسماعيليان نهو سهر بهورده يان به ته تهر ان راگه ياند و بو گرتنى خاكى نازربايه گان ته تهر يان هاندان. له وده موشدا خاكى ماوه رانه هر و خوراسانيان گرتبوو و پي په ستو ويرانيان كردبوو.

نهوه له لاييتكه وه ته تهرى دلخوشى ده داوه و لهم لاشه وه بهدره فتارى و خراپى جه لالهدين دلى ههموو ئومه را و پادشاكاني دراوسخ و سهردار سوپا و خویش و ميلله ته كهى خوشى شكانده بوو. سستى و پشيوى كهوتبووه نيوجه رگه كى سوپا و مه مله كه ته كه يه وه. به په نهانى نه وه زير و نه برا و نه سهر كرده يه كى سوپايى ماوو كه لپى دلر نه چ نه بوون و له وده موچاخه پشيوه و بى سهر و به ر ه شدا، هه تيوپكى نيره مووكى لى مردبوو. نه هالى و سوپايى و ئومه را و وه زيرى به پيشيان خستبوو، جه نازه كهى له كووچه و كوئاناندا ده يانگير و نه يانده نارژت. لهسهر نهوه شه ره فوله ليكى وه زيرى گرت و كوژتى.

بهوه پتر ميلله ت و سوپاي وه رز و بيزار بيوون. به راستى به لا و موسيبه تى جه لالهدين كه بهسهر كوردستانى داهيتنا و پيسى و خراپه يه كى نهو كردى به چاكى پيشوازى ته تهرى ده كرد و رهوشتى بهد و پيسى نيشان به ته تهر ده دا و مه غولئى فبرى جانوه رى ده كرد.

به هوئى ئيسماعيليانه وه ته تهر له ماوه راتونه هر به لييشاو روو به خاكى كوردستانى نازربايه گان خشان. ههر ناوايى و شار و ديها تيكيان كهوته پيش كوژتار و تالانيان كرد و سوتانديان و چوونه پيش. نهوه كى له كرده وهى هيچ دورنده و جانه وه ريك نه چيت، وهحشه ت و وهحشى له وان ده كرد. بهو دهستوره بهسهر خاكى نازربايه گاندا رويشتن، ههتا گهيشته مهراغه.

سالى ۶۲۸ دهورى مهراغه يان گرت و نه هالى بيچاره له ترسى گيان و ناموس و مال،

قه‌لابه‌ندیان کرد. له‌دواییدا ناچار به‌ماملت و ئامان شاریان به‌ده‌سته‌وه‌دا. ته‌ته‌ر وه‌کو جاری پیشوو له‌گه‌ل مه‌راغه خراپه‌بیان نه‌کرد و شانیه‌یان له‌سه‌ر دانا و حکومه‌تی خو‌بان دامه‌زراند و ده‌ستیان به‌ریکی و پیکه‌پینانی شار کرد و کار رووی له‌گه‌وره‌بوون نواند.

وا دباری دا که ته‌ته‌ر به‌دل دانیشتن و بۆ‌مانه‌وه له‌مه‌راغه‌دا ده‌کو‌شان. به‌وه کوردی نازربایه‌گان که‌وتنه ته‌قه‌لای ترس و له‌رز و ئەندیشه و خو‌پارازتنه‌وه له‌شه‌ر و کو‌ژتار، له‌گه‌لیاندا ری‌ککه‌وتن.

جه‌لاله‌دین که ته‌ماشای کرد ته‌ته‌ر که‌وتنه نی‌وه‌راستی نازهر بایه‌گانه‌وه و شاری ته‌ختگای نازربایه‌گانه‌وه کرده جی‌گای دانیشتن و ناوچه‌ی بزوتنه‌وه‌یان و کوردستانی نازربایه‌گانیان تیکو‌پیکدا. ده‌کوژن، ده‌برن، تالان ده‌که‌ن و مه‌به‌ستی راستییان جه‌لاله‌دینه و چیدیکه‌نا. جه‌لاله‌دین ترس و ئەندیشه‌ی لی‌نیشتن و هه‌ستا ده‌ستی له‌خاکی نازربایه‌گان به‌ردا و روو به‌خلات هه‌لات.

ولامی دا به‌نائیبی مه‌لیک ئەشه‌رف که بۆ‌په‌ناها‌توه نه‌ک شه‌ر. که گه‌یشته خه‌لات، ته‌ته‌ری به‌شوینه‌وه بوو. له‌وئ خۆی نه‌گرت، روو به «ئامه‌د» ته‌ته‌ری که‌وتنه دووی؛ له‌ئامه‌د ده‌وره‌یاندا. له‌وئیش خۆی نه‌گرت و هه‌لات.

له‌شکر و سوپاهی بلا‌بوونه‌وه و هه‌رده‌سته‌ی به‌لایه‌کدا هه‌لاتن. ده‌سته‌یه‌کی بۆ‌حه‌ران چوو، ئەمیر سوایی پیشکاری مه‌لیک کامیلی ئەبووبی پیشی پی‌گرت و رووتی کردنه‌وه.

ده‌سته‌پیکیش بۆ‌شه‌نگار و نوسه‌بین و مووسل رویشتن و ده‌سته‌یه‌کیش چوونه هه‌ولیر. پادشا و ئومه‌را و ئەهالی ئەو خا‌کانه به‌خپویان کردن و پارازتیانن. به‌لام زۆر ره‌زیل و په‌ریشان و سووک و رزبو بوون؛ چونکو چاکه‌یان هیچ نه‌کردبوو، به‌دی و خراپه‌کی به‌سه‌ر خوزستان و دا‌قووقا و نازربایه‌گان و خلالت و ئاران‌یان هینابوو، له‌بیر نه‌چووبوو. جه‌لاله‌دین له‌ئامه‌ده‌وه روو به‌دیاره‌که‌ه‌لات و بزربوو، که‌س نه‌یزانی چی به‌سه‌ره‌ات.

که جه‌لاله‌دین چووئه‌ئامه‌د، ته‌ته‌ر له‌دووی نه‌بوونه‌وه و چوون ده‌روپشتی هه‌موویانی به‌ده‌ردی خا‌که‌کانی دیکه‌برد و روو به‌خاپووریان ئازۆت. ئەویش به‌وه‌ده‌ده‌گرفتار کرا.

ده‌سته ته‌ته‌ریک روویان له‌مووسل کرد و گه‌یشتنه‌گوندی «مونسه» و هه‌رچه‌کی تیدابوو، ورد و درشت و گه‌وره و بچوکیان کوژت. له‌وانه ده‌سته‌یه‌کی بۆ‌سه‌ر نوسه‌بین گه‌راوه کو‌ژتار و تالانیان کرد و چوونه‌سه‌ر ئامه‌د و گرتیان و شییریان له‌ئه‌هالی کیشا و

ژن و مندال و پیویان نه‌هیشتن و روو به‌بدلیس به‌کو‌ژتار و تالان‌کردن هه‌لمه‌تبان برد. میلیله‌تی بدلیس قه‌لابه‌ند بوون و ده‌ستیان هاو‌یژته ته‌ته‌ر کو‌ژتن. به‌لام ته‌ته‌ر به‌کو‌ژتار شاری گرت و شییری له‌ئه‌هالی کیشا و که‌سی نه‌هیشتن و هه‌مووی کوژت و شاری سووتانند. له‌ویوه چوونه‌سه‌ر «خلات» و «باگیر» و ده‌وره‌یاندا. له‌پاش شه‌ر و کیشه به‌زۆر گرتیان و هه‌موویان له‌ناو‌بردن. «ابن الاثیر» گه‌لیک به‌م‌شاره‌دا هه‌لده‌لی که‌چهند جوان و سه‌خت و گه‌وره‌بووه.

له‌ویوه ته‌ته‌ر په‌لاماری ئەردیش (ئه‌رجیش)یان دا که شاریکی زۆر گه‌وره و کۆن بوو. به‌شییری و شه‌ر ئەویشیان گرت و کو‌ژتار و تالانیان کرد و شاریان سووتانند.

مانگی زی‌لحیجه‌ی ئەو ساله‌ده‌سته‌پیکه‌ی دیکه‌ی ته‌ته‌ر له‌مه‌راغه‌وه روو به‌هه‌ولیر و به‌سه‌ر کورده‌کانی «جو‌زقان» دا به‌کو‌ژتار رویشتن. موزه‌فه‌رده‌یان هاواری له‌به‌ده‌دین خاوه‌ندی مووسل کرد که یاری‌ده‌ی بدات. موزه‌فه‌رده‌یان چوو‌پیش ته‌ته‌ر و به‌کو‌ژتار به‌نیو ئەو کوردانه و کوردی دیکه‌دا چوون. نه‌چوونه هه‌ولیر و لایاندا و گه‌رانه‌وه ئامه‌دیان لووس تالان‌کرد و ئەهالیه‌که‌یان کوژت و چوونه‌سه‌ر «ئارزن» و «میافارقین» کو‌ژتار و تالانیان کرد و چوونه‌شاری ئەسه‌رد (سیرتی) میلیله‌ته‌که‌ی ئازا و ره‌شیدبوون و به‌گژیاندا چوون و گه‌لیکیان لی‌کو‌ژتن. ته‌ته‌ر ئامانیان خوازت؛ کورده‌کان با‌وه‌ریان کرد و ئامانیان دان. ته‌ته‌ر شییریان لی‌کیشا و که‌وتنه نیو کوردانه‌وه و که‌میان رزگاربوون.

«ابن الاثیر» ده‌لیت: نزیک پازده هه‌زاریان له‌کوردی سیرتی کوژت و ده‌وره‌دانی شاری سیرت پینج روژی کیشا.

ته‌ته‌ر که له‌کو‌ژتاری سیرتی ده‌ستیان هه‌لگرت و چوونه‌شاری «ته‌نزه» ئەویشیان به‌وه‌ده‌ده‌برد و چوونه‌سه‌ر کوردی قه‌ریش که له‌ده‌ره‌ندی «وادی قه‌ریشیه» دا بوون. ئەو ده‌ره‌نده ریگی بۆ‌ده‌چوو، ته‌نگ و سه‌خت بوو و پر له‌ئاوایی و دیهات و باخ، ئاوی ره‌وان بوو. کورده‌کانی ئەوئ چوونه‌پیش و ریگا سه‌خته‌که‌یان لی‌گرتن و کو‌ژتاریکی قورسیان له‌ته‌ته‌ر کرد و پاشه‌وپاشیان گه‌راندنه‌وه.

ته‌ته‌ر له‌وئ که‌شکان روو به‌ماردین چوون؛ هه‌ر ئاوایی و شاریکیان که‌وته پیش تالانیان کرد و سووتان‌دیان و هه‌ر گیانه‌به‌ریکیان دی کو‌ژتیان. که‌س نه‌بوو بتوانی پیشیان پی‌بگری. میلیله‌تی هه‌موو ده‌روپشتیشی هه‌لاتن و له‌قه‌لادا کۆبوونه‌وه. ته‌ته‌ر نه‌شیا بیگری و چوونه‌سه‌ر نوسه‌بین.



میلله تی ئەو خاکەش لە قەلای نوسەیین خزان. تەتەر لەویش بە نائومیدی گەراوه، بە کوژتار کەوتە ئەو خاکەوه تا گەیشته کێوه کانی ژەنگار نازربایه گان.

ابن الاثیر دەلێ: دیهات و ئاوابی ئەو نێوانه یان نههیتشت و هه موویان پێ پەست کرد و گەراوه. موزەفەرەدین نەکەوتە دوویان، گەراوه. هەر ئەو دەستە تەتەرە بۆ، چونە سەر شاری «کەرخینی» و شاری «داقووقا» و شارانی دیکە ی ئەو نێوانه تالان و کوژتاریان کرد و گەراوه نازربایه گان و کەسێک نەچووه پێشیان و کەس بە گزباندا نەچوو.

«ابن الاثیر» بە دوورودریژی و بە دلێکی پر ئیش و ژانەوه لەوانه ی گوترا و دواوه و دەلێت: لە سەرەتای سالی ۱۲۸ هه موو کوردستانی نازربایه گان بە جارێک فەرمانبەری تەتەریان خستە گەردن خۆیانەوه و ئیستاعەتی ئەوانیان کرد و مال و دراو و دیاری و پارچە ی گرانبە هیا یان بە پیشکەش پێدان و سەریان بۆ چەماندن کە لە جەور و کوژتار و تالان رزگارین.

میلله تی کوردی نازربایه گان کە وردبوونەوه و چاویان پێکەوت وا تەتەر چیان بە کورده کانی خلالت، سیرت، نامەد، میافارقین، ژەنگار و دەورویشتی مووسل، خاپوور، نوسەیین، ماردین، هەولیر، داقووقا، کەرخینی، بدلیس، ئەردیش و ئەوان داهینا و کەسێک لە پادشا و ئومەرکانی کورد و هی دیکەش پێشی پێیان نەگرت و بەرامبەریان رانهوستان و ئەوانیش ناچاربوون کە گەردنیا ی بۆ کەچکەن و فەرمانبەریان بن.

میلله تی تەوریز لە پیشدا ئەو بیرەیان کردەوه لە گەل ئەمیری تەتەر کە لە نزیک تەوریزی هەلدابوو، گفتوگۆ کرا و دیاری و پیشکەشیکی زۆریان بۆ ناردن. لە دوامینی قسەدا پەسندیان کرد و گەوره و سەرھات و کە یخودای شاریان خوازتە لای خۆیان. ئەوانیش لە پارچە ی گرانبەها و ئاوریشم و حتی چاک پیشکەشیکی شایانیان هەلگرت و قازیبی شاریان وەپیش کەوت و چوون. شەمسەدین توغرائی لە گەل یان نەچوو. قەرار درا و براوه کە سالی میقداریکی زۆر لە پارچە ئاوریشم و بەرگ و حتی گرانبەها بەدەن و خەرگاھیتیکی نایاب بۆ پادشا دروستکەن. میلله ت بەوه قەرارگیر بوون و پەیمان بەسترا.

«ابن الاثیر» دەلێ: خەرگاھیتیکی نازربایه گانی بۆ پادشای تەتەریان دروستکرد، ئەتەلەسی زۆر نایابی زەرکیش و نیوہکە ی پێستی سمۆرە بوو. گەلێک بەو خەرگاھە و دیاریەکان هەلدەلێ کە دایانە پادشای تەتەر بەو دەستوورە خاکی نازربایه گان بۆ تەتەر دامەزرا.

«ابن الاثیر» جلدی ۱۲ و لاپەرە ۲۳۴ دەلێت: ئەو تەتەرانی کە چونە سەر ئەو خاكانە ی کوژتار و تالانیان لیکرد، وانەبوو مەبەسیان تالان یا کوژتاری میلله ت بووبێ، تەنھا مەبەسیان تاقیکردنەوه ی میلله ت و پادشا و ئومەراییانی ئەو جیتگایانە و زانیینی خاک و رینگا کانی بوو. کە گەراوه بە پادشای خۆیان گوت: مەملە کە تێکی بێ پادشا و سوپا و چۆلە.

### مەغۆل لە کوردستانی نازربایه گاندا

بە جوۆرە کە گوترا تەتەر بە سەر کوردستانی خاکی نازربایه گاندا زالبوون و کردیانە ناوچە ی بزووتنەوه و هەلمە تیان. سالی ۶۵۱ هه (۱۲۵۳ م) هۆلاکو خان بە لە شکرەوه لینگی دا سەر خاکی هەموو ئێران و کوردستان و بە شەر و کوژتار دەستی بە کیشوەرگیری کرد. ۱ ی مانگی زیلحیحە ی ۶۵۳ هه (کانوونی دووہمی ۱۲۵۶ م) هەموو ئومەرا و پادشایانی کورد و خاکی نازربایه گان و ئارانی کەوتە ژێر فەرمانەوه و رۆژی یەکشەممە ی ۱۴ ی مانگی سەفەری ۶۵۵ هه (۱ ی کانوونی دووہمی ۱۲۵۷ م) بەغدای گرت و خیلافەتی ئیسلامی لەناو برد. لە دوا ی ئەوه هەموو خاکی عێراق و جزیرە و سوربای گرت و پادشا کانی کوردی راوادی ئەیبوی دیمەشق و حەمس و حەلب و جزیرە و نامەد و حەسکیف و میافارقین و خلالت و شارەکانی تیکو پێکدان و لە ناوی بردن و بە سەر هەموو کێو و قەلا کانی کوردستاندا زالبوو. سالی ۶۵۷ گەراوه نازربایه گان.

لە لایەن خواجە نەسیری تووسیبەوه، هۆلاکو خان هاندرا کە لە مەراغە بە ناوی ئەوهوه رەسەد یک و زیگ (زیج) داندری. سالی ۶۵۷ هه (۱۲۵۹ م) خواجە نەسیر عولەما گەورەکانی کوردی کۆکردەوه. فەخرەدین مەراغەیی کە هەلاتبوو چووبوو مووسل، فەخرەدین ئەخلاتی لە تفلیس دادەنیشت، نەجمەدین کاتبی ساحیبی «المنطق» لە قەزوین بوو، لە مەراغە ی کۆکردنەوه و دەستی بەرەسەد (رصد) دامەزراندن کرد.

بەلام سالی ۶۶۳ هه (۱۲۶۵ م) ئەو رەسەدە ی تەواو نەبوو کە شەوی یەکشەممە ی ۱۹ ی رەبیبی دووہم هۆلاکو خان مرد. بەدەستووری مەغۆلان دەخمە یەکیان بۆ کرد و لە مەراغە ناژتیان (تاریخی جهان شا و تاریخی تجرۃ الامصار وترجۃ الاعصار).

«حمدالله المستوفی» دەلێ: هۆلاکو لە کەنار گۆمی ورمی لە شیمالی رۆژئاوای نازربایه گان دادەنیشت و مەراغە ی کردە پایتەخت. لە مەراغە (رەسەد) و لە ئەلاتاگی سەرا، قەسر، کۆشک، دیوان و لە خۆی مەعبەدانی زۆری دروستکرد.

له دواى هۆلاكو «ئاباقاخان» كهوت سال و له پاش ئهو ئهحمده تهكوار ۳ سال و له دواى ئهو كىخاتو كهوت سال و بايدو چوار سال و خانى خانان مهحمود نو سال و له لجاتيو خدابهنده سيزده سال و ئه بوسه عبيد بهادر بيست سال و له سه ره تاي هۆلاكووه ۶۵۱هـ (۱۲۵۳م) ته نهها ئه بو سه عبيد كه ۱۵ سال له ره بيعة دووه مى ۷۳۶ (تشرىنى دووه مى ۱۳۳۵) بوو له و بنه ماله يه نو كه س نزىك شىست و دوو سال فه رمانزه واييان كرد كه له لايهن شىخ حه سه نى بوزرگه وه كرانه پادشا زورىان رانه بوارد كه ليكه وتن. بنه ماله ي مه غولى ئىلخانى نزىك عه سرتىك له سه ر كوردستان پاشايه تىيان كرد.

به لام پاشماوه ي مه غول كه جه لايرى و قه ره قوينلى و ته يمورىان و ناق قوينلى بوون، يه ك له دواى يه كدى - وه كو به كورتى له هاتوودا ديتسه گوتن - له سالى ۷۱۶هـ (۱۳۱۶م) تا سالى ۹۱۰ (۱۵۰۴) - كه نزىك (۲۰۰) سال ده كا - به لا و موسي به تىكى گه و ره بوون به سه ر كوردستانه وه و به تاي به تى شه ر و شو ر و هه لمه تىيان بو سه ر يه كدا پترىنى له خاكى كوردستانى موكرىان (نازربايه گان) دا بوو.

به لام له م پشيو به دا كورده كانى موكرىان به گه رمى چرژانه وه نيو خاكى خو يانه وه، له جنووبى رۆژهه لاتى گو مى ورمى و له غه رب و شىمالى گو مى ورمى دا دووسى حكومه تى بچووكيان دامه زران دووه (هه روه كو له هاتوودا به درى ژاى باسيان ده كه ين). ۱- حكومه تى موكرى ۲- حكومه تى دونبلى ۳- حكومه تى مه حمودى ۴- حكومه تى برادوست و بلىلا و له ده ورو پشتى ئهو حكومه تانه ش كه ليك ئىماره تى بچووك و گه و ره ي خو جى بى كورد نه مابو كه بيته باس كردن.

### پاشماوه ي مه غولان له كوردستانى نازربايه گان

له دواى ئه بو سه عبيد بهادور، شىخ حه سه نى گه و ره يارى به و ده حوكمه رانه ي مه غول ده كرد؛ تاكو سالى ۷۳۶هـ (۱۳۳۶م) بو خو ي بوو به پادشا و به غدای كرده پايته خت و كه م و زور به سه ر ئىيران و كوردستاندا زال بوو.

سالى ۷۵۹ شىخ ئۆسى كورى شىخ حه سه ن چوه سه ر كوردستانى نازربايه گان و له شكرى «ئالتوون ئوردو» ي مه غولى ده ركرد و ئهو خاكه ي گرت و له سالانى ۷۶۶هـ (۱۳۶۴م) دا كىتوه كانى كوردستان و ديار به كر و ئهو ده ورو پشته شى گرت.

سالى ۷۵۸هـ (۱۳۵۷م) موبارزه دين مه حمه دى كورى شوانكاره (موزه فه رى) له ئه سپه هانه وه لينگى دا سه ر نازربايه گان و شارى ته ورتى و موكرىانى گرت، تا نزىك سالانى ۷۸۴هـ (۱۳۸۲م) ئهو خاكه ي له ده ستدا مابوو.

حوسىنى كورى شىخ ئۆسى جه لايرى له و ساله دا مرد؛ خاكه كه يان له نيو انيدا به ش كرد. كوردستانى نازربايه گان و عىراق وه به ر سولتان ئهحمده كهوت و دوو سال له سه ر ئهو خاكه فه رمانزه وايى كرد.

سالى ۷۸۶ ته يمورى له ننگ بو سه ر ئهو خاكه هه لمه تى برد و گرتى. سولتان ئهحمده بو ديارى رۆم و ميسر هه لات. ته يمور، عومه ر كورى جه لاله دين مىران شای له سه ر دانا كه كورده زای بوو.

سالى ۷۸۹هـ (۱۳۸۷م) ته يمور روو به سه مه رقه ند كه گه راوه، سولتان ئهحمده گه راوه؛ به لام هيچى نه كرد. له دواى عومه ر سالى (۸۰۷) مىران شای كورى ته يمور له سه ر كوردستانى نازربايه گان دانىشت.

سالى ۸۰۷هـ (۱۴۰۵م) ي مانگى شه عبان له ته مه نى حه فتا سالدا ته يمور كه مرد، قه ره بىوسف و سولتان ئهحمده گه رانه وه. قه ره بىوسف چوه بدلىس و په نای برده به ر ئه مبرى ئهو ي كه يارمه تى بكات و سولتان ئهحمده چوه به غذا.

سالى ۸۰۸ قه ره بىوسف له شكرى له كوردان پىكه وه نا. سالى ۸۰۹ لينگى دا سه ر خاكى نازربايه گان. سالى ۸۱۰هـ (۱۴۰۸م) له نزىك ته ورتى، مىران شا و قه ره بىوسف شه رىكى پىسيان كرد و مىران به دىل گىرا و كوژرا. له دواى ئهو ئه بو به كرى كورى مىران شا بوو به جىنشىنى بابى و به گز قه ره بىوسف داچوو، ئه وىشى بو نه گىرا به لام شكاه لام هه لات. هه موو خاكى كوردستانى موكرىان (نازربايه گان) كه وته ده ست قه ره بىوسفه وه.

سالى ۸۱۳ له نزىك ته ورتى چوه به گز سولتان ئهحمده دى ده سه ته برآى. شه ر روويدا و شكاه خو ي و جه لالوده وه لى كورى گرتن و كوشتنى. قه ره بىوسف به نازادى به سه ر هه موو خاكى جه لايرىاندا ده ستى كيشا و بوو به پادشا.

سالى ۸۲۲هـ (۱۴۲۰م) شاهروخى كورى ته يمور له ننگ چوه سه ر ته ورتى. قه ره بىوسف له كوردان نزىك سه د هه زار شه ركه رى كوژده وه و له نزىك ته ورتى پيشى پىگرت. به لام مه رگ ده رفه تى نه دا و ده ستى به ست و خستى. چونكو پىاويكى خراپ و به ده ئه نديش و نادرست بوو، هيشتا گىانى له ره گ و پۆى ده رنه كه وتبوو كه ره گ و پۆى له شكرىان له به ريه ك پچرا و بلا بوونه وه.

شه ره فنا مه ده لىت: هيشتا لىوى سارد نه ببوو كه ساردى كه وته نيو له شكروه وه. ئومه راكانى كورد هه ريه ك به لايه كدا گه رانه وه خاكى خو يان. لاشه بىكى نيو سه عات

له وده پيش له سهر ته ختی زیرنېگار فهره مانې ده دا، له سهر خاکی بوار به که پو و لېو و گوی بردراوی و پروت که وتبوو. لاشه که ی بۆگه نی تیکه وتبوو و فری درابوو. سهر دار سوپا هیکې به زه یی پیداهات و ههر له وئ ناژتی.

له دواي ئه وه ئه سکه ندر تا سالی ۸۴۱ و جیهان شا تا ۸۷۲ و حوسین عه لی تا ۸۷۲ و حه سه ن عه لی هه روا. له خاکی کوردستانی نازربایه گاندا پینج کهس له تورکمانی قهره قوینلیان فهرانرهبان وایبان کردوه.

ئیدریسی بدلیسی له هه شت به هه شتدا ده لیت: ئه سکه ندری کوری قهره یوسف له لایه ن شاهروخی کوری ته یوو له نازربایه گان دهرکرا و بۆ خوی له سهری دانیشیت. له دواي ئه وه جیهان شا، له دوايیدا حوسین عه لی کوری ئه سکه ندر و له پاشان حه سه ن عه لی کوری جیهان شا بوونه فهرانرهبان. له دهوری حه سه ن عه لییدا نه یاریکی نه به ردی وه کو حه سه ن دریت (اوزون حسن) هه ستا سهر قهره قوینلیان.

به گهرمی کوردانی موکریانی ئه مړۆکه له «تورکه ره شه» ده دویتن و له با پیره گه وری ههر بنه ماله بییک بیری ده لیت: سالی تورکه ره شه بۆ خه زا هاتینه ئه م خا که و ماینه وه. ههر سه رهوردیک بیته گپرانه وه ده لیتن: سالی تورکه ره شه وا بووه. له وه بۆمان ئاشکرا ده بی که مه بهس له تورکه ره شه «قهره قوینلیان» بووه و میلله تی کورد به موسلمانیان نه زانیون. ده بی زۆر مه فرت شیععه له گه ل کورداندا به دره فتاریان گه لیک کردی که وا هه تا ئه مړۆکه ش ههر به خرابی ناوده برین.

حسه ن دریت (اوزون حسن) ی ئاققوینلوو سالی ۸۷۱ (۱۴۶۶) لینگی دا سهر خاکی نازربایه گان و گرتی و ته وریزی کرده پایته ختی حکومته ته که ی، ئه م حه سه نه دریت هه رچه نده ش تورکمان بوو، به لام میلله تی کورد زۆرخوشیان ویستوو و به پیاویکی چاکیان زانیوه. پتر له دهوری ئه مدا کورد گه رانه وه نیشتمانی خویان که نازربایه گان بوو. چوار پینج نیما ره تی خوجیتی کورد له پشیتی نیوانی مه غۆل و جه لایر باندا دامه زاندراره و چاکتر خوی گرت و پر هیزتر بۆوه. سوپا و ئومه رای له شکری حه سه نه دریت هه موو کورد بوون. له م سالانه دا ده ولته تی سه فه وی له خۆ نواندندا بوو.

حسه نه دریت سالی ۸۸۲ (۱۴۷۸) که مرد، میرزا خلیل به گ بوو به پادشا. سالی که به سهری برد و له دواي ئه وه یه عقوب تا سالی ۸۹۶ و له پاشا بایستقه ر تا سالی که ژیا. ئه و جا رۆسته م به گ سالی ۸۹۷ بوو به فهرانرهبان.

کوری ئه حمه دی کوری نۆغزلوو محمه د - که خوارزای عوسمانیان بو- به پشتیوانی عوسمانیان هه لینگی دا سهر خاکی نازربایه گان. سالی ۹۰۲ (۱۴۹۶) به گز رۆسته مدا چوو و گرتی و کوژتی و بوو به پادشا. سالی که نه کیشا ئه ویش کوژرا.

ئالوهندی کوری یوسفی کوری حه سه نه دریت، سالی ۹۰۲ له سهر خاکی نازربایه گان بوو به پادشا. به لام له مردنی حه سه نه دریت هه تا مردنی ئالوه ند له نیوانی سه فه ویان و ئاققوینلواندا شیبیر نه چۆته کالان و ههر شه ر و کوژتار و لیکدان و ویران بووه. له نیوانی ئه و دوو ئاگره دا ههر کورد به رکه وتوون.

سالی ۹۰۷ (۱۵۰۲) شا ئیسماعیلی سه فه وی لینگی دا سهر ئالوه ند و به شه ر شکانندی و هه لات و چوه به غدا؛ له وپوه چوه دیاره کر. سالی ۹۱۰ له دیاره کر مرد. شا ئیسماعیل له سالی ۹۰۷ دا ته وریزی که گرت کردیه پایته خت تا سالی ۹۲۲.

ئاققوینلویان له دواي ئالوه ند که هه لات به خاکی کوردستانی دیاره کردا بلا و بوونه وه. له شیروان موراد و له په زد محمه د میرزا، دوو که سیان له دواي ئالوه ند تا سالی ۱۴ فهرانرهبان وایبان کردوه، به لام به جاریک خاکی ئاققوینلو و له سالی ۹۱۴ ه (۱۵۰۸ م) دا که وته ده ست سه فه ویان.

## فەلسەئە پېنجەم

### پادشایانی کوردی شەدادیان لە ئاران و ئاران

نەژاد و بنەچەکە:

لە بەند و فەسلەکانی رابردووی ئەم پەرەویدا، گەلیک جار گوتراوە کە لە سەرەتای ئیسلامیدا کوردانی راوەند - کە تیرەبێتکی هەزبانین - لە خاکی موکریانی ئەمڕۆکەووە چوونە ئەرمەنستان و لە نزیک شاری «دووین» جیگیربوون و دانیشتن و دەستەبێتکی دیکەشیان چوونە خاکی هەولێر دامەزران.

«ابن الاثیر» دەڵێ: ئەو کوردانەی راوەند باشترین تیرەبێتکی کوردن. کیسەرەوی بەخشی سێبەم «شەریاران گنم»، لە لاپەرە ۷دا دەڵێ: «در شیرکوه عمو و پدری صلاح الدین مینگارد: اصلها من الاكراد الراوادية وهذا القبيل هم اشرف الاكراد».

پادشایانی کوردانی شەدادیان لەم کوردانەن کە چەند عەسران بەناوی کوردی راوادی (پەرەند - راوەند) هەو نەوایان کردبوو. «ئێبن خلکان» و «کیسەرەوی» دەڵێن ئەو کوردانەی راوەندی کە لە خاکی موکریانەووە چوونە ئەرمەنستان لە دەرووستی شاری «دووین» کە تەختگاهی ئەرمەنستان بوو، دامەزران و کردیانە نیشتمان. لەو هەو دەتوانین بڵێین کە ئەو خاکە بۆتە نیشتمانیان و لەو جیگایە بڵندبوون و هەستاوێ سەرخۆ و دەستیان بەمەملەکە تدارێ کردووە.

بەهەرچۆرێک بووبێ با بێت و ئێمەش لە پێش سالی ۳۳۶ هێجریه وە ئاگاداری ئەو بنەمالە نەبووین کە لە خاکی دووین و ئاران و ئانیدا، ناوی پادشاهی و یا فەرمانرەوایی لەسەر پیاویکی ئەو کوردانە بووبێت.

### دامەزراندنی شاهی

کیسەرەوی بەناوی شەدادیان و دامەزراندنی پادشایەتیان دوو سەرچاوەی هەیه کە لێیان وەرەگریت:

۱- «منجم باشی» یە کە محەمەدی کوردی شەداد دەکاتە دامەزرێنەری بنەچەکە شاهی، بۆ بنەمالە شەدادیان، ئەویش سالی ۳۳۷ کە سالار مەرزەبانی دەپلەمی گیرا و باریه دزی سیمیرۆم. محەمەد کوردی شەداد کوردی راوادی وەکو هێندیک ئومەرایانی دیکە، هێزی پەیدا کرد و حکوومەتیکی کوردی دامەزراند. سالی ۳۴۰ خاکی ئاران و

ئەرمەنستانی گرت و لەسەر ئەو خاکە بوو بە پادشا و بنچینە شەهرباری کوردی توند دامەزراند.

۲- «وارتان» مێژوونووسی بەناوبانگی ئەرمەنیه کە دەڵێ: مەرزەبان و لەشگری و فەزڵوون - کە هەرسێیان کوردی محەمەدی کوردی شەداد بوون - لە خاکی ئاران و ئەرمەنستاندا بناخە شەهرباری کوردانی شەدادی راوادییان دامەزراند.

کیسەرەوی لەو دوو سەرچاوانە «منجم باشی» بەراست دەزانێ و ئێمە لێی ورد دەبینەووە هەردوو کوردی راستن. بەلام محەمەدی کوردی شەداد کە بناخە دامەزراندووە و کوردەکانی بەسەرکردەیی ناردۆتە سەر شارانی دیکە و گرتوویانە. بۆیە وارتان ئەو سێ کوردانە بەدامەزرێنەر دەزانیت.

### ۱- محەمەدی کوردی شەداد

سەرەتای و دامەزرێنەری شاهی کوردی راوادیان، محەمەدی کوردی شەداد سالی ۳۳۷ هەڵیدا و سالی ۳۴۰ لە خاکی ئاران پادشاهی دامەزراند. لەبەرئەو پادشاهی ئەم بنەمالە بە «شەدادیان» ناسراون و پێیان دەڵێن: پادشایانی شەدادیانی کوردی راوادیان لە ئاران و ئەرمەنستان.

گەلیک لە مێژوونووسەکان ناوی ئەم پادشایەیان بە «مەمی» «مەم» «مام» نوویسیووە. وەکو پێشت گوتراوە کە لە زمانی کوردی تازەری دا و کوردانی ئیستاشدا (محەمەد) بە مەم و مەمی و بەمامە و مەمۆ و بەمەملان ناو دەبرێن.

سالی ۳۳۷ مەرزەبانی دەپلەمی کە سەرکێش و نەباری دەپلەمی کوردبوو، دەستی سەرکێشی بەسەر خاکی تازریایەگاندا کێشا بوو، گرفتار بوو و بەگیراوی باریه قەلای سیمیرۆم هەروەکو لێی داوین.

محەمەدی کوردی شەدادی کوردی راوادی لە مێژووی لە خۆکۆکردنەووە و بڵندبوون دەکۆشا. لە گرتنی مەرزەبان دەرفەتی دی، بەو هێزە کە لە دەستی داو، پەلاماری خاکی ئاران و ئەرمەنستانی دا و گرتی و بنچینە پادشایەتی کوردی راوادی دامەزراند. بەلام ناکام و جوانمەرگ بوو و سالی ۳۴۴ مرد. ئەو خاکە گرتبوونی رۆژ بەرۆژ لە دەست کوردەکانی دەرچوو و لە میراتگرەکانی ئەستاندرانەووە.

وامان بۆ دياردهی کە سالار مەرزەبان نەبەرد و بێرەحم و دوژمنی کوردان بوو. لە قەلای سیمیرۆم کە رزگار بوو و گەراو تازریایەگان، حکوومەتی کوردانی شەدادیانی خستۆتە

گپژاو و شه پۆلی خوتین و کوژتارهوه.

بیگومان که حکومهتی وا تازهی دوو سێ سالهی وهکو نه مامی شلک و ساوا وایه، چون خۆی له بهر لیشاو و ههلمهتی دوژمنیکی زهبردهستی وهکو مهزهبان دهگری. دهیسه م بهو هه موو ههتزه پیتی نهوترا.

دهبێ حکومهتی شه دادیان سهری فه زمانبهری پێ چه مانده بن. وهکو نه بولهه یجا به جارێک پووچکراوه ته وه. کیسه روی، به خشی سییه م، دوور و درێژ له لاپه ره ۱۰ لینی دو اوه.

## ۲- نه بولحه سه ن له شگری کوری محمه د

نه بولحه سه ن له شگری سالی ۳۶۰ هه ستا سه ره خۆی و نهو خاکانهی که له دهوری بابی دهست کهوتبوون و له دهستیان دا بوو، دیسان یهک به یهک گرتیان وه. له شکر و هه شمه ت و سوپا و داراییکی قورسی پیکه وه نا و دوژمنه کانی دا چله کاند و نه میره کانی ده ورپه شتی خسته له زینه وه. به ده ستووریکی جوان هه شت سال له سه ر خاکی ئاران و نه رمه نستاندا به ئازادی و سه ره رزی به سه برده، ناوبانگی ئازایی و ره شیدی بلا و ببووه، دهنگی نه به ردی و جه نگوویی داوه.

وارتان: که له مه زه بانێ کوری محمه د دو اوه ده لیت: کوورهی «شوت» که پارچه خاکی گه وهی به شی ئازان و دزی «شمیرام» که گریگۆر خاوه ندی «فاریسۆس» گرتبوونی و مه زه بان به قیل نهو دوو پارچه خاکی له گریگۆر گرت و تیبدا دامه زرا و له گه ل نه میری گه نه دا دۆستی و ئاشنایی نواند. له ده رفه تیکدا نه میری گه نه جیهی کوژت و شاری گه نه جیهی گرت. مه زه بان بهو ده ستووره لهو خاکانه دا بناخه ی پادشاهی شه دادیانی دامه زرانده.

وامان بو ئاشکرا ده بێ که نه بولحه سه ن له شگری لهو خاکانه دا خۆی توند دامه زرانده وه و مه زه بانێ براشی نارده ته سه ر نهو دز و شارانه ی گوترا و به ناوی نه بولحه سه ن له شگری به وه گرتوویه. به لام «وارتان» له وه ئاگادار بوو که مه زه بان ته قه لای داوه و ئاگاداری نه بولحه سه ن نه بووه.

## ۳- مه زه بانێ کوری محمه د

له دوای له شگری، مه زه بانێ برای بوته پادشای ئاران و نهو خاکانه. به لام له ئیشوکاری

پادشاهیدا سست و بێ ته قه لای بووه. فه زلوون که برابچوکی بوو، کرده وه کانی په سند نه کرد و لینی دلگیر و ره نجیده بوو. نیوانی نهو دوو برابیه به رقه به ری راده برا. سالی ۳۷۵ به بوته ی شکار و پراوه وه، فه زلوون مه زه بانێ له شار ده رخست و له ده می راوکردندا کوژتی.

له ده وری یه کیچک له م دوو برابانه دا شارانی «سکووری» و ته ختگاهی ئاران که به ردوا (به رده عه) بوو له سالاری ده یله می نه ستاندرای خرا ده ست خۆیان.

## ۴- فه زلوونی ییکه م کوری محمه د

نه م پادشاهه کورده دووه مین دامه زری نه ری ده وله تی شه دادیان و پیکه پینه ری پادشایه تی کوردانی راوادیانه له ئاران. نه م پادشا ناوداره کورده هه موو خاکی ئاران و دووین و به شیککی زلی نه رمه نستانی گرت و خسته یه ژیر فه زمانیه وه و حکومه ته که ی زلکرد.

فه زلوون چل و حه وت سال پادشا بووه و له گه ل نه رمه نیان و گورجیان و میله له ته کانی دراوسیتی خۆیدا هه لمه ت و شه ر و کیشه ی گه لیک کردووه و هه مووانی خسته ته ده ست و به سه ریاندا زالبووه و کردوونیه فه زمانبه ری خۆی. کیسه روی له به خشی سییه مدا ده لێ: سالانه سێ سه د هه زار ده ره م باجی داناوه ته سه ر نه رمه نستان.

کیسه روی له «منجم باشی» وه رده گری: میله له ت و ره عیه ت، فه زلوونیان خۆش ویستووه و زۆر پیتی دلخۆش و شادمان بوون. فه زلوون له سه ر چۆمی ئاراس پر دیککی گه وه ره جوانی بیناکرد و سالی ۴۱۸ به شانوشه و که ت ته واو بوو.

## شه ر و هه را و کیشه کانی فه زلوون

ئاران، شاهیان له سه ره تای دامه زرانندی شه دادیاندا له ناوچوون. له نه ته وهی میهران ئاران شاهیان یه کیچک په ییدا بوو له ملاو له ولاره ئارانیان و نه رمه نیان له سه ری کو بوونه وه و له جینگای میهرانیان دانا. فه زلوون چوه سه ربان و هه مووانی له ناو برد و پووچی کردنه وه. نه گه رچی شه ر و کوژتاریکی قورس له تیبواندا روویدا و گه لیک خوتین ریترا به لام له دوامیندا فه زلوون سه رکه وت و زالبوو.

ییکه مین جار شه ری به ناوبانگی فه زلوون له گه ل داویت (داوود بیخاک) دایه که پادشای نه رمه نستان بوو و برازای غاغیک پادشای نه رمه ن بوو. داویت به پشتیوانی «سمبات» ی برای لینگی دا سه ر گورجیان و به سه ر به شیککی نهو خاکه دا زالبوو.

کیسره‌وی له ناسۆغیک میژوونوویسی ئهرمه‌نی وهرده‌گرئ که فه‌زلوون پادشای ئاران له گه‌نجه‌وه تالوکه‌ی کرد، بۆ شه‌ر و کوژتار لینگه‌ی دا سهر داویت. له‌ولاه داویت به‌هه‌تیه‌کی هه‌یبوو، چوو‌ه‌په‌شخ و کوژتار ده‌ست په‌یکرا. فه‌زلوون ته‌نگه‌تاویوو و هه‌لات و به‌هه‌زار ته‌زبه‌ت گیانی له شه‌پۆله‌ی خویناوی رزگارکرد. سوپای فه‌زلوون پتری به‌شیه‌ری داویت و که‌می به‌ئاودا چوون و پووچکرانه‌وه.

کیسره‌وی ده‌لج: وارتان زۆر که‌م له شه‌ری گیورگی کوری داویت و فه‌زلوون و غاغیک خاوه‌ندی جوور و گیده‌و داوه و سه‌ره‌ورد زۆر که‌مه و دره‌یه‌ی په‌ینه‌داوه که ئه‌یمه لیه‌دا بیه‌که‌ینه سه‌رمایه.

### خاوه‌ندانی فاریسۆس

له ده‌وری حوکمه‌رانی شه‌دادیاندا له فاریسۆس بنه‌ماله‌ی حوکمه‌دارانی «هایقازیان» هه‌بوون که به‌سه‌ر لایه‌کی خاکی ئاراندا فه‌رمانه‌رواییان ده‌کرد. په‌یاوه ناودار و ناسراوی ئه‌و بنه‌ماله‌یه «سنگریم» ناویوو که له په‌ش فه‌زلووندا فه‌رمانه‌روابوو. به‌لام ئه‌م بنه‌ماله‌یه که‌نگی دامه‌زراپوو؟ له ئه‌یمه نادیار و ونه.

که سنگریم مرد، گریگۆری برای بوو به‌فه‌رمانه‌روا. گریگۆر سالی ۳۹۴ مردوو. فیلیپی کوری بۆته جینه‌شین. فه‌زلوون ناردیه دووی فیلیپ و خوازتیه لای خۆی. که گه‌یشته‌جی، گرتی و خسته‌یه زیندانه‌وه شاشواغ (گولستان) و شو‌ت (زلیرت) که دوو پارچه مه‌مله‌که‌تی گه‌وره‌بوون له فیلیپی گرت و خسته‌یه ژیر فه‌رمانی خۆیه‌وه. به‌مردنی گریگۆر بنه‌ماله‌ی «هایقازیان» کوپه‌بووه.

ناسۆغیک میژوونوویسی ئهرمه‌نی ده‌لج: غاغیک پادشای ئهرمه‌نستان، هه‌موو خاکی خۆی کرده دوو به‌ش: به‌شیه‌کی دایه فه‌زلوون و به‌شیه‌کی بۆ خۆی هه‌شته‌وه؛ تاکو له‌گه‌له‌یدا دۆستی و ناشنایی به‌ستی.

وه‌کو کیسره‌وی لیلی داوه، وا ده‌رده‌که‌وی بنه‌ماله‌ی هایقازیان دووباره بووژاوه و به‌گژ حوکومه‌تی شه‌دادیاندا چوو. له‌وه‌ش وامن بۆ ئاشکرا ده‌بی که فیلیپ له به‌ندی فه‌زلوون رزگاری بووه و هه‌لاتوو. دیسان بناخه‌ی فه‌رمانه‌روایی دامه‌زراندۆته‌وه، به‌لام نادیاره.

ورتان میژوونوویسی ئهرمه‌نی ده‌لج: فه‌زلوون چوو هه‌سهر «دانجیانی کوری هه‌مام» و هه‌موو خاک و زه‌ویه‌که‌ی به‌شه‌ر لینگرت و دانجیانی گرت و کوژتی و خاکه‌که‌ی خسته‌ ژیر فه‌رمانی خۆیه‌وه. له دواي ئه‌وه فه‌زلوون به‌سه‌ر هه‌موو خاکی غاغیکدا زالبوو و گرتی.

### شکانی فه‌زلوون له ده‌ست گورجیان

یه‌که‌شه‌په‌کی فه‌زلوون له‌گه‌ل گورجیانی کردوو و له‌و شه‌ره‌دا شکاوه ئه‌مه‌یه که «ابن الاثیر» و «ورتان» و «جوانشیر» و «کیسره‌وی» سالی ۴۲۱ لیلی دواون که ئهرمه‌نیان بوونه هاوده‌می گورجیان و له‌شکره‌کی قورسیان کوژدنه‌وه که به‌گژ فه‌زلووندا به‌جن. فه‌زلوون به‌هه‌تیه‌ی تین و ته‌وانایی و نه‌به‌ردی و جه‌نگاوه‌ری خۆی و سوپاهه‌که‌ی نازی و هه‌لمه‌تی برده سهر گورجیان.

«باگارات»ی پاشای گورج و ئه‌بخاز به‌غاغیک پاشای ئهرمه‌نی وه‌لام دا که بگاته هاواری و یارمه‌تی بدات. غاغیک له‌شکری برد و گه‌یشتی. په‌که‌وه هه‌لمه‌تیان برده سهر شاری گه‌نجه و ته‌زبه‌ت و نازاریکی قورسیان دا و به‌تالانیکی بیژمار گه‌رانه‌وه جیتی خۆیان.

«ابن الاثیر» ئه‌م شه‌ره به‌م جوژه له ریزی سالی ۴۲۱دا ده‌نوویسی که: فه‌زلوون کوردی که له‌سه‌ر گۆشه‌یه‌کی نازربایه‌گان فه‌رمانه‌روابوو (فأفق ان غزا الجزر هذه السنة). فه‌زلوون که چوو هه‌سهر گورجیان کوژتار و تالانیکی قورسی لینگردن و گه‌لینگی به‌دیل گرتن و گه‌راوه.

وایزانی که دوژمن گه‌تێ و سه‌رسام بووه. گورجیان له ده‌رفه‌ت بازبان نه‌دا و به‌له‌ز که‌وتنه دووی فه‌زلوون و له‌ناکاوه به‌سه‌ریان دادا و له ده‌هه‌زار که‌س پتریان له فه‌زلوون کوژت و هه‌موو مال و چتمه‌کیان بوو به‌رۆزی گورجی و ئهرمه‌نیان.

فه‌زلوون له دواي ئه‌و شکانه دوو سال ژیاوه و سالی ۴۲۲ مردوو. وامن بۆ ئاشکرا بووه که بۆ تۆله ئه‌ستاندنه‌وه جاریکی دیکه‌ش لینگه‌ی داوه‌ته سهر گورجیان و به‌گژ ئهرمه‌نیاندا چوو.

قه‌تران شاعیری ته‌وریزی له ده‌سته‌ی شه‌یره‌کیدا به‌له‌شگری نه‌وه‌ی ئه‌م فه‌زلوونه‌یدا هه‌لگوتوو. له دوايیدا له‌م شه‌ره و شکانی فه‌زلوون داوه و باسی مه‌ملانی راوادی خاوه‌ن نازربایه‌گانی کردوو که له‌شگری به‌کینه‌ی فه‌زلوون و مه‌ملان چۆته سهر گورجیان و تۆله‌ی لی ئه‌ستاندووونه‌وه:

لشکری فضلون همانجا گرفگنده در قضا

شاه خصمان را فگند و خصم یاران را فگند

یا:

**۵- نه بولفه تیغ مووسا کوپری فه زلئون**

کیسره‌وی له به‌خشی سیپیه‌م و لاپه‌ره ۱۷ده‌لئی: فه‌زلوون له پاش چل و حه‌وت سال پادشاهی، سالی ۴۲۲ مرد و نه‌بولفه‌تخی مووسای کوپری له‌سه‌ر ته‌ختی پادشاهی ناران دانیش‌ت و سچ سال پادشاهی کرد. له‌وه‌پتر له‌م پادشاهه سه‌ره‌پورد و ده‌نگیک په‌یدا نیپه و هیچمان لی نه‌زانیوه.

**۶- نه بولفه‌سه‌ن عه‌لی له‌شگری دووه‌م**

له‌ دوا‌ی مووسا، نه‌بولفه‌سه‌ن عه‌لی که به‌له‌شگری دووه‌م ناسراوه و کوپری مووسا بوو، له‌سه‌ر ته‌ختی شاهی دانیش‌ت و پازده سال له‌سه‌ر خاکی ناران و هیندیک جیگایانی دیکه و نه‌رمه‌نستان پادشاهی کرد.

نه‌م له‌شگری به‌کیتک بووه له‌و پادشایانه‌ی که قه‌تران گه‌لیک قه‌سیده و غه‌زه‌لی پیداهه‌ل‌گوتووه. نزیک شازده پارچه شیعی‌ری له‌ بابته‌ و پادشاهه‌وه هه‌لبه‌ستووه. له‌م شیعی‌رانه‌ی قه‌تران دیار ده‌کا که له‌شگری به‌گژ گورجی و نه‌رمه‌نیباندنا چوو و شه‌ره‌که‌شی له‌ جه‌زنی قورباندا بووه. گورجی و نه‌رمه‌نیبانی شکاندوو و کوژتاریکی قورسی لییان کردوو و تو‌له‌ی فه‌زلوون و مه‌ملانی لیکردوو نه‌وه.

نه‌مه پارچه شیعی‌ریکی قه‌ترانه که ده‌لئی:

لشگری را کوشت کورا مرگ نتوانست کوشت  
قلعه‌بی را کند کورا چرخ نتوانست کند  
ز آتش شمشیر و دارند جان درتن چنانکه  
هست نالان و طپان مانند بر آتش سپند  
لشگر فضلون همانجا گرفگنده در قضا  
شاه خصمان را فگند و خصم یاران رافگند  
بدرسد گویند شاهی را از دستوران بد  
جز کنون این داستان کس نیاید دلپسند  
ای جهانت پیشکار ای روزگارت زیر دست

ای سپهرت رهنما ای روزگارت یارمند  
گوسپند و گاو کشتن فرض هست این عیدرا  
کاندرین آمد حساب ایزدی بیچون و چند  
ایزد از هر عید هست امروز راضی ترزتو  
زانکه کافر کشته‌یی برجای گاو و گوسپند

له‌م شیعی‌رانه وادیار ده‌کا که سوپای کورد، هه‌رچه‌نده له‌ هی گورجیان و نه‌رمه‌نیبانی که‌متر بووه، دیسان کورد زال‌بوون و سه‌رکه‌وتوون و پادشاکانیان به‌دیل گرتوون.

**له‌شگری و نه‌میر نه‌بولفه‌زل جه‌عفر**

بی‌ککه سه‌ره‌پوردی شایان و ویتج‌ووی له‌شگری پیکه‌اتنه‌وه و ریک‌که‌وتنه‌وه‌یه‌تی له‌گه‌ل پادشایه‌کی خزم و هاوپه‌گه‌ز و هاوتیره و دراوسیتی خزی که نه‌میر نه‌بومه‌نسور و هه‌سودانی کوردی راوادی پادشای نازربایه‌گانه که به‌درتی باسکرا. دووه‌مین: بردنی تورکمانی غه‌ز له‌ نازربایه‌گانه‌وه بو‌ ناران. سیپیه‌مین: پیکه‌اتنه‌وه‌ی له‌شگری له‌ته‌ک نه‌میر نه‌بولفه‌زلی جه‌عفه‌ری خاوند خاکی تفلیس که ناودارو پادشایه‌کی کوردبووه. قه‌ترانی شاعیر که له‌ ته‌تریخی نه‌وانه‌دا هونه‌ری نواندوو و له‌م کوپوونه‌وه‌یه دواوه که ده‌لئی‌ت:

خدای باز بیفزود دولت اسلام  
هه‌رباز بکاهید قوت کفران  
کنون که گشت بیکجا هژیر و شیرقرین  
کنون که کرد به‌هم آفتاب و ماه قران  
«امیر ابوالحسن» آن فضل وجودرا بنیاد  
«امیر ابو‌الفضل» آن دین و دادرا بنیان  
دوشه‌ریار کریم و دونام دار کرام  
دو اختیار زمین دو افتخار زمان

له‌م شیعی‌رانه‌ی خواره‌وه‌ی قه‌تران دیارده‌که‌وئ که له‌شگری له‌ دوا‌ی مردنی نه‌میر نه‌بولفه‌زل کچی نه‌وی ماره کردوو و گو‌توویه‌ته‌وه که قه‌تران پیددا هه‌ل‌ده‌لئی:

نشسته شاه «شدادان» به‌تخت ملک دلشادی  
رخش چون لاله‌ی نیسان کفش چون ابر فروردین

از این پیمان فرخنده نگون شد رایت کفران  
 وز این پیوستن میمون قوی شد پایه‌گاه دین  
 همانا نیکی کرد است بانیکو دهش جعفر  
 فرزندان او گشته است نیکو عاقبت چنین  
**[در خلد پیمان بست با کورا]**  
 چو با دل‌بندش اینجا بست خسروان کابین  
 گزیده بوالحسن کورا و فاطم است شادی خوی  
 ستوده لشگری و وفا پیشه است و رادی دین

### کورانی له شگری

له شگری چوار کوری بوو: ۱- مه‌نوجه‌هر - ۲- ثانوشیره‌وان - ۳- گوده‌رز - ۴- نه‌رده‌شپیر.  
 نه‌بولحه‌سه‌ن له شگری خوارزای میهرانیانی ئاران شاهان و له لایه‌ن دایکی دیکه‌یه‌وه  
 شیروان شاهان بوو که له نه‌ژادی «به‌ه‌رام چووبین» بوون. قه‌تران نه‌وه‌ی که ئاران شاهان  
 بوو به‌شیر گوتوو‌یه. نه‌مه قه‌سیده‌بیتکی گه‌وره‌یه و دوو شیعی سهره‌تایی و دوو شیعی  
 دوامینی ده‌نوو‌بیین:

ای روان بر شهر یاران جهان فرمان تورا  
 هر چه باید خسروان را داده‌یزدان آن تورا  
 همچو ارمن گشت خواهد نعمت سنگی تورا  
 همچو آران گشت خواهد ملک شایروان تورا

ملکت ایران نیاگانی تورا بود از نخست  
 گشت خواهد چون نیاگان ملک ایران تورا  
 ملک فرزندان بدادی و بباید دادم  
 ملک فرزندان و فرزندان تورا

قه‌تران به‌ئاو‌ته‌خو‌ازی قه‌سیده‌بیتکی سی و پینج شیعی هه‌لبه‌ستووه، ئیمه نیوان پینج  
 شیعی‌مان لی هه‌لبه‌ژاردووه که به‌له‌شگری ده‌لئیت:

این جهان بود است دایم ملکت ساسانیان  
 خواست سالارش خدا در ملکت ساسانیان  
 نیست کس در گوهر ساسانیان چون لشگری  
 تاپس آن همچون نیاگان شاهی ایران کند  
 همچو آفریدون بگیرد ملک عالم سر به‌سر  
 وانگهی تدبیر خیل و ملک فرزندان کند  
 روم و گورجستان به‌فرمان منوچهر آورد  
 هند و ترکستان به‌زیر دست نوشروان کند  
 او به‌تخت ملک ایران بر نشیند درست‌ختر

که‌ترین فرزند خود را مه‌تر آران کند

قه‌تران ته‌رکیبه‌ندیکی زور به‌ری به‌ئه‌بولحه‌سه‌ن له شگری‌دا هه‌لبه‌ستووه و له نه‌بولیوسر  
 ناو سپه‌هدی ئاران دو‌اوه، نه‌مه شیعی‌تکییه که ده‌لئیت:

قبله‌ی شدادیان پیرایه‌ی به‌رامیان  
 آن بگردون برساند پایه‌ی شدادیان

ته‌رکیبه‌ندی هه‌موو به‌نده‌کانیشی نه‌م شیعه‌یه که ده‌بیتئی:

روز بدخواهی توشب باد شب تو روز باد  
 جاودانه روز تو با عید و با نوروز باد

قه‌تران نه‌و ته‌رکیبه‌نده‌ی له ته‌وریز هه‌لبه‌ستووه و بو‌ئه‌بولحه‌سه‌نی له شگری نارده‌ته  
 گه‌نجه و له به‌ندی هاتوودا ئاشکرای کردووه که پادشایانی راوادیانی ئازریه‌گان و  
 راوادی ئاران له یه‌ک نیاگان و له بنه‌ماله‌بیتکی گه‌وره‌ی یه‌ک نه‌ژادن و به‌ئاشکرا ده‌لئیت:  
 که هه‌ردوو ده‌رگا به‌یه‌ک ده‌بیینم.

مه‌تر شاهان گیتی را همیشه که‌ترم

گر به‌خدمت نامدم معزور دارد مه‌ترم

من به‌دیوان و سرای پادشاهی دیگرم

کانچه‌نگذارد که یک روز از در او بگذرم

هر دو درگه را یکی بینم همی چون بنگرم

من چو ایدر باشم آنجا ایدرم



ور بدولت روزگار از چرخ بگزارد سرم  
خادم این درگهم جاوید آن خاک درم  
روز بدخواهی تو شب باد و شب تو روزباد  
جاودانه روز تو باعید و با نوروز باد

نه بولحه سمن له شگری له شاری گه نجه کوشکیکی زور موهیم و جوانی به ناوی «له شگری  
تاباد» دروست کرد. قه تران بهو کوشکهی هه لگوتووه و بوی ناردوته گه نجه:

یاد نیاری ز قندهار و ز نوشاد

نیز نگوی حدث بصره و بغداد

نام و نشان بهشت و گنگ نجوی

گر بنشین میمان (لشگری آباد)

هست درونش پر از نگار چو دیبا

هست زیرونش استوار و پولاد

همچو سپهر برین بلند به بالا

همچو که بیستون درست بنیاد

\*\*\*

### دوو پیاوانی ناودار

له کن له شگری دوو پیاوانی گه ووره و ناودار هه بوون: یه کیک نه بولیوسر (ابوالیسر) که  
سپه هبودی تاران بوو، ریز و پایه له لای له شگری له هه موو کهس پتربوو. له گه ل قه تران  
به به خشش و خه لات بوو که قه تران چهند پارچه شیعر و قه سیده له ته وریزه و به ناردوو  
و نه مه پینج شیعی قه سیده ییکی گه ووره به تی:

ز نزدیک این کهتر کهتران

به نزدیک آن مهتر مهتران

سیهدار آران «ابوالیسر» کوست

جگرسوز دشمن دل افروز دوست

به جسم اندر از روح بایسته تر

به جان اندر از عقل شایسته تر

برائی چو ابر و بمردی چو بوبر

ز تیغ و کفش رنج بربر و ابر

ز دریاگهء جود بخشنده تر

ز آتش عودرا گدازنده تر

سپه هبود نه بولیوسر هه تا دهوری فه زلونی دووهم ژیاوه و هه ر سوپه هداری له شگری  
تاران بووه. له لای پادشاکانی شه دادی و راوادی تازربایه گان و له کن میلله ت و سوپا و  
ره عیبت و سه رکردان زورخوشه ویست بووه.

دووهمین پیماوی به ناوبانگی که له کن له شگری بووه «استاذ ابوالعمر قاسم» بوو.  
هه رچه نده قه تران لیتی دواوه و به هه لیه ست ئاسایش و دلنیای مولک و میلله تی لی  
خواز تووه و به دلیر و نه بهرد و ئازا و زانا ناوی بردوو که ده لی:

تیره ی بوالعمر کوست جان خلق را یاور

مهیا گشت زو ملک و معمر گشت زو کشور

کیسره وی له به خشی سییه می «شهریاران گمنام» دا باسی کردوو. به لام نه م پیماوه چی  
بووه و چی کردوو و له عوله مایان یان له پاله وانان و سه ردار سوپاهان بووه، له ئیمه ونه  
و جگه له شیعه رکانی قه تران سه رچاوه به کم له ده ستدا نییه.

«منجم باشی» و کیسره وی گوتوو یانه که له شگری پازده سال پادشایی کردوو. به قسه ی  
«منجم باشی» سالی ۴۴۰ یان ۴۴۱ مردوو؛ که وای ده بی سالی ۴۲۵ یان ۴۲۶ له سه ر  
ته ختی پادشاهی دانیش تووی. نه وهش رووناک و ئاشکرا نییه و تاریک و نادیاره.

### ۷- نه نو شیروان کوری نه بولحه سمن ته لی له شگری

به پیتی نوویسینی کیسره وی که له به خشی سییه م «شهریاران گمنام» له لاپه ره ۳۰ دایه.  
وادیاره که نه م پادشاهه له پاش له شگری بابی له سه ر ته ختی شاهی دانیش تووه، چه ندیک  
به فه رمانه وای به سه ری بردوو. به لام ته مه نی پادشاهی که م و زینده گانی ده له تی کورت  
بووه؛ هینده نه ژیاوه. به لام مردوو و هیا چی به سه رها تووه و له دهوری نه م پادشایه دا چ  
سه ره وردیک روویداوه، له ئیمه نادیاره و له م بابه ته وه چ سه رمایه به کمان ده ست  
نه که و تووه که بیکه پنه مایه لی لیدوان.

## ۸- شاور ئەبوسوار كۆرى فەزلىونى يەكەم

له دواى ئەنوشىروان لەسەر تەختى پادشاهی دانىشت. ناوى ئەبوسوار كه به عەرهبى تەرجەمە كراوه به «ابوالفارس». ئەم ناوه كۆنیه يەك بووه له لایەن خەلیفەوه دراوه بە پادشا و ئەمبیره ئازاكان. بەلام نىبەوى ئەو ناوه عەرهبى (ابول) و نىبەوى دوامىنى كوردىيە كه «سوار» هەردوو كە ياندرانە تە يەك بۆتە ابوالسوار و بەوناوه ناوبانگى دەرکردووه. دەنا ناوى راستە قىنەى شاور (شاپوور) بووه.

شاور له دەورى فەزلىونى باييدا لەسەر ئەرمەنستان و دووین فەرمانرەوا بووه و لەودەمەدا چەند شارانى گرتووه و بەگژ گورجى و ئەرمەنىياندا چووه؛ كوژتارى لىيان كرددووه و خاكى لىيان گرتووه. له دەورى ئەبوخلەسەن لەشگریدا هەروا ماوه تەوه و دەستى تىنەداوه. لەو دەورەشدا گەلیك ئىشى بەكارى كرددووه. هەتا كىسەرەوى له سەرچاوه كانى ئەرمەنىيان كه وەرده گرى، شەر و هەراكانى دەورى لەشگرى هەموو بەناوى شاورهوه نويسراوه و داستانى كىشە و جەنگ و جىداله كانى كه پرویداوه بەناوى «ابوالسوار شاور» له كىتیبى ئەرمەنىياندا باسكراوه. هىچ ناوى ئەبوخلەسەن لەشگرى نەبراوه. واديارده كرى كه پىكەوه نەبووین و هەریەك سەربەخۆ بووین.

شاور كچى ئاشوود باگراتونى شای ئەرمەنستانى بۆ خۆى خوازتووه و مارهى كرددووه. فەزلىون و مەنۆچەر لەو كچه بوون. بۆئەوهى له نىوانى كورد و ئەرمەنىيدا چىدىكە شۆرش و پشوى پروندها ئەو خزمایە تىبەى هیناوه تە پىشەوه. بەوه زۆر چاك شاور توانىبە بەئاسووده گى بەسەر خاكى ئەرمەنستان پاشایەتى خۆى رەوا بكا. هەتا ئاشوود ما بوو، ئەو خزمایەتى و ئاسووده گى و لىك دلنیا بوونەى هەردوو مىللەت زۆر بەچاكى راگیرابوو. پىكەمىن ئىشوكارى چاك كه شاور كرددووه ئەوه بوو له نىوانى شەدادیان و باگراتونىيان رەنجىدەبى پرووى نەداوه.

قەتران له سەرەتای برووزى فەزلىونى كۆرى شاوردا قەسىدە يەكى بەرزى بەشاور و فەزلىوندا هەلگوتووه. بەراستى وەكو له هاتوودا دىتەگوتن، فەزلىون وەكو شاورى بابى كىشورەگىر و گەوره بووه. شاور له نىوانى پادشایاندا بەپىر و ئەندىشە و زانا و وردبىن و دوورئەنىش ناوى كرددووه. ئەمە روباغى يەكى قەترانە كه دەلى:

شاور عدیل مجد گردونی باد  
فضلون ز جهان جفت همایونی باد

عمر و طرب هردو بافزونی باد  
عالم همه شاور و فضلونی باد

## ئەمبیر كەيكاس

ئەم ئەمبیره كه موئەلیفى «قابوسنامە» يە و چەند سال له خزمەت ئەبوسوار له گەنجە دانىشتووه و مەجلىس و هەمزەبانى شاورى زۆر پىخۆش بووه و له كىتیبە كەيدا گەلیك سوپاسى شاور دەكا و بەستایش لىبى دواوه و بەزانىن و تىگەيشتن و وریایى و پىاوهتى شاوردا هەلده لىت. تىمەش كه قسەكانى ئەو كه له كىتیبە كەدا له شاور دواوه، لىرەدا بەكوردى كه مىكى دەنوویسم كه دەلىت: «بزانه ئەو ساله كه له حەج گەرامه وه له دەورى ئەبوسوارى پادشای شەدادیاندا چوومه گەنجە. لەبەرئەوه كه له هیندستان غەزام گەلیك كرددوو، وىستم له رۆم غەزا بكەم؛ له گەنجەوه چوومه غەزا.

ئەبوسوار پادشایەكى گەوره و خىرەدمەند و زانا و تىگەيشتوو و دادخوا و عادىل و ئازا و زمان فەسىح و پاكدىن و پىشبین و دوور ئەندىش و زنگ و وشىارێكى وابوو كه هەموو پادشایانى ئەودەمە پەسندیان كرددوو؛ ناچارى سپاس و ستایش و پىداهەلگوتن و چاكە و تنى بىوون. ئەبوسوار هەم جددى و راست و هەم بەتەرانه و گەمە و زار بەكەنىن و لىو بەزەردەگرتن و روىخۆش و نىوچاوان گوشاد و قسەخۆش و زمان شىرىن بوو.

كه چاوى بەمن كهوت بەحىشمەت و ئىحترام و رىزەوه پىشوازی كردم و له جىگای بەرزى دانام و له گەلم كهوتە قسە و گفتوگۆ، له هەموو بابە تىكەوه قسە و پرسىارى دەست پىكرد. له هەموو لایەكەوهى باسوخواس كرد. دەپىرسى، دەبىگوت، دەبىگىراوه، وەلامى دەداوه. منىش دەمبىست و دەمگوت و وەلامىم دەداوه. قسە و گوتە و گفتوگۆى منى لى خۆش دەهاتن و هەمووانى پەسند كردن. ئىكرام و مېهرەبانى تىكى بى ئەندازەى له گەلمدا نواند. نەبىهتشت بۆ نىشتمانى خۆم بگەرىمەوه.

لەبەرئەوه كه ئىحسانى تىكى زۆر و چاكە يەكى بىژمار و پىاوهتى و ئىنسانى تىكى سپاسكارانەى له گەلدا كردم و واى دلگرتبوم لىبى دوورنەكەومەوه. چەند سال لەسەر يەك له گەنجە مامەوه بەبى جوپىبونەوه و دەمىك بچرانهوه. هەمىشە له دانىشتن و سەفەردا، له مەجلىسىدا، له هەستان و دانىشتندا، له خواردن و خواردنەوهدا و له هەموو بزوتنەوه يە كىدا له گەلى بووم؛ له هەموو سەربەوردانى عالیم و پادشایان و گەورانى لىپرسىووم و منىش بۆم بەیان كرددووه».

## کوژتنی ئەبیرادی ئەرمەنی

سەرەتای ئیش و شەری شاور، کوژتنی «ابی راد»ی ئەرمەنی بوو. چلۆنی ئەم سەر بەهۆردە که کیسەرەوی لە «ماتیۆس»ی میژوونوویسی ئەرمەنی و هیدیکە وەر دەگرتی ئەمەیه که روویداوه: لە خانەدانی باگراتونی ھۆھانیس یان یۆحەنا ناو لە سەر لایەکی خاکی ئەرمەنستان دانیشتوو و شاری «ئانی» کردبوو بە پایتەخت. بڕایەکی بچکۆلەیی بەناوی «ئاشوود» ھەبوو که ھەواداری فەرمانرەوایی بوو. یۆحەنا گۆشەبەکی خاکی خۆی پێدا.

ئاشوود ھەموو دەمی لەو ھەریکبوو که یۆحەنا تووشی کۆسپەبەک بکات و لەناوی بیا. بۆ ئەو بەد ئەندیشەبێبە جگە لەو ڕێگایەکی نەدۆزبەوہ که خۆی نەخۆش بکات و فیل بۆ یۆحەنا بخاتە دەست و بیگری. قاقەزێکی بۆ نویسی که لە گیانەلادام و با دیدار بەئاخیرت نەبم فریام کەوہ.

یۆحەنا بەبیبەکی ھەستا چوو سەری برا بەگریان و سوکواری گەیشتە پێش و گرفتار بوو و کەوتە زیندانەوہ. ئاشوود بڕای دا دەست ئەبیراد - که سەرکردەبەکی بوو - تاکو ببیا خەفەبکا و ببکوژیت.

ئەبیراد بەزیبەیی بەیۆحەنادا ھات و ھەلیگرت و بردیەوہ لە «ئانی» لەسەر تەختی دامەزراندەوہ، بۆ خۆشی لە ترسی ئاشوود ھەلات و پەنای بۆ شاور ئەبولسوار برد و چووہ دووین.

شاور زۆر ئیحترامی گرت و بەرزێ کرد جیگای بلند پایەیی دای، بەلام زۆری پێنەچوو که ئەبولسوار فەرمانی دا که ئەبیراد بکوژیت و کوژتیان. ماتیۆس دەلی: ئەبیراد چونکو خۆشەویستی شاوربوو پایەیی بەرزێ گرت، نزیکانی شاور پیشکەوتن و بلندی ئەبیرادیان پێ ناخۆش بوو و لیبیان گرانبھات، لەلای شاور بەخرایی بۆیان پڑت و بەدییان گوت، بۆیی شاور کوژتی.

## شەری شاور ئەبولسوار و داوویت بیخاک

«شەریاران گمنام» لە بەخشی سیبەم و لاپەرە ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ بەدزیژی لەم داستانە دواوہ. ئەبولسوار بە سەد و پەنج ھەزار شەریکەرەوہ چووہ سەر داوویت بۆ خاک و ئەمیش بە بیست و ئەوہند ھەزار نەبەرەوہ چۆتە پێش. ئینجیل و خاچ بەدەست کەشیشەوہ لە پێش سوپای تەرسایاندا ھەلمەتیان دەبرد و خاچیان لەسەر ئالاکان دانا. بەو جوۆرە

میللەتی تەرسایان بۆ کوژتاری ئیسلام ھاندران و بەدلیکی دینی ئەو شەرە دامەزراندرا.

شاور لە پێش ھەلمەت بردنیدا که وردبۆوہ داوویت پڑت بەرۆژ ھینز پەیدا دەکات و قورس و ئەستور دەبێ، زوو لەگەڵ توغروڵ بەگی سەلجوقیدا پەمانی دۆستی و ئاشتی بەست و لەگەڵ ئومەرایانی ئیسلامدا نیتوانی خۆشکرد و ئەوجا لەشکری کۆکردەوہ و بەکوژتار و تالان کەوتە نیتو تەرسایانەوہ و بەخۆشی و بەزۆری ئەو خاكانەیی گرت و شار و مەملەکەتانی ئەولای ئارانێ خستە دەست خۆی و دەستی بەکیشوەرگیری کرد.

داوویت بۆ خاک تین و تەوانای ئەوہی نەبوو که بۆ خۆی بچیتە پێش ئەبولسوار. بەلام پیاوانی نارده لای یۆحەناي خواھندی «ئانی» و «قەپان» کە بەشێکی خاکی ئاران بوون، پیاوانی نارده کن پادشای گورجستان و ئەبخاز، وای بۆ نووسین کە: ئەوا شاور ئەبولسوار بەغەزاکردن ھەلمەتی ھیناوتە سەر تەرسایان و دینی مەسیح لادەبات و شارانی بیژماری لیگرتوون. ئەگەر یاریدەم نەدەن، ماملەتی لەتەکدا دەکەم و دیمە سەر ئیوہش و رووی کوژتار و تالانتان تیندەکەم و شاران و ئاویستان لێ وێران دەکەم.

یۆحەنا سێ ھەزار و خواھندی قەپان دوو ھەزار و خواھندی ئەبخاز چوار ھەزار شەریکەریان بۆ نارد و بۆ خۆشی دە ھەزاری ریکخست و نۆزدە ھەزار کەسی شەریکەریشی ھەلگرت و ھەرەدەستە لەشکرێک چەند کەشیشی و پێش دەخستن و خاچ و ئینجیلیان بەدەستەوہ دەگرت و روو بەئیسلامان چوون.

شاور لە کوژتار و تالان و کیشوەرگیری رانەوہستابوو، بەزۆر تەرسایەکی بیژماری ئیسلام کردبوون. ھەرکەس ئیسلامی نەویستبایە دەیکوژت. ھەر کلیسایەکی ھاتە پێش لە بنەرەتەوہ تیکیدا و روخاندی و وێرانی کرد و لە کوژتاری تەرسایان دەستی نەپارازت.

داوویت بەو ھینزەشیوہ خۆی بەنەبەردی ئەبولسوار نەدەزانی. وەلامی دا بە «کاتولیکۆس»ی ئاران کەوا شاور ریشەیی دینی مەسیحی لە بن دەرخست و بەبێ ژمار کوژت و تالان دەکا: ئەوا من لە ریکگای مەسیحدا چوومە پێش، ئەتووش بەھەموو کەشیشانتەوہ ئینجیل و خاچ ھەلگرت و بمانگەنێ، یان بەجاریک لە ریتی مەسیحدا گیان دەدەین یان دینی مەسیح لە دوژمن دەپارێزین و میللەت پزگار دەکەین.

کاتولیکۆس بەنیتو ھەموو تەرسایاندا جاری جیھادی کیشا و بۆ خۆی و ھەموو کەشیشەکانی، ھەریەک خاچیک و ئینجیلیکیان بەدەستەوہ گرت و روو بەمەیدان چوون. کۆمەلەبەکی زلی تەرسایان رەگەل کەوت و گەیشتە داوویت. لەشکری تەرسایان لە ریتی

دیندا یه کدهست و یه کدل هلمه تیان برد. یه کدهستی و کومه له یه تی مه سیحیان بوو به مایه ی تیکدانی کومه له ی ئیسلام و له شکر ی شاور ی سه راسیمه کرد و موسلمانانی داچله کاند و په شته ی بیکه تی و ریکیبی لی پچراندن.

موسلمانان به بی خوگرتن، هه ریه ک به لایه کدا هه لاتن و ته رسیان شییریان لی کیشان و کهوتنه نیوانیانه وه و کوژتاریکی قورسیان لیکردن. چوار رۆژ یه کوچان به دوا ی شکسته ی ئیسلامدا چوون و به کوژتار و تالان ناروتیان و به فیره زمه ندی و خو ش گه رانه وه.

کیسه روی نه و داستانه ی له ماتیوس و هه رده گری. چامچیانی میژوونویسی به ناوبانگی ئه رمه نی، نه و شکانه له سالی ۱۵۲۸ ده نویسی. له و ساله دا توغرو ل به گی سه لجووی که ماتیوس باسیکرد له گه ل شاور په یانی به ستووه، هیشتا له خاکی خوراسان به ملاوه نه هاتبوو. وادیار ده کری که نه م له شکره ی شاور غه زه کان بووین، بو یی خو یان نه گرت و به دل سو زی شریان نه کردوه و هه لاتوون. قسه کانی ماتیوس و چامچیان له ته عه سووی دینی و میلی خالی نین که وا به له شکر ی ته رسیاندا هه لگوتوه و نه و سه رکه و تنه یان له که شیشه کانیانه وه زانیوه.

### په یمانه ستنی شاور نه بولسوار ده گه ل رومیان

له و سالانه ی که نه بولسوار به سه ر خاکانی دووین و به شیک ی ئه رمه نستاندا پادشاهی ده کرد، له نیوه راستی ئه رمه نستاندا هه وادار و نازاد خواهی سه ربه خو نه مابوو. نازاد په رستی ئه رمه نیان له نه بوون و ریشه ی یه کدی گرتنیان پسابوو. شاهنشای به هیز و تین و ته وانای رۆم، ددانی له لاشه ی که و تووی نیوه گیانی دراوسی هه م ناینه کانی تیژکردبوو، به پروویکی گرژ و دلکی رهق و نامیهره بانانه خه ریکی ریشه کیشان و هه لقه ندنی بنه چه که ی داری نازادی و برینی ره گوپی ریکی و یه که تی و سه ربه خو یی خواهانی ئه رمه نیان بوو.

شاور له جیاتی یارمه تی و ده ستگرتنی ها وره گه ز و ها ونه ژاد و خزمه کانی، له رووی لیک نه دانه وه و بیر لی نه کردنه وه و وردنه بوونه وه، توندگری، بانیا نی گرتبوو، بو چالا و و زیندانی مردن و له ناو بردنی راده کیشان.

هه تا له و رووه تووشی کیشه و نه زیهت و گرفتاریکی و ابوون که چی وای نه مابوو خو ی و بنه ماله ی به ناوبانگی شه دادیان دووچار به که وتن و پیپه ستیکی و ابین، تاکو هه تا هه تایه پایه مال و گرفتار ده بوون که هیچ رزگار نه بوونایه. له قه رنی سییه می هیجریه وه به شیک ی زوری ئه رمه نستان له ژیر فه رمانی پادشایانی باگراتونی (بقراتونی) دا بووه و

له وه ش هیندیکی جار نازاد و گه لیک جارانیس به نیوه نازادی به سه ریان بردوه. له م ده می دوا ییدا له گه ل رومیانی رۆژه له لاتدا دووچار به نه یاری و دوژمنایه تی بیوون و رۆژانی ها توویان به ره شی رابوارد.

**هوهانیس و ناشوود:** دووبرا بوون که پیکه وه فه رمانه واییان ده کرد. زوری نه کیشا که سالی ۴۳۲ هه ر دووک مردن و پشیوی که وته نیوانی سه رهات و گه وره ی ئه رمه نییه کانه وه. نه و پشیویه دوو سالی کیشا و به وه بوونه دوو تیره و له به ر دوو به ره کانی که سیان به پادشا دانه نا.

قه یسه ری رۆم که لیان که لینگیر و چاوی له ده رفهت بریبوو، هه ستا سه ره خو ی ئه مه ی کرده بیانوو که هوهانیس له پیش مه رگیدا وه سیه تی کردوه خاکی «نانی» بو قه یسه ر بی. به و بو نه یه وه که وته خو گرد کردنه وه بو سه ر نانی.

به وه ده ماری غیره تی ئه رمه نی که وته بزوتن و جو شش. غاغیق کوری ناشوودیان کرده پادشا و خو یان ساز کرد که پیش به رۆم بگرن. ئیشوکار که وته له شکر کیشی و سوپا ریکه خستن.

رومیان ده رگای فریولیان له سه ر ئه رمه نی کرده وه. له نزیک نانی ئومه را و گه وره کانی ئه رمه نییان بزوات که روو به پرووی غاغیق راوه ستن. قاقه زبان بو شاور نارد و داوی ناشتی و دوستیان لیکرد. سالی ۴۳۵ شاور به مه رجی ئه مه ناشنایه تی رومیانی په سند کرد که هه ر شار و دزیک ی له خاکی باگراتونی بگری، بو خو ی بی و هه تاهه تا رۆم داوی نه کات. قه یسه ر هه موو مه رج و په یمانه کانی شاور ی په سند کرد و ماده به ماده خسته یه سه ر قاقه ز و به موژکراوی بو شاور ی نارد و شاوریش نه و ریکه وتن و په یمانه ستنه ی له گه ل رۆمدا بو ده وله ته که ی به چاکزانی و زور پی که یفخو ش بوو.

شاور که له شه ری رۆم دلنیا بوو، له شکرکی قورسی پیکه وه نا و هه لمه تی برده سه ر خاکی باگراتونی و به سه ر گه لیک شار و ناواییان و دزدا زالوو. غاغیق که له وه وردبووه وای به سوودمه ند زانی که جاری نیوانی خو یان شله ژاوه و به شو رشه، هه تا داده مه زیندریته وه رووی ناشتی له شاور بکات و دوستی بنویتن. دیاریکی قورسی بو نارد و داوی مامله ت دوستی لیکرد و هه ر خاکیکی که گرتویه بو خو ی بی، به لام پتر نه چپته پیش. به وه مامله ت کرا.

## شهر و هه‌رای شاور له‌گه‌ل رۆمییان

رۆمییان به‌و هه‌موو هه‌یزه‌یانه‌وه که چونه سهر ئانی چیان بۆ نه‌کرا. ئه‌وجار که‌وته‌ه فیل‌بازی و پرووی ئاشتیان له‌ غاغیق کرد و په‌یمانان له‌گه‌ل گرتدا و زۆری پێ نه‌چوو به‌هۆی ئه‌رمه‌نیه‌یه‌ رۆم خوازه‌کانه‌وه غاغیق چوو قوسته‌نته‌نیه و له‌وێ ده‌ست به‌سه‌رکرا و رۆمییان په‌یمانان شکاند. له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه له‌شکران بۆ سهر «ئانی» ئاژۆت و ئانییان گرت و سه‌رکرده‌یه‌کی به‌ناوبانگی ئه‌رمه‌نی که‌ ناوی «ئاسید» بوو کردیانه فه‌رمانه‌وه‌ی خاکی ئانی. هه‌ر ئه‌و رۆژه له‌گه‌ل شاوریشدا په‌یمانان شکاند و قه‌یسه‌ر بۆی نوویسی: که‌ ئه‌و شار و دزه‌ی گرتویه بیاندا ته‌وه.

ئه‌بولسوار په‌یماننامه‌که‌ی نواند. قه‌یسه‌ر له‌ په‌یمان و سوینه‌کانی په‌راوی نه‌کرد که‌ بۆ شاوریان ده‌رمیان کردبوو و له‌ قسه‌کانی خۆی شه‌رمه‌زاری نه‌کیشا و فه‌رمانی به‌له‌شکر دا که‌ هه‌لمه‌ت به‌نه‌سه‌ر شاور و له‌سه‌ر ئه‌و خاكانه‌ی ده‌رکه‌ن که‌ گرتبوونی.

ئاسید له‌ ئه‌رمه‌نی و گورجی له‌شکری پێکه‌وه‌نا و لینگی دا سه‌ر شاور. به‌لام شاور که‌ له‌ له‌شکرکێشی رۆم ئاگادار بوو و له‌ دووین دانیشتیبوو، ناچار شاری دووینی کرده له‌شکره‌ز و قه‌له‌بندی کرد و له‌ پێش «ئازاد روود» به‌ندی هه‌له‌سه‌تن و ئاوی چۆمی وه‌رگێتێر سه‌ر هه‌ر چواره‌وه‌ری شار و ئه‌و خاکی کرده زنا و قورچه‌ق. کووچه‌ باخه‌کانی کردنه مه‌ته‌رتیز و سوپه‌ر و پر له‌ له‌شکره‌بون و بۆ خۆشی له‌نیو شار دانیشت و ئاماده‌ی شه‌ر و چاره‌پێی دوژمن بوو.

له‌شکری رۆم که‌ نزیک شار بوون ته‌ماشایان کرد، نه‌ سوپا و نه‌ که‌سه‌تیکیان له‌ پێشه، به‌مه‌ دلنیا‌بوون که‌ به‌یه‌ک هه‌لمه‌ت شار ده‌گرن و بێباکانه‌ لینگیان دا سه‌ر شار و له‌ مه‌ته‌رتیز و سوپه‌ری کوردان تیپه‌په‌ین و نزیک به‌شار بوون. له‌په‌رته‌کدا شاور فه‌رمانی دا له‌ بووق و که‌په‌نا هاواری بدری. قه‌یژه و بگه‌ر و به‌رده‌ په‌یدا‌بوو. رۆمی سه‌ر شیوا‌بوون و واق مان. له‌ پشته‌وه سوپایی و له‌ پێشه‌وه شارستانی به‌شیر لینگیان دانێ و کوژتاریان لیکردن ئه‌وه‌ی له‌ شیری کورد رزگار‌بوون و هه‌لاتن و له‌ قورگیان و ده‌رنه‌چوون. کورد ئه‌وانیشتیان گرتن و کوژتیان. به‌وجۆره له‌شکری نه‌به‌رد و قورسی رۆم پووچکراوه و پیاویکی لێ رزگار نه‌بوو تا هه‌لیت و مزگینی بۆ قه‌یسه‌ر بیا. کیسه‌ره‌وی ئه‌و داستانه له‌ میژوو نوویسانی ئه‌رمه‌نی «چامچیان» و «ئه‌رسداگیس لادسدۆرچی» وه‌رده‌گری له‌ سالی ۴۳۸ هـ (۱۰۶۶ یا ۱۰۴۴) روویداوه.

## جاری دووه‌مین شه‌ر و هه‌رای رۆمییان و شاور ئه‌بولسوار

قه‌یسه‌ری رۆم که‌ له‌و شکان و کوژتاره ئاگادار‌بوو، رقی هه‌ستا و فه‌رمانی دا به‌له‌شکر کوژدنه‌وه. له‌ ژێر سه‌رداری «دیلاخی» ناو سه‌رکرده‌یه‌کی رۆمدا سوپاهیتی قورسی ناره‌ شه‌ری شاور. دیلاخی نزیک زستان گه‌یشته خاکی دووین. له‌به‌ر سه‌رما و توندی زستان نه‌یتوانی هه‌یج بکا. گه‌لیتک له‌ سوپاهانی پووچ بوونه‌وه. ناچار له‌ دووین دوورکه‌وته‌وه و له‌ دێهات و ئاویانی ده‌ورپشتدا زستانی به‌سه‌ربرد.

له‌ سه‌ره‌تای به‌هاردا هه‌لمه‌تی برده سه‌ر دووین و ده‌وره‌یدا و وه‌ته‌نگی هه‌ینا. له‌ خاکی کوردستانی ئازریا به‌گانه‌وه له‌شکریتی قورس روو به‌هاواری شاوره‌وه چوون. دیلاخی پێشی پێگرتن و کوژتاریتی قورسی لیکردن و ئه‌و له‌شکره، له‌زه‌ی کوردانی بلا‌وکرده‌وه و گه‌لیتکی لێ به‌دیل گرتن. دیلاخی که‌ له‌ گرتنی دووین ئاومیتدبوو، هه‌رچی‌تیکی له‌ کورده‌کانی به‌دیل گرتبوون هه‌لی گرتن و گه‌راوه قوسته‌نته‌نیه.

شاور به‌گرفتاری موسلمانان و به‌دیل چوونیان زۆر پێ دلگه‌یروو و که‌وته ئه‌ندیشه و ئه‌زبه‌ته‌وه. شیری رقی کیشا و لینگی دا سه‌ر ته‌رسیان و هه‌تا نزیک ئانی به‌کوژتار و تالان له‌شکری ئاژۆت. به‌زه‌یی به‌که‌سه‌دا نه‌هات و ته‌رسیا‌یه‌کی نه‌به‌خشی و هه‌رچی‌تیکی هاته‌پێشی کوژتی و هه‌ر کلیسایه‌کی وه‌به‌ر قه‌له‌مه‌وه‌ی که‌وت روخاندی و تیکی دا. له‌ کوژتاری ته‌رسیان و وێرانکردنی ئاویان ده‌ستی نه‌پارازت. (کیسه‌ره‌وی به‌خشی سپه‌م، شه‌ریاران گمنام، لاپه‌ره ۴۲).

## شه‌ر و کوژتاری شاورو به‌هرامی ئه‌رمه‌نی

واهرام (به‌هرام) گه‌وره و دلیریکی ئه‌رمه‌نی، له‌ ته‌مه‌نی هه‌شتا سالی‌دا له «ئانی» خۆشه‌ویست و جیگا ئومیدی ئه‌وده‌مه‌ی ئه‌رمه‌نیان بوو. چاوی به‌و کوژتار و تالانه‌ی کوردان که‌وت که‌ شاور هه‌لمه‌تی برده سه‌ریان و ده‌ماری غه‌یره‌ت و میله‌ته‌په‌رستی بزووت؛ به‌و پیری و که‌نه‌فتیه‌وه هه‌ستا و له‌شکریتی له‌ ئه‌رمه‌نیان کوژدنه‌وه و لینگی دا سه‌ر شاور و به‌کوژتار تا نزیک ده‌رگای دووین، شاور پاشه‌وپاش برده‌وه. له‌ نه‌یتوانیدا گه‌لیتک کوژتارکرا. له‌ دوامینی شه‌ردا له‌ نزیک دووین گه‌یگۆزی کوری وه‌هرام له‌ ده‌ست کورداندا کوژرا.

واهرام به‌کوژتاری کوری ئاوری له‌ هه‌ناو به‌ربو؛ دل‌ه‌نج و خه‌فه‌تیار ده‌ستی دا شیبیر و له‌ زنده‌گانی ده‌سته‌ردار بوو. به‌بی ترس و ئه‌ندیشه که‌وته جهرگه‌ی مه‌یدانی شه‌ره‌وه و

کوژتاری له کورد کرد و خوینی پږت، هه تا ئه ویش له ریگای کورددا گیانی دا و له خویندا گهوزا دهستی هه لئه گرت.

ئهرمه نییان به مردنی ئه و پالئه وانه دلیر و به غیره ته گه لیک دلگیربون و پرشته ی هیز و تینیان پساو و بلاو بوونه و هه لاشه کانی ههردوویان برد و گه پانه و هه تانی.

له دوا ی ئه وه سه رهوردی شاور ئه بولسوار به بی دهنگی دهروا تا سالی ٤٤١ که مه رگی ئه بولحه سه ن له شگری و نهوشیروانی کوری ده بیته پادشا و ره شته و سه رمایه یه کی ته ریخی له ده ستدا نییه .

نهوشیروان بوو به پادشا و به که م چاخیک بو ی ده رجوو . (گه نجه) که دایک و ته ختگای سوو ده مندی شارانی شه دادیان بوو که وه ته ده ست شاور ئه بولسوار.

به لام لیته دا ئیتمه ئاگادارنن که دوامینی ئیسی نهوشیروان به چ پایانی دا و بوخوی چی به سه رهات. داخوا به مه رگی خو ی مرد یان شاور گرفتاری کرد و له ناوی برد، یان له لایهن که سیکی دیکه وه تووشبووه ؟ ئه مه شمان بو ئاشکرا نه بوو نه مانزانی که مه نوچه هر و گوده رز و ئه رده شیر بو چی له ته خت و تاجی پادشاهی بی به هره مانه وه ؟

هه رچونیک بو بیته بووه . به لام ئه مه مان زوریاش بو ئاشکرا بووه که شاور له هه موو شه ی و کوژتار و هه راکاندا هه ر سه رکه وتوووه . له شویش و کیشه و کوژتار و ئامبازه کانی گورج و ئهرمه ندا و له جهنگ و جیداله کانی رومدا فه یروزمه ند و سه ره رز بووه . ناویانگ و دهنگی نازیی و ره شیدی و نه به ردی و نه یرومه ندی بلا بوته وه و له نیو پادشا و ئومه را و میله ته ئیسلامدا جیگای به رزترینی گرتوووه . که به سه ر گه نجه دا زالبو دووچه ندان له شان و شه وکه تی به رزی په یدا کرد . حوکمران و ئه میریکی وه کو «که یکاوس» چوه لای که له شه ری ته رسایاندا یاریده ی بدات. که چه ند سال له خزمه تیدا ماوه و له گه نجه دانیشته . کیسه روی ده لی: له نوویسینه کانی ئه میر که یکاوس زور چاک ئاشکرایه که شاور چه ندجار گیرودار و کوژتار و شه ری له ته ک رومییان و گورجیان و ئهرمه نییاندا کردوووه و هه ر فه یروزمه ند و سه رکه وتوو و زالبوووه .

### توغرول به گی سه لجووقی و چوینی بو شان

سه رهوردی زل و گه وه ی ئه و ده مانه که روویداوه ، په یدابوونی سه لجووقیان و پادشاهی و کیشه و رگوشایی توغرول به گ بوو که له خاکی کوردستاندا له دامه زانندا بوو و له ئیراندا جیگای خو ی ده چه سپاند و له دوامیندا بوو به دوژمنیکی گه وه ی روم و یه ک له دوا ی

یه کدی به سه ر پادشاکانی کورداندا زالبوون . (وه کو له فه سلی سییه م و له فه سلی چواره مدا له هه موو لاپه ره کاندا لیتی دوا یین که توغرول به گ و جینشینه کانیشی چون له گه ل پادشایانی کورد رایانواردوووه)

توغرول به گ له دوا ی ریخه خستن و دامه زانندی هه موو گو شه کانی خاکی ئیران سالی ٤٤٦ چوه کوردستانی نازربایه گان له گه ل پادشای کوردی راوادی ئه و خا که پیکهات . ئه میر ئه بولمه نسووری وه هسودانی پادشای کوردی نازربایه گان که وه ته پیشوینی و له سه ر مینه ران خوتبه ی به ناو خوینده وه و به ناوی توغرول سککه ی لیدا .

توغرول له نازربایه گان بوو که ویستی به جیته سه ر خاکی کوردی شه دادیان و شاوریش وه کو وه هسودان بخاته ژیر فه رمانی خو یه وه . تاکو گو یا ده یه ویست به گز روم و گورج و ئهرمه ندا بچی که دوژمنی ئیسلامان بوون و به کوژتار پووچیان کاته وه . ئه ویش به وه نه بوا یه پیک نه ده هات که شاور ئه بولسوار نه کاته فه رمانبه ری خو ی .

دووچتی زور زل و دوو کو سپه ی زور گه وه شاور ناچار کرد که فه رمانبه ری تورکمانی سه لجووقی بخاته گه رده وه : پیکه مین ئه مه بوو که سه لجووقیان له شاور به چه ندان پتر له هیز و تین و سو یا زوریدا بوون و له شاور گه وه و به هیزترین چه ماندبوو و زه بوونی خو یان کردبوو . دووه مین: بو به رامبه ری و ئامبازبوونی دوژمنیکی نه به ردی زلی وه کو روم ، پشتیوانی و یارمه تیدانی سه لجووقیان پیویست و به که لک بوو .

شاور به تالووکه له سه ر مینه ران به ناوی توغرول به گه وه خوتبه ی خوینده وه و له شکری بو گرد کرده وه و له گه لیدا چوه سه ر ئهرمه نستان . کوژتار و تالانیکی بیژماریان لیکردن . له سه ره تای هه لمه ندا په لاماری پارچه خاکی «شیراگ» یان دا که ناحیه یه کی «نانی» بوو و روم به سه ردا فه رمانه و ابوون . که روم له وه گه یشتن میله ته که یان کو کرده وه و بردیانن له شاری نانی خزان و ده رگیان له سه ر خو یان گریدا .

شاور شیراگی به کوژتار و تالانکردن گرت و روو به نانی ناژوتی .

روژتیک له شکریانی کورد به تالان و کوژتار که تاکو شاری نانی چوو بوون ، له نزیک شار تووشی کو مه لیه کی زلی ته رسای لادییی بوون که ته مای چونه نیو شاریان بوو . دهسته له شکریکی شاور پیتی گه یشتن . ئه و هه ژارانه فه رمانه که وتن خو باویژنه نیو شاره وه ، وه به ر شییری کوردان که وتن و هه موو کوژران و له دوا ییدا له شکره که ی شاور روو به له شکر به ز گه پراوه .

ئەو سەربەھوردەمان تا ئېترە بۆ ئاشكرا و دياربۇو كە گوترا. لەو پتر لەو هاتن و ھەلمەتە تاگادارنېن و نازانېن دوامېنى ئەو شەپە و توغروڤ لە ئاران چى لېھات. تا سالى ٤٥٦ لە نزيك دە سالىك، چمان لە شاور و سەربەھوردانى نېبە و نازانېن لەگەڤ توغروڤ بەگ چيان كرد و لە دواى چوونەوھى توغروڤ شاور و ئەرمەنى و رۆم چۆنېان بەسەربردووه و چ سەرمایەپەك لە دەستدا نېبە. چتېكى زۆر ئەندېشە ئاوەرە كە ئەو چەند سالى دووردرېژە لەو دەمە پتر لە شوپش و پشېوى و ھەنگامەدا مېژوونوويسەكان لېى بېدەنگ بوون و لېى نەدوان. چونكە رۆژتېك بې ھەنگامە بەسەر نەبراو؛ سەرەتاي ھەلمەت و جەنگ و جېدال و كېشورەگېرى سەلجوقيان بوو. رۆم لە تەقەلا و كۆشش و خۆرپكخستنى پېش پېداگرتندا بوون.

### ئەلب ئەرسەلانى سەلجوقى و گرتنى ئانى

ئەلب ئەرسەلان تازە ببوو بەسولتان، بۆ شەپ و كوژتارى رۆمىيان و ئەرمەنېيان سالى ٤٥٦ چووه «ئاران». لەنېوانى چەند مانگدا تەنگەى بەپادشاي گورجستان ھەلچنى. ئېش گەياندرا پاىەپەك كە پادشاي گورجستان و ئەبخاز سەرى بۆ ئەلب ئەرسەلان چەماند و كچى خۆشى بەژنى بې بەخشى و چەند شار و دزى ئەرمەنستان گيران. گەورەترين شارېكى كە گيرا، تەختگەى بنەمالەى باگراتونى ئەرمەن شارى ئانى بوو كە لەژېر پەنجەى رۆم دەرخرا.

لەبەر سەختى و دژوارى قەلا و توندى و ئەستورى شوورە و بارووى دياربۇو شاربوو كە بەتەختگەى باگراتونيان ھەلېژاردرا بوو. ھەتا لە دەست ھاتبوو رۆژ بەرۆژ خرابوو و سەر سەختى و توندى و دژوارى شار. لە دوولايەوھ چۆمى «ئاخوريان» و لەلايەكى ديكەوھ چۆمى «جاغقاچاجور» دەرۆن. سى لاي ئاو دەورەى داوھ و تەنھا لايەكى وشكانى و ئاوى نەبوو؛ ئەوئېشيان بەبورج و بارووى بەرز و ئەستور و سەخت كرددبوو. بەدەورى شاردا خەندەقيان لېدا بوو و پتر كرابوو لە ئاو. شارى ئانى لەودەمەدا سەد ھەزار مال دانېشتورى ھەبوو. كليساى ١٠٠١ بوو، بەشارى ١٠٠١ كليسا ناودەبرا. ئەو كليسا و خانوانەش پتر ببوون بەقەلا و شوورە بۆ سەختى شار و پشش و ھېتەز و شوورە و بورجەكانى دەورى شاربوون. لە پېش ئەلب ئەرسەلندا بەشېير بۆ ھېچ پاشايەك نەگيراوھ. «ابن الاثير» دەلېت: ئەلب ئەرسەلان بەمەنجەنيق بورج و بارووى شارى داگرتبوو و دەيكوتا، بەلام لە گرتنى ئاومېد ببوو. ھەرھېندە دېترا لايەكى دياربۇو باروو بۆ خۆى بەرېوھ و كەوت.

مېژوونويسەكانى ئىسلام و ئەرمەنى زۆر لەوھ دوان.

ھەرچۆنېك بووبى، شارى ئانى -كەچەندجار كوژتارى لەسەركرا و نەگيرا- ئەمجارەيان گيرا و بوو بەتەختگەى دووھى شەداديان؛ ھەرودەكو لە داھاتوودا باسى دەكەين. بەراستى ئىسلام شارى «ئانى»ى گرت و كوژتارىكى قورسى تېداكرد. «ابن الاثير» دەلېت: ھېندە لە ئەرمەنېيان كوژرا نەھاتە ئەژماردەوھ و نەزاندرە چەندبوون؛ لەبەر لاشەى مردوو رېگا لە موسلمانان پرابوو. پترى ئەوانە كە وەبەر شېيرى موسلمانان نەكەوتن، بەدېل گيران و ئەلب ئەرسەلان گەلېكى لەگەڤ خۆيدا بردن بۆ ئېران.

كيسرەوى دەلېت: ئەلب ئەرسەلان كە شارى ئانىى گرت و دايمەزراند، بەشاور ئەبولسواری بەخشى. «عېماد ئەسپەھانى» دەلېت: شاور خاك و شارى ئانىى بەدراوتېكى زۆر لە ئەلب ئەرسەلان كرى. فەزلوونى كورى شاور كە زانېسەوھ، بەدراودان گەلېك يارمەتى بابى دا و ھەرچېنكى پېتوبستى بوو داي پېتى.

لە دواى ئەوھ كە ئانى كەوتە دەست شاور و دايمەزراند و ئېشوکاری مېللەت و پەغېەتى رېكخست و ئاسايشى پېداوھ، كورە چكۆلەى خۆى كە «مەنوجەھر» بوو لەسەر ئەو خاكەى كرده فەرمانرەوا و ھەموو پېتوبستى حوكمرانى داې و دايمەزراند و گەراوھ سەرخاكى خۆى. (بۆ ئەوھى بەدرېژى لەو داستان و سەربەھوردانە تاگادارى پەيداكرى، تەماشاي بەخشى سېبەمى شەھريان گنام، سەبەد ئەحمەدى كېسەرەوى تەبرېزى و ابن الاثير و عماد اسپھانى و چامچيان و وارتان و ئەرسداگېس بكرېن)

لە دواى گرتنى ئانى و دامەزراندنى مەنوجەھرى كورى شاور لەو خاكە پادشايانى بنەمالەى شەداديان بوونە دوو تېرەكە لە داھاتوودا لېى دەدوېم.

كيسرەوى لە بەخشى سېبەم و لاپەرە ٤٦ كە لە دوامېنى زېندەگانى شاور دواوھ و دەلېت: «شاور ئەبولسوار سالى ٤٥٩ى ھېجرى بەئامرزى بەزدان چوو».

### ئەبولوزەھەر فەزلوونى دووھم

#### كورى شاور ئەبولسوار

سەربەھورد و مېژووى ئەم پادشا گەورەى كورده لە دېرىك و كتېبەكاندا زۆر پەراگەندە و پشېو و بلاو و ناديار و ونە و بەراستى گەلېك تارىك و نارەوشەنە. ھەرىكە بەپېتى زانېنى خۆى باسېان كرددوھ. گۆيا لە بابى روو گەردان و تۆرابووھ و سەركېشى دەست پېكردوھ و بەسەر بايېدا زالېووھ و مولك و پادشاهى لى ئەستاندوھ. بۆ خۆى بەئازادى

لهسهر تهخت دانیشستوهه. پادشای ناران و نهرمه‌نستان بووه. قه‌تران له‌م شیعره‌ی خواره‌وه‌یدا فه‌زلوونی به‌فه‌زل ناویردوهه که ده‌لئیت:

ابو المظفر پر فضل، فضل بن شاور

که بر معادی بارد قضای بد به‌قضیب

«ابن الاثیر» و «عیماد» و میژوونوویسه‌کانی دیکه گه‌لیک له‌م فه‌زلوونه دواون و باسیان کردوهه، به‌لام ئیمه به‌کورتی قسه و نوویسینه‌کانی کیسه‌روی ده‌نوویسینه‌وهه که باوه‌رم پیئی کردوهه و به‌راستی ده‌زانم که له‌م پاشایه دواوه.

فه‌زلوون چاکتر و به‌ناوبانگتری پادشایانی شه‌دادای و بنه‌ماله‌ی کوردی راوادی و له‌همووانیش پتر نه‌زیه‌ت و کیشه و ناگوزیری و گه‌ردوشی گه‌ردوون و چهرخ به‌بی نارزه‌وو گه‌رانی تووش بووه.

فه‌زلوون که شاور یابی مرد، له‌سه‌ر ته‌ختی شه‌هریاری گه‌نجه و نهرمه‌نستان و ثانی دانیشست. هه‌ردوو برا پیکه‌وه به‌نیوان خو‌شی و ته‌بایی به‌سه‌ریان برد و له‌ته‌ک سولتانه‌کانی سه‌لجووقیاندا دۆست و ناشنایی و ناشتییان زۆرچاک بوو و به‌دلداریان ده‌کۆشان.

سالی ۴۵۹ یان ۴۶۰ که ئه‌لب نهرسه‌لان چوهه ناران که هه‌لمه‌ت بیاته سه‌ر گورجستان، فه‌زلوون نه‌وده‌مه پادشا بوو. زۆرباش پیشوازی کرد و موخته‌ره‌مانه له‌په‌رایدا راه‌ستا. که سولتان گورجستانی گرت، شاری تفلیس و هه‌موو خاکی گورجستانی به‌فه‌زلوون به‌خشی.

له‌دوای نه‌وه «پاگارت» ی پادشای گورجستان له‌شکری کیشا و لینگی دا سه‌ر فه‌زلوون. له‌دوامینی کوژتاریکی بیژمار، گورجی سه‌رکه‌وتن و کورد شکان. فه‌زلوون خو‌ی و دوازه پیشگوزاری ته‌نها گیانیان له‌شه‌پۆلی خوین رزگارکرد و هه‌لاتن. گورجی له‌ریتگا پیئی گه‌یشتن و ناسیان و چونه‌سه‌ری، به‌شه‌رکردن گرفتاری ده‌ستیان بوو به‌دیل گیرا و بردپانه کن «پاگارت». قه‌تران له‌شیعریکیدا له‌وه دواوه و نه‌مه به‌سه‌ره‌نگ ساوتگین ده‌لئیت:

او به‌شمشیر، میر فضلون را

ستد از دست کافران کفور

گۆیا نه‌و ساوتگین ناوه به‌له‌شکروهه چوهه و ئومه‌راییکی سه‌لجووقیان بووه که فه‌زلوونی

له‌په‌نجه‌ی گورجیان رزگار کردوهه. هه‌رچۆنیک بووبی، ئومه‌راکانی کوردی نازربایه‌گان و ده‌روپشت و پادشاکانی ئیسلام ته‌قه‌لایان داوه فه‌زلوونیان له‌دیل ده‌ره‌یناوه و گه‌راوه‌ته‌وه سه‌رته‌ختی شه‌هریاری.

## هه‌لمه‌تی فه‌زلوون

### بۆ سه‌ر نهرمه‌نیان و کوژنی سنگریم

له‌بنه‌ماله‌ی (هایقازیان) دووبرا مابوون که یه‌ک ناوی «سه‌مباد» و دووه‌م «گریگۆر» بوو. نه‌وانه دوامین پادشایانی نه‌و بنه‌ماله‌یه‌ن؛ هه‌ردووک وه‌چاخ کوژبوون. گریگۆر له‌بنه‌ماله‌ییکی دیکه سنگریم ناو مندالیککی به‌خپۆکرد و کردیه کوری خو‌ی. وه‌سیه‌تی کرد له‌دوای مردنی، بکری به‌پادشا. نه‌م سنگریمه‌ پییاویکی باش و له‌سه‌ر قایسووس و سنیک - سیسگان که پارچه‌یه‌کی ناران بوو پادشاهی کرد. فه‌زلوون پادشای کورد چاوی له‌و خاکه‌بری که له‌ده‌ست سنگریمدا بوو. سالی ۴۶۷ له‌شکری نارده سه‌ر و سنگریمی گرت و کوژتی و هه‌موو شار و قه‌لا و دیهاته‌کانی خسته ژیر فه‌رمانی خو‌یه‌وه.

### دوامینی ئیشوکار و زینده‌گانی فه‌زلوون

«ابن الاثیر» له‌ریزی سه‌ره‌وردی سالی ۴۸۲ دا ده‌لئیت: سولتان مه‌لیکشای سه‌لجووقی چوو، خاکی «ناران» ی له‌فه‌زلوونی کوری نه‌بولسوار کوردی راوادی گرت و دایه سه‌ره‌نگ ساوتگین تورکمانی، که نوکه‌ری خو‌ی بوو و خاکی نه‌سترابادی دا به‌فه‌زلوون. به‌لام فه‌زلوون له‌دوای چونه‌نه‌ستراباد گه‌راوه سه‌ر خاکی خو‌ی و به‌زۆر گرتیه‌وه و به‌جاریک له‌مه‌لیکشا روو گه‌ردان بوو.

مه‌لیکشا «بوزان» ناو تورکمانیکی نارده سه‌ر و به‌گژ فه‌زلووندا چوو. له‌دوامینی شه‌ردا فه‌زلوون به‌دیل گیرا و خاکی ناران که‌وته ده‌ست نه‌یار و بیانی کوردانه‌وه. فه‌زلوون له‌به‌غدا به‌کوژی و به‌په‌ریشانی و نه‌بوونی و رووتی و برسی و له‌نه‌زیه‌تدا له‌مزه‌گوتی که‌نار دیجله‌ی به‌غدا سالی ۴۸۴ هه‌به‌ئاخو‌داخه‌وه گیانی داوه و مردوهه. قه‌تران گه‌لیک غه‌زل و قه‌سیده‌ی به‌فه‌زلووندا هه‌لگوتوهه. ئیمه لیتره له‌ ۷ پارچه قه‌سیده‌کانی هه‌ریه‌ک چتییک وه‌رده‌گرین.

۱- بود قطران نکته‌دانی سحر باز

قطرای از کلک او دریای راز



بهر دریا بخشش فضلون لقب  
گفت مدحی سربه سر فضل و ادب  
طبع فضلون چون برآن اقبال کرد  
دامنش از مال مالا مال کرد

۲- نقرس از مال بود هست دروست این که مرا  
نقرسی کرد عطاهاى شهه آرانی  
بوالظفر که خداوند جهان فتح و ظفر  
وقف کرده است برو ما نعم روحانی  
میر بی ثانی فضلون که مراورا گردون  
به همه فضل نیاورد و نیارد ثانی

۳- که فه زلّون له ئەسترا باد بووه، قه تران به شیعر هه موو سه بهورده که ی له پارچه  
قه سیده یه کدا باس کردووه. ئەمه شیعرى ۷-۸-۹-۱۰ به یتى لێرده ده لى:

۷- کنون گشتیم بینا چشم و برنا جسم بازار بس  
که باز آمد بدارالملک شادان خسرو برنا  
۸- شهنشه بوالظفر کوست یوسف روو یوسف خو  
نکو منظر نکو مخبر نکو پنهان نکو پیدا  
۹- ملک فضلون که گستر واست فضل او وجود او  
ز جابلقا به جابلسا ز جابلسا به جابلقا  
۱۰- بدستان خانه ای آباد جدا کردند زو خصمان  
به مردی باز دست آورد خون رفته از اعدا

دایکی فه زلّون (وهک گوترا) کچی ئاشوودی باگراتونی بوو. قه تران له پارچه  
شیعریکیدا دوورودرێژ باسی کردووه. ئەمه شیعریکیانه:

چراغ آل شداد است و شمع آل باگراتون

به دانش نامه گم کرد است بقرات و فلاتون را

فه زلّون جگه له وه که پادشاه بووه و خاوه ندی هونەر و فه زلّ و ئەدهب و دانش بوو.  
قه تران دوورودرێژ له پارچه شیعریکیدا گوتوویه:

۵- شاه دانا دوستتر زو دوجهان هرگز نبوود  
شاه دانا دوست و دوشمن گاه و روز فزون بود  
بر زمین همچون پدر بره رهنر شد مشتهر  
هرکجا باشد پدر چونان پسر ایدون بود  
۶- بود به فضل و ادب بر جیهانیانت فخر  
چون تو شاهی هرگز نیامده است ادیب

قه تران له شیعریکی دوورودرێژدا له فه زلّون و مه نوچه هر دواوه که ئەمه شیعریکیانه:

همیشه شادان باشی بروی میر اجل

کتاب شادی باطبع هردو شاه کتیب

له و شیعره دا مه نوچه هر به «میری ئەجهل» ناوده با. ئەوه قه سیده یه کی زۆر به رزه و  
گه وره یه و به پیتو بیستم نه زانی له م کتیبه دا بینوو یسمه وه، به وه م به سکرد.

که فه زلّون له سه ر خاکی ئاران هه لگیرا و برایه ئەسترا باد، فه رمانه وایی خاکی  
فه زلّون درایه نۆکه ریکی سه لجووقیان که ناوی عمادوده وله ساوتگین بووه، که پیتتر  
باسی کرا، به لام کی بووه ونه.

به گرتنی فه زلّون بنه ماله ی شه هریارانی شه دادیانی کورد له سه ر خاکی ئەوان که دووین  
و ئاران و ئەو خاکانه ی دیکه بوون که دواایی هات، بیانی بوونه حوکمران و له و پرۆژه وه که  
فه زلّون گیرا و غه زوتورکمانی سه لجووقی که که وتنه نیو خاکی کوردانه وه، پیت و پیز و  
سوود بو کورد نه ما. به لام ریشه ی ئەو داره پیرۆزه ی بنه ماله ی شه دادیان که له ئاران برا له  
ثانی هه لیداره و سه رله نوێ بووه دارتیکی پر هیز و ئەستور و ریشه ی داکوتاره وه. هه روه کو  
له داهاتوودا به پیتی زانیمنان لیتی ده دوین.

### شهریارانی شه دادیان له ثانی

بناخه ی پادشاهی کورد:

پادشاهی ئەم تیره ی شه دادیانی کورده، وه چله دارتیکی ده چی که له ته نیشته کۆلکه یه کی  
گه نده ل تازه چوزکه ی دابی و شین بووبیته وه و خه لقیکی شووش و باریک و راستی لى  
په یدا بووبی و کۆلکه داره کۆنه ساله پیره که له ناو چووبی و ئەم نه مامه تازه ی لى هه لدا بی  
و بووبیته دارتیکی وا که له جیتی ئەو کۆنه داره خوێ گرتیبیته وه. چونکو پادشاهی ئەم

تیره به له ده موچاخیکی و ادا جیگیبریو و خوئی نواند و دامه زرا و ریشه ی چه قاند که پادشاهی ئاران و دووین له که وتن و پوچ بوونه وه و له ناوچووندا بوو.

وه کو گوترا که ئه لپ ئه رسه لانی سه لجوقی شاری (ثانی) ی گرت، دای به شاور ئه بولسوار. ئه میش مه نوچه هر که کوری بچووی خوئی بوو له سه ر ئه و خاکه ی دانا. له و سه ره بوردی سیزده یا چارده سال به سه ر نه چوویو، که فه زلوون له گه نجه گرفتاری دهستی بوزان بوو. ریشه ی بنه چه که ی شه دادیان له خاکی ئاران و دووین هه لقه ندرا و هاویژترا. به لام پادشاهی که له خاکی «ثانی» دا مه نوچه هر که دایه زرانده سه د و سی سال پتر ماوه و راگیرا و پایه داربوو.

ئه مه چتیکی زور ئه ندو هئاوهره که کوردی شه دادیان له سه ر خاکی ئه رمه نستاندا، پادشاهی بیان کردوه و میژو نویسه کانی ئه رمه نی لپی نه زان ماون و نه په رژاونه سه ر نویسه ی نه وه ی سه ره بوردانیان. داستان و کیشه و هه رای دووسه د و سی [سه د و سی سال] سالی ئه و پادشایانه که له ئه رمه نستاندا فه رمانه و ابوون له بیریان کردوه. به راستی لیره دا به هیتیرچوون که وا فه زلوونی بیته کم و دووه مییان لیک جوئی نه کردوونه وه و مه نوچه هر بیان به فه زلوونی دووه ناسبووه.

له تیره ی شه دادیان «ثانی» مان ئاگاداری که متره له هی پیتشو؛ ئه گه رچی دهوری پادشایانان ژماره ی ئه مانه له وان هینده دورنییه و خاکی ئه مان له خاکی ئه وان بی شان و شه وکه ت و زیب و فره تر نه بووه و مه نوچه هر و فه زلوونی سییه میش وه کو پادشایانی ئاران ناسراو و به ناوبانگ بوون.

#### ۱۰- ئه بوشجاع مه نوچه هر کوری شاور ئه بولسوار

وه کو گوترا مه نوچه هر له لایه ن شاور کرا به پادشای ثانی له ته مه نی مندالیدا و زور بچووک بوو. که پیگه بشت رشته ی هه موو کاروباریکی خسته دهست خوئی. بو ئاسایشی مه مله که ت و ئاسووده گی هه مووانی و ئاشتی و خوئی میلله ت و دلنیایی ره عیه ت تالوکه ی کرد. دیوار و شووره ی ثانی له هه لمه تی ئه لب ئه رسه لاند توشی که وتن و رووخان ببوو. مه نوچه هر هه مووی تازه کردنه وه و هه موو هیزی خوئی له وه به خت کرد که پتر سه خت و دژواری بکا و تین و ئه ستووری باویته سه ر. کیسه روی له به خشی سییه م و لاپه ره ۵۹ ده لیت: ئیستاش له سه ر لادیوارانی ثانی ماوه که به خته ی کووفی به م عیباره ته ناوی مه نوچه هر ی له سه ر نووسراوه: «شجاع الدوله ابوشجاع منوچه هر بن شاور».

مه نوچه هر ئه و گه وره و ئومه رایانی ئه رمه ن که له شه ری ئه لب ئه رسه لاند هه لاتبوون به لوتف و میهره بانی دلنیای کردن و هینانیه وه لای خوئی و به دوایدا ناردن و کویکردنه وه. به کینک له وانه گریگوری کوری واساک بوو که هاته وه مه نوچه هر بو خوئی چووه پیتشوای و به شادی بردیبه شاره وه.

مه نوچه هر ئه گه رچی دایکی کچی ئاشوودی پادشای ئه رمه ن بوو. بو خوئی «قادا» ناو کچیکی له بنه ماله ی باگراتونیان خوازت و ماره ی کرد. جا له به ر ئه و دوو رپیانه له گه ل ئه رمه نییاندا خوئی راوارد. کینه و رقی دین هینده له دلیدا جیگیر نه بوو، زور به ئاسانی ئه رمه نییان رامی ببوون.

مه نوچه هر پادشاهی که تینگه یشتوو و زانا و وشیاربوو. ژیرده سنه که ی لانی پتری ته رسا بوون و زورباش گوزهرانی له ته کدا ده کردن. هه ره له مه ت و په لاماریکی تورک و هی بو سه ر ته رساکان رووی دابایه، مه نوچه هر زور به له ز پیتشی پیده گرت. نزیک ۳۰ سال و پتر پادشاهی کرد و موسلمان و ته رسا وه کو برا له ژیر فه رمانیکدا به ئاسووده گی و دلنیایی ژبانی که سیک له ته ک یه کینکی دیدا خراپه یه کی لی روونه دا.

مه نوچه هر له شاری ثانی مزگه وتیکی زورگه وره و جوانی وای دروستکرد که له و ده ورده ا بینای و ده ستگای هینده جوان پهیدا نه ده بوو. له سه ر کوئه دیواری ئه و مزگه وته به خته ی کووفی زورجوان ئه م عیباره ته هیشتا هه رماوه: «الامیر الاجل شجاع الدوله ابوالشجاع منوچه هر بن شاور».

#### شهر و شهراکانی مه نوچه هر له گه ل تورکان

وه کو بومان ئاشکرا بووه، مه نوچه هر له فه زلوون په ندی وه رگرتووه و نوویسراوی بو هاتووه که له گه ل سه لجوقیان چاک بی و به خوئی و ئاشتی به سه ری ببات. سولتان مه لیکشا که چووه ئاران و فه زلوونی برده ته ستراباد و گه نجه ی لی ئه ستاند، ته مای چوونه سه ر (ثانی) ی کرد، مه نوچه هر چووه کنی و ثانی پی به خشی و کللی و قفلی دز و گه نجینه ی له پیتش دانا. ئه وه له مه لیکشا خو شهات دیسان خاکی ثانی و پادشاهی پی به خشیه وه و خه لاتی کرد و نیشانی دایه؛ به وه مه نوچه هر له شه ردا پاریزرا.

هوهانیس کوری غاغیق که دوامینی پادشای ئه رمه نییان بوو، له دوا ی مردنی بابی له شاری قوسته نته نیه داده نیشت. کوری خوئی که ناوی ئاشوود بوو؛ ناردیه لای مه لیکشا که شاری «ثانی» ی پی بداته وه. له پیتش ئه وه دا بگاته ئاره زوو نوکه ریکی ئه و که موسلمان

بو، ژهری دایې و کوژتی. وادیار دهېې که ثانی پې درابوو.

سالی ۴۸۵ به مردنی مه لیک شا نیوانی جینشینه کانی تیکچوو و بوونه دوو بهره کانی. رسته ی ناسوددی و ناسایشی هم مولایهک پسا و کیشه و هرا بهریاکرا. عه شایری تورک که به فریبی چرژابوونه کوردستان و ئیرانه وه، دهسته یه کی قورسیان هه لمه تی برده سهر ثانی. مه نوچه هر نه یویست به شیبیر و خوینرپیژی بیانگیرته وه، به خواهیشت پیشی پې گرتن. سالی ۴۸۵ یان ۴۸۶ ئیلغازی ئارتق ناو به حهوت هه زار شه رکه ره وه هه تا نزدیک ثانی به تالان و کوژتار شالای برد. مه نوچه هر سوپاهیتی پیکه وه نا و گریگوری کوری واساقی کرده سهر کرده و ناردیه پیش تورکان. له دوامینی شه ر و کوژتاریکی قورسدا برای ئیلغازی که به دلیر و نازا ناوی دابوو، کوژرا. ئیلغازی ته نگه تاو بوو شکا و خراب هه لات. تورکه کان چهند سالییک له دواي ئه وه شه ره چوونه سهر خاکی نارارات و تالانیا ن کرد. مه نوچه هر بۆ خۆی له شکری برده سهریان و گریگوری کرده سپه ه بود. بۆ مردنی گریگور، چهند رۆژیک میلله تی ره شپۆش کرد. له دواي ئه وه شه ره، گرانی و نه بوونی که وته شاری «ثانی» یه وه خه لکتیکی بیژمار له میلله تی ئه وه شاره به برسیه تی مردن.

### کوژتانی نه بونه سری برای مه نوچه هر

کیسره وی له به خشی سییه م و لاپه ره ۶۲ له وارتان میژوونویسی ئه رمه نی وهرده گری که سالی ۴۹۸ یان ۴۹۹ قزل ناو تورکیک له پشیوی کوردستان و شویشی ئیران دهرفه تی دی و هه لمه تی برده سهر شاری «لوره» که نزدیک تفلیس بوو و له سهر دووین و له دست نه بونه سری برای مه نوچه هر دا بوو. نه بونه سر له دووین له شکری هه لگرت و چوو ه سهر قزل له مهیدانی شه ردا نه بونه سر کوژرا دووین و لوره که وته ده ست قزل.

مه نوچه هر له وه زۆر دلگیر بوو هه ستا چوو ه کن سولتان محه مه دی سه لجوقی، له شکری لیوه رگرت و لینگی دا سه ر قزل و به شه ر گرتی و برده سهر ئه وه خا که که نه بونه سری له سهر کوژرابوو و کوژتی و خوینی رژت و خاکی دووین و لووره ی له تورک رزگار کرد و خسته یه ده ست خۆی.

مردنی مه نوچه هر نادیاره و رابواردنیشی ئاشکرا نییه. کیسره وی له میژوونویسی ئه رمه نی «تالیشان» وهرده گری که سالی ۵۰۳ یان ۵۰۴ مردووه. له وه پتر سه ره بوردی له ده ستدا نییه.

### شاور نه بولسواری دووهم کوری نه بولشوجاع مه نوچه هر

مه نوچه هر که مرد، شاور (شاپوری) دووهم به نه بولسوار له قه ب کردبوو، [بوو] به پادشای ثانی. به لام له دیندا زۆر به ته عه سووب بوو. له به ره وه نه شیا وه کو بایی دلی ئه رمه نییان راگری و له گه لباندا نه سازا. مانگی نه و (هیلال) که به رامبه ر به خاچی ته رسا کان نیشانه ی ئیسلا می بوو. ناردی له شاری خلا ته وه برده ی ثانی له جیگای خاچی گه وره له سهر گومبه زی کلیسای گه وره ی «ثانی» دانا. به و کاره وینه چوو ه، ته رسا کانی ره نجیده کردن و ئه رمه نییه کانی له خۆی دردۆنگ کرد.

له وده مه شدا تورک دهره وپشته ی ثانی وه به ر هه لمه ت و تالان و کوژتار و پیپه سته ی گرتبوو. شاور هیزی پیشگرتنیان نه بوو و له خۆی بیزاربوو. ویستی ثانی بداته نه میری «قاریس» که تورکیکی سه لجوقی بوو. ئه رمه نییه کان که وتنه نه ندیشه وه، به داوویت پادشای گورجستانیا ن را گه یاند که زۆر نه یرومه ند و به هیزی بوو. به گژ توغرو ل به گی کوری مه لیکشادا چوو و شکاند بووی و پینج سه د موسلما نی به سیداره دا کردبوو. که وه لامی ئه رمه نییان وهرگرت، داویت به تالوو که لینگی دا و به بی شه ر ثانی گرت، ئه و کلیسایه که کرابوو به مزگه وت کردیه وه به کلیسا و خاچی له جیاتی مانگی نوئ دانا و سوپاداری خۆی که نه بوله یس بوو له سهر ثانی دانا وه و گه را وه گورجستان.

به قسه ی کیسره وی و وارتان شاور و کوره کانی گیران و به دبل برانه گورجستان و له وی ده سته سه ر کران و که سیکیان نه گه را وه ثانی. فه زلونی کوری شاور له وده مه دا له خوراسان بوو، نه که وته به ر ئه و کیشه یه. دوو کوری دیکه ی شاور که خوشچه هر و مه حمود بوون له پاشان له ده ست گورجیان رزگار بوون و گه رانه وه سه رخاکی خۆیان؛ وه کو له هاتوودا باس ده کرتین.

### فه زلونی سییه م کوری شاور دووهم

فه زلون کوره گه وره ی شاور بوو؛ که بایی گیرا له خاکی خوراسان ئاگاداری پهیدا کرد که برا و بایی به دبل چوون. به تالوو که روو به ثانی گه را وه و به پشته یوانی پادشاکانی کوردی نازربایه گان و ئومه راکانی ئیسلا مه وه، له شکری کوژده وه و چوو ه سهر ثانی و توند دهره ی دا و ته نگه تاوی کرد. «ئیوائی» و «نه بوله یس» و ئه رمه نییه کانی ثانی دلیرانه و پاله وانانه شه ریان ده کرد و بۆ پارازتن و به خیتو کردنی ثانی پیاوانه بزووتنه وه. ژن له گه ل پیاوان له مهیداندا روو به رووی کوردان راده وه ستان.

دهوردهان و تنگه پتهه لچنینه ثانی در پتهی پیدرا. دانیشستوانی نیو شار له برسان و نه بوونی و بی خوارده مهنی له گیان بیزار و ودرزیبون. نه وهی له دست برسیه تی له شار هه لدهاتن له دهره وه کورد دهیکوژتن. له شکرانی فهزلوون مهیدانی رزگار بوونیانی لی بریبوونه وه.

میژوونوویسه کانی نهرمه نی نهو سه رهوردانه یان به ئاخ و ئوف و داخه وه نوویسیوه و ده لین: ههرکه سیک له دست برسیه تی له شار هه لدهات و دهرده پهری له دهره وه موسلمان به شیبیر له تویه تیان ده کردن. هینده یان لهو بیگونا هانه کوژتبوو، رووی زهوی و خاک به خوین و به ئیسقانی نه وانه داپوشرابوو.

دیتری کوری داویت له ودهمه دا پادشای گورجستان بوو؛ هیز و تهوانای نه وهی نه بوو پیی بکری که یارمه تی نهرمه نییان بکا.

دهوردانی ثانی یهک وچان له سالیکی پتر کیشا. خه لکی ثانی له گیان و زینده گانی بیزاربوون. جگه له زینهارخوژتن چاره یان نه ما. وه لامیان دا به فهزلوون که بهم مهرجه نه زیهت به کهس نه درئی و نهو کلیسایه ی که کرابوو به مزگهوت ههر کلسایج و دست له موقه دده ساتی دینی نه درئی و گونا هانی پینشو هه موو به خشرین، له سه ره نهو ده ستوره په یان گری بدرئی، شار به دهسته وه ددهن.

فهزلوون هه موو مهرجه کانی په سندکرد و په یانی به ست و به بی کیشه چوه نیو شاره وه. سه ره تای سالی ۵۱۷ له ثانی سه ره له نو پادشاهی کوردی بنه ماله ی شه دادیانی دامه زانده وه و چوه سه ره تهختی فه رمانه روایی و دهرگای دادخواهی له رووی په عیهت و میللهت کرده وه. میهره بانی و نوازش و دلنیایی میلله تی گه یانده به رزترین پایه و ئاسایش و ئاسووده یی مهمله که تی دانا وه. کیسه روی له «سمویل» ی میژوونوویسی نهرمه نی وهرده گری که: ئاسایش و ئاسووده یی شار و مهمله کهت و دلنیایی میللهت گه یشته پایه یهک که گوره و بچووکی میللهت سیاسی فهزلوونیان ده کرد زبانیان ستایش خووی بوو.

نیوانی سولتان محمه د و مهحمود و توغرو ل به گی سه لجووقیان له وده مانه دا به شه ر و هه را ده بوورد و پشپوی و شورش که وتبووه نیوجه رگه ی بنه ماله یانه وه و ریککه وتنیان نه ده بوو. پادشاکانی کوردی نه حمه دلیان یارییان به پادشا و ئومه راکانی سه لجووقی ده کردن (وه کو له سه رهوردانی نه حمه دلیان گوترا). فهزلوون لهو دهره فه تدها که لینی به رنه دا و

نهرهوت. لینگی دا سه رخاک و شارانی دووین و گه نج و هه ردووکی گرتن و خستنیه ژیر فه رمانی خو به وه؛ چونکو تهختگی با بویا پیرانی بوو، هینایه وه دهستی له لا پیویست بوو. به وه فهزلوون گوره تر ماهه.

سالی ۵۲۴ یا ۵۲۵ که حه وته مین سالی پادشاهی فهزلوونه. «نه میر قه رهنی» ناو تورکمان که به سه ره بدلیسدا دهستی کیشابوو، هه لمه تی برده سه ره فهزلوون و شاری دووینی لیگرت. فهزلوون به له شکره وه چوه سه ری و له شه ردا فهزلوون بریندارکرا. له دوا ی چند رۆژتیک مرد. کیسه روی له به خشی سییه م، لاپه ره ۶۵ دا ده لی: فهزلوون به و برینه وه نهرمرد، به لام له لایه ن هیندیک پیوانی خاینه وه خه فه کرا و کوژرا.

### ۱۳- خو شچه هر کوری شوری دووه م

له دوا ی فهزلوون خو شچه هری برای بچووکی بوو به پادشا؛ به لام زورکه م ژیا وه و به پادشاهی جوانه مهرگ بووه. کیسه روی له به خشی سییه میدا گه لیک له م پادشاهه دوا وه و به درئی سه رهوردانی ده نوویسی.

### ۱۴- مهحمودی کوری شاور

له دوا ی خو شچه هر، مهحمود که لهو گوره تر بوو، به پادشاهی دانیششت. نهو هه موو سه رهوردانه له سالی کدا روویدا وه که فهزلوون به سه ردا مرد. کیسه روی ده لیت: له ودهمه دا که فهزلوون مرد، مهحمود که برا گه وره بوو له ثانی نه بووه، که وا خوشچه هر که برای بچوک بوو کرا به پادشا. مهحمود که گه را وه ته وه ثانی، خو شچه هر به خو شی و به ناخو شی بووی تهختی بو برا گه وره به ردا وه. ئیمه نه له دوامین و پایانی پادشاهی خو شچه هر و نه له سه ره تا و ده ست پینکردنی گوزه ران و کاری مهحمود ناگادارین. به لام له کیسه رویمان نه وه نده ده ست که وتوو که نه ویش له «وارتان» ی میژوونوویسی نهرمه نی وهریگرتوو که گوتوو یانه: «مهحمود که بوو به پادشا کاروباری پادشایی و حکومه تی ثانی دووچار به شپرزهی و دژواری بوو» به لام نه م شپرزهی و دژواریسه چۆن و بوچی روویدا وه نه بیژرا وه.

به قسه ی وارتان برا بچووکی فهزلوون که دایکی نیوی «قادا» بوو، وه کو له لاپه ره کانی پینشودا باسکرا و کچی پادشای نهرمه ن بوو، له به ره هه ستان و تیکه لی دایکی که زوری خو ش دهویست به هو ی دایکییه وه بو ته مه سیحی. له گوشه ی کلیسایه کی گورجستاندا به ره به نی (راهب) ی رایبوار دووه [؟]

به‌پیتی قسه‌ی کبیره‌وی که له (فاروقی) وه‌رگرتوه، شهاد چهند سال له پیش سالی ۱۵۴۹ پادشا بووه و ناروویه کچی «عبزه‌دین سه‌لتق» خاوه‌ندی ئه‌رزهرۆمی خوازینی کردوه و پیتی دراوه. به‌لام له پیش گوازتنه‌وه‌یدا سه‌لتق کچه‌که‌ی داوه به‌پیاویکی دیکه. ئه‌و کاره‌ی سه‌لتق له شهاد زۆرگران هاتوه و رقی له بۆته‌وه. بۆ تۆله‌سه‌ستانده‌وه دلی پر کینه و رق بووه. وه‌لامی داوه به‌سه‌لتق که گورجی وه‌ره‌زیان کردوه و له ته‌نگانه‌دایه و ناتوانی ئانی له شه‌ری گورجیان بیاریزی. ئه‌گه‌ر ئیوه بین شاره‌که بگره ده‌ست خۆتان شهاد به‌گۆشه‌گیری داده‌نیشیت.

سه‌لتق به‌وه فریوی خوارد و به‌له‌شکره‌وه رووی له ئانی کرد و چوو. به‌لام شهاد هه‌روه‌کو قاقه‌زی بۆ سه‌لتق ناردبوو، قاقه‌زیکیشی بۆ «دیتری» پادشای گورجستان نوویسی و بۆ پیشگرتن به‌سه‌لتق هانی دا.

دیتری به‌بێ راه‌ستان لینگی دا سه‌ر سه‌لتق و کوژتاریکی قورسی لیکرد. سه‌لتق و ده‌سته له‌شکرێکی زلی به‌دیل گرت و به‌تالان و مالێکی قورسه‌وه گه‌راوه. فه‌رمانه‌وا و پادشاکانی ئیسلامی شام و جزیر و دیاره‌که‌وتنه‌ نیوان و تیکۆشان. سه‌لتقیان به‌سه‌د هه‌زار دینار کپیه‌وه و بزگاریان کرد و سوپاهه‌کانیشی یه‌ک به‌یه‌ک کپانه‌وه.

شهاد له‌ دوای ئه‌و سه‌ره‌ه‌ورده به‌سالتیک پادشاهی کرد. سالی ۵۵۰ که‌شیشه‌کانی ئانی روویان له فه‌رمانی وه‌رگیترا و سه‌ریان بلندکرد و له‌سه‌ر ته‌ختیان هیتا خواروو فه‌زلوونی چواره‌م که‌ برا بچووکی شهاد بوو له‌سه‌ر ته‌ختی دانا و کردیانه پادشای خۆیان. شهاد ناچار له‌ ئانی ده‌رکه‌وت و رۆیی بۆ شام و په‌نای برده‌به‌ر ئه‌سه‌ده‌دین شیکۆی مامی سولتان سه‌لاحه‌دین. چونکو «شادی» بابی شیکۆ له‌ وابه‌سته‌کانی بابی شهاد بوو. له‌به‌ر ئه‌و ناسینه شهاد په‌نای بۆ شیکۆ برد.

کبیره‌وی له‌ به‌خشی سبیه‌م و لاپه‌ره ۱۵۶۷ ده‌لتی: سه‌لاحه‌دین ئه‌یوویی و باب و باپیری دیسان له‌ ئیل و عه‌شیره‌تی کوردی راوادی و له‌گه‌ل کوردانی شه‌دادیان هاوئیل بوون و به‌قسه‌ی فاروقی، باپیری سه‌لاحه‌دین وابه‌سته و یه‌کیک بوو له‌ پادشایانی شه‌دادیان. ئه‌وه‌ی دیاری ده‌کا، شادی شاری «دوین» ی له‌وده‌مه‌دا به‌رداوه که‌ ئه‌میس «قه‌ره‌نی» تورکمان چۆته سه‌ر دووین و گرتویه؛ چونکو بۆ کورد ده‌وریکی پشیتو بووه و شپه‌زه.

وه‌کو گوترا فه‌زلوون له‌ دوای شهاد بوو به‌پادشا و به‌هۆی سه‌رکیشی که‌شیشه‌کان شهاد لیخرا. به‌لام فه‌زلوون ۶ شه‌ش سال به‌پادشایی رایبوارد. که‌شیشه‌کان کاروباری حکومه‌تبان به‌ده‌ست گرتبوو، له‌سه‌ر بوونه‌یه‌ک کۆبوونه‌وه و فه‌زلوونیان له‌ خست و له‌ ته‌ختیان هیتاخوار. سالی ۵۵۶ بوو که‌ ئه‌وه روویدا و ناریدیان گریگۆری پادشای گورجستانیان برده‌ ئانی و شاریان دایب. فه‌زلوون ناچار له‌ ئانی ده‌رکه‌وت و په‌نای بۆ دزی «بکران» برد که‌ نزیک «سه‌ری ماری» بوو؛ له‌وئ خۆی پارازت. له‌وه‌ پتر له‌ فه‌زلوون و دوامینی کاری و پایانی به‌چی گه‌یشته‌وه، ئاگادار نین.

که‌شیشه‌کان که‌ گریگۆریان برده‌ ئانی، شار و دز و ئاوابیه‌کانیان داده‌ستی. ئه‌ویش کردیه نامهردی و به‌بێ ره‌حمی و نامیه‌ره‌بانانه له‌گه‌لیاندا بزووته‌وه و تالانیکی قورسی لیکردن و هه‌رکه‌سیکی له‌ نه‌ژادی شه‌دادیان ده‌ست که‌وت، گرتی و نارذیه گورجستان و «سه‌عدوون» ناو سه‌رکرده‌ییکی خۆی به‌سوپا سالاری له‌سه‌ر ئه‌و خاکه‌ دانا و بۆخۆی به‌دیله‌کانه‌وه چوووه گورجستان.

هه‌رکه‌ ده‌نگی گرتنی ئانی و گرفتاری شازاده‌کانی شه‌دادیان و هه‌لاتنی فه‌زلوون و زالبوونی گورجیان به‌سه‌ریاندا بلاوبۆوه، هه‌موو موصلمانه‌کان و ئومه‌را و پادشایانی ئیسلام ئه‌وه‌یان بیسته‌وه و پادشایانی کورد و ئه‌تابه‌ک یولدز و ئومه‌رای دیکه‌ش کۆبوونه‌وه و ئه‌میر قوتبی شای خلات و هی دیش چوون به‌هاواریان و له‌شکرێکی قورسی ئیسلام گرداوه‌ری کرد. هیتشتا له‌ سه‌ره‌ه‌وردی فه‌زلوون په‌نجا رۆژ تینه‌په‌رپبوو که‌ ئه‌و له‌شکره‌ زۆره‌ی ئیسلام گه‌یشته سه‌ر شاری ئانی و ده‌وره‌ی دا و شه‌ریان ده‌ست پت کرد. له‌ولاوه گریگۆری پادشای گورجیان هه‌لمه‌تی برده سه‌ریان و پالنه‌وانانه و دلپرانه به‌گژ ئیسلامدا چوو و کوژتاریکی قورسی کرد و موصلمانانی وه‌ته‌نگه‌یتنا و شکاندنی. ئیسلام گه‌لێک شپه‌زه و پشیتو و په‌ریشان کران.

ئه‌و شه‌ره‌ یه‌که سه‌ره‌ه‌ورد و هه‌رایه‌کی زۆر زلی ته‌ئریخی ئیسلامه که‌ روویداوه و له‌ چ شه‌رێکدا ئیسلام وا شپه‌زه نه‌بووه و کوژتاری وای له‌ نه‌کراوه و به‌هوجۆره نه‌شکاندراوه، که‌ ئه‌مجاره له‌ ده‌ست گریگۆردا تووشی بوو.

«سمویل» میژوونوویسی نهمه‌نی که بوخوی له و شه‌ده‌دا بووه ده‌لّیت: هه‌شتا هزار موسلمان له و هه‌نگامه‌دا شه‌ریان ده‌کرد. نه‌وه‌ی له ده‌ست گورجی و نهمه‌ندا به‌کوژت چوو بیست و سێ هه‌زار موسلمان بوون. جگه له‌وانه که مرد و کوژراوانی نه‌ملا و نه‌ولا بوون که له‌که‌ناران که‌وتبوون و بیست هه‌زار که‌سی موسلمان به‌دیل گیران.

به‌هه‌رجوژیک بووبی، نه‌و شه‌ر و هه‌نگامه‌یه‌ زبانی ئیسلام بوو نه‌ک سوود. له‌ دوای نه‌وه‌ش گه‌لیک جارانی دیکه‌ش شه‌ر و کوژتار و کیشه له‌نیوانی ئیسلام و گورجدا روویداوه. سالی ۵۵۹ که ۳ سال پاش هه‌نگامه‌ گه‌وره‌که، نه‌تابه‌گ یولدنز جاریکی دیکه‌ش له‌شکری هه‌لگرت و چوه‌سه‌ر ئانی و به‌کوژتار و خوینپێژی گرتی و دای به‌«شاهنشای کوری مه‌حمود» که نه‌وده‌مه‌ شاهنشا پیشه‌وا و سه‌رهاتی بنه‌ماله‌ی شه‌هریانێ شه‌دادیانی کورد بوو و له‌سه‌ر نه‌و خاکه دامه‌زرانده‌وه.

کیسه‌روی له‌ به‌خشی سییه‌مدا و له‌ لاپه‌ره ۷۱دا له «تالیشان» ی میژوونوویسی نهمه‌نی وه‌رده‌گرت و ده‌لّی که: شاهنشا به‌«نهمیر شا» ناوبراوه. به‌خه‌تی نهمه‌نی له‌سه‌ر دیوارانی ئانی که سالی ۵۶۹ هه‌ نوویسه‌راوه‌ته‌وه نه‌م عیباره‌ته‌یه: «نهمیر سولتانی کوری نهمیر مه‌حمود نه‌وه‌ی مه‌نوجه‌ر» و له‌ گه‌لیک نوویسه‌راوان و نقوشاندا به‌«سولتان» ناوبراوه. به‌لام له‌نیو ئیسلام و ته‌ئریخه‌کاندا به‌شاهنشا ناسراوه.

نه‌و نه‌قشه‌ی که له‌سه‌ر کاوه‌ دیواره‌کانی ماونه‌وه و «تالیشان» باسی کردوون و کیسه‌روی نوویسیویه‌تییه‌وه نه‌مانه‌ن: «من که سولتان مه‌حمودی کوری شوری کوری مه‌نوجه‌ری شه‌دادی، بو‌جانفیرازی باپیر و فرزندانی خوّم، وامان فه‌رموو که بیینه‌ دوستی وه‌قتای نهمی مه‌سجره نه‌بولعه‌مران ئوستازگان. مه‌ر و وشترکین و فرۆشتن هه‌م لیته‌دا فه‌رمانمان دا که نه‌که‌ن هه‌رکه‌س. ته‌عنه له‌م فه‌رمانه‌ بدات گرفتاری خه‌شمی خودای ته‌عالا بیت. فی تاریخ سنة خمس وتسعين وخمسائة». کیسه‌روی ده‌لّی: له‌و فه‌رمانه‌ وا ده‌رده‌که‌وی که له‌ مزگه‌وتدا مه‌ر و وشتر فرۆشتن قه‌ده‌غه‌کراوه. به‌لام عیباره‌ته‌که زور وینه‌چوو و پیشویه و له‌نیوانی «سولتان» کوری مه‌حموده وشه‌ی «کی» که ئیملا‌ی کۆنی «که» یه و حه‌رفی په‌بته و میژوونوویسه‌کان به‌ناویان زانیوه، به‌لام وامان بو‌ناشکرا بووه که ناوی «کی - که - سولتان» بووه وه‌کو: که یقوباد و که یکاووس و که یخوسره‌و. هه‌روه‌کو ئیستا به‌راستی له‌ سه‌ره‌وردی شاهنشا ئاگادار بووبین تا سالی ۵۷۰ هه‌ پادشاهی کردووه. کیسه‌روی که له‌ فاروقی وه‌رگرتووه ده‌لّی: گورجیان مانگی په‌بیعی یه‌که‌می سالی

(۵۷۰) لینگیان دا سه‌ر ئانی و به‌زور نه‌و شه‌ریان له‌ شاهنشا گرت و تالانیا کرد و ویستیان بو‌خویان پادشاهی‌کی له‌سه‌ر دانین، به‌لام شاهنشا لینگیان دا سه‌ریان و هه‌لمه‌تی برد و به‌هیز و تینی خوی شاری گرتووه و گورجیانی به‌کوژتار ده‌رکردن و ئانی دیسان هیناوه ژیر فه‌رمانیه‌وه. به‌لام نوویسه‌راوه‌کانی سه‌ر دیوارانی ئانی که ما بوون و له‌ سالی ۵۹۵ دا نوویسه‌راون به‌چاکی وشیارمان ده‌کاته‌وه و تیمان ده‌گه‌بیینی که شاهنشا تا نه‌و سه‌له پادشاهی ئانی بووه. به‌لام سی شه‌ش سال پادشاهییه‌ی چۆن کردووه و چۆن ژیاوه و گوزه‌رانی له‌ چ پایه‌یه‌کدا بووه و پایان و دوامینی به‌چی گه‌یشتووه، له‌ ئیمه‌ نادیاره، له‌وه پتر له‌م پادشاهی ئاگادارن و واده‌زانین که سالی ۵۹۵ پایانی فه‌رمانه‌وایی شاهنشا و دوامینی بنه‌ماله‌ی شه‌دادیانی کوردی راوادیان بووه له‌ خاکی ئانی و ئاران و دووین و نهمه‌نستاندا.

به‌پیتی نوویسینی کیسه‌روی به‌خشی سییه‌می، «شه‌ریان گمنام» که له‌ زه‌یلی نه‌و ته‌ئلیفه‌یدا به‌دریژی باسی کردووه و له «تالیشان» وه‌رده‌گرت، سالی ۵۹۶ شاری ئانی له‌ ده‌ست شاهنشا ده‌رکه‌وت و بنه‌ماله‌ی شه‌دادیانی کورد چیدیکه به‌سه‌ربدا فه‌رمانه‌واییان نه‌کرد. پادشاهی ئانی که‌وته ده‌ست نهمه‌نیان. دریژه‌ی پایانی کاری شاهنشا له‌ زه‌یلی به‌خشی سییه‌می «شه‌ریان گمنام» دا دیته به‌رچاو. به‌لام له‌لای من له‌وساله‌دا شه‌دادیان له‌ پادشاهی که‌وتوون و پایانی کاریان هاتووه و دوامینیان چی بووه و چۆن له‌ناوچوون، تاریک و نادیار و ونه.

## فەلسە شەشەم

### شەھریارانسی کوردی راوادیان

#### ئەییووبییان<sup>(۱)</sup>

ئەم بێنەمالە شەھنشاھی کوردان لە دووین لەلای کوردانی شەدادیان بوون. شادی لە دەوری مەحموودی کوری ئەبولسوار چوو مووسل و تکریت.

ئەییووب و شێرکۆی کورانی شادی لە نێو پراستی سالانی ۵۰۰ هـ دا چوونە لای نوردەدین زەنگی شۆرش و پشێوی گەرمە بوو. سالی ۵۵۹ هـ (۱۱۶۴ م) جاریک و سالی ۵۶۲ هـ (۱۱۷۷ م) جاری دوو شێرکۆ و سەلاحەدین - کە جیگای سەر بەرزای ئیسلام و کوردن - چوونە میسر. شێرکۆ بوو بەوەزیری «العاضد» و لەناکاو مرد و سەلاحەدینی برازای لە جیتی دانیشت و بوو بەوەزیری «العاضد» ی خەلیفە «فاطمیە» لە میسر و بە «الملک الناصر» لە قەب کرا. سالی ۵۶۴ هـ موو خاکی میسری گرت. سالی ۵۶۵ هـ (۱۱۷۱ م) «العاضد» لە گیانە لادا بوو، لە خیلافەتی عەزەلکرد و خوتبەیی بەناوی خەلیفە عەباسی خوتندەو و مەزھەبی شافعی کردە بناغەیی سەلتەنەتی.

سالی ۵۶۹ هـ (۱۱۷۴ م) بەمردنی نوردەدین زەنگی سەلاحەدین بوو بە شەھنشاھی خاگانی حیجاز و یەمەن و شام و فەلەستین کەوتە ژێر فرمانیەو. سالی ۵۸۱ هـ (۱۱۸۵ م) جزیر و مووسل و خەلات و شەرەزوری کەوتە دەست. ۲۷ ی مانگی سەفەری ۵۸۹ هـ (۴ مارتی ۱۱۹۳) سولتان سەلاحەدین لە دیمەشق مرد و تیرەیی ئەییووبییان ھەرۆکو لە لیستەیی ھاتوودا باس دەکرتن دەستیان بە پادشاھی کردووە. مەلیک عادیلی برای سەلاحەدین لە سالانی ۵۹۶ هـ (۱۱۹۹ م) بەسەر ھەموو تیرەکانی ئەییووبییاندا زالبوو و ناوی شەھنشاھی پێدرا.

ھەرۆکو بەرێز لە لیستەدا دەخریتە بەرچاوان و تیرەیی ھەزانی لە ھەولیتەر لە پیتش ئەواندا کە دەستی پێکردبوو، ئەوانیش تیرەیی ئەو راوادیانی کوردی موکریانن. ئەمەییە لە ھاتوودا باسیان دەکەین کە لە ھەولیتەر حوکمرانیان کردووە.

(۱) لێوەرگی ئەم فەسلە «دول اسلامیة» قسمی چوارەم لاپەرە ۸۸ - ۱۰۶ تەئلیفی «ئستتەلی لەن پوول» بەتورکی تەرجمە کراوی خەلیل ئەدھەم «دائره المعارف الاسلامیة» جلدی ئەوول و «ابن الاثیر» و «طبری» یە.

## کوردی ئەییووبییانی میسر

میلا دی	ھیجری	
۱۱۶۹	۵۶۴	مەلیک ناسر سەلاحەدینی یوسف کوری ئەییووب
۱۱۷۴	۵۶۹	..... سولتان سەلاحەدینی .....
۱۱۹۳	۵۸۹	ئەلەزیز عیقادوین عوسمان .....
۱۱۹۸	۵۹۵	مەنسور محەمەدی عوسمان .....
۱۱۹۹	۵۹۶	عادیلی ئەوول سەیفودین ئەبویە کری .....
۱۲۱۸	۶۱۵	کامیل ناسیرودین محەمەدی .....
۱۲۳۸	۶۳۵	عادیلی دوو سەیفودین ئەبویە کری .....
۱۲۴۰	۶۳۷	سالح نەجمودین ئەبوی کوری کامیلی .....
۱۲۴۹	۶۴۷	موەزەم توورانشاھی مەنسوری خەلیلی .....
۱۲۵۰	۶۴۸	شەھەرە توو دوو (ژنی سالح نەجمودین ئەبوی) <sup>(۱)</sup>
۱۲۵۰-۱۲۵۲	۶۴۸-۶۵۰	ئەشەرە موزەفەرەدین مووسا .....

سەرئەنجام: مەملووکانی میسر بەسەر یاندا زالبوون

## کوردی ئەییووبییانی دیمەشق

میلا دی	ھیجری	
۱۱۹۳	۵۸۹	فەزل نورودین عەلی .....
۱۱۹۷	۵۹۲	عادیلی ئەوول سەیفودین ئەبویە کری .....
۱۲۱۸-۱۱۹۹	۵۹۶ - ۶۱۵	(لەگەڵ میسر بوونەو یەک)
۱۲۱۸	۶۱۵	موەزەم شەرەفودین عیسا .....
۱۲۲۷	۶۲۴	ناسر سەلاحەدین داود .....
۱۲۲۸	۶۲۶	ئەشەرە موزەفەرودین مووسا (میافارقین) ھ
۱۲۳۷	۶۳۵	سالح عیقادوین ئیسماعیل .....
۱۲۳۷	۶۳۵	کامیل محەمەد (لە ئەبویببیانی میسر) ھ .....

(۱) بەناوی «شجرة الدر» لەسەر مینبەرەن خوتبە خوتندراو و لەسەر دراو بەمجۆرە سەکەیی بەناوی لێدراو: «المستعمية الصالحية، ملكة المسلمين ووالدة الملك المنصور خليل».

<b>كوردی ئه یوووییانی حه‌ما</b>		
میلا‌دی	هیجری	
۱۱۷۸	۵۷۴	موزه‌فه‌ر ته‌قیو‌دین عومه‌ری کوری نورودین شاهنشا
۱۱۹۱	۵۸۷	مه‌نسور مه‌مه‌دی کوری موزه‌فه‌ر ته‌قیو‌دین .....
۱۲۲۰	۶۱۷	ناسر قلیچ ئه‌سه‌لان کوری مه‌نسور مه‌مه‌د .....
۱۲۲۹	۶۲۶	موزه‌فه‌ر ته‌قیو‌دین مه‌حمو‌ود کوری مه‌نسور مه‌مه‌د .....
۱۲۴۰	۶۴۲	مه‌نسور مه‌مه‌دی کوری موزه‌فه‌ر ته‌قیو‌دین
۱۲۹۸-۱۲۸۴	۶۹۸-۶۸۳	موزه‌فه‌ری سی‌یه‌می مه‌حمو‌ودی کوری مه‌نسوری دو‌هم
<b>كوردی ئه یوووییانی حه‌ما كه له‌لایه‌ن مه‌ملووكانی میسه‌روه کران به‌پادشا.</b>		
۱۳۱۰	۷۱۰	موئه‌یه‌د عیما‌دو‌دین ئیسماعیل ئه‌بولفیدا
۱۳۴۱-۱۳۳۱	۷۴۲-۷۳۳	ناسرودین مه‌مه‌د (ئه‌فه‌زل)

**كوردی ئه یوووییانی حومه‌س**

میلا‌دی	هیجری	
۱۱۷۸	۵۷۴	مه‌مه‌د کوری ئه‌سه‌دو‌دین شی‌رکۆی کوری شادی
۱۱۸۵	۵۷۱	مو‌جاهید شی‌رکۆی کوری مه‌مه‌د
۱۲۳۹	۶۳۷	مه‌نسور ئیبراهیمی کوری مو‌جاهید شی‌رکۆ
۱۲۶۲ - ۱۲۴۵	۶۶۱ - ۶۴۴	ئه‌شه‌رف موزه‌فه‌رودین مو‌وسای کوری مه‌نسور
سه‌رنج: مه‌ملووكانی میسر به‌سه‌ریاندا زالبوون		

**كوردی ئه یوووییانی میافارتین (ه‌زیره)**

میلا‌دی	هیجری	
۱۲۰۰	۵۹۶	ئه‌وحه‌د نه‌جمو‌دین ئه‌یووبی کوری عادیلی کوری ئه‌یووب

(۱) ئه‌بولفیدا موئه‌ریخی به‌ناوبانگی کوری موزه‌فه‌ری عه‌لی کوری موزه‌فه‌ری دو‌هم کوری ته‌قیو‌دین مه‌حمو‌ود کوری مه‌نسوری ئه‌وه‌ل کوری موزه‌فه‌ری ئه‌وه‌ل کوری نورودین شاهنشا برای سو‌لتان سه‌لاحه‌دین بوو. کوری نه‌جمو‌دین ئه‌یووب کوری شادی.

۱۲۳۷	۶۳۵	عادیلی دو‌هم (له‌ ئه‌یوووییانی میسه‌ره)
۱۲۴۰	۶۳۷	سالح نه‌جمو‌دین ئیسماعیل (له‌ ئه‌یوووییانی میسه‌ره)
۱۲۴۰	۶۳۷	سالح عیما‌دو‌دین ئیسماعیل (جاری دو‌هم)
۱۲۴۵	۶۴۳	سالح نه‌جمو‌دین ئه‌یووب (جاری دو‌هم)
۱۲۴۹	۶۴۷	موعه‌زه‌م تو‌رانشا (له‌ ئه‌یوووییانی میسه‌ره)
۱۲۶۰-۱۲۵۰	۶۵۸ - ۶۴۸	ناسر سه‌لاحه‌دین یوسف (ئه‌یوووییانی حه‌له‌ب)
سه‌رنج: مه‌غۆل به‌سه‌ریاندا زالبوون		

**كوردی ئه یوووییانی حه‌له‌ب**

میلا‌دی	هیجری	
۱۱۹۳	۵۸۹	زاهیر غیاسو‌دین غازی کوری سه‌لاحه‌دین
۱۲۱۶	۶۱۳	عه‌زیز غیاسو‌دین مه‌مه‌دی کوری زاهیر
۱۲۶۰-۱۲۳۶	۶۵۸-۶۳۴	ناسر سه‌لاحه‌دین یوسفی کوری عه‌زیز مه‌مه‌د (ئه‌یوووییانی دیمه‌شق)

سه‌رنج (۱): ناسر و زاهیر غازی، کورانی عه‌زیز، مانگی جه‌مادی ئه‌وه‌ل (۶۵۹) هۆلاکۆ کورتنی و عه‌زیز کوری ناسر به‌دیل چوو.  
سه‌رنج (۲): مه‌غۆل به‌سه‌ریاندا زالبوون.

**كوردی ئه یوووییانی به‌عه‌به‌ی**

میلا‌دی	هیجری	
۱۱۴۶-۱۱۳۹	۵۴۱-۵۳۳	نه‌جمو‌دین ئه‌یووب
۱۱۷۸	۵۷۴	موعه‌زه‌م تو‌رانشا کوری نه‌جمو‌دین ئه‌یووب
۱۱۷۹	۵۷۵	عه‌زه‌دین فه‌روخشا کوری شاهنشا .....
۱۱۸۲	۵۷۸	ئه‌مه‌جه‌د به‌ه‌رامشای کوری فه‌روخشا .....
۱۲۳۰	۶۲۷	ئه‌شه‌رف موزه‌فه‌رودین مو‌وسای کوری عادیلی ئه‌وه‌ل
۱۲۳۷	۶۳۵	سالح عیما‌دو‌دین ئیسماعیل .....
۱۲۴۶	۶۴۴	سالح نه‌جمو‌دین ئه‌یووبی کوری کامیل (ئه‌یوووییانی میسر)
۱۲۶۰-۱۲۴۹	۶۵۸-۶۴۷	والی ئه‌یوووییانی .....
سه‌رنج: مه‌غۆل به‌سه‌ریاندا زالبوون.		



۱۴۵۲	۸۵۶	ناسر کوری خه لیل کوری عوسمانی کوری نه حمه د
۱۴۵۲	۸۵۶	کامیل نه حمه دی دووه می کوری خه لیلی کوری نه حمه د
۱۴۶۱	۸۶۶	۸۶۶ عادیل خه له فی کوری محه مه دی کوری نه حمه د
۱۴۶۱		سه رنج: ئاققوبینلئوویان به سه ریاندا زالبوون

**کوردی نه یوو بیانی که ره ک**

میلا دی	هیجری	
۱۱۸۸	۵۸۴	عادیلی نه وه لئی کوری نه جمودین نه یووبی نه وه ل
۱۱۹۵	۵۹۲	موعه ززه می کوری عادیلی نه وه ل
۱۲۱۸	۶۱۵	ناسر داودی کوری موعه ززه می عیسا
-۱۲۴۹	۶۴۸ - ۶۶۱	مویسی فه تخودین عومهری کوری کامیل کوری عادیلی نه وه ل
		۱۲۶۳

سه رنج: مه ملوکی میسر به سه ریاندا زالبوون

**کوردی نه یوو بیانی یه مه ن**

میلا دی	هیجری	
۱۱۷۳	۵۶۹	موعه ززه می شه مسودین تورانشای کوری نه جمودینی نه وه ل
۱۱۸۱	۵۷۷	سه یفولئیسلا م ته غتگین نه حمه دی کوری نه جمودینی نه وه ل
۱۱۹۶	۵۹۳	موعیزودین ئیسما عیلی کوری ته غتگین
۱۲۰۱	۵۹۸	ناسر نه یووبی کوری ته غتگین
۱۲۱۴	۶۱۱	موزه فه ر سلیمان کوری شاهنشای کوری موزه فه ری کوری نورودین شای کوری نه جمودینی نه وه ل
۱۲۲۹-۱۲۱۵	۶۲۶-۶۱۲	مه سعود سه لاجودینی یوسفی کوری کامیل
		محه مه دی کوری عادیلی نه وه ل
		سه رنج: به نی ره سوول به سه ریاندا زالبوون.

۱۲۱۰	۶۰۷	نه شرف موزه فه رودین موسای کوری عادیلی نه وه ل
۱۲۲۰	۶۱۷	موزه فه ر شه هابودین غازی
۱۲۳۰	۶۲۷	(زالبوونی مه غول به یه کجاری نا)
۱۲۶۰-۱۲۴۴	۶۵۷-۶۴۲	کامیل ناسرودین محه مه د کوری موزه فه ر شه هابودین غازی
		سه رنج: مه غول به سه ریاندا زالبوون
؟	؟	خه لیلی دووه می کوری سلیمان نه وه ل
؟	؟	سلیمان دووه می کوری خه لیلی دووه م
؟	؟	خه لیلی دووه م (جاری دووه م)
؟	؟	حوسینی کوری خه لیلی دووه م
۱۲۵۴ - ؟	۹۳۰ - ؟	سلیمان دووه م (جاری دووه م)
		سه رنج: عوسمانی به سه ریاندا زالبوون.

**کوردی نه یوو بیانی هه سه نکیف**

میلا دی	هیجری	
۱۲۳۲	۶۲۹	سالح نه جمودین نه یووبی کوری کامیلی کوری عادیلی نه وه ل
۱۲۳۷	۶۳۵	موعه ززه می تورانشای کوری سالحی نه جمودینی نه یووب
۱۲۵۰	۶۴۸	موجه د ته قبودین عه بدوللای کوری موعه ززه می تورانشا
۱۲۶۰	۶۵۸	«مه غول به سه ریاندا زالبوون»
؟	؟	کامیل نه بویه کری نه وه ل کوری عه بدوللا .....
؟	؟	عادیل موجیرودین محه مه دی کوری نه بویه کر .....
؟	؟	عادیل شه هابودین غازی کوری محه مه د .....
۷۸۰		سالح نه بویه کری دووه می کوری غازی
		۱۳۸۸
۱۳۷۸	۷۸۰	عادیل فه خروودین (عیزودین) سلیمان کوری غازی
	؟	نه شرف شه فودین نه حمه دی کوری سلیمان
	۸۳۶	سالح (له دوای کامیل) سه لاجودینی کوری خه لیلی
۱۴۳۴		کوری عوسمانی کوری نه حمه د



مهجید میرخان موکری



وتنه به کی جوانی و شهنگی ژنی موکریان سالی  
۱۹۲۸م له سابلاخ وهرگیراوه



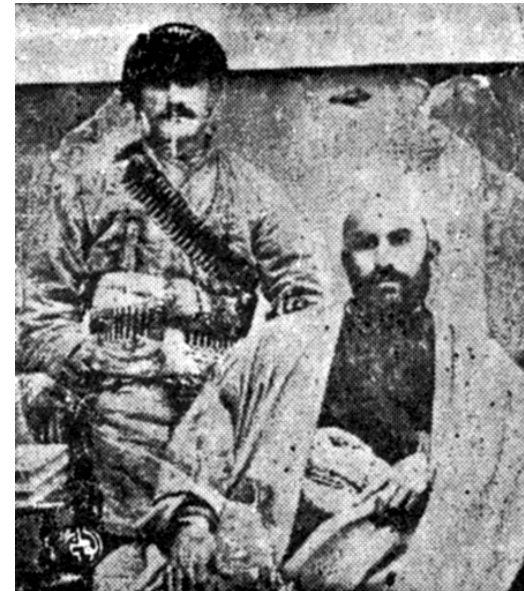
سہر دار موکری (محہمہد  
عہلی خان) بہ بہرگی  
پہلہ ویبہوہ ساتی  
۱۹۳۰ وەرگیراوه



نمونه‌ی عولہ مایہ کی موکریان  
(مہلا محہمہد سہ عید سہدر  
تہل عولہ ما) مانگی تہ مووز  
۱۹۳۷ وہ فاتی کرد



نمونه یہ کی بہرگی کوردیی  
موکریان (قہرہنی ناغای  
سامہش)



وینہ یہ کی پہلہ وانہ موکریان  
(میرزا فہ تاح قازی و  
کوردیکی) سالی ۱۹۱۴  
وہرگیراوه. مانگی کانوون  
۱۹۱۵ روس شہ ہیدی کرد

## شەنگەوتى دىرىكى لە كوردستاندا

ھوسىن ھوزنى مۇكرىمانى



## چەند روونکردنە وەبەھەکی پێویست

ئەم بەرھەمە بەنرخە ی بەر دەست سە بەش دەگرتتە خۆی، کە ھەر بەشە ی بەسەردیتری یە کەم با بە تە دەبەستە وە:

( ۱ ) پشێوی ورمی.

( ۲ ) ئیتران بارزاننێبەکان دەردەکات.

( ۳ ) شیخ ئەحمەد بارزانی و خزم و براکانی لە سوێرگومیدا.

بەشی یە کەم و دوو لە نێتو تۆبی پەراویکی سەریە خۆدا نووسراوە تە و بەدوا بەرھەمی بییری بەھەشتی داماو (حوسین حوزنی) موکریانی مام دەژمێردیت؛ چونکە پێشە کێکە ی لە ۱ ئەیلوولی ۱۹۴۷ دا تەواو کردوو و لە ۲۰/۹/۱۹۴۷ دا بەغدا دوامالوایی لە دونیای رۆشن کردوو.

لەم دوو بەشانەدا هیندیک باس ھەن لیک دا براون بەھۆی ھاتنە نێو وە ی هیندیک با بە تانی دی؛ وەیا هیندیک با بەت ھەن دوو پات کراوە تە و؛ ئەویش لە بەر جیاوازی سەرچاوەکانی دوو بارە ی کردوو تە وە. بەلام ئیمە دەستکاریمان نە کردوو و ھەر وە کو خۆیان لە شوێنی تاییبەتی خۆیدا بلانمان کردوو تە وە.

لە کۆتایی بەشی دوو مەدا هیندیک زانیاری نەینێ لەشکری عیراقی تۆمار کردوو کە پێوھندی راستە و خۆی بە بزوو تە وەکانی بارزانە وە ھە یە. دەبیت سەرچاوە ی زانیاری بیکانی چەند ئەفسەریکی کورد بووین؛ نە ک دەزگەکانی راگە یانن.

بەشی سێیەمی ئەم چاپکراوە بەشیکە لە دەست نووسێکی دی تاییبەت، لە بارە ی میژوو «بارزان» ە، بەلام بە داخە وە ھەر ئە وە ندە یان پارێزراوە و ماوە.

نووسەری ئەم بەرھەمە ی بەر دەست لە سالی ۱۹۱۴ دا چاپخانە یەکی لە ئەلمانیا کربو و لە سالی ۱۹۱۵ دا لە شاری ھەلبە دا یە زانندوو و لە سالی ۱۹۲۵ دا ھیناویە تە رواندوو و لە دوا ییدا گوێزراوە تە شاری ھەولێری دێری و تا ئە مۆش ھەر ماوە. ئەم نامێرە ی چاپە بە یە کە مین ماکیە ی چاپ دە ژمێردی تە کە لە لایەن کوردیکە وە کرا بیت و لە کوردستاندا دامە زرا بیت و لە راژە ی رۆشنییری کوردیدا بوو بیت. بەھەشتیان حوسین حوزنی مام و گیوی باوکم بۆ یە کە مین جار نامییری وینە گرتنیان ھیناوە تە کوردستان و وینە ی گەورە پیاوان و رۆشنییریانی کوردی سەرتاپای کوردستانیان پێ گرتوو.

بەھەشتی حوسین حوزنی بە یە کە مین میژوو نووس دە ژمێردی تە کە میژوو ی کوردی بە زمانی کوردی نووسیوە تە وە.

حوسین حوزنی لە و زانا تاک و تە رایانە یە کە بۆ کورد ژباوە و راژە ی رۆشنییری کوردی ئە بۆ پارە و پوول و نە بۆ پلە و پایە کردوو؛ بە لکو بە پێچە وانە، ئەم پێرە وە ی ژبانی زۆرترین دەرفە تی کار و سە ودا و مالداریتی لە دەست چواندوو و دوو چاری دەردە سەریکی زۆری کردوو.

گرنگی ئە و بەرھەمە لە ودا خۆی دەنوینت، کە لە لایەن میژوو نووسێک و رۆژنامە نووسێکە وە نووسراوە، کە نرخ ی رووداوەکانی سەردەمی خۆی زۆر لە لا گرنگ بوو، بۆ یە رۆژ بە رۆژ لە گە لبا ندا ژباوە و بە ئە مانە ت ھەموویانی تۆمار کردوو، ئە مە لە کاتی کدا لە کوردستان دوور خرابوو و لە بەغدا دەستبە سەر بوو، نووسینی ئە م جوړە با بە تانە ش قەدە غە بوون. یانی سزای دوور خستە وە دەستبە سە ریش نە یان تە وانیو پستە ی راژە کردنی نووسینی میژوو ی کوردی لێ بیستین.

بەرھەمی بەر دەست لە بواری رۆژنامە گەری کوردیدا بە یە کە مین با بە تی رۆژنامە نووسی دە ژمێردی ت، چونکە بە گشتی ژیدەرەکانی جگە لە خۆی دەستگەکانی راگە یانندی ئە و سا (رۆژنامە، کۆشکار و رادیو) بوون و ھەر و لە وە شدا بە یە کە مین بەرھەم دا دە ندری ت کە بزوو تە وە و رووداوەکانی کوردی لە کاتی خۆیدا با بە تانە و زانستانە تۆمار کردوو.

پێزدار کاک مەسعود بارزانی لە ۱۷/۷/۱۹۹۷ دا لە گە ل من و د. جەمال دا بە م جوړە لە بەھەشتی حوزنی دوا: لە سالی ۱۹۷۱ دا لە ندە ن بووم. نازانم چۆن ھاملتون زانی من لە ویم و ھەولیدا من ببینیت. لە و باسانە ی کە لە گە ل م دا کردی، باسی مامی تۆ بوو، خوشکە کوردستان! ھاملتۆن گوتی: حوسین حوزنی زۆر خزمە تی میللە تی کوردی کردوو؛ کورد قەرزداریتی. جا جەنابی رووی لە ئیمە کرد و فەرمووی: ئیو چ دەخوازن تا بۆ ئە م رۆژنامە نووس و میژوو نووسە ی بکە یین؟

لە وە لامدا گوتم مۆزە خانە یە ک بە نیتوی مام و باوکم بکری ت و ھەموو کەرەستەکانی چاپ، وینە گرتن و بەرھەمانی بییری سەدان نووسە رانی کوردی و... تیدا پیا ریزی ت. جەنابی ئە و پێش نیازی بە خۆشیبە وە پەسند کرد و لە سەر داخواییان لە ۱۹/۷/۱۹۹۷ دا داواکاریکم پێشکێش بە وە زارە تی رۆشنییری کرد بۆ دامە زرانندی ئە و موزە خانە یە، بەلام لە بەر هیندیک ھۆی لاوەکی تا ئیستە نە تە واندراوە ھەنگاویکی ئە و تۆ بۆ ئە م پڕۆژە یە بنریت.

د. کوردستان موکریانی

ھەولێر ۱/۱/۱۹۹۹

## به کورتی هه لکه وتی دیرکی له کوردستاندا

له رۆژنامه و په یمانه کاندا

ته ئلیفی: حوسه بین حوزنی موکریانی  
له به غدا ۱۹۴۷

به کورتی ئەم هه لکه وتانه ی له نیوانی یهک دوو سالدا که له کوردستان به سهر کورده کاندا هاتوو، وه له رۆژنامه و زمان و قسه ی پیاوانی باوه پیکراوانه وه کۆ کردوونه وه، وه هه رچیکی جیگای ئیعتیماد بی، له نامهدا گه یاندوو مننه ته یهک و کردوو مه ته ئەم نامه یه. وه هه ر به سه ردا هاتوو و رووداو یهک که وه مرگرتی، جیگالی وه رگرتوو کهم نیشان داوه؛ بۆ ئەمه ی راست یا چهوت که وه رگیرا بی، بخریتته عوه ده ی جیگالی وه رگیرا وه که وه. چونکه من ته نیا هه ر خه ریکی وه رگرتن و نووسینه وه بی که بووم که دواتر له رۆژنامه و به یانه کاندا ره سمی بلا و کرا وه ته وه. من خۆم وشه بی کهم له لایه ن خۆمه وه نه خستۆته سه ر. وه مه به ستیشم له نووسینه وه ی ئەم نامه یه، ته نیا مانه وه ی ئەم هه لکه وت و سه ره به وردانه بۆ لاپه ره بیکی ته ئریخییه بۆ چه ندان سه ده ی هاتوو؛ نهک بۆ ئەمه رۆ و سه به ینی.

موئه للیف:

حوسین حوزنی موکریانی  
به غداد ۱- ئه یلوول ۱۹۴۷

## به شی یه کهم

### پشیوی ورمی (۱)

رۆژی ۳۰ سییه می مانگی نازه ر ته شرینی دووهم ۱۳۳۴ له ته وریتزه وه سه ره هه نگ نه حمه د زهنگنه و عومه ر خان شاکاک چوو نه ورمی.

### پاسگای قوشچی

دیموکراته کان له هه موو لاییکه وه خه ریکی ریکی و دامه زرانندی نیزامی بوون؛ هه رواش له ورمی ده ستیان دا بووی. له رۆژانی ۲۰ ی ئه سفه ند (شوبات) دا یه کهم پاسگا که له لایه ن دیموکراتییانه وه ده وره درابوو، پاسگای قوشچی بوو. دانیشستوانی ئه و پاسگایه که مه ئمووری حکومه تی بوون، چه ند جار هاواریان له ورمی کرد؛ یارمه تییان خواست؛ بی سوود بوو. له پاشان دیموکراتییه کان له ژاندارمه ی ورمی ده خوازان که ئومۆبیلی لۆری و ئه فسه ریک و چه ند کهس نیزامی بنیتر با ئه وانه له ده وره دان رزگار کهن.

له سه ر ئه وه فه وجی ژاندارمه یی لۆرییه ک و ئه فسه ریک و سی ژاندارمه ساز ده کا بیانیری؛ به لام چونکه دو رو پشت و دیهاتی شار زۆر پشیو بوو، ئه وه ش پیک نه هات.

سه ره هه نگ زهنگنه دوو پیاوی گه وره ده نیتریتته دوویان که بگه ریتنه وه ورمی و به هه موو ئاوی و پاسگا کان راده گه یه ندری چۆلی کهن و خۆ بگه یینه نیو شاره وه.

له م کاته دا که کار به ده ستانی حکومه تی له پاسگایه کان ده رده که ون بگه ریتنه وه ورمی، له پاسگا دا ۶۷ کهس هه بوون، که هه موویان مه ئموور بوون، ده وره درابوون وه ته نگه یان پی هه لچنرابوو. ئه وانیش به ره له ستیان ده کرد. سه ره هه نگ زهنگنه به له ز دوو پیاوانی ناردن که فریا که ون. دوو تانک و دوو ئومۆبیلی زریدار و چه ند که سیکی جهنگی ناردن. که به هاواربانه وه بچن.

رۆژی ۲۵ ی نازه ری ۱۳۲۴ هه ردوو تانک و هه ردوو ئومۆبیلی زریدار له ورمی ده رکه وتن. که نیو فرسه نگ له شار دوور که وتنه وه، ته ماشایان کرد که وا زپۆ به گ و

(۱) له رۆژنامه ی جیهانی پاک. ژماره (...). وه رگرا وه.

هزاران کوردی جهنگی دست به تفهنگ هاتن و پیشیان پیگرتن. شهر و گولله و ناگرباران دهستی پت کرد. له پایاندا تانکیک له کارخرا و له دواى ۲۴ سعات تانکی دووم و دوو زرتدارهکان بهشپزه بی گه رانه وه ورمی.

بهلام نهو ۶۷ کەسى له بالانش دهوره درابوون، زور چاک شهريان دهکرد. له نهجامدا ۲۸ کەسیان لى کوزرا و پاسگای بالانش خوئى بهدهسته وه دا. زيرۆ بهگ بهدهمانچه ههلیکوتایه سهر حاجی عهلی خان شووشه وانی که بیکوژئ، بهلام دایکی زيرۆ بهگ بوئ دهپارپتته وه و رزگاری دهکات له ویتوه هه مویان ده بهن بو ورمی. له ریتی زه ریا وه بو تهورتیزیان به ریی دهکهن.

### دهوره دانی ورمی

کوردیهکان له هه موی لایبیکه وه پاسگاکان داگیر دهکهن و پهلامار ده به نه سهر ورمی. سهرهنگ زهنگنه ی فه رمانده ی پادگان و سهرهنگ نووربه خش فه رمانده ی ژاندارمه، کۆمهله یهک ده به ستن، له م بابه ته وه قسه دهکهن. بهمه بریار دهدهن که ژاندارمه تیکه ل بههیزی پادهگان بی. له سهر نه وه ناوچه ی ههنگی خوئیان چۆل دهکهن و گواستیان وه و چوونه خانوبه ره ی بی سیم.

### س زرتداری پر چهک

له دواى نه وه که نهو دوو ههنگ بوون به بهک، به تیکه لای وه هه موی دهورا وهکانی شاربان پارازت و بهدانیشتوانی شاریشیان راگه یاند که ههر کهس غهیره نیزامی و بیگانه ببین، بیگرن و ببه نه ههنگ؛ نهگه ر خوئیان بهدهسته وه نه دا، بیانکوژن. نهو بو نهو بو که ههر کوردیک بووه.

بهلام به بهرا وه ژووی نه مر روویدا؛ دانیشتوانی شار له ههر لایه که وه ژاندارمه یان بدیبایه ده یانکوژت. به راستی ئازاری ژاندارمه زور درا، داخ و کولی کۆنه یان پت رشتن. چونکه ژاندارمه میلله تی زور پهنجیده و عاجز کردبوو له حکومهت.

رۆژی ۲۴ ی تازهری ۱۳۲۴ ژاندرمه کان - که له بهر ده رگای زهنجیر (دهروازه ی شار) پاسیان دهکرد - ته ماشایان کرد که وا سئ ئوتمۆبیلی زرتدار هاتن. هه موی پر کرابوون له چهکی جهنگی. رایاندهگرن و به سه رهنگ زهنگنه راده گه یین. سهرهنگ زهنگنه فه رمان دهدا که ببانه نه پادگان. بو نهو سئ کهس دهکهنه مهئمووربان. له پاشان وهلام دهردی که

نهوانه له شکری سوورن، که نهو کاته له ئیراندا بوون. نهوانیش ناهلین زرتدارهکان بهن. سه رهنگ تانکیک دهکاته مهئموور که له پشت کووچه کانه وه بچی پشت له زرتدارهکان بگری و ناچاری کا خو بدهنه دهست زرتدارهکان بهنه پادگان. له دواى کیشه و ههرا، دوو زرتدار ده برینه پادگان و هی سیپه م رووسهکان بو خوئیان ده بهن. نهو دوو زرتدارانه پر بوون له چهکی جهنگی نیزامی.

دانیشتوانی شار که نهو هیان زانی به جاریک وه رگه ران، روویان به بهر حکومهت نا. رووسهکان تا رۆژی ۲۵ ی تازهری ۱۳۲۴ تیکه ل بههییج کاریک نه ده بوون. بهلام لهو رۆژه بهدا، رووس تیکه ل بهه موی کاریکی هاتووه پتت بوون.

یهکیک له مهاجیرانی قهوقاز له لایهن مودیری شورته وه گیرابوو؛ ده یانبرده مه رکهز. له رتگادا چهکی پت بوو شورته که ی گولله باران کرد. گولله یهک له ناکاو دهرچوو له پهنجه ره یهکی دا که رووسی تیدا بوو. نهو بوو به مایه ی نه مه، که جه نرالی رووس فه رمانی دا که دهسته ی له شکر به نیو شاردا بگه رین بو ئاسایشت. لهو رۆژه وه شار که وته دهست دیموکراتییانه وه. رووسهکان له جیگاکانی خوئیان دهرکهوتن و هه موی دایره و پۆسته و جیگاکان دهخه نه ژیر فه رمانه وه. باغی فه لاحت - که ناوچه ی پادگان بوو - دهوره درا. نهو شه وه تا رۆژ چهک له کاردا بوو؛ فیشهک ویزه ی دههات و تفهنگ و چهکه زلهکان شریقه و تهقه و تۆقی به گرمه بوو. ئوتمۆبیل و تانک و زرتدار له هاتوچووندا بوون. هه موی شار پر کرا له فیدائی. بو سبه ینی زاندره که وا هه موی شار داگیر کرا و کهوته ژیر فه رمانی دیموکراتییانه وه. رۆژی دووم دهست کرا به ژاندارمه کوشتن تا نزیک چوار سه د و سی ژاندارمه کوژرا.

### گرانی سه رهنگ زهنگنه

سبه ینی دوو قاقهز بو زهنگنه و نووربه خش ناردان که ئیمزای کهن. نهوانیش به ناچاری ئیمزایان کرد. دهسته جی گیران و خرا نه ژیر چاودیری دیموکراتییانه وه. رۆژی ۲ ی دهیاه ۴ ی کانوونی یه کهم، ههردوو سه رهنگیان به گرتووی له رتگای زه ریا وه برده ته ورپز که محاکمه بکرتن. سه رهنگ زهنگنه تا رۆژی گرفتاری ههر له کۆششت و تهقه لادا بوو.

(۲) له نامه ی ههفته ی جیهانی پاک. رۆژی یه کهمی فهروه ردین ۱۳۲۶ / ۳۱ مارت ۱۹۴۷ ژماره / م ۷ (۶۹) وه رگیراوه.

## له و کاته دا کورده کان چسيان کرد

له دواي ئه وه که ديموکراته کاني تازه رايان به سهر ورميدا دهسته لاتیان پهيدا کرد، دهسته کورده پر چه که کان ده چرژانه نيو شاره وه و له چهک و پتويستی جهنگ هه رچيسان دهسته که وتبايه تالانان ده کرد و خه ریکی دهستورد و دهسته لات پهيدا کردن بوون به سهر تازه رايان چانیه کاندای. له هه موو لاره تیان رووده هاتن و له دهسته لاتیان ده خستن و هه ر چهک و نامرازی جهنگیانی که پچ ده درا و هی ماویان دهست که وتبوو، کورده کان لاتیان دهستاندن. عه زمی (عظیمی) دادگوسته ری (عدلیه) له ته ورته وه ده چیتته ورمی له به له دیه خه لکیکی زور له فیدایی و دانیشتیوی شار کوډه کاته وه؛ و تاربان بو ددها. له وده مه دا دهستیکی کوردی پر چهک ده چنه ژووره وه و فیدایی و ئه هالی هه ریه که به لایه کدا هه لدین. ئاغای عه زمی هه ر ئه وه ندهی پچ ده کری خوی داویتیته پشت میزی و تاره وه. کورده کان هه رکه سی به چه کیان ده که ویتته چاو، دایده پلوسن و چه کی ده که ن. که ته ماشا ده که ن ئه واهزیر له پشت میز خوی شارو ته وه و هاوار ده کا، که من وه زیری عه دلیبم چتان له من ده وی. پتی ده لیتن ئیمه کاریکمان به وه زیری تو نیبه، ههسته بگه رتیه ته ورته و ئیره به جی بیله. له ویتیه ده چنه یانه ی فیدائیسیان له ویتش رادیو ده بیان که واهه ر باسی تازه رايان و جه عفر پیشه وه ریبه. به قونداغه تفهنگ له رادیو که ده دن و ده شکیتن.

## شهری قووچکه کانی دهم (۲)

ناگوزیری تازه رايان و کوردستان پایانی هات. دانیشتیوانی زهنگان، میانه، ته ورته، ورمی، له شه ر دهستیان کیشاوه، هی ماوی خویان دا دهست له شکری تاران. له مه هاباد (سابلاخ) واهه ران و گه وره کانی دهسته ی نازادخوایان و ره ئیسی جه مهووری کوردستان، که قازی محمه ده و ئه ندانه کانیان و سه یفی قازی و سه دری قازی، وایانده زانی هه موو کاروباری جه مهووریبه ته ی کوردستانیان جیبه جی کردوه و پیکه پتیره وه و دروشم و ئالا و سپا و چه کی به تابیبه ته ی خویان پیکه وه ناوه، واهه رانه ته ژیر محاکمه و له زندان چاوه نوری به ری کرده وه کانی خویان ده که ن.

مه فرزه ی ۳ی فه وجی ئاهه ن به سه رکرده یی ره ئیسولته وه وه ل عاسمی (عاصمی) و ره ئیس شیخولئیسلامی له مه هاباد وه روو به ورمی که وته بزوتنه وه. له کاتی چویندا وه لامیان وه رگرت که دهسته له شکریکی کورده کان له ژیر فه رمانی زپرو به گدا له نزیکی بالانوش، که له ۲۳ کیلومه تری ورمیدا هه لکه وتوه ناماده ی جهنگن.

دهسته مه فرزه ی فه وجی ئاهه ن به تانک و پتويستی جهنگییه وه تا نزیک بالانوش په لاماریان برد. له ویتیه به پیاده یی روو به ئاوی بالانوش چوون و زه عیم (سه رتیپ) هه مایونی له پتیش له شکره وه هتزی تالییه ی خسته بزواتن. هه مایونی گه یشته بالانوش. زپرو به گ ده یه وی پتیشواری هه مایونی بکا، له وکاته دا ته ق و توقی چهک دهست پچ کرا و هه را و پشوی رویدا. ئه ویش ئه مه بوو که له شکر گه یشته نزیک ئاوی، دهسته ی کوردان پتیشیان به له شکر گرتبوو. هه ردوولا یه کترین گولله باران کرد. ئه وه نزیک نیو سه عات به گه رمه ئاگر باران بوو. ره ئیسولعه وره فایتیکی له شکر و سه ربازیک ده کوژری. له وکاته دا زپرو به گ به هه مایونی راده گه بنیت، که ئه مانه ی گولله داوین له دهسته له شکری من نین، به لام ناحه زه کانن بویه ئه مه ده که ن تا کو من به دنام بیم. له سه ر ئه وه هه مایونی فه رمان ده دا که چیتر گولله ناوینری. شه ر راهه ستا، سه رباز سواری ئوتموبیل و تانکه کانیان بوونه وه، روو به ورمی چوون.

## زپرو به گ کییه؟

زپرو به گ به هادوری له عه شیره ته ی هه رکیبه که له دورویشتی ورمی داده نیشته خه ریکی مه رداری بوونه. پیاویتیکی ناسراو بوو که ولات پشوی تیکه وت له دواي ۲۰ ی مانگی یوو، که هه وای نیشتمانخواهی له هه موو میشکیتکا جوولایه وه و خوی نواند، ئه مپیش گه لیک که سانی له ده وریشته خوی گرد کردنه وه. به سه ر گه لی ئاوی و دپهاتی کوردستاندا دهسته لاتی په یدا کرد. له ده وه ی ورمی نیروویتیکی پیکه وه نا به درتیایی ریگی ورمی و سه رده شتدا ئاویبه کانی خسته ژیر دهسته لاتیبه وه.

زپرو به گ له پتیش مانگی یوو، بزنیکی، مه رتیکی نه بوو؛ ئه مرۆ ملیونیتیک دراوی هه یه. ئه م پیاهه گه لی مالی بی سه ر و سامان کردوه. له هاتوچوونی سه رتیپ هه مایونی بو ته ورته ورمی وای ده نواند که مه به ست له له شکریکی بو ئه و لایانه کو کردنه وه ی چهک له عه شیری کوردستان بوو که له هاتوودا ده بی بخرتته کاره وه.

رۆژی دووشه مە ۱۳۲۵/۱۱/۲۸ له شکری له پیاده و توپخانه و تانک و و بۆمبه هاویژ و فرۆکه ی رووختنه ر و جهنگی بوو، که له دوایدا سواریه ی نیشتمانی تیکه ل بوو، ریکخرا له ژیر سه رکرده ی عه قید فولادوه دندا، که بو خوی سه رکرده ی فه وجی پیاده ش بوو له ورمی وه ده رکه وت روو به ئاویبه کانی بالانوش و زه وره قاوا چوون.

له ۲۲ - ۲۰ کیلومه تری ورمیدا دامه زان و دهسته له شکریکی سواریش چوونه



ئاواییه‌کانی نیولی دامه‌ززان له رۆژی ۲۸ی به‌همهن تا رۆژی یه‌که‌می ئەسفه‌ندماه له نیوانی ئەم سێ رۆژانه‌دا نووسراو بۆ زێرۆ به‌گ نووسرا، ناردراو داوخوازی کرا که بێت ده‌وله‌ت خوایی بکا و چه‌ک فرێدا، بیداته نێرووی حکومه‌ت؛ به‌لام وه‌لامی‌ک وه‌رنه‌گیرا.

رۆژی پینج شه‌ممهی ۱/۱۲/۱۳۲۵ نه‌خشهی په‌لاماردانه‌ سه‌ر زێرۆ به‌گ له لایهن عه‌قید زه‌نگنه و فولاده‌نده‌وه ساز کرا. ده‌ستووری خوێاندن ده‌سته‌ی سواره‌ داندان - که له جیگای خوێانه‌وه که له گوندی نیولی بوون - بۆ لای شه‌بتاناوا و له‌ویوه‌ بۆ لای مه‌حموداوا بکه‌ونه‌ بزوتنه‌وه. له پاش داگیرکردنی ئەو دوو ئاوااییانه‌ روو بکه‌نه‌ به‌رزایی و قووچه‌که‌کانی رۆژاوا و جنووبی قاسلموو بۆ پیشه‌وه‌ برۆن و بکه‌ونه‌ سه‌ر کورده‌کانی ئاواوی کوکیا و قاسلموو و قووچه‌که‌کانی باکووری ئەوبن وه‌به‌ر هه‌ره‌شه‌ی بده‌ن.

ده‌سته‌کانی ۲ی فه‌وجی به‌هادور له ژێر فه‌رمانده‌یی ره‌ئیس‌ولته‌وه‌هل، سه‌رگورد فیرووز ئاواوی کرایه مه‌ئموور که له جیگای خوێنه‌وه‌ رووبه‌ رووبه‌تی په‌لامار ببات و گونده‌کانی ئوزان، ته‌ماتار، کوکیا، قاسلمو داگیر بکه‌ن.

گورانی ۱ی فه‌وجی به‌هادور له ژێر سه‌رکرده‌ی ره‌ئیس مه‌حمود یاسایی کرا به‌مه‌ئموور که له جیگای خوێنه‌وه‌ روو به‌ره‌و رۆژه‌ه‌لات، رۆژئاوا و لای رۆژه‌ه‌لاتی به‌رزای قووچه‌که‌کانی دمدم داگیر بکه‌ن و له لای رۆژه‌ه‌لاتی رۆژاوااییه‌کانی کوکیا و قاسلموو به‌رزاییه‌کان - که به‌سه‌ر ئەویدا سوارن و له ده‌ست کورده‌کاندان - بگه‌ڕێن و له دوژمنیان پاکێ که‌نه‌وه، تاکو بۆ پیشه‌روه‌یی ده‌سته‌ی له‌شکر ئاسان بێ. توپخانه و خومپاره‌ هاوێژه‌کان و تانکه‌ کێوییه‌کان و هێزی ئالییه، پشتیوانی ده‌سته‌ی له‌شکرێ پیاده و سواره‌ بکات. به‌و جوهره‌ ته‌دبیر کرا دوو توپ بۆ پشتیوانی گوردانی یه‌که‌م له قووچه‌که‌کانی دمدمه‌وه، دوو توپ بۆ پیشتیوانی گوردانی دوو له بالانیش، تانکیکی جه‌نگی له‌گه‌ڵ گوردانی ۲ و دوو تانکی جه‌نگی له‌گه‌ڵ گوردانی ۱ له‌لای رۆژه‌ه‌لاته‌وه و خومپاره‌ هاوێژ له‌گه‌ڵ گوردانی یه‌ک کار بکه‌ن (به‌ وینه‌ی نیشاندراو).

### ده‌ستپێکردن

یه‌که‌م: سه‌عات پینج دوا‌ی نیوه‌شه‌وی رۆژی جمعه‌ی ۲/۱۲/۱۳۲۵ هه‌ریه‌ک له جیگای خوێان که‌وته‌ جوولانه‌وه. له پاش جیگا گرتن په‌لاماری گشتی ده‌ست پێ کرا. یه‌که‌م جار توپخانه‌ روو به‌قووچه‌که‌ی دمدم ده‌ستی کرده‌ گولله‌بارانی یه‌ک له دوا‌ی یه‌کتر. تانک و ئۆتمبیله‌ جه‌نگییه‌کان به‌ئاگر بارانه‌وه‌ بۆ پیشه‌وه‌ ده‌چوون. له په‌نا‌ی ئاگریدا له‌شکرێ

گوردانی ۱ روو به‌قووچه‌که‌ی ناوبراو ده‌ستیان کرد به‌په‌لامار بردن و به‌ره‌ره‌کانی و کیشه‌ی هه‌ره‌زۆر به‌ره‌و رووی ده‌سته‌ی گوردانی ۱ بوو. چونکه‌ ده‌بوا‌یه‌ قووچه‌که‌ی دووهم که به‌رزترین قووچه‌یه‌کانی له ژێر ده‌سته‌ه‌لاتی کوردان دایه و قووچه‌که‌کانی رۆژه‌ه‌لاتی ئاوا‌یی قاسلمو که به‌رزتر جیگایانی له ده‌ست کورده‌کاندا‌یه‌ داگیرکرا‌بان. کورده‌کان به‌جاریک ئەو هه‌موو قووچه‌که‌ و جیگا سه‌خت و به‌رزانه‌یان له ده‌سته‌دایه‌ و به‌پشتیوانی ئەو جیگایانه‌وه‌ سه‌ربلندیان ده‌نواند.

له نیوان سێ سه‌عات شه‌ر و کوشتاری نیوانی له‌شکرێ ئێران و له‌شکرێ کورداندا سپای ئێران گوردانی ۱ توانی به‌سه‌ر قووچه‌که‌ی دمدم و رۆژه‌ه‌لاتی قاسلمودا زال بێ. سه‌عات ده‌ی سه‌هینی له‌شکرێ ئێران گه‌یشه‌ به‌رزاییه‌کان. سه‌عات ده‌ و پینج ده‌قیقه‌ گوردانی ۲ ئاوا‌یی کوکیایان گرت. کوژتار تا پازده‌ی ئەم مانگه‌ بێ پرانه‌وه‌ گه‌رمه‌ی بوو. به‌راستی تانکه‌ جه‌نگییه‌کان و توپخانه‌ له‌م جه‌نگه‌دا کاری زۆر به‌نرخیان پێک هێنا و هۆی پیشکه‌وتنی له‌شکرێ ئێران و بلا‌وکرده‌وه‌ی له‌شکرێ کوردان له‌ سایه‌ی ئەوانه‌وه‌ بوو و چوونه‌ پیشه‌وه‌ی تانکه‌کان و سه‌رکه‌وتنیان له‌ جیگا سه‌خت و به‌رزه‌کاندا زۆر دژوار بوو؛ گه‌لیک کۆسپه‌ پیشی پێ گرتوون. به‌لام فرۆکه‌ بۆمبه‌هاو‌یژه‌کان پشتیوانییان ده‌کرد بۆ هه‌لکه‌ناندنی له‌شکرێ کورد و بۆ پیشه‌وه‌چوونی تانکه‌کان، تا گه‌یشه‌ قووچه‌که‌ی دمدم. ده‌تواندرێ بێ ترس بووتری لای به‌شی هه‌ره‌ نازایی و مووه‌فقه‌قییه‌تیان وه‌رگرتیوه‌ لای خوێان به‌تاییه‌تی بۆ گه‌یشه‌تی له‌شکر و پیش خستنی توپخانه‌ش یارمه‌تیه‌کی قورسیان کرد. هه‌روه‌ک فرۆکه‌ جه‌نگییه‌کان هه‌م پشتیوانی زلیان بۆ چوونه‌ پیشه‌وه‌ی تانکه‌کان به‌جێ هێنا، هه‌تا له پایه‌یه‌کدا که له ئەنجامدا ئەفسه‌ره‌کانی له‌شکر ده‌ست و سووره‌تی ره‌ئیس سه‌روان نعیمی فه‌رمانده‌ی تانکی جه‌نگییان ماچ کرد.

ته‌واو له سه‌عات ۱۵ دا هه‌موو ئاوا‌ییه‌کانی مه‌حموداوا، کوکیا، قاسلموو، مه‌حه‌مه‌د ره‌حیم داگیران و له هه‌ریه‌کیاندا ده‌سته‌ له‌شکرێکی حکومه‌تی تیدا دانرا. له‌م رۆژانه‌دا پیکه‌یتراوه‌ له‌ رووی نێزامییه‌وه‌ کرده‌وه‌یه‌کی کلاسیک و نمونه‌بێک بوو هه‌ره‌به‌رز و به‌نرخ. هه‌رچۆنیک بوو، بایی راستی لێدانیکێ سه‌خت و ناوی بوو له‌ کوردان درا و له‌ کوردان کوژتاریکی زۆر قورس کرا.

عه‌زیزی برای زێرۆ به‌گ، که هه‌موو کار و ئیشگوزاری ئەو بوو، بریندار کرا. ته‌واو سه‌رانی کورد له‌گه‌ڵ فه‌رمانده‌ی له‌شکر دیده‌نی ده‌که‌ن که چه‌ک به‌ده‌سته‌وه‌ بده‌ن. له پاش

دوو رۆژی ئەو کردەوانه، له وهزارهتی جهنگهوه ئافههین بۆ ئەو ئەفسهراوه هات که له کارهه دا بوون.

دانیشتوانی شاری ورمیچ چهندان ههزار تومانیان دراو کۆکردهوه و به یارمهتی بۆ ئەو لهشکره یان نارد و له میوه و خواره مهنی و جگاره و گۆرهوی و شیرینی و حتی دیکه شیان بۆ ناردن. لهوه واده ده که وی که دانیشتوانی ورمی له نیوانی ئەم ساله دا چهندان تهنگانه یان کیشاوه که وا به و جۆره بۆ چوینی لهشکری ئییران شادمان بوون.

ئەفسهراهی که له جهنگه دا هاوێ بۆون ئەمانه: سه رههنگی ستاد، زهنگنه فه رماندهی لهشکری له ورمیوه چوه سه ر کوردان. سه رههنگی دوو عه قید فولادوه ند فه رماندهی ئاته شبار میدفه ع ۷۵ لای کیتوستانی لهشکری یه که م. سه روان نه عیمی فه رماندهی تانک و ئوتمۆبیلانی جهنگی و دهسته و دایره ی ئەفسهراهی دیکه ش که لیته دا ناو بردنیان پیتویست نه زاندران.

رۆژی شه مه ۱۳۲۵/۱۲/۳ سه عات ۹، چهندان ههزار کهس دانیشتوانی ورمی جه نازه ی مرده وه کوژراوه کانیان برده سه رقه بران که له وه جهنگه دا کوژرا بوون. به هه زاران ژنان و پیاوی ورمی به شین و گریان و قورپیتوان له گه ل جه نازه کان که وتن. شیرینی و میوه و حتی باشی به تامی له پایه به ده ریان بۆ سه ر یازه برینداره کان برد و له هه موو لایه که وه دیاری و پیشکشی بی ژمار بۆ سه رههنگه کان ناردرا.

### وهزیری جهنگ و رهئیسى ئهركانى جهیشی ئییران له باره ی جهنگی كوردهكانی بارزانه وه ئاگاداری ده دات به رۆژنامه نووسه كان (۳)

له سه ر میوانداریهتی که له لایه ن وهزاره تی جهنگه وه کرابوو، رۆژی چوارشه مه ۱۹ ی فهروه ردین، له پشت ئەفسهراوه وه خاوه ند مه تبه و عات له گه ل مودیره کان و په یامنووسان و نوینه ره کانی هه موو رۆژنامه کان به ریز دانیشتبوون. وهزیری جهنگ له پاش ئەوه که له پشت میکره فۆن دانیشت، هه لیدای و وتی:

سالی رابردوو نزیک ئەم کاتانه بوو، که هه موو ئەم ئاغا یانه، له م خانوی سه ربازییه دا کۆبوونه وه و من مه رجم له گه ل یان به ست که جاری دیکه ش کۆمه له به سترئ و گرد بیینه وه. به لام له بهر روودراوییه کانی دل بریندار که ری غه مه یته ری کیشوه ره که هاته پیش، پی

(۳) له نامه ی هه فته ی جیهانی پاک، ژماره ۱۰ سی شه مه ۲۵ ی فهروه ردین ۱۶/۱۳۲۶ نیسانی ۱۹۴۷ وه رگیراوه.

رانه گه یشتم که به وه موفقه ق بم. به لام ئەمرو من زۆر خو شحاله و شادم که به ته ن و ئەندامه یکی گه لیک روونتره وه به ره و پرووی ئیبه ده بم.

له پاشان گه وه و مه زنی ئییران دووانیکی دوورودریژی ده ست پی کرد و گه لیک به شان باهوی ئییرانیدا هه لگوت و له پاشان وتی که چونکه سه ره له شکر پتر ئاگاداری ده دات، ئەوه تا ماوه ی قسه به و ده سپیترم که بۆتان بلتیت.

له پاش ئەو سه ره له شکر عه لی ره زمارا ره ئیسی ستاد (ئه رکانی جهیش) چوو له پیش میکره فۆن راوه ستا. بۆ مودیران و نووسه ر و په یامنیتری رۆژنامه کان سپاسی به جی هینا و له باره ی کورده کانی بارزانه وه دوورودریژ دوا و باسی کردن و وتی: بارزانییه کان تایفه یه کی کوردی عیراق بوون له ولاتی هه ولیتر له کیشوه ری عیراق داده نیشن و سه ره کی ئەوان شیخ ئەحمه د و براکانییه تی. بارزانییه کان پتر له ده هه زار کهس ده بن، به لکه م له دوو هه زار مال پتر داده مه زرتین.

جهنگه جو و شه رکه رانی ئەوانه یانی ئەو که سانه که له وان چه ک له گه ل خو یاندا هه لده گرن، سی هه زار که سی جهنگی ده بن. بارزانییه کان مرۆقی قانیع و نیک نه فه س و خو گرن. باوه ریکی یه جگار زۆریان به شیخه کانی خو یان هه یه. ناوی شیخ ئەحمه د به خودانی بارزان ده بن و هه روا مه لا مسته فا له نیو ئەواندا ئەهه مییه تی زۆره و به رتیزه؛ به لام به لانی پتره وه ئەهه مییه تی ئەو به لای جهنگ و نیزامییه وه یه.

له نیو بارزانییه کاندان ته نیا شیخ ئەحمه د تفهنگ هه لئاگرئ؛ ئەویش له بهر باوه ری ئاینیه که ده ست له تفهنگ نادات. له نیو ئەواندا سی چل که س ئەفسه ره ن، که له ده ره وه خویندوو یانه؛ ته حسیلی به رزیان هه یه.

بارزانییه کان خاوه ندی هه وت تۆپ وه سد مه ترلیۆز و چهندانیکی زۆر ئەتومات، بی تیل و لاسلکی و چرای مخابه رات و چه کی تازهن. ئەم کوردانه تا پیش جهنگی دووه می جیهان و له کاتی ئاسایش و ئاشتیدا کاره موهیممه کان، که ته وه جو هی مه وه حافیلی سیاسی به لای خو یاندا بکیشن، ئەنجامیان نه داوه و به حاله تی ئاسایش و سه لامه تی خه ریکی زنده گانی و گوزه ران و رابواردنی خو یان بوون. سه رکرده کانی ئەوان سالانی درتیر له تهبعیدگاهه کانی سلیمانیه دا له ژتیر چاودیری حکومه ت بوون.

سالی ۱۹۴۱/۱۳۲۰ له شو رشی ره شید عالیدا چتیک هینرایه پیشه وه که بۆ ئەم دوورخراوانه ده رفه تی ده ست که وت، که له تهبعیدگاهه کان ده رخرتین و بچهنه وه نیو

عه‌شاپره‌کانی خۆیان. که گه‌رانه‌وه نیو‌عه‌شاپر و جیگا‌کانی خۆیان، ده‌ستیان کرده کو‌کردنه‌وه‌ی ئه‌وانه‌ی په‌په‌وه‌یان، ده‌رفه‌تیان وهرگرت و ده‌سته‌یان پیکه‌وه نا و ده‌ستیان کرده داوخوازی خودموختاری کوردستان. حکومه‌تی عیراق له‌و کاته‌دا له‌گه‌ل مه‌لا مسته‌فا - که له‌ هه‌موویان پتر خۆشه‌ویسته - قسه‌ی کرد و وه‌عه‌دی دلنه‌وازه‌ی پیتدا؛ به‌لام له‌و ده‌مه‌دا کابینه‌ی عیراق گۆردرا و وه‌زیرانی تازه‌و ئه‌و پیتشینیه‌اده‌یان په‌سه‌ند نه‌کرد.

ئه‌وه‌ روو به‌هه‌را و جه‌نگیک کیشرا. له‌ دوا‌ی شه‌ر و هه‌را و کیشه، ناچار‌ی ئه‌وه‌ کران له‌ عیراق ده‌رکه‌ون. چونکه‌ چلۆنی ئیران شیرپو‌بو، ناشفته و پشپو‌بو، حکومه‌تی تارانیش له‌ خاکی کوردستاندا ده‌سته‌لاتی هیچ نه‌بوو، کوردانی بارزان مانگی مهر ۱۳۲۴ ئه‌یلوولی ۱۹۴۵ هاتنه‌ نیو‌خاکی ئیرانه‌وه.

له‌ دوا‌ی هاتنه‌ نیو‌ ئیرانه‌وه، چونکه‌ خاکی کوردستان (مه‌هاباد و ورمی) له‌ ژیر ده‌سته‌لاتی نیرووی ده‌وله‌تی ئیراندا نه‌بوو، ده‌وله‌تی ئیران نه‌یتوانی بارزانییه‌کان بخاته ژیر مه‌رج و به‌رنامه‌ تو‌رتیکی زاندرای ئاشکراوه. ئه‌وانیش چونکه‌ ئیرانیان بچ‌ به‌ند و به‌ست و به‌ره‌لست چاوپیکه‌وتبوو، به‌پیتی هه‌لکه‌وتی سیاسه‌ت و جیگا‌خۆیان به‌فه‌رمان و ئه‌وامیری قازی محمه‌د - که داوا‌ی خودموختاری کوردستانی ئیرانی ده‌کرد - نزیک کرده‌وه. بۆ یارمه‌تی و پشتیوانی له‌ هیچ باریکه‌وه رانه‌وه‌ستان و هه‌رچی‌کی پتویست و به‌که‌لک بوو به‌کاریان برد بۆ ده‌ست دانه‌ ده‌ست له‌ ده‌ورپشتی سه‌قز له‌ گه‌رمه‌ی کرده‌وه‌دا به‌نه‌یاری و به‌ره‌ره‌کانی هیزی ده‌وله‌تی ئیران ده‌جه‌نگین و گیان‌بازیان له‌ ریتی ئازادیدا ده‌کرد. به‌پیشگی ئاره‌زووه‌کانی قازی محمه‌د، خۆیان به‌هیز و تینتر ده‌کرد. له‌ مانگی ئازهری ۱۳۲۵، ته‌شرینی دووه‌می ۱۹۴۶ که نیرووی له‌شکر بۆ لای ئازهر‌بایجان که‌وته بزووتنه‌وه، مه‌لا مسته‌فا هات بۆ تاران و په‌زیرایی و میواندارییه‌کی گه‌رمی بۆ کرا و ریز و حورمه‌تیکی بچ‌ ژماره‌ی لی‌ نرا. ده‌وله‌تی ئیران به‌مه‌رجی زاندرای ئاشکرا ئه‌وانی ناچار به‌چه‌ک فیتدان ده‌کرد، مه‌رجه‌کان ئه‌مانه‌ بوون:

۱- ئه‌گه‌ر بارزانییه‌کان ته‌به‌عییه‌تی ئیران قبو‌ل بکه‌ن، ده‌وله‌تی ئیران ئاماده‌یه‌ له‌ ده‌ورپشتی تاران ئه‌رازی ئه‌میرییه‌ به‌وان بدا، به‌مه‌رجی چه‌ک به‌ده‌سته‌وه‌ بده‌ن وه‌ هیتدیک له‌ ئه‌رازی ته‌عیین کران.

۲- ئه‌گه‌ر خۆ بیانه‌وی له‌ ئیران نه‌میتنه‌وه، ده‌وله‌تی ئیران جیگا و ریکای به‌ئاره‌زوو ده‌داته‌ ئه‌و ۱۱۵ که‌سانه‌ی په‌نایان هیتناوه و له‌لایه‌ن حکومه‌تی عیراقه‌وه مه‌حکومیه‌تیان سادیر کراوه. به‌لام له‌ خاکیکیان داده‌مه‌زینتی که‌ دوور له‌ سنووری

ئیران و عیراق بی، تیتدا دانیشن.

۳- که‌وا نه‌که‌ن ده‌بچ‌ تا رۆژی پیکه‌می مانگی به‌همه‌ن ۲۱ ی کانوونی دووم، هه‌موو بارزانییه‌کان خاکی ئیران به‌جی بیلن و ده‌رچن.

به‌لام مه‌لا مسته‌فا ئه‌و پیتشینیه‌اده‌ی په‌سه‌ند نه‌کرد له‌سه‌ر ئه‌مه‌ بوون که‌ خاکی ئیران به‌رده‌ن و بگه‌رتنه‌وه‌ خاکی عیراق. بۆ ئه‌وه‌ بوو که‌ مال و خیزانی خۆیان له‌ نه‌عه‌ده، قه‌لا‌پووخانه، سو‌فیان، جه‌لدیان داده‌نیشتن بۆ لای شو‌ن باریان کرد. به‌لام له‌ نیانیدا کار وانه‌بوو؛ سه‌رکرده‌کانی بارزانیان له‌گه‌ل سه‌رانی عه‌شایرانی هه‌رکی و شکاک و زیرو‌ به‌گ و تاهیر ئاغا و ره‌شید به‌گ و مه‌ندی به‌گدا گه‌یشته‌ یه‌کتبه‌کی ته‌واویان هه‌بوو و ئه‌وانه‌یان هان ده‌دان، که‌ به‌رانبه‌ر به‌هیزی ئیران به‌ره‌ره‌کانی بکه‌ن؛ به‌لام چونکه‌ بارزانییه‌کان به‌لیخۆشبوون (موسامه‌حه) رایانده‌بوارد، له‌ رۆژی ۲۴/۱۱/۱۳۲۵ فه‌رمان به‌له‌شکری ۴ و له‌شکری ۳ درا که‌ بۆ چه‌ک ئه‌ستاندن له‌ هه‌موو ته‌واویی باکوور و جنووبی ورمی و بارزانییه‌کان له‌شکره‌کانی که‌ له‌ خواره‌وه‌ ناو ده‌برین دامه‌زراندان و سازکران:

۱- له‌شکری له‌ ورمیوه‌ له‌ ژیر فه‌رمانده‌ی سه‌رتیب زه‌نگنه‌دا بۆ سام به‌سه‌ر کورداندا کردن له‌ دۆلی قاسملووه‌وه‌ بۆ داگیرکردنی ئاخ‌بلاخ.

۲- له‌شکری له‌ مه‌هاباده‌وه‌ له‌ ژیر فه‌رمانده‌ی سه‌ره‌نگ ئه‌نساریدا بۆ گرتنی نه‌غه‌ده.

۳- له‌شکری له‌ ژیر فه‌رمانده‌ی سه‌رگورد کلاشیدا بۆ داگیرکردنی قه‌لای په‌سوئ.

۴- له‌شکری عه‌شایری مامه‌ش و مه‌نگور به‌فه‌رمانده‌ی له‌شکری ۲ به‌هادهری بۆ ده‌رکردنی کورده‌کانی بارزان بۆ لای باکووری خانه.

بریار له‌سه‌ر ئه‌وه‌ درا و له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه، که‌ له‌شکری یه‌که‌م سه‌رتیب زه‌نگنه‌ بگه‌نه ئه‌و جیگایه‌ هه‌رچه‌ند زووتر ده‌ست پچ‌ بکا دره‌نگتره‌ بۆ له‌ناو‌بردنی تاهیر ئاغا و زیرو‌ به‌گ تاکو نه‌توانن پشتوانی و یارمه‌تی بارزانییه‌کان بکه‌ن.

له‌شکری سه‌رتیب زه‌نگنه‌ رۆژی ۲/۱۲/۱۳۲۵، ۱۲ ی مارتی ۱۹۴۷ له‌ دۆلی قاسملو له‌گه‌ل هیزی زیرو‌ به‌گدا که‌وته‌ن گه‌روه‌ده‌ و شه‌ر و کوژتار به‌گرتنی ۱۵ کوژرا و پتر له‌ ۵۰ که‌س بریندار ئاواپی قاسملو، کووکیا، حه‌مه‌ره‌حیم که‌ندی، شیرکه‌ندی، به‌رزاییه‌کان رۆژه‌لاتی ئه‌ویان داگیر کرد. ته‌له‌فاتی له‌شکری ئیران پیاویکی سه‌ریاز، دوو که‌سی غه‌یری نیازی کوژران ۷ که‌سی سه‌ریاز و پیاویکی غه‌یره‌ نیازی بریندار بوو. تا رۆژی ۱۰/۱۲/۱۳۲۵، ۲۰ ی مارتی ۱۹۴۷ له‌شکره‌کانی دیکه‌ توانیان بچ‌ شه‌ر و

کوژتار نه غه ده و قه لای په سوئی، خانه، جهلدیان، سوفیان، قه لاجوخ، هه نه نه، شیناوی، داگیر بکه ن.

بارزانییه کان به پیتی نهو تنگه پی هه لجنینه ی له رۆژه لات و نیوه روه وه پیمان کرا و ایان بیرکرده وه ده بی بچنه باکووری شنۆ؛ و اتا ناحیه ی مهرگه وه، دهشتی تهره گه وه، تاکو له بابه ت خوارده مه نی و گوزهرانه وه ئاسوده بن، به لام له شکر نه وه ی بو ئاشکرا بیو په ی پی بردبو، بریاری دا که نیوانی نه وان و به شی باکووری دابركات. جا له بهر نه وه ده سته جی فرمان به له شکر درا که له ژیر فرمانی سهره ننگ (عقید) نه نساریدا له ورمیوه بو لای دۆلی نه نهو رچای بکه ونه ری و موان داگیر بکه ن و نیوانی عه شرتی ره شید به گ و نووری به گ له بارزانییه کان بپرن.

نهو له شکره ی بیژرا رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۱ (۱۳ ی مارتی ۱۹۴۷) له بهرزانییه کان ی لونی دا زه دوخورد ده ست پی کرا. بهرزانییه کان ی لونی، قزلبه ند، شیخ شیرینی که له دۆلی نه نهو رچای دان خرا نه ده ست. له سه رۆکانی عه شیرته شی شاک، نوری به گ و ره شید به گ له ورمی حازربوون و خزمه تگوزاری خو یان بو ده ولت نواند.

هیژی ئیرانی «موان» ی خسته ده ست. لهو شه ر و کوژتار ده دا له کورده کان ی بارزانی و کوردانی عه شیرته شی شاک هه شت کوژرا و نو که س بریندار بوون. له له شکر ی ئیران ته نیا سه ربازیک کوژرا و دوو بریندار بوون.

رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۴، چونکه تاکو نهو ده مه بارزانییه کان جیگا پیوسته کان یان چۆل نه کردبو و له گه لیک جیگایانه وه له گه ل له شکر ی ئیراندا شه ر و کوژتاریان ده کرد و له کوژتار رانه وه ستان، جا بو یه ده ستوور به له شکر ی جنووبی درا که به هه ر جو ریک بی، ده بی زووتر په لامار ببه نه سه ربان و ده ره ده ربان که ن.

ئیواره ی رۆژی ۲۴ ی مانگ یه کیک له له شکرانی جنووبی له ژیر فرمانده ی سهره ننگ نه نساریدا له «قه لاجوخ» وه په لاماری برده سه ر نه نه. شه ر و کوژتاریکی قورس له گه ل بارزانییه کاندا ده ست پی کرا. له بارزانییه کان و ئاوی نه رنه ۷ که س کوژرا و له شکر ی ئیران خودی ستوونی ۱ سه ردار جه لال ره حیمی حاجی ئاوی بو. له نه نجامی په لاماره کان له گه ل ته نگه و تاویکی قورسا بارزانییه کان رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۵ بریاربان دا که ده ست له به شی لای باکوور هه لگرن؛ له خودی شو دا جیگی بر بن و روو به جنووب په لامار ببه ن.

یه که م په لاماری نه وانه رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۵ بو سه ر گرووهانی پاده گانی نالس

(نه لوس) بوو، که له ژیر سه رکرده ی سه رگورد (ره ئیس نه وه ل) کلاشیدا بوو، له دوای شه ر و لیکدانیک ی زۆر ئاوی نه لووسیان داگیر کرد.

له نه نجامی کوژتاردا سه رگورد کلاشی به نو که س سه ربازوه کوژران و نو که سیش بریندار بوون؛ ۶۹ که سیش به دیل چوون. له دوای نه وه رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۷ له شکر بو پیشه وه چوونی هه ر رۆبی، روویان له شاری سوفیان کرد. له شکر پشتیوانی ده سته سپای سوفیاتی کرد. به ره ره کانی و تی کچر ژانیکی قورس روویدا. له دوای ۱۲ سه عات لیکدان و کیشه هیژی ده ولته ی به رزایی سوفیاتی گرت. لهو شه ره دا له بارزانییه کان ۸ که س کوژرا و ۱۲ بریندار روویدا. له سپای ئیران سه روان ره ئیسی پیاده ره زا قه ره باغی کوژرا و سخ سه رباز بریندار بوون.

له م جیگایه دا، رۆژی ۱۳۲۵/۱۲/۲۹ له شکر بریاری خو ی ده دا که ده سته له شکره کان ی نهو جیگایانه یارمه تی بدرین و رازاندنه وه شیان بکر ی که وه کو هه لقه له باکووره وه و جنووبه وه و جنووبی رۆژه لات ته وه بارزانییه کان ته نگه تاو بکرین و به بو مبه بارانی هه وایی نه وان به جاریک قر بکه ن و پووچیان که نه وه. جا رازاندنه وه به پی هاتوو هه ره کو نه خسه کیشرا وه ده ست به کردار و تی کو شین بکر ی:

- ۱- له شکر له موانه وه له ژیر فرمانده ی سهره ننگ نیساریدا بو نزیکی رزگارا ببزو یته وه.
- ۲- له شکر ی له ژیر فرمانده ی سهره ننگ په رته وی له ده ره نده وه بو داگیر کردنی سیلوانه و ئاسان کردنی ده ستووردی سهره ننگ نیساری بکه و یته ری.
- ۳- له شکر ی که دۆلی «باران دوز - به ره نده یزه وه» له ژیر فرمانده ی سهره ننگ فولادوه نندا بو داگیر کردنی بهرزانییه کان ی ئاخ بلاخ، گرکه ل، که وه ره زه رد، قولقوله، ببزو ونه وه.
- ۴- له شکر ی که ناردرایه دۆلی قاسملوو بو پاریزیگاری چوونه نیو نهو دۆله وه.
- ۵- له شکر ی که دیزج(؟) داندرتا تاکو نیوانی ورمی و مه هاباد نه پچری و که و تنه کاری هیژی له شکر ی قاسملوو ئاسانتر بی.
- ۶- ده سته له شکر ی له ژیر فرمانده ی سهره ننگ مه جیدی له نه غه ده وه بو داگیر کردنی کیتی دۆلی نه لوس داندران.
- ۷- له شکر ی که له ژیر فرمانده ی سهره ننگ نه نساریدا له سو فیان بو داگیر کردنی کیتی دۆلی نه لوس داندران.

لهشكرانى يه كه م و دووهم له رۆژى ۱۳۲۵/۱۲/۲۹ دا له پاش ليدان و كوژتارانى قورسى پهى دهرپه يه كان به بارزانيان راو زبانيكى زۆر له وان دا، له سيلوانا بۆيان دهستى داكه پيكيگه ييشتنى وه دهستخه ن و ههردوو لهشكر بۆ لاي نركى و رزكارا بكه نه رۆ و بچن. ئەو لهشكرانه له رۆژى ۱۳۲۶/۱/۴ دا توانيان كه به ربه ره كانىيه كانى بارزانييه كان تتيك بشكيين و به سه ر نركى و رزكاردا زال بن. له بارزانييه كان شهش كه س كوژرا و ۱۲ بريندار رووى دا.

له دواى داگير كردنى ئەو ئاواييهانى بهيژرا و رۆژى ۱۳۲۶/۱/۱۵ ئەو لهشكره بۆ چوونه پيشه وهى خۆى هه ر له سه رى چوو. له «خلج و ئورست» له گه ل كورده كانى بارزان روو به روو بوون. ليره دا كوژتارىكى قورسى سه خت رووى دا. له و ئاواييهاندا خويينيكى زۆر پيژرا. سوارانى پيشمه رگانى ئيرانى بۆ سه ر خلج و ئورست كرانه مه ئموور. به لام به ربه ره كانىيه كان و پيشه پيگرتنى بارزانييه كان و په لاماره كانيان به گه رمه و بيتك له سه ر بيتك واى ده نواند تا دوامين هه ناسه شه ر بكه ن. له ئه نجامى كوژتاردا ستوان يه كه مى سواره (ملازم اول) سه يد محمه د ئيمامى كوژرا و ستوان دووهم (ملازم ثانى) سواره جيهانبانى به پازده سه ر باز و هى ديكه وه له خلج، به دليل كه وتنه دهست كورده كان و ستوان دووهم هاتفى له پيكدادانى «ئورست» كوژرا.

له دريژايى ئەو هه موو كوژتار و كيشه و به ربه ره كانىيه دا فرۆكه بۆمبه هاويژه كانى حكومه تى ئيران، ئاواييه كانى شنۆ، مه رگه وه ر و دهشتى گه وه رى به سه ختى ئاگر و بۆمبه باران ده كرد. له و كاته دا لهشكرى سه ره نه نگ مه جيدي ستوونى ۲ ده كرته مه ئموور كه به زووترين كاتى و به هه ر چه ند گيان و مال بيته دهست، به رزاييه كانى به هۆى تانكه ناسر و كيوى بادرا بخه نه دهست .

ئەو لهشكره رۆژى ۱۳۲۶/۱/۵ به هۆى تانكه گه وه ره كيوبييه كان و ئوتموبيله زريداره جهنگييه كانه وه [توانيين] بگه نه به رزايى و كوومه لهى كورده كان بلاوكه نه وه. به ده كوژرا و په نجا برينداردان بارزاني گه ييشتنه به رزايى. شهش سه ر باز كوژران و ستوان يه كه م (ملازم اول) ره ئووفى بريندار و هه ژده كه س سه ر باز ديسان برينداركران.

رۆژى ۱۳۲۶/۱/۸ لهشكرى باراندوز (به راندوز) ستوونى سى به پچ كرووكى، كه مه ره زه رد كه هه رچه ند زووتر و چه ند له دهستدان ده پچ به رزى ئاخ بلاخ، گرگل، قه لا داگير بكري. ئەو لهشكره رۆژى ۱۳۲۶/۱/۹ كه وته بزوتنه وه روو به و به رزاييه سه ختهى پيداچوونه گران و پر كۆسپه يه كه وتنه رى.

بارزانييه كان هه نگا و به هه نگا و بۆ شه ر و كوژتار به دلگه رمى و گيانبازييه وه به ربه ره كانى و شه ريان ده كرد و دليرانه ده جه نكين. به لام لهشكرى ناوبراوى ئيران به پشتوانى تانك و ئوتموبيله جهنگييه كانه وه و به سايهى فرۆكه بۆمبه هاويژه كانى جهنگى كه سه ر قووچكه و دۆل و شيوه كانى وه كو ته رزه بۆمبه باران ده كرد و تانكه كيوبييه كان به گه رمه ئاگر بارانى نه ده پرانده وه، توانيان يه ك له دواى يه ك شيوو دۆله كان و به رزاييه كان بخه نه دهست و بارزانييه كان به دوا وه رگيتر نه وه. له و به رزاييه كاندا زبانيكى قورسيان دا و به نووكه شه ر و پشتاويشت ده گه رانه وه.

له لهشكرى ئيران شهش كه س ره ئيسولعوره فا و سه ر باز كوژران و ئه فسهر پيک و دوو كه س سه ر باز بريندار بوون «ستوونى يه كه م» پياده، تاج فر له دواى ئەوه كه سه ر قووچكهى كه مه ره زه رده، قولقوله و گرگل داگيركران، دهستور درا كه لهشكرى سه ره نه نگ ئه نسارى و سه ره نه نگى ۲ غه فارى (ستوونى ۸ تيبقى نه خشه) له رۆژى ۱۳۲۶/۱/۱۳ به رزايى كيوى دۆل و نه لوس و سينگان داگير بكه ن. ئەهه رچى بارزانييه كان له هه موو ئاواييه كاندا زۆر به گه رمى به ربه ره كانىيه كان ده كرد و په لاماربان ده دا به لام لهشكرى ده ولته تى له ژيتر سپه رى فرۆكه بۆمبه هاويژه كان و فرۆكه جهنگييه كانى كه سانتيك له بۆمبه بارانى بارزانييه كان رانه ده وه ستان توانيين هه ر كه موكورت بۆ پيشه وه هه نگا و باويژن و بارزانييه كان به دوا دا بگيتر نه وه و سه د و په نجا گونديان لى بستيين و بيخه نه ژيتر دهسته لاتيه انه وه. «ستوونى ۵ تيبقى نه خشه» له ژيتر فه رمانى كورده كانى حكومه تى تارانپه رستدا له گونده كانى تارزاس، نانس، دلئى، روو به رووى لهشكرى كوردى ديموكرات بوون كه له ژيتر فه رمانى زيرو به گ و تاهير ئاغادا بوون و به گزيه كدا چوون، به لام توانيين كه په لاماره كانى بارزانييان راگرن و به سه ر به رزاييه كانى دليدا زال بن.

كورده كانى ژيتر فه رمانى زيرو به گ و تاهير ئاغايه به ر به سى ئاوان به دوا دا كشانه وه و گه ييشتنه ئەو بارزانييه انى، كه له گه لاس بوون. به و جوړه رۆژ به رۆژ هه لقهى ده ورده انه كهى بارزانييه ان ته نگتر كراوه، تا رۆژى ۱۳۲۶/۱/۱۴ شنۆ له دهست بارزانييان ده رخرا و كه وته ژيتر دهسته لاتى هيزى ئيرانه وه.

بارزانييه كان له به ر ئاگر باران كردنيان به فرۆكهى جهنگى و پهى دهرپهى بۆمبه به سه ردا باراندن، ناچارى بلاو بوونه وه بوون له دۆلى گه لاس و روو به خاكى عيراق به ره و پاش گه رانه وه. هه موو لهشكره كان به جار پيک له باكوور و جنووب و رۆژه لاته وه دووى بارزانييه كان كه وتن، به جار پيک هه موو عه ريف و ره ئيسولعوره فا و نايب عه ريف و ئه فسهر

و پیاوه گهوره کانی به دیل که وتبونه دست بارزانییه کانه وه له پشتیوی و سه لیشیواوی بارزانییه کان دهره تیان وهرگرت و هه لاتن خویان گه یانده وه له شکره کانیان.

روو به ههم زبانی بارزانییه کان له وه هه موو جهنگ و هه رایه دا نزیک ۱۵۰ کهس کوژرا و ۴۰۰ کهس بریندار بوو. له له شکره ئیران ۵ زابت کوژران و ۴۵ کهس گولله یان خواردوه، ۷ کهس عه ریف و ره ئیسولعورفا کوژران و ۸ کهس بریندار و ۴۲ کهس خاوه ند و هزیفه کوژران و ۸۱ کهس بریندار و دوو ژاندارمه کوژران و یه کتیک بریندار بوو. له تفه نگیبانی کوردی هه وخواوی تاران ۴۳ کهسیان بریندار و ۵۳ کهسیان کوژران.

وتهی سه ره لشکره علی ره زمارا به وه پایانی پیدرا و چوونه ژووری چا و میوه خواردن. له دواي په زیرایی دوو یاره له هه یوانی دانیشتنا کومه له یه کی دیکه یان به ست، پرسییاری له شکره دست پین کرا. سه ره لشکر به هه پرسیار تیک و له میتکی داوه. تا نزیک سه عات هه شت به پرسیار و وه لام رایانبارد. بهو جوژه کوپونه وهی ره ژنامه نو سه کان پایانی هات (ی).

### مسته شاری رووس له نیو کورده گاندا

له لایهن رووسه کانه وه «سه مه دۆف» ناو قه و قاز تیکی کردبووه مسته شار هه کاروباریک هه بووايه بهو مه شوهره ت ده کرا، بی نه وه کهس چی نه ده کرد. بهرگی کوردی و خوئی نیانی بوو.

### گه رانه وهی نه فسه ره کانی کورده له مه هاباد

نه فسه ره کانی کورد که چوو بوونه مه هاباد، له پاش نه وه که قازی محهمه د ویستی له گه ل حکومتی ئیران پیک بی، یه کهم کاروانی که سه رده قی هه لاتنی شکاند هه کوو (سه یید نه حمه دی کوری سه یید ته ها که حاکمی نه غه ده بوو) و دلشاد ره سولوی کوری میرزا غه فور، که له کوپینه چوو بوو و عه بدوره حمان زه بیحی ناو سابلایغیتیک که نه ندامی کومه له بوو و سه دیق حه یده ری سکر تیری کومه له، چوار ئوقموبیلی حکومتی جه مهووری کوردستان و گه لیک چه کی وه کو تفه نگی دیوکراتی و شیتست تیر و که لوپه لی دیکه یان هه لگرت و ده ستیکیان به سه ر دارایی نه غه ده و ده ورپشتیاندا هینا و له خانیه بو زینوی شیخ و له وپوه بو باپشتیان و له وپشه وه هاتنه باتاس. هه مال و نه قدییه یه کی که هینا بوویان له ملا و لا شاردیانه وه. پینج تفه نگی، دوو شیتست تیر و چوار ئوقموبیله که شیان ته سلیم به حکومتی عیراق کرد. له دوا ییدا گرتنیان هینایانه به غدا. ئوقموبیله کان

دوویان له به غدا له بهر دایره ی مدیری شورته ی به غدا، چاوم پیتیان که وت. یه کیان ژماره ۲۹ و دووهم ژماره ۳۰ بوو، له سه ریان نوو سرا بوو «حکومه تی میلله تی کوردستان».

له پاش چند ره ژ له مه کته بی شورته مانه وه یان، هه کوو، عه بدوره حمان زه بیحی و یه کی دیکه یان برده ناسریه و دلشادی ره سولییان برده ئه ربیل و گیترا یانه وه کوئی و به ره لایان کرد.

دلشاد ره سولوی و عه بدوره حمان زه بیحی کاتیک له گه ل کوردانی جه مهووری خوادا هاو رپی قازی محمه دیان ده کرد، هه میشه عومه ری حاجی مسته فای کوپی قاچاقچی له هاتو چوونیا نندا بوو. ده ستته به ده ستته تفه نگی حکومتی کوردستان له لایهن دلشاد ره سولوی و عه بدوره حمان زه بیحیه وه بو یان ده شارده وه، بو عیراقیان ده نارد، ده ی فروت به نیوه یی. به درتیزی سالیک و پتر نه وه هه ر کیشه وهی تفه نگی و فیشه ک بوو بو عیراق و فروتنی مالی نه وه حکومت ته بوو به هوئی نه وه دوو که سه وه بو خاکی عیراق ده ناردرا و ده فروشرا.

له دواي نه وان به چه ندیک ره ئیسی نه فسه ره مسته فا خو شناو له سنووری لۆلان و شو وه خوئی دا به ده ست سه یید علی سه ره ک نیرووی شورته ی سنووری عیراق، هیترا یه به غدا و له پاش چند شه ویک له دایره ی شورته ی به غدا بر دیانه سجنی عامه و له ژووری ئیعدام زنجیر کرا. له دواي نه وه به چه ند ره ژتیک ره ئیسی نه وه لی روکن له ۲۱ نیسان ۱۹۴۷ عیزه ت عه بدولعه زیزی خه لکی عیما دییه و ملازم مه حمودی خه لکی سلیمانیه و ره ئیس خیروللا خه لکی هه ولیر و ملازم نووری خه لکی سلیمانیه به ره وه دوا خو یان دا به ده ستته وه. له سنووری ره وانده وه هیترا نه به غدا و خرانه سجنی ئیعدامه وه و له پاش نه وان چند موعه لیمانی هه ولیر و کوئی و سلیمانی هه ریه ک له لایه که وه ژنی خه لکی سابلایغان هه لگرت و به مالیکی زوره وه گه رانه وه خاکی عیراق. عه بدولوه هاب کوری حاجی محمه د عه لیاغای رواندز به برینداری خوئی به ده ستته وه دا. بر دیانه هه ولیر؛ له وپوه بر دیانه سجنی مووسل، له موسته شفا ته داوی کرا. له پاش چند ره ژتیی بر دیانه وه به ندیخانه ی هه ولیر. نه وان و کهسانی دیکه ش، که هه روا به ره دوا هاتو نه وه هه موو هه ریه ک ژنیکی له خه لکی سابلایح هه لگرتوه، له گه ل خوئی هیناویه. بهو جوژه هه ریه ک له لایه که وه خو یان کوتاوه خاکی عیراق و لای زورتیان پیوانی چاک، دل سوز، راست نین، هه موویان بو خواردن و کیسه بوون.

## شیخ ئەحمەدی بارزان و دەستە و پێوەندی

شیخ ئەحمەد رۆژی ۱۷ ی نیسانی ۱۹۴۷ بە دەستە و کەسان و عایله و ژن و مندالەوه، کە ۵۶۶۷ کەس پیاو و ژن و مندال بوون، بێ قەید و شەرت خۆیان بە دەستەوه دا. سەید عەلی سەرکردە ی پۆلیس لەو سنوورەدا دەوری گرتن. شیخ رەشیدی برادۆست کە لە لۆلانەوه چەندیکە بەهۆی حەرەکەتی بارزانەوه مانگی نزیك چوار هەزار و پینج سەد دیناری مفتە لە حکومەت وەرده گرت و یستبوی ئەو بارزانیانە بو خۆی وەریان گرت، بو ئەوهی قرانیان تیخا و بیانکوژی. بەلام سەید عەلی مەیدانی نەدا و نەیهیشت نزیکیان بکەون. هینایانە دەشتی دیانە رواندز، شیخ ئەحمەد و پیاوکانیان بردنە هەولێر. لەوێ، رۆژی ۲۱ بردیانە بەندیخانە ی مووسل. چەند رۆژ لەوێ بوون. فەخامەتی سەرەک وەزیری عێراق لە مەجلیسی پەرلەماندا لەوانە دووا، وتی: وا بەراستی شیخ ئەحمەدی بارزان و بەشیکی دیکەش لەو کەسانە ی کە بەئێعدام مەحکوم کرابوون، بێ قەید و شەرت دەخالەتیا بەحکومەتی عێراق کرد و حکومەتیش لێی قبوولکردن، ژمارە ی عایله یان ۵۶۶۷ ژن و مندال و پیاو.

حکومەت بو دامەزراندنی ئەوانە تەدابییری پێویستی کردووه. بەرێ چوون و گوزەرانیا دەدا. تا بەتەواوی دادەمەزرتیندین و جیگیر دەبن. هەتا لە دەست بێ، ئیشیکی وایان بو دەکرێ تا دووبارە بخرتنەوه سەر کاروباری بەرێچوون، تا بەئازادی بژین و بەئاسوودەیی بەسەری ببن. ئەوانە برای ئیمە ی عێراقین. لە سەرمان پێویستە کاروباریان بەخۆشی پیک بێن و بەرێیان ببن. برواشم وایە کە هەموو عێراقییک بەرەو ئەوان هەستی خۆشەوێستی هەبێ و بەبرای خۆشەوێستی خۆیان بزائن.

رۆژی ۱۹/۴/۱۹۴۷ لە مدیری دیعایە ی گشتییەوه بەیانیکی رەسمی درا لە بارە ی بارزانییەکانەوه دەلێت: بارزانییەکان سالی ۱۹۴۵ چوونە ئێران. لەولاوه هەلیانچین و خزاندرانەوه عێراق، ناچاربوون بێ قەید و شەرت، خۆ بدەنە دەست حکومەتی عێراق.

رۆژی ۱۷ و ۱۸ نیسانی ۱۹۴۷ ئەمانە خۆیان بە دەستەوه دا و ۱۵۵۰ پیاو و ۱۶۷۶ ژن و ۱۳۱۹ مندال. حکومەتی عێراق ئەوانە ی بو چوونە جینگایانی بەتایبەتی ناردووه کە گوزەران بکەن. لە دوا ی ئەو رۆژی پینج شەمە ئیوارە ی شەوی جومە ی ۲۴ ی نیسان، بەقەتاری شەو لە رێگای کەرکوکەوه شیخ ئەحمەد و شیخ خالیدی کوری شیخ بابو، شیخ عەبدوللای کوری شیخ مەلا مستەفا، شیخ سادقی کوری شیخ بابو، شیخ ئیسماعیلی

کوری شیخ عەبدوسەلام، شیخ ئیبراهیمی کوری شیخ عەبدوسەلام، شیخ محەمەد سدیقی برای شیخ ئەحمەد، حاجی تەها عەبدولعەزیزی خەلکی عیمادییە، مەلا حەسەن مەلا ئەمین، نەعمان ئەمین، سالح مستەفا، ئەحمەد خالید، ئیسماعیل جەجو، محەمەد بابەر مامەرەش، سبەینە زوو گەیاندرانە بەغدا، لە سجن دایانەزاندن. ئیوارە ی جومە بەشەمەندەفەر بردیانە بەسەر لەوێ خستیانە بەندەوه. حاجی تەها و شیخ بابو یان گێرانەوه بەغدا. لە داڕە ی شورتە ی سەبیار حەبسیان کردوون و شیخ ئەحمەد و هاوڕێیەکانیان هەموو لە ژووڕیک داناون و زنجیریان کردوون.

رۆژی ۲۱ ی نیسان، مدیری شورتە ی عام لە بەغدا تەلگرافیکی لە سەرکردە ی بەرزی شورتە ی شیمالەوه وەرگرتووه کە مەلا مستەفا و نزیك دوو سەد کەسیکی کە لەگەڵ، لە کێوەکانی عێراق لەنیو ئەشکەوتیکدا دەورە دراون.

## لە ئێراندا هەرای ناوخی

تاران، ۲۹ (ر) هەرای ناوخی لە ئێراندا لەسەر تیزەبە. لە ئەنجامی پیکهاتنی هیزی کوردستان و ئازەربایجان بو بەپاشدا گەرانندەوه ی داوخوازی حکومەتی تاران هەرا گەرمەبەتی. قازی محەمەد سەرەکی کوردستان بەقەواموسەلتەنە ی راگەیاندا کە خۆی خاوند دەسلانە سەرپەرشتی هەلێژاردن بکات.

تاران، ۲۹ (ر) لە تەلگرافی ئازەربایجان وادیار دەکرێ کە ئازەربییەکان سەنگەر و جیگا بەرەست دروست دەکەن بەدرێژی سەنوری خۆیاندا، بو بەرەلستی و پیش بەنیرووی تاران بگرن. قەواموسەلتەنە جاری دووم تەلگرافی بو حاکی تەوڕیز لێداوه کەوا هیزی تاران بو ئازەربایجان بزوتووه لەلایەن دانیشتووهکانەوه بەرەستی رووبدات، ئەنجامی خراپە. هەلێژاردن رۆژی شەشی کانوونی یەکم دەست پێ دەکرێ.

حکومەتی ئازەربایجان جاری دا و بەحکومەتی تاران راگەیاندا کە هەموو ئیستیفاق و پیمانی نێوانیان مولغایە. رادیوی تەوڕیز هەرەشە دەکا دەلێن بو ئازەربییەکان رۆژیکی نزیك هەیه، پرس و خواسی ئەمانە ی روودرا و لە قەواموسەلتەنە ی کۆنەپەرست بکات. رادیوی تەوڕیز بلاوی کردووه کە ئەو هیزی تارانە کە چووه تەنجان هیچ خراپیک نەماوه لە بارە ی ژن و مندال و عولەمایانیدا نەکرد بێ. دەستی درێژی ئەوان لە دەورە ی مەغولەکانیشەوه نەبووه. سەرکردە ی دینی ئیمامی زنجان حوجەتولئیسلام محەمەد عەلیشیا کوزتووه.

تاران، ۲۹ (ر) خاوه‌ند ئاگایان ئاگاداری ده‌دهن که سه‌فیری رووس چۆته لای خاوه‌ند شکۆ شاهه‌نشای ئیران و ئەمەیی نواندوو که بزوتنه‌وه و کرده‌وه‌کانی قه‌واموسه‌لته‌نه به‌رانبەر به‌حکومه‌تی رووس دۆستانه و خۆشه‌ویستانه نییه. به‌لێنی دابوو که ئیشی نازه‌ربایجان به‌خۆشی پینک بێنی و ئیستتا حکومه‌تی رووس ئەو بزوتنه‌وه‌یه به‌خۆشه‌ویستی نازمیریت. له‌ دوای دوو سه‌عات هه‌ره‌شه‌بێکی داوه‌ته قه‌واموسه‌لته‌نه.

قه‌واموسه‌لته‌نه‌ش وه‌لامی داوه که نابێ که‌سیک خۆ تیکه‌ل به‌ئیشی ناوخۆی ئیران بکات و ئەگەر هه‌لبێژاردن زوو به‌پایان نه‌گه‌یندری، حکومه‌تی ئیران بێ بریاری مه‌جلیسی په‌رله‌مان ناتوانی هیچ ئیمتیازیک بداته رووسه‌کان.

سه‌فاره‌تی به‌ریتانیا له‌ تاران ئەو ده‌نگوباسه‌ی وه‌درۆ خسته‌وه که گوتراوو سه‌فیری به‌ریتانیا له‌ ئیرانی خوازتوو که هێزی له‌شکر بۆ هه‌موو پارچه‌کانی ئیران بنیتری تاکو هه‌لبێژاردن زوو ته‌واو بکری.

### قیواموسه‌لته‌نه جاری دا

تاران ۴: قه‌واموسه‌لته‌نه جاری دا که رۆژی شه‌مه‌ی ۷ی مانگ له‌ هه‌موو ئیراندا هه‌لبێژاردن ده‌ست پێ ده‌کری.

مۆسکۆ: حکومه‌تی ناوچه‌یی ئیران نیرووی جه‌نگی ناره‌ده سه‌ر نازه‌ربایجان به‌سه‌ر هه‌لبێژاردندا زال بێ.

ته‌وریز: رادیۆی ئەم شاره جاری دا که له‌ هه‌موو شاره‌کانی نازه‌ربایجاندا بۆ به‌به‌ره‌ره‌کانی و پیش گرتن به‌نیرووی تاران، ده‌ستیان دا به‌ چه‌ک و جه‌عه‌فه‌ر پیشه‌وه‌ری روو به‌هه‌موو نازادیخو‌ازهان و تاریکی گه‌رمی دا و رۆژنامه‌ی نازه‌ربایجان سه‌روتاره‌که‌ی به‌م وشه بوو که ئیمه دوامین و ته‌ی خۆمان دا که کۆنه‌په‌رسته‌کانیش له‌ تاران باشی ده‌زانن که ئیمه له‌ هیچ جو‌ره چه‌کیکی تاران ناترسین و داچله‌کینمان نییه.

له‌نده‌ن ۴ (واع): وا دیاره که قه‌واموسه‌لته‌نه ده‌لێت ئەگەر مه‌یدان به‌نیرووی ئیران نه‌دری بچیتته نازه‌ربایجان که سه‌ره‌پرستی هه‌لبێژاردن بکات، نماینده‌کانی نازه‌ربایجان ناخوارزین له‌ په‌رله‌مانی تازه‌دا دانیشن. به‌وه رووسه‌کان له‌ مه‌جلیسدا پشتیوانی ناگرین، که بۆ پیکهاتنی داوخو‌ازیان ده‌نگ و هه‌رگرن.

### تاران جاری ده‌دا

تاران ۴ (ر): جاری درا که هه‌لبێژاردن له‌ رۆژی شه‌مه‌وه خرایه رۆژی شه‌مه‌ی هه‌وتی مانگ، که ئەو رۆژه له‌ هه‌موو ئیراندا هه‌لبێژاردن ده‌ست پێ ده‌کری؛ به‌لام بێجگه له‌ ولاتی نازه‌ربایجان.

له‌نده‌ن هه‌روا (ر): رادیۆی ته‌وریز جاری دا که په‌نجا هه‌زار که‌س کۆبوونه‌وه بریاریان دا که پیتیسته هه‌موو که‌س له‌ نازه‌ربایجاندا ده‌ست به‌چه‌ک بچیتته مه‌یدانه‌وه، پیش به‌نیرووی تاران بگری.

له‌نده‌ن ۶ (ر): ئیواره‌ی دوینی که رادیۆی ته‌وریز جاری دا که نیرووی حکومه‌تی تاران په‌لاماری نازه‌ربایجانی دا، به‌لام له‌ تاران‌ه‌وه ئەوه وه‌راست نه‌گیراوه.

له‌نده‌ن ۱: تاکو ئیستتا ئەو ده‌نگوباسه‌ی رادیۆی ته‌وریز بلاوی کردبۆوه، که نیرووی حکومه‌ت په‌لاماری برده سه‌ر نازه‌ربایجان، تاکو ئیستتا چیتکی لێ په‌یدا نه‌بووه. هه‌روا رادیۆی ته‌وریز ده‌لێت: حکومه‌ت تانک و توپی زلی به‌کاربردوون و زبانیکی زۆر دراوه، به‌پیتی نووسراویکی له‌ تاران‌ه‌وه هاتوو بێ ده‌نگی له‌ جێ خۆبه‌تی و سه‌ربازتیکی ئیرانی نه‌چوه‌ته نازه‌ربایجان‌ه‌وه.

### ئیس‌تگه‌ی رادیۆی تاران هاواری کرده نه‌ته‌وه‌ی ئیران

ئیس‌تگه‌ی رادیۆی تاران هاواری کرده نه‌ته‌وه‌ی ئیران بۆ فه‌رمانبه‌ری و دل‌سوزی و نیشتمانپه‌رستی خواستنی فه‌رمانبه‌ری حکومه‌تی ناوچه‌یی بکه‌ن و وتی که سه‌ره‌ک وه‌زیران هه‌ر داوخو‌ازیه‌کی مه‌شرووعی هه‌بووه داویه به‌کۆمه‌له‌ی دیوکرات له‌و خاکی و بزوتنه‌وه‌ی تیدا ده‌ست پێ کراوه.

تاران، (ی. ب): رۆژنامه‌کانی لای چه‌پ په‌لاماری سه‌ره‌ک وه‌زیری ئیرانیان دا له‌سه‌ر ئەوه که نیرووی بۆ سه‌ر نازه‌ربایجان ناردوووه و له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه رۆژنامه‌کانی لای راست نه‌ته‌وه‌ی ئیرانی هان ده‌ده‌ن بۆ جه‌نگی دینی و جیه‌هاد و غه‌زا به‌ره‌و رووی نازه‌ربایجانیه‌کانی له‌ دین ده‌رچووی دوژمنی ئیسلام.

به‌پیتی ئەوانه که له‌ نازه‌ربایجان‌ه‌وه هاتوون هیز و ئاماده‌بوون بۆ جه‌نگ له‌ پایه به‌ده‌ر، که له‌ سنووردان.

رۆژنامه‌ی دیوکراتی ئیران نووسیویه که هیزێ ژاندارمی ئیران کوژراون و هیزێ کارگه‌رانی تووده له‌ هه‌ریمی ساری په‌لاماری ژاندارمی ئیرانیان به‌دوادا گبیراوه.



## لیژنه‌ی حزبی دیموکراتی تاران

تاران (ی.ب): لیژنه‌ی حزبی دیموکراتی تاران، پروو به‌نه‌ته‌وه‌ی تازه‌ربایجان، بانگی کردن و له‌جنگی وه‌پاش‌ده‌دان. رادیۆ ده‌لێت:

عه‌شیره‌تی شاسه‌یوان که به‌نده‌ی حکومه‌ته له‌لای ناره‌دو‌یله‌وه په‌لاماری برده‌سهر هێزی تازه‌ربایجان. دوا‌ی زیان لیکه‌وتنیکی زۆر و بی ژمار به‌پاشدا گێراییانه‌وه و له‌تازه‌که‌ند شه‌رێکی دیکه‌ش پرووی دا، به‌لام سهرکیشه‌کان شکاندران و ئه‌فسه‌رێکی تازه‌ربایجان له‌روتبه‌ی عه‌قیددا کوژرا. له‌ولاتی خه‌مه‌سه، ده‌ده‌قیقه له‌نیوانی نیرووی تازه‌ربایجان و عه‌شیره‌تی زولفه‌قاردا شه‌رێک پرووی دا.

نیویۆرک، ۷(ر) حوسین عه‌لا بالیۆزی ئێران له‌واشنتۆن، له‌ده‌ست پرووس شکایه‌تی برده‌بهر مه‌جلیسی ناشتی که مسیۆ ئیفاساد چیکۆف بالیۆزی سو‌قیات له‌تاران، حکومه‌تی ئێرانی په‌ند داداوه بۆ ئه‌مه له‌شکر نه‌نیریتته‌سهر تازه‌ربایجان. مسته‌ر دین ئه‌شیسۆن نوینه‌ری وه‌زیری ده‌روه‌ی ئه‌مریکا ئاشکرای کرد که حکومه‌تی ئه‌مریکا پشتیوانی حکومه‌تی ئێران ده‌کا له‌ناردنی نیروو بۆ سهر تازه‌ربایجان که بۆ ئاسایشی ولات پیتویست بێ.

## تاران ئاتاجیکی زۆری به‌له‌شکر هه‌یه

تاران: ئه‌فسه‌رێکی باره‌گای سپایی له‌تاران ئاشکرای کرد که تاران ئاتاجیکی زۆری به‌له‌شکر هه‌یه؛ چونکه ههر هێزێکی که هه‌یان بوو به‌په‌له‌ترین بۆ به‌نده‌ری په‌هله‌وی ناردراوه تا له‌ئه‌سته‌روه‌ه په‌لامار ببه‌نه‌سهر تازه‌ربایجان. له‌تاراندا بیجگه له‌هه‌زار و چه‌ند سه‌ربازیک پتر نه‌ماوه، سه‌ره‌کی نیروو و سپاییه‌کان کۆبوونه‌وه که به‌توندی په‌لاماری تازه‌ربایجان بده‌ن.

تاران (ر): تاران جاری دا که هه‌لبژاردن پاش خرا تا موفه‌تیشه‌کان ده‌گه‌نه‌هه‌ریمی. به‌ئاشکرا جار درا، که له‌هه‌ریمی باکوور شه‌ر و کوژتار له‌ناوچه‌ی کارگه‌کاندا له‌نیوانی نیرووی ئێران و توووه‌دا گه‌رمه.

## هه‌نگێر و وه‌رگێری دووامینی ئێران

تاران ۱۸: په‌یامنی‌ری دیلی ته‌لگرافی له‌وتوه‌ ده‌لێت: هه‌لبژاردن له‌تازه‌ربایجاندا وه‌پاشکه‌وت تا له‌جیگای دکتۆر جاوید -که ئیستا له‌مالی خو‌با ده‌ست به‌سه‌ره-

حاکمیکی دیکه‌ی دیموکراتی داده‌ندری و هه‌روا حاجی عه‌لیی شکستاری سه‌ره‌کی مه‌جلیسی خو‌جی خراوه‌ته‌ زندانه‌وه‌وه ئه‌م دوو پیاوانه بۆ تاران ده‌نیرن. تا نووسینی ئه‌م نامه‌یه هێز و نیرووی ئێران نه‌گه‌یشته‌وه‌ته هه‌یج نوخته‌یه‌کی سنووری پرووسییه‌وه؛ به‌لام هه‌ر جیگایه‌کی نیرووی ئێران که داگیری کردووه، دیوانی عورفی عه‌سکه‌ری تیدا داناوه.

په‌یامنی‌ر دیسان پێیدا هه‌لده‌لی ئه‌م به‌سه‌رداها‌تووی دوا‌یه له‌هه‌موو گو‌شه‌یه‌کی ئێراندا هه‌سته‌تیکی بۆ پرووس ئافه‌ریده‌کرد. دامه‌زراندنه‌کان و نیقابه‌ته‌کانی کارگه‌رانی شیوعی داخرا. به‌ده‌سته له‌هه‌موو لایه‌که‌وه په‌لاماری جیگاکانی حزبی توووه‌یاندان که هه‌واخوا‌ی سو‌قیات بوون و له‌ئه‌ندامه‌کانی ئه‌م حزبه‌ درا.

موسکۆ: له‌په‌یامی ئێرانه‌وه ئه‌وانه‌ی که له‌ته‌وریز کوژراون، ژماره‌یان گه‌یشته‌ته ۶۰۰ کوژراو. لاشه‌ی مرده‌وه‌کان له‌م لا‌ولا فری دراوون.

## تازه‌ربایجان ده‌گه‌ریتته‌وه سه‌ربازی خو‌ی

له‌نده‌ن: کۆورای ئیکۆنۆمیست له‌ژماره‌ی دووامینی به‌م ناو‌نیشانه «تازه‌ربایجان ده‌گه‌ریتته‌وه سه‌ر باری خو‌ی» و تاریکی نووسیوو و له‌چلۆنی ئیستا که ئێرانیس دابوو له‌و وتاره‌دا ئه‌مه هاتبوو که قه‌واموسه‌لته‌نه‌ی سه‌ره‌ک وه‌زیری ئێران له‌تازه‌ربایجاندا، هێندیک له‌چواریه‌کی له‌برده‌وه‌دا‌یه. به‌شیه‌یه‌تیکی سیاسی ده‌ستوریدیکی تیدا کرد، به‌لام له‌ئه‌م ده‌سته‌پیکردنه‌ی وا وه‌ده‌رده‌که‌وی، که له‌و سه‌ره‌به‌وردانه‌ی له‌ته‌وریز پرووی دابوون بۆ هه‌لکه‌وت که وردبینی و ته‌رده‌ستی تیدا واند.

چه‌ند هه‌فته‌یه‌کی پێشوو نیشانه‌ی پشیوی و که‌وتن له‌حکومه‌ته‌که‌ی جه‌عه‌فر پێشه‌وه‌ریدا له‌ئاشکرا بووندا بوو. جارێ مالییه‌ی له‌شپه‌زه‌بیدا بوو.

هه‌روا له‌هێندیک پیاوه‌ ده‌ست و پێه‌نده‌کانیشی گومان‌ی دزی، به‌دبینی، برینیش پرویدا بوو. به‌لام کۆمه‌له‌کانی که پشتیوانیان ده‌کرد و له‌رادیۆی ته‌وریز به‌ناو‌نیشانی «نمایشاتی به‌گه‌رمه» که بانگ ده‌کرا، ئه‌وه‌ش به‌راستی وه‌نه‌بوو پتر له‌چه‌ند که‌سیکی که‌م به‌ولا‌وتر بووی. که دانیشتووی خو‌جیتی ئه‌میان زانی و له‌راستییه‌که‌ی ئاگاداریبون، ده‌ستیان کرده لیکۆلینه‌وه و ورده‌کاری. جا وتیان که هه‌لبژاردن به‌لایه‌ن قه‌واموسه‌لته‌نه‌ ده‌بێ نمونه‌ی ئاشکرای بۆ که‌وتنی حکومه‌تی تازه‌ربایجان له‌و ده‌مه‌وه‌ ده‌ستی دا‌یه که له‌مانگی تشرینی دووه‌می رابردوودا ملکه‌چی بۆ نیرووی حکومه‌تی مه‌رکه‌زی ئێران کرد که له‌لای محالی زه‌ربای خه‌زه‌روه‌ه رپه‌ دا‌یه بجیتته‌ نیو خاکی تازه‌ربایجان‌ه‌وه. جا ئه‌وه‌بوو که

قەواموسسەلتەنە سەرەتای مانگی کانوونی یەكەم بۆ ھەلبژاردن بریاری دا و رۆژی شەشی ئەو مانگە دەستەبەکی نیرووی بۆ نازەربایجان بنێری تاكو چاودێری ھەلبژاردن بكات.

قەواموسسەلتەنە لە پێش دەست بەھێچ کاریك بكا و بیزویتەو، چاوی بەنماینەکانی بەریتانیا و ئەمریکا و روس کەوت. وادیارە کە لەو بابەتەو قسە لە گەلێانا کردوو، لە چلۆنی نازەربایجان دواو و وتووێیە کە لەو دوو فەرمان ھەن: یان دەبێ بگوتری کە نازەربایجان لەتیک ئێرانە کەواپێ ھەر بیرەوهریئیک وێچوو چاک بێ بۆی بکری و یان بگوتری لە ئێران جیاوازه، بەوھش دەوتری ئەو چتیک تازە دەستی پیکراو.

نماینەکانی بەریتانیا و ئەمریکا لەوھدا پشتیوانیان کرد، بەلام نماینەدی روس پەندی دا، کە نیروو بۆ ئەو و بۆ باکوور نەبێری. بەلام قەواموسسەلتەنە مەسئولییەتی ئەوھ پێش کۆمەلە ئاشتی خستە سەرھۆی و دەستی کردە نیروو بەرێکردن بۆ نازەربایجان.

ھەرا و کیشە لە تەوریز یەك دوو رۆژی کیشا و جەغفەر پیشەوهری و وەزیرەکەھێ مەعاریفیشی ھەلگرت و بەفرۆکە و زۆر بەپەلە خۆی گەبانە خاکی روسیە لە پاشان دیوکراتییە نازەربایجانییەکان ئەمجارەیان رەخنەدار کرد کە دەیانوت دەمانەوئ بریاری ئیشوکاری ئیمە تەنبا مەجلیس بیدات، نەك لە ھێچ لایەکی دیکەو.

ئێستا رادیۆی تەوریز و تەنەکانی بەشێوھی ئێرانی و نازەربایجانی بلاو دەکاتەو. ئا ئەوھ دووایین ھەلکەوتی خۆجیتی بەراستی بوو روویدا، لەو جیتگایەدا بەراستی ھێچ نەگۆرادران؛ چونکە منافەسەھێ دوھلی زۆر بەھیتز لە ئێران دا. ھەر چیکو روسەکانە بەچاوتیک زۆر موھیمەوھ تەماشای دەکا، بۆ ھەر جۆر بەرئاوژووھێکی دیپلۆماسی، یان ھەر جۆرە بیرمەندیک لەلایەن نیرووی بەرەرهکانیکەرەوھ لەو ولاتەدا کە پەرە لە نەفت و بردنی بۆ زەریای قەزوین نە رۆژنامەکانی روسیە و نە رادیۆکانی ھێچ جۆرە وردەکارییەکیان لەو نازەربایجانەھێ نەکرد کە بەچی جۆرێک بوونی نازەربایجان پێ بەپایان گەیاندران. رادیۆ و رۆژنامەکان ھەر لەوھ دەوێن کە زۆر چاک بوو بەخۆشی پیکھێنرا.

بەلام ئێستا کە روس لە بەرانبەر دوو فەرماندا: یان یارمەتدانی دیکە بداتە جەغفەر پیشەوهری و یان لەسەر ئەو رووداوانە بریار بدات. بەلام وا دیار دەکا، کە ھێ دووھمیان ھەلبژاردوو و پەسندیان کردوو، بەلام ھەرا و کیشەھێ دیپلۆماسی نەگەیشتە پایان. ئەوھتا وەزارەتی دەرەوھی روسیە لەوانە کە نماینەدی ولاتەکانی رۆژاوا دەکەن پتر بەپەلە و بەزاترە لە گۆرینی، ئەو وەزارەھێ جیاوازوونەوھێی لە نازەربایجاندا ئێستا بێ گومانە

دەبیتە ھاسازی بۆ سەرکیشی ھەست کە بەنەبیری روسە. بەلام چاوەنۆری دەکری و جیتگای ئومیدە کە مۆسکو دەرەقەت دەستخا، کات رابگری و چاوەروانی مەجلیس بێ لە بارەھێ ئیمتیازەکانی نەفتەو. جا ئەو جار کەوا بوو نفوزی خۆی دەگریتەو؛ چونکە ئەوھ زبانیکی دەمیە بۆ تەقەلادانی نزیک بوونەوھێ بەئێران لەسەر بەرێچوونییکی وەنەبێ ئاسان بێ لە نواندندا بۆ دیوکراتییەتی رۆژاواییەکان.

### تەلگرافی سەرەك وەزیری ئێران

تاران: نامەھێ ھەفتەگی کوهستان، لە ژمارەھێ ۷۲ یدا روونوسی ئەو تەلگرافە دەنوسێ کە جەنابی قەواموسسەلتەنە بۆ قازی محەمەدی ناروووھ تە مەھاباد:

جەنابی ئاغای قازی محەمەد، بەم جۆرە کە ئەم لایە تەسمیمی کردوو، ھەلبژاردن لە ژێر چاودێری ئەو نیرووی تەئمینییەدا پیک دیندری کە لە مەرکەزەوھ رێک دەخری و دەنێدری و دەبێ لە ولاتی کوردنشین نازەربایجاندا ھەلبژاردن بەھاوڕێی سەمیمانە و دلۆسوزی تەواو عیلاقەمەندی ئێوھ ئەنجام بدری و پیک بێندر. جا لەبەرئەوھ لە خۆی، شاپوور، رەزاییە، مەھاباد - کە ولاتی کوردنشین - پێوستە کە ئێوھ تەعین بکەن لەگەل نیرووی تەئمینییە بەچی جۆرێک ھاوڕێی سەمیمانە و دلۆسوزی و عیلاقەمەندی تاییەتیک کە لەم موودەتەدا لە شەخسی ئێوھ مولاھزە کراو. ئەوھ چاوەنۆری و ئینتزار دەکەن کە لەو جیتگانەدا کەوا مەوزووعی کوردەکان لە نێوانیدا عیلاقەمەندی کامیلی خۆتان بۆ پیشکەوتنی ئەو کارەھێ لە دەستدا بەکەردن عەمەلی بنویتن. نوخوست وەزیر. قەواموسسەلتەند.

### وہلامی قازی محەمەد بەتەلگراف بۆ سەرەك وەزیری ئێران

رۆژنامەھێ تۆفان ژمارە ۱۰۹ کە ئەمە دەلێت کە قەواموسسەلتەنە بەتەلگراف لەگەل قازی محەمەد مخابەرەھێ کردوو. ئاغای قازی محەمەد بەتەلگراف لە وەلامی قیواموسسەلتەنەدا دەستبەجێ لە رووی راستییەوھ مخابەرەھێ کرد. لەویدا وتبووی کە ئیمە بۆ خۆمان ئامادەین پێش بەھەموو جۆرە بێ نەزمیک بگرین و ھەلبەت دەولەت نابێ رەوا بدیری کە ھیزی تەئمینییە بچیتە نێو ولاتی کوردنشینەوھ.

## وهلامی قازی محمەد بۆ سەرەك وهزیری ئییران

تاكو ئهو كارەى له دەورەى چارەدەم كە سەرلەشكر ئەر فەع كەردبووى له كاتى هەلبژاردندا دلى كوردەكانى بریندار كەردبوو، دووبارە نەكریتەوه و لەسەر ئهوه دووبارەى كەردەوه كە ئیمە بۆ پاراژنتى ئینتیزامات له كاتى هەلبژاردندا بههیز و توانایان و له مادەى ٤ى قانونى هەلبژاردن ئیستفاده دەكەین. لهو بابەتەوه خاترى جەنابى عالی ئاسووده بێ و لهبارەى خۆى و شاپوور و رەزاییه و مەهاباد و چەند جیگایىكى دیکەش كە له تەلگرافەكەدا ئیشارەتان فەرموو بوو، خودى جەنابى ئەشرف بۆ ئهوه جیگایانە فەرماندارتان هەلبژاردوو. بێ گومان هەر جۆرىكى بهچاكى بزائن و دەستوور سادیر بكەن، ئهوه بهتەواوى ئیجرا دەكری.

تاران: سەر كەردەى لهشكرى ئییران ئاشكرای كەرد كە دیموكراتیبەكانى ئازەربایجان دەیانەویست بهزۆر بهسەر ئییراندا زال بن، بهلام سپای ئییران زوو ئازەرزووى ئهوانى شكاند له نەندن: له تاران دەنگ دەرچوو كە عەلى مەنسوور كراوه به حاكى ولاتى ئازەربایجان له جیگای دكتور سەلاموللاهی جاویدیكى كە له گەل دیموكراتیبەكان بوو به دەست بهسەرى برابره تارانەوه. هەلبژاردنیش له ئازەربایجان پاش دەخری تاكو ئاسایشت دامەزیندریتەوه.

## قازی محمەد به خیر هاتنى سپای ئییرانى كەردوو

٢٣ ك ١ تاران، (ر) ١-ب: به لاغى رەسمى له لایەن سەرلەشكرى ئییرانەوه دەگەیهنێ كە قازی محمەد به خیر هاتنى سپای شاهەنشای كەردوو. وهكو به نیانی ئاگادارى دراوه به تاران، هیشتا له كینهكاندا زەدەخورد هەر راگیراوه.

## خۆیه دەستەوه دان

هەر وهكو بلاو كراوه تەوه و زاندراره، سەید ئەحمەد تاها - كە به «هەكو سەید تەها» دەناسرێ - كورێ مەر حووم سەید تەهای شەمەدینیبه له قەزارى رەواندز مولك و دێهاتیان ههیه و پینج برای له سەر دانیشتون و برای سە عاده تى شیخ محمەد سدیق تاهايه بۆ سەرپەرشتى مولك و ئەملاكیكى له ئییران ههیه، گۆبا چوو بوو و ئیلتیحاقى دەستەى دیموكراتیبەكانى كوردی ئەولای كەردبوو؛ هەلآتوو، له سنوورى عیراق خۆى تەسلیم به هیزی حكومه تى عیراق كەردوو.

## كوردستان له رۆژنامه كانی تاراندا

نامەى هەفته گى كۆهستانی تارانى له ژمارەى ٧٤دا له وتاره سەرەكییه كەیدا بهم جۆره هاتوو: وهختى ئهوه یه كە دهولەت بۆ كوردستان بهرنامه یه كى ئه ساسى بگریتە پش چاو. له كاتى یه كەم تەلگرافی سەرەك وهزیر بۆ ئازەربایجان له رۆژنامه كاندا بهراوه ژوو وهرگیراوه كە دهولەت دهیه وئ هیز بۆ ئه و ولاته بنیرى. مرۆف ئه وهى له ئازەربایجانى ده بیست و ئه وهى كە له لایەنى دیموكراتى ئه و جیگایه وه به وهى سیاسه تى ده ره وهى ده زانى ئه و ده ستپێ كەردنانه یان خالى له ئیشكال نه زانیوه. هه موو به دوو دلى و نیتگه رانییه وه له خویان ده پرسى كە داخۆ ئه نجامى ئه م ئیشه چۆن ده بێ. توندی ئازەرزووى دهولەت و تووریه كى له رادیوى تهوریزدا بوو پتر گومانى خستبووه چلۆنى ئیشه وه. به لام ئه وانەى هه موو بزوو تنه وه یه كى چلۆنى گیتیبیان هینابوو به پش ورده كارییه وه له وى چوونى چتیبكى چاوه نوړى نه ده كرا. له نیوانى نه ته وه كاندا بۆ تیبكى ئومیدیان ده كەرد و به هاتوو یه كى سەر كه وتنى دهولەت هیندیك به ئومید بوون. به لام ده ستپێ كەردنى دهولەت به پره بوو، ده بوايه ئازەربایجان خۆیه ده سته وه بدا؛ یان هه روا كیشه و لیتكان ناچارى خۆیه ده سته وه دانى بكا. یه كیبك له وانەى كە له ئیشى له شكركیشیدا پسپۆر بوو بریارى ئه مه بوو كە ده بێ له سى لاوه ده ست پش بكرى: یه كیان له رۆژه لاته وه بۆ جیگرى و خه ربكەردنى هیزی ئازەربایجان و یه كیبكیش له رۆژاوى بانه و سه رده شته وه. ئه وهش بۆ سه رگه رمكەردنى نیروه كانى دیموكراتى كوردستان و ده سته یه كش له سنوورى پچراندن وهى كوردستان و ئازەربایجان؛ یانى له خه تى «ته كاو»، په لامارى به تین وتوند به رى تاكو نه هیلێ هیزی ئازەربایجان و كوردستان یارمه تى یه كتر بكەن و زۆر به په له روو به لای میان دوو مه راغه و ته وو ریز بچنه پش.

## میوانداری كەردن بۆ نوێنه رەكانی عەشایر و ئیلاتى كورد و مه شایه خه كانیان

تاران: كوردستان ژماره ٨١ ههفته ی رابردوو ده ستیه ك له مشایخ و روئه ساییانى كورد له لایەن ستادى ئه رتس بۆ تاران میوانداری كرابوون كە له جهۆنى سەده ی له دانیشكەده ی ئه فسە ریدا كە له پشگای خاوه ند شكۆى شاهه نشایدا پیبك دیندرى له روو دا بوون. ئه و ئاغانه ی كە میوانداری كرابوون ئه مانه ن:

له مه هاباده وه: مام عەزیزى ئەمیری عەشایری مامەش، مەحمود ئاغانى ئیلخانى دیبوكرى، عەبدوللا ئاغانى ئیلخانى زاده ی دیبوكرى، بایه زید عەباس دیبوكرى، عەلى

عەباس ديبوگري، ئيسماعيل عەباس ديبوگري، ئيبراهيم سالاري مەنگور، عەبدوللا بايەزیدی مەنگور، سەلیم ئاغای ئاجاق مەنگور، عەلی ئاغا جوائمەردی مەنگور، رەحمان تەمبوری مەنگور، بايەزید عەزیزی گەوورک، کاکەللا حوسنی گەوورک، پیرۆت محەمەدی گەوورک، رەسوول محەمەدی مەنگور، عەبدوللا قادری مامەش، قادر قارەمانی شارویران، ئيبراهيم قادری شارویران.

بۆ نوێنەرەکانی عەشایر و ئیلاتی کورد و مشایەخەکانیان. لە مشایخ و تاجیر: ئاغای شیخ ئاغای، مەلا خەلیل گۆرەمەری، شیخ عەبدوڕەحیم شەمسەدینی، قازی موکری، سەید رەئوف قازی موکری، میرزا رەحمەت شافیعی بازرگان.

لە سەقزەو: ئاغای قادرخانێ ئەنۆ شیروانی، عەبدوللا ئەنۆ شیروانی، حاجی محەمەد وەکیلی، محەمەد سولتانی، رەزا کەلهوڕ، محەمەد سولتان پەنا، سەلح سولتان پەنا، رەشید دیوانی، محەمەد سولتانی.

لە بانەو: عیزەت ئەحمەدی، رەحمان ئەحمەدی، رەشید ئەحمەدی.

لە تیلەکوۆ: محەمەد حەبیبی، موزەفەر حەبیبی، عەلی حەمە وەیسسی، محەمەد فاتیحی.

لە کۆماسییەو: فەرەج بەگ زەنووی، فایەق بەگ شابازی، محەمەد سەلح رەشیدی.

لە هەورامانەو: ئاغای محەمەد شەریف ئەلمانە، عەبدوللا بەگ دزلی.

لە مەریوانەو: عەبدوللا بەگ وەله ژێری، سەید ئەحمەد شیخ ولسیلامی، شیخ ئەحمەد کونەپووشی، محەمەد عەلی بەگ بێلە.

لە گەلباغی: ئاغای یەحیا ئەمینی، محەمەد عەلی ئەمیر حوسنی، ئەحمەد پیشاری.

### پووتەسایانی کورد لە ئێران

تاران (ر): ئەو پووتەسایانە کورد کە خزمەتی حکومەتی تارانیا کوردبوو لە کاتی هەرای کوردستانی ئازاد لە مەهاباددا و یارمەتی سپای تارانیا دابوو و بەرەبەرەکانیان لە گەڵ کوردەکانی ئازادیخوادا کوردبوو، خوازترانە تاران لە کولییە ئەفسەری میوانداری کران. رۆژی ۳ ی شوبات چەند رۆژنامەنووسیکی تاران چوونە لایان و پرسیاریان لێیان کرد.

ئەو رۆژە بۆ نانی نیوەرۆ لە ئەرئش میوانداری کران. دواى نان خواردن عەلی رەزم ئارا و تەبەکی دووردرێژی خۆپێندەو لە ئازایی و نیشتمانپەرستی ئاگانان دوا. سەرکردهی

لەشکری ۴، ئاغای حوسینی لە ئازایی سپا و تیکۆشینى دلێرانەى ئەفسەران و میهه‌نپەرستی ئاگیانی کوردستان دوا کە لە بەرانبەری کوردەکانی ئازادیخوازی مەهاباددا بۆ حکومەت چی خزمەتییکی شایانیا کوردوو و لە چی پایەبە کدا بەمال و گیان هاوڕیتی و پشتیوانی لەشکریان کوردوو بۆ سەرکەوتنیا بەسەر کوردە ئازادیخواهەکانی جەمهوریەتخوازاندا و لە خواوەند شکۆ خوازتر بەرانبەر بەو خزمەتانی کوردویانە عەواتیف و میهه‌ربانی بفرمووی. لە دواى ئەو خواوەند شکۆ شاهەنشای ئێران دوازدە پارچە شالی کشمیری بەخەلات دا بەدوازدە ئاگیانی سەرکردهی ئەو کوردانە.

### مەلا مستەفا لە تاران

«الخبار» ۱۱ شوبات: مەلا مستەفا بارزانی لە تاران خەریکی موفاوەزات بوو لە گەڵ حکومەتی مەرکەزیدا: یان لە ئێران بچینهو، یان بۆ عیراق بگەرینهو.

۱۰ تاران: ئێران بوو بە پەناگا بۆ کوردەکانی بارزان. مەلا مستەفاى زەعیمی ئەو کوردانە لە تاران گەراوه کە لە گەڵ هاوڕیتیەکانی خۆیدا پرس و باسی ئەمە بکا داخوا لە ئێران دانیشن و چەک فری دەن و خەریکی کشتوکال بن یان بگەرینهو عیراق. حکومەتی ئێران وای بریاردا، کە مەلا مستەفا و سەد کەس لەو کوردانە کە حکومەتی عیراق حوکمی مەرگ و زندانی داون، لە ئێران بن و هی دیکە بگەرینهو عیراق. ئەگەر یەک لەو دوانە پەسەند نەکەن حکومەتی ئێران دەست بەدەرکردنیا دەکا، بەمەرجی ئەمە نەچەکیان لێ وەرگریتەو و نە بیانداتەو بە عیراق.

### کوردی مەهاباد

تاران، ۳ ی شوبات (ر): عەشیرەتی قادری - کە هەواخوای کوردستانی ئازاد بوو - رووتەساکانی گیران و دران بەمەحکەمەى عەسکەری حکومەتی تاران؛ لە شاری بۆکان محاکەمە کران. کوردەکانی فەیزوللا بەگی لاگیری حکومەتی جەمهوری کوردستانی ئازادبوون و عەبدوللا بەگی و هی دیکەش لە لایەن حکومەتی مەرکەزییەو گیران و درانە محاکەمەى عورفی عەسکەری و محکوم کران.

لەندن، رۆیتەر تاران (ر) ۷ ی شوبات: لە نێوان نیرووی هەواخواهانی جەمهوریەتی کوردستان و هیتی حکومەتی مەرکەزیدا هەرایەکی سووک رووی دا. چەند ئاویبەکی کوردەکان تالان کران. فەرماندەى تاران لە سنووری سەقزدا وای بلاو کردەو کە چەند کەسیکی کوردی محکوم لە سەقز و جینگایانی دیکە بەدار کران و خنکاندیان.

## یازده کوردی ئازادیخواز له قه‌ناره‌دران

«السجل» ژماره ۱۱۷، ۱۷ی شوپات تاران: په‌یامنیتری رۆیتەر ده‌لێت: له کوردستاندا شۆرش و هه‌را به‌رپا بووه. ده‌سته‌یه‌ک له کورده‌کانی جهمهوری کوردستان به‌پر چه‌کیه‌وه یه‌ک له‌سه‌ر یه‌ک په‌لاماریان برده‌ سه‌ر ناوچه‌ی هه‌یزی حکومه‌تی تاران له کوردستاندا. کوژتاریکی زۆر قورس کرا؛ خانوو و چاندن و کرداری چهند ديهاتیک و ئیران کرا. ده‌نگویاسیکی، که هه‌شتا به‌ره‌سمی وه‌راست نه‌گه‌راوه ئه‌مه‌یه‌ که حکومه‌تی تاران ده‌یه‌وی له‌شکرکی پر چه‌ک بنیترته‌ هاواری ئه‌و له‌شکره‌ی خۆی له هه‌ندیک جیگیانی کوردستان. چونکه هه‌یزی تاران له‌و ولاته‌دا بێ تین و که‌مه.

له تاران سه‌ره‌ک ئه‌رکانی سپای ئیران ئاشکرای کرد که یازده که‌س له کوردی جهمهوری که په‌لاماریان هه‌ینابوو، به‌خنکاندن حوکم دران و له‌و ولاته‌ له قه‌ناره دران و کوژران. دایره ئاگاداریبووه‌کانی سیاسی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ن که به‌هۆی له قه‌ناره‌دانی ئه‌و کوردانه، پشێوی و شورش و هه‌رایه‌کی قورس له کوردستاندا ده‌ست پێ کراوه. ئه‌وکاره هه‌موو کوردی کوردستانی دل‌گه‌یر و ناگوزیر کردوه.

## کوردی بارزان ده‌مێن یان ده‌رده‌که‌ون

تاران، (ر) ۱۱: مه‌لا مسته‌فا بارزانی له تاران خه‌ریکی موفاوه‌زات بوو بۆ مانه‌وه‌یان له ئیران، یان ده‌رکه‌ون.

تاران، (ر): ئیران بوو به‌په‌ناگای کورده‌کانی بارزان که سالی پار به‌نه‌یاری عیراق ده‌ستیان کرد به‌شۆرش و له پاشان په‌نایان بۆ ئیران برد. مه‌لا مسته‌فای زه‌عبمی ئه‌و کوردانه له تاران‌وه‌ روو به‌نیو کورده‌کان گه‌راوه تاکو پرس به‌هاورپیه‌کانی بکا، داخوا دامه‌زرین، یان بۆ عیراق بگه‌رینه‌وه، له سه‌ر یه‌ک له‌و دووانه بریاری بده‌ن و حکومه‌تیش به‌مال و دانه‌ویله و پیتویست ده‌ستیان بگه‌رێ و خه‌ریکی جوت و گا بن و ئه‌گه‌ر ویستیان بگه‌رینه‌وه عیراق، ده‌بێ مه‌لا مسته‌فا و سه‌د که‌سی هاورپیی له کورده‌کانی بارزان که له حکومه‌تی عیراق مه‌حکوم کراون نه‌چنه‌وه و ئه‌گه‌ر یه‌ک له‌و دووانه نه‌که‌ن، حکومه‌تی ئیران له ئیران ده‌ریان ده‌کا. به‌لام نه‌ چه‌کیان له ده‌ستینیه‌وه نه‌ده‌شیانداته‌وه به‌عیراق.

## حکومه‌تی ئیران کورده‌کان سه‌ری شک ده‌کا

### له ئیران ده‌مێنه‌وه یان بۆ عیراق ده‌گه‌رینه‌وه

له‌نده‌ن، ۲۳ (ی): رادیوی تاران بلاوی کرده‌وه که هه‌یزی تاران شاری شنۆی گرت، که شاریکی کوردستانی عولیايه به‌سنووری تورکیه و عیراقه‌وه هاوسنووره. ئه‌و شاره ناوچه‌یه‌کی سه‌ره‌تای چهندان هه‌زار کورد و کوردانی بارزان بوو که له دواي شۆرش هه‌لایساندنیان له‌عیراق سالی پار که په‌نایان بۆ کوردستانی ئیران بردبوو.

ده‌گه‌رینه‌وه گۆیا شار بێ کیشه و هه‌را و به‌ره‌ستی گیراوه. نوینه‌ری په‌یامنیتری رۆیتەر ده‌لێت: که ژماره‌ی ئه‌و کورده چه‌کدارانه یازده هه‌زار پیای جهنگین. حکومه‌تی ئیران سه‌ریشکی کردوون له نیوانی مانه‌وه‌یان له خاکی ئیراندا، وه‌یان گه‌رانه‌وه‌یان بۆ خاکی عیراق. به‌لام به‌بێ زه‌عیمه‌کانیان که له‌لایه‌ن حکومه‌تی عیراقه‌وه پاشمله به‌خنکاندن و به‌زندانی و به‌ندی و هه‌موو جوژه سزایک حوکم دراون، به‌لام هی دیکه‌یان ده‌توانن بۆ عیراق بگه‌رینه‌وه؛ یان له ئیران دامه‌زرین. خۆ ئه‌گه‌ر مانه‌وه‌یان له ئیران هه‌لبژارد، له سه‌ریان پیتویست ده‌بێ که چه‌که‌کانی به‌ده‌ستیانه‌وه‌یه فریاده‌ن. که وایان کرد ئه‌وجا حکومه‌تی ئیرانیش به‌مال، به‌دانه‌ویله، به‌قوماش و کشتوکال و پیتویستی کشتوکال یارمه‌تیان ده‌کا؛ ده‌ستیان ده‌گرێ و پشتیوانییان ده‌دا. خۆ ئه‌گه‌ر یه‌ک له‌و دووانه‌یان نه‌کرد، حکومه‌تی ئیران له خاکی ئیرانیا ده‌رده‌کا، بێ ئه‌وه‌ی چه‌کیان بکا و بیانداته‌وه به‌عیراق.

## به‌شی دووه‌م

### ئیران بارزانییه‌کان ده‌رده‌کا

تاران، ۲۴ (ی، ب، ر): سه‌ره‌ک ئه‌رکانی جهنگی ئیران ئاشکرای کرد که ئه‌مه بوو به‌سی رۆژ هه‌یزی ئیران روو به‌کوردستان له چویندايه؛ له سنووری ئیرانی و عیراقیه‌وه ده‌چپته پیش. وه‌زاره‌تی جهنگی ئیران به‌به‌راژووی ئه‌و ده‌نگویاسه‌وه جاری دا. هه‌یزی ئیران به‌سه‌ر شنۆدا زال نه‌بوو و به‌سه‌ر هه‌یج شاریکی دیکه له شاره‌کانی کوردستاندا ده‌سه‌لاتی په‌یدا نه‌کردوه‌و کورده‌کانیش تا چهند رۆژی پیشوو ده‌ستیان به‌هه‌یج به‌ره‌که‌نیه‌ک نه‌کردوه‌و. په‌لاماربردنی هه‌یزی ئیران بۆ سه‌ر کوردستان له‌به‌ر دوو چته:

یه‌که‌م: پاک‌کردنه‌وه‌ی کوردستان له سه‌رکیشی.

**دوهه:** نه هیشتنی بارزانییه کان، له سهر نه خشه ییگی دایانناوه برۆن، که واک چهک به دهسته وه نادهن، یان ده رکردنیان له ئیرانه وه بۆ عبیراق.

زه عیمی کورده کان فه تحوللا داوودی - یه کیتک له سهر کرده کانی کوردی بوشیر - گه یشته تاران؛ که بوشیر له سهر خه لیجی فارسه. ئەو شاره له کاتی سهر کشی قه شقایباند، کورده کان داگیریان کردبوو، حکومه ته ئیران تاکو ئیستا نه یگرتبووه.

تاران: سهره کی له شکری ئیران بلاوی کرده وه که دهسته یه که له ئهرمن و ئاسووری گه یشته کورده کان و پشتیوانییان ده کهن. دیسان وتی که کورده کان له جهنگی دوایی یازده کوژراو و په نجا برینداریان داوه.

### شۆرش له کوردستان نه بر او ته وه

رۆژنامه ی «السجل» ی به غدایی، ژماره ۱۱۷ ی شویات: ده لئ: تاران و په یامنیتری رۆیتەر بلاویان کرده وه که له کوردستاندا هیشتا شۆرش ههر بهرپایه. دهسته یه که کوردی پر چهک په لاماری یه که له دوا یه کیان دایه سهر دیتها ته کان، ویرانیان کرد و کردار و شینیان هه موو سووتانند. به لام هیندی که شۆرش ههر راگیراوه، که هیشتا وه راست نه گه پراوه، ئەویش له وه دیار ده کیری حکومه ته تاران ده یه وئ بۆ کوژاندنه وه ی ئەو شۆرشه، له شکریکی به تین و پر چهک له تاران وه بۆ کوردستان بهرئ کا تاکو پشتیوانی ئەو له شکری تاران بکه که له کوردستان و بی هیزن.

سهره کی ئهرکانی جهنگی ئیران له تاران بلاوی کرده وه که یازده کهس له کورده په لامار هینره کان له لایه ن مه حکمه ی عه سکه ریبه وه به خنکاندن مه حکوم کران؛ ده موده ست له سهر دار دران و کوژران. ئەو ئیشه بوو به مایه ی ناگوزیری و دلگیری هه موو کورد.

### سهرۆکه کانی کورده له تاران

ئه نقهره، (ر) تاران ۱۸ ی شویات: سهره که وه زیری ئیران بلاوی کرده وه که له ولاتی فارس و جیگیانی دیکه که عه شایر چه که کانیان نه داوه ته ده ست هیزی حکومه ت تا چهک به دهسته وه نه دن له و جیگیان نه دا هه لبراردن ده ست پئ ناکرئ. ناسرخان قه شقایب وه لامی داوه ته وه که چهک به دهسته وه نادات.

### عومه رضان ره ئیسی عه شیرته ی شکاک

تاران، ۱۹ (ر): که عومه ر خان ی ره ئیسی عه شیرته ی شکاک - کوردی ورمئ - له گه ل چند ره ئیسی دیکه ی کورده کانی ورمئ رۆژی سی شه ممه ی شویات گه یشته تاران، چونه ئهرتش خویان نواند و بۆ به یانی سهر فرۆبی هاتوون.

تاران، ۱۹ (ر): بلاوی کرده وه که ره ئیسه کانی کوردی مه هاباد و سه قز و بانه و مه ریوان - که هاتبوونه تاران - بهرئیز و حورمه ته وه نوازش کران و خاوه ند شکۆ شاهه نشا به ده ستی خۆی خه لاتی پیدان و نوازشتی کردن.

له پاش میوانداری، هه ربه که بۆ جیگی خویان گه رانه وه. ئەو سهرانی ئیلات و عه شایری کوردان به ئیمه را هاوده ردی و هاوزه حمه تیان کرد له کاتی ئاشوپه رسته کانی ماجه راجویانی که ئاوزه ی خود سه ری و خود په رستیان به ناوی ئازادیخواهی به ند کردبوو؛ هه ناوی ئیمه یان له سوئی ئازهر پاته گان له ئاگری ئازهریدا پاتبوو. ئەو سهرانه ی کوردی شاپه رستی و میهه ندۆست هاوسۆز و نیازی ئیمه بوون وا بۆ وه راست گه رانی شاپه رستی و ئیران دۆستی هاتنه تاران و په زیرانی کران و چونکه ئەوسا له رابووردوو په پشتیوانی له شکریان کردوو بۆ رزگاری ئازهر پاته کان له ئاشوب خوازان؛ بۆبه له ئهرتش هه رچی بکی شایان بوو بۆیان کردن و به حورمه ته وه بهرئیان کردن.

ئیران هه تا ئەو جوامیر و دلیرانه ی هه بی، ئیران هه یچ ناگوزووریه کی تووش نابئ و هه یچ ئەه ریمه نیک ره خنده داری ناکا. هه روا درئیزه ی به وتن دا و وتی که ئازهری ئازهر پاته گان ئازهری پیغه مبه ری ئیرانییه؛ نه که نازیری ته ته ری و جه نگیزی بی. هه روا وتی که زه مزمه ی کورد و لور و تورک چییه، زه مزمه ی ئیران و ئیرانی په رستییه و له ته برئیز و ره زاییه دوا. له میهه نه په رستی کوردانی ره زاییه ی باس کرد که کوردی ره زاییه ره زامه ندی به شاهه نشادا.

### ناسر قه شقایب چهک به دهسته وه نادا

تاران، (فرانس پریس): قه و اموسه لته نه ی سهره که وه زیری ئیران ئاشکرای کرد: عه فووی عام ده رختن له باره ی ئەو عه شیره تانه ی، که له نیرووی ئیراندا سهر کیش بوون، تا ئەو عه شیره ته چهک به دهسته وه نه دا، ئەو عه فووه ی بهرناکه وئ. له دوا ی ئەو ئاشکرا کردنه چاوی به ناسر قه شقایب که وت و به خاوه ند رۆژنامه کانی وه لام دا که ئەو مه رجانه به هه یچ کارئیک جیبه جئ ناکرئ.

تاران: حکومەتی ئێرانی لە تاران، دەستە تۆپتکی «برنی» شپست تیری دا بەنەوود و هەوت کەس لە گەورە و سەرۆکەکانی کورد: شا سەیان، زولفەقاری. چونکە ئەوانە لە کاتی شۆڕشی نازەربایجاندا سەریان بۆ حکومەتی مەرکەزی چەماندبوو؛ خزمەتیان کرد.

### حکومەتی ئێران نەقەڵ دەدات قەشقاییەکان بۆ چەک کات

لە پەیمانگیری پۆژنامەی فەرەنسە -فرانس پریس-دا باسی کردوو دەلیت:

ناسر قەشقایی، سەرەک عەشیرەتی قەشقایی -کە بەرامبەر بە ئێران سەرکێشی کردبوو- چاوەنۆری دەکری بگاتە تاران. ئەو چوونەشی لەسەر خواستنی قەواموسسەلتهنە سەرەک وەزیری حکومەتی ئێران، کە دەیهوی گفتوگۆی پیکهاتن لە گەڵ ناسر قەشقاییدا دووبارە بکاتەوه لە بابەت چەک فرێدانی عەشیرەتی قەشقایی؛ تاکو بتواندری هەلبژاردن دەست پێ بکری.

حکومەتی ئێران پریاری دا کە لە دوای دامرکاندەوهی نازەربایجان، لە ولاتی فارسدا هەلبژاردن دەست پێ بکا، بەلام بەمەرجی ئەمە کە عەشیرەتی ئەو ولاتە لە چەک پروت کاتەوه. بەلام مانگییک لەمە پیش ناسر قەشقایی ئاشکرای کرد، کە ئەگەر حکومەتی ئێران بیت و هەلبژاردن بەچەک وەرگرتنەوه گری بدات، ئەوا لە ولاتی فارسدا هەلبژاردن دەست پێ ناکری.

### کوردەکانی بارزان لە گەڵ حکومەتی ئێران موافقە دەکەن

تاران ٤ی ئادار: نوێنەری پۆژنامەی فەرەنسە ئەمڕۆ بلاوی کردەوه کە هیزی ئێران هەروا خەریکی دەرکردنی کوردەکانی بارزانە. زەعیمی ئەو کوردانە وەفدیکی ناردۆتە لای جەنەرال هەمایونی سەرکردە هیزی ئێران؛ کە ئەوان دەنوین، بۆ ئەوهی قسە لە گەڵ خاوەند دەستەلاتی ئێراندا بکا بۆ گرتدانی هودنە لە نیوان هەردوولایاندا.

### داخوا بارزانییەکان خۆیان دایە هیزی ئێرانەوه

نامەی پەیمانگیری نوێنەری پۆژنامەی فەرەنسە لە تارانەوه وتووێ: کە ئەمە بوو بەچەند پۆژ نیرووی ئێران دەستی داوێت مەلا مستەفای بارزانی دەرەکات. پەیمانگیری نوێنەری بیژراو لە جیگایانی باوەرپیکراوانی بیستوو کە مەلا مستەفا لە حکومەتی ئێرانی هودنە و موافقەزەهی خواستوو کە خۆی بداتە دەست هیزی ئێران.

هەروا دەلیت ئەو کوردانە لە دەست سپای عیراق هەلا تون، دەرەکرتن. بەلام

حکومەتی ئێران لە بارزانییەکانی خوازت، کە چەک بەدەستەوه بەدەن؛ بەلام ئەوان نەیان کرد و خوازبیری ئێرانی بەدوا داو. لەسەر ئەوه حکومەتی ئێران بەهەموو هیزییەوه پەلامارتیکی قورس و بەتوندی برده سەر بارزانییان کە توانی تەنگەیان پێ هەلچنی. لە تەلگرافی دوامیندا کە لە تارانەوه هاتوو دەوتری کە قسەکردنی نێوانی حکومەتی عیراق و ئێران بۆ بەدەستەوه دانی بارزانییان تازه کراوه. بەلام ئەنجامی قسە تا کوێ چوو، نەزانراوه.

### کوردەکان لە ئێران

پۆژنامەی «الحوادث»ی بەغدا لە ١١ی ئادار بلاوی کردەوه کە حکومەتی مەرکەزی تاران نیروویتکی پرچەکی ناردە سەر ئەو کوردانە کە لە هەریمی کوردستاندا جەمهورییهتیک زاتی کوردستانیان دامەزراند بوو.

کوردەکانیش بۆ پارزتنی ئەو جەمهورییهتە، بەر بەرەکانیان دەکرد. بەلام لەبەر سەختی جیگا و تەنگی رێگا کێو پارەکان، ئەو پەلامار بردنە هیندە کارگەر نەبوو. ئەوه پتر کوردەکانی بەهیزی کرد و نیروویانی پتر کرد. بەلام حکومەتی تاران نیروویتکی بەتانکە کێوییهکان و ئۆتۆبیلە زریدارە بچووکەکانی کە تازه [...] بۆیان هاتوو پرچەکی کردن، تاکو لە کێوکانیش بتوانن پەلامار بیهن. لەو رووهوه کوردەکان چەند کەسیکیان بۆ پۆژەلات و پۆژاوا و باکوور کشانەوه؛ هیندیکیان بۆ سنووری تورکیا و بۆ عیراق و چەندیکیان بۆ نازەربایجانی سۆفیاتی کشانەوه.

### مەلا مستەفا بارزانی لەسەر تخبوبی ئێران و عیراق

لەندەن، ١٨: بەغدا بلاوی کردەوه کە لەم دواییەدا لە تخبوبی ئێران و عیراقدا لیکدانیکتی سووک لە نیوانیدا رووی داوه کە هیزی کانی کوردیی هی مەلا مستەفای بارزانی دەیهویست پی بنیتە عیراقەوه. جیگا باوەرپیکراوهکان ئەوهی دەلین کە پیکهاتنی مەلا مستەفای بارزانی و حکومەتی ئێران سەری نەگرت.

لە دوای ئەوه کە لەشکری ئێران بەنەیاریی زەعیمی کوردان کەوتە بزوتنەوه، هیندییک لەو کوردانە خۆیان دا بەدەست عیراقەوه. هەروا ئەو خەریکبۆنەهی، کە لەگەڵ حکومەتی ئێران بۆ عەفووی عام وەدەستخستنی لە عیراق و دەستووردانی گەرانەوهیان بۆ نیشتمانەکان، دیسان سەری نەگرت و ئەو حوکمەهی حکومەتی عیراق کە لە بارەهی ئەواندا داوویان، هەروایە.

جیگا پروایه کان بلاویان کردهوه که ئیستا ریککهوتنی مهلا مستهفای له گه‌ل حکومتی ئیراندا سه‌رگرتوه نه‌بوو، بریاری له‌سه‌ر ئه‌مه‌دا که ده‌ست و پتوه‌نده‌که‌ی خۆی کۆکاتهوه، به‌چه‌که‌کانیانه‌وه له‌هه‌ریمه‌ چیاپیه‌کانی که‌وا به‌سه‌ر تخووبی سێ ده‌وله‌تاندا ده‌سته‌لاتیان هه‌یه - که ئییران و تورک و عیراقن- ده‌سته‌لات په‌یداکن و تیکۆشن بۆ و ده‌سته‌ خستنی عه‌فووی عام له‌ حکومتی عیراق.

ئه‌و هه‌ریمی که‌ کورده‌کانی تیدا خزاوه‌ نزیک دوو هه‌زار عائیله له‌ ده‌ست و پتوه‌ندی مه‌لا مسته‌فا تیدا گوزهران ده‌کن. وا ده‌گێرته‌وه که‌ مه‌لا مسته‌فای بارزانی به‌سه‌ر پاژده هه‌زار پیای جه‌نگی فیرکراوی پر چه‌کی جه‌نگاوه‌ری دلیردا ده‌سته‌لاتی هه‌یه؛ به‌لام چلۆنی ئابووریان چاک نییه.

وه‌زاره‌تی جه‌نگی عیراق ته‌قیربێکی وه‌رگرتوه که‌ له‌وه‌دا هاتوه هه‌رچیکو ده‌ست و پتوه‌ندی مه‌لا مسته‌فای بارزانی، ناماده‌ی جه‌نگ و بۆ پارازتی هه‌ریمی چیاپی، سازی به‌ره‌لست بوون. هه‌روا ژن و منداله‌کانیان ده‌سته‌به‌ده‌سته‌ی بچوک له‌ تخووبی عیراق ده‌په‌رته‌وه، په‌نا بۆ ئه‌و ماله‌ کوردانه‌ ده‌به‌ن که‌ دۆست و ئاشنایان. هه‌روا له‌شکری عیراق له‌ ئییران ته‌قیران وه‌رده‌گرت که‌ هه‌رچیکو له‌شکری ئییران و ئه‌و کوردانه‌ی بنده‌ی ئییران، تیده‌کۆشن که‌ مه‌لا مسته‌فا و پیایه‌کانی پاله‌په‌سته‌ به‌ن بۆ سه‌ر تخووبی عیراق یان تورکیه.

### ئیسندای عه‌فووی عام بۆ کورده‌کانی بارزانی

رۆژی ١٨ی مانگی ئادار رۆژنامه‌کانی پایته‌خت به‌جاریک ئه‌و ته‌لگرافانه‌یان بلاوکرده‌وه که‌ له‌ لیواکانی کوردنشینه‌وه ناردراون؛ به‌تایبه‌تی «الخبار - الزمان» ئه‌م ته‌لگرافه‌یان بلاوکرده‌وه که‌ له‌ سلیمانییه‌وه هاتوه. ئیسترحامیان له‌ حکومت کردوه که‌ حکومت بۆ کورده‌کانی بارزان عه‌فووی عام ئیسدار کا و بیانبه‌خشی و لییان بگه‌رپین له‌ نیشتمان و جی و شوینی خۆیان دامه‌زرێنه‌وه.

رۆژنامه‌ی «السیاسة» ١٨ی ئادار: له‌ ژیر عینوانی «بۆ بارزانییه‌کان عه‌فووی عام ده‌خوای» ته‌لگرافیکه‌ی له‌ سلیمانییه‌وه و به‌ئیمزای ٥٣ گه‌وره و عوله‌ما و سادات و سه‌ره‌ک و میر و به‌گ و بازگان و ئاغایانی کوردی سلیمانییه‌وه لیدراوه ئه‌مه‌یه:

به‌مه‌ که‌ عه‌فووی عام بۆ کورده‌کانی بارزان سادیر بکری، نه‌ته‌وه‌ی کورد پتر و چاکتر په‌یوه‌ندیان به‌عه‌رشه‌ی موفداوه ده‌بێ.

١٨ی ئادار: هه‌میسان له‌ سلیمانییه‌وه ئیسترحام ده‌که‌ین بۆ عه‌فووی عام ئیسدارکردن و گه‌رانه‌وه‌یان بۆ نیشتمان و جی و شوینی خۆیان موشکیله‌ی بارزانییه‌کان پیک بنین. ئیمزای ٦٢زوعه‌ما و سه‌ره‌ک و گه‌وره و محامی و ئوده‌با و بازگانانی کوردی سلیمانییه. ١٨ی ئادار: له‌ کۆیسنجه‌قه‌وه هه‌رچیکه‌ی له‌ وتاره‌که‌ی دکتۆر جه‌عه‌فر محه‌مه‌د عه‌بدوله‌که‌ریم دایه که‌ رۆژی ١٠/٣/١٩٤٧ له‌ ژماره‌ی ١٣٥١ی رۆژنامه‌ی «صوت الاهالی» دا بلاوکرده‌وه پشتیوانی ده‌که‌ین و له‌به‌ر حکومتی خۆشه‌ویستمان ده‌پارێنه‌وه که‌ به‌چاوی عه‌تف و شه‌فه‌قه‌ت و میه‌ره‌بانیه‌وه کاروباری بارزانییه هاونیشتمانه‌که‌مان جیه‌جی بکن و بیانگێرته‌وه سه‌ر ری و شوین و نیشتمانه‌که‌ی خۆیان تاکو له‌ ژیر سێبه‌ری عه‌رش موفداوا بژین و دلنیان. ئیمزای ٦٢ ئاغا و گه‌وره و مه‌زن و عوله‌ما و بازگان و که‌سه‌به‌ی کوردی کۆیسنجق.

٢٠ی ئادار «صوت الاهالی» له‌ بابته‌ کاروباری کورده‌کانی بارزانی نووسیوه که‌ له‌ سلیمانییه‌وه چه‌ند ته‌لگرافیان بۆ ناردراوه داوخوای کاروباری بارزانییه‌کان کراوه که‌ به‌مه‌رجه‌ حقوکیان تیدایی، جیه‌جی بکری و له‌گه‌ل عه‌داله‌تدا ریککه‌وی و هه‌روا ئیسدار عه‌فووی عامیان خوازتوه.

٢٠ی ئادار «الخبار» له‌ ژیر عینوانی «هه‌میسان بارزانییه‌کان» بلاوی کردۆته‌وه که‌ ته‌لگرافیکه‌ی له‌ برا کورده‌کانه‌وه بۆ ناردراوه، که‌ تیایدا باس له‌ پیکه‌تانی موشکیله‌ی بارزانییه‌کان کراوه که‌ به‌جۆریک پیک بێندری که‌ له‌گه‌ل عه‌داله‌تدا ریککه‌وی و به‌جۆریک بی که‌ خۆشه‌ویستی و برابته‌تی دوو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب و کورده‌وه تاکو ئیخلاس و فه‌رمانبه‌ری پتر بکا به‌عه‌رشه‌ی موفدا و له‌ ته‌لگرافه‌که‌دا داوی عه‌فووی عامیان کردوه بۆ بارزانییه‌کان.

رۆژی ٢٢ی ئادار روونوسی ئه‌و ته‌لگرافه‌یان بلاوکرده‌وه که‌ کورده‌کانی خانه‌قین له‌ باره‌ی ده‌رخستنی عه‌فووی عام بۆ بارزانییه‌کان، تکایان له‌ حکومت کردوه و توپانه: کاروباری بارزانییه‌کان به‌جۆریک پیک بێندری که‌ له‌گه‌ل عه‌دل و مه‌سالیحی موشته‌ره‌که‌ی نیوانی دوو نه‌ته‌وه‌ی کورد و عه‌ره‌بدا ریککه‌وی.

٢٣ی مارت، «صوت الاهالی» بلاوی کرده‌وه. که‌ له‌ که‌رکووک و سلیمانی و خانه‌قینه‌وه گه‌لپک ته‌لگرافانی بۆ چوه. له‌ویدا تکای عه‌فووی عامیان بۆ بارزانییه‌کان کرده‌وه، خواهیشت کراوه به‌جۆریک ئیسی بارزانیان پیک بێندری که‌ له‌گه‌ل عه‌داله‌ت و



مهسله‌ه‌تی موشته‌ره‌که‌ی هه‌ردوو نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب و کورداندا ریککه‌وه‌ی. له‌جینگای باوه‌رپیتکرآومان زانیوه، که‌حکومه‌تی دل‌سۆز و به‌مه‌رحمه‌تی عیراقی خۆشه‌ویست ده‌یه‌وه‌ی رووی لوتف بداته‌ کورده‌کانی بارزان که‌بگه‌رینه‌وه‌ نیشتمانه‌که‌یان و له‌جی و شویتنی خۆبان دامه‌زینه‌وه‌ و خۆباویژنه‌ باوه‌شی عه‌داله‌تی حکومه‌ته‌وه‌. به‌دل‌نیایی و ئاسوده‌یی دانیشن و چاوه‌نۆزی عه‌داله‌ت و لوتف و په‌عه‌یه‌ته‌په‌روه‌یی حکومه‌تی خۆبان بکه‌ن.

### ئێران له‌ جه‌نگی کورده‌کاندا چه‌کی زل به‌کار ده‌با

تاران، ۲۹ی مارت: په‌یامنیتری «یونایتید پریس» نووسیوه‌ و ده‌لێت: له‌م جه‌نگه‌ خویناوی و کوژتاره‌ی که‌ گه‌رمه‌یه‌تی، نیرووی ئێران روو به‌کوردده‌کان له‌ مه‌یدانی جه‌نگی -که‌ له‌ تخووبی لای عیراقه‌وه‌ ده‌ستی پێ کراره‌، له‌گه‌ل بارزانییه‌کاندا- فرۆکه‌، تانکی زل، توپه‌ قورسه‌کان به‌کار ده‌به‌ن.

رۆژنامه‌ی «اطلاعات» وینه‌ی په‌سمی له‌ ته‌لگرافیککی که‌ بو‌ی ناردراوه‌ بلاوی کرده‌وه‌ که‌ ئه‌و جه‌نگ و کوژتاره‌ گه‌رمه‌یه‌، که‌وا به‌م جوژه‌ ده‌ستی پێ کراره‌، له‌م رووه‌یه‌ که‌ نیرووی کورد به‌توندی په‌لاماری له‌شکرگاییکی هێزی ئێرانیان دا له‌ نزیک شنۆ، ئه‌فسه‌رێکی گه‌وره‌ی ئێرانیان کوشت و چه‌ندیکیشان بریندارکرد. جا به‌و هۆیه‌وه‌ جه‌نگ هه‌لایساندراوه‌، کوژتار و خویته‌پێژی ده‌ستی پێ کراره‌. به‌لام نابێ له‌بیر بکه‌ین که‌ ئه‌و کوردانه‌ له‌م رۆژانه‌ی دواییدا موافقه‌تیان کردبوو که‌ له‌ ئێران ده‌رکه‌ون و بپۆن.

له‌نده‌ن، ۲۹ (ر): له‌ نیوانی نیرووی کورد و هێزی ئێراندای بوو به‌چاره‌ رۆژ پتر جه‌نگ و کوژتار زۆر به‌گه‌رمه‌ له‌ کاردايه‌. تخووبی شنۆ بوته‌ مه‌یدانی کوژتار. کورده‌کان هێزیکی له‌شکری ئێرانیان ده‌وره‌داوه‌. سه‌رکرده‌ی له‌شکری ئێران له‌ حکومه‌تی خوازتوه‌ که‌ به‌و سپایه‌ی بو‌ ئازربایجان ناردراوه‌، یارمه‌تی بکریته‌ بو‌ رزگارکردنی هێزی ده‌وره‌درای ئێرانی. له‌و جه‌نگه‌ خویناوییه‌دا ئێرانیان فرۆکه‌ و تانکی گه‌وره‌و توپ، به‌گه‌رمه‌ به‌کار ده‌به‌ن و له‌ هه‌ردوو لا کوژراو و بریندار زۆر هه‌ن.

### به‌پارانه‌وه‌ ته‌لگراف بو‌ عه‌فووی عامی بارزانییه‌کان

له‌ سلیمانییه‌وه‌ ئه‌م ته‌لگرافه‌ی خواره‌وه‌ بو‌ جیگا هه‌ره‌به‌رزه‌کان لێ دراوه‌ به‌ئیمزای ۷ که‌سی کاسیب و ۴ که‌سی خاوه‌ند گارج و ۲۹ که‌سی ئوتۆمبیله‌وان، سایق سه‌یاره‌ و رۆژنامه‌کانی پایته‌خت بلاویان کرده‌وه‌ که‌ ده‌لێن: هه‌رچیکو پیکه‌یتانی مشکله‌ی بارزانه‌

پیکه‌یتانیکی بێ که‌ له‌گه‌ل عه‌داله‌ت ریککه‌وه‌ی و یارمه‌تی و پشتیوانی برابه‌تی و خۆشه‌ویستی نیوانی نه‌ته‌وه‌ی کورد و عه‌ره‌ب بکا؛ تاکو به‌وه‌ کورده‌کان پتر به‌ده‌وری عه‌رشێ موفدادا هه‌لسوورین و ئیسترحام ده‌که‌ین عه‌فووی عام بو‌ مه‌حکومه‌کانی بارزان ئیسدار بفره‌رموون.

### پتیسته‌ کاروباری بارزان به‌ره‌وانیکی پاکي عه‌داله‌ت و عه‌تفه‌وه‌ جیبه‌جی بکری

له‌ قه‌زای کفریه‌وه‌ ته‌لگرافیک به‌ئیمزای ۲۱ پیاوه‌ گه‌وره‌ گه‌وره‌کانه‌وه‌ بو‌ جینگای هه‌ره‌به‌رز لیدراوه‌ و رۆژنامه‌کانی پایته‌خت بلاویان کرده‌وه‌. له‌ویدا خوازتراه‌ که‌ به‌رۆحی عه‌داله‌ت کاروباری بارزانییه‌کان پیک بپندری و به‌ره‌هه‌سته‌ شه‌راوی و خراپه‌کان لادری و عه‌فووی عام بو‌ گه‌رانه‌وه‌ی خۆیان و عائیله‌یان ئیسدار بکری و ببه‌خشرین. ئومیدمان وایه‌ که‌ ئه‌و موشکیله‌ به‌چاوی میه‌ره‌بانی ته‌ماشای بکری و له‌ پایه‌ پتر ئیه‌تیمامی پێ بدری. ئیمزاکان.

### جه‌نگی له‌ کورده‌ستان ئێراندای هیشتا هه‌یه

ئه‌نقهره‌، ۵ی نیسان شه‌وی شه‌مه‌، سه‌عات ۹ی دوای نیوه‌رۆ: رادیوی ئه‌م شاره‌ که‌ له‌ په‌یامی ئێرانی وه‌رگرتبوو، بلاوی کرده‌وه‌ که‌ جه‌نگ له‌ نیوانی کورد و ئێرانییه‌کاندا زۆر تونده‌؛ ده‌لێت:

حکومه‌تی تاران ئه‌مه‌ بوو به‌چه‌ند هه‌فته‌یه‌ی زۆر به‌گه‌رمی له‌گه‌ل کورده‌کانی بارزان، له‌ نیوان سێ شاری میانداو و مه‌هاباد و ورمیدا شه‌ریانه‌.

کورده‌کان هه‌موو ته‌رزه‌ چه‌کی تازه‌یان هه‌یه‌؛ توپ و هاوه‌ن و شیتت تیر به‌کار ده‌به‌ن. عه‌شیره‌تی به‌هادور -که‌ نزیک سێ هه‌زار شه‌رکه‌ریان هه‌یه‌- له‌ کورده‌کانی ده‌وروشتی ورمین؛ پالیان داوه‌ته‌ پال کورده‌کانی بارزانه‌وه‌. له‌ملاولاوه‌ کورده‌ دیوکراتییه‌کان و تازه‌ریایجانییه‌ دیوکراتییه‌کان هه‌روا ده‌چن و ده‌بنه‌ پشتیوانی کورده‌ شه‌رکه‌ره‌کان.

حکومه‌تی ئێران په‌ی ده‌رپه‌ی هێز بو‌ ئه‌و له‌شکری ئێران ده‌نیتری که‌ شه‌ر ده‌که‌ن؛ فرۆکه‌ش بێ وچان جینگای کورده‌کان بو‌مباران ده‌کا.

له‌ په‌یامی په‌سمی ئێران وه‌رگیراوه‌ که‌ عه‌لی رهم‌ ئارای سه‌رکرده‌ی له‌شکری ئێران دووجار له‌ تاران‌وه‌ هاتوه‌ به‌فرۆکه‌ به‌سه‌ر مه‌یدانی جه‌نگا سوورپاوه‌ته‌وه‌. جاری دووهم له‌گه‌ل هاوسایه‌کانیا پیک هات که‌ تیکۆشن به‌هه‌ر چه‌ند بێ به‌مال بارزانییه‌کان ناچاری خۆیه‌ده‌سته‌وه‌دان بکه‌ن. ئه‌گه‌ر ئه‌مه‌ راست بێ ئه‌وه‌ دوامین ژبانی کوردانه‌.

## قازی محمەد

١٩٤٧/٤/١١ لە بەشی تورکیدا، ٥٠ و ٥٥ی دوای نیوهرۆ، بلاوی کردووه، که عەلی رەزم ئارا بەرەو خاوەند رۆژنامه کانی تاران ئەم وتارەری دا. لەبەرئەوه که رۆژنامه و کۆوارەکان و ئیستگە کانی بە چەوتی بلاو دەکەنەوه، ناچاربوون که بۆ روونکردنەوهی راستییە کە ئێ و جۆرە معلوماتی لە بارە کوری کانی بارزانەوه تاکو ئیستا دراوه، ئەم وتارە بۆتان روون کە مەوه، بلیتم:

## سەرلەشکر عەلی رەزم ئارا لە کۆبوونەوهی خاوەند رۆژنامه کانی ئێراندا بەوتاریک باسی

### کوردەکانی بارزانی کردووه

تاران ئیوارە ١٩٤٧/٤/١١ لە بەشی تورکیدا، ٥٠ و ٥٥ی دوای نیوهرۆ، بلاوی کردووه، که عەلی رەزم ئارا بەرەو خاوەند رۆژنامه کانی تاران ئەم وتارەری دا. لەبەرئەوه که رۆژنامه و کۆوارەکان و ئیستگە کانی بە چەوتی بلاو دەکەنەوه، ناچاربوون که بۆ روونکردنەوهی راستییە کە ئێ و جۆرە معلوماتی لە بارە کوری کانی بارزانەوه تاکو ئیستا دراوه، ئەم وتارە بۆتان روون کە مەوه، بلیتم:

بارزانی نزیک ١٠ هەزار کەسن بەژن و مندال و پیربانهوه. سێ هەزار کەسی ئەوان پر چەکن. لە هەموو هۆزەکان پتر و ابەستە شێخ و رەئیس خۆیان. شێخی هەرە گەورەیان شێخ ئەحمەد و لە پایە بەدەر تەقدیسی دەکن و بە ئیمانەوه خۆشیان دەوێت. بارزانییهکان جەنگاواریکن که دەتوانم بلیتم لە گیتیدا شەرکەری وەکو ئەوان تاکو ئیستا هەلنەکەوتووه.

بارزانی لە جەنگدا ئەوەندە وریا و زانان که زۆر زوو نوختە زەعیفی بەرانبەرە کە خۆیان دەدۆزنەوه و تیدەگەن و دەستبەجی لەو روووه بە پێ ئەوه دەکەونە جەنگەوه و تەلەفیاتیکی یە کجار زۆر لە دوژمنی خۆیان دەدەن. لە ٢٠٠ مەتر دوورتر گوللە بەدوژمنەوه نانێ. وە که گوللە باویژێ ئەوانە نییه که نە ئەنگیوێ. هەر او قسە دووبارە دەکەمەوه و دەلیم که لە هیچ هۆزیک و هیچ عەشایرێ کدا شەرکەر و دلیر و ئازای وەکو بارزانییان نەبێندراوه و نابیندرێ. بارزانییهکان لە جەنگدا ئەوەندە خۆین سارد و لە سەر خۆن که هەزاران گوللە تۆپ و بۆمبایان تی گیرێ و هەزاران ئاگر باران بکرین، لە جیگای خۆیان نابوون و ناجوولێنەوه، هەتا لییان نزیک نەبنەوه و لە خۆ و نکردها زۆر تەردەست و چوستن و زانان. ئەوەندە شارەزان لە پەناگرتنا چاوانیانین و هەستی پێ ناکا.

قازی محمەد که جمهورییه تی کوردستانی ئیعلان کرد لە بنهچه که دا به پشتیوانیی و ئومیدی بارزانییهکان بوو؛ بههێز و دلیری بارزانییان دهنازی. بهلام نهمزانی چی هۆیهک بوو که وا دهستی یاریدهدانیان لهسهر ههنگیرا له پاش ئەوه که سپای ئێران چووه کوردستان و قازی محمەد خۆی دا بەدەستهوه، ئیتر شەریان نەکرد و لەسەر خواستن بوو که مەلا مستەفا هاتە تاران. لە پاشان لێی و بسترە که چەک بەدەستهوه بەدات بەم مەرجه که جیگا و شوینی بدریتێ و بۆ دانیشن یارمەتی بکرین بههەرچۆنیک که بوو. که دانی بە چەک بەدەستهوه داندان نەهێنا و دەبایه له ئێراندا نەمینی و دەرکەوێ. که گەر او نێو عەشیره تە کە، ماوه. ناشانم بۆچی تاکو ئیستا له ئێران دەر نەچووه. لە پاش ئەوه که لە تارانەوه گەرایهوه، ئەو جیگایانە که ئیستا لێیه تی، هیندیک ناگوزیری و خراپه له و ناوهدا روویدا و لەگەڵ چەند عەشیره تیکی ئەو لایه کەوتە هەرا و کیشە و ئەوه بوو به هۆی ناخۆشی و حکومەت ناچار کرا دووبارە نیرووی بنیترتە سەرێ. لەم کاتەدا داوی موتارە کە لە حکومەت کرد. بهلام حکومەت دەر فەتی نەدایه.

ئیستاش لەگەڵ سپا و لەشکری ئیمەدا هیچ شەر و کورتاری نەبووه. هەرکە ئیمە بۆ پیتشەوه دەچین، ئەو بە پاشا دەکشیتەوه. دیریایی هێزە کە ١٥ کیلۆمە تره. پروام ئەوهیه که تا رۆژی شەمە داهاوو هیچ تاکیکیان له خاکی ئێراندا نەمیتیتەوه و بەرەو عیراق بکشینەوه. سەر کردە هەرە مەزنی ئەو هێزە مەلا مستەفای برای شێخ ئەحمەد که لە سەرداریکی زۆر بەرزی لەشکر بەمەعلوماتتره و لە سەر کردەیه کی شارەزا پتر شارەزای جەنگه.

### عەفووی عام خوازی بۆ کوردەکانی بارزان

لاوه کانی که رکوک بە تەلگرافیک لەبەر سمووی وەسی پارانەوه که عەفووی عام سادیر بفرموی. ئیمە که لاوانی که رکوکین لەبەر سمووتان دەپاریتینەوه بەناوی یەکیستی نیشتمانی نیتوانی نەتەوهی عیراق، عەفووی عام بۆ بارزانییهکان سادیر بفرموی. ئیمزای ٦٦ لاو (گەنجی) که رکوک.

### خۆبەدەستوانی شێخ ئەحمەدی بارزانی بە نیرووی عیراق

ئەنقەرە شەوی چوارشەمە ١٦ مانگ. نوردین ناتام بەرادیۆ بلاوی کردووه که شێخ ئەحمەدی بارزانی دوینیکه بی قەبدو شەرت خۆی و دەستە پیاوه کانی خۆیان خستە باوهدی عەدالەتی نیرووی حکومەتی عیراقەوه. بهلام له مەلا مستەفای زەعیمی کوردی

بارزان هیچ ده‌نگوباسی‌ک نییە. هەر هینده ده‌گوتری که برینداره و خووی و ده‌سته‌وپیتوه‌نده‌که‌ی ونن. تاکو ئیستا نه‌زاندراوه له کویتیه.

### له بابەت خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دانی بارزانییان

خۆ به‌ده‌سته‌وه‌دانی شیخ ئەحمەد و ئەحمەد ئاغای میرگه‌سور هه‌روا له کاردايه. به‌لام وه‌کو زاندراوه چوار زابتی که چووبون گه‌یشتبونە مه‌لا مسته‌فا، له سنووری عیراق خۆیان دایه ده‌ست هیزی عیراقی. له‌وانه یه‌کیان برینداره و هه‌روه‌ک زاندراوه رئیس ئەوه‌لی روکن عیزه‌ت عه‌زیز خواستویه که خۆبه‌ده‌سته‌وه‌ بدا، به‌لام خاوه‌ند ده‌سته‌لات لیتی ویستوه‌وه که بی قه‌ید و شەرت بێ. شیخ بابۆی برای مه‌لا مسته‌فا به‌برینداری هیناویانه‌ته‌ موسته‌شفای ئەربیل. به‌لام له باره‌ی مه‌لا مسته‌فا و چوار زابتی ماوی، هیچ ناگادارییک له ده‌ستدا نییە.

### له باره‌ی کاروباری بارزانییه‌کانه‌وه

رۆژی چوارشه‌مه‌ی ۱۶ی مانگ نماینده‌کانی عیراق که له په‌رله‌ماندا له به‌رنامه‌ی وه‌زاره‌ت دووان، جه‌نابی سه‌عید جه‌عفر به‌در بۆ بارزانییه‌کان عه‌تفی له حکومه‌ت خوازت. جه‌نابی سه‌ید عه‌بدو‌لوه‌هاب مه‌رجان پشتیوانی داوخوازی ئەوه‌ی کرد و رجای له حکومه‌ت کرد که به‌روویکی میه‌ره‌بان‌وه‌ ته‌ماشای بارزانییه‌کان بکا و عه‌تفی هه‌بێ. جه‌نابی سه‌ید جاسم موخلیس پشتیوانی و ته‌که‌ی نایب سه‌ید جه‌عفر به‌دری کرد.

له باره‌ی بارزانییه‌کانا مه‌عالی سه‌ید بابا عه‌لی، رجای له حکومه‌ت کرد که به‌چاوی لوتف و میه‌ره‌بانیه‌وه‌ ته‌ماشای بارزانییان بکات.

سه‌ماحه‌تی عیزه‌دین مه‌لا، نایبی ئەربیل وتی که‌وا له سنووری خۆماندا ده‌نگی کوژتار و برینمان گوێ لیتیه که له باره‌ی ئەولادی نه‌ته‌وه‌دا ده‌کرێ و ده‌کوژتین و سه‌ر ده‌بدرتین. وه‌نه‌بێ له‌م گونا‌ه‌بارانه‌وه‌ بێ، به‌لام له‌ رووی جه‌هل و نه‌خوتنده‌واریه‌وه‌یه، بۆژان و ئیش و ئازاریان ده‌نالین که کات به‌زه‌یی پیتیاندا‌بێ و دایکیان هه‌ردوو باسکی بکاته‌وه‌ و ئەو لاوانه‌ی خووی بگرتیه‌وه‌ باوه‌شی دلسۆزی و مه‌رحمه‌ته‌وه‌ و هه‌روا دووا و له فه‌خامه‌تی وه‌زاره‌تی داخلییه‌ رجای کرد که ئەو موشکله‌یه‌ زله‌ حه‌ل بکات و ئەوه‌شی به‌بیردا نه‌بیت که بۆ پیاوخراییان ده‌پارێته‌وه‌ و ئەگه‌ر پیاوخراییش بن، عه‌دل و مساواتیان بۆ ده‌خوازی.

### له بابەت عه‌فووی عام بۆ کورده‌کانی بارزان

ئەو ته‌لگرافانه‌ی بۆ جیگا به‌رزه‌کان و رۆژنامه‌کانی پایه‌ته‌خت لیدراون له په‌واندزه‌وه‌ به‌مۆری ۶ که‌س ئەشرف و عوله‌ما و بازرگان، له‌به‌ر حکومه‌ت پارانه‌وه‌، که بۆ کورده‌کانی بارزان عه‌فوو سادیر بفرمووی به‌وه‌ په‌یوه‌ندی براهه‌تی نه‌ته‌وه‌ی کورد و عه‌ره‌ب جوانتر پتیک دی.

لاوه‌کانی عه‌ره‌ب له‌به‌ر سمووی وه‌سی مه‌زن ده‌پارێته‌وه‌ و ده‌لین: ئیمه که لاوانی عه‌ره‌بین و له خواره‌وه‌ مۆرمان کردوه‌، عه‌فووی عام ده‌خوازین بۆ کورده‌کانی بارزان و تکا ده‌که‌بین بۆ گه‌رانه‌وه‌یان و دامه‌زراندنه‌وه‌یان له نیشتمانه‌که‌ی خۆیاندا، ده‌ستور بفرمووی و ئەمر سادیر بکری. مۆری ۶۴ لاوی عه‌ره‌ب.

لاوه‌کان له به‌غدا هی فه‌خامه‌تی سه‌ره‌ک وه‌زیر، هی جه‌نابی مه‌عالی وه‌زیری داخلییه‌، هی مه‌عالی سه‌ره‌کی مه‌جلیسی په‌رله‌مان، هی خاوه‌ند فه‌خامه‌تان و مه‌عالیان، ئیمه که به‌ناوی خۆمان خواره‌وه‌مان مۆر کردوه‌ بۆ خۆشه‌ویستی یه‌کیته‌ی عیراق (وحدة العراق) و بۆ ئاسایشی ولات به‌رێ بردن و بۆ دلنیایی نه‌ته‌وه‌ی ئەم نیشتمانه‌، پشتیوانی و یاریده‌دانی برا کورده‌کامان ده‌که‌ین که عه‌فووی عام بۆ کورده‌ بارزانییه‌کان سادیر بکری و بگه‌رێته‌وه‌ نیشتمانه‌که‌یان و به‌ئاسووده‌یی دامه‌زرێندرتیه‌وه‌. مۆری ۸۱ لاو.

له دیوانیه‌وه‌ به‌مۆری ۳۲ گه‌وره و ئەشرف و شیوخ تکا له حکومه‌ت ده‌که‌ن و عه‌فووی شاهانه‌ سادیربون بۆ کورده‌کانی بارزانی پشتیوانی و یارمه‌تی ده‌که‌ن و له‌و ته‌لگرافه‌دا ئەمه‌ هاتوه‌ که مانای په‌یوه‌ندی و خۆشه‌ویستی دوو نه‌ته‌وه‌ی کورد و عه‌ره‌بن و ده‌ستی بیکتر ده‌گرن و یاریده‌ی یه‌کتر ده‌ده‌ن بۆ ئاسایش و هه‌رزانی و خۆشی و ئازادی ولات.

### له سلیمانیه‌وه‌:

له‌سلیمانیه‌وه‌ جه‌نابی خاوه‌ند عیقفه‌ت جه‌فسه‌ت خانی نه‌قیب ته‌لگرافی لیداوه‌. له‌ویدا بۆ سادیرکردنی عه‌فوو عامی کورده‌کانی بارزان و له‌ رووی عه‌داله‌ت و میه‌ره‌بانیه‌وه‌ کاروباری ئەوانه‌ پتیکه‌یتان له حکومه‌ت تکا ده‌کات. وتاریکی که بۆ رۆژنامه‌کان ناردراوه‌، ئیمه که له خواره‌وه‌ مۆرمان کردوه‌ پشتیوانی ئەو وتارانه‌ ده‌که‌ین که بۆ عه‌فووی کورده‌کانی بارزان بلاوتان کردوه‌ته‌وه‌.

## مهلا مستهفای بارزانی

ههروهكو زاندراره نپرووی حكومته تی عیراق مهلا مستهفا وهاورپیهكانی - كه له دوو سهه كهس پتر نابن- دهوهی داوین. مهلا مستهفا وهاورپیهكانی له سنووری لای توركیاوه له ناكاو خۆیان گه یاندوتهوه نیو خاکی عیراق و له حكومه تیخان خوازتهوه كه بهسهلامه تی حه یاتیان دلتیایان بكا. بهلام حكومهت ههه له سهه ئهوهیه كه بی قهید و شهههت ده بی خۆ بهدهستهوه بدهن.

لهولاشهوه گۆیا شیخ نهحمه دی براشی قاقهزی بۆ ناردووه. لهنیو قاقهزه كهیدا له لوتف و میهههههانی حكومهت دواوه، كه له باره ی خۆی و عایله كانی بارزاندا كردهویانه و باسی ئاسودهیی و دلتیایی و له خۆشیدا بوونیانی نواندووه و ههروا نووسیویه كه بی خۆگرتن، هیچ رانه وهسته تی، خۆ باو پترته باوه شی عه دالهت و دلسوژی حكومه تهوه.

## خۆبه دهسته وه دانی ره ئیس ئه ووه لی روكن عیزهت عه زیز

۲۴ ی نسان: رۆژنامه ی «البلاد» ی به غدایی بلاوی كرده وه كه سهه كرده ی له شكری مهلا مستهفای بارزانی، ره ئیسولئه ووه ل روكن عیزهت عه زیز، بی قهید و شهههت خۆی دا به دهسته وه و دوینه كه به گیراوی گه بیشته به غدا. وهكو زاندراره رۆژی ۲۵ ی نیشان براه به ندیخانه ی گشته ی.

## له بابته كاروباری بارزانیان و عه فووی عام

۲۶ كهس له عوله ما و شیخ و سو فی و حاجی و محامی وئه شراف و به گ و بازرگان و كاسبی شاری كو بسنجن عه رزو حالتيكیان مۆركرده وه، داوا ی عه فووی عامی بارزانی و گه رانه وه یان بۆ شوپن و جیگای خۆیان و دامه زاننده وه یانیان كرده وه و به یه ك دهنگ هاوار له هه موو نه ته وه ی عیراق -چی كورد و چی عه ره ب- ده كه ن و بانگی هه موو پر بیرتیکی موخلیسی نه ته وه ده كه ن، كه به ده ستووریتی له گه ل عه دالهت و مه سلحه تی نیشتمانی هه موو عیراقیدا رتیكه وه ئی تیکۆشن و یاریده بدهن كه حكومهت عه فووی عام بۆ بارزانییه كان سا دیر و مال و مندالیان له برسیه تی و مردن و سهه ركیشی و نه خو شی و له ناگبارانی توپی بیگانه رزگار كه ن. ئه وه له رۆژنامه ی «السیاسة» دا، رۆژی ۲۲ ی نیشان بلاو كراوه.

ئهمه ش عه ریزه بیتیکی دیکه یه كه ۳۴ كهس له گه وره ئه شراف و عوله ما و سادات و مشایخ و ناغا و به گ و پروئه سا و بازرگان و كاسبی سلیمانییه مۆریان كرده وه بۆ

ریاسه تی دیوانی مه له کی و ریاسه تی مه جلیسی ئه عیان و پروئه سایه تی مه جلیسی نواب و جیگا به رزه كانی دیکه و ئه حزابه كانی عیراق ناردراوه و بۆ رۆژنامه كانی پایه ته ختیش روونووسی ها تووه و له رۆژنامه ی «السیاسة» به درپتی بلاو كراوه ته وه كه حكومهت به پرووی میههههانییه وه كاروباری بارزانییه كان به جوړتیکی دلتیایی و عه دالهت جیبه جی بكات و عه فووی عامیان بۆ ده رخا و بیانگی نه وه نیشتمانه كه یان. به وه هه موو نه ته وه ی عیراقی نه جیب، چی كورد و چی عه ره ب شادمان بكا. به ناوی نه ته وه ی كوردی عیراقی تكا ده كه ن كه پایان به و كاره ساته بدهن كه نه ته وه ی عیراقی له به رانه بهر گولله ی بیگانه گیان بدات.

## بارزانییه كان خۆیان به ده سه وه داوه

بۆ به سهه ناردران؛ له وی دانیشتن. رۆژی پینج شه مه ی ۲۴ ی نیشان، بۆ شه و ئه م شازده بارزانییه انه له مووسله وه هیترا نه به غدا، ئیواره ی جومه ۲۵ ی مانگ بۆ به سرا به ری کران كه له وی دانیشتیندرین، ئه مانه ن:

شیخ نه حمده، مه حمده خالید كوری شیخ نه حمده، شیخ عه بدوللا كوری شیخ مسته فا، شیخ بابو، شیخ سادق كوری شیخ بابو، شیخ ئیسما عیل كوری شیخ عه بدوسه لام، شیخ ئیبرا هیم كوری شیخ عه بدوسه لام، شیخ محمه مد سدیق، حاجی ته ها عه بدولعه زیز. له نۆكه ران: مه لا حه سه ن مه لا ئه مین، نه عمان ئه مین، سالح مسته فا، ئه حمده خالید، ئیسما عیل ججو، محمه مد با به كر، مامه ره ش.

## مهلا مستهفا بارزانی

رۆژنامه ی «البلاد» ی به غدایی، رۆژی ۲۱ ی نیشان، بلاوی كرده وه ده لیت:

مدیریته تی شورتی عام له سهه كرده ی به رزی شیماله وه ته لگرافیتی و ده رگرتووه كه مهلا مستهفای بارزانی له چیاكانی عیراقا له نیو ئه شكه وتیتیکی قول و زلا خۆی په ناداوه. هیتزی پر چه کی شورتی ده وه ی ئه شكه وته كه یان گرتووه.

بۆ مهلا مستهفا مه فه ری له لاتن نه ماوه. به لام شیخ نه حمده له دوا ی ئه وه، كه خۆی به ده سه ته وه دا، بر دیانه به ندیخانه ی مووسل و چنه كه سیتیکی دیکه ش له ده سه ته و پیوه ندی له گه ل كاریه ده سه ته ره سمییه كان بۆ دامه زانندیان و خواره مانی و جیگا و پتیوستیان خه ربکی جیبه جیكردنی ئاره زوون. چنه د رۆژیك له مه وه بهر شورتی به غدا نۆ كه س له ده ست و پیوه ندی مهلا مسته فایان و ده رگرت.

## ئىعلانی ئەھکامى عورفى

لە قەزاكانى رەواندز و زىبارا، رۆژى يازدهى مایس، بۆ ئىعلانی ئەھکامى عورفى لە قەزاكانى رەواندز و زىبار و ھەموو دەروپشتەكەيان - كە وابەستەبى بەقایدولقوواتى عەسكەرىيە ھەپە - ئىرادەى مەلەكى سادىرپوو.

تا كاتى ئىرادەى مەلەكى سادىر دەبى بەپایان پىدانى، مەرجه عى بەرز لە داخىلى ئەو دوو قەزایانەدا بەھەموو ئىدارەھەك قایدولقوواتى عەسكەرىيە.

## فەخامەتى سەرەك وەزىر

### ئەھکامى عورفى بۆ دانراو نىشانى دەدا

فەخامەتى سەرەك وەزىر وەلامى ئەو پرسیارەى داوہ كە رۆژى سە شەمەى ۱۳ مانگ، لە بابەت ئەھکامى عورفى دانان لە قەزایانى رەواندز و زىبار - كە عەبدولھادى بچارى كەردبوونى - داھەو و وتى:

لەو كۆبونەوہى لەمە پىشتاندا پىشەستىم كەرد، خۆبەدەستەو دەدانى ژمارەھەكى قورسى بارزانىيەكانم پى و تن، تەنیا مەلا مستەفا و دەستەى لە گەلى داھە، ماون. ئەوانە پى قەيد و شەرت ھىشتا خۆيان بەدەستەو نەداوہ.

ئەو دەستەھە لە دەستیان ھات كە خۆ باوینە خاكى عىراقەوہ. مەلا مستەفا و دەستەكەى بۆ مەخفەرى شورتەى عىراق دەستدەريژىيان كەرد و تەنیا شورتەھەكىان كوشت.

حكومەت لە كاتى ھاتنىان بۆ عىراق، خەرىكە پىتووستى بەكاربردنى و تەدبىران پىك بىنى؛ ئەوا يەك لەو تەدبىرانە ئەھكامى عورفى دانانە. دەبى ئىھوش لە رۆژنامە خۆجىبەكاندا ئاگادارىتان و ھەرگرتى، كە حكومەت ئەم پىارەى دا مەجلىس نەبوو. لە پىش ئەو دەدا ئەم پىسارەم لى بکرى ئامادەبووم پىتان بلىم ئەوا بەو ناونىشانەدا دەلاىلم بۆ ھىتاوہ، ئومىد دەكەم بەو تەدبىرانەى كەوا حكومەت لەسەرى عازمە بۆ پىان دان بەو قەزىبە و قەزىبەكانى دىكەش كە ھەتوونە سەر، بەس پى و ولات لە چنگيان رزگار بکرى و پىرنى ئەو پىاوانەى كە بەئاگرى ئەو پىاوە سووتاون و ربا بکرىنەوہ.

## بەيانى رەسمى

لە دواى ئەو خۆبەدەستەو دەدانە پى قەيد و شەرتەى بارزانىيەكان كە تەواوبوو، ھىندىكىان بەسەر كەردى مەلا مستەفاى بارزانى بەراو ھووييان كەرد و وتیان تا حكومەت عەفووى

عام بۆ ھەموويان بەجارىك سادىر نەكا خۆبەدەستەو نەدان. لەو كاتەدا ئەوانەى خۆيان خزانە خاكى عىراقەوہ، بەجىگانى سنورى توركيا لەگەل مەخفەرىكى عىراق نىبىكى ئەو سنورە بەگژىيەكداچوون. لە ئەنجامدا تەنیا شورتەھەكى ئەو مەخفەرە كوژرا. جا لەبەر ئەو ھەپە رەگرتنى ئەوانە بەخۆبەدەستەو نەدان، حكومەت دەستى كەرد بەپىكەيتانى كەردنى پىتووست لە بارەياندا.

## عەتفى حكومەت

وہزارەتى داخلىيە ھەموو موتەسەرىفەكانى لىويانى سلىمانى و كەركوك و ھەولير و مووسلى رادەسپاردن و تىي گەياندن كە ھەرچەندى لە دەسەلاتياندا پى، بۆ بارزانىيەكانى كە پەنایان ھىتاوہ، ھەموو ئەسبابى رەحەتى و خوارەمەنىيەكى فراوانيان بۆ رىكخەن تاكو بەسەر مەنتىقەكانى خۆياندا دادەمەزىندەرتەوہ و بکوشن بەچاكى يارىدەيان بدرى و بەھەموو مووہزەفەكانى تابىعى خۆيان بلىن و رايان دەسپىرن كە بەچاكترىن مەعامەلە لەگەل ئەو بارزانىيانە بىزوونەوہ تا كاروبارىان و ھاتوويان دەخىتە پىارەوہ.

## چەند ئاگادارىيەكى بىزوونەوہى

### لەشكرى عىراق لەگەل بارزانىيەكان

ھەرەك لە جىگانى گەورە و پىاوانى باوہر پىكراو و موستەنەداتى و پىچورى راستمان و دەدەست كەوتوہ، بۆ ئەمەى لاپەرەى دىرىكە كەمان رەخنە و كورتى تىدا نەبى. ئەم ئاگادارىيانەش لىرەدا تۆمار دەكەين. كە لە پاشان لە رەسمىياتى حكومەتى و بەيانەكان بلاوكرانەوہ، ئەمانەى پى دروست و راست دەكەينەوہ. چونكە گەل مەعلوماتى ئەم ھەرايانەمان لە رۆژنامەكانى ئىيران و عىراق و لە بەيانە رەسمىيەكانى ھەردوو حكومەتاتمان دەست كەوت. ھىندە خەرىكى قسە و وتەى ئەم و ئەو نەبووين؛ چونكە لە دە، دووى راست پى يان نەبى. بەلام ئەمانەى لە خوارەوہ بەيانى دەكەم، وام پروايە كە ھەمووى راست پى؛ ھەرچەندە بۆ وتار و بلاو كەردنەوہش نابى، بەلام مەبەست لە لاپەرەيىكى دىرىكى ئەو ھەرايەھە كە تۆمار بکرى:

رۆژى پىنج شەمەى ۱۹۴۷/۲/۲۰ بەھۆى تەوہتتورى پىوہندى حكومەتى ئىيران و كوردى بارزان، لە عىراق ئەم درا بەئىنزارى جەحفەل لىواى چوارەم بۆ بىزوونەوہ.

۱۹۴۷/۲/۲۲ فەرمان بە بەتەرەھەى ۳ ك ۳ در، كە بەچوار سەعات بکەوتتە بىزوونەوہ.

۱۹۴۷/۲/۲۶ به تهریه گه‌یشته ره‌واندز.

۱۹۴۷/۲/۲۷ موفه‌تیشی جه‌یشی عیراقی و تاریکی بۆ فه‌وجی دوو، لیوای سی خوینده‌وه، دورودریژ له دست به‌ئیشکردن و هه‌ستانه سه‌ر واجباتی عه‌سکه‌ری کرد، دلخوشی و هان و ترسی نیشان دان.

رۆژی شه‌مه‌ی ۱۹۴۷/۳/۱ فه‌رمانی ئینزار درایه ده‌سته‌ی به‌تهریه بۆ چوونه چامه، که هاوکاری شورته‌کانی ئه‌وی بکه‌ن.

۱۹۴۷/۳/۶ فه‌وجی یه‌که‌م، لیوای سییه‌م له که‌رکوه‌وه گه‌یشته باپشتیان.

۱۹۴۷/۳/۷ ده‌سته‌ی هه‌نده‌سه‌ی چواره‌م، بۆ دروستکردنه‌وه‌ی رینگاوبان گه‌یشته باپشتیان.

۱۹۴۷/۳/۸ ده‌سته‌ی سپای ماوی جه‌حفه‌لی سییه‌م و که‌تیه‌ی شه‌شه‌می کیوی گه‌یشتنه باپشتیان.

۱۹۴۷/۳/۱۰ ئه‌مر ده‌رچووه که فه‌وجی یه‌که‌م، لیوای سییه‌م بۆ چامه بکه‌ونه بزووتنه‌وه.

۱۹۴۷/۳/۱۳ حکومه‌تی ئیران رینگای خواره‌مه‌نی و دانه‌ویله‌ی له کورده‌کانی بارزان بری.

۱۹۴۷/۳/۱۶ له نیوانی کورده‌کانی بارزانی و حکومه‌تی ئیران، له‌نیو خاکی ئیراندا کوژتار ده‌ست پێ کرا.

۱۹۴۷/۳/۲۲ له نیوانی ده‌سته سپایکی عیراق و ده‌سته کوردیکی، که له خاکی تورکیاوه له ژیر سه‌رۆکی پیاویکی حوسین ناو کوردیکدا بوو، له سنوور کوژتار ده‌ست پیکرا. دوو سه‌عات شه‌ر ده‌وامی کرد.

۱۹۴۷/۳/۲۵ موفه‌تیشیه‌ی جه‌یشی عیراقی بۆ پشکنینی ده‌سته‌ی له‌شکرانی عیراق و ریک‌خستیان چوو گه‌یشته چامه.

۱۹۴۷/۳/۳۰ قایدی فرقه‌ی عیراقی و موفه‌تیشی ده‌سته‌کانی سوپا، چوون گه‌یشتنه چامه.

۱۹۴۷/۴/۱ مودیری حه‌ره‌کات، موفه‌تیش، موفه‌تیش توپ، چوونه له‌شکرگا و هه‌موو له‌شکرگا و چه‌که‌کانیان ته‌ماشاکردن بۆ ئه‌مه له شه‌را ساز بن.

۱۹۴۷/۴/۴ ده‌نگوباس بلاویوه که ئه‌حمه‌د ئاغای میترگه‌سووری، به‌هه‌شت سه‌د مال

بارزانییه‌وه، خویان به‌ده‌سته‌وه‌دا و بی قه‌ید و شه‌رت ته‌سلیم به‌هیزی حکومه‌تی عیراق بوون.

۱۹۴۷/۴/۱۰ ده‌نگوباس بلاویوه که قایدولقواتی شورته‌ی عیراق، سه‌ید عه‌لی حیحازی، دیدنه‌ی شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی کرد و پیکهاتن.

رۆژی شه‌مه‌ی ۱۹۴۷/۴/۱۲ ده‌نگ ده‌رکه‌وت که ته‌لگرافیک له مه‌خفه‌ری خرینه له سنووری عیراق و ئیران، له ناحیه‌ی برادۆست هاتوه که ئه‌حمه‌د ئاغای میترگه‌سووری په‌یمانی بی قه‌ید و شه‌رت ته‌سلیم بوونی خۆی و هه‌شت سه‌د عایله‌ی بارزانی عیراقی مۆر کرد.

۱۹۴۷/۴/۱۳ بارزانییه‌کان ده‌سته ده‌سته ده‌ستیان به‌هاتن کرد و له مه‌خفه‌ری خرینه ته‌سلیم به‌حکومه‌تی عیراق ده‌بوون.

۱۹۴۷/۴/۱۴ جه‌نه‌رال هومایونی سه‌رکرده‌ی له‌شکری ئیران ته‌لگرافیکی بۆ شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی لیدا. به‌فرۆکه له گه‌لی گاده‌ر بۆ شیخ ئه‌حمه‌دیان به‌رداوه که ده‌بی هه‌موو چه‌ک و ئامرازکی جه‌نگی که بارزانییه‌کان له سپای ئیرانیه‌کان به‌تالان گرتوه، بیده‌نه‌وه به‌هیزی ئیران. ئه‌گه‌ر به‌په‌له به‌ده‌سته‌وه نه‌ده‌ن، فرۆکه‌کانی ئیران ئه‌و هه‌موو ژن و منداله‌ی بارزانییه‌کانی چرژانه‌ته گه‌لی گاده‌ره‌وه بۆمه‌باران ده‌که‌ن.

۱۹۴۷/۴/۱۵-۱۶ بارزانییه‌کان له ترسی بۆمبارانکردنیان له لایه‌ن هیزی فرۆکه‌ی ئیرانه‌وه ناچاربوون به‌په‌له له خاکی ئیران بارکه‌ن و هه‌لپن، خۆ بگه‌به‌ننه خاکی عیراق و په‌نا بۆ حکومه‌تی عیراق بپن.

۱۹۴۷/۴/۱۶ ده‌نگوباس بلاویوه که ره‌ئیس‌ی ئه‌وه‌لی ئه‌رکان عیزه‌ت عه‌زیز، خه‌لکی عیما‌دیه - که له‌گه‌ل شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانییدا چوو بووه ئیران- له حکومه‌تی عیراقی خواست که میهره‌بانی عه‌واتیفی به‌روویه‌کی تاییه‌تییه‌وه له‌گه‌ل بکات و ئیشوکاره‌کی به‌چاویکی عه‌داله‌ته‌وه ته‌ماشای بکات.

۱۹۴۷/۴/۲۰ شیخ ئه‌حمه‌دی بارزانی و شیخ خالیدی کوری و ئه‌حمه‌د ئاغای میترگه‌سووری و شیخ محه‌مه‌د سه‌دیقی برای شیخ ئه‌حمه‌د و ره‌ئیس ئه‌وه‌ل عیزه‌ت عه‌زیز، که خویان بی قه‌ید و شه‌رت ته‌سلیم به‌سه‌ید عه‌لی قایدولقواتی شورته‌ کردبوو، گه‌یشتنه له‌شکرگای باپشتیان.

۱۹۴۷/۴/۲۱ ده‌نگ بلاویوه که ته‌لگرافیک دراوه له له‌شکرگای باپشتیان، که

مامه‌ند مه‌سیح به‌سه‌د که‌سی جه‌نگیی پر چه‌که‌وه له‌ خاکی ئیرانه‌وه هاته‌ نیو‌ خاکی عیراقه‌وه و له‌ سنوور ناوابوون. له‌گه‌ل هه‌ریه‌ک له‌وانه‌ دوو تفه‌نگ هه‌یه‌ و له‌ چوونیا‌ندا روو به‌ئه‌رگوش ده‌چن و ئیستا و له‌م ده‌مه‌دا بزووتنه‌وه له‌ نیوانی مه‌لا مسته‌فای بارزانی و حکومه‌تی عیراقدا به‌تین و توندترین روودان و قه‌ومان دایه‌.

رۆژی سی شهمه‌ی ۱۹۴۷/۴/۲۲ سه‌رکرده‌ی تو‌یخانه‌ی له‌شکری عیراقی و ئامیری تو‌یخانه‌ی فیرقه‌ و سه‌رکرده‌ی که‌تیبه‌ی له‌شکری عیراق - که‌ بو‌ پشکنین و لی وردیوونه‌وه‌ی تو‌یخانه‌ چووبوون - گه‌یشتنه‌ له‌شکرگای چاما و کاروباری پیوستی تو‌پ و تو‌یهاو‌یژه‌کانیان دامه‌زراند.

۱۹۴۷/۴/۲۳ به‌پیتی دیده‌وانی و ئاگادارییه‌کی که‌ فرۆکه‌کانی حکومه‌تی عیراق ده‌ستیان که‌وتبوو، ده‌سته‌ شه‌رکه‌ره‌کانی کوردی بارزانی که‌ له‌ ئیرانه‌وه‌ ده‌گه‌رانه‌وه‌ عیراق پۆل به‌پۆل هه‌ر بیست و سی که‌سی ده‌بوونه‌ ده‌سته‌یه‌ک و له‌ سنووری ئیرانه‌وه‌ی شیمالی خرتنه‌وه‌ به‌گه‌رمه‌ ده‌هاتن و له‌ سنووری ئیران بو‌ خاکی عیراق ئاوا ده‌بوون و هه‌مووشیان پر چه‌ک و پۆشته‌بوون له‌ ئامرازی جه‌نگی.

۱۹۴۷/۴/۲۴ مه‌لا مسته‌فای بارزانی که‌ له‌ولاوه‌ هاتبوو که‌وتبووه‌ نیو‌ خاکی عیراقه‌وه، به‌هتیزتیکی ۵۰۰ که‌سی پر چه‌ک، سه‌رله‌به‌یانی پیش رۆژه‌لات، سه‌عات پینج، مه‌خفه‌ری زیتیان ده‌وره‌ دا که‌ شورته‌ی عیراقی تیدا بوو. ده‌وره‌دان تا سه‌عات هه‌وتی کیشا. دوو که‌سی شورته، کوژران و دوو که‌سیشیان به‌دیل گیران.

۱۹۴۷/۴/۲۵ ده‌نگی به‌راستی درا که‌ بی گومان مه‌لا مسته‌فا بارزانی گه‌یشته‌ ئه‌رگوش. حکومه‌تی عیراق موفه‌وه‌زی شورته‌ عه‌لی مه‌حموود ناو، خه‌لکی سلیمانی، نارده‌ لای، له‌ لوفانده‌ چاوی به‌مه‌لا مسته‌فا بکه‌وئ و قسه‌ی له‌گه‌لا بکات و تیک بگه‌ن و نوازشت بکری بو‌ ئه‌مه‌ی خۆبه‌ده‌سته‌وه‌ بدا.

۱۹۴۷/۴/۲۶ سه‌رکرده‌ی به‌رزی هتیزی شورته‌ی عیراق، سه‌ید عه‌لی حیجازی، له‌ شیروان مه‌رنه‌وه‌ به‌نائومیدی گه‌راوه‌ له‌شکرگای خۆی؛ چونکه‌ نه‌تواندرا له‌ گه‌ل مه‌لا مسته‌فا پیک بین و تیک بگه‌ن و رامی حکومه‌ت بکری.

۱۹۴۷/۴/۲۷ جه‌حفه‌لی لیوای چواری له‌شکری عیراق که‌ له‌ پاشتیان بزووتبوو، گه‌یشته‌ مه‌زنه‌؛ رۆژیک له‌وئ پشوی دا. ئه‌ملا و لای خۆی تا‌قی کرده‌وه. رۆژی ۴/۲۸ گه‌یشته‌ میترگه‌سوور. له‌وئیش پشوی دا و ری و بان و کیتو و لیپه‌واره‌کانی پشکنی.

رۆژی ۴/۳۰ گه‌یشته‌ شیروان مه‌زن. ئه‌و هتیزه‌ بو‌ پیش به‌مه‌لا مسته‌فا گرتن و چوونه‌ سه‌ر بارزانییه‌ جه‌نگییه‌کان، که‌وته‌ کاره‌وه.

رۆژی پینج شهمه‌ی ۱۹۴۷/۵/۱ فه‌وجی هه‌شته‌می شورته‌ی عیراق، به‌هه‌موو تین و هتیزیه‌وه‌ که‌وته‌ ری و گه‌وره‌ و سه‌رکرده‌کانیشی له‌گه‌ل بوو، به‌ره‌و زیتی که‌وتنه‌ بزووتنه‌وه‌ و چوون.

۱۹۴۷/۵/۸ جه‌حفه‌لی لیوای پینجهم له‌ له‌شکه‌رگای خه‌لیفان که‌وتنه‌ بزووتن، به‌ره‌و شیروان مه‌زن وه‌ری که‌وتن. رۆژی ۵/۱۲ ئه‌و هتیزه‌ی عیراق گه‌یشته‌ چاما له‌شکرگای کرد.

۱۹۴۷/۵/۱۳ ده‌سته‌ له‌شکری کورده‌کانی که‌ مریدی شیخ ره‌شیدی لۆلان برادۆست بوون، له‌ ژیر سه‌ررۆکی حاجی به‌گی کوری خه‌لیفه‌ سه‌مه‌د - که‌ برای مه‌حموود به‌گه‌ - له‌ برادۆسته‌وه‌ چووبوون گه‌یشتنه‌ چامه‌ که‌ یاریده‌ی جه‌یشی حکومه‌ت بدن و هاوکاری بکه‌ن به‌رانبه‌ر به‌بارزانییه‌کان؛ چونکه‌ ئه‌مانه‌ به‌شورته‌ی غه‌یره‌ نیزامی قه‌ید کرابوون. شیخ ره‌شید به‌و ناوه‌وه‌ چوار هه‌زار و پینج سه‌د دینار مانگانه‌ی له‌ حکومه‌ت وه‌رده‌گرت. هه‌موو ده‌سته‌ و مریدان و خزمه‌کانی کردبوو به‌شورته‌ی غه‌یره‌ نیزامی و هه‌میشه‌ ئه‌م کوردانه‌ی مریدی شیخ ره‌شید پیتشمه‌رگه‌ بیان ده‌کرد.

۱۹۴۷/۵/۱۸ هه‌ژده‌ فرۆکه‌ی ته‌رزی «ئینسنست» بو‌ پشکنینی بزووتنه‌وه‌ی بارزانییان و جیگا و شوپن و چلۆنییان ئاگاداری که‌وتنه‌ هه‌وای ئه‌و شاخ و کیتو و دارستانانه‌وه‌. هه‌موو لایانی تا‌قی کرده‌وه.

۱۹۴۷/۵/۲۰ جه‌حفه‌لی لیوای چواره‌م، به‌هه‌موو هتیز و ده‌سته‌لاتییه‌وه‌ بو‌ سه‌ر مه‌لا مسته‌فای بارزان بزووتنه‌وه‌ و به‌ره‌و گوندی لیپه‌بیر که‌وته‌ په‌لاماریدن. له‌وده‌مه‌دا نووسراویکی به‌توند له‌لایه‌ن مه‌لا مسته‌فاوه‌ بو‌ سه‌رکرده‌ی ئه‌و ده‌سته‌ له‌شکه‌ری عیراق نووسرابوو، گه‌یشته‌ ده‌ست جه‌حفه‌ل. مه‌لا مسته‌فا له‌ نووسراوه‌که‌یدا و تبووی: تکام هه‌یه‌ بو‌ پیتشه‌وه‌ نه‌بزویی و نه‌ییتی؛ چونکه‌ ناتوانم ده‌سته‌لات به‌سه‌ر له‌شکه‌ره‌ی خۆمدا بکه‌م، که‌ نه‌یه‌لم شه‌ر نه‌که‌ن. بی گومان پیاوه‌کانی من بی خۆگرتن له‌ جه‌یشه‌که‌ت ده‌دن و خراپه‌تان به‌سه‌ردی.

رۆژی پینج شهمه‌ی ۱۹۴۷/۵/۲۲ محمه‌ ئه‌مین ئاغای شیروانی که‌ لاگیر و هه‌واخوای حکومه‌تی عیراقه‌ و به‌ربه‌ستی بارزانییه‌کانی کردبوو، بریندار کرابوو؛

١٩٤٧/٦/٤ عومەر عه‌لی و جه‌ماعه‌تی ده‌سته‌ی خۆی له ئه‌رگۆشه‌وه بۆ باپشتیان گه‌راوه.

١٩٤٧/٦/٧ (مستشفی اخلاء الخسائر) له چامه بۆ له‌شکرییان داندرابوو، حکومه‌تی عیراق له‌ویتی گۆتزه‌وه و هینایه‌ میترگه‌سور و جه‌حفه‌لی چواره‌میش گه‌راوه میترگه‌سور.

١٩٤٧/٦/١١ فه‌رمانی به‌رز دراکه فه‌وجی یه‌که‌م و لیوای سییه‌م، به‌ته‌ریه‌ی دووهم و لیوای شه‌شه‌م، له چامه‌وه بگه‌رتنه‌وه میترگه‌سور ئه‌به‌وه قه‌تاعاتی جه‌یشی عیراقی له‌و جیگایانه‌دا نه‌ما. رۆژی ١٩٤٧/٦/١٣ ئه‌و ده‌سته له‌شکره به‌تۆپ و تۆپخانه و چه‌ک و هیتزه‌وه گه‌یشته میترگه‌سور.

١٩٤٧/٦/١٦ وه‌سی و وه‌لیعه‌هدی مه‌زن گه‌یشته له‌شکرگان باپشتیان. هه‌موو زابته و سه‌رکرده‌کانی جه‌یش له‌بابته حه‌ره‌کاته‌وه خوتبه‌یان خوتند.

١٩٤٧/٦/٣٠ هه‌موو له‌شکر له میترگه‌سوره‌وه رۆو به‌باپشتیان که‌وته بزوتنه‌وه.

١٩٤٧/٧/١ له خاکی بارزاندایه‌ی هه‌یج قه‌ته‌عاتیکی له‌شکر عیراق نه‌ما؛ هه‌موو گه‌راوه.

١٩٤٧/٧/٣ سه‌رکرده‌ی به‌رزی له‌شکر عیراق گه‌راوه‌وه جیگای خۆی.

گه‌یاندرابه‌ مسته‌شفای عه‌سکه‌ری چامه. چونکه چوو بوو. که مه‌خفه‌ره‌کانی بارزان بگرت، گولله‌یه‌کی له‌لای که‌پووی درابوو، کونی کردبوو. له‌چاویکی دابوو، ده‌ری خستبوو.

١٩٤٧/٥/٢٣ هه‌ینوو. له‌مه‌لا مسته‌فاوه نووسراویک گه‌یشته ده‌ست په‌فیع عارف سه‌رکرده‌ی جه‌حفه‌لی چوارهم؛ لیتی خوازتبوو که چیدیکه نه‌بیته پێشه‌وه، چونکه نایه‌ویت له‌گه‌ل له‌شکر عیراق شه‌ر بکا و دلی حکومه‌ت په‌نجیتنی. خۆته‌گه‌ر گوی نه‌ده‌یه ئه‌م په‌نده‌م و به‌قسه‌م نه‌که‌ی و بیسته پێش له‌گه‌لتاندا ده‌که‌ومه جه‌نگیک، مه‌عه‌که‌بیته‌وه که ته‌ئریخ له‌سه‌ر ئیوه‌ی ته‌سجیل بکا.

١٩٤٧/٥/٢٤ له پایانی زه‌دوخوردیکی له‌نیوانی بارزانی و شورته‌ی عیراقدا له‌چیبای سه‌رپوتین رۆوی دابوو، چوار شورته‌ی بریندار گه‌یاندرانه نه‌خۆشخانه‌ی چامه (مستشفی اخلاء الخسائر فی چامه).

١٩٤٧/٥/٢٥ ته‌لگرافیک له‌تورکه‌کانه‌وه بۆ هیتی له‌شکر عیراق لیدرا که مه‌لا مسته‌فای بارزانی له‌رۆویاری رۆود کوچک په‌رییه‌وه. له‌ئاره‌زویدا بۆ خاکی سووریه تپه‌ری؛ چونکه به‌درخانیه‌کانی که له‌سووریه‌ن ته‌رتیباتیکیان بۆ کردووه، که خۆ بگه‌ییته سووریه.

١٩٤٧/٥/٢٦ وه‌لامی راست و دروست دراکه به‌حکومه‌تی عیراق که مه‌لا مسته‌فا رۆو به‌سنووری ئیران تپه‌ری (په‌سمی بوو).

١٩٤٧/٥/٢٧ ده‌نگی راست په‌یدا بوو که مه‌لا مسته‌فا له‌مه‌خفه‌ریکی تورکه‌کانی داوه له‌نزیک زیتن، له‌نیوه‌شه‌ودا ئامیری فه‌سیل ملازم عومەر و هه‌موو ئه‌فرادی له‌شکره‌که‌ی، که له‌ویدا بوو، به‌بۆمه‌ کوشتنی. سی‌دانه شیتت تیری پراویژ و هه‌موو چه‌ک و دانه‌ویله‌یه‌کی له‌وئ بوو، به‌تالانی گرت.

ده‌نگه‌وباس بلا‌بووه که دوو لیوای عه‌سکه‌ری تورک چونه پێشی له‌خاکی تورکیه‌دا مه‌لا مسته‌فا هه‌مووی درین و تپه‌ری.

١٩٤٧/٥/٢٨ سه‌رکرده‌ی به‌رزی حه‌ره‌کاتی جه‌یشی عیراق له‌شیروان مه‌زنه‌وه بۆ باپشتیان گه‌راوه.

١٩٤٧/٦/١ جه‌حفه‌لی لیوای پێنج بۆ خه‌لیفان گه‌راوه. ئیتر پیوستی مانه‌وه‌ی نه‌ما له‌بارزان.

١٩٤٧/٦/٣ فه‌وجی هه‌وته‌می شورته‌ی عیراق له‌کانی لینجدا گه‌راوه، چوه‌ه چاما.



شیخ ئەحمەدی بارزان و خزم و براکانی لە سێگومیدا

مەسەلە ی شێخ ئەحمەد و میللەتی بارزان لە هەموو کەس ئاشکرا ببوو. سالی ١٩٣٣ لە نێوانی شێخ ئەحمەد و حکوومەتی عێراقدا هەرا رووی دا. لە پاشان بەهۆی حکوومەتی تورکەووە عەفووی عام دەرچوو. شێخ ئەحمەد و برا و برازا و خزم و دەستە و پێوەندەکانی بۆ مووسڵ و یەک لە دوا یەک بۆ گەلیک لە لیواکانی عێراق سێگوم کران. هەر پۆژە بۆ لایەکیان دەبردن. زۆر نەرمی سەرفەرۆوی ئەوامری ئومەرایانی حکوومەتی عێراق بوون. چەند ئەزبەت و ئازاریان تووش دەکرا هیچ رووگرژیان نەدەنواند و چاوەنۆزی لوتف و عەدالەت بوون. لە جیگای خۆیان نەدەبزووتن و خۆیان تەنگەتاو نەدەکرد. بەقەزا رازی بوون. لە هەرای مانگی مایسی عێراق کە رەشید عالی گەیلانی بەرپای کرد و پشیوی کەوتە نێو عێراقەووە و هەزاران سێگوم کراوان گەرانەووە مائی خۆیان، ئەوان هەر چاویان لە مەرحەمەتی حکوومەتی عێراق کردبوو. بەلایە کدا نەرویشتن لە شاری سلیمانی دانیشتیوون. پەرتشان و رووت و تەنگدەست و شپرزە بەسەریان دەبرد. نە جیرەبێکی وایان لەلایەن حکوومەتەووە پێ دەدرا کە موحتاج نەبن و نە میللەتی کورد دەبووێرا چاودیریان بکا و نەهیلێت پەرتشان ببن. لە دەرەجەبێکی زۆر پەستدا دەژیان. هەرچەندە لەبەر حکوومەت دەپارانەووە و عەریزە و شکایەتی خۆیان دەدا، کەس نەبوو لێیان بپرسیتەووە و کەس نەبوو چارەسەریکیان بکا. هەتا بەمە دلخۆش دەبوون ئەگەر حکوومەت لە دایرە ی ئەشغال بیانکاتە عەمەلە، هەر هێندە نەمر و نەژی خۆ بەرێ ببەن و مأل و مندالیان رووت و رەجال نەکەوونەووە. ئەوەشیان پێ رەوا نەدەدیتن.

لەسالی ١٩٤٣دا زۆر تەنگەتاو کرابوون؛ شپرزەو نەبوو و پەرتشان ببون. چەندجار عەریزە و شکایەتی حالیان برده لای مۆتەسەریف؛ هیچ نەببستەران و چارەبەکیان نەکردن و هەتا گەیشتنە پایەبەکی وا کە دەیانەویست و تەشەبوسیان دەکرد کارکەری بکەن، کەس ئیشی پێ نەدەکردن. هەرچەند تەقەلایان دەدا کاریکیان بۆ هەلنەدەسووریا. نە حکوومەت و نە میللەت یارمەتی نەدان و پشتیوانیان نەکردن(٤).

(٤) لە راستیدا میللەت لە سلیمانی زۆر پشتیوانیان لە بارزانییەکان دەکرد، بەلام قسەکانی نووسەر لە بارە ی هەلسوکهوتی حکوومەتەووە زۆر دروستە. بلاوکه‌رەووە.

مەلا مستەفا رۆژتیک شێخ ئەحمەدی برده مائی خۆی و دەردی دەروونی پێ گوت و رووتی و نەبوونی ژن و مندالی نیشان دا. شێخ ئەحمەد بەسەری داهاات و پیتی گوت سەبر و تەحەمول پێویستە. حکوومەت رۆژتیک دەبێ رەحمی ببزوی و ئیشەکەمان بۆ پێک بێ.

مەلا مستەفا زانی، کە لە گەل شێخ ئەحمەد قسەکردن پێ سووودە؛ بەنیانی خەریکی خۆ رێکخستنی هەلاتن و پێکھێنانی کەموکورتی مأل و مندالەکە ی بوو. دوو کەس لە پیاوکانی کردە هاوئەنگی خۆی کە دەرەتیان بوو برۆن.

لەو دەمانەدا من لە رواندز بووم. مانگی تەموز دەنگ دەرکەوت کەوا بارزانییەکانی زێبار و شیروان و دۆلەمەری کەوتوونەتە کێوکانی ریزە چیا ی برادۆستەووە. ژن و پیاو لە ئەشکەوتەکاندا کۆبوونەووە دەلێن لەم پۆژانەدا مەهدی زههور دەکات.

حکوومەت کەوتە تەقەلاووە. قایمقامی زێبار، سەعید فەندی غەفووری خەلکی سلیمانی، کردیە هاوار و نووسین و راپۆرت دان کە ئەمانە خەریکی چتی خراب و پێ ئەدەبێن و بۆ ئەمە دلێ کوردهکانیان لێ پيس بکات. بەهۆی ئیدارە ی قایمقامی رواندز شێخ حەمید ئەترووشی کوردی بادینانەووە، بەچاکی و خۆشی پێشی گرت و ناردی نەسیحەتی کردن و دلخۆشی دانەووە و هیندیک گەنم و جۆی بۆ ناردن و گێرانیبەووە. لە دوا ی چەند رۆژتیک دیکە نزیک چل کەسی دیکە کەوتنە چیا ی برادۆستەووە. ئەوانیشی دلخۆشی داووە.

مدیری پۆلیسی هەولێر هاتە رواندز، ناردی لەو پیاوانە چوار کەس گیران و هینایانە رواندز هەر یەک دوو سالیان حوکم دانێ و ناردیانە مووسڵ.

مەلا مستەفای بارزان و هەلاتنی لە سلیمانی

هەرەکو گوترا مەلا مستەفا بێزار ببوو؛ دەیەویست رێگای رزگار بوون دەست خات. هەتا رۆژتیک دەرەتی دی و لە سلیمانی دەرپەری بەکیوکانی پشدردا ئاوابوووە خاکی موکریان. دوو پیاوی خۆشی لەگەل بوو. هیندیک لە سەرھاتەکانی کوردی موکریان یارمەتییان دا و چوووە لاجان. مامەند ناو پیاویکی خۆی، کە لە کۆلیج بوو لەگەل چوار کەسا هەلیگرتن و چوووە بارزان. لە دێھاتەکانی دەروپشتی مێرگەسوور خۆی گرت.

حکوومەت کە زانی روو بەخاکی موکریان هەلاتوووە، کەوتە تەقەلاووە؛ هەموو رێگاکانی خستە ژێر چاودیرییەووە و لەم لاو لا پیاوانی نیانی دانان کە ئاگادار بن هەر مەلا مستەفا لە لایەکەووە سەری هەلکرد بیگرن.

مهلا مستهفا لهو دپهاتانه دا سڼ رۆژتیک خۆی په نهان دا. حکومت لپی ده گهرا؛ بهلام خه ریکی هیز په یادکردن و میلله ته که هوشیارکردنه وه بوو.

حکومت له پاش پینچ رۆژ زانی که مهلا مستهفا هاتۆته ده وروپشتی میترگه سوور و چل نه فەر شورته له رواندوز و ده وروپشته وه چوه میترگه سوور که پینچ کهس لهو دپهاتانه دا خۆیان شار دۆته وه بچن بیگرن.

هه رکه له نیوه شه ودا گه یشتنه نزیک نه و ناواییه که مهلا مستهفا ی لئ بوو، ده وریان دا بهو خه یاله که پینچ کهسی بارزانی وه کو کهسه کانی پیشوو له وئ زوو ده یانگرن و ده یان به نه رواندز. بهلام له نزیک ناواییه وه دهنگ گه یشته گوئی نه حمده ناغا و شورته کان که و مهلا مستهفا به مامه نده وه لیره یه. ئیدی نه پولیس و نه نه حمده ناغا و کورد خۆیان گرت. هه موو هه ر یه ک به لایه کدا هه لاتن و بلاوه یان تیکه وت. هیندییک له شورته کان له پیش تاو هه لاتا به لۆری گه یشتنه رواندز.

مهلا مستهفا که ناشکرا بوو قاقه زتیکي به پارانه وه بو مدیری ناحیه ی میترگه سوور و یه کتیک بو قایمقامی رواندز و قاقه زتیکیشی بو موته سه ریفی هه ولتیر مستهفا به عقووبی خه لکی که رکوک نووسی که له سلیمانی برسی و تونوو په ریشان که وتیو نه وه؛ له تاوان هه لاتوه و هاتۆته وه نیو میلله ته که ی به ئاسووده بی داده نیشی و لپی گه رین با خه ریکی ئیشوکاریک بی له نیو میلله ته که ی خۆیدا. بهو جوړه دوو جار قاقه زی نارد و له بهر مهرحمهت و عداله تی حکومت ده پاراوه.

حکومت به زبان جوابی ده داوه که بی خو ته سلیم به حکومت بکاته وه. دهسته یه ک پولیس له ده وروپشتی خه ریکی گرتن و تهنگه تاوکردنی بوون. ئه ویش هه ر له به ریان هه لدهات و مخابه رهی له گه ل ده کردن که شه ری پئ نه فرۆشن. بهلام رۆژ به رۆژ هیزی په ییدا ده کرد.

له سه ره تای مانگی ئاغستۆسدا قاقه زتیکي دوورودرێژی نووسی، وتی من و عایله م، خزم و برا و قه ومم ئه مه نزیک دوازه ساله له شارانی عیراق سرگوم کراوین و به په ریشان و شه رزه بی هه ر چاوه نوۆری عدالهت و مهرحمه تی حکومت بووین. ئه گه ر هه ر نه بوایه، ده بووایه حکومت له گه ل ئیمه دا وه کو نه و شیخه عه ره بانه معامه له ی بکردایه که له گه لیان کردن.

شیخ خوام و شیخ موحسینی ئه بو ته بیخ و گه لیکي دی له شیخه عه ره به کان

سه رکیشییان کردوه و دوو مانگ پینه چوو به خشراون و کراونه نایب و کراونه ئه عیان. هه ر نه بی با نه و مهرحمه تهش له حق ئیمه دا به جئ بهینری و ئه وانه ی سرگوم و ئه وانه ی زندانی و له به ندا ده رزینه وه، بهر بدرین و عه فووی عامیان بو ده رچئ و هه موو بگه رینه وه مالی خۆیان و گه لیک چتی گه وره تریشی داواکرد.

رۆژی ۷ی مانگی ئاغستۆس، مهلا مستهفا چوه گوندی شیخان که نزیک شیتنه به و وهلامی دا به ئامیر مه خفه ری شورته ی شیتنه که قادر به گی کوری سه عید به گی سوفی عوسمانی رواندزی بوو، بچیته لای چاوی پئ بکه وئ و هیندییک قسه ی هه یه بو حکومت رایسپیری.

ئامیر مه خفه ره گه ل قایمقامی رواندز و معاونی شورته ی رواندز به تلیفون قسه ی کرد و وتی بچیت، یان نه چیت. قایمقام ئه مری پئ دا به بی چه ک بچیته لای.

قادر به گ هه ر نه و رۆژه به دوو شورته وه هه ستا چوه شیخان، چاوی به مهلا مستهفا که وت. لهو بابه ته وه که له قاقه زه کاند و تیبوی و داوی بهردانی سرگومه کان و به ندیه کانی کردبوو به زبان وتی و قاقه زتیکي بو قایمقامی نووسیوو پیتیدا و راسپارد بو خۆی بچیته رواندز، چاوی به قایمقام بکه ویت و قاقه زه که شی بداتی و به زبان زور چاک تیی بگه یه نی و مه تله به کانی پئ بلئ.

قادر به گ گه راوه شیتنه به تلیفون چۆنی قسه کانی به معاون و قایمقام وت و تیی گه یانندن که هیندییک قسه ش هه ن به زمان بویان ده گپیته وه.

معاون و قایمقام ئیزنیان دا بچیته رواندز، رۆژی ۸ی مانگ هاته رواندز. لهو ده مه دا منیش له گیتراودا بووم؛ ته شقه له یان پئ ده کردم. قادر به گ گه یشته لای معاون. قایمقامیش هاته دائیره که ی معاون تلیفونئ هه لگرت که له گه ل موته سه ریف هه ولتیر مستهفا به عقووبی قسه بکا و تیی بگه ینی. موته سه ریف تووره بوو تلیفونئ که ی دانا و جوابی نه داوه.

بهو جوړه ئیش که وته سه ختییه وه حکومت له سه ره ئه مه رقه ی گرت که ده بی مهلا مستهفا خۆبه دهسته وه بدات و هیچ عوزر و په یان نه خاته پیتشه وه. بو ئه وه دهسته یه ک شورته داندران بچنه سه ر مهلا مستهفا و بیگرن.

مفه وه ز شورته ی میترگه سوور، په ترۆس خه لکی ئه نکاوه و مفه وه زی شورته ی شیروان محمه مد علی به هیزه شورته یه که وه بو ئه وه داندران که نابئ راوه ستن هه تا مهلا مستهفا ده گرن.

مه‌لا مسته‌فا نزيك نه‌ودد كه‌سيكي له‌سه‌ر كوټبووه. رۆژي ۱۰ مانگ به‌شه‌و چوه چي‌اي برادۆست، پېنچ رۆژ خۆي له‌شورته‌كان په‌نادا. محمه‌د عه‌لي و په‌ترۆس به‌سه‌د كه‌س شورته‌وه كه‌وتنه‌ دووي.

مه‌لا مسته‌فا هه‌ر له‌م ته‌قه‌لا به‌دا بوو به‌خۆشي و بي‌خوټنرژتن حكومه‌ت بيه‌ه‌خش و برا و برازا و خزمه‌كانيشي بو به‌ردا. له‌به‌ر نه‌وه هه‌ر خۆي ده‌پارا‌زات و شورته‌شي به‌دووه‌ه‌بوو. رۆژي پازده‌ي مانگ بي‌ده‌نگ له‌چي‌اي برادۆست چوه‌ه‌خوار و په‌رپيه‌وه چوو له‌گوندي ويرانه‌ كه‌ نزيك گوندي مووسح كاوه‌يه خۆي په‌نادا؛ چه‌ند رۆژتيك له‌وي‌ ماوه. حكومه‌ت پي‌ي نه‌ده‌زاني.

عيزه‌ت به‌گ عه‌زبز ره‌يسي نه‌ووه‌ل، خه‌لكي عيماديه بو كه‌شفي رينگاي سيده‌كان به‌وي‌دا چوو‌بوو، ديپووني. كه‌ گه‌راوه به‌حكومه‌تي راگه‌ياند و جي‌گه‌ي ناشكرا كرد، كه مه‌لا مسته‌فا له‌ ويرانه‌يه.

محمه‌د عه‌لي و په‌ترۆس به‌سه‌د كه‌س شورته‌ي تازاوه كه‌وتنه‌ دووي مه‌لا مسته‌فا. به‌لام مه‌لا مسته‌فا نه‌يه‌تشت شورته‌ي بگاتئ؛ به‌گه‌ردن حوشتردا سه‌ركه‌وت و رووي كرده چي‌اي برادۆست. له‌ سه‌ر ته‌پۆلكه‌ي چيا له‌كونه‌به‌فردا خۆي شارده‌وه، دوو شه‌و له‌وي‌ ماوه.

مه‌به‌سي هه‌ر نه‌مه‌ بوو كه‌ خوټن نه‌رژي، به‌لكم حكومه‌ت جوابي قاقه‌زه‌كه‌ي به‌عه‌فوو ده‌داته‌وه و ئيش نه‌كه‌ويتته‌ دژواربيه‌وه، هه‌تا به‌پارانه‌وه پي‌تك بيت چاكتره له‌خوټنرژتن، به‌لام له‌م چه‌ند رۆژانه‌دا ده‌نگ دراوه، هه‌موو كورده‌كاني عيراق كه‌وتنه‌ هه‌را، هه‌ر كه‌س له‌ راستي خوټه‌وه ده‌يگوت حكومه‌ت بوچي ده‌بي مه‌لا مسته‌فا و بارزانييه‌كان عه‌فوو نه‌كات.

نه‌م قسه‌ له‌ زاري هه‌موو كورديكي به‌غدا و كه‌ركوك و هه‌وليتر و مووسل و سليماني و هه‌تا كوردي خانه‌قين و شاره‌بانيش موته‌سه‌سيران بوون و حه‌قيان به‌مه‌لا مسته‌فا ده‌دا و به‌ناشكرا هاواريان ده‌كرد و له‌مه‌جليسه‌ گه‌وره‌كاندا مدافعه‌ي مه‌لا مسته‌فا و بارزانييه‌كان له‌كاردا‌بوو و هه‌تا له‌كوردي ئيران و سووريه‌شي كار كردبوو.

له‌و ده‌مانه‌دا حكومه‌ت شيخ نه‌حمه‌د و عاييله‌ي و خزم و برا و برازكاني به‌مال و مندالانيه‌وه له‌سليماني خستبووه ته‌نگانييه‌وه. جيره‌يه‌كي كه‌مي كه‌ پي‌ ده‌دان، پري و نه‌يدانئ. كوري مه‌لا مسته‌فا له‌سليماني عه‌ريزه‌يه‌كي دا به‌موته‌سه‌رپي سليماني تييدا نوويسي بوو: نه‌مه‌ دوو مانگه بابي من له‌ برسانا سه‌ري خۆي هه‌لگرتووه، رۆيشتووه و

جيره‌يه‌كي حكومه‌ت بو‌ي دانا‌بووين برپويانه؛ ئيستا يان مه‌بله‌غيك دراومان بده‌ني پي‌ي به‌ري بچين، وه يان نه‌مرکه‌ن سرگومان كه‌ن و يان بمانخه‌نه زندان؛ ده‌نا ئيمه‌ش سه‌ري خۆمان هه‌لده‌گرين و بو‌لايه‌ك هه‌لديين. ئيتر كه‌يفي خۆتانه.

شيخ مسته‌فا قه‌ره‌داغي له‌ پاش نه‌وه بانگيان كردن و به‌جوټن و هه‌ره‌شه‌ جوابي دانه‌وه، عه‌رزوحاله‌كه‌ي هه‌واله‌ي مديري شورته‌ كرد. بو‌رۆژي دووه‌م، شيخ نه‌حمه‌د و ژن و مندالي خۆي، برا و برازكان و پياو و عاييله‌كاني ديكه‌شيان سواري لۆري كردن.

من له‌سليماني بووم له‌ئوتيل ئومه‌را له‌هه‌يوانه‌كه‌ راوه‌ستا بووم. جه‌رگم كزه‌ي لي‌توه ده‌هات كه‌ ديم له‌ به‌ر سووره هه‌تاو به‌و گه‌رمايه‌ سي سه‌عات رايان گرتبوون. نزيك نيوه‌رۆ بردنيانه‌ كه‌ركوك، له‌وي‌توه بو‌ حيلله‌يان سرگومكردن.

مه‌ئمووراني ئيداري و شورته‌ي ليوكاني شيمال له‌و ده‌مانه‌دا ئيشوكاري و ايان ده‌كرد كه ميلله‌ت بيزار بيت و هه‌لټت؛ هه‌روه‌كو نه‌مه‌ كه‌ دانه‌وي‌له‌ له‌سه‌ر زه‌وي هيشتا نه‌دروا‌بووه ته‌خمين ده‌كرا. پارچه‌ زه‌وييه‌كي ته‌نيكي ده‌ربينا‌بايه به‌پي‌نج ته‌ن و پتر له‌ سه‌ر ميلله‌ت ته‌خمين ده‌كرا و له‌ وه‌ختي نوخسه‌دا به‌پي‌ي ته‌خمين ده‌غلي لي‌ ده‌ستاندن، ميلله‌ت هه‌رچيه‌كي هه‌ببوايه بيفرۆتايه و ببدايه به‌حكومه‌ت له‌ ژيري ده‌رنه‌ده‌كه‌وت، نه‌وه‌ش ميلله‌تي ناچاري هه‌لاتن كرد.

### ناچاربووني مه‌لا مسته‌فا بو‌ به‌رانسه‌ريكردني و هه‌له‌تسردني

هه‌روه‌كو به‌كورتني لپي دواين، مه‌لا مسته‌فا ده‌به‌ويست به‌پارانه‌وه و له‌رينگايه‌كي بي‌ هه‌راوكيشه‌دا مه‌به‌ستي خۆي به‌جي‌ بينيت و مه‌غدووربيه‌ت و په‌رئيشاني خۆي و ميلله‌ته‌كه‌ي به‌حكومه‌ت و به‌گه‌وره و بچووكي كورد بگه‌يه‌نئ و هاواري شپه‌زيه‌ي خۆي و معامله‌ نا‌به‌جايه‌كاني مه‌ئمووراني ئيداري كوردستان بخاته پيش هه‌موو پياويكي به‌ويجدان و به‌شه‌ر په‌رسته‌وه و هه‌موو عيراقيه‌ك وشيار بگاته‌وه كه‌ مه‌ئمووره ئيداريه‌كاني شيمالي عيراق له‌چي پايه‌يه‌كدا ميلله‌ت ده‌رووتيننه‌وه و تازاريان ده‌ده‌ن و بيانويان پي‌ ده‌گرن و تووشي هه‌را و كيشه‌يان ده‌كه‌ن.

جا به‌راستي نه‌وه له‌ميشكي هه‌موو كورديكي كاري كردبوو و هه‌تا له‌ به‌غدا گه‌وره و بچووكي كورد به‌ناشكرا كه‌وتبوونه‌ موذافه‌عه‌وه و به‌جاريك له‌هاواردا بوون و مراجه‌عه‌تي هه‌موو جي‌گا به‌رزه‌كانيان ده‌كرد و شه‌و نه‌بوو له‌ به‌غدا له‌ليوكاني كوردستاندا به‌ياننامه به‌ديوارانه‌وه نه‌ده‌ن و بو‌مه‌غدووربيه‌تي بارزانيان و شيخي بارزان هاوار نه‌كه‌ن. وزه‌را و

پیاوه گهوره سیاسییییه دبلۆماسیییه کانیان بیتزار کرد له هاوار و پارانهوهیان. میللهت به جارێک شلهژا و ههراسیان لێ هه لگهیرا و دهیانوت بۆچی دهبی حکومهت بارزانیان عهفونه کات؟ بۆچی دهبی له گهلیان به لوتف و مهرحه مهت نه بی؟ بۆچی مه لا مستهفا و شیخ ئەحمەد و هکو شیخه عه ره به کان ته ماشا نه کرین؟ بهو جوژه به یهک دهنگ و به یهک روح میللهت بزوته وه.

مه لا مستهفا هه رۆژه به لایه کدا خوێ دهشارده وه و له دهست شورته هه لدههات و له شیو و کتیوه به رزه کاندای خوێ په نهان ده کرد که توشی خوینرتن نه بی و کورد به کورد به کوژت نه دا؛ چونکو شورته کانیان هه موو کورد بوون و له قاقهز نووسین و پارانه وه له بهر حکومهت پانه ده وه ستا و بۆ مه خفه ره کان و مدیری ناحیه کان و بۆ قایقما هه کانی قاقهز ده ناردا؛ داوای عه فووی عامی ده کرد. حکومه تیش بۆ سه رکوتی و گرتنی ئەمری ده دا و موته سه رپیفی هه ولیر مستهفا به گ یه عه قووبی و موته سه رپیفی مووسل مه جید یه عه قووبی به توندی فه رمانیان ده دا که بچنه سه ری بیگرن.

شورته له دووی نه ده بۆ وه. فه وجی حدوودی رواندز به هه موو هیتزه وه هه ستا چووه میترگه سوور. له مووسله وه فه وجیک هه ستا چووه ئاکره و بله. دوو فه وج له هه ولیر و کهرکووه وه چوو بۆ رواندز. دوو فه وج شورته بۆ بارزان ناردارا. حکومهت هه موو عه شایره کانی ده وروپشتی بارزانی دلخوشی دانه وه. هه ر پیاوه ی به شه ش دیناری بۆ قه یدکردن و چه کی دانی که له گه ل شورته بچنه سه ر مه لا مستهفا. مه حموود به گی خه لیفه سه مه د ره ئیسی برادۆست، سه د تفه نگی وه رگرت و سه د پیاوی به شورته قه ید کرد و پوشۆی کوری سه ید ته ها سه د و خدری حه مه ده شینی سه د و قادر ئاغا سی و شووشه ی زیباری و کوری فارس ئاغا سی سه د تفه نگیان وه رگرت. به لام ئەوانه هه موو بۆ حکومهت به گژ مه لا مسته فا دا نه ده چوون.

مه لا مسته فا له وه هه موو هاواری که نه تیجه یه کی باشی له حکومهت ده ست نه کهوت، رۆژی ۲۲ی مانگی ئاغستۆس هه ستا چوو به سه ر مه خفه ری شورته ی شانده ری دادا و گرتی. پیاوه شورته کانی رووت و چه ک کرد؛ هه موو که لویه ل و دانه ویتله و تفه نگی لێ نه ستانن و به ره لایکردن. ته نیا پۆلیسیک خوێ به پیاوی مه لا مسته فا نویسی و هی دیکه ش به رداران.

رۆژی ۲۵ی مانگ مه لا مسته فا لنگی دا سه ر مه خفه ری شورته ی بیدارون. ئەویشی

گرت و شورته کانی چه ک کرد و به ری دان. بیدارون گوندیکه له نزیک چیا ی پوره فات له نیوانی ریزان و میترگه سووردا هه لکه وتوووه دانه ویتله بیکی باش که وته ده ست بارزانیان. حکومهت له وه بزوتنه وه ی مه لا مسته فا که وته نه ندیشه وه. رۆژی ۲۵ی مانگ، مه خفه ری شورته ی کوورانی چۆل کرد، دانه ویتله و ئەشیا یه کی تییدا بوو به جیه تیش و شورته کانی کیشاوه و مه خفه ره که ی به جیه تیش.

مه لا مسته فا له پاش ئەوه هه ستا چووه ده وروپشتی چامه و ژاژۆک. رۆژی ۲۷ی مانگ، ئەوه ده وره پشته ی گرت. له وه ده مه دا حکومهت فه وجیک شورته ی له ژیر فه رمانی ئامیر فه وجی شورته جه واد به گدا نارده سه ر مه لا مسته فا، ئەوه هیتزه گه یشته بووه شیروان مه زن. رۆژی ۳۰ی مانگ ئەوه هیتزه ی شورته له وه جیگایانه دا دامه زاندرابوو، له جیگا سه خته کاندای سوپه ریان گرتبوو.

مه لا مسته فا چووه سه ر مه خفه ری شورته ی خیره زۆک له پاش دوو رۆژ ده وره دان و ته نگه تاوکردن، رۆژی ۳۰ مانگ مه خفه ری خیره زۆک گیرا و شورته چه ک کران، دانه ویتله و تفه نگی و به رگی پۆلیسیان لێ نه ستانن.

چونکو له هه موو لایه که وه ته لیفۆن بر داربوو، جه واد به گی ئامیر فه وجی شورته له مه خفه ری خیره زۆک ئاگادار نه بوو، هه ستا به فه وجیک شورته وه له شیروان مه زنه وه هه لمه تی برده سه ر مه لا مسته فا که مه خفه ری خیره زۆکی له ده ست رزگار کا. [مه لا مسته فا] له وه ئاگادار بوو. زوو هیتزیک هه لگرت و چووه ده وروپشتی گوندی بیرسیا. له جیگا سه خته کاندای سوپه ری گرت و دانیش؛ چاوه نۆزی هاتنی جه واد به گ بوو. هه موو گه لی و ته نگه کانی خسته ژیر چاوه دیری هیتزه که یه وه.

جه واد به گ ئاگای له مه لا مسته فا و هیتزه که ی بارزان نه بوو که هه موو ریکا و جیگا به رز و ده ره نه کانی خسته ژیر هیتزی خو یه وه؛ به بی باک و ترس به فه وجیک شورته وه هات. رۆژی ۲ی مانگی ئەیلوول که وته نیو ئەوه جیگا ته نگانه وه که هیتزی مه لا مسته فا بۆی له بۆسه دا دانیشته بوون. له پریکا بارزانی بزبان ده رپه رین و ده ست کرا به ته قه و شه ر. له جه واد یازده کوژرا و بیست بریندار و سی ۳۰ کهس به دیل چوون. له هیتزی مه لا مسته فا ته نیا یه ک پیاو کوژرا؛ ئەویش موعه لیمی حکومهت بوو، له شیروان بوو، له زولم و نیفترا ی شورته هه لاتبوو گه یشته بووه مه لا مسته فا؛ له وه شه ره دا کوژراو هیتزی شورته به شیرزه یی هه لات.

مهلا مستهفا گيراو و برينداره کانی به حورمه تهوه راگرتن و له پاشان هه مووی به پیکردنه وه و ناردنیه وه ته سلیم به حکومه تی کردنه وه. لهو شه رهدا چهک و دانه ویله یه کی زۆری پی برا.

مهلا مستهفا له دواي ئه و سه رکه وتنه هیتزیکي هه لگرت و روو به شپروان مه زن و مه رکه ز ناحیه هه لته تی برد. له وده مه دا له هه ولیر فه رمان درا به سه بری عه بدوللا مدیری شورته ی هه ولیر که بچیت سه رکده یی فه و جی شورته بکا و به هیتزیکه وه بچیت سه سهر مه لا مستهفا. سه بری عه بدوللا له چوین خوی گرت. حکومه ت له مه ئمووریه تی ده رکرد. هه ستا هاته به غدا، له ئوتیل زه ورا دابه زی.

مهلا مستهفا ده وه ی شپروان مه زنی دا و هه موو ده ورو پشته ی ته نگه هه لچن کرد. له پاش ده رۆژ ده وده دان رۆژی ۱۲ مانگی ئه یلوول شپروان مه زن و مه رکه ز ناحیه گيرا نزیک دوو شیتست تیر (مه ترلیوز) و تفه نگیکی زۆر و دانه ویله و به رگ و به تانیه و ولاعیان ده ست که وت. مدیری ناحیه و هه موو مه ئمووره کانی به دیل گرتن. له پاش دوو رۆژ به ری دان و ناردنیه وه به حورمه ته وه ته سلیم به حکومه تی کردنه وه.

رۆژی ۱۴ مانگی ئه یلوول ده سته شه رکه ریکي له ژیر فه رمانی ئه حمه د ناز شیتنه بییدا ناره سه سهر مه خفه ری شورته ی چامه. له پاش دوو سه عات ده وده دان و شه ر و کوژتار، ئامیر مه خفه ر کوژرا و دوو پۆلیس برینداربوو؛ مه خفه رکه گيرا.

مهلا مستهفا رۆژ به رۆژ هیتزی روو به پتر بوون بوو. نیرووه که ی له چوارسه د که سی شه رکه ری ئازا پتر ببوو و هه ر له پتر بوونیشدا بوو، به لام له گه ل که س معامه له یه کی وانه ده کرا، که ره نجیده یی تیدابن. هه ر دیلیک بگيرابایه زۆر حورمه تی ده گيرا. هه ر پارهیه کی خوی پی بوایه پیی ده وراوه، به لام به رگ و چه کی حکومه ت و ولاعی حکومه تی لی ده ستاندر و له پاشان ئه گه ر به ئاره زووی خوی بکه وتایه ته نیو له شکری بارزان هه ده به خشرا و چه کی پی ده درا و له ریزی شه رکه ران ده درایه ژیر فه رمانی سه رۆکیکه وه؛ ده نا به حورمه ته وه به ری ده کرا و ته سلیم به هیتزی حکومه ت ده کراوه. برینداره کان زۆر به دل سوژی تیمار ده کران و به سواری به ری ده کران هه تا له نزیکترین جیتگیه که ده درانه وه ده ست حکومه ت. نه به برینداران و نه به دیل و کوژراوان سووکیک وه یان پی حورمه تییک به که س نه کراوه. به لکم وه کو برایان ته ماشا کراون و حورمه ت گيراون. بیجگه له مالی حکومه ت ته نیا فلووسییک چیه له که س

وه رنه گيراوه. به لام هه رچییکی عاید به حکومه ت بووی ئه ستاندر اوه.

حکومه ت که وته ئه ندیشه و بیره وه رتیه. مه لا تاهیری خه تی، کاتی مه حکمه ی رواندز، په سه ند کرا که بینیره لای مه لا مستهفا و داوای مامله تی لی بکه ین. مه لا تاهیر هه ستا چوو مه رگه سوور. له ویوه پیاویان ناره لای مه لا مستهفا، که داوای کاته لای خوی. مه لا مستهفا له وده مه دا شپروان مه زنی ده وده دابوو، مه لا تاهیر چوو چاوی پیکه وت و قسه کانی حکومه تی پی گوت. مه لا مستهفا هه روه کو له پيشدا که میکی لی دوام هه ر ئه و گفتوگۆیه ی کرد که به قاقه ز بو حکومه تی نوویسیوو؛ به لام لی ره دا هیندیکی زیاد کرد که ده پی حکومه ت موته سه رپی هه ولیر نه هیلیت و ده پی هه موو پیاوه کانی که له گه لیا ریکه وتوون به خشرین. عه فوویکی عام ده رخریت. مه لا تاهیر گه راوه و پی سوود بوو.

حکومه ت ناچار بوو هیتزیکي زلی ناره سه ر بارزان. فه وجیکی ناره مه رگه سوور، لیوای رابیع باپشتیانی کرده له شکرگه و چوو مه زنه دامه زرا. چوار فه وج شورته له ژیر فه رمانده ی وه جیه به گدا نارد جیگا پیویسته کانی توند کرد و دامه زرا. له به غدا و که رکووک و مووسله وه سه رباز و چه ک ناردان. فه وجی هه ولیر چوو رواندز له ئه کنه دامه زرا و فه وجیک له شکر له خه لیفان جیگیر بوو. کورده کانی به شورته نوویسرابوون، بو پیشه وه ی ناردن که نزیک ببنه وه هه موو پروئه ساکانیان پر چه ک کرد و دراویکی زۆربان پیدان.

مهلا مستهفا که له وه ئاگادار بوو، له هه موو لایه که وه ده سته ی به هه لته ت و په لاماردان دا. ریکا و پرده کانی تیکدا و خه تی ته لیفونه کانی بری. هیتزیکي خسته لای رواندزه وه له هه موو لایه که وه ته نگه ی به سه رباز و شورته ی حکومه ت هه لچنی له سه ر ریکای خه لانی دو له مه ری گردی هه رما و سه نگه ری گرت ئه و هیتزه که بو میترگه سوور ده چوو که قافله ئوتموویل و ده بابه و لۆری بوون، له رواندز و له شکرگاوه ده چوون، ئاگادار نه بوون که ریکگان تیکدرا بوون و له سه ره ریکادا به رد که له که کرا بوون. هه رکه ئه و قافله نزیک بووه کرا به شه ر. ده سته بارزانییک خویان گه یانده دوا ریکای قافله پرده که یان تیکدا و ریکایان خراپ کرد و له سه ر ریکا به ردیان قووچکه کرد که قافله ئوتموویل و ده بابه کان نه توانن بگه رپینه وه، حکومه ت پیی نه کری هیتزیکي دیکه بنیری بو یارمه تی ئه و قافله یه.

ئه و هیتزه ی حکومه ت له ژیر فه رمانی عوسمان به گی ئامیر فه وجی رواندزدا بوو. ئامیر فه وج له نیو ده بابه یه کدا خوی گرت. له له شکری حکومه ت زۆر کوژران و سه یاره یه ک

سووتاندر و یه کیش شکاندر. ده بابا به کان په سیویان گرت. له و شه په دا دوو شپست تیر (مه ترلیوز) که و ته ده ست کوردی بارزان.

به پراستی کورده کانی بارزان له م شه په دا زور نازایی و په شیدییان نیشان دا. له میترگه سووره شه شپخ قادر په یسی ته و وه له خه لکی سلیمانی به ده سته له شکر په که و له کیوی برادوسته و به هاواری له شکر په که و ته و و چوو. بارزان یه کان، چونکو له گه ل کورده کاندایان شه په نه ده کرد، که چاویان به شپخ قادر که و ت، ده ستیان له ده و ره در او ه کان به ردا و کشانه و ه.

به لام له و ده مه دا چونکو ته لیفون نه ما بوو ناگایان له و کیسه و شه په نه بوو، قافل یه کی دیکه ی تو قبیله له میترگه سووره و ده که و ت بچیته رواندز. هر له بهر میترگه سووردا جیگایه کی پتی ده لئین گه ره گو می، بارزانیان پیشیان پی گرت و کردیانه شه. له م شه په دا له حکومت له شکر په کی زور کوژا و شپست تیر و تفهنگ و نه شیا و خوارده مه نی پکی زور که و ته ده ست کورده کانی بارزانه و ه. له شکر په کی حکومت ته و هی رزگار بوو بو میترگه سوور ه لالت و ده رگای خوی گری دا.

مه لا مسته فا له دوی نه م دوو شه په بیستریای کرده جیگای دانیشتنی خوی و بو شه په و ه لمت ده سته له شکر په کی و سه رو کیکه ده ناردن و فه رمانی پی ده دان که بو هه رامه جیگا بچن و هه رامه ریگا بگرن. به و جو ره دامه زرا و هیزه که ی گه بیشت بو هه و ت سه د که سی شه په که ر.

له دوی نه و شه په له شکر په حکومت له ژیر فه رمانی نووره دین به گی مه حمود دا له میترگه سوور ده که و ت، که بچیته کووران و چامه. له سه رو که کانی بارزان مسته فا ساکو خه لکی گوندی کانی لینج و مامه ند مه سیح له و ناگادار بوون. به هیز پکی له ده ستیاندا بوو چوون پیشیان به له شکر په حکومت گرت. ده ست به ته قه و شه په کرا و نه و له شکر په ناچاری گه رانه و بوو، به قوونه شه په و کوژتاردان پاشه و پاش گه رانه و ه. له دوامیندا شکا و ه لالت خوی خسته نیو میترگه سووره و ه.

گرد پکی نزدیک میترگه سوور - که له نیوان میترگه سوور و بیستریادا هه لکه و ت بوو - ده سته شه په که ریکی بارزان له و گرده سه نگه ری گرت بوو. له شکر په حکومت له میترگه سوور له نیو تیل دروو ده که و تن روو به و گرده چوون که بیگرن. سوولتان ناغا سه رو کی مه لا مسته فا له و گرده دا بوو. له شکر په حکومت هه لمت ته برده سه ر سوولتان ناغا، به فرقه که ش له

سه ره و ه هه ره شه یان کرد. سوولتان ناغا به پی شه په کردن به ره و دواوه کشاوه؛ به لام دوو پیای بارزان بریندار کرا، نه و ه ش به ساچمه ی بو مبه ی فرقه بریندار بوون. له پاش نیو سه عاتیک هیزی مه لا مسته فا فریا که و ت و گه یشته سوولتان ناغا و هه لمت یان دا و له شکر په حکومت یان ناچار کرد، که گرد به ریدات و بو میترگه سوور بگه ریته و ه. بارزانی به کوژتار که و ته دویان له و شه په دا شپست تیر په کی و چند تفهنگ په کی که و ته ده ست بارزانیان.

له و ده مانه دا له مووسل مته سه ریف مه جید یه عقوبی له روژنامه ی مووسلدا بلاوی کرده و ه، هر که سیک مه لا مسته فا چی به زیندووی و یان به مردووی بگری، حکومت هه زار دیناری پی ده دات و هر پیای پکی بارزانی بگری په نجا دیناری پی ده دری.

حکومت له و ده مه دا بینای مامله تی له گه ل مه لا مسته فا دامه زراند. جاریکی دیکه ش مه لا تاهیر یان نارده لای مه لا مسته فا و چلونی شرووت ده ست پی کرا. مقه دده م نه حمه د فه خری نه مینی خه لکی سلیمانی چوو لای. قسه ی مه لا مسته فا هر نه و بوو که ده گوترا. مه لا تاهیر به پی سوود گه راره و شه په نه ختیک سووک بوو. هه ردوو لا سستی یان کرد. مه لا تاهیر دیسان به پی گه یشتنه ناره زوو، له گه رانه و ه دا مه لا مسته فا یه ک دوو قسه شی پی گوت.

حکومت فه و جیکه که له میترگه سوور داینابوو، ده و ره ی به تیل دروو توند گرت و خواردن و پیوستی شه ش مانگی بو دانان و پی گوت هه تا به هاری با دانیشیت.

له و ده مه ته نگه دا حکومت پووشوی کوری سه ید ته های نارده لای مه لا مسته فا که به سه ری (؟) دابی و له گه ل حکومت پیکی بینی. پوشو و نووری باویل پیکه و ه چوون. هه رچه ند کوشان نه و هر قسه ی پیشووی خوی کرد؛ مه رج و په یمانی هر نه و بوو. له گوندی بیستریان دوو روژی مانه و ه و گه رانه و ه. له دوی نه و ان نه مجا سه ر کرده ی له شکر په عیراق نووره دین مه حمود، پووشو و نووری باویلی له گه ل خوی بردن و چوونه لای مه لا مسته فا. نوره دین مه حمود له پیشدا قادر به گ ره ئیسولعه ره فای شورته - که نامیر مه خفه ری شیتنه بوو - نارده لای مه لا مسته فا که جیگای یه کتر دیتنی (جی ژوان) دابنین. مه لا مسته فا گوندی خه لانی کرده ژوانگه.

نوره دین مه حمود چوو له و گونده چاویان پیک که و ت. قاقه زیکه ره ئیسولوزه پای پی بوو، دایه. له و قاقه زه دا نوویسرا بوو که ئیتاعه ی حکومت بکات، له پاش دوو مانگی

دیکه حکومەت عەفووی عام بۆ بارزانییان دەردەخات. مەلا مستەفا بەنورەدین مەحمود دەلیت: ئێوە لە لایەکەوە دلخۆشیم دەدەنەوێ که ئیتاعەت بکەم و لە لایەکی دیکەوێ مۆتەسەریفی مووسڵ دەمخاتە هەراچەو، بەمردوویی یان بەزیندوویی بەهەزار دینارم دەفرۆشی. ئەو دەلیت و جەربەدەکی مووسڵ دەردەخا و نیشانی دەدا. لە پاشا کەمیک گله و گازانده، مەلا مستەفا دەلیت: من لە حکومەت عاسی و سەرکێش نیم، بەلام مەئموورانی ئیداری مللەتیان رزاندۆتەو و نە نامووس، نە مالیان بەمیللەت نەهێشتوو. مەئمووری مەرکەزی مێرگەسوور، رۆنی هەموو بارزانی بۆ خۆی تەرخان کردوو. هەر تەنەکە یەکی رۆن، کەبە «سەری» پازدە کیلۆیە دەبێ بەپێنج درەم بیفرۆشن. ئەگەرچی ئەمۆر تەنەکە ی رۆن پێنج دینارە. لە پاشان فلان مەئمووری مەرکەز چوار کچی باکیهری بەزۆر ئەتک کردوو و ئیستاش ئەو کچانە ماون و تەماشای خاکی بارزان بکری، ئاوابی نەماو؛ هەموو چۆل و وێرانە. ئەو هەموو لە دەست جهور و زولمەوێه.

دیسان شیخ مستەفا وتی من باوەر ناکەم هەتا پیاویکی ئینگلیزی نەکەوێتە پێشەو و وەعدە نەدات، دلنیا یی من بەئێوە نایە. بەلام نەفریکی ئینگلیزی هەرچیکی بلتت باوەری پێ دەکەم.

نورەدین مەحمود قسە و شرووتەکانی مەلا مستەفای هەموو خستە سەر قاقەز و مەلا مستەفا قاقەزیشی بۆ رەئیسولوزەر نووری سەعید پاشا نووسی و وتی: رۆژی یەکەمی جەژنی قوربان شیخ ئەحمەد و سەرگوم و بەندییهکان دەبێ بچنەو بارزان. لەسەر ئەو نورەدین مەحمود گەراو.

مەسەلە عەززی وەزارەت کرا. هەر وەکو لەو پێش قسەکانی مەلا مستەفا سەعید بەگ تکریتی قاید فیرقە ی کەرکوک مەتالیبهکانی مەلا مستەفای گەیانە بەغدا. لە مەجلیسی نەوایدا بوو بەهەرا، کە سەرکێشیک چۆن سولح لەگەڵ حکومەت دەخاتە پێش. مەتالیبهکانی مەلا مستەفا پەسند نەکران.

نورەدین مەحمود لە بارزانەو گەراو بەغدا و شرووتەکانی دا بەو وەزارەت و لێرەدا ئەفکاری خۆشی تیدا بەیان کرد. کە گەراو بەغدا نووری باویل و سەمکۆی کوری نووری لەگەڵ هاتە بەغدا. رۆژی ۳۱ ی تشرینی دوو هاتە بەغدا، دەستبەجێ خرایە ژێر چاودیری شورتهو کە گۆیا تەرەفداری مەلا مستەفایە، بەلام مەسەلە شەخسی بوو. مستەفا قەرەداغی مۆتەسەریفی هەولێر ئەمری دابوو موراقبە بکری.

لە پاشا گەرانەوێ نورەدین مەحمود بۆ بەغدا، شەڕ و هەرا لە بارزان نزیک دە رۆژ راگیرا. نورەدین و حکومەت قەراریان دا کە لەو دەمە تەنگەدا شەڕ بچ سووود. بەهەر جۆریک بیت بیخەنە بەهار؛ چونکو بزوتنەوێ لەشکر بۆ سەر بارزان زۆر سەخت و دژوارە.

مەلا مستەفا، کە وردبۆو ئەمە خەڵەتانە، ناچار دەستی بەکێشە و هەلمەت کردوو لنگیدا سەر مەخفەری شیتنە و گرتی چوو سەر مەخفەری ریزان و گرتی. لەشکرگای مێرگەسووری دەورەدا و خستیه ژێر تەنگانی و رێگای مێرگەسوور و روانزی بری، کوژتار گەرم بوو. دەستە لەشکرکی ناردە سەر مەرکەزی بارزان و دەورە ی دا دەستە شەرکەریکی ناردە سەر مەخفەری کانیهەرش کە نزیک سەد کەس شورته و عەشیرەتی بەچەکی تێدابوو دەورە ی دا و ئاوی لەسەر بری. رۆژی دوو می جەژنی قوربان، لەشکرکیکی ناردە سەر رپی سیدەکان. لە سەری بەردی پیشی بەهیزی شورته گرت. مەهوێتک و دوو شورته کوژران و چەند کەسێک برینداربوون و هی ماوی خۆیان بەدەستەو دا. معاوونیک شورته و مەهوێتک بەدیل گیران. دەستە لەشکرکیکی نارد کە گەلی عەلی بەگ بگرن و پردهکان تێکدەن. لێرەدا رەنگ گۆردرا.

لەلایەن هیزی بەریتانیاو هەرەشەیهکی پێ درا کە رێگای هەولێر و رایات رێگایهکی رەسمی و عەسکەرییه. ئەگەر دەست لەم رێگایه درێ، حکومەتی بەریتانیا مداخلە ی ئیش دەکات. ئەگەر ئەو هەرەشە نەدرابایە، شاری رواندز لە گرتندا بوو.

حکومەتی بەریتانیا دەستە لەشکرکیکی ئینگلیزی نارد لە ديانا و لە هەودیان دامەزراندان بۆ ئەمە ی تەعەروز نەکریتە سەر رواندز و بۆ پارازنتی ئاسوورییهکان مێجەر ئەستەبنگ، زابتی ئیرتیباتی بەریتانیا، چوو ديانا دانیش.

مەلا مستەفا ئەوجا رووی لەلای ئاکرە کرد و بیره کەپران و بله و ئاکرە ی خستە ژێر هەرەشەو. ئەگەر دەستە و لەشکرکی ئینگلیزی نەچووبانایە ديانا، ناحیه ی سیدەکان و بالەک لە گرتندا بوو و رێگای رواندز لە هەولێر دەچراندراو.

لەم رۆژانەدا لە بەغدادا بەیاننامەیهکی زۆر بەدیوارانەو درابوون و لە هەموو لیواکانی کوردستاندا ئەو بەیاننامانە بلاوکرابوونەو دوو نسخه بوون. حکومەتی بەریتانیا کەوتە ئەندیشه ی ئەمەو کە نەک لە هەموو لایەکەو سەرکێشی کورد دەست پێ بکری و دوژمن دەرفەت وەرگریت و دەستی خۆی بگەیهنیت.

پشیموی کهوته وهزارهتهوه. وهزارهت کهوت و دووباره دامهزراندرابهوه. ماجید بهگ مستهفا خه لکی سلیمانی کرا بهوهزیری بیلاوهزاره و هه موو ئومووری کوردستان بهو درا. عومه نهزمی بهگ بوو بهوهزیری داخلیه و ئهحمهده موختار بهگ بابان وهزیری عه دلیه. بهوه گهلپک ئیشوکار رووی له گوپین کرد. ههتا نایبهکانی جنووب لهسهه لهسهه کردیانه ههرا که ماجید بووه وهزیری بیلاوهزاره و وهزیری داخلیهی پیشوو و سالح جهبر له مهجلیسدا هاته جواب و ئیعتیازی گرت و نووری سهعید پاشا جوابی داوه.

وهکوله بهغدا له گهلپک بیوانی ماقولم بیست، گویا ئه میر عهبدوئیلیا وهسی و وهلیعههدی عیراقیش موخته ریز بوون بو ماجید بهگ، بهلام مهسهلههتی عامه وای پیتی دهوهیست که دهباویه لهدهمهدا ماجید بیته وهزیر بو دامهزراندنهوهی مهسهلهی کوردهکان؛ چونکو کورد هه موو شله ژابوون و یارمهتی مهلا مستهفایان دهکرد.

گهوره پیلاوهکانی کورد له مراجعههت بو عهفووی بارزان راندهدههستان. مستهفا یه عهفووی موتهسه ریفی ههولتیر و مهجید یه عهفووی موتهسه ریفی مووسل ههه لهسهه ئهوه بوون بهشهه و کیشه ئیش پیک بین. حکومهت له پاش ئهوه وهزارهتی گوژی، مستهفا یه عهفووی برده کووت و مهجید یه عهفووی ئیستیعفای کرد و مستهفا قهره داغی نارده ههولتیر.

ماجید بهگ کهوته ئیش و تهقه لاهه. رۆژی دهی مانگی کانونی یه کهم، یه کهم رۆژی جهژنی قوریان بوو. شیخ ئهحمه دیان له حیلله وه هینا بهغدا له ئوتیلی شهتولعه ره بیان میوانداری کرد. رهئیسولوزهرا و وهزیری داخلیه و ماجید بهگ چاویان پیتی کهوت و پیتیان گوت که خه بهر بداته مهلا مستهفا با چیدیکه شهه نهکات. بو بههاری عهفووی بو دهردهخری؛ بهلام ماوهی سی مانگ له بارزان دوورکه ویتتهوه بچیتته پشدهر دانیشی.

شیخ ئهحمه دهلامی دا ئه مرۆ ئهوه پیلاوه سه ره به خۆبه، جوابی من ناداتهوه. منیکی یه خسیر چم له دهست دیت. ناچاریان کرد و قاقه زکی بو مهلا مستهفا نووسی. ماجید بهگ و وهزیری داخلیه و مستهشاری داخلیه و سه فیری به ریتانیا هه ره بهک قاقه زکیان بو نووسی به خالیدی کوری گه وهی شیخ ئهحمه ددا ناردیانه بارزان. رۆژی دووه می جهژن شیخ خالید بو رواندز و له ویتوه بو لای مهلا مستهفا چوو. شیخ ئهحمه دیش ههه ئهوه رۆژه گهراوه حیلله.

له پاش بیست رۆژ، خالید گهراوه بهغدا. ماجید بهگ ناردی نووری باویل ناغای

رواندزی که له بهغدا له ژیر چاوه دیری شورته دا بوو، له گهل رهئیس ئهوه هل عیزهت عهزیز خه لکی عیمادیه رۆژی جومعهی ناردنیه حیلله و چاویان به شیخ ئهحمه ده کهوت و هه موو سه رۆکانی بارزانیان دی و ههه ئهوه رۆژه گهراوه بهغدا.

رۆژی ۳۱ی کانونی یه کهم، مهسه له له گهفتوگو دا بوو. ئهوه رۆژه نووری و سمکوی کوری بهر بهرواندز ناردانهوه که رۆژتیک پیش چاویان بهمهلا مستهفا بکهوی و بو سبهینی ماجید بهگ دهچیت که حازرین بو دیدنه می مهلا مستهفا.

رۆژی جومعه شهوی شه مه، یهکی مانگی کانونی دووه می ۱۹۴۴ ماجید بهگ و عیزهت رهئیس ئهوه هل و ملازم سهید عهزیز کوری سهید عهبدو لالی شه مدینان، بهقیتار بو کهرکوک چوون، له ویتشه وه مقهدهم ئه مینی رواندزیان هه لگرت و چوونه رواندز. ههتا ئهوان گهیشتنی، نووری چاوی بهمهلا مستهفا کهوتبوو.

که ئه مین ئه فندی و عیزهت و سهید عهزیز چوونه مبرگه سور و ماجید بهگیش چووه مووسل، مهلا مستهفا هاته مبرگه سور سه عاتیک دیدنه کرد و گهراوه جیتی خزی. ماجید بهگ رۆژی ۱۲ی مانگ گهراوه بهغدا. مهسه له کهوته مهجلیسه وه ههرا کرا. ماجید بهگ له مووسل له مالی ئهحمه ده بهگ جه لیلی بوو، شهوی ته لگرافیکی مهلا مستهفای له مبرگه سور وه بو چوو که ئهوا بهی قهید و شههت خۆم ته سلیم به حکومهت کرد و ههه رچونیکي ماجید بهگ بیه ویت من دلنایم.



# وینه‌گری و کۆلین

زه‌نگۆغرافی

به‌زانین و تاقی کردنه‌وه، وینه کۆلان به‌تیشکی رووناکی

کرده‌وه‌ی خیتی زاری کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

رواندز له مه‌رکه‌زی زاری کرمانجی دامه‌زرا ۱۹۳۴

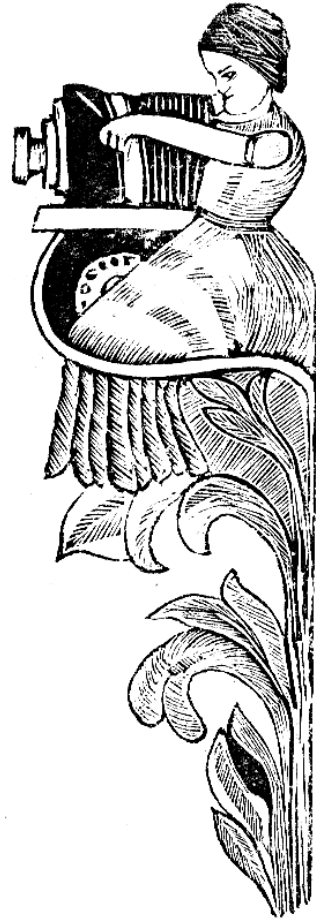
پهرتی زاری کرمانجی ۲۰

# بینہ کہ ری کوپین

بہ کردن و کوشین و دین



۱۵ کانونی بیگم م ۱۹۳۴



# بینہ کہ ری کوپین

زہ نگوغرافی

بہ زانین و تاقی کردنه وه وینہ کولان بہ تیشکی روناکی

\*\*\*

کردہ وه ی

خیوی زاری کرمانجی

حسین حزنی موکریانی

\*\*\*

مزی چاپ و ترجمه بوخواوند کرده وه یه

هه ر دا زه یلک به ۴۰ قله

\*\*\*

رواندز له مه زر که ی زاری کرمانجی دامه زر ۱۹۳۴

به ری زاری کرمانجی ۲۰

به ناوی خودای بی همتا

### مه‌به‌س له‌م کتیبه

مه‌به‌ست له نووسین و دانانی ئەم په‌راویه‌یه، له وهختی گه‌ران و سووراندنه‌وه‌م به‌دیاری بیانیا‌ندا ورد ده‌بوومه‌وه، خو‌مانی و بیانیا‌نم ده‌که‌وته به‌رچاو. به‌ده‌ختانه خو‌مانم له سه‌نعت و فه‌ن پاشکه‌وتوو ده‌دی. پیشه‌ی منیش چونکه مۆزکۆلان بوو، له‌سه‌ر خو‌م به‌پیتوبست زانی فه‌نی کل‌تیشه‌ کۆلین به‌رووناکی فێریم. بۆ ئەوه‌ گه‌لیکم ته‌قه‌لا دا و کۆششم کرد که دیاری‌بیک‌ی بۆ دیاری‌م دیار بی وه ده‌ستی خەم.

بیکه‌مین جار له ئەسته‌مبوول له لای ئەلمان‌ه‌کان به‌هۆی کورده‌کانه‌وه ریتی‌گای قیل و فۆتۆلیتۆغراف فێربووم. له حیجاز و شام و هه‌له‌ب به‌و جو‌ره‌ کارم ده‌کرد؛ به‌لام ناته‌واوو. له مه‌ته‌عه‌ی مارۆنیه‌ی هه‌له‌ب له لای مودیره‌که‌ی -که سه‌له‌یم مه‌ته‌ر ئەفه‌ندی بوو- کۆششم کرد و نزیک ۳۰ لی‌ره دراوم خه‌رج کرد و ریتی‌گای قیل‌م سه‌رخست.

به‌هۆی چەند کوردیکی میسره‌وه ئوستاز شه‌ریف، ئوستازی به‌یروت، نزیک ۱۰۰ لی‌ره ئیستیفاده‌ی لێ کردم. ریتی‌گای دووه‌مینی کۆلۆدیۆن و هه‌ستی فێرکردم. به‌وه‌ش کار نه‌که‌وته پیتش. له به‌یروت له لای تاهیر ته‌نیر و له شام له لای هه‌ناوی و له میسر له لای وه‌رشه‌نه‌ی ئەلیسریه و له پاریس خاوه‌ندی «دی پاریزبان» له‌م فه‌نه‌دا پیتیان گه‌یاندم و منیش به‌زانین و تاقیکردنه‌وه، کورمه‌ کتیب. به‌بی ئەزه‌بت شاگرد فێر ئەکا و بۆ میله‌ته‌که‌م به‌کار دێ.

### پیشه‌نگ

#### میژووی په‌یدا‌بوونی زه‌نگۆغرافی

ئەو پیشه‌یه له وینه (فۆتۆگراف) جو‌بۆته‌وه و له کردنا هه‌روه‌کو به‌کترن. ئەو که‌سه‌ی ئەم دوو ئیشه به‌کار و چاکه‌ی په‌یدا کرد و هینایه‌ روو، پیاویکی فه‌ره‌نگ ناوی «شاریل» له فه‌ره‌نگسه و یه‌کیکی ئینگلیز ناوی داوود (داقید) بوو. بیکه‌مین وینه‌بیک‌ی به‌تیشکی رۆژ وه‌رگیرا ناویان نا «نیپسۆتیب» که دروستکه‌ره‌که‌ی ناوی «نیبس» بوو، له‌به‌رئه‌وه به‌ناوی ئەو پیاوه‌وه کرا. نیبس له‌گه‌ل شاریل بوون به‌هاوال و ریکه‌که‌وتن. بیکه‌مین وینه‌یان له‌سه‌ر مسی سوور کیشا که به‌«قیل» بیتومیان رووکیش کردبوو. هه‌روه‌کو له ریتی‌گای سییه‌مدا دیته‌ گۆتن.

ئەو دوو پیاوانه زه‌مانیکی دووردریژ به‌بی سوود ره‌نجیان کیشاوه و خه‌ریک‌بوون. له سالی ۱۸۲۹دا هه‌ردوو لیک جو‌بۆونه‌وه؛ شاریل به‌ته‌نها ده‌کۆشا و ده‌ستی هه‌له‌گرت، به‌لام داقید له ریتی‌گای قیل به‌کاربردن ده‌ستی به‌ردا و له‌گه‌ل رووکیشکردنی زبو له‌سه‌ر مس و تووتیا ته‌قه‌لای ده‌دا و له دوا‌ی پاککردنه‌وه و سواندنه‌وه‌ی ئەو دوو مه‌عه‌دنه، به‌زبو رووکیشی ده‌کردن و به‌ر دووکه‌لی «یۆد» ی ده‌دان و له‌وه‌وه یۆدووری زبوی ده‌ستخست.

له پاشان ئاله‌تیک‌ی بۆ دروست کرد و ناوی نا «گه‌نجینه‌ی تاریکی» و تیشکی رووناکی له‌نیو خه‌تی وینه‌دا ده‌برده‌ سه‌ر پارچه‌که و کۆی ده‌کرده‌وه. به‌و تیشکه یۆد ده‌گۆرا و له‌سه‌ر پارچه‌که وینه‌ی په‌یدا ده‌کرد و ده‌زه‌جی گه‌نجینه‌ی ده‌رده‌خست و نیشان به‌دووکه‌لی جیوه‌ی ده‌دا و وینه‌ زۆر به‌چاکی ده‌رده‌که‌وت و له دوا‌ییدا ده‌یخسته‌ نیو تئاوه‌وه‌ی «هیپۆکبریتیت سودایۆد» ده‌چوو وینه‌ را‌ده‌گیرا.

سالی ۱۸۳۹ داقید به‌یانا‌تیک‌ی له‌و فه‌نه‌، دا به‌کۆمه‌له‌ی زانستی. نیوی ئەو فه‌نه‌یان به‌ناوی داقید (داقید یۆتیب) کرد و دراویکی قورسیان بۆ کۆمه‌گی دا‌پتی و به‌به‌رزبان یارمه‌تی کرد. داقید گه‌لیک ئەو فه‌نه‌ی به‌رز کرد و له دنیا‌دا بلاوی کرده‌وه. به‌لام زۆر پی نه‌چوو ئەو فه‌نه‌ گه‌لیک گۆرا و ده‌ستیان له‌ مس و پارچه‌ زبو به‌ردا و وینه‌یان خسته‌ سه‌ر قاقه‌ز و به‌ ۱۵ ده‌قیقه وینه‌یان ده‌گرت و له دوا‌ییدا به‌چەند سانیه و هه‌تا گه‌یشه‌ حال‌تیک‌ی وا که ئەم‌رۆ تپیدا‌یه.

بیکه‌مین که‌سیکی وینه‌ی خسته‌ سه‌ر قاقه‌ز «تالیپۆ» ناو پیاویکی ئینگلیز بوو. ئەو فه‌نه‌یان به‌ناوی ئەوه‌وه کرده «تالیپۆتیب» هه‌تا‌کو گه‌یشه‌ نبه‌یاهه‌تی ته‌ره‌قی.

### فیربوون و ئاگاداری

هیندیک چتی به‌کار و پیتوبست هه‌نه که بۆ پیاوی کارگه‌ر به‌یانه‌کردنی له‌وانه‌یه گه‌لیک سوودمه‌ند بیت، لی‌ره‌دا ئاشکه‌رای ده‌که‌م.

له‌سه‌ر پارچه‌ زه‌نگ و مس وینه‌ هه‌له‌قه‌ندن له‌ زبانی فه‌ره‌نگاندا به‌پیشه‌ی «زه‌نگۆغرافی» و له‌ زبانی عاره‌بی «حفرالفوتوغرافی» و به‌کوردی «کۆلانی به‌تیشک» و له‌ فه‌نی ئه‌وروپا‌ییدا «فۆتۆگرافیۆر» ی پی ده‌لین. هه‌رچی‌کو وینه‌ کۆلان و وینه‌ وه‌رگرتن «فۆتۆگراف» ه و ئیشکردنی گران نیسه و به‌راوه‌ژووی ئەمه‌ زۆر شیرین و خو‌ش و پیشه‌یه‌کی گه‌لیک جوانه و هه‌تا له‌ ئیشه‌دا کار بکری، شیرینتر ده‌بی و له‌ دووباره‌کردنی و ته‌جره‌به‌ییدا ماندوو‌بوون نادات. له هه‌موو بزوتتیک و وردبینی و لی‌رامینیکیدا زانین

و تېنگه‌یشتن فره ده‌کا و ژووتر بۆ پېشه‌وه بازده‌دا و تېیدا سهرده‌که‌وئ. له‌به‌رئ‌وه هه‌ر ته‌ماشاکردنی وردی و ناسکی نیشان ئه‌دا و خه‌يال و فېکر ده‌پالتيوت. پېشه‌ی وېنه‌بازی هېنده سوودمه‌ند و به‌کار و پر فايده و جوان و خوښه‌ويست و شيرين و دل‌به‌ره، له کارکردن و تېیدا ته‌قه‌لادانبا تيربوونی بۆ نيبه و به‌هېچ جوړئ لېي ماندوو نابي و دستت لئ بهر نابي.

بۆ کارگه‌ر وردبيني، چاوه‌ديري، ئيعتينيای ته‌واو، سه‌بر، فېکريکی فره‌وان، ته‌ماشاکردنيکی زۆر و راوه‌ستان، گه‌ليک پتيويسته. ده‌بئ له هه‌ر کرده‌ويه‌کدا سابيت و له هه‌ر کوشه‌ويه‌کدا وردبين و له کاردا سست ره‌وش و توند فېکر و فراوان بيت. نابي جله‌وی عه‌قل له دست بدا. که‌وايو کارگه‌ر له کوشه‌ويه‌يدا سهرده‌که‌وئ و به‌چاکی فېربوون و هپيش ده‌خا. هه‌رکه‌سيک دست به‌وينه‌کولئ بکا ده‌بئ زۆر چاک فوټوگراف بزاني؛ چونکه کولاني به‌تېشک و وينه‌گه‌ری (فوټوگرافي) زاده‌يکن و له ريگای وينه‌گه‌رييه‌وه بۆ ويته کولان ده‌چيټ و ئاله‌ت و ماشينه و کرده‌ويان ويکده‌چيټ و نزیکي يه‌کترن.

### چتي پتيويست

هه‌ر که‌سيکی ئاره‌زووی پېشه‌ی ويته‌گه‌ری و کولاني به‌تېشک بکا و بيه‌وئ و هه‌وه‌سکار بيت که له‌وه‌دا بگاته دل‌خوازی و ئيشوکاری روو له چاکبوون و فره‌يي بکا، ده‌بئ ئه‌مانه‌ی ده‌گوترئ ئاماده بکا:

بۆ جيگه‌ی کار سئ خانوو و سئ ژووری ده‌وئ: ژوورتيک بۆ دانېشتن و ميوانداری، ژوورتيکی ديکه بۆ کار و ئيش و ژوورتيکيش تاريک.

ژووری کار ده‌بئ چه‌ند ره‌فه‌ييکی هه‌بئ بۆ شووشه و ته‌رازوو و بۆ ده‌رمان و ئاله‌تي پتيويست. ته‌رازوو، به‌ردی گرام، ده‌رمان که پتيويسته، پارچه ته‌خته بۆ کلپشه، مشارتيکی ته‌نک و تيژ بۆ ته‌خته برينه‌وه. مشارتيک بۆ پارچه زه‌نگ و مس، دوو ته‌خته ميژ يه‌کتيک بۆ شووشه و زه‌نگ و چوارچېوه و کاشی و ئاوه‌نگ، بۆ ده‌رمان کوتان و کلپشه. ميژي دووم بۆ ته‌رازوو و ده‌رمانی گيراوه‌وه.

خانوی تاريک ده‌بئ رۆچنه و کوني تييدا نه‌بئ که رووناکی بدا. دوو رۆچنه‌ی به‌تاييه‌تي تيي ده‌کري: يه‌کتيک شووشه‌ييکی زه‌رد، دووم شووشه‌ييکی سووری تيي ده‌گيري. زه‌رده‌که بۆ هه‌ست به‌زه‌نگ دان و هي سوور بۆ داريتزني کولوديون و شووشتنه‌وه‌ی شووشه‌ی به‌هه‌ست.

له‌نيوژووری تاريکا ده‌بئ چه‌ند شووشه‌يه‌ک بۆ «بانيو» شووشتنه‌وه و بۆ هه‌ستي ده‌رمان، له ره‌نگی شين و سوور. ره‌حه‌تي شووشه بۆ پالاوتن (پارزاندن) تهاوه‌وه و کاشی بۆ شووشتنه‌وه. پارچه شووشه‌ی خاوين و پاک بۆ دارپزني کولوديون، کاشی و ئيستیکانی به‌فره بۆ ده‌رمان پتيوان، دوو سئ کاشی و گلاس و ره‌فه‌يه‌ک له پيش په‌نجه‌ره‌ی سوور و يه‌کتيک له به‌رده‌می په‌نجه‌ره‌ی زه‌رد ده‌بئ هه‌بئ، بۆ شووشه‌ی ده‌رمانی تهاوه‌وه و بۆ پارچه زه‌نگ و شووشه‌ی کولوديون له‌سه‌ردانان و له پشته‌وه‌ش دوو ره‌فه‌ی ديکه پتيويسته هه‌بئ که‌چتومه‌کی وه‌کو شووشه‌ی کولوديون و زه‌نگی به‌هه‌ستي له‌سه‌ر داده‌نري.

ليرده‌دا هپنديک پتيويستيمان نيشاندا که به‌بئ ئه‌وانه ئيشکردن زۆر به‌دژوار ده‌بئ. به‌لام جگه له‌و چتومه‌کانه به‌ولاه، پېشه‌گه‌ر به‌کردن تيده‌گا که چی ديکه‌شی ده‌وئ و ده‌توانئ سازی کا. له هه‌موان پتيويست و به‌کارتر ماشينه‌ی ويته‌گر و دوورين (ئه‌بجه‌کتيف)ی زۆر چاک و باشه. ئه‌گه‌ر ئه‌وانه چاک نه‌بن، ئيش خراب و پوچ ده‌بيسته‌وه. له ماشينه و دووريني چاک وردبيني حه‌له و تاقیکردنه‌وه تيي ده‌گه‌يه‌نی که بي ئه‌وان نابي.

### نیشانان و وشياری

پېشه‌ی ويته‌گرتن چتيکی وایه که ويته‌گه‌ران به‌کاربردن هپنديک ده‌رمانی کيميايي و رووناکی رۆژ، ياخود رووناکی که‌هره‌با و ماشينه و چوارچېوه وه‌رگرتني ويته ده‌خه‌نه دست. نابي له‌بيير بکري که ويته‌گه‌ری سئ کرده‌وه و زانستي گه‌ره‌که که بتوانئ ئيش بکات:

۱- له ماشينه‌ی ويته (فوټوگراف)دا به‌رووناکييتيکی زۆر ويته‌گرتني چتيکی خه‌يالي و کيشانی بۆ سه‌ر له‌ته مه‌عه‌ده‌نيک.

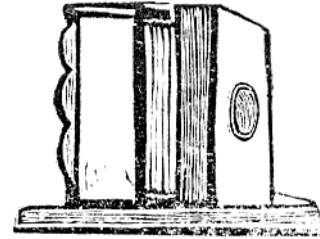
۲- به‌شووشتنه‌وه و رۆهينانی ئه‌و ويته‌يه که له‌نيو چوارچېوه‌ی ماشينه دايه و خراوه‌ته سه‌ر له‌ته مه‌عه‌ده‌نيک، ده‌بئ له ژووری تاريکا و له پيش رووناکی سوور ئه‌و له‌ته هه‌ست پي‌دراوه ده‌ره‌پنري و بخريته ده‌رماناوی ده‌ره‌يز (مظهر) تاكو به‌راوه‌ژوو ره‌شی به‌سپي و سپي به‌ره‌ش ويته‌ييکی زۆر روون و خاوين په‌يدا ده‌کري. له دواي ئه‌و به‌ئاو ده‌شورئ و ده‌خريته ناو ده‌رماناوی راگير (مشبت). ئه‌و پارچه شووشه ويته‌داره به‌زواني فه‌ننی مه‌نفي وه‌يا سه‌لبي پي ده‌لپن، ده‌شورئ و هه‌لده‌گيري بۆ به‌کاربردن.

۳- چاپکردنی ئه‌و پارچه‌يه له‌سه‌ر قاقه‌زه ياخود له‌سه‌ر مه‌عه‌دن که به‌راوه‌ژووی پيشي په‌يدا ده‌بئ، ره‌ش و سپي وه‌کو هه‌بوو.

## ماشینه و دووربین

ماشینه‌یه‌کی له وینه‌گرتن و کۆلیندا به‌کار ده‌برین وه‌کو به‌کن؛ جگه له ترام و مه‌نشور و چوارچیتوه نه‌بێ، هه‌موو ئالهت و چتومه‌کیان ویک ده‌چن، هه‌روه‌کو له وینه‌ی ژماره (۱) دا دیتته به‌رچاو. چوار چیتوه‌ی کولین له هی وینه‌ی قوولترو ئه‌ستورتره. ماشینه له دوو

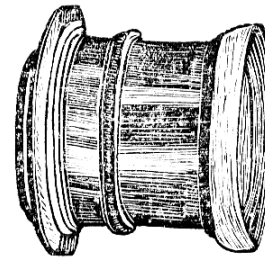
پارچه ریک‌خراوه و یه‌کیان بێ ئه‌و بتریان نابێ. بیکه‌م فه‌نه‌ریکی تاریکه و هه‌ر چوار لای گیراوه و ریک‌گای پرووناکی چوونه نیوی نییه ئه‌ویش دوو چوارچیتوه‌ی دار و فه‌نه‌ریکی پارچه‌ی ره‌شه و به‌ره‌نگی ره‌ش نیوه‌که‌ی ره‌نگ کراوه.



۱- وینه‌ی فه‌نه‌ر و چوارچیتوه‌ی وینه‌گر

دووم دووربین (ئه‌بجه‌کتیف) ئه‌ستوانه‌ییکی مسی زه‌رده و دوو پارچه شووشه‌ی زه‌ره‌بینی تیدایه. ئه‌و شووشانه‌ش ئه‌ستور و پشت‌کوورن و زۆر پاک و پرووناک و

گه‌وره‌که‌رن. یه‌کیان له‌پیش ئه‌ستوانه‌که‌وه چه‌سپ کراوه و دووه‌مینان له‌ نیوه‌راستدایه. دووربین گه‌لیک جووری هه‌یه و به‌هه‌مووان کار ده‌کریت. به‌لام چاکتر و پر فایده‌ترین (زایس) ه‌ دووردینه‌کانی دیکه‌ش بۆ ئیش ده‌بن.



۲- ئیستوانه‌ی دووربین

هه‌رچیکو ماشینه‌یه زۆر جووره وینه‌ی هه‌ن، له‌م کتیبه‌دا ناوی ئه‌وانه یه‌ک به‌یه‌ک بردن کاته‌لوکیک دروست ده‌کا. به‌لام ماشینه‌ی ده‌ست بۆ وینه‌ وه‌رگرتن ئه‌م جوهره‌یان که له ژماره ۳ دا ده‌که‌وینه به‌رچاو، سووکت و ئه‌رزانه‌تره بۆ

وینه‌گرتنی زوویی و ماشینه‌ی کۆلانی به‌تیشک به‌تایه‌تی بۆ ئه‌و ئیشه دروست کراوه و له‌ نیوه‌وه‌ی ئه‌و ماشینه‌دا و له‌به‌رده‌می شووشه‌ی سه‌هۆلاوییه‌دا جیک‌گای

تۆر (ترام - شبکه) هه‌یه. له‌ پیش ده‌می دووربین مه‌نشور

۳- ماشینه‌ی ده‌ست بووینه

گری ده‌دری، له‌ کیله‌که‌ی ده‌سته‌راستیا و له‌ نزیك شووشه‌ی سه‌هۆلاوی دوو پشک به‌میلیمه‌تری پتویه‌یه تاکو به‌و دوو پشکه تۆره‌که له‌ نیویدا بیت و بچیت، ئه‌ویش بۆ وینه‌ی به‌سیبه‌ر ده‌بێ. ئه‌و ماشینه‌ش له‌سه‌ر ته‌خته‌میزیکی درێژ و چوارپیدا ده‌به‌ستری تاکو له‌ کارکردنا نه‌جوولیتته‌وه و شووشه‌ی کۆلۆدیون تیکنه‌دا و خرابی نه‌کا.

## پریزم - مه‌نشور

سیگۆشه‌ که کارگه‌ره‌کانی فه‌ره‌نگ به‌پریزم می‌سیرییه‌کان به‌مه‌نشوری ناو ده‌بن، بۆ وینه‌ی سیبه‌رداری به‌کار ده‌بن و له‌به‌رده‌می دووربین گری ده‌دن. ئه‌ویش له‌ ته‌خته‌وه یاخود له‌ مه‌عه‌دن به‌سیگۆشه دروستکراوه و شووشه‌ییکی دووربینی به‌ئاوینه تیدا چه‌سپ کراوه بۆ وه‌رگه‌رانی وینه.

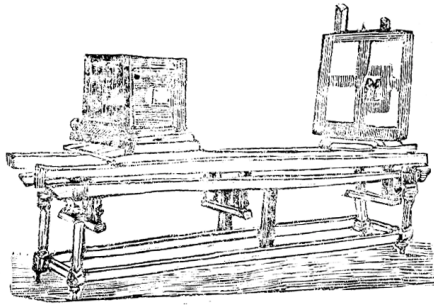
به‌کاربردنی ئه‌و ئاله‌ته ناچاریه؛ چونکه ئه‌گه‌ر پریزم

نه‌خاته به‌ر دووربین وینه به‌راوه‌ژوو ده‌که‌وینه سه‌ر کۆلۆدیون و له‌وتیه به‌راسته‌قانی ده‌هاوێژریتته سه‌ر زه‌نگ. له‌ چاپکردنی زه‌نگا وینه‌که به‌راوه‌ژوو ده‌بێ و راستی چه‌پ و چه‌پی راست چاپ ده‌کری. ئه‌گه‌ر پریزم به‌کار نه‌برێ به‌ناچاری ده‌بێ له‌ دوا‌ی وینه‌گرتن کۆلۆدیون وه‌رگه‌ریندری و ئه‌وه‌ش ده‌بێ زانا بی.

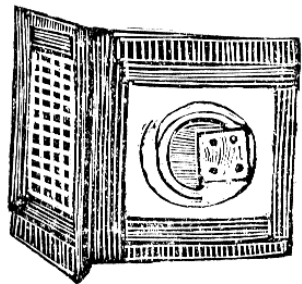
## تۆر - ترام

تۆر وه‌کو هیلگه‌ وایه، بۆ راگرتنی سیبه‌ری وینه ده‌هاوێژریتته سه‌ر کۆلۆدیون تاکو سیبه‌ر و پرووناکییکی که له‌سه‌ر وینه‌که‌یه به‌خێو بکری. ئه‌گه‌ر ئه‌و تۆره نه‌بێ نه‌زاکه‌تی وینه دیار نابێ، ورده‌بابه‌تی جوان ناکه‌وینه پیش چاو.

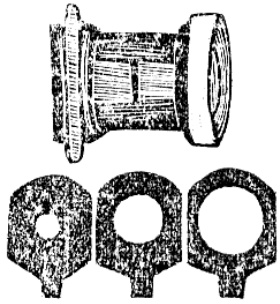
زانا و کارگه‌ره‌ خاوه‌ند هه‌وه‌س و وردبینه‌کانی ئه‌م پیشه‌یه، گه‌لیک کۆشاون و ته‌قه‌لایان داوه که به‌بێ ترام وینه بکۆلن نه‌شیاون. ئه‌گه‌ر ده‌ستیشیان خستبیت و له‌ بری ترام ورده‌ جغز و دپیشیان کیشا بی، نه‌گه‌یشتونه‌ته ئاره‌زوویکی واکه له‌ ترامیان



۴- ماشینه‌ی وینه‌گرتن بۆ کولان



۵- پریزم - سیه‌گۆشه



۶- دیافراگم و بووربین

۱- دووری و نزیکى ترام چاککردن و نوخته‌کانى دیتن و زانینى.

۲- دیافراگم کردنه‌وه و زانینى هیتز و ته‌وانای دووربین.

۳- چهندى رووناکى نیشانندان و هیتز و تینى هه‌تاو و جینگا زانین.

۴- دهم و چاخ و وه‌زعیه‌ت و زهمان ته‌عیینکردن، بۆ ئەوه که بگه‌بژیتته شووشه‌ی وینه‌گر و به‌چاکى وینه له‌سه‌ر شووشه‌ی کۆلۆدیون به‌جوانى وه‌رگیبیت، ده‌بیت سى دیافراگم به‌کار ببات هه‌روه‌کو له وینه‌ی ۶دا دیته به‌رچاو.

ه‌ی چکۆله‌ترین که کونه‌که‌ی له دوانه‌که‌ی دیکه بچووکتسه، مودده‌تى رووناکى نیشانندان، بیتکه‌مین جار له‌سه‌ر قاقه‌زى سپى بیت نه‌ک له‌سه‌ر وینه. دیافراگمى دووهم که له‌وى بچووکتسه، گه‌وره‌تره، بۆ په‌یداکردنى وردهبى وینه‌یه له نیوه‌راستا. مودده‌تى نیشانندان به‌و دیافراگمه ده‌بیت له‌سه‌ر وینه بچ نه‌ک له‌سه‌ر قاقه‌ز. به‌راوه‌ژووی دیافراگمى بیتکه‌مین، ه‌ی سیتیهم که کونه‌که‌ی له هه‌ردووکان گه‌وره‌تره. ئەویش بۆ پوخته گه‌وره‌کانى وینه‌یه تاکو له‌سه‌ر سپى و ره‌ش پیکه‌وه بچه‌سپن و له‌ته‌ک بیتکا ریتکه‌هون.

ئه‌وانه‌ی له سه‌روه‌ه‌ گوتران ئاسان و نه‌رمى ده‌داته ئەو ئیشوکارانه‌ی که بگاته چتیکى لیت خۆش بیت و پبى دلشاد و هه‌وه‌سناک بى.

دووری ترام که گه‌وره بیت، نوخته له‌سه‌ر جینگای ره‌ش، زۆر بچووک و ورد ده‌بیت و له‌سه‌ر سپى به‌چاکى ریتکه‌هوى و ده‌که‌هوى و ده‌که‌هوىته سه‌ر به‌کتر و پیکه‌وه ده‌چه‌سپى و له‌حیم ده‌بیت.

مودده‌تى نیشانندان به‌دیافراگمى بیتکه‌مین که کهم بیت، نوخته له‌سه‌ر جینگای ره‌ش که‌لیک ورد ده‌بیت و مودده‌تى نیشانندان به‌دیافراگمى کون گه‌وره له ه‌ی به‌که‌م دووردریتر ده‌بیت و نوخته له‌سه‌ر ره‌ش گه‌وره‌تر ده‌بیت.

ئه‌گه‌ر ئەو توپه‌ی که به‌ده‌ستمانه‌وه‌یه کارى پبى ده‌که‌ین ورد بیت و جغه‌زەکانى باریک و نوخته‌کانى زۆر بچووک بیت و مه‌سافه کورت و نیشانندان ده‌بیت ئەگه‌ر وینه‌ی ره‌نگاو ره‌نگمان پبى بیت و سیبه‌ردار بى، ده‌بیت مه‌سافه کورت و نیشانندان دریتر بى.

ئه‌گه‌ر وینه نازک نه‌بیت و وردى و جوانى تیدا نه‌بیت، مه‌سافه گه‌وره و نیشانندان ده‌بیت

ده‌سه‌که‌وتوه. توپ له سى چت دروست ده‌کرت:

۱- له ئاوریشم که به‌کشتى ته‌نرابى.

۲- له تیل که باریک و ورده و وه‌کو بیتینگ ته‌نرابى.

۳- له‌سه‌ر شووشه راست و چه‌پ خه‌ت ده‌کبشرت و ده‌خه‌رتته سه‌ره‌ه‌ک و له نیوانى دوو خه‌تا نوخته‌بیتكى چوارگۆشه په‌یدا ده‌کرت. به‌لام چاکتريان شووشه‌یه، ئەویش له ئەوورپا به‌دروستکراوى ئەفرۆشرت.

توپ له ماشینه‌که‌دا که له پشت شووشه سه‌هۆلییه‌وه لیتی ورد ده‌بى، له دووربینه‌وه به‌تپه‌ره‌ینى رووناکى به‌سه‌ر ئەو خه‌تانه‌دا له رووى وینه یا نوخته‌ی ره‌نگاو ره‌نگ ده‌بینرت. رووناکى له له‌ت و نیوانى نوخته‌وه به‌جینگای باریک و ئەستورا په‌رش ده‌بیت و چلۆنى وینه ده‌خاته سه‌ر کۆلۆدیون.

### دووری و نزیکى نیوانى شووشه‌ی وینه‌گر و توپ

دووری توپ له شووشه

ژماره‌ی جغز

هه‌ر پۆسته‌یه‌ک که بۆ چاپى وینه

۲۵	له رۆژناماندا به‌کار بچ	۱۰ ملیم
۴۰	بۆ ئیعلاناتى گه‌وره	۷ ملیم
۳۰	له‌سه‌ر قاقه‌زى گرپى	۸ ملیم
۴۸	بۆ ئیعلاناتى زۆر گه‌وره	۳,۵ ملیم
۴۵	له‌سه‌ر قاقه‌زى نیمچه	۵ ملیم
۶۰	له‌سه‌ر قاقه‌زى لووسى چاک	۵ ملیم
۷۰	له‌سه‌ر قاقه‌زى ورد و سواوه‌ی نازک	۲ ملیم
۸۰	له‌سه‌ر قاقه‌زى زۆر لووس	۱ ملیم

### له پیش ده‌ست به‌کارکردن

هه‌رکه‌سیتک له وینه‌گرتن و له پیشه‌ی وینه‌گه‌ریدا ته‌قه‌لا بدات و کۆشه‌وه بکات، ده‌بیت چوار چت بزانت و له‌بیر نه‌کات و به‌پبى ئەو چوار چتانه به‌رپوه پروات؛ بۆ ئەمه که دووچار به‌راوه‌ستان نه‌بیت و بیکاته ده‌ستور:

کورت بیت. بۆ نیشاناندانی بیتکه ده بی دیفراگم ۱۷ فوگاس، بۆ نیشاناندانی ۲ دیفراگم ۲۵ فوگاس، بۆ نیشاناندانی ۳ دیفراگم ۱۸ فوگاس.

### وینهی ئاشکرا وەرگرتنی به گۆلۆدیون

ئه گهر شووشه ییکی سه لبی چکۆله له وینه ییکی ئیجابی گه وره تر وه یاخود ئه وهنده ی خۆی وه رگیرئ، ئه م رتگایه ده گیرئ:

دوو پشکی تۆر ۳ ملیمتر دیفراگم ۱۷ نیشاناندانی ۱ له سه ر قاقه ز ۲۵ سانیه .  
دوو پشکی تۆر ۳ ملیمتر دیفراگم ۲۵ نیشاناندانی ۲ له سه ر وینه ۷۰ سانیه .  
دوو پشکی تۆر ۳ ملیمتر دیفراگم ۱۸ نیشاناندانی ۳ له سه ر وینه ۳۰ سانیه .

### وهرگرتنی نیو ئه وهنده ی وینه که هه یه

دوو پشکی ۲ و چاره گ دیفراگم ۱۷ نیشاناندانی ۱ له سه ر قاقه ز ۲ سانیه .  
دوو پشکی ۲ و چاره گ دیفراگم ۲۵ نیشاناندانی ۲ له سه ر وینه ۳۵ سانیه .  
دوو پشکی ۲ و چاره گ دیفراگم ۱۸ نیشاناندانی ۳ له سه ر وینه ۲۵ سانیه .

### وینه گرتنی سن به شی ئه وهنده ی که هه یه

دوو پشک ۲ و نیو دیفراگم ۱۷ نیشاناندانی ۱ له سه ر قاقه ز ۲۰ سانیه .  
دوو پشک ۲ و نیو دیفراگم ۲۵ نیشاناندانی ۲ له سه ر وینه ۵۰ سانیه .  
دوو پشک ۲ و نیو دیفراگم ۱۸ نیشاناندانی ۳ له سه ر وینه ۱۵ سانیه .

### وهرگرتنی وینه به شووشه ی فۆتۆمیکانیک

ئه گهر قاقه ز زه رد بی وه کو هه یه وه رده گیرئ ده بی ده ستووری هاتوو بی:

دوو پشک ۳ دیفراگم ۲۵ نیشاناندانی ۱ له سه ر وینه ۱۲۰ سانیه .  
دوو پشک ۳ دیفراگم ۱۸ نیشاناندانی ۲ له سه ر وینه ۶۰ سانیه .

بۆ ئه و کاره دووری تۆر و موده تی زۆر نیشاناندان و درتیه پیدانی، له بهر مه وادی هاتوو:

۱- هه رچیکو دووری تۆره چوارگۆشه کان گه وره ده کا له سه ر ره شی تا کو بۆ وهرگرتنی له چاپکردنا سپی بیت.

۲- چونکه وینه که زه ردبووبئ، ده بی شووشه که رووناکی زۆر بیینی.

۳- بۆ ئه وه که نوخته ی ره ش له سه ر نویسینی سپی ده رکه وئ، دیفراگم بچووک ده کړئ و نیشاناندانی نیگاتیف له سه ر قاقه زی سپی ده درئ.

### وهرگرتنی وینه ی ناوه نجی هه رووگو هه ییتی

دوو پشک ۳ دیفراگم ۱۷ نیشاناندانی بیتکه م ۱۵ سانیه له سه ر قاقه ز.  
دوو پشک ۳ دیفراگم ۲۵ نیشاناندانی دوو م ۱۳۰ سانیه له سه ر وینه .  
دوو پشک ۳ دیفراگم ۱۸ نیشاناندانی سییه م ۱۳۰ سانیه له سه ر وینه .

### وهرگرتنی وینه ی نویسراو

وینه ی نویسین و وهرگرتنی نویسراو وه کو وینه ی به سیبه ر نییه؛ به لام له وهرگرتنا ترام به کار نابری. بۆ کاری بچووک و نویسراوی ورد یاخود نیگاتیف، دیفراگم نزیک سانتیمه تریک ده کړتته وه و موده تی نیشانانداین به رووناکی ۵۵ سانیه یه و بۆ کلتیشه ی بچووک، دیفراگم سانتیمه تر و نیویک ده کړتته وه و موده تی نیشاناندانی ۳۰ سانیه یه .  
چهند جۆر نویسراویک به مه ره که بی ره ش له سه ر قاقه زی سپی وه کو بیتک بچووک وه رگیرئ. نیشاناندان ۵۰ سانیه و دیفراگم یه ک سانتیمه تر و نیو ده کړتته وه.

### رتگای نیگاتیف به شووشه ی فۆتۆمیکانیک

له سه ر قاقه زی زه رد ئه وهنده ی که هه یه وه رگیرئ، دیفراگم سانتیمه تریک و موده تی نیشاناندان به رووناکی ۷۰ سانیه، نویسین هه رچه نده گه وره تر بیت، موده تی نیشاناندان هینده زیاتر ده بی و ئه گهر بچووک بیت، به راوه ژوو ده بی.

### دووری و نزیکی ترام له ماشینه دا

وینه له به رامبه ر دووربین پرا ده گیرت، له پشت ماشینه وه جه روویچی تۆر دیت و ده جیت، هه تا زۆر چاک نوقته ی ترام ورده بابه تی وینه ئاشکرا بیت ده که وینه به رچاو و به خاوینی ده بییری.

### مالین و پاککردنه وه ی ترام

خاوینکردنه وه ی ترام زۆر پتویسته؛ ئه ویش به دوو پارچه دیته ده ست: یه که م به پارچه یه کی ئاوریشم؛ دوو م به پیتستی نه رم که به ئه لکول ته ر ده کړئ. به ئاوریشم که ده مالدرئ به پیتستیش خاوین ده کړتته وه و له پاش خاوینکردنه وه ی ترام ده خرتته جیگای خۆی که له



ماشینه‌دا و له نریک شووشه‌ی سه‌هولا و بییه‌وه جیگای به‌تایبه‌تی هه‌یه؛ هه‌روه‌کو‌گوترا. چونکه شووشه‌ی ترام دوو پارچه‌ی پیکه‌وه چه‌سپاوه و ده‌بی‌ئاگاداری بکری که نه‌لکول وه جه‌مسهری نه‌که‌وی دهن لیک ده‌بیته‌وه.

### وه‌گرتنی نویسین و نه‌قشه

موده‌تی رووناک‌ی نیشاندان له‌سهر ده‌ستووری هات و رویشتن چاوه‌دیربکردنی نه‌وه نویسراو و نه‌قشه‌ی جوان وهرده‌گیری:

- نیو هینده‌ی که هه‌یه دیافراگم ۵ رووناک‌ی ۱۰ سانیه.
- سی ته‌قسیم چواری که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناک‌ی ۱۵ سانیه.
- دوو ته‌قسیم سی‌ی که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناک‌ی ۱۳ سانیه.
- بییک ته‌قسیم چواری که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناک‌ی ۵ سانیه.
- له‌سهر هه‌رچونیک‌ی که هه‌یه دیافراگم ۲۵ رووناک‌ی ۲۰ سانیه.
- نه‌وه ده‌ستووره زور چاک و راسته، به‌لام ده‌بی هیزی تواوه‌وی زیو و ته‌وانایی و توندی دوورین بزاندری و له دواییدا به‌پیتی نه‌وه ره‌فتار بکری.

### ته‌ماناکردن و لیوره‌بوونه‌وه

- نه‌وانه‌ی وینه‌گرن و به‌کولودیون کار ده‌کن، تووشی گه‌لیک چتی وا ده‌بن که ده‌بیته مایه‌ی نیگه‌رانی. بو مه‌یدان به‌وه نه‌دان و تیگه‌یشتن، چنه‌د ماده‌ی خواره‌وه عه‌رز ده‌کری:
- ۱- له وه‌ختی که کولودیون دهرده‌خری، نه‌گه‌ر لوج و گنجی لئ په‌یدابوو، نه‌وه نیشانه‌ی نه‌وه‌یه که چاک نه‌پالائو تراوه و خاوین نییه.
- ۲- نه‌گه‌ر شووشه‌ی کولودیون ره‌ش هه‌لگه‌راوه یا که‌ناری له شووشتنه‌وه‌ی بییکه‌ما ره‌ش بوو، نه‌وه نیشانه‌یه که کولودیون له‌پیش خستنه‌وه نیو زیواوه‌وه وشک بوته‌وه.
- ۳- شووشه له دوا‌ی هه‌ستپیدان، نه‌گه‌ر بیته و ده‌قیقه‌یه‌ک بیه‌پلیته‌وه به‌کاری نییش نایه‌ت و ده‌بی دووباره بکریته.
- ۴- له‌سهر کولودیون تنوک په‌یدابوو له دوا‌ی دهرکه‌وتن شووشه پاک نه‌کراوه‌ته‌وه.
- ۵- مایه‌ی زهردیونی شووشه نه‌وه‌یه له دوا‌ی شووشتنه‌وه و له دهرکه‌وتن چاک نه‌شوراوه‌ته‌وه و دهرمانی له‌سهر ماوه.
- ۶- شووشه‌ی به‌ترام نه‌گه‌ر دیترا هیندییک جیگای له هیندییکی رووناک‌تره، له‌به‌رئه‌وه بووه

که شووشه به‌راستی و چاکی نه‌خراوه‌ته نیو چوارچینه‌وه.

۷- نه‌گه‌ر چوارچینه به‌ئه‌سپایی نه‌بزیوری و له‌سهرخو نه‌بریتته لای ماشینی کولودیونه‌که، تهره و ده‌هه‌زی یا به‌رده‌بیته‌وه یا ده‌ژاک‌ی و نییش خراب ده‌بی.

۸- تنوکه‌ی دهرمانیک بکه‌ویته سه‌ر بیکیکی تر له کار ده‌که‌وی و نییشی پی ناکریته.

۹- وینه‌گر به‌تواوه‌وی دارژان ده‌ستی ره‌ش ده‌بی، به‌هیندییک سیانوری پوتاسی بشوات ره‌شی ده‌بات.

۱۰- ده‌بی هه‌موو جار‌ی ترام به‌چاکی بمالدری و خاوین بکریته‌وه، تا‌کو وینه په‌رده‌وه تنوکه په‌یدا نه‌کات.

۱۱- نه‌گه‌ر کون و تنوکه له‌سهر کولودیون په‌یدا بی، نه‌وه له وه‌ختی کارکردنا تنوکه‌ی کولودیون که‌وتوته نیو زیواوه‌وه.

۱۲- له زیواو (مه‌حلولی نیترات دارژان‌دا) نه‌گه‌ر زهردی وه‌یا ره‌نگ گورانییک په‌یدابوو، گیراوه‌وی هاتووی بو‌سازکه:

یودوری چاک ۱ گرام.

نیسپرتوی دهرجه ۹۶ - ۱۰۰ گرام.

له‌وه گیراوه‌وه دوازه تنوک ده‌کریته نیو هه‌زار سانتیمه‌تر موکه‌عه‌ب. «گرد» وه و دوو رور له‌به‌ر هه‌تاو داده‌ندری و به‌قاه‌زی مژوک ده‌پالئوری و به‌چاکی ره‌نگی دیتته‌وه سه‌رخوی.



۷- ره‌هتی بو‌پالائوتنی تواوه

وه‌گرتنی وینه بو‌کولانی به‌تیشک دوو ریگای هه‌یه: بیکییک به‌شووشه‌ی وشک (فوتومیکانیک): دووه‌م به‌کولودیونی تهر.

بو پیشه‌ی وینه‌کولین، کولودیونی تهر له فوتومیکانیک چاک‌تره و هه‌رچونیک‌ی وینه هه‌یه دهرده‌که‌وی. ره‌شی به‌چاکی ره‌ش و سپی به‌جوانی سپی و زور خاوین و رووناکه. هه‌موو پیشه‌گه‌ره‌کانی وینه‌کولین، کولودیون به‌ده‌ستی خویان ساز ده‌کن و له‌سهر شووشه‌ی دادهریژن و نایه‌لن وشک بیته‌وه و به‌ته‌ری وینه‌ی پی ده‌گرن. له دهره‌هینان و راگرتنا ده‌یشونه‌وه و کومه‌گی و هیزی پی ده‌ده‌ن هه‌روه‌کو دیتته‌گوتن.



جا كەوابوو ھەموو دەمىك دەپ شوشەى پاك و خاوين ھەلگىرى كە پىيوست بەكارى بەرىت. ئەو شوشەى لە پىشدا بەئاو و لە دواييدا بەتواو ھەى ھاتوو پاك دەكرى.

ئاو ۱۰۰ گرام. سانتىمىتر گرد. ھىدراتى سۆديۆم (۱۵) گرام.

شوشە چەندىك لەنىو ئەو دەرمانەدا دەمىنى و خاوين دەكرىتەو ھە و لە پاشان دەخرىتە نىو ئەم دەرمانەو ھە:

ئىسپىرتۆ ۵۰۰ سانتىمىر گرد.

يۆدى مەعدەنى ۱ گرام.

لە دواى ئەو شوشە كە بە پارچە يەك جاو دەمالدىرى و زۆر جوان خاوين دەكرىتەو ھە بە دەسمالىك وشك دەكرى و ئەم دەرمانەى خوارەو ھىي لە ھەر چوار كەنارى دەدرىت:

جىر (لاستىك)ى خا ۵۰ گرام.

كلۆرفۆرم ۴۵۰ گرام.

بەنزىن ۱۰۰ گرام.

ئەو ھى بوويە كە ئەو ھەندەى قەيتانىك لە كەنار بدرى تاكو كۆلۆديون نەزىتە خوارەو ھە و نەژاكىت و لۆچى پەيدا نەبى.

ئەگەر ئەوانەى لە سەرەو ھە بىژران بۆ شوشە خاوين كەردنەو بەكارنەبران، دەرمانى ھاتوو دەبى بەكار بىرى؛ چونكو دەبى لە پىش ھەموو كارىكدا شوشەى خاوين ھەبى تاكو بتواندىرى و ئىنە بخرىتە سەر كۆلۆديون؛ تاكو بۆ خىستەنە سەر چىنكو ساز بى. بۆ ئەو ھى شوشە خاوين بى، شەش سەعات لەنىو ئەم دەرمانە دەخرى: بىكرۆماتى پۆتاسىۆم ۲۰۰ گرام، ئاوى تەنھا ۲۵۰ سانتىمىر گرد، ئەسسىد نەترىك ۵۰ سانتىمىر گرد. ئەو ھەش بە پىتى ئىش، كەم يا زىاد دەكرى.

شوشە كە شەش سەعات لەو دەرمانەدا ماو ھە دەردەخرى و لەنىو ئاوى خاوين دەشۆردىتەو ھە بە پارچە پەرىيىكى پاك دەمالدىرى و بە دەسمالىكى بەئىسپىرتۆ تەركراو خاوين دەكرىت و تۆز و تەراپى لەسەر لادەبرى و ھەلدەگىرى، ھەتا پىيوست دەبى. ئەو دەمەش دووبارە بە دەستمال دەمالدىرى و بۆ بەكارىردن ئامادە دەكرى.

### دروستكردى لۆكەى باروودى (كۆتۆن ئۆزۆتىك)

رىنگاى دروستكردى لۆكەى بارووتى، سازكردى دەرمانى ھاتوو ھە:

ئەسىد كىرىتىكى پاك و بى دووكەل ۳۰ گرام.

نەتراتى پۆتاسى وشك و ورد كوتراو ۲ گرام.

ئەم دوو دەرمانە لەنىو كاشى شوشە، يان چىنىدا دادەنرى و لۆكەى خاوينى بى چلك كەم كەمە دەھاوئىرتە ناو ھەو ھە، ھەتا ھەمووى تەرى دەبى و نىك ھەشت دەقىقە لىتى دەگەرى؛ لە پاش ئەو بەشولكە شوشە دەردەخرى و لۆكە كە دەخرىتە نىو كاشىيىكى دىكەو ھە بە ئاوى دووبارە زۆر چاك دەشۆردى، ھەتا بۆنى ئەسىد و نەتراتى پىتو نەمىنى. ئەو جا بە قاقەزى مژۆك وشك دەكرىتەو ھە دوو سى جار قاقەزەكەى لى دەگۆردى و بۆ پىيوستى ھەلدەگىرى. دەبى زۆر چاك لە دروستكردىا وشيار بىت و لە پىشدا ئەسىد لە دواى نەترات. لە پاش زەمانىك لۆكەى تىھەلدەكىشىرى.

### رىكخستى كۆلۆديونى يەكەمىن

دروستكردى كۆلۆديون گەلىك تەرزە؛ ھەر و ئىنەگەرىك بۆ خۆى رىنگاىيىكى گرتو ھە. بەلام ئىمە لەم كىتەبەدا ھەر كامىكى پىيوست و چاك بى و بۆ خۆم لە كاردا باو ھەم پى ھىنابى و لە تاقىكرنەو ھەدا بۆم رىككەوتى، لىيان دەدو ھەم و باسى دەكەم.

### ۱- كۆلۆديون كۆداس

ئىسپىرتۆى دەرەجە ۱۰۰ و ۴۰۰ سانتىمىر گرد.

ئەتېر كىرىتىك دەرەجە ۶۲ و ۶۲ گرام.

لۆكەى باروودى ۱۲ گرام.

### ۲- دروستكردى يىكەم لىكۆرسى سىل

ئەلكول دەرەجە ۹۶ - ۱۰۰ سانتىمىر گرد.

يۆدور ئامۆنىۆم ۱۰۰ گرام.

يۆدۆر كامىۆم ۱۰۰ گرام.

كلۆرۆر سترانتىۆم ۲۰ گرام.

پرومۆر كامىۆم ۱۰ گرام.

### ۳- ئەۋدى سەرۋە ساز دەكرى و بەھى ھاتووش ئىش دەكرى

كۆلۈدىون كۆداكس ۶۵۰ سانتىمەتر گىرد.

لىكۆرسىن سىبىل ۵۰ سانتىمەتر گىرد.

يۆدى مەعدەنى ۰,۵ گرام.

#### كۆلۈدىونى مۇزاو

بۆ ئەۋ و يىنە يانەى كە لەسەر قاقەزى رەنگاۋرەنگ كىشراون ھە تاكو جوان بخىرتە سەر چىنكۆ، دەبى ئەم كۆلۈدىونە بەكاربىرى.

تواۋەى يىنكەم كۆلۈدىونى رۆژ:

ئايە ئۆزىن ۰,۵ گرام.

ئەلكول دەرەجە ۹۶ - ۱۸۰ سانتىمەتر گىرد.

تواۋەى دوۋەم:

پرومۆر كادمىوم ۱۲ گرام.

ئەلكول دەرەجە ۹۶ - ۳۰۰ سانتىمەتر گىرد.

تواۋەى سىبىەمىش:

لە قسىمى ۳ كۆلۈدىون ھەزار تەقسىم پازدە ۷۵ سانتىمەتر گىرد.

لە قسىمى ۱ لە تواۋەى دوۋەم ۲۵ سانتىمەتر گىرد.

لە سەد سانتىمەتر گىرد قسىمى ۳ و لە مەحلولى سىبىەم يەك و لە تواۋەى يىنكەم پىنج تىكەل دەكرى.

#### ئاۋى زىو بۆ كۆلۈدىون لىكۆرسىن سىبىل

ئاۋى دوۋبارە ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتەراتى دارپزان ۸ گرام.

سۆلۈدىون ئىدۆر پۆتاسىوم سى و لەسەدا ، ۱۰ سانتىمەتر گىرد.

ئەسىدى نەترىك ۴۰ ف ۴ تىنۆك.

تواۋەى زىو دوو رۆژ لەبەر ھەتاۋ دادەندرى و لە دوايىدا دەپالتيورى و بە ۱۵ دەقىقە شووشە ھەست دەكا.

### ئاۋى زىو بۆ كۆلۈدىونى مۇزاو

ئاۋى دوۋبارە ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتەراتى زىو ۲۰ گرام.

بۆ ئەمەى پەلە پەيدا نەكات دەھاۋىتېرتە ھى ھاتوۋە:

ئاۋى پالاۋتوۋى دوۋبارە ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتەراتى زىو ۵ گرام.

#### ھىنەر

ئاۋى پاك ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

سلفاتى ئاسن (قەرەزاخ) ۶۰ گرام.

سلفاتى مس مۆرەشىنە ۱۰ گرام.

ئەسىدى ئەستىك (سركەى دوۋبارە) ۳۰ سانتىمەتر گىرد.

ئەلكول ۴۰ سانتىمەتر گىرد.

#### راگر

ھىپۆسلفىت دىسود ۳۰ گرام.

بىبى سلفىت دىسود ۱۰ گرام.

ئاۋى خاۋىن ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

لە دواى ھىنەر بەئاۋى خاۋىن دەشۆردرى و دەخىرتە نىو راگرەۋە و لە پاش ئەۋىش زۆرچاك بەئاۋ خاۋىن دەكرى. ئەۋ شووشەىە كە تەماشا كرا وىنەكەى زۆر چاكە وردە بابەتەكانى ھەموو دىارە، بەم گىراۋەىە پىشتىۋانى دەكرى:

#### پىشتىۋانى زەردەگر

فىرى سىيانور دى پۆتاسى سۈور ۶۰ گرام.

ئاۋى پالاۋتوۋى ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

ئەسىد ئەستىك ۵۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتراتى قورقوشم ۶۰ سانتىمەتر گىرد.

## رەشكەر

ئاۋى پالاۋوتو ۱۰۰۰ سانتىمەتر گىرد.

ئەسسىد نەتريك ۳۰۰ سانتىمەتر گىرد.

لە پېش شووشتنەۋە بەئو پېداكردن دەخرىتە نېو تۋاوۋەۋەى ھاتوۋ تاكو زۆر چاك رەش بې و وردەى ئاشكەرا بې.

مۆنۆسلفىت دى سۆدېۋم ۱۰ گرام.

ئاۋى پالاۋوتو ۱۰۰ گرام.

شووشەى كۆلۆدېون كە ئەو ھەموو كۆشەۋەى لەگەل كرا دەخرىتە نېو ئاۋىكى ساردەۋە و زۆر چاك لە دەرمانانى بەسەرى داھاتوۋە، خاۋىن دەكرىت و بەتۋاوۋەۋەى سىمغى عەرەبى كۆلۆدېونەكە لەسەر شووشە رادەگېرى و بۆ خىستەنە سەر چىنكو ئامادە دەكرىت.

## رىكخىستى كۆلۆدېونى دوۋەىن و تۋاوۋەۋەى يىكەم

يودۆر كادىمىوم ۲۰ گرام.

ناترىۋم سۆدېۋم ۱۲,۵ گرام.

پرۆمۆر كادىمىوم ۱۷,۵ گرام.

يۆدۆر پۆتاسىۋم ۵ گرام.

ئېسپىرتۆى دووبارەى دەرەجە ۹۶ - ۲۲۵ سانتىمەتر گىرد.

## تۋاوۋەى دوۋەم

لە تۋاوۋەى يەكەم ۳۰۰ سانتىمەتر گىرد.

كۆلۆدېونى نېسبەت بېسىتى تەقسىم سەد ۱۰۰۰ سانتىمەتر گىرد.

## ئاۋى زىو بۆ ئەو كۆلۆدېونە

ئاۋى دووبارە ۱۰۰ سانتىمەتر گىرد.

نەتراتى زىو ۱۰ گرام. لەبەر ھەتاۋ دادەندرىت ھەتا دەترشى و دەپالېۋىرېت.

## ھىنەر

سلفاتى ئاسن ۵۰ گرام

سلفاتى مس ۴۰ گرام.

ئاۋى خاۋىن ۱۵۰۰ سانتىمەتر گىرد.

ئەسسىد ئەستىك ۲۵ سانتىمەتر گىرد.

ئېسپىرتۆ ۳۱۰ سانتىمەتر گىرد.

## راگر

سىيانۆر پۆتاسىۋم ۴۵ گرام.

ئاۋى پالاۋوتو ۵۰۰ سانتىمەتر گىرد.

۱- زەردەكەرى يىكەم:

سلفاتى مس ۱۰۰ گرام.

پرۆمۆرپۆتاس ۹۰ گرام.

ئاۋى خاۋىن ۲۰۰۰ سانتىمەتر گىرد.

۲- رەشكەرى يىكەم:

نەتراتى زىو ۵۰ گرام.

ئاۋى دووبارە ۱۰۰۰ سانتىمەتر گىرد.

لە پېشدا دەخرىتە نېو زەردەكەۋە و دەشۆردرىتەۋە و دەخرىتە سەر سىپا ھەتا پاك دەبىتەۋە. لە دواى ئەۋە دەخرىتە نېو تۋاوۋەۋەى ۲ و ئەو تۋاوۋەۋەى بەسەردا دەكرى ھەتاكو رەش دەبى و بەئو پاك و خاۋىن دەشۆردرى و دەخرىتە نېو تۋاوۋەۋەى ھاتوۋ.

۳- زەردكەرى دوۋەم:

يۆدى مەعدەنى ۲۵ گرام.

يۆدۆر پۆتاسىۋم ۲۵ گرام.

ئاۋى پالاۋوتو ۱۰۰۰ سانتىمەتر گىرد.

بەو تۋاوۋەۋە كە زەرد كرا بەئو دەشۆرىتەۋە و بەتۋاوۋەۋەى ھاتوۋى رەش دەكەن.

۴- رەشكەرى دوۋەم:

سلفوردى سۆدېۋم ۱۰ گرام.

ئاۋى پاك ۳۰۰ گرام.

شوشه‌ی کۆلۆدیون که به‌و تواوانه که هینەر و راگر و رەشکەر و زەردکەری یەکەم و دووم تەواوبوو، لە رەشکەری دووم که دەرخرای، لە دواى شووشتنه‌وه به‌ئاو دەرخریتە نیو ئەم دەرمانه که لە خواره‌وه‌یه:

ئەسید کلۆرھیدریک ۱۰ سانتیمەتر گرد.

ئاوی دووبارە مقطر ۱۰۰ سانتیمەتر گرد.

### ریکخستنی کۆلۆدیونی سییه‌مین

یۆدۆر ئامۆنیۆم ۵ قمحه.

پرومۆر ئامۆنیۆم ۶ قمحه.

ۆدۆر کادمیوم ۵ قمحه.

یۆدی مەعدەنی ۰,۵ قمحه.

ئەوانه لەنیو ئاوانگدا زۆر چاک دەرکوترین و لە پاشان ئەم دوو دەرمانه‌شی تی دەرکری:

ئیسپرتۆی دەرجه ۹۶ - ۵۰ سانتیمەتر گرد.

کۆلۆدیون ۱۰۰ سانتیمەتر گرد.

که ئەوانه کوتران ئیسپرتۆی تی دەرکری و دەرکریته نیو شووشه‌ییکی دەم توند و لە پاشان کۆلۆدیونی دەرکریته سەری.

### ئاوی زیو بۆ ئەو کۆلۆدیونه

نەتراتی زیو ۳۳ گرام.

ئاوی دووبارە ۳۰۰ سانتیمەتر گرد.

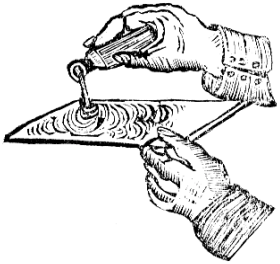
ئەسید ئەستیک ۵ سانتیمەتر گرد.

ئەوانه که تیکەل کران دوو رۆژ لەسەر یەک لەبەر هەتاو دادەندری، هەتا بەتەواوی دەرکریته و لە دوایدا دەپالائوتری و دەرکریته نیو کاشییکی شووشه‌وه. شووشه‌ی که کۆلۆدیونی لەسەر دەرکریته نیو ئەو زیواوه‌وه، بەلام بەشەرتی بەیه‌کجاری بخریته ناویه‌وه و بەپارچه‌یه‌کی رەش سەری دادەپۆشری و چوار دەقیقه لێی دەرکریته. لە دوایدا ئەوه دەرده‌خری و دەرکریته نیو چوارچێوه‌وه و بەئەسپایی دەرکریته لای ماشینه و دەرگای شووشه‌ی سەهۆلاوی دەرکریته‌وه و دەمی دوورین دادەخری. چوارچێوه‌یه‌کی که کۆلۆدیونی

تێدایه دەرکریته جیگای شووشه‌ی سەهۆلاوی. لەسەر خوزاری چوارچێوه‌که بەرەو رووی دوورین و لەنیو ماشینه‌دايه دەرکریته‌وه و بەهینده‌ی که لەپیشدا دەستورمان بۆ داناوه روونایکی نیشان دەدری و چاوه‌دیری دەستور دەرکریته. لە پاش روونایکی دەمی چوارچێوه گری دەدری و دەست بەهینەر و راگری وینە دەرکری.

### کۆلۆدیون دەرکریته لەسەر شووشه

هەر وه‌کو گوترا کۆلۆدیون که ئاماده‌بوو ئەوجا لەسەر پارچه شووشه‌ییکی که لەپیشدا خاوتین کراوه‌تەوه و بۆ ئەم ئیشه ئاماده کراوه، دادەپۆشری. بەلام دەرکریته کۆلۆدیون زۆر موهممه و وردبینی پێویسته.



۸- دەرکریته کۆلۆدیون

پارچه شووشه‌که بەدەستی چه‌په‌وه دەرکریته و شووشه‌ی کۆلۆدیون بەدەستی راست دەرکریته و کۆلۆدیونه‌که له گۆشه‌یه‌کیه‌وه روو دەرکریته. هەر وه‌کو له‌وینە ۱۵۸ نیشان‌دراوه و لە گۆشه‌ی خواره‌وه پان دەرکریته‌وه و لە گۆشه‌یه‌که‌وه دەرکریته نیو شووشه‌که‌وه، دەبی زۆر بەئەسپایی ئەو کاره بکری تاکو لۆچی نەکه‌ویته سەر کۆلۆدیون.

که کۆلۆدیون دەرکریته پستی شووشه‌که له هایدروجن خاوتین دەرکریته‌وه و دەرگای خانووی تاریکیش ئاواله دەرکریته‌وه تاکو بۆنی ئەتیر و ئیسپرتۆی نەمینیته. دەرگا گری دەرکریته و شووشه‌ ده‌هاوینتریتە نیو ئاوی زیوه‌وه. هەر وه‌کو ریکخستنی ئاوی زیو له پیشدا گوترا، له پاشان له ئاوی زیو دەرده‌خری و له ماشینه‌دا وینە یی دەرکریته و چوارچێوه‌که‌ی کۆلۆدیون دەرکریته نیو ژووری تاریکه‌وه و دەرگا گری دەدری و لەبەر روونایکی سوور، دەرکریته نیو دەرمانی هینەر وه.

### هینەر

سلفاتی ئاسن (قه‌ره‌زاخ) ۳۵ گرام.

ئاوی خاوتین ۸۰۰ سانتیمەتر گرد.

ئیسپرتۆی دەرجه ۹۶ - ۴۰ سانتیمەتر گرد.

ئەسید ئەستیک ۲۵ سانتیمەتر گرد.

هیلمی ماسی ۱۲ سانتیمەتر گرد.

شوشه‌ی کۆلۆدیون له چوارچێوه دهرده‌خريت و له نيو ئه‌و كاشيه‌ی كه بۆ ئه‌م كاره دروستكراوه، داده‌ندري و هينده‌ی كه رووی كۆلۆديون دايبۆشيت، له هينهر و به‌سه‌ريدا ده‌كري و يه‌كجار و دوو جار كاشيه‌كه ده‌بزيور و وینه زۆر به‌چاكي دهرده‌كه‌وي و ده‌زبه‌جی له‌و دهرمانه دهرده‌خري و ده‌خريته نيو كاشيه‌ی كه ئاوی تيدايه و به‌ئاو زۆر باش ئه‌و دهرمانه‌ی لي ده‌كريته‌وه و له ده‌ست سلفات رزگار ده‌كري و ده‌خريته نيو دهرمانی راگره‌وه.

### راگر

هيپۆسلفيت ديسود ۳۰ گرام.  
و ئاو ۱۰۰ سانتيمه‌تر گرد.

شوشه‌ی كۆلۆديون هينده له‌نيو تياوه‌وی هيپۆدا ده‌مينی هه‌تا زيو له‌سه‌ر لاده‌چي و وینه زۆر چاك ئاشكهره‌ ده‌بي ورديه‌كه‌ی دهرده‌كه‌وي؛ ئه‌وجا هيپۆ دهرده‌خري و له‌نيو ئاوی سارد داده‌ندري و چه‌ند جار ده‌شۆردريته‌وه، هه‌تا بۆنی هيپۆ لي ده‌بري و كزر ده‌كري؛ ئه‌وجا ده‌خريته نيو پشتيوانه‌وه.

### پشتيوان

ئاوی خاوي ۵۰۰ سانتيمه‌تر گرد.  
سلفاتي ديكوڤه‌ر ۲۵ گرام.  
پرومۆر پۆتاسيوم ۱۰ گرام.

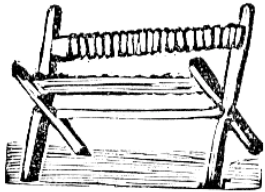
پارچه شوشه‌كه له‌نيو كاشی داده‌ندري و له تياوه‌ی سه‌ره‌وه كه‌م كه‌مه به‌سه‌ريدا ده‌كري و ده‌شله‌قيندري و كاشی ده‌بزيور. به‌موده‌تی ۳ سانیه رووی كۆلۆديون وه‌كو زه‌ردوویی زه‌رد هه‌لده‌گه‌ري. له دواي ئه‌وه به‌ئاو خاوي ده‌كريته‌وه و ده‌خريته سه‌ر سيپاو وشك ده‌بيته‌وه و به‌دهرمانی ره‌شكهر ره‌ش هه‌لده‌گيردري.

### ره‌شكهر

نه‌ته‌راتی زيو ۶ گرام.  
ئه‌سید له‌يمونيك (جه‌وه‌ری له‌يمون) ۱ گرام.  
ئاوی دووباره ۱۰۰ سانتيمه‌تر گرد.

له دواي زه‌ردکردن كه خرايه نيو ره‌شكهره‌وه، له پاشان به‌ئاو ده‌شۆردري و ده‌خريته نيو تياوه‌وی هيپۆسلفيت ديسودی زۆر سووك و تيبدا راده‌گيری هه‌تا به‌چاکی زيوه‌كه‌ی

له‌سه‌ر لاده‌چي به‌ئاو ده‌شۆردري. ئه‌گه‌ر مه‌نشور به‌كار نه‌براييت كۆلۆديون وه‌رده‌گيری و شوشه‌يكي ديكه‌ی خاوي رووی به‌سمغی عه‌ره‌بی ته‌ر ده‌كري و رووی كۆلۆديون ده‌خريته سه‌ر رووی سه‌مغدار و پيکه‌وه ده‌چه‌سپيندري و هه‌ردوو كيان ده‌خريته نيو كاشيه‌ی پر له‌ ئاو و شوشه‌ی كه كۆلۆديونی پيوه بوو به‌ئاسانی له كۆلۆديون ده‌بيته‌وه و ده‌كه‌ويته سه‌ر شوشه‌ی سه‌مغدار. به‌بج ژاكاندن هه‌لده‌گيريت و وشك ده‌كريت و بۆ خستنه سه‌ر چينكو ئاماده ده‌بي.



۹- سيپا بۆ شوشه  
وشكردنه‌وه و وه‌رگه‌راندنی  
كولوديون

له‌وه‌ش چاكتتر ئه‌مه‌يه كه شوشه‌ی به‌سمغ له‌پيشدا ده‌خريته نيو ئاوه‌كه‌وه و شوشه‌ی كۆلۆديون رووی كۆلۆديونه‌كه‌ی له‌سه‌رخۆ له‌سه‌ر ئاو داده‌ندري و كه‌م كه‌مه كۆلۆديونه‌كه‌ی كه ته‌رپوو شوشه‌كه به‌رده‌دات و ده‌كه‌ويته سه‌ر ئاو و به‌هيواشيه‌ك شوشه‌كه لاده‌بري و شوشه‌ی سمغ له ژيره‌وه به‌لند ده‌كري، هه‌تا ده‌گاته كۆلۆديون. به‌بج ژاكاندن كۆلۆديون رووی چه‌پی ده‌خريته سه‌ر شوشه‌كه و به‌ده‌می چه‌قۆبه‌کی ده‌م پان ده‌خريته سه‌ری. وه‌كو له ژيره‌وه وینه چه‌قۆ هه‌يه.



۱۰- چه‌قۆ بۆ كولوديون

ئه‌گه‌ر به‌ئه‌سپایی نه‌كري كۆلۆديون ده‌ژاكي و بۆ ئيش به‌كار نايه‌ت، گه‌ليك وردبيني و نه‌فه‌سدريژی و زانين و ته‌رپه‌ستی گه‌ره‌كه.  
كۆلۆديون ئه‌گه‌ر كه‌ناری وشك بوويته له‌به‌رئه‌وه‌يه كه كه‌ناری شوشه جيري لي دراوه و ده‌بي به‌ری نه‌دا، پيوسته له‌پيش ته‌رکردندا به‌چه‌قۆكه ناوه‌كه‌ی بيري.

### شوشه‌ی فۆتۆميكانيك

هه‌روه‌كو دواوين و له پيشدا بيژرا كه وینه هه‌لکه‌ن و كارگه‌ری ئه‌م پيشه‌يه به‌دوو جوړ كارده‌کن؛ بيكه‌مينيان به‌كۆلۆديون، ئه‌ويش به‌دريژی گوترا و دووه‌مينيشيان به‌شوشه‌ی فۆتۆميكانيك كار ده‌كريت. ئه‌و جوړه شوشه‌يه‌ش له ئه‌روپا به‌ده‌سته بۆمان ده‌نين و ئيمه‌ش ده‌كرين و ئيشی پي ده‌كهن و له دوكان و كارخانه‌ی وینه‌گه‌ره‌كانا زۆرن. به‌لام ئيمه بۆ تيگه‌ياندن و زانيني فه‌ن و پيشه و كار پاش نه‌كه‌وتن. ده‌بی چلونی دروستکردنی ئه‌و شوشه فۆتۆميكانيكه كه به‌وشکی بۆمان دي و وه‌كو كۆلۆديون بزاني بۆ خۆمان رتي خه‌ين و ده‌بي به‌چاکی باسی بکه‌م:

## تواوهوهی ژماره‌ی ییکم

نازۆت داڕژان ۳۰ گرام.

ئاوی دووباره ۲۰ گرام.

ئامۆنیاک (نۆشادر) هینده که تلته و کهف بیتوتینیتته وه.

## تواوهوهی ژماره‌ی دووهم

پرۆمۆر دی پۆتاسیۆم ۲۴ گرام.

یۆدۆر دی پۆتاسیۆم ۱ گرام.

جه لاتینی رەق (هیلمی ماسی) ۲ گرام.

ژماره‌ی یه‌که‌م و دووهم له ده‌ره‌جه‌ی گهرمایی ۳۵ سانتیگرادا ده‌تۆپندرتته وه و له هم‌مامی ماریدا ۴۰ ده‌قیقه به‌و گهرمییه را‌ده‌گیرئ و له دوا‌ییدا تیکه‌ل ده‌کریت و به‌جاریک لیک ده‌درئ و له پاشان تواوهوه‌ی ژماره‌ی سێیه‌می ده‌کریتته سه‌ری.

## تواوهوه‌ی ژماره‌ی سێیه‌م

جه لاتینی رەق ۴۵ گرام.

ئاوی دووباره ۵۰۰ گرام.

که ئه‌و تواوهوه‌ش تیکه‌ل به‌هه‌ردوو ژماره‌ی کرا، زۆر چاک ده‌شله‌قیندرئ و تیکه‌لی به‌کتر ده‌کریت؛ به‌وه هه‌موو ده‌بیتته کهف. پیتۆسته دوا‌زده‌سه‌عات به‌خریتته نیتۆ کاشی و سه‌ری دا‌پۆشریت، هه‌تا له‌دوا‌ییدا ته‌ماشای ده‌کرئ که به‌ستویه‌تی. ئه‌وجا به‌چه‌قۆ هه‌ل‌ده‌که‌ندرئ و له‌کاشیه‌که ده‌ره‌خرئ له‌نیتۆ ئاودا ده‌خوسینرئ و به‌ده‌ست هه‌ل‌ده‌پشپۆرئ و چه‌ند جار ئاوی لێ ده‌گۆردرئ تا‌کو پیکه‌وه نه‌نوسئ و به‌ئاوی سارد چه‌ند جار خا‌وین ده‌کریتته وه و له‌سه‌ر بێژینگ دا‌ده‌ندرئ و بلا‌و ده‌کریتته وه.

له‌ دوا‌ی ئه‌و هه‌موو شوشتنه‌وه‌یه دووباره له‌ هم‌مامی ماریدا ۶۰ ده‌ره‌جه‌ی گهرمایی ده‌دریتتی، به‌لام ناشله‌قیندرئ هه‌تا ده‌تۆیتته وه؛ ئه‌وجا به‌ئه‌سپایی تیکه‌ل ده‌کرئ. به‌لام نابێ به‌یلدرئ کهف بکات.

بۆ ئه‌وه هێزی زیاتر بێ و له‌ تۆز و خۆل بپاریژریت، ده‌بێ له‌ خانووی تاریکا دا‌بندریت و هیندی ئیسپرتۆشی تیکه‌ل بکری. له‌ ها‌ویندا سئ و له‌ زستانا هه‌شت رۆژ دا‌ده‌ندرئ،

ئه‌وجا بۆ به‌کاربردن ئاماده‌ ده‌بیت.

بۆ کار که ده‌رمانه‌کان سازکران، شوشه‌ی پێ هه‌ست ده‌درئ و له‌ ژووری تاریکا له‌سه‌ر سێپا دا‌ده‌ندرئ. له‌ زستانا ۴۵ و له‌ ها‌وینا ۴۵ ده‌ره‌جه‌ی گهرمی به‌شوشه و به‌تواوه‌وه‌ش ۵۰ ده‌دریتتی. ئه‌وجا تواوه‌وه به‌سه‌ر شوشه‌دا ده‌کرئ و شه‌ش ده‌قیقه له‌سه‌ر سێپا دا‌ده‌ندرئ و هه‌رجیبه‌کی زیاد بیت به‌رده‌بیتته وه. ده‌بێ کارگه‌ گهرم بێ؛ چونکه ئه‌گه‌ر شوشه به‌ ۱۲ سه‌عات وشک نه‌بیتته وه خراپ ده‌بێ.

## رانه‌سپاردن

ئه‌گه‌ر کارگه و ئیش له‌ خۆل و تۆز و رووناکی نه‌پاریژرئ و له‌ ته‌ره‌شوع و ساردی به‌خیتو نه‌کرئ و هه‌میشه گهرم رانه‌گیرئ، به‌ئاره‌زوو نابێ. ئه‌و شوشه‌یه ۴۰ ده‌ره‌جه گهرمی ده‌دریتتی و وشک ده‌کرئ و هه‌ل‌ده‌گیرئ و بۆ پیتۆست به‌کار ده‌برئ.

## شوشته‌وه‌ی شووشه‌ی فۆتۆمیکانیک

هینهر ژماره ۱

ئاوی دووباره ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

هیدرۆکینۆن ۱۰ گرام.

پرۆمۆر پۆتاسیۆم ۲ گرام.

مینابی سلفیت پۆتاس ۱۰ گرام.

هینهر ژماره ۲

ئاوی دووباره ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

پۆتاسیۆم هیدریک ۲۰ گرام.

بۆ کارکردن ۲۰ له ژماره‌ی یه‌که‌م و ۳۰ له ژماره‌ی دووهم تیکه‌لی به‌کتر ده‌کرئ وینهی پێ ده‌شۆردرئ هه‌تا ده‌رده‌هینرئ، به‌مه ده‌لێن بانپۆی بیکه‌م.

## راگر

ئاوی خا‌وین ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

هیبۆسلفیت دیسود ۲۰۰ گرام.

مینابی سلفیت پۆتاس ۳۰ گرام.

## پشتیوان

### تواوهوهی بیتکه

ئاوی خاوتین ۱۰۰۰ گرام.

بۆ روسیات دیفیر ۵۰ گرام.

### تواوهوهی دووهم

ئاوی پاک ۱۰۰۰ سانتیمه تر گرد.

هیپوسلفیت دیسود ۲۰۰ گرام.

کامینوم میتابی سلفیت ۲ گرام.

هیندییک له هی بیتکه له گه ل هیندییکی دووهم تیکه ل ده کری و شووشه ی پین راده گیری و ده شوردریتته وه.

## جوانی و پاک

### تواوهوهی بیتکه

ئاوی خاوتین ۱۵۰ سانتیمه تر گرد.

سلیماننی وردکراو ۱۰ گرام.

### تواوهوهی دووهم

ئاو ۱۵۰ سانتیمه تر گرد.

یودی مه عدنه ی ۱۵ گرام.

### تواوهوهی سییه

ئاوی دووباره ۱۵۰ سانتیمه تر گرد.

هیپوسلفیت دیسود ۲۰ گرام.

۵۰ له هی یه که م و ۵۰ له هی دووهم و ۱۰۰۰ گرام له سییه م له کاشییکدا تیکه لی یه کتر ده کری و شووشه ی فوتومیکانیکی هه ستداری تییه لده کیشری که هه موو ورده یی وینه به جوانی ده رکهوت به ئاو ده شوردریتته وه.

## کۆن و ههست به زهنگدان

بۆ زهنگ و مس و پۆلا کۆلین سی ریگای هه نه:

بیتکه مین- له پاش نیشاندان به پرووناکی مه ره که بی لی ده درئ و له ئاودا هینهر په پیدا ده کا.

دووهمین- له دوا ی پرووناکی به ئاو و به رهنگی ئه نلینی شینی بنه وشه یی ده رده که ویت.

سییه مین- له دوا ی پرووناکی به نه فت پیداکردن ده رده هیندرئ و ئه و ۳ ریگایانه ش چند جۆریکیان هه یه که له پیوستدا کاریان پین ده کری.

له پیش هه موو چتیکا ده بی زهنگ و مس و پۆلا که به کار ده برین، خاوتین بکرتته وه و زۆر چاک به قاقه زی سمارته (سنگاره) و ته لئ بمالدرئ و مه وادی چه وری و رهنگ و پیسیان له سه ر نه مینیت و به قاقه زی سپی و لووس پاک ده کرتنه وه و بۆ به کاربردن ساز ده کری.

## ریگای بیتکه مین بۆ ههستی

له ته زهنگ (۱۰) سانیه له نیو تواوهوهی هاتوودا راده گیری ت.

ئه سید ئه ستیک ۵۰ گرام.

ئه سیدی کلۆر هیدریک ۱۰۰ گرام.

ئاوی دووباره ۵۰۰ گرام.

له و ده رمانه که ده رخرا به ئاوی پالاوتوو خاوتین ده کری و ده رگای ژووری تاریک ده ژهنری و به ده رمانی هاتوو هه ست ده درئ:

### تواوهوهی بیتکه

سپینه ی هیلکه ی وشک ۲۱ گرام.

بیکروماتی نامونیوم ۹ گرام.

ئاوی دووباره ۹۰۰ سانتیمه تر گرد.

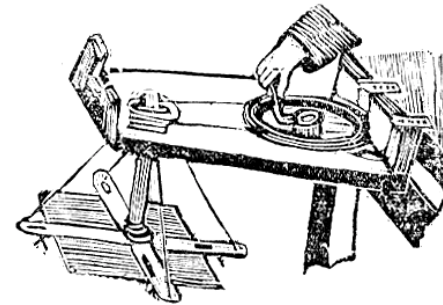
نوشادری پروون ۳-۹ تنۆک.

بۆ ئه و ده رمانه دوو شووشه ی شین راده گیری و تواوهوه له یه کتیکدا دروست ده کری و رهحه تی له سه ر هی به تال داده درئ و شووشه که که هیچی تیا نییه، له ژیر رهحه تی

داده‌ندری (هه‌روه‌کو له وینه‌ی ۷ نیشان دراوه) و لۆکه‌ی له سه‌ره‌وه ده‌خړتیه لوه‌لی  
 ره‌حه‌تیه‌که‌وه و نه‌و تهاوه‌وه‌ی تی ده‌کړی و ده‌پالټوریته نیو شووشه‌ی دووه‌مه‌وه.

ئاله‌تی ره‌حه‌ویه ناماده ده‌کړی و له‌ته زه‌نگی پیوست له‌سه‌ری داده‌به‌ستری و نه‌و  
 ده‌رمانه به‌سه‌ر زه‌نگه‌که‌دا بلاو ده‌کړتیه‌وه و ئاله‌تی ره‌حه‌ویه بۆ سووران‌ه‌وه به‌ر ده‌دری و  
 به‌ده‌ست چه‌رخه‌که‌ی باده‌دری و نه‌وی زیاد بی، فری ده‌دری. به‌لام له‌ژیر ئاله‌تی ره‌حه‌ویه‌دا  
 روویه‌رووی زه‌نگه‌که ئاورتیکی زۆر سووک هه‌بی تاکو زوو وشک بیته‌وه.

نه‌و ئاله‌ته (وه‌کو له وینه‌ی ۱۱ نیشان  
 ده‌دری) به‌تایبه‌تی بۆ زه‌نگ هه‌ستپیدان  
 دروست کراوه. که زه‌نگه‌که به‌چاکی وشک  
 بووه‌وه، ئاله‌تی ره‌حه‌ویه پاده‌گری و  
 زه‌نگه‌که‌ی لی ده‌که‌یه‌وه و لی‌ی ده‌گه‌رپی  
 هه‌تا سارد ده‌بیته‌وه و چوارچیه‌ی وینه‌ی  
 ۱۶ ساز ده‌که‌ی و شووشه‌ی وینه‌ی له  
 پشته‌وه داده‌نیی و رووی کۆلۆدیون وه‌یا



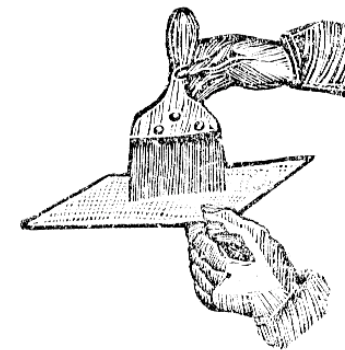
۱۱- ئامیری ره‌حه‌ویه

جه‌لاتین داده‌نیی و ده‌زگای چوارچیه‌ی گری ده‌ده‌ی و له ژووری تاریک ده‌ری ده‌خه‌ی و ۴  
 ده‌قیقه له‌پیش تیشکی هه‌تاو به‌جوړتیکی وا دایده‌نیی که تیشک به‌کۆمه‌له بکه‌ویته‌ سه‌ر  
 رووی وینه‌ییکی که له چوارچیه‌ی دایه.

ده‌بی چوارچیه‌ی روو به‌رۆژ و پشت له سیبه‌ر وا  
 دابری که نیوه‌راستی وینه له‌نیو چاوی رۆژ بیت  
 و تیشک به‌توندی و پر بکه‌ویته‌ سه‌ری.

که نه‌وه ته‌واوبوو، چوارچیه‌ی ده‌بریته نیوژووری  
 تاریکه‌وه له‌به‌ر رووناکی زه‌رد له چوارچیه‌ی  
 ده‌رده‌خړی و به‌تیرۆک سی چوار جار مه‌ره‌که‌بی  
 لی‌توغرافی به‌سه‌ر رووی زه‌نگی که ده‌رمانی  
 پیوه‌یه، لی ده‌دری و رووی ده‌رمان کراسیتیکی  
 ته‌نکی ره‌ش له مه‌ره‌که‌ب هه‌لده‌گری و ۲ ده‌قیقه

له خانوودا پاده‌گیری و ده‌خړتیه نیو کاشیبه‌کی  
 که پر له ئاوی سارد و به‌لۆکه پیداهیتان،



۱۲- وینه‌ی به‌فلچه‌ی بیتوم له زه‌نگ  
 پاک‌کردنه‌وه

رووه‌که‌ی ده‌مالدری. ورده بابته و نه‌زاکه‌تی وینه که به‌چاکی ده‌رده‌که‌وی، به‌ئاو پیداکردن  
 خاوین ده‌کړی و وشک ده‌کړتیه‌وه و هیندیکی له بیتومی وردی والا بیژی به‌سه‌ردا ده‌کړی و  
 به‌فلچه‌ییکی نه‌رم رووی ده‌مالدری تاکو نه‌وه‌ی زیاده نه‌میتنی و نه‌وه‌ی به‌مه‌ره‌که‌به‌وه  
 نووساوه بۆ پشتیوانی بمیتته‌وه. له پاشان که‌میتک گه‌رم ده‌کړی و بۆ کۆلین و کردنه  
 کلیشه ساز ده‌بی و پشتی به‌میتو هه‌نگوین ده‌گیری.

تواوه‌وه‌ی دووه‌م

ئاوی دووباره ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد

ئه‌لبۆمین سنیس (سپینه‌ی هیلکه‌ی وشک) ۵۰ گرام.

بیکرۆماتی ئامۆنیۆم ۷ گرام.

ئامۆنیاک ۱۰ تنۆک.

تواوه‌وه‌ی سپیه‌م

ئاوی دووباره ۱۰۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

سپینه‌ی هیلکه‌ی وشک ۸۰ گرام.

بیکرۆماتی ئامۆنیۆم ۸۰ گرام.

ئامۆنیاک ۱۰ تنۆک.

له‌و دوو تواوه‌وه هه‌ر کامیتک به‌کار بی‌ری، ۱۰ سانتیمه‌تر نه‌گه‌ر به‌خړتیه سه‌ری زۆر  
 چاک ده‌بی. له‌تی مه‌عه‌نی ده‌خړتیه سه‌ر ئاله‌تی ره‌حه‌ویه و له تواوه‌وه‌ی ده‌کړتیه سه‌ری و  
 ره‌حه‌ویه باده‌دریت هه‌تا ده‌رمانه‌که‌ی وشک ده‌بیته‌وه و له‌سه‌ر شووشه‌ی وینه‌دار له‌نیو  
 چوارچیه‌ی دانه‌نری. له‌به‌ر چا ۱۰ ده‌قیقه و له‌به‌ر نه‌له‌کتربیک ۵ یا ۶ ده‌قیقه و له  
 به‌ره‌تاو ۲ ده‌قیقه نیشان به‌رووناکی ده‌دریت. به‌لام نه‌گه‌ر هاوین بی؛ به‌رووناکی رۆژ  
 له‌به‌ر سیبه‌ر ۴ ده‌قیقه و له به‌ره‌تاو نیو ده‌قیقه به‌سه.

تواوه‌وه‌ی چواره‌م

ئاوی پاک ۵۰ سانتیمه‌تر گرد.

بیکرۆماتی ئامۆنیۆم ۰,۵ گرام.

ستراد دیفیر ئامۆنیاک ۲ گرام.

سپینه‌ی هیلکه ۱ دانه.



ئەوھش ھەروھەكو زانراوھ پارچە زەنگى پىچ ھەست دەدرى و لە بەرھەتاو لە ۲ ھەتا ۴ و لە بەرسىبەر نىو سەعات نىشان بەرووناكى دەدرى.

تواوھەى پىنچەم

ئاوى دووبارە ۱۰۰ سانتىمە ترگرد.

بىكرۆماتى ئامۆنىۆم ۳ گرام.

ئامۆنىۆم ۶ گرام.

ئەلكول ۹ گرام.

سپىنەى ھىلكەى وشك ۵۰ گرام.

لە دواى پارچە مەعدەنى ھەستپىدان نىو ھەتا يەك دەقىقە لە بەرھەتاو و لە بەرسىبەر لە جوار ھەتا شەش دەقىقە بەبەر رووناكى دەدرى.

تواوھەى شەشەم

بىكرۆماتى ئامۆنىۆم ۰.۵ گرام.

ئاوى پاك ۱۰۰ سانتىمە ترگرد.

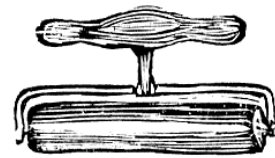
سپىنەى ھىلكەى شلەقاو ۱ دانە.

ئەوانەى بىژران و تواوھەى لە سەرھەگوتران، لە پاش نىشانندان بەرووناكى وەكو لە تواوھەى يەكەمدا باسكرا، بەتيرۆك مەرھەبەى لى دەدرى و لەدواى چەندىك دەخرىتە نىو ئاوى خاوتنەو و بەلوكة دەردەھىنرى.

### دروستگردنى سپىنەى ھىلكە

#### ئەلبۆمىن (زۆل)

ھىلكەى تازەى رۆژى دەشكىندرى و لەنىو كاشىيەكى خاوتنا روو دەكرى و بەتيل - كە بەتايبەتى بۆئەو ئىشە سازكراو - دەشلەقىندرى ھەتا بەتەواوى دەبىتە كەف (وھكو لە وىنەى ۱۴ دا نىشان دەدرى). كەفەكە كاشى پر دەكا و تەرى لە ھىلكەكەدا نامىن و پارچە تىلەكە دەردەخرى و كاشىبەكە لە جىگايىكى بەتەرەشوع دادەندرى



۱۲- تيرۆك بۆ مەرھەبە

و سەرى دادەپۆشرى و بە ۱۲ سەعات دىتە ساز بوون. كە تەماشى كرا ئاويكى زەرد و زۆر روون و جوان لە بنى كاشىبەكەدا و لەژىر كەف داىە. بەئەسپايىبەك ئەو زەرداوە بۆكارگردن پىويستە و ئىشى پى دەكرى.

ئەگەر ئەلبۆمىن سىش پىويست بىت، ئەو زەرداوە لەنىو ژوورىكى گەرم بەكەم گەرمى وشك دەكرى و ھەلدەگىرى و بۆ چاخى پىويست بەكار دەبرى.

ئەگەر سپىنەى ھىلكە بى، ئەو زەرداوە بەكاشى سانتىمە تر دەپىورى و تىكەل بەدەرمان دەكرى، ھەروھەكو لە وىنەى ۱۵ نىشانداوھ. بەو كاشىبە ھەموو تواوھەبەك دەپىورى، ئا و سپىنەى ھىلكە و ئىسپرتۆ و ئەتير و ئەو جۆرە دەرمانانەى كە روون.

### رىنگاى دووھەمىن بۆ ھەستى تواوھەى بىكەم

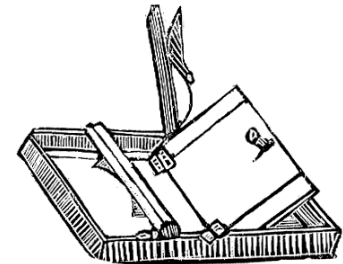
لە دواى پاكرندنەوھى زەنگ بەئاو دەشۆردرىتەوھ و لەسەر ئالەتى رەھەوئە دادەندرى و تواوھەى ھاتووى بەسەر دادەكرى بۆ ھەستپىدان:

ئاوى دووبارە ۳۰۰ سانتىمە ترگرد، ھىلمى ماسى تواوھەى نىسبەت ۱۰۰/۳۳ - ۱۰۰ سانتىمە ترگرد.

بىكرۆماتى ئامۆنىۆم ۷ گرام.

لە پاش ھەست بەزەنگدان دەخرىتە سەر شووشەى بەوئىنە و لەنىو چوارچىوھە دادەندرى و

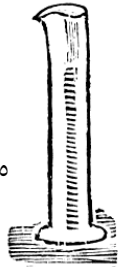
۴ دەقىقە نىشان بەرووناكى دەدرى و لەنىو ژوورى تارىكا دەھاوئىژرىتە نىو تواوھەى رەنگى ئەنىلىنى بنەوشەى نىسبەت ۱۰۰/۳. لە دواى ئەوھ دەخرىتە نىو ئاوى ساردەوھ و بەلوكةبەكى نەرم دەمالدرى، ھەتا بەچاكى وىنە يا نويسراوھەكە كە دەردەكەوئى و لە دواىبەئاويكى خاوتن دەشۆردرىتەوھ و بەتواوھەى ھاتوو پشتىوانى دەكرى:



۱۶- چوارچىوھەى وىنە بۆ رووناكى



۱۴- كاشى و كەفى ھىلكە و تيل و فلچە



۱۵- كاشى بۆ پىوان

ټاوه ٥٠ سانټيمه تر ګرد.

بيکروماتي ټامونيوټم ٥ ګرام.

زاڅی سووتاو (کروم) ١ ګرام.

چهنديک که له نيټو ټوه دهرمانه دا مایه وه دهرده څرې و به ټاوه دشوردرې و وشک دهکړيټه وه و له سهر ټاور داده ندرې و زور چاک ګهرم دهکړې هه تا رهنګی بڼه وشه یی دهگورې و ګوم دهبې و ههر له سهر ټاور راده ګيرې. دوووباره که بزربوو دهگوردرېټه وه و رهنګيکی زهره پيدا دهکات. دهستی لې هه لمه ګره و ټاوره که ی بؤ خوشکه هه تا رهنګی وهکو زيرې لې دې، ټه و جا له سهر ټاورې لابه ره و پشتی پارچه که به ميټوی هه نګوين بګره و ټه ګهر رتووشی بویت به قه له می تووکی سموره چاکي که و ټه ګهر زيادی هه بې، به نووکی قه له م رتووش که سهری ټاسنه بيکړيټه و لای به ره تاکو بؤ



١٧- قامی روتووش

کولین ټاماده بې. بؤ وينه ی سېبه ردار ١٠ تنوک ټه کړيټه سهر ټاوه وهی هيلم.

ټاوه وهی دووه م

ټاوه دووباره ٣٥٠ سانټيمه تر ګرد.

نیشاسته ی ټاوه وه ١٧٠ سانټيمه تر ګرد

بيکروماتي ټامونيوټم ١٢ ګرام.

ټامونيک ١٠ تنوک.

ټاوه وهی سيپه م

ټاوه دووباره ٥٠٠ سانټيمه تر ګرد.

نیشاسته ی ټاوه وه ٢٠٠ سانټيمه تر ګرد.

سيپنه ی هيلکه ی وشک ټه لبوټمين سيش ١٠ ګرام.

بيکروماتي ټامونيوټم ١٥ ګرام.

ټه دوو ټاوه وه ههر کاميکی به کاربرې له پيش کارا به ره حه تی ژماره ٧ ده پالټيورې و له دواي دوو رورژ پالاوتن، ټاماده ده بې. که رهنګی پې هه ستدار کرا به پرووناکی چرا ٢٠ هه تا ٣٠ ده قيقه و به پرووناکی رورژ ٣ ده قيقه و به هه تاو ده قيقه يه ک نيشان ده درې و به رهنګی ټه نیلین دهرده هينرې و به ټاوه دشوردرېټه وه و پشتیوانی ګهرم دهکړې.

ټاوه وهی چواره م

ټاوه دووباره ٣٥٠ سانټيمه تر ګرد.

نیشاسته ی ټاوه وه ٣٠٠ سانټيمه تر ګرد.

بيکروماتي پوتاس ١٥ ګرام.

ټه و ټاوه وه به ٤٨ سه عات ٣ جار ده پالټيورې، ټه و جا بؤ به کاربردن شايسته ده بې. که ٣ جار پالاوترا و رهنګی پې به هه ست کرا، هه روه کو له پيشا درټزه مان به چلونه تی دا ټه و جا به ټاوه ی سارد له دواي نيشانندان به پرووناکی ده شوردرې و رهنګی ټه نیلیني بڼه وشه یی به سهردا دهکړې و له ټاوه ی هاتوا پشتیوانی پې ده دریت.

ټاوه پاک ١٠٠ سانټيمه تر ګرد.

بيکروماتي ټامونيوټم ٢ ګرام.

ستراد ديفير ټامونيک ٣ ګرام.

ټه و ټاوه وه له پيشدا ساز کراوه و پالاوتراوه و له شووشه بيټکی شيندا هه لګيراره و بؤ رورژي پيويست داندراره. هه رکه زه نګی پې پشتیوان کرا، دهکړيټه نيټو جيګای څوې و بؤ جارټکی ديکه هه لده ګيرې و خراپ نابې.

که زه نګ هه ستدرا و نيشان به پرووناکی درا و خرايه نيټو ټاوه ی رهنګ و پشتیوانه وه، زور چاک به ټاور ګهرم دهکړې هه تاکو رهنګی شين وهکو زير سوور هه لده ګه رې، ټه و جا ټاماده ی کولین ده بې و پشتی پارچه که به ميټوی هه نګوين چه ور دهکړې تاکو ټه سيد له پشته که ی کاربګه نه بې. ټه وه بؤ هه موو پارچه يه ک دهکړې به ده ستور.

### ريګای سيپه مين بؤ هه ستی

ټه م ريګايه له ريګاکانی پيشووا ناچيت و هينره و راګر و هه ستپيدان و دهرمانه کانی جودايه. له بری دهرمان، قيل (بيتوم) به کارده برې. بؤ ټه مه چلونی دروستکردنی بزاندري، له پيش کاردا له وه ده دوټيم:

قيل که به زماني فه ننی ئيسفهلته و به فرهنګی «بيتوم ديچوديا» ی پې ده لټين، چاکترينی ره شی مایل به سووره که بيشکيني ورده ی سووری تيدايه و زوو ورد ده بې.

ټه و قيله پارچه و له ته دهکړې و ده خريته نيټو ټاوه ی ګهرمه وه و له سهر ټاور داده ندرې و دهکړيټه نيټو ټاوه ی سارده وه. تا چوار جار به وجوره ګهرم دهکړې و ده خريته نيټو ټاوه ی

ساردهوه و همموو جارئى ئاوى ساردى لى دهگورئى تاكو ههر خلتوخواكىكى ههيبى بهگهرمكردن لى جوى دهبيتتهوه و بهئاوى سارد دهشوردريتهوه و تنها قىلى خاوين دهمينيت. بهلام ههر جارئك كه خرايه ئاوى ساردهوه رهق دهبي و له دواى وشكبوونهوه، دهكوترئى و ديسان گهرم دهكرئى و ههروهها ههتا ههتا بهچاكى خاوين دهكرئتهوه و بهكوتراوى ههلهدهگيرئى و بو وهختى پيويست بهكار دهبرى. بو كاربردن به ۳ جور تواوهوه ناماده دهكرئى، ههروهكو له خوارهوه بهكهيهكه دپته بهرچاو:

۱- نهگهر خهتى گهوره و حهجمى بچووك بئ:

(بهنزىنى چاك ۵۰۰ گرام.

قىل ۴۰ گرام.

۲- نهگهر حهجمى گهوره و خهتى نهستور بئ:

(بهنزىنى چاك ۵۰۰ گرام.

قىل ۲۰ گرام.

۳- نهگهر حهجمى بچووك و خهتى ورد بئ:

بهنزىنى چاك ۵۰۰ گرام.

قىل ۱۲ گرام.

قىل له نىبو شوشه بيبكى زارتوندا بهنزىنى بهسهردا دهكرئى و دهى توند دهگيرئى تاكو بهنزىكه نهفرئى و به ۲۴ سهعات ليگه ران بو كار ناماده دهبي. زهنگ دهسويتهوه و خاوين دهكرئى و بهرهوشتى كوژدبون تواوهوهى بهنزىن و قىل بهسهر پارچه زهنگهكه دا دهكرئى و هى زيادى له گوشه بهكهوه دهخرئته نىبو شوشهكهى خوئى و دهى شوشهكه دهگيرئى و له دواى چهند دهقيقه بهكه بهنزىن دهفرئى و كراسبكى نازكى قىل لهسهر زهنگهكه دهمينئى و وشك دهبي.

له دواى وشكبوونهوه له پشت شوشه و ينهدار دادهندري و دهخرئته نىبو چوارچيوه و له بهر ههتا و دادهندري. نهگهر له ژمارهى بهكه م بئ ۳۰-۴۰ دهقيقه بههاوين و بهزستان سهعاتيىك. نهگهر ژمارهى ۲ و ۳ شوشهى چاك بئ و ههتاويشى تيب بئ، بيست ههتا سى دهقيقه نيشان بهرووناكى دهدري.

## هينهر

كه نيشان بهرووناكى درا له بهر سيبهر كه ميىك لى دهگه رپى ههتا له گهرماى ههتا و سارد دهبيتتهوه و له چوارچيوه دهردهخرئى و له نىبو كاشى دادهندري كه له پيشدا پر له نهفت كرابئ. دوو سئ جار كاشيبهكه دهبزئودري تاكو نهفتهكه بشله قئ. نهوجا زهنگهكه بهلهز دهردهخرئى، نهگهر وينهكه زور جوان و تاشكهرابو، بهپهله و بههيواشى ئاوى بهسهردا دهكرئى و به جارئك دهردهكهوئى. جىگاييىكى له ژير سيبهر مابيتتهوه بهنهفت ههلهدهستئى و نهوهى له خهتى سپيهوه تيشكى ليدابئ بهزهنگهوه دهچهسپئ، كهوا بهجوانى وينهكه دهردهكهوئى. دوو سهعات زهنگهكه له بهر ههتا و دادهندري و بهوه پشتيوانى پهيدا دهكا. له دواى دانانه بهر ههتا و لهسهر ئاور گهرم دهكرئى، نهويش گهرميهكى وا كه دهست له زهنگ بدرئى جزه لى دئ. له دواييدا لهسهر ئاور لادهبرى و بهميوهى ههنگوين پشتى زهنگ چهور دهكرئى و بو كوژين ناماده دهبي.

نهوانهى كه گوتران همموو بو نهويه كه خوئمانى بئ دلخوش كهين و بهئيشكردنهوهى شادمان بئ؛ بهلام نهوه همموو كيشه و رهنجه بو نهويه كه چوئ خوئمانى دلخوش كرد، كريبار و بيانيش منه تدار و شوكرانه بئير كا؛ نهويش بهچى دهبي؟ بهكوژينى كلئيشهى جوان له چاپكردندا. چونكه نهوه همموو كوژشهوهى كه ئيمه بهكارمان برد بو نهويه كه لهبرى رهنج، گهنج و دهدهست خهين. نهويش بهدل و دهدهستهينانى كريباران دهبي كه دراومان بدهنى تاكو پيى دارا بئ و بتوانين له پيشه و كارماندا ههوهسناك و له كردهوه مانا شادكام و بهتئيكوژشيمان دلخوش بئ.

كلئيشه بهكى كريبار پيى دهوى، دهبي هينده بهجوان و چاكى بو بكوژين كه بهدلئيكى خورسندهوه مان لى وهرگرئى و بهپيكه نين و كه يفهوه دراومان بداتئ. كهوا بو دهست بهكوژين و ههلقه ناندنى كلئيشه دهكهين؛ همم خوئمان مه منون و همم هى ديكهش منه تدارى خوئمان بكهين.

## وينه كوژين لهسهر زهنگ

كوژين لهسهر همموو مهعهده نيك دوو رهجهيه: بيبكى نويسراو (خط)، دووه مين وينه بهسبهره. له كوژانا هى چوويى ناگه رپتهوه و ههركه كوژدرا له دهست دهردهچئ. بهلام نهوهش بهتواوانى ترش (نهسيد) دهبي؛ ههروهكو بو توتيا (چينكو) تيبژاويىك و بو مس تيبژاويىكى ديكه و بو پولا تيبژاويىكى دوور لهوانه و بو شوشه تيبژاويىكى تر بهكار دهبرىن،

ههريهك له وانه تيزاويكي به تايبه تيان ههيه كه پتي هه لده كه ندرئ. ئيمه ههريهك له وانه له جيگاي خويا دريژهي چلونايه تيان ده لئين.

### كوئاني نويسراو له سه زهنگ

پارچه زهنگ به ههريهك له و سئ ريگايانهي كه له پيشدا ليني دواين ههست ده كرى و له ده زمان و كرده وه كاني له جيگاي خويا گوتراون و به كار ده برين و ۲ ده قيقه ده هاويژرينه ژير كوشى تيزاوه وه كه ئه مهيه:

ئه سويد نه تريك ۲ سانتيمه تر گرد.

ئاوى دووباره ۱۰۰ سانتيمه تر گرد.

له دواى ئه وه كه ۲ ده قيقه كلتسه وه بهر زورى ئه و تيزاوه كهوت، به ئاو ده شوردرتسه وه و به ئه سفه نج (هه ور) تاوا وه وي هاتووي لى ده دريت.

ئاوى خاوين ۸۰ سانتيمه تر گرد.

سمغى عه رهبى ۴۰ گرام.

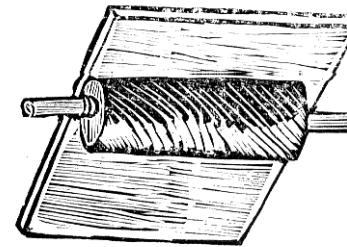
له دواى ئه وه كه به هه ور ئه و تاوا وي لى درا

به تيرۆك كراسيكي ته نكي مه ره كه ب له رووه كه ي

ده درئ. به للام ده بئ مه ره كه ب جگه له رووي نويسراو

نه كه ويته سه ر زه وي به تال. له پاشا به هه وريكي ديكه كه به ئاو ته ر كرابئ به سه ر رووي كلتسه دا ده مالدرئ و هه ر سمغ و مه ره كه بيكي كه له سه ر خه ته كه بئ، هه لده گيرئ و به ئاو ده شوردرئ. كه ميك به گه رمى وشك ده كرى و كوتراوى ئه سفه لت و بيتو قه لفونيباي به سه ر داده كرى و به فلچه ي نه رم رووه كه ي خاوين ده كرى و هه رچه نده مه ره كه بيكي پتويست بوويت، هه لئ ده گرى و هى پينه ويست له سه ري لاده برئ.

كه به فلچه رووي پاكراره و كوتراوى ئه سفه لتي له سه ر نه ما به ئاور پارچه كه هينده گه رم ده كرى هه تا ئه سفه لت و له قه له فونيه كه ده روسكى و له دواى ساردبوونه وه، هه ر رتووشيكي بيه وي چ به فلچه يه كي باريكي تووكى سموزه و چ به قه له مى ئاسنى رتووشى ژماره ۱۷ چاك ده كرى و دووباره كوتراوى ئه سفه لتي به سه ردا ده كرى و به فلچه خاوين ده كرى و به ئاور گه رم ده كرى و هه ره كو پيشوو كاري لئ ده كرى و به ميو پشتى چه ور ده كرى و ده خريته نيو كاشى ژماره ۱۹ كه پر له تاوا وه وي ئه سويدى هاتووه:



۱۸- تيرۆك بۆ مه ره كه ب له كلتسه دان

ئه سويد نه تريك ۴ سانتيمه تر گرد.

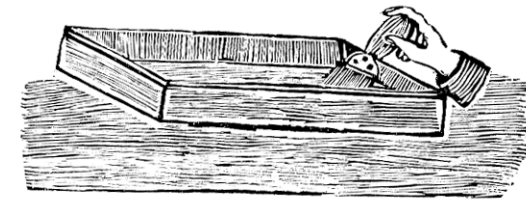
ئاوى ۱۰۰ سانتيمه تر گرد.

كه كلتسه خرايه ژير زورى ئه و

تيزاوه وه به فلچه ي كه م كه مه رووي

كلتسه كه ده مالدرئ، تاكو تيزاو له

كرده وي پاش نه كه وي و ريگاي چوونى كراوه بيت.



۱۹- كاشى بۆ كوئاني كلتسه

كه موده تييك له نيو زورى ئه و تيزاوه ماوه ده رده خري و به ئاو خاوين ده كرى و ده خريته سه ر ئاور. له دواى گه رمبوون به په روييكي خاوين مه ره كه بى له سه ر لاده برئ و به نه فت و فلچه زور چاك له مه ره كه ب رزگار ده كرى و به په روييكي خاوين ده كرى ته وه. ئه گه ر كه مو كورت بيكي هه بئ، به قه له مى كوئين ريك ده خري و دووباره به تيرۆكى ژماره ۱۸ مه ره كه بيكي ئه ستور له رووي نويسراو ده درئ و ئه سفه لت و قه له فونيه ي كوتراوى به سه ردا ده كرى. هه ره كو گوترا له دواى خاوينبوونه وه گه رم ده بئ و پشتى به ميو ده گيرئ و ده خريته ژير زورى تيزاوه وه:

ئه سويد نه تريك ۱۰ سانتيمه تر گرد.

ئاوى ۱۰۰ سانتيمه تر گرد.

نزيك ۱۰ ده قيقه له ژير ئه و كوشه وه ي تيزاوى سه ره وه دا ده ميئيت و ديسان به ئاو ده شوردرئ. ئه گه ر تيزاو بۆ كه ناران وه يا بۆ ژير نويسراوان ريگاي كرده وه، به له ز فلچه ي باريك له مه ره كه ب وه رده دريت و ئه و جيگايانه له هه لمه تي تيزاو ده به ستري و به ئه سفه لت پشتيوانى ده كرى و له دواى گه رم كردن دووباره ده خريته نيو تيزاو و له دواى ۳ ده قيقه ديسان ته ماشا ده كرى و روتووش ده كرى و به تيرۆك مه ره كه بى لئ ده درئ و به ئه سفه لت پشتيوانى ده كرى و ده خريته ژير تيزاوى هاتووه وه:

ئه سويد نه تريك ۲۵ سانتيمه تر گرد.

ئاوى ۱۰۰ سانتيمه تر گرد.

۲۵ ده قيقه له ژير ئه و هيزه دا ده مينئ. به للام وردبيني و چاوه ديريبيكي زورى پئ ده ويئ؛ چونكه ئه و تيزاوه زور به هيزه و ده بئ له نيوانى هه ر ده ميكا كلتسه له ژير ئه و هيزه ده ربخري و به ئاو بشوردرئ و وشك بكرئ و كه نارى خه ت به مه ره كه ب بگيرئ و

پرووی به تیرۆک مه‌ره‌که‌بی لی بدری و به‌ئه‌سفهلته و قه‌لفونی پشتیوانی بکری. له دواى گه‌رمکردن و پشتی به‌میتو گيران سارد بکریته‌وه و دیسان بخریته ژیر هیژ و کۆشه‌وهی تیزاو.

له دواى ئه‌وه کلێشه گه‌رم ده‌کری و به‌په‌رۆیه‌ک مه‌ره‌که‌ب و ئه‌سفهلته له پرووی کلێشه لاده‌برئ و به‌نه‌فت زۆر جوان خاوین ده‌کری و به‌په‌رۆیه‌کی خاوین ده‌سترئ. ئه‌گه‌ر له خه‌ت به‌ولاوه زیادیکی هه‌بی، هه‌لده‌گیرئ و دیسان به‌تیرۆک مه‌ره‌که‌بی لی ده‌ده‌ری. به‌لام مه‌ره‌که‌بیکی زۆر ته‌نک و جوانی لی ده‌دریت و ئه‌سفهلته کوترای به‌سه‌ردا ده‌کری و به‌به‌راوه‌ژوویی پیتشو ده‌خریته ژیر تیزاوه‌وه و له‌پیتشدا ۴ ده‌قیقه بۆ تیزاوی گران و ۸ له‌هی نیوجی و ۲۴ ده‌قیقه له سووکدا داده‌ندری. هه‌موو جارئ وه‌کو بیژرا مه‌ره‌که‌ب و



۲۰- سندان و چه‌کوچ

ئه‌سفهلته و قه‌لفونی لی ده‌ده‌ری هه‌تا ئیشی ته‌واو ده‌بی و کلێشه له مه‌ره‌که‌ب و ئه‌سفهلته رزگار ده‌کری و که‌ناریکی که زیاد بی به‌مشار ده‌بیرته‌وه و به‌چه‌کوچ و له‌سه‌ر سندان کلێشه له ته‌خته گری ده‌درئ و بۆ چاپکردن ئاماده ده‌بی. که کلێشه‌ی نویسراو و کۆلدراو ئاماده کرا، بۆ چاپکردن ساز ده‌کری؛ ئه‌وه بکری (مشتری) دلخۆش ده‌کا.

**وینە‌ی سی‌به‌ردار به‌ترام له‌سه‌ر زه‌نگ**

وه‌کو زانراوه کلێشه‌ی به‌سی‌به‌رداری ترام ده‌خریته سه‌ر پارچه زه‌نگ، جا له‌وه ۳ رینگایانه‌ی که گوتران، به‌هه‌ر کامیک بی ساز ده‌کری و ۲ ده‌قیقه ده‌خریته ژیر هیژی تیزاوی خواره‌وه:

ئه‌سید نه‌تریکی ۵ سانتیمه‌تر گرد.

ئاو ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

له پاشان ده‌رده‌خرئ و به‌ئاور گه‌رم ده‌کری.

له دواى وشک‌کردنه‌وه و ساردبوونه‌وه ۶ ده‌قیقه ده‌خریته ژیر کۆشه‌وه‌ی هاتوو:

ئه‌سید نه‌تریکی ۴ سانتیمه‌تر گرد.

ئاو ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

له دوا‌ییدا ده‌شۆردری و گه‌رم ده‌کری و سارد ده‌بیته‌وه و ۱۰ ده‌قیقه ده‌خریته تیزاوی خواره‌وه:

ئه‌سید نه‌تریکی ۶ سانتیمه‌تر گرد.

ئاو ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

له هه‌موواندا وه‌کو له وینە‌ی ۱۹دا نیشان‌درا، به‌فلچه هیتاشیک ده‌مالدرئ تا‌کو تیزاو

له کار نه‌که‌وی که ئه‌و کلێشه‌یه به‌چاکی له تیزاو

کۆلین رزگار کرا، به‌مشار که‌ناری زیاده ده‌بدرئ و

به‌ره‌نده راست و جوان ده‌کری.

به‌ره‌نده که که‌ناری ریکخرا به‌بزمار له‌سه‌ر

ته‌خته گری ده‌درئ و بۆ چاپکردن ئاماده ده‌بی.



۲۱- ره‌نده

**وینە‌ی سی‌به‌ردار به‌ترام له‌سه‌ر بس**

هه‌روه‌کو له پیتشدا گوترا دیسان به‌هه‌ر کامیک له‌وه ۳ رینگایانه‌ی هه‌ستپیدران ساز بکری

له دواى گه‌رمکردن و پشت به‌میتو گرتن سانیه‌یه‌ک ده‌خریته تیزاوی هاتوو:

ئاو ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

ئه‌سیدی هیدرۆکلۆریک ۱۵ سانتیمه‌تر گرد.

له دوا‌ییدا به‌ئاو ده‌شۆردریته و گه‌رم و سارد ده‌کریته‌وه و چوار ده‌قیقه ده‌خریته ته‌واوه‌وه‌ی خواره‌وه:

ئاو ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

کلۆرینیریکی ۳۵ سانتیمه‌تر گرد.

له دوا‌ییدا به‌ئاو و له پاشان گه‌رم ده‌کری و دووباره ده‌هاویژریته نیو تیزاوی ئه‌سید

هیدرۆکلۆریکی سه‌ره‌وه و نزیک سانیه‌یه‌ک تیتیدا ده‌مینئ و به‌ئاو ده‌شۆردری و گه‌رم و

سارد ده‌کریته‌وه و ۲ ده‌قیقه ده‌خریته نیو تیزاوی کلۆریدیفیریکی که له سه‌ره‌وه گوترا،

دووباره ده‌شۆردری و ده‌خریته نیو تیزاوی هاتوو:

ئاو ۱۰۰ سانتیمه‌تر گرد.

پۆرکلۆر دیفیر ۳۵ سانتیمه‌تر گرد.

له دوا‌ییدا ۲ ده‌قیقه که له ژیر هیژی ئه‌و تیزاوه تونده‌دا ماوه، ده‌شۆردریته و گه‌رم

ده‌کری و ده‌خریته‌وه نیو تیزاوی کلۆر هیدرۆکی بیژراوه‌وه و ۲ ده‌قیقه که مایه‌وه،

ده‌شۆردری و هه‌روه‌کو گوترا ده‌خریته نیو تیزاوی پرکلۆریدیفیره‌وه و ۴ ده‌قیقه تیتیدا

ده‌مینیت، که ته‌ماشاکرا نوخته‌کانی جوان ده‌رکه‌وتن کۆلانی ته‌واو ده‌بی.

## وهرگرتنى وئىنەيىكى لەسەر مەعدەن بەتراپ كۆلراوه

ئەو وئىنەيە لەبەر ئىبجەگتيف راناگيرى و لەسەر ھىندىك مېئوى گەرمكراودا دەبەستى و لە بەراپەرى ماشىنە رادەگيرى و بۆ وئىنە وەرگرتن بەدەستورى ھاتوو پرووناكى پى دەدرى: تۆر لە شووشەى وئىنە ۳ و سى تەقسىم چوار دىافراگم و ۱۷ پرووناكى و ۲۵ سانىيە. تۆر لە شووشەى وئىنە ۳ و سى تەقسىم چوار دىافراگم ۲۵ پرووناكى ۲۰ سانىيە. تۆر لە شووشەى وئىنە ۳ و سى تەقسىم چوار دىافراگم ۱۸ پرووناكى ۳۰ سانىيە. لە دواى وشىياري و وردىبىنى شووشەى وئىنەدار دەبى زۆر سووك و لە ھىنەردا كەم رابگيرى.

## كۆلانى پۇلا

پۇلا يان ئاسن پاك دەكرىتەو و بەيەكېك لەو دەرمانانەى كە گوتران، ھەستى پى ئەدرى. بەلام چاكتىن ھەستى بەمەرەكەبە و بەتېزاوى ھاتوو دەكۆلرى: ئەسپىد نەترىك ۶۰ سانتىمە تر گرد.

ئەسپىدى ھىدرۆكلۆرىك ۲۰ سانتىمە تر گرد  
ئاو ۱۰ سانتىمە تر گرد.

ھەر چۆنىكى لە كۆلانى زەنگدا گوترا لە پۇلا و ئاسنىشدا ئەو دەكرى: بەلام لە تېزاودا جوئى دەبنەو. لەبرى ھەست لەپىشدا دەنوبسىرى و مېئوى تاووەو بەسەردا دەكرى و بەقەلەم مېئو كە لەسەر خەت لادەبرى و بەئەسپىد دەكۆلرى.

## كۆلانى شووشە

شووشەيىكى بۆ كۆلانى ئامادە كراپ، بەھەستى يەكەم و تاووەو سىيەم ھەست دەدرىت و لە ھىنەردا مەرەكەبى ئەستورى لى دەدرىت و لەبرى قەلفونىيا، ئەسفەلت و مېئوى وردى لى ئەدرى و لە دواى گەرمكردن، ۳ جار ئەسفەلتى پىدا دەكرى و لە دوايىدا دەخرىتە نىئو تېزاوى ھاتوو:

كېرىتاتى بارىوم ۴ گرام.

ئەسپىد كېرىتاتى توند ۴ گرام.

فلور كەلىسىئومى ورد ۴ گرام.

ئەو كۆلشەيە ۱۲ سەعات لەژىر ھىزى ئەو تېزاودا دەمىنى و ھەردەمى تاووەو وشك بوو، بەسەرىدا دەكرى، ھەتا خەت بەجوانى دەكۆلرى.

## نويىنى زىر لەسەر پۇلا و ئاسن و شووشە

ھەر كامىك لەوانە كە كۆلانى دەرمانى ھەستى لەسەر لاناپرى و تاووەو ھاتوو بەسەر كۆلراو كەدا دەكرى:

كلۆر و زىر ۱ گرام.

ئەتير كېرىتىك ۱۰ گرام.

ئەو دووانە لەپىش ئىشا لەنىئو شووشەيىكى دەم گىراوى شىن يا سوورا ئامادە دەكرى و لە چاخى پىئوستا بەسەر جىگاي كۆلانى يەكېك لەو سى پارچانەدا بىرى و چەند دەقىقەيەك لى رادەو دەستى. ئەتير دەفرى و زىرەكەش لەسەر جىگاي كۆلراو كە دەمىنى، مەرەكەبەكە لەسەر پارچە لادەبرى و بەچتېكى لوس دەسووپىتەو.

## كۆلانى پارچە مى گەورە بۆ دەرگانا

ھەر پىتېكى پىئوستە لەسەر قاقەز دەنوبسىرى يا رەسم دەكرى و لەتە مى پىئوست لە پاش لوسكردن و مالىن بەھەستى يىكەمىن ھەست دەدرىت و قاقەزەكە لەنىئو چوارچىئە دادەندى و پارچە مسەكە دەخرىتە سەر دەرگاي چوارچىئەكەو كە گرېدرا نىشان بەرووناكى دەدرى. ھەرەكەلە پىشا گوترا لە پاشان بەئاو دەرەھىنرى، كە لە پىشا بەتېرۆك مەرەكەبى لى درا. ئەگەر لە دەرھىنەر درەنگ ئاشكەرابوو، دوو سى تىزۆك نۆشادر لە ئا دەكرى. كە دەرەوت ئەسفەلتى وردى بەسەردا كراو، ۴ دەقىقە لەژىر وردەبى ئەسفەلتدا دەمىنى و بەفلچەي نەرم خاوين دەكرى و لە پاش گەرمكردن دەخرىتە ژىر تېزاوى ھاتوو:

ئەسپىد نەترىك ۲۰ سانتىمە تر گرد.

پرو كلۆر دىفىرى دەرجە ۳۶، ۱۰۰ سانتىمە تر گرد.

چارىگە سەعاتىك لەژىر ئەو كۆشەو توندەدا دەمىنى و لە دواى شووشتنەو بەسمغى ھەربى تەر دەكرى و بەتېرۆك مەرەكەبى كە لىدرا ئەسفەلتى پىدا دەكرى و لە دواى گەرمكردن و ساردبوونەو، دەخرىتە ژىر تېزاووەو ھەتا دەگاتە دلخواز. بەو جۆرە لەتەكيا دەكۆشرى و لە دوايىدا تاووەو خوارەو بەسەرىدا دەكرى:



ئیسپر تو ۱۰۰ سانتیمه تر گرد.  
کۆمه له کا ۱۵ گرام.

دوو که لی نه وتی رهش ۶ گرام.

ئهوه له پیتشا ناماده کراوه که له کۆلین ته واوبوو، ئهوهی به سهرا ده کری و له دواي گهرمکردن به په رۆبیتکی خاوین، مه ره که ب و ئه سفه لته ی له سه ر لاده بری و نیو خه ته که به و تواوه رهش ده میتنی.

### دارژنی زیو له سه ر هیندیک مه عده ن

ئه گهر هز بکری هیندیک زیو بخریته سه ر مه عده نان، مه عده نه که خاوین ده کری و پاک ده مالدری و له جیگایبکی راست داده ندری و تواوه وهی هاتووی به سهرا ده کری:

سیانور دی پوتاس ۱ گرام.

نه ته راتی دارژان ۱ گرام.

کاربوناتی سو د ۱ گرام.

ئاوی دووباره ۱۰۰ گرام.

ئهوهی به سهرا کرا زیوه که ده نیشی و ده شورئ و ده سو ری.

### پیتکه وه نوواندنی کاشی شکاو

له کارا گه لی جار کاشی ده شکئی. بۆ ئه وهی په ک نه که ویت، پارچه کان به تیکه لاوی هاتوو بچه سپینه:

په نیری سپی ۱ گرام.

سپینه ی هیلکه ۱ گرام.

قسلی کوژاوه وه ۱ گرام.

ئهوانه ههرسیک له هاوهنگدا ده کوترین و ده بنه ماچووم. به ده می چه قۆ له جیگا شکاوه که ده دری و پیکه وه ده چه سپی.

### دروستکردنی کاشی گه وره بۆ کار

له ئیشی کۆلانا کاشی گه وره گه لیک پیتوسته، ئه ویش له چینی و شووشه ده ست ناکه وی. له ته نه که یا له ته خته له سه ر وینه ی دلخواز دروست ده کری و هه موو ده وره یه کی

به هیلیم ده گیری و تواوه وهی هاتووی بۆ ساز ده کری، ئه ویش له پیتش ۶ رۆژ به کاربردنا:  
قه تران ۲ گرام.

میتوی هه نگوین ۲ گرام.

کلورفورم ۱ گرام.

ته ره تینا ۵ گرام.

له دواي ئه وه که ته خته به رۆنی زهیتوون چه ور کرا، ۴ یان ۵ جار به ویترنیشه رووکیش ده کری و بۆ کار ساز ده بی.

### دروستکردنی لوباز

#### هیلیمی ماسی تواوه وه

۱۰۰ گرام هیلیمی ماسی (جه لاتین) له ۱۰۰ گرام ئاوی گهرما ده تویترنیشه وه و له سه ر ئاورتیکی سووک داده ندری و به دارتیک لیک ده دری هه تا ده تویتنه وه. شووشه یبکی خاوین له نیو کاشیه کا ناماده ده کری و ۲۲ گرام ئه سیدی نه تربیک و پارچه یه ک مه رمه ری ورد تیکه ل به هیلیمه که ده کری و پاش تیکه لدان که ناماده کرا و هیلیمه تواوه که له نیو ئه و کاشیه دا و له نیو شووشه یبکی که له کاشیه که دا داندراوه ده کری و ئه سید نه تربیکی ده رژیتریتته سه ری و ئه و تواوه وه له شووشه که دا ده ست به که ف و کۆلین ده کا و هه موو له شووشه ده رده که وی (بنوارنه وینه ی ژماره ۲۲ که چۆن ده رژیتریتته نیو کاشیه وه).



۲۲- شووشه لوباز

به دار که م که مه لیک ده دری، هه تا ئه سید هه مووی ده فری و ئاویکی زهرد له نیو کاشیا ده میتنی. ئه وه لوبازوه یا هیلیمه بۆ پیتووست.

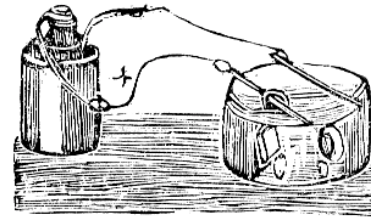
### رووکیشی مس

له ئاوروپا به ته واوی له کلیشه یه ک چه ند دانه یبکی زیاد ده رده خرئ. هه روه کو ئه مپۆ له عیراقا چاومان پی ده که وی که له سه ر قاقه زی جگاره نویسراویک هه یه یان ره سمیک چاپ کراوه، ئه گهرچی ته به قه یه ک قاقه زی گه وره له ۱۰۰ لاپه ره زیاتر به جار تیک چاپ

دهكړئ و ۱۰۰ كلټشه به جاريك له نيو چوارچپوهي ماشينې چاپ داده ندرئ و چاپ دهكړئ و هممو انيش يهك جوړن. نهو هس له پيشا كلټشه يهك يان به زنگ يان به قه لثم دهكولرئ و لهو كلټشه يه قالب وهرده گيرئ و به كارها لهو قالبه مسه رووكيش دهكړئ و به بې ژماره چنده پتويست بې كلټشه ي لئ وهرده گيرئ.

### قالب وهرگرتن

كلټشه ي كولراو له نيو چوارچپوه يهك داده ندرئ و له نيو چوارچپوه ييكي ديكه ي ميوي تواوه تاماده دهكړئ و بلومبا جيني لئ ده دريت و كلټشه ي به سهردا دهكړئ هردوو چوارچپوه له جهر و مهنگنه دهكړئ. هروها هتا به هينده ي دلخوازه، قالبې كلټشه كه دهخرتته سهر ميوي و بلومبا جيني به سهردا دهكړئ، به لام قالبې چوارچپوه كه ميوي تيدايه ده بې مسي سوور بې تاكو نه لكتريك كاري لئ كا و شاياني نيش بې.



۲۳- به تاريه ي نه لكتريك و تواوه ي رووكيش

قالبې ميوه كه له تيلي راگر كه سهر ي له تيلي كوك گريدراوه و به «+» نيشاره تي پيدراوه گري دهكړئ و پارچه يهك مس له تيلي ديكه ده به سترئ و سهر ي له پارچه ي توتباي به تاريه كه گري دهكړئ كه بدهر (منفي) ي پي ده لئ. هردوو پيكه وه دهخرتته نيو تواوه ي هاتوو و به رابه ربه كتر راده گيرتن هروه كو له وينه ي ژماره ۲۳ دا نيشاندراره.

### تواوه ي مس بؤ رووكيش

مووروه شينه ۱ غرام.  
ناوي دووباره ۵ غرام.

نهوانه ده توينرته وه و ده پاليتورين و هينديك سيانور دهخرتته سهر ي تاكو زور چاك خاوين بې و چند تنوك نه سيد كبريتيكي تي دهكړئ تاكو رووكيش ورد و نهرم بې. نهو تواوه هيزي نه لكتريك ي زور دهوي و ده بې له باتي به تاريه يهك، ۳ به تاريه له يهك گري بدرئ تا كاريگر بې.

### تواوه ي دووه م بؤ رووكيش

له دواي تاكيكرنده وه تواوه ي هاتوو چاكره:

(مووروه شينه - خه لاتي نوحاس ۱ غرام.)

توحت كاريوناتي ديسود ۱ غرام.

كبريتاتي ديسودي دووه م ۱ غرام

سيانور دي پوتاس ۱ غرام.

ناوي دووباره ۵ غرام.

مووروه شينه له دواي وردكردن به هاوهنگ دهكړتته نيو كاشي نيشه وه و هينديك ناوي تي دهكړئ و ده توينرته وه و تهحت كاريوناتي ديسودي ده او پترتته سهر و تيكه ل دهكړئ، هتا رهنكي ناو سوور هه لده گري. كبريتاتي دووه م دهخرتته سهر و ده شله قينري و رهنكي ناو زرد هه لده گري. نهوجا ناويكي كه مابن تي دهكړئ و سيانوري پوتاسي داو پترتته نيوي و رهنكي ناو روون و خاوين هه لده گري. نه گهر زهري مابن سيانوري بؤ زياد دهكړئ، هتا ناوه كي روون ده بيتته وه و له كاركردنا به دارتيك تواوه هه موو ده ميك ده شله قينري.



۲۴- هاوهنگ

### رووكيش قه لاي به مس

تواوه ي يه كه م:

كبريتاتي سودا ۱۰۰ غرام.

سيانور پوتاس ۱۶۵ غرام.

ناوي خاوين ۱۸ نوقه.

تواوه ي دووه م:

مووروه شينه ۱۱۰ غرام.

ناوي دووباره ۲ نوقه.

تواوه ي نوشادر ۶۵ سانتيمه تر گرد.



ئەو دوو دەرمانانە ھەربەك بەتەنھا دەتاوئىرتىنەو، دوو دەكرىتە سەر يەكەم و لىك دەدرى و ئاويكى پروون و خاوتىن پەيدا دەبى. ئەگەر پروون نەبوو سيانورى پوتاسى تى دەكرى.

### پرووكيشى توتيا بەسى سوور

كبرىتاتى مس (مۆروو شىن) ۱ گرام.

ئاو ۵۰ گرام.

ئەسپىدى نەترىك ۲ تنۆك.

بەشولكە شووشە تىكەل دەدرىت، ھەتا ھەموو دەتوتىتەو. پارچە توتيا يەكەم كە خاوتىن كرايەو دەمىك لەو دەرمانە ھەلكىشىرى و پەردەبىكى تەنكى لە مسى سوور دەكرىتە سەرى.

### پرووكيشى بەسى زەرد

ھەرچىكو مسى زەردە لە مسى سوور و توتيا دروست كراو؛ دەبى تئاو ھەوئى ھاتووى بۆ ساز بكرى:

تئاو ھەوئى يەكەم:

كاربوناتى مس و توتيا (۳۲) گرام.

ئاوى پاك ۱۰۰ گرام.

تئاو ھەوئى دوو ھەم:

تەمت كاربوناتى سوور ۲۸ گرام.

ئاو ۸۰۰ گرام.

ئەو دوو دەرمانە بەتەنھا دەتاوئىرتىنەو و لە دوايىدا تىكەل بەيەكترى دەكرىن. لە دواي چەند سەعاتىك ھەوت ئۆقە ئاوى دەكرىتە سەر و تىكەل دەكرى و ۷۵ سيانورى دىپوتاسى تى دەكرى. ئەمە لە ئۆقە يەك ئاوى گەرما دەتوتىندىتەو و نىو درەم ئەسپىد زەرنىخۆسى دەكرىتى و رەنگى ئاوى پروون دەبىتەو. ئەو بۆ بەكاربردن ئامادە دەبى و بەتارىيە ئەلكترىك پرووكيشى پى دەكرى. ھەر ھەوئى سەرى تەختى نوستان و كلىونى دەرگاگانمان چا و پى دەكەوئىت، بەم جۆرە پرووكيشن.

### دەرخستى وئىنەى وەكو يەك بەرووكيشى

ھەر ھەكو لە پىشدا گوترا، ھەر قالىبىكى ئارەزوو بكرى وەردەگىرى و بەبلمۇباجىن رەش دەكرى و تىلى راگرى ئەلكترىك گرى دەدرى كە بەكۆكەو بەستراو و لە بەرامبەر مپوھەكە پارچە يەكى مس لە تىلى بدەر دەبەسترى كە لە توتيا ئەلكترىك بەستراو. ھەردوو كيان دەخرتە نىو تئاو ھەك كە بۆ پرووكيشكرن كراو تە نىو كاشىبەو ھەر ھەكو لە وئىنەى ژمارە ۲۳ نىشان دراو. ھەرچەندە پارچە قالىب و بدەر لىك نىزىكترى ئەلكترىك بەبىزتر كار دەكا.

تئاو ھەمىشە تىر بى و موورو شىنەى تى بكرى، ھەتا بى ھىز نەمىنى.

### پرووكيشى گول و گيانداران

گەلىك كەس ھەز دەكەن قالىچە و دووشك و ئەو جۆرە گياندارانە و گياوگول پرووكيش بكن. بۆ ئەوئى ئەوانىش بەئارەزووى خويان شاد بن. رىگاي ھاتوو بگرن.

ھىندىك مپوى ھەنگوبن لە بەنزىندا بتاوتىرتىتەو و بە ۲۴ سەعات ئامادە بكرى. ئەوئى پرووكيشكرنى دلخواز بى، لەو ھەلدەكىشىرى و بەزووبى دەردەخرى و پەردەبەكى تەنكى مپو دەكەوئىتە سەرى. كەمىك لىتى دەگەرتى ھەتا بەنزىن دەفرى و مپو بەتەنھا دەمىنى و وشك دەبى و كەمىك تۆزى بلومباجىنى بەسەرا دەرژى و لە تىلى راگر دەبەسترى. وەكو گوترا لە نىو تئاو ھەوئى مس ھەلدەكىشىرى و بەكەم دەمىك كراسىكى تەنكى مس بەسەرىا دەكىشىرى.

### رەنگكردى توتيا

پارچە يەك زەنگ لە پىشا خاوتىن دەشۆرى و لە پاش وشكبوون و گەرمكرن لە تئاو ھەوئى ھاتوو ھەلدەكىشىرى:

ھىپوسلفىت دىسود ۱۰۰ گرام.

ئەسپىدى سولفورىك ۳۰ گرام.

ئاوى دووبارە ۱۰۰۰ گرام.

كە لەو كىشرا رەنگى توتيا شىن دەكا.

## رهنگی توتیا به بنه وشهیی

ترتریتی مس (۱۰) غرام.  
سود کوستیک ۲ غرام.  
ئاوی دووباره ۱۵۰ غرام.

## رهنگی ردهش

کوریت و پوتاس و کبریتات له نیو ئاودا ده تاوینرینه وه و هر یهک به هیندهی یه کتر بیت توتیای تی هله ده کیشری.

## دروستکردنی مه ره که بی لیتوغرافی

چونکه له هه موو کرده وه یه کی زهنگوغرافیدا ئه و مه ره که به به کار ده بری و مه ره که بیکی به تیرۆک له رووی کلیشه ده دری، مه ره که بی لیتوغرافییه و بو نویسن و چاپ له سه به رد به کار ده بری. به پیوستم زانی ئه وه ش له م کتیبه دا بخه مه به رچاوان تا کو ئاره زوومه ندان له پیشه ی کۆلین نه زان نه بن.

مه ره که ب دوو جوړن: یه کتیک روڤ [تهر] و دووهم وشکه. هه رچیکو مه ره که بی ته ره له کلیشه ی مه ره که ب لیدانا به کار ده بن و مه ره که بی وشک له سه ر قاقه زی لیتوغراف هر نویسراوه و وینه ییکی دلخواز بیت له سه ری ده نویسن و ده یخه نه سه ر چینکو و به تیراوه ده کۆلن.

۱- دروستکردنی مه ره که بی ته ره:

میوی ههنگوینی سپی ۲ غرام.  
قشرلهک ۲ غرام.

سابوونی رهقی هه له بی (۱) غرام.  
کاربوناتی سوډا ۰,۲۵ غرام.

پیوی ره شه و لاغ ۰,۵ غرام.  
ره شی پاریزبانی کوتراو ۱ غرام.

ئه م هه مووانه ده کوترین و تیکه له به یه کتر ده بن و به ته ره نه تین نه رم ده کریت و به کار ده بریت.

۲- دروستکردنی مه ره که بی وشک:

میوی ههنگوینی سپی ۳ غرام.

سابوونی رهقی ۲ غرام.

قشرلهک ۱ غرام.

مهسته کی ۰,۵ غرام.

پیوی ره شه و لاغ ۱ غرام.

رونی کونی به راز یا بز ۰,۵ غرام.

ته ره به نینای توند ۰,۲۵ غرام.

کاربوناتی سوډا ۰,۲۵ غرام.

ره شی پاریزبان ۱,۵ غرام.

ئه وانه که تیکه له به یه کتر کران له سه ر ئاور داده ندریت و ده کۆلن، هه تا نزیک تواوه وه ده بی. ئاوری بو خوش ده کری هه تا به چاکی ده سووتی. ئه وه ده بیته مه ره که بی وشک و له وه قه له م دروست ده کری و له ئاودا ده توینرینه وه، که که میک گه رم بکری به و مه ره که به له سه ر قاقه زی لیتوغراف ده نویسری و ده خرینه سه ر زهنگ. به هه وری ته ره و به سمغی عه ره بی رووی زهنگ ته ره ده کری و به تیرۆک مه ره که بی ته ره لی ده دری و به ئاو ده شوژی و وشک ده کری و ئه سفه لت و قه لفونیای کوتراوی به سه رادا ئه کری. له دوا ی گه رم کردن و ساردبوونه وه ده خرینه ژیر هیزی تیراوه و ده کۆلن.

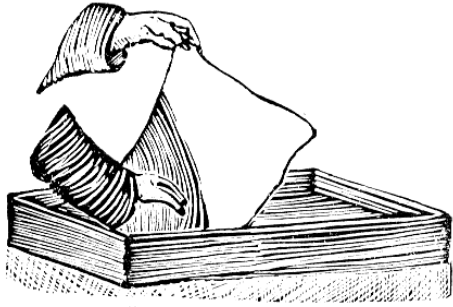
## دروستکردنی قاقه زی لیتوغرافی

له پیشا قاقه زتیکی سواوه وه ی لووسی ته نک ئاماده ده کری و به تواوه وه ی هاتوو رووی قاقه زه که چه ور ده کریت و:

کاربوناتی قورقوشمی پاک ۱ غرام.

هیلمی ماسی تواو (جهلاتین) ۱ غرام.

ئه وانه له سه ر ئاور داده ندرین و به که میک که مبوچ رهنگ ده کری و به قاقه زی مژۆک (ترشیح) ده پالتیوری و به فرجه ییکی نه رم رووی قاقه زه که ته ره ده کری. به لام ده بی زور چاک تیبه ل سووری و بو نویسن ساز ده بی.



۲۵- کاشی و قاقز تیهه لکیشان

به ده دستوری که له وینه ی ژماره ۲۵ دا نیشان درا به کار ببری. له پاشان له گوشه بیکهوه قاقز هله ده گیری و پشتی قاقز له سهر مژوک داده ندري هه تا وشک ده بی.

ئه و قاقزه له ژووری تاریکا به توادوهی بیکروماتی پوتاس ههستی پی ددری و وشک ده کری و له پشت

شوشه ی وینه داده ندري و نیشان به هه تا و ئه دری، هه تا وینه بیکه قاقزه یی ده که وینه سهری، به ئاو دهرده هیتری.

ئه گهر ره سمه که زو و ناسکه را نه بو، له بری ئوی سارد ئوی گهرم به کار ده بری له دوی ئه وه قاقزه که له سهر شوشه پان ده کری، هه تا وشک ده بی.

که قاقزه وشک بووه به مهسته کییه کی که له ئه لکولا تواندراوه به سهر رووی قاقزه که دا ده کری. له دوی وشک بوونه وه، به مه ره که ب و تیروک رووی قاقزه که ره ش ده کری. مه ره که ب له نوخته ی نویسرا و وینه به ولاره جیگای به تال ناکری. ئه گهر ده جیگای به تال که وتبی به هه وری ته ر لاده بری.

ئه وه به چاکي که ده ست خرا به ده دستوری که له پیشا گوترا قاقزه که ده خریته سهر زهنگ و پشتی ته ر ده کری و زهنگ که میک گهرم ده کری و له جه ر و مه نگه نه دا ده خریته سهر زهنگ. هه ره که له پیشه وه گوترا.

ئه گهر وینه که وته سهر زهنگ به ده دستوری زاندر او مه ره که بی لی ئه دری و ئه سفه لت و قه لفونیای به سه را ده ری و له دوی گهرمی و سارد بوونه وه ده کولدری.

کارو پیشه ی وینه گهری و کولان به دووردری ته و او کرا. به پشتیوانی یه زدانی پاک هه رچیسه کی له و فه نه دا پیویست و به کار بوو گوترا و دوابی پی درا. له به ره وه که هیندیک گهره و خاوه ن هه وه س ئاره زووی فیروونی پیشه ی جوان جوانیان هه یه، ئه م دوو سی چته جوانانه ی هاتووم کرده دوامینی ئه م په راپویه هه تاکو فیتری بن.

۱- وینه ی شین له سهر قاقزه:

پروسیاتی پوتاسی سوور ۱۲ قمح.

## وینه نویسن و خسته سهر زهنگ

به مه ره که بی وشک ههر وینه بیکه دلخواز بیت به قه له م له سهر قاقزه ی لیستو غراف ده نویسری. له پاش وشک بوونه وه ئه و قاقزه ده خریته نیو دوو قاقزه ی ته ره وه. پارچه زهنگ گهرم ده کری و قاقزه ی لیستو غراف به ئه سپایی له نیو دوو قاقزه که دهرده خری و رووی نویسراوی له سهر زهنگ داده ندري و ده خریته نیو جه ر و مه نگه نه و قاقزه ی ته ری له سهر داده ندري و جه ره که باده دری. ههر به و جه ره به کار ده بری، هه تا نویسراو ده که وینه سهر زهنگ و به ئه سپایی قاقزه هله ده گیری و ته ماشا ده کری که نویسراو به چاکي که وتوته سهر زهنگ. به توادوهی سمغ ته ر ده کری و به تیروک مه ره که بی لی ددری و بۆ کولان ساز ده بی.

## کولین به ده دستوری لیستو غراف

### ۱- نویسنی ساده

که میک جه لاتین له نیو ئوی دووباره ده توینریته وه و کراسیکی سووک ده خریته سهر پارچه ی زهنگ هه تا وشک ده بیته وه و داده نری. که میک زاخی سپی له نیو ئاودا ده توینری و پشتی قاقزه یکی وینه یا نویسراوی له سهر بی به زاخا و ته ر ده کری و رووی نویسراو ده خریته سهر زهنگ و قاقزه یکی دیکه به زاخا و ته ر کراوی له پشت قاقزه ی نویسراو داده ندري و ده خریته نیو جه ر و مه نگه و با ددری. زاخا و له نیو نویسراو کار ناکات و جیگای بی زاخ ده خووسی و زاخ ده که وینه سهر جه لاتین و جه لاتینه که ده ریتری. له پاشان له جه ر و مه نگه دهرده خری و به ئاو زهنگ خاوتین ده کری، ههر جیگای بیکه نویسراوی له سهر نه بووی، جه لاتینه که ی له سهر هله ده ستی. له دوی ئه وه که به ته نه ا نویسراو له سهر زهنگ مایه وه، رووی زهنگ به سمغی عه ره یی ته ر ده کری و به تیروک مه ره که بی لی ددری و به ئه سفه لت و قه لفونیای کومه گی ده کری و له دوی گهرمی و سارد بوونه وه ده کولری.

ئه وه بۆ کار بگهری وینه و نویسن و کولان گه لیک ئاسانی و ته رده ستی تیدایه و بی مه سهره ف و ئه زیه ته.

## نوئلستو غرافی

پارچه قاقزه یکی لیستو غرافی ئاماده بکری و رووی لووسی به نیشاسته چه ور بکری، ئه ویش له پیش نیشاسته له سهر ئاور ده تا وینری و ده کریته نیو کاشییه کی چوار گوشه ی گه وره وه. به ده ست زۆر به ئه سپایی قاقزه که ی له سهر پان ده کریته وه، به لام ده بی

ئاۋى پالاوتوو ۱۶ درەم.

ئەو دەرمانە لە نىئو شووشە يەكدا كە تۈندرايەو ھەلدەگىرى.

ستراتى ئاسنى نۆشادى ۱۴۰ قىمە. ئاۋى پالاوتوو ۱۶ درەم.

ئەو دووانە لە پاش سازكردن ئامادە دەكرىن و قاقەزى پى رەنگ دەكرى و لە چاخى چاپدا دەخرىتە بەر پۆژ و بەئو دەشۆردى.

۲- وىنە شىنى ئاسمانى لەسەر قاقەز:

فىرى سىانور دىپۆتاسى سوور ۲ گرام.

ئاۋى خاۋىن ۱۵ گرام.

ئەوانە بەتەنھا دەتۆپىنەو ھى ھاتوۋى بۆ ساز دەكرى:

(سترات دى فىرى ئامۇنيا كال (۲) گرام.

ئاۋى پاك ۱۵ گرام.

وھكو لە سەرەو گوترا قاقەز ئامادە دەكرى و ئەو دوو تۈو تىكەل بەيەك دەبى و پوۋى

قاقەزى پى رەنگ دەكرى و لەبەر ھەتاو دادەندى و لە ۸ دەقىقە بەرەو ژوورتر لە پىش ھەتاو رادەگىرى و بەئو دەردەخرى.

۳- وىنە سوور لەسەر قاقەز:

كېرىتاتى باربوم ۲ گرام. سمغى عەرەبى ۲ گرام. ئاۋى پاك ۳۰ گرام.

ئەو دەرمانانە لە پوۋى قاقەز دەدرى و لە ژوورى تارىكا وشك دەكرى. لەبەر ھەتاو كە داندرا دەبرىتە ژوورەو. ، ھور (ئىسفنەنج) بەتۈو ھەتو تەر دەكرى و لە پوۋى قاقەز ئەدرى:

فىرى سىانورى دىپۆتاسى سوور ۱.۵ گرام.

ئاۋى پاك ۳۰ گرام.

۴- وىنە سەوز لەسەر قاقەز:

وىنە سوور وھكو گوترا كە خرابە سەر قاقەز وشك دەبى و دەخرىتە نىئو دەرمانى

خوارەو ھە رەنگى سەوز دەبى:

سكوىت كلۆرىدى ئاسن ۳۰ گرام.

ئاۋى خاۋىن ۱۴ گرام.

۵- وىنە بىنەوشەيى لەسەر قاقەز:

(كلۆورى زىر (۲) قىمە.

ئاۋى دووبارە ۱۶ قىمە.

قاقەز ۴ دەقىقە لەسەرى دادەندى و لە دواى وشكبوون، ۱۵ دەقىقە لەبەر ھەتاو دادەندى. بەئو و لە پاشان بەئاۋى كلۆرىتە وشك دەبى.

### وىنە لەسەر قاقەزى پىرۆمۆرى رەنگى قاقەزى

ئاۋى پاك ۱۰۰ گرام.

ھىپوسلفىت دىسود ۱۰ گرام.

لەسەر ئاور گەرم دەكرى و وىنەكەى دەخرىتە نىئو و دەشلە قىندىرى، ھەتا رەنگى دەگاتە دلخواز، دەردەخرى و بەئاۋى خاۋىن دەشۆردىتەو.

۱- بۆ چەند چىتىكى بەكار:

كونكردى شووشە: ھىندىك كەس دەبەوئ شووشەيىك كون بكا و زۆرى پىبىستە، بەدەستورى خوارەو دەگاتە ئارەزوۋى:

(تەربەنتىن (۲۰) گرام، ئوكسلاتى پۆتاس ۴۱ گرام.

سىبىرى سىپى كراۋى كوتراۋ ۲ گرام.

ئەوانە دەخرىتە نىئو شووشە يەكەو ھەتا ۸ پۆژ. لە دواى ئەو تۈو ھەتو ھى ھاتوۋى بۆ ساز دەكرى:

كافور ھىندىك، تەربەنتىن ھىندىك.

ئەو ھەش كە ئامادە كرا لە تۈو ھەتو سەرەو تىكەك و لە ھى دوو ھەتو تىكەك دەخرىتە سەر ئەو جىگايەى كە كونكردى دلخوازە بەمىتەكەب كە دار و ئاسنى پى دەسمن لەسەر خۆ دەست بەكونكردى دەكەن. وھكو دارىك يا ئاسنىك زۆر بەئاسانى كون دەبى.

۲- دوو پارچە ئاسن يا مس پىكەو نووساندن:

گەلىك لە پىشەگەرەكان دەيانەوئ دوو پارچە مس يا ئاسن يا توتىيا يا پارچە ئاسنىك و مىتىك پىكەو بنوسىن، تۈو ھەتو بەكار بەن دەگەنە دلخوازان:

تەربەنتىن ۱ گرام.

کۆمەلەکای کوتراو ۲ غرام.

جەلاتینی تواوهوهی له ئاوا (۲) غرام.

ئیسپرتۆ ۱ غرام.

لاستیک (جیری) ۲ غرام.

له نیو شوشه بیکی زار توندا هه لده گیرئ بۆ ده می پیوست.

۳- تیکه لی جیوه:

(ئاوی خاوین ۱۰۰۰ غرام.

ئەسید کبریتیکی گران ۲۰ غرام.

نه ته راتی دووهم ئۆکسیدی جیوهی تواوه و نه ته راتی زیو.

هیندیك زیو له نیو پیاله یه کی چینی دا له گه ل که میک ئەسیدی نه تریک ده خریتته سه ر ئاوریکی سووک هه تا ئەسید ده فرئ. له پاشان چه ند تنۆک ئەسید کبریتیکی ده خریتته سه ری هه تا وه کو شوشه ی لئ دئ و ده بیته به ردی جه هه ننه م (نه ته رات دارژان).

۲- ئاوینه دروستکردن:

پیشه ی ئاوینه گه ری زۆر به سوود و کاره. له ئەوروپا ده وریکی گه وره ی وه رگرتوه و خاوه ند ئاره زوو ه کان ده توانن به بی ئەزه یه ت له سه ر ده ستووری هاتوو ئاوینه ی زۆر چاک و خاوین دروست بکه ن و بیکه ن به پیشه و پی به ری بچن:

۱-

نه ته راتی دارژان ۶,۵ غرام.

ئاوی دووباره له کیلۆیه ک هیندیك.

نه ته رات دارژانه که له نیو هیندیك ئاوی دووباره دا ده توینریتته وه و دوو سی تنۆک ئامۆنیاک (نۆشادری تواوه) ی تی ده کریت، ئەو تواوه که میک رهنگی ده گۆردئ. که که میک تیکه ل کرا دوو سی تنۆک ئامۆنیاکی تی ده کرئ، هه تا روون ده بیته وه.

ب-

سود کوستیک ۵ غرام.

له ئاوی دووباره که ی کیلۆکه که میک.

سود کوستیک له نیو که میکی دیکه ی ئەو کیلۆ ئاوه ده توینریتته وه و له پاشان تواوه وه ی «ا» ی ده خریتته سه ری و تیکه ل ده درئ، دیسان رهنگی تیکده چی و چه ند تنۆکیکی دیکه شی ئامۆنیاک ده کریتته سه ر و تیکه ل ده دریت. هه تا رهنگی ده گه ریتته وه سه ر خۆی. که هه ردوو تواوه که لیکدران و رهنگیان به ئامۆنیاک گه راوه و جوان بوو، ده کریتته نیو شوشه بیکی خاوینی زار تونده وه.

ج-

قهندی شه کر ۴۰ غرام.

ئاوی له کیلۆکه ۱۰۰ غرام.

ئەسید سلفریک ۴۰ غرام.

له پیشدا ئاوه که له سه ر ئاوردا داده درئ و قه نده که ی له نیوانیدا ده تاویندریتته وه و له دواییدا داده گیرئ و لپی ده گه ریت هه تا سارد ده بیته وه. له پاشان تنۆکه تنۆک ئەسید سلفریکه که ی تی ده کرئ و تیکه ل ده درئ هه تا هه مووی لیک ده درئ، که ئەوه ی ته واو کرد له سه ر ئاوریکی سووک داده نرئ و که م که مه ده کولئ و ده هینریتته خوارئ هه تا سارد ده بیته وه و ده کریتته نیو شوشه بیکی به تایبه تی و بۆ ده می پیوست ئاماده ی به کاربردن بی.

شوشه بیکی بۆ کردنه ئاوینه وه کو له باهت دارژتنی کۆلۆدیونه وه گوترا ساز ده کرئ و به پانی که له سه ر جیگاییکی راست دانرا له تواوه وه ی هاتووی «د» ده کریتته سه ر.

د-

له تواوه ی ا و ب ۱۰۰ غرام.

له تواوه ی ج ۳۰ غرام.

ئەو دووانه که تیکه ل یه کتر کران ده بی ده سه به جی بکریتته سه ر ئەو شوشه ی که بۆ ئاوینه سازکراوه و هه تا هه موو رووی شوشه ده گیرئ و که شوشه که گه وره بوو تواوه وه فره تر ده کرئ و داده ریتته سه ر شوشه که.

له پاش چه ندیک ته ماشا ده کرئ زیو به ریکی نیشتۆته سه ر شوشه که. به هینا شییک ئاوه که ی ده کریتته نیو شوشه یه که وه و بۆ چاخیک هه لده گیرئ. شوشه ی ئاوینه هه لده په سپریتته چتیک هه تا وشک ده بیته وه. له پاشان به فرچه ویرنیشی له پشت ده درئ و له چوارچێوه ده گیریت.

### لى وردېوونەوہ

لەم كۆتەبە (پەراوېيە) دا نۆيى ھېندىك بەردى تەرازوو بەزبانى فرەنگستانە . بۆتەوہى ئاگادارى پەيدا بىرى و خويىندەواران تېدا دانەمېن، لەسەر دەستورى بەكاربردن لە خوارەوہ نېشان دەدرتت:

ناو	گرام	درهه م
جالون		۱۳۶۳
رەتل	۲۵۶۲ ۲/۳	۸۰۰
ئۆقىيە	۲۱۳ ۲/۳	۶۶ ۲/۳
ئۆقە	۱۲۸۱ ۱/۳	۴۰۰
درهه م	۳ ۸/۳۹	۱
قمحە	۱/۲۷	
كىلوگرام	۱۰۰۰	۳۱۲
ئۆقىيە تويىيە	۳۷ ۶۰/۱۱۰	۸
لىبىرە	۴۴۸	۱۴۰
سەنتىگرام	۱/۱۰۰	۱/۳۰۲
پنت	۵۴۴	۱۷۰
مىكتولىتر	۱۰۰ لىتر	
لىترە ۱۰۰ مەترگرد (مكعب) بەپىوان.		

## میژووی

# دوو ساله‌ی کوردستانی جنووبی

له نویسراوان: ژۆنال سیتراالی ئینگلیزی له سالێ ۱۹۲۸ فۆرم ۳ چاپ کراوه  
له دوکتور: ج. م. لیز

له کتیبی م. س. د. ف. س  
له ئینگلیزییهوه کراوه به کوردی به دهستی نویسراو  
مودیری مه تبهعه و مه جهله‌ی زاری کرمانجی له رواندز

**س. ح. هوسین داماو موکریانی**

۲۲ جیمادی یه‌کی سالێ ۱۳۴۷ هـ. ۶ تشرینی دووه‌می سالێ  
۱۹۲۸ م. وه‌رگێردراوه به کوردی

## پیشه‌نگ

له‌به‌رئه‌مه‌ی که میلله‌تی نه‌جیب و نازای کورد، له‌ئه‌فکاری پیشووی یاریده‌ده‌ره‌که‌مان ناگادار نین، وه‌چهند مه‌سه‌ئه‌له‌ببکی موهیم رووی دابوو، هه‌موو ببیر تیژه‌کانی کورد تیدا واق مابوون، بلتدبوونی شیخ مه‌حموود و شه‌پرکردنی له‌گه‌ل ده‌وله‌تی به‌ریتانی له‌به‌رچی بوو. ته‌رغیب و ته‌روویجی نویسراوی کوردی و جه‌ریده‌به‌زبانی میلله‌ت چی هه‌وینتیک بوو نه‌ده‌زاندره‌ا. وه‌گه‌ل‌تیک کار و بزوو‌تنبکی کورد و ئینگلیز هه‌بوون، ئاشکرا نه‌بوون. به‌لام ئه‌م ئه‌سه‌ره‌چاکه‌ی «دوکتور لیز» ه‌که‌ نائیب حاکمی سیاسی بوو له‌هه‌له‌بجه و گه‌ل‌تیک بۆ قه‌زیه‌ی کوردستان و ئامالی کوردان کۆشایوو وه‌له‌گه‌ل کورد به‌ته‌واوی تیکه‌لی هه‌بوو، به‌راستی زۆریشی هه‌ق خستبووه‌سه‌ر کوردان، فه‌زل و هونه‌ری میجیر سۆن - که‌ده‌پازده‌سال له‌کوردستاندا به‌جلی کورده‌واربیه‌وه‌ مابووه‌وه و له‌پاشان بوو به‌حاکمی سیاسی کوردستانی جنووبی - پیاوه‌تی و ئه‌فکاری ئه‌و گه‌وره‌تیکه‌یشتوووه‌ی له‌بابه‌ت کوردستانه‌وه‌ به‌یان کردوووه. وه‌چهند ماده‌یه‌کی سیاسی - که‌ئیمه‌ی کورد تیی نه‌گه‌یشتبووین - ئاشکرای کردوووه. جا من له‌وانه‌م ببیرکرده‌وه و به‌واجیب و فه‌ریزه‌ی زه‌متی کوردیه‌تی خۆزانی که‌له‌ئینگلیزیه‌وه‌ وه‌ریگتیرمه‌ کوردی. تاکوو له‌هه‌موو کوردیک ئاشکرا بۆ که‌میجیر سۆن و دوکتور لیز چهنده‌بۆ وه‌ته‌نی خۆشه‌ویستمان کۆشاون و چهنده‌ه‌زیان له‌بلندی و به‌رزی و نازادی کوردستان و سه‌ره‌خۆیی کوردان کردوووه. به‌خوسووس دوکتور لیز زۆر خۆشی له‌جاف و به‌گزاده‌هاتوو و گه‌ل‌تیک بۆ پیشکهنه‌وتن و نازادی و مه‌نفه‌عه‌تی جافی گه‌ل‌تیک ته‌قالای داوه و هه‌روه‌کوو له‌گه‌ل‌تیک جیگای ئه‌م سیپاره‌دا به‌چاکی باسیان ده‌کا.

چهند نوکته‌ببکی زۆر گه‌وره‌له‌م ئه‌سه‌ره‌دایه‌که‌ ئه‌و زاته‌خری کردووونه‌وه، وه‌زۆر جار زانا و تیکه‌یشتوووه‌کانی کورد، تیدا سه‌رگه‌ردان ببوون، وه‌چهند چاول‌بخشاندن‌تیکه‌ی مه‌سائیلی دیکه‌ش هه‌ن که‌له‌مه‌دا ئیستیفاده‌یه‌کی ماددی و مه‌عنه‌وی لێ بکه‌ین.

مودیری مه‌ته‌عه‌ و مه‌جه‌له‌ی زاری کرمانجی له‌رواندز

س.ح. حوسین حوزنی موکریانی

## دوو سال له‌کوردستانی جنووبیدا

له‌دوکتور ج.م. لیز له‌کتیبی س.د.ف.س دا ده‌لێت: زۆر شت هه‌نه‌که‌ بلتیم، به‌لام ئه‌مه‌نده‌ده‌لیم که‌کوردستان مولک‌تیکه‌به‌قه‌وم‌تیکه‌سه‌رکیش و مه‌غروور ئاواکراوه، له‌موده‌تیکه‌گه‌ل‌تیک زۆری وا که‌ناییته‌زانین له‌گه‌ل عه‌ره‌ب شه‌رده‌که‌ن.

کوردستانی که‌خاکی کوردانه و کوردستانی بۆ ده‌لێن، حودودی ئه‌و کوردستانه‌به‌سه‌رخاکی تورک و ئێران و عێراق دابه‌ش ده‌کری.

به‌راستی عه‌شیره‌تیکه‌ی زۆری ره‌وه‌ندن؛ له‌وه‌ختی زستاندا دینه‌خاکی عێراق و له‌هاویندا ده‌چنه‌خاکی ئێران. چونکو ئاوی سارد و گیای زۆر و له‌وه‌ری چاکی هه‌یه.

تاکوو ئێران و تورک له‌گه‌ل ئیمه‌دۆست بن و به‌خۆشی رابوین، زه‌ره‌رتیک به‌ئیمه‌نادری؛ به‌شه‌رتیکه‌ی هه‌ر میلله‌تیک له‌ژیر ئه‌م‌ری خۆیاندا رابگیرین و عادات و ره‌وش و خوویان لێ تیک نه‌دری. ئه‌گه‌ر تورک وه‌یا ئێران کورده‌کان بکه‌نه‌ته‌ره‌فداری خۆیان، بۆ عێراق چاک نییه و گه‌ل‌تیک زه‌ره‌ر و خه‌ته‌ره. جار‌تیکه‌که‌عه‌راقمان به‌ردا، له‌به‌ر عه‌شیره‌تیکه‌ی کوردی ئێران بوو هه‌له‌مه‌تیا‌ندا‌ینیه‌ نییه و لنگیان دا سه‌رمان؛ دووهم له‌به‌ر ئه‌مه‌بوو که‌تورک خۆیان خسته‌نیو کوردانه‌وه و ئیمه‌یان ده‌کرد.

که‌سه‌فه‌ر به‌ره‌و هه‌ری عمومی ده‌ست پیکرا، ئیمه‌ته‌مامان بوو که‌کوردستان بخه‌ینه‌ده‌ست خۆمان؛ به‌لام چهند زاب‌تیکه‌ی ئیمه‌نه‌یا‌نه‌یشت کورده‌کان بینه‌ژیر په‌نجه‌وه.

ئیمه‌له‌به‌ر چهند چتیکه‌ی پیاویست ده‌مانه‌ویست که‌کوردستان بکه‌ینه‌حکومه‌تیکه‌ی (بافه‌ر) نیوه‌نازاد‌تیکه‌ی چاک، بۆ ئه‌مه‌که‌پیش به‌حکومه‌ته‌کانی ده‌روپشت بگری. به‌ینه‌جی. وه‌بۆ ئه‌وه‌که‌له‌شکر له‌وان بگیرێ و مه‌شقیان بۆ بگری، ئیمه‌چهند زاب‌تیکه‌ی خۆمانیان بۆ بنه‌ترین بۆ ئه‌وه‌که‌بگه‌ینه‌دل‌خوازمان، ببه‌جگه‌له‌مه‌که‌حکومه‌تیک دروست که‌ین هه‌ر چهنده‌کۆشاین رینگای‌تیکه‌ی دیکه‌مان ده‌ست نه‌که‌وت به‌ناچاری ئه‌وه‌مان کرد. بۆ به‌جی هه‌تانی ئه‌و فیکره‌که‌سێکی له‌کوردستاندا قابیلیه‌تی ئه‌وه‌ی بووین که‌بکرتیه‌حوکمدارو ئه‌و فیکره‌کۆمه‌گی بکا، شیخ مه‌حموود کوری شیخ سه‌عید بوو. ئیمه‌ش له‌به‌ر ئه‌وانه‌شیخ مه‌حموودمان کرده‌حاکم و ناومان لێی نا‌حوکمدار



و مه‌عاشیتکی زۆریشمان بۆ بریبه‌وه.

میجیترنوتیل له‌گه‌ڵ چهند ئه‌فسه‌ریکی دیکه‌ی به‌ریتانی بۆ ئه‌وه‌ی که له کاروباری سیاسی و مولکیدا بن، ناردرانه سلیمانی.

چونکه ئیمه له‌گه‌ڵ شیخ مه‌حمود له مه‌نقه‌ه‌تدا موافیق ببوین، هیچ ترسی ئه‌وه‌مان نه‌بوو که له ته‌کمانا خیانه‌ت بکا. وه له‌بهر ئه‌وه که ئیمه و ئه‌و رێک که‌وتبووین له امیددا خیانه‌تی ئه‌ومان بیه‌ر نه‌ده‌کرد. به‌هه‌موو جوۆریک بۆ گه‌وره‌ بوونی کوۆشاین و به‌نازادی و سه‌ریه‌ستی خوۆشه‌ویستیمان کرد. وه‌پوولتیکی که وه‌ری ده‌گرت، کردمانه سه‌ریشک هه‌ر جوۆریک دل‌خوازی بی، نازاده له خه‌رج کردنیدا.

شیخ مه‌حمود چونکه به ناکاو ده‌وله‌مه‌ند بوو و دراویتیکی زۆری ده‌ست که‌وت، خودسه‌ری و مه‌غروری په‌یدا کرد. ئه‌وه بوو به سه‌به‌بی خوۆی لێ گوۆرانی شیخ مه‌حمود. په‌رده‌ی ده‌ماگی ته‌وانایی راگرتنی په‌روانه‌ی هه‌والی نه‌بوو، به‌له‌ز ده‌ستی به‌فرین کرد و خوۆی پی پانه‌گیرا. له خه‌یالی خویدا وای لێک دابووه که بوته‌ حوکمداری کوردستانی موته‌حید «یه‌کیه‌تی» هه‌موو کوردستان ره‌عیه‌ته و ئه‌ویش پادشاییتی موسته‌قیله.

چهند مانگیکی پی نه‌چوو که کوومه‌له‌ییتیکی زل له زابتنانی تورک چوونه کن شیخ مه‌حمود. له ده‌ور و پشته‌ی کوۆبوونه‌وه. ئه‌ویش ته‌وانی له وه‌زیفاتی حکومه‌تدا دامه‌زراند، له‌نیوه‌یه‌ ده‌وائیراندا جیتیگیری کردن. وه‌له‌ نیوه‌ سه‌که‌ری لیقی که له ژیر فه‌رمانده‌ی (فه‌رمانی) زابتنانی ئینگلیزیشدا بوون، کردینه مه‌ئموور.

ئه‌و زابتنانه له‌گه‌ڵ شیخ مه‌حمود سویندیان بۆ یه‌ک خواردبوو که پیکه‌وه بکوۆشن هه‌تا حکومه‌تی بریتانیا له‌نیوه‌لاده‌بن.

وابوو که شیخ مه‌حمود له‌ نیوه‌مه‌موو کوردستاندا خوۆشه‌ویست بی، له‌بهر زوۆم و ئه‌زییه‌ت و ئیستیدادی هه‌موو کوردستان نه‌فه‌رتیان لێ ده‌کرد؛ بیجگه‌ له‌ چهند که‌سیکی - که نوکه‌ری بوون - که‌سیکی دیکه‌ حه‌زیان لێ نه‌ده‌کرد. له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش هه‌موو که‌س لێی ده‌ترسان. له‌بهر ئه‌زییه‌ت و نازاری نه‌یاندته‌وانی لێی جوۆی بیه‌وه. هه‌میشه‌ نفووسی ده‌ره‌وه‌ی و قسه‌ی په‌وابوو.

شیخ مه‌حمود چونکه له‌ بنه‌ماله‌ی به‌رزه‌نجیان بوو، هه‌موو کوردیکیش وابه‌سته‌ی بوون، به‌و مونسه‌به‌ته‌وه‌ بیه‌ سه‌رداریتی گه‌وره و کوردیش هه‌موویان له‌دیندا نه‌پژاوان و پوخته‌ نین و گه‌لێک ساده‌ زوو خه‌له‌تاو و فریوخۆرن. هه‌رکه‌سیک بیت و بلتی من شیخم، زوو باوه‌ری پی ده‌که‌ن و خوۆی له‌ ده‌ست ده‌نپن.

شیخ مه‌حمود ئه‌و پیاوانه‌ی له ژیر فه‌رمانده‌یدا بوون، هه‌موو نوکه‌ری جووت به‌نده‌ی خوۆی و خزماتی بوون. به‌لام عه‌شیره‌ته‌ ره‌وه‌نده‌کان به‌هیندیان نه‌ده‌زانی نه‌ده‌که‌وتنه‌ ژیر فه‌رمانیه‌وه و حه‌زیشیان به‌بلندبوونی نه‌ده‌کرد. شیخ مه‌حمود له‌وه ناگاداری که په‌یدا کرد، وه تیگه‌یشت که‌وانه، له‌سه‌ر خوۆی فه‌رزکرد چتیکی و ابکا، خوۆی به‌و ره‌وه‌ندانه بناسی. وه بۆ گه‌یشتن به‌ئومیدیکی که حوکمدارییه - بیانخاته ژیر په‌نجه‌وه و هینتیکی چاکیان پی په‌یداکا.

شیخ مه‌حمود گه‌لێک کوۆشا که بیناسن و به‌حوکمداری بزائن، وه بۆ خستنی ئه‌و ره‌وه‌ندانه ته‌قه‌لای دا. هه‌تا زۆر که‌سی خستنه‌ ده‌ست و حوکمداری خوۆی پی قبوۆل کردن.

له‌ سالی ۱۹۱۷ هه‌تا ۱۹۱۹ م. له کوردستاندا گرانیتیکی قورس بوو. له‌ قه‌زای پینجوتین و شیمالی سلیمانی عه‌سه‌که‌ری عرووس به‌سه‌ریدا هاتبوو هه‌مووی ویران کردبوو. له‌شکری تورکانیش ده‌غل و دانی نه‌هیشته‌بوو. عه‌شیره‌ت له‌بهر هه‌ژاری و ده‌ست ته‌نگی رێک که‌وتن که بۆ پوۆل ده‌ست خستن، بینه‌ یه‌ک قسه و له‌گه‌ڵ شیخ مه‌حمود پیک بین. ئه‌و ژیانه ناچاری کردن که حوکمداری شیخ مه‌حمود په‌سند بکه‌ن و بکه‌ونه ژیر فه‌رمانیه‌وه.

شیخ مه‌حمود چه‌نده‌ی چاووړاو (پروبوهانه‌ی) ده‌کرد که کوردستان بکاته یه‌کیک و حکومه‌تیکی نازادی تیدا رێک خا به‌موسته‌قیلی بیانژینیت له‌ نه‌هالیدا بزوتنه‌وه‌ییک دیار نه‌ده‌بوو، هه‌رچه‌نده‌ ده‌کوۆشا ئه‌سه‌ر رێک له‌ میلیه‌ت خوۆیان نه‌ده‌بوو. بناغه‌ی نازادی له‌و ده‌مه‌دا نه‌بوو، سه‌ریه‌ستی نه‌ده‌که‌وته به‌رچاوان. له‌بهر دوژمنی خوۆی و نه‌یاری دیهاتی له‌گه‌ڵ شارستانی و شارستانی له‌گه‌ڵ دیهاتییه‌وه تۆله‌ ئه‌ستانده‌وه‌ی کۆن له‌ یه‌کتر، چی بوونی قه‌ومییه‌ت و میلیه‌ت بزبوو. له‌بهر لێک دوان و خرابی کردنی یه‌کتر، نه‌ده‌په‌رژانه سه‌ر ئه‌مه‌ پیکه‌وه ئیتحاد بکه‌ن. به‌لام بوونی یه‌که‌تی و ئستیقلالی کوردستان له‌و زابت و مه‌ئموورانه‌ رووی داو که‌وته کاره‌وه که کورد بوون له‌کن تورکه‌کان بوون و بیکار ما‌بوونه‌وه. ئه‌وانه که‌وتبوونه هینانه پیش فیکری ئیستیقلال و نازادی.

ئه‌هالی چونکو له‌ دل‌خوازی ئیمه‌یان نه‌ده‌زانی وه له‌ خه‌یالی ئیمه‌ ناگادار نه‌بوون که ئیمه چهند چتیکی چاکمان به‌ده‌سته‌وه‌ بوو بۆ کوردستانی به‌جی بینین، ئه‌و بی ناگاداری و نه‌زانیه‌ بووبه سه‌به‌بی کوومه‌گ و یاریده‌دانی شیخ مه‌حمود. وه ئه‌وانه‌ی له کوردستاندا باوه‌ریان به‌ئینگلیز کردبوو وه له‌ حه‌قی ئینگلیزدا ئیعتیمادیان په‌یدا کردبوو، به‌مه‌ که

ئینگلیز لە بەر بێ تەدارەکی و ئەسباب ڕێک نەکەوتن، وە هەندێک چتی دەست بە جیبی که ڕوویدا بوو لە سالی ۱۹۱۸ دا کەرکووکیان بەردا و گەڕانەوه تکریت. کوردەکان وایان زانی که ئیمه به یه کجاری ڕۆیشتن. ئەوه بوو به سه به بی بێ ئیعتیمادی کوردهکان وە باوهر بێ نه هاتنیان به ئینگلیز.

له مانگی مایسی ۱۹۱۸ دا بوو که ئیمه کەرکوو و کمان گرت. تورکیش هه موو کوردستانی جنووبی بهردابوو و لیتی ده رکه و تبهوو. که ئیمه گه راپینه وه کەرکووک، هه موو شێخه کانی کوردستان له گه ل گه و ره کان پیتشوازییان کردین.

شێخ مه حموودیش پیاوانی هه ل بژێردراوی خۆی نارده کمان، به خیر هاتنیان کردین. وه ختیکی ئیمه له کەرکووک ده رکه و تبهووین و گه راپووبینه وه پاشی، وه کەرکووک که و تبهوو ه ژێر ده ستی تورکه کان، چه ند پیاویک که له گه ل ئیمه که و تبهوون، تورکه کان گرتبوونیان له به نددا بوون. ئەو ده رکه و تنه ی ئیمه له کەرکووک بوو به سه به بی زه ره ر و زیانیکی بێ ژمار. ئەما له ده ست ئیمه دا نه بوو، نا چاری پی کردین که ئەو گه رانه وه ئیختیار که ی.

ئیتستاش ئەو عه شیره تانه ی که فیکریان هه بوو له گه ل ئیمه ڕێک که ون، یان له گه ل شێخ مه حموود ده ست پێک بگرن، وه ئەو عه شیره تانه ی باوهریان کردبوو که ئینگلیز ده مینیت و ببوون به هه و اخواهی ئینگلیز، که ئینگلیز ده رچوون گه راره پاشه وه، ئەوانه گوتیان که ڕۆیشت و ناگه رپته وه. له وه وه وا فیکریان گۆری و به جارێک بوون به هه و اخواهی شێخ مه حموود و که و تنه ژێر فه رمانییه وه.

شێخ مه حموود به چاوه روانی ئیستقلال قوه تییکی ته واوی ده ست خستبوو؛ له شکرێ زیاد ببوو. له مانگی شوباتدا خۆی ده نواند و نمایشی ده کرد وه هیزی په یدا کردبوو ڕۆژ به ڕۆژ قورس ده بوو. که له وه ورد بووبینه وه ناچار ماین بێجگه له مه که شێخ مه حموود بخرینه وه ده ست خۆمان، چاره یه کمان ده ست نه که وت: که و تینه را و ته دبیری ئەوه.

له مانگی مارتدا مه ندوبی سامی له به غدا جه معیبه تیکی له ئینگلیزه کان دامه زراند. ئەوانیش له ژێر چاودیری خۆدا «کارمان لیچمان» و «میجیترسۆن» و «میجیترنوبل» و چه ند که سیکی مه ئموورانی ئینگلیز کۆکرانه وه و له چۆنیه تی کوردستان و شێخ مه حموود دووان. له پاش گه لیک گفوتگۆ ڕێک که و تن هه موو له سه ر ئەمه قه راریان دا که میجهرسۆن له باتی میجیتر نوبل بچیتته سلیمانی و له جیگای ئەودا سیاسه ت بگێڕی؛ به هه موو جۆرێک بو ئەمه بکۆشیت که زۆر به نه رمی قوه ته ی شێخ مه حموود که م بکا و لیکیان

بلا و کاته وه؛ به شه رتیک هه تا له ده ست بی به ئاشکرا شوێش په یدا نه کا. به لام له ژێره وه به گژ یه کیان دا کا و ته فره قه یان بخاته نیوانی. به کیک له و ته دبیرانه ئەمه بوو که شاری هه له بجه و عه شیره تی جاف له حوکمه تی شێخ مه حموود جوی کریتته وه؛ له ژێر گه رانی ناییب حاکم سیاسه تدا بی. ئەویش له ژێر ئیداره ی حاکمی سلیمانی، میجهرسۆندا بیتییت، ئەو ئیداره یان بکا. ئەمن - که دو قتور لیزم - ئینتیخاب کرام که بیه ناییب حاکم سیاسی میجهرسۆن له هه له بجه.

بو پیکه یانی ئەو وه زیفه تازه له مانگی مارتدا له جه به ل حه مرینه وه که و تمه ری. له و وه زیفه یه دا مومکین بوو که به زۆر زوویی قابیلیه تیکی چاک ده ست که وی، که شێخ مه حموود بی ده ست که یین وه قوه ته ی لابه رین و بیخه یین. وه مومکینیش بوو به که م زه مانیک سلیمانی له ده ست ده یین. کوردستانی جنووبی به رده یین و هه لێین.

که له جه به ل حه مرینه وه ری که وتم و گه یشتمه کفری، ته ماشام کرد عه شیره تی جاف له گه رمیتن بوون که زستان لیتی ده بوون. چه ند ڕۆژیک له نیویاندا مامه وه. چه ند سه رکۆمارانی عه شیره تم کۆکرده وه. له پیتشدا که هه واداری شێخ مه حموود بوون، کردمه ته ره فداری خۆمان و هه ریه ک له وانه مه عاشیکم بو گرتدان و کردمه جیره خۆر. به و جۆره ئەوانه م خسته ده ست. به لام ئەو مه عاشه م له حکومه تی به ریتانی نه دا، به لکو له مه عاشی شێخ مه حموود مان که م کرده وه و دامان به وانه. هینده ی مه عاشی شێخ مه حموود مان هینا خوارێ هینده شمان دا به و گه و ره ی عه شیره تانه دا به ش کردن. ئەوه یه که م عه لامه تیک بوو که سیاسه ت وه رچه رخوا و ئەحوال ڕووی له گۆران کرد. چونکه له پیتشدا ئەوان مه عاشخۆری شێخ مه حموود بوون؛ ئەمجا بوون به مه عاشخۆری ئیمه. وه له پیتشدا پیاوی شێخ مه حموود بوون و خزمه تیان ده کرد، ئەمجا بوونه پیاوی ئیمه. وه له پیتشدا شێخ مه حموود ئەوه نده دراوی وه رده گرت، ئەمجا لیتی که م کرا. به و جۆره هه موو گه و ره کانی جاف له گه ل بوون به یه ک. له کفرییه وه حازر بووم بچه هه له بجه. هه موویان سوار بوون و له گه ل هاتن بوون به هاوه ل.

چۆنیه تی عه شیره تی جاف و زه وی و خاکیان وه مه و قیعی جوغرافی عه شیره تی جاف چونکه له باب و با پیریانه وه له گه ل به رزه نجه بییه کان دوژمنایه تییان له نیودا بوو، به مه که حکومه ت وه قوه ت که و ته ده ست شێخ مه حموود گه لیک دلگیر بوون.

شاری هه‌له‌بجه جیگایینکه کهوتوته نیو باغ و باغچه‌ییکی زۆر خۆشه‌وه. له دۆلتیکی شاره‌زوردا دیتییکه نزیك به‌هزار مالتیک ده‌بی. دوو خانووبه‌ری دوو سی نهومی زۆر بلند و خۆشی تیدایه؛ یه‌کێک هی عوسمان پاشا و دووهم هی مه‌حموود پاشای جافه.

شاره‌زور جیگایینکه سالتی دوو جار جافی پیدا دیت و ده‌چی. جارێک له به‌هاردا عه‌شیره‌تی جاف که ده‌چنه کویتستان مانگیکی ته‌واو، وه له پاییزیش مانگیک که ده‌چنه خودودی ئیران و ده‌گه‌رینه‌وه کفری و نه‌و دور و پشته پر له چادر ده‌بن. موده‌تییک هه‌تا کێوانی بانه و سه‌قز داده‌پۆشن. به‌به‌هاردا مانگیک وه له پاییزیشدا له‌وه هه‌موو چیا و ده‌شت و دۆلانه‌دا باله‌ی مه‌ر و بز و فیه‌تی شوان و ده‌نگی بی‌ری و حیه‌لی نه‌سپ و بو‌ره‌ی گا دیته بیستن.

ژبانی ره‌وه‌ندان له فیکر و خه‌یال ئازاد و له تیتگه‌یشتندا به‌ئاسانی په‌سند ده‌کری. بو‌ نه‌وانه نه‌سه‌پتیکی خۆش ره‌وی زرنگ و چه‌ک و دوو تفه‌نگیکی زۆر چاکیان له هه‌موو چتییک خۆشتر ده‌وی وه به‌چاکتری ده‌زانن. ره‌وه‌نده‌کان خۆیان له دانیشتوه‌[کان] به‌گه‌وره‌تر ده‌زانن و له کنیان نه‌وه‌ی ره‌وه‌ند نه‌بی به‌که‌متری ده‌ژمی‌رن. نه‌وانه‌ی له دیتات داده‌نیشن، پێیان ده‌لێن گۆران و به‌ره‌وه‌نده‌کانیش ده‌لێن کورد؛ به‌راستیش که‌می‌ک لی‌ک جو‌ین.

وادی شاره‌زور له شیمالی شه‌رقیه‌وه ده‌بیته سنووری کێوی هه‌ورامان. نه‌و کێوه، نزیك دوو هه‌زار تا سی هه‌زار گه‌ز بلینده. درێژی نه‌و کێوه ده‌بیته حدودی ئیران. له هه‌ردوو لای نه‌و کێوه عه‌شیره‌تیکی قورسی کێوی شه‌رکه‌ری تیدایه. له دیتاته‌کانی نه‌و کێوه‌دا زۆرن. دیتاته‌کانیش له‌نیو دۆل و ده‌ره و ته‌نگی نه‌و کێوه‌دان. له هه‌رلایینکه‌وه دۆل ده‌ست به‌گوشادی ده‌کا، روو به‌پانایی فره ده‌بیته‌وه. به‌باغ و باغچه و بیستانیان جوان کردوه. به‌داری سی‌و و قه‌یسی و هه‌لووچه و خۆخ و هه‌رمی و ترێ و گیلاس و هه‌ناریان رازاندۆته‌وه.

عه‌شیره‌تی هه‌ورامان له کورد که‌می‌ک دوورن؛ چونکه به‌زبانێک قسه ده‌که‌ن که کورد به‌نه‌زیبه‌ت تیی ده‌گه‌ن. نه‌وانه هه‌موو وه‌ختیک له‌گه‌ل تورک چۆن بوون، به‌چ جو‌رتکیان به‌سه‌ر بردوه، له‌گه‌ل ئیمه‌ش هه‌روه‌هان. نه‌و پیاوانه دوو به‌شن: یه‌کێک جاف‌سان؛ دووهم مه‌حموود خان دزلی. نه‌و دوو عه‌شیره‌تانه‌ش یه‌کێک له‌لای عێراقه‌وه‌یه و دووهم له‌لای ئیرانه. به‌لام حکومه‌تی ئیران له هێچ ده‌می‌کدا نه‌وانی نه‌خستۆته ژێر په‌نجه‌وه و حوکمداری به‌سه‌ریاندا نه‌کردوه؛ چونکه هه‌م ئازان و هه‌م جیگایان سه‌خته. که من له

کفریه‌وه ده‌هاتم و نزیك به‌هه‌له‌بجه بووم، که ته‌ماشام کرد سه‌د سوار جاف و به‌گزاده هاتنه پیشوازییم. که گه‌یشتمه هه‌له‌بجه، بو‌ ناسین منیان برده خزمه‌ت «عه‌دله خانم» که ببوه ژنی عوسمان پاشا.

«عه‌دله خانم» له‌به‌ر نه‌خلاقێ چاکی و گه‌وره‌یی، هه‌موو کوردستانی جنووبی لیتی ده‌ترسا، وه به‌گه‌وره‌شیان راده‌گرت و ئیحترامیان ده‌گرت و له هه‌موو کاریدا قسه‌ی ره‌وا بوو. نه‌و ژنه که‌می‌ک کورته‌بالای نازک به‌ده‌ن بوو. له‌گه‌ل نه‌وه‌ش زۆر به‌هێز و زه‌بر به‌ده‌ست بوو. گه‌لێک جوان و قه‌شه‌نگ و دل‌رویا رێک که‌وتوو بوو. خه‌ت و خال و چاوی ره‌شی بی سورمه‌ی ئیزه‌اری قووه‌تی باتینی ده‌کرد. بو‌ دل‌کیتشان به‌یه‌ک جار دیتن دلی ده‌رفاند، به‌گریشمه‌یه‌ک پیاوی نه‌سیر ده‌کرد. له چاوپێکه‌وتنیا و ده‌که‌وته به‌رچاو که ژنیکی زۆر به‌ده‌عیه و ته‌شه‌خوسه و توند و به‌هه‌بیه‌ته. هه‌موو بزووتنی له پیاویکی دل‌یر ده‌چوو؛ به‌لام که‌ پیده‌که‌نی، ره‌نگی ژنی و خودی ژنایه‌تی لیتی وه‌ده‌ر ده‌که‌وت. که من نه‌وه‌م دی به‌ شیست سال گه‌یشتبوو. به‌لام له‌به‌رچاو نموودی لی نه‌بوو، واده‌زاندا له چل سال گچکه‌تره. له ره‌نگ و دره‌خسانی سه‌ری کولمه و رووی وه ژنه فه‌ره‌نگی پارسی ده‌چوو. بو‌ جوانی و قه‌شه‌نگی په‌رچه‌م و زولف و نه‌گریجه و پرچه سه‌ری ره‌ش و راست و درێژ و بی عه‌یب بوو. له پاش دوو سالتیک که‌ رویشتم و گه‌رامه‌وه هه‌له‌بجه، که دیم له نه‌خۆشی رزگار ببوو. تووکه سه‌ری له نزیك گوشت به‌هه‌شتیه‌کی نه‌چنیک ده‌ستی به‌سپی بوون کردوه بو‌ نه‌وه سه‌رسامی کردم. به‌گزاده‌کانی جاف له‌وه ده‌مه‌دا ببونه دوو له‌ت: نه‌حمه‌د به‌گ و عیزه‌ت به‌گ له‌گه‌ل عه‌دله خانمدا ببونه یه‌ک. حامید به‌گ کوری عوسمان پاشا - که له ژنیکی دیکه بوو - له‌گه‌ل داوود به‌گ و به‌گزاده‌کانی دیکه ببوون به‌یه‌کێک. شیخ مه‌حموود له نیوان ناخۆشی و یه‌کنه‌بوونی نه‌وان، که‌لینی بو‌ هه‌لکه‌وت بو‌ کۆششی هیندیکیان وه‌عه‌دی دا به‌حامید به‌گ و کردیبه هه‌وادار و خستییه لای خۆبه‌وه. حامید به‌گ چونکه له‌گه‌ل عه‌شیره‌تی هه‌ورامان خزمایه‌تییه‌کی له ژنه‌وه هه‌بوو، هینتیکی ته‌واو و ده‌ستیکی درێژی هه‌بوو. شیخ مه‌حموود، حامید به‌گی به‌هه‌موو قووه‌تییه‌وه خسته ده‌ست خۆی. عه‌شیره‌تی جاف که ده‌چونه کویتستان، خانم بی قووه‌ت ده‌ماوه و حامید به‌گ به‌هینتر ده‌بوو؛ چونکه هه‌ورامانییه‌کانیش خزمی بوون. جا که من چومه هه‌له‌بجه خانم و هاواله‌کانی، منیان به‌چاکی قبوول کرد و نه‌مری ئیمه‌یان گویداری ده‌کرد. به‌لام که حامید به‌گم دی به‌ساردی و بی ئیلتیفاتێ قسه‌ی له‌گه‌ل کردم، هینده رووی نه‌کردمی به‌هینده‌ی نه‌زانیم.

له ئه وه لى مانگى مایسدا هیچ چتیک رووی نه دا. له وه ده مه دا من هه موو ده ورو پشتی شار و عه شایه ر گه رام. له گه ل گه و ره و سه رکۆمارانى عه شیره ت یه کترمان دى، بووینه ناسراو. له زۆر شتدا ریک که وتین له ولاشه وه مێجهر سۆن له سلیمانیدا ده کۆشا که به چاکى سیاسه تی خۆى ته عقیب بکا. له وه ده مه دا که ئیمه و امانده رانى که شیخ مه حمود زۆر به قووه ت و زل بووه، ته مای رزگارى و نازادى کوردستانى ده کرد. به لام ئیمه به مه که عه ده له خانمان لیبى جوئى کرده وه، شیخ مه حمود نه وه نده سست و بئ قووه ت بوو. نه ده دیتوانى ببزوى، نه ده شیا کاریک بکا.

شیخ مه حمود له کۆشش و تالۆکه ی خۆ رزگارکردن و نازادیدا بوو، که مێجهر سۆن سیاسه تی خۆى به کار ده برد و ئیمه ش خه ریکى نه وه بووین که شیخ مه حمود چه نده قووه تی پئ بدرى و هه رچه نده به هیزبئ نه توانى خۆى نازادکا.

له یه کى مانگى مایسدا له مودیرى خوله مبار ئاگادار کرام که مه حمود خانى دزلى به سه د سوارى هه ورامانه وه به نیه تی دیتنى شیخ مه حمود ته مای چوونى هه یه، بچیته سلیمانى وه له سنوره وه ده ربا زبوو. منیش ده مزانى که مه حمود خان دراوى له شیخ مه حمود وه رگرتوه و جیرخۆرتیتى. له به ره مه منیش کۆشام که نه هیتلم بگاته شیخ مه حمود و ببینى و ده ستیان لیک گیرى.

ئه من له وه ده مه دا په نجا سوارى لیفیم هه بوو، خستوومه ژیر فه رمانده ی «سدى به گى جافه» وه. که نه فسه ریکى زابتى تورکان بوو له پیشدا. بۆ چوینه خو لمبار و پیم گوت که خۆى و سواره کانى سازکا. ئه منیش نه حمه د به گى جاف و په نجا سواره که م هه لگرت و که وه رى.

مه حمود خانى دزلى وانه بوو به دۆستایه تی بچیته سلیمانى؛ ته مای شۆرش و تیکدانى هه بوو، وه نه منیش له سه ر نه مه نه بووم که به گژیدا بچم؛ چونکه له سواره کانى جاف قووه تیکى وام نه بوو که بتوانم به رابه رى بکه م. چونکه نه وه له شکرى زۆر نازای پئ بوو جیگاشى له سه ر کیتۆیکى گه لیک بلند و سه خت بوو. سواره کانى من نا پوخته و خاو و مه شق پینه کراو و فنوونى شه ر نه زان بوون. به وه له شکره که مه ی «لیفى» یه وه له گه ل عه شیره تیکى بئ ترس و درنده ی کتوى - که هه ریه ک پلنگیکى چیاى بوون - شه رکردن و به گژياندا چوون و هه لمه ت بردنه سه ریانم به چاک نه ده زانى، به لکو له به رابه رى نه وان بزوتن قابیل نه بوو.

که له وه حاله دا وردبوومه وه ته ماشام کرد، چاره ییکم له مه چاکتر په یدا نه کرد که بۆخۆم بچمه کنى و قسه ی له گه ل بکه م. به لکو له فیکرى خراپى بگيرمه وه پاش. بۆنه وه پیاویکى وربام به وه لام نارده کنى که حه زده که م چاوم پئ بکه وئى و دوو سئ قسه ی له گه لدا بکه م. مه حمود خانیش بۆ چا خوارده وه مپوانى کردم.

مه حمود خان پیاویکى زل و به هه بکه ل و گه و ره بوو. له نپو چاوانیدا نیشانه ی زرنگى و تیکه یشتن و وربایى دیار نه بوو؛ به نه زانى تیکه یشتن. پیاوه کانى هه موو بلند بالا و زل بوون؛ به لام گه لیک وه حشى بوون. به کۆمه له له ده وری من کۆبوونه وه؛ ته ماشای منیان ده کرد. به یه کتریان ده وت که نه وه پیاوه فه رنه گیبه. چى به یه ک له گه لیان سرتى ده کرد. به چاویکى عه جاییه وه له من ده فکرین. پیاوه کانى هه موو زل و به شکل و به تفه نگی ماهووزهرى تورک و فیشه که وه رازابوونه وه. گه لیک به هه بیه ت و جوان و ریک که وته و به نه نام بوون. له به ر نه مه که کورد ره وشتیان وایه له کاتى چا خوارده وه دا له سیاسه ت و مه مله که تدارى نادوین، هه ر له نه ده بیات و مه جلیس خۆشکردن قسه ده که ن، نه منیش له سه ر ره وشتى کوردان له مه سایی سیاسى نه دوام؛ ده ستان به گه مه و پیکه نین کرد، وه له چتى دیکه باس ده کرا. مه حمود خانى دزلى هه ر له دانیشتمه وه هه تا هه ستانم چاوى له من نه قووچاند. هه ر به وردى چاوى تیم پرېسوو. به هه موو به ده نمیدا ده روانى. نه منیش به جۆرێکى سه راسیمه وه ته ماشای نه وم ده کرد که من ته نها پیاویکى ئینگلیزیم؛ چۆن که وه نپو نه وانه وه. به چ جۆرێک ده توان [ده توانم] کۆششیکى وابکه م نه وان له فیکرێکى تیدان وه پاشیان بخه م. وه به چ ره نگ و ده سسیه یه ک خۆشمان له نپو رزگارکه م. به وه خه یاله وه هه ر ته ماشای مه حمود خان و نوکه ره کانیم ده کرد و بیرم لئ ده کردنه وه.

که چا خوراوه ده ستم به گوتنى سیاسه ت کرد. رووم له مه حمود خان کرد، به یه ک جاره وتم که حکومه تی به ریتانیا ته ماشای له شکرى پر چه کى ئیوه ی کرد، تیکه یشت که له م رینگایه دا رابردنتان بۆ هه لمه ت بردن په لاماریکى زۆر زله. ته مای چتیکى چاکتان نه کردوو. نه وه ییش به به غدا راگه یشتوو که تۆ به م هه موو چه ک و ئاله ته وه هه لمه تیکیان به ده سته وه یه. ئیمه به غدامان له وه ش ئاگادار کردوو که به ته مای چى هاتوون.

مه حمود خان له وه قسانه که وته بیره وه؛ له چوونه سلیمانى په شیمان بووه وه و له هه موو فیکرێکدا له گه لم ریک که وت. له سه ر نه مه قه رارمان دا بگه ریته وه جیبى خۆى و

لهشکره که شی بلاوکاته وه. [وه] جارتیکی تر نه که ویتته هه ولی چوونه سلیمانی. وه نه گهر ته مای کرد بچیتته سلیمانی، له من نین وه رگریت. نه گهر پیم خوش بو، نه و جا پروا؛ وه نه گهر نا، نه چچ. که گه لیک له و جوره قسانه مان کرد، دهستی به کترمان کوشی و لیک جوئی بووینه وه. مه محمود خان به ره و جیگای خۆی گه راپه وه. نه منیش چوومه «خوله مبار»، له وه ناسوده بووم که مه محمود خان ببزوئی.

له و مه سه له شه ویک به سه رداچوو، سدقی به گ به گولله بریندار کرا. له وه دا گه لیک کوشام نه مزانی که کن برینداری کرد و له کوشتنی وه دا چ قازانجیک پروو نه دا. مه محمود خان رویشتیوو. که سیگ له گه ل ئیمه نه یار بوايه، له مه یاندا خه یال نه ده کرا. دیسان وام فیکر کرده وه که نه ویان له باتی من کوشت. وایان زانیوه که من له و جیگایه دا نووستوم؛ چۆن به گولله لییان داوه. کوشتنی «سدقی به گ» بو به په شیوی فیکرم. به لام له پاشان که بیستم و وه راستم گیپرا. له سه ر نه مه بو که من له گه ل په نجا سوار لیفی که ناردمه پیش مه محمود خان، له ریگا سدقی به گ به به گزاده یه کی جاف ده لی که له گه ل مه محمود خانی دزلی که وتینه شه ره وه، بو ئیمه و اچاکه تیپه رین و بچینه لای مه محمود خان. نه و به گزادهش له وه دا له گه لی پیک نایب. سدقی به گ پیتی ده لی که توله ی نه وه ت لی ده که مه وه. نه و به گزاده یهش له به ره نه وه ی له ژیر فه رمانده و قسه ی سدقی به گدا بو به عه شیره تیش لیتی ده ترسا، به هیچ کلوجیک نه ییده توانی به رابه ری بکا. به ناچاری شه وی ده چیتته جیگا خه وی به گولله یه ک ده ی کوژی.

بو سه یینی منیش گه ر امه وه هه له بجه. به لام هه موو نه هالی سلیمانی و ده ورو پشتیانم له وه ناگادار کرد که له شکری مه محمود خانم بلا و کرده وه و له گه لی ریک که وتووم و جارتیکی دیکه به بی نه مری من نابزویتته وه و منیش به وه که له گه لی پیک هاتووم، باوه ریم کردبوو.

ده وور و نزیکی پی نه چوو محمه مد عه لی جاف، مودیری خوله مبار لیتی گیپرامه وه که مه محمود خانی دزلی به پینج سه د سواری مه ربوان و پینجوینه وه له سنور هاته نه م دیوه و به ته مای چوونی سلیمانی دپته پیش. له ریگای شار باژیره وه ده روا تا کوو شاره زوور پی نه زانن. من ده سته جی که زمکرد تلغرافیکم بو سلیمانی لیدا؛ نه ما بی فائیده بو، پی پانه گه یشتن. نه گهر دوو روژ له وه پیش ناگادار بوو مایه، وه سلیمانیم تی بگه یاندا بیه، ده بوو که بو به رابه ری فریا بکه وتبایه ن، وه بیان توانیایه خو سازکن. به لام نه و تیغرافه

به دوو سی سه عات له پیش گه یشتنی مه محمود خاندا گه یشته سلیمانی. حکومه ت نه په رژا کارسازی بکا و بو به رابه ری چتیک ریک خا. که نه وه به سلیمانی راگه یشت، میچه رسون به ئوتو مبیل چوو به غدا، «میچه رگرین هاوس» ببوو وه کیلی. نه ویش بو راگرتنی مه محمود خان له شکریکی لیفی ریک خست و ناردی به پیش مه محمود خان که نه هیلن بگاته سلیمانی. نه و له شکره نه ی توانی پیشی پی بگری؛ هه موو هه لاتن و گیران و بلا و بوونه وه. مه محمود خان به قووه ته که یه وه چوو نه یو شار؛ سلیمانی که وته ده ست مه محمود خان. شیخ مه محمود له و هه موو که شمه که شه دا خۆی نه بزوات، به م فیکره که نه گهر مه محمود خان شکا و کارتیکی پی نه کرا، به ئیمه ده لی؛ نه گام لی نه بوو؛ نه متوانی به رابه ریان بکه م. که لیفی شکا و مه محمود خان برده وه، شیخ مه محمود حوکمداره و به دلخوازی خۆی گه یشت. له به ره نه وه شیخ مه محمود به که نارگیر و بیده نگی به سه ری ده برد.

مه محمود خان هه موو زابته کانی ئینگلیزی گرتن؛ له دائیره ی سیاسه تدا حه بسی کردن. تیغرافی نیوان سلیمانی و که رکوکیان پساند. میجر گرین هاوس پیاو یکی به قاقه زه وه نارده بووه ده ره وه؛ ده ست مه محمود خان که وت و گیرا. هه موو ده ورو پشتی ده ره وه گیرا بوو که که سیگ نه چیتته ده ره وه نه حوالی سلیمانی ئاشکرا نه کری.

شیخ مه محمود ده سته جی جاریدا که پادشاییکی نازادی کوردستانه. نه و پیوانه ی هه واداری ئینگلیز بوون، گرتنی. مه محمود خان و پیوا هه کانی ده ستیان کرد به تالانی میلله ت.

تیغرافی نیوان هه له بجه و سلیمان بیان له بیر چووبوو که بیبرن، به لام که وتبووه سه ر زه وی که میک کاری ده کرد. نه گهر هه وا چاک وشک بایه قسه ی پی ده کرا. به شه و که گویم به ته لفوونه وه گرت، ده نگی میچه رگرین هاوسم که وته گوئی. که قسه م له گه لی کرد، هه موو سه ره ووردی سلیمانی تیگه یاندم، وه له وه دا ناگاداری پییده دام که به کتیک له پیوانی شیخ مه محمود که پاسه وان؛ به وه ی زانی که له گه ل ئیمه قسه ده کا. به قوونداغی تفه نگ له مه کینه ی تلیفونه که ی دا و شکاندی. لیتی نه گه را جارتیکی دیکه قسه پیکه وه بکه یین. ده سته جی نه ووم به خانه قین راگه یاندم. له ویشه وه به دوو روژ به غدا یان ناگادار کرد.

من که وتمه ته قه لای نه مه ی که سه روه ریک بکه م به له ز کومه کی بنیرمه سلیمانی. به یاریده دانی [عادله] خانم و عه لی به گ و نه حمه د به گ قاسیدم نارده نیو عه شیره تی

جافهوه که له شکرپکی چاک له عهشایه ره کانی شاره زور کۆکرتیه وه و ئیمه که بچینه سلیمانی ناماده بن. رۆژپیک به سه رجوو؛ نزیک سه دو په نجا سوار ناماده بوون. ئه منیش که وتمه رینگا که بچمه شاره زور، بکۆشم سواری دیکه ش کۆیکه مه وه. به ته ئه سسوف که ته ماشام کرد له دپییه ک [که] به «عه بابهلج» ناوده برئ، له ژیر فرماندهی شیخ که ریمدا گه لیک له شکر کۆیونه وه که بچنه سهر هه له بجه و تالانی کهن؛ وه ئه سبابی حکوممهت زهوت کهن.

ئه من نه مویست [بینه] مایه ی فتنه و سه به بی ویرانی شار و په ریشانی ئه هالی. به ناچار گه رامه وه هه له بجه که له خراپی و تالان کردنیان بپارێزم. به لام گه یشتمه شار، بیست و چوار سه عات له نیو مائی خۆمدا خوم به گیراو، چاو پئی کهوت. دهنگیک په یدا بو که ئینگلیز له هه موو خاکی «میسوپوتامیا - عیراق» دهرده کهوئ، عهشایه ری عه رب تهنگی «فاو» ی گرتوه. کورد و ایان ده زانی که رینگای میسوپوتامیا له تهنگه ی فاو زیاتر چوین مومکین نییه. ئه گهر ته نه ها پیاویک ئه و تهنگه ی گه له و ی گرتب، نایه لیت له شکرپیک تپه ری. خه به ری چایخانه له رۆژ زیاتر ترس ده دن. له به ره ئه وه که چه ند که سیک له خانه قینه وه هاتبوون و چاو یان به عه سکه ر که وتبوو که دین و ده چن وه بار و گران باریان پتیسه، له وه خه یال ده کهن ئه وان هه موو روو له هه لاتن؛ وه ئینگلیز میسوپوتامیا به جارپیک به رده دن.

شیخ مه حمود پیاوانی نارد هه له بجه قاقه زی له حامید به گ نویسی کردییه قایمقام وه ئالای کوردستانی بو نارد له سه رای حکومه تدا هه لیان دا. بو شیخ که ریم و پیاوه کانی ئه و جیگای خو ش کرد و دایمه زران دن؛ چونکه ته ره فداری شیخ مه حمود بوون. ئه و سه دو په نجا سوارانه ی که له کن من بوون گه رانه وه مائی خو یان و بلاوه یان کردو هه موو بوونه پیاوی حامید به گ. لیفی نه مابوو. ئه منیش چاوه رپتی عه شیره تی جاف بووم به هاوارمه وه بپن. له وده مه دا چه ند که سیک خو یان سازکردبوو ته مای تالان کردنی منیان هه بوو. هه رچه نده خانم و به گزاده ی ئه و له گه لم به ک بوون ئه وانیش بی ده سه لات بوون؛ هه تا له شکرپ جاف نه هاتبا یه و قوه ته تیان نه که وتبا یه ته وه ده ست و نه ده شبان یاریده م بدن؛ چونکو له هیز که وتبوون. عه لی به گ کورپی مه حمود پاشای جاف؛ به یازده پیاوی شه رکه ره وه هاتنه کنم و منیش ده تفه نگدارم بوو که به هه موو ببوونه بیست و پینچ چه ک به ده ست. حامید به گ له نیو شاردا له چوارسه د که س زیاتر قوه ته ی له ده ستدا بوو. ئه و پیاوانه ی ک حامید به گ له دور و پشتی مائی منی دانا بوون، په لاماریان نه ده دامی و

ئه زبه تیان نه ده دام. رۆژ به رۆژ به و جوړم راده بوار. رۆژی سییه م، نزیک ئیواره دهنگیکم که وته گوتیه که فرۆکه (طیاره) هات. حامید به گ و پیاوه کانی به ده ور و پشتمدا بلاو بوونه وه. پیاوه کانی من بانگی خو شی و نه عه ری شادییان بلند کرد. که ته ماشام کرد فرۆکه هاته سه ر مائی من کیسه یه ک ئه خباراتی بو هاویشتمه خواری. منیش به چالاکی لنگم دا نیو حه وشه و کیسه که م هه لگرت. که ته ماشام کرد نووسراوی مه ندووب سامی بوو. نه مخوتنده وه به په له خو م سازکرد. هه میشه ئه سپم زینکراو و راگیرا بوو. سواربووم؛ چوومه دهشت فرۆکان که له ده ری شار بوو. نیشانه ی ته یارمه به فرۆکه وان نواند؛ هه رچه ندم کرد نه نیشتم، به لام له بزووتندا ده ستپکی له نیو فرۆکه ده رخست، به ده وستایه تی رابوه شان و تپه ری. منیش له وه زۆر دلگیر بووم و گه رامه وه مائی.

له گه رانه وه دا حامید به گم دی. ته ماشام کرد زۆر روو خو شه و به پیکه نینه وه قسه ی له گه ل کردم. منیش پیکه نیم. قسه کردنی حامید به گ بو ئه مه بوو که تپیکا ئه و فرۆکه بوچ هاتبوو. دووم بو زانیی حه وادیس و قاقه زپیک [که] فرۆکه بو ی فریdam. به لام به راستی مه ندووب سامی خراپترین حه وادیس دنیایی نووسیوو. که گه رامه وه مائی قاقه زکه ی مه ندووب سامیم خو تنده وه تپیدا نووسرا بوو که؛ «قوه تپکی زۆری ئیمه چوو بووه که رکووک شکا و به په ریشانی بلاو بووه. که ریم فه تاح به گ و پیاوانی شیخ مه حمود له «قه ره هنجیر» گه یشتنه قوه تی ئینگلیز؛ هه موویان کوشتن و فه وتان دنیان. ئیستاش له شکرپکی زۆرمان له که رکووک کۆکردۆته وه، وه له کۆکردنه وه داین. به لام که کۆبووه یا نه بووه، ده کۆشین بو کۆکردنه وه، وه ده یاننیرینه سلیمانی. وه ئه گه ر ناتوانی له هه له بجه خو ت راگری و دانیشی، به جوړپیک خو ت رزگار که، بچو بو خانه قین.

ئه و شه و و رۆژپکی دیکه ش به بیده نگی به سه رجوو. رۆژی دووم دیسان که وتنه هه ولی تالانکردنم. له کۆمه کی ناردنی جاف بی خه به ر مام. نه مده زانی دین یا نایه ن. که وتمه سه ر ئه مه که تاریکی شه و به سه ر داها ت، روو له هه لاتن که م؛ چونکو ترس و له رز زۆر بوو. وهخت به پینچ و په شتیوی دیار ده کرد. ئیلچی شیخ مه حمود هه میشه له هاتوو چوندا بوون. ئالای شیخ مه حمود له هه موو جیگایه کدا بلند کرابوو. حامید به گ به له ز له ریکخستن و کۆششدا بوو. ئه و ئیلچی یانه به هه موو که سیان راگه یان دبوو که ئه مشه و مه حمودخان دزلی له رینگادایه بگاته هه له بجه؛ به زیندوویی یان به مردوویی من بگریت و بو شیخ مه حمودم بنییت. به لام ئه و خه به ره له حامید به گ خو ش نه ده هات؛ چونکو مائی منیان بو خو یان دانا بوو. ئه گه ر مه حمود خان به اتبا یه حامید به گ چی ده ست نه ده کهوت.

حامید بهگ له بهرابهر مهحموود خاندا نمودیکی نهبوو. مهحموودخان و شیخ کهریم و پیاوهکانی ههموو زل و نهستوو و تازا و بهقووهت و شهپرکه ر بوون.

حامید بهگ نهو رۆژه قهراری دابوو له پیش گه‌یشتنی مهحموود خاندا من تالان کا، نه‌هیلیت بۆ مهحموود خان بی. نه‌منیش قهرارم دابوو به‌ههر جوریک بی له چنگیان ده‌رپریم و خو‌رزگار کهم. لهو ده‌مه‌دا فیکریکی سیاسییم هاته‌وه بیر که بیکه‌م. گرم قاقه‌زکی نووسراوم له‌گه‌ل بال‌گه‌یه‌ک خسته نیو پاکه‌ته‌وه ناردمه کن «عه‌دله خانم» و رامسپارد که بیداته دوو سواری چوست و توند؛ به‌ته‌نهایی بچنه ده‌ری شار؛ دوو سه‌عاتیک دوورکه‌ونه‌وه. له‌ولاه نهو پاکه‌ته‌وه ده‌سته‌وه بگرن به‌لینگدان روو به‌هله‌بجه بگه‌رینه‌وه. ههر به‌ریف کوت نه‌سپ به‌زین هه‌تا ده‌گه‌نه کنم و بیده‌نه ده‌ستم.

«عه‌دله» خانم به‌راستی و دل‌سوژی نهو کاره‌ی بۆ ریک‌خستم، وه به‌چاکی به‌جیتی هینا. ئیمه‌ش به‌دل‌خوازی خو‌مان گه‌یشتین که نهو پیاوانه به‌تالووکه پاکه‌ته‌که‌یان بۆ هینام. که منیش قاقه‌زی نووسراوی خو‌م تی خسته‌بوو که له‌ویدا نووسیووم. که پاکه‌ته‌که‌م کرده‌وه به‌نۆکه‌ره‌کانی خو‌م گوت که نیستاکه هه‌شت ته‌یاره‌مان بۆ دین که کو‌مه‌کیمان بکه‌ن. هه‌واخواهانه‌کانی ئیمه‌ گه‌لیک شاد و دل‌خۆش بوون. به‌په‌نهانی نهو قسه‌یان به‌شاردا بلاوکرده‌وه، وه ههموو ته‌ره‌فداره‌کامان شادمانییان تی کهوت.

من گوتم که له ده‌شتی هه‌له‌بجه‌دا جیگه‌یه‌کی وا نیبه هه‌شت فرۆکه‌ی لی بنیشته‌وه. ده‌بی چه‌ند ره‌نجبه‌ریک به‌دارووگرین؛ پاچ و پیمه‌ره و قولنگیان بده‌ینی جیگای فرۆکان راست بکه‌ن. بۆ نه‌وه پیاوه‌کانی خو‌م نارد پیاویان به‌ مز گرتن و نه‌وانیشیان له‌گه‌ل چوون ده‌ستیان به‌کارکردن کرد. نه‌منیش سی هه‌زار روپیه دراوم هه‌بوو. بیست و هه‌وت هه‌زاری قاقه‌زی نوت و سێ هه‌زاریش پوولی هیند بوو. نهو بیست و هه‌وت هه‌زاره‌که‌م له نیو قاسه‌ سندوقی پۆلادا سووتاند و سێ هه‌زاره‌که‌شم به‌سه‌ر ره‌نجبه‌ر و نۆکه‌راندا بلاوکرده‌وه.

به‌لام من که جاری هاتنه فرۆکه‌م کیشا، پیاوه‌کانی حامید بهگ له‌ده‌ور و پشتی خانووی من دانیشته‌بوون و منیان ده‌وره دابوو که تالانم بکه‌ن و له ههموو لاییکمه‌وه توپیان دابه‌سته‌بوو که ها نیستا یا ده‌میکی تر په‌لامارم بده‌نی. نه‌وجاره ده‌ور و پشتیان به‌ره‌للا کردم و کشانه‌وه. من که نه‌وه‌م زانی که که‌سیکم له ده‌وره نه‌ماوه، جوابم له‌عه‌لی بهگ و نه‌حمه‌د بهگ نارد، هاتنه کنم. پیم گوتن نه‌وانه که چوونه مه‌یدانی فرۆکان کارده‌که‌ن، کوردن؛ سه‌ره‌رشتی کردیان پتوبسته؛ چونکو نازانن به‌چاکی زه‌ویبه‌که ریک که‌ن. بۆ

خۆم ده‌چم له‌گه‌لیان خه‌ریک ده‌بم و پتییان نیشان ده‌ده‌م که زۆر به‌له‌ز باشی چاک بکه‌ن. نه‌م نه‌مه‌م گوت و سواریووم. نه‌حمه‌د بهگ و‌عه‌لی بهگ به‌بیست سواره‌وه له‌گه‌لم که‌وتن، چوینه ده‌شتی فرۆکان. نه‌ختیک سه‌ره‌رشتیم کردن و به‌به‌هانه‌ی سه‌رناو، روو به‌خانه‌قین نه‌سپم به‌زاندا.

له‌و ده‌مه‌دا به‌حامید به‌گیان راگه‌یاند که نه‌وه ههموو فرۆفیل بوو له ته‌کیان تا کردی که خو‌ی رزگارکا. به‌لام نه‌و چاخه من دوو سه‌عات له شار دوور که‌وتبوومه‌وه. حه‌مید بهگ نه‌یکرد بکه‌ویته دووم؛ چووه سه‌رمال تالانکردن. چونکو مه‌جهریکی پۆلا له مالتی بوو، وه‌یانزانیبوو له ملیونی‌ک هه‌تا ده ملیونی تیدایه له‌به‌ر نه‌و ته‌مایه نه‌په‌رژانه سه‌ر نه‌مه به‌دوومدا بین. چوون مالتیان تالان کردم. سندووقه‌که‌یان ده‌ست که‌وت. پتییان نه‌کراوه. ناردیانه دووی ئاسنگه‌ر، پتییان کرده‌وه. که ته‌ماشایان کرد توژی خو‌لی تیدایه. نه‌ویش توژی قاقه‌زی نۆته‌کان بوو که تیمدا سووتاندبوون.

له پاش هه‌لاتن، دوو شه‌و و دوو رۆژ به‌نه‌زیه‌ت گه‌یشتمه‌ خانه‌قین. له وشه‌وه‌دا به‌نۆتۆمبیل چوممه به‌غدا. له‌وده‌مه‌دا که من له هه‌له‌بجه ده‌رکه‌وتبووم، له‌عه‌شیره‌تی جاف هه‌زار سواریان بۆ کو‌مه‌کی من ده‌گه‌نه هه‌له‌بجه. که زانیبویان من هه‌لاتووم، ههموو ده‌گه‌رینه‌وه جیگای خو‌یان. وایان تیگه‌یان‌دبوون که ئینگلیز ههموو عیراقیان به‌ردا و هه‌لاتن.

گه‌وره‌کانی جاف و سه‌رکو‌ماره‌کانیان مه‌زه‌ته‌یه‌کیان دروست کرد و مو‌ریان پتیه‌نا و ناردیانه به‌غدا بۆ کن من. له‌ویدا نووسیویان که: «نه‌گه‌ر ئینگلیز له کوردستان ب‌ینیت و به‌جیمان نه‌هیلتی، ئیمه له ههموو گۆشه‌ییکی دنیادا بۆ ههموو خزه‌تیکی راوه‌ستاوین و له ریگای ئینگلیزدا بۆ شه‌پرکردنی ههموو که‌سیک ناماده‌ین».

له پیشدا وا له خه‌یالدا بوو که له که‌رکووک و خانه‌قینه‌وه له‌شکر بنی‌ردرته‌ سه‌ر شیخ مه‌حموود. که من گه‌یشتمه به‌غدا و ته‌ماشام کرد وام لی ئاشکرا بوو هه‌تا له‌شکر له خانه‌قینه‌وه نه‌نیرد، له که‌رکووک‌ه‌وه هیچ ده‌ست نادا. بۆ سازکردنی که‌رکووکیش له نیو مانگ که‌متر ساز نه‌ده‌بوو. نه‌منیش ناچار بووم هه‌تا نه‌و له‌شکره ریک ده‌خری، بچمه فرۆکه‌خانه‌وه.

عه‌سه‌که‌ریکی بۆ کو‌مه‌گی له‌شکری سلیمانی قهرار درابوو له ژیر فه‌رمانده‌ی «جه‌نه‌رال فریزه‌ر» دا ریک خرابوو. جه‌نه‌رال فریزه‌ریش به‌تیگه‌یشتنی خو‌ی لیکی دابۆوه، قووه‌تی

دوژمنیان به چاکی ئەندازه نەگرتبوو، وە نەکەوتبوو سەر ئەمە که هەتا لەشکر بەتەواوی رێک نەخری، نەچیتە سلیمانی بەبێ فیکر شەری کرد. ئەووەل شکستی بەریتانی و سەبەبی بلاوی و پەرتیشانی لەشکری ئینگلیز لەووه رووی دا.

لەو دەمەدا چەند جایتک چوومە سەر سلیمانی. لە فرۆکە سوارییوم چەند جارەن لە ئاسمانی سلیمانییدا گەرام مێجەرگەرین هاوس و هاوایی گوم کربوون؛ نەدەکەوتە بەرچاوانم. ئیمە لە بۆمبە هاوایی و تاگراری ماندوو بووین. بۆ ئەمە دەکوشتاین که ئەو یەخسیرانە دووچار بەئەزبەت و سەختی نەبن. لە هەڵەبجە دیسان بەخەیاڵی ئەمە که «عەدلە خانم» زەرەردار و رەنجییدە نەبێ، بۆمبە هاوایییمان نەدەکرد. بەلام چەند بۆمبە یە کمان بەگوندی «عەبابەیلی» دا. خانووبەری شیخ کەریم و هاوایی ئەومان وێران کرد.

شیخ مەحمود بەراستی گەلیک بەنازای و زرنگی و توندییەوه شەری دەکرد. بەجۆش و خرۆش و دلۆزوییەکی تەواووه دەبزووتەوه. پیاوهکانی خۆی خستبوونە هەووسێکی وا که زۆر بەگورجی و رەشیدی بۆ رزگاری و نازادی بکوشتابان. بەهەموو کەیفیکەوه لە رێی نازادیدا گیانفیدا بوون. هەموو پیاوهکانی بەسەرکەوتنی شەری ئەووەل دلۆخۆش بوون و بەهەوسترهوه شەریان دەکرد. بەلام لە بەرەبەر لەشکری فیکراو و ماشینەناس و توپچی و ئالەت چاک و شیتست تیر و سواری فرۆکە و ئەوانە، رەشید و نازایی وان وەپاش دەکەوت.

۱۸ حوزەیران لە دەوری بازبان لەشکری ئیمە شالاییان برده سەر شیخ مەحمود. بەدەرەجەییکی موهلیک بریندار کرا. لە مەیدانی شەردا دەستگیر بوو. لەشکریشی هەموو بلاوکرانەوه. هەموو لێک جوێ کرانەوه. هیندیک بەدیل گیران و هیندیک کوژران و هیندیک هەللاتن. لە پیش هەموو چتیکدا مەقسەدی ئینگلیز رزگاری گیراوهکانی خۆی بوو که لە سلیمانی بوون. لە پاش گرتنی دەرەوی بازبان، هەموو لەشکر و سوپامان ناردە پیشەوه. کۆمەلێک لە توپچیانمان ناردە سەر دەرگای «تاسلووچە». چون ئەوئیان گرت. سپاھەکی دیکە روو بەسلیمانی رۆیشتن. نزیک ئیوارە گەشتنە سلیمانی. ئەوانە که چوونە سلیمانییەوه لەشکری هیندی بوون. بەگەشتنیان مەحبوسەکانیان رزگار کرد.

ئەگەر لە شکاوی و گرتنی شیخ مەحمود ناگادارییان بەسلیمانی راگەیاندا، مەحبوسەکانمان لە دەست دەرەچوو. یا دەیانکوشتن وەیا بەگرهوی شیخ مەحمود،

دەیانبردنە جیگایەک دەیانشاردنەوه، هەتا شیخ مەحمودمان بەرنەدابایە، ئەوانیان بەرنەدەدان. که هیندییهکان دەگەنە پیشەوه لەگەڵ پاسەوانەکانی پیادهی شیخ مەحمود شەر دەکەن و دەیان شکینن. لە هەموو لاییکەوه پاسەوان شکان و هیندی چوونە پیشەوه؛ هەتا گەشتنە نیو شار و مێجەرگەرین هاوس و هاواییان رزگارکردن و بەریان دان.

لە پاش دوو رۆژ شەری بازبان، ئیمەیان خواستە خانەقەن که لەگەڵ عەسکەرێکی کەم بچمە هەڵەبجە. ئەمەن ئەو رۆژە گەشتە هەڵەبجە. جەنەرالی فریزەر گەشتبوو سلیمانی. حامید بەگ هەللات، پەنای برده چیاوی هەورامان. «عەدلە» خانم لە جیایی خۆی مابۆوه. بەموقابیل خزمەتەکانی که بۆ ئیمە کردبوون، دەولەتی بریتانی «بەدرخان بەهادور» یان لەقەب کرد. لە دونیادا ئەوه یەکە ژنییکە که بەو لەقەبەو ناوه ئیمتیازی درابیتتی.

بۆ رێکخستنی مەملەکەت و ئاسوودەگی ولات، کاریکی زۆر گەورەمان لە پیش بوو. یەکیک ئەمە بوو که هەموو گەورەوی سەرکێشەکان. بێخەینە دەست و بینایەکی چاک لە کوردستاندا دامەزرتین. ئەویش بینایەکی وا که ئەهالی پەسندی کەن و شادمان بن که ئەو بینایە بێتە مایە ئاسوودەگی کوردستان.

حامید بەگ و داوود بەگ خۆیان بەدەستهوه دا. «مەحمود خان دزلی» و «مەحمود خان کانی سانان» بەتەحریکی «کاپیتان وارن» لە سنە کوردستانی ئێران دەردهست بوون و گیران. شیخ عەبدولقادری سەنگاو لەگرتن رزگاربوو. «کاپیتان بۆند» لە چەمچەمال و منیش لەگەڵ لەشکرێکی رێککەوتوو کوشتاین که دەرەوی لی بگرین بێخەینە ژێر پەنجەوه. هەرچەندمان کرد، نەهاتە دەست.

گیراوهکانی دەستمان کەوتن بەئەزبەتی رەنگاو رەنگ و بەجەزای هەرمان گورفتارکردن. شیخ مەحمود بە حەبسی بیت سالی ناردمانە هیندستان. لە مانگی تشرینی دووهمدا سالی ۱۹۱۹ مێجەر سۆن وەلامی نارد که ئینتیزام مەملەکەت بەلی خۆش هاتنی میللەت و شادی ئەهالییه ئەگەر ئەوان لییان خۆش نەهات. ئیمەش بەخۆشی رایدەبوترین. جاوا چاکە که بۆ ئینتیزامی مەملەکەت و ئیجرائی قانون لەشکرێکی لە سلیمانییه، بگەریتەوه، دوایی لە ژێر ئیدارە «فیزکی بنس» و «مەکانت» دا لەشکرێکی تازهمان رێک خست. بەخۆشی سەرکەوتنی میللەت دەست پیکرا. مالییهی سالانەیی سلیمانی بوو بە سێ ملیۆن و دوو سەد هەزار روپیە. سلیمانی لە هەموو جیگاکانی کوردستان بەمالتەر و بەپارەتر بوو. سلیمانی کەوتە خۆشییهوه؛ جووت بەندە و توجار بەبێ ترس لەکاروباری



خۆياندا دەكۆشان و له كردهوه به كى چاكدا بوون. ميجهرسون هه چهند سهخت و توندبوو، ئينتيزامىكى به درشت و قورسى هه بوو. به لام عه دالهت و داد خواهيشى دهستى سهركيشانى له تالان و دزى كورت كردبووه. هه موو به دخواهت ك له كردهوه بيان ناوميد بوون. تفهنگ و چهك هه لگرتن مهنع كرابوون.

حدوودى ئيران هه ميبشه له ژير گرانبييه كى به شورشدا بوو. ئيمه له هه له بجه به نه زيهت ده ژيان. سنوور پر له فبته و شورش و كشاكهش و ئاورباراندا بوو. ئيمه به چاو و راوو ئافهرين و توندى و خوڤ خومان رادهگرت و ئيداره مان كردبوو. كورد ميلله تىكى گه لىك قابيلن. بو ئيسلاح كردن ئاماده و سازن. زور زوو ته ريبيه ده كرتين و دينه ژير ته حكامه وه. له وهختى سوار بوونى فرۆكه دا نه خشه به كى چاكى شاره زوورم دروست كردبوو؛ چاپ كراوه.

ميجهرسون له و چاخانه دا گه لىك كارى چاكى كردن له نيو كورداندا په سند دهكران. ئه وانه بوون به مايهى خوڤه ويستى سون له كوردستاندا. له گه له ئه وهش قهرارى دا جه ربه ديكى ههفته يى ده ربه كوئى. ئه و رۆژنامه يان ناونا «پيشكه وتن». به زمانى كوردى ده رته چوو. ئه هالى ئه و جه ربه ديان به گه مه و ته تك ناو ده برد. ميجهرسون هه ره شهى لى كردن و به زور پيى ده دانه خوئنده وه، هه تا چاويان لى راهات و فيرى بوون.

زبانى كوردى هيج قاقه زى تا ئه و رۆژه پى نه نووسرابوو. زه بانى قسه كردن بيشيان عه شيرت به عه شيرت فه رقى ده كرد. قاقه ز نووسينى كوردان به ئيرانى يان به توركى بوو. مه لا و شىخى كوردان گوته بوويان كه قسه ي كوردى گرانه نايبته نووسين. ميجهرسون لوغه تى كو كردبووه؛ قاقه ز و ده فته ر و نويسراوى حكومهت به ره سمى كرا به كوردى. به و جوژه زباني كوردى رووى له فره يى كرد؛ به ره به ره به رز بووه. ئه و بزوتنه ي سون و نووسينى كوردى و رۆژنامه ده رخته نه بناغه يىكى چاكى دامه زراند.

ئهن له سالى 1920 به ئيزن له هه له بجه ده ركه وتم؛ كاپيتان بيل چوو جىگاي من له هه له بجه دانيبشت. ئهن له مانگى هه شته مى ئينگليزيدا له سليمانيه وه گه يشتمه به غدا. كه له سليمانى ده ركه وتم و چوومه كه ركوك، عيراق كه وتبووه پشيوبييه كى واوه كه هاتوچو كردن هيج نه ده بوو. ته ماشام كرد، رويشتن هيج نابى، به ناچارى گه رامه وه سليمانى.

له 18 مانگى هه شته ميني ئينگليزى تلغرافىك له مهن دووبى ساميبه وه هات كه

«باقووبه» كه وته دهست ميلله تى تات (عه ربه) وه نايبى حاكم سياسى خانه قين به ناچارى هه لات و مالى ئه ويشيان له پاش تالان كردن سووتاند. «كاپيتان سلمان» له «كفرى» كوژرا. عه شيره تى كه ركوك و هه ولير كه وتوونه ته شورش و پشيووى وه بو هيج لايهك كمومه گى نانيردرى. ئه گه ر بتوانين كمومه گيش به ريكه ين ده چن و نايه نه وه. ئه زيهت زور و مه سايل و مو شكيله.

عيراق زور په شيو بوو، به لام بهردانى عيراقمان له فيكردا نه بوو؛ دهستمان لى به رنه ده دا ميجهرسون بو ئه مه ي كه نه هيلى مه يدان به شه رو شورى پشيووى بدا له كوژشدا بوو وه بو كوژانده وه ي ئاورى فتنه گه لىك ته فه لاي دا. باه كر ئاغاي پشده رى خواسته سليمانى و بوو به پشتيوانى له شكرى ليفى. ئه منيش بو كمومه گى په يدا كردنى له شكر و لابردنى شه رو شورى عه شيره تانى ده لئو زه نگه نه، چوومه قه رده داغ. له ديها تى قه رده داغ سه دو په نجا تفه نگچى تازام كو كردنه وه. ته مام بوو بجه ده لئى «سه نگاو»؛ له و ده مه دا بيستم كه دوژمنى كو نه يهك دوو ساهم - شىخ عه بدولقادر - چووبووه سه ر مودير ناحيه ي سه نگاو. گرتبووى و هه موو مال و ته سباب و تفه نگى لى ئه ستانديوو. منيش به ناچارى رووم له دى «جافران» كرد كه ئه وه له نيو ده ربه كدايه. كه تامشام كرد «كاپيتان بوژن» له گه له دهسته يهك عه سكه رى ليفى گه يشتوونه گوندى جافران. له وى يه كترمان دى. گه لىك قسه مان كرد. كه ته ماشا ده كه م پياو تىكى ئيلچى له ته ره ف شىخ عه بدولقادر وه گه يشته ئيمه. قاقه زىكى پى بوو. شىخ عه بدولقادر زور به سپاسى بو منى نووسيبوو؛ وه رم گرت. كه ده يخوئيمه وه ئه مه ي تيدابوو «له پاش گه لىك حه مد و سه نا و دو عا گوئى، ئه منيش ليره نريك به ئيوه دانيبشتووم. كه ته ماشام كرد پياوه كانم ته مايى تالان كردنى مالى مديرى سه نگاويان كردبوو. ئه منيش وام به چاك زانى چهك و ته سبابىكى له و موديره يان ئه ستانديوو رايگرم له كن خووم. ئيستنا ئه و چتانه هه موو له كن من؛ هه رچى ده فه رموون، تا كو و باكه م». ئه و پياوه فيتلباز و خه لى پر مه كه ره. به چاكى زانيبووى كه شه رو شورى كه وتبووه عيراقه وه. به لام به قستى خوئى واده نواند كه نه يزانيوه؛ چونكو سيزده مانگ بوو كه وتبووه كىوان و موهاجير ببوو.

شىخ عه بدولقادر ئه وده مه ي به كه لين زانى كه مال و چهك و ته سبابى موديرى دهست خستبو (ئه و خواهشه مند بوو كه ئينگليز عيراقى به ردا ئه و پوله و پاره و ته سبابه كه وتبووه دهست، بوئى بمينيه ته وه. وه بيان كه ئينگليز سه ركه وتن و عيراقبان له ده ستدا ماوه، ئه ويش ده لى كه من دۆستى ئينگليزم؛ ده بى له گوناهانم خوڤ بن». ئه منيش به و

دوستایه تیبیه زور مه منوون بووم، چونکو له نه زیبه ت و په ریشانی رزگار بووم. ته مای شه پرکردنم له گه لې نه بوو و نه مده توانی به ناشکرا شه ری له گه ل بکهم. له مه ده ترسام که کوردستانی جنوبییمان له دست دهرچی و له شه رانه دا زهره بکه یین و هم خه یالم ده کرد نه گهر له شه ری نه ودا سهریش که وم، ناتوانم بیگرم. چونکو له ولاتی زهنگه نه بووم، نه وانیش له سهرکیشی و شه پرکردندا بوون. له پاشان نه مه م له جوابیدا نووسییه وه:

حکومه تی فه خیمه ی بریتان گه لیک منه تدارو شوکرانه بژیرته بو نه و خزمه ته ی که کردو ته و بو شم نووسی که خواهیش ده که م جیگاییک قه رار بدن بیم چاوم پی ت بکه ویت.

پیاوه که چوو و شه رای یی یه کتر دیتن نه مه بوو که هه ریبه که له ئیمه به شه ش پیاوی بی چه که وه له سهری دهره ییک بی که سه عاتییک دوور بوو. من له شه وه دا پیم راگه یشته وه که شه رته کانی منی بو یه کتر دیتن قبول کرد.

نه و یه کتر دیتنه زور عه جایب بوو. ئیمه هه ردوو له شکری خو مان له جیگایه کی وادا نابوون که له وه ختی پیویستدا بو شه پرکردن ناماده بن و زوو بینه پی شوه پی رابگه ن. نه ویش له ولاوله له شکری خو ی و ا تیگه یان دبوو. به لام له سه ر نه و شه رتانه چوینه جیگا هولگا ه (موعود). هه ریبه که شه ش پیاوی بی چه کمان له گه ل خو مان برد. گه یشتینه نزیک یه کتر دهستی یه کترمان کوشی. من له باتی حکومتی به ریتانه وه مه منوونیه ت و شوکرانه بژیریم کرد بو خزمه تیکی که کردبووی.

شیخ عه بدولقادر پیاویکی کورته بالای توندو به هیز و به خو وه بوو. خووی چاک و په وشتی پیاوه تی له نیو چاوانی دیار بوو. روو خو ش و نیو چاک و خاوین و هه نیه گوشا بوو. بو خو شی په نیس و گه وره ی عه شیرت و سهرداریک بوو.

ئیمه که دانیشتن، یه کیچ له پیاوه کانی قاوه و چای دروست ده کرد. که له چا خوارنه وه و قاوه ده ست به ردار بووین، ده ستمان به گوته ی سیاسی کرد. نه من گوتم حکومتی بریتان چهنه رژیکی دیکه عه شیرته ی «ده یلو» به سه ختی جه زا ده دا. بو نه وه ئیمه ده مانه وی میلله تی کورد کو مه گیمان بکه ن تا دهستی نه و شه رکه رانه ی مایه فیتنا نه ی سهرکیشانه له خراپی کورت بکرتنه وه.

له بهر نه وه که سهرداری عه شیرته تییک بوو، هه موو کاریکی پی ده کرا. نه من له سه ر نه وه قه رار دار بووم و تکام لی کرد که مودیری ناحیه ی سه نگا و بخاته گه رده نی خو به وه. «من

له هه موو گونا هیکی که له زه مانی شیخ مه حموودیدا کردبوو، بیبه خشم. نه ویش ده ست به جی قبولی کرد. ته ماشام کرد نیو چاوانی گه ش بو وه و لی خو ش هاتنی لی دیار کرد. چونکو دلخوازیی نه وه بوو. منیش گه لیک شادبووم؛ چونکو له و زه حمه ته ی تیدا بووم، رزگار بووم. له و کاره دا ده ستوانی باوهر به شیخ عه بدولقادر بکه م و ئیعتما دی پی بکه م. له و ده مه دا داوای لی کردم قاقه زیکی ره سمی بده می تاکو حو کمیکی ره سمی له سلیمانیه وه بو دینم. نه منیش زوو داوای قاقه زیکم کرد، دهستی برده گیرفانییه وه قاقه زیکی بو دهرخستم. که ته ماشام کرد ده مانچه یکی له گیرفاندا بوو. تیگه یشت که من چاوم پی که وت. به دلگیره وه ته ماشای کردم. نه منیش پیکه نیم. ده ستم له رانم دا، گوئی لییده، نه ویش که نه وه ی زانی، پیکه نی و گوئی که من هیچ نامه وی و پیویستم نییه که تو بکوژم؛ چونکو چاخیکی له گه لی و دهره ی دهره ندیخانی که ده چوویه کفری، من له سهری کتوی له نه شکه و تیگدا بووم و تفهنگ له ده ستما بوو. نه گهر بکوژتیا به ی رزگارم نه ده کردی. به لام خه یالم کرد که به کوشتنی تو چم پی نابری. له پاشان به دژستایه تی خودا حافیزیمان لیک کرد و سه ندم دایه و له و جیگا لک دوور که وتینه وه».

من له جعفران گه رانه قاقه زیک له میجره رسون نووسی که حو کمیکی بو شیخ عه بدولقادر بنووسی که له گه ل نه وم قه رار دابوو، به له ز بو بنیریت. جیگای جنوبی سلیمانی بوو. شیخ عه بدولقادر له نیو عه شیرته ی زهنگه نه و ده لو دا پیاویکی به ئیقدام سابت و به کار و قسه ره وا بوو. له وده مه دا «کاپیتان هولت» له لبردن شورش هه مه وه ند به دلخواز گه یشتبوو.

من له قه رده داغ بووم که پیان راگه یاندم که سو مه له سواریکی شه رکه ری هه ورامانی لنگیان داوه ته سه ر هه له بجه. چوونه سه ر مالی کاپیتان بیل و عه ده خانم، شه وی بهر گولله بارانیان داون. چهنه که سیکیان بریندار کردبوو و چهنه دیکیشیان کوشتبوو. له نیو کوژراوه کاندا که ریم به گ کوری عه زیز به گ کوژرا بوو. له وه گه لیک ترسم لی په یدا بوو. سواربووم؛ هه ر له و شه وه دا گه یشته سلیمانی. له و رژه ده دوو فرژکه له به غداوه گه یشتبوونه جی. نه و فرژکانه منیان به ره هبه ر هه لگرت له گه ل خو یان سوار کردم. ئیمه ده سته جی که سواربووین روو به کتوی هه ورامان مان لی خوری. له ده ورویشتی «دزهی» و دیتهاتی دیکه بو مه مان هاویژت. له پاش نه وه چوینه سه ر مه ریوان. نه ویشمان تاور باران کرد. له ویتوه گه رانه وه سه ر هه له بجه؛ که میچ گه راین؛ دابه زیم.

به‌گزاده و نه‌هالی هه‌له‌بجه پیشسوازییان کردم. که کاپیتان «بیل» م چاو پی کهوت، له ترسان و له هه‌لمهت بردنی کوردان و نه‌زییه‌تدا لاواز ببوو. ئەوم ناردوهه سلیمانی. من له جیگای ئەو دانیشتم. دەم هاوین و گهرمی بوو؛ نیوه‌یه‌کی هاوین رابرد بوو. عیراقیش به‌چاکی کهوتبووه ژیر په‌نچه‌وه. ئەو مه‌سه‌له‌یه چونکو قابیل به‌ته‌ئریخ بوو گێرامه‌وه. ئەوه‌ی شه‌ری داخیلی بوو له لابردنی خه‌ریک بووین. ئیمه‌ش له حکومه‌تی مه‌رکه‌زی گه‌لیک دوور کهوتبووین. مه‌یدانی ئەوه‌مان نه‌بوو کۆمه‌گیمان بگاتن. له هه‌ر لاییکه‌وه حکومه‌ت کۆمه‌گی نه‌ده‌هات. له‌گه‌ل ئەوه‌ش به‌کۆمه‌گی ئەهالییه‌وه و سباتیان و به‌ئینتیزام و چاکه‌یه‌کی میجهرسون له‌کن ئەهالی هه‌بوو کۆشمان ده‌رکرد و یاریده‌ ده‌دراین.

«دو‌قتۆز فیکرم» له نووسراویکی خۆیدا ده‌لێت که میجهرسون له‌گه‌لیک ده‌ماندا به‌ته‌نها له سلیمانیدا ماپۆه. له‌به‌ر قابیلیه‌تی زاتی و جه‌وه‌ری و ویجدانی و نازایه‌تی خۆی، وه ئاگاداری له مه‌زاجی ئەهالی بوونی - که زۆر چاک له خوو ره‌وشتیان گه‌یشتبوو- له بزوتن و ئیشیان ئاگاداربوو، زۆر چاک ده‌یتوانی کوردستان بخاته ژیر په‌نجه‌ی حکومه‌ته‌وه وه کوردیش قابیل بوون باوه‌ری پی بکه‌ن.

ئیمه تا سالی ۱۹۲۱دا له هه‌له‌بجه ماینه‌وه. له دوايه‌دا کۆشام که بو دینتی ولات ئیزن بدریم. روخسه‌تم وه‌رگرت. «کاپیتان نا. ژ. ده‌گلز» گه‌یشه جیگای. منیش له دۆست و براده‌ران پچرامه‌وه و رویشتم. له‌وه‌مه‌وه کوردستانم به‌ردا.

میجهرسون له مانگی نیساندا گه‌راوه ئینگلیزستان. وه‌ختیکی له وه‌ته‌نی خۆی بوو، پیمان گوت که حکومه‌تی بریتانی جارتیکی دیکه ناتخاته‌وه سه‌رکارو پیشه‌ی حکومه‌تی له‌به‌ر ئەمه‌یه «سه‌به‌بی ئەوه ئەمه‌ بوو که ده‌بی کوردستان به‌ته‌نها حکومه‌تیکی سه‌ربه‌خۆ بی له‌گه‌ل عه‌ره‌ب نه‌کرینه حکومه‌تیکی رێککه‌وتوو». مه‌ندووبی سامی (سیر پیرسی که‌وکس) که ته‌ماشاه‌دا کوردستان به‌بی میجهرسون راگرتنی ده‌بی و ئیداره‌کردنی مومکینه. ئەمنیش که ئەوه‌م بیست له مه‌ئمووریه‌ت ئیستیعافم کرد.

میجهرسون گه‌لیک چه‌زی له کوردستان ده‌کرد. کوردی زۆر خۆش ده‌ویست. له‌به‌ر جوئ بوونه‌وه‌ی له کوردستان، دووچاره‌ی نه‌خۆشی دیق و سل بوو. له مانگی حوزده‌یرانی سالی ۱۹۲۳دا به‌ده‌ردی فیراکی کوردستانه‌وه مرد.

رێگاییکی میجهرسون بو رێکخه‌ستنی کوردستانی گرتبووه پیش، له‌کن ئینگلیزه‌کان به چاک نه‌ده‌زاندا. له کتیبی «سیر سیمویل هور» که له ناو هیندستاندا به «هیندوستان به هه‌وا» ده‌ناسرێ، له‌ویدا ته‌ذکره‌ی میجهرسون به‌م جو‌ره‌ نویسراوه‌ که: «پیاویکی زۆر

عه‌جایب بوو له نیو کوردی سلیمانیدا په‌یدا بوو. وه‌کو حوکمداریکی پیشوو له‌سه‌ر ئەوانی حوکمداری ده‌کرد».

میجهرسون چونکو له‌نیو کوردستاندا گه‌لیک ماپۆه، تێگه‌یشتبوو و لیبی ئاشکرا بوو حکومه‌تیکی سه‌خت و حوکمداریکی قون پانیپی ده‌وی. به‌و جو‌ره حکومه‌ت ده‌یتوانی به مه‌قسه‌د بکا. به‌لام ئەو حوکمدارییه سه‌خته و حکومه‌ته توند و تیزه‌ به‌کاری حکومه‌تی ئیمه نه‌ده‌هات، و له‌گه‌ل گه‌رانی مه‌مله‌که‌تی ئیمه موافیق نه‌بوو. له‌به‌ر ئەوانه بوو حکومه‌ت ئەوی له حکومه‌ت جوئ کرده‌وه.

له‌سالی ۱۹۲۱دا سلیمانی ئەمین کراوه. ئەمه که‌وته به‌ر چاوان که رێگاییکی میجهرسون گرتبووه پیش و سه‌ختی ده‌نواند غه‌له‌ت بوو. چونکو پیاوانی سلیمانی به‌خۆشی و نه‌رمی که‌وته ژیر ده‌سته‌وه. سالیکی رابرا. له سالی ۱۹۲۲دا به‌ناشکوری نه‌بی، زۆر ته‌ئه‌سوف که چوار زابت که ناویان ۱ «کاپتان فیزگی»، ۲ «مکانت»، ۳ «بۆن»، ۴ «مۆت» بوو، کوژران. له مانگی ئەیلوولی ۱۹۲۲دا کۆمه‌لیکی که‌م له تورکان که‌وته نیو عه‌شیره‌تی پشه‌ده‌ره‌وه. ئەوانیش له‌پیشدا گه‌لیک دۆستی ئینگلیز بوون. له‌شکری هیندی به‌ته‌واوی ناردرا بوونه پیش ئەوان. شکان و کوژران و زۆریشیان شگوم بوو. له‌گه‌ل ئەوه‌ش شه‌ر و شوێر و کوشتاریکی زۆر که‌وته نیو لیوای سلیمانیه‌وه. هه‌موو زابته‌نی ئینگلیز به‌فرۆکه‌ ده‌رخران و رفاندیان هه‌تا رزگاریان کردن. چوار سه‌دو په‌نجا هه‌زار روپییه و پینج سه‌د تفه‌نگی ئینگلیزی و گه‌لیک ئەسه‌باییکی زۆری بی ژماریان به‌ردان و هه‌لاتن. حکومه‌ت گه‌لیک زه‌ره‌ری لی که‌وت. له‌وه‌مه‌وه جاریک ئینگلیز و جاریک کورده‌کان حوکمداریان ده‌کرد.

له‌به‌ر چه‌ند چتیکی نایته‌ گوتن، شیخ مه‌حمودیان له حه‌بسی هیندوستان رزگار کرد؛ بردیانه‌وه سلیمانی. به‌لام ئەویش زوو ده‌ستی به سه‌رکیشی کرده‌وه. هه‌موو سه‌عی و کۆششی ئیمه ئەوه‌بوو که شیخ مه‌حمود بگرین، له‌ده‌ستمان نه‌ده‌هات. به‌لام له ئاخردا قاقه‌زی له ئیمه نویسی، ئەومان عه‌فو کرد. ئیستا که کوردستان له ئاسایش دایه. به‌لام نازانم تا‌کوو چه‌ندیکی دیکه هه‌روا راده‌ه‌ستن. ئینتیزامی کوردستان له ژیر نیگه‌رانی ئەهالی‌دایه. ئەوان به‌سه‌رکار راده‌گه‌ن و له ژیر فه‌رمانده‌ی زابته‌نی ئینگلیزدان. عه‌سکه‌ری لیفی و عه‌سکه‌ری شه‌ریفیش له سلیمانی هه‌یه. جارچار فرۆکه‌یش له‌و ئاسمانه‌دا ده‌گه‌رین. دۆستی ئیمه له‌گه‌ل تورک و ئیران مایه‌ی ئەمنیه‌ت و ئاسایشی مه‌مله‌که‌تن.

به‌لام که‌سیکی تاریخی کوردان ده‌زانی، تیده‌گا و گومانی نامینیت که ئەو ئەمنیه‌ته

همیشه راگیرا و نابی و زور خو ناگری. هزلتیک نهکردنی کوردان و نهفره تیان له تات «عرب» فیتره تییه. که کورد تاتی به هیچ نازانی و تاتی کورد به هیند ناگری ئه وهش له بهر جیگا و زهوی جوغرافیا یه. چونکو کورد له کیوان دان و تات له نیو دهشت و راستایه داده نیشن و قومیهت و ملیهت له نیوان دایه. ره گه زیان دیاره که لیک جوی. کورد له ره گه زنی «ناری» ن و «تات» له ره گه زنی «سامی» له بهر ئه وانه باوهر ناکم نینتیزامی حکومتی کوردستانی له گه ل تاتی به عدا ریک که ون و قوهت له ژیر دهستی تاتیاندا رابگیریت و راگرتن و بهرده و امیشی ناکه ویتته خه یالی عاقلانه وه. خه یال م وایه که مه سئه له ی کوردستان قابیل به مه نییه که ئیمه لئی ئه مین بین و ئیعتناده به وه بکه یین؛ ئیتیمانی لئی بکه یین.

ئهن ناخو از م دهم له مه بدهم که ستاتی ناتوانن له دهشتدا شه ریکه ن و ناتواندری بیتته گوتن که له چیاکانی کوردستاندا دیسان بو شه رکردن نابزونه وه. به لام به راستی ئه مه به خه یالدا دینم و ده لیم که بوونی تاتیان له کوردستاندا پیستره له فائیده یان؛ وه زهره له قازانج زیاتر رووده ات. چونکو ئه هالی گه لیک رقیان له تاته و هه زیان لئی ناکه ن.

جار جاره گه لیک نویسراوان له دۆستانی خو م له هه له به جوه وه وهرده گرم و گه لیک له و جو ره مه سئه له یه دده وین. ئه وانه زور له دهست عه سکه ری شه ریف شکایهت ده که ن. له پیسی و به دره وشتی و جه ورو ئه زییهت و ته وه حوشیان دده وین. پۆسته نییه ئه و خه به رانم پی نه گا. ئه منیش ئیقرا ده که م له ها وده ردی کوردان دهست هه لئا گرم و له هه موو ئیش و ئه زیه تیکدا ها و الیانم.

ئاگاداریکی که من به سه ر کوردستاندا هه بوو، کۆن بووه. هه رچه ند خو شم له مه سئه له ی کورداندا به ماهیر ناژمیتم؛ به لام به چاکی تیده گه م ناو دلی میله تی کوردان ناگۆردی و نه گۆردا وه. هه ر وه ها ماون که من چاوم پی که وتوووه.

ئه گه ر ئه هالی له گه ل ئیمه چاک نه بن و به کرده و هی ئیمه دلخۆش نه بن، ئیمه ناتوانین به له شکرکی که مه وه مه مله که تیک بگرین و ئیجرا ی قانونی خو مانی تیدا بکه یین. ئیمه له بهر ئه وه که میک له ئه خلاقی خو مان و ذمه تی ویجدانی له سه ر خو مان داده نین و فه ریه ی ویجدان، له وازمی ئه خلاق و ذمه ته که ده لیم له سه ر ئیمه فه رزه که حه قی ئه و میله ته له دۆزمنه کانیان بیارین. به لام زور ته ئه سوف ده که م که له و مه سئه له دا ئیمه زور وه پاش که وتووین. ئهن ده توانم که گه لیک چت نیشان بدهم که ئه و میله ته چه نده بو ئیمه یان کۆمه گی کرده وه و ئیستاش یاریده مان دده ن. له گه ل ئه وهش به ته کالیفیکی زور

سهخت و گران گرفتارن و که وتونه ژیر باریکی قورسه وه.

یه کتیک له وانه قسمی دپهاتی «جافران» که له قه ره داغدا هه ن، ئه و میله ته ن که بو شه ری شیخ عه بدولقادر کۆمه گیان ده کردم وه خو یان له پیناوی من دنا. له پاش ئه وه عه شیره تی هه مه وه ند ئه و دئییه یان تالان کردو سوو تاندیان له سه ر چی؟

له بهر ئه مه بوو که له پیتشدا کۆمه گی منیان کردبوو، له وه ختیکی تهنگی ئیمه دا له شکریان بو کۆکردمه وه. مانگی ئه یلولی سالی ۱۹۲۲ سلیمانی له دهست ئیمه ده رچوو. سلیمانیمان به ردا بوو. من به کاری خو م نه که به مه ئمو ریه تی سیاسهت له به عدا بووم. دوو پیاو له لای مه ندووب سامی ئینگلیزه وه هاتنه کنم که بچمه کن مه ندووی سامی؛ چونکو خواستبووی. منیش که چووم پی گوتم که بمه وه موفه تیشیکی ئیداری و حاکمیکی سیاسی له هه ر جیگایه کی کوردستاندا که پیتم خو ش بی رووی تیکه م؛ چونکو گه لیک ئاگادار و ته جرو به کار بووم و به چاکی له رۆحی کوردان گه یشتبووم و له گه ل هه موو سه رکۆمارو سه رداره کانی جافدا دۆست بووم، بچمه نیویانه وه کۆمه له ییکی ته وایان لئی خرکه مه وه. به یارمه تی ئه وان بتوانم سلیمانی بخره مه وه ژیر ده ستانه وه.

من به جو ریکی دیکه و له وه زعییه تیکی دیکه دا ئه و وه زیفه یه م به خو شی قبول کردبوو. به لام له بهر ئه مه که وه عده بیکی به دۆستانم دا بوو نه هاته جی و دیسان وه عده بیکی به میله تی کوردی بدهم ناتوانم به جیی بینم. که له وانه فکریم و بیرم کرده وه خه جالهت ده مینمه وه، به درۆزن دهرده چم؛ له بهر ئه وانه ئه و وه زیفه یه م قبول نه کرد.

ئه مانه ی که ده یلیم؛ زه رووری و واجیبه و فه رزیی ذمهت و ئه خلاق و ویجدانه. ئیمه هه رچه ند خه یال ده که یین و لئی ورد ده بینه وه، به واجیبه دزانین که له کوردستاندا ئه منیهت و ئاسایش و ئینتیزام په یدا بکری.

له گه ل ئه وهش له سه رحه دی ده ولته تاتی (عه ره بی) و کوردیدا مه سئه له ییکی تازه رووی داوه که ئه ویش ئه مه یه له که رکوک و کفریدا کانی نه فت له نیوانی کفری و که رکوکدا جیگاییک هه یه که سه رچاوه بیکی زور گه وره ی نه فتی لئی دهرکه وتوووه. لازمه ئه و جیگایانه له ده سایسی دۆزمنان بیارینریت و عه شیره تی جاف عونسو ریکی زور زه حمهت کیش و به حسه و به شدارن له مو لکی کفریدا.

به کۆمه گی فرۆکه و نوخته ی پۆلیس و قشله ی عه سکه ری له نیو دۆل و دهره و شیوو کیو و چیا ی بلندی کوردستان ده توانین کورده کان بخره یه ژیر دهستی خو مانه وه. به لام و انابی ته جرو به و ئاگاداری من وام لئی دیارده کا به خو شی و ماقو لئی ئه گه ر عه شیره ته کورده کان

فیر بکهین و رام بن، سلوکیان پی بکیشین، پیاوه گوره کان مه حکوم ناپن؛ نهو وهخته به یه کجاری گه لیک کاری گران ده خرپته دهسته وه. بۆ هه موو کارپیک به کاردین و له ژیر نه زیه تیش دا خویان نابین.

پیاوه کانی جاف زۆر په سند و قابیل به دیتن و نازا و شایسته ی پیاوه تین. له زانیی په سندی و قابیلیاندا زۆر زه حمت ناکیشری. زۆر دینه بهر چاوان. قابیل به ئیسلاحن. به لام نه رمه نه رمه ده تواندرئ ئیسلاحن بکرتین. عه سکه رو زابیت له ناو نه واندانانان فیکریکی خراپه و چاک نبیه. چونکو نه وان به ئاسانی دینه ده ست به هاو ده ردی و پیکه وه ژیان ده تواندریت بکرتنه به ک وجود و کاری زۆر گه وره یان پی ده کری و به نه همییه ته وه خزمهت ده کهن. نوقته ی پۆلیس و فرۆکه و زابت ناتوانن مه سه له ی کوردان رپیک بخهن. به لام به سووردهت مه سه له ی مولک و ئیداره و هه مده ردی و پیکه وه کوشان زۆر به ئاسانی دینه ده ست و خزمهت ده کهن.

### قوماندانی فرۆکه وایس مارشال سیرجان هان هیگن

له چلۆنی کوردستان و گوته ی دوقتور لیز و میجه رسۆن و نه زه رباتی خۆیدا نه مه ده لیت:

له سالی ۱۹۲۴ دا که چوممه عیراق، له وهخته دا شیخ مه حمود به فاسنده ی حکومه تی ئینگلیز به و جۆره له سلیمانیدا حوکمدار بوو. به لام چونکو مالیه ی لیوای سلیمانی روی له زیاد بوون کردبوو، شیخ مه حمود داوای خسته بهرچاوان ر بیری لی کرده وه که خۆی رزگار بکا و نازاد بی. نهو ده وه له ته و دراوه ده که ویتنه ژیر ده ستی خۆیه وه. وه های که وته خه یاله وه نه گه ر حکومه تی ئینگلیز له سلیمانیدا نه ما، هه رچییه کی ته مای بی ده توانی بیکا. وه هه رچییه کی دلخوازی بی بۆ دیتنه جی و له هه موو چتیکدا مه نفه عه تی ده ست ده که وی. به و هه وایه جارئ نازادی و حوکمداری کیتشا و خۆی به حاکمیکی سه ربه خۆی کوردستان ناوانا ده ستی به ریک خستنی کاروبار کرد.

باغ و بیستانی بۆ خۆی بینا کرد. وای ده زانی که هه میشه نه وه ی بۆ را ده گیرئ و له سلیمانیدا ده میتیت. به لام نهو پیاوانه ی له گه ل ئیمه دۆست بوون، دوو جار به نه زیهت و زه رپه ریان کردن له هه موو لاییکه وه تییان روو ده هاتن به هانه یان پی ده گرتن. ئیمه چه ند جارپیک نه ومان هۆشیار کرده وه، وه رامان نه سپارد که ده ست له نه زیهت و نازاری «عه دله خانم» و هاوه لانی نه کیشیتته وه، له پاشان گه لیک نه زیهت تووشی خۆی ده کا. له و بزوتنه یه وه گه لیک جار ناگادارمان کرده وه.

له مانگی ته مووزی سالی ۱۹۲۶ دا مه جبوور بوو که له گه ل ئیمه سولج کاو ناشت بیتته وه ئیمه ش چه ند خاک و زه وی خۆی هه بوو، پیمان داوه و په یامان له گه ل به ست له سه ر حه دی ئیران، له جیگاییکی دانیشیت و زنده گی بکا؛ به و په یامانه رازی بوو.

ئیتستا که ئینتزامی حکومهت له سلیمانیدا چاک بووه، له نیوان سلیمانی و چه مچه مال وه له نیوان چه مچه مال و هه له بجه دا نوقته ی پۆلیس دروست کراون. له و جیگایانه دا گه لیک پۆلیس هه نه، نایه لن رپگری و دزی بکرتین. له سلیمانی و پینجوبین و هه له بجه دا عه سکه ری شریف هه ن. نهو عه سکه ری شریفه، عه سکه رپکی واین که دوقتور لیز ده لی: ئیتستا هه موو فیرکراون و له ژیر گه رانی زابتنی ئینگلیزدان. له کوردستاندا هیچ شه ر و شوپ نه ماوه، بیجگه له «سابیر» کوری که ریم فه تاح به گ «که ریم به گ» جارپیک چوو بووه سه ر دتییه ک و هه له متی بردبووه سه ریان؛ له و شه رده دا کوژرا. سابیر به گ ناتوانی زه ره رپکی قورس بدا، مه گه ر کاروان و هات و چوو رووتکا. وا ده زانم که سلیمانی زۆر له نه منییهت و ئاسایش دایه.

له ده وری تورکاندا هینده نه منیهت و ئاسایش نه بووه که نه مرۆ هه یه. چونکو میجه رسۆن بۆ خۆی گوته ویه تی که له سالی ۱۹۱۲ دا چوو بوومه سلیمانی، سی چوار حه فته له سلیمانی چاوه روانی کاروانی کردبوو؛ له بهر پر خه ته ری و ترس و خراپی ریگا چون مومکین نه بوو. به لام نه مرۆ هه موو رۆژتیک کاروان دیت و ده چی به بی نه زیهت سه فه ر ده کهن.

ته و او بوو به ئیز خوا له شاری رواندز. ۲۲ جه مادی یه ک سالی ۱۳۴۷ ی هیجری، موافیقی ۶ ی تشرینی دووی ۱۹۲۸ عیسایی.

به ده ست موته رجیم و ریک خه ر مودیری جه ریده و

چاپخانه ی زاری کرمانجی

سه ید حسین حوزنی موکریانی.

بهندی دووهم

**چلۆنی سه‌ره‌هوردی**

**ئیسماعیل خان - سه‌مکۆی شگای**

کرده‌وه‌ی

**سه‌ید هوسین موکریانی**

خیتوی کۆقار و مه‌زرگه‌ی زاری کرمانجی له رواندز

کوردستان موکریانی

ئاماده‌ی کرده‌وه و هیناویه‌ته سه‌ر ریتنوووسی ئه‌مپۆی کوردی

## چەند وشەیه‌کی پێویستی

ئەم بەسەرھاتە ھەشتا سالتیک لەمەوبەر لە لایەن بەھەشتی حوسین حوزنی موکریانی مام نووسراوەتەو، وا دیارە مەبەست لە نووسینەویدا بۆ دانانی بەرھەمیکی مێژوویی بوو، بەلام رووشە و گێچەلی رۆژگار ھەلی ئەوێ بۆ نەرخساندوو، سەرلەنوێ داڕێژیتەو.

لەرۆی ئەوێ ئەم دەستنووسە تیشک دەخاتە سەر زۆر لایەنی کەسیەتی سمکۆ و ئەو رووداوانە رۆژانە رووبەرۆی بوون لە داگیرکردنی شار و گوندی کوردستان و تالانکردن و کوشتن و سەرژێرکردنی دانیشتوانی لە لایەن دۆزمنانی کوردەو، ھەولێ چەکارانە سمکۆ لە پیناوا ئازادکردنی کوردستاندا، پەنابردنی سمکۆ بۆ باشووری کوردستان و ھەلۆتستی دانیشتوانی باشووری کوردستان بەرامبەری و جوۆری پێوەندیکردنی بە ئینگلیز، چوونی بۆ سلیمانی و پیشسازی لیکردنی شاھانە لە لایەن مەلیک مەحمودەو، یارمەتیدانی رادەبەدەر لە لایەن شیخ ئەحمەدی بارزانەو، ھەولدانێ دەستگیرکردنی لە لایەن دەسەلاتدارانی عیراقەو.. وام بە پێویستی زانی ئەم پەراوانە سەرلەنوێ بە رێنوسی ئەمرۆ بنووسمەو و بیخەمە بەردەست ئێوەی ھیتا، چونکە مێژووی سەردەمیکی گرنگی نەتەو کەمان دەخاتە روو.

ئەم دەستنووسە لەسەری نووسراوە بەندی دوو، کەچی زۆر لە بەندی یەکەمی گەرام چنگ نەکەوت وادیارە لە نێوچوو.

ھەر وشەیه‌کی نێو ئەم دەستنووسەم بۆ نەخویندرا بیتەو چەند پنتیکم لە شوینی داناو، ئەوێ بۆم خویندراوەتەو، بەلام لە راستی خویندراوەکە دلتیا نەبووم ھیمای (؟) لە پالێ داناو.

کوردستان موکریانی

۲۰۰۷

## پێشداستی

لەپیش ھەموو چتیکدا ھیندیک لە ئەحوال و خاک و زەویبەکی عەشیرەتی شکاکی نەشوئا کردوو، عەشیرەتی شکاک بە ژمارە ھەرچەند کەمن، بەلام میللەتیکێ ئازا و رەشید و جەنگاوەرن و دايمە لەکیوان مابەین خوی و وان و ورمیدا بە ئازادی ژیاون لەپیشدا بە چەند عەسرتیک لەژێر حوکمی عەشیرەتی مەحمودیدا دەژیان و ھیندیک جارن لە خۆیان پیاوی گەورە پەیدا دەبوو، سەر بەخۆ دەژیان.

لە سالی ھەزار و سەد و دەدا دوو بەرە باب پیکەو بەشەرھاتن، بەرە بابیک سەد مالتیک ھەنگرت و چوو وانی بە بتلیس و دیار بەکر و ئورفەدا دوو سال گەران دانەمەزران تا کەوتنە چیا، کە بە چیا کرمانج مەشھوورە لە غەری رۆژاوا شاری حەلەب تاکو خەلیجی ئیسکەندەر وونە .. ئەو سەد مالتە چوونە چیا کرمانج. عەلی ئاغایەک حوکمداری ئەو جیگایە بوو، ناحیەکی بە بەخشیش دانێ، لەوێ ئەو عەشیرەتە ماونەو، لە تاریخدا بە ناحیەکی شکاک مەشھوورە و زۆر دەولەمەند و بەکارن.

عەشیرەتی شکاک پارچەبەکی دیکە لە زەمانی تەھماسپدا لیبی جوینوونەو، کەوتنە دەشت و میان دواو مەزھەبی جەغفەرییان قەبول کرد، ئەمرۆکە بە شقایان (؟) دەناس بەلام بەرەبابەکی دیکە لە جیگای خۆیاندا دانیشتن، ئەغلەب بە سەرکیشی رایاندا بوارد و جیگاشیان چاک بوو، چونکە کەوتبوونە سنووری رۆم و ئێرانەو، لە ھەر لایەکەو تەنگاو بوونابە پەنایان بۆ لایەکی دیکە دەبرد، جیگایان زۆر سەختە و بلندە، ھەمیشە لە سوخرە و باجی حکومەتان دووریون و حکومەتی رۆم و عەجەم بۆ راگرتنی سنوور موراعاتیان دەکردن.

ئەو عەشیرەتە لە قەدیم مایل بە سواری رمبازی سلاخسۆری مەیدانداری بوون، عەشیرەتیکێ زۆر مەھەور و ئازا و لە مردن نەترسن.

سمکۆ (ئیسماعیل) له نێو کورداندا به سمکۆ مه شهوور بوو. سمکۆ کۆری همه د پاشا کۆری عه لی خان شکهفتی له قه بیلله ی عه بدۆی له عه شیره تی شکاک له سالی ۱۳۰۳ دا له دایک بووه، پینج برا بوون، یه کیتیک جه وههر ئاغا بوو، له سالی هه زار و سێسه د و بیست و دوو دا موزه فه ره ددین شا \_ پادشای عه جه م بانگی کرده ته ورێز، جه وههر ئاغا دوازه سواری بژارده ی له گه ل خۆی برده ته ورێز، حه مه عه لی میرزای وه لیه هه د ته مای گرتنی کرد، به لام جه ساره تی نه بوو بیگریت، سێ چوار ئه وباشی نه عیینه کرد فرسه تی لی بیین له جیگایه ک بیکوژن، تا رۆژیک له گه ره کی راسته بازار له قاه خانه ی چاپاردا نیوه رۆ بوو له په نجه رانه وه شلنگیان کردی و کوشتیان. نوکه ران له نێو قاه خانه دا گه لیکیان کوشت و جه سه دی جه وههر ئاغایان هه لگرت و به شه پرکردن و کوشتار له بازاری ته ورێز ده رکه وتن، به له ز جه سه ته که بیان برده وه نێو شکاکان، حه مه د پاشا بۆ داخواهی هه لسا چوو بۆ ئیستانبول، ئه و حاله و زولمه ی ئیرانی به سولتان عه بدولحه مید خانی دووم گه یاند، که له سه ر ته ختی رۆم بوو عه رز کرد، به روتبه ی پاشای سه ربلندی کرد، به لام له ئیستانبولدا رایگرت و گه وه ی کرد، چونکو محه مه د پاشا پیاویکی زانا و کاربێن بوو له گه ل هه موو که س ریکده که وت، له و ده مانه دا به درخان پاشایه کان له ئیستانبول بوون، محه مه د پاشا ها تووچۆی ده کردن، چاخیک بوو، که تورکی عوسمانی له به درخانیکان رقیان هه ستا ده ستیان به گرتن و بلاو کردنیان کرد، ئه وی نیزیکی ئه وانیش بوون گرتنیان، محه مه د پاشاش وه به ر ئه و ئه زیه ته که وت و به نه فی ناردیانه ئه زمیر له قه لعه به ندیان کرد، زۆری پێ نه چوو ژه هر خواردیان کرد و کوشتیان، محه مه د پاشا ئیسته ش بی سه روشوتین چوو.

له سالی ۱۳۲۳ دا سمکۆ له جیگای بابی دانیشته، بۆ تۆله ی جه وههر ئاغای برای ... گریدا. برای سێیه م ئه حمه د ئاغایه، چواره م خورشید ئاغا، پینجه م عه لی ئاغا شه رخی حالی هه ره که بیان له جیگای خۆیدا به یان ده کریت.

ئیسماعیل خان له سالی ۱۳۳۷ دا که هودنه ی عمومی ده ست پێ کرا له چاری به گۆشه گیر دانیشته له ورمی حکومه تیکی ئه رمه نی (\*) دامه زرا، میر شیمۆن ناویکیان له سه ر ته خت دانا، ده ره ده رانی ئه رمه نی له هه موو لایه که وه له سه ری وه خرپوون، ده سترێژیان له گه ل کوردان ده ست پێ کرد دۆلی ورمی و ده سته ی سنوووزیان به جاریک تالان کرد له شکریان، ئه رمه نییان بۆ تۆله کردنه وه له ئیسلامان کوردیان کرده هه ده ف به ری خۆیان دا ته وای ئه رازی کوردان، میر شیمۆن رۆژبه رۆژ قوه تی په یدا کرد، هه ر رۆژ گوند و ئاواپیه کی کوردیان تالان ده کردو ده یانسووتاند، گه لیکیان ژن و کچ ته تک کرد، میهره باننیان به که س نه ده کرد، چ کورد و چ عه جه میان ده سته که وتبا رزگاریان نه ده کرد، ده یانکوشته، به لام له گه ل ئیسماعیل خان به میهره باننی رایانده بوارد و هه میشه داوای کۆمه گیان لی ده کرد، ئیسماعیل خان له به ر جه ور و سه مه تیکی له کوردیان ده کرد، دلی بروای نه ده دا ئه وه ند خۆیان تیکه ل کا، لیشیان ئه ندیشه ناک بوو، که تووشی به لایه کی بکه ن، هه میشه به ئیداره له گه لیان رایده بوارد. ئه و میلله ته به جیلۆ ده ناسرین بۆ خۆیان کوردیکی دین عیساپیان هه یه و ئه وروپا له به ر مه حبه ته تی دیانه تی مه سیحی ده ستیان ده گرتن و قه راریان پێ دابوون له خاکیکدا مه وجودیه ت بنوێتن، میلله تی خۆیان، که له زولمی تورکان په ریشان و بلابوون وه خرپانکه ن ئیستیقلالییه تیان به نه تی، ئه وانیش له هودنه ئیستیفاده یان کرد. حکومه تی ئیران له ژێر پیتی عرووسدا کوترابوو، سه راسیما و په ریشان که وتبوو. حکومه تی رۆم پارچه کرا که وته بن ئیحتیلال، ده وله تانی رۆژاوا جیلۆیانی ورمی و ئه تراف ورمییان به والا و بی خاوه ند زانی خۆیان تی خزانده، ترسیکی، که بیانبوایه میلله تی کورد بوون. ئه وانیش له به ر برسیته ی و رووتی په نجه ی رۆمیان حالی به رابه ریان پێه نه ده دی، هه موویان به مردوو حیساب کردبوون، گوکیان ته گه ر که سیکێ زیندوووشیان لی په یدا بیت ده یکوژین، به که م زه مانیک خۆمان به ئه وروپا وه دنه ئین و موسته قیله ن حکومه تیکی جیلۆیی داده مه زرینین. له سه ر ئه وه به شه و به رۆژ ده کۆشان و له هه موو ئه کنافی دنیا دا په ریشان و بلاوانی خۆیان وه خرده کرد و ملیان له مال و موگی کورده واری نابوو، گه لیکیان ئاواپی ویران کرد.

(\*) لێره دا مه به ست له ئاسوورییه، به لام له رووی ئه وه ی ئاسووری و ئه رمه ن له رووی دینه وه مه سیحین، وه کو یه ک ته ماشایان ده که ن، بۆیه ئه م دوو نێوه له بری په کتر به کار ده یندرین.



کچیتکی کوردی شکاک بە ڕێگایەدا دەروات، خەییول ناویکی ئەرمەنی بە چارە نەفەر ئەرمەنەو دەیکەن، بەهەمووان ئەتکی دەکەن. کچەکە دەریپتی خۆتێناوی خۆی هەڵدەگریت و دەچیتە کن سەمکۆ و ئەو دەریپتییە لەپیش دادەنیت. سەمکۆ عەشیرەتی عەبدۆیان بانگ دەکات و دەلیت: نامووسمان بەبادا چوو، نابیت خۆتان بە پیاو بزنان، تاکو خەییول نەکوژن. سێ نەفەر شکاک چوونە سەر ڕێگە و کوشتیان.

میر شیمۆن لە خسرۆوا لە جێگە دانیشتنی خۆی جواب لە سەمکۆ دەنیرت، کە فەلە لیت قبوول ناکەن، چتی وا چاک نییە، کە کردت.

سەمکۆ دەفەر موویت خەییول چتیکێ زۆر بێ قاعیدەیی و بێ قانونی کردبوو، کە هیچ بەشەرێک ئەو قبوول ناکا، بە پازدە کەس کچیتکی چارە سالی ئەتک بکەن، جەزای ئەو لە کوشتن زیاتر نەکەوتە بیرهو.

ئەگەر مەیل دەکەن بۆ موزاکەرە ئەو تەشریف بێننە سەلماس (کۆنەشار) لە مالی مەشەدی حەسەن ئیستیفاقیک بکەین.

حکومەتی قاجاری ئێران زۆر لەو دەترسا سرە بگاتە تەواوی ئاوریاگان بەدزییەو قاقەزێیان بۆ ئیسماعیل خان نووسی، کە تۆ بۆ لا بردنی میر شیمۆن بکۆشە ئیمە کوردستان و ئاوریاگان تان دەدەینی و حکومەتیکێ کوردستانی تیدا دامەزرێنە. ئیسماعیل خان فەرمووی بەلکو دەرەقەتی نەهاتم. ئێران و عەدە دایە هەرچی بخوازیت پیتی دەدریت و ئیستیقلا لیشت بۆ تەسدیق دەکەین. ئیسماعیل خان بەو پشستی قایم بوو، لەگەڵ میر شیمۆن خۆی ریکخست، بوون بە دۆست یەکتریان میهمانی دەکرد، تاکو سەمکۆ بەتەواوی میر شیمۆنی بە خۆیەو رام کرد. رۆژتیکێ چل تەفەنگچی دلیر و نازای هەلبێژارد پیتی فەرموون، کە میر شیمۆن لە کن من دانیشت و دەنگی سیلاح هات، هەر یەک لە هەنگۆ پیاویکی میر شیمۆن بکوژن. ئیسماعیل خان دەنیرتتە دوا میر شیمۆن بۆ سەلماس میهمانی دەکات، ئەویش بە ۱۶۰ سوارەو هەڵدەست دەچنە کۆنە شار (سەلماس). سەمکۆ بە هەموو نۆکەر و دەستوپیوتەند پیشوازی دەکات، بە عیزو شەرەف دەبێنە ژوورەو و سەرای بۆ دەراژێنەو، لە دیواندا ئیسماعیل خان و میر شیمۆن پیکەو بەتەنها مشوهرت دەکەن، کە چۆن خۆ دامەزریتن و بەری عەجەم بگرن لەو بابەتەو گەلیت دەدوین. تا وەختی نان دیت، موجوعە دیتە مەجلیس نان دەخۆن و چای

دەخۆنەو. میر شیمۆن بۆ گەرانەو ئەیزن وەر دەگریت. میر شیمۆن زۆر حورمەتی سەمکۆی دەگرت و پیتشی نەدەکەوت، بەلام ئەو رۆژە سەمکۆ بەزۆر و پیتشی خۆی دەخا، لە پلەکانان دەچنە خوار سەمکۆ بانگی دەکاتت هەرچەند عەدەتی کوردان نییە میوانی خۆیان بکوژن، بەلام بۆ مەسلەحەتی میللەتی کورد ئەم دەمانچە یەم لێ وەرگرە، دەمانچیتکی لێ دەدا هەتا میر شیمۆن هاوار دەکا گیانی پێ نایەلن. نۆکەرانی سەمکۆ هەر یەک پیاویکی میر شیمۆن دەکوژن. لە پاش نۆ رۆژان دەفەر موویت هەموو بار دەکەن بۆ لای (خۆی) هەلدین.

لە چاریدا غەیری پیرتێنیک نەبێ نەما بوو، جیلۆکان، کە ئەمەیان بیست لە ورمی بەر بە چاری بەرێ کەوتن، هەموو سەراو خانووبەرە سەمکۆیان تالان کرد و سووتاندیان و پیرەتێکی پیریان دەستکەوت، هەلیان قلاشت و گەرانەو ورمی. ئەو دەنگە بە هەموو کوردستانی ئاوریاگاندا بلا بوو، عەشیرەتی مامەشی لەژێر فەرمانی قەرەنی ئاغای مامەشدا هجویمان کردە سەریان و لە دەشتی سندوزدا گەلیکیان لێ کوشتن، ئاغواتی دیوگری لە .. موکریانەو لە بن ئەمری عەلی ئاغای حاجی ئیلخانیدا و بەگزادانی موکریان بە کۆمەلە لنگیان دا سەر جیلۆیەکی داخڵ بە موکریان بوون هەموویان قەتل و عام کردن. لە شنۆو رەزا خان زەرزا دیسان دەمی تی نان شکاندنیان تا لە ورمییان پەستاوتن، سەمکۆ هەرچەند لە ئێرانێ کۆمەکی خواست کەسیک بە هاوارییەو نەهات. لە سالی ۱۳۳۸ سەمکۆ بە قووەتەو چوو سەر سەلماس لەو پتو چوو سەر ورمی، موکریانی لە تەرەف دۆلێتو سەمکۆ لە تەرەف سەلماسەو ورمییان دەورە دا، دەستیان کرد بە کوشتاری جیلۆیان، دە رۆژی دەوام نەکرد ورمی گیرا، حاکمیکێ لە تەرەف خۆیەو لەسەر ورمی دانا، جەندار و پۆلیس لە تەرەف سەمکۆو تەعیین کرا و بۆخۆی گەراو چاری. داوای وەعدی ئێران پێیان داوو کردی و چەند قاقەزی بۆ شا، کە ئەو وەختە ئەحمەد شای کوری حەمەد ئالی شا بوو نووسی جوابیکێ وەرنگرت وەعدە بەجێ نەهات.

**عەلی ئاغا برای سەمکۆ و بۆمبا**

سەمکۆ لە چاری هەموو گەورە و سەردار عەشیرەتی کوردەواری وەخرکردەو لە هیندیک مەساییدا شوورەتێان دەکرد، وەلیعەهد میرزا حەسەن خان لە تەوریزەو بۆمبا یەکی خستە نێو سندوقیکەو ناردیە (خۆی) کە بۆ سەمکۆی بێن، سازادە یەکی نارد، ئەویش گەبشتە (خۆی) جەسارەتی نەکرد بۆ خۆی بچیت، پیاویکیان بەکرێ گرت چەند بۆمبا یەکیان دایە و ناردیان، ئەو پیاو بەرێ خەبەر بوو لەو، کە چی لە سندوق دایە، هەلسا بەری خۆی دا

چاری . سمکۆ و تەواوی سەرکردان لە داوینی سەرای باخچە بوون، سەماوەریان دانابوو، بە چاخواردنەوه خەریک بوون، نێزیک شەست کەس لە خزمەت دابوون، ئەو شوانە گەیشته پێش، سندوقتیک بەدەستەوه. سمکۆش خەسرۆی کوری لەسەر کۆشی دانیشتبوو، کە سندوقیان هێنا پێشەوه لێی پرسى کورە ئەمە چیبە؟ عەرزى کرد پادشای ئێران بە دیاری بۆی ناردووی، نازانم چی تێدا، بەلام گۆشەى دەستمالتیکى زەرد و سۆزى لى دەرکەوتبوو، خەسرۆی کوری، کە ئەو سۆر و زەرەدى چاوپێکەوت، گورووی گرت بیکەنەوه، ئەمە شیرینیاتە. سمکۆ فەرمووی کورم بۆمبا، خەسرۆ دەستی لى بەرنەدا، سمکۆ لەبەر دلى کورەکەى خەنجەریکی لەبەر خەسرۆ دابوو دەرى کیشا، دەستمالتیکى پى پێچرابوو سەرى نووکە خەنجەرى گەیاندى فېشەبەکى لێوهات. سمکۆ زوو خەسرۆی گرت و لە زویدا پان بۆوه بە لنگى فریى دا بانگى کرد کورە بۆمبا، هەرکەس لە راستى خۆى پان بۆوه، شەقێکی تى هەلدا، ئەحمەد ئاغای برای سمکۆ فریى دا پێش عەلى ئاغای برای، چای تیکەر لنگى دا هەلى گرت، بۆمبا تەقا، عەلى ئاغای برای سمکۆ لە چەند جیگایان برینداربوو، چارە کەسى دیکە لە نۆکەران برینداربوون سى و دوو کەس دەکوژین.

سمکۆ تەواوی جلی خویناوی عەلى ئاغای دەرگرت هەر پارچەبەکى بۆ سەردار و گەورەبەکى کوردان دەنیرت، غەیرەز رەزا خان هەموویان قبوولیان کرد، سەید تەها، نوری بەگ و گەلێکی دیکە بەشدارییان لەگەل کرد، هەموو لەشکریان وەخرکرد بۆ شەرکردن ئامادەبوون. جواپان بۆ وەلیعەهد نارد قاقەزتیکیان بۆ پادشا نووسی، حکومەت ئینکاری کرد، کە چتى وا نەکراوه، سمکۆ ئەو پیاوانەى لە حکومەتى ئێران خواست، کە بۆ فەسادى نیوانى ئەو جوۆرە کارانەیان کردووه، سمکۆ لە دیلمانەوه لەشکرى ناردە سەر (خۆى) شازادەبەک و چەند کەسى بەدیل گرت، قاقەزتیکى لە تەوریزەوه نووسی ئەو وەستایەى بۆمباى دروست کرد و ئەو ساحیب مەنسەبانەى بۆمبايان رەوانە کردوون، دەبى بماندەن، ئەگەر حکومەت نەیاندا چەند کەسىکی بە دیلمان گرتوون دەیانکوژین و تا ماوین لەگەل حکومەت شەر دەکەین.

حکومەتى ئێران، کە تەماشای کرد شۆرش زیاد دەبیت و سمکۆش پیاویکی ئازا و بەکارە ناتوانن بۆ لا بردنى بەرەبەرتى بکەن، لەسەر ئەوه قەراریان دا ئەو کەسانە پەیدا بکەن و بباندهنە دەستیان ئەوانیش بە وێجدانى خۆیان یا دەیانبەخشن و یا دەیانکوژن. حکومەت یازدە کەسى لەوانەى سەبەبى بۆمبە بوون ناردنیه شارى (خۆى) و لە وێوه

دایانن بە سمکۆ، بردیاننە چارى . عەلى ئاغای فەرمووی وەستا مەکوژن، چونکە سنەتکارە، پیاوی کاسب هیچی لەسەر نییە، سى رۆژ لەسەر هاتنى ئەوانە رابورد عەلى ئاغای وەفاتى فەرموو. ئەو وەختە سمکۆ دەرکەوتە بەر دەرگای سەرای عموومى بانگى کردە گەورە و کارداران وەرنە دیوان، هەموو لە دیواندا وەخریوون. سمکۆ فەرمووی عەلى برام وەفاتى کرد، ئیستا فیکرى هەنگۆ لەگەل ئەوانەى حکومەت تەسلیمی کردوون لەسەر چیبە؟ هەموویان لەسەر ئەوه قەراریان دا، بانگ کرین و لێیان سوئال بکرت لەپاشان بە پاداشى خۆیان بگەن، تاکو لە هەموو کەس ئاشکرا بێت لەسەر چی پاداشیان دراوەتى لەو مەجلیسەدا دوو هەزار کەس مەوجود بوون هەرکەس لە جیگایەکى شایستە دانیشتن.

سمکۆ فەرمووی ئەو بەخسیرانە بێنە دیوان تا بزانی کى چی کردووه و لێیان بپرسین. نۆکەران دابەزینە بەندیخانە و هەر یازدە کەسیان دەرخت و لە حزووردا رایانگرتن. لەپێشدا لە وەستایان پرسى تۆ چی؟ گوتى: خاوەندى کارم . پێیان گوت ئەو بۆمبا بە تۆ دروست کرد؟ گوتى بەلى دوو هەزار تومەنیان دا بە من تا دروستم کرد؟ گوتیان کى وای بە تۆ و رایئەسپاردى، کە دروستى بکەیت؟ گوتى: ئەو شازادەبە، کە لەگەلمان گیراوه. سمکۆ لە شازادەى پرسى کە کى بە تۆى گوت، ئەو بۆمبەبە دروست کەیت، تا بکوژیت؟ شازادە گوتى: حەسەن میرزای وەلیعەهدى ئێران. لەو وەختەدا ئەحمەد ئاغای برای هەلسا سەرخۆى عەرزى کرد وەستا بى گوناھە، هەموو گوناھتیک لەسەر شازادەبە. سمکۆ فەرمووی ئیستا موحاکەمەبە، جارێ پاداشیان دیارناکا، تا بزانی کى دەکوژیت. لە پاشا سمکۆ لە ئەوانى دیکەى پرسى هەنگۆ بۆچی هینتاتان؟ گوتیان ئیمە سوپایین، گەورەمان ئەمرمان بە هەر چتیک پى بفرمویت دەبى بیکەین. لەپاش ئەو سوئال و جوابە ئیسماعیل خان کارى خستە موزاکەرە هەموو گەورە و سەرداران بە دوو هەزار کەس بەک فکر قەراریان دا لە (راز) لەسەر چیا بەکە هەلدیر شاخ و ماھیکە بلند بیان ئاویژنە خوارووه، بە فرمایشى دوو هەزار کەس و بە حوکمی سمکۆ هەموویان دەستوبى گرت دان ملیان گرتن و بردیاننە سەر راز، شازادە گەلێک پاراوه و گوتى هەرچەندە دەخووزن بوودەمى مەکوژن، قبوولیان نەکرد، لە پاشان گوتى دوو هەزار تومەن و دەهەزار فېشەک و هەزار تەنگ و دوو شىستتیر دەدەم و کچی خۆشم پێشکیش دەکەم مەکوژن، سمکۆ تەمای بەردانى کرد، لەپێشدا ئەو دە کەسانەیان لە رازووه بەریاندا نەوه خواری و لە هەر چوار کەنارەوه شیلنگى تەفەنگیان کردنى هەموویان پارچە پارچە بوون، شازادە ماوه . ئەحمەد ئاغای برای سمکۆ هەلسا سەرخۆى گوتى: عەلى برام وەسیتی کرد وەستا کار

مه‌کوژن، به قسه‌تان نه‌کرد، ئیستا که شازاده‌یه‌کی مایه‌ی فه‌ساد، که هه‌وینی فیتنه‌بیبه‌ بو ته‌ماعی دراو به‌رده‌دهن، قبول ناکه‌م ده‌بێ هه‌ر بکوژریت. سمکۆ ناعیلاج بوو فه‌رمووی شازاده‌شیان ده‌ستوی گری دا و هه‌لیانداشته‌ خواری رازه‌وه‌ ئه‌ویشیان گوشت.

### ه‌وینی سمکۆ بو سه‌ر ورمی

دوو رۆژ له‌ پاش ئه‌وه‌ ته‌دبیر وا کرا هه‌لمه‌ت ببه‌نه‌ سه‌ر ورمی، له‌ ورمی سێ سه‌ربازخانه‌ی له‌شکری هه‌بوو، به‌لام ئه‌و سێ سه‌ربازخانه‌ نه‌گیرابوون، هه‌رچه‌ند له‌شکری ئیرانی له‌ ورمیدا که‌م بوو، ئه‌هالی هه‌موو جه‌نگاوه‌ربوون، ته‌ره‌فداری عه‌جه‌م بوون، هه‌زبان نه‌ده‌کرد سمکۆ بیگریت، به‌لام له‌ ترسان خوێان له‌ شه‌ری سمکۆ ده‌پاراست. سمکۆ فه‌رمووی قه‌وه‌تی کوردان بکریته‌ سێ به‌ش، هه‌ر به‌شێک روو له‌ سه‌ربازخانه‌یه‌ک بکه‌ن، به‌جوێک بیت بیگرن، به‌و شه‌رته‌ سێ قۆل له‌شکری کوردان به‌ سێ جیگا روویان له‌ ورمی کرد، شار بی به‌را به‌ر خوێان خسته‌ پێشه‌وه‌، پێشوازیان کردن و به‌ ئیحتیرام قبولیان کردن. کورد به‌چوونه‌ نیو شار دوو سه‌ربازخانه‌یان خسته‌ به‌رده‌ست. کورده‌واری، که‌ داخل به‌ شار بوون ده‌ستیان کرد به‌ تالانکردن و رووتاندنه‌وه‌، سه‌ربازخانه‌ی سییوم، که‌ وایانزانی تالان ده‌کرین، که‌مه‌ری به‌را به‌ریکردنیان گری دا، هه‌موو له‌نیو سه‌ربازخانه‌دا خوێان خسته‌ مه‌ته‌ریزه‌وه‌، کوردیش به‌ لیشاو هه‌لمه‌تیان برد، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ له‌ کوچه‌ی ورمیدا گوشتار ده‌ست پێ کرا، شیست و سێ که‌س له‌ کورد بریندار و کوژراو په‌یدا بوون، له‌شکری کورد مه‌جبوو بوون له‌ شار ده‌رکه‌ون، چونکه‌ که‌میک خوێان بگرتبا، ژن و مندالی شار به‌ به‌رده‌ گه‌مته‌ ده‌یانکوشتن، ماله‌ شیرینه‌ و به‌ ده‌ستیانه‌وه‌ نه‌ده‌دا، کوردیش له‌ به‌ر تالانکردن و راوړووت له‌ ئه‌وه‌ل چوونیا‌ندا شه‌ر و گوشتاریان له‌بیرچوو، دوا‌ی نه‌تیجه‌ بو‌ ده‌رکه‌وتن له‌ شاریان مه‌جبوو کردن، هه‌موو شاریان به‌ردا، هه‌ر چوار که‌ناری شاریان ده‌وره‌گرت، جو‌گه‌ و خه‌رندان، که‌ ناوی پێدا ده‌چووه‌ نیو شاره‌وه‌ برییان و ئاویان نه‌هیشته‌ تنوکیک بجیته‌ نیو شاره‌وه‌. ئه‌وه‌ ئه‌هالی خسته‌ ته‌نگانه‌وه‌، به‌لام هه‌موو ئه‌هالی ورمی چه‌کیان هه‌لگرتبوو شه‌ریان ده‌کردو کوردیش موده‌یه‌کی زۆر له‌ ئه‌تراف شاردرا راوه‌ستا بوون و هه‌لمه‌تیان ده‌برد، عه‌جه‌م له‌ ئه‌سکه‌له‌ی پڕ سوپا قه‌وه‌تیکی زۆری نارد بو‌ ورمی، که‌ کۆمه‌کی ورمی بکات، کوردان لنگیان دانێ و ئه‌و قه‌وه‌ته‌یان په‌رشویلاوکرد و ئه‌سکه‌له‌شیان گرت، شیخ عه‌بدوڵلا کوری شیخ محه‌مه‌د بوو به‌ قوماندانی ئه‌و جیگایه‌، کورد له‌ برسان و له‌ سه‌رمان زۆر له‌ ته‌نگانیدا بوون، چه‌کیان ته‌واو ببوو، هه‌موو نێزیک به‌ هه‌لاتن بوون، خودای په‌روه‌ردگار

که‌شتیکی له‌ ته‌وریزه‌وه‌ نارد، ئه‌و که‌شتیبه‌ گیرا، هه‌زار و سێسه‌د بار برنجی تێدا بوو، ئه‌و برنجه‌ بوو به‌ سه‌به‌بی ژبانه‌وه‌ی کوردان، شیخ عه‌بدوڵلا به‌سه‌ر له‌شکرانی دابه‌ش کرد، کورد هێتیکیان هاته‌وه‌ به‌ر و پشتیان به‌ قه‌وه‌ت بوو.

له‌پاش گرتنی ئه‌و برنجه‌ کورد نه‌ختیک که‌وته‌وه‌ غیره‌ت و به‌توندی شاریان ده‌وره‌دا و له‌ هه‌ر چوار که‌ناره‌وه‌ هه‌لمه‌ت ده‌ست پێ کرا، ته‌واوی موخه‌قات که‌وته‌ ده‌ست کوردان، شارستانیان ترساند، به‌ هه‌ره‌شه‌ و گوپه‌شه‌ و ترس وه‌به‌رنان و به‌ دلخۆشیدانه‌وه‌، ئه‌هالی شاریان کی‌شا لای خوێان. ئه‌هالی مه‌یلیان بو‌ کوردان ده‌ست پێ کرد، پوروپوگانه‌ی کوردان که‌وته‌ نیو شاره‌وه‌، هه‌ر رۆژ به‌ ره‌نگیک شایعه‌ ده‌کرا، ئه‌هالی زۆر ترسیان له‌وه‌ په‌یدا کرد، که‌ کورد شار ده‌گرن و هه‌مووان قه‌تل و عام ده‌کهن و که‌سیکیان لێ ناهێلن. رێگای رزگاری له‌گه‌ل ئه‌وان یه‌کبوون و ئیستیفاقه‌. بو‌ دل وهرگرتنی کوردان سه‌ردار فاتح نیویک، که‌ حاکم بوو له‌ ورمی گرتیان و به‌ ئه‌نواعی ناشایسته‌ ئه‌زیه‌تیان دا و گرفتاریان کرد، ئه‌ویش له‌ به‌ر ئه‌هالی پاراوه‌، که‌ له‌گه‌لیان یه‌کهن له‌ شاریدا به‌ ته‌نگه‌ لێدان گێرایان و سه‌ر و ژووریانک رد، پێیان گوت له‌گه‌ل ئیسه‌ ریک نه‌که‌ویت و ببیه‌ سه‌به‌بی ماله‌ وێرانیان، پارچه‌ پارچه‌ت ده‌که‌ین، سه‌ردار فاتح به‌ هه‌موو ره‌زاله‌تیکیان رازی بوو، هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ لێی گه‌پین.

### شه‌ری سمکۆ و سه‌ردار ئه‌رشه‌د

له‌ مانگی مایسی ساڵی ۱۳۳۹ه‌ عه‌جه‌م له‌ ژێر قوماندانی کۆلۆنیل له‌ندریک له‌شکرکی مونتزه‌می ناره‌ده‌ سه‌ر چاری و دیلماندا، شه‌ر ده‌ست پێ کرا، سمکۆ و دوو هه‌زار شکاکه‌وه‌ پێشی بو‌ سه‌رداری عروسی گرتن شه‌ش سه‌عات ته‌واو تفه‌نگ و توپ و شپستتیریان لێکدا، له‌دوا‌یدا سه‌رداری عروس شکان، له‌شکرکی عه‌جه‌م سبیه‌کی رزگار نه‌بوو، هه‌موویان کوژران و چه‌ند که‌سیک به‌ دیلگیران، سمکۆ گه‌لێکی قورخانه‌ و تفه‌نگ و دوو شپستتیر و توپکی لێ گرتن، زه‌خیره‌ و تالانێکی زۆریان ده‌ستکه‌وت، عه‌جه‌میکی له‌ شه‌ری سمکۆ رزگار بوون به‌ په‌ریشان و فه‌لاکه‌ت خوێان گه‌یاند هه‌وه‌ ته‌وریز. ئه‌و شه‌ره‌ موه‌فه‌قه‌ ئه‌وه‌نده‌ی دیکه‌ پشتی کوردانی قایم کرد، وه‌لێ عه‌جه‌مانی خسته‌ له‌رزه‌وه‌ ئه‌هالی ورمی، که‌ ئه‌وه‌یان بیست، که‌ یخودا و ریش سپییان و کاربه‌ده‌ستان وه‌خپوون و گوتیان مادامه‌ ده‌وله‌ت به‌هه‌موو قه‌وه‌ت و شه‌وه‌کی خۆیه‌وه‌ له‌ ژێر فه‌رمانی سه‌رداریکی گه‌وره‌ی عرووسدا نه‌یتوانی به‌را به‌ری سمکۆ بکات و شکستی خوارد و

ئوردوویه کی وا مونته زهم دوو چاری ئەو فەلاکەتە بوون، دەبی کورد زۆرین و قووەت و جبهه خانه و چهک و سیلاحیان گەلیک بیت. وا چاکە تاکو ئیمەش بە دەردیکی گەورەتر گرفتار نەبووین و لانهوازی و پەرتیشانیمان تووش نەبوو چارێک بۆ دەردمان پەیدا بکەین و بەهەر جۆرێک بیت لە گەلیان رێککەوتن چاکە، بۆ ئەو فکەرە کە بخودا و سەرکارانی شاریان بانگ کردە جیگایەک و دەستیان کرد بەبیر و فکران، پیاویکیان نارده خزمەت سەمکۆ تا چەند کەسیک بنێرن لە گوندی بندل موزاکەرەیهک لە خۆمان بکەین.

## گرتنی ورمی

سەمکۆ چەند کەسیکی لە تەرەف خۆیەوه بە مورەخەسی نارده بندل و کە بخودایان و گەورە و سەرکارانی ورمی چەند کەسیکیان نارده ئەو، لە پاش گەلیک دانوستان قەراریان دا حاکی ئێران لە نیتو خۆیان دەرکەن و حکومەتی کوردان قبوڵ کەن، سەمکۆ تەرەفداری ئەوه بوو بۆ ئەهالی زەرەریک روونەدا و بەو جۆرە هەردوولا پێکھاتن.

ئەرشەدی ژنیرای سەمکۆ کرا بە حاکم، نیتو شاریان رێکخست. شیخ عەبدوڵلا بوو بە رەئیسێ نەزمیبیە، خال مستۆی شاکاک بوو بە رەئیسێ ئەمنیبیەت، ئەسکەلە ی بەحر درا بە تەیار بەگ. چەندێکی پێ نەچوو ئێران قشوو نیتکی زۆری لە بن فەرمانی ئەرشەدی شاسەوان دا بە تۆپ و جبهه خانه و قورخانه یه کی زۆرەوهی نارده (خۆی) لە پاش چەند رۆژێک لە شەرەفخانەوه بۆ گرتنی چاری بزووت و کەوتە رێگا. سەمکۆ ئەوهی بیست عومەر خانی بە قووەتییکی تەواووه نارده پیشی لە (سۆلاو) نیتو جیگایە کدا بەرەنگاری ئەرشەد بوو، تۆپ و تفەنگ کەوتە کار دەنگی شەقە و تەراقی تۆپ و هور دەنگی گویی ئاسمانی کەر کردبوو، شەرنگە شەرنگی تفەنگ و ویزە ویزی فیشەنگ و هاواری بگرە و بەرەدی کوردان و قبیژە و ئامانی عەجەم عالەمی بالایی کردە سەیرکەر و هینانیبیە رۆژنە ی تەماشاو، ئەرشەد رێگای پێ تەنگ بوو، مەیدانی شەری لێ تاریک بوو، کونیتکی خۆی تیدا بشاریتەوه پەیدانە دەکرد، بە مەجبوری غەیرەز بەرابەری چارەیه کی دەست نەکەوت، هەردوولا دەمیان تێکنا، لەشکری کورد وەکو شیری نێر لە هەموو لایە کەوه هەلمەتبیان دەبردە سەر مێگەلە رێوییان بە کوشتن و دیل و برینداری شپرزەیان دەکردن، لەشکری عەجەم وەکو رێوی هەریهک لە کونیتکدا خۆیان دەشاردەوه، پالەوانی خون خوارانی کوردان چوار دەورەیان پێ دەگرتن، ئەوانیش بە ناعیلاجی روویان دەکرده شالابردن، هەر بەو جۆرە یازدە شەو و یازدە رۆژان کوشتاریبوو، رۆژی یازدەم نیتیک ئیوارە تەقورەقی هەلاتن

کەوتە نیتو عەجەم، کوردانی پلنگ هەلمەتی شیری سەولەتی ناژووها هەیبەت کەوتنە سەریان هەر چوار کەناری رێگیانیان لی گرتیان و گرتیاننە نیتوان خۆیان و هەلمەت برنیدان دەستی ی پێ کرد، کە رەوه نیتو جیری هەلاتوویان دی کەلەلەیان گەرم بوو ئامان ئامانیا لە عەجەم پەیدا کرد، نەکەوتە شیتوان تەواوی لەشکری مابوون بە دیل گیران هەرچی کۆژا بێ کۆژان، ئەرشەدیش لە نیتو کۆژاواندا (\*) بە کۆژاوی کەوتە دەست، چوار شپست تیر و دوو تۆپ و چەند سەد سندوق فیشەنگ و موهیماتیکی زۆر و زەخیرە و چهک و سیلاحیکی بە ژمارە کەوتە دەست قەرەمانانی کوردان هەموویان برده خزمەت سەمکۆ فەرمووی یەخسیران بە نەوازش رابگرن، سێ چوار رۆژ بە خیتویان کردن، تاکو هیندیک لە ماندوو بوونی شەرەفەسانەوه، هەموویان دا بە کوردان...

ئەو شەرە ی کوردان زۆر بە کاربوو، لە لایە کەوه ئێرانی شکاند و لە لایە کەوه چاوی عەجەمانی ترساند و کوردهواری خستە سەر شەوق و پشتی قایم کردن. سەمکۆ ناردی سەرۆکانی بانگ کردە دیوانی بۆ بەر بە شنۆ و سابلاخ بزووتن و تەدارەک گیرانیا ن مەشورەت کرد.

## شەری کورد و عەجەم لە شەرەفخانە

لەو وختەدا عەجەم قووەتییکی شەش سەد نەفەری نارده حەیدەرآوا، تۆپ و تۆپخانە یه کی زۆری نارده سنوور...، جیگای سەید تەها، ئەویش دووسەد نەفەر کوردی جەنگاوهری دلیری لە خزمەت خۆیدا هەلگرت و چوو بەرابەر ئەو قووەتە بەرەنگاریان بوو، لە پاش چەند شەر و کوشتار لەشکری عەجەم پەرتیشان بوو لەویش گەلیکیان جبهه خانه و سیلاح دەستکەوت، زەخیرە و قورخانه یه کی بێ ئەندازەیان لە عەجەم گرت، چەندێکیان لێ بە دیل گرتن و بەخۆشی گەرانەوه مەوقعی (بەرئەندیز) و ئەسکەلە ی حەیدەرآوا ی تەسلیم بە عەبدوڵلا بەگ شیخ جانگیر کرد، مانگیک لەو واقیعه تێپەری عەجەم لەناکا و لەشکریکی مونته زەمی بە دەریادا سواری کەشتی کردن لە گۆشە یه کی کە نارەوه دەری خست بەناکا و لنگیان دا سەر عەبدوڵلا بەگ، عەبدوڵلا بەگ لەبەر توندی سەرما و بێ تەدارەکی و کەمی لەشکر مەجبوور بوو حەیدەرآوا بەردا، لە پاش دوو جار شەرکردن

(\*) کە باسکی ئەرشەد گەران حەمایلیکی تێدابوو نیتوی لەسەر نووسرابوو، ئەو حەمایله یان بۆ سەمکۆ برد، سەمکۆ گوتی: ئیستە تۆلە ی خۆتینی جەوەر ئاغام کردەوه و ئەو حەمایله ی بەدیاری بۆ گۆلیزار خانم کچی جەوەر ئاغا نارده.

به‌را‌به‌ری دهرکه‌وت و گه‌را‌وه چو‌وه شه‌یتانا‌وا. عه‌جه‌م حه‌یده‌را‌وا‌ی دو‌وباره خسته‌وه دست. له چاری، که سمکو بیستی ناردیه سهر شیخ عه‌بدو‌ل‌لا سهرۆکی نه‌زمیبه‌ی ورمی به مردن یا به ژیاوه بیت، ده‌بیت عه‌جه‌م له حه‌یده‌را‌وا دهرکه‌ن و به دیلیان بگرن. شیخ عه‌بدو‌ل‌لا له‌سهر ئه‌م‌ری سمکو هه‌ندیکی سواری دلا‌وه‌رانی کوردی هه‌لگرت و به‌شه‌و به‌سهری دادان، له‌پاش په‌ریشانی و تالانیان گه‌لیکیان عه‌جه‌م به‌ دیل گرت و هیندیک به‌ شپرزهبی خو‌بان کوتاوه ده‌ریا، به‌لام ته‌وا‌وی ئاله‌تی چه‌کیان به‌رداو هه‌لاتن، له‌ویش کوردان چه‌کیکی زۆر و تالانیکی بی ژماریان گرت. دیسان حه‌یده‌را‌وا که‌وته‌وه دست کوردان.

له‌وا‌ی گپ‌رانه‌وه‌ی حه‌یده‌را‌وا سمکو ئه‌نجومه‌نی گرت. دو‌وباره سهرۆک و کاربه‌ده‌ستانی بانگ کرد، که ده‌بیت له‌شکرکی زۆر چاک وه‌خپ‌که‌ین و به‌ موهیماتیکی گه‌وره‌وه بیاننیرینه سهر شاری (خۆی) و ده‌سته‌یه‌کی مونته‌زه‌میش بچه‌ سهر شنۆ و موکریان. بۆ (خۆی) قه‌رار‌دا له‌ دیلمانه‌وه بچن، له‌شکرکی زۆر له‌ژیر فه‌رمانی عومه‌ر خاندان وه‌خپ‌وون و گه‌لیک سهر‌داران له‌گه‌لی که‌وتن له‌ دیلمان را‌وه‌ستان چا‌وه‌رپی ئه‌مریان ده‌کرد. سه‌ید ته‌ها له‌گه‌ل سمکو له‌ چاری مشوره‌تی چلۆنی شه‌ریان ده‌کرد، په‌یامی عومه‌ر خان هات، که شه‌ش هه‌زار له‌شکرکیم بۆ وه‌خپ‌کرا، فه‌رمایشات بۆ چوونه سهر شاری (خۆی) چیه‌ به‌رموون. سه‌ید ته‌ها له‌به‌ر زستان و به‌فر و سایقه نه‌هی له‌ چوون فه‌رمو، که ئه‌م‌رۆکه ئه‌و له‌شکره بکه‌ونه ده‌ستی خۆوه به‌ هیلاک ده‌چن، چونکو کیتوکی خو‌باتی تیدا رابگرن نریک به‌ (خۆی) ده‌ست ناکه‌و‌یت، هه‌موو ده‌کوژرین و له‌به‌ر ته‌روتوشی رزگار نابن و بۆ نه‌چوونیان گه‌لیک کۆشا.

له‌و وه‌خته‌دا، که له‌شکر بۆ چوونی (خۆی) به‌را‌و ببوون، سه‌ید ته‌هاش مه‌نعی چوونی کردن. ئیران له‌ ئه‌سکه‌له‌ی (به‌ره‌سپییان) هه‌و شه‌ش هه‌زار و پینجسه‌ده که‌س له‌شکر شهراری له‌ که‌شتی دهرخست له‌بن فه‌رمانی ئه‌سه‌دول‌لا خاندان هه‌لمه‌تیان برده سهر کوردان، هه‌ر له‌و رۆژه‌دا کازم به‌گی قه‌ره قشلاغی له‌ زومده‌شته‌وه به‌ قووه‌تیکی ته‌وا‌وه هاته پیش کوردان له‌ (قوتچی) دا دامه‌زران، له‌شکر کورد، که بۆ (خۆی) ئاماده ببوو، بوون به‌ دوو به‌ش، به‌شیکی له‌ژیر فه‌رمانی عومه‌ر خاندان له‌گه‌ل شیخ عه‌بدو‌ل‌لا بۆ ئه‌سکه‌له‌ی (به‌ره‌سپییان) ته‌عبین کران، قووه‌تی دیکه چوونه سهر (قوتچی) له‌به‌ر سه‌رما و زستان و به‌فر کورد له‌ قوتچی دهرکه‌وتن. عه‌جه‌م سڅ کۆشکی داگیرکرد. ئه‌سه‌دول‌لا خان له‌ ئه‌سکه‌له‌ جیگیر بوو، ئه‌هالی ورمی، که ئه‌وانه‌یان زانی که‌وتنه بزووتن و به‌دزیبه‌وه له‌گه‌ل

ئه‌سه‌دول‌لا خاندان ریککه‌وتن و سه‌ریان له‌ کوردان پینچاوه.

له‌شکر کوردیکی بۆ سه‌ر ئه‌سکه‌له‌ ته‌عبین کران بوون به‌ دوو به‌ش، به‌شیکی له‌ بن فه‌رمانی سه‌ید شه‌مه‌دین کوری شیخ حه‌مه سدیقدا بۆ موحافه‌زه‌ی ورمی چوون و به‌شی دووم له‌ژیر فه‌رمانی عومه‌ر خان و شیخ عه‌بدو‌ل‌لا چوونه سهر ئه‌سکه‌له‌، له‌وئ ئه‌و له‌شکره‌یان کرده سڅ به‌ش، به‌شیک عومه‌ر خان و به‌شیک سه‌ید موسلیح برای سه‌ید ته‌ها و به‌شیک شیخ عه‌بدو‌ل‌لا له‌ سڅ لاوه‌ لنگیان دا سهر ئه‌سکه‌له‌.

ئه‌هالی ورمی ئیتاعه‌تی کوردانیان نه‌خواسته‌وه، هه‌موو نانه‌وا‌خانانیان گری دا، نان نه‌ده‌ن به‌ له‌شکر کورد. ئه‌رشه‌دی حاکمی ورمی له‌گه‌ل سه‌ید شه‌مه‌دین به‌ قووه‌تی له‌شکر هه‌موو شاریان کرده مه‌نته‌قه‌ی سپاهییان، هه‌موو دهر‌وا‌زیان خسته دست کوردان بۆ ئیواره هه‌ر سڅ قونگره‌یان گرت له‌شکر کوردانی تی خزا، ئه‌رشه‌د به‌سه‌ر زه‌خیره راگه‌یشت، له‌ حکومه‌تدا بۆ (خۆی) نان و خواردنی به‌ له‌شکر ده‌دا، شاری ورمی که‌وته ئاسایشه‌وه، ماوه ئه‌سکه‌له‌ بگیری‌ت و کیتوکی نریک به‌ به‌ره‌سپییان بوو، له‌ ده‌ست ئیران بوو، سه‌ید ته‌ها هاته سهر ته‌له‌فۆن ئه‌م‌ری فه‌رمو ئه‌مشه‌و ده‌بی ئه‌سکه‌له‌ بگرن، ئه‌گه‌ر ئه‌مشه‌و نه‌یگرن ده‌ستی هه‌مووتان ده‌برم، له‌سه‌ر ئه‌و فه‌رمایشته نه‌یان‌توانی خۆ‌رابگرن به‌مه‌جبووری هه‌ر ئه‌و سه‌عاته شیخ عه‌بدو‌ل‌لا و سه‌ید موسلیح ئه‌م‌ری هه‌لمه‌تیان دا، شیری پاله‌وانانی کورد وه‌کو پلنگی له‌ لان دهرکه‌و‌یت له‌ هه‌ر چوار لاوه‌ ده‌ستیان کرد به‌شه‌رکردن، که‌ناری دهر‌یا‌یان لی‌ گرتن و رمیان تی نان، تا نریک به‌یانی ئه‌سکه‌له‌یان له‌ ئیران گرته‌وه، سڅ نه‌فه‌ر کورد له‌و شه‌ره‌دا شه‌هید کران و له‌شکرکی له‌ کوشتن رزگاربوون به‌ر به‌ شه‌ره‌فخانه هه‌لاتن، خو‌بان خه‌لاس کرد و له‌و شه‌شه‌ده‌ نه‌فه‌ره چل نه‌فه‌ری لی رزگاربوو.

### موخابه‌ره‌ی سمکو له‌گه‌ل موکریان

سمکو به‌ مه‌شوره‌تی سه‌ید ته‌ها قاقه‌زیان بۆ هه‌موو ئه‌ترافی کورده‌واری نووسی، بۆ به‌گزاده و ئا‌غایانی موکریان و مامه‌ش نووسی، که ئیمه‌ کوردین و ئه‌م خاکه ئیرسی ئیمه‌یه، له‌گه‌لمان ریککه‌ون به‌یه‌ک ده‌ستی خاکی خو‌شه‌ویستی وه‌تن له‌ژیر په‌نجه‌ی دوژمن دهرخه‌ین، به‌سه ره‌زالت و زولم و جه‌ور، له‌ ده‌ستی عه‌جه‌م خو‌تان رزگارکه‌ن، ئه‌من له‌گه‌لتان خزمه‌ت ده‌کم، تا رزگار ده‌بین، له‌پاشان مه‌یلتان به‌ کڅ بوو بیکه‌ن به‌ حوکمدار، له‌مه‌دا مه‌قسه‌دی رزگاری مه‌یله‌تی کورده له‌ده‌ست بیگانه، بزنان له‌ شه‌ری عرووسدا

عه جهم چی لی کردن و چندی به کوشش دان و خستنیه ژیر پیتی عرووسانهوه، پیاوبن به پیاوهتی خۆتان رزگارکهن. بهو جوژه چند جار بهیاناتی بهنیو ئههالیدا بلاوکردهوه، له موکریاندا ههموو ئاغا و بهگزادهکان لهگهلی بوون به هاودهنگ (عهلی ئاغا کوری حاجی ئیلخانی دیبوکری) بوو به سه بهبی تهشویقکردن (که ریم ئاغای کۆسه کریزه) و (عهلی حوسین ئاغا) بوون به پشتیوانی عهلی ئاغا. ههر ئه و زستانه (۱۳۴۰) ئیران له موکریان ترسا له شکریتی دووههزار کهسی له ژیر فهرمانی (مهلیکزاده) دا نارده سابلاغ. ئههالی سابلاغ ههموو پیتشوازبیان کرد، مهلیکزاده دهده به و سه لته نه تهی شاهانهی نیشان به سابلاغییان ددها، ههموو رۆژ تۆپ ئه ندازی بهر به کتیوی قولقواغ ده کرد بۆ ترساندنی ئههالی خۆی ده نواند، ههموو رۆژ سه ر به سه بهی له .. چۆمیدا ئههالی و که یخودایانی وه خرده کرد نوتقیکی ددها، که دهوله تی ئیران ئه وهنده زه مان له سه ر ئیوه هوکمداری ددها، سمکو هیچه و ریگریکه و به قسه ی هه لمه خه له تین، خۆتان له بهرچاوی حکومتان ناحه ز مه کهن، ئیوه ئه وهنده له بهرچاوان خۆشه و بستن، ئه هالیش بۆ دلخۆشی ئه وان ده چرونه سه ر مه نه به ری خه تابه ت، به لام هیندیك پولپه رستان و معاشخۆران به راستی له نیو ئه هالیدا پروپۆگانه ی عه جه میان ده کرد، ئه هالییان هه لده خه له تاند، موده تی مانگیك له وه رابورد هیندیك ئه رزالانی کوردان به گوئی مه لیکزاده بیان دادا، که عه لی ئاغای حاجی ئیلخانی و که ریم ئاغای کۆسه کریزه و عه لی حوسین ئاغا له گه ل سمکو موخابه ره بیان هه به و پیتکه وه ریکه که وتوون . مه لیکزاده حیل به کی دامه زراندا، که بانگه پیتشتنیان بکا له دهره وه له شکر عه جه م نۆکه ره کانیان چه ک کهن و لیکیان بلاوکه نه وه، ئه وانیش بگرن و دهسته به سه ته بیاننیره ته ورپیزی.

قافه زیتی بۆ ناردن و بانگی کردنه سابلاغ، له دهره وه ته رکیباتی خۆی دامه زراندا، ئاغایان چرونه ژووره وه کن مه لیکزاده، نۆکه رانیان به سه ر دیوی له شکراندا بلاوکرده وه، ئه و سه عاته ناردی بانگیان کرد له شتیوانه وه تا رۆژه لات کهس له خانووی خۆی دهرکه ویت ده کوژیت، ئه هالییان له مالاندا مه نع کرد له دهرکه وتن، که سه ئات بوو به دووی شه و مه لیکزاده روو له عه لی ئاغا و ئه وان د دی ددها، که هنگۆ له گه ل سمکو هاتوو چوونان هه به، له و ده مه دا ته وای سه ربازانی ئیران شیلنگه تفهنگ بۆ ئاسمان دکه ن و دینه ژوو به جاریك لو له ی تفهنگ له ئاغایان دکه ن و ده لین: مه بزوون. هه رسیکان ده ستویی گری ده دن، مه لیکزاده به شه ق و زلله به رده بیته عه لی ئاغا، به پانییه که وش له سه ری ددها، عه لی ئاغا ده فه رموویت: گونا هم چی بوو، که وا پاداشم ده ده نه وه؟

مه لیکزاده جوینی پی ددها و ده لیت: له گه ل کوردان ریکه که وتوون، ته ماتان هه به کوردستان له عه جه م رزگارکهن، عه لی ئاغا ده فه رموویت: ئه وه بوو گوناها! ده لیم ده ن له سه ر میلله تم، هه رچیم به سه ربی فه خری پیتوه ده که م و به خه لاتی ده زانم، گیان و مال و موکتیک له ریگای میلله تدا فیدا نه کریت بۆ هه یج نابیت، هه رچی ده توانن کۆتایی مه کهن، نامه ردیم هه موو هه ست و نه ستم نه که مه فیدای میلله تم.

مه لیکزاده گه لیتی ئه زیه ت دا بوون له پاش ئه و هه موو ئه زیه ته عه لی ئاغا گوئی: زۆر خۆم به به خته وه ر ده زانم، که ئه مرۆکه له سه ر کورد ئه زیه ت ده دریم و شه ره شه قم پی ده که ن. مه لیکزاده ناردی ئوتومبیلیان هینا، هه رسیک ئاغایان به ده ست به ستراوی نارده ته ورپیز و خستیانه به ندیخانه وه و زۆر به توندی چه پسیان کردن.

مه لیکزاده دهرگای زولم و جهور و ئه زیه ت و ناپیای له سه ر ئه هالی سابلاغ کرده وه، له لایه که وه دلخۆشی ده دانه وه شه ربیان له گه ل نه که ن و له گه ل سمکو ریك نه که ون، له لایه کی دیکه وه ده ستی بیدادی به سه ر هه موواندا درپژکردبوو، هه ر رۆژه ی به جوړیک به هانه ی به میلله ت ده گرت، به عززی نانه جیب .. بووبونه .. له ده ستیدا کاریان بۆ ده کرد و کوردیان بۆ ئه زیه ت ددها. جهوری ئه و غه داره شه ش مانگ له سابلاغ ده وای کرد. به زۆر ئه و زستانه له شکر به جل و خواردن و پیتخه فه وه به سه ر میلله ت دا بری، له شکریان له نیو عایله ی نه جیبدا بی ئه ده بی و بی شه ره فی نه ما له گه ل ئه هالی نه که ن.

### چوونی سمکو بۆ سابلاغ و گرتنی سابلاغ

سمکو له گه ل سه ید ته ها، که ته ماشایان کرد ته وای موکریان و مامه ش و مه نگور له گه لیان بوون، به هاودهنگ پیاویان نارده ته ره ف زه رده شت و بانه، ئه و زستانه به پروپۆغانه و له نیوانیشدا خویان وه خړکرد ته داره کیان گرت، له بۆ به هار بچنه سه ر سابلاغ له ورمی و دیلماندا به ته وای بناغه یان قایم کردو له شکر و سوپا و چه ک و ئالانی شه ربیان خسته سه ربه ک و ساز بوون بۆ چوون هه ر ئه وهنده به هاریان به سه ردا بیت ده بزوون، که دنیا ره شایی تی که وت سمکو ته وای سه رکۆماران و گه وره و کاردارانی وه خړکرد، سه ید ته های کرده سپاسالار چوار تۆپ و هه شت شپستتیر له گه ل ده هه زار کهس له شکر هه لگرت له ژیر فه رمانی خۆیدا له بیست و چواری زیلحه جه ی سالی ۱۳۴۰ دا له ورمی دهرکه وتن له چه ند جیگیان تووشی هیندیك پاسه وان و له شکر عه جه م بوون به هه لمه تیک له پیتشیان هه لگرتن، تا کو گه یشتنه پردی به رده زه رد له شه ش سه عاتیك له

شیمالی غەربی سابلاخ واقیعهن عهجم لهشکری زۆری لهوئ دانابوو به سوپای ناهینی مهشهور بوون لهژێر فهرمانی مهلیکزادهی لهپیشتری ئهحوالی گوترا، لهسه پردي بهرده زهرد پیشیان به لهشکری کوردان گرت، پالهوانانی دلیرانی کورد به ئهوه له ههلمهت زگی لهشکری عهجه میان لهت کرد و پهڕینهوه ئهوه بهری پرد، لهدهست تفهنگ و گوللهی کوردان سوپای ناهینی بوو به سوپای لۆکهیی دوو سهران بهرگهی ههلمهتیان نهبرد وهکو شهغال و ریتی کلک لهنیو کلکدا به قوونه دزیان دهست پێ کرد، چ قودرهتی کهرویشکه خو له بهر چنگالی پلنگ رابگریت، مهڕ و بز چ توانای بهرابهری شیری خوئخواریان ههیه، ههمیشه پۆلا و خورد ناهنی عهجم له بهر پهنجهی کورداندا تابی میروولۆکهیان نهبووه، دایه شیری عهجم له بهرابه ریتی و چهقه لانی کوردستاندا ده می ریتی نه توانیوه لێدا، چ جیگای ئهوه، که مهلیکزاده ناویکی ریتی نهژاد له بهرابه ره هه مانانی وهکو سمکو و سهید تهها بتوانیت نهفهی منی لێدا؟ دوو سهعات پێ نهچوو ناهنی عهجم کونی مشکی دهست نه ده کهوت خوئی تیدا بهاریت ئه وهندهی پێ کرا پشتی دا به کوردان رومی له سابلاخ کرد هیندیکی زۆر که میان به نیوه گیانی گه بشتنه وه سابلاخ، شیرانی کورد خویان هیچ ماندوو نه کرد له دوویان کهون، ههڕ ئه وهنده له ئه وه لدا کوژران و به دیل گیران باقی هه لاتی، سمکو له دهشتی شارویراندا خستی، سهردارانی وهخر کرد ههڕ ئه و رۆژی ناهینی تیدا په ریشان بوو، تهرتیبی دامه زاندا، که پیاده له ئه وه لی شه ودا بکه ونه ریگا له نیوه شه ودا خو بگه یه ننه سابلاخ له پاشان سوار بکه ویتته پشتیان هه، هه تا شار نه گرن رانه وستن، له سه ره ئه وه قه راریان دا، هه موو به جاریک چوونه کو سه کریزه، هه شت سواری ئاغایانی دیبوکری بو پیشوازی سمکو چوونه شارویران له بهر کو سه کریزه پێگه یشتن، سمکو فه رمووی هه مووانی چه ک کرد و ئه سپی لێ ئه ستاندا، له پاش ئه وه له کو سه کریزه بزوتن که و تنه بهر کاولۆکانی کو نه ده ریاز، لهوئ هه لیان دا، سمکو فه رمووی پیاده بهر به سابلاخ بیزوون، هه ره ئه وه شه وه له جو معه ( ۱۵ ی مانگی سه فه ره ۱۳۴۰ ) بوو له گه ل سبهینی بهیانی گه یشتنه که ناری شاری به نیو کوچه و باغاندا مه ته ریزیانگرت، له ریگادا توشی لهشکری عهجم بوون، گه لیکیان لێ کوشتن هیندیکیان خویان خسته وه نیو شاری بانگیان له عهجه مان ده کرد، که پیان وه رنه ده ره وه، له پێگایه کی دهنگی لێوه دههات، به جاریک دوو ههزار گوللهیان بو داویتن، ئه و جار کوردهکان فیریوون له جیگایه کدا کبریتیان دهسووتاند و خویان دهکیشاوه جیگایه کی دیکه، لهشکری عهجم شیلینگی تفهنگیان ده کرده ئه و جیگا کبریته، کورد له لایه کی دیکه وه بانگیان لێ ده کردن، کوره

فیشهنگان ئاورمه کهن پیمان لازمه، بهخوا دهتانگربن فیشهنگیک کهم بوویت دهتانکوژین بهخوړایی ئاوربان مهدهن، ههڕ بهو جوړه ئه و شه وه گه مه و گالتهیان به لهشکری ناهنی ده کرد. عهجم چه ند توپیکي له سه ره داشا مه جید دابه سستبوو، چه ند سپاهیکیشی له سه ره دانابوو، به لام ئه و شه وه سپاهی عهجم له ژبانی خوئی بیزار ببوو، به لان چاری نه بوو، دهیانزانی له دهست کوردان رزگار نابن.

سمکو له ده ریاز ریگای ههلمه تیردی سه ره سابلاخی نه قشه کیشا، ئه مری دا ته یار به گ و به گزادهی به ره ی سو ریان له گه ل سواری شوکان له ریگای ئه ندهر قاشه وه ریگا بگرن و هجو م که نه سه ره شاری، جه نایی سهید تهها له گه ل ئاغای مامه ش و مه نگوران له پردی سو ر بپه رنه وه لنگه دنه سه ره شار. سمکو بوخوئی و دو ستگایه وه له پشت باغانه وه له چاکی مه حموودکانه وه له چۆمی بپه ریتنه وه، به و جوړه له هه ره جواری که ناره وه به تیپ بیزوون و که ناری شار ده وره بدهن، تا ده یگرن. ته یار به گ سه عاتیک له پیش به یانیدا بزوت، له ده ریاز وه په را وه ئه وه به ری ئه ندهر قاش و که وته ریگا، سمکو به ته وه او ی قو وه ته وه له گه ل سهید تهها له ریگای وه سو که نده وه له پیش سپیده دا به نیو سه عات گه یشتنه سه ره چاکی مه حموودکان، پیاوئیکي له پیشدا هاتبوون، که ئه وه یان زانی، خشان له گه لیکی جیگایانه وه خو یان خزنده نیو کوچه ی شار ه وه، سهید تهها به قو وه تی خو یه وه رووی له سه ره پردی سو ر کرد، له داشا مه جیده وه توپی عهجم دهستی کرد به ئاو ئیتن. سهید تهها ته وه او ی لهشکری خوئی کرده سن قو ل، قو لیکی له ریگای کریزه وه را گرتبوو له چۆم په رانه وه و گه یشتنه نیو شار دو قو لی له پردی سو ر ده ریاز کرد، قو لیکی نارده سه ره عه لی زه مانیان له ژێر فه رمانی شیخ عه بدو لالا دا، قو لیکی بو خوئی له ریگای پردیبه وه بهر به شار چوو، به لام توپی عهجم له هه ره هه موو لایه که وه وه کو بارانه دههات. ته یار به گ به ره سو ر ی راسته ریگای گرت به ری خوئی دا شار ه وه، توپچی و سوپاهی عهجم له بهرابه ری سهید تهها و سمکو خه ریک بوون، سمکو له سه ره مه حموودکان بارگه و خرگه ی خوئی لێ سه راپا کرد، دهسته یه کی له ژێر رکابیدا بوون، توپ و شیسستیریان بهر به مه تریزان گری دا له هه ره گۆشه یه که وه عه جمه یکیان به چاو یا به دو ور بپن بدیبا یه گولله یه کیان لێ زا یع ده کرد، به ریان ده دا وه.

سهید تهها، که شیخ عه بدو لالی نارده سه ره عه لی زه مانیبان، مولا حه زه ی فه رموو توپی داشا مه جید نایه لیت بچوولینه وه، ئالای خوئی، که نیشانه ی ره ش بوو دا به شیخ عه بدو لالا فه رمووی ئیستا که ده بی داشا مه جید بگرن، ئه و به ری کرده داشا مه جید، ته یار

به گ له تهكيبه‌ی خهليفه مه‌حمووده‌وه له‌شكري شكاكاني كرده سئ به‌ش ، به‌شيك له باغي سبه‌وه بو مزگه‌وتی سوژ به‌شيك له راسته شه‌قامه‌وه بو گه‌ره‌كي حاجی حوسه‌ينان، به‌شيك له‌نيو قه‌برانه‌وه بو نيو شار هجوم كهن. عه‌جه‌م له‌سه‌ر هه‌موو بانتيكي بلند توپ و شيس‌تتيري دانابوو، شه‌ري ده‌كرد، پياده كوردتيكي به‌شه‌و خويان خزانده‌بووه بنده‌ستی شاره‌وه له‌چۆمی په‌رينه‌وه، ته‌يار به‌گ له‌لايه‌كه‌وه و پياده‌ش له‌لايه‌كي ديكه‌وه رژانه‌نيو شاری، سپاه‌ناهنی، كه‌ئه‌وه‌يان زانی هه‌ر ئه‌وه‌نده‌يان بي كرا په‌ياغ بشارنه‌وه و هه‌لین، كورد ئه‌و رۆژه‌فيشه‌كيان ناوتت وه‌كو راوه‌كه‌وه به‌تۆريان ئاهنی ده‌گرتن، سپاهي ئاهنی، كه‌كوردتيكي ده‌دی ده‌يگوت: ئاغا به‌حه‌زرتی عه‌باس قه‌سه‌م فيشه‌كيتكم ناوتتوه‌وه، ته‌ماشای فيشه‌كدانم كه‌توخودا مه‌مكوژه، له‌به‌ر ئه‌وه، كه‌سپاه له‌نيو مالاندا بوو، ئه‌هالی سابلاخ په‌ناي دابوون، له‌خانواندا عه‌جه‌ميان ده‌شارده‌وه و جلی كوردبييان له‌به‌رده‌كردن. كورد مه‌جبوو بوون ده‌ستيان به‌خانوو پشكنين كرد و ئه‌هاليان تالان كرد، رابوو ته‌يار به‌گ به‌نيو سه‌عات وه‌خت ته‌واوی ئه‌هالی شار و ته‌واوی عه‌جه‌مانی رووت كرده‌وه، ماليان نه‌هيشت تالانی نه‌كهن، پياو نه‌ما رووتوقوت نه‌كرتين، پياواني وه‌كو جه‌نابی موسته‌تاب حاجی مه‌لا محمه‌د سه‌عيد سه‌درولعه‌وما و وه‌كو سه‌ردار عه‌لی خان كورپ سه‌ردار حوسين خان و .. پيری خوشه‌ويست حاجی ئيلخانی و جه‌نابی ميرزا عه‌لی قازی .. رووتيان كردنه‌وه، هه‌موويان به‌رووتی بردنه‌هزوووری سمكو.

ته‌يار به‌گ به‌و جوژه‌كه‌وته نيو شاره‌وه، شيخ عه‌بدوللا به‌ئهمری جه‌نابی سه‌يد ته‌ها خوژی گه‌يانده‌دasha مه‌جيد توپتيكي له‌گه‌ل بيست نه‌فه‌ريتك عه‌جه‌م به‌ديل گرت، ئالای سه‌يد ته‌های له‌سه‌ر ته‌پله‌ی سه‌ري دasha مه‌جيد چه‌قاند، يه‌خسیرانی له‌گه‌ل توپه‌كه‌هينا خوارئ، سه‌يد ته‌ها له‌نزيك گراوان به‌جه‌نگ مه‌شغوول بوو، كه‌شيخ عه‌بدوللا دasha مه‌جیدی گرت، سه‌يد ته‌هاش روويه‌شار بزووت، شيخ عه‌بدوللا له‌دامانی دasha مه‌جیده‌وه، كه‌گه‌يشته‌نيو شار، سابلاخ گيرابوو ئه‌وانيش كه‌وتنه‌نيو شار بو عه‌جه‌م گرتن، ئه‌و رۆژه‌نه‌گه‌يشته‌نيوه‌رووی نه‌فه‌ريتك عه‌جه‌م نه‌ما به‌رده‌ست نه‌كريت، هه‌موويان له‌گه‌ل مه‌ليکزاده به‌رووتی و قووتی برده‌پيش سمكو و رايانگرتن، ئه‌هالی سابلاخ و ئه‌عيان و ئاغاوات و به‌گزاده كه‌س نه‌مابوو رووت رووت نه‌كراي به‌پيخواس و ده‌ستتيك به‌پاشه‌وه و ده‌ستتيك به‌پيشه‌وه گرتيان بردنه‌پيش، سمكو گه‌ليكي ئيلتيفات له‌گه‌ل مه‌ليکزاده نواند، ناردی عه‌بايه‌ك و كه‌وايه‌كي چاكيان بو هينا له‌به‌ريان كرد له‌لای خوڤه‌وه دانا، مه‌ليکزاده پتي گوت: شارگرتن و حوكومداري و ره‌عیه‌ت په‌روه‌ری و نايتت. گوتی:

چونكو كۆمه‌كي ئيوه‌يان ده‌كرد ئه‌مه‌يان پاداش بي. وایان له‌شار كرد هه‌تا ده‌رپتي ژنانيان له‌پیدا نه‌هيشتن لتيان ئه‌ستاندن، زۆريان سابلاخ شپزه‌كرد و گه‌ليكيان ته‌تك و سووكي به‌سه‌ر ئه‌هالی و ئه‌شرفان هينا، ئه‌وه‌نده‌بوو ده‌ستيان بوژن و نامووس دريژ نه‌كرد، له‌ئه‌فعالی چاكه‌يه‌كي له‌گه‌ل سابلاغيانيان كرد، ئه‌وه‌بوو، وه‌لی خراپه‌يه‌كي له‌نيو به‌شه‌ردا نه‌هی لي كراي و وجدانی نينسانی قبوولي نه‌كردبي له‌حه‌ق سابلاخ ئيجرايان كرد، به‌لام كوشتاريشيان له‌كوردان نه‌كرد، غه‌يره‌ز قازی له‌تيف ناوتيكي پيره‌ميرد نه‌بي كوشتيان، زاتتيكي وه‌كو قازی عه‌لی، كه‌پياوتيكي عالم و فازل و قازی شاربوو، ئه‌وه‌نده‌يان به‌قوندره له‌ته‌پلي سه‌ري دابوو ميتشكي له‌سه‌ريدا هاژابوو، له‌پاشان خه‌رفا ئه‌ويش نه‌يانناسييوو ده‌نا ده‌يانكوشت، چونكه له‌وه‌ختی مه‌ليکزاده‌دا گه‌ليكي وه‌عز و نه‌سيحه‌تی ئه‌هالی ده‌كرد بو خوشه‌ويستی عه‌جه‌م و ئيکراهيه‌تی كوردان، هه‌موو رۆژتيك نوتقيتيكي له‌و بابه‌ته‌ده‌دا شكاکان، قازی له‌تيفيان زانسيوو كوشتيان، ئه‌ويش كه‌ئوه‌ی زانی هه‌لات و خوژی شارده‌وه.

حاجی ئيلخانی و سه‌ردار چوونه‌كن سمكو رووتی بي په‌رده‌پتيان گوت: شورته‌ی كورده‌واری نايه، ئيمه‌ت و لي كرد، پياوتيكي مه‌شه‌ووور و پيرم. سمكو ليتي توندبوو فه‌رمووی ئه‌گه‌ر پياوی به‌حه‌ميه‌ت بوایه‌ی عه‌جه‌م كورپ به‌شع نه‌ده‌ناردیه‌ته‌وريتز حه‌پسی بکه‌ن، تۆش قبوولت نه‌ده‌كرد حاجی ئيلخانی له‌گه‌ل سه‌ردار عه‌لی خان گه‌رانه‌وه به‌پيخواسی چوونه‌وه مه‌حالی موکريان.

سمكو شيخ عه‌بدوللاي به‌ره‌ئيس ئه‌منييه‌ت ته‌عين كرد، هه‌مه‌ ئاغای برای قه‌ره‌نی ئاغای مامه‌شی كرده‌حاکم، فه‌رمووی: ئه‌هالی ريکخه‌نه‌وه و ئه‌منييه‌ت دامه‌زرتينه‌وه، هه‌رکه‌سيكي ماليكي چوبيت بزاندريت له‌كن کتیه، بوی وه‌رگره‌وه. شار ده‌ست به‌ئه‌منييه‌ت كراوه، سمكو باره‌گای له‌مه‌حموودكانه‌وه كيشا خواره‌وه‌ی سه‌ر ريگای كریزه، ئه‌مري فه‌رموو عه‌جه‌ميكي گيراوان حازريان كهن، هه‌موويان به‌رووتی حازرکرد. پياوتيكي سابلاخی چوه‌خزمه‌تی عه‌رزی كرد: ئه‌و ساحتب مه‌نسيبه‌ عه‌جه‌مه‌به‌زۆری ده‌ستی بو ژنی دريژ كرده‌وه، فه‌رموويان: كورپ ئه‌و ساحتب مه‌نسيبه‌ بدن به‌و پياوه‌هه‌چيه‌كي لي ده‌كا با بيكا. گرتيان دايان به‌و پياوه‌سابلاغيه‌يه. عه‌رزی كرد: قوربان نازانم چی لي بکه‌م. سمكو توند بوو پتي گوت: سه‌باب ئه‌وه‌ند بي غيره‌تی ناتوانی تو له‌بي ده‌سه‌لاتيكي و ابستينيوه! فيشه‌کی له‌تفه‌نگ نا به‌سنگی ساحتب مه‌نسيبه‌وه نا، فه‌رمووی ئاوی لي بکه، ده‌ستی له‌بينه‌قاقای نا خنکاندی. له‌پاشان سمكو



## ته‌سیراتی ناغای سابلخ له هه‌موو کوردستان

به‌گژاده و ناغایانی موکریان له رووتکردن و تالانکردن زۆر عاجزبوون، هه‌رچه‌ند به‌ناشکرا هیچیان نه‌ده‌گوت، به‌لام دل و گیانیان ره‌نجیده بوو، زۆر له هه‌راسدابوون، گه‌لیک له‌وه دل‌گیربوون، هه‌میشه پتیکه‌وه له موزاکه‌ره‌ی بزووتندا بوون، له هه‌مووان زیاتر عه‌لی ناغای حاجی ئیلخانی به‌رووتکردنه‌وه‌ی بابی زۆر پتیکچوو، چونکو پیاویکی پیر و دنیا‌دیده و موخته‌ره‌م بوو، له‌باتی جیگایه‌کی بلندی بده‌نی، تووشی ناوا ره‌زاله‌تیان کردبوون، شیخ عه‌بدووللا ره‌ئییسی نه‌زمییه و نه‌منییه‌ت، که له فکریان گه‌یشت هه‌لسا چوو هه‌ردارنا‌باد له‌گه‌ل عه‌لی ناغا زۆر کۆشا، عه‌لی ناغا گویتی نه‌دایه پیتی گوت: هنگۆ ئیمه‌تان به‌ناوی میلله‌ت ده‌عه‌وت کرد له‌دوایی ته‌ماشامان کرد میلله‌ت و وه‌ته‌ن له‌بیری کس نه‌بوو، هه‌مووتان شه‌خۆر و تالان‌گر هه‌ر نه‌بوایه ره‌حمیکتان به‌ردینی سپی با‌م‌تان کردبایه، نه‌ونده نه‌زبه‌تی و سووکی به‌سه‌ر گه‌وره و سه‌رداران‌تان نه‌هینابایه، گه‌لیکی شیخ عه‌بدووللا سه‌رزهنش کرد. جه‌نابی حاجی ئیلخانی بلن‌دبوو له عه‌لی ناغا فه‌وری گوتی: عه‌لی هه‌روه‌کو له‌ژێر ده‌ستی مه‌لیک‌زاده‌دا ده‌تگوت له‌سه‌ر میلله‌تم هه‌رچی به‌سه‌رم بی ئیفتیخاری پی ده‌که‌م. ئیستاکه هه‌رچی به‌سه‌رم هاتیی باکت به‌من نه‌بی مادامه له کوردانم به‌سه‌ره‌ات پیم له خه‌لاتی بیگانه چاتره، له‌گه‌ل شیخ عه‌بدووللا ریک‌که‌وه، هه‌رچه‌ند عه‌لی ناغا به‌ زبان له‌گه‌لی ریک‌که‌وت، به‌لام ره‌زاله‌تیکی به‌سه‌ر کوردانیاندا هینابوو برینی سارپێژ نه‌ده‌کرد، به‌دزییه‌وه له‌گه‌ل عه‌جه‌م موخابه‌ریان هه‌بوو.

عه‌لی ناغا حاجی ئیلخانی به‌دزییه‌وه له‌گه‌ل عه‌جه‌م ریک‌که‌وتبوون و هیندییک له دیبوکریشی له‌گه‌ل بیوونه هاوه‌ل له مانگی زیلحه‌جه‌دا به‌ده‌سایسی عه‌لی ناغا قووه‌تیکی زۆری نارده میان‌دواو، جه‌نابی سه‌ید ته‌ها بۆ راگرتنی موکریان و هیندییک ته‌رکیبات ته‌شریفیان چوونه سابلخ بێ خه‌به‌ر له هه‌موو چتیک له‌ناکاو له‌شکری عه‌جه‌م به‌کۆمه‌گی عه‌لی ناغاوه به‌شه‌وه له میان‌دواوه‌وه که‌وتنه ریک‌که‌ له‌گه‌ل تاوه‌لاتدا ده‌وره‌ی سابلغیان گرت. سه‌ید ته‌ها نیتزیک دوا‌ده سواری له‌گه‌ل بوو، نه‌و رۆژه‌ ته‌گه‌ر دیبوکری کۆمه‌گیان نه‌کردبا و چاویان له سه‌ید ته‌ها نه‌قوچان‌دبا نه سه‌ید ته‌ها و نه که‌سیک له پیاوانی رزگار ده‌بوو، به‌لام عه‌لی ناغا چه‌زی نه‌کرد ناسپیک (؟) به سه‌یدته‌ها و نۆکه‌رانی بگات، سه‌ید ته‌ها و قه‌ره‌نی ناغا بێ به‌را‌به‌رکردن له شار ده‌رکه‌وتن، عه‌جه‌م داخ به‌شار بوون، ده‌ستی زولم و جه‌وریان دیتزکرد، ده رۆژ ده‌وامی نه‌کرد، عه‌جه‌م له ته‌هورتزا ته‌شویشیکی تی

عه‌جه‌مه‌کانی کرده سێ به‌ش: به‌شپیک سیسه‌د و هه‌فتا که‌س، به‌شپیک دووسه‌د و سی که‌س، به‌شی سه‌د و هه‌فتا که‌س، هه‌مووی به‌کۆمه‌له دانان، له‌پاشان فه‌رمووی نه‌ختیک مه‌شقی سه‌ربازبیا‌ن پت کردن، نیو سه‌عاتیک پتیا‌ن پتیکه‌نن له پاشان نه‌م‌ری کرد هه‌ر کۆمه‌له‌یه‌ک له جیگایه‌کدا مۆلیان خوارد له‌هه‌ر چوار ته‌ترافیا‌نه‌وه شیتستیر و سیلاح نه‌ندازی ره‌شید و ئازا شیلنگی فیشه‌کانیا‌ن کردنی. له‌وه‌مووانه‌وه حه‌وت نه‌فه‌ریان لی رزگاربوو و به‌رنه‌که‌وتن. مه‌لیک‌زاده گه‌لیکی له‌به‌ریاره‌وه گوتی مه‌یا‌ن‌کۆژه. سمکۆ فه‌رمووی: من هه‌موو رۆژتیک نه‌وه‌نده عه‌جه‌م بکۆژم به‌تنۆکه‌یه‌ک خوتنی عه‌لی و جه‌فه‌ر ناغایانی برام تۆله‌ناکه‌مه‌وه. له‌پاش کوشتنی نه‌وانه نه‌هالی، که به‌رووتی له‌ده‌ره‌وه‌ی راهه‌ستابوون گتیرانه‌وه نیو شاری، فه‌رمووی: به‌چاکی شار نه‌منییه‌ت بده‌ن و له که‌سیک زولم مه‌که‌ن هه‌ر نه‌و رۆژه، که نه‌وه هه‌موو راو. . . تیتداکرا نزیک ئیتواره له سمکۆ له‌گه‌ل سه‌ید ته‌ها سواریبوون و به‌ر به‌ورمی گه‌رانه‌وه.

شیخ عه‌بدووللا ره‌ئییسی شاری ده‌ست به‌ئاسایش کرده‌وه، خه‌لقی خسته‌وه سه‌ر کار و کاسپی، دا‌یره‌ی حکومه‌ت ته‌رتیپ کرد. جوابیا‌ن دا به‌شیخ عه‌بدووللا، که سه‌تو‌ه‌تی نه‌له‌سه‌لته‌نه خۆی شار‌دۆته‌وه. شیخ عه‌بدووللا شه‌ش نه‌فه‌ر پۆلیسی له‌گه‌ل خۆی هه‌لگرت و چوونه نه‌و ما‌له و له‌پشت کندوی ئاردیا‌ن ده‌رخست و بردیا‌نه دا‌یره‌ی نه‌زمییه و نه‌منییه‌ت به‌خواهیشی هه‌مه‌زی قادری سیمانی مامه‌ش به‌ئه‌سپیک و پتینجسه‌د تومان رزگاریان کرد، ته‌سلیم به‌کاک هه‌مه‌زه کرد، کاک هه‌مه‌زه به‌ئیح‌تیرامه‌وه نارديه مالتی خۆی له لاجان. سمکۆ و سه‌ید ته‌ها، که گه‌یشتنه ورمی مه‌لیک‌زاده‌یان له‌گه‌ل خۆیان بردبوو، له‌ویش چه‌ند که‌سیکی گه‌وره‌ی دیکه‌یان له عه‌جه‌مان گرتبوو. قاقه‌زبان له ته‌هورتیز نووسی: نه‌گه‌ر به‌موده‌ی بیست و چوار سه‌عاتی دیکه نه‌وه گه‌وره ناغایانه‌ی له ته‌هورتیز گیراون به‌رده‌دن و ده‌یا‌ننینه‌وه سابلخ زۆر چاکه، وه‌ئیللا ته‌م عه‌جه‌مانه هه‌موو سه‌رده‌برین و قاقه‌زبان به‌وانه‌ش نووسی، که قه‌رار وایه عه‌لی ناغا و ئاوالانی به‌رنه‌بن، ئیمه لیره ده‌کوژرتین. عه‌جه‌م هه‌ر نه‌وه ده‌قیقه به‌ریان دده‌ا و به ئوتومبیل ده‌یا‌ننیرنه‌وه سابلخ، به ته‌له‌فۆن خه‌به‌رده‌دنه سه‌ید ته‌ها، که ناغایان هاتنه‌وه سابلخ، نه‌وانیش مه‌لیک‌زاده و نه‌وه چه‌ند که‌سانه‌ی دیکه ده‌نیرنه‌وه و ده‌یا‌نده‌نه‌وه به عه‌جه‌م.

کهوت، لاهوتی خان به ناشکرا ئالای سمنکویان هه‌لدا، ته‌مایان بوو حکومه‌تی عه‌جه‌م ده‌رکه‌ن، سمنکۆ قوو‌ه‌تییکی ته‌واوی دووباره به‌راو‌کرد و له‌ژێر فه‌رمانی سه‌ید ته‌هادا قه‌راری دا بیاننیریتته سه‌ر سابلاغ، به‌لام عه‌جه‌م له‌به‌ر په‌شێوی ته‌وریز و مه‌سه‌له‌ی لاهوتی، که له‌پیشدا گوترا له‌پاش ٤٠ رۆژان له‌ سابلاغ ده‌رکه‌وت، سه‌ید ته‌ها له‌شکری خسته‌ بن فه‌رمانی شیخ عه‌بدو‌للاوه و نارديه سابلاغ و قاقه‌زی له‌ قه‌ره‌نی ئاغا نووسی و به‌سواری مامه‌ش کۆمه‌گی شیخ عه‌بدو‌للا بکه‌ن، ئه‌و قوو‌ه‌ته‌ی کوردان و ئه‌زه‌یه‌تی چوونه‌وه سابلاغ شیخ عه‌بدو‌للا و قه‌ره‌نی ئاغا ده‌ستیان کرده‌وه به‌ ته‌شکیلاتی حکومه‌ت و له‌شکرێکی زۆریان به‌ ئه‌ترافاندا بلاو‌کرده‌وه، هه‌موو مه‌حال و نێو عه‌شایریان ئه‌م‌ین کرده‌وه.

سه‌ید ته‌ها له‌ پاش مانگی‌ک دامه‌زرانی سابلاغ که‌وتنه‌ ریگه‌ و چوون، ئه‌هالی سابلاغ ته‌واوی له‌شکر و ئاگیان بۆ پیشوازی ده‌رکه‌وتن به‌که‌یف و خۆشی هینایانه نێو شاره‌وه، ده‌سته‌ ده‌سته‌ چوونه‌ به‌خیرهاتنی سه‌ید ته‌ها بۆ ریکه‌وتن و یه‌ک و جودی و ده‌ست پیکه‌وه‌گرتن و نه‌سیحه‌تکردن فه‌رمووی: گرتنی سابلاغ و ئه‌زه‌یه‌تدانی ئێوه له‌ بێ ئه‌ده‌بی هیندیک شاکا‌کانه‌وه رووی دا، نه‌ سمنکۆ و نه‌ من به‌وه رازی نه‌بووین و گه‌لیکی پێ عاجز و ره‌نجیده بووین، به‌لام کار له‌کار ترازابوو، نه‌کرا دووباره توله‌تان بۆ بکه‌ینه‌وه و ئیستاش وه‌ختی شه‌ره‌ جه‌نگ و جیدالمانه‌ له‌گه‌ڵ عه‌جه‌م، ئه‌گه‌ر خوا ده‌ستی گرتین و هنگۆ به‌ پیاوه‌تی له‌گه‌لمان راست و دلپاک بن، هه‌موو کاروبار به‌ دلخوازی ئێوه ده‌بێ، حکومه‌ت و مه‌ئموور له‌ خۆتان و نووسین و خوتیندن به‌ زبانی خۆتان ده‌بیت، که‌سه‌یک له‌سه‌ر ئێوه حوکمرانی نابێ، ئێوه هه‌رکه‌سه‌ییکی به‌چاکی بزانی بیکه‌نه حوکمداری خۆتان به‌و جو‌ره فرمایشتانه هیندیک دلی خه‌لقی به‌خۆیه‌وه گری داوه و ئه‌هالی که‌وتنه‌وه سه‌ر شه‌وق و که‌یفی شه‌ر له‌گه‌ڵ عه‌جه‌م چهند رۆژێک به‌و جو‌ره ئه‌نجومه‌ن ده‌گیرا و وه‌عز ده‌درا و خوتبه‌ ده‌خوتندرانه‌وه.

شیخ عه‌بدو‌للا له‌گه‌ڵ چهند سواریک به‌ محالدا چوونه‌ بۆکان له‌نێو ئاگیاندا بۆ ریکه‌وتن و یه‌کبوونیان گه‌لیک کۆشا له‌سه‌ر فرمایشاتی سه‌ید ته‌ها شیخ عه‌بدو‌للا چووه سه‌ر سه‌قز، بی شه‌ر و کوشتار سه‌قزیان گرت، میرزا مه‌ناف ناویکی پیاوی سه‌ید ته‌هایان کرده‌ حاکم و شیخ عه‌بدو‌للا به‌نێو ئاگیاندا گه‌رانه‌وه سابلاغ مانگی‌ک میرزا مه‌ناف به‌ حاکمیتی سه‌قز راییوارد، عه‌جه‌م نێزیک هه‌زار که‌سه‌ییکی له‌ژێر فه‌رمانی کۆلژنیل ناویکدا نارده سه‌قز، میرزا مه‌ناف بێ قوو‌ه‌ت بوو، به‌ ناعیلاجی سه‌قزی به‌ردا و گه‌راوه سابلاغ.

له‌و ئه‌سنایه‌دا عه‌جه‌م به‌دزییه‌وه ناردیانه کن عه‌لی ئاغای دیبوکری، به‌ هیندیک چتی مه‌وه‌وه‌وه‌وه دل‌خۆشییان داوه، به‌بیده‌نگی هه‌لسا چووه میانداو، زه‌فرده‌وله هیندیک عه‌سه‌که‌ر دایه و نارديه سه‌ر سابلاغ، له‌ ئه‌وه‌ل شه‌ویدا عه‌لی ئاغا به‌رکێف که‌وت و گه‌یشه‌ سه‌ر ئه‌ترافی شار، سه‌ید ته‌ها ئه‌و وه‌خته‌ش شازده که‌سه‌ییکی له‌کن بوو، هه‌یچ ئاگی له‌ چتیک نه‌بوو سه‌به‌ی به‌یانی تازه، که‌ هه‌لده‌ستیت، یه‌کێک له‌ نۆکه‌رانی، که‌ ناوی (سه‌فه‌ر) بوو به‌بیده‌نگی چووه بناگویی سه‌ید ته‌ها و عه‌رزێ کرد: له‌ چی راوه‌ستاوی عه‌شیره‌تانی کورد ته‌ره‌فداری عه‌جه‌م ده‌وره‌ی شاریان گرت و که‌وتنه‌ نێو شاره‌وه. سه‌ید ته‌ها بلتدبۆوه سه‌ر خۆی، شیخ عه‌بدو‌للا به‌ ته‌نه‌ی له‌ خزمه‌تی بوو عه‌رزێ کرد: چ قه‌وما؟ فه‌رمووی: گیراین، هه‌لسنه سه‌ر خۆتان، به‌لام ئه‌و شازده که‌سه‌ش له‌نێو مالاندانه به‌ بلاوی و چهند که‌سه‌ییکیان چووبوونه حه‌مام، هه‌تا پێیان راگه‌یه‌ندرا کووچه و گه‌ره‌کی شار پر له‌ دوژمن بوو، لاکین عه‌لی ئاغا پیاوه‌تی خۆی نیشان دا چهند که‌سه‌ییکی به‌ تاییه‌تی بۆ ده‌ریازکردنی سه‌ید ته‌ها ته‌عیین کردبوو، له‌نێو شاردا تۆپ و تفه‌نگ و شێستتیر و هه‌و برێشکه ده‌ته‌قا، ده‌نگه‌ده‌نگی له‌شکر و سیلاح گویی عه‌له‌می پرکردبوو، شیخ عه‌بدو‌للا شێستتیرێکی ئۆتوماتیکی به‌چه‌ند ره‌خته‌ فیشه‌که‌وه هه‌لگرت، ئه‌و رۆژه کورد به‌ حالیکه‌ په‌ژمورده‌یی و په‌ریشانیکی ته‌واو له‌شار ده‌رکه‌وتن، ئه‌گه‌ر دیبوکریان ته‌مای کوشتنی کوردانیان هه‌بوا یه‌ نه‌فه‌ریکی سه‌ید ته‌ها رزگار نه‌ده‌بوون، به‌لکه‌و به‌ تاییه‌تی که‌وتنه‌ پێشیا‌نه‌وه به‌سه‌لامه‌تی له‌ شاریان ده‌رخستن، که‌ له‌ باغان تێپه‌رپوون که‌وتنه‌ دۆلی کرێزه‌وه بۆ ده‌فعی و اهیمه‌ هیندیکیان فیشه‌گی هاویتی، هه‌ر به‌ هه‌لاتن هه‌تا شۆ به‌ند نه‌بوون، که‌ گه‌یشه‌تنه‌ شۆ ده‌ستیان کرد به‌ له‌شکر به‌راو‌کردن و سیلاح ناماده‌یی به‌ بیست رۆژان دوو هه‌زار له‌شکرێکی به‌راو‌کردبوو، له‌ ته‌وریزه‌وه لاهوتی و قازاق له‌ حکومه‌ت عه‌سیانیان کرد عه‌جه‌م به‌ناچاری له‌ سابلاغ ده‌رکه‌وته‌وه، گه‌رانه‌وه میانداو، له‌ژێر فه‌رمانی سه‌رتیپ حه‌بیبو‌للا خان چوونه سه‌ر ته‌وریز بۆ کوژاندنه‌وه‌ی ئه‌و فیتنه‌یه ده‌کۆشان.

شیخ عه‌بدو‌للا شه‌ش مانگ به‌ ریاسه‌تی مه‌نزیمییه و ئه‌منییه‌ت رابوارد، له‌پاشان ئه‌و وه‌زیفه‌ی دا به‌ حاجی سه‌مه‌د خان - به‌گزاده‌ی به‌ره سه‌دزی له‌ ئه‌وه‌لی شه‌عباندا له‌ موده‌ی ئه‌و شه‌ش مانگانه‌دا حاکمی سابلاغ سێ جار گۆردرا هه‌مزه‌ ئاغا، حه‌مه‌د ئاغای مامه‌ش برای قه‌ره‌نی ئاغا دوو مانگ سه‌فه‌ر و ره‌ببعولته‌وه‌ل له‌ پێنجی ره‌ببعولتانیدا که‌ریم ئاغای کۆسه کرێزه دوو مانگ و چهند رۆژێک له‌ ده‌ی جه‌مادی ثانیدا تا ئه‌وه‌لی شه‌عبان عه‌لی

به گي سالار سه عید بوو به حاکم، که شیخ عهبدو لالا وهزیفه ی دا به حاجی سه مه د خان قهره نی ناغای ره نیسی عه شایری مامهش بوو به حاکم له و نیوانه دا گه لیکیان قاقه ز بو تهراف نویسی. ده سایی کوردان گه یشته سنه و کرمانشا و هه مه دان، هه میسه جاسوسانی سمکو له و جیگیانیه پروپوغانه ی ده کرد، به لام کاریکی به سه ر سا بلاغ هینابوو چاوی هه مووانی ترساندبوو، نه وه نده وه کو نه وه ل تبعیتمادیان به سمکو نه مابوو، هه چه ند هه موو کوردستان تا کو ده چینه لورستان و له ک، ناماده بوون له عه جه م بلن دین و نالای سمکو هه لکن، به لام روو تکردن و تالانکردنی سا بلاغییان سه کته یه کی گه وره ی خسته سیاسی سمکو وه، هه چه ند گه وره و چکو له ی کوردان به دل و گیان دروستکردنی کوردستانیان ده ویست له پیش نه وه دا سا بلاغ بگیریت که وتیوونه بزووتن، خیریان بو عه جه م نه مابوو، مه ئموورانی عه جه میان به سووکی و پیسی راده گرت، به لام به ختی عه جه م له وه دا زیاتر یاری کرد، که کورد له سمکو ره نجیده بین و سمکو به چاوی سووک و حه قاره ت سه ردار و گه وره ی موکریان و که یخودایان بباته حزووری خویه وه، نه وه بو کوردان نه گبه ت بوو.

### شهری سهید ته ها له گه ل کۆلۆنییل و شکانی کۆلۆنییل

سهید ته ها له پاش ته داره ک گرته ی له شکر و سویای دووه هزار و سه د که سیکی هه لگرت و چوونه سه ر سا بلاغ، نه و رۆژه بوو عه جه م له سا بلاغ ده رکه وتبوون و چووبوونه میانداو، حاکمی له سه ر دانا و سه د نه فه رتیکی له سا بلاغ به جیهیشت نیتیک چوار رۆژ ماوه، به له شکریتیکی زۆره وه بو سه ر نزمکردنی کۆلۆنییل بهر به بوکان بزووتن، دوو سه عات له پیش شیاندا له سا بلاغ ده رکه وتن له گه ل رۆژه لاتدا گه یشته بهر میراو، کۆلۆنییل به له شکریه وه هاته بهر اهر سهید ته ها له گه ل تاوه لات لیکیان دا، نه و رۆژه بو ئیواره سهید ته ها له پرد ده ربازبووه نالی بوکانی، به لان شیرهاو یترانی کوردان، که له پرد په رینه وه، وه کو پلنگی برسی هه لمه تیان برده سه ریان، کۆلۆنییل له گه ل چه ند سواریک له سه ر ته په یه ک توپیان گریدابوو، سواری هه ژبه ر هه لمه ت لنگیان دا ته په ی کۆلۆنییل چوار ده وره یان گرت، له شکرکی کۆلۆنییل، که ته ماشایان کرد سه رداریان ده وره درا، نا ئومید بوون و له ده شتی بوکاندا په رش و بلاو بوونه وه، هه رکه س ریگای هه لاتنی گرت و له نیوانی ده رجوو، کۆلۆنییل شه ست سواریک له شکرکی له گه ل دوو توپ و شیسستیر و چه ند تفهنگ و فیسهگ هه لاته ساین قه لا. سهید ته ها وه دووی شکسته ی نه و سویایه کهوت، هه تا ساین

قه لا (سارم قه لا) ی خسته ژیر پیی نه سپانه وه، گه لیککی مال و نه موال ده سته کهوت، عه جه م، که نه وه ی زانی خاله قوریانی، که شه رحی حالی به حس ده کریت، نه مری پی دا بچینه سه ر سا بلاغ.

### چوینی خاله قوریانی بو سه ر سا بلاغ

هیندییک له نه حوالی خاله قوریانی به حس بکه یین، تا کو خوتنده واران نه که ونه فیکره وه، نه و خاله قوریانییه چ که س بوو و چ پیاو ییک بوو، که وا له ژیر په نجیه ی شیران وا سووک نه بو بوو، تا کو بزاند ریت چ عه جه م و چ رۆم بوون ناله ت و شه ر و کوشتار و موذافه عه یان کورد بوون، له بو دوژمن یه کتریان به بی ترس ده کوشت، که سیکی وریایان لی ده رنه کهوت، یه کتر ناگادار بکه ن بو دوژمنان خو خوری نه که ن. خاله قوریانی پیاو ییک بوو که له سو له عه شیره تانی کرمانشا، له پاش گه لیک خزمه تکردنی عه جه مان که وته گه یلاناته وه له حه ره که ی کوچکخاندان له عه جه مان دلگیر بیوو، له گه ل کوچکخان ریک کهوت به سوپاه سالاری کوچکخان دامه زرا، گه لیک شه ر و جهنگی له گه ل عه جه م کرد رشت و گه یلاناتی به ته وای بو کوچکخان گرت.

هه روه کو له سه ربه هوردی کوچکخاندان گوترا، ره زاخان په هله وی خالۆ قوریانی نه مین کرد و هیندییک شه رت و قه راریان له گه ل کرد و نه مینبوو، رشتی دا به ده سته وه، بو خوی و قوه ته که یه وه چوونه نه نزی، حکومه تی عه جه م گه لیککی ئیحتیرام گرت، خه لات و به رات و دراو و ئیلتیفاتیکی زۆری له گه ل کرد، روتبه ی جه نه رالیان دایه، نیشانه یان پیدا کرد، له پاش چه ند ئیسراحه تیک له شکریتیکی زۆریان پی دا و ناردیانه سه ر کوچکخان، له پاش په ریشانکردنی کوچکخان و گرته ی خاک (؟) که له ده سته ی کوچکخاندان بوو، چوونه رشت، عه جه م نه وه نده ی دیکه حورمه تی گرت و خه لات و به خششی دایه و ئیکرامیه کی زۆری له گه ل کرد و به سه ردار موزه فه ر ناو نرا و بو سه ر سمکوی نه وازشدا، که نه ویش لابه ری، کارت به سه داره ت وه یا وه زیری جهنگی ده گا، به ئومید ناماده ی جهنگی سمکویان کرد، هه زار سواریکی جهنگاوه ریان دایه و توپیچی و قازاقانی عروسیتیکی، که له گه ل خوی بوو دایان.

هه رچه ند پیاو ییکی جه سوور و نازا و ره شید بوو، چونکو کورد بوو له نیو عه جه مدا قیمه تی نه ده زاندر، به لام نه یزانی ئافه رینی و دلخوشیدانه وه ی بو چه ند رۆژتیکه، تا سه ر عه جه م له گه ل کورد په یمانی نه بردۆ ته سه ر، غافل له هه موو ده ساییسیک له شکرکی خوی

هه‌لگرت به‌یج ئه‌ندیشه و فکری پاشوپییش چوو میانداو له‌بهر زستان و ته‌روتووشی له میانداو دانیشته.

له به‌هاردا بوو، که سه‌ید ته‌ها که‌وته سه‌ر شکسته‌ی له‌شکری کۆلۆنیل، ره‌زاخان په‌هله‌وی ئه‌میری یج کرد بچیتته سه‌ر سابلاغ و ریگا به سه‌ید ته‌ها بگرت، هه‌ر له میانداو ده‌رکه‌وت، کوردی کوشته‌ گوند و ئاوابی سووتاند، هه‌تا گه‌یشته سابلاغ، قووته‌ی کوردان ئه‌وه‌نده نه‌بوو به‌راهه‌ری بکات، داخل به‌شار بوو گرتی، به‌له‌ز قاقه‌زیکه‌ی بۆ سمکۆ نووسی و چلۆنی ئه‌حوالی خۆی شه‌رکردنی له‌گه‌ل عه‌جه‌م و له‌گه‌ل کوچک‌خان و نه‌تیجه‌ی هه‌روه‌کو که‌می‌کمان گوت، ئه‌و به‌دریژی بۆی نووسی، که فایده ناکا من به‌و هه‌موو قووته‌مه‌وه نه‌متوانی به‌راهه‌ری حکومه‌ت بکه‌م، ئیستاکه‌ش تۆ و ره‌ خۆت ته‌سلیم که، خه‌لات و به‌راتت بۆ وهرده‌گرم و ده‌تکه‌مه‌ جه‌نه‌رالیکه‌ی سوپاهی شاه، ئه‌و قاقه‌زه‌ی نارد و چوو هه‌ر ئه‌و رۆژه گه‌لیک له‌ ئه‌هالی گرت و له .. چۆمی خوتبه‌یه‌کی دووردریژی بۆ ئه‌هالی خوتنده‌وه، که له‌گه‌ل عه‌جه‌م شه‌رکردن زه‌حمه‌ته، سمکۆ چهند رۆژیکه و ده‌شکیت، یج هه‌لمه‌خه‌له‌تین، له‌پاشان ئه‌میری کرد هه‌ر له میانداو ده‌گاته‌تاکو ده‌گاته‌ حدودی عیراق ته‌واوی ریگایان بگرن، نه‌هیلن سه‌ید ته‌ها بگه‌ریتته‌وه و هه‌لیت، به‌هه‌موو ئه‌ترافدا قووته‌ی بلاوکرده‌وه، شاری به‌تۆپ و شیتستیر قایم کرد، بۆخۆی ئیواره‌گه‌راوه ئه‌ندرقاش، ئوردوگاه‌ی له‌ ده‌شتی شارویراندا هه‌لیداو.

ئو رۆژه‌ی خاله‌ قوربانی له میانداو ده‌وه به‌ر به سابلاغ بزووت خه‌به‌ریان دا به‌ جه‌نابی سه‌ید ته‌ها، که هه‌موو ریگای گه‌رانه‌وه‌ت لی گرتی‌دراوه، به قووته‌تیکه‌ی زۆره‌وه داخل به سابلاغ بوو هه‌موو ئه‌ترافانی پر له‌شکر کرد، سه‌ید ته‌ها سه‌رکار و گه‌ورانی بانگ کرد، قه‌ره‌نی ئاغای مامه‌ش عه‌ززی کرد: چاره‌ چیه‌ هه‌موومان به‌دیل ده‌گیرین و ده‌مانکوژن و هیج ئامانمان ناده‌ن، چونکو خاله‌ قوربانی ئه‌و ریگایه‌ی گرت و کرمانشا و له‌ زه‌نگان و ته‌وریزه‌وه له‌شکرمان دیتته سه‌ر، ریگای هه‌لاتنمان ده‌ست ناکه‌ویت. سه‌ید ته‌ها فه‌رمووی:

هه‌ر مردنه‌ ته‌دبیری به‌کار و لازمی ئه‌وه‌یه بۆیان بچین، ئه‌گه‌ر له مه‌یداندا کوزراین رووسپیتی ئیمه‌یه و ئه‌گه‌ر رزگاریش بووین ئه‌وه چاترین ریگایه‌که گرتومانه. هه‌ر ئه‌و سه‌عاته نه‌یانه‌یشت ده‌قیقه‌یه‌ک زایع بیت، خۆیان ئاماده‌کرد، سه‌ید ته‌ها دوو تۆپی گه‌وره‌ی یج بوو، ئه‌میری کرد له ئیستهرانیان بارکرد، هه‌موو ئاداتی ئه‌سلیحه‌یان ئاماده‌کرد، به‌سازی و دلێکی پر له قه‌هره‌وه که‌وته‌ن ریگا، به‌دل‌خۆشی و توندی و هه‌ره‌شه‌ی سه‌ید

ته‌هاوه دلێ پاله‌وانانی جه‌نگ بوو بوو به پۆلایه‌کی سیلاح لیتی کار نه‌ده‌کرد، مردن له‌بیر چۆوه، ده‌قیقه‌ زوو به‌ دوژمن گه‌یشته‌یان له‌ خه‌یالدا بوو، به‌گولله‌ی جگه‌رسۆژ دلێ دوژمنی یج بسووتینیت، ئه‌و رۆژه خاله‌ قوربانی گه‌یشته سابلاغ، سه‌ید ته‌ها له (سارم قه‌لا) ده‌رکه‌وت ریگای هه‌ژده سه‌عات مه‌سافه‌یان به‌ شه‌ش سه‌عات بری، نه‌ ئه‌سپ له‌ بازدان خۆی پتیراده‌گیرا و نه‌ پیاو هه‌موو تینووی خۆینی دوژمن و برسی کوشتی عه‌جه‌م بوون. بۆ نیچیرگرتن له هه‌موو لایه‌که‌وه رکی‌فکوت خۆیان کوتا، تا به‌شه‌وه (شه‌وی جیژنی ره‌مه‌زان ۷ی مایی ۱۳۰۱) خۆیان گه‌یانه‌ (گوند - دی) که به (دۆستالی) مه‌شه‌وره، له سه‌عات ریگایه‌کی شیمالی شه‌رقی سابلاغ واقیعه‌ له‌وی دابه‌زین، سه‌ید ته‌ها ئه‌میری دا له‌شکر به‌ش بکرت.

له‌شکری له‌سه‌ر سه‌رگردان به‌ش کرد هه‌ر یه‌ک هیندیکی خسته‌ ژیر فه‌رمانه‌وه له‌پاش ئه‌و ته‌قسیماته هه‌مووی کردنه‌ سێ به‌ش به‌شیکه‌ی له‌ژیر فه‌رمانی ئه‌حمه‌د خان کوری که‌ریم خان مه‌زنی عه‌شیره‌تی (سه‌یدا) قه‌راری فه‌رموو حه‌سه‌ن ئاغای مه‌نگورپیشی به‌ عه‌شیره‌ته‌وه خسته‌ ژیر ئه‌میری ئه‌حمه‌د خان دووانی نارد ئه‌ندرقاش بۆ سه‌ر خاله‌ قوربانی، به‌شی دووهم قه‌ره‌نی ئاغای مامه‌ش بۆ (شکاک) و (حسه‌ن ئاغای عومه‌ری میرزاد؟) عه‌شیره‌تی (هه‌ناره) له‌ژیر ئه‌میری قه‌ره‌نی ئاغایا ناردینه سه‌ر داشا مه‌جیدی و شه‌رقی سابلاغ به‌شی سیه‌م به‌گه‌زاده‌ی به‌ره‌سۆری و به‌گه‌زاده‌ی فه‌یزوللا به‌گی له‌گه‌ل عه‌لی ئاغای حاجی ئیلخانی و ئاغواتی دیبوکری له‌ژیر فه‌رمانی سه‌ید ته‌ها دا بۆ خودی شاری سابلاغ قه‌راریان دا. ئه‌حمه‌د خان لنگی دا سه‌ر ئه‌ندرقاش هه‌ر چوار ئه‌ترافی خاله‌ قوربانیان گرت، له‌هه‌ر چوار ئه‌ترافه‌وه تۆپ و تفه‌نگ ده‌ست یج کرا، ده‌شتی شارویران بوو به‌ رۆژی حه‌شر له سه‌دای بگه‌ر و بیکوژه‌ی کوردان خاله‌ قوربانی سه‌رگه‌ردان بوو، سه‌ری لی شتوا نه‌یانه‌یشت ده‌ست بکاته‌وه به‌ده‌ستی سواره ئه‌حمه‌د گولای - ئاغای مه‌نگور قه‌هره‌مان خاله‌ قوربانی له مه‌یدانی مردندا لنگه‌فه‌ی ده‌ست یج کرد، فرسه‌تی نه‌دا گه‌یشته سه‌ری به‌ گولله‌ شپه‌زه‌ی کرد، سه‌ری گۆشاوگۆش بری، له هه‌موو لایه‌که‌وه گیرۆداریان له له‌شکری خان قوربانی په‌یدا کرد، چهند تۆپچیکه‌ی عرووسی، که له‌گه‌ل بوو له‌گه‌ل تۆپانیان به‌دیل گرتن رۆژی ۷ ی مایس.

سه‌ید ته‌ها، که که‌وته بزووتن بۆ سه‌ر شار هه‌لمه‌تبان برده سابلاغ، له‌گه‌ل به‌یانی شاریان ده‌وره‌ دا، سه‌ید ته‌ها بۆخۆی له‌سه‌ر تۆپان راوه‌ستا، قه‌ره‌نی ئاغای له‌گه‌ل به‌ری به‌یانی گه‌یشته سه‌ر داشا مه‌جید تۆپ و تفه‌نگ ده‌ستی به‌ نالین کرد، ده‌نگی بگه‌رگری

قاره‌مانی خونخوارانی کوردان له‌سه‌ر داشا مه‌جید له‌شکری عه‌جه‌می له‌نیو شاردا بی هۆش کرد له‌سه‌د دوو نه‌فه‌ری گیانی له‌به‌ردا نه‌مابوو به‌مه‌جبووری و بی گیان به‌راه‌رییان ده‌کرد... له‌دامینی داشا مه‌جید وه‌کو ناژۆری جه‌نگی بۆ سه‌روهه‌ ده‌خشان، عه‌جه‌م له‌سه‌روهه‌ به‌تۆپ و تفه‌نگ و شیتستیر، کورد له‌ژیره‌وه‌ به‌زۆری بازووی نازای ته‌هه‌وره‌وه‌، هه‌روه‌کو مه‌شه‌وره‌ پلنگ له‌سه‌روهه‌ بی حه‌وت برین ده‌کا، نه‌گه‌ر له‌ ژیره‌وه‌ بی حه‌فتا، پلنگانی کورد هه‌رچه‌ند له‌ژیره‌وه‌ کیه‌وه‌ بوون به‌ حه‌فتا برین له‌ دوژمن رانه‌وه‌ستان، به‌ کوشتار سه‌رکه‌وته‌ سه‌ر کیه‌وی ئامان و داد و بیدادی دوژمن .. سابلایگی هه‌راسان کرد دلیران به‌ ئامان و زه‌مان له‌ دوژمن خۆش نه‌بوون ده‌وره‌یان دان به‌ هه‌موو سه‌عاتیک ده‌وامی نه‌کرد سێ شیتستیر و تۆپیک گه‌وره‌یان لی گرتن و فیشه‌نگ و تفه‌نگ و جبه‌خانه‌به‌کی زۆر نه‌وجار بۆ به‌راه‌ری شار تۆپیان سووران.

سه‌ید ته‌ها، که‌ لیلی مه‌علوم بوو قه‌ره‌نی ئاغا و پالنه‌وانان دامینی داشا مه‌جیدیان گرت، ئه‌مری دا به‌پیشک‌ه‌وتنی له‌شکر هه‌ندیک له‌ باغانه‌وه‌ په‌رینه‌وه‌ به‌ری مه‌حمود کانی و هیندیک راست روویان له‌ شار کرد، سه‌ید ته‌ها له‌گه‌ڵ هیندیک گه‌وره‌ و سه‌رداران له‌سه‌ر تۆپان بوون له‌ به‌راه‌ر دوژمن شه‌ریان ده‌کرد، تا‌کو به‌دوورین ته‌ماشای فه‌رموو قه‌ره‌نی ئاغا له‌سه‌ر داشا مه‌جید تۆپی به‌ر به‌ شار کرد زاندر دا‌شا مه‌جید گیرا، ئه‌مری هه‌لمه‌تی دا، له‌هه‌ر که‌ناریکه‌وه‌ هه‌لمه‌تیان برده‌ سه‌ر شاری، شه‌ر له‌نیو گه‌ره‌ک و کۆلانیان ده‌ست پێ کرا، سابلای بووبه‌ ده‌ریاچه‌ی خۆین، کووچه‌ی نیو شار هه‌ر لاشه‌ی دوژمن تیدا که‌وتبوو، هه‌ر خۆینی ئه‌وان بوو مه‌وجی ده‌دا، له‌ چوار سه‌عات یه‌ک نه‌فه‌س شه‌رو کوشتار و تۆپ و تفه‌نگ هاوین، عه‌جه‌م رووی له‌ هه‌لاتن کرد، هه‌رچی له‌ شیر و تفه‌نگی کوردان رزگاربوو به‌ری خۆی دا باغ و باغچه‌ و چیایان، که‌ خۆیان تیدا بشارنه‌وه‌، سه‌ید ته‌ها به‌خۆشی و شادی داخل به‌ شار بوو، یه‌خسیرانی گیرابوون وه‌خربان کردن، ئه‌وه‌نده‌ی پێ نه‌چوو ئه‌حمه‌د خان تۆپی له‌ ملی یه‌خسیری عه‌جه‌مان گرتدابوو، سه‌ری خاله‌ قوربانی به‌داردا کردبوو، لاشه‌که‌یان له‌سه‌ر پشتی بارگیریک دادابوو، به‌ شادمانی ته‌پل لیدان وارد بوون سه‌ری خاله‌ قوربانیان به‌دیاری له‌به‌ر پیتی سه‌ید ته‌ها ناویت، سه‌ید ته‌ها زۆری پی دل‌شادبوو شادی و که‌یفیکێ زۆری بۆ روودا، فه‌رمووی جه‌سه‌دی خاله‌ قوربانی نه‌نیژن فرتی ده‌نه‌ به‌ر سه‌گان، فریبیان دا هه‌موو سه‌گ خواری، خزمه‌تی بیگانه‌کردن ئه‌وه‌یه‌ پاداشی.

سه‌ید ته‌ها به‌ ته‌له‌فۆن مزگینێ دا به‌ سمکۆ، که‌ مه‌سه‌له‌ی وا و سمکۆش فه‌رموویان

ته‌واوی شار و بازاران ژیره‌مانی چراخان و شادمانی بکه‌ن، سێ شه‌و و سێ رۆژ هه‌موو کوردستان بوو به‌چراخان، سه‌ید ته‌ها به‌ سمکۆی گوت ئه‌م نه‌سیرانه‌، که‌ ژماره‌یان سه‌د که‌سن چیاان لی بکه‌ین؟ سمکۆ خواستییه‌ جزووری خۆی، سه‌ید ته‌ها زانی ده‌یانکوژیت عوزری هیناوه‌ بۆ نه‌ناردنیان، چونکه‌ هه‌میشه‌ حه‌زی له‌وه‌ ده‌کرد له‌گه‌ڵ نه‌سیران به‌نیلتیفات بی، نه‌زه‌ت و نازاری تووش نه‌کا به‌چاکی به‌خۆیان بکا، سمکۆ ته‌ره‌فداری ئه‌وه‌ نه‌بوو ئه‌مری دا هه‌مووان بکوژه‌، سه‌ید ته‌ها فه‌رمووی نایانکوژم، چونکه‌ یه‌خسیر له‌هیچ زاکونیکدا ناکوژین، سمکۆ ده‌فه‌رمویت بیاننیرنه‌ (چاری - چه‌هری) سه‌ید ته‌ها له‌ژیره‌ ریاسه‌تی له‌تیف چاوشدا به‌رپیکردنه‌ چاری، له‌تیف چاوه‌ش ده‌یانبه‌نه‌ سه‌ر ده‌ریاچه‌ی نیزیک ورمی، هه‌موویان بۆ نیو ئاوی ده‌ریا داژۆن و شیلنگی تفه‌نگیان ده‌که‌نی، به‌لام چه‌ند که‌سپکیان لی رزگاربوو.

سه‌ید ته‌ها له‌ شه‌ره‌ گه‌وره‌دا دوو تۆپی گه‌وره‌ حه‌وت شیتستیری گه‌وره‌ی له‌ عه‌جه‌م ئه‌ستاند، قورخانه‌ و جبه‌خانه‌ و موهیماتیکی زۆری ده‌ست کوردان خست، عه‌لی ئاغای حاجی ئیلخانی کرده‌ حاکمی سابلای، له‌شکرکی زۆری بۆ دامه‌زراند، حکومه‌تی کوردییان دانا و شار و نه‌تراف شاری ئه‌مین کرده‌وه‌، سه‌ید ته‌ها گه‌راوه‌ کن سمکۆ، به‌لام به‌ هه‌موو نه‌ترافی کوردستاندا واعزی خسوسی بۆ ته‌شویقات بلاوکرده‌وه‌، مه‌لا و شیتخیان ته‌عیین کرد هیندیک بۆ هه‌ورامان و سنه‌ و کرماشان چوون، به‌یاناتیان برد ته‌شویقی ئه‌هالییان ده‌کرد، حکومه‌تی کوردستان قبوول بکه‌ن.

له‌ نیهایه‌تی هاویندا عه‌جه‌م له‌شکرکی زۆری له‌ژیره‌مانی (ئامانوللاخان میرزا) دا موه‌یا کرد، نزیک هه‌ژده‌ هه‌زار که‌س بوون گه‌یشتنه‌ خۆی، چه‌ند رۆژیک رانه‌وه‌ستان به‌ر به‌ دیلمان بزووتن، سمکۆ قوه‌تی بلابوو نه‌یتوانی له‌شکرکی زۆر وه‌خرکا، به‌لام بۆخۆی هیندیک سوار له‌گه‌ڵ خۆی هه‌لگرت له‌ (چیا‌ی ره‌ش - ئیلان داغ) پیشی به‌ سوپاهی شازاده‌ گرت، له‌ هه‌ردوو ته‌ره‌فان تۆپ و تفه‌نگ ده‌ستی کرد به‌ نالین و شرنکه‌، دوو رۆژان شه‌ر ده‌وامی کرد، سمکۆ له‌ رووی مه‌سه‌له‌ته‌وه‌ گه‌راوه‌ (وه‌ردان) عومه‌ر خانی به‌ پینجسه‌د سواره‌وه‌ ناره‌ دیلمان، که‌ شار موحافه‌زه‌ بکا، ئه‌حمه‌د ئاغای برای به‌هه‌زار سواره‌وه‌ گوندی (سۆلاو) سمکۆ و سه‌ید ته‌ها له‌گه‌ڵ نوری به‌گی به‌ره‌سزری و حاجی ئاغا له‌گه‌ڵ دوو هه‌زار زیاده‌که‌م له‌شکره‌وه‌ له‌ (وه‌ردان) دانیشتن، تۆپیان دامه‌زراندن، هیندیک له‌شکریان له‌ وه‌خته‌ ناسکه‌دا بۆ ماندوو حه‌سانه‌وه‌ ئیزن دا، به‌ته‌مای ئه‌وه‌ نه‌بوو عه‌جه‌م قوه‌تی زۆره‌، به‌لام حه‌قیقه‌ت کازم چه‌رکه‌سپکی له‌ تایددا موفه‌سه‌له‌ن چلۆنی ئه‌حوالی

دیته نووسین پیتی کردن ، به لکونه ئەو تەواوی بزووتنی سمکۆی خستبووه ژیر ئەمەری و ئەگەر بە سمکۆی بگوتبا ئەو مەکە و ئەو بکە ئەگەر مردن بووایە بەقسە دەکرد ئەو بە دەسایسی تورکان ناردراووه کئی، میزانی بزووتنی رابگریت و چتی له تورک خویش نهات نابیت ببا، سمکۆ غافل لهو دەسایسه بوو ههمیشه مەشوره تە پتی دەکرد.

سمکۆ قەراری دابوو له پاش دوو رۆژی دیکه هه‌لمه‌ت به‌رنه سه‌ر عه‌جم، سمکۆ ئەو ندهی زانی له به‌ربه‌یانیدا گرمه‌ژنه‌ی تهنه‌نگ هات، هه‌موو به‌گورجی راپه‌رین هه‌لسانه سه‌رخۆیان به‌ ته‌حه‌یوری لیکیان پرسی: ئەو چ بوو؟ که هه‌ندیک تاریک و روونی په‌یدا بوو، ته‌ماشاکرا ده‌شت و سه‌حرا پر له عه‌جم بوو، تۆپ و تهنه‌نگ هاواریان لی په‌یدا بوو، ده‌نگی هه‌ورانی تۆپ و یزه‌ی برووسکانی تهنه‌نگ دنیای کرده چارخان شه‌ر گه‌رم بوو، پالەوان فیتره شه‌ر و هه‌لمه‌ت کهوتنه‌ جوولانه‌وه و بزوتن، ئەحمده‌ ناغای برای سمکۆ کهوته مه‌یدانه‌وه، شه‌ر و کوشتار ده‌ستی پتی کرد کورد و عه‌جم رمیان تیکننا شیریی خوینێرێتیان به‌پن ئەندیشه‌ لیکی کیشا، تۆپ و تهنه‌نگی ئاورفشان وه‌کو جه‌ه‌نم زیانه‌ی کیشا، ته‌ر و وشکی پیکه‌وه ده‌سووتاند، عه‌جم له‌شکری کرده دووبه‌ش: هه‌ندیک له به‌رابه‌ری سمکۆ شه‌ری ده‌کرد هه‌ندیک چوونه سه‌ر دیلمان. سمکۆ به‌ سید ته‌های گوت: کهوتمه‌ به‌ر به‌ختی تۆ، خوێت بگه‌یه‌نه‌ عومه‌ر خانی کۆمه‌گی بکا، تا له شه‌ری عه‌جم دوربین. سید ته‌ها ئەمر به‌ غولام و له‌شکری خوێ ده‌کا به‌له‌ز تالۆکه بکه‌ن بگه‌نه‌ عومه‌ر خان، سویندی خوارد به‌سه‌ری بابی عومه‌ر خان رزگار نه‌که‌ن بگه‌رینه‌وه پاش ده‌ستی هه‌مووتان ده‌برم، ئەگەر له‌نیو دیلماندا گه‌یشته‌ عومه‌رخان خوێتان قایم بکه‌ن تا کۆمه‌گیتان ده‌گاتن، ئەگەر هه‌مووتان به‌کوشت چوون گه‌رانه‌وه‌تان نابیت.

ئەو قوووه‌ ته‌ رۆیشتن له‌ پشت دیلمان گه‌یشته‌ قوووه‌ تی عه‌جم هه‌ردوو به‌رابه‌ر یه‌ک راهه‌ستان نزیک نیو سه‌عات شه‌ر ده‌وامی کرد، کوردان ته‌ماشایان کرد عومه‌رخان دیلمانی به‌ردا و رووی له‌ هه‌لاتن کرد، له‌شکری عه‌جم داخل به‌ دیلمان بوون، له‌شکره‌که‌ی سید ته‌ها له‌گه‌ڵ عومه‌رخان گه‌رانه‌وه‌ خزمه‌ت سید ته‌ها و سمکۆ. له‌لای سۆلاو ئەحمده‌ ناغای شکسته‌ی تی کهوت به‌هه‌لاتن گه‌راوه، هه‌نده‌ی پتی نه‌چوو سمکۆ و سید ته‌ها ده‌وره‌گیران، که ته‌ماشایان کرد چاره‌ نه‌ما روویان له‌یه‌ک کرد چ بکه‌ین چاکه، گوتیان له‌شکر به‌خۆزایی به‌کوشتدان چاک نیبه، ئەو جیگایه‌ به‌رده‌ن و روو به‌ چاری گه‌رانه‌وه‌یان مه‌سه‌له‌هت دیت، له‌ گه‌رانه‌وه‌یان به‌ر به‌ چاری له‌شکری کوردان هه‌یاش هه‌یاش خوێیان ده‌دزییه‌وه له‌ سمکۆ دور ده‌که‌وته‌وه، به‌ری خوێیان داوه‌ مالی خوێیان، خوێیان له‌ قوونی

ژنایان کیشا و سمکۆیان به‌ته‌نی به‌جی هه‌شت، نه‌یان کرد ده‌ست پیک بگرن و پشتی ئەمیری خوێیان به‌رنه‌ده‌ن، بی مروه‌تی و نامه‌ردییان کرد، هه‌موو خوێیان کیشاوه‌ خانوان، هه‌رچه‌ند سید ته‌ها و سمکۆ بانگیان کرد و پیتیان گوتن چاره‌به‌خش نه‌بوو، به‌به‌هانه‌ی خه‌زان رزگار کرده‌وه رۆیشتن، له‌شکرێکی، که ده‌هه‌زار که‌س بوون چوارسه‌د که‌سێکیان له‌ خزمه‌ت سمکۆ و سید ته‌ها دا ماوه، ئەو چوار سه‌د که‌سه له‌ (سێگرد) مه‌تریزیان گرت دوو رۆژ توانییان پیت به‌ له‌شکری عه‌جم بگرن، چونکه‌ له‌شکری عه‌جم له‌ پازده‌ هه‌زار که‌س زیاتر بوون، موهیمات و تۆپ و تۆپخانه‌یان له‌ ژماره‌ نه‌ده‌هات، له‌به‌ر ئەوه‌ی که‌ سێگرد بی ئاو بوو و دور له‌ ئاو بوون له‌تینووان نه‌یانتوانی بپینه‌وه‌ سێگریان به‌ردا، هاتنه‌ نیو چاری و ده‌ستیان کرد به‌شه‌رکردن و به‌رابه‌ری عه‌جم، پاسه‌بانانی عه‌جم له‌ دیلمانه‌وه‌ تاکو شار هاتن سمکۆ ترسی لی په‌یدا بوو، چونکه‌ له‌شکری خویشی ناویمید بوو به‌رابه‌ری بۆ بکا و له‌گه‌ڵ عه‌جم بۆ به‌شه‌ر بپن، چاریش به‌ردانیان خسته‌به‌ر چاوان، به‌لام له‌ سه‌ران قه‌راریان دا چاری چاری به‌رنه‌ده‌ن بنیتره‌ ده‌ی به‌گه‌زاده‌ی به‌ر سوێران و حاجی ناغای و عه‌بدو‌للا به‌گ نامۆزای سمکۆ پینج سه‌د سواریک هه‌لگرن بگه‌نه‌ چاری له‌گه‌ڵ سید ته‌ها بچه‌ کۆمه‌گی ورمی و قیزقه‌لا بچه‌نه‌وه‌ ده‌ست، هه‌رچه‌ند قاقه‌زیان نووسی و پیاویان نارد له‌به‌ر ئەوه‌ی له‌ عه‌جم به‌دزییه‌وه‌ هه‌موو ئیغفال کرده‌ بوون و به‌دباری و خه‌لات له‌خسته‌ی بردبوون به‌گه‌لیک وه‌عد و وه‌عید دلخۆشی و نه‌وازی کردبوون، هه‌موویان به‌ته‌مای ئەوه‌ له‌گه‌ڵ سمکۆ بی په‌یمانی و عه‌هدیان کرد و جوابی قاقه‌زانیا نه‌دانه‌وه، هه‌رکه‌س له‌ مالی خویدا گوتی خوێ به‌ست و ده‌رگای له‌سه‌ر خوێ داخست، چونکه‌ عه‌جم له‌میتر بوو به‌ قسه و گه‌فتوگۆ هه‌مووانی کیشا بووه‌ کن خوێ و دلی هه‌مووانی گرتبوو، هه‌ر له‌پاش گه‌رانه‌وه‌ی سید ته‌ها له‌ سابلاغه‌وه‌ ئەو سه‌رۆکانه‌ به‌دزییه‌وه‌ له‌گه‌ڵ عه‌جم ریککه‌وتبوون، ئەویش ته‌شویقاتی کازم چه‌رکه‌سی، که نه‌دیم و وه‌زیر و مویدی سمکۆ بوو، هه‌لی ده‌خه‌لتانن، هه‌روه‌کو له‌پاش ئەمه‌ ئه‌حوالی کازم دیته‌ پیتسه‌وه، که سید ته‌ها و سمکۆ زانیان کۆمه‌گیان بۆ نه‌هات به‌ته‌نها مانه‌وه، به‌ناویمیدی چاریان به‌تال کرد، سمکۆ چوو هه‌لی (شه‌پیران) خه‌وته‌ی خوێ هه‌لدا، سید ته‌ها نوکه‌رانی خوێ هه‌لگرت و گه‌راوه (مه‌رگه‌ور) باقی قوووه‌تی سابلاغ و ورمی و شنۆ و غه‌یر ته‌قه‌یان تی کهوت، هه‌رکه‌س له‌پیتگی خوێ کشاوه‌ مال و گوندی...

عه‌جم، که ئەو شکسته‌ی له‌ کوردان چاوی پتی کهوت گه‌راوه‌ نیو کوردان و ده‌ستی زولم و جه‌وری به‌سه‌ردا درێژکردن، نه‌چاک و نه‌ خراپی پارازت، ته‌ر و وشکی پیکه‌وه‌ ره‌پیتچک

دا، کاریکی ئەو جارە بەسەر کوردانی هینا بەسەر کەس نەهاتبێ، عروس لەپێشدا وە ی بە کوردان نەکرد، کە تورکمانی ئاوربایگان بە کوردیان کردن، پیاوانی بەشەرەف و ناموس هەموو هەڵاتن، پەنایان بۆ سلیمانی، بانە و هەورامان برد.

کازم چەرکەسی - یوزباشیکی تورکان بوو، کە بزووتنی سمکۆ بلاویۆوه، مستەفا کەمال لەخۆی ترسا، کە نەبادا سمکۆ لە شەری عەجەمدا موەفەق بێت و بەری خۆی بداتە کوردستانی شیمالی، گرتی کازم چەرکەسی تەعیین کردە سەر سمکۆ بە سینەتی هەڵاتوو لەدەست تورکانی نارده کن سمکۆ. گوتی: من مەسئولی حکومەتی کەمالییانم، سمکۆ وا رینگای هیتواش هیتواش نیزیکی کردو خۆی تیکەل کرد، سمکۆییکی غافل لە ئەحوالی سیاسی تورکان رۆژبەرۆژ ئەو پیاووی لەخۆی نیزیکی خستەوه، تا هەموو فکریکی سمکۆ کەوتە ژێر ئەسرای کازمەوه، ئەویش رۆژبەرۆژ راپۆرتی حەرەکاتی دەدا بە ئەنقەرە، کە خالە قوریانی کوژرا و کوردەواری قووەتی پەیداکرد دەستیان هاوێتە سنە و کرمانشا و لورستان و شەعشەعی کوردان دنیای پرکرد، پیاوانی گەوره و زانایانی تیکەشتوووان لە رینگای دوورەوه خۆیان گەیانده خزمەتی زابت و ئەرکانانی حەرب، لەبن ئالایدا وەخپوون، ترسی پاشەرۆژی سوورانەویانی کەوتە دلێ ئەوەندە پێ نەچوو زاتیکی وەکو مستەفا پاشای مەشهور، کە چەند سالان لە لەشکری عوسمانییاندا قوماندانی ئوردوو و رەئییسی دیوانی عروفی والی ویلاياتی کردبوو، پیاویکی زۆر بە فیکر و زاناو مودەبیریکی وریا و قوماندانیتیکی موقتەدیر خۆی گەیانده سابلاخ و دەستی بە نسیحەت و تەدبیرکردنی سمکۆ کرد، کەوا چاکە ئەم قووەتە بەخۆراپی لەگەڵ عەجەم بەکارنەبە ی روو لە ویلايەتی وان و دیارەکر و عەرزەرۆم کە، ئەو کوردانە لە جهور و زولمی کەمالییان رزگارکە، زووتر حکومداریت بۆ سەرەگریت، چونکو ئەو جینگایانە بۆ کوردستان قەراردراون، دەبێ ببنە حکومەتییکی کوردان، بەلام لە ئێراندا حکومەتی کورد دامەزران بە دشوار دەبینم، کازم چەرکەس لە مەنگوران بەکدهستیان کرد، چەند ئاغانی پەیدا کرد، پێنج سەد لیروی دانێ، کە مستەفا پاشا بکوژن، مەنگور پارەیان وەرگرت و خواردییان و بە پاشایان گوت کە ئەوەندە دراویان دایانین، کە تۆ بکوژین، بەلام غەم مەخۆ ئیمە نۆکەری تۆین. کازم چەرکەس ئەوه بوو لەنیو ئوردووی کوردستاندا جاسووسی تورکانی دەکرد و هەموو قووەتی کوردانی بە عەجەم دەگوت بۆ گورانی عەجەم هەموو بزووتنی کوردانی دهنووسی، کە کورد قووەتی پەیداکرد، ئەوهبوو لەنیو ئاغاواتاندا تەشویشاتی تی خستن، کە سمکۆ هەموو تالانی بۆ خۆی دەخوا و تەمای هەیه ببیتە حوکمدار، ئاغاواتی جاهل و غافل لە ئەحوالی

کازم پیتی هەڵدەخەلەتان، هەموو گەوره و سەردارانی لە سمکۆ دلگیر کردبوو، لە سابلاخدا پیاویکی دانابوو (کوقتۆر حەکیم عازف حکیمەت) ناویک، کە لە دەسایسی غافل نەبیت، ئەویش هەمیشە لە خزمەت سمکۆ دابوو، هەتا یەخسیر کوشتنی سمکۆ و تالانکردنی شاران بە دەسایسی ئەو ئیجرا دەکرا، تاکو ئەهالی لینی دلگیرنەبن، کە عەجەم لە تەرۆز دەرکەوت کازمیش لە نەتیجە گەبشتیبوو کوردەواری بلاوکردبووه، بە سمکۆی گەیاندهبوو عەجەم ئیتر ناتوانیت بەراپەرت بکا، ئەوی لەوی غافل کردبوو، بەدزیبەوه بە سەردارانی گوت: عەجەم قووەتی زۆر هیناوه، سمکۆ ناتوانیت خۆبگریت، هنگۆ خۆ بە کوشت نەدەن چاکە و عەجەم، کە بزانیت دەستان لە شەر کیشاوه تەوه عەفووتان دەکات، ئەوهشی بە عەجەمان راگەیاندهبوو، عەجەم بەدزیبەوه دلخۆشی دەداتەوه، تا سمکۆی بەتەنها هیشتەوه.

کە سمکۆ چوو گەلی شەپیران کازم هەلات خۆی گەیانده وان لەشکریکی زۆر و موهماتیکی تەواوی لە تورک وەرگرت بەشەو هاتە سەری هەرچوار ئەترافی ئابلوقەدا، بۆخۆی بەتەنها لەپێشەوه عەسکەر لەدوای بۆ چادری سمکۆ چوون، تا نیزیکی بوون، سمکۆ دەنگیدا تۆکی؟ گوتی: منم. سمکۆ گوتی: کورۆ کازم هاتیەوه، دە وەرە پێش بەخیرھاتی. کازم چوو پێش تەفەنگی لێ راگرت گوتی: نەبزوو، دەتکوژم، سمکۆ ئەوەندە هاواری کرد: کورۆ بارکەن، لەشکری تورک هات، بە هەزار کیشە خۆی رزگارکرد، خەسەرەوی کورپی بەدیل گیرا و ناردرا ئەنقەرە و ژنیکی کوژرا، هەشتا هەزار لیروی تەلای زەرد و شەش تۆپی گەوره چەند شیتستتیر و جبەخانەیهکی زۆری لێ یەخسیرکرا، بەزەحمەت رۆحی خۆی رزگارکرد پەنای برده خزمەت سەید تەها ئەو وەختە حکومەتی ئینگلیز دلخۆشی جەنابی سەیدتەهایان دابوو وەعدیکی زۆریان لەگەڵ کردبوو، کە حکومەتی کوردستانی بۆ تەشکیل بکەن، سمکۆ لەپێش هەڵاتنیدا مانع بوو، کە هەلات هاتە کن سەید تەها لە (سیدەکان) لە رینگا قاقەزی لە سەید تەها نووسی، کە فریام نەکەویت شکاکی عەشیرەتی خۆم دەمکوژن، جەنابی سەید تەها بەلەز چەند کەسیکی ئامۆزایانی خۆی لەگەڵ چەند نۆکەریک نارده کنیو هینایانە چیا پشست سیدەکان. سەید تەها مەجبوو بوو پەنا بۆ دەولەتی ئینگلیز بیا، لە تورکان ئەمین نەبوو، بە دەسیسەیهک ژن و مندال و خیزانی نارده دەشتی حەریر، بۆخۆی تەمای بوو لە رواندز پەنا بیاتە بەر عەلی شەفیقیکی لە تەرەف تورکانەوه لە رواندزا پورویغانە ی دەکرد، هزریک لە کوردپەروران عەزبان کرد ئەگەر بچی رزگار نابێ، بەهەر جۆریک بێ دەربازی هەولێر بە.

سهید ته‌ها و سمکۆ له‌گه‌ڵ پیاو خزمه‌تچییه‌کی له‌گه‌ڵیان بوون به‌شهو له‌ رواندز تیپه‌پین نه‌یان‌ه‌یشت تورک پێ بزانیته، خۆیان گه‌یانده‌ ده‌شتی حه‌ری، مال و مندالیان برده‌ حه‌ری له‌ گوندی به‌حهرکه‌ی دانان. سمکۆ له‌ دیری حه‌ری له‌نیو قه‌لای پاشای کۆردا دانیشته، موخابه‌ریان له‌گه‌ڵ حکومه‌تی ئینگلیز کرد، هه‌ردووکیان خواستنه‌ به‌غدا به‌سمکۆ چوونی نه‌خواست، سه‌ید ته‌ها ته‌شریفی برده‌ به‌غدا نیزیکی مانگیکی زیاتر پێچوو له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تی بریتانی ریککه‌وت و به‌ موه‌فه‌قی سه‌ید ته‌ها گه‌راوه‌ هه‌ولێر، ئوتومبیلیان هه‌لگرت و چوونه‌ قه‌لای دیری حه‌ری له‌گه‌ڵ سمکۆ گه‌فتوگۆیان کرد و چلونی ئیتیفاقیان له‌گه‌ڵ ده‌وله‌تی بریتانی بۆ گه‌راوه‌ و ته‌کلیفیان کرد سوارین و بچنه‌ هه‌ولێر پیکه‌وه‌ سواربوون، نۆکه‌ر و ده‌ست و پێوه‌ند به‌سواری ئه‌سپ له‌گه‌ڵیان که‌وت، نیزیکی سه‌عاتیکیان مابوو بگه‌نه‌ هه‌ولێر سمکۆ به‌ میجهر نوێل ده‌لتی که‌ له‌به‌ر دووکه‌لتی ئوتومبیل سه‌رم گه‌یوو، ئیوه‌ بچن ئه‌من به‌سواری ئه‌سپ دێم، میجهر نوێل دلخۆشی ده‌داته‌وه، که‌ حکومه‌تی بریتانی هه‌موو کاروبارت بۆ ریک ده‌خا، فایده‌ ناکا، چونکو نۆکه‌ره‌کانی گه‌لێک فه‌سادییان کردبوو، دلای له‌ سه‌ید ته‌ها پيس کردبوو، ترسی لێ په‌یداوو، ده‌ستی دا ده‌مانچه‌ بانگی له‌ ئوتومبیل ئاژۆ کرد، که‌ ئوتومبیل رانه‌گری ده‌تکوژم، ئه‌ویش ئوتومبیله‌که‌ی راگرت، سمکۆ دا به‌زی و سواری ئه‌سپ بوو به‌ری خۆی دا شه‌قلاوه‌.

که‌ سمکۆ و سه‌ید ته‌ها گه‌یشتنه‌ ده‌شتی حه‌ری سمکۆ له‌گه‌ڵ شیخ مه‌حمود ته‌مای ئیرتیبات په‌یدا کردنی هه‌بوو، به‌ سه‌ید ته‌های گوت، که‌ ئیمه‌ له‌گه‌ڵی هاتووچۆمان هه‌بێ، سه‌ید ته‌ها به‌ ته‌له‌گراف سه‌لامی بۆ شیخ مه‌حمود نارد و پیتی گوت واسیته‌ی موخابه‌ره سمکۆیه، شیخ مه‌حمود شه‌ش سه‌د لیره‌ پاره‌ی بۆ سمکۆ نارد و قاقه‌زی لێ نووسی و پیاوی نارد کئی، له‌وه‌دا ده‌وله‌تی بریتان پیتی خۆش نه‌بوو، که‌ سمکۆ له‌گه‌ڵ شیخ مه‌حمود ناسراوی په‌یدا بکه‌ن، چونکو شیخ مه‌حمود له‌ خه‌یالی رزگاریدا بوو، موسته‌شارانی ئینگلیزی، که‌ له‌کن بوون به‌ ئه‌نواعی ره‌زالت ته‌حقیر ده‌کران، هه‌رچه‌ند به‌ ئاشکرا میجهر نوێل، که‌ هاتووچووی سمکۆی ده‌کرد به‌ چاوی دانه‌ده‌داوه، به‌لام به‌په‌نهانی پێیان خۆش نه‌بوو.

سه‌ید ته‌هایان نامزه‌دی حوکمداری کرد، سمکۆ له‌وه‌ دلگه‌یروو، چه‌ند زابته‌یکی کوردی سلیمانی له‌کن بوو، دلایان پيس کرد، که‌ سمکۆ ده‌بێ بیته‌ حوکمدار، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ هه‌ستا چووه‌ نیو عه‌شیره‌تی سورجییان له‌گه‌ڵ گه‌وره‌ و مه‌شایخی سورچی ئیتیفاقیان کرد و گه‌راوه‌ به‌حهرکه‌ میجهر نوێل پیتی گوت جه‌نابی سمکۆ ئه‌مڕۆکه‌ رۆژی ئیتیفاقه‌ لێک بلاو

مه‌بنه‌وه‌ و لێگه‌ری تاكو سه‌ید ته‌ها ده‌کرته‌ حوکمدار، بۆتۆش کاریکی گه‌وره‌ ده‌که‌ین، سمکۆ له‌سه‌ر ئه‌مه‌ بوو، که‌ قوه‌تیک په‌یدا بکا و بچیته‌ سه‌ر ئیران، چه‌ند جارێک له‌کن ئینگلیزه‌کان ئیزه‌اری ئه‌وه‌یکرد، میجهر نوێل جارێکی به‌م عیباره‌ته‌ کوردییه‌ پیتی گوت: جه‌نابی سمکۆ خان به‌ به‌هانیه‌ی سه‌رگینی ده‌چنه‌ گوندی مه‌خینی؟ ئه‌گه‌ر سه‌برکه‌ن رێگایه‌کی واش بۆ تو په‌یدا ده‌کری .

ئینگلیزه‌کان هه‌موو رۆژی له‌کنی بوون و دلخۆشییان ده‌داوه، سمکۆ له‌وه‌ زۆر دلگه‌ی بوو، که‌ هه‌میشه‌ ته‌یاره‌ و ئوتومبیل بۆ سه‌ید ساز کراوه‌ سوار ده‌بێ و ده‌چیته‌ به‌غدا و ده‌گه‌ریته‌وه‌ هه‌ولێر، چه‌ند جارێکی به‌ میجهر نوێلی ده‌گوت، که‌ ده‌وله‌تی بریتان ئه‌گه‌ر له‌گه‌ڵ من چاک بوايه‌ وه‌کو بۆ سه‌ید ته‌های کار ده‌کرد منیشه‌ی به‌ هیند ده‌گرت. میجهر نوێل پیتی گوت ، که‌ سه‌ید ته‌ها له‌ مه‌رکه‌زاندایه‌ له‌ده‌تره‌ و چاتر ئاگاداره، تو هه‌میشه‌ نه‌فرت له‌ مه‌رکه‌زان ده‌که‌ی، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ میجهر نوێل سه‌عی ده‌کرد.

تشرینی یه‌ک ۱۹۲۲ گرتی قاقه‌زیکی له‌ مه‌لیک مه‌حمودی پادشای سلیمانی نووسی، که‌ ئه‌و وه‌خته‌ مه‌لیکی کوردستانی عیراق بوو، مه‌لیک مه‌حمود قه‌بوولی کرد. ئه‌م‌ری کرد له‌ سه‌رای ملوکه‌نه‌وه‌ تا ده‌رتی شاری سلیمانی هه‌موو کووچانی رازانده‌وه، به‌ مافووره‌ و سه‌راندازی داپۆشی، حه‌وت تاق زه‌فه‌ری له‌ ده‌رتی شار بۆ دروست کرد، هه‌موو له‌شکری و ئه‌هالی شاری بۆ پێشوازی ناردنییه‌ دوو سه‌عات دوور له‌ شار سوپاهسالاری خۆی به‌چه‌ند وه‌زیر و ئومه‌ناوه‌ ناردی رۆژیک دوور وه‌لیعه‌هدی خۆی به‌ سێ سه‌عات دوور له‌ شار به‌ ده‌به‌به‌یه‌کی شاهانه‌یان پێشوازی کرد، سه‌عاتیک مابوو نیزیکی به‌ شار بن بۆخۆشی به‌ده‌ست و پێوه‌ندییه‌وه‌ له‌ شار ده‌رچوو، نیو سه‌عات له‌ دووری شار به‌یه‌کتر گه‌یشتن. مندالانی مه‌درسه‌ و قوتابی و ئه‌هالی هه‌رکه‌س به‌کاروکاسپی خۆی له‌گه‌ڵ هاوه‌لانی پۆل پۆل و ده‌سته‌ده‌سته‌ له‌و رێگایه‌دا له‌به‌خه‌ره‌تینیدا راوه‌ستا بوون، له‌هه‌موو لایه‌که‌وه‌ گه‌لێک گولێ بۆندار و گولایان ده‌پرشاند، له‌ هه‌ر سه‌ره‌ رێگایه‌کدا سازو سه‌متوور و ده‌هۆل و زورنا و مۆزیکه‌ لێدان بوو، له‌ ته‌ره‌ف سوپاهیان وه‌ش به‌تاییه‌تی مۆزیکه‌ی چاک و خۆشی به‌ده‌ستووری پادشایان لێده‌درا، هه‌ر له‌ده‌ری شاروه‌ تا سه‌رای پادشای ئه‌م هه‌موو ئه‌سپ و ئوتومبیل و حه‌شاماته‌ به‌سه‌ر مافووراندا ده‌رۆین به‌هه‌زار که‌یف و خۆشی چونه‌ سه‌رای، به‌تاییه‌تییه‌وه‌ مه‌لیک مه‌حمود زاکۆنیکێ بۆ ئه‌هالی و ئیسراحه‌تی سمکۆ دانا، سه‌ر له‌سه‌ی به‌ دوو سه‌عات تا سه‌عاتیک پێش نیوه‌رۆ مه‌ئمووران و وزه‌را و ساحیب مه‌ناسیبانی له‌شکر و گه‌وره‌ و سه‌رکاران بینه‌ زیاره‌ت،



سه‌عاتتیک له‌پیش نیوهرۆ تا دوو سه‌عات پاشی نوێژ بۆ ناسووده‌گی سمکۆ که‌س نه‌چیتته خزمه‌تی له‌وه به‌ولاره تا سه‌عاتتیک پیش شتیوان ریش سپی و که‌یخودا و ناغا و مه‌لا و شتیخانی شار و که‌سه‌به و توجار بچنه خزمه‌تی، له سه‌عات یه‌کی پیش شتیوانه‌وه تا سه‌عات یه‌کی پاش شتیوان ئیستراحت، له‌وه به‌ولاره تا خه‌وتنان بۆخۆی و ده‌ستوپه‌ندی مه‌لیک له‌گه‌لی داده‌نیشان، هه‌موو ده‌میک هه‌رچی دڵ خوازبویه له خزمه‌تیدا ناماده‌بوو، ته‌له‌فۆنی له دیوانی مه‌لیکه‌وه بۆ کیشابووه سه‌رایه‌کی بۆیان رازاندبۆوه، هه‌ر وه‌ختیکی له مه‌لیک قسه‌ی کردبایه و هه‌رچی پتویستبایه به‌ته‌له‌فۆن قسه‌یان له‌گه‌ل یه‌ک ده‌کرد، مه‌لیک مه‌حموود ته‌واوی ئه‌هالی بانگ کرد نۆکه‌ر و خزمه‌تکارانی سمکۆ له لیره‌یه‌که‌وه تا هه‌زار زیتر هه‌رچی بکرن پوولیان لێ وهرمه‌گرن، له ده‌فته‌رتاندا هه‌موو رۆژی جومعه بۆم بیتن له کیسه‌ی خۆمتان ده‌ده‌م، نه له چایخانه نه کن توجاران که‌سێک پوولی لێ نه‌ده‌ستاندن، خانووبه‌ره‌یه‌کی به‌تایبه‌تی بۆ رازاندنه‌وه، موده‌تی دوو مانگ به‌جۆریکی خزمه‌ت کردن هیچ پادشایه‌ک خزمه‌تی هیچ پادشای میوانی خۆی وا ناکا، جاری به‌گه‌یشتن هه‌ر نۆکه‌ریکی سه‌د لیره‌ی دانج و هه‌شت سه‌د لیره‌ی دا به سمکۆ، هه‌موو رۆژی جومعه هه‌شت سه‌د لیره له کیسه‌یه‌کدا له‌سه‌ر ته‌خته‌ی میزی سمکۆ داده‌ندرا و هه‌ر نۆکه‌ریکی ده لیره‌ی ده‌درايه.

که له سلیمانی گه‌راوه چووه حدودی وان جیگایه‌کیان دایه تیدا دانیشیت، له‌گه‌ل سه‌ید ته‌ها دلگیربیان که‌وته نیوانی، له‌گه‌ل تورکان ریک که‌وت، قه‌رار وابوو له پوولیکی لیتی ئه‌ستیندرا هیندیکی بده‌نه‌وه، ئه‌ویش نه‌بوو، به‌لام تورک زۆربان ئیحتیرام گرت، چونکو مه‌سه‌له‌ی موسل نه‌برابۆوه، تورک له‌گه‌ل ده‌وله‌تی بریتانی له‌سه‌ر موسل له هه‌لوگیشدا بوون، خه‌یالیان هه‌بوو، سمکۆ بکه‌نه ئاله‌تی ئه‌و شه‌ره و بیخه‌نه مه‌یدانه‌وه به کوشتی بدن، له‌به‌ر ئه‌وه که‌مالییان زۆر به‌ده‌وره‌ی هه‌لده‌هاتن. سلیمان سه‌بری ناویکی که‌مالی، که قۆمیسسیۆنی حدودی ئیران بوو به‌حیله و فروفیل برديه شاری وان، سمکۆ له‌ویدا به‌یاناتیکی دا به حکومتی ئه‌نقهره، که ئیزنم بدن موسل به خوتن ده‌ره‌نگینم، به‌زۆری بازو له‌ژیر په‌نجه‌ی ئینگلیزی ده‌رده‌خه‌م، له‌و جۆره قسه و گه‌فتوگۆیانه‌ی گه‌لیک کردبوو.

حکومه‌تی عه‌جه‌م دايمه له شه‌ری سمکۆ ده‌ترسا، له‌پاش ئه‌وه گه‌لیکی پیاو نارده‌کنی، تاکو ناشتیان کرده‌وه و حکومت ده‌ره‌هده بۆ شه‌وه‌که‌تی پیشووی هه‌ر به‌.. و ده‌ست ره‌سبێ له جیگای خۆیدا دانیشیت و به ره‌حه‌تی و له ته‌ره‌ف حکومته‌وه معاشیکی

ته‌واویان بۆ بریبه‌وه، هه‌لسا گه‌راوه چاری، قه‌سر و سه‌رایه‌کی، که رووخابوو حکومت ئه‌و خه‌ساره‌ته پاره‌ی داوه، به ناسووده‌گی له جیگای خۆیدا ئیقراری گرته‌وه، له بزووتنی شیخ سه‌عیدا له سالی ۱۳۴۳ی هجریدا، که شیخ سه‌عید شکا، شیخ عه‌لی رها و شیخ غیاسه‌دین و شیخ سه‌لاحه‌دین کوری شیخ سه‌عید و شیخ مه‌هدی برای شیخ سه‌عید له‌گه‌ل خالید به‌گی حوسنی و عوسمان به‌گی میلی و عه‌بدولباقی به‌گ حوسنی و چه‌ند سه‌د سواریکیان له تورکان هه‌لاتن و په‌نایان بۆ عه‌جه‌م برد، حکومت گرتنی و بردنیبه ته‌وریز چه‌پسی کردن. سمکۆ، که ئه‌وه‌ی بیست کردیه سه‌ر حکومت ئه‌و پیاوانه به ساغی و دلخۆشییه‌وه ده‌یاننێرنه چاری، نابج هیچ ره‌نجیده بن، حکومت له‌به‌ر دلی سمکۆ هه‌مووی نارده‌وه خزمه‌ت سمکۆ، به ئیحتیرامه‌وه ته‌سلیمی کرده‌وه، غه‌بری ئه‌وانیش گه‌لیک موهاجیران و هه‌لاتووانی کوردستانی شیمالی په‌نایان بۆبرد، هه‌موو جی کردن و به هه‌موو زه‌حمه‌تیکیان رازی بوو، ئه‌وانه نه‌ختیک جیگایان به سمکۆ لێژکرد، چونکو به ناسووده‌گی دانه‌نیشان، هه‌ر رۆژه نا رۆژتیک ده‌چونه سه‌ر تورکان و ده‌شکان و دووباره په‌نایان بۆ سمکۆ ده‌برده‌وه، ئه‌ویش قبوولی ده‌کردن... ببوو به پشتیوان و لانه‌ی هه‌لاتووانی کوردستانی شیمالی، سمکۆ هیندیکی له نه‌زه‌ری تورکاندا که‌وته جیگای ترس، چونکو ئاوری سۆزنده له‌ویه‌وه شه‌راهی په‌یداده‌کرد، له‌لایه‌که‌وه عه‌جه‌میش ئه‌ندیشه‌یه‌کی ته‌واوی لێ ده‌کرد، سمکۆش رۆژه‌به‌رۆژ قووه‌تی زیاد ده‌بوو، نیوانی هیز و پشتیوانی په‌یدا ده‌کرد، حکومتی بریتانی له عیراقددا که‌وته ته‌شویشات له سمکۆ، چونکو ئیحتیمالی به‌وه ده‌کرد، که سمکۆ له بۆلششیکی عروس قووه‌تی بوی له‌به‌رئه‌وه له پرسی حکومتانه‌وه سمکۆیان خسته به‌رچاوان و لیبی ده‌ترسان، به‌راستی جیگای ترس بوو بۆ هه‌رسێ حکومت، ئه‌گه‌ر وه‌کو به‌ریتانی لیکه‌ی ده‌داوه، سمکۆ له‌گه‌ل بۆلششیک ریککه‌وتبێ عیراق و بریتانی تووشی زه‌ره‌ریکی ته‌واو ده‌بوون، ئه‌گه‌ر به‌ دژمنی تورکان بیزووتبایه و کوردستانی شیمالی، چونکو له‌ده‌ست تورک جگه‌ر پر له خوتن بوون، هه‌موویان پالیان به پشتی سمکۆ ده‌دا، به‌که‌م موده‌تیک شه‌ش ولاتانی شیمالیان له‌ده‌ست که‌مالییان ده‌رده‌خست، ئه‌گه‌ر به‌ر به ئیران بیزووتبێ، چونکو ته‌خت و تاجی ئیران له که‌شماکه‌شی ره‌زاخانی په‌هله‌وی و ئه‌حمه‌دشای قاجاردا بوو نیوانی ئیران له شۆرشیکی ته‌واودا بوو قابل ئیستیفاده‌ی کوردان و ئینقیرازی ئیران بوو.

بریتانی بۆ ته‌حقیقی ئه‌وه چه‌ند که‌سێکی نارده‌کن سمکۆ بۆ جاسووسی نه‌گه‌یشتن، سمکۆ پیتی زانی گه‌رانه‌وه، به‌لام ئه‌وه‌نده‌یان ده‌ستکه‌وت شیخ عه‌لی رها‌ی کوری شیخ

سه‌عیدیان فریودا و هینایانه عیراق، که گه‌یشتنه رواندز به کۆمه‌گی سه‌ید ته‌هاوه  
 ئەوانه‌یان به ده‌وله‌تی بریتانی دا به‌ناسین و ئومیدی ئەوه‌یان کرد، که ده‌وله‌تی بریتانی  
 کۆمه‌گییان بکا و بچنه سهر تورکان تۆله‌ی بابیان بستینه‌وه، سه‌ید ته‌ها گه‌لیتی  
 حورمه‌ت گرتن، ناردنییه به‌غدا شیخ‌عه‌لی ره‌زایه‌کی ... ناشی له ئومووری سیاسی، که  
 چوونه خزمه‌ت مه‌ندووبی سامی بریتانی له به‌غدا به ئومیدی ئەوه ئەم قسه زۆر چاکه و  
 بریتانی پێ ده‌ترسینم، به‌لکو کۆمه‌گیمان بکه‌ن، به مه‌ندووبی سامی گوت: ئەم‌پۆکه  
 سمکۆ له‌ژێر ئەمری مندایه، ئەگه‌ر له‌گه‌لمان ریک که‌وی و پشتمان بگری بچین له‌گه‌ل  
 تورکان شه‌ر بکه‌ین زۆر چاکه و ئەگه‌ر وانه‌که‌ن له‌گه‌ل بۆلشویک ریک ده‌که‌وین، ده‌چینه  
 سهر تورکان. ئەو قسه‌ی شیخ‌عه‌لی ره‌زا راپۆرتی که درابوو به ده‌وله‌تی بریتانی له‌بابه‌ت  
 سمکۆ و بۆلشویکه‌وه وه‌راست گه‌را، ئەوه‌نده‌ی دیکه حکومه‌تی بریتانی خسته‌ فیکره‌وه،  
 هه‌رچه‌ند وانه‌بوو، که شیخ‌عه‌لی ره‌زا گوتی، چونکو سمکۆ له‌بهر شوهره‌تی له‌نیو کورداندا  
 په‌یدای کردبوو له‌هه‌موو لایه‌که‌وه په‌نایان بۆ ده‌برد و ئەویش له‌بهر نه‌جابه‌ت و سه‌روه‌ری  
 خۆی قبوولی ده‌کردن و پوول و خه‌رجی ریک‌گای ده‌دان، شیخ‌عه‌لی ره‌زا، که حورمه‌تی  
 له‌وی دیوو نه‌له‌بهر ئەوه‌بوو له‌گه‌لی یه‌ک بیته و یاخود له‌گه‌ل بۆلشویک ریک که‌وتین،  
 به‌لام گوتنی شیخ‌عه‌لی ره‌زا هه‌ر له‌بهر هینده‌بوو کاری خۆی پی جیبه‌جیبه‌کات، به‌لکو به‌و  
 قسه‌ زیاتری له‌بهر ده‌پارینه‌وه و حورمه‌تی چاکتر ده‌گرن، واش نه‌بوو به‌ته‌واوی له‌بهر چاوی  
 ئینگلیزان سووک بوو، هه‌روه‌کو له‌به‌حسی ئەودا دپته‌ گۆتن.

له‌خسوسه‌ی سمکۆه‌ سێ حکومه‌ت به‌غه‌له‌ت چووبوون، هیچیان وانه‌بوون، که تیتی  
 گه‌یشتبوون، جا له‌بهر ئەوه‌عه‌جه‌م و تورک موعه‌ده‌نامه‌یه‌کیان دامه‌زراند بینابوو له‌سه‌ر  
 پینج قانوون، هه‌موو نه‌تیجه‌ی ئەوه‌بوو سمکۆ له‌پیش خۆیان لابه‌رن، سمکۆش له‌وه  
 گه‌یشتبوو، به‌لام خۆی وه‌خه‌رده‌کرد، عه‌جه‌م عومه‌رخانی، که چهند جار ناوی گوترا، که  
 له‌گه‌ل سمکۆ بوو کیشایانه‌کن خۆیان، حادیسه‌یه‌کی عوسیان له‌لورستان پشتکۆه  
 په‌یدابوو، ژنیکی کورد له‌گه‌ل عه‌جه‌م شه‌ری ده‌کرد، عومه‌رخانیان نارده‌سه‌ر ئەو ژنه، چوو  
 به‌خۆشی گه‌راوه، سمکۆ زۆری پێ ناخۆش هات، عومه‌رخانی گرت بیکۆژیته و ته‌واوی  
 هه‌ست و نیستی تالان کرد، عومه‌رخان به‌هه‌ر فیلتیکی بوو، خۆی گه‌یاند ته‌وریز، له‌ویوه  
 عه‌جه‌م بردیانه‌تاران، گه‌لیک دلخۆشییان داوه، سمکۆ له‌عه‌جه‌می خواست، چهند  
 جاریک داوای کرد ته‌سلیمی که‌ن، عه‌جه‌م عومه‌رخانی به‌ده‌سته‌وه نه‌دا، سمکۆ هیندیکی  
 له‌وه‌دلگیربوو.

مانگی زبلقه‌عه‌ده ۱۳۴۴ دا ئیحسان نوری ناویکی زابتی تورکان، که بۆ خزمه‌تکردنی  
 تورک و ته‌شه‌وشاتی کوردستان له‌به‌غدا دا ده‌سته‌سه‌ر ئینگلیزان خسته‌بوویانه‌بن  
 که‌فاله‌توه، هه‌لات چوو که سمکۆ گه‌لیک ئەمدیو و ئەودیوی له‌گه‌ل سمکۆ کرد، سمکۆ  
 له‌ریزه‌ی ئەدنا میوانیکیش ئیحترامی نه‌گرت، له‌پاش چل رۆژیک شیخ‌عه‌لی ره‌زای  
 به‌به‌هانیه‌ی چوونه عه‌جه‌م خۆی گه‌یاند سمکۆ و ئیحسان نوری خسته‌ به‌رچاوی سمکۆ،  
 به‌باوێژ و فروفیل، که بریتانی ئەوه‌نده‌مان قووه‌ت ده‌دات، ئەمه‌نده له‌شکری کوردان له  
 عیراق بۆ چوو، گه‌لیکیان له‌و قسانه‌ به‌گوتی سمکۆدا دابرد به‌تورکان بیزویته، سمکۆ  
 گوتی نه‌دایه، دووباره ئیحسان و شیخ‌عه‌لی ره‌زا که‌وتنه‌ سه‌ر ئەوه‌ی سمکۆ به‌گۆ عه‌جه‌مدا  
 بکه‌ن، هه‌زار سویتند و هه‌زار عه‌هدییان له‌گه‌ل کرد، که هه‌موو عه‌شیره‌تی کوردان، که  
 له‌گه‌ل ئیمه‌هاوه‌ل و هه‌مه‌درن، هه‌رئه‌وه‌نده‌ بزووتنی تۆ بزائن هه‌موو له‌ژێر تالاندا  
 وه‌خه‌رده‌بن، ئیران ئەم‌پۆکه ئیران به‌شۆرش سهردارانی له‌شکر له‌گه‌ل ره‌زاخان موخالیفین،  
 سالاری ده‌وله‌ی مام شاهی پیشوو له‌سه‌نه و کرماشان له‌هه‌لمه‌ت دایه، هه‌موو میله‌ته‌ی  
 ئیران به‌دوژمنایه‌تی ره‌زان له‌حه‌ره‌که‌دان، عه‌شیره‌تی کوردان به‌ته‌واوی له‌ژێر حوکمی  
 تۆدایه، راه‌ستانت جایز نییه، به‌سه‌د جوهر ئیغالیان کرد، هه‌لبانه‌له‌تاند، که ئەحوالی  
 ئەوان له‌بن ته‌رجه‌مه‌ی حالی شیخ‌عه‌لی ره‌زا به‌خت ده‌کریت، سه‌د جوهره‌ درۆ و باوێژیان بۆ  
 ریک‌خست، عه‌شیره‌تی هه‌رکییان به‌ناوی ئەوه‌ده‌خسته‌ بزووتن به‌به‌هانیه‌ی کچه‌ کوردیکی  
 (شیخ‌لیسک) ناویکی سه‌ره‌نگی ئیران رایکیشاوه، چوونه سه‌ر شنۆ شاریان سووتاند و  
 تالانیان کرد، گه‌لیکیان کوشتارکرد، ئەویشیان بۆ سمکۆ کرده‌شاهدیک، سمکۆ باوه‌ری  
 پێ کردن فه‌رمووی قووه‌تیکی ته‌واویان وه‌خه‌رکرد له‌ره‌بیعی .. سالی ۱۳۴۵ی هجریدا  
 سه‌دو په‌نج ساری له‌ژێر فه‌رمانی (ته‌یار به‌گ به‌ره‌سووری) و (عه‌بدولباقی به‌گ حوسنی)  
 و (فه‌یروزخانی هه‌ناری) دا نارده‌ سه‌ر دیلمان.

له‌ئوه‌لی ره‌بیعی دووه‌مدا خۆیان گه‌یاند که‌ناری شاری دیلمان، ته‌ماشایان کرد  
 هه‌موو ئەترافی شار گیراوه، ده‌روازانی قه‌لا، که ده‌وره‌ی شاری داوه‌ داخراون ده‌وره‌ی  
 سووری قه‌لا ده‌ده‌ن، له‌شکری عه‌جه‌م له‌سه‌ر کۆنگرانی دیواره‌وه ده‌سته‌ده‌که‌نه‌تفه‌نگ و  
 فیشه‌نگ هاویشتن، له‌شکری کوردان لۆ چووین ناپرنگینه‌وه ده‌رۆن تا ده‌گه‌نه‌بن دیواری  
 قه‌لا، به‌هه‌ر جوهریک بوو بن دیواریان کون کرد، ئەو سێ سه‌رده‌ره‌ گه‌وره‌انه‌به‌چهند  
 نه‌فه‌ریک نۆکه‌ره‌وه بۆ موخافه‌زه‌ی ئەو کونه له‌ده‌ری قه‌لا راده‌وه‌ستن، سه‌د و په‌نج نه‌فه‌ر  
 له‌شکره‌که‌خۆی له‌شار خزانده‌به‌شه‌روکوشتار که‌وته‌نیو کووچه‌ی دیلمانه‌وه ته‌واوی

گه‌ره‌کیتیکی شاریان گرت، موده‌ی چوار سه‌عات هه‌ر له‌نیو کووچاندا شه‌ربوو، که گه‌ره‌کیتیکیان له شار که‌وته ده‌ست، له‌شکری عه‌جه‌م به‌تۆپ و بۆمبا دایانگرتن، به‌لان ئەوان جیگای خۆیان قایم گرتبوو، له‌ده‌روه قوه‌تییکی دیکه‌ی عه‌جه‌م له‌گه‌ل سێ سهر‌داری بیژراو ده‌ستیان به‌شه‌رکرد، فه‌یرووزخان و ته‌یار به‌گ و سه‌لیم به‌گی برا‌زای عه‌بدولباقی به‌گی حوسنی شه‌هیدکران، عه‌جه‌م ده‌رکی کونه‌که‌یان له‌سه‌ر ئەوانی له ژووردان گرتی دا و ده‌ستیان به‌شه‌رکرد، بۆمبه‌یان له‌ده‌می تفه‌نگ و تۆپ ده‌نا ده‌یانهاویته کوردان ده‌چوو له‌نیویاندا ده‌ته‌قی، بالاخانه و خانووی بلندی ئەو گه‌ره‌که‌ی کوردی تیدابوو هه‌موو به‌تۆپ و بۆمبه‌ ویران کرا، کورد له‌ژێر خاناندا مه‌تریزیان گرتبوو، موده‌تی دوو شه‌و و دوو رۆژان بێ برانه‌وه شه‌ر و تفه‌نگ و تۆپ هاویتن بۆ نیو سه‌عات له‌سه‌ریه‌ک تۆپ داویژرا، نیو سه‌عات شپستتیر و نیو سه‌عات بۆمبه و نیو سه‌عات ده‌ستریژی تفه‌نگ ده‌کرا، موته‌هه‌ویر و قاره‌مانانی کورد وه‌کو شپیری رق هه‌لساو لانی گرتبوو، فیشه‌نگی به‌خۆرایی ناویت به‌هه‌ر گولله‌به‌ک چه‌ند که‌سی بێ نه‌کوشتا زایه‌ی نه‌ده‌کرد، ئەو خه‌به‌ره به‌سمکۆ گه‌یشت ته‌ماشای فه‌رموو مه‌سه‌له‌ موده‌بیشه، چونکو هیندیک گوتیان هه‌موو له‌شکره‌که کوژران، هیندیک گوتیان، که هه‌موو خۆیان دا به‌ده‌سته‌وه، هیندیک گوتیان هه‌موویان به‌دیل گرتوون، به‌لام راست ئەوه‌بوو، که له‌شکره‌که‌وته ژووری قه‌لاوه‌ ده‌نگی تۆپ و تفه‌نگ و بۆمبه‌ دنیای هه‌راسان کردبوو، ئیتر که‌س به‌راستی کاری نه‌ده‌زانی، سمکۆ هه‌زار سواری نارد و سویندی به‌قه‌بری جه‌وه‌ر تاغا خوارد، یا ئیوه‌ش هه‌موو ده‌کوژرین، یاخود دیلمان ده‌گرن، ئەو له‌شکره‌به‌قوه‌وت و موهیماتی خۆیه‌وه رووی کرده دیلمان، ده‌وره‌ی شاری گرت، دوو سه‌عاتی بێ نه‌چوو هه‌موو عه‌جه‌میان به‌دیل گرت، که ته‌ماشایان کرد، له‌شکریتیکی له‌نیو شاردا‌بوو، هه‌ریه‌ک پازده فیشه‌نگیان بێ ما‌بوو، ئە‌گه‌ر چه‌ند سه‌عاتییک کۆمه‌گیان نه‌گه‌یشتبا به‌هه‌موو یه‌خسیر ده‌کران، به‌لام ئەو موده‌ته له‌که‌یف و خواردندا به‌سه‌ریان ده‌برد، ئەو خانووانه‌ی گرتبوویان خاوه‌ندیان خستبوونه ده‌ست، هه‌موو چتی خواردمه‌نییان بوو، ئە‌گه‌ر دوژمن نه‌ختییک نینزیک ده‌بۆوه دوو سێ فیشه‌نگیان داویت و ده‌گه‌رانه‌وه جیگای خۆیان، ئەو هه‌زار که‌سه، که گه‌یشتنه کۆمه‌گی و شاریان گرت، ده‌ستیان کرد به‌ئه‌منییه‌ت و ئاسایش.

له‌پاش گرتنی دیلمان له‌شکریان به‌ر به‌ورمێ کیشا له‌ (گه‌ره‌جوج) دووسێ جار له‌گه‌ل عه‌جه‌مان شه‌ریان کرد عه‌جه‌م، که زانی مه‌سه‌له‌ وه‌کو ئەوه‌لی لی دپته‌وه، عومه‌رخانی به‌له‌ز نارد ورمێ به‌واسته‌ی عومه‌رخانه‌وه قاقه‌زانی له‌سه‌رۆک و گه‌وره و کاربه‌ده‌ستان

نوسی، ده‌ستی کرد به‌ته‌شویقات له‌لایه‌کی دیکه‌وه عه‌لی خان کوری حوسین خان سهر‌داری موکریان، که موده‌یه‌ک بوو له‌ده‌ست که‌وتبوو، هیندیک مولک و ئەملاکی، که له‌باب و باپیری ده‌ست که‌وتبوو فرۆشتبووی له‌ته‌وریزدا له‌که‌یف و سه‌فاهه‌ت خه‌رجی ده‌کرد. که پشتده‌ری و نوره‌دینی بۆ سه‌ر سه‌رده‌شت جوولانه‌وه، (که ئەحوالیان له‌جیگه‌یه‌کی دیکه‌دا به‌حس کرا) عه‌جه‌م عه‌لی خانی کرده‌وه سهر‌داری موکریان و هیندیک رووی دایه و گێرايه‌وه سابلاخ، قه‌ره‌نی تاغای مامه‌ش و هیندیک له‌تاغایانی خسته‌ژێر فه‌رمانه‌وه، که له‌سه‌رده‌شت گه‌راوه به‌و قوه‌ته‌ی عه‌شایره‌وه له‌سابلاخدا دایگرت و کردیه‌تاله‌تی هه‌موو عه‌شایری موکریان و لاجان و مه‌نگورانی پیتوه خه‌رکرد نارديانه‌ ده‌شتی سوندسی و به‌ربه‌ورمێ لیخویرین، سلیمان سه‌بری قوماندانی حدوودی که‌مالییان له‌لایه‌که‌وه له‌گه‌ل عه‌جه‌م ریککه‌وت له‌پشته‌وه سمکۆی خسته‌ته‌نگایی به‌دزییه‌وه عه‌شیره‌تی له‌سه‌ر ده‌ورکرده‌وه له‌لایه‌که‌وه عومه‌ر خان و له‌لایه‌که‌وه عه‌لی خان سهر‌داری موکریان و له‌پشته‌وه سلیمان سه‌بری سمکۆیان وه‌ته‌نگ هینا، تا وه‌ختی سمکۆ ته‌ماشای کرد غه‌یره‌ز دووسه‌ده‌که‌سی حوسنی و میلی هه‌لاتووی تورکانی له‌ده‌ست نه‌ماوه، ئەویش له‌به‌ر په‌ریشانی و بێ جیگایی، که له‌زولمی که‌مال په‌نایان بۆ سمکۆ هینابوو، پشتیان به‌رنه‌دا ته‌واوی شکاک که‌وته‌ له‌ای عومه‌رخانه‌وه.

سلیمان سه‌بری شه‌وی جومعه ١٤ رهبیعی سانی سمکۆی بانگ کرده چادری خۆی، سمکۆ به‌سه‌ده‌نه‌فه‌ر سواره‌وه‌چونه‌کنی، تا سه‌عات سیتی شه‌و به‌خواردن و که‌نین رایانبوارد له‌پاشان سمکۆ هه‌لسا پرواته‌وه چاری سلیمان سه‌بری گوتی تو‌گیروای نابێ بچی، سمکۆ به‌دزییه‌وه جوابی نارد با مالّ بارکه‌ن و برۆن، له‌وئ ده‌ست به‌مالّ بارکردن کرا، هه‌ر به‌و شه‌وه مالّ و مندالّ راده‌گوێزن سه‌به‌ی به‌یانی له‌گه‌ل عه‌سکه‌ر سواری ده‌که‌ن، ده‌فه‌رمویت بۆ کوێم ده‌به‌ن؟ ده‌لێت ده‌بێ بچینه ئەنقه‌ره‌کن مسته‌فا که‌مال، دووسێ ده‌قیقه ده‌رۆن، سمکۆ چاو له‌نوکه‌رانی داده‌گرت له‌عه‌سکه‌ر دوور ده‌که‌ونه‌وه سواره‌دینه بزووتن، سمکۆ رکیف له‌ئه‌سپ ده‌دات و له‌عه‌سکه‌ر دوور ده‌که‌ویت، سواره‌کانی خۆی ده‌گات، تورک هیچ ده‌نگ ناکا، تاکو سمکۆ هیندیک دوور ده‌که‌ویت، قوه‌تییکی زۆر بۆ تورکان دیت ده‌که‌ونه‌سه‌ر سمکۆ به‌قونه‌شه‌ر و موذافه‌عه له‌حدوودی ئییران تورکاندا ده‌خشی له‌پشت شنۆ له‌شکری موکریانیان ده‌گات، سمکۆ بانگ ده‌کا: موکریانینه سمکۆ ئەو میهره‌ نییه‌ ژنی خۆی بدا به‌دوژمن وه‌دووی چ که‌وتوون!! هه‌ر به‌و جوژه‌ دین تاکو ده‌گه‌نه حدوودی رواندز، جه‌لاله‌مه‌تابی شاهی نووجا ره‌زاخان په‌هله‌وی به‌ته‌له‌غراف له‌گه‌ل

نهمیری غهرب قسه دهکن، که سمکۆ ههرچی بفرمویت بۆ نامادهیه، با له حدود دهر باز نهی و له ئیران به دلگیری دهر نه کوزیت، به له ز نهو ته له غرافه بۆ سمکۆ دهنیرن، نهویش نه منیهت ناکاو روو به رواندز دهجوولیت، په نا بۆ جه نابی سهیه ته ها دهبا له ناحیهی سیدهکان داده نیشیت، له رۆژی پینجشمه ۲۱ ی ره بیعی دووه مدها عه بدولباقی بهگ حوسنی به ئیلچیتی دهنیرتته خزمهت سهید ته ها، که نهو گه یشته رواندز سهید ته ها چوو بونه ههولیر، گولیزار خانم کچی جه وهر ناغای برای سمکۆ، که حهره می موخته ره می جه نابی سهید ته هایه به تالۆکه له سه ر ته له فۆن دانیشته خه بهری دا به سهید ته ها.

سهید ته ها له گه ل دهوله تی بریتانی موخابه ره ی کرد، نه حوالی سمکۆی پی گوتن، دهوله تی بریتانی به واسته ی موخته میدی خۆبانه وه له به غداوه له گه ل دهوله تی ئیران قسه ی کرد، موخته میدی بریتانی دووباره چوو بووه خزمهت ره زاشا گفوتگو دهکن، ره زاشا دهفرمویت سمکۆ خوشه ویستی منه، جواب و ته له غرافم بۆ کردبوو، که له ئیران دهر نه که ویت، ئیستاش هه رچۆنیک ی نهو پیی خوش بیت و ده که م و هه ر جیگایه کی لیی دانیشته دهیده می، دهوله تی بریتانی به سهید ته ها ده لئین چۆنی به چاک ده زانی؟ سهید ته ها دهفرمیت نه گه ر ره زاخان دنگ نه کا سمکۆ بگه ریتته وه جیگای خۆی، به لام ئیوه نه مین کا هیچی پی نالین.

که سمکۆ وه ته نی به ردا عومه رخان چوو سه ر جیگای سمکۆ چه ند رۆژان دههۆل و زورنایان لیدا نه هالی و عه شیره تانی خسته ژیر حوکمه وه.

سمکۆ، که گه یشته سه ر سیدهکان سهید ته ها هه موو عه مباری زه خیره ی بۆ به ردا به گه نم و جۆ و نان و خواردن و پیویسته کۆمه گی کرد، شه وو رۆژ دهسته دهسته کاروانی سهید ته ها بۆ سیدهکان خواردن و حتی له مالی سهید ته ها وه بۆ ده کیشان. سهید ته ها رۆژی شه مه یه کی جه مادی نه وه له هه ولیره وه گه راوه رواندز، دوو سی جاری دیکه ته له غرافی بۆ مه ندوویی سامی کرد له بابته سمکۆ وه.

رۆژی ۳ شه نبه ۳۰ ی جه مادی نه وه له ته له غرافیک له ته ره ف مه ندوویی سامی به غداوه هات، دهوله تی بریتانی بوو به زامنی ئیران، که له گه ل سمکۆ به چاکه نه بی نه بزویته وه و به دلخواهی سمکۆ ره فتار بکا، سمکۆ هه ر جیگایه کی ئیرانی پی خوش بیت به سه ره سته ده توانی تیییدا بژی، حکومه تی بریتانی قسه ی شه ره فی له ئیران وه رگرت و نهویش به شه ره فی بریتانی زه مانه تی ئیران ده کا له خزمهت سمکۆ دا.

سمکۆ قبوولی نه کرد، نه حمه د ناغای برای له باتی خۆی نارده رواندز، که سهید ته ها له گه ل دهوله تی بریتانی موخابه ره بکا، سهید ته ها رۆژی یه کشه مه هه شته جه مادی یه ک چوونه باتاس، موفه تیشی ئیداری بریتانییان دی، نه حمه د ناغا رۆژی چوار شه مه له گه ل هه شت سواران چوو بۆ باتاس، قه رار وا درا سمکۆ بۆ خوشی بچیتته باتاس له گه ل جه نه رالی بریتانی گفوتگو بکه ن، شیخ عه بدوللا چوو کن سمکۆ رۆژی جومعه ی سینزه ی جه مادی یه ک سمکۆی هه لگرت له ریگای دهر گه له و ئاکۆبانه وه چوونه شه قلاوه، چوار رۆژ له شه قلاوه مانه وه، له گه ل (مارشال) ی بریتانی یه کتیریان دیت، رۆژی سیشمه ۲۴ ی جه مادی یه ک سه عات یه ک له شه و گه یشته رواندز، دوو سه عات له مالی سهید ته ها دانیشته نانی خوارد و که وته وه ریگا چوونه وه سیدهکان.

نه هالی سیدهکان به گزاده و میرانی نه تراف رواندز و دیانه به بار و قه تار گه نم و جۆ و برنجیان بۆ دهر برد، هه ریه ک به قاسی خۆی به مهر و به بز و به نه سپ به پاره کۆمه گیان کرد، له هه موو لایه که وه بۆ کۆمه گی رانه وه ستان، رۆن، په نیر، هه نگوبن و غه ییری نه وانیشیان، چه ند بار که نایه ته حیساب بۆ برد، به میگه له مهر و کارپیان بۆ سه ر پرین و گوشت خواردنی.

ئیران له ترسی سمکۆ، که بهر به ورمی پرریبه وه له هه وه لی ره بیعی دووه مدها له شکری موکریان له ژیر نه مری عه لی ناغای دیبوکری و که ریم ناغای کۆسه گر بزه به ته وای له شکری شارو تیرانه وه، بایزه سووری مه نگوپ به هه موو مه نگوپ رانه وه، کاک عه زیز کوپی قه ره نی ناغای مامه ش به چه ند سواریکه وه، هه موو پیکه وه بهر به ورمی دهر پۆن، به گزاده عوزری نه وه دین، که چه ک و جل و فیشه کمان نییه، نه گه ر حکومهت نه ماندا تی ناتوانین بچین، نهویش به تاران راده گه یه نن، تا جواب هاته وه، کار رهنگیکی دیکه ی گرت، له سابلا غدا حه وت قولله له کتیوانی ده وره ی شار دروست کرا، به بیگار و شانی میلله تی کورد، بۆ نه وه ش له هه موو ناغایانیان ده تومه ن وه رگرت، که دیوارانی قوله دروست بکرت، نهو قوللانه هه ریه ک جیگای تۆپ و چه ند نه فه ری تیدا ده بیتته وه، یه کینک له سه ر داشا مه جید، دووه م له سه ر قولقولاغ، سیبم له سه ر خه زایی، چواره م له سه ر چاکی مه حموودکان، پینجه م له سه ر ریگای پردی سۆرشه م له سه ر عه لی زه مانیشیان، حه وته م له کنی مام قه مبه ران، هه موو داوینی کتیوانی رووبه شاری کرده خه رهند و سه نکه ری تیدا به ست، له کیتوه چکۆله وه تا زاوا بووکانی هه موو ده ری له گرا وانه وه تا پشت ته په، هه موو قولل کردن و کردوونیه مه تریز، بۆ به رابه ری سمکۆ، قازاخانه یه کی زۆر گه وره ی له به ری عه لی ئاباد

دا دروست کرد و هممو ئه ترافی مه حکم کرد، زۆری ترس بوو، که سمکۆ ئه و جیگایانه بگریتهوه، بهلام درۆ و هه لڤه له تاندنی هیندیك جاسوسان وهکو ئیحسان نوری و چند که سیتیکی دوزمینی میللهت و وهتهن سمکۆیان تووشی ئه و ئه زبه ته کرد و میللهتی مه زلومیان پیتوه مالتویران کرد، ههروهکو له نیو کوردستانی شیمالیدا بوون به ناوری فیتنه، خوینی میللهتی بیکهسیان به بیگوناھی دا به رژاندن و له نیو کوردی تیگه یشتوو به غدا و موسل و سلیمانی و کهرکوک و هه لیردا تۆی نیفاق و بوغز و به دئه خلاقی له بهک دوان و فسادی نیوانیان چاند و گه لیک کاردار و وریا و نازیان له دلخوازیان بی بهش کردن به ناوی میللهت خواهی و وهته نپهروه ریبه وه کیسه یان له پاره ی نه زانان و بی می شکان پرکرد، له ژیره وه به کولنگی شه یسانی بناغه ی میللهت خواهی و وهته نپهروه ریبان ده رووخاند.. که پری چاوان به هاوی ئومه تییان خو نیشان ددها و وشک مه غزانی تیغه گه یشتووانی، که خو یان به زانترین کوردان ده زانی به بوون به ئاله تیان له گه لیان میلله تیان ده خنکاندن، دیسان تییان نه ده گه یشتن، که چند قه ومیتیکی فساد و بی حمیهت و شه بتانن، ئه و زاته خه بیسانه له موده به کی که مدامال و لانه ی هه زاران وهکو سمکۆیان ویران کرد و خانه دانزاده... گه و ره مالتی چندان و ایان ده ست به ئاژن دانان، دیسان میللهتی نه زان پیتیان نه زانی و له فرو فیلان ناگادار نه بوون.

هه ره به و جو ره سمکۆ هه رچه ند پیاویتیکی موته هه ویر و ئازا و غه یور و پاله وان و دلیر و زه برده ست و قه ره مان و جهنگاوهر و وریاش له بهر ئیغفالی ئه و جو ره که سانه ده تواند ریت پیتی بلیم؟ له هه موو بزوتنیدا خه تابه کی ئه وه نده گه و ره ی هه یه، که تاریخی کوردان هه رگیز چاوی لی نه قوو چینیت و گوناھی خو ی به روویدا بداته وه، بو خاتری جاریتیکی دیکه هیچ گه و ره و کاربه ده ستیتیکی کوردان دوو چاری ئه و گونا هه نه بن، تا کو میللهتی مه زلوم له ژیره یی و چنگی گونا هیاندا نه پل یخ یسته وه و نه بیسته قوربانی نه زانین و تیغه گه یشتنی ئه وان، ئه و جو ره بزوتنه بو چند تومان و قران و لیره نییه، که بلیت ده یکم، یا چند لیره کار و چند قران ده بینم، ئه وه مهیدانی گیانبازی و وهتهن و میلله ته، ئه گه ره که میتک له ته دبیردا، که چ رووی قه ومیتک مه حوو ده بی، ئه گه ره که رهوت میلله تیک ده ژیه ته وه، بو که سیتیکی هه وای گه و ره یی له سه ردا بیت، ئه م چند چتی ده بیترم پیتی ده ویت یه کییک له پیتش هه موو چتیکدا مه نافع ی عمومی نیشان ده یین و ئاسووده گی عموم و له هه ر دلگیریک پارازتن (دووهم) عه دالهت و ره عییه ته په روهری به داد و فریادی هه موو مه زلومیتک راگه یشتن و له هه موو زولمیتک رزگارکردن و هه موو زالمیتک

له زولم دهستی کوتا کردن. (سیتیهم) ده بی ناگادار و وریا بی و تیگه یشتوو له ده ساییس و بزوتن و جوولانه وهی خو ی تا کو زوو پیرابگا و بو چاره ی بکو شیت، ئه گه ره چتیتیکی موخالیف ماوه بهک و دوو روویدا. (چوارهم) ده بی قه در ی هه ره که سیتک به میقداری که ئه و پیاوه شایسته یه بیگریت و به گویره ی ئه و ته کلیفی لی بکا و ده ره جه ی بداتی تا ئینتیزامی مولکی لی نه که وه یته شو ژشه وه، چونکو ته وای ئینتیرازات و.. ده ساییس و شوژش له وه ده رده که وین و ئه وه سه به بی هه موو فیتنه یه کی، که روویدا. (پینجه م) ده بی دایره ی ئیستیخباراتی جاسوسانیه زور چاک له ژیره دهستی پیاوانی بزانت و له گه راندا بی، تا کو هیچ کاروباریکی ژیره دهستی لی گوم نه بیت و له هه موو چتیک ناگاداری بده نی. (شه شه م) له بیستی مانگی زیلحه جه ی سالی ۱۳۴۵ دا به حری به گی ئاموزای سمکۆ له بهر چند لیدانیتیکی، که له سمکۆی خواردبوو وه فاتی کرد له نیزیکی کیتله شین ناژتیبان، مال و مندالی به هه تیوی له سه ر سمکۆ ماوه. سمکۆ له سیده کان گه لیک ده سته نگی کیتشا، له پاش چه ندیک له مانه وه ئه هالی گه لیکیان کومه گی کرد، به لان به شی نه ده کردن، چونکو زور بوون، میلله تیش له کومه گی کردندا له ده ست که وتن، نه یانتوانی زیاتر خزمهت بکه ن، ئه و جا پیاوانی سمکۆ به ناچاری ده ستریزیبان ده ست پچ کرد، له هه موو لایه که وه تالان و راووروتیان ده ست پچ کرد، ئه هالی سیده کان به کومه له و یه ک و.. چونه خزمهت سه ید ته ها، که به هه ر جو ریک بی یا ئیمه هیه رته پچ بدهن و یان سمکۆ قبول ناکه یین له نیو ئیمه دا مینیت.

سمکۆ ئه وه نده ی ده سته نگی کیتشا، که به دوو روژ جاریک نانیان به ته وای ده ست نه ده که وت. له پازده ی ره بیعی یه کی سالی ۱۳۴۶ دا سمکۆ له خو ی بیزار بوو، هه موو ژن و مندالانی گرد کرده وه، که هه مووان بکوژیت و خو ی له ره زالهت و برسیتی و ته نگانه یی رزگارکا، ژن و مندال هه موو سه ری خو یان له قورنا به شین و گریانه وه که وتنه ژیره پیتانی و پیتیان گوت، که ئیمه له گه لت سوال بی شوانی بی ده که یین هه ره ئه وه نده مه مانکوژه، خودا قبول ناکا، ده چین خزمهت و شوانی ده که یین، به هه زار پارانه وه خو یان رزگارکرد و ده ستیان کرد به دلخو شیدانه وه ی سمکۆ، تا کو که میتک هینایانه وه سه ره خو.

## چوینی سمکۆ له ناحیهی سیدهکان بۆ شه‌مدینان

روژی شه‌مه یازدهی مایسی ۱۹۲۸ بیست و دووومی زی ئەلقه‌عهده ۱۳۴۶ ئەحمەد بەگ گەردی، که له بیست و چواری رهمه‌زانی سالی هه‌زار و سیسه‌د و چل و پینجدا له رواندزه‌وه هه‌للات چوو هه‌للات شه‌مدینان له‌وێ تورک کردیان هه‌مدیر ناحیه، ئەو ئەحمەد بەگ که‌وته نیوانی تورک و سمکۆ و هه‌تا ریکی خست، له‌پاشان ئەحمەد بەگ هه‌مه‌ده‌مین به‌گ و میران به‌گی گەردی له‌گه‌ڵ خۆی هه‌لگرت و چهند سواریکی گەردی له‌گه‌ چوو، له‌ولاشه‌وه ئەسه‌ده بەگ هارونه و فه‌تاح به‌گ و ره‌شید به‌گ چناره‌ی گوره‌ی عه‌شیره‌تی برادۆست و چهند که‌سیکی دیکه‌شی له‌گه‌ڵ چوو رۆبشتنه‌ گوندی زۆراوا، که سمکۆ ئاوه‌دانی کردبووه، شیخ ئەحمەدی بارزانی پاژده ئەسپی بۆ ناردبوو، که مالی پێ باریکا، سمکۆ له‌ولاشه‌وه پیاوانی خۆشی نارد له‌ گوندی باله‌کیان هه‌وت ئەسپ و ماینی چاکیان له‌ ره‌وه‌به‌ری و بریدیان بۆ زۆراوا به‌وه‌ش بارنه‌کران ناردی له‌ برادۆست و گه‌ردیانیشیان ئەسپ و بارگه‌ریکی زۆریان بۆ نارد و به‌ جارێک مالا و مندالانی بارکرد، روژی پێشه‌مه‌ شازده‌ی مایس له‌ گوندی ئارمووشه، که له‌ ناحیه‌ی برادۆستدا به‌ سه‌عات و نیویک دوور له‌ تخووبی تورکان دابه‌زی، مالا و مندالانی له‌وێ دانابوو خۆشی له‌گه‌ڵ ده‌ستویپوه‌ندی و به‌گه‌زاده‌کانی بێژراو روو به‌ خاکی شه‌مدینان چوونه‌ نێو تورکانه‌وه، له‌ولاشه‌وه تورکه‌کان زابته‌یکی عه‌سکه‌ری و په‌نج نه‌فه‌ر عه‌سکه‌ریان ناردنه‌ سه‌ر ئاوی حدودی نیوانی تورکیه و عیراق، به‌شادی و که‌یفه‌وه‌یان پێشوازی کرد، سمکۆ، که له‌ حدود ده‌رباز ده‌بێ ژنیه‌کی خۆی، که له‌ زستاندا په‌نای بردبووه‌ کن شیخ عه‌بدوولای پیاوی سه‌ید ته‌ها و له‌وه‌ختی چوونیدا ناردبوویان بردبوویانه‌وه ده‌یگریت گولله‌یه‌کی له‌سه‌ر سنگی ده‌دا و هه‌ر به‌و جووره له‌سه‌ر رینگا به‌جیبی دێلێت.

سمکۆ، که په‌ریبه‌وه به‌ری شه‌مدینان تورکه‌کان به‌ ئیحتیرامه‌وه پێشوازییان کردن و ده‌ستی حورمه‌ت و عیزه‌تییان لێ نان، بریدیان مه‌حالی بازارچک له‌ گوندی (سیرو) له‌ حدودی ئێراندا دایانمه‌زراند، به‌ره‌به‌ره ئەهالی له‌سه‌ر کۆبوونه‌وه، شکاکی ورمی و ده‌رووپیستی به‌ماله‌وه چوونه‌ کنی، حکومه‌تی ئێران ترسی لێ په‌یدابوو، شه‌ش هه‌زار که‌سی نارد ورمی، که نه‌بادا شوێش په‌یداکری، عه‌بدوولایا به‌گ شیخ جانگیر و چهند ره‌ئیس عه‌شره‌تیکی دیکه‌ی ئەترافیان به‌ماله‌وه نه‌فی کردنه‌ شووشه‌وانی.

عه‌بدوولایا به‌گ له‌ شووشه‌وان ماوه هه‌تا ئەوه‌لی مانگی رهمه‌زانی ۱۳۴۷ مه‌سه‌له‌ی مه‌لا

خه‌لیلی گه‌روومه‌ری مه‌نگور له‌سه‌ر پۆشینی کلاو و به‌رگی په‌هله‌وی رووی دا، مه‌حالی موکریان و مه‌نگورو گهورگ له‌ده‌ست عه‌جه‌م ده‌رکه‌وت، عه‌بدوولایا به‌گ عایله و مالا و مندالی هه‌لگرت له‌ شووشه‌وانه‌وه چوو نێو مه‌نگورانه‌وه، موده‌تیکی له‌گه‌ڵ مه‌لا خه‌لیل ریککه‌وت له‌دوای شکاوی مه‌لا خه‌لیل، عه‌بدوولایا به‌گ روو به‌ رواندز مالا و مندالی رزگارکرد چوو ناحیه‌ی سیده‌کان بۆخۆشی له‌ مانگی سه‌فه‌ر ۱۳۴۸ دا هاته‌ رواندز ده‌خاله‌تی به‌حکومه‌ت کرد چوو سیده‌کان له‌ خاکورک دامه‌زرا.

## گه‌رانه‌وه‌ی سمکۆ بۆ کوردستانی عیراق

سمکۆ له‌نێو کوردستانی تورکیادا بوو له‌ خراپه‌کردنی ئێران رانه‌ده‌وه‌ستا، هه‌میشه‌ ته‌ریده‌ی ده‌نارده‌ نێو کورده‌کانی شکاک و هه‌رکی تالانیان دینا و ئەسباییان ده‌برد، ده‌رووپیستی ورمی و شنۆ له‌ ته‌نگاویدابوون، حکومه‌تی ئێران چهند جارێک له‌ تورکه‌کانی گه‌یراه، که سمکۆ زۆر بزۆزی ده‌کا، له‌دوای گه‌لیک موخابه‌ره‌ والی جووله‌میرگ نارديه‌ لای سمکۆ ده‌بێ له‌ سنور ئێران دوورکه‌وته‌وه. سمکۆ گوتی که ئەمن پیاویکی گه‌وره و به‌ده‌ست و پیوه‌ند و خاوه‌ند نۆکه‌رم ناتوانم به‌ده‌ست والی بچمه‌ شاری وان، ئەگه‌ر سه‌د ئەسپ و سه‌د تفه‌نگ و ده‌ بار فیشه‌نگ و بیست هه‌زار لیره‌ پارهم ده‌ده‌نێ ده‌چمه‌ وانێ. حکومه‌تی تورک ئەو داوخوازیان بۆ به‌جێ هینا و دایانێ. سمکۆ له‌نه‌چوون به‌هانه‌ی گرت. حکومه‌تی تورک پێیان گوت مادامه‌ وابێ له‌ خاکی ئێمه‌ ده‌رکه‌وه. سمکۆ له‌گه‌ڵ حکومه‌تی ئێران موخابه‌ره‌ی کرد، له‌ نه‌تیجه‌ی موخابه‌ره‌یاندا هه‌ردوولا به‌مه‌ پیکهاتن، که حکومه‌تی عه‌جه‌م چهند ساحیب مه‌نسیب و پیاوه‌ گه‌وره‌کانی کورد بنێرنه‌ سنور و سمکۆ بچیتته‌ نیویان بۆچوونه‌ ئێران گه‌توگۆ بکه‌ن، له‌سه‌ر ئەوه سمکۆ ته‌رتیباتیکی کرد و چوو له‌ولاشه‌وه عه‌جه‌م... ناردنیه‌ لای سمکۆ، هه‌ردوولا پیکه‌وه دانیشتن، سمکۆ هه‌مووانی کوشت.

سمکۆ روژی شه‌مه‌ چواری ئاغستوسی ۱۹۲۹ روو به‌ بارزان له‌ تورکیا جوێ بووه. جوابی له‌ شیخی بارزان نارد، که ده‌خاله‌ت به‌ حکومه‌تی فه‌خیمه‌ی به‌ریتان ده‌که‌م، شیخی بارزان یه‌ک له‌ نۆکه‌رانی خۆی، که ناوی شه‌ریف بوو به‌ بیست تفه‌نگداره‌وه نارديه‌ لای سمکۆ پێی گوت ئەمن به‌هه‌موو جوێک کۆمه‌گی ده‌که‌م، به‌لام هه‌تا له‌گه‌ڵ حکومه‌تی بریتان گه‌توگۆ ده‌کری با له‌ خارجی بارزان له‌ گوندی سیرۆزه‌ردان، که سه‌عاتیک له‌ شیمالی کانیه‌ره‌شه و نزیک به‌ حدوودی تورکانه‌ دانیشیت. سمکۆ به‌ ئەمری شیخ چوو

سپرو دانیش، شیخ به دانوئل و پوول و روون و برنج ناردن کومه گی کرد.

سمکو له چاری ئاغستوسدا قاقه زتیکی بو قائمقامی رواندز - کهریم بهگ نویسی، که دهخاله تی به حکومتی فه خیمه ی بریتان کرد، ده بی دهخاله تی قبول کن، له بهر نه وه حکومت کهوته نه ندیشه وه، هه موو روژی ته یاره دهستی به گه ران کرد، موفه تیشی ئیداری و زابت ته فتیشی پولیس کاپتان له قه ندیل و مودیری پولیس - عه لی سه روه ت بهگ به مه فرزه یهک پولیس ه وه بو لای کانیه رهش چون. دائیره ی ئیستیه خباراتی بریتان له هه ولییره وه نه قل بوو له رواندز له نیو مه کته بدا دانیشتن، به هه موو لایه کدا پیاویان بو پشکنینی نه حوال ده نارد، که نه بادا سمکو خراپی بکا و یا به ده سیسه هاتی رهئیس ی ئیستیه خبارات - کاپتان هه ریسن له مه کته بدا ته له فونی دانا و پیاوی ده چونه گه ران.

حکومه تی بریتانی کهوته ته قه لاه له هه موو لایه که وه پیاوانی په نهانیان ده نارده پشکنینی نه حوالی له وه دا، چونکو پیاویکی زانا نه کهوته نیوانی جاسوسه کان بو ئافه رین وه رگرتنیک راپورتی چاکیان له هاتنی سمکو نه ده دا. فه رمانده ی ئیران له شنوه به بابته گرتنی سمکو موراجه عه ی قوماندانی بریتانی، که بو کوستان چوو بوونه میترگه میر؟ کردی جوابیان نه دراوه، له دواییدا قوماندانی بریتانی به مه جوابی داوه، که له گه من حه قی موخا به رهیان نییه، با موراجه عه ی به غدا بکه ن.

سمکو له وه ئاگادار بوو، که حکومتی بریتانیان به واژی فکر تیگه یاندوه، قاقه زتیکی له موعاونی پولیس رواندز - حه مزه بهگ نویسی، که من دهخاله تم به ده وه تی بریتانی گه وره کردوه، نه گه ر حه مزه بهگ بچیته لای له گه ل نه وه هه لده ستی بچیته رواندز و حکومت له هه ر لایهک دایه زرتینی، که چی حه مزه بهگ بو چوینی جوابی نه داوه.

له ته ره ف عیراقه وه قووه یه کی زور کوکراوه به مه ناتقی بلاودا دایانمه زراندن، موفه تیشی ئیداری لیوای هه ولیر (میسته ر لوید) له گه ل زابتی ته فتیش (کاپتان له ته ندیل) به گه ران چوونه کانیه رهش و سیده کان و گه رانه وه، جاری دووم دیسان موفه تیشی ئیداری و زابت ته فتیش و زابتی ئیستیه خبارات (هه ریسن) چوونه شیتنه و کانیه رهش و گه رانه وه.

له سیتی نه یلولدا به دزیبه وه به سمکو راگه شت سپاهی عیراق ده چیتنه سه ری له شگری ئاسووری تابع میر شیمون، که سمکو کوشتی، خو یان کوکرد ته وه بچن بیگرن، سمکو به شه و خو ی کوکرد وه به زور ئوغز بهگ میری گه ردی له گه ل خو ی هه لگرت، هه تا سنووری قه زای رواندز ده ربا زبوو، هه تا چووه گوندی (رهزی) که له سه ر حه ددا خاکی تورکه له نیو

عه شیره تی گه ردییاندا . شیخ نه حمه دی بارزانی دانوئل و زه خیره ی زوری بو سمکو نارد له هه موو چتیک کومه کی کرد و چه ند پیاویکی خو ی نارده پاسه وانی و پارازنتی.

که سمکو چووه حدودی خاکی تورکان حکومتی بریتان به تورکی راگه یاند، که سمکو له خاکی عیراق ده رچوو، له ولاره تورک قووه یه کی قورسی له عه سکه ری شه رکه ری له ژتیر قوماندای ره شید بهگ تورکدا نارده سه ر سمکو، که ده ده ستی بکه ن. شه وی پینشه مه ۳۰ نه یلول سمکو زانی، که تورک هات، سمکو به بی نه زیه ت له ره زی باری کرد چووه گوندی (زیتتی) که له گوندانی عه شیره تی گه ردیبه، ئیسته له سه ر مه حالی (مزووری) یه. له شگری تورک له حدودی خویدا ته عقیبی کرد و عیراقیش له ته عقیب کردن پاش نه کهوت. له موسله وه حکومت له شیخ نه حمه د بارزانیان نویسی، که سمکو بگرن و ته سلیمی که ن، شیخی بارزان گوتی که له لای من نییه، حکومت ده توانی بیگرت.

له ۱۹ ی نه یلولدا قائمقامی رواندز \_ کهریم بهگ کوردی رواندز له گه ل محه مه د عه لی ئاغا رهئیس ی به له دیبه و چه ند سواریک بو پشکنینی نه حوالی سمکو له رواندزه وه چوونه شیتنه و کانیه رهش، هیندیک ته شویقاتی نه هالی و ته رغیبیان کردن، که به قسه ی سمکو نه خه له تین.

حکومه تی ئیران کردیبه سه ر عیراق، که بو ده رده ست کردنی سمکو بکوشن له بهر نه وه حکومتی عیراق نمایشی کرد.

شیخ نه حمه دی بارزان به هه موو جوړیک یاریده ی سمکو کرد، ده غل و دان و پیوستی بو ده نارد، چه ند جارن سمکو خواستی له گه ل شیخ نه حمه د یه کتر ببینن، شیخ نه یه ویست گوتی: نایه ویته یه کتر ببینن.

موته سه ریفی موسل له شیخ نه حمه دی گپراوه، که سمکو بگرت و له ده ست حکومتی نیت. شیخ گوتی: سمکو لای من نییه، حکومت ده توانی لیتی بسوورپته وه و وه ده ستی بپینی.

له سه ری تشرینی دووه مده له جنه ی حدودی تورکه کان چوونه موسل له گه ل عیراق کهوته ره راو ته دبیری گرتنی سمکو . روژی ۴ شه مه ۱۳ ی تشرینی یهک موعاون پولیس رواندز ناردرا کانیه رهش، که له گه ل قوماندانی به یوکی (هه ورامار) یه کتر ببینن و بو گرتنی سمکو بنچینه یهک دامه زرتین.

به ده بختی میلله تی کورد لپردها دپته به رچاوان : موعاونی پولیس \_ حه مزه بهگ کوری

مستهفا بهگ رهئیسسی عهشیرهتی ( دهلۆ ) له کوردی ئەترافی خانەقین . قوماندانی تورکان \_ رهشید بهگ کوردی سلیمانی . یهکیک مهئموری عیراق و دووهم مهئموری تورکان بۆ دوو دوژمنی کوردان دوو پیاوی گهوهی کورد له حدوددا یهکتر دهبین بۆچی ؟ بۆ گرتنی سمکۆ، که گهوره و بهناوبانگ پشتیوانتیکی کورده . ئەو دوو کورده لهسهه کیسهی دوو دوژمن داو و تهلهیهک دادهنینهوه، که گهورهیهکی کورد بگرن و تهسلیم به دوژمنی بکهن، له میللهتی کورددا نهبی له چ میللهتی دیکهدا ئەو جهسارهته کراوه!!!

بهلام له نهتیجهدا بۆ گرتنی موهفقه نهبوون، ههر دوولا حدودی خویمان قایم کرد و پیاوانی سپاهی پۆلیسیان تیدا دانان و گهراوه جیگایانی خویمان .

شیخ ئەحمدهی بارزان ئەمیری دا بههموو ئەهالی و رهعییهتی له ههر گوندیک سی روپیه پاره و دووباره دهغل بهکۆمهگی کۆیکه نهوه ئەو ههموو دهغل و پاره کۆکرانهوه تهقدیم به سمکۆ کران .

سمکۆ له بیستی تشرینی دووهمی ئەم سالهدا دوو جارن پیاوانی نارده نیو تورکان سهه ئەسپی سواریان بهتالان هینا، چهند ئەسپیکیان بهرهعییهتی شیخی بارزان فرۆت، شیخ ئەحمده پێ یزانیهوه ئەمیری دا به رهعییهتی دێوانه، که پارهکی داوتاننی بۆ نیوه بی، ئەسپهکانیان بدهنهوه، جارێکی دیکه کهس ئەسپیان لی نهکرن و نههیتلن لهنیو دێواناندا ولاغی تالان بفرۆشن . مهقسه دی شیخ ئەحمده دهسایسی حکومهتی نهکهوئیه ناو، تووشی بههانه پێگرتن نهبی، چونکو له ههموو حکومهتهکانی ئاشکرا کردبوو، که سمکۆ له خاکی بارزانیاندا نییه و لهگهڵ شیخ ئەحمده بی عیلاقهیه .

له بیست و پینجی تشرینی دوو دا شیخ ئەحمده ئەمیری دا، که سمکۆ سوار و لهشکرهکهی بهسهه گوندهکانی دێواناندا بلاوکاتهوه، با ئەزهت نهکیشن بهخوشی ئەو زستانه رابوێرن سمکۆ قبوولی نهکرد، شیخ ئەحمده ئەمیری به رهعییهت دا، که له نزیک قهلائی (کهله) چهند خانویهکی بۆ دروست کهن، با ههموو له جیگایهکا بهئاسودهگی دامهزرتن، دێوانه لههموو لایهکهوه بهکۆمهله دهستووردی خانوو دروستکردنیان کرد، هیندیک له پیاوهکانی سمکۆ بهقسهی ناشایسته لهگهڵ دێوانهکان دوابوون و خراپهی شیخ ئەحمه دیان باس کردبوو، ئەو قسانه به شیخ ئەحمده گهیشتهوه کهمییک دلگیربوو، ئەمیری دا دهست له دامهزاندنی ئەو خانوانه هه لگرن . ئەمیری دا له گوندیکی بهناوی (قهلائی بیروخ) دهناسری جیگایان بۆ ریکخستن و دایانمهزاندن . لهسههرو بنی ئەو مانگهدا

دهسته پیاویکی ناردهوه نیو تورکان، که تالان بگرن .

شیخ ئەحمده لهپاش دانهوئیه و ئهزراقدانی پیاوهکانی له گوندانی بیروخ . سیا . سهروکانی لهنیو عهشیرهتی بهرۆژ دامهزاندن له چیایهکا، که جگه له ریگایهک کهسیک ناتوانی بچیتنی لهویدا سمکۆ خۆی قایم کرد .



پاشکۆ ۱

## شارى سلیمانى

له سالى ۱۹۳۴د

## پیشه‌کی

ئەم بابەتەى خوارەووە چەند لایەنیتىكى مېژووبى و ئابوورى و كارگىرى و رۆشنىبىرى شارى سلېمانى دەخاتەرەووە كه له ساڵى ۱۹۳۴د مامۆستای نەمر حوسىن حوزنى موكرىانى بە دەستنووسى خۆى لە نىو پەراوێكى تايبەتیدا توامارى كردووە و ناوى لىناوہ: «مېژووى شارى سلېمانى، وەيان چوار مانگ له سلېمانى مانەوہم، له رۆژى دووشەممەوہ هەتا رۆژى پىنج شەممە؛ ياخود له ۲۳ى تەمموزەوہ هەتا يازدەى تشرىنى دووہم ۱۹۳۴»

منىش لە بەر گرنكى بابەتەكە وام بەباش زانى كه سەرلەنوێ نامادەى بكەم بۆ چاپ و شىوہى نووسىنى هەرەكو خۆى بپارێزم؛ ئەگەرچى واديارە ئەو دەستنووسەى هەرەكو زانىارىيەك و كەرەستەيەك بۆ خۆى نووسىوہ، نەك بۆ بلاوكردەنەوہ بە و نيازەى پاك نووسى بكات. لەگەڵ ئەوہشدا بەهېچ جور دەستكارى، نەك رستەكانى بەلكو، هېچ وشەيەكيشم تىدا نەكرد؛ تەنيا بەرئىنووسى ئەمرۆم نووسىيەوہ و بابەتەكانىم بەرئىكوپىتى رىكخست. بەو هېوايەى كە لىننىك له شارستانىتى شارى سلېمانى ۵۴ سال لەمەو بەر پرىكاتەوہ. ئەوہى شايانى باسە هەر لەم پەراوہدا چەند بابەتەك هەن كە هەر ناوئىشانەكانى نووسىون و چەند پەرىكى بۆ تەرخان كردوون، كەچى هەروا بەسپىتى بەجى هېشتوون؛ لەوانە «سلېمانى و مەوقەى جوگرافى»، «مېژووى سلېمانى و ماىەى بىناكردنى»، «قاقەزەكانى حاجى توفىق بەگ بۆ من»، «رۆژنامەى ژيان»

ئەوہى شايەنى باسە مامۆستا حوزنى لەم ماوہەدا بۆيە رووى له شارى سلېمانى كردووە، لەسەر خواستى مامۆستا پىرەمىرد بوو؛ چونكە چاپخانەكەى له كار وەستاوہ و نەبتوانىوہ چاكى بكاتەوہ، مامۆستا حوزنىش رەواندووز جى دەهېلتىت فرىاى ماموستا پىرەمىرد دەكەوېت و چاپخانە يەككەوتۆكەى بۆ چاك دەكاتەوہ و هاوكارىشى لەگەڵ دەكات بۆ دەرھىنانى رۆژنامەى ژيان، نەك هەر بەكاركردن، بەلكو بەبلاوكردەنەوہى بابەتى مېژووبى و كۆمەلايەتى و ئابوورى. لە پال ئەوہش خزمەتەكى گەورەى شارى سلېمانى دەكات ئەويش بەتۆماركردنى ئەو بابەتەى بەردەستتان؛ كەچى بەرامبەر ئەم هەموو ئەركەش مامۆستا پىرەمىرد دلى مامۆستا حوزنى دەرئىنجىنىت و بەدلىشكاوى بەرەو رەواندووز دەگەرێتەوہ كە لە نىو ياداواشتەكانى مامۆستا حوزنى له داھاتوودا ئەم هەلوئىستەى مامۆستا پىرەمىرد بلاو دەكەمەوہ.

د. كوردستانى موكرىانى

## تەشكىلات

هەتا ساڵى ۱۹۲۴ تەشكىلاتى سلېمانى زۆر كەم بوو. بەھىمەت و كۆششى نەوابە حكومەت پەرستەكانەوہ شارى سلېمانى رووى له چاك و چۆن كرد.

دائىرەى تاپۆ، دائىرەى عدلىيە، كە مەحكەمەى سولجى لى دامەزراندران، مودىرەتى ئەوقاف و مەئمورىتى نفوس لەو لىوايەدا تەشكىل كرا. قەرەداغ و بازىان لەبەر هىندىك چت خرابوہ سەر لىواى كەركوك، گەراندراوہ سەر لىواى سلېمانى.

## بەلەدىيەى سلېمانى

بەلەدىيە لە مەيدانىكدا هەلگەوتووە كە شىمالى قشلهى عەسكەرىيە و شىمالى غەربى ئوتىلى فەرەحە و غەربى حەمامى نەقىبە. بىنايەكى دوو نەمۆىيە. روو بەقىبلە و بەشىمالى هەيوانەو لەم هەيوانەوہ بۆ ئەو هەيوان سالتۆنىكى پان و خۆشە. لە هەيوانى قىبلەوہ لەم سەرەو ئەو سەرىيەوہ دوو بالەخانەى بچووكى زۆر جوان و دلگوشادە. لە يەكئىيان موھەندسى بەلەدىيە و مەئمورى كارەبايە و لە هى دووھىيانا مەئمورى سحەو مونەزىفات دادەنىشن و لەم بەرەو بەرى سالتۆنەكەدا شەش ژوورى گەورە هەيە. لای رۆژھەلا تىيەوہ يەكەمىنى ژوورى حرروفاتەو دائىرەى مەتبەعەيە و هى دووہم دائىرەى ئەوقافە و هى سىيەم عەمبارى پىويستى ئەلەكترىكە و لەلای رۆژئاوايەوہ سەرەتاي ژوورى مەئمورى ئىستىھلاكە و دووہم هى رەئىسى بەلەدىيە و سىيەم باش كاتى بەلەدىيە و سندووق ئەمىن و كتیبەكانى بەلەدىيە تىدايە. ژوورى هەيوانى تەمامى ئەسپاى بەلەدىيە تىدايە. رەئىسى بەلەدىيە يەكتا بەگ، پىاوئىكى زۆر هىمن و لەسەرخۆ و خاوتىن و بى دەعيەيە. بەلەدىيە موھەندىس و سندووق ئەمىن و باش كاتب و مەئمور و عەمەلەى هەيە. زۆر چاك لەگەڵ تەزىفات خەرىكن. ئىواران و سبەينان، لە هاوينا ئاوپرژىنى جادەكان دەكەن و سبەينان زىل لە مالان وەرەگرن و فرىتى دەدەن.

## بىمارخانە - تىمارخانە - خەستەخانە (مستشفى)

لە مەركەزى سلېمانى خەستەخانەيەك هەيە زۆر گەورەيە لە بەرامبەر سەرا لە تەنىشت مەدرەسەى ئىبتىدايى - كە لەو پىش مەتەوہسىتە بوو - چەند ژوورىكى گەورەى بۆ نووسىنى<sup>(۱)</sup> نەخۆش و چەند ژوور بۆ دەرمانكردن و چەند ژوورىكى بۆ مەئموورانى ئەو بىمارخانەيە لە دەورى عوسمانىدا بىناكراوہ.

(۱) دەبى «نووستا» بى. ف.

## مەدرەسەى زەسى

لە نپو شارى سلیمانیدا مەدرەسەى مەوەسىتە و چەند مەدرەسەى دیکەش ھەبە. بەلام بیست و ھەشت مەدرەسە لە ھەموو لیواکەدا ھەبە. سییانیان مەدرەسەى کچانن و یەک مەدرەسەى مەوەسىتە و بیست و سێ مەدرەسە ئیبتیداییان یێ دەلێن.

ئەم سال لە مانگی ئەیلوولدا ناوی مەدرەسەکانی سلیمانیان گۆزی بەناوی گەورەکانی عەرەبەوہیان ناوان.

ئەم سال لە تەنیشت خەستەخانە تازەکەدا مەکتەبى مەوەسىتە لەسەر تەرزىکی زۆرجوان بەچیمەنتۆ و شیلمان دروستکراوە و لە مانگی تشرینی یەكەمدا بۆ یەكەم جار لە رۆژی جومعە ۲۹ی ئەیلول لەگەڵ پروفیسۆر مینۆرسکی بەناوبانگ، چاوم بەو مەدرەسەى کەوت. زۆرجوان دامەزراندراوە. ھەتا سالی ۱۹۲۶ تەنیا مەدرەسەى یەك لە ھەموو لیواى سلیمانیدا ھەبوو و ئەو مەکتەبەش ناقس بوو. مەکتەبى ئەو دەوڵەت و دووھى کوران مەکتەبى کچان و سانەوى (ئىعدادى) بەسنىفیک کرايوو و لە سالی ۱۹۲۷دا سنى دووھى سانەوى کرايوو. لەبەر نەبوونی کتیب ئەو سنفە شاگردى چوونە مەکتەبى سانەوى بەغدا خویندیان. ئەوھش بۆ ئەو دەھیندرايو پيشەوہ کە شاگردانى کورد لەو مەکتەبەدا بەعەرەبى بخوینن.

محەمەد ئەمىن زەكى بەگ - وەزىرى مەعارىف - لەلایەن حکومەتى عىراقەوہ ناردرا سلیمانى کە دلخۆشى خەلکە کە بداتەوہ بەعەرەبى بخوینن. ئەمىن زەكى بەگ لە ئەسەرەکەى (موحاسبەى نىابەت، لاپەرە - ۱۰) ی دا دەلێت:

«د- بەواسىتەى عەرەبى فېربوونەوہ بەعزىکیان دەتوانن لەمەولاوہ ئىستىفادە لە مەئورىتى لیواکانى تر بکەن».

ئەمىن زەكى بەگ تەقەلای دابوو کە قوتابخانەکان بکرتنە کۆمەلەىک و لەسەر دەستورى مەعارىفى عراق دامەزرتن. بەلام نەکرا. بەلکو بەپىچەوانەى تەقەلای ئەمىن بەگەوہ لە نىوانى ئەو دوو سالەدا گەلێک کتیبى کوردى بۆ مەدرەسەکان داندران و کەوتە چاپەوہ.

مەدرەسەى کچان ئەم سال یەك لە تەوتیلە و یەك لە ھەلەبجە کرانەوہ و مەدرەسەى کچانى سلیمانى لە مێژە ھەبوون. ژمارەى ھەموو تەلەبەکانى ئەو بیست و ھەشت مەدرەسەى ھەزار و ھوسەد کەسن.

ئەمسال لەسەر تەرزى ئەوروپا بەدەستورىکی زۆر جوان لە گەرەکی مەلکەندى - کە شىمالى شارى سلیمانىیە - بىمارخانەىکى زۆر گەورەى بەتەرتیب. کە چوار ھەمام و ئاودەستخانەى تايبەتى و ئەم بەرو ئەوبەر ژوورى نەخۆش و لە قىبلەوہ کۆشکىکى بەرز، کە دەرگای ژوورى مەئوران و دکتۆران لەو کۆشکەدا دروستکراوە. لە شىمالى ئەو بىناىوہ سێ بىناى بچوک، یەك بۆ مردوو شۆرى، دووہم بۆ جەنازەتى و سېبەم بۆ پاسەوانى ئەوانە دروستکراوە.

ئەو خەستەخانەى بەچیمەنتۆ و شیلمانى ئاسن دروستکراوە. نزیکەى دوو - سێ پلە لە زەوى بەرزە.

ھەر کەس بۆ دەرمانکردن و تیمارکردنى برىن بچیتە ئەو بىناىوہ، لە پىشا لە دەرگای ئەو کۆشکەوہ - کە روو بەقىبلەى - دەچیتە ژوور. لە کۆشکەکە چاوەنۆرى دەکات، ھەتا دوکتۆر بۆ تەماشاکردن دەبباتە ژوورى.

## تەلەگراف و تەلېفون

لەمەو پىش ھەر ھەبوو، بەلام لە دواینى بەمونسەبەتى شەروشۆر و ناوی بارانى سلیمانى تىکچوو. تىل لە نىوان کەرکوک و سلیمانیدا نەمايوو. بەلام لەو شۆرشەدا بەتیلی بى تىل لە نىوانى سلیمانى و کەرکوکدا قسەدەکرا.

لە سالی ۱۹۲۶دا دەست بەدامەزرانى تىلەگراف و تەلېفون کرا. خەتیکى باش پەیدا بوو رىک خرا و ئىستە زۆر جوان لەگەڵ ھەموو گۆشەىکى عىراقدا کار دەکات.

لە سالی ۱۹۲۸دا خەتیکى تىل لە سلیمانىوہ بۆ ھەلەبجە و پىنجوبىن و بۆ چوارتا راکىشرا. خەتیکى تىل نىوان سلیمانى و کەرکوک نزیکەى چل ھەزار روپىە مەسروفى لىکراوە.

پوستەخانە تىکچوو بوو. سالی ۱۹۲۵ نەختیک رىکخرايوو بەدەستورىکی زۆر شپرزەبى ھەتا ۱۹۲۹ ھاتوچوونى پۆستە دەکرا و لە پاش ۱۹۴۷دا رووى لە چاکى کرد و ئەمنیەت پەیدا کراوە و ئەو دەوڵەت جار ھەفتەى جارێک لە پاشان ھەفتەى دووجار داندران ئىستا ھەموو رۆژێک سبەىنە پۆستە دەروات و نىوەرۆ بۆى دىت. لە سالی ۱۹۲۸دا بوو لە ھەلەبجە و پىنجوبىن و چوارتاش دامەزرا.

له دهوری حوکمداری شیخ مه‌حمووددا چوار مه‌دره‌سه له سلیمانی هه‌بوو، یه‌ک ناوی مه‌دره‌سه‌ی «مه‌حموودییه» - ۲- «قادریه» - ۳- «ره‌ئوفیه» - ۴- «لطیفیه» و له پاش ئه‌و ناوانه‌ گۆردران و کران به‌مه‌دره‌سه‌ی سانه‌وی و ئیبتدایی و یه‌که‌مین و دووه‌مین و سێیه‌مین.

ئهم سال ناوی ئه‌وانیش گۆردرا له دوامینی ئه‌یلوولدا ناوی یه‌کیکیان نا «فیصلیه»، که له پیتشا «مه‌حموودییه» بوو. دووه‌م «غازی» - ۳- «خالدی» - ۴- «صلاح‌الدین» و دوو مه‌کته‌بی کچانیش ناویان به‌م جوړه‌ گۆردرا له مه‌رکه‌زی لیوا «عایشه‌ الصدیقه» - ۲- «فاطمه‌ الزهراء»، به‌لام ناوی مه‌کته‌به‌کانی دره‌وه‌ هیتشا هه‌روه‌کو خۆبه‌تی.

### قوتابخانه:

له هه‌موو گه‌ره‌که‌کانی سلیمانییدا قوتابخانه‌ کرانه‌وه‌. مه‌لایه‌ک یان خۆپنده‌واریک دەرس به‌مندال ده‌لێنه‌وه‌، ده‌رسی قورئان و کتیبی فارسییان پێ ده‌لێن.

ئهو قوتابخانه‌ نزیک چل دانه‌یه‌ک ده‌بیت و هه‌ریه‌ک که‌م کورت قوتابی تێدایه‌ له‌سه‌ر ده‌ستووری پیتشو مه‌یدان و فه‌لاقه‌ و دارکاریان هه‌ر ماوه‌. که‌میک کوردیش ده‌خوین.

هه‌ر قوتابییه‌ک مانگی چتیک ده‌ده‌ن به‌مامۆستا و مامۆستاکان له‌ مه‌یله‌ت هینده‌ ئاگادارن هه‌ر له‌سه‌ر ره‌وشتی ده‌وری نه‌زانین ده‌رس ده‌لێنه‌وه‌، له‌سه‌ر پارچه‌ سه‌سیر و به‌ره‌و زه‌وی منداله‌کان داده‌نیشن.

### رینگا و جاده

رینگا و جاده‌یه‌کی له‌ نیوشاردایه‌ هه‌ر ئه‌و ئاساره‌یه‌ که‌ می‌جهرسون له‌ پیتشا دایه‌زاندوه‌. به‌لام به‌له‌دییه‌ که‌میک خۆل و به‌ردی خستوه‌. رینگیه‌کی راست له‌به‌ر ده‌رگای مزگه‌وتی گه‌وره‌وه‌ هه‌تا ده‌ری شاری بۆ سابونکه‌ران و له‌به‌ر ده‌رگای سه‌راوه‌ بۆ گه‌ره‌کی ده‌رگه‌زین ده‌روات، هه‌تا نزیک گردی سه‌یوان چوه‌ و رینگیه‌کی له‌به‌ر ده‌رگای مزگه‌وتی گه‌وره‌وه‌ به‌ناریکی پیتچ ده‌خواته‌وه‌ بۆ چوارباغ. که‌ رینگیه‌کی که‌رکووی پێ ده‌لێن. ئه‌و سێ رینگیه‌ی بۆ کراره‌، به‌لام رینگاگانی نیوشار به‌که‌م و کورتی رینکخراوه‌، ئوتومبیل به‌هه‌موویاندا هاتوچۆ ده‌کات. له‌ نیه‌ت دایه‌ نیوشار گه‌لیک رینگیه‌کی بۆ دروست بکری و قیرتاویشی بکه‌ن.

رینگیه‌کی دیکه‌ می‌جهرسون به‌سه‌ر تانجه‌رۆدا بۆ قه‌رده‌اغی بیناکرد، ئوتومبیل پیتیدا

بروات. له‌سه‌ر چۆمی تانجه‌رۆ پردیکی دروستکرد. به‌ به‌رد و قسڵ و گیتج، که‌ پاش چه‌ندیک ئه‌و پرده‌ وێرانکرا: ئیستا که‌میک پایه‌ی ماوه‌. رینگیه‌که‌ ته‌واونه‌کرا بۆ هه‌له‌بجه‌. رینگیه‌ک بۆ هه‌له‌بجه‌ له‌ دێی سه‌ید سادقه‌وه‌ رینکخراوه‌ به‌بناری شاخی هه‌وراماندا ده‌چوه‌ هه‌له‌بجه‌. ئهم ساله‌ که‌ له‌ دێی سه‌ید سادقه‌وه‌ راست به‌نیو ده‌شتی شاره‌زوردا بریویانه‌ و چۆته‌ هه‌له‌بجه‌.

له‌ نزیک دێی سه‌ید سادقه‌وه‌ رینگیه‌ک بۆ پیننجوبین جوئی کراره‌ته‌وه‌، ئوتومبیل پیتیدا ده‌روات. له‌سه‌ر هه‌موو ئاویک پرد دروستکراوه‌.

رینگیه‌کی دیکه‌ له‌ هه‌موان موهیمتره‌، رینگیه‌ی که‌رکوکه‌ به‌سه‌ر پردی قلیاساندا ده‌روات و ده‌چیتته‌ ته‌نگی نال له‌ مه‌رکه‌زی ناحیه‌ی بازبانوه‌ه‌ پرووی وه‌ ده‌ربه‌ندی بازبانوه‌ه‌ ده‌چیت.

له‌ چه‌مچه‌ماله‌وه‌ به‌قه‌ره‌هه‌نجیره‌وه‌ ده‌رواته‌ که‌رکووک. ئه‌و رینگیه‌ی زۆرجوان و راست و خۆشه‌ به‌قیله‌تاوه‌ رینکخراوه‌. رینگیه‌کی له‌ شه‌رقی ده‌ربه‌ندی بازبانوه‌ه‌ روو به‌شیمال بۆ ناحیه‌ی چه‌مچه‌ماله‌وه‌ جوئی کراره‌ و رینگیه‌کی دیکه‌ش له‌ نزیک پردی قلیاسانه‌وه‌ بۆ مه‌رکه‌زی ناحیه‌ی سورداش راسته‌ و راست روو به‌شیمالی ده‌روات و رینگیه‌کیش له‌ به‌ری سلیمانی پردی قلیاسانه‌وه‌ بۆ مه‌رکه‌زی ناحیه‌ی سه‌ر چنار ده‌روات.

پردی قلیاسان به‌به‌رد و قسڵ و گیتج دروستکراوه‌. له‌ توجارانی (وه‌یا نه‌جارانی) سلیمانی حاجی مه‌لا عه‌زیزی قه‌ره‌نی له‌ سالانی ۱۹۱۸ کراره‌.

### باغ و باخچه

شاری سلیمانی له‌ پیتشا باغ و باخچه‌ی زۆر بووه‌، به‌لام له‌ جه‌نگی جیهانا هه‌مووی به‌ته‌ورو ته‌شۆبی تورک تیکدراوه‌، چی وای نه‌ماوه‌. به‌لکو داوه‌ وشکه‌، یان کۆلکه‌دار ته‌ک و له‌ک دێنه‌ به‌رچاو. له‌ جنووبی شاره‌وه‌ چهند بیستانیکی سه‌وزایی هه‌یه‌ و له‌ نیوانی شاخی گوێژه‌ و شارا نزیک که‌ناری شاری چهند زه‌وییه‌ک کراون به‌شینایی.

به‌لام له‌ دامینی گوێژه‌ له‌ وه‌ختی خۆیا شیخ مه‌حموود سالی ۱۳۴۲ه‌. باغیکی زۆر گه‌ره‌ی شاهانه‌ی دامه‌زاند بوو. له‌ شیمالی سه‌ریکی گه‌یشته‌بووه‌ رینگیه‌کی ئه‌زمه‌ر و له‌ جنووبه‌وه‌ سه‌ریکی گه‌یشته‌بووه‌ رینگیه‌کی بۆ شاربازیر و پیننجوبین که‌ پیتی ده‌لێن رینگیه‌ی گوێژه‌ (دوو رینگان) و له‌ نیوه‌راستا قه‌سریکی بۆ خۆی لێ دروستکرد بوو، کانی و چه‌وزیکی گه‌وره‌شی بۆ دانابوو. له‌ پاشان وێرانکراوه‌.

موده‌تیک زۆر له‌شکری لیقی به‌ریتانی، که‌ له‌ ئاسوری گیرابوون خانووی پاده‌ بۆ

زابتانی ئاسوری و بهریتانی دروست کردبوو. ئەو باغە ئیستا زۆر کەمی ماوه. نزیک قەسرە کە هیندیک داری لە نیودایە، دیارە کە لە سالی ۱۹۳۳دا شیخ لەتیف کوری شیخ مەحمود دەستی بەدار چەقاندنەوی کردبوو.

سالح پاشا کوری مەحمود پاشای کوری سەعید پاشای دەوڵەت - کە سکریتیری مالیه بو - سالی ۱۹۲۵م. رووخاندی.

### میوه و دارانی به‌بەر و چتی لیوای سلیمانی

میوه‌ی کەوی:

تری، هەنجیر، قۆخ، قەیسە، هەلووژە، بادام، بەهێ، گیلان، سیو، هەنار، هەرمێ و ناسکە هەرمێ لە شارباژێر و قەرەغ و ماوەت دی. گۆتێز لە هەورامان و سیویدیل.

میوه‌ی کیتی

بەرپوو، بەلالۆک، قەزوان، هەرمێ کیتی، هەنجیری کیتی، گۆتێز، گەزۆ، مازو و بنیشت، گزگل، جەوت، کەتیرە.

حەیانە کیتی:

مەری کیتی، بز، کەرۆشک، ریتی، چوالو (چوالکە) سیخور (سیجر) سمۆرە، دەلەک. پلنگ، ورج، بەراز، گورگ، چەقەل، زەرەشیر، کەمتیار، بز مژ، کەسەل، رەقە، جورج، مشک، مشکە کۆتیرە، مار، دوویشک (دوویشکی عەرەبەت بەناوبانگە).

بائندە:

کەو، کۆتر، سوێسکە، پۆر، چیرگ، قازوو، قازوقولنگ، مراوی، شاھۆ، قەلەبازە لە قژەقەرە، قەل، ماسیگرە، لەگ لەگ، هەلۆ، باز، واشە، بالەبان، کۆلارە، دال، سیسارک، خەرتەل.

تیجارەت:

خەلکی سلیمانی زۆرتریان تووتن، مازوو، خوری، کەتیرە، رۆن، گەزۆ، پیستی ریتی و دەلەک، گەنم، جۆو برنج تیجارەت دەکەن.

کاری دەست:

بەرمان، جاو، جاجم، پۆپەشمین، خاوی پەشتەمائی حەمام، بەرە، مافور (جاف)،

هەگبەیی سواری، دەوار، پەستەک، فەرەنجی، لباد، شەبقە و سیدارەیی لباد، قەندشکین، چۆ، خەنجەر، تەفەنگی چاک، دەمانچە، تەشوی، تەورداس، کەوشی یەمەنی، کلاش، قوندەرە، پانیە بەرز، کالە.

نەجاری تەختە و دەرگا و پەنجەرەیی زۆر چاک دروست دەکەن، کورسی تەختە، ئەسکەملە، مێز و چتی وردەکاری زۆر جوانیان هەیه.

دەستوری بینایان لەسەر تەرزێ پیشووی سابلاغە بەتەواوی.

کیتی و شاخە ناودارەکانی سلیمانی:

پیرەمەگروون: کیتیکی زۆرجوان و بەئەندام و سەختە و کیتیکی زۆر پیرۆزبوو و کوردەکان پەرستشیان دەکرد و ئەمرۆکەش بەموقەدەسی دەزانریت. هەرۆکولە شیعی شاعیرەکانی ئەمرۆکەیی سلیمانییدا پێیدا هەلگوتراوە کە دەلێن: «پیرەمەگروون موقەدەسی، دۆستی دایمی کوردی». باوەرناکەم ئەو شاعیرە لەو ئەگادار بوو بێت کە لەو پێش کورد پیرەمەگروونی پەرستوو. بەلام رۆحی پاکی کوردی ئەوێ بەزبانی ئەو شاعیرە دلپاکە داھیناوە کە موقەدەسە.

کوردی پیشوو لەبەر ئەو پەرستیشی ئەو کیتی موقەدەسیان کردوو کە ئاورفشان بوو، هەرۆکولە باگورگور. ئەو کیتی، یان ئەو خاکەیی بابا گورگور بۆچی پەرستراوە، چونکە ئاوری لی دەرکەوتوو. جا نەیان گوتوو، کە لەبەر ئاورەکەیی، گوتوو یانە پیاویکی گەرە کە ناوی باباگورگور بوو، لەم جینگەییەدا مەدفوونە.

خەلکی سلیمانی سالی چەند جارن نان و خوارەمەنی هەلدەگرن و دەچنە شاخی پیرەمەگروون و لەسەر شاخە کە گواپە پیاویکی گەرە و خاوی نازراوە دەچنە زیارەتی و بەو بۆنەییە سێ - چوار رۆژ بەکەیف و شایی و خوشخوانی دەیبەنەسەر.

هەتا شاخی کورە کاراویش بەموقەدەس دەزاندریت. ملەکەو و شاخی دی سەید سادقیش دیسان موقەدەسە.

شاخی هەورامان: شاخیکی لە هەموان گەرەتر و بەناوبانگترە کە ئەو هەزار سالەیی کوردی بەخێوکردوو و پۆشین و چەک و بەرگی کوردیان هەر لە خۆیانەو خەلکەکی بەنیسبەت زۆر مەدەنی و تینگەیشتون و کاریگەر و ئیش زانن و خاوەن دەستکردی خۆیان. زبانه‌کەیان کە لە لای ئیمە کەمیک لە زانین دوورە، بەلام زبانیکی زۆر خاوتن و پاکە و زبانی ئاویستای کیتی موقەدەسی کوردی پیشوو کە هەتا ئەمرۆکە راگیراوە و

تیکه لَ به زبانی دیکه نه بووه. له و کیتوهدا پیاوانی زۆر گهوره هه لکه وتوون و له دنیا دا ناویانگیان ده رکردوه. به عیلم و عیرفان و به تیگه یشتوو و زانین و زرنگی گرهویان له هاوالانی خویان بردۆتوه. چهند که سیتیکی که ناویان و ئاساریان له ئیمه ناشکرابوو هه مانه ن: مهلا خدری رواری و مهلا مسته فای بیسارانی و خانه ی قوادی و مسته فا به گ و مهولهوی. گه لیک شوغرا و عوله مای دیکه ش له و خاکه دا هه لکه وتوون که تا کو ئیسته ئاسار و ناویان له بهر بیکه سی له بیر چۆتوه.

شاخی قه رده داغ: شاخیکی زۆر گه وره یه. به فهره بۆ کورد، چونکه ئاساری کوردی تیدا یه.

### چۆم و جۆگاوهدکانی سلیمانی

۱- **تانه رهۆ، (ئاوباره و سه رچنار به کره جو)** سه رچاوه ی تانه رهۆ له سه رچناره وه هه لده ستی و ده چیته خواره وه، له پردی قلیاسان که پێگه ی چونه چه مچه مال و که رکوو که، له چۆمه وه هه تا ده ستی شاره زوور پیتی ده لێن تانه رهۆ. ئه و چۆمه ش له شیمالی غه ربی سلیمانییه وه روو به غه رب و له وێوه به غه ربی سلیمانیدا و روو به جنوبی غه رب و له جنوبه وه ژێرده ییته وه و ده چیته ده ستی شاره زوور. له گه لێک جیگیان به ندیان بۆ هه لبه ستوه مه رهزه و شینایی و بیستانی له بهر ده کهن.

ئاوباره به به کره جو ش له سه رچناره وه هه لبه ستراوه. به کره جو له ده وری به کره سووری کوری سلیمان پاشای گه وری نه وه ی فه قی ئه حمه دی داره شمانه هه لی به ستوه. به لām ئه و جۆگه گه وره یه بۆ خه لکی سلیمانی سوودێکی نییه؛ چونکو حکومه ت ئه وه دوو سا له ماکینه و ئاله تی عه سری هینا وه ته سه ر ئه و خاکه ی که به و ئاوه ئاوده درۆ. له پێشا نییه تی حکومه ت ئه وه بوو که ماکینه بینیته سه ر ئه و خاکه، تا کو ئه هالی سلیمانی ئیستیفاده ی لیبکهن و فیری ماکینه به کاربردن بن. به لām مه ئموور و جووت به نده و کارگه ری ئه و خاکه یان له به سه ره و لیواکانی جنوبه وه هینا وه و ناویان ناوه «مه زره عه ی به کره جو» و هه موو حاسیلات و دانه ویله یان له شاری سلیمانی ده فرۆشن. ئه گه رچی نه ده بوو و ابوا یه، ئه و مووده ته ی له سلیمانی بووم له بهر ده رگای دائیره ی به له دییه هه موو سه به یان چاوم به چه ند لۆری حاسیلاتی به کره جو ده که وت؛ ده یان هینا سلیمانی ده یان فرۆشت و کاو جو و دانه ویله شیان به ئه رزان ده دا.

به وه ته نگه یان به جووت به نده و خاوه ن کرداری سلیمانی هه لچنیه بوو، هه تا پیاویکی

خه لکی سلیمانی له نیو عه مه له کانی به کره جو دا په یدا نه ده بوو، هه موو له جنوبه وه هینرا بوون.

۲- **زه لَم:** له ژوور خورماله وه و له بهر مزگه وته که ده رده که ویت و سه ری سپیان ئاغا ده رده که ویت به سه ر ده ستی شاره زووردا بلا و ده ییته وه. زۆر که می به کار ده برۆ، ئه گه رچی ئا و زۆر و زه به نده به خۆپایی ده روات. ده ستی شاره زوور ئه گه ر ئاوه دان بوایه نه ی ده هیتت ئه و ئاوه زۆری که بۆ هه موو گۆشه و قوژینی ده ست هه لده گیریت به خۆپایی پرواته خواره وه، به لām له به ده ختانه له باتی ئیستیفاده لیکردنی پره له به راز. ته نها له هیندیک جیگیانی رۆژه لاتی ده ست روو به هه لبه جه که میک شینایی و که میک مه رهزه ی حکومه تی له بهر ده کريت و ئه و ئاوه جوانه به که لکه به یی سوود روو به خاکی..... سه ری خۆی هه لده گری و ده روات. ته رکی دار و دیارده کات، له داخی گه وره کانی کورد ده ست له نیشتمان به رده دات، ویلی چۆل و ده ستی غوربه ت، له خواره وه خه لکی ئیستیفاده ی لیده کهن.

### چایخانه و ئوتیل و موسافرخانه

چایخانه کان سه د و بیست دانه ن. له وانه نزیکه په نجا دانه ی زۆر چاک و خۆشن و هی دیکه نیوه نجی و له سه ر ده ستووری کۆن.

**ئوتیل:** چوار ئوتیلن، یه که مینی ئوتیلی سه عاده هی حاجی ئیبراهیم ئاغا و ئه حمه د به گی موته سه ریتف. هی دووه م ئوتیلی سألح زه ریفه. هی سییه م ئوتیلی فه رح هی حاجی توفیقی تازه ده وله مه ند و سه عدی مارف. هی چواره م موسافرخانه ی کوردستان زنویه (**موزمانیکی؟**) سوریه ی به کرتی گرتوه. له سه ر جاده ی سابوونکه رانه.

### قه یسه ری

- ۱- **قه یسه ری وه سمان پاشا:** وه سمان پاشای گه وری جاف دروستی کردوه.
- ۲- **قه یسه ری نه قیب:** نه قیب شیخ مسته فا دروستی کردوه.
- ۳- **قه یسه ری غه فوور ئاغا:** غه فوور ئاغا دروستی کردوه. ئیسته له ده ست وه ره سه که ی دایه.
- ۴- **قه یسه ری حاجی برام ئاغا:** حاجی برام دروستی کردوه. له دوا ی ئه و فرۆشراوه و ئیسته ش ئاوه دانه.

زۆرتربین دوکان و بازار هی حاجی مهلا موحیهددین و حاجی سهعید ئاغاو حاجی علی  
ئاغایه هر سیک برای یهکن.

### مزگهوت له سلیمانی

- ۱- مزگهوتی گوره: ئهورهحمان پاشای بهبه بینای کردوو.
- ۲- مزگهوتی بچکۆله: شیخ حهفیدی کاک ئهحمهه بینای کردوو. عرفان ئهفهندی  
مودهپررسی بووه و له لایهن شیخ سهعیدهوهیه.
- ۳- مزگهوتی قامیشهکان: شیخ مستهفای گولانی به معاونهتی.
- ۴- مزگهوتی سهراوهی کانی ئاسکان: له لایهن بابانهکانهوه دروست کراوه.
- ۵- مزگهوتی شیخ سهلام: شیخ مستهفا فهوزی ئهفهندی مودهپررسی ئه مزگهوتهیه.
- ۶- مزگهوتی حاجی نهحان: ئه پیاوه خه لکی سلیمانی و بازرگان بوو؛ ئه مزگهوتهی  
دروستکردوو.
- ۷- مزگهوتی مه لکهندی: (؟) ناو موته سهرف بهگی سلیمانی دروست کراوه.
- ۸- مزگهوتی عهبدولرهمان پاشا: عهبدولرهمان پاشای بابان بو مهلا عهبدولرهمان رهشی  
دروستکردوو. که ئه مهلا یه خه لکی سنهیه. له دواي ئه وه لامهوه، به ناویانگ مهلا  
ئهحمهدی چاومار بوو به مودهپررسی. له دواي ئه وه شیخ مستهفا بابه رهسول - که موفتی  
بوو - له دواي ئه وه سهید حهسن برازای موفتی، له دواي ئه وه مهلا مستهفای کوردی  
شارهزوری و ئیسته مهلا محمهه کوری مهلا مستهفا مودهپررسه.
- ۹- مزگهوتی حاجی شیخ نهمین:
- ۱۰- تهکیه روتته: شیخ علی کوری شیخ عهبدولرهمان تاله بانی دروستیکرد؛  
تهکیه یهکی قادریه. له پاشان حهفسه خان کچی حاجی عهبدولرهمان مهجرۆم، ئاوی  
کردهوه.
- ۱۱- تهکیه شیخ مارف: به مزگهوتی حاجی بهگ مه شهوور بووه؛ ئیسته ش ئه مزگهوته  
له نیو ئه تهکیه دایه. مودهپررسی مهلا ئهحمهه ئابلاخیه.
- ۱۲- مزگهوتی باش چاوش: باش چاوش باوکی ئهحمهه (؟) ناوی بهکیکی خه لکی  
سلیمانییه.
- ۱۳- مزگهوتی شیخ بابا علی: عهبدولرهمانی پاشای بابان بو شیخ عهبدولرهمان  
شیخ نه بوکر دروستی کردوو.

۱۴- مزگهوتی همزه ئاغای مصرف: بو مهلا ئهحمهه سایب که قازی بووه، دروستی  
کردوو. ئه مرۆکه مهلا مهعرووف ئهفهندی قازییه.

- ۱۵- مزگهوتی حاجی عهزیز خهیات: پیاویکی توجار دروستی کردوو.
- ۱۶- مزگهوتی عهبدولکهريم: شیخ قادر سنهیی دروستی کردوو که خاوهندی کتیبی  
«تهذیب» ه. ئه مرۆکه نهوهی ئه وه، شیخ له تیف مودهپررسه.
- ۱۷- مزگهوتی مهلا مهحمودی حاجی علی: مهلا علی نیزامی، خه لکی سلیمانییه و  
به کۆمهکی خه لکهکه دروستی کردوو.
- ۱۸- خانهقای خالدیه: مهحمود پاشای بابان بو مهولانا خالید دروستی کردوو. ئیسته  
مهدرسه و خانهقاییه. له پاشان له لایهن ئه هالی شارهزورهه ئاواکراوه و ئیستاش  
ئاوهدانه.
- ۱۹- خانهقای مهلا علی وهسمان: بو خۆی دروستی کردوو، خانهقای نه قشبه ندیبیه.
- ۲۰- مزگهوتی شیخ یوسف.
- ۲۱- مزگهوتی شیخ حهسنی قازی: ئه م شیخ حهسنه خه لکی سلیمانییه، له ساداتی  
به رزنجیه. له دواي حوکمدرانی باباندا رۆمهکان ئه ویان کرده قازی.
- ۲۲- مزگهوتی مهلا محمهه نهمین: به کۆمهکی خه لکی ئه مزگهوتهی بو دروست کراوه.
- ۲۳- مزگهوتی مهلا حوسینی پیس کهندی: خه لکهکه بویان دروست کردوو و ئه مرۆ بو  
خۆشی هر له سهر ئه مزگهوته مودهپررسه و یه کهمین عوله مایه.
- ۲۴- مزگهوتی مهلا عهبدولرهمان رهسول ئاغا: له لایهن خه لکهوه بوی دروست کراوه.
- ۲۵- مزگهوتی مهلا غهفوور: ئاغا تهها به توجارانی سلیمانی دروستی کردوو. نزیک  
بیست سالتیک له مه و پیتش رووخابوو که حاجی فهرح حاجی حامد دروستی کردبوو.
- ۲۶- دووهمین تهکیه روتته: له لایهن شیخ مستهفا نه قیب دروست کراوه.
- ۲۷- مزگهوتی شیخه لالی ههولیر: به کۆمهکی خه لکهکه بو شیخه لالا ناویک که خه لیفه ی  
شیخ عوسمانی تهوتله بوو دروست کراوه. ئه وه شیخه لالییه له ههولیر تهکیه ی ههیه  
له وی مهدفرونه.
- ۲۸- مزگهوتی خم خانه: حاجی عهبدولرهمان بهگ بو مهلا ئهحمهه دی لیژهیی دروستی  
کردوو. ئیسته مهلا محمهه سهعید کوری مهلا ئهحمهه مودهپررسه.

۲۹- **مژگهوتی عهبدولرهمانی عازهبان:** خه لکه که بۆ شیخ عهبدولرهمان ناویکیان دروست کردووه.

۳۰- **مژگهوتی موفتی:** مه لا ئه حمهد چاومار که خه لکی دئی لیژهی قهره داغ بوو، له سلیمانی ئه و جیگا مژگهوتی کوری و ئه و وهخت موفتی شار و موده رس بووه و کردوویه ته مژگهوت. مه لا ئه حمهد و مه لا ئه مینی کوری ته ئلیفاتیان ههیه، بیخود شاعیری مه شهوور کوری مه لا ئه مینه.

۳۱- **مژگهوتی مه لا ئه مین مام رۆستم:** ئه هالی سلیمانی بۆ مه لا ئه مینیان دروست کردووه.

۳۲- **مژگهوتی شیخ محهمدی ئالهکی:** له لایه ن عهبدوللا ئاغای عهزیز ئاغا، که له گهوره پیاوانی سلیمانی بوو، بۆ ئه و شیخ محهمد ناوه دروست کراوه.

۳۳- **مژگهوتی بن ته بهق:** له لایه ن ئه هالیه وه بۆ مه لا صالحی هه رمه تی کراوه.

۳۴- **مژگهوتی شیخ محهمدی بهرزنجی:** به کۆمه گی سه یده کانی سلیمانی دروست کراوه. ئیسته سه ید عه لی له سه ره ته تی.

۳۵- **مژگهوتی نه قیب میره سووره:** له لایه ن ئه و ره حمان پاشا وه دروست کراوه.

۳۶- **خانه قای مه حوی:** سو لئان عه بدولحه میدی عوسمانی بۆ مه حوی دروست کردووه. مه حوی له ریزه ی شوعه رایان ناوی ده بریت.

### کلیساو که نیسته:

که نیسته ی جو له کان دوون، به کیان له گه ره کی جو له کانه و ئه وی دیکه ش قه ره داخی. چونکه جو له که کانی قه ره داخ کردوویانه و به و ناوه ناوی ده رکردووه. ئی داره ی ئه و دوو که نیستانه له لایه ن خه لکه که ی گه ره که که وه ده کریت، هه موو ماله کانی جو ی سلیمانی به ده رگا وه سه د و سیزه ده ده رگا یه.

### هه مام

له سلیمانی دا هه شت هه مام هه یه که ئاوه دان بیت. به کیکیان و یرانه.

۱- **هه مامی موفتی:** له لایه ن مه لا ئه حمهدی چاوماره وه دروست کراوه و ئیسته تاش دوو به شی له ده ست ئه و فازه دایه و به شی دووه می هی حاجی ئیبراهیم ئاغای توجار و که ریم ئه له که یه.

۲- **هه مامی فاتمه خان:** له نزیک سه رایه. ئه و ره حمان پاشای بابان دروستی کردووه، وه قفی هه موو مه دره سه و مژگه وته کانی سلیمانییه. ئه و فاتمه خانه دایکی ئه و ره حمان پاشا بووه.

۳- **هه مامی قشله:** له ده وری بابانه کان بینا کراوه. ئیسته مولکی مه ی (؟) ئه و ره حمان ئاغایه. نزیک مژگهوتی گه و ره یه.

۴- **هه مامی نه قیب:** شیخ مه عروفی نه قیب بینای کردووه.

۵- **هه مامی سو ره ت:** ئیسته مولکی که ریمی ئه له که یه.

۶- **هه مامی حاجی سه عید ئاغا:** خۆی دروستی کردووه، ئیسته له ده ست خۆیانه. حاجی سه عید ئاغا کوری مه عروف ئاغا ته نه یه که یه که توجاری ئه شرافی شاربووه و زۆر له ئیسته نبول بووه و ئه عیان بووه.

۷- **هه مامی غه فور ئاغا:** زۆر بچو که له ئاخیری بازاره و له قیبله ی بازار هه لکه وتووه. غه فووور ئاغا توجار و ئه شراف بووه دروستی کردووه.

۸- **هه مامی حاجی غه نی:** حاجی غه نی نیوی گه و ره یه کی شاره و ئه و دروستی کردووه. ئیسته مولکی کورانی حاجی سالحی هه مه که رکوکیبه.

۹- **هه مامی حاجی عه بدوللا:** حاجی عه بدوللا کوری ئاغا ته ها دروستی کردووه.

۱۰- **هه مامی گازی:** و یرانه و له گه ره کی گو یره یه.

### ئاش له نیو شاره

ئاشی ئا و هه ژده یه، چوارده ی ئیسته کار ده کات. سی ئاشی ئاگری هه یه.

ئاشی ئاگر:

۱- حاجی ئیبراهیم ئاغا و حاجی ره شید، حاجی سه ید قادر ئاغایه.

۲- هی مجید ئه فه ندی ئه له که.

۳- هی «صیغ الله» ئه فه ندی و واقیفی.

ئه و ئاشانه ی به ئاوی کار یره وه ده گه رپین زۆر چاک ئیش ده کن. ئاشه تازه که که نزیک ده باغ خانه که یه، به ئاشی مارف به گ مه شووره. ئه وانی تر هه موو له ده وری بابانه کاندایه بووه.



## ماکینہی نەلەکتريک (کەهرەبا)

سالی ۱۹۲۸ هینایانە و لە لایەن بەلەدیەووە کراوە و هەموو کووچە و ماله‌کانی پێ رووناک کراوەتەووە. مەرکەزی ماکینەکان لە گەرەکی گۆیژەیی ئەمرۆ ساپوونکەرانی دویتیکە، کە لە باغچەیی باغی پوورە بەگی (؟) دامەزراندراوە. بەلام جیگای ماکینەکە تەنگە و کافی نییە.

ماشینەیی ئاوی نییە. ئاوی کە بەگونج بەسەر شاردا دابەشکراوە ئەمەیه، کاریزی حاجی بەگ لەسەر جادەکەیی حەوزی بۆ دروست کراوە بەگونجی گەورە دەرخواوە، لە دوایی هەر ماییک بەگونجی بچووک بەش کراوەتە سەریان.

کاریز:

۱- کاریزی حاجی بەگ (کە بەسەر شاردا دابەش کراوە).

۲- کاریزی عەزیز ئاغا.

۳- کاریزی ئەحمەد زەنگەنە.

۴- کاریزی حاجی حەسەن.

۵- کاریزی سەید ئەحمەد بابا رەسول.

۶- کاریزی حاجی خان.

۷- کاریزی سەید حەسەن. **وەقفی ئەورەحمان پاشای بابانە.**

۸- کاریزی دایکی پاشا. وەقفی فاتمە خان دایکی ئەورەحمان پاشای بابانە.

۹- کاریزی گونجی «حن» بەغدایی.

۱۰- کاریزی کانی ئاسکان.

۱۱- کاریزی حەمامی موفتی.

۱۲- کاریزی بن تەبەق.

۱۳- کاریزی حەمامی قشلە.

۱۴- کاریزی عوسمان پاشا (**جاف خەلکی هەلەبجە**).

۱۵- کاریزی حاجی مەلا عەلی (**کەوتۆتە نزیک گردی سەیوانەووە**).

۱۶- لە رۆژئاوای شار نزیک بەتەیارەخانەووە کاریزیکێ دیکەش هەیه کە بۆ زهوی و زاری شاری بەکاری دەبەن. کاریزی موشیر ئاواپە و لە بەهاراندا دەبیتە سەیرانگەهی شاری.

## خان و کاروان سەرا

۱- خانی حاجی عەبدوڵلای درێژ (؟).

۲- خانی حاجی سەعید ئاغا: خۆی دروستی کردووە و مولکی خۆی و دوو برابەتی.

۳- خانی غەفوور ئاغا: خۆی دروستی کردووە.

۴- خانە سووتاو: قادر کەریم لاین دروستی کردووە. نیوێ وەقفی عەبدوڵرەحمان پاشایە بۆ هەموو مزگەوتەکانی سلێمانی؛ نیوێشی هی حاجی رەشید حاجی سەید قادر ئاغا.

۵- خانی گومرک: حاجی سەعید ئاغا و دوو برابەر دروستیان کردووە. ئیستە دائیرەیی گومرگی تێدا.

۶- خانی رسومات: مولکی حاجی حەمە ئاغای برابەر حاجی سەعید ئاغا.

۷- خان و کاروان: سەرای حەمەتی لە دەوروپشتە.

## نفوسی سلێمانی

ژمارەیی نفوسی سلێمانی بەپێی قەیدی تاپۆ ۳۵۰۰ (سێ هەزار و پینج سەد) ماله.

## عەشایر و قەبیلەکانی سلێمانی

عەشیرەتی پشدر، جاف، هەمەوێند، هەورامی، مەنی (مەمنی)، کافرۆش، شوان، شیخ بزینی.

## عەشیرەتی پشدر

تایفەیی بابەکر ئاغا، تایفەیی مەحمود ئاغا، تایفەیی ئەحمەد ئاغا، تایفەیی رەسول ئاغا، تایفەیی بەگ زادە، تایفەیی عەلی ئاغا، تایفەیی ئومەر ئاغا، تایفەیی هەباس ئاغا.

۱- بابەکر ئاغا کوری سەلیم ئاغا: بابەکر ئاغا رەببەیی هەموویانە.

تایفەیی مەحمود ئاغا. ئەمرۆکە هەباس مەحمود ئاغا گەورەیانە، کە بەوانە دەلێن «برا گەورە».

۳- تایفەیی ئەحمەد ئاغا: ئەمرۆکە صالح ئاغا برا گەورەیانە.

۴- رەسول ئاغا: رەشید ئەولای ئاغا برا گەورەیی رەشید کوری عەبدوڵلا کوری رەسول

ئاغايە لە دىيى سوورە قەللات دادەنیشىت.

۵- تايغەي بەگ زاده: ئەحمەد مستەفا ئاغا برا گەورەيانە لە دىيى كانى توو دادەنیشىت.

۷- تايغەي ئۆمەر ئاغا: ھەباسى ئۆمەر ئاغا گەورەيانە لە دىيى دەقناو دادەنیشىت.

۸- تايغەي ھەباس ئاغا: بايز ئاغا كورپى ھەباس ئاغا گەورەيانە لە دىيى دەسوینە دادەنیشىت.

ئەم ھەشت تايغەيە لە كورانى ھەمە ئاغاي گەورەن، ھەمە ئاغا بىست و چوار ژنى ھەبوو و لە ھەر ژنىك كورپىك. بەو جۆرە ھەر كورپىك لەسەر دى و قەبىلەيەك دانىشتبوون و بوون بەگەورە. دەنا ھەموويان «مير ئاودەلین» و ميرئاودەلى بنەچەكەي گەورە و سەردار عەشیرەتەكەن و «نورالدين» رەعیەت ورنەجەرن.

ھىندىك جار ئەو عەشیرەتە بەپشودەرى و ھىندىك جار بەميرئاودەلى و ھىندىك جار بەنورالدينى ناودەبرين. بەلام براگەورەكانيان بەميرئاودەلى ناوبانگان دەردكروو.

ھەمە ئاغاي گەورە لە دەشتىو -كە دىيەكەي پشودەرە- دانىشتوو. دەشتىو لە نزىك حدودى ئالان و قەلادزەيە. ھەر لەو دىيەش وەفاتى كروو و قەبرى ئىستا لەوئىيە.

### شەرەكانى عەشیرەتى پشودەر

۱- شەرى رووس

شەرى رووس لەگەل پشودەر پولنىك ئەلسكاندەر لە سەردەشتەو قاقەزىكى بۆ گەورەكانى پشودەر نووسى كە شەريان لەگەل نەكەن. ئەوانىش بەھۆى دىنەو جابيان داو. دووبارە ئەلسكاندەر بۆى نووسىنەو كە دەست لە شەر بەردەن. لە دوامىنا شەر دەست پىكرا. نزىكەي شەش شەر كوژتارىان لىككردن. لە پشودەرى ئەمانە كوژران:

بابەكر ئاغاي ھەمە ئاغا، حاجى سەيد گول، توفىق بەگ، حاجى سالىح بابەكر ئاغا. لە تايغەي ئەحمەد ئاغانى باپىرانى نزىك سى سەد كەس كوژران. ئەوانە لە يەكە شەوابوو، كە نزىك بۆكانە و سەعاتىك لە بۆكان دوورە.

يەكەمىن شەريان لە دوو شەنبەبوو كە رووس گەيشتە سەردەشت. لەوئىش شەرىكيان كرد. لەو شەرەدا رووس تەنگەيان بەكورد ھەلچنى. شەرى سىيەم و چوارەم و شەشەم مير ئاودەلى سەرکەوتن و سەردەشتيان لە دەست رووس دەرخت.

۲- شەرى گەل گەورك

لە پاش شەرى رووس لە گەل گەورك شەريان كرد. گەورك چەند دىھاتىكى پشودەريان گرتبوو؛ پشودەريانىش داوايان كروو. جىھانگىر ئاغاي گەورك جابى دان لەسەر ئەو پشودەرى لەشكركىشيان كرد و لنگياندا سەر خاكى گەورك. لە «رەبەت» و لە شندرەو.

لەو پشودەرى ميرئاودەلەيەكان پىاوتىكى خۆيان ناردوو، پاشان ھەباسى ھەباس ئاغا چوو سەر ئەو دىھاتە كە بزائى دەياندەنەو. گەورەكيش چوون ئەو ئاغايەيان كوژت.

لە پاش ئەو ميرئاودەلى بۆ خوين ئەستاندەو ھەباس ئاغا لەشكرىان كىشاو چوونە سەر عەشیرەتى گەورك و لە دواي چەند شەر جىھانگىر ئاغا و پىنج كورپان كوشت و عەشیرەتەكەيان لە دەست خست و پووجيان كروو.

۳- شەرى دەربەند

لە شەرى دەربەندى بازباند كۆمەگى شىخ مەحمووديان كرد و زۆر مەردانە تىوچوون. ھەر وختىك پشودەرى لەگەل شىخ مەحموود رىككەوتبايە، باوى شىخ مەحموود دەبوو، كە رووى وەرگىرابايە، كورد تووشى شكستە دەبوو.

عەشیرەتى پشودەر عەشیرەتىكى زۆر بەھىز و تىگەيشتوو و دەولەمەند و پرچەك و ئازاو رىك و يەك دلن. لە بەرامبەر دوژمن ھەموويان دەبن بەيەك. كە نەيارىك لە نىواندا ھەبىت ھەموو بەيەك دەست و يەك زيان و يەك قسە و يەك وجودى پىشى پى دەگرن. ئەو يەكىتىيە سەرفرازى كروون و تاكو ئەمرۆكە رايگرتوون و بەو ساپەيەو زۆر چاك دەژين و كەسىك دەرەقەتيان نايەت.

لە سلىمانى چاوم بەگەلىك ئاغيان و گەورەي پشودەريان كەوت، لە بەرگ و سەرپوش و رەوشت و گوته و داب و دەستووربان عەشیرەتىكى خاوند شەرەف و تىگەيشتوو و زانا و زرنگم كەوتە بەرچاو و بەسەر عەشایرى دىكەي كوردا زۆر سەرھاتوو.

بەبەرگ و سەر و پىچ و روین و دانىشتن و شىوہى قسە و رەوشت و خووى بزوتنەو و دەستوور و باويان، لە عەشیرەتى (بەگزادە، دى بوكرى موكرىان)م جوئى نەكردنەو. كەسىك لە پىش بەرگى پەھلەويدا بەگزادەكانى موكرىان و ئاغاكانى دى بوكرى موكرىانى چا و پىيەكەوتى و ئەمرۆكە ئاغا و گەورەكانى پشودەر بىنيت، ناتوانيت بەھىچ كلۆچىك لىكيان جوئى بكاتەو.

هه‌رچهنده زبانی شاره‌زور به‌ته‌واوی شیوه‌ی موکریبه، به‌لام عه‌شیره‌تی پشده‌ر زۆر به‌چاکی ئەو شیوه و ره‌شته و ده‌ستور و دابه‌ی به‌خپۆکرده و له‌ده‌ستی نه‌داوه.

### عه‌شیره‌تی جاف

ئەو عه‌شیره‌ته زۆر به‌هه‌تزن. له‌ سالانی ۱۲۰۴دا له‌ کرمانشان دانیشته‌بون. به‌ئیلی «مرادی» ده‌ناسران. کورد زبانه‌ن، له‌هه‌جیه‌یان که‌میک له‌ لور ده‌چیت.

**ئومه‌رای جاف:** میسه‌ به‌گ ناو و زایره‌ به‌گ ناو چونه‌ته‌ شاره‌زور. حاکی بابان ئه‌وره‌حمان پاشا ئه‌وانه‌ی دامه‌زراندوه.

له‌ دوا‌ی میسه‌ به‌گ که‌یخوسره‌ به‌گ کوری زایره‌ به‌گ بووه‌ به‌گه‌وره‌ی جاف. له‌ دوا‌ی ئه‌و قادر به‌گ بووه‌ به‌سه‌رکرده‌ی جاف. له‌ دوا‌ی ئه‌و حه‌مه‌ پاشای کوری که‌یخوسره‌ به‌گ و به‌ه‌رام به‌گ به‌یه‌کیه‌تی بوون به‌گه‌وره‌ی جاف. دوو سالیان به‌ته‌بایی رابوارد. حه‌مه‌ پاشا بوو به‌والی کرمانشان (۱۳۰۵). سه‌رکۆماری جاف بو‌ به‌ه‌رام به‌گ مایه‌وه. له‌ دوا‌ی ئه‌و مه‌حموودیان کوری حه‌مه‌ پاشا بوو به‌سه‌رکۆمار. عوسمان پاشا و مه‌حموود پاشا کورانی حه‌مه‌ پاشا به‌ته‌بایی گه‌وره‌ییان کرد، له‌ سالی ۱۳۴۱دا عوسمان پاشا مرد.

تیره‌ی جاف ۱۷ن‌ ناویان ئه‌مانه‌ن له‌ خواره‌وه:

- ۱- روخ زایی،
- ۲- ته‌رخانی،
- ۳- گه‌لالی،
- ۴- شاتری،
- ۵- یوسووجانی،
- ۶- سدانی،
- ۷- ورده‌شاتری،
- ۸- مکاییلی،
- ۹- بوداگی،
- ۱۰- عه‌مه‌له،
- ۱۱- پشت ماله،
- ۱۲- که‌ماله‌بی،

۱۳- باشکی،

۱۴- میروه‌یسی،

۱۵- هارونی،

۱۶- قاره‌مانی،

۱۷- شیخ سمایلی.

ئەو تیرانه‌ی عه‌شیره‌ی جاف له‌ژێر ئیداره‌ی گه‌وره‌کانی خۆباندای ده‌گه‌رێن، به‌ره‌ئییسی عه‌شیره‌ته‌کانیان ده‌لێن سه‌ر «کۆمار». عوسمان پاشای جاف تایر به‌گ شاعیری به‌ناویانگ و ئه‌حمه‌د موختار به‌گ شاعیریکی عه‌راو به‌قیمه‌ت بوو دیوانیکی زۆر قیمه‌تداری هه‌یه. ئه‌حمه‌د موختار شاعیریکی زۆر باشه. که‌ من له‌سلیمانی بووم له‌به‌ر هه‌تندیک مه‌ساییل روو به‌شاخی هه‌ورامان هه‌للات و په‌نای بو‌ حکومه‌تی ئێران برد. عزه‌ت به‌گ له‌ سلیمانی دانیشته‌وه.

### قه‌زاو نا‌هیه‌کانی لیوای سلیمانی

ناوچه‌ی لیوای شاری سلیمانیه‌ و ئه‌ولپویه‌ دوو قه‌زاو ده‌ ناحیه‌یه. قه‌زای هه‌له‌بجه‌ و قه‌زای شارباژێره‌. ناحیه‌کان ئه‌مانه‌ن: پینج‌جوبین، وارماوا، تانجه‌رۆ، قه‌رده‌اغ، بازبان، سروچک، سورداش، ماوه‌ت، خومبار، خورمال.

له‌ ناوچه‌ و قه‌زاکانی لیوای سلیمانی له‌به‌ده‌بته‌خه‌تیمه‌ جگه‌ له‌ قه‌زای هه‌له‌بجه‌ و ناحیه‌ی خورمال و بازبان نه‌بیت نه‌مدیوه‌ که‌ بتوانم لێیان بدویم و بتوانم له‌م په‌راویه‌دا ناویان به‌درێژی بینم.

**هه‌له‌بجه‌:** رۆژی پینج شه‌مه‌ بو‌ زیاره‌تی قایمقام ناجی به‌گ هورمزی، ناماده‌ بووم. به‌واسیته‌ی جه‌لال ئه‌فه‌ندی ساحیب (\*) مدیری ته‌حریرات، به‌ناجی به‌گمان راگه‌یاندا. له‌ پێشدا گه‌بشتمه‌ سه‌رای سپیان ئاغا که‌ ئاویکی زۆر زه‌وه‌ند له‌ بن گردیک ده‌رده‌که‌ویت، دوو به‌نده‌بی هه‌له‌بسته‌راوه‌ به‌راسته‌ و چه‌پدا؛ له‌وێ تێپه‌ره‌ین چوینه‌ خورمال. بازارچه‌یه‌کی بچووک و چه‌ند دوکانیکی تێدایه‌ و له‌گه‌ڵ چاخانه‌یه‌ک. به‌لام مه‌نزه‌ره‌ی ئاوی که‌ له‌ ژێر خانووبه‌ره‌ و حه‌وشی کوری شیخ حوسامه‌ددین ده‌رده‌که‌ویت، شایانی حیره‌ته‌ و نه‌دلێک هه‌زار دل مه‌فتوون و سه‌رگه‌ردانی ده‌بیت.

(\*) راستتر (سائیب)ه. ع. زه‌نگه‌نه

### پهیمانی نیوان شیخ مهحموود و نههمهده توفیق بهگ - موتهصهرفی سلیمانی

له پاش ئهوهی توفیق بهگ له شهپری روسیه له ناوچهی موکریانی بهشهش سهده کهسهوه کوژرا و لهشکرهکهی کورد گهراڼهوه پاش، نهحمهده بهگ کوری توفیق بهگ له تمهانی ههژده سالانهدا بوو؛ خهریک بوو خوئی بنویتیته و لهگهله مهئمورانی تورکا گهلیتیک نزیکی و تیکهلهی دهکرد و له تهقهلادابوو که جیگایهک وه دهست خات.

شیخ مهحموود لهوه گهیشتهبوو که نهحمهده بهگ له کوشش دایه و خهریکه؛ رۆژتیک لهگهله نهحمهده بهگ پهیمانیان کرد پیکهوه دانیشن و قسهیهکی چاک بو هاتووی خویمان بکهن و لهو وهخته تهنگهی تورک کهلین دهستخه. دواي نیوهرۆ له مالی نهحمهده بهگ دانیشن. تهنها شیخ مهحموود و نهحمهده بهگ پهیمانیان گریدا. نهمه چهند قسهیهکی شیخ مهحمووده لهگهله نهحمهده بهگ وهی نهحمهده بهگ لهگهله شیخ مهحموود. شیخ مهحموود رووی له نهحمهده بهگ کرد، گوتی: چهند قسهیهکم ههیه، نهگهر سویندم بو بخوئی کهس نهیزانیت و بهکس نهلیت.

**نهحمهده بهگ:** کهسیکی پیاوی پهیمان و عهده بهسیهتی؛ بهلام پیاوی ناپیاو ههزار سویندیش بخوات بهسهری نابات من پهیمانت لهگهله دهکهم ههتا زمانه بو خوئی حهلی نهکات من ئاشکرای نهکم.

**شیخ مهحموود:** بهلێ پهیمان و شهرت دهکین، بهلام سویندم بو بخو جگه له من و له تو کهس لهم شته بهنهانیه ئاگادار نهبیته.

**نهحمهده بهگ:** بهههموو موقهدهساتی دین سویندیتته ئهوه فهرمایشانهی که تو لهگهله منیا دهکیت، ههتا زمانه ئاشکرای نهکات من بهکس نهلیتم.

**شیخ مهحموود:** نهحمهده بهگ من بههزی تووه دهتوانم کاریکی زۆر گهوره بکهم بهشهرتیک لهو کارهدها ههردووکمان شهریک بین. نهگهر نهستیرهی بهخت و خوشی رووی لهههه کامیتیک لهم دووانهمان کرد، یهکتر له بیهرنهکین و شهریکی خوشی و ناخوشی و رهنج و سوودبین. نهگهر من بۆم لوا بهئاشکرا کهمن بووم بهپهنهانیته تو وجودیتیک نهبووهی من بی، که تو ش بۆت لوا ههروها.

**نهحمهده بهگ:** دووباره سویندیی، ههتا تو له من جوئی نهبیتهوه، من له تو نهبهوه و دهست بهردارت نهیم، بهشهرتی مهنافعی کۆمهلهیهتی.

**شیخ مهحموود:** من له دهوری باوکمدا مامم و باوکم که دوژمنی باوکی تو بوون و له

حهقی یهکتر دهکوشان، من پهنهانی ئهوان، بهتاریکی شهو خویم دهگهیانده باوکت و کۆمهگیم دهکرد؛ دهست بهدهست ئیشم بو دهکردن وه نهبی مهحهبهت و خویشهویستی من لهگهله ئیوه ههر نهمرۆکه بی. ئیستاش وا هاتومه لات که بو نهیم ئیشه که بهدهستمهوه له تهکی ریککهوی و بی بهشهریکی سوود و زیانم و له یهکتر جوئی نهبینهوه و پیکهوه کاریکهین.

**نهحمهده بهگ:** چی بهدهستهوهیه؟ چی دهتوانین بکهین.

**شیخ مهحموود:** ئهوا تورک دهروات و حکومهتی تورک ناچاره. نهیم ئیدارهیهی تورکه دهدرتته دهست ئیمه، بو ههر کامیکمان ههلسوورا ئهوی دیکهمان له بیر نهکین.

لهسهه ئهوه شیخ مهحموود و نهحمهده بهگ شهرت و پهیمانیان گریدا و بو یهکتر سویندیان خوارد، که بهبی یهکتر هیچ نهکهن.

### مینۆرسکی پرۆنسیۆری بهناوبانگ ۱۹۳۴

رۆژی جومعه ۲۹ی ئهیلول هاته سلیمانی. له پیتشا چووه ئوتیل له پاشان سیادهتی موتهصهرفی نهحمهده بهگ برديه مالی خوئی زۆر بهحورمهت خزمهتی کرد.

شهوی شهمه گهلیتیک له دواي من گهراپوون بچمه لای، نهیان دۆزیمهوه. وهختی خهو ناصح ئهفهندي حهیدهری پیتی گوتم که لیم گهراپوون. سبهینه زوو چومه مالی موتهصهرفی. نهحمهده ئاغای پشدهری لهوی بوو. چاوهریم کرد ههتا ئهوه پرۆفیسوره بهناوبانگه له خهوهستا. بهدلیتیک زۆر خووش و میهرهبان پیشوازی کردم و دهستی گوشیم و له دواي چای سبهینه خواردنهوه، بهیهکهوه چوینه مهکتهبی ئیتدائی بهسهه پیتی گهراپینهوه. چوینه مهکتهبی مهوهسیته، نهحوالی ریز و مهکتهب و قوتابی پرسی. رهشید کابان زۆر زۆر بهلوتفهوه خزمهتی کرد. له پاشان فوتوغرافیکی من و رهشید کابان و مستهفا بهگ برای مهسهرفی گرت له بهردهرگای مهکتهب. لهویوه چوینه لای مدیری مهعارف، لیستهی مهکتهب و خویندن و مندالهکانی وهرگرت و گهراپینهوه مهتهبهعه. فایق بیتهس و مهحموود جهودهت، حاجی توفیق بهگ و شیخ سهلام کۆبوونهوه، ههریهک غهزهلیکی لێ پرسین بهلاتینی نووسییهوه. له پاشان من و حاجی توفیق و فایق و مهحموود جهودهت و شیخ سهلام و مندالهکانی شاگردی مهتهبهعهی ریزکرد، لهبهه یوانی بهلهدییهی سلیمانی فوتوغرافی گرتین.

۱- گۆران - عەبدوللا کاتب

ناوی عەبدوللا بەگ کورپی سلیمانسی بەگ شاعریکی زۆر بەرزە.

۲- حشەمت

ناوی شیخ قادری کورپی شیخ عەبدولرەحمان خەلکی گوندی [...] کە دوو سەعات لە شیمالی رۆژەھەلاتی سلیمانسیو دوورە و لە پشت شاخی گۆژە داوە. ئەو پیاووە شیعری زۆرن و بۆ خۆشی کاسب و پیشەگەر بوو و ئیستەش عەتاری دەکات.

۳- ناتیق

خەلکی سلیمانسی، گەرەکی کانی ئاسکان. کاسب بوو. ئیستە قۆلچی ئیستەھلاکە لە تەمەنی چل و پینج سالیداوە، شیعری بە کوردییە. ئەمەش نمونە یەکە شیعەرەکانیەتی:  
شەو بە دەردی داخی تۆو تا سەحەر ئەتلیمەو  
هەر ئەلێبی خاری سەفا بەخسە بەسە فحە ی جیمەو

۴- میهری

مەرسیەکی ئیسماعیل حەقی بەگی بابان بەھەژدە شیعەر، سالی ۱۳۳۲ گوتوویەتی:  
زمانی پیرەمەرد ئەمرۆ حەزینە ئیشی گریانە  
شەو و رۆژ تاهوو نالە ی رەعدە ئەشکی چاوی بارانە

۵- بیمار

غەزەلێکی شەش شیعری ئەوم چاوە پیکەوتوو، ئەمە سەرەتای غەزەلە کە یەتی:  
وہک دور و عەقیق نەخسە دوندان و لەبی ئالت  
مسلی بەرەزا پەخسە ئەگریجە لەسەر خالت

۶- شیخ ئیبراھیم حەفید

شیعری زۆرن.....

۷- شیخ نوری شیخ سالح

شیخ سالح کورپی شیخ عەلی یەکەمەین وەزیفە ی باش کاتبی بەلەدیە بوو و لە پاشان چوو مالبیە و ئیستە وەزیفە ی کاتبی سببەمی مەسرەفە لە قەلەم موحاسب.

۸- فکری

شاعریک بوو، بەلام دوو غەزەلی ئەوم دیوو، ئەمە دوامینی شیعریکیین:  
سەد ھەزار دەفعە بنازم بەم خەیاڵی نازکەت  
ئافەرین فکری لەگەڵ فکرت حەقیقەت ئافەرین  
ئەمە ی دیکەش دوایی غەزەلە کە یەتی:

فکری کە تۆ روحت بەکە یە پیتشکەشی ساقی  
فەرقی چیبە بەو بەختە لەگەڵ حاتمە کە ی تە ی

۹- رەمزی

شاعریکی زۆر بەرزبوو، تەنھا غەزەلێکی ئەوم دی و سەرەتای غەزەلە کە ی ئەمە یە:  
بەسەر خۆشی کە بیستە سەر نەخۆشی  
نەخۆشی رەنگە روحی چۆ لە خۆشی  
ئەو غەزەلە شەش شیعەرە.

۱۰- فەتھی

غەزەلێکی ئەوم چاوە پیکەوتوو، ئەمەش سەرەتای شیعریکییتی:  
دۆل لەبەر تەعنە ی رەقیبان خوتین دەبارتین بەتاو  
چونکو مەعلومە کە مە ی رانگری شووشە ی شکاو

۱۱- حەمدون

کوێر بوو، کە لە دایک بوو کوێر بوو. بەزرنگی و رەشیدی ناوبانگی بوو. دەنگخۆش بوو، شیعری گەلێک تەر و ئاوداری ھەبوو. رۆژتیک لە مەجلیسێکا دانیشتوو، کورپیکی چاکیش لەو مەجلیسەدا بوو. کە دادەنیشیت بەئیدراک دەلێت:

ھەرچەندە کە چاوم نییە تەعریفی قەمەر کەم  
ئەمما بەزەکا مومکینە سەمەم بە بەسەر کەم

حەمدون لە شیعرا زۆر بەبیر و خەیاڵ بەرز بوو. بۆ کوردستان لە جەنگی دووھمدا قەسیدە یەکی زۆر بالای ھە یە، ئەمە یە کە مین شیعریکییتی، کە گوتوویە:  
ئەم رۆژە چ رۆژتیکە کە عالەم شلەژاوە  
ھەر کەس بە چ خاری جگەری قییمە کراوە

## ۱۲- سەید ئەحمەد نەقیب

سەید ئەحمەد نەقیب لە ساداتی کانی کەوئ بوو. شیعریکی بەمەرسیه بو شیخ سەعید  
حەفید که له موسڵ شههیدکرا گوتوو یه تی:

تاریخی وهفاتی ئەو شههیده که پرسم له حالی زار

جوابی منی مه لولوی به مغفور (۱۳۲۶هـ) ئەدایه وه

له (مه لا نجم الدین) وه

## ۱۳- محرم ئەفندی

شاعیریکی به ناوبانگ بوو. به فارسی و تورکی شیعی هیه که متر به کوردی. هه موو  
وه زیفه ی به مەئموری ته لگراف بوو. به مندالی ته حسیلی عیلم ته واو ده کات و له پاشان  
ده چیه سیاحه تی بوخارا و هیندستان و ده گه پیته وه و ئەو سیاحه ته ی به مۆرچی و سه عات  
سازی به یتی بردوو. له پاشان هاتۆته وه ته ویله له لای شیخ عوسمانی سراجه دین  
ته ریه ته نه قشبه ندی وه رگرتوو و به سنعه ت رای ده بویت و له ته مه نی شه ست سالی دا  
ده بیته مەئموری تیل و له ته مه نی سه د و بیست سالی دا، له سالی ۱۹۲۰ دا وه فاتی  
کردوو.

.....  
\* ئەم بابەتە ی «حوزنی موکریانی» له لایەن د. کوردستان موکریانی نامادە کراوه و له ژمارە (۱۲۰) ی  
گۆڤاری «پۆشنبیری نوێ» ی ریکه وتی سالی ۱۹۸۹ دا بلاو کراوه ته وه.

(ع. زهنگه نه)

## شارى كۆيه

له پايىزى سالى ۱۹۳۵د\*

---

\* ئەم بابەتە له لايەن د. كوردستان موكرىانى نامادە كراوه و له ژماره ۱۲۱ (گوڤارى رۆشنىبىرى نوێ) دا  
بلاوكراوهتەوه.

ع. زهنگهنه

## پیشه کی

له ژماره (۱۲۰) ی کوفاری (رؤشنبیری نو) ی خوشه ویستدا بابه تیکی گرنگی ماموستا حوزنی موکریانیم بلاو کرده وه، که سه بارهت به شاری سلیمانی بوو له سالی ۱۹۳۴. بابه تی ئم جاره دهریاری شاری خنجیلانه ی کویه یه که ماموستا حوزنی له سه ره تای پایزی سالی ۱۹۳۵ دا رووی تی کرده وه و گه لیک باسی جوراوجور و به پیزی له باری هونه ری بیناکاری، باخ و کاریز و کانی و ریگاوبان و ته کیبه و مزگه وتی ئه وسای کویه ی تیدا تومار کرده وه. هه روا چه شنی هه لسوکه وت و جلو به رگ و چه ند باریکی دی کومه لایه تی خستوته روو.

له و شاعیره ناودارانه ی ئه وسا، که له کویه دا ماموستا حوزنی چاری پی که وتوون و گفتوگوی له گه لدا کرده ون. ماموستا مه لا مسته فا عاسی بووه که له کوتایی ئم بابه ته دا به سه ره ات و چه ند نمونه یه که له هونراوه کانی، که ماموستا حوزنی له خو ی وهرگرتووه نووسیومه ته وه.

ئو په راوه ی ئم باسانه ی کویتی تیدا تومار کراوه په رپه ر بووه و زهره هه لگه راوه و به زه حمه ت توانیم بابه ته کانی ریک بخرم. ده ستنوسه که له نووسینی ماموستا حوزنی نه مره و وا دیاره هه ر وه کو که ره سه ته یه که بووه بو پرژه یه کی گه وره تر، به لام باری ناهه مواری ماموستا حوزنی هیچ کاتیک یارمه تیده ر نه بووه، بو ئه وه ی پییدا بچیتته وه و چاپی بکات. بابه ته که به مه ره که بی شین نووسراوه ته وه، بویه زور وشه ی به جوریک کال بوته وه ناخویندریتته وه و هه ر وشه یه کی بوم ساخ نه بوته وه نیشانه ی (?) بو داناوه.

له به ر گرنگی باسه کانی بابه ته که نه مه ویست ئم ده ستنوسه ته مه ن په نجا و چوار ساله کونتر بیت و زیاتر نه خویندریتته وه، بویه به بی ده سکاری به ریپنوسی ئه مرؤم نووسیوه و باسه کانیم ریکخست و ئاماده ی بلاو کرده وه م کرد به و هیوایه ی که لیتیک له هیندیک لایه نی بواری رؤشنبیری کویه ی خوشه ویست پر بکاته وه.

ئاماده کردنی: د. کوردستان موکریانی

## کوی سنه اق

شاری کوی شاریکی زور کونه و به ناوبانگه. جیگه ییکی زور خوشه و به ئاو و باخچه و میوه یه له نیوانی کوی هه یبه ت سولتان و کوی باواجیدا هه لگه وتووه. پیشی روو به ده شته و زور خوشه و کووچه و کولانی باشی هه یه و دیواری خانوو ه کانی پتر به به رد و گه چ له سه ر ده ستووری جوان دامه زاندراره. له ته رزی دیوار و خانوویدا زور وه که رکوک ده چیت. نیومال و هه وش و دهرگاوبانیان و ره وشتی ناوخو و ده ستووری ژوور و دیوه کانیان گه لیک له سابلایگی موکری ده که ویتته به رچاوان.

خانوو به ره کانی گه لیک خوشن. هه وش و بانیان زور جوان و دهروازیه یان به رز و ناو دهرگانه یان پان و دریز و به سه کو ی دانیشتن و راخه ر له سه ر سه کوانی ناو دهرگانه کانیان وه ره وشتی سلیمانی ده چیت.

شکلی خواردن و سفره دانان و بزوتنه وه ی مه جلسیان له سلیمانی نزیکه. ئه گه ر چتیک ی وئ نه چووی هه بی، بی ده نگی و ورد قسه کردنیانه له سه ر خواردن.

ماله گه وره کانیان پتری دوو هه وشه یان به سه ر یه کتره وه هه یه، یه که بو میوانان و دووه میان بو مال و مندالیان. له هه وش ی دهره وه دا که هی میواندارییه جیگه ی ئه سپی سواری و ناخووری لیتیه.

ئه هالی کوی زور میوان په زیر و به نان و خوانن. پتر میوانیان په عیبه ت و ره نجه ر و کار په زیره کانی خو یان، که م و کورتیک له عه شیرانی دیش میوانیان ده بیت.

ماله گه وه ی کوی دوو بنه مالیه ی زور ناوداریان هه یه: یه که میان هه ویزی و دووه میان غه فوورین. له وه هه ردوو بنه مالیه زله پیای زور گه وره یان لی په یدابوون. که له هاتوودا لییان ده دویم. به ته رزیک ی خو م دیومه و بنه مالیه ی ئه وانم پرسیار کرده وه باسیان ده که م.

کوی پازده مزگه وتی ئاوه دان و سن مزگه وتی ویران و سن ته کیسه ی ئاوه دان و سی ویرانی ئه مرؤکه تیدایه که له هاتوودا باسیان ده که م. سن هه مام و دوو قه یسه ری زور گه وره و گه لیک دووکان و چاپخانه و نادیتیک و مه کته بییک و سه رایه کی جوانی حکوومه ت و پسته و ته له گراف خانه یه که و دایره ی گو مریگ و قشله یه کی زور زلی لیتیه.

که من چوومه کوی له ئاوی هه مامؤکه وه ئاوتیک ی زور خاوپن له لایه ن قایمقام که ریم به گ په وانندی ده ست پی کرا و له زه مانی سالی زه کی به گ ساحیبقرانزاده وه کیشراوه ته نیو شار و به سه ر مالاندا بلاو کرده وه. له که نار شار هه وزیک ی زلی چه مه نتو بو ئاوی



بۆرپیه‌کان کراوه‌ته ئه‌نباروهه. ریگاییتکی راست بۆ ئۆتۆمبیل دروست کراوه.

له‌ ده‌ریی شار چاوم به‌گه‌لیکک ئاش کهوت که به‌ئای حه‌مامۆک ده‌گه‌را و له‌ کاردابوون و له‌ ئاوه‌ش گه‌لیکک له‌ باخچه‌کان ئاودیری ده‌کران.

شاری کۆبی له‌پیشدا شووره‌یه‌کی گه‌وره‌ ده‌ره‌ی شاری دابوو. ئیسته‌ جگه‌ له‌ بنچینه‌که‌ی نه‌ماوه. بۆ شار چوار ده‌روازه‌ هه‌بووه، یه‌که‌مین ده‌روازه‌ی «گه‌روه‌ سۆرک» که‌وتبووه قیبله‌ی شار روو به‌که‌رکووک بووه؛ دووهم ده‌روازه‌ی (ئاشان)، که‌ بۆ دۆلی سماقلوو چوووه؛ سێیه‌م خۆشناو که‌ بۆ خۆشناو و بتوین چوووه؛ چوارهم ده‌روازه‌ی قه‌سابخانه روو به‌سلیمانی بووه.

به‌چاویکی یه‌که‌یه‌تی لییان وردیینه‌وه‌ به‌ئای ده‌ستور و خووی هه‌ستان و دانیشتن و کرده‌ویان کوردیکی خاوین و دلپاک و گیاندار و زیندوون، به‌لام له‌ به‌ده‌ختی میلله‌ت ئه‌گه‌رچی زۆر حه‌ز له‌ ئازادی و میلله‌تیه‌ره‌ری و وه‌ته‌نخواهی ده‌که‌ن، له‌ ته‌ک یه‌که‌دیدا به‌قین و رق و ناقسۆلان. ئه‌ویش له‌ غیره‌ت و نه‌کیشانه، هه‌رچه‌ند نه‌ده‌بوو و ابن و بۆ یه‌که‌بون کورتی و که‌مییه.

به‌رگی پیاوانی کۆبی دوو ته‌رزن، پیاوه‌ گه‌وره‌کانیان هه‌روه‌کو پیاوه‌کانی سابلاغ و سلیمانی که‌وای دریزی سنی ئاته‌گ و سه‌لته و عه‌بایه. پیاوه‌ تازه‌پینگه‌یشتووه‌کانیان و لاوه‌کانیان، که‌ سه‌ر به‌ده‌ستووری موکری پشتینی زل و که‌وا و کورته‌ک و مورداخانی و سه‌ر و شه‌ده‌ی زل و خه‌نجه‌ر به‌پشت و «سۆرانی» به‌ردراوه‌وه‌ن.

به‌رگی ژنیان له‌ به‌رگی ژنی موکریان نه‌گۆردراوه، ته‌نها ئه‌مه‌ نه‌بی که‌ ژنه‌کانی موکری پشتینی زل ده‌به‌ستن و که‌وتی بچووک به‌به‌راوه‌ژووی ژنانی سلیمانی و په‌واندزن به‌ته‌واوی شیوه و ده‌ستوریان موکرییه و بلباس.

کۆبی چوار گه‌ره‌که: ۱- بایز ئاغا، ۲- قه‌لات، ۳- به‌فر قه‌ندیل، ۴- هه‌واو.

ژماره‌ی نفوسی ئه‌مڕۆ که‌ ۲۸ی مانگی ئه‌یلوول ۱۹۳۵، ئه‌مه‌یه:

قه‌زای کۆبی	کۆر	کچ	هه‌مووی
۲۶۵۹	۲۷۴۵	۵۷۹۷	
۵۷۹۷	۵۴۷۹	۱۱۲۷۶	

قایمقامی کۆبی محه‌مه‌د رامز به‌گ کۆری عه‌بدوڵلا سافی به‌گ یه‌عقوبی که‌رکوکییه، له‌ مالی ئه‌و میوان بووم، گه‌لیکک به‌نه‌وازش و موخته‌ره‌م و زرینگ و زبان خۆش و کرده‌وه چاک و بی زه‌ره‌ر و مه‌نافعه‌په‌روه‌رم دیت. له‌گه‌ل خه‌لکی کۆبی زۆر هیتمن و له‌سه‌رخۆ و ره‌وشت چاک و به‌ئیداره‌م به‌یسته‌وه. چوار شه‌وی لی میوان بووم هه‌رچه‌نده له‌ کرده‌وی وردبوومه‌وه عه‌بییک و هیا به‌دخوویی و ناشایسته‌ییکم لی نه‌دیوو.

ئه‌گه‌رچی له‌ پیش ئه‌ودا کوردیکی خه‌لکی سلیمانی که‌ ناوی عه‌بدوڵپه‌رحمان زه‌رده‌واله‌ بووه له‌ کۆبی وه‌کیلی قایمقام بووه له‌ حه‌قی کورداندا زۆر به‌دپه‌فتاری و ناپه‌سه‌ندی کرده‌وه و ئه‌زیه‌تی کوردپه‌رست و وریاکانی داوه، کورده‌کانی تووشی چهند موشکیلات کرده‌وه.

به‌لام محه‌مه‌د رامز به‌گ له‌گه‌ل کورد خواهه‌کاندا به‌چاکی و به‌سه‌ربه‌ستی ئیداره‌ ده‌کات کورده‌کانی له‌ هه‌موو چینیک ئازاد کرده‌وه.

### مزگه‌وت و ته‌کیه و خانه‌قاکانی کۆبی

سال

۱۲۶۰

مزگه‌وتی گه‌وره که‌ حاجی به‌کر ئاغا هه‌ویزی کرده‌ویه‌تی.

۱۲۸۰

مزگه‌وتی حاجی مه‌لا عومه‌ر - کۆری جه‌رجیس داروغه‌ دروستی کرده‌وه.

مزگه‌وتی په‌لک - فه‌قی جه‌رجیس.

مزگه‌وتی خادم - مه‌لا ئه‌سه‌د خاد مولسجاده دروستی کرده‌وه.

مزگه‌وتی حاجی مه‌حمود ئاغای غه‌فووری.

مزگه‌وتی جامی.

مزگه‌وتی مناره.

مزگه‌وتی بایزئاغا.

مزگه‌وتی موفتی.

مزگه‌وتی قه‌مبیش.

مزگه‌وتی ره‌شه.

مزگه‌وتی هه‌تک.

مزگه‌وتی گه‌رموک.

مزگه‌وتی کونه‌ جومعه.

مزگهوتی حاجی مهلا ئه سعه د، ئه وره حمان پاشای بابان دروستی کردوه.  
ئه وانه ئه مپوکه هه موو ئاوه دانن و ئه مانهش هه موو ویرانن:

مزگهوتی بیروکه .

مزگهوتی قوشخانه .

مزگهوتی مهلا عومه ر چاوشین .

مزگهوتی یاسین ئاغا .

### تهکیه‌ی ئاوه‌دان:

تهکیه‌ی شیخ غه‌فوور تاله‌بانی .

تهکیه‌ی شیخ که‌ریم به‌رنجی .

تهکیه‌ی عه‌وده‌لان .

تهکیه‌ی حه‌سه‌ن ئاغا کوری مه‌حموود ئاغای غه‌فووری .

ئه‌مانه ویرانن:

تهکیه‌ی ئیرانی .

تهکیه‌ی رووته .

خانه‌قای شیخ نه‌بی باوبلی .

### مزگهوتی گه‌وره

سالی ۱۲۶۰ له‌لایه‌ن مه‌لا به‌کر ئاغای کوری مه‌حموود ئاغای کوری حه‌وێز ئاغا دروست کراوه . بو‌خۆم که‌ چووم و چاوم پییکه‌وت حه‌وشیکی زۆر گه‌وره و له‌ نیوه‌پراستی حه‌وشه‌که‌دا حه‌وزیکی ئاو له‌ شیمالی حه‌وش ریزه‌ حوجره‌یه‌کی فه‌قییان و ئه‌یوانیکی درێژ و له‌ رۆژئاویی حه‌وشه‌وه‌ ده‌سته‌ حوجره‌یه‌ک و ژوورپکی هه‌یه و هه‌یوانی مزگه‌وته‌که‌ به‌حه‌وت که‌مه‌ره‌ هاتۆته‌وه‌ . حه‌وشی مزگه‌وت دوو ده‌روازه‌ی هه‌یه ، یه‌ک له‌ رۆژه‌لات، دووهم له‌ رۆژئاواوه‌ .

له‌سه‌ر ده‌روازه‌ی رۆژئاوایه‌وه‌ له‌ به‌ردپکی مه‌رمه‌ری زل نووسراوه «بانی هذا الجامع الشریف ملا أبوبکر بن محمد بن حویز آغا سنة ۱۲۶۰» .

له‌سه‌ر میحرابی لای رۆژئاوای هه‌یوانی مزگه‌وت نووسراوه:

تا گنبد این جامع اعلا شده برپا  
صد نازکند کوی برین قبه‌ی خضرا  
له‌ دوای پینج شیعی دیکه‌ی فارسی ئه‌مه‌ی خواره‌وه‌ نووسراوه:  
طابع بشمر مه‌مل این بیت ویکی فرد  
تاریخ وی نیست برین گنبد مینا

از همت ملا ابو بکر این مسجد ممتاز  
در سال هزار و دو صد و شست شد انشا

له‌ میحرابی دووهم لای رۆژه‌لاتیه‌وه‌ نووسراوه: «قد عمر هذا المسجد فی سنه ۱۲۶۰ ابو بکر ابن محمد بن حویز رحمه الله» .

له‌ ده‌روازه‌ی رۆژه‌لاتی مزگه‌وت به‌ده‌ره‌وه‌ خانوویکی زۆر گه‌وره‌ هه‌یه . سه‌را و خانوویه‌یه‌ی حاجی به‌کر ئاغا که‌ له‌ مزگه‌وته‌که‌یه‌وه‌ ئه‌مپوکه‌ ویرانه و هه‌ر دیوار و به‌رده‌کانی ماون، ئه‌ وه‌تاخه‌ی که‌ خۆی تیدا دانیشتوه‌و چاوم پییکه‌وت . ژووره‌وه‌ی هه‌موو به‌به‌ردی مه‌رمه‌ری شین دامه‌زراوه و گومبه‌زه‌ به‌رده‌که‌ هه‌موو به‌گول و که‌نده‌کاری رازاندراره‌ته‌وه‌، له‌ سه‌ر ده‌رگانه‌ی ده‌رگاکه‌ی له‌ به‌ردپکی زلی هه‌لکه‌ندوه‌ و تائریخی ۱۲۵۴ لێداوه‌، به‌لام گه‌لیک دووردرێژ نووسراوه . پیوسته‌ نه‌دیت لیبی بدویم، به‌لام به‌پراستی ئه‌و بینایه‌ شایانی پێداهه‌لگوتن و جیگه‌ی عییره‌ته‌ .

له‌ حه‌وشی ده‌ره‌وه‌ی کۆله‌که‌ به‌ردی مه‌رمه‌ره‌کانی هه‌یوانی قه‌سر و ژوورپکی قه‌سه‌ره‌که‌ی ماوه . به‌دلپکی پر خوین و چاوپکی گریانه‌وه‌ ته‌ماشای ژووری لای رۆژئاوای هه‌یوانه‌که‌م کرد . ئه‌م شیعه‌ فارسیانه‌م که‌وته‌ به‌رچاو که‌ له‌ سه‌ر به‌ردی ده‌رگانه‌یه‌کی به‌خه‌تی فارسی زۆر قه‌شه‌نگ هه‌لکه‌ندراوه و نووسراوه و خویندمه‌وه:

مبارک باددیاری قه‌سر انور

که‌ دهر از وی شده پر زینت و فر

بحر هر مصرع تاریخش اینست

که صدقی را گرد این قصر

بناه محمد امین حویز زاده ۱۲۷۳

وا ده‌رده‌که‌ویت، که‌ ئه‌مین ئاغای ئه‌خته‌ر له‌ دوای بابی ئه‌و قه‌سه‌ری ئاوه‌دان کردوه . به‌لام تاقی ئه‌یوانی سه‌رای حاجی به‌کر ئاغا، که‌ به‌مه‌رمه‌ری شین و په‌له‌دار دروست کراوه

ههروهه له ههوا ماوه تهوه.

حاجی به کر ئاغا کورپی محمهده ئاغا کورپی چه ویز ئاغا شاعیریتی زۆر گهوره بووه، تهخهلوسی شیعی «قاصد» بووه؛ دیوانیتی زۆر گهورهی فارسی هه به.

### کێوهکانی کۆیی

له رۆژههلاتهوه ههلهکهوتوه، له شیمالهوه بهرۆژههلاتی شاردا روو بهشهرقی جنووبی چپای ههیهسهولتان درێژهی بهستوه له سه زتی دهبریتهوه.

رۆژئاوای شار کێوی «باواجی» به. راسته وراست له شیمالهوه روو بهرۆژئاوا و رۆژئاوای جنووبی له گرد و تهپه و شاخ (?) .

له نزیک شارهوه گردی مامۆستا کهرم و گردی کهکۆنه که قهبرستانه و قهلائی له سه ره.

### باغ و باخچه

له سه رچاوهی کانێ هه مامۆکهوه روو به جنووبی شهرقی و شهرق دیته خوارئ که به دۆلی پهزان ناویانگی کردوه. هه موو باخ و باخچه و دار و درهخته. نزیک دوو سهعات ریگا دهکیشیت. هه موو به ئاوی رووباری کۆیی ئاو دهدرین.

داری هه نار و سیو و خوڤ و ههنجیر و بادام و زهیتون و پهزی تری زۆر چاکی هه نه.

### کانی هه مامۆک و کاریزی حاجی ئاغا

له شیمالی شارهوه نزیک نیو سهعات دوور کانیهه که له نیو باغ و باخچه ییتی زۆر دیته ده رئ و به که لکه. له سه رچاوهی کانیهه که بۆری ئاوی تیگیراوه، بۆ شار ده برئ.

جگه لهو کانیهه و کاریزه رووباریتی بچووکیش له نیو باغهکاندا دهچیته خوارئ. باخ و باخچهی کۆیی پئ ئاوده رئ و ئه هالی شار ده بخۆنهوه.

له بهر ئه و کانێ و ئاوه یهک له دوا یهک هه تا دهگاته که نار شاری کۆیی، نۆ ئاشی ئاو به گێچ دامه زراوه.

ئاوی کاریز له بن شاخیک ده ره که ویت روو به جنووبی شهرقی دهچیته خوار له پاشان بهو ئاوه گه لیک ئه رازی و شینایی ئاو ده درت و بیستان و شیناوه ریتی قورسی له بهر کراوه. لهو ئاوه ئیستیفاده گه لیکه. سه رچاوهی ئاوی هه مامۆک له شارهوه تهخمینهن سه د فووت پتر بهرز ده بیت.

ئاوی کانێ هه مامۆک له پیتشدا هه موو ئه هالی شار بۆ خوار دنه وه به کاریان ده بر د؛

ئه مرۆکه که میکی خه لکی شار له ئاوی بۆری ئیستفاده ده کهن و گه ره کیتی زلی ههروه کو جارن هه ر ئاوی جۆگه ده خۆنه وه.

بۆری ئاو له سالی ۱۹۳۰ که ریم بهگ په وانذی قایمقام بوو دامه زران د، له دوا ییدا سالح زهکی بهگ ساحتیقرا ن زاده ته واوی کرد.

له ده ری شار له شیمالی رۆژئاوا ییه وه چه وزیتی زلی له چیمه نتۆ بۆ ئاوی بۆری دامه زران دووه و لهو چه وزه وه به بۆری بچووک به سه ر شاردا بلا و کراوه ته وه.

### رینگا

سالح زهکی بهگ ساحتیقرا ن زاده، له رۆژئاوای شاره وه له جنووب روو به شیمال ریگاییتی جوانی بۆ ئۆتۆمبیل کیشا. به پشت گه ره کی کۆنه قه لا بۆ نیو باخچه کانێ بردوه که بیساته سه رچاوهی گه رمو؛ به لام ته واوی نه کردوه. له دوا یی له که نار ئه و ریگایه دا ئه م به ره و بهر داری گرانبه ها و کالیبتۆسی لئ چه قاندبوو. له پاش چوونی سالح زهکی بهگ مدیری تهق تهق عه بدولپه حمان زه ره وه اله، خه لکی سلیمانی بووه به وه کیلی قایمقام. هه موو دارهکانی وشک کرد و خه لکه که ی هان دابوو که شکایهت بکهن و ریگاکه تیک بدن. ئه و ریگایه ئیستاش هه ر به ناته واوی ماوه.

کووچه و کۆلانهکانی کۆیی هه رچه ند ته نگه، به لام زۆر خوڤه و دلگوشایه، ئه گه ر ته ماشا بکری.

### مایه ی کوزتاری ئاغانی غه فووری

#### له کۆیی و تیگچوونی به به له کۆیی

عوسمان بهگ کورپی مه حمود پاشای به به له کۆیی حاکم بوو، ژنی ئه و چووبوه هه مام، ئا وره حمان ئا غای غه فووری له سه ر ریتی راده وه ستی و به ژنه که ده لیت: «ئه م شه وه نۆیه تی جیتی منه». ژنه که چوه لای عوسمان بهگ پیتی گوت یان تۆ مێردم به، یان ئا وره حمان ئا غا.

له سه ر ئه وه عوسمان بهگ رکی هه ستا و ئا غاکان چوون له قه لا په ستاوتران. ئه حمه د زه نگه نه چۆله که یه کی له باغه لی ئاو و چوو بۆ ئا غاکان سو پندی خوار د که هه تا گییان له و به دهنه دا بیت، ئیوه تووشی هیچ نابن. ئا غاکان به وه له قه لا ده رکه وتن له گردی سیوکه هه مو یان کوزتن.

نهوانه بوونه مایه‌ی تیکدانی حکومه‌تی به‌به له کۆبێ و له ئاگیانی غه‌فووری جگه له مندالی بچووک که‌سیکیان لی دهرنه‌چوو. نهوانه‌ی رزگاربوون، هه‌لاتن په‌نایان برده لای میری ره‌واندز میر محهمه‌د به‌گی گه‌وره که نه‌و ده‌مه له هه‌ولیر بوو. هانیان دا که بچیتته سه‌ر کۆبێ و بیگریت. مایه‌ی مه‌زه‌ته‌ی کۆبه‌کان بۆ بردنی میر بۆ کۆبێ نه‌وان بوون. ته‌ئریخی مه‌وتی کچی حاجی به‌کر ئاغا ژنی حاجی مه‌لا عه‌بدوئلا. که‌لامی حاجی مه‌لا عه‌بدوئلا.

هه‌ست تاریخ مه‌وت این دلدار  
بی که‌م و بیش قه‌ول یا غه‌فار

۱۲۸۱

**به‌یازیکی قه‌دیم**

له به‌یازیکی قه‌دیمی حاجی نه‌مین ئاغای حه‌ویزی زاده‌ی کۆبێ وه‌رگیراوه:

سال (کۆچی)

- ۱۱۱۰ ..... شکانی سلیمان پاشای بابان.....
- ۱۱۲۷ ..... شکانی به‌کر به‌گی بابان (به‌کره‌سوور).....
- ۱۱۴۶ ..... تالانی بانه به‌ده‌ستی حه‌سه‌ن به‌گی بابان.....
- ۱۱۶۴ ..... هه‌لاتنی حه‌سه‌ن عه‌لی خان له مه‌ریوان.....
- ۱۱۶۴ ..... کوشتنی حه‌سه‌ن عه‌لی خان له مه‌ریوان.....
- ۱۱۶۴ ..... کوشتنی محهمه‌د خان.....
- ۱۱۶۴ ..... کوشتنی عوسمان پاشای بابان.....
- ۱۱۷۱ ..... کوشتنی سه‌لیم پاشای بابان.....
- ۱۱۷۲ ..... کوشتنی سه‌عید به‌گ برای سه‌لیم پاشا.....
- ۱۱۷۸ ..... کوشتنی سلیمان پاشای بابان.....
- ۱۱۷۶ ..... سوتانی قه‌سه‌به‌ی بانه.....
- ۱۱۷۲ ..... هاتنی شیخ عه‌لی خان زه‌ندی موکری.....
- ۱۱۸۸ ..... شکانی محهمه‌د پاشای بابان و عه‌لی مووادخان.....

- ۱۱۵۸ ..... هاتنی نه‌سروئلا میرزا.....
- ۱۱۹۲ ..... مردنی نه‌حمه‌د پاشای بابان.....
- ۱۱۹۴ ..... کوشتنی محهمه‌د پاشا و عومهر پاشای والی به‌غدا.....
- ۱۱۸۷ ..... به‌ندکردن و گرفتاری نه‌حمه‌د پاشای بابان به‌ده‌ست محهمه‌د پاشای بابان.....
- ۱۱۹۶ ..... هاتنی سلیمان پاشای وه‌زیر بۆ مه‌حمود پاشای بابان.....
- ۱۱۹۷ ..... کوشتنی مه‌حمود پاشای بابان.....
- ..... کوشتنی عه‌باسی قولی خان به‌ده‌ستی عوسمان پاشا کوری مه‌حمود پاشای بابان.....
- ۱۱۹۸
- ۱۱۵۶ ..... مردنی خالید پاشای بابان له مووسل.....
- ۱۱۸۵ ..... شکانی عه‌لی موواد خانی زه‌ند.....
- ۱۱۸۱ ..... هاتنی ته‌قی خانی زه‌ند بۆ کۆبێ.....
- ۱۲۰۵ ..... چوونی سلیمان پاشای والی به‌غدا بۆ سه‌ر ته‌میوور پاشای مللی.....
- ۱۲۱۱ ..... کوشتنی محهمه‌د خان.....
- ۱۲۰۴ ..... له‌سه‌ر ته‌خت دانیشتنی عه‌بدوولپه‌حمان پاشای بابان.....

**هه‌مه ئاغای به‌ناوبانگی کۆبێ**

سالی ۱۲۷۲ له دهربه‌ند حاکم بوو. له دوا‌ی نه‌وه مایه‌وه، هه‌تا کیشه‌یان به‌سه‌رهات. شه‌ره‌که‌ی له‌گه‌ڵ هه‌یته‌کاندا سالی ۱۲۷۷ بوو که له‌شکری هه‌یته‌ی به‌به که‌وته سه‌ری و برینداریان کرد. ئیسماعیل ئاغای برای هه‌مه ئاغا و ئیسماعیل ئاغای هه‌یته‌باشی کوژران. هه‌مه ئاغا پا‌زده سال له به‌غدا حه‌پس بوو، له پیشدا به‌ئیعدام حوکم درا، له پاشان کرا به‌موئه‌به‌د، له دوا‌ییدا پا‌زده سال.

له شه‌ره‌دا ره‌سوول ئاغا و مه‌عروف ئاغای حاکمی دهربه‌ند گیران. بیست و پینج سال له به‌ندا مانه‌وه. هه‌ر یه‌کێ پینج سال مانه‌وه، به‌لام هه‌مه ئاغا پا‌زده سال ماوه. له دوا‌ی نه‌وه، که له به‌ند رزگار بوو، سالی ۱۳۰۷ له (؟) قایمقام بوو.

له حه‌ری رووسدا، به‌غدا و به‌سه‌ره که‌وتبووه ده‌ست ئینگلیز. حکومه‌تی تورک زۆریان له هه‌مه ئاغا کرد که بچیتته کۆمه‌گی تورکان و بچیتته سه‌ر رووس و بچیتته ره‌واندز. چۆن له نه‌تیجه‌ی شه‌ردا له بری چاکه‌ی هه‌مه ئاغا تورک ناردیان له کۆبێ تا‌هیر ئاغای کوری

حاجی مستهفا ئاغا له «شیوان شوک» سدیق بهگ کوژتی و ئه‌نباری همه ئاغاشی تالان کرد.

مانگی کانوونی دووم همه ئاغا له سالی ۱۹۱۸ و هه‌تا ۱۹۲۰ حاکمی کوژی بوو. مه‌لا هویتر ئاغای برازای بوو مدیری ناحیه‌ی ته‌ق ته‌ق هه‌تا سالی ۱۹۲۰. همه ئاغا له سالی ۱۹۲۰ د ۱۳۳۸هـ).

مردوو‌ه‌کانی ئاغایانی غه‌فووری له «من» (قه‌برستانی خۆبان)، که له دامینی قه‌لا له سه‌ر گردیکه‌ ناژارون. قه‌بری همه ئاغاش له‌وییه.

### مه‌لا مستهفا عاسی

سه‌ره‌وردی خۆی، که له خواره‌وه له خۆیم پرسویه، نووسیمه‌وه:

له سالی ۱۳۱۵ هجری له دیتی «ته‌لان» له ناحیه‌ی سورداش له دایک بووه. له لای حاجی مه‌لا ره‌سوولی باوکی له پاشان له «سه‌رگه‌لوو» له لای حاجی مه‌لا ئه‌حمه‌د سه‌رگه‌لووی خویندوووه. له سلیمانی له مزگه‌وتی حاجی نه‌حان خویندووویه‌تی. له دوا‌ی ئه‌وه ده‌ستی له خویندن هه‌لگرت، چوووه دیتی ته‌لان که نیشتمان و زیدی بوو، به‌مه‌لایه‌تی ئاوابی دانیشته و خه‌ریکی مه‌لایه‌تی بوو. له پاشان چوووه «سارته‌که» ی ناحیه‌ی خه‌زران بوو به‌مه‌لا چوووه کوژی له‌گه‌ل کاسبی و بازرگانی خه‌ریک بووه، له پاشان چۆته بانه‌ گولان بوو به‌مه‌لا له‌ویوه له شیواشوک مه‌لایه‌تی کردوووه له‌وی چوووه‌ته‌وه کوژی بۆته کاسب، دوکانی دانا و ئیسته‌ته خه‌ریکی کاسیبیه که چاوم پیتی که‌وت.

ئهمه غه‌زه‌لیکی نیشتمانیبیه‌تی که ده‌لیت:

به‌سیه‌تی ئه‌ی قه‌ومی کوردان با وه‌ته‌ن نه‌ب‌ریته‌وه  
ئاگری ئاساری میلله‌ت چاک وه‌یه نه‌کوژیته‌وه  
بۆ خه‌زینه‌ی عیلم و عیرفان جه‌هله‌ ریگای گرتوووه  
ده‌رکی دیوانی سیناعه‌ت بۆ له‌ کورد نه‌کریته‌وه؟  
روحي دونیا خاکی ئیمه‌ باعسی ژینی هه‌موو  
چاکه‌ مادده‌ی عیلم و عیرفان با له‌ویش بکریته‌وه  
خۆله‌میشی خاکی ئیمه‌ بۆته ئکسیری زه‌مین  
حه‌یفه‌ با ئه‌و مه‌عه‌دانه‌ قه‌ت له‌ کورد نه‌شریته‌وه

با چوغه‌ی شمشیری غیره‌ت وا به‌ده‌ستی ئیمه‌وه  
سه‌د ئه‌مان ئه‌ی قه‌وم و میلله‌ت با له‌ ده‌ست نه‌کریته‌وه  
خاکی ئیمه‌ ئه‌ی ره‌فیقان دار و به‌ردی جه‌وه‌هه‌ره  
جی‌ی ژبانه‌ وه‌ک به‌هه‌شته‌ با به‌که‌س نه‌دریته‌وه  
هه‌ر دو‌عا گۆتانه «عاسی» بۆ وه‌ته‌ن وه‌ک جان فیدا  
شیعری خۆشتان بۆ ده‌نووسی لاوه‌کان ده‌کریته‌وه

عاسی شیعری عیشقبازی و وه‌ته‌نی زۆره. دیوانیکی باشی هه‌یه به‌ده‌ستی خۆی  
نووسیه‌ته‌وه که من لیم وه‌رگرت ئهم چهند شیعره‌م له‌به‌ر نووسیه‌وه.

### شاری کوژه

فه‌خری مولکی کورد و رومه‌ تاجی سه‌رشانه‌ کو  
بێ شکه ئیمه‌رۆ نمونه‌ی جه‌نه‌تی عه‌دنانه‌ کو  
با‌ی نه‌سیم‌ی سو‌یح و چه‌ه‌چه‌هه‌ی بولبول که‌وی  
دل ده‌بیته‌ شاهیدی ئه‌و عه‌ینی هه‌ر رزوانه‌ کو  
کی‌وه‌کانی ده‌وری شاری وه‌ک به‌هه‌شت رازانه‌وه  
تێ بگه‌ ئه‌و نامه‌قامی وه‌ک جه‌به‌ل لوینانه‌ کو  
چونکه‌ سایه‌ی سو‌یح کی‌وی هه‌بیه‌ت سو‌لتانی هه‌یه  
بۆ ئیواران مه‌قامی شه‌وکه‌تی شاهانه‌ کو  
جه‌نه‌تیکه‌ هاته‌ دونیا (?) گه‌ری لی بکه‌ی  
ساحیبی قه‌سر و قسووره‌ و حور و هه‌م غیلمانه‌ کو  
به‌م سه‌راپه‌رده‌ و عرووسی و دیوه‌خانه‌ی شیره‌کان  
سو‌یند ئه‌خۆی خویایی ته‌ختی ده‌وله‌تی یۆنانه‌ کو  
چونکه‌ هه‌م ناوی جه‌نابی فه‌خری عاله‌م لی‌ریه  
مه‌رکه‌زی زانین و عیرفان و هه‌موو ده‌رمانه‌ کو  
بۆ سه‌خواه‌ت حاته‌می ته‌ی بۆته شاگردی ئه‌وی  
بۆ شه‌جاعه‌ت دیاره «عاسی» جیگه‌یی شیرانه‌ کو

**چوونه ههولتیرم و مهتبهعه دامهزاندنم و جهریدهی  
پووناکی دهرفستتم له ههولتیر (\*).**

---

(\*) ئەم بابەتە لە لایەن د. کوردستان موکریانی تامادە کراوە و لە ۱۷-۲۹ی گۆڤاری ههولتیر له  
پێکهوتی زستانی ۱-۲۰۰۱ بە ناوێشانی: (چۆنیەتی دامهزاندنی چاپخانهی کوردستان له ههولتیر)  
بلاوکراوەتەوه.

ع. زهنگنه

## پیشه‌کیه‌کی کورت

وه‌نه‌بیچ دامه‌زاندنی چاپخانه‌ی کوردستان (۸/ ۱۰/ ۱۹۳۵) له هه‌ولپیدا که ئەوسا به‌هه‌شتی مامم نیوی «زاری کرمانجی» لێنابوو کاریکی وانا سانا بووبیت. هه‌روه‌کو له بیره‌وه‌رییه‌کانی به‌رده‌ستدا دیاره، داماو (حوسپن حوزنی) ی موکریانی له‌نیو ئەم بیره‌وه‌رییه‌کاندا زۆر لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی، رامیاری، میتزویی، رۆشنییری و... سه‌رده‌می خۆی که به‌ندیواری راسته‌وخۆی به‌جفاتی کورد و به‌چاره‌نووسیه‌ی هه‌یه‌ خستۆته‌ پروو. هه‌روا رۆلی راسته‌وخۆ و تیبانی کارگێرانی ده‌ست‌پێش‌توی کوردی هه‌فتا ساڵیک له‌مه‌وه‌ر و هه‌لوێستیان به‌رامبه‌ر به‌رۆشنییری کوردی له‌ ناوچه‌ی سۆزاندایا - که ئەوسا ئالاکه‌ی به‌ده‌ست حوزنی موکریانییه‌وه‌ بووه - راست‌گۆیانه، باب‌ه‌تانه و زانایانه به‌رجه‌سته کردووه.

ئه‌گه‌ر له‌ دنیادا نووسینه‌وه‌ی بیره‌وه‌ری و بلاوکردنه‌وه‌ی بیته‌ نامرازی به‌یه‌که‌وه‌ گیاندنی نه‌وه‌ی یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌کدا، ئەوا بۆ ئیمه‌ی کورد، هه‌یژ گه‌لێک له‌وه‌ پێویستتر و به‌نرخ‌تره؛ چونکه‌ زۆر‌جار رووداوانی کۆمه‌لایه‌تی و میتزویی و... له‌ لامان دووپات ده‌بیته‌وه‌. دووباره‌بوونه‌وه‌شی هه‌ر له‌ لایه‌ن ئەو که‌سانه‌وه‌ رووده‌دات، که‌ ئاگاداری رابردوومان نین و میتزوومان ناخۆتینه‌وه‌.

ئه‌گه‌رچی ماوه‌یه‌که‌ ئەم بیره‌وه‌رییه‌کانی مامم ئاماده‌ی چاپ کردووه، به‌لام نه‌مه‌دووست به‌م جوهری به‌رده‌ست بلاویان بکه‌مه‌وه؛ چونکه‌ هه‌ندیک رووداو و که‌س هه‌ن، پێویستیان به‌پروونکردنه‌وه‌ هه‌یه‌ و ئەمه‌ش له‌ ده‌ره‌وه‌ی ولاتدا بۆم نه‌ده‌کرا. ئەو ماوه‌ کورته‌ی که‌ بۆ ولات گه‌راومه‌ته‌وه‌ و پر کاریم و په‌له‌کردنی گۆفاری هه‌ولپیر بۆ بلاوکردنه‌وه‌ی، بوونه‌ هۆی خستنه‌ به‌رده‌ستی ئێوه‌ی هه‌یژا به‌بی‌ په‌راوتیز.

ئاماده‌کردنی: د. کوردستان موکریانی

له‌ رواندزدا گۆشه‌ی ته‌نها‌ییم گرتبوو، له‌ مالی خۆم دانیش‌تنبووم. له‌ گه‌ل ته‌ماشاکردنی کتیب و ته‌ئلیفات خه‌ریک بووم. ده‌ستی بیته‌مایم له‌سه‌ر دلێ قه‌ناعه‌ت و سه‌بات دانابوو، چاوم له‌ ده‌رگای خودا بریبوو؛ چونکه‌ سالی پێش‌تر له‌ حوزه‌یرانه‌وه‌ هه‌تا کانون له‌ سلیمانی خه‌ریکی لاه‌ردنی توهمه‌ت و به‌لا و دامه‌زاندنی مه‌ته‌به‌عی به‌له‌دییه‌ و ده‌ره‌یتانی رۆژنامه‌ی «ژیان» ی کوردی بووم. پرووت [و] په‌ریشان گه‌رابوو‌مه‌وه‌ رواندز و زستانی ساردم به‌نا‌ه و ناله‌وه‌ رابوارد. هه‌ناسه‌ سارد و بی‌ ده‌سه‌لات که‌وتبوومه‌وه‌. چاوه‌نواری

ده‌ردی بی‌ سامانیکی دیکه‌م ده‌کرد که‌ ده‌ستی نه‌یاران هه‌موو ده‌می خه‌ریکی به‌لا بۆ سازکردنم بوو.

زستان به‌هه‌ر جوهریک بوو چوو، به‌هار په‌یدا‌بوو. گه‌وره‌کانی کورسی په‌رستی میلیله‌تفرۆش، به‌هۆی هاندانی یاسین هاشمی ره‌ئیس وزه‌رای عیراق و ره‌شید عالی به‌گ گه‌یلانی و وه‌زیری داخلیه‌ی عیراق هاتبوونه‌ کوردستان که‌ میلیله‌ت بخه‌له‌تین (وه‌کو درێژه به‌سه‌ربه‌وردیان درا) داوی خۆیان داناهه‌، ته‌نها منیان بی‌ نه‌گیرا و گه‌رانه‌وه‌ هه‌ولپیر. چونکه‌ من زۆ چاک شاره‌زای یاسین هاشمی و ره‌شید عالی بووم، که‌ چه‌نده‌ ناحه‌زی میلیله‌تی کورد بوون و چه‌ند له‌قه‌یان له‌ ئیش‌وکاری کوردا‌یه‌تی دا‌بوو و بۆ ژێرکه‌وتنی میلیله‌تی کورد له‌ چی ته‌قه‌لایه‌کدا بوون. له‌به‌ر ئەوه‌ هه‌یچ باوه‌رم به‌و گه‌وره‌ کوردانه‌ نه‌هینا و که‌نارگیر مامه‌وه‌ هه‌روه‌کو لیبی دوام.

ئه‌حمده‌ به‌گ کوپی ته‌وفیق به‌گ کوردی سلیمانی، که‌ به‌لاوێکی میلیله‌تپه‌رست، کورد و نیشتمانخواه‌یکی غه‌یره‌تهدی نواندبوو، له‌ کوردپه‌رستیدا زۆر به‌رز نیشاندرا‌بوو. به‌کێک له‌ نمونه‌ی میلیله‌تپه‌رستی و نیشتمانخواهی و به‌رزکردنی زانین و فێربوونی کوردا‌یه‌تی ئەمه‌ بوو که‌ له‌ سلیمانییه‌وه‌ گه‌رامه‌وه‌ رواندز، وه‌کو گوتمان ده‌ست له‌سه‌ر ده‌ست و کیسه‌ به‌تال و په‌ریشان زستانم به‌زستانیکی سه‌خت له‌سه‌ر ده‌رۆیی. ده‌سته‌نگی و نه‌بوونی گه‌یشته‌بوه‌ پایه‌کی وا، ئاواته‌خوازی مه‌رگی کردبووم. رۆژیک له‌ وێرانه‌ زاری خانوه‌ کاوله‌که‌مدا نه‌خۆش و پرده‌رد و خه‌م له‌سه‌ر راخه‌ری بیماری که‌وتووم و سه‌رینی ده‌رد و که‌ده‌رم ناوه‌ته‌ ژێر سه‌رم، لێفه‌ی عه‌یب و عارپۆشم له‌ پێش‌ چاوی نه‌یاران به‌سه‌ر خۆمدا داداوه، له‌ ژێر باری نه‌بوونی و په‌ریشانیدا ده‌نالام و دووکه‌لی هه‌ناسه‌م چووه‌ته‌ ئاسمان. له‌ مالمدا جگه‌ له‌ دووکه‌لی ئاخوداخ دووکه‌لیک بلتد نابیت و له‌ چه‌زی جهرگی برژاوم بۆ چرووکیک ده‌رناکه‌وی. له‌ پرێکدا شورته‌یه‌کی عیراقی هاته‌ پێش‌ ده‌رگاکه‌ و خوازقیه‌ ده‌ره‌وه‌. گوتم نه‌خۆشم و که‌وتووم، ناتوانم بجوولیمه‌وه‌، با بیته‌ ژوور بزانی چی ده‌ویت.

به‌تکا و خواهشت و پارانه‌وه‌ی خزمه‌تکاره‌که‌م شورته‌ هاته‌ ژوور، چاوی پێمکه‌وت نه‌خۆشم زۆر دلگیر بوو. داماو راوه‌ستا و وردبۆوه، که‌ به‌و زستانه‌ چروسکه‌ی تاگر نییه‌ ژوورپکی سپ و سارد و تاریک، له‌ ژێر لێفه‌دا که‌وتووم، له‌ ره‌نگ و پرووم تیگه‌یشت و باوه‌ری هه‌ینا که‌ نه‌خۆشم.

ئه‌وجا لێم پرسی: خه‌ریکت و چی ده‌فه‌رموویت؟ گوتی: مه‌ئمووری مه‌رکه‌زی شورته‌ی رواندز تۆی ویستوه‌ و ده‌بیت بچیت و بیینیت. گوتم: باشه‌ با بیتمه‌وه‌ سه‌ره‌خۆم، دیمه‌

لای. کابرا به شه رمیکه وه لیتی بزوت و راوهستا، زانیم ده بیت هر بچم، به لام بی هیزم و توانای بزوتنه وه م نییه، چۆمک ده لرزیت و سهرم گرانه ناچار ده ستیان گرتم و هه ستامه سه رخۆم و بهرگم پۆشی و گۆچانیکم به دهسته وه گرت و له سه رخۆ و هیتاش چومه سه راو. پۆلیس له پشته وه مه چاوه دپیریم ده کات.

به دلّه کوته ده پۆم و که وتومه نه ندیشه وه: ده بیت گونا هم چی بیت؟ به م نه خۆشی و ناسازیه چیان لیم ده ویت؟ ده بیت به نه زیهت و نازاردانم چ گه وره یهک بهرز بکه ن؟ یان معاشی کام گه وره م پی زیاد ده که ن وه یان کئ سه رده خه ن؟ به م [لیک] دانه وه یه ده پۆم، هه تا گه یه سه را. نزیک چه ند جاریک بۆی دانیشتم، نه و جا توانیومه بگه مئ. چومه لای مه ئمووری مه رکه زی شورت، دانیشتم. که میک هاته وه سه ره خۆ، هه ناسه یه کم هاته وه بهر. نه و جا مه ئمووری مه رکه ز نه مریکی وه زاره تی داخلیه ی نیشاندام، که ده لیت:

«ببنا له سه ر ته حریری ره سمی نه حمه د به گ ته و فیک به گ مته سه ریفی لیوای سلیمانی. حوسین حوزنی، که له سلیمانی خه ریکی نه شری رۆژنامه ی ژیان بو، شاعر و غه زه لیاتی نه حمه د به گ کوری فه تاح به گ ساحیققران زاده ی کۆکردۆته وه و کردویه ته دیوان و کتیب و له گه ل خۆی بردویه ته وه رواندز که نه شری بکات. لیتی ورده گرن و بۆ نه م وه زاره ته (وه زاره تی داخلیه ی) ده نترین؛ چونکه نه و دیوانه موخالیفی قانونی عیراقیه و نابیت نه شر بکریت. له هه ر جیگا به ک به ده ست هه ر که سیکه وه بدیتریت موساده ره ده کریت».

به م جۆره نه مریکی دووردریژ نووسراوه و منبان پی ته نگه تاو کرد. گوتم: نه مه راست نییه و نه بووه؛ هه تا سویندیان دام و سه نه دیان لی نه ستاندم که چتی وانه بووه و نابیت گه لیک نه زیهت و نازاردام. نه گه رچی له سلیمانی نه و دیوانه نزیک شازده نوسخه ی خه تی و ده ستنووسم چاوپیکه وت، هه یچ پرسیاریان لی نه کرا ته نها من نه بیت.

که له سلیمانی بووم، هه میشه هاتوچوونی نه حمه د به گم ده کرد و زۆرم خۆش ده ویست و پیی سه ریه رزیووم که کوردیکی وا میشک روون و گه وره له سلیمانی مته سه ریفه. به لام که لیتی وردبوومه وه که و تمه نه ندیشه و هه ره کوه له کتیبی «بۆچی چومه سلیمانی» به دریژی لیتی دووم، دووباره کردنه وه ی لیته را به پیوستم نه زانی. به لام که نه مه رکه ی وه زاره تی داخلیه م چاوپیکه وت له دایره ی شورت، که گه رامه وه قاقه زیکی دووردریژم بۆ نه حمه د به گ نووسی و نه م دوو که لیمه یه ی تیدا نووسرا بوو دووباره ی ده که مه وه، که گوتمووم:

«من وه کو بولبوله که م به سه رهات که له سه ره تای به هاره وه هه تا نزیک زستان له م چله

و چله دا به تاواز خوانیو به گول هه لگرتندا به سه ری برد. که به فر داروده ون و کینو و ده شتی پر کرد، بولبول له برسان گیتیوو، به بیبری هاته وه که له هاویندا میروستانتیک له ژیر نه م داره دا کوشه وه ی ده کرد؛ په نای بۆ به م به لکم دانه یه کم بداتی له مه رگ رزگارم بکات. که چوه ژیر داره که بانگی له دراوسییه پر کوشه وه که ی کرد. میروو ده رکه وت، بولبول سکالای دلی خۆی خسته پیش. میروو به سه رزه نشته وه ده نکه گه نمیکی دایه و گوئی: نه گه ر وه کو من رۆژیکی دانه یه کت پیکه وه نا بایه»، نه مریژ دهستی نه بوونیت بۆ من دریژ نه ده کرد بولبول به دلشکاوی و هه ناسه ساردیه وه فری و چوه سه رچله که، باشویه ک هاتوو تیبی رۆهات و خواردی. منیش وام به سه ر هات؛ به ئاه و ناله وه ده زیام و خۆم دلخۆشی خۆم ده داوه و به ئومید رامده بوارد. که شورتیه کی وه کو باشوو تیبم رۆهات. به و جۆره دلشکاو و بریندار ببووم».

که بیستم نه حمه د به گ بوو به مته سه ریفی هه ولیتر و دهستی به فه رمانروایی کرد له لیوادا. هه ر که س به نووسین و ته له گراف به خیرهاتنیان ده کرد و چونه پیشوازی بۆ به خیرهاتنکردنی. من وه کو که سیک نه ناس و نه شاره زا بی، بیده نگی و گۆشه گیریم کرده پیشه.

چه ندیک به سه رچوو خۆم له مال په ستاوت و ده رنه چووم. قایمقامی رواندز دوو سی جار پیی گوتم، که نه حمه د به گ هاته وه؛ خۆم ناشی کرد، هه تا رۆژیک هاته رواندز له مالی قایمقام موراد به گ میوان بوو. نارديه دووم. که چووم زهینه لعابدین ناو مه نسووبیکی سه ید ته ها له لای بوو، دانیشتبون. مته سه ریف گوئی: ئیسته باسی ئیوه م ده کرد، نه مه چه ند مانگه هاتومه لیواکه تان هه یچ ئیوه م نه دیوه. گوتم: من ئیسته ش هه ر نه خۆشی سلیمانیم چاک نه بوومه وه که بتوانم ئاواتمه ندی خۆمتان پیشکش بکه م، له به ره وه مبه خشن.

تومه ز له پیش چووندا گفتوگو کرابوو. مه رج به سترابوو که ده بیت رۆژنامه یه ک ده رخه م و زهینه لعابدین نه فه ندی کوری خاکی نه فه ندی بیته مودیر مه سئولم گوتم: نه مه ش وه کو چوینه سلیمانیمه، به وه... نه دا. زۆریان لی کردم؛ نه منیکی سته مزه ده ی گیتی دهستی ئیستیبدا، هه یچ هیزی چه پۆلکه یه کی دیکه م نییه، نازار و نه زیه تیکی له سلیمانی به سه رم هات و په ریشانی و نه بوونیکی تووشم بوو، بۆ گۆره وشارم به سه. نه حمه د به گ به زۆر و خواهیشت له گه ل خۆی بردمیه هه ولیتر. له گه ل زهینه لعابدین نه فه ندی چه ند رۆژیک مایه وه.



رۆژی دووشه‌مه ۲۵ی مایسی ۱۹۳۵ (۲۱ی سه‌فهری ۱۳۵۳) عه‌ریزه و ئیستیدعامان پیکه‌وه ساز کرد، بۆ ئیمتیازی رۆژنامه‌یه‌کی هه‌فته‌ی دووجار به‌ناوی «سۆران» خوازی دامانه‌ موته‌سه‌ریف. ئه‌وراق که‌وته موعامه‌له‌وه، به‌لام یاری و گه‌مه‌یه‌کم له ئیشه‌که‌دا ده‌هاته پیش چاو، بۆم ناشکرا نه‌ده‌کراو مه‌به‌س چی بوو تی نه‌ده‌گه‌یشتم.

ئه‌وراق خوازتنی ئیمتیازی رۆژنامه‌که هاتبووه پایان، سی چوار مه‌ئموورانی هه‌ولیر که خه‌لکی سلیمانی و مه‌نسویی موته‌سه‌ریف بوون، به‌وه‌ره‌قه ئاگاداریان کردم که زه‌ینه‌لعابدين نه‌بیته مودیری ئه‌م رۆژنامه‌یه باشه. مه‌به‌س؟ نازانم. بۆچی له‌وه‌پیش ئه‌حمه‌د به‌گ به‌زۆر کردمیه هاهه‌لی و ئیسته چی رووی داوه؟ نازانم. به‌لێ هه‌رچه‌نده مه‌به‌س و ئامانجی موته‌سه‌ریف و مه‌ئمووره‌کانم لێ ناشکرا نه‌بوو، به‌لام هه‌نده تیگه‌یشتم که ئه‌و کاره سه‌رناگریت.

ئه‌گه‌رچی یه‌ک دوو مانگ بچ هه‌ووه له هه‌ولیر تووشی مه‌سه‌رف و ئه‌زه‌ه‌ت بووم، له رواندز عایله‌م به‌په‌ریشانی به‌جیه‌یشتمبوو. رۆژتیک له دایره چوومه لای موته‌سه‌ریف که مه‌به‌س له هاتنم و نه‌گه‌یشتنه ئاره‌زووم ده‌بیت مایه‌ی چتیکێ قانونی بیت، وه یان سه‌عاده‌ت مه‌ئابتان له‌وه په‌شیمان بوونه‌وه. فه‌رمووبان که به‌دل حه‌ز ده‌که‌م و وه‌زاره‌تی داخه‌یه‌ش ده‌یه‌وێت ئیمتیازتان بداتی، به‌لام شرووتی قانونی له ئه‌وه‌دا کافی نییه. گوتم چۆن؟ گوتی: دامه‌زراندنی مه‌ته‌به‌عه ده‌بیت خاوه‌نه‌که‌ی له مه‌دارسی عالیه مه‌ئزورون بیت.

ناچار گه‌رامه‌وه تیکۆشام قانونی مه‌تابع که له ده‌وری عوسمانیه‌وه مابوو له عیراقدا به‌کار ده‌برا، په‌یدام کرد و برده‌م لای که نووسراوه بۆ ئه‌و که سه‌ ده‌یه‌وێت مه‌ته‌به‌عه یه‌ک له جیگایه‌ک دامه‌زرینیت، پتویسته به‌یانی دامه‌زراندن و ناوی مه‌ته‌به‌عه که بداته مه‌ئمووری ئیداره‌ی مه‌رکه‌زی ئه‌و جیگایه؛ له‌وه پتر چیدیکه نه‌بوو.

ئه‌وجا گوتی: ئیوه له‌گه‌ل زه‌ینه‌لعابدين پیکهاتون. گوتم: به‌لێ، ئیوه منتان له‌گه‌ل ریکه‌خست. به‌لام ئه‌حمه‌د خواجه ئه‌فه‌ندی و حیکمه‌ت ئه‌مین پێیان گوتم وا به‌چاک ده‌زانین که زه‌ینه‌لعابدين نه‌که‌ی به‌هاوه‌لی خۆت. منیش قسه‌کانی ئه‌وانم به‌هی ئیوه زانی، ده‌مه‌ویست عه‌رزتان بکه‌م. گوتی: منیش به‌باشی نازانم. بۆچی؟ بێ ئه‌سه‌باب مایه‌وه.

له دوا‌ی گه‌لیک گه‌توگۆ له دایره ده‌رکه‌وتم. گوتم که بگه‌ریمه‌وه رواندز ده‌ست له‌م کیشه و سه‌رئیشه به‌رده‌م. که‌ومه ئه‌ندیشه‌ی خه‌یاله‌وه؛ یه‌ک دوو رۆژ و دک گیتژ مامه‌وه؛ ده‌سوورامه‌وه. یه‌کێک له بنه‌ماله به‌ناویانگه‌کانی هه‌ولیر، لایکی تازه پیکه‌یشتموی له حقوق مه‌ئزورون ته‌قه‌لای دابوو ئیمتیازی رۆژنامه‌یه‌ک وه‌رگریت مابۆوه. هاته لام پتی

گوتم: ئه‌گه‌ر له‌گه‌ل من ریکه‌که‌ویت، ده‌به‌ مودیری مه‌سه‌ئولی ئیوه. به‌مه‌رجی ئه‌وه پیکهاتین که ئه‌و ته‌نها هه‌ر ناوی مودیری مه‌سه‌ئولی له‌سه‌ر بیت، تیکه‌ل به‌هیچ ئیشوکارێکی موجه‌له و مه‌ته‌به‌عه نه‌بیت. له‌سه‌ر ئه‌و په‌یمان هه‌ چوومه لای موته‌سه‌ریف و په‌سندی کرد، به‌مه‌رجی ئه‌وه که مه‌ته‌به‌عه‌که‌ی رواندز بێنمه هه‌ولیر. منیش نه‌ له‌ دل به‌زمان قبوولم کرد.

سه‌ره‌تای حوزه‌یرانی ۱۹۳۵ عه‌رز و حاڵی ئیمتیازی موجه‌له‌ی «رووناکی» م دا. رۆژی ۱۸ حوزه‌یران ره‌قم ۴۴۱۵ ته‌ئکیددی موته‌سه‌ریفی هه‌ولیر بۆ وه‌زاره‌تی داخه‌یه له خسووس موجه‌له‌ی «رووناکی» یه‌وه درا به‌وه‌زاره‌ت. وه‌ختیک ناوی مه‌ته‌به‌عه هه‌تانه بۆ هه‌ولیر کرا، وایانزانی که له‌بیرم چۆته‌وه. زۆرباش و بنجوناوان دوامینی مه‌به‌سیان که‌وتم که له سلیمانیشت ئه‌و ته‌کلیفه‌م به‌توند لێ کرابوو. ئه‌مه داویک بوو له‌وه‌پیش داندرابۆوه، ده‌ویسترا ئه‌و مه‌ته‌به‌عه له رواندز هه‌لقه‌ندریت، به‌لام زۆر به‌نه‌رمی و له‌سه‌رخۆیی؛ من ناچار بکه‌ن به‌ئاره‌زووی خۆم بیکۆتیمه‌وه. له‌وه زۆر چاک ئاگادار بسووم. له‌سه‌ر ئه‌وه په‌یمانی دا که به‌هه‌موو هه‌تیه‌وه یارمه‌تی خۆم و مه‌ته‌به‌عه و موجه‌له‌که‌م بدات.

له‌سه‌ر ئه‌و په‌یمان من و شیت مسته‌فای موخامی خه‌لکی هه‌ولیر ریکه‌که‌وتین به‌مه‌رجی ئه‌مه ئه‌و ته‌نها مودیری مه‌سه‌ئول بیت و تیکه‌ل به‌هیچ ئیشوکارێکی موجه‌له و مه‌ته‌به‌عه نه‌بیت و له‌واریدات ئه‌وه‌ی له مه‌سه‌رفی مورتیب و قاقه‌ز و پتویستی به‌مه‌ته‌به‌عه بێنیته‌وه بۆ خۆم بیت. سه‌رنوسه‌ر و مودیری ئیداره خۆم بم. هه‌موو ئیشوکاری مه‌ته‌به‌عه له‌سه‌ر خۆم بیت. به‌و جۆره، که پیکهاتین عه‌ریزه‌که‌مان پیکه‌وه دا به‌ناوی «رووناکی» موجه‌له‌یه‌کی هه‌فته‌یی ئه‌ده‌بی - ئیجتیماعی - تاریخی کوردی له هه‌ولیر ده‌رخه‌ین و مودیری مه‌سه‌ئول موخامی شیت مسته‌فا بیت و مودیری ئیداره و سه‌رنوسه‌ر حوسین حوزنی موکریانی. ئیستیدعا به‌موته‌سه‌ریف درا. زۆری پێنه‌چوو ئیمتیازمان له وه‌زاره‌تی داخه‌یه‌وه بۆ هات. نوسخه‌ی یه‌که‌م و دووه‌می موجه‌له‌ی (رووناکی) م له مووسل له مه‌ته‌به‌عه‌ی «موصل الحدیث» چاپ کرد و هه‌ینامه‌وه هه‌ولیر، بلاوم کرده‌وه و چه‌ند نوسخه‌یه‌کم له مه‌ته‌به‌عه‌ی زاری کرمانجی رواندز چاپ کرد. موته‌سه‌ریف ئه‌حمه‌د به‌گ که ئیمتیازم بۆ هات پتی گوتم: مه‌ته‌به‌عه‌ی رواندزت بینه هه‌ولیر. پیم گوت که مه‌سه‌رف و پارهی گه‌ره‌که؛ با که‌میک ئیشتراکی موجه‌له‌که‌م ده‌ستکه‌ویت، پتویستی مه‌ته‌به‌عه‌ی رواندز چی بیت پتی دینم؛ جیگایه‌ک له هه‌ولیر به‌کرێ ده‌گرم، ئه‌وجا ده‌چم مه‌ته‌به‌عه‌که‌م دینمه هه‌ولیر.

هه‌شتا هیچ یارمه‌تیم نه‌کرابوو. دوو نوسخه‌ش له موجه‌له‌که‌م بلاو کردبۆوه، پارهی

مهسرهفم له يه کيک له بازرگانه کانی ههولير که به ناوبانگن ئهسهده جهلهبی کوری حاجی مهلا شهريف دهباغ کوری حاجی قادر ده دینارم لی قهرزکردبوو، دابووم. له ودهمهدهدا موتهسهريف ئهحمدهد بهگ بۆ تورکیا دهجووه سیاحت. رۆژی پینج شهمه ۲۲ی ناغستوسی ۱۹۳۵ (۲۲ی جهمادی یهکههه) شهوی پیکهوه بووین. سبهینئ رۆژی پینج شهمه، که ئوتومبیلی بۆ ساز کرا پیتی گوتم: وا دهچم، دهتهویت چی بکهیت ههتا دیمهوه؟ پیم گوت منیش دهگهریمهوه رواندز، چونکو پارهیهکم دهست نهکهوت که بتوانم موجهلهکهمی پی بژیهنم. چوو ژووری خوئی بهتهلهفۆن بهیهحیا بهگ کوری عهبدوللا موخلیس بهگ برازی پاشا کۆرهی رواندزی گوت - که وهکیلی موتهسهريف بوو - حوسین حوزنی یارمهتی له ئیوه دهویت بۆ موجهلهکهی یاریدهی یادهن. له دواي ئهوه سواریوو چوو؛ دوو مانگی رههق له تورکیا مایهوه.

منیش دهستهجهی چوممه دایره چاوم بهیهحیا بهگ کهوت و پرسیارم کرد، که له دایرهبهکی قانونیدا چم بۆ دهکهیت؟ گوئی: ئیشتراکی موجهلهی له لای کئی بیت یارمهتیت دهکههه بچۆ بیئهستینه. بۆ قایقامی مهخموور و بۆ قایقامی کۆسنجهق و رانیبه و بۆ قایقامی رواندز ههریهک بهجودا تهوسیبههی دایم.

عهبدولقادر رهشید وهکیلی قایقامی مهخموور و عهلی سهروهت بهگ مودیری ناحیهی گوپر و رامز بهگ کوری عهبدوللا سافی بهگ یهعقوبی قایقامی کۆسنجهق زۆر پیاوانه و بهغیرهت تیکۆشان و بهدهلی ئیشتراکیان بۆ وهگرتم و دایامی. له رانیبهوه دیسان بزبان ناردم. بهلام له رواندز قایقام مورا بهگ ناو کوردی عهشیرهتی گییش، جگه له ئیشتراکیک پارهی پی نهدام. له سلیمانی و قهزاکانی لیوای مووسل دیسان بوونه موشتهری موجهلهکههه. نزیک پهنج دیناریکم بۆ کۆکرایهوه. پتری له قهزای مهخموور کۆکرایهوه.

رۆژی پینج شهمه ۱۹ی ئهیلوولی ۱۹۳۵ چوممه مووسل لهگهڵ عیسا مهحفووز ناو گفتوگۆی کرینی مهتبهعهیهکم کرد. پاشی ۶ی تشرینی یهکههه ههستام لهگهڵ مودیری مهسئول موحامی شیت چوینه مووسل له مهتبهعهی «موصل الحدیثه» ماکینهیهکی گهورهی مهتبهعه و هیندییک حروفاتم کری و چل دینارم پيشهکی دا و شهست دینار بهکومپیهاله مایهوه، که بهسهه دینارم کری بوو. ده دیناریش هیندییک حروفاتم پی کری. رۆژی سئ شهمه ۸ی تشرینی یهکههه ماکینهکههه لگرت بهلۆری و هینامه ههولیر له لایهکی موسافیرخانهی «دار الضیف» ی بهلهدییه ژووریک بهرامبهه بهدایرهی بهرق و

بهیدی ههولیر بوو، ماکینهه دامهزراند.

بهلام چونکو پتوبستی نهبوو حروفات کهمبوو، نهمتوانی جاری کاری پی بکههه. ناچار دوو نوسخه له مووسل و نوسخه «رووناکی» دیکهه دهنارده رواندز له چاپخانهکهی خویم له رواندز چاپم دهکرد و دهمهینا ههولیر بلاوم دهکردهوه.

ئهحمدهد بهگ رۆژی یهک شهمه ۱۲ی تشرینی یهکههه ۱۹۳۵ له تورکیاوه گهراوه چاوی پیکهوت، مهتبهعهیهکی زۆر زهلامم کریوه و له مووسلهوه هیناومهته ههولیر و بهناومهتبهعهی زاری کرمانجی دامهزراندوه. ئهوه له ئارهزووی ئهوه دووربوو لهگهڵ یهحیا بهگ بهدهمهقاله هاتن و گوئی: من ئهمه له تویم ئومید نهدهکرد که بهم پایهیه یارمهتی حوسین حوزنی بدهیت که بتوانیت مهتبهعهیهکی دیکهش بکریت. من ههه دهموست هینده یارمهتی بدریت بتوانیت مهتبهعهکهی رواندزی پی بینیته ههولیر.

یهحیا بهگ که کوردیکی خوین پاک و له بنهمالهیهکی حوکمرانانی کوردستان بوو، خزمهتیک یای له خودا دهویست که پتی بکریت. زۆر باش جوابی ئهحمدهد بهگی داوه و ئههمیهتی پی نهدا و ئیفتبخاری بهوهوه کرد که توانی یارمهتیم بدات.

ئهحمدهد بهگ بانگی منی کرد و گوئی: مهرجی ئیمه ئهوه نهبوو که یارمهتی بدریتت مهتبهعهکهی رواندز بینیه ههولیر؟ گوتم وایه؛ بهلام من که وردبوومهوه و ئیشهکههه خسته بهرچاوان، تیگهیشتم که بۆ دهنگ و ناوی ئیوه وا چاکتره که مهتبهعهیهکی سههرلهنوئی له ههولیر دامهزینم و دهست له مهتبهعهکهی رواندز نهدهم. چونکو له تهئریخدا دیتته گوتن و دهبیژری له رۆژی ههرامهدا ئهحمدهد بهگ موتهسهريفی ههولیر، چونکو دهیهویست خزمهتی میلهتی خوئی بکات، مهتبهعهیهکی له ههولیر دامهزراند و مهجلهیهکی کوردی بهناوی (رووناکی) یهوه نهشر کرد و بۆ مهعاریف و سههرکهوتنی کوردان تهقهلای دا. ئههمهش راسته و راست ناو دلته و مهبهس و ئارهزووم لهم مهتبهعهیه ئهوه نهبیت، هیچی دیکه نهبووه. وا بزانم بۆ ئیوهش و بۆ لاپهريهیهکی تاریخی ههولیر ئهمه چاکتره؛ نهک بلین ئهحمدهد بهگ خوئی بهکورد و کوردپههست دهزانی لهگهڵ ئهوهشدا ناردی مهتبهعهیهکی کهنهفتی کوردی له رواندز بوو بهفیل هینایه ههولیر و پووچی کردهوه، تاکو ترووسکهیهکی نهشریات که له رواندز ماوو، بیکوژیتیتتهوه.

ئهحمدهد بهگ کهمییک خوئی ههلهکرد و گرژبوو. له پاشان گوئی: تو چۆن مهجهلهت بۆ کهس نهناردوه و پارهی مهجهلهی سالیکت کۆکردۆتهوه؟

گوتم بهپهپهوی رۆژنامهدارهکان هههرکهسیک نوسخهیهک له مهجهله یان رۆژنامه

وهرگريت به ئيشتراکي سالتیک ده ژميردریت و ده خريتته ده فتهری بته چه که یه ئیداره خانه که یانه وه و به سه نه د پاره ی لئ و هره ده گیریت. هه تا ئه و رۆژنامه یان مجله له یه ده رچیت بۆ دنیریت. که قهزا و قه ده ریک به سه ر بیت و یان له بهر چتیک گری بدریت و له نه شر بکه ویت، خاوه نه که ی مه سئولی قبول ناکات. من تا کو ئیسته چوار نوسخه شم بۆ ناردوون، ئه و جا چووم به ده ل ئیشتراکم لئ خوازتوون و ئه و پاره یه که له مه خموور و گویر و که ندینا وه م کۆ کردوونه وه، ته نه ئا ئیشتراکي مجله ی رووناکي نییه.

یه حیا به گ له رووی گه وه ییه وه نزیك دووسه دانه کتیبی تاریخی «میرانی سۆران» ی بۆ فرۆتووم و داویه ته گه وه ره کانی دزه بی و هی دیکه و له کۆیسنجق حاکم ئه وره حمان سه عیدم له گه ل بووه. که پامز به گ به عقوبی پتر به فرۆتنی کتیبی میرانی سۆران یارمه تیداوم. ئه گه رچی به ده لی ئیشتراکي سالتیکي موجه له کم که وه رگرتوه قانونییه، خیلاف قانونم وه رنه رگرتوه.

که وردبوومه وه ئه حمه د به گ بیانووم پئ ده گريت و مه به سی راستییه که ی ئه مه بو مه تبه عه ی رواندز به مه هه ولیر و ئه و مه تبه عه به م نه ده بوو بکریبا، دیسان وه کو له سلیمانی بیانوی پئ ده گرتم و پئی لئ ده چه قاندم، ئه لبه ته ده بیت مه تبه عه ی رواندز به مه هه ولیر و ئه و مه تبه عه به ی کرپومه بیده مه وه به خاوه ندی. له سه ر ئه وه ش چه ندیک تووشی دلساردی و ناگوزیری بووم و ده ستم نه ده چوه ئیشوکار و مه تیووعات. به هه ر جوریک و به هه ر ریتگایه کی بمتوانیبا به بۆ ده چووم ده پارامه وه و تیم ده گه یاند که تیکدانی مه تبه عه ی رواندز، مایه ی به دنامییه و ئه م مه تبه عه به له هه ولیر بۆ ئیوه سه ره به رزی ده به خشیت، بی سوود بوو.

به لام تیکه یه شتم که رۆژی ۱۴ کانونی یه کم ئه و ساله وه زیری داخلیه ره شید عالی هاته هه ولیر و مواجه هه م بوو له گه لی و سبه ینی هه تا گویر له گه لی چووم. ئه و ئه حمه د به گی موته سه ریفی هاندابوو که ئه زیه تم بدات و مه تبه عه کانم لئ تیک بدات. ئه حمه د به گ که وتیوه ته قه لادانی بیانوو پتگرتنم.

مه تبه عه کم پئ ریک نه که وت و پتویست و حروفاتی ته واوم بۆ نه کردرا، یه ک دوو کۆمپیا له شم بۆ خاوه نده که ی پر کرده وه و هیندیک حروفاتم بۆ کری. ناچار هه ستام چوومه به غدا که پتویستی مه تبه عه که پتکبیتنم و به لکم له وئ هیندیک کتیب بفرۆشم و چه ند ئیشتراکئ له ناییه کورده کان وه رگرم، مه تبه عه که بکه مه مه تبه عه به کی ریکوپتیک. که گه یه شتم به غدا کورده کانی به غدا له ژیر گه رانی عه لی که مال به گ کوردی سلیمانی

به هۆی ره شید عالی وه زیری داخلیه وه له کۆشه وه یه کی گه وه دا بوو و له ژیر ده ستووریتکی دا پۆشراودا داوای چوار پینج ماده یان گۆیا بۆ کورد ده کرد، به لام لیره دا ته نه ئا به جیه تینانی ئاره زووی ره شید عالی نه بی چیدیکه نه بوو:

۱- داوای کۆمه له یه کی کوردیان ده کرد له به غدا دامه زیت.

۲- نادیتکی کوردی به ناوی سه لاهه ددین له به غدا.

۳- لیوای دهۆک له مووسل بکرتته وه و ببیته لیوایه کی کوردی.

۴- خانه قین له لیوای دیاله له به عقوبه بکرتته وه و بکرتت به لیوایه کی کوردی.

۵- مه داری لیوکانی کورد و ئیداره ی حکومه ت به کوردی بن.

بۆ ئه وه هه موو کۆبسونه وه و ته قه لایان ده دا. به لام له لای من وه کو کۆمه له یه ک له گه وه ره کانی کوردی بوون که باسیان کرا و هاتبوونه رواندز. ره شید عالی و یاسین هاشمی مه به ستیتکی شه خسی خۆیان تیدا بوو، نه ک بۆ کورد. به لام شکلی بزوتنه وه گۆردرا و له ریزی ده ستووری ره شید عالی ده رچوو. به راسته قینه بوو به مه سه له یه کی کوردستان و له مه جلیسی نه وایدا هه را په یادبوو. بوو به مایه ی پشپوی نیوانی نایی کورد و عه ره ب.

له دوامیندا ئه مین زه کی به گ کوردی سلیمانی که له وه ده مه دا وه زیری ئه شغال بوو، بۆ خۆپیتشخستن له لای حکومه ت و عه ره بان، به فرۆفیل مه سه له که ی کوردی خسته ده ست و ناییه کورده کانی یه ک و دوو لیککردن و بردنیه وه لای ره شید عالی و ته نه ئا له وانه دوو که س مان یه کتیک عه لی که مال به گ، دوو مه لا هه ویز ئاغای غه فووری کۆبی. هه ره به که له وانی دیکه به په نهانی یه کدی چوون و خۆیان هاوێژته وه لای ره شید عالی. ناویان له ده فته ری به تاییه تی هه یه.

منیش هیندیک حروفاتی باشم له مه تبه عه ی «الدلیل» کری و هیندیک دیکه شم له مه تبه عه ی «عزرا ئه لیا هو» کری و ناردمه وه هه ولیر. له پاشان بۆ خۆشم گه رامه وه هه ولیر.

هه رکه گه یه شتم هه ولیر له ئوتومبیل دانه به زیم، مسته فا به گ برای ئه حمه د به گ موته سه رسیف و ئاغایه کی رانیه شم له گه ل بوو، چومه قه سری موته سه ریف له وئ میتوان بووم. سبه ینی رۆژی عاره فه ی جه ژنی قوربان سواری ئوتومبیل بووم چومه وه رواندز، جیژنم له وئ کرد و رۆژی پینجه می جیژن گه رامه وه هه ولیر. له پتیش چار ریتگانه ی خانزاد و سه لاهه دین و موزه فه ره ددین، که که وتۆته پتیش ده رگای قه لاوه، کۆشکیتکی به رزم بۆ مه تبه عه کم له رۆسته م چه له بی بازرگانیکی هه ولیری گرت و ناردم له مووسله وه

شاگردیکی زۆر زرنگم بۆ هات و مه تبه عه کهم گۆت تهوه ئه و جیگایه .

ئه و رۆژهی مه تبه عه م گۆت تهوه وه و دامده مه زرانده ، چوومه پۆسته هیندیك پارهم هه واله بۆ هاتبوو وه ریگرم ، قاقه زیکه داخلی داخلم بۆ هاتبوو ، دایانه دهستم . که کردمه وه به یاننامه یه که بوو به کوردی نووسرابوو : هه ی کوردان چیدی که خۆ بی دهنگ مه کهن و بخروشین و دوو شیعیری حاجی قادری کۆبی لئ نووسرابوو . له سه ره وه ی به یاننامه که دوو خه نجه ری سووری لئ ره سم کرابوو . زانیم ، که موته سه ریف به بیانوه و منیش به م به یاننامه یه تووشی ئه زیهت دهکات . به پۆسته چیم گوت : ئه مه زۆرن ؟

هه ستام چوومه لای موته سه ریف و به یاننامه کهم دایه و پیم گوت تکام ئه مه یه و باوه پم پی بکه من شتی وا پوپووچ و قۆر ناکه م ، منیش تیوه ره مه ده و به قسه ی نه یارنم له گه ل مه که . له مه که به یاننامه یه ناگادارنیم ؛ چونکو ئه گه ر به ویت شتیکی زۆر له مه گه وره تر و گیاندارتر بنووسم و له مجه له که مدا نه شر ده که م . بۆچی به په نهانی چتی وینه چووی بی گیان و بی کاری وه کو ئه و به یاننامه نه دنووسمه وه و بلاویان ده که مه وه . به لئ قسه کانی من له لای موته سه ریف جیگیر نه بوو . وا تیگه ی شتم که ئه مه بوو که چه ند سالیک له وه پیش یانی سالی ۱۹۳۱ له هه ولیر «حزب الاخاء» که حزبی یاسین هاشمی و ره شید عالی بوو دامه زراندرابوو . منیان له روانزه وه خوازه هه ولیر .

شیخ عه بدولقادر نه وه ی مه رحوم شیخ ئه بویه کر - که عزوی حزب بوو - که وته نیوانی من و ره یسی حزب . که شیخ محمه د کوری شیخ ئه سه ده بوو . من نه مه ویست و داخلی حزب نه بووم و گه لیک په یان و مه رجیان نیشاندام و بۆ مه تبه عه و جه ریبه و مه تبوعاته کانم یارمه تیم به دن و سئ رۆژ رایانگرتم و دلخۆشیان دامه وه و ته مایان وه به ر نام ، پیوه نه بووم و گویم نه دایه . له دواییدا ، که تیگه ی شتم مل ناده م و خۆتی که ل به و حزبه ناکه م که کوردی نه بیست ، تکایان لئ کردم که خه لکی هه ولیر و کورده کانی ده ره وه هان نه ده م بۆ ئه مه نه یاری ئه م حزبه بکه ن . بی دهنگ مامه وه نه گوتم «ئا» و نه «نا» هه ستام چوومه رواندز .

به راستی له رواندز نه به چاک و نه به خراب له و حزبه نه دوام ، به گۆشه گیری پامبوارد . مانگیك له وه به سه ره نه چوو زانیم که سلیمان به گ کوری عه لی به گ سه لاشوور ، که له به گزاده کانی سۆران و له تیره ی ئوغۆز به گییان بوو ، چوو به غدا به هۆی عه لی حه یده ر به گی کوریبه وه - که له به غدا وه زیفه ی گه وه ری هه بوو - داخلی «حزبی الاخاء» بیوو و گه رابۆوه هه ولیر . ره یس حزبی الاخاء هه ولیری دیوو ، ده ستووری حزبه که ی له گه ل خۆی هینابوو ، نیشانی دابوونو گه رابۆوه رواندز له گه ل مه رحوم شیخ کاکه مین سه لان که دۆست و

خۆشه ویست و یاریکی به راستی من بوو به کدیان دیتبوو . شیخ کاکه مینیان کردبوو به ره یسی «حزبی الاخاء» ی رواندز و به هاندانی ره شید عالی و یاسین هاشمی ، شیخ عه لانه دین کوری شیخ عومه ری بیاره که مورشیدی نه قشبه ندی و یاسین هاشمی خۆی به موریدی ئه و ده زانی ، قاقه زیان بۆ شیخ کاکه مین سه لان نارده بوو که ریاسه تی حزبی الاخاء ی رواندز قبول بکات .

سلیمان به گ دیسان چوو بووه لای له به ره ئه وه که شیخ کاکه مین له خه لیفانی بیاره بوو و شیخ عه لانه دین ته وه سوتی کرد بۆ ئه و ریاسه ته ی قبول کرد و ئه حمه د که مال کوری عه بدولکه ریم خه تی کرابوو به سکرته یز و حزب له رواندز دامه زراندرابوو .

له نیوان ئه هالی و سه پان و جووتیار و شوان و گاوان و دارکیش و که ردار و ره نجه رانی رواندزدا به م جوړه چاوپا و کرابوو که «هه ر که سئ مه نسوب به م حزبه بیست ، ئه گه ر قه رزدار بیست و مالی خه لکی خواردیست ، پیای کۆرتبیست و هه رچیبه کی به ویت و ویستبیستی و کردبیستی و بیکات ، حکومه ت ناتوانیست چی پی بلتیت و شورته ناتوانیست بیگریست و مه حکه مه گونا هکاری ناکات و هه رچیبه کی ئاره زووی بی به نازادی و بی پرسیار ده توانی به جیی بینی» .

ده بیست ئه و فیرکردن و چاوپاوه ی له رواندز کرا له هه ولیر و جیگاکانی دیکه ش کرایست . دیاره میلله ت نه زان و نه دیتیه ؛ چتی وای له پیوانی گه وره که بیست به ره حمه تی ده زان و هه ریبه ک له وانه ش گونا هیتی هه ر لئ رووداوه ؛ یان دزی کردوه ، یان قه رزداره ، یان ده یه ویت مالی خه لک بخوات ، یان خوینداره ؛ یان خویناوییه بۆ رزگاری و په ری کاری خۆی به پۆل و دهسته دهسته داخلی حزب ده بوون هه تا له رواندز هیچ دارکیش و سه پان و ماست فرۆشه کانی دپه اتانیش نه ما هاتبوونه رواندز و داخل به حزب بیوون . به لام تیگه ی شتوو و ناغا و گه وره پیاو هکان به گۆشه گیری چاوه نواری دوامینی ئه م کاره بوون که نه یانده زانی چۆنه و چۆن به پایان ده گات . تیکه ل نه بوونیان جاری په سه ند کردبوو .

من گۆشه گیر له مالی خۆم ده رنه ده که وتم و ده م به ده م و ده قیقعه به ده قیقعه پیم راده گه به ندرا که فولان و فولان چوونه حزبه وه و ئه مه و ئه وه یان پی گوتوون ، هه تا رۆژتیک ئیواره نزیک رۆژئاوا به سه عاتیك ره یسی جه یشی عیراقی ئه مین رواندزی که کوردیکی په تی و برایه کی راست و دۆستیکی بی قریژم بوو ، هاته رواندز . که فه وجه که یان له وه مه دا له دبایان ده بوون . ئه حمه د که مال خه تی سکرته یز حزبی له گه ل خۆی هه لگرتبوو هاته لام بۆ ماله وه . به لام هاتتیکی زۆر دلگیرانه ی هه م و خه مه یته ریکی دلسو زانه .

ههركه گه‌يشته پيش گوتى: ههسته رامه‌وهسته له‌گه‌ل ئه‌حمده كه‌مال بچوو بۆ ته‌كبه‌ى شېخ كاكه‌مين داخلى حزب بيه، ئه‌گه‌ر ئىستا نه‌چى كۆمه‌له‌ى حزب له ته‌كبه كۆبوونه‌وه، دینه سه‌رتان تالانت ده‌كهن و به‌جاريك مه‌تبه‌عه و مال و ئه‌شيات ده‌بن و خوشت ده‌كوژن؛ ئيدى وهختى راوه‌ستان و خوڤاگرتن نيبه.

من به‌بى خوڤاگرتن پتېكه‌نېم به‌و قسه و هه‌ره‌شانه هات و گوتم كاكى من له هه‌ولېر ويستميان په‌سه‌ندم نه‌كرد و گه‌رامه‌وه و ئىستا چۆن ده‌مه‌ويت خۆم به‌مه‌ حزبه‌كه‌وه كه به‌نه‌يارى و ناحه‌زى ميلله‌ت و نيشتمانى من دامه‌زاندرايى ئه‌مه‌ چى تېگه‌يشته‌تېكه كه تو تېگه‌يشتووى؟ من ئه‌گه‌ر پارچه بكرېم و تۆزم نه‌مىنېت، داخلى ئه‌و حزبه نه‌بووم و نام. ئه‌وه‌ش كه گوتويانه باوه‌رى پى مه‌كهن؛ چونكو شېخ كاكه‌مين دۆست و هه‌مرازي منه، سليتمان به‌گ خوشه‌ويست و دۆستم؛ باوه‌ر ناكه‌م چتېكى بۆ من خراب بيت به‌زيان و بيري خوينايدا بيتن؛ به‌تايه‌تى ئه‌حمده كه‌مال چۆن مه‌يدان به‌وه ده‌دات كه هه‌لمه‌ت بيته سه‌ر من. ئه‌و قسانه‌ى من و ره‌يس ئه‌مين رواندزى چه‌ندباره كرانه‌وه له دواميندا ناچاربان كردم له‌گه‌ل ئه‌حمده كه‌مال بچمه ته‌كبه و چاوم به‌شېخ كاكه‌مين و سليتمان به‌گ بكه‌ويت.

هه‌ستام له‌گه‌ل ئه‌حمده كه‌مالدا كه‌وتمه رۆ و ره‌يس ئه‌مين گه‌راوه ديانان. كه نزيك ته‌كبه بوومه‌وه، كوچه و كوڤان و ده‌و بان و حه‌وشه‌ى ته‌كبه و ژوور پرن له‌و فه‌قىر و هه‌ژارانه‌ى بى زيان و بى هۆشانه‌ى شار و دېهات و شوان و گاو و داركيش و كه‌ردار چارودارى ناحيه و شار. به‌هه‌ر جوړتېك بوو برمان پيدان و رېنگاى چوونمان كرده‌وه. به‌شانه‌سو گه‌يشته‌نه ته‌كبه. كه چوومه ژوور، هه‌موو به‌پتوه راوه‌ستا بوون، جى دانيشتن نه‌ما بوو، ته‌نها شېخ كاكه‌مين و سليتمان به‌گ له‌به‌ر ميحرابى مزگه‌وت دانيشت بوون. من له دووره‌وه به‌ده‌نگىكى به‌رز سلّوم كرد و چوومه پيش، له نىوانى هه‌ردوو كياندا دانيشتم. جوابى سلّويان نه‌دامه‌وه، هه‌موو بى ده‌نگ ته‌ماشاي يه‌كديان ده‌كرد.

تېگه‌يشتم ئيش له ئيش ترازوه و له‌گه‌ل ئه‌مانه تېگه‌يشتن و گه‌توگۆ بى سووده. هه‌ستامه سه‌رخۆم، دوورودرېژ خوتبه‌يه‌كى دينى و وه‌عزىكى پر مه‌عناى به‌گيانم بۆ گوتن و هاوارم كرد، كه مادامه ئتوه موسلمانن و باوه‌رتان به‌خودا و پتېغه‌مبه‌ر و قورئانى هه‌يه ده‌بى په‌په‌رومان بكه‌ن. خودا له قورئاندا هه‌موو موسلمانىكى كردۆته براى يه‌كدى؛ به‌ناوى ئىسلاميه‌ته‌وه له‌م مزگه‌وته‌دا كوردېك و توركېك و هيندېك و فارسىك و چه‌ركه‌س و جاوه‌يه‌ك و عه‌ره‌ب و زه‌نگيه‌ك ده‌توانن كۆبينه‌وه و له پشت ئىمامىكدا نوڤت بكه‌ن و وه‌كو برايان يه‌كديان خوڤ بوويت؛ كه‌واوو «حزب الاخاء» بۆجيه‌يه؟ دينى ئىسلام

هېچ پتېوستى به‌م حزبه نيبه. له قورئاندا هه‌موو ئه‌حكامىك له خودا به‌ئيمه راگه‌يه‌ندراوه. شتىكى تينه‌گه‌يشته‌بن فوقه‌ها به‌درېژى و به‌ناشكرا بۆ مه‌يان ديارى كردوه و تاكو ئىستاش له‌نيو حكوومه‌تېكدا حكوومه‌تېكى ديكه دانه‌مه‌زراوه. قانونى حكوومه‌تى عيراقى چى واى تيدا نيبه كه هه‌ركه‌س داخلى «حزبى الاخاء» بوو له هه‌موو گوناھ و قه‌رزدارى و خوڤتېژىك چاوى لى ده‌پۆشرى و هه‌رچيه‌كه‌ى بيكا ده‌به‌خشرى. باوه‌ر بكه‌ن و ئه‌مه راستيه‌كه‌يه‌تى كه پيتان ده‌لېم. هه‌ركه‌سېك گوناھىكى -كه ئتوه‌ى پى فېروان -لېتان روودات، حكوومه‌ت به‌پتې قانونى عقوباتى به‌غدادى به‌جه‌زاتان ده‌گه‌يه‌نېت و رزگار نابن و «حزب الاخاء» ناتوانيت خيلافى قانون كه‌سېك له جورم رزگار بكات. قانون له‌سه‌ر هه‌موو چتېكه و فه‌رمانى به‌سه‌ر هه‌موو كه‌سېكى عيراقى و غه‌يره عيراقيدا ره‌وايه.

به‌و جوړه دوورودرېژ پيم گوتن و بى ده‌نگبووم. چه‌ند كه‌سېكى سه‌رهاتى كۆمه‌له‌كه پيتان گوتن: ئىسته ده‌بى چى بكه‌ين؟ گوتم: ئتوه كه موسلمانن ده‌جئه‌وه سه‌ر ئىشوكارى خو٤تان و پشتگه‌رم ده‌بن. هه‌ركه بانگه‌ر بانگى دا، وه‌رنه مزگه‌وت ده‌ستنوڤژى خو٤تان بشۆن و نوڤژى خو٤تان به‌جه‌ماعه‌ت بكه‌ن و بگه‌رپتوه سه‌ر كار و پيشه‌تان و خيلافى ئه‌مى خودا و پتېغه‌مبه‌ر و ئه‌مى حكوومه‌ت نه‌بزوونه‌وه. خودا له قورئاندا فه‌رمويه‌تى ئيتاعه‌ى خودا و ئيتاعه‌ى پتېغه‌مبه‌ر بكه‌ن؛ له هېچ ترستان نه‌بيت. پياوانى خوداى له خودا په‌رستيدا كرېن و فرۆتن و بازگاني په‌كبان ناخات. ئيدى كه‌واوو ئه‌م «حزبى الاخاء» بۆجيه‌يه و ئتوه مادام بارگرانى دين و ئه‌مى حكوومه‌ت هه‌ر هه‌لده‌گرن، بارى حزبه‌ىكه‌ به‌كارى دين و دونياتان نه‌به‌ بۆجى ده‌خه‌نه سه‌رشانى خو٤تان و خو٤تان به‌دنا و په‌زىل و رسوا ده‌كهن. تاكو چه‌ند كه‌سېكى ديكه به‌ئتوه خو٤ به‌رز ده‌كا و هاتى ئتوه ده‌خوا. ئتوه بۆ خو٤تان بيخۆن و ئيتاعه‌تى حكوومه‌تى خو٤تان بكه‌ن و به‌ئده‌ب و ويقاره‌وه له‌گه‌ل كاروبارى خو٤تان خه‌رىك بن.

چونكو ميلله‌ت دلپاك و خاوتېن بوو، قسه راسته‌كاني منيان به‌گيان و به‌دل په‌سه‌ند كرد و به‌ده‌نگىكى به‌رز گوتيان به‌خودا قسه قسه‌ى تۆبه. له گۆته‌ى تو ده‌رناچېن و ته‌قه‌يان تېكه‌وت بلا بوونه‌وه. يه‌كېك له ته‌كبه‌دا نه‌ما. منيش له‌گه‌لئاندا ده‌رچووم. سليتمان به‌گ هه‌ر هينده‌ى گوت: «هه‌ى له بابى منت كه‌وتبى، چاكت ته‌فروتووناكردن». منيش بى ده‌نگ له ته‌كبه ده‌ركه‌وتم و گه‌رامه‌وه مالى خۆم.

له دواى من شېخ كاكه‌مين به‌بى راوه‌ستان هه‌لده‌ستى و سوار ده‌بى بۆ سه‌لان

دهگه پیتته وه. له سه عات سیتی شه ودا رهزا بهگ که قایقامی رواندز بو، دهنپرتنه دووی سلیمان بهگ و سندهدی زهمانی پینج سهد دیناری لی دهستی، که جارتیکی دیکه تیکه له بهو جوړه کومه له یه نه بی.

نه وهی که گوترا نه سبایکی به هیز بو بو نه وهی شیخ محمه مد که نیسته قازی شاری هه ولیتره، هان بدات به نه یاریم تیکو شیت و که لین دهستخات بو نه مه تووشی نازار و نه زیهت بیم و عومهر و حوسینی کورانی خووشی هان بدات له موحاکمه دا شاهیدیم له سهر بدن به درو و نهو و سهر بهوردانهی «حزبی الاخاء» یش به ره شید عالی و یاسین هاشمی راگه نیهت و له م ده مه دا وه بیرمان بیتته وه. ره شید عالی و یاسین هاشمی به ته له فون ته نگه تاو بکه ن که بیانوم پی بگریت و تووشی سه تمه به کم بکه ن و چوینه به غدا و مه سه لهی «نادی سه لاهه دین» دامه زران دیش هه ره لهو نه سبابانه بو.

شیخ محمه مد شه و روژ موته سه ریفی لی هانده دام و موته سه ریف تینه گه بشتبو مه سه س چیه. که شیخ هینده خراپه ی منی له کن ده لیت و منیش له به ره وهی ده بو به مایه ی فه سادی، نه مده ویست روژی له روژان موته سه ریف لهو سهر بهورده به ناگادار بکه م که له «حزبی الاخاء» تووشم بیو.

موته سه ریف به بی لیکدانه وه و بیستنی قسه کانم، لوتفیکی له گه لمیدا هه بو، فرتی دا و به مودیری شورته ی نه مر دا و حوکی مه حکه مه ی سادر کرد. هه ره وه روژه مه ته به که م دادمه زران و کاری تیدا ده کرا، شورته و موختاری گه ره ک هاتنه مه ته به و سهر تا پایان پشکنی. دیاره هیچ نه بو و هیچ نیبه که بیدونه وه. نه وه روژیکی سهره تابه که نه حمه د به گ بو به مایه ی پشکنینی جیگا و مه ته به م و به مایه ی ریکردنه وه بو چه پو لکه خواردم و حیس و زبندانی و موحاکمه و نه زیهت و کیشه و نازار و شیرزه یه کی هه تا نه مرو که لیتی رزگار نه بووم و بو به مایه ی به دناوی و له که دار و ره خنه داریم له نیو کورداندا و بو ده رگه وانی به لا و موسیبهت و مالویرانی و خانه لانی و رووتی و برسییه تی و دست تهنگی و نه بوونیم.

به تاییه تی پیم گوت سه عاده تی مه تاب، من له رواندز به گوشه گیری سهرم به دهردی خومه وه نابو؛ به بوونی و نه بوونی دلنیا بووم؛ منت بوچی هینا هه ولیتر و بوچی له نازار و زبلله تهت گرتدام. من له وه پیتش هیچ بی فه رمانی نیوهم کردبو که سزام نه مه بیت و له سلیمانیش له فه رمانی نیوه دهرنه چوو بووم و بی قانونی له من روینه دابوو که به بوینه وه تولم لی بگریته وه. له هه ولیتر و چی له سلیمانی جگه له مه که له دایره یه کی

مه عقول و شه ره فدا کوردم و له ژیر فه رمانی قانونی مه تبوعاتدا کتیب و ته لیلیاتی خوم و مجه له کانم نه شر کردوو و ته نها خاوه ند مه ته به یه کی کوردم، گونا هیک وه یان ته رکی نه ده بیک وه یان چتیککی بهر ناوه ژووی ده ستور و ره وشتی هه مو وه تی و قانون له من روویدا بیت. دیسان ده لیم شایانی نه زیهت و نازاردم بیانوو پیکرتنم؟

لهو هه موو قسانه نه وهی جواب دامه وه و گوتی: تا کو نه م ده مه تووم خوازتی، وه یان بو خوت هاتیه لای من، له م ده مه به ولاره ناتبینم و ده بی له هاتوویه کی زور دووردریژدا نه تبینم و نه توانم قسه ت له گه ل بکه م.

گوتم که وایی نه مه له منی ناشکرا کرد که یان بو خوت یه کسه ر تووره بوویت و له مه پیتش ویستووته تووشی گونگه لیکم بکه ی و بوت ریک نه که وه تووه، نیسته نه مه تان کرده به هانه و تووشی نازارم ده که ن، وه یان له لایه که وه هاندران، وه یان له وه زاره ته وه فه رمانت پی دراوه که به هه ره بو نه یه که وه بیت نه زیه تم بده ی. جا نازانم له وانه کامیانه و نه سبابی نه م تووره بوون و بیانوانه چیه به منی ده گرن.

خوی نه گرت و گوتی: له مه پتر بکه ی که چوینته به غدا له گه ل عه لی که مال کومه له تان به ستوه که من له موته سه ریفی بخن و که گه راپه وه، هه ولیتر له گه ل کورده کان ریکه کی وهی و به عه زلکردنم بده ی و به رامبه ر بهو خزمه ته که بیکه ی و رانه وه سستی عه لی که مال و جه ماعه تی نهو حروفاته یان بو کریون و یارمه تیبیان داوی نه م حروفاتانه که کردارون به پارهی نه وان کرداره.

له وه زور دلگیر بووم خوم توند کرد و گوتم: ته لیفون هه لگره و موخابه ره له گه ل مه هدی حوسین خاوه ندی مه ته به عه ی ده لیل بکه و بزانه نه م حروفاتانه که من له وم کریوه و نیستاش چل و چوار دیناری پی قه زدارم، کی کریویه تی و کی بوته که فیلی و به واسته ی دوسته کانی به غدا وه پیره و له گه ل سکر تیری بانگ عوسمان سه لیم ناو جو له که یه که موخابه ره بکه که بوته که فیلم؛ بزانه نه م حروفاتانه له کی کراون و پارم له کو بی پی دراوه. زور موته سه سیفم که به قسه ی نه یاران نیغفال ده بی و پی او یکی راست و خوشه ویستیکی وه کو من تووش ده که ن و به خه تا ده چن. له پاشان په شیمان ده بنه وه و تیده گه ن که من راست ده لیم و راستم و نه وانه ی بو یان گیروته وه فه سادیان کرد و درو ده که ن. به لام بی سووده؛ چونکه نه زیه تیکی تووشی منی ده که ن و به دنامیکی به سهر منیدا دین ناگه ریتته وه و په شیمانیش پاره ناکات. جاری یه کسه ره من خراپ نیم و خراپه ناکه م و بی قانونی نابزومه وه و چتیککی نه تک و سووکی و به دنامی خوم و دوست و

میلله ته که ی منی تیدابن، نه مکردوه و نایکه م و حتی وینه چووی له دهست نه هاتوم به خۆم و هاو زیانه کانم رهوا نه دیوه بۆی بچم. به تایبه تی که ئیوه بوونه مایه ی هاتنم بۆ ههولیر و چاک و خرابی ئەم لیوایه وا تیکه یشتوون له حهقی من و مه تبوعاتی کوردیدا لوتفتان ههیه و حهز به بهرزبوونه و هم ده که ن و له ژیر سیبه ری میهره بانئ ئیوه دا ئەم مه تبه عه نیوه چله م پیکه وه ناوه، هیشتا پینه گه یشتوه دانمه زراوه. من که خۆم به کوردیکی راست و بئ قریژ زانیوه و باوه ریم به مه هه یه و دلنیام ئەمڕۆ له خزمه تی ته ئریخ و ئەده بیات هه ر بزوو تنه وه یه ک بکری، به قوردا چوونی میلله ته که و مایه ی ویرانی نیشتمان هه خوشه ویسته که مانه و ئیوه ش به وه باوه رتان کردوه که من له وه به ولاره نیم که گوترا. که وایوو چۆن باوه ر ده که ن من له قه له و پیت و پیزه هه لکه وتوه بده م له ژیر سیبه ری ئیوه دا، که یارمه تی ئاره زووی مه تبه عه و مه تبوعاتم بکه ن؟ من بۆ خراب بچم و حتی مندالانه ی وه کو ئەم به یاننامه بلاو بکه مه وه که بایی پولتیکی سوود نه بۆ من و نه بۆ میلله ت و نیشتمانی تیدایه ؟ وایزنام ئەمه بیانویه کی قانونیبه پیم ده گیری. له نیوانی میهره بانیدا ده تانتوانی زۆر به ئاشکرا ئەمرم پی بده ن که ئیوه ده بی مه تبه عه ی رواندز بفرۆشن و ئەم مه تبه عه ی که له هه ولیر دای ده مه زری ن تیکی بده ن، وه یان بیبه نه جیگایه کی دیکه ی ده ره وه ی لیوای هه ولیر بیت. ئیدی ئەم کیشه و هه را و بیانوانه پیوست نه بوو. به بی خۆگرتن ئیتاعه م ده کرد و هه رچیبه کی ئاره زووی ئیوه بویه وام ده کرد و له فره ماننتان ده رنه ده چووم.

گوتی: بیانوو نیسه پیت ده ئیم ئەوه ی توندی و تیژی بیت دهینوینم و له کرده وه ش په شیمانی ناکیشم. ئەمه دوو جاره له قسه ی من ده رده چی، یه ک له سلیمانی پیم گوتی که مه تبه عه ی رواندز بینیه سلیمانی، نه تکرد و ئەم جاره ش که تۆم له گه ل خۆم هه لگرت و هینامیه هه ولیر، پیم گوتی به م مه رجه یارمه تی تۆ و مه تبوعات ده که م که مه تبه عه ی رواندز بینیه هه ولیر. چووی له مووسل مه تبه عه ت کری و هیناته هه ولیر و چووتنه به غدا حروفات هیناوه، ده ست له مه تبه عه ی رواندز نه دا.

هه لمدایه و عه رزم کرد ئەمه راسته منیش له وه پینش سه به ب چی بوو پیم گوتن ئیوه بی دهنگتان کرد و رۆژی، که مه تبه عه یه هه ولیرم داده مه زراندا، ئەحمه د فره ج لاویکی تازه پیکه یشتووی سلیمانی که ته حسیلی ئەمیرکای هه یه و له دایه ره ی توتندا موه زه فه هاته لام و چاوی به مه تبه عه که وت گوتی: خۆزگه ئەم مه تبه عه له سلیمانی بویه نه ک له هه ولیر. رۆژیکی دیکه دوو سی ئەموورانی خه لکی سلیمانی که له هه ولیر مه ئموورن

گوتیان: که تۆ بۆچی ئەم مه تبه عه یه نابه یه سلیمانی، هه روا سه رزه نشت کرام. له و قسانه و فره مایشی ئیوه تا ئیستا زۆرباش تیکه یشتم و زانیم که نه ده بوو به میهره بانئ و لوتفی ئیوه بخه له تپم و بپم بۆ هه ولیر. مادامه له سلیمانی به م لوتفه خه له تندر ابووم و په شیمان بوومه وه و قسه و لوتفه کانتان بۆ نه هینا هه ولیر ده بی ناماده ی ئەزه تکیشان و نازاردان و نه گبه ت بم. مه به س تیکدانی مه تبه عه ی رواندزه، به یاننامه و قسه، بیانویه کن دروستکراون. ئەوا منیش ده رکه وتم سنگی خۆم کرده سوپه ری به لا و موسیبه ت و جاریکی دیکه چاوت به من ناکه ویت مه گه ر به ئەم ری ره سمی نه بی که بمخوایه جزوور. ئەوه م گوت و له دایره ده رکه وتم و چوومه وه مه تبه عه. دوو پولیس هاتن گوتیان وه ره مودیری شورته تۆی ده ویت، که چووم حه واله ی مه حکه مه ی کردم گوتیان یا که فیلی سه د دینار تا نیهایه تی مه حکه مه، وه یان حه بس ده کربیت هه ستام چوومه بازار دوو شورته یان وه دوو خستم سه ید قاسم خه یات ناو دوکانداریکی به رگدروو بوو به که فیل و ئەوراق گیرا و سه وقی مه حکه مه کرا.

له وه بی خه به ربووم که لاوه کانی تازه پیکه یشتووی هه ولیر پینج و له کۆیه یه ک ئیتیهام کرابوون و له حه بس خرابوون و خه ریکی شه هاده تی زوور پیکه ینان و ریکه خستی بیانوو و توهمه ت و ئیفتیرای دیکه بوون. له ته له به کانی ره واندا و کۆیه له رواندز و کۆیه مالیان پشکندراوو و یه کتیک له رواندز ئیتیهام کرابوو.

سه یه نی خه ربکبوو موحامی بگرم زیا عه لی موحامی عه ره ب و خه لکی مووسل له هه ولیر بوو، گرتم و کردم وه کیلی خۆم که موذافه عه م بۆ بکات. ئەم پیاوه زۆر به مه ردا نه گوتی: مه سه له ی تۆ مه سه له یه کی میلله تی و کوردیبه. منیش عه ره بیکی ساغ و راستم. چۆن باوه ر به من ده که ییت و موقه ده راتی خۆت ده ده یه ده ست من و باوه ر به موحامی شیت مسته فا ناکه ی که مودیری مه سئولی موجه له که ته؟ گوتم: ئەمه که تۆ ده که مه وه کیل و موقه ده راتی خۆم و ته له به کان ده ده مه ده ست تۆ، مه سه له یه کی ویجدانی و ئوجه ته. له ئیوه دلنیام خیانته له گه ل ئیماننتان نه که ن؛ چونکو راستی ده ئین که عه ره بیکی راست و میلله ته رستن، له گه ل منیشدا درۆ ناکه ن و راست ده بن. به لام موقه ده راتی بزنیکی چیبه ناده مه ده ست شیت مسته فا؛ چونکو پیتی باوه ر ناکه م که کوردیکی راست و دروست بیت. زیا عه لی موحامیم کرده وه کیل. یاسین عریبی موحامی مووسل و مه کی جه میل موحامی به غدا ی که له به غدا بووو دوو موحامی دیکه ی به غدا و که رکوکم کرده وه کیل و ده کاله تنامه م بۆ ناردن، که رۆژی موحاکمه حازرین و موذافه عه م بۆ بکه ن.

## پیرست

5	..... میتزووی میرانی سۆران
87	..... کوردستانی موکریان یا ئاتروپاتین ئازەریایجان
341	..... هەلکەوتی دیریکی لە کوردستاندا
415	..... وینەگری و کۆلین زەنگۆغرافی بەزانی و تاقی کردنەوه، وینە کۆلان بەتیشکی رووناکی
475	..... میتزووی دوو سالە ی کوردستانی جنوبی
505	..... چلۆنی سەربهوردی ئیسماعیل خان - سمکزی شکاک
559	..... شاری سلیمانی لە سالی ۱۹۳۴دا
587	..... شاری کۆیه لە پاییزی سالی ۱۹۳۵دا
601	..... چوونه هەولیرم و مەتبه‌عه دامەزاندنم و جەریده‌ی رووناکی دەرخستتم لە هەولیر



